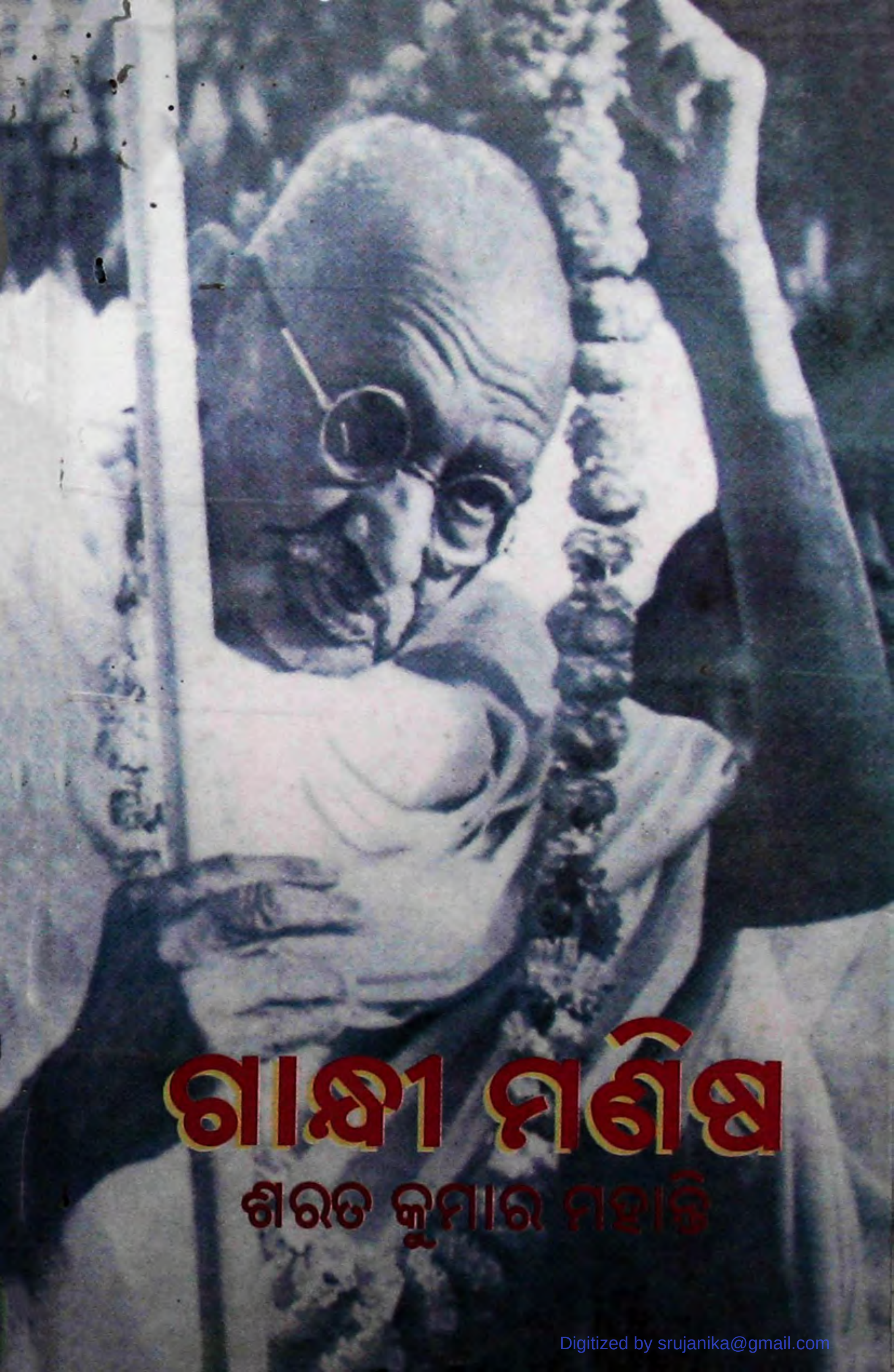

ଗାନ୍ଧୀ ମଣିଷ

ଶରତ କୁମାର ମହାନ୍ତି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଜବାହରଲାଲ୍ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି : -

ଏ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ଏହି ବାଙ୍ଗରା, କ୍ଷୀଣ ଲୋକଟିର ଭିତର ଛାଞ୍ଚ ଇସ୍‌ପାତ ବା ସେଇଭଳି କିଛି ଉପାଦାନରେ ଗଢା । ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବାହ୍ୟଶକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଭାଙ୍ଗି ପାରିବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅନାକର୍ଷଣୀୟ ଚେହେରା, କୌପୁନୀ ପିନ୍ଧା ପୁଙ୍ଗୁଳା ଦେହରୁ ଗୋଟାଏ ରାଜକୀୟ ଠାଣି ଓ ସମ୍ରାଟପଣ ଫୁଟି ଦିଶୁଥାଏ । ଯାହା ଫଳରେ ଲୋକମାନେ ସ୍ୱତଃ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁନ୍ତି ।

●

୧୯୪୬ ଜୁନ୍‌ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଟିଏ ଟ୍ୟାକ୍ସିରେ ମସୋରୀରୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଫେରୁଥାନ୍ତି । ରାତି ଅଧରେ ଯମୁନା ନଦୀ ପୋଲ ଉପରେ ବାପୁଙ୍କ ଗାଡ଼ି ଅଟକେଇ ଜଣେ ପୋଲିସ୍ ଜଗୁଆଳ ଡ୍ରାଇଭରଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ-ଗାଡ଼ିରେ କିଏ ଅଛନ୍ତି ? ଶିଖ ଡ୍ରାଇଭର ଗର୍ବ ମିଶା ବେପରୁଆ ଭାବେ ତାଙ୍କର ଅତି ବିଶିଷ୍ଟ ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ପରିଚୟ ଦେଇ କହିଲେ - ଦରିଦ୍ର ଭାରତବାସୀଙ୍କର ମହାରାଜ ! ପୋଲିସ୍ ଜଗୁଆଳ ନଇଁପଡ଼ି କାଚ ବାଟେ ଉଙ୍କି ପଛସିଟ୍‌କୁ ଚାହିଁଲେ । ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦେଖିଦେଇ ସଂଭ୍ରମରେ ସିଧାଛିଡ଼ା ହୋଇ ସ୍ୟାଲୁଟ୍ ଠୁକିଲେ । ଡ୍ରାଇଭରଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେବା ସ୍ୱରରେ କହିଲେ - ଆଗେ ବଢ଼ୋ !

●

(ପଛ ମଲାଟ ଭିତରପଟ ଦେଖନ୍ତୁ)

ଗାନ୍ଧୀ ମଣିଷ

ଶରତ କୁମାର ମହାନ୍ତି

ପ୍ରକାଶକ : [illegible] ବାଦାମ ବାଡ଼ି,
କଟକ - ୧୨

ମୁଖ୍ୟ ପରିବେଷକ : ଅଗ୍ରଦୂତ, ବାଙ୍କାବଜାର, କଟକ - ୨

ଗାନ୍ଧୀ ମଣିଷ ।। ଲେଖକ : ଶରତ କୁମାର ମହାନ୍ତି ।। ପ୍ରକାଶକ : ମିତା
ବୁକ୍ସ, କାମିନୀ କୃଷ୍ଣ ମାର୍କେଟ କମ୍ପ୍ଲେକ୍ସ, ବାଦାମବାଡ଼ି, କଟକ-୧୨ ।। ପ୍ରଥମ
ପ୍ରକାଶ : ୨୦୦୦ ।। ଅକ୍ଷର ସଜ୍ଜା : ଏମ୍ ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ, ବିଜେବି ନଗର, ଭୁବନେଶ୍ୱର ।।
ମୁଦ୍ରଣ : ସାଥୀ ଅଫ୍‌ସେଟ୍, କଟକ ।।
ମୂଲ୍ୟ : ଟ.୩୦୦/-

ମୁଖ୍ୟ ପରିବେଷକ : ଅଗ୍ରଦୂତ, ବାଙ୍କାବଜାର, କଟକ - ୨

GANDHI MANISHA II Written by : Sarat Kumar Mohanty II Published by : Mita Books, Kamini Krushna Market Complex, Badambadi, Cuttack-12 II First Edition : 2000 II DTP : AIM Printers, BJB Nagar, Bhubaneswar II Printed by : Sathi Offset, Cuttack - 2 II

Price : Rs. 300/-

ଉତ୍ସର୍ଗ

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ଜନପ୍ରିୟ ନେତା ପୃଥିବୀ ଇତିହାସରେ ଅନ୍ୟ କେହି ନାହାନ୍ତି । ଏଇଟା ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଗୋଟିଏ ଦିଗ । ୧୯୩୩ରେ ଭାରତର ଦୁଇ ମହାନ ସନ୍ତାନ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍ ଦୀର୍ଘ ଆଲୋଚନା ପରେ ଏକମତ ହୋଇଥିଲେ ଯେ ଗତ ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ଭିତରେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପରି 'ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଅଗ୍ନି' ବହନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଭାରତବର୍ଷରେ ଜନ୍ମ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କର ବାକି ପନ୍ଦର ବର୍ଷର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେଇଥିଲେ ୧୯୪୮ରେ କବି ଓ ଦାର୍ଶନିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିଥାନ୍ତେ ଯେ ଦୁହେଁ କହିଥିବା ୨୦୦ ବର୍ଷ କାଳକୁ ବହୁ ଦୀର୍ଘାୟିତ କରିବାକୁ ହେବ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ତୁଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଖୋଜିଲେ ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠା ଓଲଟାଇ ଆମେ ୨୫୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବା ।

ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଆମେ ଜାତିର ଜନକ ଆସନରେ ବରଣ କରିଛେ । ଖୁବ୍ ଭକ୍ତି କରିଛେ, ଯଥେଷ୍ଟ ଗାଳି ବି ଦେଇଛେ । ନିନ୍ଦା ପ୍ରଶଂସାରୁ ବିରତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଗଭୀର ଭାବେ ବୁଝିଲେ ଆମର ଉପକାର ହେବ । ଭାରତ ବାହାରେ ତିବ୍ବତ୍, ସିଂହଳ, ଚୀନ, ଜାପାନ ଓ ୟୁରୋପରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ଦର୍ଶନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ ଓ ଗଭୀର ଚର୍ଚ୍ଚା ହୋଇଛି । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଓ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନକୁ ଆମ ଆଧୁନିକ ଲେଖକମାନେ ହାଲୁକା ଓ କଦର୍ଥ କରି ରୂପ ଦେଉଛନ୍ତି । ବାପୁ ଏବକାର ମଣିଷ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ବିଦେଶୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭାରତୀୟଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ବୁଝିଛନ୍ତି । ଆଟେନ୍‌ବର୍ଗଙ୍କ 'ଗାନ୍ଧୀ' ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ପରି ଗୋଟିଏ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ଭାରତରେ ନିର୍ମାଣ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ଆମର ଆଶା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜ୍ଞାନୀଜନେ ମୌଳିକ ଓ ଅନ୍ତର୍ଭେଦୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଛନ୍ତି ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେତେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡ ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଉଖାରା ଯାଉ ଓ ସେ ସବୁର ଶ୍ୱାସ ଆମ ଦେହରେ ବାଜୁ ବୋଲି ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବେ କାମନା କରୁଥିବା ସୁସାହିତ୍ୟିକ ଓ ମୋର ପ୍ରିୟ ଭାଇନା **ମହାପାତ୍ର ଶ୍ରୀ ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କୁ** 'ଗାନ୍ଧୀ ମଣିଷ' ବହିଟି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଅର୍ପଣ କରୁଛି ।

ସ୍ନେହାଧୀନ
ଶରତ
୧୫.୦୮.୨୦୦୦

ସୂଚିପତ୍ର

କ୍ର.ନଂ	ଅଧ୍ୟାୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧.	ମୁଖବନ୍ଧ	୧
୨.	ସମୁଦ୍ର ବନ୍ଧେଇବା	୮
୩.	ମୋହନିଆ	୧୫
୪.	ପଢ଼ା ମଝିରେ ବାହାଘର	୨୦
୫.	ପିତୃବିୟୋଗ	୨୮
୬.	ସ୍କୁଲ୍ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ	୩୧
୭.	ବିଲାତ ଯାତ୍ରା	୩୩
୮.	ଲଣ୍ଡନ ଅଭିଜ୍ଞତା	୩୬
୯.	ଭାରତ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ	୪୮
୧୦.	ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ	୫୧
୧୧.	ଐତିହାସିକ ଟ୍ରେନ ଯାତ୍ରା	୫୬
୧୨.	ରାଜନୀତିରେ ପ୍ରବେଶ	୬୦
୧୩.	ସମ୍ପର୍କ	୬୩
୧୪.	ବାହୁଡ଼ା ଯାତ୍ରା ଅଟକିଲା	୬୭
୧୫.	ନାଟାଲ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ	୭୨
୧୬.	ଶକ୍ତିବର୍ଦ୍ଧକ ଟନିକ୍	୭୫
୧୭.	ତ୍ରୁଟି	୭୮
୧୮.	ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସଙ୍କଟ	୮୨
୧୯.	ବା'ଙ୍କର ଘରକରଣା	୮୭
୨୦.	ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧ	୯୨
୨୧.	ଭାରତରେ ପ୍ରଥମ ରାଜନୈତିକ ଅଭିଜ୍ଞତା	୯୯
୨୨.	ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଡାକରା	୧୦୬
୨୩.	ଫିନିକ୍ସ ଆଶ୍ରମ	୧୧୦
୨୪.	ସତ୍ୟାଗ୍ରହ - ଏକ ନୂତନ ଶକ୍ତି	୧୧୬
୨୫.	ଘରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ	୧୨୩
୨୬.	ସର୍ଜେଣ୍ଟ ମେଜର	୧୨୭
୨୭.	ପ୍ରଥମ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ	୧୩୫
୨୮.	ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ	୧୪୬

୨୯. ଲଣ୍ଡନରୁ ସମର୍ଥନ ଚେଷ୍ଟା ୧୫୧
୩୦. ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମ ୧୬୬
୩୧. ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗୋଖଲେ ୧୭୪
୩୨. ସମାଧାନରୁ ଅବସାଦ ୧୮୨
୩୩. ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ବିଦାୟ ୧୮୭
୩୪. ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ୧୮୯
୩୫. ଭାରତରେ ସ୍ୱାଗତ ୧୯୬
୩୬. ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରାର ଅଭିଜ୍ଞତା ୨୦୧
୩୭. ଧର୍ମମେଳାରୁ ଭାରତ ଦର୍ଶନ ୨୦୬
୩୮. ପ୍ରଥମ ଝଡ଼ ୨୧୨
୩୯. ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମ ୨୧୮
୪୦. ନୀଳଚାଷୀଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ୨୨୫
୪୧. ଦେଶରେ ପ୍ରଥମ ଅନଶନ ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ୨୩୦
୪୨. ରାଓଲଟ ଆଇନ ୨୩୭
୪୩. ଡାୟାରଙ୍କ ନରସଂହାର ୨୪୨
୪୪. ଅମୃତସର କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ୨୪୮
୪୫. ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ୨୫୩
୪୬. ଏକ ଐତିହାସିକ ବିଚାର ୨୭୪
୪୭. ଗାନ୍ଧୀ ଭାଙ୍ଗିଲେ ନାହିଁ ୨୭୯
୪୮. ଚରଖା - ଏକ ବାସ୍ତବତା ତଥା ପ୍ରତୀକ ୨୮୪
୪୯. ନୂଆମନ୍ତ୍ର - କାଟ ଓ ବୁଣ ୨୯୧
୫୦. ନିରବତାର ବର୍ଷ ୨୯୬
୫୧. ଏକ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତୁତି ୩୦୨
୫୨. ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରା ୩୦୬
୫୩. ଆଉ ଏକ କଳଙ୍କ ୩୧୨
୫୪. ଗାନ୍ଧୀ ଇର୍‌ଉଇନ୍ ପ୍ୟାକ୍ଟ ୩୧୫
୫୫. ବିପ୍ଳବୀ ଦେଶପ୍ରେମୀ ୩୨୨
୫୬. ଗୋଲ୍ ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକ ୩୨୬
୫୭. ପୁଣି ୟେରବାଡ଼ା ମନ୍ଦିରରେ ୩୩୮
୫୮. ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଆମରଣ ଅନଶନ ୩୪୩
୫୯. ଆଉ ଏକ ଅନଶନ ପାଇଁ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ୩୬୭
୬୦. ଜନ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବିଚାରରେ ସଙ୍କଟ ୩୭୫
୬୧. ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରିବାର ୩୭୯

୬୨. ପୁତ୍ର ସଙ୍କଟ ୩୮୪
୬୩. ଭିନ୍ନ ପଥ ୩୮୮
୬୪. କଂଗ୍ରେସରେ ଫାଟ, ଦେଶରେ ଫାଟ ୩୯୩
୬୫. ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ୩୯୯
୬୬. ହିଟ୍ଲରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ୪୦୩
୬୭. କ୍ରିପ୍ସ ମିଶନ ୪୦୮
୬୮. ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ୪୧୯
୬୯. ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଦୁଃଖ ୪୩୫
୭୦. ପତ୍ନୀ ବିୟୋଗ ୪୪୦
୭୧. ଶେଷ ଜେଲଦଣ୍ଡ ୪୪୫
୭୨. ପାକିସ୍ଥାନ ଦାନା ବାନ୍ଧିଲା ୪୫୧
୭୩. ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ଫଳା ବର୍ଷ ୪୬୨
୭୪. ୧୯୪୬ର ପ୍ରସ୍ତୁତି ୪୭୨
୭୫. କ୍ୟାବିନେଟ୍ ମିଶନ ୪୮୪
୭୬. ଟ୍ରାଜେଡ଼ି ୪୯୪
୭୭. ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ ୫୦୦
୭୮. ନୋଆଖାଲି ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ୫୦୯
୭୯. ମାତୃତ୍ୱ ବ୍ୟାକୁଳତା ୫୩୩
୮୦. ନୋଆଖାଲିରୁ ବିହାର ୫୪୫
୮୧. ଶେଷ ବଡ଼ଲାଟ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ୫୫୫
୮୨. ଦିଲ୍ଲୀରେ ପ୍ରସ୍ତୁତି ୫୬୫
୮୩. ସ୍ୱପ୍ନର ସ୍ୱାଧୀନତା ବା ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନର ! ୫୭୬
୮୪. ଦୁର୍ବଳ ଅହିଂସାର ଫଳ ୫୯୩
୮୫. ବାଦଲ ଘନେଇଲା ୬୦୪
୮୬. ଶେଷ ସପ୍ତାହ ୬୦୯
୮୭. ପୂର୍ବଦିନ ୬୧୭
୮୮. ଶେଷଦିନ ୬୨୨
୮୯. ଉପସଂହାର ୬୩୮
୯୦. ଜୀବନପଞ୍ଜିକା ୬୪୮

ମୁଖବନ୍ଧ

ମୁଖବନ୍ଧ ପରେ ବହିର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ ସମୁଦ୍ର ବନ୍ଧେଇବା । ଯଦିଚ୍ ବହିରେ ଏହି ଦୁଇଟି ପାଖାପାଖି ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ପ୍ରକୃତରେ ବହି ଲେଖିସାରିବା ପରେ ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖାଯାଇଛି । କହିବାର କଥା, ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ ଲେଖିବା ବେଳକୁ ଲେଖକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯେତିକି ଜାଣିଥିଲା, ବହି ସାରିଲା ବେଳକୁ ଅନେକ କିଛି ଅଧିକ ଜାଣିଲା । ପୂର୍ବ ଅନୁଭୂତିସବୁ ଗଭୀର ହେଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସମୁଦ୍ର ସହିତ ତୁଳନା କରି ଲେଖକ କିଛି ଭୁଲ କରିଛି ବୋଲି ବହି ସାରିବା ପରେ ଭାବୁନାହିଁ । ତେବେ ଗାନ୍ଧୀ ସମୁଦ୍ରର ସ୍ୱରୂପକୁ ଟିକିଏ ଅଧିକ ବୁଝିଛି ବୋଲି ଭାବୁଛି । ଗାନ୍ଧୀ ସମୁଦ୍ର ଯେପରି ପ୍ରଶାନ୍ତ, ସେଇଭଳି ଅଶାନ୍ତ, ପୁଣି ଅତଳସ୍ପର୍ଶୀ । ଏହା ଭିତରେ ସୁନ୍ଦର ଛୋଟ ଛୋଟ ପୋହଳା, ଶାମୁକା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅତିକାୟ ତିମି ଅଛନ୍ତି ।

ଆମର ଅଧିକାଂଶ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଧରି ନେଇଥାନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜାଣିଛନ୍ତି । ଆମର ପ୍ରିୟ ବାପୁ ଜାତିର ଜନକ, ସାବରମତିର ସନ୍ଥ, ଅହିଂସାର ଉପାସକ... ଆଉ ଅଧିକା କଣ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜାଣିବାକୁ ଅଛି ? ହଁ, ସେଇ ଆମକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଣିଦେଲେ ବୋଲି କିଏ ନ ଜାଣେ ? ଯେଉଁମାନେ ଏପରି ଭାବନ୍ତି, ସେମାନେ ଏ ବହି ନ ଖୋଲିଲେ ଭଲ । କାହିଁକି ବା ଖୋଲିବେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଅନେକ ବାକି ଅଛି ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏ ବହି ଲେଖିଛି । ଏ ବହିଟି ପଢ଼ି ପାଠକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବାର ତୃଷ୍ଣା ମେଣ୍ଟାନ୍ତୁ, ଏପରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଲେଖକର ନାହିଁ । ବରଂ ଲେଖକ ମନେ ମନେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛି,ବହିଟି ପଢ଼ି ପାଠକଙ୍କର ଗାନ୍ଧୀ ତୃଷ୍ଣା ବଢ଼ୁ ! ଲେଖକ ଅନୁଭବ କରିଛି ଏ ବହି ଲେଖିବା କାଳରେ ତା ନିଜର ଗାନ୍ଧୀ ତୃଷ୍ଣା ବଢ଼ିଛି ଓ ତାକୁ ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କକୁ ଆଲୋଚନା କରି ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ବହି ଲେଖିବାର ଯୋଜନା ରଖିଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ତାର ବା ପାଠକଙ୍କର ତୃଷ୍ଣା ମେଣ୍ଟିଯିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଜାଣେ ।

ଜଣେ କିଏ ଗାନ୍ଧୀ ଆଲୋଚକ (ବିଦେଶୀ-ତାଙ୍କ ନାମ ଆଉ ବହି ସବୁ ଘାଣ୍ଟି ବାହାର କରି ପାରିବି ନାହିଁ) କହିଛନ୍ତି, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସମୁଦାୟ ଭାବେ ଦେଖିବା , ବୁଝିବା ଭଳି ବ୍ୟକ୍ତି ଆଜିଯାଏ ବାହାରି ନାହାନ୍ତି । ଲେଖକ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଅନେକ ଚମତ୍କାର ବହି (ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷାରେ ଅବଶ୍ୟ) ଲେଖା ହୋଇଛି । ତଥାପି ତାଙ୍କର ସମୁଦାୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଫୁଟାଇବାର ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ରହିଛିବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ଲେଖକ ଏ ବହିରେ ହାତ ଦେଲା । ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଲେଖିଛି, କାମଟି ତ ସୋଜା ଲାଗୁଛି । ତା'ର କାରଣ ତାଙ୍କ ସହିତ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବାପୁ ନିର୍ଭୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ବହି ଅଧା ନ ସରୁଣୁ ଲେଖକ ବାଟ ବାଉଳା ହେଲା । ସେହି ମଝି

ଦରିଆରେ ବାପୁ ତାକୁ 'ଏକଲା ଚାଲ' କହିଦେଇ ଉଭେଇ ଗଲେ । ଲେଖକ କିଛିକାଳ ପରେ ଜାଣିଲା ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏମିତି ସଙ୍କଟରେ ପକାନ୍ତି । ଲେଖକ ଯୁଆଡେ ପାରିଲା ଭାବିଚିନ୍ତି ଚାଲିଲା । ଦହଗଞ୍ଜ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ଯେତିକି ଶକ୍ତି, ସେହି ଅନୁସାରେ ବହିଟି ସାରିଲା ।

କୁହାଯାଏ, ମୋହ ମଣିଷର କିଛି ଉପକାର କରେ । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଫୁଟାଇ ବହି ଖଣ୍ଡେ ଲେଖିବା ସହଜ ବୋଲି ମୋହ ଯଦି ଲେଖକକୁ ପ୍ରଥମରୁ ଅଧିକାର କରିନଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେ ଏ କାମରେ ହୁଏତ ହାତ ଦେଇନଥାନ୍ତା । ତାହା ତା ପାଇଁ ଭଲ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ବହିଟି ଯାହାହେଉ, ଲେଖକ ଯେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କାଳ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଢ଼ିଲା, ତାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଚିନ୍ତା କଲା, ଲେଖାରେ ମନଦେଲା, ସେତିକି କ'ଣ ତା ମୋହର ଯଥେଷ୍ଟ ପୁରସ୍କାର ନୁହେଁ ?

ପୂର୍ବରୁ ଲେଖକର ଏହିପରି, ଠିକ୍ ଏହିପରି ନ ହେଲେ ମଧ ପାଖାପାଖି ଅନୁଭୂତି ହୋଇଛି । ସାର୍ତଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖିବା ବେଳେ ଲେଖକ ଅନୁଭବ କରିଛି ଯେ ସେ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ବହି ଅଧେ ବୁଝିଛି । ବାକି ଅଧେ ତାର ବୌଦ୍ଧିକ ଶକ୍ତି ବାହାରେ । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କରିଛି ଯଥାସାଧ ଚେଷ୍ଟା କରି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଓ ଲେଖା ସାରିବାକୁ ପଡିବ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବୁଝିବାରେ ଅଧିକ ବୌଦ୍ଧିକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ନାହିଁ (ସୋଜା ବୋଲି ଧରି ନିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ) । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଦିଗ, ଗୋଟିଏ ଜୀବନ ଦର୍ଶନକୁ ଉପଲବ୍‌ଧି କରିବାରେ ଅନେକ ବାକି ରହିଯାଉଛି ବୋଲି ଲେଖକ ଅନୁଭବ କରିଛି । ପୁଣି ତାଙ୍କର ଜୀବନଦର୍ଶନ ଓ କର୍ମ ଅଭିନ୍ନ । ସବୁ ଦିଗକୁ ଅନେଇଲେ ଆଖି ପାଏନା । ଗତାନୁଗତିକ ଭାବେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବୁଝିବାର ଚେଷ୍ଟା ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ । ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଛୁ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୁଇଟି ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଭାରତ ଫେରି ଆଉ ଘରକୁ ଗଲେନି । ଆଶ୍ରମ ତିଆରି କରି ଆଶ୍ରମରେ ରହିଲେ । ଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କହିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଗୁରୁକୁଳ ଆଶ୍ରମର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ଗୁରୁକୁଳ ଆଶ୍ରମରେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କର ଗୁରୁଭକ୍ତି ଓ ଗୁରୁଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳନର ନିଷ୍ଠା ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ କାହାଣୀ ଅଛି । ଗୁରୁଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ନେହଶ୍ରଦ୍ଧା, ଆଦର୍ଶସ୍ଥାନୀୟ । ମାତ୍ର ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟ ମିଶି ଏକାଠି କାମ କରୁନଥିଲେ । ଗୁରୁ ନିଜେ ବିଲକୁ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ, କାଠ ସଂଗ୍ରହ କରନ୍ତି ନାହିଁ ବା ଆଶ୍ରମ ଗାଈଙ୍କ ଯତ୍ନ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୁରୁଙ୍କ ଆଦେଶ ମାନି ଆରୁଣି ବିଲକୁ ଗଲେ ଓ ବିଲରୁ ପାଣି ବାହାରି ଆସୁଛି ଦେଖି ନିଜେ ହିଡରେ ରାତିସାରା ଶୋଇ ରହିଲେ । ଗୁରୁଙ୍କ ଆଦେଶ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବେ ପାଳନ କରିବାର ଏମିତି ଅନେକ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ କାହାଣୀ ଆଜିଯାଏ ବଞ୍ଚି ରହିଛି ଓ ବଞ୍ଚି ରହିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ କିନ୍ତୁ ବାପୁ ପାଇଖାନା ସଫା କରିବା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସୂତା କାଟିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁକାମରେ ଅଗ୍ରଣୀ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ବାପୁ ନିଜକୁ ଗୁରୁ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ଯଦିଚ ଆଶ୍ରମବାସୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମର କଠୋର ନିୟମ ଥାଏ । ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କୁ ଅହିଂସା ଆଚରଣ, ସତ୍ୟପାଳନ, ଚୋରୀ

ନକରିବା, ସଂପତ୍ତି ଠୁଳ ନକରିବା ପ୍ରଭୃତି ଏଗାରଟି ଶପଥ ନେବାକୁ ହୁଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ୍ୟ ଏ ଶପଥ ନେଇଥିଲେ । ଗୁରୁକୁଳ ଆଶ୍ରମ ଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ଭିନ୍ନ ଥିଲା ।

କୋଡିଏ ବର୍ଷ ବୟସର ଯୁବକ ବିନୋବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଡାକରା ପାଇ ଆଶ୍ରମରେ ରହିବାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ବାପୁ ବିନୋବାଙ୍କୁ,'ତମେ ଦେଶପାଇଁ ଗୁଳି ମୁହଁକୁ ଯାଇପାରିବ?' ବା ସେହିପରି କିଛି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ନଥିଲେ । ପଚାରିଲେ, 'ତୁମକୁ ପରିବା କାଟି ଆସେ?' । ବିନୋବା ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ ନାହିଁ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ଡାକିନେଇ ରୋଷେଇ ଘରେ ନିଜେ ପରିବା କାଟିଲେ ଓ ବିନୋବା ଦେଖିଲେ । ଏହାହିଁ ଥିଲା ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମରେ ବିନୋବାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଶିକ୍ଷା ।

ଗାନ୍ଧୀ ରାଜନୀତି କରୁଥିଲେ ଓ ଆଶ୍ରମରେ ରହିଲେ । ଯଦିଚ ସେ କୌଣସି ଯୁବ ରାଜନୀତିଜ୍ଞଙ୍କୁ ଆଶ୍ରମରେ ରହିବାକୁ କହିନାହାନ୍ତି, ଏ ବିଷୟରେ ପାଟି ଫିଟେଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ ହୁଏତ ଭିତରେ ଚାହୁଁଥିଲେ ସେମାନେ ଆଶ୍ରମରେ ରହନ୍ତୁ । ସରଳ ଜୀବନ ବଞ୍ଚନ୍ତୁ । ପରିବାର ନେଇ ଆଶ୍ରମ ଆସନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ରମକୁ ଆସିବା ପରେ ପରିବାର ବଢ଼ାନ୍ତୁ ନାହିଁ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରନ୍ତୁ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଂପତ୍ତି ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ସବୁର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ସାଧାରଣ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ଓ ନେତାଙ୍କ ଉପରେ ଅବଶ୍ୟ ପଡିଥିଲା । ସେମାନେ ଘରେ ରହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସରଳ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତାର କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବରୁ କ୍ଷମତା ପାଇଥିବା ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବିଳାସ ଲାଳସା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ କ୍ଷମତାସୀନ ନେତାମାନେ ଲାଞ୍ଚ ରିସ୍‌ବତ୍ ନେବା କଥା ତାଙ୍କ କାନକୁ ଆସିଲା । ଏହା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବହୁତ କଷ୍ଟ ଦେଲା । ଭାଗ୍ୟ ଭଲ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ପାଞ୍ଚ ଦଶବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ଅଧିକ ଦୁର୍ନୀତି ଦେଖିବାକୁ ପଡିନାହିଁ । ଯଦି କେହି ରାଜନୈତିକ ନେତା ଏହା ପଢୁଥିବେ, ଭାବୁଥିବେ ଆମେ ଟଙ୍କା ନରଖିଲେ ନିର୍ବାଚନ ଲଢ଼ିବୁ କିପରି ? ବିନୋବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପଟ୍ଟଶିଷ୍ୟ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଅନେକ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମତ, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ସବୁଦଳର ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକାଠି ରହନ୍ତୁ । ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ କାମ କରନ୍ତୁ । ଯିଏ ନିର୍ବାଚନରେ ଛିଡାହେବେ ସେ ତିନି ଚାରି ଜାଗାରେ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କର କି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅଛି ସଭା କରି ଜଣାଇଦେବେ । ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପୁଳାଏ ଟଙ୍କା କ'ଣ ଦରକାର ? ଆପଣଙ୍କ ଜିଭ ଯଦି ଖଲ୍‌ଖଲ୍ ହେଉଛି, କହି ଦେଉନାହାନ୍ତି- ନିର୍ବାଚନ ବିଷୟରେ ଆପଣ ଓ ଆପଣଙ୍କ ଗୁରୁ ଛତୁଟା ଜାଣିଥିଲେ ! ବିନୋବାଜୀ ବେଦ ବେଦାନ୍ତ, ଭାରତ ଓ ପୃଥିବୀର ଦର୍ଶନ ବିଷୟରେ ଗୂଢ଼ କଥାସବୁ ଜାଣିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆମେ କ'ଣ ମନା କରୁଛୁ ? ମନେରଖନ୍ତୁ ବିନେବା ଉପଦେଶ ଦେବା ପାଇଁ ଏପରି କହିନାହାନ୍ତି । ନିଜେ ଯାହା କରିନପାରିବେ ସେପରି ଉପଦେଶ ଦେବା ତାଙ୍କର ବା ବାପୁଙ୍କର ନୀତି ନୁହେଁ । ଭାବନ୍ତୁ, ଗାନ୍ଧୀ ବା ବିନୋବା ଯଦି କୌଣସି ନିର୍ବାଚନରେ ଛିଡା ହୋଇଥାନ୍ତେ, ଆଜିବି ଯଦି ଛିଡା ହୁଅନ୍ତି ଟଙ୍କାଟିଏ ଖର୍ଚ୍ଚ ନକରି ଦୁହେଁ ଜିଣିବେ ନା ନାହିଁ ? ଆରେ ଆମେ କଣ ସେ କଥା ମନା କରିଛୁ ? ବାବୁ ଜନସେବା କଥା ଆମେ ମୁହଁରେ କହୁ । ଆମେ କେତେ ସେବା କରୁ ସେ ବିଷୟ ଜନେ ଜାଣନ୍ତି । ସେବାର

ଅଭାବ ଆମେ ମୋଟା ଅଙ୍କର ଟଙ୍କା ଦ୍ୱାରା ପୂରଣ କରୁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଦୋଷତ୍ରୁଟି ଥାଇପାରେ (ସେ ସବୁ ବାଛିବା ପାଇଁ ଆମର ଅନେକ ଗବେଷକ ଅଛନ୍ତି) ମାତ୍ର ତାହା ଅନୁପମ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ, ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଓ ପରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଲୋକ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଉଥିବା ଅନେକ ଗୁରୁ ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛନ୍ତି । ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଗୁରୁଙ୍କରଅନ୍ତରଙ୍ଗ ପ୍ରିୟ । ଗୁରୁ ଓ ଖାସ୍ ଶିଷ୍ୟ ମାନେ ଅନ୍ୟ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଆଶ୍ରମ ଚଳାନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ କାମ ବେତନଭୋଗୀ କର୍ମଚାରୀ ଓ ସାଧାରଣ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଛାଡିଦେଇ ଏମାନେ ଧ୍ୟାନ ଧାରଣାରେ ମଗ୍ନ ଥାଆନ୍ତି ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ଭାବ ବିନିମୟ କରୁଥାନ୍ତି ।

ବିଦ୍ରୋହୀ, ବିପ୍ଳବୀ କହିଲେ ଆମେ କେବଳ କେତେକ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ୟୁରୋପୀୟଙ୍କୁ ବୁଝୁ । ଗତ ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ଭିତରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନେକ ବିପ୍ଳବୀ ଜନ୍ମ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ଆଡକୁ ଅନାଉନା । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କମ୍ ବଡ ବିପ୍ଳବୀ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ମହାନ ବିପ୍ଳବୀ । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତଃସତ୍ତା ବୈଷ୍ଣବ ଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । କିନ୍ତୁ ଗେରୁଆ ପିନ୍ଧି କୀର୍ତ୍ତନ କରୁନଥିଲେ କି ମନ୍ଦିର ଯିବାକୁ ଇଛା ତାଙ୍କର ନ ଥିଲା । ବୈଷ୍ଣବ ଜନ ତୋ ତେନେ କହିୟେ... କାହାକୁ ଆମେ ବୈଷ୍ଣବ କହିବା ? ଯିଏ ପରପୀଡ଼ାରେ ପୀଡ଼ିତ ସେହି ବୈଷ୍ଣବ । ଗୁଜୁରାଟୀ କବି ନରସିଂହ ମେହେଟ୍ଟାଙ୍କ ଏହି ଭଜନଟି ବାପୁଙ୍କର ଅତିପ୍ରିୟ । ବାପୁଙ୍କ ଯୋଗୁ ଏହି ଭଜନଟି ସାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଦୃତ ହୋଇଛି । ହରିଜନ ଶବ୍ଦଟି ବାପୁ ନରସିଂହ ମେହେଟ୍ଟାଙ୍କ ଠାରୁ ଆଣିଛନ୍ତି । ହରିଜନ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିବାରୁ ଆଜିକାର ନିମ୍ନଜାତିର ଲୋକଙ୍କ ଭୋଟ ଲୋଭୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତି । ସେମାନେ ବରଂ ନରସିଂହ ମେହେଟ୍ଟାଙ୍କୁ ଗାଳି ଦିଅନ୍ତୁ !

ବହି ଲେଖିବା ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ଏତେ ଅଜ୍ଞତା ଓ ଭୁଲ୍ ଧାରଣା ଏପରିକି ବିରକ୍ତି ଅଛି ଆବିଷ୍କାର କରି ଲେଖକ ବିସ୍ମିତ ଓ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଛି । ଯାହାଙ୍କୁ ଆମେ ଜାତିର ଜନକ କହିଲେ,ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏତେ ଅଜ୍ଞତା । କେହି ପଚାରି ପାରନ୍ତି - କିଏ ତାଙ୍କୁ ଜାତିର ଜନକ କହିଲା ? ଆମେ ତ ଜାଣିନୁ ? ଅଜ୍ଞତା ! ଏ ବହିଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନାଇବାରେ ଏକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । ଜଣେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ବାପ ବୋଲି କହି ତାଙ୍କୁ ନ ଚିହ୍ନିବା ଓ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଉଦାସୀନ ରହିବା... । ଏ ମନୋଭାବକୁ କ'ଣ କୁହାଯିବ ଆପଣ କହନ୍ତୁ ।

ମୁଖବନ୍ଧରେ ଯଦି ସବୁ ଲେଖିଦେବି ତେବେ ପାଠକ ମୁଖବନ୍ଧଟି ପଢ଼ି ରହିଯିବେ! 'ଗାନ୍ଧୀ ମଣିଷ'ର ଅଧ୍ୟାୟ ଗୁଡିକ ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ ଧରି ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରର ସଂପାଦକ ଶ୍ରୀ ଭର୍ତ୍ତୃହରି ମହତାବ ଏହାକୁ ଆଗ୍ରହରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଲେଖକ ଆନ୍ତରିକ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି । ସହ ସଂପାଦକ ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଚାନ୍ଦଙ୍କ ସହଯୋଗ ଓ ସଦିଚ୍ଛା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ । 'ଗାନ୍ଧୀ ମଣିଷ' ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ବେଳେ କେତେକ ପାଠକଙ୍କର ଉତ୍ସାହପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଠି ଭୁଲି ପାରିବିନାହିଁ । ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରରେ ବାହାରୁଥିବା ଅନେକ ଅଧ୍ୟାୟରେ କିଛି କିଛି ଅଂଶ ଯୋଗ ହୋଇଛି ।

କେତେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ବଡ ଆକାରରେ ଲେଖିଛି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନେକ ବଡ ଓ ନୂଆ ଅଧ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛି । ଲେଖୁଥିବା ବେଳେ ବହିଟି ଏତେ ବଡ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ସଚେତନ ହୋଇନଥିଲି । ସେଥିପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନୁତାପ କରୁନାହିଁ ।

ଶେଷରେ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓଡିଶାକୁ ସାତଥର ଆସିଥିଲେ । ସର୍ବମୋଟ ପ୍ରାୟ ଦୁଇମାସ ଓଡିଶାରେ ରହିଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରକୃତି, ଗରିବ ଚାଷୀଟିଏ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନେତାଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଆନ୍ତରିକ ଭାବରେ ମିଶିବା । ଏଇ ଦୁଇମାସ ଭିତରେ ସେ ଶହଶହ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ମିଶିଥିବେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକ ଇତି ମଧ୍ୟରେ ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେଲେଣି । କେଇଜଣ ତଥାପି ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ବାପୁ ଯାହା ସହିତ ପାଞ୍ଚମିନିଟ କଥା ହୋଇଥିବେ ସେ କଥାସବୁ କାନରୁ କାନକୁ ହୋଇ ଏ ଯାଏ ସେ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ବଞ୍ଚିଥିବ । ଓଡିଶାରେ ବାପୁ ଯେଉଁସବୁ ଅଞ୍ଚଳ ବୁଲିଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ମିଶିଛନ୍ତି ସେ ସବୁ ସଂଗୃହୀତ ହେବା ଜରୁରୀ । ଏବେ ବି ଓଡିଶାରେ ବାପୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଚମତ୍କାର ଘଟଣା ଖବରକାଗଜରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି ।

କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଓଡିଶାର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦେଖି ବାପୁ ବ୍ୟଥା ପାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ହରିଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆମ ଓଡିଶାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ବାପୁ ମାତ୍ର ଦୁଇଥର ପଦଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଶାରେ ହରିଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ଓ ପରେ ରକ୍ତରଞ୍ଜିତ ନୋଆଖାଲିରେ । ୧୯୩୪ ମେ ମାସରେ ପୁରୀଠାରୁ ଚାଲି ଚାଲି ହରିଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ବାପୁ ବଡ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରିୟ ବୋଲି ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ, ଶ୍ରୀଲଙ୍କା ଓ ଓଡିଶାର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ବାପୁ କିପରି ଆତ୍ମହରା ହୁଅନ୍ତି ସେ କଥା ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ଶିଷ୍ୟ କାଲେଲ୍‌କାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । କାଲେଲ୍‌କାର କୁହନ୍ତି, ଓଡିଶାର ଇଟାମାଟି ଓ ଚାରବାଟିଆର ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ଦେଖି ବାପୁ ଯେପରି ବିଭୋର ହୁଅନ୍ତି, ସେ କଥା ସେ ଆଦୌ ଭୁଲିପାରିବେ ନାହିଁ । ବିର୍ଲା ହାଉସ୍‌ର ଓଡିଆ ରଘୁ ମାଳିଙ୍କ କଥା ଏବେ ଆମେ ଆଲୋଚନା କଲୁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଗୁଳି କଲାପରେ ନାଥୁରାମଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ରଘୁମାଳି ଜାବୁଡି ଧରିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ନାହାନ୍ତି । ବିର୍ଲା ହାଉସ୍‌ରେ କାମ କରୁଥିବା ରଘୁମାଳିଙ୍କ ସହିତ ବାପୁ କେବେ ଦିପଦ କଥା ହୋଇଥିବେ, ଏ ସମ୍ଭାବନା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଭାବେ ଅଛି । ମାତ୍ର ତାହା ଜାଣିବାର ଉପାୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ନାହିଁ । ଓଡିଶାର କୌଣସି ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଯଦି କେଇ ଜଣ ଉତ୍ସାହୀ ଗାନ୍ଧୀପ୍ରେମୀଙ୍କୁ ଓଡିଶା ସଂପର୍କରେ ଓ ଓଡିଆଙ୍କ ସହିତ ବାପୁଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତା, ଓଡିଶାରେ ବାପୁଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତା ତାହେଲେ ଏବେବି ଅନେକ ମୂଲ୍ୟବାନ ତଥ୍ୟର ସନ୍ଧାନ ମିଳନ୍ତା । ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜ୍ଞାନମଣ୍ଡଳ ତରଫରୁ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶିତ ପାବକ କାନୁନ୍‌ଗୋଙ୍କର 'ଓଡ଼ିଶା ଓ ଗାନ୍ଧୀ' ବହିଟି ଲେଖକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଛି । ଲେଖକ ଚାହୁଁଥିବା ଦିଗରେ ଏ ବହି ଏକ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଉଦ୍ୟମ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରା ଉପରେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିଲେ।

ସେଥିପାଇଁ ଭାରତୀୟ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ପଛରେ ପାଗଳଙ୍କ ପରି ଗୋଡେଇଲେ । ''ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ'' ଗାନ୍ଧୀ କୁହନ୍ତି, ପାତଞ୍ଜଳି କହିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅହିଂସା, ପ୍ରେମ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବିକଶିତ କରିବ ବୋଲି ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଥମ କରି କହିଲେ, ଅହିଂସା ଏକ ଅମୋଘ ଶକ୍ତି ଯାହା ବଳରେ ଯେକୌଣସି ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହୋଇପାରିବ । ପୁର୍ବରୁ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ତରକୁ ବିକଶିତ କରେ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ବୁଝୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ଏକ ରାଜନୈତିକ ଅସ୍ତ୍ର କଲେ । ସେ ପରମ୍ପରାରୁ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ଆଣିଲେ ବୋଲି ଜନତା ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲା । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ମୌଳିକତାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଗଭୀରତା ପ୍ରତି ଆମେ ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦେଇନୁ । ବାପୁଙ୍କ ମୌଳିକତା ଯୋଗୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମାନବଜାତି ତାଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି ।

ବାପୁଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତା (ତାଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତା କିଛି ନାହିଁ । ଥରେ ସେ କହିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଜୀବନ ତାଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତା) କ'ଣ ଯଦି ତାଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଆମେ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁ, ତେବେ ହୁଏତ ବୁଝିପାରିବୁ ଯେ ଅହିଂସା,ସତ୍ୟନିଷ୍ଠାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ସମାଜ ଅନେକ ଉଚ୍ଚତର ସମାଜ ବୋଲି ସେ ଆମକୁ ସଚେତନ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ଏପରି ସମାଜ ମାନବ ଇତିହାସରେ କେବେ କେଉଁଠି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇନାହିଁ । ଏହିପରି ସମାଜ ଆଡ଼କୁ ଆମକୁ ମୁହାଁଇବାକୁ ସେ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସାଧନା କଲେ ।

ମାନବ ଜାତି କଥା ଛାଡ଼, ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱାର୍ଥ ଠିକ୍ ଭାବେ ଜଗିଥିଲେ ତ ? ଜବାବ୍ ଦିଅ - ଗାନ୍ଧୀ, ମୁସଲମାନ ପଟିଆ ନଥିଲେ ? ସ୍ୱାର୍ଥ କ'ଣ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ଧାରଣା କେତେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ! ମତାନ୍ଧମାନଙ୍କର ଏଇ ଗର୍ଜନରେ ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବମ୍ ପରି ମହାନ୍ ଉଚ୍ଚାରଣଟି ବୁଡ଼ି ଯାଉଛି । ଯେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷ ଆଫ୍ରିକା ବା ଆମେରିକାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ଏଇ ମାଟିରୁ ଏହି ପବିତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣଟି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଅନ୍ୟ ମହାଦେଶ ଦୂରର କଥା ଭାରତର ଦୁଇ ପ୍ରଦେଶ, ଯଥା - ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ ଓ ବଙ୍ଗଳା ସେ କାଳରେ ପ୍ରାୟ ଅସଂଲଗ୍ନ ଥିଲେ । ଆଜି ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବାଣିଜ୍ୟ ପୃଥିବୀକୁ ଏକ ବିଶ୍ୱଗ୍ରାମରେ ପରିଣତ କରିଛି । ଭୌଗୋଳିକ ଦୂରତ୍ୱ କମିଛି, କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମିକ ଦୂରତ୍ୱ କମିବାର ଲକ୍ଷଣ ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥିତି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ପାଇଁ ବିସ୍ଫୋରକ । ଛୋଟିଆ ହୋଇ ଚାଲିଥିବା ପୃଥିବୀରେ ସୁସ୍ଥ ଭାବେ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ସଚେତନ ମଣିଷ ପ୍ରଦେଶ ଦେଶ, ଜାତି, ବର୍ଣ୍ଣ, ଧର୍ମର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଯିବା ଜରୁରୀ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ଯେତେବେଳେ 'ବଧୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବମ୍' ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ମାନବଜାତିକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲାଭଳି ଉଦାର ଓ ସମଦର୍ଶୀ ମୁନିଋଷି ଥିଲେ । ଆଜି ଯେତେବେଳେ ଭୌଗୋଳିକ ଦୂରତ୍ୱ କମିବା ସହିତ ତାଳ ରଖି ହୃଦୟର ଦୂରତ୍ୱ କମାଇବା ଜରୁରୀ ହୋଇପଡ଼ିଛି ସେତେବେଳେ ଜଣେ ମହାତ୍ମା ଆମ ପଟିଆ, ତୁମ ପଟିଆ ବା ସେମାନଙ୍କ ପଟିଆ ଥିଲେ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ଆମେ ଦାବି

କରୁଛୁ ! ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ କାହା ପକ୍ଷରେ ରହିବା ଶୋଭା ପାଆନ୍ତା ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମ କଲେ, କିନ୍ତୁ ଇଂରେଜ ଜାତି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ପ୍ରଚୁର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ପ୍ରେମଭାବ ଥିଲା ବୋଲି ସେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ଓ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଯେପରି ଟାଣ କଥା କହୁଥିଲେ, ତାହା କଳ୍ପନାତୀତ । କେବଳ ସେ ହିଁ ଏପରି କହିପାରନ୍ତି । ଏ ବହିରେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ଏହାର ଉଦାହରଣମାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ଏଠି କେବଳ ଗୋଟିଏ କହୁଛୁ । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିବା ମିତ୍ରପକ୍ଷ କିପରି ଜୟଯୁକ୍ତ ହେଉ ସେ କଥା ଚିନ୍ତା କରି ବାପୁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହେଉଥିଲେ । ଅଥଚ ମିତ୍ରପକ୍ଷ ଜିତିବା ପରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ବିଜୟୋଲ୍ଲାସରେ ମତ୍ତ ହେଉଛି ଅନୁଭବ କରି ବାପୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିଦେଇଥିଲେ । ଏଁ ଖବର ପାଇ ଜାପାନରେ (ଜାପାନ ହାର୍ ମାନିନଥାଏ) ନେତାଜୀ ତାଙ୍କର ଆଜାଦ୍ ହିନ୍ଦ୍ ସରକାରର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବୈଠକରେ କହିଥିଲେ, ''ବ୍ରିଟିଶ୍ ବିଜୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି ସତର୍କ କରିଦେବାର ସାହସ ଭାରତବର୍ଷରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କାହାର ନାହିଁ ।''

ଆମେ ତ ଜାଣିଥିଲୁ ନେତାଜୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପଡ଼େନା । ନେତାଜୀ ବାପୁଙ୍କୁ ଏପରି ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ! ଆମେ ପରା ସମୁଦ୍ର କଳିବାକୁ ବାହାରିଛୁ ? ଆମ ହାତରେ ଯେଉଁ ଫୁଟ, ଗଜ, ମିଟର ପ୍ରଭୃତି ଛୋଟିଆ ମାପବାଡ଼ି ଗୁଡ଼ିକ ଅଛି ସେମାନଙ୍କୁ ଥୋଇ ଦେଇ ବାହାରିଲେ ଭଲ !

ବହିରେ ବାପୁଙ୍କର ପିଲାଦିନୁ ବୁଢ଼ାକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତୋଟି ଫଟୋଚିତ୍ର ଦିଆଯାଇଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ପାଠକେ ତାଙ୍କ ବେଶଭୂଷାର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଧରିପାରିବେ । ଲଣ୍ଡନରେ ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ ଛଅମାସ ଖଣ୍ଡେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପୋଷାକ ସଉକ ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କର ପୋଷାକ ଫେଶନ ପ୍ରତି କେବେ ଦୃଷ୍ଟି ନଥିଲା । ବାପୁଙ୍କର ପୋଷାକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ବୈଚିତ୍ର୍ୟର ଏକ ଅଙ୍ଗ ।

◆◆◆

ସମୁଦ୍ର ବନ୍ଧେଇବା

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖି ପଣ୍ଡିତମାନେ ଅନେକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ମାନବ ଚେତନାର ବିକାଶ ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ଅତୁଳନୀୟ । ଭାରତବର୍ଷକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବା ସହିତ ସେ ଅନେକ ପରାଧୀନ ଏସୀୟ ଓ ଆଫ୍ରିକୀୟ ଦେଶଙ୍କୁ ମୁକ୍ତିର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୌଳିକ ଅର୍ଥନୈତିକ ଚିନ୍ତା ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଛି । ପରିବେଶ ରକ୍ଷା ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ସତର୍କବାଣୀ ଓ ପଦକ୍ଷେପର ମହତ୍ତ୍ୱ ଆମେ ବିଳମ୍ବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଛୁ । ବାପୁଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଦିଗରୁ ଦେଖିବା, ବୁଝିବା ଓ ବୁଝାଇବା କଷ୍ଟକର ନିଶ୍ଚୟ । ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ତାଙ୍କର ସମୁଦାୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଫୁଟାଇବା ଅସାଧ ବ୍ୟାପାର ମନେହୁଏ । ଯେହେତୁ କାର୍ଯ୍ୟଟି ଅସାଧ, ଫେଲ୍ ମାରିଲେ କେହି ନିନ୍ଦା କରିବେ ନାହିଁ ଧରିନେଇ ସେ ଦିଗରେ ମନ ବଳେଇଛି ।

ପ୍ରଥମେ ବାପୁଙ୍କ ଶରୀର କଥା ବିଚାର କରାଯାଉ । ଏହି ପତଳା, କାଳିଆ, ବାଙ୍ଗରା ବୁଢ଼ାଟିର ଆଧାତ୍ମିକ ଉଚ୍ଚତା ଦେଖି ଡେଙ୍ଗାମାନେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ନତମସ୍ତକ ହୋଇଛନ୍ତି । ବାପୁ ପତଳା, ଦୁର୍ବଳ ଥିଲେ ନା ତାଙ୍କ ଦେହରେ କିଛି ବଳ ଥିଲା ? ଯଦି ଦୁର୍ବଳ ଥିଲେ, ତେବେ ଏକଷଠୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଲୁଣ ମାରିବାକୁ ଦାଣ୍ଡିଯାଏ ୨୪୦ ମାଇଲ ବାଟ ଡଗଡଗ କରି ଚାଲିଗଲେ କିପରି ? ଏହା ଛଡ଼ା ପୁଣି ପାଞ୍ଚଦିନ, ସାତଦିନ, ଏକୋଇଶ ଦିନ କେବଳ ପାଣି ପିଇ ଅନଶନ ସମ୍ଭାଳୁଥିଲେ କିପରି? ଦେଖୁଛନ୍ତି ! ସେ ଦୁର୍ବଳ ଥିଲେ କି ବଳୁଆ ଥିଲେ ସେ କଥା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ସହଜ ହେଉନାହିଁ । ସୁନ୍ଦର ଥିଲେ କି ଅସୁନ୍ଦର ଥିଲେ ତ ଭିତ ପ୍ରଶ୍ନ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କୁଆଡେ ଦେଖିଲାବାଲାର ଆଖିରେ ଥାଏ । ତାଙ୍କର ଅନେକ ପ୍ରିୟ ଲୋକ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସୁନ୍ଦର ନଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅସୁନ୍ଦର କହୁଥିବା ଲୋକ ମାନନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର ମମତା ଭରା ସଜଳ ଆଖି ଦିଓଟି ମାରାତ୍ମକ ଭାବରେ ଆକର୍ଷଣୀୟ । ତେବେ ଆଖିକୁ ଛାଡି ତାଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିଚାର କରିବା !

ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ ଫରାସୀ ସାହିତ୍ୟିକ ରୋମାରୋଲାଁ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଜଣେ ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତି । ଭାରତ ସହିତ ତାଙ୍କର ନିବିଡ ସଂପର୍କ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ତାଙ୍କର ସହଯୋଗୀମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଟିକିନିଖି ଖବର ସେ ରଖୁଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବାକୁ ରୋଲାଁ ଉତ୍ସୁକତାର ସହିତ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ୟୁରୋପ ଗଲେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବେ କହି ବାପୁ ଦିନ ଗଡାଉଥା'ନ୍ତି । ଶେଷରେ ୧୯୩୧ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ରୋଲାଁଙ୍କର ଅତିଥି ହେଲେ । ତା'ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଗମନ ସଂପର୍କରେ ରୋଲାଁ ଶହଶହ ସାହିତ୍ୟିକ, ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖୁଥାନ୍ତି । ୧୯୩୦ ମାର୍ଚ୍ଚରେ ରୋଲାଁ ଆନ୍ଦ୍ରେଶୁରିସ୍ ନାମକ ଜଣେ ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ

ପାକୁଆ ପାଟିର ହସ ଦେଖିବାକୁ ସେ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନୁମାନ, ସେ ହସ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଭୋଲ୍‌ଟାୟାରଙ୍କ ଶ୍ଳେଷ ଓ ଫ୍ରାନ୍‌ସିସ୍‌ଙ୍କ କୋମଳତାର ମିଳନ ହୋଇଥିବ । ତେବେ ଆଖିରେ ନ ଦେଖିବା ଯାଏ..... କି ସାଂଘାତିକ ବେରସିକ ! ତୁମ ଭଳି ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରିୟ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କୁ କ୍ଲିଓପେଟ୍ରା ବା ମୋନାଲିସାଙ୍କ ହସ ଦେଖିବାକୁ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ଅପେକ୍ଷା କରିବା ଶୋଭା ପାଇଥାନ୍ତା । ଭୋଲଟାୟାରଙ୍କ ଶ୍ଳେଷ ଓ ଫ୍ରାନ୍‌ସିସ୍ ଙ୍କ କୋମଳତା କେଉଁ ଭାଗମାପରେ କି ଅଦ୍ଭୁତ ଭାବେ ସେ ପାକୁଆ ପାଟିର ହସରେ ମିଶିଛି, ସେଇୟା ଦେଖିବାକୁ ତୁମେ ଚାତକ ପରି ଚାହିଁ ରହିଥିଲ !

ଶରୀରର ବଳ କି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ଛାଡନ୍ତୁ, (ଆଗକୁ ବଢିଲେ ଆହୁରି ଗୋଳମାଳ ଅଛି, ଜାଣି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ?) କେତୋଟି ଗୁଣ ବିଚାର କରିବା । ମୋହନ ଦାସ ଭୟାଳୁ ଥିଲେ ବା ନିର୍ଭୀକ ? ତାଙ୍କର ମା ବା ସ୍ତ୍ରୀ ଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ ଦୁହେଁ କହିବେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟାଳୁ । ମୋହନ ତେର ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଚୋର, ସାପ, ଭୂତକୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣେ ଭୟ । ରାତିରେ ଆଲୁଅ ନ ଜାଳିଲେ ଶୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପଦାକୁ ଉଠିଲେ କସ୍ତୁରବାଈଙ୍କୁ ଡାକନ୍ତି । ସେ ଏତେ ଡରକୁଳା ଥିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ତୁଳନାରେ କସ୍ତୁରବାଈଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ସାହସୀ କୁହାଯିବ । ପରିଣତ ବୟସରେ ସେଇ ହେଲେ ପୁଣି ନିର୍ଭୀକତାର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ! ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ ନାହିଁ, ଜେଲକୁ ଭୟ ନାହିଁ ବା ଶାରୀରିକ କଷଣ ଭୋଗିବାକୁ ଭୟ ନାହିଁ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ମତରେ ବାପୁଙ୍କର ଦୁଇଟି ଗୁଣ ଥିଲା ଆଖିଦୃଶିଆ । ସେ ଥିଲେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଭୟଶୂନ୍ୟ ଏବଂ କାହାରି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଘୃଣା ନ ଥିଲା । ବଡ ହୋଇ ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କଲାଯାଏ ଭୟ ଯୋଗୁ ବିଚାରାଳୟରେ ତାଙ୍କର ପାଟି ଖୋଲୁ ନଥିଲା । ଜଣେ ଧନୀ ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନ ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ କେଶ୍ ଚାଲିଥାଏ । ସେଇ କେଶ୍‌ଟି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଓକିଲଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ହେବ । ଭଲ ଦରମାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ପାଇ ମୋହନ ତ୍ରାହି ତ୍ରାହି ଡାକି ଭାରତ ଛାଡିଲେ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଚାଲିଲେ ।

ଲଣ୍ଡନରେ ପଢିବା ଦିନୁ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ କିଛି ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ପୋଷାକ ଥିଲା ନିଖୁଣ, ଫିଟ୍ ଫାଟ । କାଳେ କିଏ ମଫ କହିଦେବ ସେଇ ଭୟରେ ! ଅଥଚ ସେଇ ପିନ୍ଧିଲେ ଆଣ୍ଠୁ ଲୁଚୁ ନ ଥିବା ମୋଟା ଖଦଡ ଧୋତି ଖଣ୍ଡେ । ଏଇ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ସେ ଦିଲ୍ଲୀର ବଡଲାଟଙ୍କ ପ୍ରସାଦରେ ପଶି ଯାଉଥିଲେ । ଏ ଖବର ପାଇ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ଛାତିରେ ଛୁରୀ ଚାଲି ଯାଉଥିଲା । ନଙ୍ଗଳା ଫକୀରର ସାହସ ଦେଖ ! ଇଂଲଣ୍ଡର ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ କେଉଁ ବେଶରେ ଯାଉଛି । ସେଇ ବେଶରେ ଲଣ୍ଡନରେ ଖୋଦ୍ ଇଂଲଣ୍ଡର ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଗଲେ । ଜଣେ ସାମ୍ବାଦିକ ପଚାରି ଥିଲେ, ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲାବେଳେ ଆପଣଙ୍କ ପୋଷାକପତ୍ର ଠିକ୍ ଥିଲା ତ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, 'ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ହେଲା ଭଳି ପୋଷାକ ଏକା ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଦେହରେ ଥିଲା' । ଭୟ ବା ଘୃଣା ଥିବା ଲୋକର ଏ ରସିକତା ଆସିବ ନାହିଁ ।

ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଜାଣି ନଥିବେ ଯେ ଭାରତବର୍ଷରେ ନଙ୍ଗଳା ଫକୀରମାନେ ରାଜଦରବାର, ଏପରିକି ରାଜାଙ୍କ ଅନ୍ଦର ମହଲକୁ ନିର୍ଭୟରେ ପଶନ୍ତି ଏବଂ ରାଜା, ମହାରାଜା ଆସନ ତ୍ୟାଗ କରି ଫକୀରଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି ।

ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ, ସେ ଫକୀର ହେବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ । ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଏଯାଏ ଫକୀର ହୋଇପାରିନାହାନ୍ତି ! ଏ କଥାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ଫକୀରର କେବଳ ଦେହ ନୁହେଁ, ମନ ବି ନଙ୍ଗଳା । ଆପଣ ଘୃଣା, ଲୋଭ, ହିଂସା,ଇନ୍ଦ୍ରିୟାସକ୍ତି ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ତଥାପି ଫକୀର ହେବାର ସାଧନା ସରିନାହିଁ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । କଥା ହେଉଛି ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଯିଏ ଯେତେ ପ୍ରିୟ, ସେ ତା' ପ୍ରତି ସେତିକି ଅଧିକ କଠୋର । ସବୁଠୁ କଠୋର ତ ସେ କସ୍ତୁରବାଈଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିଲେ । ନିଜ ପ୍ରତି କଠୋର ହୋଇ ମହାତ୍ମା ଫକୀର ହୋଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ବିଚାରୁଥିଲେ । ସେ କ'ଣ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଟିକିଏ ଜିଦ୍ ରହିଛି ? ସୁଇଜରଲ୍ୟାଣ୍ଡରେ ରୋଲାଁଙ୍କ ଘରେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ନାନା କଥା ପଡ଼ିଥାଏ । ପାଖରେ ଥାଆନ୍ତି ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ- ସେକ୍ରେଟେରୀ-ପୁତ୍ର ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଓ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ । କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ରୋଲାଁ ସୂଚେଇ ଦେଲେ ଯେ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଟିକିଏ ଜିଦ୍ ଅଛି । ଦେଶାଇ ଓ ପ୍ୟାରେଲାଲଙ୍କ ମୁହଁରେ ଟିକିଏ ହସ ଉକୁଟିଲା ଓ ଦୁହେଁ ସାମାନ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରିଲେ । ଏ ଦୃଶ୍ୟ ବାପୁଙ୍କ ଆଖିରେ ହୁଏତ ପଡ଼ିଥିବ । ଏମିତି ଆଉ କିଛି ବାସ୍ତବ କିଛି କାଳ୍ପନିକ ଖୁଣ ନିଜଠି ଦେଖି ଗାନ୍ଧିଜୀ କିପରି ଭାବିଥା'ନ୍ତେ ଯେ ସେ ଫକୀର ହୋଇଗଲେଣି । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନାବୃତ ମନ, ବୁଦ୍ଧି, ହୃଦୟ ନ ହେବାଯାଏ କେହି ଫକୀର ହୁଏନା । ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ଗାନ୍ଧୀ ପହଞ୍ଚି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ।

ଯିଏ ଫକୀର ହୋଇ ପାରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ, ସେ ନିଜକୁ ମହାତ୍ମା ମନେକରୁଥିବା ସମ୍ଭବ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାରମ୍ବାର କହିଛନ୍ତି, ଏଇ ମହାତ୍ମା ପଦଟା ତାଙ୍କୁ ବୋଝ ପରି ଲାଗେ । ଆଉ ଜାତିର ଜନକ ? ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜାତିର ଜନକ କହିବାରେ ଗୋଟିଏ ଆପତ୍ତିର ସ୍ୱର ଏବେ ଶୁଭୁଚି । ଯେଉଁମାନେ ପଚାଶ ବର୍ଷ ପରେ ଏ ସ୍ୱର ଉଠାଉଛନ୍ତି, ଏକଥା ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଜାଣି ନାହାନ୍ତି । ଭାବୁଛନ୍ତି ପଦ୍ମଶ୍ରୀ ପଦ୍ମଭୂଷଣ ଉପାଧି ପାଇବା ଲୋକେ ଯେମିତି ଲାଳାୟିତ ହୁଅନ୍ତି ଓ ଧରାଧରି କରନ୍ତି, ସେମିତି ଗାନ୍ଧିଜୀ 'ଜାତିର ଜନକ' ଉପାଧିଟା ମାରି ନେଇଛନ୍ତି ! ଏହାର ମୂଳ କେଉଁଠି ସେ ବିଷୟରେ ଆମେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇ ନାହୁଁ ବା ଖେଳାଇବା ପ୍ରୟୋଜନ ମଣୁନା । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ପ୍ରଥମେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମହାତ୍ମା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କଲେ । ତା'ପରେ ଜାତି ଏହା ଗ୍ରହଣ କରିନେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଆଶ୍ରମରେ ସମସ୍ତେ ଡାକୁଥିଲେ ବାପୁ । କିଏ ଆରମ୍ଭ କଲା କେଜାଣି ! ଏପରିକି କସ୍ତୁରବାଈ ମଧ୍ୟ ଡାକୁଥିଲେ ବାପୁ । ବାପୁ ଅର୍ଥ ବାପା ଇଂରାଜୀରେ ଫାଦର୍ । କିଏ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଫାଦର୍ ଅଫ ଦି ନେସନ୍ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କଲେ (ଅନ୍ତତଃ ସମଗ୍ର ଦେଶବାସୀ ଶୁଣିଲା ଭଳି । ଯେପରିକି ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ କେହି ଜଣେ ମହାତ୍ମା କହିଲେ କିନ୍ତୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରଙ୍କ

ମହାତ୍ମା ଡାକ ଜାତିକୁ ଶୁଭିଲା ଓ ଜାତି ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିନେଲା) ? ସୁଭାଷ ବୋଷ ! ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉଗ୍ର ସମାଲୋଚକ ! ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିବାରୁ ସୁଭାଷ ମହାନ ନୁହନ୍ତି, ଉଗ୍ର ସମାଲୋଚକ ହୋଇଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ବଡ଼ପଣକୁ ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ବୋଲି ସେ ମହାନ୍ । ହେ ଭଗବାନ୍ ! ଆଜିକାର ଏ ବାମନମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ କିପରି ବିଶ୍ୱାସ ଆସିବ ଯେ ପଚାଶ, ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଖୁବ୍ ଡେଙ୍ଗା ଲୋକମାନେ ଏ ଦେଶରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ ।

ସୁଭାଷ କହୁଥିଲେ ଯେ ଜନତା ଉପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଯେଉଁ ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରଭାବ ଅଛି, ତାହା ଆଉ କୌଣସି ନେତାଙ୍କର ନାହିଁ । ଦାଣ୍ଡି ଯାତ୍ରା ବେଳେ ଭାରତୀୟମାନେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ପାଗଳଙ୍କ ପରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଛରେ ଧାଇଁଲେ । କିପରି ? ସୁଭାଷ କହନ୍ତି ଏଲ୍‌ବାରୁ (ଯେଉଁ ଦ୍ୱୀପରେ ନେପୋଲିଅନ୍ ନିର୍ବାସିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ) ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ନେପୋଲିଅନ୍‌ଙ୍କ ପଛରେ ଫରାସୀ ଜାତି ଯେପରି ଧାଇଁଥିଲା ସେହିପରି ! ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ହେଉ ନଥିବା ଜଣେ ନିଷ୍କପଟ ଡେଙ୍ଗା ମଣିଷର ଏ ଭାଷା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଠାରୁ ବାଟ ଭାଙ୍ଗି ଚାଲି ଯାଇଥିବା ନେତାଜୀ ରେଙ୍ଗୁନ ରେଡିଓରୁ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ବାରମ୍ବାର କହିଲେ, 'ହେ ଜାତିର ଜନକ ଗାନ୍ଧିଜୀ !' ସେ ଡାକକୁ ଜାତି ସହଜ, ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ବାମନଙ୍କ ସ୍ୱର ନେତାଜୀଙ୍କ ସ୍ୱର ଠାରୁ ଉଚ୍ଚା ନୁହେଁ ଯେ ଜାତି କାନରେ ତାହା ପଶିବ । ଆଜି ଗୋଟାଏ କଥା କହି କାଲି ତାହା ଓଲଟାଇ ହେଉଥିବା କପଟଚାରୀ ବାମନଙ୍କର ପୁଣି ଗୋଟାଏ ସ୍ୱର !

ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜାତିର ଜନକ ତ ଦୂରର କଥା, ମହାତ୍ମା ବୋଲି ଭୁଲ୍‌ରେ ସମ୍ବୋଧନ କରିନାହାନ୍ତି । ଚିଠିରେ ବା ସଭାରେ ସେ କହନ୍ତି, ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧୀ । ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖୁସି । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ସଦ୍‌ଭାବ ରଖିବାକୁ ଆନ୍ତରିକ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ଜିନ୍ନା ସ୍ୱୟଂ ଗୋଟିଏ ଉପାଧି ନିଜ ପାଇଁ ବାଛିଥା'ନ୍ତି- କ୍ୱାଏଦ୍-ଇ-ଆଜାମ । ଅର୍ଥାତ୍ ମହାନ ନେତା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ କ୍ୱାଏଦ୍-ଇ-ଆଜାମ୍ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତି । ବାପୁ ତ ଦୂରର କଥା, ବାପୁଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି କରୁଥିବା ଲୋକେ ତାଂକୁ କିଏ କ'ଣ ଡାକିଲା, ସେ ବିଷୟରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ମଣିଷଟିକୁ ଟିକିଏ ଅଧିକ ବୁଝିବାକୁ ସେମାନେ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । କିଏ ନଙ୍ଗଳା ଫକୀର କହିଲା ବା ଅଉ କିଏ ଭାରତର ରାଜା ବୋଲି କହିଲା, ସେ ବିଷୟରେ ସେମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ। ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନଙ୍ଗଳା ଫକୀର ଡାକ ବାହାରିବା ଅଳ୍ପ ଦିନ ପରେ ମହାତ୍ମା ରୋଲାଁଙ୍କ ଅତିଥି ହୋଇଥାନ୍ତି । ସୁଇଜରଲ୍ୟାଣ୍ଡର ଦଳେ ସଙ୍ଗୀତ ସାଧକ ରୋଲାଁଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ଯେ ମହାତ୍ମା ତାଙ୍କ ଅତିଥି ହୋଇଥିବା ଯାଏ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ସୁଖନିଦ୍ରା ପାଇଁ ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଝରକା ତଳେ ରାତିରେ ବସି ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ବାଦନ କରିବେ । ଇଏ କ'ଣ ନଙ୍ଗଳା ଫକୀର ନା ବାଦାଶାହା ! ବସ୍ତୁତଃ ସ୍ଥାନୀୟ ଗୋପାଳକ ସଂଘ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥାଏ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ରୋଲାଁଙ୍କ ଘରେ ଥିବାଯାଏ ସଂଘ ଭାରତର ରାଜା' ଓ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀମାନଙ୍କୁ କ୍ଷୀର ଯୋଗାଇବ (ଗୋପାଳୁଣୀମାନେ କହ୍ନେଇଙ୍କୁ କ୍ଷୀର ଯୋଗାଇବା

ପରି !) । ବାସ୍ତବିକ୍ ! ବାପୁ ଥିଲେ ଭାରତର ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ସମ୍ରାଟ୍ । ସମ୍ରାଟମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପୋଷାକ ଓ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ସାଲିସ୍ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଜଣେ ସମ୍ରାଟ ଆଉ ଜଣେ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଭେଟିବା ଅବସରରେ ସେ ନିଜର ଅଭ୍ୟସ୍ତ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ବାପୁ ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟସ୍ତ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ଇଂଲଣ୍ଡର ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଗଲେ । ଅସହିଷ୍ଣୁମାନେ କହିଲେ ନଙ୍ଗଳା ଫକୀର । ସେମିତି ଦେଖିଲେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସଚ୍ଚା ଫକୀର ଓ ମହତ୍ ରାଜାଙ୍କ ଆସନ ପାଖାପାଖି । ସର୍ବସ୍ୱ ହରାଇ ଶ୍ମଶାନରେ ଶବଦାହ କରୁଥିବା ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ପୂଜା କରି ଆସିଛି । ଶିବି, ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର, ଜନକଙ୍କ ପରି ରାଜା ଭାରତବର୍ଷରେ କେବଳ ସମ୍ଭବ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ସତ୍ୟବାଦୀ ପୁରୁଷ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ସତ୍ୟରେ ଗଢା ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଠାରେ ଛଳନା ନ ଥିଲା । ଏକଥା ବାପୁଙ୍କର ଶତ୍ରୁ, ମିତ୍ର, ଶିଷ୍ୟ ଓ ସମାଲୋଚକ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ଥରେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ଅକଳିଆରେ ପଡି କହିଦେଲେ - ଗାନ୍ଧୀ ଛଳନା କରୁଛନ୍ତି । ଏହାର ଦୃଢ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ ଇଂଲଣ୍ଡର ଜଣେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତା ଜେନେରାଲ ସ୍ମଟସ୍ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଜେନେରାଲ ସ୍ମଟସ୍ ଥିଲେ ସର୍ବେସର୍ବା ଶାସକ । ସେଠାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ସେ ନିର୍ମମ ଭାବେ ଦମନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସେ କଠୋର ଦଣ୍ଡ ଦେଇଛନ୍ତି । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ଙ୍କ ଅଭିଯୋଗ ଖଣ୍ଡନ କରି ଜେନେରାଲ ସ୍ମଟସ୍ କହିଲେ - ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସେ ଭଲଭାବେ ଚିହ୍ନନ୍ତି । ମିଥ୍ୟା ବା ଛଳନା ତାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିନାହିଁ । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧୀ ଯେତେବେଳେ କହିଛନ୍ତି ସେ ଫକୀର ହୋଇ ପାରିନାହାନ୍ତି - ବୁଝିବାକୁ ହେବ ସେ ସତରେ ହୋଇପାରିନାହାନ୍ତି । ଭଗବାନ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ରୂପରେ ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବାକୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଅନେକ ଭାରତୀୟ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ, କହିବୁଲିଲେ । ଏପରିକି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବାକୁ ଏକ ମନ୍ଦିର ତିଆରି ହୋଇଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କାନରେ ଏ କଥା ପଡିବାରୁ ସେ ଏହାର ଦୃଢ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ବାପୁ ବାରମ୍ବାର କହିଛନ୍ତି, ସେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ । ତାଙ୍କର ଅନେକ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅଛି । କଣ ମିଛ ? ମିଛ କାହିଁକି ହେବ, ପୂରା ସତ । ଏ କଥା କହନ୍ତି ବାପୁଙ୍କର ପଟ୍ଟଶିଷ୍ୟ ବିନୋବାଜୀ । ବିନୋବାଜୀ କହିଛନ୍ତି - ସେ ଜୀବନରେ କେତେକ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଭେଟିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ ପୁରୁଷ ମନେକରନ୍ତି । ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷ ବୋଲି ମଣନ୍ତି । ସେମାନେ କେହି ବିନୋବାଜୀଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିନାହାନ୍ତି । ବାପୁ କଲେ । କାହିଁକି ନା ସେ ଆପଣାକୁ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି କହିଲେ । ମଣିଷ ହିସାବରେ ତାଙ୍କର ଦୋଷତ୍ରୁଟି ଥିବାରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜ ପ୍ରତି ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତାଙ୍କର ଏଇ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା ବିନୋବାଙ୍କୁ ଆକର୍ଷଣ କରିନେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ତାଙ୍କର ନିଷ୍କପଟତା ଅନେକଙ୍କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିଛି । ମୃତ୍ୟୁପରେ ମଧ କରୁଛି ।

ବିନୋବାଜୀ ବାପୁଙ୍କର ଆଉଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି, ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜନ୍ମରୁ ଶୁକଦେବଙ୍କ ପରି ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ନ ଥିଲେ । ଶଙ୍କରଙ୍କ ପରି ଆଠ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବେଦକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ବେଦ ଉପରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କରି ନ

ଥିଲେ । ଆମେ ଜାଣୁ, ଆଠ ବର୍ଷ ବୟସରେ ମୋହନ ସ୍କୁଲର ଅଙ୍କ ପିଲାଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ହଜିଯିବା ପରି ପିଲାଟିଏ ଥିଲେ । ଭଲ ପାଠ ବା ଭଲ ଖେଳ ଯୋଗୁ କାହା ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡିନଥିଲା । ସାଧାରଣ ସ୍ତର ପିଲାଙ୍କ ଠାରୁ ନିମ୍ନମାନର ପିଲାଟିଏ ସତେକି ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଗଛର ତଳ ଡାଳରୁ ଉପରକୁ ଉଠି ଉଠି ଗଗନ ସ୍ପର୍ଶ କଲେ । ତଥାପି ନିଜକୁ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ମଣୁଥିଲେ । ଏତକ ମଧ୍ୟ ମନେରଖିବାକୁ ହେବ । ବାପୁଙ୍କ ଜୀବନ ଏକ ଖୋଲା ବହି । ସେ ଯେପରି ନିଜର ନିଷ୍ଠା ଓ ଉଦ୍ୟମ ବଳରେ ଉପରକୁ ଉଠିଛନ୍ତି ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଆମ ପରି ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଯେଉଁଠି ଅଛୁ ତାଠାରୁ ଆଉ ଦି ପାହାଚ ଉପରକୁ ଉଠିବା ପାଇଁ ସାହାସ ପାଇବା ।

ଏଥର ମତଲବର କଥା କହେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ବହିଟି ବାହାରିବା ପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବହି ଖଣ୍ଡେ ଲେଖିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କାନରେ ପଡିଲା । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା ଦୋସରା, ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା ହସିକରି ମତେ ଏଇ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ (ତାଙ୍କର ମନେଥିବ କି ନାହିଁ କେଜାଣି)। ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି ମୁଁ ମନେ ମନେ ଚିଡିଗଲି । ମନର ଭାବ ଗୋପନ ରଖି କହିଲି, ହଉ ଦେଖିବା । କିନ୍ତୁ ଭାବୁଥାଏ, ଇଏ କୁଆଡେ ମୋ ଜଣେ ଶୁଭାକାଂକ୍ଷୀ ଜ୍ଞାନୀ ବଡଭାଇ ! ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଚିତ୍ରଣ କରି ମତେ ବହି ଲେଖିବାକୁ କହୁଛନ୍ତି । ଭାରି ସୋଜା କଥା । ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ କଲବଲ ହେବା ସାର ହେବ । ମୁଁ ବାବା ଏ ଯନ୍ତାରେ ନ ପଡେ ।

ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ଭିତରେ କଣ ଗୋଟାଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଚିତ୍ରଣ କରି ଗୋଟିଏ ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିବାକୁ ବସିଛି । କିଛି କଷ୍ଟ ମନେ ହେଉନି ! ବରଂ ସୋଜା ଲାଗୁଛି । ସମୁଦ୍ରକୁ ବନ୍ଧେଇବା କାମ ସୋଜା ଲାଗୁଛି ! ବୋଧହୁଏ ମହାତ୍ମାଙ୍କ କୃପାରୁ ଗୋଟାଏ ସୂତ୍ର ପାଇଗଲି । ସୂତ୍ରଟି ହେଉଛି, ସେଇ ସମୁଦ୍ର କୂଳରୁ ମୁଠାଏ ବାଲି ଆଣିବି ଓ ତାକୁ ତଟରେ କିଛିବାଟ ବୁଣିଦେଇ କହିବି - ପାଠକେ ଏଇ ବନ୍ଧ ଉପରେ ଛିଡା ହୋଇ ସମୁଦ୍ର ଦେଖନ୍ତୁ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ପ୍ରଭୁ ଯିଶୁ ଓ କରୁଣା ସାଗର ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରାଯାଇଛି । ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଭୁଲ୍ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଲେଖକ ସଙ୍କୋଚର ସହିତ କହୁଛି । ମହାସମୁଦ୍ରର ଲମ୍ବା ବେଳାଭୂମିରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଛିଡା ହେଲେ ସମୁଦ୍ରର ବିଭିନ୍ନ ରୂପ ଦିଶେ । କିନ୍ତୁ ମହାତ୍ମା ଜଣେ ମଣିଷ ଥିଲେ, ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ମଣିଷ ଥିଲେ, ଏହି ରୂପରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଲେଖକ ଦମ୍ଭ ପାଇଛି ଓ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇଛି । ବିନୋବାଜୀ କହନ୍ତି, ବାପୁ ଥିଲେ ଜଣେ ନୀତି ନିୟମର ପ୍ରଣେତା, ରକ୍ଷାକାରୀ । ସେ ବାପୁଙ୍କୁ ମନୁ ଓ ଯାଜ୍ଞବଲ୍‌କଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । କ୍ୱଚିତ୍ କିଏ ତାଙ୍କୁ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରନ୍ତି । ଏ ତୁଳନାଟି କିନ୍ତୁ ଲେଖକ ମନକୁ ପାଏ । ସକ୍ରେଟିସ୍ ନୈତିକତାର କ୍ଷୁରଧାର ଉପରେ ଚାଲୁଥିଲେ । କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ସତ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ବଳରେ ବୁଝାଇ ନ ପାରିଲେ ସେ ସାରା ପୃଥିବୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏକାକୀ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ଉପରୋକ୍ତ ତିନୋଟି ଲକ୍ଷଣ ବାପୁଙ୍କ

ଠାରେ ଥିଲା । ବିଶ୍ୱକବିଙ୍କର 'ଏକଲା ଚଲୋ' ଗୀତଟି ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ । ବାପୁଙ୍କ ପଛରେ ସାରା ଭାରତବର୍ଷ ଛିଡା ହେଉଥିଲା । ଏକଥା ଯେପରି ସତ୍ୟ, ମଝିରେ ମଝିରେ ସେ ସମ୍ପର୍ଣ୍ଣ ଏକୁଟିଆ ହୋଇ ଯାଉଥିବା କଥାଟି ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ । ଯଦି ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କୁ 'ଏକଲାଚଲୋ' ଗୀତଟି ଜଣା ଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ଲେଖକର ବିଶ୍ୱାସ, ଅନେକ ସମୟରେ ସେ ଏଥେନ୍ସର ରାସ୍ତାଘାଟରେ ଏଇ ଗୀତକୁ ଗୁଣୁଗୁଣୁ ଗାଇ ଚାଲିଥାନ୍ତେ । ନିଜର ଓ ନଗରବାସୀଙ୍କର ଆତ୍ମାର ଯତ୍ନ ନେବା ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା । ପ୍ଲେଟୋଙ୍କ ଭାଷାରେ ଘୁମେଇ ପଡ଼ିଥିବା ନଗରବାସୀଙ୍କୁ ସକ୍ରେଟିସ୍ ଡାଆଂଶପରି କାମୁଡ଼ି ସେମାନଙ୍କ ତନ୍ଦ୍ରା ଭାଙ୍ଗୁଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇଟି କାମ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ, ଗାନ୍ଧୀ କରୁଥିଲେ । ଡାଆଂଶ କାମୁଡ଼ାରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଏଥେନ୍ସବାସୀ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କୁ ମାରିଲେ । ଆମେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାରିଲୁ ।

କେତେବେଳେ ଏ ବିଶାଳ ଦେଶର ଜନତା ତମ ପଛରେ ତ କେତେବେଳେ ପୁଣି ତମେ ଏକୁଟିଆ । କିଏ ତମକୁ ଅବତାର ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ତ କିଏ କହୁଛି ଫକୀର । ନେତାଜୀ ଜାତିର ପିତା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କଲାବେଳେ ତମର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରିୟ ବିନୋବାଜୀ କହନ୍ତି - ଯେତେବେଳେ ସେ ତମ କଥା ଭାବନ୍ତି, ବାପା ବଦଳରେ ଏକ ମାଆର ଚିତ୍ର ତାଙ୍କ ଆଖି ସାମନାରେ ଭାସିଉଠେ । ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଜନକ, କିନ୍ତୁ ମାନବ ଜାତିର ମାଆ । ଜଣେ ଭାରତୀୟ ମାନବଜାତି ସହିତ ଏକୀଭୂତ ହୋଇଗଲେ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ମାତୃରୂପ ତାଙ୍କୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶେ । ପାଠକେ କଥାଟିକୁ ଏଇଠି ଗ୍ରହଣ କରିଯାଆନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଲେଖକ ଭରସା ରଖୁଛି ବହିଟି ପଢ଼ିସାରିବା ଭିତରେ ପାଠକଙ୍କର ଏହିପରି କିଛି ଅନୁଭୂତି ହେବ । ତମେ ସମୁଦ୍ର ନୁହଁ ତ କଣ ? କିଏ କେଉଁଠି ଛିଡା ହୋଇ ତୁମକୁ ଦେଖୁଛି, ତମେ ତାକୁ କିପରି ଦିଶ ତା ଉପରେ ସେକଥା ନିର୍ଭର କରିଛି । ତମେ ଅନୁପମ । ଆରମ୍ଭରୁ ସାଧାରଣ ପୁଷ୍କରିଣୀଟିଏ ଥିଲା । ବଢି ବଢି ମହାସମୁଦ୍ର ହେଲ । କିନ୍ତୁ ପୁଷ୍କରିଣୀର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଟି ତମ ଭିତରେ ବଞ୍ଚିଥାଏ । ସମୁଦ୍ର ଦେଖି ଅନେକ ଡରନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ପିଲାମାନେ । ମାତ୍ର ପିଲାଏ ତ ଭାବୁଥିଲେ ତମେ ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗ ! ପୋଖରୀରେ ପଶିବା ପରି ପିଲା ବଡ ନିର୍ଭୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ପଶିଯାଆନ୍ତି ।

ଲେଖକ ନିର୍ଭୟରେ ସେଇ ସମୁଦ୍ରକୁ କଳନା କରିବାକୁ ବସିଛି । ବାପୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବଡ ଗୁଣ, ତାଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗାଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କଲେ ସେ ତମ ଠାରୁ ଭୟ ଦୂର କରିଦେବେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଠାଏ ଲେଖିଛନ୍ତି, ବାପୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଜେଲ ଯିବା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଓ ହଜାର ହଜାର ଯୁବକଙ୍କର ଭୟ ଛାଡିଗଲା । ଜବାହରଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି ଜେଲ୍ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବା ଫଳରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ଖୋଲାଖୋଲି ସମାଲୋଚନା କରିବାର ସାହସ ତାଙ୍କର ବଢ଼ିଗଲା । ଜବାହରଙ୍କ ପରି ଅଳିଅଳରେ ବଢ଼ିଥିବା ଯୁବକର ଜେଲ ପ୍ରତି ଭୟ କିପରି ଛାଡିଗଲା ଭାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ । ଜେଲ୍‌ରେ ଅନେକ ବନ୍ଦୀଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ ବାରଣ୍ଡାରେ ତଳେ ଶୋଇବାକୁ ହୁଏ । ବନ୍ଦୀ ଏକୁଟିଆ ନିରୋଳାରେ ଦଣ୍ଡେ କଟାଇ ପାରେ ନାହିଁ ।

(ବିଶେଷ କରି ଏଇ ଅସୁବିଧାଟି ଜହରଙ୍କୁ ଅଧିକ କଷ୍ଟ ଦେଉଥିଲା) କିମ୍ବା ଗୋଟିଏ ଛୋଟ କୋଠରୀରେ କ୍ୱଚିତ ଜେଲ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଭେଟିବା ବ୍ୟତୀତ ମାସମାସ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଃସଙ୍ଗ ରହିବାକୁ ହୁଏ । ଏପରି ରହି ଓ ଶୋଚନୀୟ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇ ଜବାହରଲାଲ୍ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଜେଲ୍‌ରେ ରହିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଯେହେତୁ ସେ ଜେଲ୍ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିଲେ, ଇଂରେଜଙ୍କର ଛୋଟ ଛୋଟ ଭୁଲ ଓ ଚକ୍ରାନ୍ତ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତେଜିତ କଲାନାହିଁ । ନେହରୁଙ୍କର ଏଇ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବୁଝିହୁଏ । ଜେଲ୍ ଯିବା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭୟ ତାଙ୍କର ନଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ଶତ୍ରୁ ନ ମଣି ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିଲେ ଉଦାର ।

ବାପୁଙ୍କର ଉଦାରତା ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଏ ବହିଟି ଲେଖିବାକୁ ଲେଖକଙ୍କୁ ସାହସ ଦେଇଛି । ଲେଖକର ବୁଝାମଣାରେ, ପରିବେଷଣରେ ଯାହାକିଛି ଭୁଲ୍ ରହିଲେ ପ୍ରେମର ସେହି ମହାସାଗର ହସିଦେବେ ଆଉ ସେହି ମହାସାଗରର ପ୍ରେମରେ ପଡିଥିବା ଉଦାର ମଣିଷମାନେ ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରି କହିବେ-ଭଲ ବନ୍ଧଟିଏ ବାନ୍ଧିଛ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ବହିଟି ଲେଖିବାକୁ ଭରସା ଦେଇଛି ।

◆◆◆

ମୋହନିଆ

ପୋରବନ୍ଦର କାଠିଆବାଡ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକ କରଦ ରାଜ୍ୟ । କାଠିଆବାଡ ଗୁଜୁରାଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୌରାଷ୍ଟ୍ର ନାମରେ ସୁପରିଚିତ । ୧୮୬୯ ଅକ୍ଟୋବର ଦୁଇ ତାରିଖ ଦିନ ମୋହନଦାସ କରମଚାନ୍ଦ ଗାନ୍ଧୀ ପୋର ବନ୍ଦରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ନାମ କରମଚାନ୍ଦ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ପୁତୁଳିବାଈ । ପୁତୁଲବାଈ ଥିଲେ କରମଚାନ୍ଦଙ୍କ ଚତୁର୍ଥ ସ୍ତ୍ରୀ । କରମଚାନ୍ଦ ତାଙ୍କୁ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟକୁ ଚାହିଁ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ବୟସ ବେଶୀ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ସେକାଳକୁ ଚାହିଁ ବେଶୀ । ପୁଣି ତିନୋଟି ସ୍ତ୍ରୀ ମରିଯିବା ପରେ କରମଚାନ୍ଦ ଆଉଥରେ ବାହା ହୋଇଥିଲେ ।

କାହିଁକି ? ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି- ବାପା ବୋଧେ ଟିକିଏ କାମୁକ ଥିଲେ !

ମୋହନ କରମଚାନ୍ଦଙ୍କର ଚତୁର୍ଥ ଓ ଶେଷ ପତ୍ନୀଙ୍କର ଚତୁର୍ଥ ଓ ଶେଷ ସନ୍ତାନ । ପୁତୁଲବାଈଙ୍କର ତିନିପୁଅ ଓ ଗୋଟିଏ ଝିଅ । ଝିଅ ଥିଲେ ସବୁଠାରୁ ବଡ, ମୋହନ ଥିଲେ ସାନପୁଅ । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ବେଳକୁ କରମଚାନ୍ଦ ପୋର ବନ୍ଦରର ଦେୱାନ ଥାଆନ୍ତି ।

କରମଚାନ୍ଦ ଓ ତାଙ୍କର ପିତା ଉତ୍ତମଚାନ୍ଦଙ୍କର ଜୀବନ କାଠିଆବାଡର କରଦ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଦେଓ୍ୱାନ କାମ କରି କଟିଥିଲା । କରମଚାନ୍ଦ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ରାଜକୋଟ, ପୋରବନ୍ଦର ଓ ଓ୍ୱାଙ୍କାନେର୍‌ରେ ଦେଓ୍ୱାନ ଭାବେ ୨୮ ବର୍ଷ କାଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ସଚ୍ଚୋଟ, ଦକ୍ଷ ଓ ସାହସୀ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ।

ମୋହନ ଥିଲେ ବାପାମା'ଙ୍କର କୋଡପୋଛା ଓ ଗେହ୍ଲାପୁଅ । ସେ ବାପ ମାଆଙ୍କୁ ଯେପରି ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ ବାପ ମା' ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସେହିପରି ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁଥିଲେ । ପରିବାରରେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଡାକୁଥିଲେ ମୋହନିଆ ! ଚକ୍ଷୁହୀନର ପଦ୍ମଲୋଚନ ପରି ନାମଟି ନୁହଁ, ଗୁଣକୁ ଖାପିଲା ପରି ନାମଟି । ତାଙ୍କ ଠାରେ ମନକୁ ମୋହି ନେବା ଭଳି ଗୋଟାଏ ଶକ୍ତି ଥିଲା । ପରେ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ମହାତ୍ମା, ବାପୁ ବା ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୋଲି ଡାକିଲେ । ମୋହନିଆ ବି ଡାକି ପାରିଥାନ୍ତେ ! ଏପରି ଏକ ଗୁଣକୁ ଖାପିଲା ଭଳି ନାଆଁ କିପରି ଲୋକଙ୍କ ନଜରରେ ପଡିଲା ନାହିଁ ଭାବିଲେ ତାଟକା ଲାଗେ ।

ସାତ ବର୍ଷର ବାଳକ ମୋହନ

ବାପା ଜେଜେଙ୍କର ସଚ୍ଚୋଟପଣିଆ ଗୁଣଟି ମୋହନ ନେଇଥିଲେ । ବାପା କି ଜେଜେ ରାଜନୀତିର ହୀନ ଷଡଯନ୍ତ୍ର ସହିତ ଖାପ ଖୁଆଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ରାଜନୈତିକ ଚକ୍ରାନ୍ତ ଫଳରେ ଜେଜେ ଉତ୍ତମଚାନ୍ଦ ପୋରବନ୍ଦର ଦେଓ୍ୱାନ ପଦରୁ ତଡା ଖାଇ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଛୋଟ ରାଜ୍ୟ ଜୁନାଗଡକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଥରେ ଜୁନାଗଡ ନବାବଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ମୁହାଁମୁହିଁ ଭେଟ ହୋଇଗଲା । ଉତ୍ତମଚାନ୍ଦ ବାମହାତରେ ନବାବଙ୍କୁ ସଲାମ ଠୁକିଲେ । ଏପରି ଅସଣ୍ଢଣା ଆଚରଣର କାରଣ ପଚାରନ୍ତେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, 'ମୋର ଡାହାଣ ହାତଟି ପୋରବନ୍ଦରର ରାଜାଙ୍କ ପାଖରେ ଉତ୍ସର୍ଗିତ ।' ଜେଜେଙ୍କର ଏହି ସ୍ପଷ୍ଟୋକ୍ତି ଓ ବିଶ୍ୱସ୍ତତା ଗୁଣଟି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଥିଲା ।

ଉତ୍ତମଚାନ୍ଦଙ୍କ ପରି ପୁଅ କରମଚାନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପୋରବନ୍ଦର

ଛାଡି ରାଜକୋଟର ଦେଓ୍ୱାନ ହୋଇଥିଲେ । ପୋରବନ୍ଦର ଥିଲା କାଠିଆଁବାଡର ସବୁ ଠାରୁ ବଡ ରାଜ୍ୟ । ସେତେବେଳେ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଥିଲେ ବାଅସ୍ତରି ହଜାର । ରାଜକୋଟର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ତା'ର ଅଧା । ପୋରବନ୍ଦର ଠାରୁ ରାଜକୋଟ ୧୨୦ ମାଇଲ ଦୂର । ଥରେ ଇଂରେଜଙ୍କର ପଲିଟିକାଲ୍ ଏଜେଣ୍ଟ ରାଜକୋଟର ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ସୂଚକ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଲେ । କରମଚାନ୍ଦ ବା ତାହା କିପରି ସହନ୍ତେ ? ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ହୋଇ କରମଚାନ୍ଦ ଗିରଫ ହେବାଯାଏ କଥା ଗଲା । ତଥାପି ସେ ଦବି ନଥା'ନ୍ତି । ଯାହାହେଉ, କିଛି ଘଣ୍ଟାପରେ ତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରି ଦିଆଗଲା । କିଛିକାଳ ଯାଆନ୍ତେ ସେଇ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ କରମଚାନ୍ଦଙ୍କୁ ୱାଙ୍କନେରର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ପଦୋନ୍ନତି ନିଶ୍ଚୟ । କରମଚାନ୍ଦଙ୍କ ଆନୁଗତ୍ୟ ଓ ନିର୍ଭୀକତା ପରେ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିବ ।

କରମଚାନ୍ଦ ପାଠ ପଢ଼ିନଥିଲେ । ତେବେ ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ନିର୍ଭୀକ ଓ ସଚ୍ଚୋଟ ବ୍ୟକ୍ତି । ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ବଳରେ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଉଥିଲେ । ଜାତିଭାଇଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସୁସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଭଲମନ୍ଦରେ କରମଚାନ୍ଦ ପାଖରେ ଛିଡା ହେଉଥିଲେ । ବାପାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋହନଙ୍କର ଭୟ ଥିଲା । କାରଣ ବାପା ରାଗୀ ମଣିଷ । ମାଆଙ୍କ ପ୍ରତି ଡରଭୟ କିଛି ନଥାଏ । ପୁତୁଳବାଈ ଜଣେ ଧର୍ମପରାୟଣା ମହିଳା । ବର୍ଷଯାକ ତାଙ୍କର ବାର ବ୍ରତ ଓ ତେର ଓଷା ଲାଗିଥାଏ । ପ୍ରତିଦିନ ମନ୍ଦିର ଯାଇ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ନକଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଜଳସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବର୍ଷା ଚାରିମାସ ଦିନକୁ ବକ୍ତେ ଖାଇ ରହନ୍ତି । ଥରେ ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ ବର୍ଷା କାଳଟାରେ ଦିନେ ଉପବାସ ରହିବେ ଓ ପରଦିନ ଓଳିଏ ଖାଇବେ । ଆଉଥରେ ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ ବର୍ଷାଋତୁରେ ଯେଉଁଦିନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦେଖିବେ ନାହିଁ, ସେଦିନ ଆହାର ବନ୍ଦ । ଥରେ ଥରେ ତିନି ଚାରିଦିନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦିଶନ୍ତି ନାହିଁ, ପୁତୁଳବାଈ ଉପାସ ରହନ୍ତି । ମୋହନଙ୍କ ସମେତ ପିଲାମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଛକି ଥାଆନ୍ତି । ବାଦଲଫାଙ୍କରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ମୁହଁ କାଢ଼ନ୍ତେ ମାଆଙ୍କୁ ଡାକ ଛାଡନ୍ତି । ମାଆ ଆସୁଆସୁ ଯଦି ସୂର୍ଯ୍ୟ ମେଘ କୋଳରେ ପୁଣି ଲୁଚନ୍ତି, ତେବେ ସେଦିନ ଉପାସ ଭଙ୍ଗ ହୁଏନା । ପୁତୁଳବାଈ ହସିହସି କହନ୍ତି, 'ଆଜି ମୁଁ ଉପାସ ରହେ ବୋଲି ଠାକୁର ଚାହାନ୍ତି ।'

ପିଲାଦିନେ ମୋହନ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ବଢ଼ିଥିଲେ । ମୋହନଙ୍କ ଠାରୁ ସାତବର୍ଷ ବଡ ଭଉଣୀ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ଜଗୁଆଳ ତଥା ଖେଳସାଥୀ । ମୋହନ ଘରେ ନରହି କୁଆଡେ ପଳାନ୍ତି ଓ ଭଉଣୀ ତାଙ୍କୁ ଖୋଜୁଥାଏ । ଭେଟ ହୋଇଗଲେ ଦୁହେଁ ଯେ ମିଶିକରି ସୁନାପିଲାଙ୍କ ପରି ଘରକୁ ଫେରିଆସନ୍ତି ତା ନୁହେଁ । ଭୋକ ହେଲେ ଆସନ୍ତି । ତାପରେ ତାଙ୍କୁ ଖୁଆଇବା ପିଆଇବା ଦାୟିତ୍ୱ ରମ୍ଭାଙ୍କର । ଥରେ ଗୋଟାଏ କିଛି ପର୍ବ ଥାଏ । ଝିଅମାନେ ମନଖୁସିରେ ଗୀତ ଗାଇ ନାଚି ଚାଲିଥାନ୍ତି । ଦିନଯାକ ଖୋଜିଖୋଜି ଘରଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଝିଅମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ସହର ବାହାର ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିରକୁ ସେ ପଳେଇଥାନ୍ତି । ଦିନଯାକ କିଛି ଖାଇନଥାନ୍ତି । କିଛି ଫୁଲ ଚୋବେଇ ଥାଆନ୍ତି । ଫଳରେ ତାଙ୍କର ତଣ୍ଟି ପୋଡୁଥାଏ । ଫୁଲଗୁଡା ବିଷାକ୍ତ କି କ'ଣ କିଏ ଜାଣେ ?

ଜଣେ ଡାକ୍ତର ଆସିଲେ । ତଣ୍ଟିରେ ଆଣ୍ଟିସେପ୍‌ଟିକ ଲଗେଇଲେ । ଏମିତି ଛୋଟଛୋଟ କାଣ୍ଡ ହେଉଥାଏ । ତଥାପି ମୋହନଙ୍କ ଠାରୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା କେହି ମୁରବୀ ଛଡାଇ ନେଇନଥାନ୍ତି ।

ଅଗଣାରେ ବସି ମୋହନ ମନ ଧାନ ଦେଇ କାଦୁଅରେ ଛୋଟଛୋଟ ଠାକୁର ତିଆରି କରନ୍ତି । ଥରେ ପିଲାଙ୍କ ଭିତରେ କଥା ହେଲାଯେ ଝୁଲଣରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ବସେଇ ଯେପରି ଦୋଳି ଖେଳାନ୍ତି, ସେହିପରି ସମସ୍ତେ ମାଟି ଠାକୁରଙ୍କୁ ଦୋଳିରେ ଝୁଲାଇବେ । ପ୍ରସ୍ତାବଟି ମୋହନଙ୍କ ମନକୁ ଖୁବ୍ ପାଇଲା । କଣ୍ଢେଇ ଠାକୁରଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଦୋଳିରେ ବସାଇ ପିଲାମାନେ ଝୁଲାଇଲେ । ଜଣେ ଚାଲାକ୍ ପିଲା କହିଲା, ଏ କଣ୍ଢେଇ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଦୋଳି ଖେଳାଇବାରେ ମଜା ଆସୁନାହିଁ । ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ଯଦି ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପିତଳ ପ୍ରତିମା ଆଣିପାରନ୍ତେ ତେବେ ଜମନ୍ତା ! ଉପରଓଳି ପୂଜକ ମହାଶୟ ଟିକିଏ ଘୁମେଇ ପଡିଥାନ୍ତି । କୁନି ଚୋରମାନେ ମନ୍ଦିରରେ ପଶିଲେ ଓ ମୂର୍ତ୍ତି ସବୁ ଉଠାଇଆଣିଲେ । ଦୈବାତ୍ ଜଣେ ଧରିଥିବା ମୂର୍ତ୍ତିଟି ତଳେ ପଡିଗଲା । ଶବ୍ଦରେ ପୂଜକଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ପିଲାମାନେ ଦୌଡିଲେ । ପଛରେ ପୂଜକ ମହାଶୟ ପ୍ରାଣପଣେ ଧାଇଁଲେ । ପିଲାମାନେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିରରେ ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡିକୁ ଲୁଚେଇଦେଇ ଘରକୁ ପଳେଇଲେ । ପଛେପଛେ ପୂଜାରୀ ଯାଇ ହାଜର ।

କରମଚାନ୍ଦ ନଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ବିଚାର କରିବାର ପାଳି ତାଙ୍କର ଜଣେ ଭାଇଯାଙ୍କ ଉପରେ ପଡିଲା । ସେ ଜଣେ ଧର୍ମପରାୟଣ ଓ କ୍ରୋଧୀ ଲୋକ । ପିଲାଙ୍କ ଏ ବଗୁଲିଆମିକୁ ସହନ୍ତି କେତେକ ? ସବୁପିଲାଙ୍କୁ ଜେରା କରାଗଲା । କିଏ କାହିଁକି ମାନିବ? ଠାକୁରଙ୍କୁ ମନ୍ଦିରରୁ ଚୋରିକରି.... ଛି,ଛି ଏପରି କାମ ସେମାନେ କରିନାହାନ୍ତି । ମୋହନଙ୍କ ପାଳି ଆସିବାରୁ ସେ ସବୁକଥା ସଫାସଫା କହିଦେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ଛଅ ବର୍ଷ ବୟସ ।

ମୋହନ କିପରି ପିଲାଦିନୁ ସତ୍ୟବାଦୀ ଥିଲେ ଏ ଘଟଣାଟି ତାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବୋଲି ଅନେକ କହନ୍ତି । ସେମାନେ ଭୁଲିଯାନ୍ତି ଯେ ଷଡଯନ୍ତ୍ରକାରୀଙ୍କ ମଧରେ ମୋହନ ଥିଲେ! ଠାକୁରଙ୍କୁ ଚୋରି କରିନେବାରେ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ । ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା ପ୍ରତି ମୋହନ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଆକୃଷ୍ଟ ଥିଲେ ବୋଲି ଦେଖାଇବାକୁ ଯେତେସବୁ କାହାଣୀ ଅଛି ସେଗୁଡିକ ପ୍ରାୟତଃ ଅତିରଞ୍ଜିତ ।

ପୋରବନ୍ଦରର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ୧୮୭୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମୋହନିଆ ନାମ ଲେଖାଇଲେ । ସେତେବେଳେ ପୋରବନ୍ଦର ସହରର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ପନ୍ଦର ହଜାର । ଏହି ସହରରେ ମାତ୍ର ଚାରୋଟି ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଥାଏ । ସେକାଳରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ପିଲା ସ୍କୁଲକୁ ଯାଉଥା'ନ୍ତି । ପୋର ବନ୍ଦରରେ ସ୍କୁଲ ଯିବା ବୟସର ପିଲାଙ୍କ ଭିତରୁ ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଉଥିଲେ ମାତ୍ର ଶତକଡା କୋଡିଏ ଜଣ । ପୋରବନ୍ଦର ଛାଡି କରମଚାନ୍ଦ ଦେୱାନ ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ଭାଳିବା ଫଳରେ ବର୍ଷକ ପରେ ମୋହନ ରାଜକୋଟ ଗଲେ । ସେଠି ବାପାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବଡ ବାସଭବନ ମିଳିଥାଏ ।

ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଗୁଜୁରାଟି ସ୍କୁଲ । ସେଇ ସ୍କୁଲରେ ମୋହନ ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କଲେ । ତା'ପରେ ତାଲୁକ ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇଲେ। ସେଠି ପଢ଼ିଲେ ଦୁଇବର୍ଷ ।

ସାତବର୍ଷ ବୟସ ବେଳକୁ ମୋହନଙ୍କ ଠାରେ କେତେକ ଚାରିତ୍ରିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ଯାହାକି ସବୁଦିନ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହିଲା । ମୋହନ ମାଆଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ସେ ନିଜେ କହନ୍ତି ଯେ ସେ ମାଆଙ୍କ ଗୁଣ ଅଧିକ ନେଇଥିଲେ । ସେ ଯେ ତାଙ୍କ ବାପାଙ୍କ ପରି ଦୃଢ଼ ଓ ଏକଜିଦିଆ ଥିଲେ ସେ ବିଷୟ ତାଙ୍କୁ ଦିଶି ନଥିଲା । ଏ ଦୁଇଟି ଗୁଣ ସାତବର୍ଷ ବୟସରୁ ମୋହନଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ ତାକୁ କେତେଦୂର ମାର୍ଜିତ ଓ ରୂପାନ୍ତରିତ କଲେ ତାହା ଅଲଗା କଥା । ପିଲାଦିନୁ ଲୁଗା ପରିଷ୍କାର ନଥିଲେ ମୋହନ ବିରକ୍ତ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ସାତବର୍ଷ ବୟସରୁ ସେ ନିଜ ଲୁଗାପଟା ପଟ୍ଟା ଭଲକରି କାଚି ସଫା କରୁଥିଲେ । ଘର ଓ ସ୍କୁଲ ପିଲାଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ଥିଲେ ସବୁଠାରୁ ପରିଷ୍କାର । ପିଲାଦିନୁ ଗଛଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋହନଙ୍କର ସରାଗ ଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ସୁନ୍ଦରିଆ ଗଛ ସଂଗ୍ରହକରି କୁଣ୍ଡରେ ଲଗାଇ ସେ ଘରଛାତ ଉପରେ ରଖୁଥିଲେ । ପରେ ରାଜକୋଟରେ ଘର ହତାଭିତରେ ତାଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଜମି ମିଳିଲା । ସେଠାରେ ସେ ତାଙ୍କ ମନମୁତାବକ ବଗିଚା କଲେ । ପରେ ବାପୁ ଯେଉଁଠି ଆଶ୍ରମ କରିଛନ୍ତି, ଆଶ୍ରମର ବଗିଚାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମୟ କଟାଇଛନ୍ତି ।

ମୋଟାମୋଟି ଦେଖିଲେ, ମୋହନ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଛାତ୍ର ଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀରେ ଖରାପ ନମ୍ବର ରଖନ୍ତି ତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀରେ ଭଲ ନମ୍ବର ରଖନ୍ତି । କେବେ ଫେଲ୍ ହୁଅନ୍ତି ତ କେବେ ଡବଲ ପ୍ରମୋଶନ ପାଆନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ସେ କେତେକ ବିଷୟରେ ଫେଲ ହୋଇଥିଲେ । ହୁଏତ ସେହିବର୍ଷ ଦୀର୍ଘକାଳ ବେମାର ରହିବା ଏହାର କାରଣ । ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଉପସ୍ଥାନ ଖାତାରୁ ଜଣାପଡେ ଯେ ସେ ନିୟମିତ ସ୍କୁଲ ଯାଉ ନଥିଲେ । ୨୩୮ ସ୍କୁଲଦିନ ମଧ୍ୟରୁ ସେ ସ୍କୁଲ ଯାଇଥିଲେ ମାତ୍ର ୧୧୦ ଦିନ । ପଢ଼ାପଢ଼ିରେ ମନ ଦେବାପାଇଁ ମୋହନଙ୍କ ଦୁଇଭାଇ କୌଣସି ପ୍ରେରଣା ଦେଉନଥିଲେ । ଉପର ଭାଇ କର୍ଷନ ଦାସ ମୋହନଙ୍କ ଠାରୁ ଦୁଇ କ୍ଲାସ ଉପରେ ଓ ବଡ ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦାସ ପାଞ୍ଚ କ୍ଲାସ ଉପରେ ପଢୁଥିଲେ । ଫେଲ୍ ଫାଲ୍ ହୋଇ କର୍ଷନ ହାଇସ୍କୁଲରେ ମୋହନଙ୍କ ସହିତ ସମାନ କ୍ଲାସକୁ ଆସିଗଲେ ।

ମୋହନ କେବେହେଲେ ସ୍କୁଲରେ ବିଳମ୍ବରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ । ସକାଳ ଜଳଖିଆ ତିଅଣ ସରି ନଥିଲେ ରାତିରୁ ବଳିଥିବା ଖାଦ୍ୟ ଖାଇ ସ୍କୁଲ ବାହାରି ପଡୁଥିଲେ । ସ୍କୁଲ ଯିବା ପାଇଁ ବାପା ଗାଡି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥା'ନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସେ ଚାଲିଚାଲି ଯାଆନ୍ତି । ଆଉ ଛୁଟି ହେବା ମାତ୍ରେ ଦୌଡିକରି ଘରକୁ ଫେରନ୍ତି । ଦୌଡ଼ିବାର କାରଣ କାଳେ କେଉଁ ପିଲା ଗପିବ, ଖେଳିବାକୁ ଡାକିବ ବା ଚିଡେଇବ- ସେଇ ଭୟରେ । ବଡ ଦିନକୁ ମୋହନ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ସବୁ ପ୍ରକାର ଭୟରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ, ମାତ୍ର ଚାଲିବା ଅଭ୍ୟାସ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଲା ।

୧୮୮୦ ଅକ୍ଟୋବରରେ ମୋହନ ତାଲୁକ ସ୍କୁଲରେ ଚତୁର୍ଥଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କଲେ । ଏହା ପରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ଭଲ ନମ୍ବର ରଖି କାଥିଆବାଡ ହାଇସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇଲେ । ହାଇସ୍କୁଲର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷକୁ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ ଏକ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ ଏକରୁ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ ସାତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘ ସାତ ବର୍ଷ କାଳ ଏହି ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ି ୧୮୮୭ରେ ମାଟ୍ରିକ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ଏଇ ସ୍କୁଲରୁ ପାଁଶ୍ କଲେ । କାଥିଆବାଡ ସ୍କୁଲ ବମ୍ବେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଧୀନରେ ଥାଏ । ମୋହନ୍‌ ହେଲେ ବମ୍ବେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ମାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଟ ।

◆◆◆

ପଢ଼ା ମଝିରେ ବାହାଘର

ରାଜକୋଟର କାଥିଆବାଡ ହାଇସ୍କୁଲ ସମଗ୍ର କାଥିଆବାଡ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଥମ ହାଇସ୍କୁଲ । ପଢ଼ାପଢ଼ି ଓ ପରୀକ୍ଷା ଫଳାଫଳ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ସୁନାମ ଥିଲା । ଜୁନାଗଡର ନବାବ ସେକାଳରେ ସ୍କୁଲର କୋଠାବାଡି ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ୬୩୦୦୦ ଟଙ୍କା ଦାନ କରିଥିଲେ । ୧୮୫୩ରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ଏହି ସ୍କୁଲଟି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଛି । ନାମ ଅବଶ୍ୟ ବଦଳିଛି ।

ମୋହନଙ୍କ ସମୟରେ ଏହି ସ୍କୁଲର ନାମ ଥିଲା ଯାଲ୍‌ଫ୍ରେଡ ହାଇସ୍କୁଲ । ସେ ନାମ ଲେଖାଇବା ବେଳକୁ ଏହି ସ୍କୁଲରେ ଉଚ୍ଚ ଡିଗ୍ରୀଧାରୀ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଥିଲେ । ଶ୍ରେଣୀଗୃହମାନଙ୍କରେ ସୁନ୍ଦର ବେଞ୍ଚ, ଡେସ୍କ ପଡିଥିଲା । ଜୁନାଗଡର ନବାବ୍‌ଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଜମିଦାର ଓ ମୁଖିଆମାନେ ସ୍କୁଲକୁ ଖୋଲା ହାତରେ ଦାନ ଦେଉଥିଲେ । ଫଳରେ ପିଲାଙ୍କ ରହିବା ପାଇଁ ହଷ୍ଟେଲ ଥିଲା । ଯୋଗ୍ୟ ପିଲାଙ୍କୁ ବୃତ୍ତି ମିଳୁଥିଲା । କେବଳ ଯେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ଥିଲା ସେତିକି ନୁହେଁ, ଚାରିଆଡେ ଏହାର ସୁନାମ ଥିଲା । କାଥିଆବାଡ ରାଜ୍ୟର ସବୁ ଅଞ୍ଚଳରୁ ପିଲାମାନେ ଏହି ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ରାଜକୋଟ ଆସୁଥିଲେ ।

ମୋହନ ହାଇସ୍କୁଲରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ବେଳକୁ ତାଙ୍କର ବୟସ ଏଗାର ବର୍ଷ । ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ସେ ପରୀକ୍ଷାରେ ଆଦୌ ଭଲ କରିନଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଆଚରଣ ପାଇଁ 'ଭେରିଗୁଡ' ପାଇଥିଲେ । ଏହା କମ୍ ସାନ୍ତ୍ୱନାର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ନମ୍ବର ରଖିଥିବା ପିଲାମାନେ 'ଗୁଡ' ପାଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ସେ ପାଇଲେ 'ଭେରିଗୁଡ'। ବସ୍ତୁତଃ ଦୁଇଜଣ ଛାତ୍ର 'ଭେରିଗୁଡ' ପାଇଥିଲେ । ମୋହନ ଓ ଦିନେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହି ନଥିବା ଓ ଖୁବ୍ ଭଲ ପଢୁଥିବା ତାଙ୍କର ଆଉ ଜଣେ ସହପାଠୀ । ବର୍ଷର

ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧର ୭୮ଦିନରୁ ମୋହନ ଛପନଦିନ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ 'ଭେରିଗୁଡ'।

ମୋହନ ଗୁରୁଜନଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସରଳତା ଓ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । ମୋହନଙ୍କର ହାଇସ୍କୁଲରେ ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଘଟିଲା, ଯାହାଁଫଳରେ ଜଣେ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ବାଳକ ଭାବେ ତାଙ୍କର ସୁନାମ ଖେଳିଗଲା । ଶିକ୍ଷା ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର ସ୍କୁଲ୍ ପରିଦର୍ଶନରେ ଆସି ମୋହନଙ୍କ କ୍ଲାସକୁ ଗଲେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଇଂରାଜୀରେ "Kettle' ବନାନ୍ ଲେଖିବାକୁ କହିଲେ । ମୋହନ ଭୁଲ ବନାନ ଲେଖିଥାନ୍ତି । ପାଖ ପିଲା ସିଲଟ ଦେଖି ବନାନ୍ ସଂଶୋଧନ କରିନେବାକୁ ଶିକ୍ଷକ ବାରମ୍ବାର ଠାରିଲେ । ମୋହନ ତାହା ଦେଖିଲେ, ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଅନ୍ୟାୟ ଆଦେଶ ପାଳନ କଲେନାହିଁ । ଫଳ ଏଇଆ ହେଲା ଯେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଇଶାରା ମାନି ପିଲାମାନେ ସବୁ ଶବ୍ଦର ବନାନ୍ ଠିକ୍ ଲେଖିଲେ - ମୋହନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ । ତାଙ୍କର ବୋକାମି ବିଷୟ ଶିକ୍ଷକ ଚେତାଇ ଦେଲେ ମାତ୍ର ଫଳ କିଛି ହେଲା ନାହିଁ । ଭବିଷ୍ୟତରେ କପି କରିବା କାମ ମୋହନ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଘଟଣାଟିକୁ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଏହି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଭକ୍ତି, ସମ୍ମାନ ଅତୁଟ ଥିଲା । ଗୁରୁଜନଙ୍କ ଦୋଷ ପ୍ରତି ଆଖି ବୁଜିଦେବା ଥିଲା ପିଲାଦିନୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ । ଆମେ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ପଢ଼ିଛୁ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ଧରିନେଇଛୁ ଯେ ଉକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ମୋହନଙ୍କୁ ବୋକା ବୋଲି ଗାଳିଦେଲେ । ଦେଇଥିବେ, ମାତ୍ର ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବେ ବିଷୟଟିକୁ ଭାବିବା ପରେ ମୋହନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହୋଇଥିବ । କାରଣ ମୋହନଙ୍କ ଆଚରଣ 'ଭେରିଗୁଡ' ବୋଲି ଏଇ ଶିକ୍ଷକ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ମୋହନ ସେତେବେଳେ ଅହିଂସାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝିନଥିଲେ । ମାତ୍ର ଉକ୍ତ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ମନୋଭାବ ଥିଲା ଅହିଂସ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଭକ୍ତି ସମ୍ମାନ ଅତୁଟ ରଖିବା ଅଂହିସାର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ ? ଏବଂ ଏଇ ଅହିଂସାଭାବ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଲା । ସେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ ପିଲାଟା ସାଧୁ । 'ଭେରିଗୁଡ' ପାଇବା ତା'ର ହକ୍ ସେଥିରୁ ସେ କାହିଁକି ତାକୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବେ? ଅହିଂସା ଆଚରଣ ସୁଫଳ ସେ ପିଲାଦିନୁ ପାଇଗଲେ !

ଗାନ୍ଧିଜୀ ମାନନ୍ତି ଯେ ପିଲାଦିନେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଛଡା କୌଣସି ବାହାର ବହି ସେ ପଢୁ ନଥିଲେ । ମାତ୍ରପଢ଼ାରେ ତାଙ୍କର ମନ ଲାଗୁ ନଥିଲା ଅଥଚ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଠକିବାକୁ ବିବେକ ବାଧା ଦେଉଥିଲା । ଫଳରେ ଘରେ ସବୁବେଳେ ପଢ଼ା ବହି ଧରି ବସୁଥିଲେ । ଥରେ ବାପା କିଣିଥିବା ଖଣ୍ଡେ ବହି ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ପଡିଲା । ସେଇଟି ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ନାଟକ - 'ଶ୍ରବଣ ପିତୃଭକ୍ତି' । ବହିଟି ପଢ଼ି ମୋହନ ଅଭିଭୂତ ହେଲେ । ଅନ୍ଧ ଅନ୍ଧୁଣୀ ବୁଢ଼ା ବାପ,ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରବଣ କୁମାରଙ୍କ ଭକ୍ତି ଓ ସେବାର ବର୍ଣ୍ଣନା ପଢ଼ି ତାଙ୍କର କୋମଳ ହୃଦୟ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହେଲା । ସେହି ସମୟରେ ଜଣେ ବାଇସ୍କୋପ ଦେଖାଳୀ ଦେଖାଉଥିବା ଶ୍ରବଣଚରିତ ସମ୍ପର୍କରେ କେତୋଟି ଚିତ୍ର ମୋହନ ଦେଖିଥିଲେ । ଶ୍ରବଣଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କୁଧରି ବିଳାପ କରୁଥିବା ବାପା,ମାଙ୍କର ହୃଦୟ ବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ ବଡଦିନେ ମଧ

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସତେଜ ଥିଲା ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ନାଟକାଭିନୟ ଦେଖି ମୋହନ ଗଭୀର ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେଇଟି ହେଉଛି ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କାହାଣୀ । ବାପାଙ୍କ ଅନୁମତି ପାଇ ଥରେ ସେ ଏହି ନାଟକାଭିନୟ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ । ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କାହାଣୀର ଅଭିନୟ ତାଙ୍କୁ ମୋହିତ କଲା । ଥରେ ଦେଖିଲେ କି ମନ ପୂରେ? ନାଟକଟିକୁ ସେ ବାରମ୍ବାର ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ । ମାତ୍ର ସବୁଥର ବାପାଙ୍କ ଅନୁମତି ମିଳେନା । ସମସ୍ତେ କାହିଁକି ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ହେଉ ନାହାନ୍ତି? ଏହିକଥା ମୋହନ ଦିନରାତି ଭାବିଲେ । ଏହାର ଉତ୍ତର ମଧ୍ୟ ସେଇ ବୟସରେ ବୁଝିଗଲେ । ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ କେତେ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ପାଇନାହାନ୍ତି ? କି କଠିନ ପରୀକ୍ଷା ଭିତରେ ଗତିକରି ନାହାନ୍ତି ? ଏସବୁର ମୂଳ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ । ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ମଣିଷକୁ ଦୁଃଖ ଭୋଗିବାକୁ ହେବ । ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଥା ଭାବିଭାବି ମୋହନ ଢେର କାନ୍ଦିଛନ୍ତି । ସେ ଲୁହରୁ କିଛି ସବୁ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ମଣିଷଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ, ଭବିଷ୍ୟତର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ! ସେତେବେଳେ ମୋହନ ଭାବୁଥିଲେ, ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଜଣେ ଐତିହାସିକ ବ୍ୟକ୍ତି । ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ବା ଶ୍ରବଣକୁମାର ଐତିହାସିକ ଚରିତ୍ର ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ସେ ବୁଝିଲେଣି । ମାତ୍ର ଏଦୁହେଁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନ୍ତ ବାସ୍ତବତା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, 'ଆଜି ଯଦି ମୁଁ ଏଇ ନାଟକ ଦୁଇଟି ପଢ଼ିବି, ତେବେ ପିଲାଦିନେ ଯେପରି ବିହ୍ୱଳିତ ହେଉଥିଲି ସେହିପରି ନିଶ୍ଚୟ ହେବି'।

ପ୍ରଥମ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡର ଷଡ଼ମାସିକ ପରୀକ୍ଷାରେ ମୋହନ ଖରାପ କରିଥିଲେ । ଅନେକ ବିଷୟରେ ଫେଲ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ସେକ୍ସନ୍‌ରେ ୩୪ଜଣ ପିଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମୋହନଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଯୋଗ୍ୟତା ଅନୁସାରେ ରହିଲା ୩୨। ମାତ୍ର ବାର୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷାରେ ସେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସଫଳତା ଦେଖାଇଲେ । ଏଇ ଛ'ମାସରେ ସ୍କୁଲରେ ତାଙ୍କର ଉପସ୍ଥାନ ବେଶ୍ ବଢ଼ିଥାଏ । ଶତକଡା ୬୩ନମ୍ବର ରଖି ମୋହନ ଦ୍ୱିତୀୟ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡକୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ଶ୍ରେଣୀର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନମ୍ବର ଥାଏ ଶତକଡା ୬୪। ଦ୍ୱିତୀୟ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡରେ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ମୋହନଙ୍କ ବୟସ ୧୨ ବର୍ଷ । ବୟସନ୍ଧୀକାଳ । ଏହି ଶ୍ରେଣୀରେ ମୋହନଙ୍କ ଜୀବନର କେତେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା,ଅଘଟଣ ଘଟିଗଲା । ସମବୟସ୍କ ଜଣେ ଆତ୍ମୀୟଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ସେ ଧୂଆଁ ଟାଣିଲେ । ଏହି କାମ ଗୁପ୍ତରେ ଚାଲିଲା । ବିଡି,ପିକା କିଣିବା ପାଇଁ ପଇସା ଦରକାର । ସେଥିପାଇଁ ଚାକର ପକେଟରେ ହାତ ପୂରାଇବାକୁ ନେଲା । ତେବେ ବାପା ମାଆଙ୍କ କଡ଼ା ନଜରରେ ରହିବା ଦୁଇ ସଙ୍ଗୀଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଦୁହେଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ, ମଣିଷ ଯଦି ଟିକିଏ ଖୁସି ମନରେ ଆରାମ ପୂର୍ବକ ଧୂଆଁ ଟାଣି ପାରିଲା ନାହିଁ, ତେବେ ସେ ଜୀବନକୁ ଧିକ୍ । ଏମିତି ପରାଧୀନ ଭାବେ ଡରିଡରି ବଞ୍ଚିବା ଅପେକ୍ଷା ମରିଯିବା ଭଲ । ଦୁହେଁ ଆବିଷ୍କାର କରିଥା'ନ୍ତି ଯେ ଦୁଦୁରା ମଞ୍ଜି ଗୋଟିଏ ବିଷ । ନିକାଞ୍ଚନ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଇ ଦୁଦୁରା ମଞ୍ଜି ସେବନ ପୂର୍ବକ ଏ ଦହଗଞ୍ଜିଆ ଜୀବନକୁ ଶେଷ କରିଦେଲେ ଯାଏ ।

ଦୁଇବନ୍ଧୁ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଇ ଠାକୁରଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିଲେ । ଏଥର କାର୍ଯ୍ୟଟି କରିବାକୁ

ହେବ । ମାତ୍ର ହାତ ଚଳୁନାହିଁ ଯେ ! ମରିବାକୁ ଡର ମାଡିବ ବୋଲି ତ ସେମାନେ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ଅଥଚ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଛନ୍ତି ସେମିତି ଫେରି ତ ପାରିବେନି । ଦୁହେଁ ଆଖିବୁଜି ଦିଟା ଲେଖାଏ ମଞ୍ଜି ପାଟିରେ ପକାଇଦେଲେ । ପ୍ରତିଜ୍ଞା ରହିଲା, ପ୍ରାଣ ବି ରହିଲା ।

କେବଳ ପ୍ରାଣ ରହିଲାନି, ପ୍ରାଣସଙ୍ଗିନୀଟିଏ ମଧ୍ୟ ମିଳିଗଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ ପାଠ ସରି ନ ଥାଏ । ତେରବର୍ଷ ଚାଲିଥାଏ । ସମବୟସ୍କା ଝିଅଟିଏ କସ୍ତୁରବାଈଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ହାତଗଣ୍ଠି ପଡିଗଲା । ମୋହନ ବିଭୋର । ସ୍ୱପ୍ନ ରାଜ୍ୟରେ ରହି ଜାଣିପାରିଲେନି ଯେ କେତେବେଳେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ ପରୀକ୍ଷାଟା ସରିଯାଇଛି ! ବର୍ଷଯାକ ଅଧିକାଂଶ ଦିନ ଅନୁପସ୍ଥିତ, ତା ସହିତ ପରୀକ୍ଷାରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ । ମୋହନଙ୍କୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡରେ ବର୍ଷେ ଅଟକିବାକୁ ପଡିଲା ।

ବାହାଘର ହେବ ଶୁଣି ମୋହନ ଭାରି ଖୁସି । ସେ ଓ ତାଙ୍କର ଉପରଭାଇ କର୍ଷନଙ୍କ ବାହାଘର ଗୋଟିଏ ଦିନ ହୋଇଥିଲା । ଧୂମ୍ ଧାମ୍ ଆୟୋଜନ ହେଲା । ଘରେ ସମସ୍ତେ ଯେଉଁଭଳି ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବରେ ମାତିଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କ ବାହାଘର ପାଇଁ ତ ? ସେ ସବୁଠୁ ବେଶୀ ଆନନ୍ଦିତ ହେବା କଥା । ବାଜା, ଭୋଜିଭାତ, ନୂଆ ପୋଷାକ, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ଗହଳି, ସାଜସଜା ଦେଖି ବରପିଲାର ମନ ଆକାଶରେ ଉଡୁଥାଏ । ପିଲା ବରକନ୍ୟାଙ୍କର କିଛି କାମ ନ ଥାଏ - ଖାଲି ବାହା ହେବା ବ୍ୟତୀତ ! କାହା ଘରେ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧିଲେ ପରିବାରର ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ସେ ସବୁ ବୁଝିବା ବାପା ଓ ମୁରବୀମାନଙ୍କ କାମ ।

ପୂର୍ବରୁ ମୋହନଙ୍କର ଦୁଇ ଯାଗାରେ ନିର୍ବନ୍ଧ ସରିଥିଲା । ମାତ୍ର କନ୍ୟାମାନେ ମରିଯିବାରୁ ତୃତୀୟବାର ନିର୍ବନ୍ଧ କରିବାକୁ ପଡିଲା । କସ୍ତୁରବାଈ ପୋରବନ୍ଦରର ଜଣେ ବଣିକଙ୍କ ଝିଅ । ତାଙ୍କ ସହିତ ନିର୍ବନ୍ଧ ହେବା ସମୟରେ ମୋହନଙ୍କୁ ସାତବର୍ଷ । ବାହାଘର ହେଲା ଆଉ ଛଅ ବର୍ଷ ପରେ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ବାହାଘର ଏକ ଖର୍ଚ୍ଚାନ୍ତ ବ୍ୟାପାର । ଆମେ ସେ ପରମ୍ପରାକୁ ଏଯାଏ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଛୁ ଓ ନବବଧୂମାନଙ୍କୁ ପୋଡୁଛୁ । ଖର୍ଚ୍ଚ କମାଇବା ପାଇଁ ମୋହନଙ୍କ ପରିବାରରୁ ତିନିଜଣଙ୍କର ବାହାଘର ଏକାବେଳେ କରିବାପାଇଁ ସ୍ଥିର ହେଲା । ମୋହନ, ତାଙ୍କର ବଡ ଭାଇ କର୍ଷନ ଓ ଆଉ ଜଣେ ଦାଦାପୁଅ ଭାଇ ଏମିତି ତିନିଜଣଙ୍କର ବାହାଘର ଏକାଠି ହେଉଥାଏ । ପୋରବନ୍ଦରରେ ମହା ଆଡମ୍ବରରେ ବାହାଘର ହେଲା । ମୋହନ ତ ଜୀବନ ସାରା ଜଣେ ତରୁଣ ଯୁବରାଜର ବ୍ୟବହାର ପାଇଥିଲେ । ବିବାହ ଦିନ ସେ ଜଣେ ଯୁବକ ରାଜା ପରି ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତି । ଖାଲି ରାଜାଙ୍କ ବାପା ଯାହା ଭଙ୍ଗା ହାତକୁ ବ୍ୟାଣ୍ଡେଜ୍ କରେଇ ବାହାଘରରେ ଏକଡ ସେକଡ ହେଉଥିଲେ ! ଦୁର୍ଘଟଣାର କାରଣ, କରମଚାନ୍ଦ ଦେଖିଲେ ଯଦି ରାଜକୋଟରୁ ସେ ପୋର ବନ୍ଦରକୁ ବଳଦ ଗାଡିରେ ଯାଉଛନ୍ତି, ପାଞ୍ଚଦିନ ସମୟ ନଷ୍ଟ ହେବ । ରାଜ କାର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ, ବିବାହ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବି ବିଳମ୍ବ । ତେଣୁ ରାଜାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଗୋଟିଏ ଘୋଡାଗାଡିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା । ଘୋଡା ଏତେ ଜୋରରେ ଦୌଡିଲା ସେ ପୋର ବନ୍ଦର ଅଛବାଟ ଥାଏ, ଏହା

ଗଡିପଡିଲା । ଫଳରେ କରମଚାନ୍ଦ ଗାଡି ଭିତରୁ ଆହତ ହୋଇ ବାହାରିଲେ । ଅନେକ ଏହାକୁ ଏକ ଅଶୁଭ ଶକୁନ ମନେକଲେ । କିନ୍ତୁ ବିବାହରେ ବରଂ ସବୁ ଶୁଭ ହେଲା ।

ବାହାଘରରେ ମୋହନ ଯେତିକି ଖୁସି ଥିଲେ, ବାଲ୍ୟ ବିବାହ ପ୍ରଥା ଯୋଗୁ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେତିକି ଦୁଃଖିତ, ବିରକ୍ତ ହେଇଛନ୍ତି । ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ଧାରଣା ନ ଥିବା ଦୁଇଟି ପିଲାଙ୍କୁ ସଖୀକଣ୍ଢେଇ ପରି ସଜେଇ ହାତଗଣ୍ଠି ପକେଇଦେବା ଏକ ଜଘନ୍ୟ ପ୍ରଥା । ଅବଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ବା'ଙ୍କର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ ଖୁବ୍ ଗଭୀରସ୍ତରକୁ ଯାଇଥିଲା । ଏହାକୁ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ କହିବାକୁ ହେବ । ବ୍ୟତିକ୍ରମ କେତୋଟି ଦେଖି ନିୟମକୁ ଅନୁମୋଦନ କରାଯାଇ ନ ପାରେ ।

କ୍ଲାସରେ ବସି ମୋହନ ପିଲା-ସ୍ତ୍ରୀର ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଜଗୁଲ ରହୁଥିଲେ (ବାଲ୍ୟବିବାହର ଗୋଟିଏ କୁଫଳ !) । ମୋହନ ଥିଲେ ଗୋଟିଏ ନରମ ଓ ଭୀରୁ ସ୍ୱଭାବର ବାଳକ । ସ୍କୁଲ୍‌ରେ କାହା ସହିତ ପାଟିତୁଣ୍ଡ କରିବା ବା କାହା ଉପରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଜାହିର କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା । ସେ ଭାବିଲେ, ସ୍ତ୍ରୀ ଉପରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଜାହିର କରିବେ । ସ୍ୱାମୀ ହିସାବରେ ଏଇଟା ତ ତାଙ୍କର ହକ୍ ! କଡା ହୁକୁମ ଦେଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ବିନା ଅନୁମତିରେ ବା' କିଛି କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବା କାହା ଘରକୁ ବୁଲିଯାଇ ପାରିବେନି । ମାତ୍ର ହୁକୁମ ଦେବାର ଢଙ୍ଗ ବା ଭାଷା ତ ତାଙ୍କୁ ଜଣା ନଥିଲା । ତେଣୁ ବା'ଙ୍କ ଉପରେ ହୁକୁମର ପ୍ରଭାବ କିଛି ପଡିଲା ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କ ମନଖୁସିରେ ବୁଲା ବୁଲି କଲେ । ତାଙ୍କର କାରବାର ଦେଖି ମୋହନ ମନେମନେ ଖୁବ୍ ରାଗନ୍ତି, ଦୁଃଖ କରନ୍ତି । ଦିନାକେତେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବନ୍ଦ କରିଦିଅନ୍ତି । ସେଥିରେ ବା'ଙ୍କର ବେଶୀ କିଛି ଅସୁବିଧା ହୁଏନା । ରାଗରୋଷ, ମାନ ଅଭିମାନ ସତ୍ତ୍ୱେ ମୋହନ ବା'ଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ଜୀବନକାଳ ଭିତରେ ସେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ନାରୀଙ୍କୁ ଆଡନେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଚାହିଁ ନାହାନ୍ତି ।

ମୋହନ କେବଳ ଭୀରୁ ନଥିଲେ, ସନ୍ଦେହୀ ମଧ୍ୟ ! ସ୍ତ୍ରୀର ଚରିତ୍ରକୁ ଜଗିବା ସ୍ୱାମୀ ହିସାବରେ ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରୁଥିଲେ । ବା'ଙ୍କ ପ୍ରତି ଗଭୀର ପ୍ରେମ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂତ୍ର ହେଲା । କିଛି ବର୍ଷ ଅନ୍ତେ ମୋହନ ଭାବିଲେ, "ଯଦି ମୁଁ ମୋ ମନଇଚ୍ଛା ଚଳୁଚି, କାମ କରୁଛି, କସ୍ତୁରବା କାହିଁକି ସବୁ କଥା ମୋ ଅନୁମତି ନେଇ କରିବ ? ମୋହନ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ବା'ଙ୍କର ମନୋଭାବ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସହଜ, ସରଳ ଓ ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ । ତେବେ ସେ କାହିଁକି ତାଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ କରିବେ, ନିଜ ଅକ୍ତିଆରରେ ରଖିବାକୁ ଚାହିଁବେ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରେ ବୁଝିଛନ୍ତି ଯେ ଏଇଟା ହିଂସା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଛୁରୀ ଭୁଷିଦେବା ବା ଚାପୁଡାଏ ମାରିବା କେବଳ ହିଂସା ନୁହେଁ, ଜଣକୁ ଅଧୀନ କରି ରଖିବାର ଇଚ୍ଛା, ନିଜ ବାଟରେ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ବାଧ କରିବାର ମନୋଭାବ ମଧ୍ୟ ହିଂସା - ବେଶ୍ ଉଗ୍ର ହିଂସା । କସ୍ତୁରବା ସହିତ ସଂଘର୍ଷ ତାଙ୍କୁ ଅହିଂସା ଆଡକୁ ଢଳାଇଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ ବାଙ୍କ ଯୋଗୁ ସେ ଅହିଂସାର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିଲେ ।

ଏକଥା ଧୀର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଘଟିଥିଲା ଓ ଏ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନେକ ପରେ

ସଚେତନ ହେଲେ । ତେବେ ଯେଉଁବର୍ଷ ବାହାଘର ହେଲା, ସେଇବର୍ଷ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କୁ ହିଂସାର ପାଲରେ ପକାଇଦେଲା । ତାର ନାମ ଶେଖ ମେହେତାବ୍ । ଜଣେ ମୁସଲମାନ ପିଲା । ମୋହନଙ୍କ ଠାରୁ ତିନିବର୍ଷ ବଡ । ମୋହନଙ୍କ ଉପର ଭାଇ କର୍ଷନର ସେ ସହପାଠୀ ଥିଲା । କର୍ଷନ ଓ ମେହେତାବ୍ ଅଟକି ଅଟକି ମୋହନଙ୍କ ସହପାଠୀ ହୋଇଗଲେ । ମୋହନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହିରୋ ହେବା ଭଳି ଅନେକ ଗୁଣ ମେହେତାବ୍‌ର ଥିଲା । ମୋହନ ଥିଲେ ଖୁବ୍ ଡରକୁଳା । ଭୂତ, ଚୋର, ଅନ୍ଧାରକୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣେ ଭୟ । ମେହେତାବ୍ ଥିଲା ସାହସୀ । ଜୀଅନ୍ତା ସାପ ଧରିପକାଏ । ଭୂତପ୍ରେତଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରେନା । ଖେଳକସରତରେ ମଧ୍ୟ ତାର ସୁନାମ ଥାଏ । ମୋହନଙ୍କ କାନରେ ମେହେତାବ୍ ବାରମ୍ବାର ଫୁଙ୍କିଲା ଯେ ସେ ମାଂସ ଖାଉଥିବାରୁ ବଳୁଆ ଓ ସାହସୀ ହୋଇଛି । ମୋହନ ଭାବିଲେ, ସତକଥା । ତାଙ୍କ ସ୍କୁଲ ପିଲାଏ ମଧ୍ୟ ଆମିଷ ଭୋଜନର ପ୍ରଶଂସା କରି ଗୋଟିଏ ଗୀତ ଗାଆନ୍ତି । ତାହା ଏହିପରି -

ସାହେବଙ୍କୁ ଦେଖ କେତେ ତାଙ୍କର ବଳ
ସାହେବ ଆମ ପ୍ରଭୁ, ଆମେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ଦୁର୍ବଳ
ମାଂସ ଖାଇ ହୋଇଛନ୍ତି କେତେ ଉଚ୍ଚ
ପାଞ୍ଚହାତ ମର୍ଦ୍ଦ ସେମାନେ ଆମେ ଅଟୁ ତୁଚ୍ଛ ।

ମାଂସ ଖାଇବାର ଉପକାରିତା ବୁଝାଇ ମେହେତାବ୍ କ୍ରମାଗତ ମୋହନଙ୍କୁ ଫୁସୁଲାଇବା ଫଳରେ ମୋହନ ଢଳିଲେ । ଏ ସାଂଘାତିକ ବ୍ୟାପାରଟିକୁ ଆମେ ସହଜରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ । ଏବେ ବି ଆମିଷ ଖାଉଥିବା ଗୁଜୁରିଟୀଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଖୁବ୍ କମ୍ । ସେ କାଳରେ ଆମିଷ ଭକ୍ଷଣ ବିଷୟ ଗୁଜୁରାଟୀର କଳ୍ପନା ବାହାରେ ଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ମୋହନଙ୍କ ପରିବାର ନୈଷ୍ଠିକ ବୈଷ୍ଣବ । ତାଙ୍କ ସାତପୁରୁଷରେ ମାଂସ କିଏ ଖାଇବା ଦୂରର କଥା, ଦେଖି ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲେ ।

ମୋହନ ମେହେତାବ୍ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ଦୁହେଁ ନିର୍ଜନ ନଈକୂଳରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ମେହେତାବ ସାଙ୍ଗରେ ଛେଳି ମାଂସ ତରକାରୀ ଓ ପାଉଁରୁଟି ନେଇ ଯାଇଥାନ୍ତି । ମାଂସ ତ ଦୂରର କଥା, ମୋହନ କେବେ ପାଉଁରୁଟି ଖାଇ ନ ଥିଲେ । ମାଂସ କେଇଖଣ୍ଡ ଚୋବେଇ ଚୋବେଇ ଆଖିବୁଜି ଗିଳିଦେଲେ । କିଛି ସୁଆଦିଆ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ବେମାରି ଭଲ କରିବାକୁ ପିତା ଔଷଧ ପରି ଢୋକିଲେ । ବେମାରି ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଭୟ, ଦୁର୍ବଳତା । ମାଂସ ଖାଇଲେ ତାହା ଦୂର ହେବ । ପୁଣି ମେହେତାବ୍ କହିଥାଏ, ଭାରତୀୟମାନେ ମାଂସ ଖାଇଲେ ଯାଇ ଇଂରେଜଙ୍କ ସହିତ ଲଢିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ ।

ମାଂସ ଖାଇବା ପରେ ମୋହନଙ୍କୁ ଝାଡା ଲାଗିଲା (ନଈକୂଳ, ଅସୁବିଧା ହୋଇନଥିବ) । ସେଦିନ ରାତିରେ ସେ ଅନେକ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ । ଅନୁଭବ କଲେ, ତାଙ୍କ ପେଟ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ଛେଳି ମେଁ ମେଁ ହେଉଛି । ପିଲାଦିନେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ଆମେ ଏ ବିଷୟରେ ପଢିଥିଲୁ ଓ ଧରିନେଇଥିଲୁ ଯେ ଏହାପରେ ମୋହନ ଆଉ ମାଂସ

ଛୁଇଁ ନଥିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରମ୍ପରାବାଦୀ ଥିଲେ, ପରମ୍ପରାରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଯେତିକି କୋମଳ, ସେତିକି ମଧ୍ୟ ଟାଣ । ମାଂସ ଖାଇଲେ ସେ ଇଂରେଜ ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ । ସାହସ ବଢ଼ିବ । ତେଣୁ ଯେତେ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ଅନୁଭୂତି ହେଉ ସେ ମାଂସଖିଆ ଥରକେ ବନ୍ଦ କରି ନଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଚରିତ୍ର ବୁଝିବା ପାଇଁ ଏ ବିଷୟଟି ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ହେବ । ବର୍ଷକ ଭିତରେ ମେହେତାବ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଛଅଥର ଗୁପ୍ତ ମାଂସ ଭୋଜି ହୋଇଥିଲା । ଅଧିକଥର ହୋଇନପାରିବାର କାରଣ ମାଂସ କିଣିବା ପାଇଁ ଟଙ୍କା ଦରକାର, ରୋଷେଇ ପାଇଁ ନଣକୂଳ ଡାକବଙ୍ଗଳା ଖାଲିଥିବା ଦରକାର । ଟଙ୍କା ଅବଶ୍ୟ ମେହେତାବ୍ ଯୋଗାଡ କରୁଥାନ୍ତି । ଦୁଇଥର ପରେ ମାଂସ ପ୍ରତି ମୋହନଙ୍କର ବିକାର ଚାଲିଗଲା । ଆଉ ପେଟରେ ଛେଳି ମେଁ ମେଁ ହେଲା ନାହିଁ । ମାଂସ ବି ସୁଆଦିଆ ଲାଗିଲା ! ତେବେ ବାଧା କ'ଣ ! ବାଧା ତାଙ୍କର ବିବେକ ଦେଉଥାଏ । ଛେଳି ସିନା ଥରେ ମେଁ ମେଁ ହେଲା, ବିବେକ କିନ୍ତୁ ଛାତି ଭିତରେ କୁଟୁ କୁଟୁ କରୁଥାଏ । ଲୁଚେଇ କରି ମାଂସ ଖାଇବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଏକଥା ଜାଣିଲେ ବାପା ମା' ଭାଙ୍ଗିପଡିବେ । ସେଥିପାଇଁ ଲୁଚାଛପା କାରବାର । ମୋହନ ସ୍ଥିର କଲେ ପିତାମାତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ସେ ଖୋଲାଖୋଲି ଭାବେ ମାଂସ ଖାଇବେ । ଏକଥା ମେହେତାବ୍‌କୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କହିଦେଲେ ।

ଭବିଷ୍ୟତର ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଖାପେ । ବାପୁଙ୍କର ନୀତି ଥିଲା- ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ଲଢ଼ିବେ, ମାତ୍ର ନିଜ ଆଦର୍ଶରୁ ତଳକୁ ନଖସି ବା ଚରିତ୍ରରେ ଆଞ୍ଚ ନଆଣି ଲଢ଼ିବେ । କିଛି ଲାଭ ଲୋଭରେ ନିଜ ଆଦର୍ଶ ସହିତ ସାମାନ୍ୟ ସାଲିସ ନ କରିଥିବାରୁ ସେ ମହାତ୍ମା ।

ମାଂସ ସିନା ଛାଡିଲେ କିନ୍ତୁ ଶେଖ୍ ମେହେତାବ୍‌କୁ ଛାଡିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପୁଣି ଏକ କୁନି ମହାତ୍ମାସୁଲଭ ଆଚରଣ ! ଆମେ ଭାବୁ, ମେହେତାବ୍ ଗୋଟାଏ ସଇତାନ୍ ପିଲା । ତା'ଠାରୁ ମୋହନ ଦୂରେଇଯିବା ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସଇତାନ କେହି ନୁହନ୍ତି । ଯେଉଁ ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତିର ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମିଶୁଥିଲେ ଓ ବାରମ୍ବାର ଧୋକା ଖାଇ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଛାଡି ପାରୁନଥିଲେ, ସେ କଥା ଭାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ । ମେହେତାବ୍ ସହିତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଅତୁଟ ରଖିବାର କାରଣ ତାକୁ ସୁଧାରିବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିଶିଷ୍ଟ ଜୀବନୀ ଲେଖକ ଲୁଇ ଫିଶର କହନ୍ତି ମେହେତାବ୍‌କୁ ବଦଳେଇବେ କ'ଣ ମୋହନ ଭୟଙ୍କର ଚତୁର ଓ କୁଟିଳ ମେହେତାବ୍ ଚାଲ୍‌ରେ ପୁଣି ପଡିଗଲେ । ଥରେ ମେହେତାବ୍ ମୋହନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବେଶ୍ୟାପଡାକୁ ନେଇଗଲେ । ସେଠି ଜଣେ ବେଶ୍ୟାକୁ ପଇସା ଦିଆ ସରିଥାଏ । ମୋହନ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ବସି ରହିବାରୁ ବେଶ୍ୟାଟି ତାଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଇ ତଡିଦେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ବିଧାତା ସେଦିନ ତାଙ୍କୁ ଦୟା କଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜୀବନରେ ଅନେକବାର ବିଧାତାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ବିଧାତା ଅନୁଗ୍ରହ କିଏ ପାଏ ସେ ଆଲୋଚନା ଭିତରେ ଆମେ ପଶିବାକୁ ଯାଉନାହୁଁ । କଥା ହେଉଛି, ମେହେତାବ୍ ମୋହନଙ୍କୁ ନିଜ ରାସ୍ତାକୁ ଟାଣୁଥିଲେ ବୋଲି ଆମେ ଦେଖିପାରୁ ।

ମୋହନ ମେହେତାବକୁ ନିଜ ଆଡକୁ କେତେ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲେ ତାହା ଆଦୌ ସହଜରେ ଦିଶିବ ନାହିଁ । କାଥିଆବାଡ଼ ସ୍କୁଲରେ ମେହେତାବ୍ - ମୋହନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ସମାପ୍ତ ହୋଇ ନଥିଲା । ଏ ସମ୍ପର୍କ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାଏ ଲମ୍ବିଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମେହେତାବ୍ ମାହାତ୍ମାଜୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥିଲେ । ସେଠି ଗୋଟାଏ ଖରାପ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ସହିତ ମାତିଲେ । ବ୍ୟାପାରଟା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାଣିପାରିଲେ । ମେହେତାବ୍ ଅନୁତାପ କଲେ । ମୋହନ-ମେହେତାବ୍ଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଓ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ କଥା ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦିଏ । ଦେବଦତ୍ତ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଭାଇ । ପିଲାଦିନୁ ଗୌତମଙ୍କୁ ଈର୍ଷା କରନ୍ତି । ପରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ମାତ୍ର ଗୌତମଙ୍କ ପ୍ରତି ଅହନ୍ତା ଥାଏ । ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁଙ୍କୁ ଦି ଭାଗ କରି ସେ ଗୋଟିଏ ଭାଗର ନେତୃତ୍ୱ ନେବାପାଇଁ ଚକ୍ରାନ୍ତ କଲେ । ରାଜାମାନଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କହି କେତେଜଣଙ୍କୁ ଭଳେଇ ଦେଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ସବୁ ଜାଣନ୍ତି କିନ୍ତୁ କିଛି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଶେଷ ଜୀବନରେ ଦେବଦତ୍ତ ଅନୁତାପ କଲେ ! ଜଣେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ମାତ୍ର ଏତିକି ଶକ୍ତି ! ମଣିଷକୁ ତାର ଭୁଲ ପାଇଁ ଅନୁତାପ କରେଇ ପାରିବା । ଯାହାକି ଆମ ଭଳି ଅଗଣିତ ସାଧାରଣ ମଣିଷଙ୍କର ନାହିଁ ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଶେଖ୍ ମେହେତାବ୍ଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଶାଶୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ କାରାବରଣ କରିଥିଲେ । ଏହା ମହାତ୍ମାଙ୍କ କମ୍ ଆନନ୍ଦ ଦେଇ ନଥିବ । ନିଜେ ମେହେତାବ୍ ଜାଙ୍କର କର୍ମ ପାଇଁ ଅନୁତାପ କଲେ । ତାଙ୍କର ଆଉ ଅଧିକ କିଛି ହେଲାନି । ତେଣୁ ମେହେତାବ୍ଙ୍କୁ ସୁଧାରିବାକୁ ମୋହନଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବିଫଳ ବୋଲି କହିହେବନି । ମୋହନଙ୍କ ପରି ନିରୀହ, ସରଳ ପିଲା ମେହେତାବ୍ ପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତକୁ ସୁଧାରି ପାରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ମନେକରିବା ମଧ ଠିକ୍ ହେବନାହିଁ । ଏକ ସରଳ, ପ୍ରେମଶୀଳ, ସଦିଚ୍ଛାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟ କଣ ଶକ୍ତିହୀନ ? ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଅନ୍ତର ତ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହିପରି ଥିଲା । ସ୍ନେହ, ସଦିଚ୍ଛା ଓ ଅହିଂସାକୁ ସେ ଅପରାଜେୟ ଅସ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ କରିଥିଲେ । ମେହେତାବ୍ଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଶାଶୁଙ୍କୁ ମୋହନ ନିଜ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିବାର କି ପ୍ରଭାବ ମେହେତାବ୍ ଉପରେ ପଡିଥିବ, ସେ ଖବର ଇତିହାସ ରଖିନି । ମୋଟ ଉପରେ ମୋହନ ମେହେତାବ୍ଙ୍କୁ ଆଂଶିକ ସୁଧାରି ପାରିଲେ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ, ସମାଜ ସଂସ୍କାର ବା ଅହିଂସାର ବାର୍ତ୍ତା ପୃଥିବୀରେ ପହଞ୍ଚାଇବା ପରି ଯେଉଁ ବଡ କାମରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜୀବନସାରା ଲାଗିଥିଲେ, ସେ ସବୁଥିରେ ତାଙ୍କୁ ଆଂଶିକ ସଫଳତା ହିଁ ମିଳିଛି । ଏ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ସଫଳତା ହାର ମେହେତାବ୍ଙ୍କୁ ସୁଧାରିବାର ସଫଳତା ହାର ଠାରୁ ଅଧିକ ମନେହୁଏନା !

ବୁଦ୍ଧ, କନ୍‌ଫୁସିଅସ୍, ସକ୍ରେଟିସ୍, ଯିଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ବା ଶଙ୍କର ମଣିଷକୁ, ନିଜ ନିଜ ଜଗତକୁ, କେବଳ ଆଂଶିକ ଭାବେ ବଦଳେଇବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ଯଦି କିଏ ପୃଥିବୀକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ବଦଳେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତା ପରେ ଆଉ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବକୁ ଜଗତ ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତା ନାହିଁ ।

◆◆◆

ପିତୃ ବିୟୋଗ

ମୋହନଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଥିଲେ ଶ୍ରବଣକୁମାର । ତେଣୁ 'ବାପା ମା' ଙ୍କୁ ସେ ଖୁବ୍ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଯେପରି କଷ୍ଟ ନ ହୁଏ ସେ କଥା ଜଗୁଥିଲେ । ବାପା ମାଆ ଜାଣିଲେ ଭାଙ୍ଗିପଡିବେ ବୋଲି ବୁଝି ମାଂସ ଭୋଜନରୁ ସେ ନିବୃତ୍ତ ହେଲେ । ଧର୍ମର ବାହ୍ୟ ଆଡମ୍ବର ଦେଖି ସେ ମନ୍ଦିର ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁ ନ ଥିଲେ । ତେବେ ବାପା ମାଆ ଜାଣିଲେ ଦୁଃଖ କରିବେ ବୋଲି, ଏ କଥା ଗୋପନ ରଖିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ବ୍ୟକ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମନ୍ଦିର, ଗୀର୍ଜା, ଧର୍ମର ବିଧିବିଧାନ ତାଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରୁ ନ ଥିଲା । ଭାବ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ପରମ ବୈଷ୍ଣବ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ନିଜ ପରିବାର ଓ ସମାଜରେ ବୈଷ୍ଣବୀୟ ଆଡମ୍ବର ଦେଖି ପିଲା ଦିନୁ ଧର୍ମଠାରୁ ଦୂରେଇ ରହିଲେ । ରମ୍ଭା ତାଙ୍କୁ ବତାଇଥିଲେ ଯେ ରାମନାମ ଜପିଲେ ଭୂତପ୍ରେତ ଭୟ ଚାଲିଯିବ । ବାଳକ ମୋହନ ରାମନାମ ଜପକରି ଫଳ ପାଇଲେ । ବଡଦିନେ ମାନସିକ ଅବସାଦ ଓ ଅଶାନ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ରାମନାମ ଥିଲା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅମୋଘ ଅସ୍ତ୍ର । କରମଚାନ୍ଦ ପୋରବନ୍ଦରରେ ଥିବା ସମୟରେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହେଲେ । ବିଶିଷ୍ଟ ରାମଭକ୍ତ ଲାଧା ମହାରାଜଜୀ ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସୁଲଳିତ କଣ୍ଠରେ ତୁଳସୀ ରାମାୟଣ ପାଠ କରନ୍ତି । ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ଭାବେ ଏହା ଶୁଣନ୍ତି । ଭକ୍ତି ରସାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଭାବେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତୁଳସୀ ରାମାୟଣକୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ବାରବର୍ଷ ବୟସରେ ଚାକର ସଞ୍ଚିଥିବା ଅର୍ଥରୁ ପଇସାଏ ଅଧଲାଏ ଚୋରୀ କରି ମୋହନ ଧୂଆଁ ପିଉଥିଲେ । ଆତ୍ମହତ୍ୟା ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେବା ପରେ ଧୂମପାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବନ୍ଦ ହେଲା । ବଡଦିନେ ଭୁଲରେ ବିଡି ସିଗାରେଟ ଟାଣିବା ଦୂରର କଥା, ଅନ୍ୟ କିଏ ଧୂଆଁ ପିଉଥିଲେ ପାଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବସିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପନ୍ଦରବର୍ଷ ବୟସରେ ଘଟଣାଚକ୍ର ତାଙ୍କୁ ଏକ ବଡଧରଣର ଚୋରୀ କରିବାକୁ ବାଧ କଲା । କିଛି ଗୋଟାଏ ବଦ୍‌ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଉପର ଭାଇ କର୍ଷନ ମେହେତାବ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ (ମେହେତାବ୍ ତାଙ୍କର ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁ) ପଚିଶ ଟଙ୍କା ଧାର କରି ପକାଇଥାନ୍ତି । ତାହା ସୁଝିବା ପାଇଁ ମୋହନ ସେଇ ଭାଇଙ୍କ ସୁନା ବାହୁବନ୍ଧରୁ ଟିକିଏ ସୁନା ନେଇ ବିକିଦେଲେ । ଏପରି କରିବାକୁ ମେହେତାବ ଓ କର୍ଷନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେଇଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର କାମଟି କରି ସେ ଖୁବ୍ ଅନୁତାପ କଲେ । ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ଯେ ଆଉ କେବେ କଦାପି ଚୋରୀ କରିବେ ନାହିଁ । ତଥାପି ମନ ସର୍ବଦା ଅଶାନ୍ତ ରହିଲା । ମୋହନ ସ୍ଥିର କଲେ ବାପାଙ୍କ ଆଗରେ ସବୁ ଖୋଲି କରି କହିବେ ଓ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଦଣ୍ଡ ପାଇବେ । ବାପା ମଳକଣ୍ଟକ ରୋଗରେ ପୀଡିତ ଥାଆନ୍ତି । ମୋହନ ପ୍ରତିଦିନ ତାଙ୍କୁ ଘଷା ଆଉଁସା କରନ୍ତି । ଘଟଣାଟିକୁ କିପରି କହିବେ ବାଟ ନ ପାଇ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରେ ସବୁକଥା ଲେଖିଦେଲେ । ଶେଷରେ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ, ପୁଅ ଦୋଷ ପାଇଁ ନିଜକୁ ଦଣ୍ଡ

ଦେବେନାହିଁ । ବାପା ଚିଠିଟି ପଢୁଥିବା ବେଳେ ମୋହନ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଥାନ୍ତି । ଚିଠିଟି ପଢି ବାପାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଧାର ଧାର ଲୁହ ବହିଗଲା । ମୋହନ କାନ୍ଦ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମନେ ମନେ କହୁଥିବେ, "ବାପା! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କହିଥିଲି ନା ମୋ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଆପଣ କରିବେ ନାହିଁ । ଆପଣ କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ?" ସେ ଦିନ ବାପ ପୁଅଙ୍କ ଲୁହ ମିଶି ଗୋଟିଏ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ବୟସର ବାଳକର ସାମାନ୍ୟ ପାପକୁ ଧୋଇ ନେଇଥିବ । ନିଜ ଭାଇଙ୍କ ଧାର୍ ସୁଝିବାକୁ ତାଙ୍କରି କଥାମାନି ତାଙ୍କରି ସୁନାରୁ ଟିକିଏ ନେଇ ବିକିବା ଆମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପାପ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜ ପ୍ରତି ଖୁବ୍ କଠୋର ଥିଲେ ଓ ଏହାକୁ ପାପ ବୋଲି ମଣୁଥିଲେ ।

ଏହି ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ବାପାଙ୍କ ଅଶ୍ରୁ ଭିତରେ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମକୁ ସେ ଦେଖିଥିଲେ । ବଡ ହେବା ପରେ ବୁଝିଛନ୍ତି ଯେ ଏହା ଥିଲା ଅହିଂସା, ଶୁଦ୍ଧ ଅହିଂସା । ଅହିଂସା ପ୍ରେମସିକ୍ତ ହେବାର କଥା । ବାପା ରାଗିବେ ବୋଲି ସେ ଭାବିଥିଲେ ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଅହିଂସା ଭାବ ଦେଖି ସେ ବିଚଳିତ ହେଲେ । ଅହିଂସା ଶକ୍ତି ଅସୀମ । ତାହା ମଣିଷକୁ ଗଭୀର ଭାବେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରେ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ମୋହନ ନିଜର ଦୋଷ ମାନିଯିବା ଘଟଣା ବାପାଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ କରିଥିଲା ଓ ପିଲାଟା କେବେ ଖରାପ ବାଟକୁ ଯିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ନିଶ୍ଚିତ ହେଲେ । ମୋହନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ବହୁଗୁଣରେ ବଢ଼ିଗଲା । ବାପାଙ୍କର ଏଇ ସ୍ନେହ ପାଇବା ମୋହନଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ବେଶିଦିନ ନଥିଲା ।

ମଳକଣ୍ଟକ ବେମାରି ଭୋଗି କରମଚାନ୍ଦ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ଥାଆନ୍ତି । ମୁଖ୍ୟତଃ ମୋହନ, ମାଆ ପୁତୁଳବାଈ, ରମ୍ଭା ଧାଈ ଓ ଘରର ପୁରୁଣା ଚାକରମାନେ ମିଶି ତାଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି । ଔଷଧ ଲଗାଇବା ଓ ଘଷି ଆଉଁସି ଦେବା ସେମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ କାମ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତିଦିନ ରାତିରେ ମୋହନ ବାପାଙ୍କ ଗୋଡ ମୋଡନ୍ତି ଓ ସେ ନ କହିବା ଯାଏ ବସି ରହନ୍ତି । ବାପାଙ୍କ ସେବା କରିବାରେ ମୋହନଙ୍କର ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦ ।

ସେତେବେଳେ କସ୍ତୁରବାଈ ଗର୍ଭବତୀ । ରାତିରେ ବାପାଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଥାନ୍ତି ସିନା, ମନ ଯାଇ ଥାଏ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଖରେ । ବାପାଙ୍କ ଦେହର ଅବସ୍ଥା ଏବଂ ଗର୍ଭବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗକୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷାର ନିୟମ ଓ ଶାସ୍ତ୍ର ନିଷେଧ କରିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ମୋହନଙ୍କ ଉପରେ କାମବାସନା ସବାର ହୋଇଥାଏ ।

ସେଦିନ ମୋହନଙ୍କ ଦାଦା ବଡଭାଇଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ଦୁଇଭାଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ ଭଲପାଇବାର ସଂପର୍କ । ସାନ ଭାଇ ବଡ ଭାଇଙ୍କ ପାଖ ଛାଡି ଯାଉ ନଥାନ୍ତି । ରାତିରେ ସେ ମୋହନଙ୍କୁ ଶୋଇବାକୁ ପଠାଇ ଭାଇଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ ଜିଗର କଲେ । ମୋହନ ଖୁସି । ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, କ୍ଳାନ୍ତ ଓ ଗର୍ଭବତୀ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଉଠାଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ସହବାସ କଲେ । ପାଞ୍ଚ ସାତ ମିନିଟ୍ ଯାଇଛି କି ନାହିଁ ତାଙ୍କ କବାଟରେ ଠକ୍ ଠକ୍ ହେଲା । ମୋହନଙ୍କ ଛାତି କମ୍ପିଲା । କବାଟ ଖୋଲନ୍ତେ ଚାକର କହିଲା, 'ବାପା ଆଉ ନାହାନ୍ତି ।' ଦୁଃଖ ଓ ଲଜ୍ଜା ମୋହନଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କଲା । ବାପାଙ୍କୁ

ହରାଇବାର ଦୁଃଖ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଏକ ଭିନ୍ନ ଦୁଃଖ ଓ ଲଜ୍ଜାରେ ସେ ବୁଡିଗଲେ । ଯଦି ସେ କାମ କବଳିତ ହୋଇ ନଥା'ନ୍ତେ ତେବେ ବାପା ତାଙ୍କରି କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ଶେଷ ନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରିଥା'ନ୍ତେ । ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ ଦାଦାଙ୍କର ହେଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଧରି କମାଇ ଶେଷରେ ସଇଁତିରିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଯୁବା ବୟସରୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଏକ ସିଦ୍ଧି । କିନ୍ତୁ କାମବଶ ହେତୁ ସେ କିପରି ବାପାଙ୍କ ଅନ୍ତିମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ ସେ କଥା ତାଙ୍କୁ କଣ୍ଟା ପରି ସାରାଜୀବନ ଫୋଡିଛି । କିଛି ମାସ ପରେ କସ୍ତୁରବାଇଙ୍କ ପ୍ରଥମ ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ହୋଇ ମରିଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି- ସେ ପିଲାର ଆଉ କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା ?

କାମାର୍ତ୍ତ ମଣିଷଙ୍କ ଅଧୋଗତି ବିଷୟସବୁ ଜଣାଶୁଣା । ମଣିଷ କ'ଣ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ କାମ ପ୍ରଭାବରେ ହିତାହିତ ଜ୍ଞାନ ହରାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କେଉଁ ମଣିଷ ବା ଦେବତା ନିଜ ବିଚ୍ୟୁତିକୁ ନ ଢ଼ାଙ୍କେ ? ମହାତ୍ମାମାନେ ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ସେମାନେ ଆପଣାର ଦୁର୍ବଳତା ଓ ଅଧୋଗତିକୁ ଖୋଲି ଦିଅନ୍ତି । ଏଇ ଆଶାରେ ଯେ ଆପଣାର ଦୁର୍ବଳତା ପ୍ରକାଶ କରିଦେଲେ ଏହାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବା ମଣିଷଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ ହେବ ଏବଂ ନିଜ ଦୁର୍ବଳତା ଅତିକ୍ରମ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମ କରନ୍ତି, ତାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିପାରେ । ମହାତ୍ମା ଗୋଟିଏ ଗଢ଼ା ସରିଥିବା ନିଖୁଣ ମଣିଷ ଭାବେ ପୃଥିବୀକୁ ଖସି ପଡି ନଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନାରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ । ଏହି କଥାକୁ ନେଇ କୁତ୍ସାରଟନାକାରୀ ନାନା କଥା କହେ । ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଦୂରେଇ ଦେଇ ସେ କାମକୁ ଜୟ କରିନାହାନ୍ତି, ନାରୀଙ୍କ ମେଳରେ ରହି ସେ କାମକୁ ଜୟ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ନିଜ ପାଖରେ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ସେ ନାରୀଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ମିଶୁଥିଲେ । ଏମିତି ଅନେକ ବର୍ଷ ଗଲା । ଛଅଷଠୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବୁଢ଼ାକାଳରେ ସେ ଗୋଟାଏ କାମକୈନ୍ଦ୍ରିକ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ । ତା'ମାନେ କାମ ଭିତରୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇନାହିଁ ! ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରଥମ କାମ ହେଲା ନାରୀ ଶିଷ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଡାକି ସ୍ୱପ୍ନ ବିଷୟରେ କହିଦେବା ! ଛଅ ସପ୍ତାହ କାଳ ମୌନବ୍ରତ ପାଳିଲେ । ଏହି କାଳରେ କୌଣସି ଶିଷ୍ୟା କାନ୍ଧରେ ହାତରଖି ବୁଲିଲେ ନାହିଁ। ଏତକ ନ ଅଣ୍ଟିଲା ପରି ହରିଜନ ପତ୍ରିକାରେ ସବୁକଥା ଲେଖିଦେଲେ ।

କୁତ୍ସାରଟନାକରୀଏ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଏହି ଘଟଣା ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞ । ଆମେ ବି ତାଜୁବ୍ ହେଉ, ଯାହା ତ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲ (ସ୍ୱପ୍ନ ଉପରେ କାହାର ହାତ ଅଛି) ଚୁପ୍ ରହିଥାନ୍ତ । କଥାଟାକୁ ଘଣ୍ଟ ପିଟି ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ କାହିଁକି ? ବାବୁ ! ଆମେ ମହାତ୍ମା ହୋଇଥିଲେ ଏପରି ଭୁଲ୍ କଦାପି କରି ନଥାନ୍ତୁ ।

◆◆◆

ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ

ଦ୍ୱିତୀୟ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡରେ ମୋହନଙ୍କ ବାହାଘର ହେଲା । ସେ ପରୀକ୍ଷା ଦେଲେ ନାହିଁ ଓ ସେହି କ୍ଲାସରେ ବର୍ଷେ ଅଟକିଲେ । ଉପର ଭାଇ କର୍ଷନ ଓ ତାଙ୍କର ବାହାଘର ଏକ ସାଙ୍ଗରେ ହୋଇଥାଏ । ବାହାଘର ପରେ କର୍ଷନଙ୍କ ପୋଥିରେ ଡୋର ବନ୍ଧାହୋଇଗଲା । ମୋହନଙ୍କ ପଢ଼ାପଢ଼ି ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଉନ୍ନତ ରହିଲା । ଆଉ ଥରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡରେ ପଢ଼ି ମୋହନ ପରୀକ୍ଷାରେ ଭଲ ଫଳ ଦେଖାଇଲେ । ତାଙ୍କୁ ଡବ୍‌ଲ ପ୍ରମୋଶନ ମିଳିଗଲା । ଏକାଥରେ ଯାଇ ଚତୁର୍ଥ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡରେ । ଯେଉଁ ବର୍ଷକ ହରାଇଥିଲେ ତାକୁ ପୂରଣ କରିଦେଲେ । ଚତୁର୍ଥ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡରୁ ହାଇସ୍କୁଲ୍ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ । ଶିକ୍ଷାର ମାଧମ ଇଂରାଜୀ । ପୁଣି ଜ୍ୟାମିତି ପରି ନୂଆ ପାଠ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ମୋହନ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଭାବିଲେ ତୃତୀୟ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡକୁ ଫେରିଯିବେ । ମାତ୍ର ଏପରି କଲେ ତାଙ୍କୁ ଅପମାନ ହେବନାହିଁ ? ତାଛଡା ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକ ମୋହନଙ୍କୁ ଡବଲ ପ୍ରମୋଶନ ଦେବାପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ ସେ ଅପ୍ରୀତିକର ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡିବେ । ଏସବୁ ଭାବି ମୋହନ ତୃତୀୟ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡକୁ ଫେରିବା ଚିନ୍ତା ଛାଡି ପଢ଼ାପଢ଼ିରେ ଲାଗିଗଲେ ।

ହାଇସ୍କୁଲ୍ ଶ୍ରେଣୀ ଆରମ୍ଭରୁ ମୋହନ ଶୀତ ଦିନେ ମଧ ଛଅଟା ପୂର୍ବରୁ ବିଛଣା ଛାଡନ୍ତି । ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ପଢ଼ି ବସନ୍ତି । ସ୍କୁଲ୍ ଏଗାରଟାରୁ ପାଞ୍ଚଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲେ । ମଝିରେ ଘଣ୍ଟାଏ ଛୁଟି । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ବାପାଙ୍କର କବିରାଜି ଔଷଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି । ଯେଉଁଦିନ ଔଷଧ କରିବାକୁ ନଥାଏ ସେଦିନ ଗୁଡାଏ ଚାଲନ୍ତି । ରାତିରେ ବାପାଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ରହନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚମ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡରେ ଯେଉଁସବୁ ପରୀକ୍ଷା ହେଲା ସେସବୁରେ ମୋହନ ଭଲ କଲେ । ଚତୁର୍ଥରେ ସେ ଗଣିତ ଓ ସଂସ୍କୃତରେ ଦୁର୍ବଳ ଥିଲେ । ପଞ୍ଚମରେ ତାହା ଦୂର ହେଲା । ପୀଡିତ ପିତାଙ୍କର ସେବାକରି ମଧ ଭଲ ପଢ଼ିବା ତାଙ୍କପରି ସାଧାରଣ ଛାତ୍ର ପକ୍ଷରେ ବହାଦୂରୀ ନିଶ୍ଚୟ । ପରୀକ୍ଷା ସମୟକୁ ପିତୃ ବିୟୋଗ ଘଟିଥାଏ । ତଥାପି ବାର୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷାରେ ଶତକଡା ୫୭.୪ ନମ୍ବର ରଖ୍ ଓ ଷଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ମୋହନ ଉପର କ୍ଲାସକୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ଭଲ ଫଳ କରିଥିବାରୁ ମାସକୁ ତାଙ୍କୁ ଆଠ ଟଙ୍କା ବୃତ୍ତି ମିଳିଲା । ପୂରା ବୃତ୍ତି ଟଙ୍କାଟା ସେ ବଡଭାଇଙ୍କୁ ଦେଇଦିଅନ୍ତି ।

ଷଷ୍ଠ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡଟା ମାଟ୍ରିକ ପରୀକ୍ଷାର ପୂର୍ବବର୍ଷ । ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ବେଶ୍ ଓଜନିଆ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୁପ ଇଂରାଜୀ ଗଦ୍ୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ସହିତ ଏଡିସନ୍‌ଙ୍କ ସେକ୍‌ଟାଟରୁ ୨୦୦ ପୃଷ୍ଠା ଓ ପଦ୍ୟରେ ମିଲ୍‌ଟନ୍‌ଙ୍କ ପାରାଡାଇଜ ଲଷ୍ଟରୁ ୭୫୦ ଧାଡି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା । ଇଂରାଜୀ ପରି ସଂସ୍କୃତ କୋର୍ସଟା ମଧ କଠିନ । ମୋହନ ହତାଶ ହେଲେ କିନ୍ତୁ ଭାଙ୍ଗି ପଡିଲେ ନାହିଁ । ଲାଗିପଡି ପଢ଼ିଲେ । ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ବଡଭାଇଙ୍କୁ ଘର ଚଳାଇବାରେ

ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ଏହି ଚିନ୍ତା ଯୋଗୁ ପାଠ ପ୍ରତି ସେ ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦେଲେ । ବାର୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷାରେ ଚତୁର୍ଥ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ମାଟ୍ରିକ୍ ଶେଷ କ୍ଲାସକୁ ଉଠିଲେ । ତାଙ୍କୁ ମାସିକ ଦଶଟଙ୍କା ବୃତ୍ତି ମିଳିଲା ।

୧୮୮୭ରେ ମୋହନ ବମ୍ବେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ମାଟ୍ରିକ୍ ପରୀକ୍ଷା ଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ବମ୍ବେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଧୀନରେ ୭୭ଟି ହାଇସ୍କୁଲ ଥାଏ । ମୋହନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସମୁଦାୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ୩୦୬୨ ପିଲା ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥାନ୍ତି । ପାଶ୍ କଲେ ୭୯୯ ଜଣ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ମୋହନ ଜଣେ । ଶତକଡା ୪୦ ନମ୍ବର ରଖି ସେ ମାଟ୍ରିକ ପାଶ୍ କଲେ ।

ମାଟ୍ରିକ୍ ପାଶ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ବାହାର ବହି ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ମୋହନଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ନଥିଲା । ଏପରିକି ସେ ଖବରକାଗଜ, ମଧ ପଢୁନଥିଲେ । ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ିବା ଅଭ୍ୟାସ ଯାଇ ଲଣ୍ଡନରେ ହେଲା । ଖେଳ କସରତ୍ ପ୍ରତି ମୋହନଙ୍କର କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନଥିଲା । ବ୍ୟାୟାମକୁ ସ୍କୁଲ୍ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଏକ ଅନାବଶ୍ୟକ ବିଷୟ ବୋଲି ସେ ବିଚାରୁଥିଲେ । ସ୍କୁଲରେ ବ୍ୟାୟାମ ବାଧତାମୂଳକ ଥାଏ । ଥରେ ଗୋଟିଏ ଶନିବାର ସେ ବ୍ୟାୟାମ କ୍ଲାସକୁ ଯାଇ ନଥିଲେ । ବାପା ଅସୁସ୍ଥ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ରୁଗ୍ଣ ପିତାଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ପଡୁଛି କହି ବ୍ୟାୟାମ କ୍ଲାସରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇବାକୁ ତାଙ୍କର ଅନୁରୋଧକୁ ହେଡମାଷ୍ଟର ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଓଲଟି ଦିନେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ଜୋରିମନା କଲେ । କରମଚାନ୍ଦ ହେଡମାଷ୍ଟରଙ୍କ ପାଖକୁ ଦରଖାସ୍ତ କଲେ ଯେ ସେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ଅଛନ୍ତି । ମୋହନ ତାଙ୍କର ସେବା କରୁଥିବାରୁ ତାକୁ ବ୍ୟାୟାମ କ୍ଲାସରୁ ଅବ୍ୟାହତି ମିଳୁ । ହେଡମାଷ୍ଟର ଏ ଅନୁରୋଧକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ସହିତ ଜୋରିମନା କାଟିଦେଲେ ।

ଖୁବ୍ ଚାଲିବା ଥିଲା ମୋହନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସେ କ୍ରିକେଟ ଖେଳିବାକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଏ କଥା ଜାଣି ଆଜିକାଲିକା ପିଲା ଉଲ୍ଲସିତ ହେବେ । ଶହେ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଯିଏ ଆଉ କୌଣସି ଖେଳକୁ ନ ଅନାଇ କ୍ରିକେଟ ଖେଳୁଥିଲେ...। ଉଭୟ ବ୍ୟାଟିଙ୍ଗ ଓ ବୋଲିଙ୍ଗରେ ସେ ଦକ୍ଷ ଥିଲେ ।

ମୋହନ ସ୍କୁଲରେ ବାରବର୍ଷ ପଢ଼ିଲେ । ସେଥିମଧରୁ ଶେଷ ସାତବର୍ଷ କାଥିଆବାଡ ହାଇସ୍କୁଲର ଛାତ୍ରଭାବେ କଟିଥିଲା । ଏହି ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ମୋହନ ସଫଳତା ପାଇଁ ପାଉଥିଲେ 'ସନ୍ତୋଷଜନକ', 'ସାଧାରଣ' ବା 'ଭଲ' । ମୋହନଙ୍କ ମୂଲ୍ୟାୟନ ତ ଏହିପରି ହେଉଥିଲା, ଆମେ ଏବେ ସେ କାଳର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟାୟନ କିପରି କରିବା ! ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପରବର୍ତ୍ତି କାଳରେ ବହୁ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ସେ ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଜକୁଳା ରହିଗଲେ କାହିଁକି ? ଏ ଲାଜକୁଳା ପ୍ରକୃତି ତାଙ୍କର ବହୁ ଡେରିରେ ଛାଡିଲା । ଲାଜକୁଳା ପ୍ରକୃତି ଛାଡିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନେ କ'ଣ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ ? ତର୍କ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ମୋହନ ଭାଗ ନେଉ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ବାଧ

କରାଗଲା ନାହିଁ କାହିଁକି ? ବାହାର ବହି ପଢୁ ନଥିଲେ, କୌଣସି ସ୍କୁଲ ଉତ୍ସବରେ ଭାଗ ନେଉ ନଥିଲେ, ନିଃସଙ୍ଗ ରହିଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ସମ୍ଭାବନାଗୁଡିକର ସାମାନ୍ୟ ବିକାଶ ସ୍କୁଲରେ ଘଟି ନଥିଲା ।

◆◆◆

ବିଲାତ ଯାତ୍ରା

୧୮୮୮ ଜାନୁଆରୀରେ ଭାବନଗର ସ୍ଥିତ ସାମଲଦାସ କଲେଜରେ ମୋହନ ନାମ ଲେଖାଇଲେ । ଏଇଟି ଥାଏ କାଥିଆବାଡର ଏକମାତ୍ର ଆର୍ଟସ୍ କଲେଜ । ଏହି କଲେଜରେ ସମୁଦାୟ ସାତଜଣ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଷାଠିଏ ଜଣ ଛାତ୍ର ଥାଆନ୍ତି । ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ବେଶ୍ ଯୋଗ୍ୟ ଓ ଜ୍ଞାନୀ । ମାତ୍ର ଶ୍ରେଣୀଗୃହରେ ସେମାନଙ୍କ ଅଧ୍ୟାପନା ଶୁଣି ମୋହନ କିଛି ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ବଡ ଅସ୍ୱସ୍ତି ଲାଗୁଥାଏ । ଚାରିମାସ ପରେ କଲେଜ ଛୁଟିହେଲା । ମୋହନ ଛୁଟିଲେ ଘରକୁ ଯାଇ ଆଉ ଫେରିଲେ ନାହିଁ । ଏକେ ତ ତାଙ୍କର ପାଠ ହେଉ ନଥାଏ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ମୁରବୀମାନେ ତାଙ୍କୁ କଲେଜରେ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ନିରୁତ୍ସାହିତ କଲେ ।

ମାଭଜୀ ଡାଭେ ନାମକ ଜଣେ ବିଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗାନ୍ଧୀ ପରିବାରର ପୁରାତନ ବନ୍ଧୁ । ସେ ମୋହନଙ୍କ ବଡଭାଇ ଓ ମାଆଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ ଯେ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରି ଚାରି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷରେ ବି.ଏ. ପାଶ୍ କଲେ ମଧ୍ୟ ମୋହନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଚାକିରି ମିଳିବ ନାହିଁ ! ବରଂ ଲଣ୍ଡନ ଯାଇ ତିନିବର୍ଷରେ ସେଠାରୁ ବାରିଷ୍ଟରୀ ଡିଗ୍ରୀ ପାଶ୍‌କରି ଆସିଲେ ବାପାଙ୍କ ଦିଓ୍ୱାନ୍ ଚାକିରୀଟା ତାଙ୍କୁ ମିଳିଯିବ । ଡାଭେଙ୍କ ପୁଅ ଲଣ୍ଡନରୁ ବାରିଷ୍ଟରି ପାଶ୍ କରି ଆସିଥାନ୍ତି । ସେ ମୋହନଙ୍କୁ ସବୁ ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ଲଣ୍ଡନରେ ତାଙ୍କର ବହୁତ ସାଙ୍ଗ ଥାଆନ୍ତି । ଲଣ୍ଡନ ଯିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି ମୋହନ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ । ଯିବାପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେବାକୁ ମାଆଙ୍କ ପାଖରେ ଅଳିକଲେ । ସେ କାଳରେ ସବୁ ମାଆଙ୍କ ପରି ପୁଅକୁ ବିଦେଶ ପଠାଇବାକୁ ପୁତୁଳବାଇଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନଥାଏ । ତେବେ ଏକଥା ସିଧା କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । କହିଲେ, ବାପାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଦାଦା ଘରର ମୁରବୀ । ମୋହନ ଆଗ ତାଙ୍କ ଅନୁମତି ଆଣନ୍ତୁ । ଦାଦା ସେତେବେଳେ ପୋର ବନ୍ଦରରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ରାଜକୋଟରୁ ପୋର ବନ୍ଦର ବଳଦଗାଡିରେ ଗଲେ ୫ଦିନ ଲାଗୁଥିଲା । ମୋହନ ଉତ୍ସାହରେ ଗୋଟିଏ ବଳଦ ଗାଡି ଭଡାକରି ଦାଦାଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଲେ । ସମୟ କମ୍ ଲାଗିବ ବୋଲି କିଛିବାଟ ଓଟ ଚଢ଼ି ଗଲେ ।ମାତ୍ର ଦାଦାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ମୋହନଙ୍କ ମନ ଫିକା ପଡିଗଲା । ଦାଦା କହିଲେ, ଯେଉଁଗୁଡା ବିଦେଶ ଯାଉଛନ୍ତି, ସେଗୁଡା ପୂରା ବିଲାତି ହୋଇ ଫେରୁଛନ୍ତି । ମାଛ, ମାଉଁସ ସବୁ ଗିଳୁଛନ୍ତି । ଅଲାଜୁକ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧୁଛନ୍ତି । ରେଳଗାଡି ପରି ପାଟିରୁ ସବୁବେଳେ ଧୂଆଁ ବାହାରୁଛି । ତେବେ ମୋହନ ଯଦି ଯିବାକୁ

ଆଗ୍ରହୀ, ସେ ମନାକରିବେ ନାହିଁ । ଭାଉଜ (ପୁତୁଳବାଈ) ଯାହା କହିବେ ସେଇୟା ହବ । ମୋହନ ଜାଣିଲେ ମାଆ ହେଉଛନ୍ତି ହାଇକୋର୍ଟ । ସେ ତରବର ହୋଇ ହାଇକୋର୍ଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରିଲେ । ପୁତୁଳବାଈଙ୍କ ଭୟଥାଏ, ପୁଅ କାଳେ ବିଧର୍ମୀ ହୋଇଯିବ । ଆଇଁଷ ଖାଇବ । କୋଉ ସାଇବାଣୀ ପାଲରେ ପଡିଯିବ । ବେଚାରଜୀ ନାମକ ଜଣେ ଜୈନ ସନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ପୁତୁଳବାଈ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ପରିବାର ସହିତ ବେଚାରଜୀଙ୍କର ଦୀର୍ଘକାଳର ସଂପର୍କ । ପୁତୁଲାବାଈ ବେଚାରଜୀଙ୍କୁ ନିଜ ମନର ଦ୍ୱନ୍ଦ କଥା ଜଣାଇଲେ । ବେଚାରଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ମୋହନଙ୍କୁ ଦେହ ଛୁଆଁଇ ଶପଥ କରାଇନେଲେ ଯେ ବିଲାତରେ ମୋହନ ମଦ, ମାଂସ କିମ୍ବା କୌଣସି ନାରୀଙ୍କୁ ଛୁଇଁବେ ନାହିଁ । ଏହାପରେ ମାଆ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇଗଲେ ।

ପିଲାଦିନୁ ରୋଗୀଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ ମୋହନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଥାଏ । ତେଣୁ ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ଲଣ୍ଡନରେ ଡାକ୍ତରୀ ପଢ଼ିବେ । ବଡଭାଇ ମନାକଲେ । ଡାକ୍ତରୀ ପଢ଼ିଲେ ଶବ ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦ କରିବାକୁ ହେବ । ତାଙ୍କର କୌଣସି ପିଲା ଏକାମ କରିବାକୁ ବାପା ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । ଅଧିକନ୍ତୁ ମାଭଜୀ ଡାଭେ କହିଲେ ଯେ, ଡାକ୍ତରୀ ପାଠଟା କଷ୍ଟ । ଲଣ୍ଡନରୁ ଡାକ୍ତରୀ ପାଶ୍ କରି ଆସିଲେ ମୋହନଙ୍କୁ ବାପାଙ୍କ ଚାକିରୀ ପାଇବାରେ କୌଣସି ସୁବିଧା ହେବନାହିଁ । ବରଂ ସେ ବାରିଷ୍ଟରୀ ପଢ଼ନ୍ତୁ । ତାଙ୍କ ପୁଅ କେବଳରାମ ବାରିଷ୍ଟରୀ ପାଶ୍ କରିଆସି ଓକିଲାତିରୁ ଭଲ ପଇସା ପାଉଥା'ନ୍ତି ।

କେବଳରାମ କହିଲେ ଯେ, ଲଣ୍ଡନରେ ତିନିବର୍ଷ ବାରିଷ୍ଟରୀ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ପାଞ୍ଚହଜାର ଯାଏଁ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚହେବ । ମୋହନ ଭାବିଲେ, କସ୍ତୁରବାଈଙ୍କ ଗହଣା ବିକିଦେଲେ ଦୁଇତିନି ହଜାର ମିଳିଯିବ । ମାତ୍ର ବଡଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦାସ ମନାକଲେ । ଟଙ୍କା ଯୋଗାଇବାର ଦାୟିତ୍ୱ ସେ ନେଲେ । ଅର୍ଥ ଚିନ୍ତା ତୁଟିଲା ବେଳକୁ ଆଉ ଏକ ବିଘ୍ନ ଦେଖାଗଲା । କଥା ହେଉଛି, ସେ ଯାଏ ମୋହନଙ୍କ ଜାତିରୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ମଧୁବୈଶ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରୁ କେହି ବିଦେଶ ଯାଇନଥା'ନ୍ତି । ମୋହନ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛନ୍ତି ଖବର ପାଇ ଜାତିଭାଇ ଉତ୍ୟକ୍ତ ହେଲେ । ମୁଖିଆମାନେ ମୋହନଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । ବୈଶ୍ୟ ସମାଜର ମୁଖ୍ୟ କରମଚାନ୍ଦଙ୍କ ବନ୍ଧୁ । ସେ ମୋହନଙ୍କୁ ଭଲକରି ଜାଣନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ମିଶି ମୋହନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ ଯେ ଜାହାଜ ଚଢ଼ି ଜଳଯାତ୍ରା କରିବା ସେମାନଙ୍କ ଧର୍ମରେ ମନା । ତେଣୁ ମୋହନ ବିଦେଶ ଯିବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତୁ । ମୁଖିଆଙ୍କ ସାମ୍ନାରେ ମୋହନ ଦୃଢ଼ ହୋଇଗଲେ । ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏତେ ସାହସ କେଉଁଠୁ ଆସିଲା କେଜାଣି ! ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା, ଯିଏ ନିର୍ଭୟତାର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଲେଶ ମାତ୍ର ସାହସ ଥିଲା ବୋଲି ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷକ, ଗୁରୁଜନ ବା ସେ ନିଜେ ଜାଣି ନଥିଲେ !

ମୋହନ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ବିଦେଶ ଯିବା ନଯିବା ବ୍ୟାପାର ଧର୍ମର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ସେ ବିଦେଶ ଯିବେ । କ୍ରୋଧରେ ଜାତିମୁଖ୍ୟ ଶୁଣାଇଦେଲେ, ମୋହନଙ୍କୁ ଜାତିରୁ ବାଛନ୍ଦ କରାଗଲା । ତା'ଛଡା ଯେ ମୋହନଙ୍କୁ ବିଦେଶ ଯିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ବା

ତାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେବାକୁ ଡକ୍‌କୁ ଆସିବ ତାଙ୍କୁ ଟଙ୍କାଏ ଚାରିଅଣା ଜୋରିମାନା କରାଯିବ । ଜାତିଭାଇଙ୍କର ଏ ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦାସ ଭୟକଲେ ନାହିଁ । ମୋହନଙ୍କ ଶଳା ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଜାତିଭାଇଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଯୋଗୁ ସେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଲେ । ଟିକେଟ ଖର୍ଚ୍ଚଟା ତାଙ୍କର ଦେବାର କଥା । ସେ ଓହରି ଯାଆନ୍ତେ ପାଟୱାରୀ ନାମକ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଲେ ।

ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ମୋହନଙ୍କ ବିଦେଶଯାତ୍ର ଖବର ଇଂରାଜୀ କାଗଜ କାଥିଆବାଡ ଟାଇମ୍‌ସରେ ୧୮୮୮ ଜୁଲାଇ ୨୫ଦିନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଗୁଜୁରାଟୀ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ଗୁଜୁରାଟ ଶାଳପତ୍ରରେ ମଧ ଏ ଖବର ବାହାରିଲା । ରାଜକୋଟର ଜଣେ ଯୁବକ ବିଲାତ ଯିବା ଏକ ବିରଳ ଘଟଣା । ମୋହନଙ୍କ ସ୍କୁଲ ତରଫରୁ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ମିଳିଥିଲା । ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ମୋହନ କିଛି ଲେଖି ନେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେତକ ପଢ଼ିବା ବେଳେ ତାଙ୍କ ପାଟି ଖନି ମାରିଗଲା ।

୧୮୮୮ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୪ତାରିଖ ଦିନ ମୋହନ ବମ୍ବେରୁ ଜାହାଜ ଧରି ଲଣ୍ଡନ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେତେବେଳକୁ ବଡପୁଅ ହରିଲାଲ୍ ଜନ୍ମ ହୋଇସାରିଥାନ୍ତି । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ କସ୍ତୁରବାଈଙ୍କ ଠାରୁ ୩ବର୍ଷ ଦୂରେଇ ରହିବା ଉଭୟଙ୍କ ପାଇଁ ମଙ୍ଗଳଜନକ ଥିଲା ।

ମୋହନଙ୍କର ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ ବମ୍ବେରୁ ଲଣ୍ଡନ ଯାତ୍ରାପାଇଁ ସେ ଜଣେ ସାଥି ପାଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ନାମ ମିଷ୍ଟର ମଜୁମ୍‌ଦାର । ସେ ଜୁନାଗଡର ଜଣେ ମଧବୟସ୍କ ଆଡଭୋକେଟ୍ । ମେଳାପୀ ଓ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଲୋକ । ମୋହନଙ୍କୁ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବୟସରେ ବଡ ମଣିଷଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରିବା ମୋହନଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ । ଜାହାଜରେ ପ୍ରଥମ ଦିନ ରାତିରେ ମଜୁମ୍‌ଦାର ମୋହନଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁ ଭଳି ବ୍ୟବହାର କରିବା ତାଙ୍କୁ ବଡ ଅଡୁଆ ଲାଗିଲା । ମୋହନ ଜାହାଜରେ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ଜାହାଜରେ ବସିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କମ୍ପ ହେଉଥାଏ । ଭୟରେ ନୂତନ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କାହା ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉନଥାନ୍ତି । ଜାହାଜର ଖାଇବା ଘରକୁ ପଶୁନଥାନ୍ତି । ସେଠି ଲୋକମାନେ ଆଇଁଷ ଖାଉଥିବେ ! ସାଙ୍ଗରେ ଯେତିକି ଖାଦ୍ୟ ଧରି ଆସିଥାନ୍ତି ତାକୁ ଖାଉଥାନ୍ତି । ଜାହାଜ ଲୋକଙ୍କ ବେପରୁଆ କଥାବାର୍ତ୍ତା, ଇଂରେଜ ଲୋକଙ୍କ ଚଳଣି, ସବୁ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ କାବା ଲାଗୁଥାଏ । ଲୋକଗୁଡା କ'ଣ ଖାଲି ଅନବରତ ତାଆସ ଖେଳୁଛନ୍ତି । ଜାହାଜରେ କେତେ ପ୍ରକାର ବାଦ୍ୟଯନ୍ତରେ ବାବା ! ଜାହାଜର ଜଣେ ନୌକର ସହିତ ଦୋସ୍ତିକରି ମଜୁମ୍‌ଦାର ଦିନେ ମୋହନଙ୍କ ପାଇଁ ନିରାମିଷ ରନ୍ଧନରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ । ମୋହନ କୃତ୍ୟକୃତ୍ୟ । ଜାହାଜ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଦରରେ ଲାଗିଲା । ମୋହନ ଦେଖିଲେ, ସ୍ଥାନୀୟ ପିଲାମାନେ ଜାହାଜ ଉପରକୁ ଚଢ଼ି ସମୁଦ୍ରକୁ ଲମ୍ଫପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ଯଦି ଏମିତି ସମୁଦ୍ରକୁ ଡେଇଁବା ଜାଣିଥାନ୍ତେ, ପହଁରିବା ଜାଣିଥାନ୍ତେ !

ଜାହାଜ ସୁଏଜ କେନାଲ ବାଟେ ଗଲାବେଳେ ଭୟ-ଆନନ୍ଦ-ବିସ୍ମୟ ମିଶା ଅନୁଭୂତି ମୋହନଙ୍କୁ ଗ୍ରାସକଲା । ତାଙ୍କ ଟିପାଖାତାରେ ସେ ଟିପିଲେ, ''ସୁଏଜ୍ ବାସ୍ତବିକ୍

ଅତି ଚମତ୍କାର । ଯେଉଁ ମଣିଷ ଏହାକୁ ପରିକଳ୍ପନା କରିଛି, ତାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ମୋ କଳ୍ପନା ବାହାରେ । ସେ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ।'' ପୋର୍ଟ ସେଦ୍‌ରେ ଜାହାଜ ଅଟକିଲା । ବାହାରକୁ ଆସି ମୋହନ ଜାଣିଲେ, ଯାହାକୁ ସେ ଏକ ଥିଏଟର ହଲ୍ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ତାହା ଗୋଟିଏ କଫି ହାଉସ୍ ! ବ୍ରିନ୍ଦିଶ୍‌ରେ ଜାହାଜ ଅଟକିଲା । ସେ ସମୁଦ୍ରକୂଳକୁ ଯାଆନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଦଲାଲ୍ ହାବୁଡରେ ପଡିଲେ । ଦଲାଲ୍ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ କିଶୋରୀ ପାଖକୁ ଡାକିଲା । ପ୍ରତିଶୃତି ଦେଲା ଯେ ବେଶୀ ପଇସା ପଡିବ ନାହିଁ ! ତାର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ମୋହନ ଜାହାଜ ଭିତରକୁ ଦୌଡିଲେ ।

ଜାହାଜର ଜଣେ ଯାତ୍ରୀ ମିଷ୍ଟର ଜେପ୍ରେଜ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ଏ ଭାରତୀୟ ପିଲାଟା ଜାହାଜର ଖାଇବା ଘରକୁ ଯାଉନାହିଁ । କାରଣ ଜାଣି ସେ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ଲଣ୍ଡନକୁ ଯାଉଥିବା କେହି ଲୋକ ମଦ,ମାଂସ ଛାଡି ବଞ୍ଚପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ମୋହନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ । କ୍ରମେ ଜାହାଜର ଅନ୍ୟ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ କଥାଟା ପ୍ରଘଟ ହେଲା ଓ ସମସ୍ତେ ଏଇ ଅଜ୍ଞ, ଅବୁଝା ଯୁବକଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମନେକଲେ । ଭାବିଥିଲେ, ଲଣ୍ଡନ ଯେତେ ପାଖେଇ ଆସିବ, ଏଇ ଭୀରୁ, ଲାଜକୁଳା ଯୁବକଟି ଶୀତ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ନିଶ୍ଚେ ମାଂସ ଖାଇବ ଓ ମଦ ପିଇବ । ସେମାନେ ଏଇ ଯୁବକ ଭିତରେ ଥିବା ଦୃଢ଼ମନା ଏପରିକି ଯିଦ୍‌ଖୋର ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତା ପରିଚୟ ପାଇନଥିଲେ । ୧୮୮୮ ଖୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଅକ୍ଟୋବର ୨୮ ତାରିଖ ମୋହନ ଲଣ୍ଡନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଭାବିଥିବେ, ମଦ ମାଂସ ନଖାଇ ଶୀତକୋପରେ ମରିନଯାଇ ତ ସେ ଲଣ୍ଡନରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ! ବମ୍ବେରେ ଖରାଦିନେ ପିନ୍ଧିବାକୁ କରିଥିବା ସୁଟ୍‌ଟି ପିନ୍ଧି ଲଣ୍ଡନରେ ପ୍ରବଳ ଥଣ୍ଡାରେ ସେ ପାଦ ରଖିଲେ । ସତେକି ଜଣେଇ ଦବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ମଣିଷ ଗ୍ରୀଷ୍ମ, ଶୀତର ଅଧୀନ ନୁହେଁ; ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶୀତ ମଣିଷର ଅଧୀନ ।

◆◆◆

ଲଣ୍ଡନ ଅଭିଜ୍ଞତା

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୪ ତାରିଖରୁ ବାହାରି ମୋହନ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ଶେଷରେ ଲଣ୍ଡନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ରହିଲେ ଦୁଇବର୍ଷ ଆଠମାସ । ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ ଦେଖିଲେ ଇଂଲଣ୍ଡ ରହଣି ତାଙ୍କର ପ୍ରୀତିକର ହୋଇ ନଥିଲା । ସ୍ୱାଭାବିକ କଥା । ମୋହନ ଫୁର୍ତ୍ତିବାଜ ପିଲା ନୁହନ୍ତି କିମ୍ବା ଏକ କ୍ୟାରିଅର ଗଢ଼ିବା ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଜଗୁଲ୍ ନଥିଲେ ।

ମୋଟ ଉପରେ ମୋହନ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯାଉଥିଲେ କାହିଁକି ? ସେ ଯଦି ବମ୍ବେ କଲିକତାର କୌଣସି ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷୀ, ଧନୀ ପରିବାର ପିଲା ହୋଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଅଲଗା କଥା । ବାପା, ଦାଦା, ଭାଇମାନେ ମିଶି ପିଲାକୁ ମୂଳରୁ ବିଲାତାଭିମୁଖୀ କରି

ଗଢ଼ିଥା'ନ୍ତେ । ମୋହନ ପରମ୍ପରାମୁଖୀ ପରିବାରର ପିଲା । ତାଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ଥିଲା ନିଶ୍ଚୟ । ମାତ୍ର ସେ ଅଭିଳାଷ ସହଜ ଉପାୟରେ କିଛି ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରିବା ଭିତରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ଥିଲା । ବିଲାତ ଫେରନ୍ତାର ଆଡ୍‌ଡାଚୌଡା ଦେଖାଇ ସମାଜରେ ଯଶ ସୁନାମ ଅର୍ଜିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ତାଙ୍କର ବା ତାଙ୍କ ପରିବାରର ନଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ବିଲାତ ଯିବାର କୌଣସି ବିଚାରଗମ୍ୟ କାରଣ ମିଳେନା । ଗଲାବେଳେ ଯେମିତି ଲାଜକୁଳା, ଘରପଶା ଥିଲେ, ଲଣ୍ଡନରୁ ଫେରିବା ପରେ ସେଇଆ । ତେବେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ତାଙ୍କୁ ଲଣ୍ଡନ ଟାଣିନେଲା । ଭବିଷ୍ୟତର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗଢ଼ିବାରେ ମୋହନଙ୍କ ବିଲାତ ରହଣିର କିଛି ଭୂମିକା ରହିଛି ।

ଭାରତରୁ ଯିବାବେଳେ ମୋହନ ଦାଦାଭାଇ ନାଓରୋଜୀ, ମହାନ କ୍ରିକେଟ ଖେଳାଳୀ ରଣଜିତ୍ ସିଂ, ଡକ୍ଟର ମେହେଟା ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶୁକ୍ଲାଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ଡକ୍ଟର ମେହେଟା ଗାନ୍ଧୀ ପରିବାରର ବନ୍ଧୁ । ଲଣ୍ଡନରେ ମୋହନ ପହଞ୍ଚିବା ଦିନ ସେ ତାଙ୍କୁ ଭିକ୍ଟୋରିଆ ହୋଟେଲରେ ଭେଟିଲେ ।

ହୋଟେଲ ଭିକ୍ଟୋରିଆ ଦେଖି ମୋହନଙ୍କୁ ଲାଗିଲା ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଭୁବନ ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଛନ୍ତି । ହୋଟେଲର ମାର୍ବଲ୍ ଚଟାଣ, ଚମତ୍କାର ସାଜସଜ୍ଜା ଓ ଆଖି ଝଲସେଇ ଦେଉଥିବା ଆଲୋକମାଳା ଦେଖି ସେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ମଜୁମ୍‌ଦାରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ଅବଦୁଲ୍ ମାଜିଦ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ତିନିଜଣ ଭିକ୍ଟୋରିଆ ହୋଟେଲ ଆସିଥାନ୍ତି । ମାଜିଦ୍‌ଙ୍କର ନବାବୀ ମିଜାସ୍ । ହୋଟେଲ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ମହାରାଜାଙ୍କ ଠାଣିରେ ଚାଲିଲେ ଓ ଜଣେ କର୍ମଚାରୀକୁ ଘୋଡାଗାଡି ଭଡା ତୁଟାଇବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ମହାରାଜାମାନେ କେବେ କୌଣସି ହେଟେଲ୍‌ରେ କେଉଁ କୋଠରୀର ଭଡା କମ୍ ବା ବେଶୀ ବୁଝନ୍ତି ? ମାଜିଦ୍‌ଙ୍କ ଢ଼ଙ୍ଗ ଦେଖି ମ୍ୟାନେଜର ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତିନୋଟି ଦାମିକା କୋଠରୀ ଠିକ୍ କରିଦେଲେ । ବିକଳ ହେବା ବ୍ୟତୀତ ମୋହନଙ୍କର ଅନ୍ୟ କିଛି ଉପାୟ ନଥିଲା ! ହୋଟେଲ୍‌ର ଚାକର ଗୋଟିଏ ବୋତାମ୍ ଟିପି ଦେବାରୁ ଲିଫ୍‌ଟ ତଳକୁ ଆସିଗଲା । ସେଥିରେ ତିନିଜଣ ଉପର ମହଲକୁ ଯିବେ । ମୋହନ ଲିଫ୍‌ଟ ଦେଖି ଭାବିଲେ, ସେଇଟା ଗୋଟାଏ କୋଠରୀ । ତିନିଜଣ କିଛି ସମୟ ବୋଧେ ବିଶ୍ରାମ ନେବେ । ଯେତେବେଳେ ଲିଫ୍‌ଟ ଉପରକୁ ଉଠି ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଦୋ ମହଲରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଲା, ମୋହନଙ୍କର ବିସ୍ମୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ ।

ଲଣ୍ଡନରେ ପହଞ୍ଚି ମୋହନ ଡକ୍ଟର ମେହେଟାଙ୍କୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଦିନ ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ଡକ୍ଟର ମେହେଟା ଭିକ୍ଟୋରିଆ ହୋଟେଲରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ମୋହନ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ । ଆହୁରି ଖୁସି ହୋଇଗଲେ ତାଙ୍କର ଆଖିଲାଖି ରହିବା ଭଳି ଟୋପି ଦେଖି । ତାର ମୁଲାଏମ୍ ପରକୁ ଆଉଁସି ପକାଇଲେ । ମାତ୍ର ଓଲଟା ବାଗରେ ଆଉଁସିବାରୁ ମେହେଟା ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ମୋହନଙ୍କୁ ସାହେବ ସମାଜରେ କିପରି ଚଳିବାକୁ ହେବ ସେ ସଂପର୍କରେ କେତୋଟି ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ପ୍ରଥମ କଥା, ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଜିନିଷ ଛୁଇଁବ ନାହିଁ । ଭାରତରେ ଆମେ ଯେପରି ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଯାଉ

ସେପରି ପଚାରିବ ନାହିଁ । ବଡ ପାଟିରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବ ନାହିଁ । ଭାରତରେ ଆମେ ଯେପରି ମାନ୍ୟାର୍ଥେ 'ସାର୍' ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରୁ ସେପରି ସମ୍ବୋଧନ କରିବ ନାହିଁ । ଇଂଲଣ୍ଡରେ କେବଳ ଭୃତ୍ୟ ଓ ଅଧସ୍ତନମାନେ ମୁନିବଙ୍କୁ ସାର୍ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତି । ଏମିତି ଆଉ କେତେକ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଓ ଛାତ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ ଭିକ୍ଟୋରିଆ ଗୋଟିଏ ଦାମିକା ହୋଟେଲ୍ ବୋଲି କହି ମେହେଟା ବିଦାୟ ନେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସୁବିଧା ଜାଗା ବୁଝି ପରେ ଆସିବେ ବୋଲି କହିଗଲେ । ହୋଟେଲ୍ ଖର୍ଚ୍ଚ ଦେଖି ମଜୁମ୍‌ଦାର ଓ ମୋହନ ତିନିଦିନ ପରେ ଗୋଟିଏ ଇଂରେଜ ପରିବାରର ଅତିଥି ହୋଇ ରହିଲେ । ସେଠି ଖର୍ଚ୍ଚ ଅବଶ୍ୟ କମିଲା, କିନ୍ତୁ ମୋହନଙ୍କ ପେଟ ପୂର୍ବବତ୍ ଖାଲି ରହିଲା । ଲୁଣ ମସଲା ପଡି ନଥିବା ସିଝା ପରିବା କି ସହଜେ ରୁଚେ ? ତା ଛଡା ଲାଜରେ ମୋହନ ଦୁଇତିନି ଖଣ୍ଡ ପାଉଁରୁଟିରୁ ଅଧିକ ମାଗି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ମୋହନଙ୍କ ପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ପିଲାଟା ମାଂସ ନ ଛୁଇଁଲେ ତାଙ୍କର ଉପାୟ କ'ଣ? ମଜୁମ୍‌ଦାର ମଧ ମୋହନଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଲେ । ଦିନେ ରାଗିଯାଇ କହିଲେ, ମୋହନ ତାଙ୍କ ଭାଇ ହୋଇଥିଲେ ତାଙ୍କର ପୁଟୁଳାପତ୍ର ବାନ୍ଧି ଦେଶକୁ ପଠାଇ ଦିଅନ୍ତେ । ମାଆ କ'ଣ ଜାଣିଥିଲେ ଆଇଁଷ ନଖାଇ ଲଣ୍ଡନରେ ଚଳିବା କେଡେ କଷ୍ଟ ? ମୋହନ ଗୋଟିଏ ବୃଥା ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଧରି ବସିଛନ୍ତି । କେବଳ ମଜୁମ୍‌ଦାର କାହିଁକି, ଅନେକ ଶୁଭେଚ୍ଛୁ ମୋହନଙ୍କୁ ଆଇଁଷ ଖାଇବାକୁ ଜୋର କରିଛନ୍ତି । ଲାଭ ଏତିକି ହୋଇଛି ଯେ ଆଇଁଷ ଖାଇବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି ଆଇଁଷ ନଖାଇବା ପାଇଁ ମୋହନ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ମଜୁମ୍‌ଦାର୍ ମୋହନଙ୍କୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଦାର୍ଶନିକ ବେନ୍‌ଥାମ୍‌ଙ୍କର Theory of Utility ବହି ପଢ଼ି ଶୁଣାଇଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମାଂସ ଖାଇବାର ଉପଯୋଗିତା ମୋହନ ବୁଝନ୍ତୁ । ମାତ୍ର ସେ କଷ୍ଟ ଇଂରାଜୀ ଲେଖା ମୋହନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶିଲା ନାହିଁ । ବରଂ ତାଙ୍କର ଅଶିକ୍ଷିତା ଧାଈ ରମ୍ଭା କଥା ମନେ ପଡିଲା । ରମ୍ଭା ତ ତାଙ୍କୁ ପିଲାଦିନେ ବିଶ୍ୱାସର ମହତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟ ବୁଝାଇଛି ! ମୋହନ ମଜୁମ୍‌ଦାରଙ୍କୁ ହାତ ଯୋଡି କହିଲେ, "ମୁଁ ତୁମକୁ ଯୁକ୍ତିରେ ପାରିବି ନାହିଁ । ମାଂସ ନଖାଇବା ସପକ୍ଷରେ ମୋର ସବୁ ଯୁକ୍ତି କଟିଯିବ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ନାଚାର । ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମାନେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା । ତାହା ଭାଙ୍ଗିବା ପାଇଁ କରାଯାଇ ନଥାଏ ।"

ଲଣ୍ଡନରେ ପାଦ ରଖିବାର ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ମୋହନଙ୍କର ଏପରି ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା ଯାହାର ଆଦିଅନ୍ତ ମିଳେନାହିଁ । ମୋହନ ସାହେବୀ ଫେଶନରେ ଚଳିବାକୁ ସ୍ଥିରକଲେ ! ସେ ଯେଉଁସବୁ ଯାଇତାଇ ପୋଷାକ ଆଣିଥିଲେ, ସ୍ଥିର କଲେ ସେ ସବୁ ଭାରତ ଗଲେ ପିନ୍ଧିବେ । ଲଣ୍ଡନରେ ଫିଟ୍‌ଫାଟ୍ ସାହେବ ହେବାକୁ ପଡିବ । ଏଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇ ଦାମୀ ପୋଷାକରେ ସେ ହାତଖୋଲା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭକଲେ । ଲଣ୍ଡନରେ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରମାନେ ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ତୋବା । ଭାବିଲେ ମୋହନଙ୍କୁ କେଉଁଠି ପୋତାଧନ ମିଳିଗଲା ! କେବଳ ବାହାର ପୋଷାକ ନୁହେଁ ହାବଭାବ ବି ବଦଳିଗଲା । ସେ ସାହେବ ଠାଣିରେ ଚାଲିଲେ ! ମୁହଁରେ ସ୍ମିତହାସ୍ୟ ଲାଖିରହିଲା । ସର୍ବାଧୁନିକ ଗୀତଗୁଡିକର ସୁର୍ ଧରିଲେ !

ଖାଦ୍ୟ ଯାହା ହେଉ, ପୋଷାକଟା ସାହେବ ପରି ହେବା ଦରକାର । ଆଣ୍ଠୁ ଲୁଚୁନଥିବା ଖଣ୍ଡେ ଖଦଡ଼ ଧୋତି ପିନ୍ଧିବା ପରେ ଯାହାଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଫୁଟିଲା ଓ ସେଇ ବେଶରେ ଯିଏ ଜଗତ ମୋହିଲେ, ସେ ପୁଣି ଯୁବକ ବେଳେ ପୋଷାକପତ୍ରର ଏତେ ଯତ୍ନ ନେଉଥିଲେ ! ଏକଥା ଭାବିଲେ ଖୁବ୍ କୌତୁକ ଲାଗେ । ବନ୍ଧୁମାନେ ଚେହିଦେଇ କହନ୍ତି, ନିରାମିଷ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇ କିଏ ସାଇବ ପରି ଦିଶିବ ? ଏପରି ଥଟ୍ଟାଳିଆ କଥାକୁ ମୋହନ ଚ୍ୟାଲେଞ୍ଜ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ବମ୍ବେରୁ ତିଆରି କରି ଆଣିଥିବା ସୁଟ୍ ସବୁ ରଖି ଦିଆଯାଇଥିଲା ଓ ଲଣ୍ଡନରେ ନୂଆ ସୁଟ୍ ତିଆରି ହେଲା । ଦଶ ପାଉଣ୍ଡ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ସେ ଗୋଟିଏ ସାଂଧ୍ୟକାଳୀନ ସୁଟ୍ କଲେ । ଦାମୀ ଉଚ୍ଚା ଟୋପିଟିଏ କିଣିଲେ । ଯତ୍ନର ସହିତ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇବା ପାଇଁ ଦର୍ପଣ ଆଗରେ ତାଙ୍କର ଦଶ ମିନିଟ୍ ସମୟ ଯାଉଥିଲା । ଭାରତରେ ଥିବା ସମୟରେ ଥରେ ବାରିକ ଦାଢ଼ି କାଟିସାରି ଦର୍ପଣରେ ଯାହା ଟିକିଏ ମୁଁହ ଦେଖାଇଦିଏ, ସେତିକି ମୁହଁ ଦେଖା ହେଉଥିଲା ।

ଖାଲି ସାହେବଙ୍କ ପରି ବେଶଭୂଷା ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ, ସାହେବ ହେବା ପାଇଁ ଅନେକ କିଛି ଅଧିକ ଦରକାର । ବେଶ୍ କିଛି ଅର୍ଥ ଖର୍ଚ୍ଚକରି ମୋହନ ସାହେବୀ ନାଚ ଶିକ୍ଷାରେ ମାତିଲେ । ଦେଖିଲେ, ନାଚିବା ସମୟରେ ସେ ପିଆନୋର ତାଳ ଧରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଭାୟୋଲିନ୍ ଶିଖିଲେ ସବୁ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ତାଳ ଧରିହେବ । ତେଣୁ ସେ ଗୋଟିଏ ଭାୟୋଲିନ୍ କିଣିଲେ ଓ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଠାରୁ ଭାୟୋଲିନ୍ ଶିକ୍ଷା କଲେ । ସାଇବ ହେବାପାଇଁ ଇଂରାଜୀ ଉଚ୍ଚାରଣ ଠିକ୍‌ହେବା ଦରକାର । ସେ ବହିପତ୍ର କିଣି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେଲେ । ସବୁ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଇଂରେଜ ଫରାସୀ ଭାଷା ଜାଣିଥା'ନ୍ତି । ଫରାସୀ ନ ଶିଖିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଫରାସୀ ମଧ୍ୟ ଶିଖାଗଲା । ସାହେବଙ୍କ ପରି ସ୍ମାର୍ଟଭାବେ କହିଶିଖିବା ମଧ୍ୟ ଦରକାର। ତାଙ୍କର ମନେହେଲା ବାଗ୍ମିତା କଳା ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ଅଛି ! ତାର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ପାଇଁ ମୋହନ ଲାଗିଗଲେ । ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡର ମେଲ୍‌ଭାଇଲ୍ ବେଲ୍‌ଙ୍କର ଜଣାଶୁଣା Standard Elocutionist ବହିଟି କିଣାଗଲା । ମେଲ୍‌ଭାଇଲ୍ ବେଲ୍ ହେଉଛନ୍ତି, ଟେଲିଫୋନ୍‌ର ଆବିଷ୍କର୍ତ୍ତା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରାହମ୍ ବେଲ୍‌ଙ୍କ ଅଜା । ମୋହନ ଲେଖିଛନ୍ତି, ବହିଟିକୁ ମନଦେଇ ପଢୁପଢୁ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନୋଦୟ ହେଲା "ମିଷ୍ଟର ବେଲ୍ ମୋ କାନ ପାଖରେ ସତର୍କ ଘଣ୍ଟି (ବେଲ୍) ବଜାଇଦେଲେ ଓ ମୁଁ ଉଠିପଡିଲି ।" କେହି କେହି ଅବଶୋଷ କରିପାରନ୍ତି ମୋହନ ଭଲା ବାଗ୍ମିତା କଳା ପ୍ରତି ଆଉ କିଛିକାଳ ଧ୍ୟାନଦେଇଥାନ୍ତେ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଦରକାରରେ ଆସିଥାନ୍ତା ! ମହାତ୍ମାଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ ଦିପଦ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଲୋକେ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ଥାଆନ୍ତି, ସଜିଲ୍‌କରା ଭାଷଣ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କୁ ଖାଲି ଦେଖିଲେ, ଲୋକଙ୍କର ଯାହା ହେବାକଥା ହୋଇଯାଏ ।

ମୋହନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ନିଶା କିଛିକାଳ କବଳିତ କରିଥିଲା, ସେ ନିଶା ଅନେକ ଭାରତୀୟ ଯୁବକଙ୍କୁ ଲଣ୍ଡନରେ ଧରେ । ତାର କାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବା । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ଫିଟ ଫାଟ ଚେହେରାକୁ କେହି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା

କୌଣସି ସୁନ୍ଦରୀ ମେମ୍ ସାହେବ ବାନ୍ଧବୀ ଜୁଟୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେବାପରେ ସେମାନଙ୍କ ନିଶା ଛାଡିଯାଏ । ମାତ୍ର ମୋହନଙ୍କୁ ତ ବାନ୍ଧବୀମାନେ ଜୁଟିଲେ ! ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଳାପ କରିବା କଳାଟା ବେଲ୍‌ଙ୍କ ବହିରେ ନଥିଲା । ତେଣୁ ଗୁମ୍ ମାରି ବସୁଥିଲେ । ଜଣେ ବୟସ୍କା ଭଦ୍ରମହିଳାଙ୍କ ସହିତ ମୋହନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ହୋଟେଲ୍‌ରେ ପରିଚୟ ହେଲା । ପ୍ରତି ରବିବାର ମୋହନ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସି ତାଙ୍କ ସହିତ ଭୋଜନ କରିବାକୁ ଭଦ୍ରମହିଳା ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଜଣାଇଲେ । ରବିବାର ଦିନ ମୋହନ ଭଦ୍ରମହିଳାଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚନ୍ତି । କିଛିସମୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଭଦ୍ରମହିଳା ଉଠିଯାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ବସିରହନ୍ତି ଜଣେ ତରୁଣୀ । ତରୁଣୀ ଟିକିଏ ମୋହନଙ୍କ ସହିତ ଜମେଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେ କଳା ତ ମୋହନଙ୍କୁ ଜଣାନଥାଏ । ଏହିପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରବିବାରରେ କେତେକ ତରୁଣୀଙ୍କୁ ମୋହନ ଭେଟିଲେ । ଜଣେ ତରୁଣୀ ଟିକିଏ ଅଧିକ ଆଗେଇଗଲେ । ସେ ମୋହନଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଧରିନେଇଥାନ୍ତି । ବଡ ସଙ୍କଟରେ ପଡି ମୋହନ ଉକ୍ତ ଭଦ୍ରମହିଳାଙ୍କୁ ସତକଥା ଲେଖି ଜଣାଇଲେ । ଲେଖିଲେ ସେ ବିବାହିତ ଓ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପୁଅ ଅଛି । ମୋହନ ଭାବିଥିଲେ ଭଦ୍ରମହିଳା ରାଗିବେ । ମାତ୍ର ସେପରି ହେଲାନାହିଁ । ପୂର୍ବଭଳି ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିବାକୁ ଭଦ୍ରମହିଳା ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଲେ । ମୋହନଙ୍କ ବାଲ୍ୟ ବିବାହ କଥା ଶୁଣିବେ ଓ ସେ ସବୁ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ସେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଜଣାଇଲେ । ମୋହନ ଯେଉଁ ପ୍ରକୃତିର ପିଲା, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନେକ ବୟସ୍କା ଭଦ୍ରମହିଳାଙ୍କର ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସ୍ନେହଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ଉକ୍ତ ଭଦ୍ରମହିଳା ଏହି ଶ୍ରେଣୀର । ମୋହନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଭଲ ଝିଅ ସହିତ ଛନ୍ଦି ଦେବାକୁ ସେ ହୁଏତ ଚାହୁଁଥିଲେ ।

ଲଣ୍ଡନରେ ସାହେବୀ ପୋଷାକରେ ମୋହନ

ମୋହନ କ'ଣ ଜଣେ ବେହିସାବୀ, ବେପରୁଆ ଯୁବକ ଥିଲେ ? ମୋଟେ ନୁହେଁ । ଯାହା ଖର୍ଚ୍ଚ କରନ୍ତି, ତା'ର ଟିକିନିଖି ହିସାବ ରଖନ୍ତି । କଥାହେଉଛି, ସାହେବ ହେବା ନିଶା ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶିଥିଲା । ସେ ନିଶା ଉତୁରିଗଲା । ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ବିଶେଷ ଖର୍ଚ୍ଚାନ୍ତ ନ ହୋଇ ମୋହନ ନିଶାମୁକ୍ତ ହେଲେ । ଏ ନିଶା ତାଙ୍କ ଉପରେ ସବାର ହୋଇଥିଲା ମାତ୍ର

ତିନିମାସ । ଭାବିଲେ, ସେ ତ ସବୁଦିନ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ରହିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସାହେବ ହେବା କ'ଣ ଦରକାର ? ନାଚ, ବାଦ୍ୟ ଓ ଭାଷା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ମନୋଭାବ ଖୋଲି କହିଲେ । ସେମାନେ ମୋହନଙ୍କ ବିଚାରକୁ ଅନୁମୋଦନ କଲେ । ତେବେ ପୋଷାକ ସଉକଟା ରହିଗଲା । କିଛି ବର୍ଷ ପରେ ସେ ସଉକ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯାଇ କଟିଲା ।

ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସେ ସାହେବ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ - ଏ ଉପଲବ୍ଧି ମୋହନଙ୍କ କାମରେ ଲାଗିଛି । କିଛିବର୍ଷ ପରେ ସେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଭାରତୀୟ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଭୟରେ ମୋହନ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ଛାଡିଥିଲେ, ସେଇ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାକୁ ମୋହନ ଲଣ୍ଡନରେ ଆୟତ୍ତ କଲେ। ପରେ ସେ ଯେଉଁ ଇଂରାଜୀ ଲେଖିଲେ, ସେଥିରୁ ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଶୈଳୀ ବାରି ହୋଇଯାଏ । ଛୋଟ ଛୋଟ ଆନ୍ତରିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବାକ୍ୟ ପାଠକକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ତଥାପି ମୋହନ ବୁଝି ଯାଇଥିଲେ ଯେ ବିଦେଶୀ ଭାଷାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବା ଖୁବ୍ କଠିନ ବ୍ୟାପାର । ଜଣେ ଭାରତୀୟ ଶୈଶବରୁ ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ଉଚିତ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୃଢ଼ ଭାବେ କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ତା'ର ମାତୃଭାଷାକୁ ଯତ୍ନର ସହିତ ଶିଖୁ ।

ଆଇନ୍ ପାଠ କଷ୍ଟ ନ ଥିଲା । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାକୁ କଷ୍ଟ ହେଉଥାଏ । ଏ ଭାଷାଟା ମୋହନଙ୍କୁ ପିଲାଦିନୁ ହଇରାଣ କରିଆସିଛି । ସ୍କୁଲରେ ନିର୍ଭୁଲ ଇଂରାଜୀ ଲେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରି ସେ ନାକେଦମ୍ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାର ଏତେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଖିଲେ ସ୍କୁଲରେ ଛାତ୍ର ଥିବା ଦିନୁ ମୋହନଙ୍କ ମନ ବିଦ୍ରୋହ କରିଛି । ମିଲ୍‌ଟନ୍‌ଙ୍କ କବିତାର ଦୀର୍ଘ ଅଂଶ ଜଣେ ମାଟ୍ରିକ୍ ପିଲା ମୁଖସ୍ଥ ରଖିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ତାଙ୍କୁ ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରୁ ଖଟକା ଲାଗିଛି । ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ପଛରେ ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ସାହେବ କରିବାର ମତଲବ ଅଛି । ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ତାଙ୍କୁ ଏତେ ବେଦନାଦାୟକ ଲାଗିଥିଲା ଯେ ପଚାଶ ବର୍ଷରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପରେ ଛାତ୍ର ଜୀବନରେ ସ୍ମୃତିଚାରଣ କରି ହରିଜନ ପତ୍ରିକାରେ ଲେଖିଥିଲେ, ''ଜ୍ୟାମିତି, ବୀଜଗଣିତ, ରସାୟନଶାସ୍ତ୍ର, ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଜ୍ଞାନ, ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ସବୁ ପାଠ ଇଂରେଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ ପଢ଼ାଯାଉଥିଲା । ଇଂରେଜୀର ଅତ୍ୟାଚାର ଏତେ ଅଧିକ ଥିଲା ଯେ ସଂସ୍କୃତ ଓ ପାର୍ଶିଭାଷା ମଧ୍ୟ ମାତୃଭାଷା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଇଂରେଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ ପଢ଼ା ହେଉଥିଲା । ଯଦି ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ଗୋଟିଏ ପିଲା ଗୁଜୁରାଟୀ କହୁଥିଲା ତେବେ ତାକୁ ଦଣ୍ଡ ମିଳୁଥିଲା । ଛାତ୍ରମାନେ ଠିକ୍ ଭାବେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିପାରୁନଥିବା ଓ ଭଲକରି ବୁଝିନଥିବା ଭୁଲ୍‌ଭାଲ୍ ଇଂରେଜୀ କହିଲେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଆପତ୍ତି କରୁନଥିଲେ (ଅଥଚ ଠିକ୍ ଗୁଜୁରାଟୀରେ କହିଲେ ଦଣ୍ଡ ଦେଉଥିଲେ !)..... ଆମେ ପିଲାମାନେ ଅନେକ ବିଷୟ ଘୋଷି ପକାଉ କିନ୍ତୁ କିଛି ବୁଝି ନ ଥାଉ ।..... ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜାଣୁଛି ଯେ ଚାରିବର୍ଷରେ ମୁଁ ଯେତିକି ଅଙ୍କ, ଜ୍ୟାମିତି, ବୀଜଗଣିତ, ରସାୟନ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଜ୍ଞାନ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ପଢ଼ିଥିଲି, ସେତିକି ପାଠକୁ ଗୁଜୁରାଟୀରେ

ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ମତେ ବର୍ଷେ ଲାଗିଥାନ୍ତା ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚେତାବନୀ ଆମ ମୁଣ୍ଡରେ ଆଜିଯାଏ ପଶିନାହିଁ । ଆମେ ବରଂ ଇଂରେଜୀ ମିଡିୟମ୍ ସ୍କୁଲ୍ ଛୋଟ ସହରରେ ଖୋଲି ଚାଲିଛୁ ।

ମାତ୍ର ସ୍କୁଲ୍‌ଦିନଠୁ ମଧ୍ୟ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାକୁ ମୋହନ ଉଦ୍ୟମ ଜାରୀ ରଖିଥିଲେ । ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଇଂରେଜୀ ଭାଷଣ ବୁଝିନପାରି କଲେଜ ଛାଡିଲେ ଓ ଆଇନ୍ ପଢ଼ିବାକୁ ଲଣ୍ଡନ ଗଲେ । ସେଠି ମଧ୍ୟ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ପିଛା ତାଙ୍କୁ ଲାଗିବାକୁ ହେଲା । ଜଣେ ମୁରବୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ସେ ଲଣ୍ଡନର ଇଂରେଜୀ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ିବା ଅଭ୍ୟାସ କଲେ । ଭାରତରେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଂରେଜୀ ବା ଗୁଜୁରାଟୀ କୌଣସି ଖବରକାଗଜ ମୋହନ ପଢୁନଥିଲେ । ଖବରକାଗଜରୁ ଚିତ୍ର ସମ୍ବଳିତ ଭ୍ରମଣକାହାଣୀ ପଢ଼ିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା । ନରହତ୍ୟା ଜନିତ ମକଦ୍ଦମାର ବିରରଣୀ ଓ ଓକିଲଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜେରା ପଢ଼ିବା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଖୁବ୍ ଆଗ୍ରହ ଥାଏ । ଏସବୁ ତାଙ୍କର ଓକିଲାତି ପେଷାରେ ସାହଯ୍ୟ କରିବ ବୋଲି ନୁହେଁ । କଲେଜ ପାଠ ନ ହେବାରୁ ନିରୁପାୟ ହୋଇ ମୋହନ ଓକିଲାତି ପଢ଼ିବାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ଦକ୍ଷ ଓକିଲ ହେବାର ସ୍ୱପ୍ନ କେବେ ତାଙ୍କୁ ଘାରି ନଥାଏ । ଅହିଂସାର ଏହି ମହାନ୍ ପ୍ରବକ୍ତା ଯୌବନରେ ନରହତ୍ୟା ଘଟଣାର ଖବର ରଖିବା ପାଇଁ ଏତେ ଆଗ୍ରହୀ ଥିଲେ ଭାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ ।

ଅଥଚ ସେ ଲଣ୍ଡନରେ ଥିବା ସମୟରେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଆୟରଲ୍ୟାଣ୍ଡର ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଥାଏ । ଖବରକାଗଜରେ ଏ ବିଷୟରେ ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନା ହେଉଥାଏ । ସବୁ ଭାରତୀୟମାନେ ଏହାର ଟିକିନିଖି ଖବର ରଖୁଥାନ୍ତି ଓ ଏ ବିଷୟରେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଆଲୋଚନା କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାବୁଥାନ୍ତି, ଯଦି ଆୟର୍‌ଲାଣ୍ଡ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଏ, ତେବେ ଭାରତ କାହିଁକି ପାଇବ ନାହିଁ ? ଏସବୁ ବିଷୟ ପ୍ରତି ମୋହନଙ୍କର କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନଥିଲା । ସେ ତ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାଜ୍ଞାନ ବଢ଼ାଇବାକୁ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ନ୍ତି, ଇଂଲଣ୍ଡର ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟା ସହିତ ତାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ କ'ଣ ? ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ପରବର୍ତ୍ତି କାଳରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ନିଜ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଦେଶ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇ ନାହାନ୍ତି ।

ମୋଟ ଉପରେ ଲଣ୍ଡନ ରହଣି ସମୟରେ ମୋହନ ଥିଲେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଆତ୍ମକୈନ୍ଦ୍ରିକ । ଏହି ନିଃସଙ୍ଗ ତରୁଣଟି ଘରକଥା, ବିଶେଷତଃ ମାଆଙ୍କ କଥା ମନେ ପକାଇ ରାତିରେ କାନ୍ଦନ୍ତି । ମାଆଙ୍କ ପାଖରେ କରିଥିବା ପ୍ରତିଜ୍ଞା କିପରି ରକ୍ଷା କରିବେ ସେଇଚିନ୍ତା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଅଧିକାର କରିଥାଏ । ଦେଶକଥା କି ବିଦେଶର କୌଣସି ସମସ୍ୟା କଥା ଭାବିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ମଣିଷ ପାଇଁ କେଉଁ ଖାଦ୍ୟ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପଯୋଗୀ ସେଇ ଗବେଷଣାରେ ମାତିଥାନ୍ତି । ଶରୀର ପାଇଁ କେଉଁ ଖାଦ୍ୟ ଭଲ ଓ କେଉଁ ରୋଗୀର ପଥ୍ କିପରି ହେବା ଦରକାର ସେ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାରା ଜୀବନ ଗବେଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

ଲଣ୍ଡନରେ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଂଘ ଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟରେ

ନାନା କଥା ଆଲୋଚନା ହୁଏ । ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ ବି ଚାଲେ । ମୋହନ ସବୁ ସଭା, ମିଳନରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି କିନ୍ତୁ କୌଣସିଥିରେ ତାଙ୍କର ମନ ନଥାଏ । ଏକୁଟିଆ ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଯାଇ ବସନ୍ତି । କେହି ନ ପଚାରିଲେ କିଛି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଡକ୍ଟର ମେହେଟା ସିନା ତାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ଯେ କୌଣସି ଇଂରେଜ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ଆଗତୁରା ପାଟି ଖୋଲିବ ନାହିଁ, ମୋହନ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ହେଲେ ମଧ ଆଗ ପାଟି ଖୋଲିଲେ ନାହିଁ । ତେବେ ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହେଲେ ଜଣେ ଗୁଜୁରାଟୀ କବି । ତାଙ୍କ ନାମ ନାରାୟଣ ହେମଚନ୍ଦ୍ର । ଗେଡା ମଣିଷ, ଗୋଲ୍ ମୁହଁ, ଘଞ୍ଚ ଦାଢ଼ି । ଗୋଟିଏ ଢ଼ିଲା ପାଇଜାମା ଉପରେ କୋଟଟ କୋଟ ଚଢ଼େଇ ସେ ନିର୍ବିକାରରେ ଲଣ୍ଡନ ସାରା ବୁଲୁଥାନ୍ତି ! ପୋଷାକପତ୍ର ପ୍ରତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦାସୀନ । ମୋହନ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ । କବି ହେବାପାଇଁ ହେମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଏକନିଷ୍ଠ ଉଦ୍ୟମ ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କ ଆକର୍ଷଣର କାରଣ । ତାଛଡା ଇଂରେଜୀ ବ୍ୟାକରଣକୁ ଆଦୌ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରିବାର ହେମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବୀରପଣ ମୋହନଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଥିବ । ହେମଚନ୍ଦ୍ର ନିର୍ବିକାରରେ ଯତ୍ରତତ୍ର ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ କବିମାନେ ତୁଚ୍ଛ ବ୍ୟାକରଣ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଦୀ ରହିବେ ନାହିଁ ! ଏଥିରୁ ଧରିନିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ ଯେ ହେମଚନ୍ଦ୍ର ଜଣେ ଖରାପ କବି ଥିଲେ । ନିଃସନ୍ଦେହରେ ତାଙ୍କର କିଛି କବିପଣ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବଡେଇ କିଛି କମ୍ କରନ୍ତି ନାହିଁ ! ଏ ବଡେଇ ଭିତରେ ସରଳତା ଓ ଆନ୍ତରିକତା ଥାଏ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ବାପା ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କର କିଛି ଲେଖା ସେ ବଙ୍ଗଳାରୁ ଗୁଜୁରାଟୀରେ ଅନୁବାଦ କରିଥାନ୍ତି । ସେ କହୁଥାନ୍ତି ଯେ ଗୁଜୁରାଟୀ, ବଙ୍ଗଳା, ମରାଠୀ ଓ ହିନ୍ଦି ଭାଷାରେ ସେ ଦକ୍ଷ । ଏକାବେଳେକେ ଇଂରେଜୀ, ଫରାସୀ ଓ ଜର୍ମାନ ଭାଷାରେ ଦକ୍ଷ ହେବାକୁ ସେ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ପଡିଥାନ୍ତି । ମୋହନ ତାଙ୍କୁ ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ାଉଥାନ୍ତି । ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ଭଲ ଜମିବାର କାରଣ, ହେମଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ନିରାମିଷାଶୀ । ଦୁହେଁ ଏକା ହେଟେଲରେ ଖାଉଥିଲେ ।

ବେଶଭୂଷା ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନକରି ହେମଚନ୍ଦ୍ର କାହିଁକି ବିଚିତ୍ର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି ବୋଲି ଥରେ ମୋହନ ପଚାରିଲେ । ଉତ୍ତର ପାଇଲେ,''ତମେ ସଭ୍ୟ ଲୋକଗୁଡା ଭୀରୁ । ବଡ ମଣିଷମାନେ ଜଣେ ଲୋକର ବାହାର କେବେ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ତାର ହୃଦୟ କଥା ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି ।'' ଭବିଷ୍ୟତରେ କାମରେ ଆସିବ ଭାବି ମୋହନ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଏଇ ପଦକ କଥା ଭିତରେ ସାଇତି ରଖିଥିବେ ।

ତିନିମାସ ଭିତରେ ସାଇବ ହେବା ନିଶାରେ ମାତି ସେ ଯେଉଁ ଅପବ୍ୟୟ କରିଥିଲେ ତାକୁ ଭରଣା କରିବା ଚିନ୍ତା ମୋହନଙ୍କୁ ଘାରିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ସବୁ ପ୍ରକାର ପଦକ୍ଷେପ ନେଲେ । ଅଧିକା ଖର୍ଚ୍ଚ ଯୋଗୁ ତିନିଦିନରେ ହେଟେଲ୍ ଛାଡିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ପରିବାରର ଅତିଥି ହୋଇ ରହିବାପରେ ଯେତେ ଖର୍ଚ୍ଚହେଉଛି ତାକୁ ଆହୁରି କମାଇ ହବ । ଏହିପରି ଭାବି ନିଜ ହାତରେ ଜଳଖିଆ ଓ ରାତ୍ରିଭୋଜନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । କେବଳ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନଟା ହୋଟେଲରେ ହେଉଥାଏ । ଭାରତରୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁ

ମିଠା ଓ ମସଲା ଭାଇ ପଠାଉଥାନ୍ତି ତାହା ଏକ ବିଳାସ ନୁହେଁତ ଆଉ କ'ଣ ? ସେସବୁ ବନ୍ଦ ହେଲା । ପ୍ରଥମରୁ ସେ ଦୁଇଟି କୋଠରୀ ଭଡା ନେଇଥିଲେ । ଦେଖିଲେ ଗୋଟିଏ କୋଠରୀରେ ଚଳିଯିବେ । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ଛାଡିଦେଲେ ।

ଖାଇବା ପିଇବାରେ ଭୀଷଣ ଅସୁବିଧା ହେଉଥାଏ । ଅନ୍ୟ କିଏ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେଇବ କ'ଣ ମୋହନ ସେଯାଏ ନିଜେ ଜାଣିଥିଲେ ଆମିଷ ଭୋଜନ ଶରୀର ପାଇଁ ଭଲ । ତେଣୁ ଲୁଚେଇକରି ମାଂସ ନଖାଇ ପିତାମାତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଖୋଲାଖୋଲି ମାଂସ ଖାଇବାକୁ ମୋହନ ସ୍କୁଲ ଦିନୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ ବୋଲି ଲଣ୍ଡନରେ ସେ ଆମିଷ ଛୁଉଁ ନଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ପରେ ବୁଝିନେଲେ ନିରାମିଷ ଖାଦ୍ୟହିଁ ଶରୀର ପକ୍ଷେ ହିତକର ।

ଲଣ୍ଡନରେ ମଧ୍ୟ ନିରାମିଷ ଭୋଜନର ଭକ୍ତମାନେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ମୋହନଙ୍କୁ ତିନିମାସ ଲାଗିଗଲା । ଦିନେ ବୁଲୁବୁଲୁ ଲଣ୍ଡନର ଫାରିଙ୍ଗଟନ ଷ୍ଟ୍ରିଟ୍‌ରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ନିରାମିଷ ହୋଟେଲ୍ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଆଖି ପଡ଼ିଗଲା । ହେଟେଲ୍ ସାମନା ଘରେ ହେନେରୀ ସଲ୍‌ଟଙ୍କର ନିରାମିଷ ଭୋଜନ ସପକ୍ଷରେ' ବହି ବିକ୍ରୀ ହେଉଥାଏ । ମୋହନ ସେଥିରୁ ଖଣ୍ଡେ କିଣିଲେ । ଲଣ୍ଡନକୁ ଆସିବା ଦିନୁ ପ୍ରଥମ କରି ପେଟପୂରା ହୋଟେଲ୍‌ରେ ଖାଇଲେ । ଖାଇସାରି ପରମ ସନ୍ତୋଷରେ ଭାବିଲେ ଯେ ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

ସଲ୍‌ଟଙ୍କ ବହିଟି ପଢ଼ି ମୋହନ ଯେପରି ଉଶ୍ୱାସ ଅନୁଭବ କଲେ ତାହା ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ । ନିରାମିଷ ଭୋଜନର ଏତେ ପ୍ରଶଂସା ଜଣେ ସାଇବ କରିଛନ୍ତି! ତେବେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ ରୁଚି ତ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ । ସଲ୍‌ଟଙ୍କ ବହି ପଢ଼ି ମୋହନ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଶାକାହାରୀ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କପରି ଲାଜକୁଳା ଯୁବକ ଲଣ୍ଡନରେ ରହୁଥିବା ଅଞ୍ଚଳରେ ଏକ ନିରାମିଷାଶୀ କ୍ଲବ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଓ ତା'ର ସେକ୍ରେଟାରୀ ରହିଲେ । 'ଦ ଭେଜିଟେରୀଆନ' କାଗଜର ସମ୍ପାଦକ ଡକ୍ଟର ଓଲଡ଼ ଫିଲ୍‌ଡ଼ ଥିଲେ ଏହି କ୍ଲବର ସଭାପତି । ଲଣ୍ଡନରେ ନିରାମିଶାଷୀଙ୍କର ଯେଉଁଠି ଯେତେ ସଭା ହୁଏ ମୋହନ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ହେଲେ ନିରବ ଶ୍ରୋତାଟିଏ ହୋଇ ବସନ୍ତି । ସେଇ ଦଶ କୋଡିଏ ଜଣ ଲୋକଙ୍କ ସଭାରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପାଟି ଫିଟେନା । ଥରେ ଗୋଟିଏ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ମୋହନ ଲିଖିତ ବକ୍ତୃତାଟିଏ ଧରି ଯାଇଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାକୁ ପଢ଼ିବାକୁ ଉଠିବା ପରେ ସେ ଥରିଲେ । ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତାକୁ ଆଉଜଣେ ବନ୍ଧୁ ପଢ଼ିଲେ ।

ଲଣ୍ଡନରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାରା ଜୀବନ ଶାକାହାରର ପ୍ରଶଂସା ଓ ପ୍ରଚାରରେ ମାତିଛନ୍ତି । ଶାକାହାର ପରି ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାରେ ତାଙ୍କର ମାତ୍ରାଧିକ ଉତ୍ସାହ ଥିଲା । ସେବାରେ ତାଙ୍କର ଆନନ୍ଦ । ଯଦି ରୋଗୀଟିଏ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ପରାମର୍ଶ କରିବାକୁ ଆସେ, ତେବେ ସବୁକାମ ଛାଡି ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ତା ପେଟରେ, ମୁଣ୍ଡରେ କାଦୁଅ ଲଦିବା ଇତ୍ୟାଦି କାମରେ ସେ ଲାଗିପଡନ୍ତି ।

ଲଣ୍ଡନରେ ହିଁ ମୋହନଙ୍କ ମନ ଧର୍ମ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଆଡ଼କୁ ଢ଼ଳିଲା । କେହିକେହି ଧର୍ମାନୁରାଗୀ ଇଂରେଜ ତାଙ୍କୁ ଗୀତା ସମ୍ପର୍କରେ ପଚାରିଲେ । ଗୀତା

ପଢ଼ିନଥିବାରୁ ମୋହନଙ୍କୁ ଲଜ୍ଜା ଲାଗିଲା । ସେ ସାର୍ ଏଡଉଇନ୍ ଆର୍ଲନୋଡଙ୍କ ଗୀତାର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ମନଦେଇ ପଢ଼ିଲେ । ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୀତାର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷ୍ୟ ପଢ଼ିଛନ୍ତି । ଖାଲି ପଢ଼ିଛନ୍ତି କହିଲେ ହେବନାହିଁ, ଗୀତା ତାଙ୍କର ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶକ ହୋଇଛି । ଗୀତାର ଉପଦେଶଗୁଡିକୁ ଜୀବନରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଆନ୍ତରିକ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ଗୀତାକୁ ଯେପରି ବୁଝିଛନ୍ତି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜେ ଖଣ୍ଡେ ବହି ଲେଖିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅହିଂସାର ଉପାସକ । ଗୀତାରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛନ୍ତି । ଅହିଂସାର ଉପାସକ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ କିପରି ? ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସ୍ପଷ୍ଟ ମତ ଯେ ଗୀତାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଯୁଦ୍ଧ ମଣିଷର ସତ୍ ପ୍ରକୃତି ଓ ଅସତ୍ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ । ଅସତ୍ ପ୍ରକୃତିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନଯାଇ ତା' ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ଭଗବାନ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଗୀତାରେ ନିଷ୍କ୍ରିୟତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଷ୍କ୍ରିୟତାର ଘୋର ବିରୋଧୀ । ନିଷ୍କ୍ରିୟତା ତ୍ୟାଗ କରିବା ଉପରେ ଗୀତାରେ ଯେଭଳି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ନିଷ୍କାମ ଭାବ ପୋଷଣ କରିବା ଉପରେ ସେଇଭଳି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆ ହୋଇଛି । କର୍ମ ଫଳରେ ଆସକ୍ତି ତ୍ୟାଗ କଲେ ମନରେ ଶାନ୍ତି ଆସେ, କର୍ମ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୁଏ ଓ ନୀତି ସ୍ଥିର ରହେ । ଧରାଯାଉ (ଯୁଦ୍ଧକୁ ରୂପକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ଯଦି ଆକ୍ଷରିକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ) ଗୀତାରେ କର୍ମଫଳ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ ରହି ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦିଆଯାଇଛି । ମାତ୍ର ନିଜ ଅନୁଭବକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହନ୍ତି ଯେ ମନ, ବଚନ ଓ କର୍ମରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅହିଂସ ନହେଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍କାମ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଗୋଟିଏ ଧର୍ମମତ ବା ସାମାଜିକ ନୀତି ଯେତେ ବଳିଷ୍ଠ ହେଉ ନା କାହିଁକି ଯଦି ମହାତ୍ମା ତା ସହିତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକମତ ହେଉ ନଥିଲେ ତେବେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର କୁଣ୍ଠା ନଥିଲା । ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସବୁ ଆମେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଗୀତା ବ୍ୟତୀତ ସେଇ ଏଡଉଇନ୍ଙ୍କର ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜୀବନୀକୁ ନେଇ ଲିଖିତ ବିଖ୍ୟାତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏସିଆର ଆଲୋକ (Light of Asia) ମୋହନ ପଢ଼ିଲେ । ଏହା ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା ।

ଲଣ୍ଡନରେ ରାମନାମ ଉପରେ ମୋହନଙ୍କ ଭରସା ବଢ଼ିଲା । ଜୀବନର ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମହାତ୍ମାଜୀ ରାମନାମ ଜପି ବଳ ପାଇଛନ୍ତି । ସୁରଦାସଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବିଖ୍ୟାତ ପଦରୁ ଧାଡିଏ ମୋହନଙ୍କ ଅତିପ୍ରିୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେଇଟି ହେଉଛି, 'ନିର୍ବଳ କେ ବଳ ରାମ' ।

ଲଣ୍ଡନରେ ମୋହନ କେବଳ ଯେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ, ଗୀତା ବା ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ତା' ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ଦ୍ୱାରଟି ଖୋଲିଗଲା ଓ ସେ ବାଟେ ସବୁ ଧର୍ମଭାବ ପଶିଆସିଲେ । ଏପରି ହେବାର କଥା; କାରଣ ମୋହନଙ୍କ ପୂର୍ବ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଏହିପରି ଥିଲା । ରାଜକୋଟରେ ମୋହନଙ୍କ ଘରେ ହିନ୍ଦୁ, ଜୈନ, ବୌଦ୍ଧ ଓ ଇସ୍ଲାମ୍ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଆଲେଚନା ହୁଏ । ପିଲାଦିନୁ ତାଙ୍କର କାନରେ ଏସବୁ ଆଲୋଚନା ପଡିଛି । ତେଣୁ କୌଣସି ଧର୍ମ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ବିକର୍ଷଣ ବା ବିରକ୍ତି ନ ରହିବା କଥା । କେବଳ

ମିଶନାରୀଙ୍କ କାରବାର ଦେଖି ମୋହନଙ୍କର ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତି ଆସୁଥାଏ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଦ୍ୱାରା ଏପରି ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଯେ କେବେକେବେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବା କଥା ତାଙ୍କର ମନକୁ ଆସିଛି । ଅନେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଶା ରଖିଥିଲେ (ଓ ଏଦିଗରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଥିଲେ) ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଏ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହନ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ (ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ସମେତ)ରେ ସେ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ତ୍ରୁଟି ଦେଖନ୍ତି । ତେଣୁ ନିଜ ଧର୍ମ ସେ କାହିଁକି ଛାଡିବେ ? ଗୋଟିଏ ନିଖୁଣ ଧର୍ମର ସନ୍ଧାନ ପାଇଥିଲେ ଅବଶ୍ୟ କଥା ଅଲଗା ପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତା । ମଣିଷ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମରେ ଜନ୍ମ ହୁଏ । ଯଦି ସେପରି ନ ହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ନିଜ ଧର୍ମ ବାଛିବାକୁ ପଡୁଥାନ୍ତା (କଲେଜରେ କ'ଣ ପଢ଼ିବେ ସେ ବିଷୟସବୁ ବାଛିଲା ପରି) ତେବେ ମୋହନ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତେ, ସେ କଥା କହିବା ମୁସ୍କିଲ୍ ।

ଲଣ୍ଡନରେ ମୋହନଙ୍କର ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ବନ୍ଧୁ ଜୁଟିଲେ । ସେ ନିରାମିଷାଶୀ । ମଦ ଛୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋହନଙ୍କୁ ସେ ବୁଝାଇଲେ ଯେ ସଚ୍ଚା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ହେବା ପାଇଁ ଆମିଷ ଭକ୍ଷଣ ବା ମଦ୍ୟପାନ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ବାଇବେଲ୍ ପଢ଼ିବାକୁ ଉକ୍ତ ବନ୍ଧୁ ମୋହନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ପଢ଼ି ମୋହନ ଗଭୀରଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ ହେଲେ । ସେ ଜାଣିଲେ ଯେ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରଭୁ ଯିଶୁ ଥିଲେ ଶାକାହାରୀ । ବାଇବେଲ୍‌ର ନିଉ ଟେଷ୍ଟାମେଣ୍ଟ ତାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କଲା । ପ୍ରଭୁ ଯିଶୁ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଶୁଣାଇଛନ୍ତି, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ ତାହା ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର ଭିତରେ ପଶିଗଲା । 'ଯଦି, ତୁମ ଡାହାଣ ଗାଲରେ ଜଣେ ଚାପୁଡା ମାରିଲା, ତାକୁ ବାଆଁଗାଲ ଦେଖାଇ ଦିଅ ।' 'ଯଦି ତୁମ କୋଟଟି କିଏ ନେଇଗଲା ତେବେ ତାକୁ ଭିତର କୋଟଟି ମଧ ଦେଇଦିଅ ।' ଏହି ସବୁ ବାଣୀ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ମୋହନଙ୍କ ହୃଦୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲା । ପ୍ରେମ ଓ ଅହିଂସା ଗୋଟିଏ ମୁଦ୍ରାର ଦୁଇଟି ପାର୍ଶ୍ୱ । ଭିତର ଅହିଂସ ନ ହେବା ଯାଏ ପ୍ରେମ ଉଦୟ ହେବ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରେମ ଜାତ ହେଲେ ହିଂସା ଦୂର ହେବ । ଅହିଂସାର ଉପାସକ ପ୍ରେମମୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ କଥା । ବିନୀତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କରୁଣା ମିଳେ ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ଲୋକେ ତମକୁ ନିନ୍ଦା କରିବେ, ପୀଡା ଦେବେ, ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଭଗବତ୍ କୃପା ଲାଭ କରିବ- ଯିଶୁଙ୍କର ଏଇ ସବୁ ବାଣୀ ମୋହନଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ବିଗଳିତ କଲା

ଜଣେ ମୁସଲମାନ ବନ୍ଧୁ ମୋହନଙ୍କୁ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମରେ ମନୋନିବେଶ କରିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କଲେ । ତାଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇ କାର୍ଲାଇଲଙ୍କ 'ହିରୋ ଆଣ୍ଡ ହିରୋଓ୍ୱର୍ସିପ୍' ଲେଖାଟି ପଢ଼ିଲେ । ଆଲ୍ଲାଙ୍କ ଦୂତ ମହମ୍ମଦ ହେଉଛନ୍ତି ହୀରୋ । ମହମ୍ମଦଙ୍କ ମହିମା ମୋହନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କଲା । ତାଙ୍କର ସାହସ ଓ ସରଳ ଜୀବନ କଥା ଭାବି ମୋହନ ଚକିତ ହେଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଥିଓସଫି ବା ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ଆନ୍ଦୋଳନ ତେଜିଥାଏ । ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ସମିତିରେ ଯୋଗଦେବାକୁ କେତେକ ବନ୍ଧୁ ମୋହନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ମାତ୍ର ନିଜ ଧର୍ମ

ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନର ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ କୌଣସି ଧାର୍ମିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ଜଡିତ ହେବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ହେବନାହିଁ କହି ମୋହନ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ତେବେ ଆନି ବେସାନ୍ତଙ୍କ ବହି ସେ ପଢ଼ିଥିଲେ । ଆନିବେସାନ୍ତ ଯେପରି 'ନାସ୍ତିକତାର ସାହାରା'ରେ ବୁଲିବୁଲି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ତା'ସହିତ ମୋହନଙ୍କର କିଛି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅଛି । ବୟସ ବଢ଼ିବା ସହିତ ମୋହନ ନାସ୍ତିକତା ଠାରୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଦୂରେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ଲଣ୍ଡନରେ ଥିବା ସମୟରେ ବିଶିଷ୍ଟ ନାସ୍ତିକ ବ୍ରାଡ଼ଲାଫଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟାକୁ ଅଧିକାଂଶ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସହିତ ମୋହନ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଧର୍ମଯାଜକମାନେ ମଧ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି । ବ୍ରାଡ଼ଲାଫଙ୍କର ଜଣେ ଭକ୍ତ ଧର୍ମଯାଜକଙ୍କୁ ଛିଗୁଲେଇ କରି ପଚାରିଲେ, "ମହାଶୟ! ଆପଣ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱସ କରନ୍ତି ।"

"ଅବଶ୍ୟ" ଧର୍ମଯାଜକ ଧୀର ଭାବରେ କହିଲେ ।

"ଆଚ୍ଛା ପୃଥିବୀର ପରିଧି ୨୮୦୦୦ ମାଇଲ୍ ବୋଲି ଆପଣ ମାନନ୍ତି ?" ଦାମ୍ଭିକ ନାସ୍ତିକ ହସିକରି ପଚାରିଲେ ।

"ଠିକ୍ କଥା"

"ଦୟାକରି କୁହନ୍ତୁ, ଆପଣଙ୍କ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆକାର କେଡ଼େ ଓ ସେ କେଉଁଠି ରହନ୍ତି"

"ସେ ଆମ ଉଭୟଙ୍କ ହୃଦୟରେ ରହନ୍ତି ।" ।

"ହଁ, ମତେ ଗୋଟିଏ ପିଲା ବୋଲି ଭାବନ୍ତୁ ନାହିଁ "

-କହି ନାସ୍ତିକ ଜଣକ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଜୟ ଦର୍ପରେ ଚାହିଁଲେ ।

ଧର୍ମଯାଜକଙ୍କ ନମ୍ର ନୀରବତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମୋହନ ନାସ୍ତିକଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକ ବିରକ୍ତ ହେଲେ ।

ମୋହନ ଲଣ୍ଡନରେ କିଛି କିଛି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଲେ । ମାତ୍ର ଧର୍ମ ଭିତରେ ତଥାପି ମଜ୍ଜି ନଥା'ନ୍ତି । ଲଣ୍ଡନରେ ଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ଭାବନା ଓ ନିରାମିଷ ଖାଦ୍ୟକୁ ନେଇ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କରେ ଯେତିକି ଲେଖିଛନ୍ତି, ତା' ତୁଳନାରେ ଆଇନ୍ ପାଠପଢ଼ା ସମ୍ପର୍କରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ, ପାଠପଢ଼ା ସରିବା ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଲଣ୍ଡନର ବାରିଷ୍ଟରୀ ପାଠଟା ହାଲୁକା । କେହି ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ପରୀକ୍ଷା ଦୁଇ ସପ୍ତାହ ପୂର୍ବରୁ ନୋଟ୍ ବହି ପଢ଼ି କାମ ଚଳେଇ ଦିଅନ୍ତି । ପରୀକ୍ଷକମାନେ ହୁଗୁଳା ନମ୍ବର ଦିଅନ୍ତି । ମୋହନ କିନ୍ତୁ ପାଠକୁ ହାଲୁକା ଭାବେ ନେଇ ନଥିଲେ । ଅନେକ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ସେ ଆଇନ୍ ବହି ସବୁ କିଣି ପଢ଼ିଲେ । ତଥାପି ସମୟ ବଳିବାରୁ ସେ ଲଣ୍ଡନ ମାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେସନ୍ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ସ୍ଥିର କଲେ । ଏ ପରୀକ୍ଷା ବେଶ୍ କଠିନ । ଲଣ୍ଡନ ମାଟ୍ରିକ୍ ପରୀକ୍ଷାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ସ୍ୱରୂପ ସେ ମନ ଦେଇ ଲାଟିନ୍ ପଢ଼ିଲେ । କାରଣ ବନ୍ଧୁମାନେ କହିଲେ ଯେ ଲାଟିନ୍ ଜ୍ଞାନ ଇଂରାଜୀରେ ଦକ୍ଷତା ବଢ଼ାଇବ । ପ୍ରଥମ ଥର ଲଣ୍ଡନ ମାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେସନ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ

ମୋହନ ଫେଲ୍ ହୋଇଗଲେ । ମାତ୍ର ହତୋତ୍ସାହିତ ନ ହୋଇ ପଢ଼ାରେ ଲାଗିଲେ ଓ ୧୮୯୦ ଜୁନ୍‌ରେ ଉକ୍ତ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ପାଶ୍ କଲେ ।

ବାଇଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ୧୮୯୧ ମେ ମାସରେ ମୋହନ ଆଇନ୍ ପରୀକ୍ଷାରେ ପାଶ୍ କଲେ । ଜୁନ୍ ୧୧ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କୁ ବାରିଷ୍ଟର ହେବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା । କାଳବିଳମ୍ବ ନ କରି ପରଦିନ ସେ ଲଣ୍ଡନ ଛାଡ଼ିଲେ ।

◆◆◆

ଭାରତ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ

ମୋହନ ଲଣ୍ଡନରେ ଡାଏରୀ ଲେଖୁଥିଲେ । ସପ୍ତାହକୁ ଥରେ ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ଲମ୍ବା ଚିଠି ଦେଉଥିଲେ । ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ଏ ଡ଼ାଏରୀ ଓ ଚିଠି ସବୁ ହଜିଯାଇଛି । ଫଳରେ ଲଣ୍ଡନ ରହଣି କାଳରେ ମୋହନଙ୍କ ଭାବନା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶ କିଭଳି ଘଟିଥିଲା ତାହା ବୁଝିବାରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଲଣ୍ଡନ ଛାଡିବାର ତିରିଶ ବର୍ଷ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ଜୀବନାନୁଭୂତି My Experiment with Truth ଲେଖିଲେ । ସେଥିରେ ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁତ୍ୱହୀନ ମନେ ହୋଇଥିବା ଅନେକ ବିଷୟ ସେ ଛାଡି ଦେଇଥିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ।

ବାରିଷ୍ଟରୀ ଡିଗ୍ରୀ ପାଇବାର ପରଦିନ ମୋହନ ଲଣ୍ଡନ ଛାଡିଲେ । ଏଥିରୁ ମନେ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ଯେ ଲଣ୍ଡନ ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଭଲ ଲାଗୁନଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଘର ତାଙ୍କର ଖୁବ୍ ମନେ ପଡୁଥିଲା । ମାତ୍ର ଲଣ୍ଡନ ତାଙ୍କୁ ତିତା ଲାଗୁଥିଲା ଧରିନେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଅନେକ ବର୍ଷ ପରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନୀ ଲେଖକ ଜୋଶେଫ ଡୋକ୍‌କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ ଯେ ଯଦି ତାଙ୍କୁ ଦେଶ ଛାଡିବାକୁ ପଡେ ତେବେ ସେ ଲଣ୍ଡନରେ ବାସ କରିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରିବେ ।

ବମ୍ବେରେ ଓହ୍ଲାଇବା ମାତ୍ରେ ମୋହନ ମାଆଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ପଡିଲେ । ବଡ଼ଭାଇ ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ ସେ ଲଣ୍ଡନରେ ଥିବା ସମୟରେ ମାଆଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ପଢ଼ାପଢ଼ିରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ହେବ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଏ ଖବର ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ମାଆ ଆଉ ନାହାନ୍ତି ଜାଣି ମୋହନ ଶକ୍ତ ଧକ୍କା ପାଇଲେ । ମନର ଭାବ ଗୋପନ ରଖିଲେ ସିନା, ମାଆଙ୍କୁ ହରାଇବାର ଗଭୀର ଦୁଃଖ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଯାଏ ରହିଲା ।

ମୋହନ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଭାଇ କରଜ କରି ତାଙ୍କୁ ଇଂଲଣ୍ଡ ପଠାଇଛନ୍ତି । ଭାଇ ଆଶା ରଖିଥା'ନ୍ତି, ମୋହନ ବାରିଷ୍ଟର ହୋଇ ଫେରିଲେ ଭଲ ରୋଜଗାର କରିବ । କରଜ ସୁଝାଯିବ । ପରିବାର ସୁରୁଖୁରୁରେ ଚଳିବେ । ଆଇନ ବ୍ୟବସାୟ ପାଇଁ

ରାଜକୋଟରେ ସୁଯୋଗ ନଥାଏ । ବଡ଼ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦାସ ତାଙ୍କୁ ନେଇ ବମ୍ବେରେ ଛାଡି ଆସିଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ବମ୍ବେ ହାଇକୋର୍ଟରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଡ଼ଭୋକେଟ କିପରି କେଶ୍ ଲଢୁଛନ୍ତି ତାହା ମୋହନ ଦେଖନ୍ତୁ । ଭାରତୀୟ ଆଇନ୍ ସହିତ ପରିଚିତ ହୁଅନ୍ତୁ । ତାଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ବଢୁ । ଉଚିତ ଚିନ୍ତା । ମାତ୍ର ଛଅମାସ ବିତିଗଲା, ବମ୍ବେରେ ମୋହନଙ୍କୁ କେଶ୍‌ଟିଏ ଜୁଟିଲା ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଅବଶେଷରେ ଗୋଟିଏ କେଶ୍ ଜୁଟିଥିଲା । ସେ କେଶ୍ ଲଢ଼ିବା ସମୟରେ ସାକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଜେରା କରିବାକୁ ଯାଇ ମୋହନ ଏମିତି ଥଙ୍ଗେଇଲେ ଯେ ନିଜେ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ ଭାବେ କେଶ୍‌ଟିକୁ ଆଉଜଣେ ଓକିଲଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରିଦେଲେ । ମହକିଲ ଠାରୁ ଆଣିଥିବା ପଇସା ଫେରାଇଦେଲେ ।

ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ କଥା ମାନି ମୋହନ ନିୟମିତ ହାଇକୋର୍ଟ ଯାଉଥିଲେ । କିଛି ଶିଖିବା ପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଡ଼ଭୋକେଟଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ତର୍କରୁ ସେ କିଛି ବୁଝୁ ନଥିଲେ । ତେଣୁ ବସି ବସି ଢୁଲାଉଥିଲେ । ହାଇକୋର୍ଟ ଆସି ଢୁଲାଉଥିବାରୁ ମୋହନଙ୍କୁ ବିବେକ ଦଂଶୁଥିଲା । ଥରେ ସେ ଆବିଷ୍କାର କଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ପରି ଅନେକ ନୂଆ ଆଡ଼ଭୋକେଟଙ୍କର ଢୁଲାଇବା ପାଇଁ ହାଇକୋର୍ଟ ହେଉଛି ଉପଯୁକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର । ଏହା ଜାଣିଲା ପରେ ମୋହନ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ ଓ ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତରେ ଢୁଲାଇଲେ !

ପ୍ରଥମ କେଶ୍‌ର ଅଭିଜ୍ଞତା ପରେ ମୋହନ ଆଉ ହାଇକୋର୍ଟ ଗଲେ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ସ୍କୁଲରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷକ କାମ କଲେ । ମାତ୍ର ହେଡ୍‌ମାଷ୍ଟର ପରେ ଆବିଷ୍କାର କଲେ ଯେ ମୋହନଙ୍କର କୌଣସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଡ଼ିଗ୍ରୀ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଦୁଃଖର ସହିତ ସେ ମୋହନଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଲେ ।

ଏହାପରେ ରାଜକୋଟ ଫେରି ଆସିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଅନ୍ୟଗତି ନଥିଲା । ରାଜକୋଟରେ ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦାସ ସାଧାରଣ ଓକିଲ ଭାବେ ଯାହା ରୋଜଗାର କରୁଥିଲେ ସେଥିରେ ପରିବାର ଚଳୁଥିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀଦାସ ଉଦାର ହୃଦୟର ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ ଓ ମୋହନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କ ଓକିଲାତି ଓ ବାପାଙ୍କ ସୁନାମ ଯୋଗୁ ରାଜକୋଟରେ ମୋହନଙ୍କୁ କିଛି କାମ ମିଳିଲା । ପିଟିସନ୍ ଲେଖି ଓ ମୋକଦ୍ଦମା ପାଇଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାଗଜପତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ମୋହନ କିଛି ରୋଜଗାର କଲେ । ଏସବୁ କିରାନିଆ କାମ କରିବା ଜଣେ ଆଡ଼ଭୋକେଟ ପକ୍ଷରେ ନୈରାଶ୍ୟଜନକ ଅନୁଭୂତି ।

ଏହା ସାଙ୍ଗକୁ ମୋହନଙ୍କୁ ଆଉ ଏକ ଶକ୍ତ ଧକ୍କା ମିଳିଲା । ପୋର ବନ୍ଦରର ଦେୱାନ ହେବା ପାଇଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦାସଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥାଏ । ଏହି ପଦରେ ତାଙ୍କ ବାପା ଜେଜେବାପା ଥିଲେ । କାଠିଆବାଡର ଛୋଟ ଛୋଟ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କରେ ନାନା ଦୁର୍ନୀତି ପଶିଥାଏ । ଏହି ଗୋଳମାଳିଆ ପରିବେଶ ଭିତରେ ବ୍ରିଟିଶ ପଲିଟିକାଲ୍ ଏଜେଣ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦାସଙ୍କ ଉପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନଥିଲେ । ମୋହନ ଲଣ୍ଡନରେ ଥିବା ସମୟରେ ଉକ୍ତ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ଛୁଟି କଟାଇବାକୁ ଲଣ୍ଡନ ଯାଇଥା'ନ୍ତି । ସେଇ ଅବସରରେ ମୋହନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ହୁଏ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଦାସ ଚାହିଁଲେ ଯେ ମୋହନ ଉକ୍ତ ପଲିଟିକାଲ୍ ଏଜେଣ୍ଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଦି'ପଦ କହନ୍ତୁ । ଏ କାମ

କରିବା ପାଇଁ ମୋହନଙ୍କର ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା ନଥାଏ । ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କ କଥା ମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ପାରୁ ନଥାନ୍ତି. । ବାଧ୍ୟହୋଇ ଗଲେ । ପଲିଟିକାଲ୍ ଏଜେଣ୍ଟ ମୋହନଙ୍କୁ କର୍କଶ ଭାଷାରେ କହିଲେ ଯେ ମୋହନ ତାଙ୍କ ସହିତ ପୂର୍ବ ପରିଚୟର ସୁଯୋଗ ନେଉଛନ୍ତି । ଭାଇଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଉ ପଦେ ଦି'ପଦ କହିବାକୁ ଯାଆନ୍ତେ ପିଅନ ଡକାଇ ପଲିଟିକାଲ୍ ଏଜେଣ୍ଟ ତାଙ୍କୁ ଘରୁ ତଡିଦେଲେ ।

ଏପରି ବ୍ୟବହାର ମୋହନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ବାଧିଲା । ଜଣେ ସାଇବ ଅଫିସରଙ୍କର ସମ୍ପର୍କରେ ଏଇ ଥିଲା ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଅଭିଜ୍ଞତା । ଜୀବନ ଯାକ ମନେରଖିବା ଭଳି ଅଭିଜ୍ଞତା । ପଲିଟିକାଲ୍ ଏଜେଣ୍ଟଙ୍କ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାରର ପ୍ରତିକାର ବୁଦ୍ଧି କିଏ ବତେଇ ପାରିବ ଏଇ ଆଶାରେ ମୋହନ ସବୁ ଓକିଲଙ୍କୁ ଏ ଘଟଣା କହିଲେ । ସେତେବେଳେ 'ବମ୍ବେର ସିଂହ' ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ବମ୍ବେ ହାଇକୋର୍ଟର ବିଶିଷ୍ଟ ଆଡଭୋକେଟ ଫିରୋଜଶାହା ମେହେଟ୍ଟା ରାଜକୋଟ ଆସିଥାନ୍ତି । ସେ ଏ ଘଟଣା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଖବର ପାଇଲେ । ଟିକିଏ ଚୁପ୍ ରହି ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ, ''ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କହିଦେବ ଓକିଲଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏପରି ଘଟଣା ସାଧାରଣ । ସେ ବିଲାତରୁ ଅଳ୍ପଦିନ ହେବ ଫେରିଛନ୍ତି, ରକ୍ତ ଗରମ ଥିବ । ମାତ୍ର ସେ ଇଂରେଜ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।... ଏ ଘଟଣାକୁ ମାଜିଲେ ସାହେବର କିଛି କ୍ଷତି ହେବନି, ବରଂ ତାଙ୍କର ଘୋର ଅନିଷ୍ଟ ହେବ'' । ଏ ଉପଦେଶ ଖୁବ୍ ପିତା । ମାତ୍ର ପିତା ଔଷଧ ପରି ସେ ଏହାକୁ ଢ଼ୋକିଲେ । ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଏ ଘଟଣାଟି ତାଙ୍କୁ ଏକ ବଡ଼ ଶିକ୍ଷା ଦେଲା । ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ସୁଯୋଗ ସେ ଆଉ କେବେ କଦାପି ନେବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେହିଦିନୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ।

କାଠିଆବାଡର ଛୋଟ ଛୋଟ ରାଜ୍ୟସବୁ ବ୍ରିଟିଶ ଅଫିସରଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରୁଥା'ନ୍ତି । ସାହେବ ତ ଦୂରର କଥା, ସାହେବଙ୍କ ପିଅନର କମ୍ ପାୱାର ନଥିଲା । ସେଇ ଦୁର୍ନୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ପରିବେଶରେ ମୋହନଙ୍କର ପରି ଚରିତ୍ରବାନ ଯୁବକ ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ଉଠିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ଲଣ୍ଡନରୁ ଫେରିବାର ଦୁଇବର୍ଷ ବିତିଯାଇଥାଏ । ଉପାର୍ଜନ ମଧ୍ୟ ସନ୍ତୋଷଜନକ ନଥାଏ । ଏପରି ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତି ଭିତରୁ ଖସିଯିବା ପାଇଁ ମୋହନ ଇଚ୍ଛା କରୁଥା'ନ୍ତି । ଶେଷରେ ଏହିପରି ଏକ ସୁଯୋଗ ଆସିଲା । କାଠିଆବାଡରେ ଏକ ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ଦକ୍ଷୀଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ବିରାଟ ବ୍ୟବସାୟ ଥାଏ । ମୋହନ ଓ ତାଙ୍କ ବଡଭାଇଙ୍କର ସାଧୁ ପ୍ରକୃତି କାଠିଆବାଡରେ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥା'ନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ମୋହନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲା । କଥା ହେଉଛି ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ମକଦ୍ଦମା ଚାଲିଥାଏ । ମକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ନାମଜାଦା ଆଡ଼ଭୋକେଟମାନେ ଥାଆନ୍ତି । ତେବେ ସେମାନେ ସବୁ ବିଦେଶୀ । ମୋହନଙ୍କ କାମ ହେବ ମକଦ୍ଦମା ବିଷୟଟି ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ଓ କାଠିଆବାଡର ଜଣେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକଭାବେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ଶୁଭେଚ୍ଛୁ ରୂପେ କାମ କରିବା । ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର କେତେକ ଚିଠିପତ୍ର ଓ ହିସାବ ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷାରେ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ସବୁ ୟୁରୋପୀୟ ଓକିଲଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ଦାୟିତ୍ୱ ମୋହନ ତୁଲାଇ ପାରିବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଆଶା ରଖିଥାଏ ।

ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ମୋହନଙ୍କୁ ଭଲ ଅର୍ଥ ଯାଚିଲା ଓ ତାଙ୍କୁ ବର୍ଷକ ପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲା । କାଠିଆବାଡ଼ ଛାଡିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ମୋହନଙ୍କ ପାଇଁ ଯନ୍ତାରୁ ମୁକୁଳିବା ପରି ଥିଲା । ସେ ଆନନ୍ଦରେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କଲେ ଓ ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୮୯୩ ରେ ଡରବାନ୍ ଅଭିମୁଖେ ଚାଲିଲେ । ମୋହନଙ୍କ ପରି ଜଣେ ବିଲାତ ଫେରନ୍ତା ଭାରତୀୟ ଓକିଲ ଡ଼ରବାନ୍‌ରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପହଞ୍ଚିଲେ ।

◆◆◆

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ

୧୮୯୩ରେ ମୋହନ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରକାର ନାଟାଲ ପ୍ରଦେଶର ରାଜଧାନୀ ଡରବାନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଚାରେଟି ପ୍ରଦେଶ । ନାଟାଲ, କେପ୍ କଲୋନି (କେପ୍ ଅଫ ଗୁଡ ହୋପ୍ କଲୋନି), ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ଓ ଅରେଂଜ ଫ୍ରିଷ୍ଟେଟ । ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ଇଂରେଜଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଓ ଶେଷ ଦୁଇଟି ଡଚ୍ ଅଧୀନରେ ଥାଏ । ଡଚ୍‌ମାନେ ପ୍ରଥମେ ଆସି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ଇଂରେଜମାନେ ପରେ ପହଞ୍ଚ କେପ୍ କଲୋନି ଓ ନାଟାଲକୁ ଡଚ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ଛଡ଼େଇ ଆଣିଲେ । ୧୮୪୫ରେ ନାଟାଲ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ନାଟାଲରେ ଇଂରେଜ ବାସିନ୍ଦା ଥିଲେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ । ଡ଼ଚ୍ ଓ ଇଂରେଜ ପରସ୍ପରକୁ ଶତ୍ରୁ ମଣୁଥିଲେ । ଦୁଇ ୟୁରେପୀୟ ଜାତି ମଧରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଘୃଣା ଓ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଯୋଗୁ ଦୁହେଁ ଶାନ୍ତିରେ ରହିପାରୁନଥିଲେ । ଆଫ୍ରିକାର ମୂଳ ବାସିନ୍ଦା ବା ନେଟିଭ ଓ ଏସୀୟଙ୍କ ଜୀବନ ବଡ଼ ହୀନିମାନରେ କଟୁଥିଲା । ଏସୀୟଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ଥିଲେ ଭାରତୀୟ ।

ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ନାଟାଲ୍‌ରେ ହିଁ ସର୍ବାଧିକ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଡ଼ରବାନ୍‌ରେ ପାଦ ରଖିବା ପରେ ୧୮୯୬ରେ ହୋଇଥିବା ଜନଗଣନା ଅନୁଯାୟୀ ନାଟାଲର ନେଟିଭଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ଚାରିଲକ୍ଷ, ଗୋରାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ପଚାଶ ହଜାର ଓ ଭାରତୀୟ ଥିଲେ ଏକାବନ ହଜାର । ଅନ୍ୟ ତିନୋଟି ପ୍ରଦେଶରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅନେକ କମ୍ । କେପ୍ କଲୋନିରେ ନଅଲକ୍ଷ ନିଗ୍ରୋ, ଚାରିଲକ୍ଷ ୟୁରେପୀୟ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ମାତ୍ର ଦଶ ହଜାର । ସମୁଦାୟ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ନିଗ୍ରୋଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ୟୁରୋପୀୟଙ୍କ ଚାରିଗୁଣରୁ ଅଧିକ ଥିଲା । ନିଗ୍ରୋମାନଙ୍କୁ ଗୋରାମାନେ ପାସଙ୍ଗରେ ପକାଉ ନଥିଲେ । ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଯଥେଷ୍ଟ କମ୍ ହୋଇଥିଲେ ମଧ ଶାସକମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଈର୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିଲେ ଓ ଆୟତ୍ତରେ ରଖିବା ବିଷୟରେ ଜାଗ୍ରତ ଥିଲେ । ଭାରତୀୟମାନେ ଥିଲେ ପରିଶ୍ରମୀ ଓ ବୁଦ୍ଧିମାନ । ସେମାନେ କୃଷି ଓ ବ୍ୟବସାୟରେ ଗୋରାଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରିପାରୁଥିଲେ । ଧନ ଅର୍ଜିବାର କୌଣସି

ସୁଯୋଗ ଅବଶ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଉ ନଥିଲା । ସେମାନେ ଅପରିଷ୍କାର ଥିଲେ ଓ ସବୁପ୍ରକାର ଅପମାନକୁ ହଜମ କରି ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନରେ ଲାଗିଥିଲେ । ଜଣେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ବୁଲାବିକାଳୀ ପ୍ରତିଦିନ ମାଇଲ ମାଇଲ ବୁଲି ଜିନିଷ ବିକ୍ରୀ କରୁଥିଲେ । ଏତେ ପରିଶ୍ରମ କରିବା ୟୁରୋପୀୟଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ଅଙ୍କୁଶକୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବାପାଇଁ ମୋହନ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚିବାର ବର୍ଷକ ପରେ ଭାରତୀୟ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ଠାରୁ ଅସମ୍ଭବ ଭାବେ ଚଢ଼ା କର ଆଦାୟ କରିବାକୁ ସରକାର ସ୍ଥିର କଲା । ଏହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରି ମୋହନ ତାଙ୍କର ମହାନ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ବର୍ଦ୍ଧିତ କର କେବଳ ଅନ୍ୟାୟ ନଥିଲା, ଧୋକାବାଜି ଥିଲା । କାରଣ ଇଂରେଜମାନେ ହିଁ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଶ୍ରମିକଙ୍କୁ ଆଣିଥିଲେ । ଇଂରେଜଙ୍କ କ୍ଷେତରେ କାମ କରିବା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯାବତୀୟ ଦୈହିକ ଶ୍ରମ ଭାରତୀୟମାନେ କରୁଥିଲେ । ନାଟାଲ୍‌ର ସମୃଦ୍ଧି ଭାରତୀୟଙ୍କ ପରିଶ୍ରମ ଫଳରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା ।

୧୮୬୦ରେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରମିକ ଦଳ ନାଟାଲରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏହାର ଅନେକ ପୂର୍ବରୁ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଡଚ୍‌ମାନେ ସେମାନଙ୍କ ମୂଲିଆ କାମ କରାଇବା ପାଇଁ ମାଳୟ, ଜାଭା ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱୀପରୁ ଦାସମାନଙ୍କୁ ଆଣିଥିଲେ । ଇଂରେଜମାନେ ଦେଖିଲେ ସ୍ଥାନୀୟ ନିଗ୍ରୋମାନେ ଚାଷବାସ କରିବାକୁ ବାହାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଫଳରେ ଭାରତରୁ ଶ୍ରମିକ ଆଣିବା ଚିନ୍ତା ସେମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶିଲା । ଭାରତୀୟ ଶ୍ରମିକମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକ (Indentured Labourer) ଭାବେ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକମାନେ ବସ୍ତୁତଃ ଦାସ ଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ପେଟ ଦାଉ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ମୁଖ୍ୟତଃ ଅଛୁଆଁ ଜାତିର ଅଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ନାଟାଲ ଆସୁଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ରହିବାର ସର୍ତ୍ତ କ'ଣ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ଏଇ ନିରୀହ ଲୋକଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶୁ ନଥିଲା । ଜଣେ ଗୋରା ମାଲିକ ଜମିରେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଖଟିବାର ଚୁକ୍ତି କରିବାକୁ ପଡୁଥିବାରୁ ଏମାନଙ୍କୁ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକ କୁହାଯାଉଥିଲା । ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ ଚୁକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ଓ ମାଲିକ ଶ୍ରମିକକୁ ରେଲ୍ ଭଡା ଓ ଜାହାଜ ଭଡ଼ା ଦେଇ ଭାରତବର୍ଷକୁ ପଠାଇବା କଥା । କିନ୍ତୁ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକମାନେ ଭାରତ ଫେରିବାକୁ ନଚାହିଁ ସେଇ ମାଲିକ ବା ଭିନ୍ନ ମାଲିକ ଅଧୀନରେ ଆଉ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ରହନ୍ତି । ଏହିପରି ଭାବେ ଅଧିକାଂଶଙ୍କ ପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ତାଙ୍କ ଦେଶ ହୋଇଯାଏ ।

ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ପଛେପଛେ ହଜାର ହଜାର ଭାରତୀୟ କାମଧନ୍ଦା ସନ୍ଧାନରେ ନାଟାଲ ବାହାରିଲେ । ଏମାନେ ଛୋଟ ଦୋକାନ କରି ବା ମିସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ପେଟ ପୋଷିଲେ । ଏହି ଭାରତୀୟମାନେ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇଲେନି ସତ ମାତ୍ର ହାଡ଼ଭଙ୍ଗା ପରିଶ୍ରମ କରି ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କଲେ । ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକ ହୋଇନଥିବା ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ବୃତ୍ତି କରି ପେଟ ପୋଷୁଥିବା ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ୧୯୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ନାଟାଲରେ ଥିଲା ୫୦,୦୦୦ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଭୋଟ ଅଧିକାର ପାଇଥିବା ୨୫୦ ଧନୀ ଭାରତୀୟ ଓ ଶେଠ୍ ଅବଦୁଲ୍ଲା (ବା ଦାଦା ଅବଦୁଲ୍ଲା)ଙ୍କ ପରି କେତେଜଣ ଅତି ଧନୀ ଭାରତୀୟ ବଣିକ

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ବାରିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧୀ

ଥିଲେ । ଦାଦା ଅବଦୁଲ୍ଲା ଥିଲେ ଏକ ବଡ଼ ଜାହାଜ କମ୍ପାନୀର ମାଲିକ । ମୋହନଙ୍କୁ ସେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ନେଇଥିଲେ । ଦାଦା ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମୀୟମାନେ ଅର୍ଥ ବଣ୍ଟାବଣ୍ଟି ନେଇ ମକଦ୍ଦମା କରିଥାନ୍ତି । ଚାଳିଶ ହଜାର ପାଉଣ୍ଡର ମୋଟା ଅର୍ଥକୁ ନେଇ ବିବାଦ ଚାଲିଥାଏ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର କୋର୍ଟରେ ବହୁବର୍ଷ ଧରି ଚାଲିଥିବା ମକଦ୍ଦମାର ମୀମାଂଶା ହେଉନଥିଏ । ଅବଦୁଲ୍ଲା ମୋହନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାର କାରଣ ମୋହନ ମକଦ୍ଦମାଟିକୁ ଭଲଭାବେ ଅଧ୍ୟୟନ କରି କେବଳ ଓକିଲ ଭାବେ ନୁହେଁ, ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଭାବେ କଣ କରିବାକୁ ହେବ ସେ କଥା ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇବେ । ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ମୋହନ ଓ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମାଲିକ ଓ କର୍ମଚାରୀ ପରିବର୍ତ୍ତେ ସ୍ନେହ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ମୋହନ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ଠାରୁ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମ ସଂପର୍କରେ କିଛି ଶିକ୍ଷା ପାଇଲେ । କେଶ୍‌ଟିକୁ ବୁଝିବାପାଇଁ ମୋହନଙ୍କୁ ବ୍ୟବସାୟରେ ହିସାବପତ୍ର ରଖାଯାଉଥିବା ଆକାଉଣ୍ଟସ୍ ଖାତାର ଅଧ୍ୟୟନ ଶିଖିବାକୁ ହେଲା । ବେଶ୍ ପରିଶ୍ରମ ପରେ ମୋହନ ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ ମକଦ୍ଦମାର ସମାଧାନ ଆହୁରି ବହୁତ ବର୍ଷ ଲାଗିବ । ଯାହା ଫଇସଲା

ହେବ ତାହା କେଉଁ ପକ୍ଷକୁ ସୁହାଇ ନପାରେ । ଆତ୍ମୀୟଙ୍କ ଭିତରେ ଏପରି ଅଯଥା ମକଦ୍ଦମାରେ ମାତିବା ଅର୍ଥବ୍ୟୟ ଓ ମାନସିକ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତା ବଢ଼ାଇବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟକିଛି ଲାଭନାହିଁ। ଦୁଇପକ୍ଷଙ୍କୁ ଏ କଥା ବୁଝାଇ ମୋହନ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମିଳାମିଶା କରିଦେଲେ । ଫଳରେ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ସହିତ ମୋହନଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠତା ବହୁତ ବଢ଼ିଗଲା । ତେବେ ଜଣେ ବିଲାତ ଫେରନ୍ତା ଆଡ଼ଭୋକେଟଙ୍କ ସହିତ କିପରି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ ସେଥିନେଇ ଅବଦୁଲ୍ଲା ବିବ୍ରତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ ମୋହନ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ କିଛି କାଣ୍ଡ କରି ବସିଲେ ଅବଶ୍ୟ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଘଟଣ ମୋହନଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରିନଥିଲା । ବମ୍ବେରେ ଜାହାଜ ଚଢ଼ିବା ବେଳଠୁ ତାଙ୍କର ସଂଗ୍ରାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିଲା ।

କମ୍ପାନୀ ବମ୍ବେରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାହାଜରେ ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀ ଟିକେଟ ଖର୍ଚ୍ଚ ବହନ କରିବାକୁ ରାଜିଥାଏ । ଜଣେ ବିଲାତ୍ ଫେରନ୍ତା ଓକିଲଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏପରି ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ବ୍ୟତୀତ ଯାତ୍ରା କରିବା ସେତେବେଳେ ମୋହନଙ୍କ କଳ୍ପନା ବାହାରେ ଥିଲା। ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ସିଟ୍ ନଥିବାରୁ ସେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାଇନପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀର ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ସମ୍ମାନଜନକ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଜାହାଜର ଚିଫ୍ ଅଫିସରଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କ କେବିନରେ ଆରାମରେ ଯାତ୍ରା କରିବାର ସୁଯୋଗ ତାଙ୍କୁ ମିଳିଲା । ଚିଫ୍ ଅଫିସର ଜଣେ ମେଳାପି ଲୋକ । ଚେସ୍ ଖେଳିବାରେ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ସଉକ୍ । ମାତ୍ର ଆଦୌ ଭଲ ଖେଳିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ମୋହନଙ୍କୁ ଚେସ୍ ଖେଳ ଜଣାନଥିଲା । ମୋହନ ସବୁଥର ହାରିବାରେ କିଛି ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ନଥିଲା । ଚିଫ୍ ଅଫିସର ତାଙ୍କ ଉପରେ ଖୁସ୍ । ଜାହାଜ ଜାଞ୍ଜିବାର ବନ୍ଦରରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଉଥାଏ । ଚିଫ୍ ଅଫିସର ମୋହନଙ୍କୁ ସହର ବୁଲିବା ପାଇଁ ଡ଼ାକିନେଲେ । କିଛି ସମୟ ବୁଲାବୁଲି ପରେ ଚିଫ୍ ଅଫିସର ଗୋଟିଏ ନିକାଞ୍ଚନ ଗଳିରେ ଯେତେବେଳେ ପଶିଲେ, ମୋହନ ବାରିପାରିଲେ ସେ ତାଙ୍କୁ କୁଆଡ଼େ ନେଉଛନ୍ତି ! ଅଥଚ ପ୍ରତିବାଦ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ସାହସ ନଥିଲା । ଗୋଟାଏ ହୋସ୍‌ରେ ନେତାଙ୍କର ଅନୁସରଣ କରି ମୋହନ ଯେଉଁଠି ନିଜକୁ ଆବିଷ୍କାର କଲେ ସେଠାରେ ବେହୋସ ହେବା ପରି ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ହେଲା ଗୋଟାଏ କୋଠରୀରେ ଜଣେ ନିଗ୍ରୋ ଯୁବତୀ ପାଖରେ ମୋହନଙ୍କୁ ଛାଡିଦେଇ ଚିଫ୍ ଅଫିସର ପାଖ କୋଠରୀ ଭିତରକୁ ପଶିଲେ । ଭୟ ଓ ଲଜ୍ଜ୍ୟା ମୋହନଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରିଥିଲା । ଏକୁଟିଆ ଜାହାଜ ପାଖକୁ ସେ ଫେରିପାରିବେ ନାହିଁ । କୋଠରୀ ବାହାରକୁ ପଳାଇ ଆସି ବାଧ୍ୟହୋଇ ଅପେକ୍ଷା କଲେ । ଜାଞ୍ଜିବାରରେ ଜାହାଜ ସପ୍ତାହେ ଅଟକିଲା । ଏଇ ସପ୍ତାହକ ମୋହନ ଗୋଟିଏ ହୋଟେଲ୍‌ରେ ଯାଇ ରହିଲେ । ସହରରେ ଥିବା ଭାରତୀୟଙ୍କ ସହିତ ମିଶିଲେ ।

ବମ୍ବେ ଛାଡିବାର ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ମାସ ପରେ ଜାହାଜ ଡ଼ରବାନ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ମୋହନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ଦାଦା ଅବଦୁଲ୍ଲା ନିଜେ ବନ୍ଦରରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି । ମୋହନଙ୍କ ପରି ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟ ପୂର୍ବରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପଦାପକାଇ ନଥିଲେ । ତେଣୁ ଅବଦୁଲ୍ଲା ନିଜେ ଉପସ୍ଥିତ ରହି ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇଲେ । ଅବଦୁଲ୍ଲା

ମୋହନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଦେଲେ ଯେ ସ୍ଥାନୀୟ ଶାସକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭାରତୀୟମାନେ ଚାରିଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ । ବଣିକମାନେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ବଣିକ ଥିଲେ ମୁସଲମାନ । ଭାରତୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଓ ପାର୍ଶୀ ବଣିକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ନଗଣ୍ୟ ଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥାନ୍ତି ପାର୍ଶୀ (ଭାରତୀୟ) କିରାଣୀ । ତୃତୀୟ ସ୍ଥାନ ହିନ୍ଦୁ କିରାଣୀଙ୍କର । ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ରେଣୀରେ ଥିଲେ ମୂଲିଆ, ଫେରିବାଲା ଓ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକ । ଏହି ଶ୍ରେଣୀଟି ସ୍ୱାମୀ ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଥିଲେ ତାମିଲ୍ ଓ ସେମାନଙ୍କ ନାମ ସାମୀରେ ସରେ । 'ସ୍ୱାମୀ'ର ଅପଭ୍ରଂଶ ସାମୀ । ୟୁରୋପୀୟମାନେ ସାମୀଙ୍କୁ ମଣିଷ ଭିତରେ ଗଣୁ ନଥିଲେ । ସବୁ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ହେୟଜ୍ଞାନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନ ନିଜକୁ ଆରବବାସୀ ଭାବେ ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲା । ପାର୍ଶୀ କହୁଥିଲା ସେ ପାରସ୍ୟବାସୀ । ସେମାନଙ୍କୁ ମିଛ ଧରା ପଡୁଥିଲା ଓ ସେମାନେ ଉପହସିତ ହେଉଥିଲେ । ଶ୍ରେଣୀ ଭେଦ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସବୁ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଗୋରାମାନେ କହୁଥିଲେ କୁଲି । କୁଲି ଶିକ୍ଷକ, କୁଲି ବେପାରୀ ଭାବେ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇଥିଲା । ମୋହନ ହେଲେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ପ୍ରଥମ କୁଲି ବାରିଷ୍ଟର ! କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିବା ପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକୀୟ ଇଂରେଜଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ଶବ୍ଦଟି ଜୁଟିଲା ।

ମୋହନ ତୁରନ୍ତ ବୁଝିନେଲେ ଯେ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ଶୋଚନୀୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବିଷୟରେ ଧନୀ ବା ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ଭାରତୀୟମାନେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାନ୍ତି ନାହିଁ । ଦେଶର ବା ନିଜର ମାନ ଇଜ୍ଜତକୁ ଖାତିର ନକରି ଦିପଇସା କମେଇଲେ ଯାଏ ! ତିନି ଚାରିଦିନ ପରେ ଅବଦୁଲ୍ଲା କୋର୍ଟ ଆଡ଼େ ମୋହନଙ୍କୁ ବୁଲେଇ ନେଇଥାନ୍ତି । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏଠାକାର କୋର୍ଟ କିପରି ଚାଲିଛି ସେ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ହେଉ । ସେ କେଇଜଣ ଓକିଲଙ୍କୁ ଚିହ୍ନନ୍ତୁ । ସେତେବେଳେ ମୋହନ ଦାସ କରମଚାନ୍ଦ ଗାନ୍ଧୀ ସୁଟ୍ ପିନ୍ଧୁଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ପଗଡି ଭିଡୁଥାନ୍ତି । ପିଲାଦିନୁ ବୁଢ଼ା ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧିଜୀ କେତେପ୍ରକାର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ ଓ ପୋଷାକ ବଦଳେଇବା ପଛରେ ତାଙ୍କର କି ସଚେତନ ବା ଅବଚେତନ ଚିନ୍ତା ଥିଲା ତାହା ଏକ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ଓ ଉପାଦେୟ ଗବେଷଣାର ବିଷୟ । ଅନେକ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୁଣ୍ଡରେ ଖଦଡ଼ ଟୋପି ପିନ୍ଧିଲେ । ତାହା ଗାନ୍ଧୀ ଟୋପି ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହେଲା ଓ ସବୁ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ଗାନ୍ଧୀଟୋପି ପିନ୍ଧିଲେ । କିଛିବର୍ଷ ପରେ ସ୍ୱୟଂ ବାପୁ ଟୋପି ପିନ୍ଧିବା ଛାଡିଦେଲେ ।

କୋର୍ଟରେ ମୋହନଙ୍କ ପଗଡିକୁ ବିଚାରପତି ଗାରଢ଼େଇ କରି ଚାହିଁଲେ । ଇଂରେଜମାନେ ଘରେ, ଅଫିସରେ ବା କୋର୍ଟରେ ପଶିଲେ ମୁଣ୍ଡରୁ ଟୋପି ଉତାରି ଦିଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ଭାରତୀୟମାନେ ପଗଡି ଉତାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପଗଡି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ 'ଇଜ୍ଜତ କା ସୱାଲ୍ ' । କିଛି ସମୟ ମୋହନଙ୍କୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବା ପରେ ପଗଡି ଉତାରି ଦେବାକୁ ବିଚାରପତି ମୋହନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ମୋହନ ଏହା ମାନିଲେ ନାହିଁ ଓ କୋର୍ଟ ଛାଡି ଚାଲିଆସିଲେ । କଥା ଏଇଠି ସରିଲାନି । ଜଣେ ଭାରତୀୟ ସର୍ବତ୍ର ପଗଡି

ପିନ୍ଧିବା ସଣ୍ଡଣା ଭିତରେ ଯାଏ ଓ ଏଥିରେ ଆପତ୍ତଜନକ କିଛିନାହିଁ - ଏଇମର୍ମରେ ମୋହନ ନାଟାଲର ଖବରକାଗଜରେ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମୋହନ ଏକ ବିବାଦରେ ଜଡିତ ହୋଇଗଲେ । ଗୋଟିଏ କଳିହୁଡା ଭାରତୀୟ ଓକିଲ ଆସିଗଲା ବୋଲି ଖବର ଡରବାନ୍‌ର ଗୋରାଙ୍କ ଭିତରେ ଖେଳିଗଲା । ସେ ଯାଏ ଲାଜକୁଳା, ନମ୍ର ଓ ସବୁ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଠାରୁ ନିରାପଦ ଦୂରତ୍ୱରେ ରହୁଥିବା ଯୁବକ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପାଦ ଦେଉଦେଉ ଜଣେ ଗଣ୍ଡଗୋଳିଆ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବେ ନାମ ଅର୍ଜିବା ଏକ ବିଚିତ୍ର କଥା ।

ଯଦି ପଗଡି ପିନ୍ଧିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ବାରଣ କରାଯାଉଛି ତେବେ ସେ ଇଂରେଜ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଟୋପି ପିନ୍ଧିବେ । ମୋହନ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଟୋପିଟି ତାଙ୍କୁ କୋର୍ଟ ଭିତରେ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ପଡିବ । ସେଇଟାତ ବିଧି, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଆପତ୍ତି ନଥିଲା । ମୋହନଙ୍କ ଟୋପି ପିନ୍ଧିବା ମତଲବକୁ ଅବଦୁଲା ଘୋର ଆପତ୍ତି କଲେ । କହିଲେ ଟୋପି ପିନ୍ଧିଲେ ସେ ଗୋଟିଏ ହେଟେଲ୍ ବୟ ପରି ଦିଶିବେ ! ଅଗତ୍ୟା ପଗଡି ତା ସ୍ଥାନ ବଜାୟ ରଖିଲା ।

◆◆◆

ଐତିହାସିକ ଟ୍ରେନ୍ ଯାତ୍ରା

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ମୋହନ ଥିଲେ ଗୋଟିଏ ସରଳ ଓ ଭୀରୁ ଯୁବକ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପାଦ ଦେବା ମାତ୍ରେ ସେ ଜଣେ ଜିଦ୍‌ଖୋର ଓ ଏକବାଗିଆ ଯୁବକ ଭାବେ ପରିଚିତ ହେଲେ । ସାତଦିନ ପରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅଗ୍ନି ପରୀକ୍ଷା ଘଟିଗଲା । ମକଦ୍ଦମା ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ମୋହନଙ୍କୁ ପ୍ରିଟୋରିଆ ଯିବାକୁ ପଡିଲା । ପ୍ରିଟୋରିଆ ଟ୍ରାନ୍‌ସଭାଲର ରାଜଧାନୀ । ଟ୍ରାନ୍‌ସଭାଲ୍ ଗୋଟିଏ ବୁଅର ପ୍ରଦେଶ । ଡ଼ଚ୍‌ଙ୍କର ଆଫ୍ରିକୀୟ ବଂଶଧରଙ୍କ ନାମ ବୁଅର ।

ସେତେବେଳେ ଡରବାନ୍ ଓ ପ୍ରିଟୋରିଆ ମଧ୍ୟରେ ସିଧାସଳଖ ରେଳଯାତ୍ରାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥାଏ । ଡ଼ରବାନ୍‌ରୁ ଟ୍ରେନ ଚାର୍ଲସ ଟାଉନ୍ ଯାକେ ଯାଏ, ଚାର୍ଲସ ଟାଉନରୁ ଜୋହାନ୍‌ସବର୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ କୋଚ୍‌ରେ ଯିବାକୁ ପଡେ ଓ ଜୋହାନ୍‌ସବର୍ଗରୁ ପ୍ରିଟୋରିଆ ଯିବାକୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଟ୍ରେନ ଚାଲୁଥାଏ । ଅର୍ଥାଦ୍ ଡରବାନ୍‌ରୁ ପ୍ରିଟୋରିଆ ଯିବାକୁ ଦୁଇଥର ଟ୍ରେନ ବଦଳାଇବାକୁ ହେଉଥିଲା ।

ସଂଧ୍ୟା ନଅଟା ବେଳେ ଟ୍ରେନ୍ ନାଟାଲ୍‌ର ରାଜଧାନୀ ମରିସ୍‌ବର୍ଗରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ମୋହନ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରା କରୁଥା'ନ୍ତି । ଜଣେ ସାହେବ ମୋହନଙ୍କ ଡବା ଭିତରକୁ ପଶିଆସିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଓହ୍ଲାଇଗଲେ । ଟିକିଏ ପରେ ଦୁଇଜଣ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଧରି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ୍ ଡ଼ବା ଛାଡି ଥାର୍ଡକ୍ଲାସ ଡବାକୁ

ଯିବାପାଇଁ ଅଫିସର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ମୋହନ ପ୍ରତିବାଦ ଜଣାଇଲେ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ତ ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ ଟିକଟ ଅଛି । ତା'ଛଡା ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ ଡବାରେ ନ ଚଢ଼ିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଡ଼ରବାନ୍‌ରେ କୁହାଯାଇନି । ଅଫିସର ଦୁହେଁ ମୋହନଙ୍କୁ ଶୁଣିବାକୁ ନାରାଜ । ମୋହନ ଯଦି ଭଲରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀକୁ ନ ଯା'ନ୍ତି, ତେବେ ପୋଲିସ୍ ଡକାଯିବ । ମୋହନ ଆପେ ଡବା ବଦଳ କରିବାକୁ ମଙ୍ଗିଲେ ନାହିଁ ।

ଜଣେ ପୋଲିସ୍ କନେଷ୍ଟବଳ ଆସି ମୋହନଙ୍କୁ ଡ଼ବା ଭିତରୁ ଟାଣିଆଣି ପ୍ଲାଟଫର୍ମ ଉପରକୁ ଠେଲିଦେଲା । ତାଙ୍କ ଜିନିଷପତ୍ର ପ୍ଲାଟଫର୍ମକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଲା । ଅନ୍ୟ ଡ଼ବାକୁ ଯିବାପାଇଁ ମୋହନ ମନାକଲେ । ଟ୍ରେନ୍ ଛାଡିଦେଲା । ମୋହନ ଉଠି ଅପେକ୍ଷା ଗୃହକୁ ଚାଲିଲେ । ହାତରେ କେବଳ ବ୍ୟାଗଟିଏ ଥାଏ । ଅନ୍ୟ ଜିନିଷପତ୍ର ରେଳ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଉଠାଇ ନେଇଥା'ନ୍ତି । ଶୀତ ଦିନ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପ୍ରବଳ ଥଣ୍ଡା । ମୋହନଙ୍କ କୋଟ୍ ଜିନିଷପତ୍ର ସହିତ ରହିଥାଏ । ଷ୍ଟେସନମାଷ୍ଟରଙ୍କ ଠାରୁ କୋଟ୍‌ଟି ମାଗି ଆଣିବା ପାଇଁ ମୋହନଙ୍କର ସାହସ ବା ଇଚ୍ଛା ହେଲା ନାହିଁ । ଶୀତରେ ଥରି ଥରି ରାତିଟା କଟାଇଲେ । ବାହାରେ ପ୍ରବଳ ଶୀତ, ଭିତରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ପ୍ରବାହ ! ମୁଣ୍ଡ ଭିତରେ ନାନା ଚିନ୍ତା ଖେଳୁଥାଏ । ବାହାରର ଥଣ୍ଡା ଓ ଭିତରର ଉଷ୍ମତା ମିଶି ତାଙ୍କୁ ଆଉଟି ପକାଉଥା'ନ୍ତି । ସେ କ'ଣ ଦେଶକୁ ଫେରିଯିବେ ? କିମ୍ବା କୌଣସି ମତେ ବର୍ଷଟିଏ କଟାଇ ଫେରିବେ ? କିମ୍ବା କଳାଲୋକଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ଅଧିକାର ପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରହି ସଂଗ୍ରାମ କରିବେ ? ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ପରିସ୍ଥିତି ବଦଳେଇବା କେତେ କଠିନ ବ୍ୟାପାର ସେ କଥା ମୋହନ ବାରି ପାରିଥିଲେ । ତଥାପି ସ୍ଥିର କଲେ , ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରହିବେ । ଏଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବା ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ମୋହନଙ୍କ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବୀଜ ଅଙ୍କୁରିତ ହେଲା । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ !

ଅନେକ ବର୍ଷ ପରେ ସେବାଶ୍ରମ ଆଶ୍ରମରେ ଜଣେ ଆମେରିକାନ୍ ପାଦ୍ରୀ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ,"ଆପଣଙ୍କ ଜୀବନରେ ସବୁଠାରୁ ସୃଜନାତ୍ମକ ଅନୁଭୂତିଟି କ'ଣ ?" ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, ଅନେକ ଅନୁଭୂତି ତ ଅଛି । ତେବେ ଗୋଟିଏ ବାଛିବାକୁ ପଡିଲେ ସେ କହିବେ, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ମରିସ୍‌ବର୍ଗ ଷ୍ଟେସନରେ ଯାହା ଘଟିଲା ତାହା ତାଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ସୃଜନାତ୍ମକ ଅନୁଭୂତି । ସୃଜନାତ୍ମକ ଅନୁଭୂତି କ'ଣ କି ? ଯେଉଁ ଅନୁଭୂତି ମଣିଷକୁ ଗଢ଼େ ତାହା ସୃଜନାତ୍ମକ । ମହାତ୍ମା କହନ୍ତି, "ମୋର ସକ୍ରିୟ ଅହିଂସା ସେଇଦିନ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା "।

ମୋହନ ସ୍ଥିର କଲେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ଟ୍ରେନ୍ ଧରି ପ୍ରିଟୋରିଆ ଯିବେ । ପରଦିନ ସକାଳୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ହୋଇଥିବା ଅବିଚାର କଥା ଦୀର୍ଘ ତାରବାର୍ତ୍ତା ଯୋଗେ ରେଳ ବିଭାଗର ଜେନେରାଲ ମ୍ୟାନେଜରଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ । ଅବଦୁଲ୍ଲା ସେଠଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଖବର ପଠାଗଲା । ଜେନେରାଲ ମ୍ୟାନେଜର ରାୟ ଦେଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଅଫିସର ଦି'ଜଣ ଉଚିତ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଛନ୍ତି !

ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ଟ୍ରେନ୍ ଧରି ମୋହନ ପରଦିନ ସକାଳେ ଚାର୍ଲସ୍ ଟାଉନ ନାମକ

ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବାଟରେ କୌଣସି ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟି ନଥିଲା । ଚାର୍ଲସ୍ ଟାଉନରେ ଟ୍ରେନ୍ ବଦଳାଇ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଓ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଟ୍ରେନରେ ପ୍ରିଟୋରିଆ ଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥାଏ । ଚାର୍ଲସ୍ ଟାଉନ୍‌ରୁ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାତ୍ରୀ ସଂଖ୍ୟା ଅନେକ କମ୍ । ସେଥିପାଇଁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଟ୍ରେନ୍ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଗୋଟିଏ କୋଚ ଚାଲୁଥିଲା । ଏହି କୋଚ୍‌ରେ ମୋହନଙ୍କୁ ଆଉ ଏକ ତିକ୍ତ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲା । ତେବେ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ପୂର୍ବର ମରିସ୍‌ବର୍ଗ ଷ୍ଟେସନର ମୋହନ ଓ କୋଚ୍‌ରେ ଯାତ୍ରା କରିଥିବା ମୋହନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେତେବେଳକୁ ଅନେକ ତଫାତ୍ । କୋଚ୍ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଲିଡର (ତାଙ୍କୁ ସେହି ନାମରେ ଡକାଯାଏ) କଳା ମୋହନଙ୍କୁ ବା କିପରି ଗୋରାଙ୍କ ବସିବା କୋଚ୍ ଭିତରକୁ ଛାଡନ୍ତା ? ତେଣୁ ସେ ନିଜେ କୋଚ ଭିତରେ ବସି ମୋହନଙ୍କୁ କୋଚ ବାହାରେ ଥିବା ତା ସିଟ୍‌ରେ ବସାଇଦେଲା । ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅପମାନକୁ ମୋହନ ପାଟି ନ ଫିଟାଇ ସହିଗଲେ । କେଇଘଣ୍ଟା ପରେ ଲିଡ଼ରର ବୋଧେ ପବନ ଖାଇବାକୁ ବା ସିଗାରେଟ୍ ପିଇବାକୁ ଇଚ୍ଛାହେଲା । ସେ ତଳେ ଖଣ୍ଡେ ମଇଳା କନା ପକାଇ ସେଠି ବସିବାକୁ ମୋହନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲା, ତା'ହେଲେ ସେ ତା'ର ନିଜ ସିଟ୍‌ରେ ବସିପାରିବ । ଏ ହେୟଜ୍ଞାନ ଓ ତାହଲ୍ୟ ସହ୍ୟ କରିବା ମୋହନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟକର । ଭୟ ଓ କ୍ରୋଧରେ ଥରିଥରି ସେ କହିଲେ, ''ଏଠି ତମେ ମୋତେ ବସେଇଥିଲ ଯଦିଚ ମୁଁ କୋଚ ଭିତରେ ବସିବା କଥା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତମ ପାଦତଳେ ବସିବାକୁ ମତେ କହୁଛ ? ମୁଁ ଏହା ମାନିବି ନାହିଁ ।''

ଏତକ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଲିଡ଼ର ମୁଣ୍ଡକୁ ପିତ୍ତ ଚଢ଼ିଗଲା । ସେ ଆସି ମୋହନଙ୍କୁ ମାଡ ଦେଲା ଓ ତାଙ୍କ ବାହୁକୁ ଧରି ତଳକୁ ଘୋଷାଡିଲା । ମୋହନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ସେ ଥିଲା ବଳୁଆ । ତଥାପି ସିଟ୍‌ରୁ ନ ଉଠିବା ପାଇଁ ମୋହନ ଲୁହା ରେଲିଂକୁ ଦୁଇ ହାତରେ ଜୋର୍ କରି ଧରିଥା'ନ୍ତି । ଲିଡର ତାଙ୍କୁ ମାଡ ମାରୁଥାଏ ଓ ଘୋଷାରୁ ଥାଏ । ଯାତ୍ରୀମାନେ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଥା'ନ୍ତି । କେତେଜଣ ଆଉ ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପାଟିକରି କହିଲେ ଯେ ଲିଡର ଯଦି ତା' ସିଟରେ ବସିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ତେବେ ତାଙ୍କୁ କୋଚ ଭିତରକୁ ଛାଡିଦେଉ । କଳାଯାତ୍ରୀଟି ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଲେ ସେମାନଙ୍କର କିଛି ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । ସେପରି ନକରି ଲିଡର ତାଙ୍କୁ ମାରଧର କରିବା ଅନ୍ୟାୟ । ମହାଦେବଙ୍କ ଚଣ୍ଡୀ ଚାମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ପ୍ରତାପ ଅଧିକ ତ ! ଗୋରା ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରତିବାଦ ଶୁଣି ସେ ମୋହନଙ୍କୁ ଛାଡିଦେଲା । ମାତ୍ର କୋଚ ଭିତରକୁ ଯିବାକୁ ଦେଲା ନାହିଁ । ତା' ସହକାରୀକୁ ଉଠେଇ ସେଠି ବସିଲା । ବାଟଯାକ ଧମକାଉଥାଏ, ''ଷ୍ଟାଣ୍ଡରଟନ୍ ଷ୍ଟେସନ୍ ଆସୁ, ତମେ ମତେ ସେଇଠି ଚିହ୍ନିବ'' ଭୟରେ ମୋହନ ବସି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥା'ନ୍ତି ।

ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଜଣାଇ ମୋହନ କୋଚର ଏଜେଣ୍ଟଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଦରଖାସ୍ତ ଲେଖିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ କୋଚ ଭିତରେ ବସିବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳୁ ବୋଲି ଅନୁରୋଧ କଲେ । ତା'ପରେ ଲିଡର ତାଙ୍କୁ ଯେପରି ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର କରିଛି ତା'ର ପୁନରାବୃତ୍ତି ନହେବା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ଜଣାଇଲେ । ଏଜେଣ୍ଟ କହିଲେ ଯେ ଷ୍ଟାଣ୍ଡରଟନ୍ ଠାରୁ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ

ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ବଡ କୋଚ ଯାଏ । ତ' ଦାୟିତ୍ୱରେ ଆଉ ଜଣେ ଲିଡ଼ର । ତେଣୁ ମୋହନଙ୍କୁ କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବନାହିଁ ।

ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୋର ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର କରିଥିବା ଲିଡ଼ର ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୋହନ କୌଣସି କେଶ୍ ବା ଆପତ୍ତି ଅଭିଯୋଗ କଲେ ନାହିଁ । କାରଣ ସେ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ ଏ ଲିଡ଼ର ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହେଁ, ଏକ ମନୋବୃତ୍ତି । ମୋହନ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ନାନା ଅତ୍ୟାଚାର ସହିଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ମକଦ୍ଦମା ବା ଆପତ୍ତି କରିନାହାନ୍ତି ।

ଷ୍ଟାଣ୍ଡରଟନ୍ ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚି ମୋହନ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଅନେକ ଭାରତୀୟ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ତାର ଯୋଗେ ଅବଦୁଲ୍ଲା ସେମାନଙ୍କୁ ଖବର ଦେଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଷ୍ଟେସନ ଆସିଥିଲେ । ଷ୍ଟାଣ୍ଡରଟନ୍ ହେଉଛି ଚାର୍ଲସ ଟାଉନ୍ ଓ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ମଧରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଷ୍ଟେସନ । ସେଠି ଦିନେ ଅଟକି ଆଉ ଗୋଟିଏ କୋଚ୍ ଧରି ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ମୋହନଙ୍କ ଅଭିଜ୍ଞତା ଶୁଣି ଭାରତୀୟମାନେ ଦୁଃଖକଲେ ।

ଗୋଟିଏ ହୋଟେଲକୁ ଯାଇ ମୋହନ ତାଙ୍କୁ ରାତିକ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ରୁମ୍ ଦେବାକୁ ମ୍ୟାନେଜରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମ୍ୟାନେଜର ତାଙ୍କୁ ଗାରଡ଼େଇ ଚାହିଁଲେ ଓ କୌଣସି ରୁମ୍ ଖାଲିନାହିଁ ବୋଲି ଜଣାଇଦେଲେ । ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କର ଜଣେ ସହଯୋଗୀ ଅବଦୁଲ ଘନିଙ୍କ ସହିତ ମୋହନଙ୍କର ଭେଟ ହେଲା । ସେ ହୋଟେଲରେ ସ୍ଥାନ ଖୋଜୁଥିଲେ ଶୁଣି ଘନି ହସିଲେ । ହୋଟେଲରେ କଳାଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ନଥାଏ - ଏତକ ମୋହନ ଜାଣି ନାହାନ୍ତି ! ଘନି ତାଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ସେମାନେ ଖାଲି ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ ପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଅପମାନ ସହି ସହି ସେମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଗଲାଣି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୋହନଙ୍କ ପରି ଲୋକ ରହିପାରିବ ନାହିଁ ।

ଘନି ମୋହନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିଦେଲେ ଯେ ନାଟାଲ୍ ତୁଳନାରେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ କଳାଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଘୃଣା ରହିଛି । ନାଟାଲରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀ ଟ୍ରେନ୍ ଟିକେଟ ମିଳିଥିଲା । ମାତ୍ର ଟ୍ରାନ୍‌ସଭାଲରେ ଏହା ଅସମ୍ଭବ । କଳାମାନେ ତୃତୀୟଶ୍ରେଣୀରେ ଯିବାକୁ ବାଧ ।

ମୋହନ ରାତିକ ଭିତରେ ରେଳ ନିୟମାବଳି ଆଣି ପଢ଼ିଲେ । କଳାଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀ ବାରଣ ବୋଲି କୌଣସି ନିୟମ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଘନି ମାନିଲେ ଭାରତୀୟମାନେ କେବେ ପ୍ରଥମ ବା ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିନାହାନ୍ତି । ଟ୍ରାନସ୍‌ଭାଲରୁ ପ୍ରିଟୋରିଆ ମାତ୍ର ସଇଁତିରିଶ ମାଇଲ ବାଟ । ତଥାପି ମୋହନ ସ୍ଥିର କଲେ, ସେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରିବେ । ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚି ନିଜକୁ ଜଣେ ବାରିଷ୍ଟର ଭାବେ ପରିଚୟ ଦେଇ ମୋହନ ଷ୍ଟେସନମାଷ୍ଟରଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀ ଟିକେଟ ମାଗିଲେ ।

ଷ୍ଟେସନମାଷ୍ଟର କହିଲେ, ସେ ମୋହନଙ୍କ ମନୋଭାବ ବୁଝୁଛନ୍ତି । ଏଇ ସର୍ତ୍ତରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀ ଟିକେଟ ଦେବେ ଯେ ଗାର୍ଡ ଯଦି କେଉଁଠି ମୋହନଙ୍କୁ

ତୃତୀୟଶ୍ରେଣୀ ଡବାକୁ ଯିବାପାଇଁ କହନ୍ତି, ତେବେ ସେ ବିନା ପ୍ରତିବାଦରେ ଚାଲିଯିବେ । ମୋହନ ଯଦି ପ୍ରତିବାଦ କରନ୍ତି କିମ୍ବା କମ୍ପାନୀ ପାଖରେ ଅଭିଯୋଗ କରନ୍ତି, ତେବେ ଜଣେ କଳାଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀ ଟିକେଟ ଦେଇଥିବାରୁ ଷ୍ଟେସନମାଷ୍ଟର ହଇରାଣ ହୋଇଯିବେ । ମୋହନ ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ମନେ ହେଉଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ରଖି ସେ ତାଙ୍କୁ ଟିକେଟ ଦେଉଛନ୍ତି ।

ଷ୍ଟେସନମାଷ୍ଟର ମୋହନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀ ଟିକେଟ ଦେଇଦେଲେ ଦେଖି ଘନି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ମୋହନ ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ ଡବାରେ ବସିଲେ । ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେସନ ଗାର୍ଡ଼ ଉଠିଲେ ଓ ମୋହନଙ୍କୁ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ତିନୋଟି ଆଙ୍ଗୁଠି ଦେଖାଇଲେ । ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ, ତମ ସ୍ଥାନ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ । ସେଠାକୁ ଚାଲିଯା । ମୋହନ ଆପତ୍ତି କଲେ । ଡବାରେ ଜଣେ ଇଂରେଜ ଯାତ୍ରୀ ଥାଆନ୍ତି । ସେ ଗାର୍ଡ଼ଙ୍କ ସହିତ ତର୍କ କଲେ, ଯେ ଯଦି ମୋହନଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀ ଟିକେଟ ଅଛି, ତେବେ ସେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ନଯିବେ କାହିଁକି ? ମୋହନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, 'ଆପଣ ଆରାମରେ ବସନ୍ତୁ ।'

“ବସନ୍ତୁ ବାବା, ମୋର କ'ଣ ଅଛି ” ଗାର୍ଡ଼ ଭୁଟୁଭୁଟୁ ହେଲେ, “ଆପଣ ଯଦି ଜଣେ କୁଲି ପାଖରେ ବସି ଯିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ତେବେ ଯାଆନ୍ତୁ ।”

ପ୍ରିଟୋରିଆରେ ଗାଡି ପହଞ୍ଚିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଉ ଅଧିକ ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟିନଥିଲା । ଯେତିକି ଘଟିଲା ସେତିକି କ'ଣ କମ୍ !

◆◆◆

ରାଜନୀତିରେ ପ୍ରବେଶ

ପାଞ୍ଚଜଣ ଲୋକଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଜଣେ ଡରୁଆ ଓ ଲାଜକୁଳା ଯୁବକଟିର ପାଟି ଖୋଲୁନଥିଲା । ସେଇ ଯୁବକ ଯଦି ସଭା ଡ଼ାକି ବକ୍ତୃତା ଦିଅନ୍ତି, ଆଉ ବକ୍ତୃତା ଦେଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ଛାତି ଥରେନା, ପାଟି ଖନି ବାଜେନା, ତେବେ କ'ଣ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ? ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ ତାଙ୍କର ଏକ ବଡ଼ ଧରଣର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହାଇଛି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୋହନଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ବିରାଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା । ନିଜ ପାଇଁ ସେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ବାଟ ବାଛିଲେ । ଯେଉଁ ବାଟକୁ ପରିଚିତ ଭାଷାରେ ଆମେ ରାଜନୀତି କହିପାରୁ । ସମାଜ ଗଢ଼ା ହେବାଦିନୁ ମଣିଷ ରାଜନୀତି କରି ଆସୁଛି । ମାତ୍ର ଏକ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ଥ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ରାଜନୀତିକୁ ମୋହନଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ତାଙ୍କ ରାଜନୀତି ଆଧାତ୍ମିକତା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ଆଧାତ୍ମିକତା ଓ ରାଜନୀତି ଅଭିନ୍ନ ଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋହନ କେବେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଭାବି ନଥିଲେ ଯେ ଦିନେ ସେ ଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ, ତା'ର ନେତୃତ୍ୱ ନେବେ ।

ପ୍ରିଟୋରିଆରେ ରହିବା ପାରେ ମୋହନ ଜଣାଶୁଣା ଭାରତୀୟ ବଣିକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ ହେଲେ । କିଛିଦିନ ପରେ ସେ ସବୁ ଭାରତୀୟଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଭା ଡକାଇଲେ । କାହିଁକି ? ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଭଳି ଅମର୍ଯ୍ୟାଦା ଚାଲିଥାଏ । ତା'ର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ମତାଇବାକୁ ମୋହନ ସଭା ଡ଼ାକିଥିବେ । ଆମେ ଏହିପରି ଅନୁମାନ କରିଥାଉ । ମାତ୍ର ମୋହନ ସମବେତ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ କହିଲେ ଯେ ବେପାରରେ ସେମାନେ ସାଧୁତା ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ବିଶେଷତଃ ବିଦେଶରେ ସେମାନେ ବେପାର କରୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ସାଧୁତା ଉପରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପରିଚୟ ନିର୍ଭର କରୁଛି । ଆମ ଅନେକଙ୍କର ଧରଣା ଯେ ବ୍ୟବସାୟୀ ସତ୍ୟବାଦୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ନ୍ୟାୟ ପଥରେ ଚଳିଲେ ତା' ବେପାର ବୁଡିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କିନ୍ତୁ ପ୍ରିଟୋରିଆ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ବେପାରରେ ସତ୍ୟତା ରକ୍ଷା କରିବା ସମ୍ଭବ । ତାଙ୍କର ବହୁ ବ୍ୟବସାୟୀ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ସାଧୁତା ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଛନ୍ତି ।

ସମବେତ ଲୋକଙ୍କୁ ମୋହନ ଆହୁରି କହିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ନିଜକୁ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ପାର୍ଶି, ଖୀରଷ୍ଟାନ କିମ୍ବା ଗୁଜୁରାଟୀ, ମାଡ୍ରାସୀ, ପଞ୍ଜାବୀ ପ୍ରଭୃତି ନାମରେ ପରିଚିତ ନ କରାଇ ଭାରତୀୟ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦିଅନ୍ତୁ । ଭାରତୀୟମାନେ ଅପରିଷ୍କାର ବୋଲି ଦୁର୍ନାମ ରହିଛି । ସେମାନେ ପରିଷ୍କାର ରହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତୁ । ମୋହନଙ୍କ କହିବାର ମତଲବ, ଭାରତୀୟଙ୍କର ସାଧୁତା, ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ଓ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତାର ପରିଚୟ ପାଇଲେ ବିଦେଶୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରିବେ । ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବେ । ବାପ୍‌ରେ ! କି କୂଟବୁଦ୍ଧି !! ସଳଖଭାବେ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ନ ମତାଇ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଏକାଥରେ ଗଭୀର ସ୍ତରରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବାର ମତଲବ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅନେକ ପଦକ୍ଷେପକୁ ବିଚକ୍ଷଣ ଇଂରେଜ ପ୍ରଶାସକ, କୂଟନୀତିଜ୍ଞମାନେ ଆରମ୍ଭରୁ ଧରିପାରୁ ନଥିଲେ । ପରେ ବୁଝି ତାଙ୍କର ପ୍ରଖର ବୁଦ୍ଧି କଥା ଭାବି ବିସ୍ମିତ ହେଉଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅନେକ ପ୍ରଶଂସକ ଓ ନିନ୍ଦୁକ କହନ୍ତି ଯେ ସେ ଜଣେ ପକ୍କା ବଣିଆ ! ବଣିଆଙ୍କୁ କିଏ ବୁଦ୍ଧିରେ ପାରିବରେ ବାବା!

ଆମେ ବୁଦ୍ଧିଆଙ୍କୁ ଯେପରି ବୁଝୁ ମୋହନ ଆଦୌ ସେ ଧରଣର ବୁଦ୍ଧିଆ ନଥିଲେ । କଥା ହେଉଛି, ସେ ସତ୍‌ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲେ । ଆମେ ମାନି ନପାରୁ, ମାତ୍ର ସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧିର ଶକ୍ତି କୂଟବୁଦ୍ଧି ଠାରୁ ଅଧିକ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ଆମେ ସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧି, ସଦ୍‌ଭାବନାର ବଳ କେତେ ସେ କଥା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନ ନିଜେ ସତ୍‌ପଥରେ ରହି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସତ୍‌ପଥରେ ଚଳାଇବା ଚେଷ୍ଟାର ଏକ ପରୀକ୍ଷା ।

ପ୍ରବାସୀ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ମୋହନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ସଂଘ ଗଢ଼ନ୍ତୁ । ଏହି ସଂଘ ସେମାନଙ୍କ ସୁବିଧା, ଅସୁବିଧା କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ପାଖରେ ପେଶ୍ କରିବ ।

ପ୍ରିଟୋରିଆରେ ରହିଥିବା ଅଧିକାଂଶ ଭାରତୀୟ ଇଂରାଜୀ ଜାଣି ନଥିଲେ । ସେମାନେ ଇଂରାଜୀ ଶିଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ଓ ପରିଣତ ବୟସରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଭାଷା ଶିଖିବାରେ ଅସୁବିଧା ନାହିଁ ବୋଲି ମୋହନ ବୁଝାଇଥିଲେ । ଯଦି ଇଂରାଜୀ ଶିଖାଇବାକୁ ମୋହନ ସେମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଆନ୍ତି ତେବେ ସେମାନେ ଇଂରାଜୀ ଶିଖିବେ ବୋଲି ତିନିଜଣ ଯୁବକ ରାଜି ହେଲେ । ଦୁଇଜଣ ମୁସଲମାନ ଓ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ । ମୋହନ ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ସେମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତି ଓ ଛାତ୍ରମାନେ କାମ୍‌ଦାମ ସାରି ପଢ଼ିବାକୁ ଆସନ୍ତି ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ମୁସଲମାନମାନେ ମୋହନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଢ଼ଳିବା ଓ ତାଙ୍କଠାରୁ ନୀତିଶିକ୍ଷା କରିବା ଗୋଟିଏ ନୂଆ କଥା ହେଲା । ପୂର୍ବରୁ ମୁସଲମାନମାନେ କୌଣସି ହିନ୍ଦୁ କଥାରେ ଏଭିଳି ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ନଥିଲେ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାର ମୋହନଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲିଗଲା । ପ୍ରିଟୋରିଆରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କମ୍ । ଯଦି ମୁସଲମାନଙ୍କ ସମର୍ଥନ ସେ ପାଇନଥାନ୍ତେ ତେବେ ମୋହନ ଆଗେଇ ପାରିନଥାନ୍ତେ ।

ମୋହନଙ୍କ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭରେ ଯାହା ଶେଷରେ ବି ସେଇୟା । କୌଣସି କାମକୁ ସେ ସାନ ମଣି ନାହାନ୍ତି । ଏ ମନୋବୃତ୍ତି ଠାରୁ ଆମର ନେତା, କୁଳିନେତାମାନେ କେତେ ଦୂରରେ ! ଆମେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିବୁ ତ ପ୍ରଥମେ ପଞ୍ଚାୟତ ମେମ୍ବରଟିଏ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବୁ । ତା'ପରେ ପାହାଚ ପାହାଚ ଚଢ଼ି ଉପରକୁ ଉଠିବୁ । ଆମର ନେତା ବା ସାଧାରଣ ରାଜନୈତିକ କର୍ମୀଟିଏ କେଇଜଣ ଅପାଠୁଆଙ୍କୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ବସି ପଢ଼ାଉଛନ୍ତି - ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଆମେ କଳ୍ପନାରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିପାରୁନା ।

ଭାରତୀୟମାନେ ନିୟମିତ ଭାବେ ସପ୍ତାହକୁ ବା ମାସକୁ ଥରେ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ଏକତ୍ରିତ ହେବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ । କେତୋଟି ବୈଠକ ପରେ ସଂଘ ତରଫରୁ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖାଗଲା । ସେଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଲା ଯେ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଟିକେଟ ନ ଦେବା ପାଇଁ ରେଲୱେର କୌଣସି ସ୍ପଷ୍ଟ ନିୟମ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରା କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳୁ । ଏ ଚିଠିକୁ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ବିଚାର କଲେ ଓ ମୋହନଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ ଯଦି ଜଣେ ଭାରତୀୟର ପୋଷାକପତ୍ର ଠିକ୍‌ଥାଏ, ତେବେ ସେ ପ୍ରଥମ ବା ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରା କରିପାରିବେ । ଠିକ୍ ପୋଷାକର କୌଣସି ବର୍ଣ୍ଣନା ନ ଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ଷ୍ଟେସନମାଷ୍ଟରଙ୍କ ମର୍ଜି ଉପରେ ଏ ବିଷୟ ନିର୍ଭର କଲା । ମୋହନ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଏ ବିଚାରରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ନାହିଁ । ତେବେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯିବାକୁ ହକ୍‌ଦାର-କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଠାରୁ ଏତକ ସ୍ୱୀକୃତି ଆଦାୟ କରିବା ଏକ ସାଫଲ୍ୟ ।

ନାଟାଲ ଅପେକ୍ଷା ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ରେ ଭାରତୀୟମାନେ ଅଧିକ ହୀନିମାନ ହେଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ତିନି ପାଉଣ୍ଡ କରି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କର ଦେବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଅଛୁଆ ବସ୍ତି ପରି ସୋମନଙ୍କ ପାଇଁ ଚିହ୍ନଟ ହୋଇଥିବା ଅଞ୍ଚଳରେ ସେମାନେ କେବଳ ଜମିର ମାଲିକ ହୋଇ ପାରୁଥିଲେ । ଫୁଟପାଥରେ ଚାଲିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମନାଥିଲା ।

ନିୟମ ଥିଲା ଯେ ରାତି ନଅଟା ପରେ କୌଣସି କଳା ଲୋକ ରାସ୍ତାକୁ ବାହାରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ରାତି ନଅଟା ପରେ ବାହାରେ ରହିବା ପାଇଁ ମୋହନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁମତି ପତ୍ର ଆଣିଥିଲେ ।

ଦିନେ ମୋହନ ସଂଧାବେଳେ ରାସ୍ତାରେ ବୁଲୁଥା'ନ୍ତି । ଅତର୍କିତ ଭାବେ ଜଣେ ତାଙ୍କୁ ଧକ୍କା ଦେଲା । ମୋହନ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଦେଖିଲେ ଧକ୍କା ଦେଇଥିବା ଲୋକଟି ଜଣେ ପୋଲିସ୍ । ସେ କି ଅପରାଧ କଲେ ? ଫୁଟପାଥିରେ ଚାଲୁଥିଲେ । ଏକଥା ପୋଲିସ୍ ତାଙ୍କୁ କହିପାରିଥା'ନ୍ତା । ତା'ନ କରି ଧକ୍କାଏ ଦେଲା । ଏଦୃଶ୍ୟ ମୋହନଙ୍କର ଜଣେ ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁ ଦେଖିଲେ ଓ ଧାଇଁ ଆସି ପୋଲିସ୍‌କୁ ଧମକାଇଲେ । ଘଟଣା ପାଇଁ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି ବନ୍ଧୁ କହିଲେ ଯେ ମୋହନ ଗୋଟିଏ କେଶ୍ କରନ୍ତୁ । ସେ ସାକ୍ଷୀ ଦେବେ । ମୋହନ ରାଜିହେଲେ ନାହିଁ । ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅପମାନ ପାଇଁ ସେ କୋର୍ଟର ଆଶ୍ରୟ ନେବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି । କଳାଲୋକଙ୍କୁ ଫୁଟପାଥ୍ ବାରଣ ହୋଇଥିବା ନିୟମଟି ତ୍ରୁଟିଯୁକ୍ତ । ପୋଲିସ୍ ତାଙ୍କୁ ଧକ୍କାଏ ପକାଇବା ଗୌଣ କଥା ।

ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ଚାଲିଥିବା ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିବାଦ ପ୍ରଥମ କରି ମୋହନ କଲେ । ତାଙ୍କର ଭଦ୍ର ଆଚରଣ ଓ ଇଂରେଜ କୌଣସି ବିଦ୍ୱେଷ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଥିବା ହେତୁ ଅନେକ ଗୋରା ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ସହିତ ମୋହନଙ୍କର ସଭାବ ଥିଲା ଗୋରା ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ହୃଦୟରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅଥଚ ଗୋରା ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ ମୋହନ ସେଇଦିନୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ତାହା ବଜାୟ ରହିଲା ।

◆◆◆

ସମ୍ପର୍କ

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ କାମଟି କରୁଥିଲେ ତାକୁ ମନପ୍ରାଣ ଦେଇ କରୁଥିଲେ । ସାନ ବଡ଼ କାମ ଭେଦଭାବ ତାଙ୍କର ନଥିଲା । ଏହାର ଏକ ଚମତ୍କାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆମେ ଆଟେନବର୍ଗଙ୍କ 'ଗାନ୍ଧୀ' ଚଳଚ୍ଚିତ୍ରରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ଏକ ଜରୁରୀ ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ପରାମର୍ଶ କରିବାକୁ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ପ୍ରଭୃତି ନେତାମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଶୀଘ୍ର ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର । ମାତ୍ର ବାପୁ ଯେଉଁ କାମଟି କରିଥାନ୍ତି ତାହା ସରିଲେ ତ ! ବାପୁ ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଛେଳିଛୁଆର ଛୋଟା ଗୋଡ଼ରେ ଚେରମୂଳ ଦେଇ ପଟି ଭିଡ଼ିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଛୋଟ ଝିଅଟିଏ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥାଏ । ସେ ଏପରି ଏକନିଷ୍ଠ ଚିତ୍ତରେ କାମଟି କରୁଥାନ୍ତି ଯେ

ତାଙ୍କର ଏକାଗ୍ରତା ଭାଙ୍ଗିବାକୁ କାହାର ସାହାସ ହେଲା ନାହିଁ । ଅଥଚ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିବା କଷ୍ଟକର ହେଉଥାଏ । ବାପୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖୁଥା'ନ୍ତି, କିନ୍ତୁ କାମ ବନ୍ଦ କରୁ ନଥାନ୍ତି । ଛେଳିଛୁଆର ଶୁଶ୍ରୂଷା ସରିବା ପରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏହି ଦୃଶ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ସୂଚେଇ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସମସ୍ୟା ଓ ଛେଳିଛୁଆର ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ- ଏ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ବାପୁଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କମ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନଥିଲା ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପାଦ ରଖୁ ରଖୁ ମୋହନ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିଗଲେ । ମାତ୍ର ସେ କାହିଁକି ବିଦେଶ ଆସିଛନ୍ତି ସେ କଥା ଆଦୌ ଭୁଲି ନଥାନ୍ତି । ପଇସାପତ୍ର ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଅବଦୁଲ୍ଲା । ତାଙ୍କୁ ଆଫ୍ରିକା ଆଣିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସମସ୍ୟାକୁ ଭୁଲିବା ବା ହେଳା କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନାହିଁ । ବରଂ ମୋହନ ଯେପରି ଭାବେ ଅବଦୁଲାଙ୍କ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କଲେ ତାହା ବଡ଼ ବଡ଼ ଓକିଲଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ଏକଥା ମୋହନଙ୍କ ଆନ୍ତରିକତା ଓ ଅବଦୁଲାଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସଦିଚ୍ଛା ଯୋଗୁ ସମ୍ଭବ ହେଲା ।

ମୋହନ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ଆଟର୍ଣ୍ଣିଙ୍କୁ ଭେଟି ବୁଝିଲେ ଯେ କେସ୍ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ତାଙ୍କର କିଛି କାମ ନାହିଁ । କାରଣ ପୋଖତ୍ ବାରିଷ୍ଟରମାନେ ଏ କେଶ୍ ଲଢୁଛନ୍ତି । କେବଳ କେଶ୍‌ର ଅଗ୍ରଗତି କଥା ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ଓ ଭାରତବର୍ଷରୁ କିଛି କାଗଜପତ୍ର ମଗାଇବା ତାଙ୍କର କାମ । ଏ କଥାରେ ମୋହନଙ୍କ ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । ଏପରି ଫାଲତୁ କାମ ପାଇଁ ସେ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ଠାରୁ ଅର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କରିବେ କିପରି ? ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ କେଶକୁ ସେ ମନଯୋଗ ସହକାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । ଏଇ କେଶ୍‌ଟିକୁ ଭଲଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିବା ହେତୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଓକିଲାତିରେ ତାଙ୍କର କିଛି ଦଖଲ ଆସିଲା ।

ଅବଦୁଲାଙ୍କ କେଶ୍ ଜଣେ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଭାଇ ସହିତ ଚାଲିଥାଏ । ଭାଇ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ବଣିକ । କେଶ୍ ଭିତରେ ପଶି ମୋହନ ଜାଣିଲେ ଯେ ଏହାର ବିଚାର ଦୀର୍ଘକାଳ ଚାଲିବ । ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି କେଶ୍ ଲଢ଼ିବା କୌଣସି ପକ୍ଷ ପାଇଁ ଲାଭଜନକ ହେବନାହିଁ । ମିଳାମିଶା କରିନେବା ଉଭୟ ପକ୍ଷ ପାଇଁ ହିତକର । ମୋହନ ଏଇ ଚେଷ୍ଟାରେ ରହିଲେ । ମଧ୍ୟସ୍ଥିର ସାଫଲ୍ୟ ତା'ର ଆନ୍ତରିକତା ଓ ନିରପେକ୍ଷତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ମୋହନଙ୍କ ପାଖରେ ଏଇ ଦୁଇଟି ଗୁଣ ଥିଲା । ଅଦାଲତ ବାହାରେ ଦୁଇ ପକ୍ଷକୁ ମିଳାମିଶା କରାଇ ପାରିବା ଅଦାଲତ ଭିତରେ ସଫଳତାର ସହିତ କେଶ୍ ଲଢ଼ିବା ଠାରୁ କୌଣସି ଗୁଣରେ କମ୍ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ଏଥିପାଇଁ ଆନ୍ତରିକତା ଓ ନିରପେକ୍ଷତା ବ୍ୟତୀତ ଆଇନ୍‌ରେ ଭଲ ଦଖଲ ଥିବା ଦରକାର । ଦୁଇ ପକ୍ଷଙ୍କୁ ମିଳାମିଶା କରାଇ ପାରିଥିବାରୁ ଯେଉଁ ସନ୍ତୋଷ ମିଳେ, ଅଦାଲତରେ ଲଢ଼ି ଜିଣିବାରେ ତାହା ମିଳେନା ।

ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ତାଙ୍କୁ ସଇଁତିରିଶ ହଜାର ପାଉଣ୍ଡ ଦେବା କଥା । ଏତେ ବଡ଼ ପରିମାଣର ଅର୍ଥ ଜଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏକକାଳୀନ ଦେବା ଅସମ୍ଭବ । ମୋହନଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥିରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କିସ୍ତିରେ ଦେଣନେଣ ବିଷୟରେ ଉଭୟପକ୍ଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଥା ଛିଣ୍ଡିଲା । ମାମଲାଟିକୁ ଅଦାଲତ ବାହାରେ ସମାଧାନ କରିପାରିଥିବାରୁ ମୋହନ ପରମ

ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କଲେ । ସେଠ୍ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାୟୀ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ମାଲିମକଦ୍ଦମା କରି ସତ୍ୟାନାଶ ହେଉଥିବା ଦୁଇ ପକ୍ଷଙ୍କୁ ମିଶେଇ ଦେଇପାରିବା ଜଣେ ସଚ୍ଚା ଓକିଲର କାମ ବୋଲି ମୋହନ ବୁଝିଲେ । ପ୍ରଥମ ବଡ଼ ମକଦ୍ଦମାରୁ ସେ ଯାହା ଶିକ୍ଷା କଲେ ତାହା ତାଙ୍କ କାମରେ ଲାଗିଲା । କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର ଓକିଲାତି ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଶହ ଶହ କେଶ୍‌କୁ ଆପୋଷ ମିଳାମିଶା ଦ୍ୱାରା ମୋହନ ସମାଧାନ କରିଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଆର୍ଥିକ କ୍ଷତି ସହିବାକୁ ପଡ଼ୁ ନଥିଲା ।

ଓକିଲ, ମହକିଲ ମଧ୍ୟରେ କି ସମ୍ପର୍କ ଥାଏ ସେ କଥା ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଶେଠ ଅବଦୁଲ୍ଲା ଓ ମୋହନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ନେଣଦେଣର ସମ୍ପର୍କ ନଥିଲା । ମୋହନ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ଠାରୁ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ କଥା ଶିଖିଥିଲେ । ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ଆଟର୍ଣ୍ଣିଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଆଡ଼କୁ ଢଳିଲେ । ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ କେଶ୍ ବ୍ୟାପାରରେ ମୋହନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଆଟର୍ଣ୍ଣିଙ୍କର ନଥିଲା । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଆଟର୍ଣ୍ଣି ଜାଣିଲେ ଯେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରତି ମୋହନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅଛି । ଆଟର୍ଣ୍ଣି ଜଣେ ଉତ୍ସାହୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ । ସେ ମୋହନଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ବିଷୟରେ ପଢ଼ିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ତାଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ କରିବା । ମୋହନ କହିଲେ ଯେ ସେ ନିଜର ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବିଷୟରେ ବେଶୀ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ସେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବିଷୟରେ ପଢ଼ିବେ, ଚିନ୍ତା କରିବେ ଓ ତା'ପରେ ଅନ୍ୟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଥା ବିଚାର କରିବେ । ତେବେ ସେ ଆଟର୍ଣ୍ଣିଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚକୁ ଯିବାକୁ ରାଜି ହେଲେ ।

ଚର୍ଚ୍ଚ ଯିବା ଫଳରେ ମୋହନଙ୍କର ଅନେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ ହେଲା । କେତେକଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ସୃଷ୍ଟିହେଲା । କୋଟ୍‌ସ୍ ସାହେବ ନାମକ ଜଣେ ଯୁବକ ମୋହନଙ୍କର ବେଶ୍ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ହୋଇଉଠିଲେ । କୋଟ୍‌ସ୍ ମୋହନଙ୍କୁ ଅନେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଗ୍ରନ୍ଥ ପଢ଼ିବାକୁ ଦେଲେ । ଦିନେ ମୋହନଙ୍କ ବେକରେ ପଡ଼ିଥିବା ତୁଳସୀମାଳଟି କୋଟସ୍‌ଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲେ । ସତେ ଯେମିତି ମୋହନ ବେକରେ ଗୋଟିଏ ସାପ ଗୁଡ଼େଇଛନ୍ତି ! ମୋହନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏପରି କୁସଂସ୍କାର ଶୋଭା ପାଉନି କହି କୋଟ୍‌ସ୍ ମାଳଟିକୁ ଖୋଲିଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ।

ମୋହନ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଦେଲେ ଯେ ମାଳଟିକୁ ତାଙ୍କ ମାଆ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ମାଳଟିକୁ ପିନ୍ଧିବା ଫଳରେ ତାଙ୍କର କିଛି ଉପକାର ହେଉଥାଉ ବା ନହେଉଥାଉ, ମାଆ ଯେଉଁଟିକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ତାକୁ ସେ କାଢ଼ିପାରିବେ ନାହିଁ । କାରଣ ମାଳ ସହିତ ମାଆଙ୍କର ସ୍ନେହ, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆଶୀର୍ବାଦ ମିଶି ରହିଛି । ମାଳଟି ପୁରୁଣା ହେବା ସହିତ କ୍ଷୟ ପାଇ ଛିଡ଼ିଗଲେ ସେ ହୁଏତ ନୂଆ ମାଳ ପିନ୍ଧି ନପାରନ୍ତି । ପ୍ରକୃତରେ ସେଇୟା ହୋଇଥିଲା । ମାଆ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଥିବା ତୁଳସୀମାଳ ଛିଡ଼ିଗଲା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଉ କେବେ କୌଣସି ମାଳ ପିନ୍ଧିନାହାନ୍ତି ।

ଈଶ୍ୱର ଓ ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ, ପଢ଼ାପଢ଼ି କରିବାକୁ ମୋହନଙ୍କୁ

ତାଙ୍କର ଏକାଗ୍ରତା ଭାଙ୍ଗିବାକୁ କାହାର ସାହାସ ହେଲା ନାହିଁ । ଅଥଚ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିବା କଷ୍ଟକର ହେଉଥାଏ । ବାପୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖୁଥା'ନ୍ତି, କିନ୍ତୁ କାମ ବନ୍ଦ କରୁ ନଥାନ୍ତି । ଛେଳିଛୁଆର ଶୁଶ୍ରୂଷା ସରିବା ପରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏହି ଦୃଶ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ସୂଚେଇ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସମସ୍ୟା ଓ ଛେଳିଛୁଆର ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ- ଏ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ବାପୁଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କମ୍‌· ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନଥିଲା ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପାଦ ରଖୁ ରଖୁ ମୋହନ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିଗଲେ । ମାତ୍ର ସେ କାହିଁକି ବିଦେଶ ଆସିଛନ୍ତି ସେ କଥା ଆଦୌ ଭୁଲି ନଥାନ୍ତି । ପଇସାପତ୍ର ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଅବଦୁଲ୍ଲା । ତାଙ୍କୁ ଆଫ୍ରିକା ଆଣିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସମସ୍ୟାକୁ ଭୁଲିବା ବା ହେଳା କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନାହିଁ । ବରଂ ମୋହନ ଯେପରି ଭାବେ ଅବଦୁଲାଙ୍କ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କଲେ ତାହା ବଡ଼ ବଡ଼ ଓକିଲଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ଏକଥା ମୋହନଙ୍କ ଆନ୍ତରିକତା ଓ ଅବଦୁଲାଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସଦିଚ୍ଛା ଯୋଗୁ ସମ୍ଭବ ହେଲା ।

ମୋହନ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ଆଟର୍ଣ୍ଣିଙ୍କୁ ଭେଟି ବୁଝିଲେ ଯେ କେସ୍ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ତାଙ୍କର କିଛି କାମ ନାହିଁ । କାରଣ ପୋଖତ୍ ବାରିଷ୍ଟରମାନେ ଏ କେଶ୍ ଲଢୁଛନ୍ତି । କେବଳ କେଶ୍‌ର ଅଗ୍ରଗତି କଥା ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ଓ ଭାରତବର୍ଷରୁ କିଛି କାଗଜପତ୍ର ମଗାଇବା ତାଙ୍କର କାମ । ଏ କଥାରେ ମୋହନଙ୍କ ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । ଏପରି ଫାଲତୁ କାମ ପାଇଁ ସେ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ଠାରୁ ଅର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କରିବେ କିପରି ? ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ କେଶକୁ ସେ ମନଯୋଗ ସହକାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । ଏଇ କେଶ୍‌ଟିକୁ ଭଲଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିବା ହେତୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଓକିଲାତିରେ ତାଙ୍କର କିଛି ଦଖଲ ଆସିଲା ।

ଅବଦୁଲାଙ୍କ କେଶ୍ ଜଣେ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଭାଇ ସହିତ ଚାଲିଥାଏ । ଭାଇ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ବଣିକ । କେଶ୍ ଭିତରେ ପଶି ମୋହନ ଜାଣିଲେ ଯେ ଏହାର ବିଚାର ଦୀର୍ଘକାଳ ଚାଲିବ । ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି କେଶ୍ ଲଢ଼ିବା କୌଣସି ପକ୍ଷ ପାଇଁ ଲାଭଜନକ ହେବନାହିଁ । ମିଳାମିଶା କରିନେବା ଉଭୟ ପକ୍ଷ ପାଇଁ ହିତକର । ମୋହନ ଏଇ ଚେଷ୍ଟାରେ ରହିଲେ । ମଧ୍ୟସ୍ଥିର ସାଫଲ୍ୟ ତା'ର ଆନ୍ତରିକତା ଓ ନିରପେକ୍ଷତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ମୋହନଙ୍କ ପାଖରେ ଏଇ ଦୁଇଟି ଗୁଣ ଥିଲା । ଅଦାଲତ ବାହାରେ ଦୁଇ ପକ୍ଷଙ୍କୁ ମିଳାମିଶା କରାଇ ପାରିବା ଅଦାଲତ ଭିତରେ ସଫଳତାର ସହିତ କେଶ୍ ଲଢ଼ିବା ଠାରୁ କୌଣସି ଗୁଣରେ କମ୍ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ଏଥିପାଇଁ ଆନ୍ତରିକତା ଓ ନିରପେକ୍ଷତା ବ୍ୟତୀତ ଆଇନ୍‌ରେ ଭଲ ଦଖଲ ଥିବା ଦରକାର । ଦୁଇ ପକ୍ଷଙ୍କୁ ମିଳାମିଶା କରାଇ ପାରିଥିବାରୁ ଯେଉଁ ସନ୍ତୋଷ ମିଳେ, ଅଦାଲତରେ ଲଢ଼ି ଜିଣିବାରେ ତାହା ମିଳେନା ।

ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ତାଙ୍କୁ ସଇଁତିରିଶ ହଜାର ପାଉଣ୍ଡ ଦେବା କଥା । ଏତେ ବଡ଼ ପରିମାଣର ଅର୍ଥ ଜଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏକକାଳୀନ ଦେବା ଅସମ୍ଭବ । ମୋହନଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥିରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କିସ୍ତିରେ ଦେଣନେଣ ବିଷୟରେ ଉଭୟପକ୍ଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଥା ଛିଣ୍ଡିଲା । ମାମଲାଟିକୁ ଅଦାଲତ ବାହାରେ ସମାଧାନ କରିପାରିଥିବାରୁ ମୋହନ ପରମ

ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କଲେ । ସେଠ୍ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାୟୀ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ମାଲିମକଦ୍ଦମା କରି ସତ୍ୟାନାଶ ହେଉଥିବା ଦୁଇ ପକ୍ଷଙ୍କୁ ମିଶେଇ ଦେଇପାରିବା ଜଣେ ସଚ୍ଚା ଓକିଲର କାମ ବୋଲି ମୋହନ ବୁଝିଲେ । ପ୍ରଥମ ବଡ଼ ମକଦ୍ଦମାରୁ ସେ ଯାହା ଶିକ୍ଷା କଲେ ତାହା ତାଙ୍କ କାମରେ ଲାଗିଲା । କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର ଓକିଲାତି ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଶହ ଶହ କେଶ୍‌କୁ ଆପୋଷ ମିଳାମିଶା ଦ୍ୱାରା ମୋହନ ସମାଧାନ କରିଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଆର୍ଥିକ କ୍ଷତି ସହିବାକୁ ପଡ଼ୁ ନଥିଲା ।

ଓକିଲ, ମହକିଲ ମଧ୍ୟରେ କି ସମ୍ପର୍କ ଥାଏ ସେ କଥା ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଶେଠ ଅବଦୁଲ୍ଲା ଓ ମୋହନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ନେଣଦେଣର ସମ୍ପର୍କ ନଥିଲା । ମୋହନ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ଠାରୁ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ କଥା ଶିଖିଥିଲେ । ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ଆଟର୍ଣ୍ଣିଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଆଡ଼କୁ ଢଳିଲେ । ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ କେଶ୍ ବ୍ୟାପାରରେ ମୋହନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଆଟର୍ଣ୍ଣିଙ୍କର ନଥିଲା । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଆଟର୍ଣ୍ଣି ଜାଣିଲେ ଯେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରତି ମୋହନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅଛି । ଆଟର୍ଣ୍ଣି ଜଣେ ଉତ୍ସାହୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ । ସେ ମୋହନଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ବିଷୟରେ ପଢ଼ିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ତାଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ କରିବା । ମୋହନ କହିଲେ ଯେ ସେ ନିଜର ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବିଷୟରେ ବେଶୀ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ସେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବିଷୟରେ ପଢ଼ିବେ, ଚିନ୍ତା କରିବେ ଓ ତା'ପରେ ଅନ୍ୟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଥା ବିଚାର କରିବେ । ତେବେ ସେ ଆଟର୍ଣ୍ଣିଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚକୁ ଯିବାକୁ ରାଜି ହେଲେ ।

ଚର୍ଚ୍ଚ ଯିବା ଫଳରେ ମୋହନଙ୍କର ଅନେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ ହେଲା । କେତେକଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ସୃଷ୍ଟିହେଲା । କୋଟ୍‌ସ୍ ସାହେବ ନାମକ ଜଣେ ଯୁବକ ମୋହନଙ୍କର ବେଶ୍ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ହୋଇଉଠିଲେ । କୋଟ୍‌ସ୍ ମୋହନଙ୍କୁ ଅନେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଗ୍ରନ୍ଥ ପଢ଼ିବାକୁ ଦେଲେ । ଦିନେ ମୋହନଙ୍କ ବେକରେ ପଡ଼ିଥିବା ତୁଳସୀମାଳଟି କୋଟସ୍‌ଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲେ । ସତେ ଯେମିତି ମୋହନ ବେକରେ ଗୋଟିଏ ସାପ ଗୁଡ଼େଇଛନ୍ତି ! ମୋହନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏପରି କୁସଂସ୍କାର ଶୋଭା ପାଉନି କହି କୋଟ୍‌ସ୍ ମାଳଟିକୁ ଖୋଲିଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ।

ମୋହନ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଦେଲେ ଯେ ମାଳଟିକୁ ତାଙ୍କ ମାଆ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ମାଳଟିକୁ ପିନ୍ଧିବା ଫଳରେ ତାଙ୍କର କିଛି ଉପକାର ହେଉଥାଉ ବା ନହେଉଥାଉ, ମାଆ ଯେଉଁଟିକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ତାକୁ ସେ କାଢ଼ିପାରିବେ ନାହିଁ । କାରଣ ମାଳ ସହିତ ମାଆଙ୍କର ସ୍ନେହ, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆଶୀର୍ବାଦ ମିଶି ରହିଛି । ମାଳଟି ପୁରୁଣା ହେବା ସହିତ କ୍ଷୟ ପାଇ ଛିଡ଼ିଗଲେ ସେ ହୁଏତ ନୂଆ ମାଳ ପିନ୍ଧି ନପାରନ୍ତି । ପ୍ରକୃତରେ ସେଇୟା ହୋଇଥିଲା । ମାଆ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଥିବା ତୁଳସୀମାଳ ଛିଡ଼ିଗଲା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଉ କେବେ କୌଣସି ମାଳ ପିନ୍ଧିନାହାନ୍ତି ।

ଈଶ୍ୱର ଓ ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ, ପଢ଼ାପଢ଼ି କରିବାକୁ ମୋହନଙ୍କୁ

ସମୟ ମିଳୁଥିଲା । କୋଟ୍‌ସ୍‌ଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥର ଗୋଟିଏ ଲାଇବ୍ରେରୀ ସେ କଲେ । ବର୍ଷକ ଭିତରେ ସେ ପ୍ରାୟ ଅଶୀଖଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥ ପଢ଼ିଛନ୍ତି । ତା' ଭିତରେ ସେଲ୍‌ସ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୂଦିତ କୋରାନ୍ ଅନ୍ତର୍ଗତ। Kingdom of God is within you ବହିଟି ପଢ଼ି ମୋହନ ପରମ ସନ୍ତୋଷ ଅନୁଭବ କଲେ । ନିତ୍‌ସେଙ୍କ 'ଦସ୍ ସ୍ପେକ୍ ଜାରାଥୁଷ୍ଟା ବହି ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାହା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କଲାନାହିଁ । ଆଧୁନିକ କାଳରେ ନିତ୍‌ସେ ନାସ୍ତିକତାର ମହାନ୍ ପ୍ରବକ୍ତା । ନାସ୍ତିକତା ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ । ତେଣୁ ମୋହନ ନିତ୍‌ସେଙ୍କୁ ପଢ଼ିବା କଥା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବେଶୀ ପଢ଼ାପଢ଼ି କରି ନଥିଲେ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ଅଛି । ପରେ ଜେଲ୍‌ରେ ରହିବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାମ ଥିଲା ପଢ଼ିବା ଓ ଲେଖିବା ।

ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ସବୁ ପଢ଼ି, କୋଟ୍‌ସ୍ ଓ ଆଉ କେତେକ ଧାର୍ମିକ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଓ ଚର୍ଚ୍ଚ ସଭାକୁ ଯାଇ ମୋହନଙ୍କ ମନ ଶାନ୍ତି ହେଉ ନଥିଲା । ତାଙ୍କ ମନରେ ଉଠୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଧାର୍ମିକ ପ୍ରଶ୍ନ ତାଙ୍କୁ କିପରି ଜର୍ଜରିତ କରୁଛି ସେଇକଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସେ ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୀର୍ଘ ଚିଠି ଦେଲେ । ରାମ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ରଖି ଜଣେ ମୁକ୍ତି ପାଇପାରିବ ? ମୁକ୍ତି କ'ଣ ? କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ? ବେଦ ଓ ଭଗବଦ୍ ଗୀତା କିଏ ଲେଖିଛନ୍ତି ? ଏଇପରି ସତେଇଶଟି ପ୍ରଶ୍ନ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଥାଏ - ଯଦି ମତେ ଗୋଟିଏ ସାପ କାମୁଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଥାଏ, ତେବେ ମୁଁ ତାକୁ ମାରିବି ବା ତା'ର କାମୁଡ଼ା ଖାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବି ? ମୋହନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏ ପ୍ରଶ୍ନଟି ବିଶେଷ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । କାରଣ ନିଜ ଜୀବନରେ ଏଇ ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ସେ ହେଉଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅରମା ଜାଗାରେ ଆଶ୍ରମ କଲେ, କିନ୍ତୁ ସାପ ମାରିଲେ ନାହିଁ । ନିଜେ ନୁହନ୍ତି କି କୌଣସି ଆଶ୍ରମବାସୀ ନୁହନ୍ତି । ଜଣେ ଯଦି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆଶ୍ରା କରେ ତେବେ ଈଶ୍ୱର ତାକୁ ରକ୍ଷା କରିବେ । ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ବା ମାରନ୍ତୁ ସେ କାହିଁକି ସାପ ମାରିବ ? ସାପ ମାରିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ରାୟଚାନ୍ଦ ଦେଲେ - ମୋ ବଡେଇବା ଅନୁସାରେ ତୁମେ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ପାଇପାରିବ ନାହିଁ । ତମ ଅନ୍ତର କେତେଦୂର ଆଲୋକିତ ଓ ବିକଶିତ ହୋଇଛି ସେଇ ଅନୁସାରେ ତମେ ଏହାର ଉତ୍ତର ପାଇବ । ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇ ପ୍ରଶ୍ନଟିକୁ ପୁଣି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରାଇ ଦେଲେ । ଜୀବନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେ ଧାର୍ମିକ ପୁରୁଷଙ୍କ ସାନ୍ନିଧରେ ଆସିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କୁ ସର୍ବମହାନ୍ ମନେ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁ ହୋଇ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ସବୁ ମଣିଷ ଗୁରୁ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ନ ପାରିବା ମଣିଷଙ୍କ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ନିଜ ବାଟ ନିଜେ ଖୋଜିଥିଲେ ।

ଇଂଲଣ୍ଡରେ ମୋହନ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାହା ବଢ଼ିଲା । ବାଇବେଲ୍ ପଢ଼ି ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ବିଗଳିତ ହେଲା । ଯିଶୁଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ତାଙ୍କୁ ଗଭୀର ଭାବେ ସ୍ପର୍ଶ କଲା । ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଭୁଙ୍କର କି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମ । କିଛି ବର୍ଷ ପରେ ମୋହନ ଜୋହାନ୍‌ସବର୍ଗ ଠାରେ ଏକ ଅଫିସ୍

ଖୋଲିଥିଲେ । ଅଫିସ୍‌ରେ ତାଙ୍କ ଟେବୁଲ୍ ପାଖ କାନ୍ଥରେ ସେ ଯିଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଏକ ସୁନ୍ଦର ଫଟୋ ଟାଙ୍ଗିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିନେବାକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହୋଇଛି ।

ତେବେ ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହନ୍ତି - ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ମୂଳକଥା ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମର ମୂଳକଥା ସମାନ । ସେ ଯଦି ଜଣେ ଉତ୍ତମ ହିନ୍ଦୁ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ ସେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ । ତେଣୁ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଯାହା ସବୁ ସନ୍ଥ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥାନ୍ତି, ସେ କଥା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ମଧ୍ୟ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇଥିଲା । ଈଶ୍ୱର ଏକ - ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ବିଭିନ୍ନ ପଥ ପଡ଼ିଛି ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଆକର୍ଷଣ ଦେଖି ଅନେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ତାଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । କେହି କେହି ଟିକିଏ ଜୋର୍ କରୁଥିବାରୁ ସେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ । ଥରେ ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୃଦ୍ଧା ମିଶନେରୀ ଜେଲ୍ ଫେରନ୍ତା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୁହଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠିଲା । ହସି ହସି ଦୁଇ ପାପୁଲିରେ ଉକ୍ତ ବୃଦ୍ଧାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ତୋଳିଧରି ସେ କହିଥିଲେ, ''ଆଲୋ ମୋ ନବେ ବର୍ଷର ଡାର୍ଲିଙ୍ଗ କୁନି ମା ! ଈଶ୍ୱର ଯଦି ମତେ ତମ ପଥକୁ ନେଇଯିବାକୁ ଚାହୁଁଥା'ନ୍ତି, ତେବେ ମତେ ସେ ନେଇଯିବେ ।''

◆◆◆

ବାହୁଡ଼ା ଯାତ୍ରା ଅଟକିଲା

ପ୍ରିଟୋରିଆରେ ମୋହନ ବର୍ଷେ କଟେଇଲେ । ଏଇଟି ଥିଲା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଷ । ଏଇ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ମୋହନ ରାଜନୀତିରେ ପଶିଲେ । ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷା ଲାଭକଲେ ଏବଂ ନିଜର ପେଶା ଓକିଲାତିରେ ତାଙ୍କର କିଛି ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଓ ଦଖଲ ଆସିଲା । ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ କେଶ୍‌ର ସମାଧାନ ହୋଇଯିବା ପରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୋହନଙ୍କ ପ୍ରଥମ କାମ ସରିଲା । ଏଥର ଦେଶକୁ ଫେରି ପାରିବେ ଭାବି ମୋହନ ହାଲୁକା ଅନୁଭବ କଲେ । ପ୍ରିଟୋରିଆରୁ ଡରବାନ୍ ଫେରିଆସି ଭାରତକୁ ଯିବାର ଆୟୋଜନ କଲେ । ମାତ୍ର ମୋହନଙ୍କୁ ଏକ ଭବ୍ୟ ବିଦାୟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ନ ଦେଇ ଶେଠ ଅବଦୁଲ୍ଲା ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ନ୍ତେ କିପରି ? ଅବଦୁଲା ଓ ତାଙ୍କର ଅନେକ ଭାରତୀୟ ବନ୍ଧୁ ପୂରା ଗୋଟାଏ ଦିନ ମୋହନଙ୍କ ସହିତ କଟାଇବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କଲେ । ସେଇ ବନ୍ଧୁମିଳନରେ ଖବରକାଗଜ ଲେଉଟାଉ ଲେଉଟାଉ ମୋହନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଟିଏ ଛୋଟ

ସମ୍ବାଦ ଠାରେ ଅଟକିଗଲା । ସେଇଟି ହେଉଛି, ନାଟାଲ ବିଧାନସଭା ନିର୍ବାଚନରେ ଭାରତୀୟମାନେ ଭୋଟ ଦେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସରକାର ଗୋଟିଏ ବିଲ୍ ପାଶ୍ କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ।

ଏପରି ବିଲ୍ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋହନ ବା ସେଠାରେ ଥିବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାରତୀୟ ସଚେତନ ନଥିଲେ । କାରଣ ଆଫ୍ରିକୀୟ ଭାରତୀୟଙ୍କର ନିଜର ରାଜନୈତିକ ଅଧିକାର ପ୍ରତି କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଦଶହଜାର ୟୁରୋପୀୟଙ୍କର ଭୋଟ ଅଧିକାର ଥିବା ସ୍ଥଳେ ମାତ୍ର ଅଢ଼େଇ ଶହ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଏଇ ଅଧିକାର ମିଳିଥିଲା । ତାହା ପୁଣି ବନ୍ଦ ହେବାକୁ ଯାଉଛି । ସମ୍ପତ୍ତି ଓ କର ପରିମାଣ ଭିତ୍ତିରେ ଭାରତୀୟମାନେ ନାଗରିକ ଅଧିକାର ପାଉଥିଲେ । ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ନାଗରିକ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ ପଛରେ ମୋହନ ଏକ ହୀନ ଚକ୍ରାନ୍ତ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ । ଏହି ବିଲ୍‌ର ତୀବ୍ର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ସେ ଭାରତୀୟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ ।

ମାତ୍ର କିଏ କରିବ ? କ'ଣ କରିବ ? ଶେଠ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ଭାଷାରେ ସେମାନେ ସବୁ ଅପାଠୁଆ । ବେପାର କରିବାକୁ ଏ ଦେଶରେ ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପରି ମୂର୍ଖ ଲୋକଙ୍କୁ ୟୁରୋପୀୟ ଆଟର୍ଣ୍ଣିମାନେ ଯେଉଁବାଟେ ଚଲାନ୍ତି, ସେମାନେ ସେଇବାଟେ ଚାଲନ୍ତି । ଯେଉଁ ଯୁବ ଭାରତୀୟମାନେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପାଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ । ସେମାନେ ଗୋରା ପାଦ୍ରୀଙ୍କ କଥା ମାନନ୍ତି । ଆଉ ଗୋରା ପାଦ୍ରୀମାନେ ତ ସରକାରଙ୍କ ଖାସ୍ ଲୋକ । ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ହେଲେ ଦେଶକୁ ଭୁଲିଯାଉଛି, ଏ କଥା ଜାଣି ମୋହନ ବିସ୍ମିତ ଓ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ ।

ସମସ୍ତେ ସମସ୍ୱରରେ କହିଲେ ଯେ ବିଲ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭରତୀୟମାନେ ଦୃଢ଼ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଯଦି ମୋହନ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତେବେ ଦେଶକୁ ନ ଫେରି ସେ ମାସେ ଡରବାନ୍‌ରେ ଅଟକି ଯାଆନ୍ତୁ । କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ସେମାନଙ୍କୁ ବତାନ୍ତୁ । ଡରବାନ୍‌ରେ ମୋହନ ଯେତେଦିନ ରହିବେ, ଆଡ଼ଭୋକେଟ୍ ହିସାବରେ ତା'ର ପ୍ରାପ୍ୟ ସେ ପାଇବେ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ଅଟକିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ବାଟ ନଥିଲା । ତେବେ ମୋହନ ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ ଯେଉଁ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସେ ଅଟକୁଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ କୌଣସି ପାଉଣା ନେବେ ନାହିଁ । ନ ନିଅନ୍ତୁ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କେଶ୍ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ତ ନେବେ ? ନିଜ ନିଜ କେଶ୍ ଲଢ଼ିବାକୁ ଅନେକ ଭାରତୀୟ ବଣିକ ମୋହନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ ।

ମୋହନ ମାସେ ରହିବାକୁ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ମାସେ ପାଇଁ ରହୁ ରହୁ ରହିଗଲେ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ! ସେତେବେଳେ ସେ କ'ଣ ଭାବିଥିଲେ ଯେ ଗୋଟାଏ ଜାତିକୁ ତା'ର ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ କରାଇବା ମାସକର କାମ ନୁହେଁ, ସାରା ଜୀବନର କାମ । ଅବଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏଥିପାଇଁ କେବେ ଅନୁତାପ କରିନାହାନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେଉଁ କାମ କରୁଥିଲେ, କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପରେ ଭାରତ ଫେରି ସେଇ କାମରେ ଲାଗିଲେ ।

ମୋହନଙ୍କୁ ବିଦାୟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ସଭା ପ୍ରସ୍ତାବିତ ବିଲ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗଠନ କରି ଶେଷ ହେଲା । ଭାରତୀୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀଙ୍କ ତାଲିକା କରାଗଲା । ଘନ ଘନ ମିଟିଂ ଚାଲିଲା । ଭାରତୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଯୁବକମାନେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହେଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ମିଟିଂରେ ଯୋଗଦେଲେ । ନିଜ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଧନ୍ଦା ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏକ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିବା ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଭାରତୀୟ ବଣିକଙ୍କ ପାଇଁ ଥିଲା ଏକ ନୂଆ ଅନୁଭୂତି । ଉଚ୍ଚନୀଚ ଜାତିଭେଦ, ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମଭେଦ, ମାଡ୍ରାସୀ ଗୁଜୁରାଟୀ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭେଦ, ସବୁ ଭୁଲି ଭାରତୀୟମାନେ ଏକଜୁଟ ହେଲେ ।

୧୮୯୪ ବର୍ଷ ମେ ମାସ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ଦାଦା ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ଘରେ ବୈଠକ ବସିଲା । ଜୁନ୍‌ମାସ ଯାକ ସଭାସମିତି କରିବା, ଦରଖାସ୍ତ ଲେଖିବା ଓ ସରକାରୀ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଭେଟିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାରେ ମୋହନ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ । ନାଟାଲର ଆଟୋର୍ଣ୍ଣି ଜେନେରାଲ୍ ହାରି ଏସ୍‌କୋମ୍ବ ମୋହନଙ୍କୁ ସହଯୋଗ କଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧି ବତାଇଲେ । ପରେ ଏସ୍‌କୋମ୍ବ ନାଟାଲର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯଦି ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ ଓ ଅହିଂସ ହୋଇନଥାନ୍ତେ ତେବେ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ସଂଗ୍ରାମରେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଏତେ ଇଂରେଜୀ ଲୋକ ଆଗେଇ ଆସି ନଥାନ୍ତେ । ଏସ୍‌କୋମ୍ବଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ମୋହନ ତାଙ୍କ ଘର ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଘର ଭଡ଼ାନେଇ ରହିଲେ । ମୋହନ ପାଖରେ ରହିଲେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘନ ଘନ ଆଲୋଚନା ହୋଇପାରିବ । ଦାଦା ଅବଦୁଲ୍ଲା ଆନନ୍ଦମନରେ ଘରଭଡ଼ା ଦେବାକୁ ରାଜି ହୋଇ ମୋହନଙ୍କ ନୂଆ ଘରକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଆସବାବପତ୍ର ଯୋଗାଇଦେଲେ ।

ଲଣ୍ଡନରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତା ଦାଦାଭାଇ ନାଓରଜୀଙ୍କ ସହିତ ମୋହନ ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷାକରିଥାନ୍ତି । ନାଓରଜୀ ଥିଲେ ବମ୍ବେର ଜଣେ ଗଣିତ ଅଧ୍ୟାପକ । ତାହାଛଡ଼ା ଲଣ୍ଡନରେ ଯାଇ ବାଣିଜ୍ୟ କଲେ । ବାଣିଜ୍ୟରୁ ପଶିଲେ ରାଜନୀତିରେ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟକୁ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିବା ତାଙ୍କର ବିରଳ କୃତୀତ୍ୱ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟରେ ସେ ଥିଲେ ଏକମାତ୍ର ଭାରତୀୟ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳରେ ମୂଳଦୁଆ ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ପଡ଼ିଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ଥରେ ପଚରାଯାଇଥିଲା ଯେ ଯଦି ତାଙ୍କର ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଏ ତେବେ ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବେ କି ? ଏହାର ନାସ୍ତିବାଚକ ଉତ୍ତର ଦେଇ ଦାଦାଭାଇ ଭହିଥିଲେ, "ମୁଁ ମୋର ଗଣିତ ଅଧ୍ୟାପନା କାମକୁ ଫେରିଯିବି ।" ସେ ଅଧା ରଖିଥିବା କାଲ୍‌କୁଲସ୍ ବହିଟିକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଅନେକ ସମୟରେ ଦାଦାଭାଇ ଅବଶୋଷ କରୁଥିଲେ ।

ନାଟାଲ୍‌ରେ ମୋହନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଏସ୍‌କୋମ୍ବ ଥାଆନ୍ତି, ଲଣ୍ଡନରେ ଥାଆନ୍ତି ନାଓରଜୀ । ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ଥାଆନ୍ତି ଅବଦୁଲ୍ଲା । ଏକଥା ସମସ୍ତେ

ଜାଣିଥିବାରୁ ମୋହନଙ୍କୁ କେହି ଦୁର୍ବଳ ମଣୁନଥିଲେ । ସେ ଯେଉଁଠିକୁ ଯାହା ଦରଖାସ୍ତ ଲେଖିଥିଲେ ତାକୁ ଅଳିଆ କାଗଜଗଦା ଭିତରକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେବାର ସାହସ ଅଫିସରଙ୍କର ନଥିଲା । ଜୁନ୍ ୨୮ ତାରିଖରେ ନାଟାଲ୍ ବିଧାନସଭାକୁ ଯେଉଁ ଆବେଦନପତ୍ର ପଠାଇଥିଲେ ତାହା ଥିଲା ତ୍ରୁଟିଶୂନ୍ୟ ଓ ନିରପେକ୍ଷ । ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଦାବୀକୁ ସେ ଚମତ୍କାର ଢଙ୍ଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ । ମାକସ୍‌ମୁଲରଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କେଇଜଣ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଇଉରୋପୀୟ ଚିନ୍ତାନାୟକଙ୍କ ଲେଖାରୁ ଉଦ୍ଧୃତ କରି ସେ ଚବିଶଟି ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଏହି ଦରଖାସ୍ତଟି ଲେଖିଥିଲେ । ସାମାନ୍ୟ କ୍ରୋଧ ବା ଅତିରଞ୍ଜନ ନଥାଇ ଶାନ୍ତ ଭାବେ ଯେପରି ମୋହନ ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ ତାହା ଶତ୍ରୁପକ୍ଷକୁ ତ୍ରସ୍ତ କଲା ।

ଭାରତୀୟଙ୍କ ତରଫରୁ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ବିଲ୍‌ର କୌଣସି ପ୍ରତିବାଦ ନ ହେବା ସେମାନଙ୍କ ଅଯୋଗ୍ୟତା ପ୍ରମାଣ କରେ । ଏଇ ଥିଲା ସାହେବମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି । ଏଇ ଯୁକ୍ତିରେ ନିହିତ ସତ୍ୟତାକୁ ମୋହନ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ। ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀଙ୍କୁ ଧରି ଦିନରାତି କାମରେ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ । ରାତାରାତି ପାଞ୍ଚଶହ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ସମ୍ବଳିତ ଦରଖାସ୍ତ ଲେଖା ହୋଇ ସବୁ ଖବରକାଗଜ ଓ ସରକାରୀ ଦପ୍ତରମାନଙ୍କୁ ପଠାଗଲା । ଖବରକାଗଜରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଫଳରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଦାବିର ପ୍ରଚାର ଘଟିଲା । ବିଲ୍‌ଟିକୁ କିଛିଦିନ ଗଡ଼େଇ ଦବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରି ନାଟାଲ୍ ଆସେମ୍ବ୍ଲିର ବାଚସ୍ପତି ଓ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କରିବା ଥିଲା ମୋହନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପଦକ୍ଷେପ । ବାଚସ୍ପତିଙ୍କ ଠାରୁ ତୁରନ୍ତ ଉତ୍ତର ଆସିଲା ଯେ ବିଲ୍‌ର ଆଲୋଚନା ଦୁଇଦିନ ଘୁଞ୍ଚାଇ ଦିଆଯାଉଛି । ଦୁଇଦିନ ହେଉ ପଛେ ଏତଦ୍ୱାରା ଭାରତୀୟଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଓ ପ୍ରତିବାଦକୁ ସ୍ୱୀକାର କରାଗଲା । ମୋହନ ଓ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀମାନେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ । ବିଲ୍‌ଟି କିନ୍ତୁ ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ ପାସ୍ ହେଲା ।

ମୋହନ ଦବିଗଲେ ନାହିଁ । ସେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱର ଇଂଲଣ୍ଡରେ ପହଞ୍ଚିବା ଦରକାର । ସେତେବେଳେ ଲର୍ଡ଼ ରିପନ୍ ଥିଲେ ଉପନିବେଶ ଗୁଡ଼ିକର ବ୍ରିଟିଶ୍ ସେକ୍ରେଟାରୀ । ଦଶହଜାର ନାଟାଲବାସୀ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଦସ୍ତଖତରେ ଲର୍ଡ଼ ରିପନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଗୋଟିଏ ଅଭିଯୋଗପତ୍ର ପଠାଇବାକୁ ସ୍ଥିର କରାଗଲା । ଏ କାମ ସହଜ ନୁହେଁ । ଏଥିପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ମନୋବଳ, ଜନବଳ, ଧନବଳ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ମୋହନ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଶେଠ ଅବଦୁଲା, ଶେଠ ଦାଉଦ ଓ ଅନ୍ୟ ଧନୀ ବଣିକମାନେ ଅକୁଣ୍ଠିତ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଲେ । ଦସ୍ତଖତ ସଂଗ୍ରହ ଅଭିଯାନରେ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଗାଡ଼ି ଦେବା ସହିତ ଗାଡ଼ି ଧରି ନିଜେ ଦିନରାତି ବୁଲିଲେ । ପନ୍ଦର ଦିନ ଭିତରେ ଲର୍ଡ଼ ରିପନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଦରଖାସ୍ତ କରାଗଲା । ଏହାର ନକଲ ଭାରତବର୍ଷର ସମ୍ବାଦପତ୍ର, ଇଂଲଣ୍ଡର ବିଭିନ୍ନ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ଓ ଖବରକାଗଜମାନଙ୍କୁ ପଠାଗଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟମାନେ କି ଦୁଃଖ ଓ ଅପମାନ ସହି ରହିଛନ୍ତି ସେ କଥା ଭାରତବାସୀ ଏ ଦରଖାସ୍ତ ଖବରକାଗଜରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାରୁ ଜାଣିଲେ । ଟାଇମସ୍

ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆ କାଗଜ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଦାବିକୁ ଦୃଢ଼ ସମର୍ଥନ ଜଣାଇଲା । ଆହୁରି ବଡ଼ କଥା, ଲଣ୍ଡନର ବିଖ୍ୟାତ ଟାଇମସ୍ କାଗଜ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଦାବି ନ୍ୟାୟୋଚିତ ବୋଲି ମତ ଦେଲା ।

ମାତ୍ର ପନ୍ଦରମାସ ପୂର୍ବେ ରାଜକୋଟର ଭୀରୁ, ଲାଜକୁଳା ଯୁବ ବାରିଷ୍ଟର ଭିତରେ ଏତେ ତେଜ ଓ୍ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ କେଉଁଠି ଲୁଚିଥିଲା ! ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଦେଖାଯାଇଛି, ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ସଙ୍କଟରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଭିତରେ କେଉଁ ଗୁପ୍ତ ଉତ୍ସରୁ ଶକ୍ତି ଉଛୁଳି ପଡ଼ିଛି । ପରିସ୍ଥିତିର ମୁକାବିଲା କରିବାକୁ ସେ ବଳ ପାଇଛନ୍ତି । ଯେତେଥର ବାପୁ ନିଆଁ ଭିତରେ ପଶିଛନ୍ତି, ସେତେଥର ଶୁଦ୍ଧ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପରି ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ହୋଇ ବାହାରିଛନ୍ତି ।

ମୋହନ ମାସକ ପାଇଁ ନାଟାଲରେ ଅଟକିଥିଲେ । ମାତ୍ର ମାସଟିଏ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ବିତିଗଲା । କାମ ସରିଲା ନାହିଁ କି କେବେ ସରିବ ଦିଶୁ ନଥାଏ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ କେହି ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ ବା ନିଜେ ମୋହନ ଦାୟିତ୍ୱ ମଝିରେ ଫେରିଯିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ମୋହନ ଭାବିଲେ, ନାଟାଲରେ ରହିବାକୁ ହେଲେ ସେଠାକାର ସୁପ୍ରିମ କୋର୍ଟର ଆଡ଼ଭୋକେଟ୍ ଭାବେ ସେ ପ୍ରାକ୍ଟିସ୍ କରିବେ । ଏଥିପାଇଁ ସୁପ୍ରିମକୋର୍ଟର ଅନୁମତି ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ସେ ଏକ ଦରଖାସ୍ତ ଦେଲେ । ନାଟାଲର ଆଇନଜ୍ଞ ମହଲରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । କୁଲି ବାରିଷ୍ଟରର ସାହସ କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ ! ନାନା ଆଳ ଦେଖାଇ ଆଇନଜ୍ଞ ସଂଘ ଏହାର ଘୋର ପ୍ରତିବାଦ କଲା । ମୋହନ ସବୁ ଆଳ କାଟିଲେ । ମୋହନ ଓ ସଂଘ ମଧରେ କଥା କଟାକଟି ଖବରକାଗଜ ମାଧମରେ ଚାଲିଲା । ଫଳ ଏତିକି ହେଲା ଯେ ମୋହନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଲୋକ ଜାଣିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥାନୀୟ ଖବରକାଗଜ ସଂଘର ଆପତ୍ତି ଈର୍ଷା ପ୍ରଣୋଦିତ ବୋଲି ମନ୍ତବ୍ୟ କରି ମୋହନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କଲେ ।

ବ୍ରିଟିଶ୍ ଆଇନ୍‌ରେ ଉଦାର ନୀତିକୁ ମାନିନେଲେ ସୁପ୍ରିମକୋର୍ଟ ମୋହନଙ୍କୁ ପ୍ରାକ୍ଟିସ୍ ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେଲା । ସର୍ତ୍ତ ରହିଲା ଯେ ତାଙ୍କୁ ପଗଡ଼ି କାଢ଼ି କୋର୍ଟ ଆସିବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁ ପଗଡ଼ି ପିନ୍ଧିବାକୁ ମୋହନ, ଏତେ ଜିଦ୍ କରୁଥିଲେ ତାକୁ ନ ପିନ୍ଧିବାକୁ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ସେ ଭାବିଲେ ଏପରି ସାଧାରଣ କଥାରେ ଲଢ଼ି ଶକ୍ତି ଅପଚୟ କରିବା ଅନୁଚିତ । ଆଗକୁ ବଡ଼ କାମ ଅଛି, ବଡ଼ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂଗ୍ରାମର ଆହ୍ୱାନ ଆସୁଛି । ତେଣୁ ସାଧାରଣ କଥାରେ ନ ମାତି ସେଥିପାଇଁ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରିବା ଦରକାର ।

ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଢାଞ୍ଚାରେ ମୋହନ ନାଟାଲ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଗଢ଼ିବାକୁ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ିଲେ ।

◆◆◆

ନାଟାଲ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ

ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ନାମକୁ ଆଖିଆଗରେ ରଖି ମୋହନ ନାଟାଲ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିଲେ । ମନଯୋଗ ସହକାରେ ନିଜେ ନାଟାଲ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ବିଧାନ ଓ ନିୟମାବଳୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ, କେବଳ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ନାମଟି ବ୍ୟତୀତ ମୋହନଙ୍କୁ ଦେଶର ଏହି ପ୍ରମୁଖ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଉ କିଛି ଜଣା ନଥିଲା । ତା' ହୋଇଥିଲେ ସେ ହୁଏତ ନାଟାଲ କଂଗ୍ରେସର ସମ୍ବିଧାନକୁ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ସମ୍ବିଧାନ ଅନୁକରଣରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାନ୍ତେ । ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ନାଟାଲ କଂଗ୍ରେସର ନିୟମାବଳୀ ତତ୍କାଳୀନ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ନିୟମାବଳୀ ଠାରୁ ଅନେକ ଉନ୍ନତ ଥିଲା । ଭାରତ ଫେରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ନେତୃତ୍ୱ ନେଲାପରେ ଏହାର ନିୟମାବଳୀ ସଂଶୋଧନ କଲେ ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର କର୍ମପନ୍ଥା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାରେ ମୋହନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କଲାଭଳି କୌଣସି ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ନେତା ବା ସହକର୍ମୀ ନଥିଲେ। ଏକାକୀ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ରାଜନୈତିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ଫଳରେ ମୋହନ ଏ ବ୍ୟାପାରରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ବଢ଼ିଲେ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସିଦ୍ଧିଲାଭ ପାଇଁ ମଣିଷକୁ ଏକୁଟିଆ ସାଧନା କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ରାଜନୀତି ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଅଭିନ୍ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ରାଜନୀତି ବ୍ୟାପାରରେ ଏକୁଟିଆ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏଇ ଢଙ୍ଗ ଯୋଗୁ ପରେ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ କମ୍ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କେହି ରାଜନୈତିକ ବା ଆଧାତ୍ମିକ ଗୁରୁ ନଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଧାତ୍ମିକ ଗୁରୁଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେବାର ପରମ୍ପରା ରହିଛି । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀ କୌଣସି ଆଧାତ୍ମିକ ଗୁରୁ କରି ନଥିଲେ । ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗୋଖେଲଙ୍କୁ ସେ ଖୁବ୍ ସମ୍ମାନ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ହୋଇ ନଥିଲେ ।

୧୮୯୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଅଗଷ୍ଟ ୨୨ ତାରିଖ ଦିନ ନାଟାଲ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଜନ୍ମଲାଭ କଲା । ସେ ଦିନ ଶେଠ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ ପ୍ରଶସ୍ତ କକ୍ଷଟି ଭରପୁର । ନିୟମ ହେଲା ନାଟାଲ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ମାସିକ ଅନ୍ତତଃ ପାଞ୍ଚ ସିଲିଙ୍ଗ ଚାନ୍ଦା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅଧିକ ଚାନ୍ଦା ସ୍ୱାଗତଯୋଗ୍ୟ । ଶେଠ ଅବଦୁଲ୍ଲା ମାସିକ ଦୁଇ ପାଉଣ୍ଡ ଚାନ୍ଦା ଦେଲେ । ଅନେକ ଏକ ପାଉଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ମାସିକ ଚାନ୍ଦା ବ୍ୟତୀତ ଦାନ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା । ଉତ୍ସାହରେ ସମସ୍ତେ ଚାନ୍ଦା ଦେବାକୁ ରାଜି ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ଦେବା ବେଳକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି । ନାଟାଲ କଂଗ୍ରେସର ସେକ୍ରେଟାରୀ ହିସାବରେ ଏ ଅଭିଜ୍ଞତା ମୋହନଙ୍କର ଶୀଘ୍ର ହୋଇଗଲା । ମାସିକ ଚାନ୍ଦା ଆଦାୟର ଝାମେଲାରୁ ରକ୍ଷା

ପାଇବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସଭା ଡକାଇ ସେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ କଂଗ୍ରେସର ଚାନ୍ଦା ବର୍ଷକୁ ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ । ତାହା ପୁଣି ଅଗ୍ରୀମ । ସର୍ବନିମ୍ନ ବାର୍ଷିକ ଚାନ୍ଦା ତିନି ପାଉଣ୍ଡ ରଖାଗଲା ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଗୋରା ଲୋକଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ସମସ୍ୟା ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇବା ଥିଲା କଂଗ୍ରେସର ଅନ୍ୟତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଶ୍ରମ କରି ମୋହନ ଦୁଇଟି ପ୍ରଚାରପତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ସେ ଦୁଇଟି ହେଲା - An appeal to every Briton in South Africa ଓ The Indian Franchise- An appeal. ପ୍ରଚାରପତ୍ର ଦୁଇଟି ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ବଣ୍ଟାଗଲା । ସାହେବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋହନଙ୍କ ମନରେ ତ କେବେ ବି ଘୃଣା ନଥିଲା । ସରକାରଙ୍କୁ ଆକ୍ଷେପ ନ କରି ବା ଗୋରାଲୋକଙ୍କୁ କୌଣସି ଦୋଷ ନ ଦେଇ ମୋହନ ପ୍ରଚାରପତ୍ର ଦୁଇଟି ଲେଖିଥିଲେ । ଏ ଦୁଇଟି ପଢ଼ି ଅନେକ ଗୋରା ଲୋକ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୋଇଥିଲେ ।

ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚାନ୍ଦା ଦେବାର କ୍ଷମତା ଥିଲା, ସେଇମାନେ କେବଳ ନାଟାଲ କଂଗ୍ରେସର ସଭ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ବଣିକ, କିରାଣି ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଜନ୍ମିତ ଭାରତୀୟ । ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠ ଶ୍ରେଣୀଟି ନାଟାଲ କଂଗ୍ରେସର ସୀମା ଭିତରକୁ ଆସି ନଥିଲା । ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକମାନେ କଂଗ୍ରେସ ବାହାରେ ରହିଗଲେ। ସେଇମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଥିଲେ ସବୁଠାରୁ ଗରିବ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରିତ । ଦରିଦ୍ର ଓ ଅବହେଳିତଙ୍କ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦରଦ ସର୍ବଦା ଅଧିକ ଥିଲା । ମୋହନ ଚାହୁଁଥିଲେ, ନାଟାଲ କଂଗ୍ରେସ କିପରି ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ସମସ୍ୟାରେ ମୁଣ୍ଡ ପୂରାଉ । ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର ମଣୁ । ଯେତେହେଲେ ସେମାନେ ବି ଭାରତୀୟ । ଏ ସୁଯୋଗ ତିନି ଚାରି ମାସ ଭିତରେ ଆସିଗଲା ।

ପୂର୍ବରୁ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲୁ । ଏଠି ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଉ କିଛି କହୁଛୁ । ନାଟାଲର ୟୁରୋପୀୟମାନେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ସେମାନଙ୍କ କୃଷି କ୍ଷେତରେ କାମ କରିବା ପାଇଁ ଭାରତୀୟ ଶ୍ରମିକମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ । ଭାରତରୁ ଶ୍ରମିକ ମଗାଇବା ପାଇଁ ନାଟାଲ ସରକାର ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁମତି ମାଗିଲେ । ନାଟାଲ ଓ ଭାରତ ଉଭୟ ଥିଲେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଉପନିବେଶ । ତେଣୁ ଅସୁବିଧା କିଛି ନଥିଲା । ଚୁକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଭାରତୀୟ ଶ୍ରମିକମାନେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପାଇଁ ନାଟାଲ ଆସିଲେ । ଏମାନେ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକ ଭାବେ ପରିଚିତ ହେଲେ । ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ ଯିଏ ଚାହିଁଲା ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ଚଳିପାରୁଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ନାଗରିକ ଅଧିକାର ତାକୁ ମିଳୁ ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଜମି କିଣି ପାରୁଥିଲା, ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ଚାଷ କରି ପାରୁଥିଲା ବା ବେପାରରେ ପଶୁଥିଲା । ସାହେବମାନେ ଦେଖିଲେ, ଶ୍ରମିକ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଭାରତୀୟ କାଳକ୍ରମେ ବ୍ୟବସାୟ କରି ବେଶ୍ ଦି ପଇସା ରୋଜଗାର କରୁଛନ୍ତି । ଏକଥା ସେମାନଙ୍କର ଅସହ୍ୟ ହେଲା । ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ପାଇଁ ସେମାନେ ନୂଆ ନିୟମ କଲେ ।

ଏହି ନିୟମ ଅନୁସାରେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକ ତା ଦେଶକୁ

ଫେରିଯିବ । କିମ୍ବା ଆଉ ଦି ଦି ବର୍ଷ କରି ତା'ର ରହଣି କାଳକୁ ବଢ଼ାଇବ । ଯଦି ଜଣେ ଶ୍ରମିକ ହୋଇ ନ ରହେ ତେବେ ତାକୁ ବାର୍ଷିକ ପଚିଶ ପାଉଣ୍ଡ କର ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏ ପରିମାଣର କର ଦେବା କାହାରି ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନଥିଲା । ତେଣୁ ଜଣେ ଶ୍ରମିକକୁ ଚିରକାଳ ଶ୍ରମିକ କରି ରଖିବାର ଇଏ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ଫନ୍ଦି । ଜଣେ ଚୁକ୍ତିବନ୍ଧ ଶ୍ରମିକ ଦାସ ପରି ବଞ୍ଚୁଥିଲା । କୌଣସି ମତେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କଟାଇ ସେ ନିଃଶ୍ୱାସ ମାରୁଥିଲା । ଇଏ ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା ତା' ଫଳରେ ଚୁକ୍ତିବନ୍ଧ ଶ୍ରମିକ ସ୍ଥାୟୀ ଦାସ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ।

ଭାରତବର୍ଷର ବଡ଼ଲାଟ ପଚିଶ ପାଉଣ୍ଡ କରକୁ କମେଇ ତିନି ପାଉଣ୍ଡ କରିଦେଲେ । ମନେହେବ ଖୁବ୍ ଦୟା କଲେ । ବାପା, ମା ଓ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଇ ପିଲା (ଧରାଯାଉ ଛୋଟ ପରିବାର) ପାଇଁ ବର୍ଷକୁ ୧୨ ପାଉଣ୍ଡ କର ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନାଟାଲ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିବାଦ ଫଳରେ ପଚିଶ ପାଉଣ୍ଡ ହୁଏତ ତିନି ପାଉଣ୍ଡକୁ ଖସି ଥାଇପାରେ । ଜଣେ ଚୁକ୍ତିବନ୍ଧ ଶ୍ରମିକର ମାସିକ ଆୟ ଚଉଦ ଶିଲିଂରୁ ଅଧିକ ନଥିଲା । ଏପରିସ୍ଥଳେ କର ଦେବା ତା' ପକ୍ଷରେ କିପରି ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା ? ଏହି ଅନ୍ୟାୟ କରକୁ ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦୀର୍ଘ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ କାଳ କଠୋର ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଆଉ ଏକ ଭିନ୍ନ ଘଟଣା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ନାଟାଲ କଂଗ୍ରେସକୁ ଚୁକ୍ତିବନ୍ଧ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଟାଣିନେଲା । ତାହା 'ବାଳସୁନ୍ଦରମ ଉପାଖ୍ୟାନ' ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । ଦିନେ ବାଳସୁନ୍ଦରମ ନାମକ ଜଣେ ତାମିଲ୍ ଚୁକ୍ତିବନ୍ଧ ଶ୍ରମିକ ରକ୍ତାକ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅଫିସରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ତା'ର ମାଲିକ ତାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବେ ପିଟିଥାଏ । ବାଳସୁନ୍ଦରମର ଦୁଇଟି ସାମନା ଦାନ୍ତ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥାଏ । ମାଡ଼ ଖାଇ ଦେହସାରା ରକ୍ତ ଚିହ୍ନ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାଳସନ୍ଦରକୁ ନେଇ ପ୍ରଥମେ ଡାକ୍ତର ପାଖକୁ ଗଲେ । ଡାକ୍ତର ରିପୋର୍ଟ ଲେଖିଦେଲେ । ଏହାପରେ ରିପୋର୍ଟ ଓ ଆହତ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଧରି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଗୋରା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ । ତଥାପି ସବୁ ଶୁଣି ରାଗିଗଲେ । ମାଲିକ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସମନ ପଠାଇବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । ଗୋରା ମାଲିକ ପ୍ରତି ମୋହନଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି କ୍ରୋଧ ନଥାଏ । ସେଇ ଯୁବକ ଦିନୁ ତାଙ୍କ ମନରୁ କ୍ରୋଧ ଲୋପ ପାଇଯିବା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା । ମାଲିକକୁ ଦଣ୍ଡିତ ବା ଅପମାନିତ କରିବା ମୋହନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନଥିଲା । ବାଳସୁନ୍ଦରମ୍‌କୁ ଉକ୍ତ ମାଲିକ କବଳରୁ ମୁକୁଳାଇବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ମାଲିକ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ମୋହନ ତାଙ୍କୁ ଏଇ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ଗୋରା ମାଲିକ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ଆଉ ଜଣେ ଦୟାଳୁ ଗୋରା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଖରେ ମୋହନ ବାଳସୁନ୍ଦରମ୍‌କୁ ରଖାଇ ଦେଲେ ।

ବାଳସୁନ୍ଦରମ୍‌ଙ୍କ ଖବର ସବୁ ଚୁକ୍ତିବନ୍ଧ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ଭିତରେ ବିଜୁଳି ପରି ଖେଳିଗଲା । ସେମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ମୋହନଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କଲେ । ଭରସା ପାଇଲେ, ସେମାନଙ୍କ କଥା ବୁଝିବା ପାଇଁ ଜଣେ କିଏ ଅଛନ୍ତି । କାନକୁ କାନ ହୋଇ ବାଳସୁନ୍ଦରମ୍ ଘଟଣା ଯାଇ ମାନ୍ଦ୍ରାସରେ ପହଞ୍ଚିଲା ।

◆◆◆

ଶକ୍ତିବର୍ଦ୍ଧକ ଟନିକ୍

ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ନିଜ ପେଟପାଟଣା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ପାଇଁ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆସିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସନ୍ଧାନ ଓ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ଦିଗରେ କାମ କଲେ । ସେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ହେଉଥିବା ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅବିଚାରର ପ୍ରତିରୋଧ କରୁଥିଲେ କହିଲେ ଆମେ ବୁଝିଥାନ୍ତୁ ମାତ୍ର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସନ୍ଧାନ... । ଜଣକ ପାଇଁ ରାଜନୀତି ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଅଭିନ୍ନ ହୋଇପାରେ, ଏକଥା ଆମର ହେଜ ନ ରହିବା ସ୍ୱାଭାବିକ। କୌଣସି ରାଜନୀତିବାଲାଙ୍କୁ 'ତୁମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରୁଛ' କହିଲେ ସେ ହସିବେ । ଯିଏ ଶୁଣିବ ସିଏ ହସିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ଅନୁପମ ।

ଭାରତର ସେବା, ଭାରତୀୟଙ୍କର ସେବା ଯୌବନ କାଳରୁ ମୋହନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସେବା ସହିତ ସମାନ ଥିଲା । ଚବିଶ, ପଚିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ମୋହନଙ୍କର ଏଇ ଅନୁଭବ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ତାଙ୍କୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିବା ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲୟ ରଖିବା ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ନେଲା । ଏଇଥିପାଇଁ ଯେ ସେ ଯେପରି ଅଧିକ ଉଦାର ହେବେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମଭାବ ପୋଷଣ କରିପାରିବେ । ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ି ଇଂରେଜ ଜାତିକୁ ଅନ୍ତର ଭିତରୁ ଭଲ ପାଇବା ଅଲୌକିକ ବ୍ୟାପାର । ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରି ଯୌବନକାଳରୁ ମୋହନ ବଦମାସ୍, କୁଚକ୍ରୀ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଓ ଛଳନାକାରୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଅହିଂସାଭାବ ପୋଷଣ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବୁଝିଲେ ଅହିଂସା ଆଚରଣ ଏକ ଅବିରାମ ସାଧନାର ବିଷୟ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିହେବ । ଗାନ୍ଧୀ, ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଭାରତବର୍ଷ ଅହିଂସାର ଦେଶ - ଏକଥା ରଡ଼ି ରଡ଼ି ଆମେ ଜଣକୁ ମଧ୍ୟ ଅହିଂସ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ । ଦିନାକେତେ ଏକଥା ଖୁବ୍ ରଡ଼ାଗଲା । ମାତ୍ର ଏହାର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡୁନାହିଁ ବୁଝିଲା ପରେ ଏବକୁ ଏହା ଥମିଗଲାଣି ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରତି ମୋହନଙ୍କ ଆଗ୍ରହ ଦେଖି ଅନେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ମୋହନଙ୍କ ପିଛା ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମତଲବ ମୋହନ ବୁଝୁଥିଲେ ଓ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ପରିବାର ପ୍ରତି ରବିବାର ମୋହନଙ୍କୁ ଚର୍ଚ୍ଚକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲା । ଚର୍ଚ୍ଚ ଯାଇ ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ଧର୍ମଭାବ ଆସିଲା ନାହିଁ । କାରଣ ସେଠାରେ ଅନେକ ସଂସାରୀ ଏକାଠି ହୁଅନ୍ତି । ତାହା ଏକ ସାମାଜିକ ମିଳନପୀଠ ହୋଇଥାଏ । ସେଠି ବସି ମୋହନ କେବଳ ଢୁଳାନ୍ତି । ଯେମିତି ବମ୍ବେ ହାଇକୋର୍ଟରେ ଢୁଳାଉଥିଲେ । କିଛିକାଳ ପରେ ତାଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚ ଯିବା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ମାତ୍ର ଖ୍ରୀଷ୍ଟଭାବ ପାଇଥିବା ଅଳ୍ପ କେତେଜଣ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ମୋହନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲେ । ଜଣେ

ହେଉଛନ୍ତି ମିଷ୍ଟର ସ୍ପେନ୍‌ସର ୱାଲଟନ୍ । ମୋହନ ୱାଲଟନ୍ ଓ ତାଙ୍କ ପରିବାର ସହିତ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ ହୋଇଉଠିଲେ । ୱାଲଟନ୍ ଥିଲେ ଜଣେ ଅମାୟିକ, ସହଜ, ସରଳ, ଧର୍ମପରାୟଣ ବ୍ୟକ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋହନଙ୍କର ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା, ମାତ୍ର ମୋହନଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରିବାର ମନୋଭାବ ୱାଲଟନ୍‌ଙ୍କର ଆଦୌ ନଥିଲା ।

ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ମୋହନ ଅଧିକ ମନୋନିବେଶ କଲେ । ମାକ୍ସମୁଲାରଙ୍କ -India- what can it teach us ବହିଟି ପଢ଼ିଲେ । ଥିଓସଫିକାଲ୍ ସୋସାଇଟି ଦ୍ୱାରା ଉପନିଷଦ ଗୁଡ଼ିକର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ପଢ଼ିବା ଦ୍ୱାରା ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ଉଚ୍ଚଭାବ ମୋହନଙ୍କ ଠାରେ ଭେଦିଲା । ଉପନିଷଦର କାବ୍ୟିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅଭିଭୂତ କଲା । ଧର୍ମ ସମସ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କ ସହିତ ମୋହନଙ୍କର ପତ୍ର ବିନିମୟ ଚାଲିଥାଏ । ରାଜନୀତି ବ୍ୟପାରରେ ସେ ଯେପରି ଗୋଖେଲଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ଥିଲେ ସେହିପରି ଧର୍ମ ବ୍ୟାପରରେ ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇ ସାଧୁ, ସନ୍ଥ, ଦର୍ଶନ ଅଧ୍ୟାପକ, ଧର୍ମ ପ୍ରବଚକ ବା ଭକ୍ତ (ମାର୍କାମରା) ନଥିଲେ ।

ସେ ଥିଲେ ବମ୍ବେର ଜଣେ ଜହୁରୀ ବ୍ୟବସାୟୀ । ହୀରାମୁକ୍ତାର ବ୍ୟବସାୟ । ମୋହନଙ୍କ ଠାରୁ ବୟସରେ ଅଳ୍ପ ବଡ଼ । ବ୍ୟବସାୟୀ, ପୁଣି ହୀରାମୁକ୍ତାର, କିଛି ଏକଡ଼ ସେକଡ଼ କରୁଥିବେ । ମୋହନ କହନ୍ତି ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଥିଲା ନିଷ୍କଳଙ୍କ । ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଜ୍ଞାନ ଥାଏ । ସର୍ବୋପରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ପାଇଁ ସେ ଅହରହ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥାନ୍ତି । ମୋହନ କହନ୍ତି ଥରେ ଦୁଇଥର ନୁହେଁ, ବ୍ୟବସାୟ ମଝିରେ ଈଶ୍ୱର ଚିନ୍ତାରେ ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇ ବୁଡ଼ିଯିବାର ସେ ବାରମ୍ବାର ଦେଖିଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱର ସାକ୍ଷାତ ପାଇଁ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ ଆଉ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭେଟିନାହାନ୍ତି । ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟ ଲେଖି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ପଷ୍ଟ କହନ୍ତି ଯେ ଆଧୁନିକ କାଳର ତିନୋଟି ବିଷୟ ତାଙ୍କୁ ଗଭୀରଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଏ ତିନୋଟି ହେଉଛନ୍ତି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବହି 'ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ତୁମ ଭିତରେ' । ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ ବହି Unto this last ଓ ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇ । କୌଣସି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସମସ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଲେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ମୋହନ ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖୁଥିଲେ ।

ଲଣ୍ଡନରୁ ଫେରିବାର ଦିନକ ପରେ ମୋହନଙ୍କର ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ ହୋଇଥିଲା । ମାଆଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଖବର ପାଇ ସେ ଭିତରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ରାୟଚାନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ସେ ଶକ୍ତି ପାଇଲେ । ରାୟଚାନ୍ଦଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଥିଲା ଖୁବ୍ ଦୃଢ଼ ଓ ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗଭୀର ତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ସେ କୌଣସି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ନରଖି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଥିଲା । ରାୟଚାନ୍ଦ ଥିଲେ ଅଦ୍ଭୁତ ସ୍ମରଣ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ । ଜଣେ କବି ଓ ଶତବାଦିନୀ ଭାବେ ତାଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ଥିଲା । ଶତବାଦିନୀ ଏକ ସମୟରେ ଶହେଟି କଥାରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇ

ପାରନ୍ତି । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଅତିଶୟୋକ୍ତି ମାତ୍ର ରାୟଚାନ୍ଦ ଏକକାଳୀନ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଷୟ କରିପାରୁଥିଲେ ତାହା ବିସ୍ମୟଜନକ । ଏକ ସମୟରେ ସେ ଚେସ୍ ଖେଳନ୍ତି, ଗଣିତ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ କରନ୍ତି, ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବଜାନ୍ତି ଓ ଯେ କୌଣସି ଜଟିଳ ଗ୍ରନ୍ଥ ପଢ଼ି ତାକୁ ହଜମ କରନ୍ତି । ଏକକାଳୀନ ବହୁମୁଖୀ କର୍ମ ସମ୍ପାଦନର ଶକ୍ତି ସେ ଥରେ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ଦେଖାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅସମ୍ଭବ ସ୍ମରଣଶକ୍ତିର ନମୁନା ଦେଖାଇବାକୁ ୟୁରୋପରୁ ତାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଆସିଥିଲା । ରାୟଚାନ୍ଦଙ୍କ ସ୍ମରଣ ଶକ୍ତି ପରୀକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ମୋହନ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଫରାସୀ ଓ ଲାଟିନ୍ ଶବ୍ଦ କହିଗଲେ । ଏ ଦୁଇଟି ତାଙ୍କର ଅଜଣା ଭାଷା । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଅବିକଳ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ରାୟଚାନ୍ଦ ମୋହନଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କରିଦେଲେ ।

ରାୟଚାନ୍ଦ ନିଜର ଅଦ୍ଭୁତ ସ୍ମରଣଶକ୍ତିକୁ ଦେଖାଇବାରେ ମାତିଲେ ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପ୍ରତି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅନୁରକ୍ତ ରହିବା ପାଇଁ ସାଧନା କଲେ । ଈଶ୍ୱର ସାକ୍ଷାତ୍ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅହରହ ଦହନ ଚାଲିଥିଲା । ଏହି ଗୁଣଟି ମୋହନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଭାବେ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । ମୋହନ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିବାର ଏଗାର ବର୍ଷ ପରେ ମାତ୍ର ତେତିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ରାୟଚାନ୍ଦଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, 'ମୋର ଆଧାତ୍ମିକ ସଙ୍କଟ ବେଳେ ସେ ହିଁ ମତେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଉଥିଲେ ।'

ପୁଣି ଥରେ କହୁଛୁ, କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆବଦ୍ଧ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସର୍ବଧର୍ମ ସମନ୍ୱୟର ବାଟ ଖୋଲି ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ପରେ ପଢ଼ିଲେ କିନ୍ତୁ ଆଦ୍ୟରୁ ସେ ସବୁ ଧର୍ମ ପାଇଁ ହୃଦୟକୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରଖିଥିଲେ । ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଇଛି, ଜଣେ ବିଜ୍ଞାନୀ ଗୋଟିଏ ତତ୍ତ୍ୱ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ନଜାଣି, ଉକ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ନ ଜାଣି ଅନ୍ୟ ଦେଶର ଆଉ ଜଣେ ବିଜ୍ଞାନୀ ସେହି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ବଖାଣନ୍ତି । ସତେକି ଗୋଟିଏ ଚିନ୍ତା ଥରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ପୃଥିବୀରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ସ୍ପର୍ଶକାତର ଆଣ୍ଟିନା-ମାନସ ତାହା ଧରି ନିଅନ୍ତି ।

ମୋହନ ଆର୍‌ଭିଙ୍ଗଙ୍କର ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କାର୍ଲେଙ୍କ ଲେଖାସବୁ ପଢ଼ିଲେ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜୀବନୀ ସମ୍ପର୍କରେ ଆର୍‌ନୋଲ୍ଡ଼ଙ୍କ ବହିଟିକୁ ଆଉଥରେ ପଢ଼ିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଏ ବହିଟିକୁ ପଢ଼ିଥିଲେ ସେ ଲଣ୍ଡନରେ । ଭିତର ଶକ୍ତ ନ ହେଲେ ବାହାରର ଧକ୍କା ସବୁ ସମ୍ଭାଳିବା ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ମୋହନ ଜାଣିଥିଲେ ବାହାରୁ ଆହୁରି ବଡ଼ ବଡ଼ ଧକ୍କା ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିବ । ଭିତର ଶକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇଲା ।

◆◆◆

ଛୁଟି

ମୋହନ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଛାଡ଼ିବାକୁ ବସିଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ବିଦାୟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଦିନ ତାଙ୍କୁ ମାସେ ଅଟକାଇ ଦିଆଗଲା । ସେ ଚାଲିଗଲେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ରାଜନୈତିକ ଅଧିକାର ପାଇଁ ଲଢ଼ିବ କିଏ ? ଅଟକିଲା ପରେ ମୋହନ ନାଟାଲ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଗଢ଼ିଲେ । ଏପରି ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଛିଡ଼ା କରାଇବା ପାଇଁ କେତେ ସମୟ ଓ ଶ୍ରମ ଦରକାର, ତାହା ସହଜେ ଅନୁମେୟ । ପୁଣି ଭାରତୀୟ ଚୁକ୍ତିବନ୍ଧ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ସମସ୍ୟାରେ ପଶିଲେ । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟା ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଛିଡ଼ିବା ପରି ଦିଶୁ ନଥାଏ । ମାସେ ପାଇଁ ଅଟକି ତିନିବର୍ଷ ବିତିଗଲା । ଆଉକେତେ ବର୍ଷ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ କିଏ ଜାଣେ ? ମୋହନ ସ୍ଥିର କଲେ ଦେଶକୁ ଯିବେ ଓ ସେଠାରୁ ପରିବାରକୁ ଧରି ଆସିବେ । ଛଅମାସ ଛୁଟି ନେଇ ସେ ଭାରତ ଯିବାର ଯୋଜନା କଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବୟସ ମାତ୍ର ସତେଇଶ ବର୍ଷ ।

ତା'ଛଡ଼ା ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସେମାନଙ୍କ ଭାଇମାନେ କି ହୀନସ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି ସେ ଖବର ତ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଜଣାନାହିଁ । ମୋହନ ସ୍ଥିର କଲେ ଭାରତରେ ଏ ଖବର ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ହେବ । ଏହିସବୁ ଯୋଜନା ରଖି ୧୮୯୬ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ମୋହନ କଲିକତା ଯାଉଥିବା ଗୋଟିଏ ଜାହାଜ ଧରିଲେ । ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଯାତ୍ରୀ । ଦୁଇଜଣ ଇଂରେଜ ଅଫିସର ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ପୂର୍ବପରିଚିତ ଚିଫ୍ ଅଫିସର । ତାଙ୍କ ସହିତ ସେ ପ୍ରତିଦିନ, ଘଣ୍ଟାଏ ଚେସ୍ ଖେଳିଲେ । ଜାହାଜର ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଠାରୁ ତାମିଲ୍ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ବହିଟିଏ ସଂଗ୍ରହ କଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମୋହନ ଜାଣିଥାନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର ତାମିଲ୍ ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷା ଦୁଇଟି ଶିଖିବା ଦରକାର । ଉର୍ଦ୍ଦୁ ନ ଶିଖିଲେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ରହୁଥିବା ଅନେକ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଭାଷା ତାମିଲ୍ । ଯୋଗକୁ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଭିତରେ ଜଣେ ଭଲ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ମୁନ୍‌ସୀ ଥିଲେ । ସେ ମୋହନ ଓ ସାଇବ ବନ୍ଧୁ ଜଣକର ଉର୍ଦ୍ଦୁ ପଢ଼ା ଦାୟିତ୍ୱ ନେଲେ । ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଶିକ୍ଷାରେ ସନ୍ତୋଷଜନକ ଅଗ୍ରଗତି ଘଟିଲା । ତାମିଲ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ଉନ୍ନତି ହେଲା । ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜେଲ୍‌ରେ ରହୁଥିବା ବେଳେ ଏ ଦୁଇଟି ଭାଷାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାକୁ ଅଧିକ ଶ୍ରମ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅବଶୋଷ ରହିଯାଇଛି ଯେ ସରଳ ଗାଉଁଲି ତାମିଲ୍ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ତାମିଲ୍ ଭାଷାରେ ସେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଚବିଶ ଦିନ ଜଳଯାତ୍ରା ପରେ ଜାହାଜ ହୁଗୁଳିରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେହିଦିନ କଲିକତାରୁ ଟ୍ରେନ ଧରି ମୋହନ ବମ୍ବେ ଚାଲିଲେ । ବାଟରେ ଦୈବାଦ୍ ଆହ୍ଲାବାଦ ଠାରେ ଅଟକିଲେ । ମୋହନ ଠିକ୍ କଲେ ବିଶିଷ୍ଟ କାଗଜ 'ପାୟୋନିଅର' ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ଭେଟିବେ । ସେଇୟା ହେଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ବିଷୟରେ

ମୋହନ ଯାହା ଲେଖିବେ, ପାୟୋନିୟର୍‌ରେ ତାହା ସ୍ଥାନିତ ହେବ ବୋଲି ସମ୍ପାଦକ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ମୋହନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଥିଲା ଏକ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ସୁଯୋଗ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଫେରିଯିବା ପରେ ନାଟାଲରେ ତାଙ୍କୁ ଯେପରି ତୀବ୍ର ପ୍ରତିରୋଧ କରାଗଲା, ତା ମୂଳରେ ଥିଲା ପାୟୋନିଅରରେ ପ୍ରକାଶିତ ଲେଖାସବୁ । ପାୟୋନିଅର୍ କାଗଜର ଅବଶ୍ୟ ଦୋଷ କିଛି ନାହିଁ । ମୋହନଙ୍କ ଲେଖାର ଏକ ତିନି ଧାଡ଼ିଆ ସାରାଂଶ ରଏଟର ନାଟାଲକୁ ପଠାଇଲା । ତାହା ଏହିପରି - ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରଚାରିତ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଚାରପତ୍ରରେ ଘୋଷିତ ହୋଇଛି ଯେ ନାଟାଲରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଲୁଣ୍ଠିତ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରିତ କରାଯାଉଛି । ସେମାନଙ୍କୁ ପଶୁଙ୍କ ପରି ବ୍ୟବହାର ହେଉଛି । ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାର ଉପାୟ ସେମାନଙ୍କର ନାହିଁ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଏ ଭାଷା ବା ମନୋଭାବ ମୋହନଙ୍କର ନୁହେଁ । ଏ ଖବର ନାଟାଲର କାଗଜରେ ବାହାରିବା ପରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ତାତି କରି ଥାଆନ୍ତି ।

କୁଇନ୍ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କର ଡାଏମଣ୍ଡ ଜୁବିଲି ଉତ୍ସବ ଆସୁଥାଏ । ରାଜକୋଟରେ କେବଳ ମୋହନ 'ଗଡ଼ ସେଭ୍ ଦ କୁଇନ୍' ସଙ୍ଗୀତକୁ ନିର୍ଭୁଲ ଓ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଜାଣିଥିଲେ । ରାଜକୋଟର ପିଲାଙ୍କୁ ଇଂଲଣ୍ଡର ଏହି ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଶିଖାଇବାର ଦାୟିତ୍ୱ ତାଙ୍କୁ ଦିଆଗଲା । ମୋହନ ଏ ଦାୟିତ୍ୱକୁ ଆନନ୍ଦ ମନରେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ୧୯୧୯ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଥିଲେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ପ୍ରଜା । ଏହି ଉତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ ବୃକ୍ଷରୋପଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ମୋହନ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ବମ୍ବେରେ ପ୍ଲେଗ୍ ଲାଗିଗଲା । ରାଜକୋଟ ଲୋକେ ଆତଙ୍କିତ ହେଲେ । ପ୍ରତିଷେଧକମୂଳକ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କମିଟି ଗଢ଼ାଗଲା । ପାଇଖାନା ସବୁ ଠିକ୍ ଭାବେ ପରିଷ୍କାର ଅଛି କି ନାହିଁ ଘରଘର ବୁଲି ଦେଖିବାକୁ ମୋହନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ଓ ନିଜେ ଏ କାମର ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେ ଯାହା ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତି ସେଇଆ ହେଲା । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଧନୀ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଖାନା ଥିଲା ଅଧିକ ଅପରିଷ୍କାର । ଏହି ଅବକାଶରେ ଗାନ୍ଧୀ ହରିଜନ ଝୁମ୍ପୁଡ଼ିରେ ପଶି ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ । ସେମାନେ କି ଦରିଦ୍ର ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛନ୍ତି ତାହା ଦେଖିଲେ । ପାଇଖାନା କାହାର ନଥାଏ । ତାଟି ଘେରେଇବାକୁ ଜାଗା ବି ଟିକିଏ ନଥାଏ । ମାତ୍ର ନିଜ ନିଜର ଛୋଟ କୁଡ଼ିଆକୁ ସେମାନେ ପରିଷ୍କାର ରଖିଥାନ୍ତି ।

ରାଜକୋଟରେ ମୋହନ ପରିବାର ସହିତ ମାସଟିଏ ଆନନ୍ଦରେ କଟାଇଲେ । ଖାଲି ହସଖୁସି କରୁଥିଲେ ତା' ନୁହେଁ, କାମ ଓ ହସଖୁସି ମଧ୍ୟରେ ମୋହନ ଆଦ୍ୟ ଯୌବନରୁ କୌଣସି ଫରକ୍ ଦେଖିନାହାନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସେ ଯେଉଁସବୁ କାମ ହାତକୁ ନେଇଛନ୍ତି, ସେ ସବୁ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ମହାତ୍ମା ଜୀବନରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଓଜନ ମଣି ନାହାନ୍ତି । ଏହା ବିରଳ ଆଧାତ୍ମିକ ପୁରୁଷଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ, ନିଷ୍କାମ କର୍ମଯୋଗୀର ଲକ୍ଷଣ । ଅନେକ ସମୟରେ ସେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ବାଧ କରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଜେଲ୍ ପଠାଇବାକୁ । ତାଙ୍କର ଅନୁଚର ଓ ସହକର୍ମୀମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ

ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହି ବ୍ୟସ୍ତତା ପଛରେ ଟିକିଏ ସ୍ୱାର୍ଥବୁଦ୍ଧି ରହିଥିଲା । ତାହା ହେଉଛି, ତୁମେ ତ ବାବୁ ଜେଲ ଗଲ । ଆମର ନେତୃତ୍ୱ ନେବ କିଏ ? ଆମକୁ ବୁଦ୍ଧି ବତେଇବ କିଏ ? ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଅଯଥା ବିଳମ୍ୱିତ ହେଉନାହିଁ ? ଅନ୍ୟମାନେ ଏପରି ଭାବିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମାତ୍ର ଭାରତ କିପରି ଶୀଘ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଉ- ଚେତନାର ଗୋଟିଏ ସ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏଥିପାଇଁ ଆଦୌ ବ୍ୟସ୍ତ ନଥିଲେ । ବିଷୟଟିକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଛୁ । ଘଟଣାଟିକୁ ' ଲୁଇ ଫିଶର୍ ଖୁବ୍ ରସିକତାର ସହିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ୧୯୨୪ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆପେଣ୍ଡିସାଇଟିସ୍ କଷ୍ଟ ବଢ଼ିଗଲା । ଡାକ୍ତର କହିଲେ ଅପରେସନ୍ କରିବା ଜରୁରୀ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅପରେସନ୍‌ର ବଡ଼ ବିରୋଧୀ । ଅନ୍ୟମାନେ ବୁଝାସୁଝା କରିବାରୁ ରାଜି ହେଲେ । ଅପରେସନ୍ ପରେ ଡାକ୍ତର କହିଲେ ଯେ, ଯଦି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପେନ୍‌ସିଲିନ୍ ନେବାକୁ ରାଜି ହୁଅନ୍ତି ତେବେ ତିନିଦିନରେ ଭଲ ହୋଇଯିବେ । ନଚେତ ତିନି ସପ୍ତାହ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ପଡ଼ିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ତାଙ୍କର ତରବର ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ସେ ତିନି ସପ୍ତାହ ରହିଯିବେ । ଯିଏ ଏତେବଡ଼ ଦେଶର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ ଓ କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନେଇଥିଲେ, ସେ ଭାବୁଥିଲେ ତାଙ୍କର କିଛି କାମ ନାହିଁ ! ହସ୍ପିଟାଲ୍‌ରେ ତାଙ୍କର ତିନି ସପ୍ତାହ ଅଟକିଯିବା ମାମୁଲି କଥା । ଆମ ଅଫିସରମାନେ କିନ୍ତୁ କେଡ଼େ ବ୍ୟସ୍ତ । ଆପଣ ପଦେ ଦୁଃଖ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ଅପେକ୍ଷା କରିବେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ନିରୁପାୟ । ବ୍ୟସ୍ତତା ଭିତରୁ ମୁକୁଳି ପାରିଲେ ତ ! ଆଉ ଆମର ଦେଶ ସେବକମାନେ ? (ବାପୁଜୀଙ୍କୁ ଦେଖି ଆମେ ସେବକ ଶବ୍ଦଟି ଶିଖିଲୁ। ତା' ପରେ ଛାତି ଫୁଲେଇ ନିଜକୁ ଦେଶସେବକ କହି ଗର୍ଜନ କରୁଥିବା ନେତାଙ୍କ ପାଟିରେ ଭାରତୀୟ ଜନତାଙ୍କ କାନ ତାବ୍‌ଦା ହୋଇଗଲାଣି ।) ହଁ, ଦେଶସେବକଙ୍କର ଯଦି କିଛି ବେମାରୀ ହେଲା (ସେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ରହିଲେ ଲୋକଙ୍କର କି ମଙ୍ଗଳ ହୁଅନ୍ତା ତା ନ ବୁଝି) ତେବେ ତୁରନ୍ତ ବିଦେଶର କୌଣସି ବଡ଼ ହସ୍‌ପିଟାଲ୍‌ରେ ଚିକିତ୍ସିତ ହୋଇ ଚଟାପଟ ଆରୋଗ୍ୟ ପୂର୍ବକ ପୁଣି ଦେଶ ସେବାରେ ଆସି ଲାଗିପଡ଼ନ୍ତି ।

କଥା ଅଟକି ଥିଲା, ଛୁଟିର ପ୍ରଥମ ମାସରେ ମୋହନ କଲେ କ'ଣ ? ପିଲାଙ୍କ ସାଥିରେ ହସଖୁସିରେ ସମୟ କାଟିବା ସହିତ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସମସ୍ୟା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଲେ । ଏହାର ଭାଷା ଥିଲା ସଂଯତ । ମୋହନ ଲୋକଙ୍କୁ ସତ୍ୟ ଜଣାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରିବାକୁ ନୁହେଁ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲୋକଙ୍କୁ କେବେହେଲେ ଉତ୍ତେଜିତ କରିବାକୁ ଚାହିଁ ନାହାନ୍ତି । ଉକ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଥମେ ଦଶ ହଜାର କପି ଛପାହେଲା । ଏହାର ମଲାଟ ସବୁଜ ରଙ୍ଗର ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ସବୁଜ ପୁସ୍ତିକା (Pamphlet) ନାମରେ ପରିଚିତ । ଦେଶର ସବୁ ଖବରକାଗଜ ଓ ସବୁ ଦଳର ନେତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ସବୁଜ ପୁସ୍ତିକା ପଠାହେଲା । ପାୟୋନିଅର କାଗଜ ଏକ ସମ୍ପାଦକୀୟ ଲେଖାରେ ସବୁଜ ପୁସ୍ତିକାର ଆଲୋଚନା କଲା । ଏହାର ସାରାଂଶ ରୟେଟର ଲଣ୍ଡନକୁ କେବୁଲ୍ ଯୋଗେ ପଠାଇଲା । ତାକୁ ଆହୁରି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କରି ଲଣ୍ଡନ ପଠାଇଲା ନାଟାଲକୁ । ନାଟାଲ କାଗଜମାନଙ୍କରେ ସବୁଜ ପତ୍ରିକା ସମ୍ପର୍କରେ ଅଳ୍ପ

କେଇ ଧାଡ଼ି ବାହାରିଲା । ମାତ୍ର ତାହା ମୋହନଙ୍କ ଭାଷା ନୁହେଁ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଉତ୍ତେଜନା ସୃଷ୍ଟି ନ କରିବାର ଉଦାର ଭାବ ଏଥିରେ ନଥିଲା । ପରେ ମୋହନ ଏଇ ଲେଖା ପାଇଁ ସଙ୍କଟରେ ପଡ଼ିଲେ । ଯାହାହେଉ, ଭାରତବର୍ଷର ସବୁ ବଡ଼ କାଗଜରେ ସବୁଜପତ୍ର ବିସ୍ତାରିତ ଭାବେ ଆଲୋଚିତ ହେଲା ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ବିଷୟରେ ବମ୍ବେବାସୀଙ୍କୁ ଅବଗତ କରାଇବା ପାଇଁ ମୋହନ ବମ୍ବେରେ ଗୋଟିଏ ସଭା କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସେ କେତେକ ନେତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଲୋଡ଼ିଲେ । ସେମାନେ କହିଲେ ଫିରୋଜ ଶାହା ମେହେଟାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ଶୁଭେଚ୍ଛା ବିନା ବମ୍ବେରେ ସଭା ସଫଳ ହେବ ନାହିଁ । ମୋହନ ମେହେଟାଙ୍କ ଠାରୁ ଯେଉଁ ସ୍ନେହ ଓ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଲେ ତାହା ତାଙ୍କର କଳ୍ପନାତୀତ ଥିଲା । ମେହେଟା ସେତେବେଳେ ବମ୍ବେର 'ମୁକୁଟ ବିହୀନ ସମ୍ରାଟ' ଭାବେ ସୁପରିଚିତ । ମୋହନଙ୍କୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ପୁତ୍ର ପରି ସ୍ନେହ କଲେ । ଗୋଖଲେ ମୋହନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ସେହିପରି ଗଭୀର ଥିଲା । ପଞ୍ଜାବ କେଶରୀ ଲୋକମାନ୍ୟ ତିଳକ ମଧ ମୋହନଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କଲେ । ଏତେ ଅହେତୁକ ସ୍ନେହର ଗୋଟିଏ କାରଣ ଦିଶେ । ଏହି ମହାନ ନେତାମାନେ ବୋଧେ ବାରିପାରୁଥିଲେ ଯେ ସେମାନେ ଯାହା କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ଏହି ଯୁବକ ଦ୍ୱାରା ତାହା ସମ୍ଭବ ହେବ ।

ମେହେଟାଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ମୋହନ ଗୋଟିଏ ଲିଖିତ ବକ୍ତୃତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । କାରଣ ବକ୍ତୃତା ଲିଖିତ ହେଲେ ତା'ର ନକଲ ଖବରକାଗଜମାନଙ୍କୁ ପଠାଯାଇ ପାରିବ । ବକ୍ତୃତା ଲେଖି ଆଣିଥିଲେ ବୋଲି ମୋହନ ରକ୍ଷା ପାଇଗଲେ । ବମ୍ବେ ସଭାରେ ଜନସମୁଦ୍ର । ମୋହନଙ୍କ କଣ୍ଠ କ୍ଷୀଣ । ମେହେଟା ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ପାଟିରେ କହିବାକୁ ଯେତେ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥାନ୍ତି ମୋହନଙ୍କ କଣ୍ଠସ୍ୱର ସେତେ ଅଧିକ କ୍ଷୀଣ ହେଉଥାଏ । ମୋହନ ତାଙ୍କର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଦେଶପାଣ୍ଡେଙ୍କୁ ବକ୍ତୃତାଟି ଧରେଇ ଦେଇ ପଢ଼ିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଦେଶପାଣ୍ଡେ ଭଲ ପଢୁଥିଲେ, ମାତ୍ର ଶ୍ରୋତାମାନେ ଚିତ୍କାର କଲେ ୱାଚା ପଢ଼ନ୍ତୁ । ସେଇଆ ହେଲା । ୱାଚା ଚମତ୍କାର ଢଙ୍ଗରେ ବଡ଼ ପାଟିରେ ପଢ଼ିଲେ । ଜନତା ଚୁପ୍ ହୋଇ ଶୁଣିଲେ । ମେହେଟାଙ୍କୁ ବକ୍ତୃତା ଖୁବ୍ ଭଲଲାଗିଲା ଶୁଣି ମୋହନଙ୍କର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ ।

ବମ୍ବେ ପରେ ମାଡ୍ରାସରେ ଏକ ବିରାଟ ସଭାରେ ମୋହନ ଭାଷଣ ଦେଲେ । ତାଙ୍କର ବକ୍ତୃତାର ସାରାଂଶ, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ହେବ । ଯଦି ଏହା ସମ୍ଭବ ନ ହେଉଛି, ଭାରତୀୟଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯିବା ବନ୍ଦ ହେଉ ।

ମୋହନ କଲିକତାରେ ସଭା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏହା ଆୟୋଜିତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ନାଟାଲ ଫେରିଯିବାକୁ ସେ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ପାଇଲେ । ସେଠି କିଛି ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଉପୁଜିଥାଏ । ବମ୍ବେ ଫେରି କସ୍ତୁରବା, ଦୁଇପୁଅ ଓ ସଦ୍ୟ ବିଧବା ହୋଇଥିବା ଭଉଣୀର ପୁଅକୁ ଧରି ୧୮୯୬ ନଭେମ୍ବର ୩୦ ତାରିଖ ଦିନ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ବାହାରିଲେ ।

◆◆◆

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସଙ୍କଟ

ମୋହନ ଯେଉଁ ଜାହାଜରେ ତାଙ୍କର ପରିବାର ଧରି ଯାତ୍ରା କଲେ ତା'ର ମାଲିକ ହେଉଛନ୍ତି ଶେଠ ଅବଦୁଲ୍ଲା । ଏହି ନୂଆ ଜାହାଜ ସହିତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜାହାଜ ମଧ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାଉଥାଏ । ଦୁଇ ଜାହାଜର ଯାତ୍ରୀ ସଂଖ୍ୟା ମିଶି ଅଠଶହ ବୋଲି ପ୍ରଚାର ହୋଇଥାଏ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପ୍ରଚାର ହୋଇଗଲା ଯେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରିବା ପାଇଁ ସାଙ୍ଗରେ ଆଠଶହ ଲୋକଙ୍କୁ ଧରି କୁଲି ବାରିଷ୍ଟର ଆସୁଛି । ମୋହନ ସବୁଜ ପୁସ୍ତିକାରେ ଯାହା ଲେଖିଥିଲେ ତା'ର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିକୃତ ବିବରଣୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଖବରକାଗଜମାନଙ୍କରେ ବାହାରି ସାରିଥାଏ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ମୋହନ ସଂଗ୍ରାମୀ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆଣୁଥିବା ପ୍ରଚାରରେ କୌଣସି ସତ୍ୟତା ନଥିଲା ।

ସମୁଦ୍ରରେ ଝଡ଼ ଉଠିବା ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣା ଯାତ୍ରା କାଳରେ ଘଟି ନଥିଲା । ଅବଦୁଲାଙ୍କର ବଡ଼ ନୂଆ ଜାହାଜଟିରେ ବେଶୀ ଯାତ୍ରୀ ବା ଅଧିକ ମାଲ୍ ନଥାଏ । ଜାହାଜରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଓଜନ ନଥିବାରୁ ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ଝଡ଼ରେ ଜାହାଜ ଦୋହଲିଲା । ସବୁ ଯାତ୍ରୀ ଭୟରେ ଚିତ୍କାର କଲେ ବା ଫାଶୀ ଆସାମୀ ପରି ବସି ରହିଲେ । କେବଳ ଅବିଚଳିତ ରହିଲେ ଗାନ୍ଧୀ । କିଛିବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସାମାନ୍ୟ ଝଡ଼ବର୍ଷା, ଅନ୍ଧାର, ଭୂତପ୍ରେତଙ୍କୁ ଡରୁଥିବା ତରୁଣ ମନରେ ଏତେ ସାହସ କେଉଁଠୁ ଆସିଲା ? ଜାହାଜ ମାଲିକଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ମୋହନ ସବୁ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସୁଖଦୁଃଖ ହେଉଥାନ୍ତି ।

ଅସଲ ଝଡ଼ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲା ଡରବାନ୍ ବନ୍ଦରରେ । ଜାହାଜ ଦୁଇଟିକୁ ବନ୍ଦର ଭିତରକୁ ଆସିବାକୁ ଦିଆଗଲାନି । ସାତ ମାସ ପୂର୍ବେ ଗୋଟିଏ ଉପନିବେଶ ଦେଶପ୍ରେମୀ ସଂଘ ଡରବାନ୍‌ରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ନାଟାଲ୍‌ରୁ ବହିଷ୍କାର କରିବା ଥିଲା ଏହି ସଂଘର ଅନ୍ୟତମ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ପ୍ରଚାର ହୋଇଥାଏ ଯେ ଆଠଶହ ଭାରତୀୟ ସ୍ଥାୟୀ ଶ୍ରମିକଭାବେ ନାଟାଲରେ ବସବାସ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦୁଇଟି ଜାହାଜରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ଅଧିକନ୍ତୁ ଜାହାଜରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରେସ୍ ଓ ଛାପା କାମ ଜାଣିଥିବା ପଚାଶ କୁଶଳୀ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଆସି ଭାରତୀୟଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ପ୍ରଚାରମୂଳକ ଲେଖାସବୁ ଛାପିବେ । ମୋହନ ଜଣାଇଲେ ଯେ କୌଣସି ଛାପାକଳ ଜାହାଜରେ ନାହିଁ । ଦୁଇଟି ଜାହାଜର ଯାତ୍ରୀ ସଂଖ୍ୟା ମିଶି ପାଞ୍ଚଶହରୁ କମ୍ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବାଆଷଠୀ ଜଣ ଯୁବକ କର୍ମସଂଧାନରେ ନାଟାଲ ଆସିଛନ୍ତି । ବାକି ସବୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ, ପିଲା ଓ ଅନ୍ୟସ୍ଥାନକୁ ଯିବାର ଯାତ୍ରୀ ଅଛନ୍ତି । ଭାରତ ବିରୋଧୀ ଗୋରାମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସୁବିଧା ହେଲା ଯେ ବମ୍ବେରେ ପ୍ଲେଗ ଲାଗିଥିଲା । ପ୍ଲେଗ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଆସିଥିବା ଜାହାଜକୁ ଡରବାନ୍ ବନ୍ଦରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଏସ୍‌କୋମ୍ବ ନାଟାଲର

ଆଟୋର୍ଣ୍ଣି ଜେନେରାଲ ଓ ପ୍ରତିରକ୍ଷା ମନ୍ତ୍ରୀ । ମାତ୍ର ସେ ଆଉ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁ ବୋଲି ମଣୁ ନଥିଲେ । ପାଞ୍ଚଦିନ କାଳ ବନ୍ଦରର ମେଡ଼ିକାଲ୍ ଅଫିସର ସବୁ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ସମସ୍ତେ ପ୍ଲେଗ୍ ବିପଦମୁକ୍ତ ବୋଲି ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ଦେବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସସ୍‌ପେଣ୍ଡ କରି ଆଉ ଜଣେ ମେଡ଼ିକାଲ୍ ଅଫିସରଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି କରାଗଲା । ପ୍ଲେଗ୍ ପ୍ରତିରୋଧମୂଳକ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ପାଇଁ ସେ ନେଲେ ଏଗାରଦିନ । ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ସବୁ ପୁରୁଣା ଲୁଗା ପୋଡ଼ାଗଲା । ଅପେକ୍ଷାକୃତ ନୂତନ ବସ୍ତ୍ରକୁ ସଫା କରି କାର୍ବୋଲିକ୍ ଏସିଡ୍‌ରେ ଧୁଆଗଲା । ପାଣିରେ କାର୍ବୋଲିକ୍ ଏସିଡ୍ ପକାଇ ସବୁ ଯାତ୍ରୀ ଗାଧୋଇବାକୁ ବାଧ ହେଲେ । ପାନୀୟଜଳ ଓ ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ସରି ଆସୁଥାଏ । ସେସବୁ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ କେହି ଶୁଣୁ ନଥାନ୍ତି । ଦଶଦିନ ପରେ ପାଣି ମିଳିଲା । ସବୁ ବିଛଣା, ଦରି ଓ ବାଲ୍‌ଟି ଇତ୍ୟାଦି ପୋଡ଼ାଗଲା । ଶେଷରେ ତେଇଶ ଦିନ ପରେ ବନ୍ଦର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଜାହାଜ ଦୁଇଟିକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେଲେ । ମାତ୍ର ଉପନିବେଶ ସଂଘର ନେତାମାନେ ଦାବୀକଲେ ଯେ କ୍ଷତିପୂରଣ ନେଇ ଜାହାଜ ଦୁଇଟି ଭାରତ ଫେରିଯାଉ ।

ଶେଠ ଅବଦୁଲ୍ଲା ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଧମକ ଆସିଲା, ସବୁ ଯାତ୍ରୀଙ୍କୁ ସମୁଦ୍ରରେ ଫିଙ୍ଗି ଦିଆଯିବ । ଯାତ୍ରୀମାନେ ଟାଣ ରହିଲେ । ମୋହନ ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥାନ୍ତି । ଦୀର୍ଘ ତେଇଶ ଦିନ ଅପେକ୍ଷା କଲାପରେ ଜାହାଜ ଦୁଇଟିକୁ ଭିତରକୁ ଯିବାପାଇଁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା । ମୋହନ ଓ ତାଙ୍କ ପରିବାର ବ୍ୟତୀତ ସବୁ ଯାତ୍ରୀ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଓହ୍ଲାଇଗଲେ । ଆଟର୍ଣ୍ଣି ଜେନେରାଲ୍ ଖବର ପଠାଇଥାନ୍ତି ଯେ ମୋହନ ସଂଧା ଯାଏ ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । କାରଣ ତାଙ୍କରି ଉପରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ରାଗ । ମିଷ୍ଟର ଲାଫଟନ୍ ଶେଠ ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କର ଜଣେ ଆଇନ୍ ପରାମର୍ଶ ଦାତା । ସେ ଜାହାଜରେ ପହଞ୍ଚି କହିଲେ ଯେ ମୋହନଙ୍କର ଏତେ ସତର୍କ ରହିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ରାତିରେ ଚୋରଙ୍କ ପରି ସହରରେ ପଶିବା ମୋହନଙ୍କୁ ଶୋଭା ପାଇବ ନାହିଁ । ଅଗତ୍ୟା ସମସ୍ତେ ଜାହାଜରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଲେ । କସ୍ତୁରବା ଓ ପିଲାମାନେ ଗୋଟିଏ ଗାଡ଼ିରେ ମୋହନଙ୍କର ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲେ । ମୋହନ ଓ ଲାଫଟନ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କଲେ ଚାଲିଚାଲି । ଦୁଇ ମାଇଲ ବାଟ । ସେତେବେଳକୁ ଅପରାହ୍ନ ପାଞ୍ଚଟା । ଦିନ ଥାଏ ।

ଲାଫ୍‌ଟନ୍ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଠିକ୍ ଭାବେ କଳନା କରି ନଥିଲେ ବୋଲି ବାଟରେ ପ୍ରମାଣିତ ହେଲା । ଦି'ଜଣ ଗୋରା ଯୁବକ ମୋହନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିପାରି 'ଗାନ୍ଧୀ, ଗାନ୍ଧୀ' ବୋଲି ପାଟିକଲେ । ସାତ ଆଠ ଲୋକ ତାଙ୍କୁ ପିଛା କଲେ । ଲାଫଟନ୍ ଦେଖିଲେ ବିପଦ । ଗୋଟିଏ ରିକ୍ସା ଅଟକେଇ ମୋହନଙ୍କୁ ଡାକିଲେ । ମୋହନ ରିକ୍ସାରେ ବସିବାର ବିରୋଧୀ, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ବସିବାକୁ ଦେଉଛି କିଏ ? ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିବା ଲୋକେ ରିକ୍ସାବାଲାକୁ ଧମକେଇବାରୁ ସେ ପଳେଇଗଲା । ତା'ପରେ ସେମାନେ ଲାଫଟନ୍‌ଙ୍କୁ ଭିଡ଼ିଧରି ମୋହନଙ୍କ ଠାରୁ ଅଲଗା କରିନେଲେ । ମୋହନ ଏକୁଟିଆ ହୋଇଯିବାରୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ମାଡ଼ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ମୋହନ ସାମନା ଘରର ବାଡ଼କୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିଥା'ନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଉପରେ ବିଧା ଗୋଇଠା ବର୍ଷୁଥାଏ । ଦୈବାତ୍ ସେବାଟେ ପୋଲିସ୍

ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଯାଉଥିଲେ । ସେ ସାହାସୀ ମହିଳା ପଶିଆସି ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଜନତା ମଝିରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲେ । ଇତିମଧରେ ମୋହନଙ୍କୁ ଦେଖିଥିବା ଜଣେ ଭାରତୀୟ ଯୁବକ ପୋଲିସ୍ ଥାନାକୁ ଯାଇ ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟଙ୍କୁ ଖବର ଦେଲେ । ଯଥା ସମୟରେ ପୋଲିସ୍ ଆସି ମୋହନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କଲେ ଓ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଘରକୁ ନେଇଗଲେ । ସେଠାରେ ଜାହାଜର ଡାକ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି । ସେ ମୋହନଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା କଲେ ।

କ୍ରମେ ମୋହନଙ୍କ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଘର ଆଗରେ ଲୋକ ଗହଳି ବଢ଼ିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଆମକୁ ଦେଇଦିଅ ବୋଲି ସେମାନେ ଚିତ୍କାର କରୁଥା'ନ୍ତି । ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ମୋହନଙ୍କ ପାଖକୁ ଖବର ପଠାଇଲେ ଯେ ଯଦି ସେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଓ ତାଙ୍କ ଘରଦ୍ୱାରର ନିରାପତ୍ତା ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ପୋଲିସ୍ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ଘରର ପଛ ଦୁଆରବାଟେ ବାହାରି ଆସନ୍ତୁ । ମୋହନ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପଡ଼ିଲେ । ଏପରି ପଳାଇବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁନଥିଲା । ମାତ୍ର ବନ୍ଧୁ ତଥା ନିଜ ପରିବାରର ନିରାପତ୍ତା କଥା ଭାବି ସେ ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ମାନିନେଲେ ।

ଲୋକଙ୍କ ଗାଳିରୁ ଖିଅ ଧରି ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ଗୀତ ବୋଲୁଥା'ନ୍ତି - ଆସ, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଆପେଲ ଗଛରେ ଟାଙ୍ଗି ଦେବା । ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ଏହିପରି କୌତୁକ କରି ଭୁଲାଇ ରଖିଥିବା ବେଳେ ଦୁଇଜଣ ଛଦ୍ମବେଶୀ ଗୁଇନ୍ଦା ଅଫିସରଙ୍କ ସହିତ ମୋହନ ଖସିଯାଇ ପୋଲିସ୍ ଗାଡ଼ିରେ ବସି ଥାନାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏହାପରେ ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ଆଉ ଏ ଘରେ ନାହାନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କ ତରଫରୁ ଦୁଇଜଣ ପ୍ରତିନିଧି ଘର ଭିତରେ ବୁଲି ଦେଖିଲେ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରକୃତରେ ଉଭାନ । ଏକଥା ଜଣାପଡ଼ିବା ପରେ ଯିଏ ଯୁଆଡ଼େ ଘରକୁ ଗଲେ । ମୋହନ ତିନିଦିନ ଥାନାରେ ରହିଲେ । ଥାନାରେ ବସି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ ଓ ନିଜ ଭବିଷ୍ୟତ କଥା ସେ ଚିନ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ବର୍ବରୋଚିତ ଆକ୍ରମଣର ଖବର ପାଇ ଲଣ୍ଡନରୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଔପନିବେଶିକ ସେକ୍ରେଟେରୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପଠାଇଲେ ଯେ ନାଟାଲ ସରକାର ଦୋଷୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମକଦ୍ଦମା କରନ୍ତୁ । ଆଟର୍ଣ୍ଣି ଜେନେରାଲ୍ ମୋହନଙ୍କୁ ଡକାଇ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଓ ଦୋଷୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଲେ । ମୋହନ ନମ୍ରତାର ସହ କହିଲେ ଯେ ଯଦି ଦୋଷ କାହାର ଥାଏ, ତେବେ ତାହା ଗୋରା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ନେତାଙ୍କର, ନାଟାଲ ସରକାରଙ୍କର । ''ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ କାହା ନାମରେ ଅଭିଯୋଗ ନ କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ।''

ରାଜନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ କ୍ଷମା ଆଚରଣ କରି ମୋହନ ଅନେକ ୟୁରୋପୀୟଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାଭାଜନ ହେଲେ । ସେ ଯଦି ଦୋଷୀଙ୍କୁ ମକଦ୍ଦମା ଭିତରକୁ ଟାଣିଥାନ୍ତେ ତେବେ ୟୁରୋପୀୟ ଓ ଭାରତୀୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତିକ୍ତତା ବଢ଼ିଥାଆନ୍ତା ।

ବିନା ଦୋଷରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଗୋରା ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ମାଡ଼ ଖାଇବା, ଅପମାନ ଭୋଗିବା ସମ୍ପର୍କରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରି ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ଼ର ପ୍ରଫେସର ଟମ୍ପସନ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ସେହିଦିନ ଠାରୁ ଜୀବନସାରା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୋରାମୁହାଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ଘୃଣା କରିବା ଠିକ୍ ହୋଇଥାନ୍ତ ।'' ମାତ୍ର ଡର୍ବାନ୍‌ର ଯେଉଁ ଗୋରାମାନେ ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବେ

ମାରିଥିଲେ ଓ ଖତମ କରିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଦୋଷ ସେ ଧରି ନଥିଲେ । ଏତେବଡ଼ ମହାନ୍ ହୃଦୟ ନେଇ କ୍ୱଚିତ୍ ମଣିଷ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଏକଥା ଆମେ ବୁଝିପାରୁ ଓ ସେହି ମହାମାନବଙ୍କ ପାଖରେ ନତମସ୍ତକ ହେଉ । ତେବେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଆଚରଣ ଆମର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି, ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଓ କଳ୍ପନାର ସୀମା ଭିତରକୁ ଆସିପାରେନା । ତାହା ହେଉଛି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସିଂହାସନ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସମ୍ମାନ ଓ ଆନୁଗତ୍ୟ । ଏହା କେବେ ଥିଲା ? ଆଦ୍ୟ ଯୌବନରୁ ଦରବୁଢ଼ା ହେବାଯାଏ । ଯେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଛୁଟିନେଇ ଭାଗତ ଯାଇଥିଲେ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟମାନେ କିଭଳି ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହେଉଛନ୍ତି ସେ କଥା ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କର ହୀରକ ଜୟନ୍ତୀ ଉତ୍ସବ ପାଳିତ ହେବାର ଆୟୋଜନ ଚାଲିଥାଏ । ରାଜକୋଟରେ ଏଥିପାଇଁ ଗୋଟିଏ କମିଟି ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ମୋହନଙ୍କୁ ଏ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ହେବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଗଲା । ସେ ଆଗ୍ରହରେ ରାଜି ହେଲେ । ହୀରକ ଜୟନ୍ତୀ ପାଳନରେ ଲୋକେ ଆନ୍ତରିକତା ନ ଦେଖେଇ ଦେଖେଇହେବା ମନୋବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ ଦୁଃଖ ପାଇଲେ ।

ନିଜ ପରିବାରର ପିଲାଙ୍କୁ ମୋହନ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଶିଖାଇଲେ । ଭକ୍ତି ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣିବାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ରୁଚି ଥିଲା କିନ୍ତୁ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷକ ହେବା... । ମୋହନଙ୍କୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତଟି ଶିଖିବା ପାଇଁ ଖୁବ୍ ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ । ନାଟାଲରେ ମୋହନ ଯେତେ ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ ସବୁଠି ବ୍ରିଟିଶ୍ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ବୋଲା ଯାଉଥିଲା । ବାରମ୍ବାର ସଙ୍ଗୀତଟିକୁ ମନ ଦେଇ ଶୁଣି ମୋହନ ତା'ର ସୁର୍ ଶିଖିନେଲେ । ଆମର ପ୍ରଶ୍ନ, ଆପଣ ସଙ୍ଗୀତଟି ଶିଖିବା ପାଇଁ କାହିଁକି ଆଗ୍ରହୀ ଥିଲେ ? ଗୋରାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ଆପଣ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଆମର ପ୍ରଧାନ ସେନାପତି ହୋଇଥିଲେ, ଭାରତବର୍ଷରେ ବି ସେଇୟା । ଆମେ ସାଧାରଣଲୋକଙ୍କ ଭାଷାରେ ପଚାରୁଛୁ, ଶତ୍ରୁଙ୍କର ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଶିଖିବା ପ୍ରଧାନ ସେନାପତିଙ୍କର କ'ଣ ଦରକାର ପଡ଼ିଲା ?

ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ କହିଛନ୍ତି, ''ବ୍ରିଟିଶ୍ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରତି ମୁଁ ଯେତିକି ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଥିଲି ମୋ ଜାଣିବାରେ ଆଉ କେହି (ଭାରତୀୟ) ସେତିକି ନଥିଲେ । ଏହି ବିଶ୍ୱସ୍ତତା ମୂଳରେ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ମୋର ଅନୁରକ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ ।'' ତେବେ ଆପଣ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢୁଥିଲେ କାହିଁକି ? ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଲାପରି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଛନ୍ତି, ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ଦୋଷମୁକ୍ତ ନଥିଲା । ତେବେ ଶାସିତଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ମୋଟାମୋଟି ଭଲ ବୋଲି ସେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣବିଦ୍ୱେଷ ମନୋଭାବ ଦେଖିଲେ ତାହା ବ୍ରିଟିଶ୍ ପରମ୍ପରାର ବିରୋଧୀ ବୋଲି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ଅନେକ ବର୍ଷ ଯାଏ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବୁଥିଲେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସିଂହାସନ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ତତା ଇଂରେଜ ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ କମ୍ ନୁହେଁ ।

ନିଜ ପରିବାର ପିଲାଙ୍କ ସହିତ ସ୍ଥାନୀୟ ଟ୍ରେନିଂ କଲେଜର ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ସେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଶିଖାଇଲେ । ଏହାର ଅନେକ ବର୍ଷ ପରେ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସେନାବାହିନୀରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ଭାରତୀୟ ଯୁବକଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେଇବା ପାଇଁ ସେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ଗସ୍ତ କଲେ । ଅହିଂସାର ପୂଜାରୀଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ଘଟଣାକୁ ଅନେକ ପସନ୍ଦ କଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ କରିବା ତାଙ୍କ ହାତ ନାହିଁ । ଯଦି ଯୁଦ୍ଧ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ତେବେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ତାଙ୍କ ମତକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଯାଇ ୧୯୧୫ ଏପ୍ରିଲ୍ ମାସରେ ମାଡ୍ରାସରେ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, “... ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଏପରି କେତେକ ଆଦର୍ଶ ଅଛି ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ମୁଁ ଅନୁରକ୍ତ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି, ନିଜ ବିବେକର ଅନୁମୋଦିତ ପଥରେ ଗତି କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଜାକୁ ଅବାଧ ସୁଯୋଗ ମିଳୁଛି । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଏ ଦିଗରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଜାକୁ ଯେଉଁ ଅଧିକାର ଦେଇଛି ସେପରି ଅଧିକାର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସରକାରରେ ମିଳିଥିବା ମୋତେ ଜଣାନାହିଁ । ... ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପରେ ସବୁଠାରୁ କମ୍ ଆଞ୍ଚ ଆସୁଛି । ତେଣୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତି ମୁଁ ଅନୁଗତ ।”

ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବଡ଼ ସମର୍ଥକ । ଯଦି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଆମକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ବିକଶିତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ଦେଉଛି (ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟୁଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ) ତେବେ ଏ ସରକାରକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଫେରି ଭାରତରେ ରହିବାର ଅଳ୍ପ କେଇବର୍ଷ ଯାଏ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏ ମନୋଭାବ ଲୋକଙ୍କୁ ନିରାଶ କଲା । କାରଣ, ଲୋକେ ଭାବିଥିଲେ, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଫେରିଥିବା ଏହି ବିଜୟୀବୀର ଭାରତରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିବାର ନେତୃତ୍ୱ ନେବେ । ଏ ନେତୃତ୍ୱ ସେ ପରେ ନେଲେ । ଯେତେବେଳେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ଭାରତୀୟଙ୍କର ବିକାଶ ପାଇଁ ଇଂରେଜ ଶାସନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ମିଳୁନାହିଁ । ମାତ୍ର ଇଂରେଜ ସମ୍ବିଧାନ, ଶାସନ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା । ଶତ୍ରୁ (ଏଇଟା ଆମ ଭାଷା, ଶତ୍ରୁ ତାଙ୍କର କେହି ନଥିଲେ)ର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ ରହିବାର ବିରଳ ଗୁଣଟି ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଥିଲା, ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ତାହା ଆଉ କେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ଏତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଦିଶେନି ।

◆◆◆

ବା'ଙ୍କର ଘରକରଣା

ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ ସରଳ ଓ ନିରାଡମ୍ବର ଜୀବନ ବିତାଉଥିଲେ । ହାତରେ ନିଜ କାମ କରିବା ସହିତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କାମ ମଧ କରି ଦେଉଥିଲେ । ଏମିତି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଚଳାଇବା ତ ବଡ଼ ସହଜ କଥା । କେତେ ସହଜ ସେ କଥା କସ୍ତୁରବା ଜାଣନ୍ତି ! ସ୍ୱାମୀ ଓ ଘରର ମାଲିକ ହିସାବରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ଦୁର୍ଗୁଣସବୁ ଲୁଚାଇ ନାହାନ୍ତି ? କେଉଁ ବିଷୟଟା ଲୁଚାଇଛନ୍ତି ଯେ ଏଇଟା ଲୁଚାନ୍ତେ ? ଗାନ୍ଧୀ ଓ ବା'ଙ୍କ ନିବିଡ଼ ଦାମ୍ପତ୍ୟପ୍ରେମ ଆମକୁ ଅଭିଭୂତ କରେ । ପ୍ରେମର ସେଇ ମହାନ୍ ସ୍ତରକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଦୁହିଁଙ୍କୁ କେତେ ପରୀକ୍ଷା ଓ ସଂଗ୍ରାମ ଭିତରେ ଗତି କରିବାକୁ ନ ହୋଇଛି ? ପାର୍କରେ ମନଖୁସିରେ ବୁଲିବା ପରି ଦୁହେଁ ଅନାୟାସରେ ଏଭରେଷ୍ଟ ଶୃଙ୍ଗରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ନାହାନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଯାହାଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା, ସେ ପୁଣି ଅହଂସାର ଅବତାର ! ଭୁଲି ଯାଆନ୍ତୁ ନାହିଁ ଯେ ଅହିଂସାର ମହତ୍ତ୍ୱ ସେ ବା'ଙ୍କ ଠାରୁ ଶିଖିଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ । ଅହିଂସାର ପଥ ମଧ ପିଚ୍ଛିଳ । ନିଜ ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ କରି ମଣିଷ ଅହିଂସାର ପାହାଚସବୁ ଉଠେ ।

ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ଦାମ୍ପତ୍ୟ-କଳହ ଗୁରୁତ୍ୱହୀନ । ଅଧିକାଂଶ ଦମ୍ପତିଙ୍କ ମଧରେ ଗୋଟାଏ, ଦିଇଟା ବିଷୟକୁ ନେଇ ମାସ ମାସ, ବର୍ଷ ବର୍ଷ, ସାରା ଜୀବନ କଳି ଲାଗୁଥାଏ । ସତରେ ସେପରି କଳିର ଗୁରୁତ୍ୱ କ'ଣ ? ଯେଉଁ କଳି ନୀତିଗତ କାରଣରୁ ଲାଗେ ଓ କଳି ଫଳରେ ଦୁହେଁ ଆପଣାକୁ ଓ ପରସ୍ପରକୁ ନିରେଖନ୍ତି, ବୁଝନ୍ତି, ସେ କଳି ପରେ ଦୁହେଁ ପାହାଚେ ଉଠନ୍ତି । ଏହି ନୂତନ ପାହାଚରେ ପାଦ ଦେବା ପରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧରେ ପୁରୁଣା ବିଷୟକୁ ନେଇ କଳି ହୁଏନା, ଯଦି ହୁଏ ନୂଆ ବିଷୟ ଉପରେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ବା'ଙ୍କ ମଧରେ ଏହିପରି କଳି ହେଉଥିଲା ବୋଲି ଆମେ କହୁନାହୁଁ । ଆମର କହିବାର କଥା ଯେ ଦାମ୍ପତ୍ୟ କଳହକୁ ହାଲୁକା ଭାବେ ଉଡ଼େଇ ଦେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।

ମାହାତ୍ମା ଏତେ ବଡ଼ ମଣିଷ ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ କଳି କରୁଥିଲେ, ଆମେ କଲେ କ'ଣ ହେଲା ? ତାଙ୍କ ଆମ ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ ହେଉଛି ଆମେ କଳି କରି ଚାଲିଥାଉ, ସେ ଦୁହେଁ ଏହାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଗଲେ । ମହାତ୍ମା ତାଙ୍କର ଦୋଷସବୁ ଆମ ଆଗରେ ଖୋଲି ଧରିବାର କାରଣ, ସେ ନିଜେ ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ସହିତ କିପରି ମୁକାବିଲା କରୁଥିଲେ ଓ ଶେଷରେ ତାକୁ ଜୟ କରୁଥିଲେ, ସେଇକଥା ଆମକୁ ଜଣାଇବା । ସେଇ କଥା ଜାଣିଲେ ଆମେ ଆମ ଦୋଷଗୁଡ଼ିକୁ ସୁଧାରି ନେବାକୁ ସାହସ ପାଇବୁ, ଦି'ପାଦ ଆଗକୁ ବଢ଼ିପାରିବୁ ।

ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି, ତମେ ନିର୍ଭୟରେ ତାଙ୍କ ସାମନାରେ ଅହିଂସା, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ଚରଖା ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟକୁ ସମାଲୋଚନା କର, ଏପରିକି ଉପହାସ ବା ବିଦ୍ରୂପ କର, ସେ ହସିଦେବେ । ଏସବୁ ବ୍ୟାପାରରେ ସେ ଅତି ଉଦାର ଓ

ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ। ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଓ ଆନ୍ତରିକ ବିଶ୍ୱାସ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଖୋଲା ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା। ଆଶ୍ରମବାସୀ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥିଲେ ଅହିଂସା ନୀତି ବା ସୂତାକଟା ମହାତ୍ମାଙ୍କର ନିଃଶ୍ୱାସପ୍ରଶ୍ୱାସ ପରି। ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଗରେ ଏ ବିଷୟରେ ଯିଏ ଯାହା ଭାବିଲା ତାହା ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲା। ଆଶ୍ରମର ନୀତି ନିୟମ ପାଳନ ବ୍ୟାପରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କିନ୍ତୁ ଥିଲେ କଡ଼ା ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର। ଭୋର ଚାରିଟା ବେଳୁ ଉଠିବା ଆଶ୍ରମର ନିୟମ ଥିଲା। ସେଥିରେ ଯଦି କିଏ କ୍ୱଚିତ୍ ବ୍ୟତିକ୍ରମ କରେ ତେବେ ମହାତ୍ମା ହାଣ୍ଡି ପରି ମୁହଁଟା କରିବେ। ଯଦି ଦି' ଚାରିଜଣ ଆଶ୍ରମର କୌଣସି ନିୟମ ଭଙ୍ଗ କରନ୍ତି, ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବ ଅନଶନ।

ଏ ସୃଷ୍ଟିଛଡ଼ା ଢଙ୍ଗକୁ ବୁଝିବା ଆମ ବୁଦ୍ଧିର ବାହାରେ ନିଶ୍ଚୟ। ଯେଉଁ ନୀତି, ଆଦର୍ଶ ପାଇଁ ତମେ ଜଗତସାରା ପରିଚିତ ହେଲ, ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସ ତମର ଅତି ପ୍ରିୟ, ସେ ସବୁ ପ୍ରତି ଆକ୍ରମଣ ହେଲେ ତମେ ପାଟି ଫିଟାଇବ ନାହିଁ କି କିଛି ଭାବିବ ନାହିଁ ଅଥଚ ପଚାଶଜଣ ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ କରିଥିବା ନିୟମରେ ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହେଲେ ହେଲେ ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରିବ। ଘର ଚଳାଇବା ବ୍ୟାପାରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ବଡ଼ କଠୋର ଓ ଜିଦ୍‌ଖୋର। ତାଙ୍କ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ନିୟମର କୌଣସି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ସେ ସହିପାରୁ ନଥିଲେ। ଆଶ୍ରମ ତାଙ୍କର ଘରପରି ଥିଲା। ତେଣୁ ସେଠି ସିଏ କଡ଼ା ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ।

ଶାଶୁ, ଶ୍ୱଶୁର ବା ବଡ଼ଭାଇ ଭାଉଜ ଯେତେ ଆଦର ଯତ୍ନ କରନ୍ତୁ, ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ନିଜ ଘର ସଂସାରକୁ ଚଳେଇବାର କାମନା ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାରୀ ମନରେ ଥାଏ। କସ୍ତୁରବା ଏଥିରୁ ବାଦ୍ ପଡ଼ନ୍ତେ କିପରି ? ପିଲାଙ୍କୁ ଧରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସହିତ ବିଦେଶ ଯିବାକୁ ହେବ ଖବର ପାଇ ସେ ଖୁବ୍ ଆାନନ୍ଦିତ ହେଲେ। ସେ କ'ଣ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ସ୍ୱାମୀ ତାଙ୍କର ଏମିତି କଡ଼ା ଶାଶୁଗିରି କରିବେ ! ମଫ ଢଙ୍ଗ ଛାଡ଼ି ବେଶପୋଷକରେ ସାଇବଙ୍କ ପରି ଫିଟ୍‌ଫାଟ ରହିବା, ସାଇବଙ୍କ ପରି କଣ୍ଟା ଚାମୁଚ ଧରି ଖାଇବାର ତାଲିମ ଜାହାଜରେ ଚଢ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା। ମୋହନ ତ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ପାଇ ତରବରରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ବାହାରିଲେ। ତେଣୁ ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କୁ ମାର୍ଜିତ ବ୍ୟବହାର ଓ ଢଙ୍ଗରଙ୍ଗ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଲିମ୍ ଦେବାକୁ ବେଳ ପାଇଲେ ନାହିଁ। ଯେତେହେଲେ ସେ ଡରବାନ୍‌ରେ ଏକ୍ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ରହୁଛନ୍ତି। ବଡ଼ ବଙ୍ଗଳା। ସେଠି ଯାଇ ଏମାନେ ଯଦି ମଫଙ୍କ ଭଳିଆ ହେବେ...। ଭାରତ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ଥିର କରିନେଲେ ଯେ କସ୍ତୁରବା ଓ ପିଲାଙ୍କୁ ପାର୍ଶୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବାକୁ ହେବ। ସେମାନେ ୟୁରୋପୀୟ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିପାରିବେ ନାହିଁ, ବା ମୁସଲମାନଙ୍କ ପୋଷକ ପିନ୍ଧିବେ ନାହିଁ, ତେଣୁ ପାର୍ଶୀ ଶାଢ଼ୀ, ପାର୍ଶୀ ଢଙ୍ଗରେ ପିନ୍ଧିବେ। ଡରବାନ୍‌ରେ ପାର୍ଶୀଙ୍କର ସମ୍ମାନ ଥାଏ। ୟୁରୋପୀୟମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଅନ୍ତି। ପିଲାମାନେ ପାର୍ଶୀ ଢଙ୍ଗରେ ଟ୍ରାଉଜର ଓ କୋଟ ପିନ୍ଧିବେ। ଯୋତା ମୋଜା ତ ନିଶ୍ଚୟ। ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ପୋଷାକ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ନୂଆ ବେଶ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧାଇ ମୋହନ ଜାହାଜ

ଚଢ଼ିଲେ । ବା'ଙ୍କୁ ପାର୍ଶୀ ଶାଢ଼ୀ ଭଲ ମାନୁଥାଏ । ହେଲେ ଏ ଯେଉଁ ଯୋତା ! ପିଲାଙ୍କୁ ଯୋତା ମୋଜା ସମେତ ସବୁ ଅଡୁଆ ଲାଗୁଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଭୟରେ ସମସ୍ତେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ମୁହଁରେ ହସ ଫୁଟାଇ ଜାହାଜରେ ବସିଥାନ୍ତି । ସବୁବେଳେ ଚିପା ଯୋତା ସାଙ୍ଗକୁ ମୋଜା ପିନ୍ଧିବା ସ୍ୱାଧୀନଭାବେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ଗାଈ ବେକରେ ଢିଙ୍କିଆ ପକାଇବା ପରି ବା'ଙ୍କୁ ଲାଗୁଥାଏ । ପିଲାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ବି ତଦ୍ରୂପ । ଆଉ ଖାଇବା ବେଳେ କିପରି ଚାମଚକୁ ସଙ୍ଗଡ଼ି ଧରି ଖାଦ୍ୟ ଉଠେଇ ପାଟିଯାଏ ନେବାକୁହେବ ଧ୍ୟାନ ତ ସିଆଡ଼େ ରହିଲା, ଖାଦ୍ୟ ସୁଆଦିଆ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ, ପେଟ ପୂରିଲା କି ନାହିଁ ସେ କଥା ଭାବିବାକୁ ବେଳ କାହିଁ ?

କିଛିକାଳ ଅନ୍ତେ ମୋହନ ବୁଝିଲେ ଯେ ସାଇବଙ୍କ ଢଙ୍ଗରେ ଖାଇବା ଆମ ଭାରତୀୟଙ୍କର ଅନାବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ କଣ୍ଟା ଚାମୁଚରେ ଖାଇବା ସମ୍ପର୍କୀୟ କଡ଼ା ହୁକୁମକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନିଆଗଲା । ନିଜକୁ ପରିହାସ କଲାପରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳକୁ କିନ୍ତୁ ପିଲାମାନେ କଣ୍ଟାଚାମୁଚରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଖାଇ ପାରିଲେଣି ।

ମୋହନଙ୍କର କେତେକ ବନ୍ଧୁ ଏବଂ ଅଦାଲତର କେତେକ କିରାଣି, ମୋହରିର ତାଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥିଲେ । ଏତେ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବା ପିଇବା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ବା'ଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟକର । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ମୋହନ ଅନ୍ଦର ମହଲରେ ପଶନ୍ତି । ସାହାଯ୍ୟ ଠାରୁ ତାଙ୍କର ହାକିମି ବଳିଯାଏ । ରୋଷେଇବାସ ଠାରୁ ଗୃହିଣୀର ଯେତେ କାମ ସବୁ ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମତେ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ବା'ଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ହୁଏ । ମୋହନଙ୍କର ଗୋଟାଏ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ବା'ଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସହ୍ୟ ହେଲା । ରାତିରେ ପରିସ୍ରା କରିବା ପାଇଁ ଘରର ପ୍ରତି କୋଠରିରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ପାତ୍ର ଥାଏ । ଏ ପାତ୍ରକୁ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ସେମାନେ ସଫା କରିବା ଉଚିତ ହୁଅନ୍ତା । ମାତ୍ର ଅତିଥିମାନେ କିପରି ଏ କାମ କରିବେ ? ବିନା ପରିଶ୍ରମରେ ଖାଇବାକୁ ମିଳୁଥିବାରୁ ଯେଉଁମାନେ ସବୁଦିନ ରହନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଅତିଥି ବା ଆଉ କ'ଣ କୁହାଯିବ, ସେ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବାର ଅଧିକାର ବାପୁଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଛି - ବା'ଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ! ଯାହାହେଉ ମୂତ୍ର ପାତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ସକାଳେ ଉଠାଇ ସଫା କରିବା କାମ ମୋହନ ଓ ବା'ଙ୍କର । ଏ କାମକୁ ବା' ଘୋର ଆପତ୍ତିର ସହିତ କରନ୍ତି । ମୋହନଙ୍କର ରାଗ, ଆପତ୍ତି ଦୂରର କଥା, ପରିସ୍ରାପାତ୍ର ଉଠାଇ ସଫା କରିବା ସମୟରେ ବା'ଙ୍କ ମୁହଁ ହସ ହସ ଦିଶିବା ଉଚିତ୍ । କୌଣସି ବିରକ୍ତ ବା କୁନ୍ଥୁଣୁମାନ୍ଥୁଣୁ ଭାବ ରହିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ ।

ମୋହନଙ୍କ ଘରେ ଜଣେ ଅଛୁଆଁ ଜାତିର ଲୋକ ରହୁଥିଲା । ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି, ମାତ୍ର ବା'ଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଜଣେ ଅଛୁଆଁ । ଏବେବି ଭାରତବର୍ଷରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନଙ୍କ ଭିତରେ ଜାତିଭେଦ ଅଛି । ହରିଜନ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଓ ସବର୍ଣ୍ଣ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ - ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭେଦ କେବଳ ହିନ୍ଦୁ ନୁହନ୍ତି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ବି ଦେଖନ୍ତି ! ଛାଡ଼ନ୍ତୁ, ଏ ଦେଶରୁ ଅନ୍ତତଃ ତୀବ୍ର ଭାତିଭେଦ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଆଉଥରେ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଆସିବା ଦରକାର । ଯାହାହେଉ ଉକ୍ତ ଅଛୁବ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ଙ୍କ ମୂତ୍ରପାତ୍ର ସଫା କରିବା ସମୟରେ ବା'

କାନ୍ଦି ପକାନ୍ତି । ତାଙ୍କର କାନ୍ଦ ଦେଖି ମୋହନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଗରମ ହୋଇଯାଏ । ମନୋଭାବ - କାମଟା ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ନ କରି ଏ ମୂଢା କାନ୍ଦୁଛି କ'ଣ ? ଯେମିତି ହେଲେ କରିବୁ ବୋଲି ତ ଜାଣିଛୁ, ହସି କରି କରିଦେଲେ ସ୍ୱାମୀ ଦେବତା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତେ ବୋଲି ଜାଣିପାରୁନୁ ?

ଦିନେ କସ୍ତୁରବା କାନ୍ଦୁଥିଲେ । ମୋହନ ଚିତ୍କାର କଲେ, ''ମୋ ଘରେ ଏମିତି ସକେଇବା ଫାର୍ଶ ଚଳିବନି ।'' କସ୍ତୁରବା ପାଟି କଲେ, ''ତମ ଘର ତମେ ସମ୍ଭାଳ, ମତେ ଛାଡ଼ ।'' ଏତକ ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ମୋହନ କ୍ରୋଧରେ ବା'ଙ୍କ ବାହୁ ଧରି ଟାଣି ଟାଣି ଗେଟ୍ ପାଖକୁ ନେଇଗଲେ ଓ ଗେଟ୍ ଖୋଲି ତାଙ୍କୁ ଠେଲି ଦେବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ବା' କଇଁ କଇଁ କାନ୍ଦି ପାଟି କରି କହୁଥାନ୍ତି, 'ତମକୁ ଟିକିଏ ଲାଜ ନାହିଁ ? ଏଠି ମୋର ବାପା, ମା, କି ଭାଇବନ୍ଧୁ କିଏ ଅଛନ୍ତି ? କାହା ପାଖକୁ ଯିବି ? ତମକୁ ଦିଅଁଙ୍କ ରାଣ, ଅମଣିଷ ହୁଅନ୍ତା । ପଦାରେ ଏମିତି ତାମସା କରିବା ଠିକ୍ ହେଉଛି ?' ମୋହନଙ୍କର ହୋସ୍ ଆସିଲା ।

ଏହା କ'ଣ ମହାତ୍ମାସୁଲଭ ଆଚରଣ ? ନୁହେଁ ବୋଲି କହି ଅନେକ ଆମକୁ ସମର୍ଥନ କରିବେ । ଘଟଣା ଘଟିବା ବେଳକୁ ମୋହନ ତିରିଶ ବର୍ଷର ଯୁବକ । ମହାତ୍ମା ହେବାକୁ ତାଙ୍କ ସାମନାରେ ଲମ୍ବା ପଥ ଥାଏ ।

ଘଟଣାଟି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବିଚାର ପ୍ରକାଶ କରିଦିଏ । ସେତିକି ? ହରିଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆନ୍ତରିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରକାଶ କରେ ନା ? ଓଃ, ହରିଜନ ! ଅଛୁଂବଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା, ମମତାରେ କିଛି ଅଭାବ ଥିଲା ବୋଲି ଏବେ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱର ଉଠିଛି । ହରିଜନ ନ କହି ସେମାନଙ୍କୁ ଅଛୁବ କହିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାନୁଭୂତି ଥିଲା ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ଜଣାପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଏ ଲଜିକ୍ । ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଦଳିତ, ଅଛୁବ ବା ହରିଜନ କହୁଥିଲେ ସେଥିରେ ନ ମାତି (ମାତିବ ନାହିଁ କେମିତି ? ରାଜନୀତି କ'ଣ ତୁମେ ବୁଝ ?) ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କ'ଣ କରିଥିଲେ, ନିଜ ଜୀବନରେ ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବ ରଖିଥିଲେ କି ନାହିଁ ସେଆଡ଼େ ଟିକିଏ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଅ । ହରିଜନ ସେବାରୁ ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ନ କରିବାକୁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଘରୁ ତଡ଼ିବାକୁ ବସିଥିଲେ.... ।

ଘଟଣାଟି ମୋହନଙ୍କର ସରଳତା ଓ କାହାକୁ ପର ନ ମଣିବା ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରେନା ? ସେ ଯେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିଜ ଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ ମଣୁଥିଲେ ତା'ର ସୂଚନା ମିଳେନା ? ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସେଇ ଗଭୀର ପ୍ରେମ ବଳରେ ଦୁହେଁ ଉପରକୁ ଉଠିଲେ ।

କ୍ରୋଧ ଓ ଈର୍ଷାରେ ଜର୍ଜରିତ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର କ୍ରମଶଃ ବଶିଷ୍ଠଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝି ଦିନେ ଯାଇ ଭାବାବେଗରେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏ ବିଶାଳ ଦେଶର ଜନ ସମୁଦାୟ ମହାତ୍ମା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କଲା । ତା'ର ମୁହୂର୍ତ୍ତ, ଲଗ୍ନ, ଦିନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିହେବନି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ବିଶିଷ୍ଟ ଜୀବନୀ ଲେଖକ ଭିନ୍ସେଣ୍ଟ ସିହାନ୍ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ମିଶିଥିଲେ ଓ ସେ ସମୟରେ ସବୁ ବଡ଼ ନେତାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଥିଲା । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି 'ମହାତ୍ମା' ଶବ୍ଦର କିପରି ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା

ବହୁଶ୍ରମ କରି ତା'ର ମୂଳ ଖୋଜି ସେ ବିଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ମହାତ୍ମା ଉପାଧି ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି ମାତ୍ର ଥରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାମ ସହିତ ଏହା ଯୋଡ଼ି ହୋଇଯିବା ପରେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଆଉ କାହା ନାମ ପଛରେ ଏ ଉପାଧି ଲାଗି ପାରିବ ନାହିଁ । ମହାତ୍ମା କହିଲେ ପୃଥିବୀ ସାରା ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବୁଝୁଛନ୍ତି ଓ ଭବିଷ୍ୟତରେ ବୁଝିବେ । ଯାହାହେଉ, ମହାତ୍ମା, ଶବ୍ଦର ଉତ୍ପତ୍ତି କିପରି ହେଲା ? ୧୯୧୬ରେ ଗୋଟିଏ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍‌ରେ 'କବିଗୁରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମହାତ୍ମା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମହାତ୍ମା ନାମରେ ଡାକିବା ପରେ ସେହି ନାମରେ ସେ ସୁପରିଚିତ ହୋଇଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ୧୯୧୬ ପୂର୍ବରୁ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ମହାତ୍ମା ଡାକିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲେ । ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ସିହାନ୍‌ଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି ଯେ ୧୯୧୪ରେ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଲଣ୍ଡନରେ ପ୍ରଥମ କରି ଭେଟିବା ବେଳକୁ ମହାତ୍ମା ଡାକ ତାଙ୍କ କାନରେ ପଡ଼ିଛି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲଣ୍ଡନବାଟ ଦେଇ ଭାରତ ଫେରିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ଏ ଦେଶମାଟିରୁ ମହାତ୍ମା ଶବ୍ଦଟି ଅଙ୍କୁରିତ ହୋଇସାରିଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ ହେଲା ୧୯୧୬ରେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ କହିଲେ ଯେ ୧୯୧୬ର କିଛି ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାମ ସହିତ ମହାତ୍ମା ଶବ୍ଦଟି ଯୋଡ଼ା ସରିଥିଲା । ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷର ଚେତନା ଭିତରୁ ମହାତ୍ମା ଶବ୍ଦଟି ଜନ୍ମ ନେଲା । କିଛି କିଛି ଲୋକ ତାଙ୍କୁ ମହାତ୍ମା କହିଲେ ଓ ସେ ଡାକ କ୍ରମଶଃ ପ୍ରସାରିତ ହେଲା । କାରଣ ଜନତାର ସମ୍ବୋଧନ ଓଁକାର ନାଦ ପରି, ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି ପରି । ଓଁ ନାଦଟି ଖୁବ୍ ଧୀର ସ୍ୱରରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ କ୍ରମଶଃ ବଢ଼ିଚାଲେ । ତାହା ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନ ଶୁଭିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଜନତାର ସମ୍ବୋଧନ ଧୀର କଣ୍ଠରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ କ୍ରମଶଃ ବଢ଼ିଚାଲେ ଓ ଶେଷରେ ସେଇ ସ୍ୱରରେ ଆକାଶ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହୋଇଉଠେ । ସେ ସ୍ୱରକୁ କିଏ ଧୀରକଣ୍ଠରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଉଥିବା ବେଳେ ଶୁଣେ ତ ଆଉ କାହାକୁ ଆକାଶ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହେବାଯାଏ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ମହାତ୍ମା ସମ୍ବୋଧନଟି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ସମୟରେ ଶୁଭିନି, ଆଗପଛ ହୋଇ ଶୁଭିଛି ।

◆◆◆

ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧ

୧୮୯୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ବାସ କରୁଥିବା ଓଲନ୍ଦାଜ (ଡଚ୍) ବୁଅର ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଓଲନ୍ଦାଜ ବାସିନ୍ଦା ଓ ଇଂରେଜ ବାସିନ୍ଦାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧ ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ମୋହନ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ ଓ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ଯଦିଚ ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ବୁଅରମାନେ ନ୍ୟାୟ ପକ୍ଷରେ ଅଛନ୍ତି । ଇଂରେଜଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିବାର କାରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋହନ କହନ୍ତି ଯେ ଭାରତୀୟମାନେ ବ୍ରିଟିଶ ପ୍ରଜା । ବ୍ରିଟିଶ୍ ପ୍ରଜା ହିସାବରେ ସେମାନେ କିଛି ଅଧିକାର ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଲେ ଭାରତ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିବା ଯଥାର୍ଥ । ରାଜାଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଜଣେ ପ୍ରଜା ଏକମତ ହୋଇ ନପାରେ ମାତ୍ର ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ମାନିନେବା ତା'ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଅହିଂସାର ପୂଜାରୀଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ଆଦୌ ସହ୍ୟ ହେଉ ନଥିବ ବୋଲି ଆମେ ଧରିନେଉ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହା ଏକ କାଳ୍ପନିକ ଧାରଣା । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାଇ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ଆହତ ସୈନିକଙ୍କ ସେବା କରିବାରେ ସେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରଖିଛନ୍ତି । କେବଳ ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ନୁହେଁ, ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ପରେ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ସେ ଇଂରେଜଙ୍କ ସେନାବାହିନୀରେ ରହି ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ରାଜି ହୋଇଥାଆନ୍ତେ । ଅହିଂସା ପାଳନ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୀର ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ । ତମ ଉପରେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ମାଡ଼ ହେଉଥିବ, ପ୍ରାଣ ଯାଇପାରେ, ତଥାପି ତମେ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବ ନାହିଁ କି ପଳାଇବ ନାହିଁ । ଏହା ସତରେ ମହାନ ବୀରତ୍ୱର ଲକ୍ଷଣ । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ସାହସର ସହିତ ଲଢ଼ି ପ୍ରାଣ ଦେଇଥିବା ବୀରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ କେବଳ ଭୀରୁ, କାପୁରୁଷମାନେ ନିନ୍ଦାର ପାତ୍ର ।

ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ନାଟାଲ୍ ବିପଦଘେରା ଭିତରେ ଥାଏ । ଭାରତୀୟମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ପାଇଁ ଲଢ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୋଲି ନାଟାଲ ଆସେମ୍ବ୍ଲିର ଜଣେ ଟାଣୁଆ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ମୋହନ ବୁଝାଇଲେ । ଉତ୍ତର ପାଇଲେ, ''ତମେ ଭାରତୀୟମାନେ ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣି ନାହଁ । (ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଗଲେ) ତମମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇବା ଦୂରର କଥା, ତମକୁ ସବୁ ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।'' ମାତ୍ର ମୋହନଙ୍କର ଯିଦ୍ ଯେ ଭାରତୀୟମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ।

ଆହତ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମିରୁ ଅପସାରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ମୋହନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ। ନାଟାଲ ସରକାର ଏହାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଲା । ବୋଧହୁଏ ମୋହନ ଓ ତାଙ୍କ ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ନେବାକୁ ନାଟାଲ୍ ସରକାର ଚାହୁଁ ନଥାନ୍ତି । ମୋହନ ଓ ତାଙ୍କର କେତେକ ଅନୁଗାମୀ ନିଜ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ରୋଗୀସେବା କାମ

ଶିଖିଲେ ଓ ଆହତ ସୈନିକଙ୍କ ସେବା କରିବା ପାଇଁ ପୁଣିଥରେ ଆବେଦନ କଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟବାର ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହେଲା । ସମୟ ଆଗେଇବା ସହିତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂରେଜମାନେ ଅଧିକ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ଇଂରେଜ ସୈନିକ ମଲେ ଓ ଆହତ ହେଲେ । ଫଳରେ ସେମାନେ ମୋହନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସେବାଦଳରେ ମିଶିବା ପାଇଁ ଆଠଶହ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ମାଲିକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଶ୍ରମିକଙ୍କୁ ଅନୁମତି ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ତିନିଶହ ଭାରତୀୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦଳରେ ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଏଇ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ବାହିନୀ ଯେଭଳି ନିଷ୍ଠା ଓ ପରିଶ୍ରମର ସହ କାମକଲା, ତାହା ଦେଖି ଇଂରେଜମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ।

ଟ୍ରେନିଂ ନେଉଥିବା ବେଳେ ଖାକି ପୋଷାକରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗ୍ରୁପ୍ ଫଟୋ ଅଛି । ତାଲିମଦାତାଙ୍କ ପାଖରେ ମୋହନ ବସିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ଲମ୍ବା ମୁଛ ! ଜଣେ ଆଡ଼ଭୋକେଟ୍ ବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ପରି ଦିଶିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସାରାଜୀବନ ଯୁଦ୍ଧ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ଥିବା ଜଣେ ଅଭିଜ୍ଞ ସୈନିକ ପରି ଦିଶୁଥାନ୍ତି । ଗ୍ରୁପ୍ ଫଟୋ ବ୍ୟତୀତ ଏକୁଟିଆ ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଫଟୋ ଅଛି । ସେଇଟି ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

୧୮୯୯ ଡିସେମ୍ବର ୧୫ ତାରିଖରେ କୋଲୋନସା ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ଭୟଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ତାହା ଦେଖି ମୋହନ ଖୁବ୍ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ। ଜଣେ ଯୁବକର ପ୍ରାଣବଳୀ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମରିକ ଅଫିସର ଲିଓନେଣ୍ଟ ରବର୍ଟ୍ସ । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଭୀଷଣ ଭାବେ ଆହତ ହେବା ପରେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଦଳ ତାଙ୍କୁ ସମରଭୂମିରୁ ବୋହି ଆଣିଥାନ୍ତି । ପାଞ୍ଚଦିନ ପରେ ରବର୍ଟ୍ସ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶିଷ୍ଟ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ଫିଲ୍ଡ଼ ମାର୍ଶାଲ ଲର୍ଡ଼ ରବର୍ଟ୍ସଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁଅ । ଭାରତର ପୂର୍ବତନ ମୁଖ୍ୟ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ । ଆଫଗାନୀସ୍ଥାନକୁ ଅଧିକାର କରି ନେଇଥିବା ବିଜୟୀ । ଇଂଲଣ୍ଡରୁ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ପୁଅ ମଲା । ସେଥିରେ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧର ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଏ ଘଟଣାଟି ଖୁବ୍ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଭାରତବର୍ଷରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ତାଙ୍କର ପୁଅ ଗିରଫ ହୋଇ ଜେଲ୍ ଗଲେ ଗାନ୍ଧୀ କୁରୁଳି ଉଠନ୍ତି । ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କ୍ୱଚିଦ୍ ଆସିଛି । ଜଣେ ଦି ଜଣ ଏପରିକି ସମସ୍ତେ ପୋଲିସ୍ ଲାଠିମାଡ଼ ବା ଗୁଳିରେ ମରିଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆତ୍ମହରା ହୋଇଥାଆନ୍ତେ ! ଏତକ ହୃଦୟଙ୍ଗମ ନ କଲେ ବାପୁଙ୍କୁ ବୁଝିବା ଅନେକ ବାକି ରହିଯିବ ।

ଇଂରେଜମାନେ ଯେପରି ବୀରତ୍ୱର ସହିତ ଲଢ଼ିଲେ ଭାରତୀୟମାନେ ସେହିଭଳି ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ଆହତ ସୈନିକଙ୍କୁ ବୋହିବା ଓ ସେମାନଙ୍କ ସେବା କରିବାରେ ଦିନରାତି ଖଟିଲେ । ଫଳରେ ଇଂରେଜ ଓ ଭାରତୀୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଏହା ଦେଖି ମୋହନ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ।

ଯାହା ଭିତରେ ହେଉ, ଯେଉଁ ପ୍ରକାରେ ହେଉ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସର୍ବଦା ଶୃଙ୍ଖଳା, ସଂଯମ ଓ

କଠିନ ପରିଶ୍ରମର ଖୋଲା ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ କଲିକତା ଠାରେ କୋଲୋନିସୋ ଠାରେ ଘଟିଥିବା ଯୁଦ୍ଧର ସ୍ମୃତିଚାରଣ କରି ସେ କହିଥିଲେ - ବ୍ରିଟିଶ୍ ସୈନିକମାନେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଲଢ଼ିବା ସମୟରେ, ବିଶେଷତଃ ସେମାନେ ସାମୟିକ ଭାବେ ହଟୁଥିବା ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମନିଷ୍ଠା ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଯଦି କିଛି ନ କୁହେ, ତେବେ ନିଜ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱସ୍ତ ହେବିନାହିଁ ।... ଯଦିଚ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନେ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଖଟେଇ ଲଢୁଥିଲେ, ତଥାପି ଜଣେ ହେଲେ ଆଳସ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମିନିଟ୍ କଟାଏ ନାହିଁ । ସେଇ ଉତ୍କଣ୍ଠାପୂର୍ଣ୍ଣ କାଳରେ ସମସ୍ତେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷାକରି ଶାନ୍ତ ଥାଆନ୍ତି ।...

ମୋର ଏକ ଅଭୁଲା ସ୍ମୃତି ଅଛି । ଖୁବ୍ ଗରମ ପଡ଼ିଥାଏ । ପାଣିର ବଡ଼ ଅଭାବ । ଗୋଟିଏ ବୋଲି କୂଅ । ଜଣେ ଅଫିସରଙ୍କ ତଦାରଖରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୈନିକକୁ ଛୋଟ ଟିଣପାତ୍ରରେ ମାତ୍ର ଟିଣେ ପାଣି ମିଳୁଥାଏ । ସୈନିକମାନେ ସେଇ ପାଣିରୁ ଆମ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ମନରେ ଭାଗ ଦେଉଥାନ୍ତି । ବର୍ଣ୍ଣଭେଦକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆମ ଭିତରେ ଏକ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ରେଡ଼କ୍ରସ୍‌ର ବ୍ୟାଜ୍ ବା ଖାକି ପୋଷାକ, କଳା, ଗୋରା ପ୍ରଭେଦକୁ ପୋଛି ଦେଉଥିଲା ।

ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ଭାବେ ମୋର ଯୁଦ୍ଧରେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଢଳିଛି ତାହା ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ହୋଇଥିବା ମୋର ଘନୀଭୂତ ଅଭିଜ୍ଞତା ଯୋଗୁଁ ହୋଇଛି । ଆମର ହୃଦୟାନୁଭୂତିକୁ ଆଘାତ ନ ଦେଇ ସେଇ ମହାନ୍ ଓ ପବିତ୍ର ନାମକୁ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ମୁଁ କହିପାରେ - ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ପରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ ପାଇଁ ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ କେତେ ଗର୍ବୀ, କର୍କଶ ଓ ବର୍ବର ମାନସକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଈଶ୍ୱରାଭିମୁଖୀ ଭଦ୍ର ପ୍ରାଣୀରେ ପରିଣତ ନ କରିଛି ?

ଯୁଦ୍ଧର ଏ ମହିମା ଆମକୁ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ଅହିଂସାର ଅଗ୍ରଣୀ ସେନାପତି ! ଯୁଦ୍ଧ ମଣିଷକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରିପାରେ । କେବଳ ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧରେ ନୁହେଁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠି ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଛି ସେଥିରେ ଭାଗ ନେବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଅସ୍ତ୍ର ଧରି ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିବା ସୈନିକଙ୍କୁ ଆଦୌ ନିନ୍ଦା କରିନାହାନ୍ତି । ସେ ଚାହିଁଛନ୍ତି, ଅହିଂସା ସୈନିକମାନେ ଶୃଙ୍ଖଳା, ସହିଷ୍ଣୁତା, ଆଦେଶ ପାଳନ ଓ ଦେଶପ୍ରେମ, କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅସ୍ତ୍ରଧରି ଲଢୁଥିବା ସୈନିକଙ୍କ ଠାରୁ ପଛରେ ଯେପରି ପଡ଼ିନଯାଏ । ସେନାପତିଙ୍କ କଥା ମାନି ସୈନିକ ଗୁଳି ମୁହଁକୁ ଯାଏ । ସେହିପରି ନେତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁସାରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ମାଡ଼ ଖାଇ ରକ୍ତାକ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ, ପ୍ରାଣ ଦିଅନ୍ତୁ ପଛେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରତିରୋଧ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ।

ସ୍ପିଅନ୍‌କପ୍ ଠାରେ ବୁଅର ଓ ଇଂରେଜଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୁଣିଏକ ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା । ଭାରତୀୟମାନେ ପ୍ରଣ୍ଟକୁ ଯିବା ମନା ଥାଏ । ମାତ୍ର ଏତେ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟ ଆହତ ହେଲେ ଯେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀଗଣ ପ୍ରଣ୍ଟକୁ ଯାଇ ଯଦି ଆହତ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆଣନ୍ତି ତେବେ ସେ କୃତଜ୍ଞ ରହିବେ ବୋଲି ଇଂରେଜ ସେନାପତି ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଲେ । ଫଳରେ ବିପଦ ବରଣ କରି ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀଙ୍କୁ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରିଟୋରିଆ ନିଉଜ୍‌ର

ଇଂରେଜ ସମ୍ପାଦକ ଯୁଦ୍ଧ କଥା ସ୍ମରଣ କରି ୧୯୧୧ରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ସ୍ପିଅନ୍‌କପ୍ ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟମାନେ କ୍ଳାନ୍ତ ଓ ବିଷଣ୍ଣ ଦିଶୁଥିଲେ । ମୋହନଙ୍କ କଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଉକ୍ତ ସମ୍ପାଦକ ଦିନେ ପାହାନ୍ତା ସମୟରେ ମୋହନଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ମୋହନ ଗୋଟିଏ ସଡ଼କ କଡ଼ରେ ବସି ପଡ଼ି ମିଳିଥିବା ଖଣ୍ଡେ ବିସ୍କୁଟ୍ ଖାଉଥାନ୍ତି । ଏତେ ପରିଶ୍ରମ ପରେ ବି ସେ ସତେଜ ଦିଶୁଥା'ନ୍ତି । ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଜମିଲା । ମୋହନଙ୍କ ପ୍ରସନ୍ନ ଭାବ ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଯୁଦ୍ଧ ସରିବାର ନଅବର୍ଷ ପରେ ସେ ମୋହନଙ୍କ ସହିତ ଆଳାପକୁ ସ୍ମରଣ କରି ଲେଖାଟିଏ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସ୍ପିଅନ୍ କପ୍ ଠାରେ କେତେକ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱଚ୍ଛାସେବୀ ମଲେ । ଫଳରେ ହୁକୁମ ହେଲା ଯେ ଏମାନେ ଫ୍ରଣ୍ଟକୁ ଯାଇପାରିବେ ନାହିଁ ।

୧୯୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ଇଂଲଣ୍ଡରୁ ଟାଣୁଆ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସହିତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧର ଗତି ବଦଳିଗଲା । ଭାରତୀୟ ସେବାଦଳର କାମ ଶେଷ ହେଲା । ମୋହନ ଓ ତାଙ୍କର ଆଉ କେତେକ ସହକର୍ମୀ ଯୁଦ୍ଧ ପଦକ ପାଇଲେ । ସେନାପତିଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ ବିବରଣୀରେ ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଲା ।

ମୋହନଙ୍କ ମନ ଆଶା ଓ ଆଶଙ୍କା ମଧ୍ୟରେ ଦୋଦୁଲ୍ୟମାନ ହେଉଥିଲା । ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧରେ ଭାରତୀୟମାନେ ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ନାଟାଲର ଗୋରା ସରକାର ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ମନୋଭାବ ଦେଖାଇବ ବୋଲି ଆଶା କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମାତ୍ର ଏପରି ନ ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧ ସରନ୍ତେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ଭାରତୀୟ ବିରୋଧୀର ମନୋଭାବ ବଢ଼ିଯାଇପାରେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଆଶଙ୍କା ଆସୁଥାଏ । ୧୯୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ସବୁ କଥା ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ମୋହନ ଦାଦାଭାଇ ନାଓରଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ସେ କହିଲେ ଯେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଭାରତୀୟମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ସବୁଦିଗରୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀମାନେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆହତ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ସାହାସର ସହିତ ବୋହି ଆଣିଛନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ପହଁଚାଇବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯିବାପାଇଁ ଏମାନେ ଦିନକୁ ପଚିଶ ମାଇଲ ଚାଲିଛନ୍ତି । ଧନୀ ଭାରତୀୟ ବଣିକମାନେ ଯୁଦ୍ଧ ପାଣ୍ଠିକୁ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି ଯୁଦ୍ଧ ସରିଲେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୋରାଙ୍କର ମନ କୋହଳ ହେବନାହିଁ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଆଶଙ୍କା ଆସୁଛି । ଭାରତୀୟମାନେ ପୂର୍ବବତ୍ ସାମାଜିକ କୁଷ୍ଠରୋଗୀ ହୋଇ ରହିପାରନ୍ତି ।

୧୯୦୧ ନବବର୍ଷ ପରେ ରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆ ପଚିଶବର୍ଷ କାଳ ଭାରତବର୍ଷର ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ଥିଲେ । ରାଣୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଡରବାନ୍ ସହରରେ ମୋହନ ଭାରତୀୟଙ୍କର ଏକ ଶୋକ ଶୋଭାଯାତ୍ରା କରାଇ ତା'ର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ । ଏହିପରି ଶୋଭଯାତ୍ରା ଅନ୍ୟ ସହରରେ ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ ଚାରିଆଡ଼େ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କଲେ । ଲଣ୍ଡନକୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଦ୍ୱାରା ଏକ ଶୋକବାର୍ତ୍ତା ପଠାଇଲେ । ନାଟାଲରେ ରହୁଥିବା ଭାରତୀୟ ବ୍ରିଟିଶ୍ ପ୍ରଜାମାନେ ଗଭୀର ଦୁଃଖର ସହିତ ରାଜ ପରିବାରଙ୍କୁ ଜଣାଉଛନ୍ତି ଯେ,

ମହାରାଣୀଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ଆମେମାନେ ମର୍ମାହତ । ପୃଥିବୀ ବକ୍ଷରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ଓ ସର୍ବମହାନ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ତାଙ୍କର ଅଗଣିତ ସନ୍ତାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଆମେମାନେ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କରୁଛୁ। ମହାରାଣୀଙ୍କ ସମ୍ମାନାର୍ଥେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସଭାର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ । ମହାରାଣୀ ଫଟୋଚିତ୍ର ଥିବା କାର୍ଡ଼ ପିଲାଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟିଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଡ଼ରେ ଭାରତବର୍ଷର ଦୁଇଟି ମାନଚିତ୍ର ଥିଲା । ୧୮୩୮ରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନାଧୀନ ଖଣ୍ଡିତ ଭାରତବର୍ଷ ଓ ୧୯୦୧ରେ ଆଫଗାନିସ୍ଥାନ ସମେତ ଅନ୍ୟସବୁ ଦେଶ ମିଶିଥିବା ବିଶାଳ

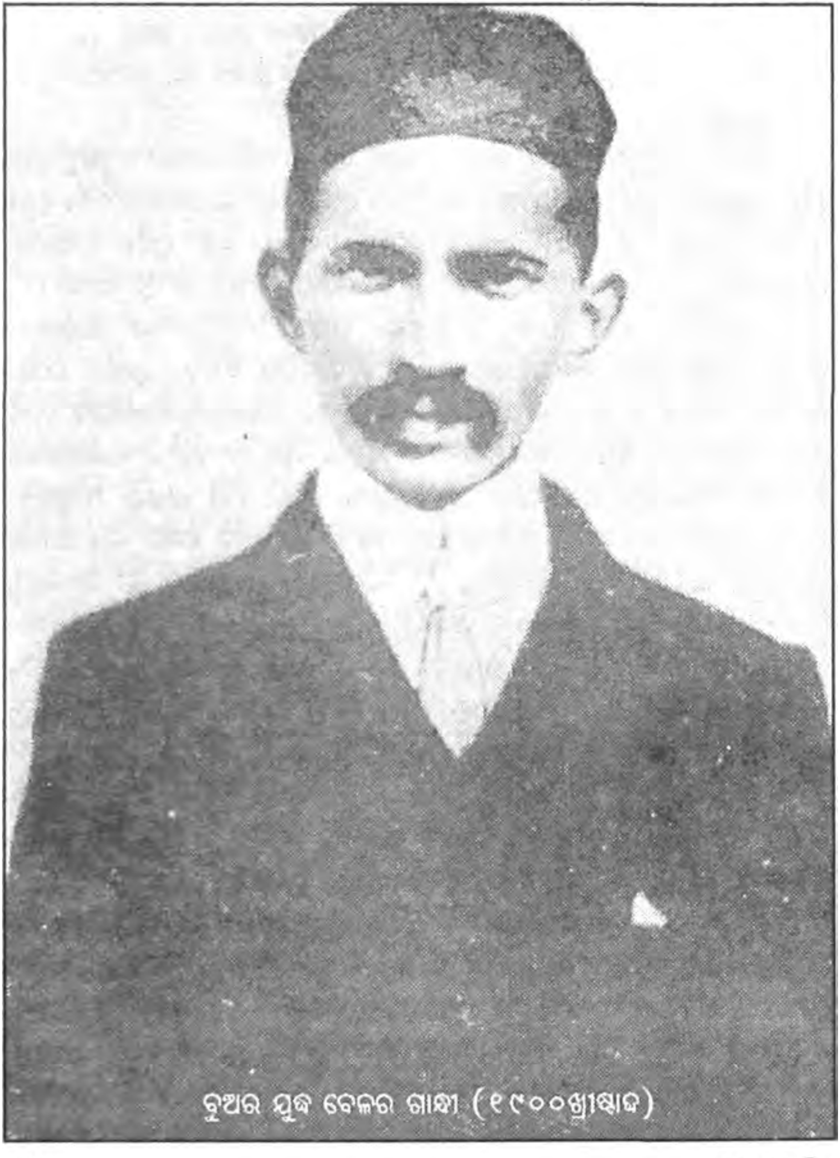

ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧ ବେଳର ଗାନ୍ଧୀ (୧୯୦୦ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ)

ଭାରତବର୍ଷ । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଅତି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବାଦ ବମ୍ବେରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ମୋହନ ବାହ୍ୟ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କଲେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଭିତରେ ତାଙ୍କୁ ଝୁରିଲେ ଓ ଦୀର୍ଘକାଳ ଝୁରିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଉପରେ ରାୟଚାନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଗଭୀର । କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ରାୟଚାନ୍ଦଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଚାରଣ କରି ତାଙ୍କର ଅନେକ ସଦ୍‌ଗୁଣ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଟିକୁ ବିଶେଷ ଭାବେ ମନେରଖିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି, ସବୁ ଜୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା ଓ ଅନ୍ୟଟି ଇଶ୍ୱର ସାକ୍ଷାତ୍ ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳତା ।

ରାୟଚାନ୍ଦ ଥିଲେ ଜୈନ । ତାଙ୍କର 'ଜୀବେ ଦୟା' ଭାବ ମୋହନଙ୍କୁ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଶୈଶବରୁ ତ ତାଙ୍କ ଘରେ ଜୈନ ସାଧୁଙ୍କର ସମାଗମ ହେଉଥାଏ । ମାଆ ସେମାନଙ୍କୁ ଚର୍ଚ୍ଚା କରନ୍ତି । ମୋହନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ସବୁ ଲେଖା ହୋଇଥାଏ । ମହାତ୍ମା ହେବା ପରେ ଏଇ ଲେଖାସବୁ ଭିତରେ ଘଷି ମାଜି ହୋଇ ଆହୁରି ଚହଟିଲା । ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅହିଂସା ନୀତି ମୂଳରେ ରାୟଚାନ୍ଦଙ୍କର କେତେ ଅବଦାନ ରହିଛି ତା'ର ହିସାବ ମିଳେନା । ଅହିଂସାର ବୀଜ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଆରମ୍ଭ ବେଳୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅଙ୍କୁରିତ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ତା'ର ଟେର୍ ସେ ନିଜେ କେତେଦୂର ପାଇଥିଲେ କହିହେବନି । ଯୁଦ୍ଧ କାମର ଅବ୍ୟାହତି ପାଆନ୍ତେ ଭାରତ ଫେରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରେରଣା ଆସିଲା ।

୧୯୦୧ ସରି ଆସିବା ବେଳକୁ ଦକ୍ଷିଣଆଫ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କୁ ଆଉ କିଛି କାମ ଦିଶୁନଥାଏ । ତେଣୁ ମୋହନ ସ୍ୱଦେଶ ଫେରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ଭାରତୀୟମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇଲେ ନାହିଁ । ତେବେ ମୋହନଙ୍କୁ ଜବାବ୍ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ଯେ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଡକାଯିବ ସେତେବେଳେ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆସିବେ ।

ଓକିଲାତରୁ ମୋହନଙ୍କର ରୋଜଗାର ବଢୁଥାଏ । ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଆଗ୍ରହ ନଥିଲା । ଦେଶରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଅନେକ କାମ ଅଛି ବୋଲି ସେ ଜାଣିଥିଲେ । ତେଣୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଛାଡ଼ିଲେ । ବିଦାୟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାରେ ମୋହନଙ୍କୁ ବହୁତ ସୁନା ରୂପାର ଜିନିଷ ଓ ହୀରା ଖଚିତ ଅଳଙ୍କାର ଉପହାର ମିଳିଲା । ଏତେବେଳକୁ ମୋହନଙ୍କର ଧନରତ୍ନ ପ୍ରତି ଲୋଭ କମିଥାଏ । ଧନ ଠୁଳ ନ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଯେତେ ଧନ ମିଳୁଛି ସେ ତ ଏକ ବିରାଟ ଧନୀ ହୋଇଯିବେ । ଏହିକଥା ଭାବି ଉତ୍ସବ ସରିବା ପରେ ମୋହନ ଘରକୁ ଫେରି ରାତିଯାକ ଅନିଦ୍ରା ହେଲେ । ଏସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଘାରିଲା । ମାତ୍ର ଜିନିଷତକ ରଖିଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ତାଙ୍କୁ କେତେ ସୁବିଧା ହେବ ସେ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟ ମନକୁ ଆସୁଥାଏ । ତା'ଛଡ଼ା ଉପହାରତକ ଫେରାଇ ଦେବାକୁ କସ୍ତୁରବା ଆଦୌ ରାଜି ହେବେନି । ରାତି ପାହି ଆସିଲା । ରାତିରେ ତ ମଣିଷର ମନ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଏ । ଭୋରୁ ମୋହନଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପରିଷ୍କାର ହୋଇଗଲା । ଏ ଧନକୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବରଣ କରିବ । ଏହି ନୀତିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ବହୁମୂଲ୍ୟ ଉପହାର ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବା ଏ ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପଦକ୍ଷେପ ।

ମୋହନ ଯୋଜନା କଲେ ଯେ ଉପହାର ମିଳିଥିବା ଧନକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ସର୍ବସାଧାରଣ ପାଣ୍ଠି କରାଯିବ । ସିଧା ବା'ଙ୍କୁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଭୟ ଲାଗିଲା । ହରିଲାଲ ଓ ମଣିଲାଲ ପୁଅ ଦି'ଜଣ ଟିକିଏ ବଡ଼ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଡାକି ମୋହନ ତାଙ୍କର ମନୋଭାବ ଜଣାଇଲେ । ଉପହାର ସବୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରିବାକୁ ପିଲା ଦିଓଟି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ଏକଥା ସେମାନେ ମା'କୁ ବୁଝାଇ ପାରିବେ ତ ? ପାରିବେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ମା' ତ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗହଣା ରଖନ୍ତା । ସେମାନଙ୍କର ଏ ଧନ ଦରକାର ନାହିଁ । ତେଣୁ ମାଆ ରଖି କ'ଣ କରିବ ? ବୁଝିଯିବ ।

ବା' କିନ୍ତୁ କଥାଟାକୁ ଏଡ଼େ ସହଜରେ ବୁଝିଗଲେନି । ଯୁକ୍ତି କଲେ, ସେ ସିନା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କଥା ମାନି ଗହଣା ସଉକ ଛାଡ଼ିଲେ, ବୋହୂମାନେ ? କାଲି ସକାଳେ ବୋହୂମାନେ ଆସିଲେ ସେମାନେ ତ ପିନ୍ଧିବାକୁ ଚାହିଁବେ । ମୋହନ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ସେ ବେଳ ତ ଡେରି ଅଛି । ସେତେବେଳେ ସେ ବୋହୂଙ୍କ ପାଇଁ ଗହଣା ଗଢ଼ିଦେବେ ।

ବା' ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ତୁମକୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ବାକି ନାହିଁ । ମୋ ଗହଣାତକ ବିକି ବିଲାତ ଗଲ । ଗୋଟିଏ ଗଢ଼ିବା ନାଁ ଧରିଲନି । ବୋହୂଙ୍କ ପାଇଁ ତମେ ଯାହା ଗହଣା କରିବ ସେ କଥା ମୁଁ ଜାଣିଛି ।''

ବା' ଠିକ୍ ଜାଣିଥିଲେ । ମାତ୍ର ମୋହନ ନିଜ ଜିଦ୍‌ରେ ଅଟଳ । କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ଲୁହ ତାଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ବଦଳେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ମୂତ୍ର ପାତ୍ର ସଫା କରିବା ନେଇ ହୋଇଥିବା ତୁମୁଳ କଳି ପରେ ଆଉ ଥରେ ଜୋର୍‌ଦାର କଳି ଲାଗିବାର ଏ ଦ୍ୱିତୀୟ ଘଟଣା । ଅନେକ ଦିନ ପରେ ବା' ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ, ବହୂ ମୂଲ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର ଗ୍ରହଣ ନ କରି ବାପୁ ଉଚିତ୍ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇଛନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଅଧିକ କାଳ ରହିବା ପରେ ବା'ଙ୍କ ମନରେ ଧନପ୍ରତି ଥିବା ଲୋଭ, ଆସକ୍ତି ଦୂର ହେଲା ।

ଧନ ଲୋଭକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ବାପୁଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମଧ ଏହା ସହଜ ନଥିଲା । ୧୯୩୧ରେ ଲଣ୍ଡନରେ ଗିଲ୍‌ଡ଼ ହାଉସ୍ ଚର୍ଚ୍ଚରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ବାପୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଏବେ ରାଜନୀତିରୁ ଅସତ୍ୟ ଓ ଅନୈତିକତାର ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଆସୁଛି । ତେଣୁ ରାଜନୈତିକ କର୍ମୀମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବରଣ କରିବା ଉଚିତ । ଏ ଦିଗରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ସେ ମନ୍ଥର ବେଗରେ ଆଗେଇଲେ । କାରଣ ଧନ ଲୋଭରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ଏତେ ସହଜ ନୁହେଁ । କ୍ରମାଗତ ନିଷ୍ଠାପର ଉଦ୍ୟମ ବଳରେ ସବୁ ଧନ ସମ୍ପଦ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ସେ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ ।

ହାୟ ବାପୁ ! ୧୯୩୧ରେ ଆମ ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିଜ୍ଞଙ୍କ ଭିତରେ ଆପଣ କେତେ ବା ଦୁର୍ନୀତି ଦେଖିଥିବେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ତ ଆମକୁ ଦେବତୁଲ୍ୟ ମନେ ହେଉଛନ୍ତି ।

୧୯୦୧ ଅକ୍ଟୋବର ୧୮ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସପରିବାରେ ଭାରତ ଫେରିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ସେ ରହିଲେ ବର୍ଷେ ଏକମାସ । ତା' ପରେ ପୁଣି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯିବାକୁ ହେଲା ।

◆ ◆ ◆

ଭାରତରେ ପ୍ରଥମ ରାଜନୈତିକ ଅଭିଜ୍ଞତା

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଫେରବା ପୂର୍ବରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ତେରମାସ ରହିଲେ ତା' ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅନେକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଥିଲା । ୧୯୦୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ କଲିକତାରେ ବସୁଥିବା କଂଗ୍ରେସ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ମୋହନ କଲିକତା ଗଲେ । ସେଠାରେ ନେତା ଓ କର୍ମୀମାନଙ୍କର ମତିଗତି ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ଲାଗିଲା । ବମ୍ବେରୁ ଫିରୋଜଶାହା ମେହେଟ୍ଟା ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ କଲିକତା ଯାଉଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସୁସଜ୍ଜିତ ଡବା ରିଜର୍ଭ କରାଯାଇଥାଏ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ମୋହନଙ୍କୁ କିଛି ସମୟ ମେହେଟ୍ଟାଙ୍କ ଡବାରେ କଟାଇବା ପଇଁ ଅନୁମତି ମିଳିଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ମୋହନ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଶ୍ କରେଇବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ଏକଥା ଶୁଣି ମେହେଟ୍ଟା ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେନାହିଁ । କହିଲେ,''ତମ ପାଇଁ କିଛି କରିପାରିବା ଭଳି ଦିଶୁନି । ଅବଶ୍ୟ ତମେ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଚାହୁଁଚ, ସେଇଟା ଆମେ ପାଶ୍ କରେଇନେବା । କିନ୍ତୁ ଆମ ନିଜ ଦେଶରେ ଆମମାନଙ୍କର କି ଅଧିକାର ଅଛି ? ମୁଁ ଭାବୁଛି, ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ ନିଜର କୌଣସି ଶକ୍ତି ଆସିନାହିଁ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପନିବେଶଙ୍କ ପାଇଁ ଆମେ ବେଶୀ କିଛି କରିପାରିବା ନାହିଁ ।'' ମୋହନ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାଣିନଥିଲେ ଯେ ପ୍ରସ୍ତାବ ସବୁ ପାଶ୍ କରେଇବାରେ କଂଗ୍ରେସର କୌଣସି କାର୍ପଣ୍ୟ ନଥାଏ ! ମେହେଟ୍ଟା ମୋହନଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁଥିଲେ ଓ ମୋହନଙ୍କର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆନ୍ତରିକ ସମ୍ମାନ ଥିଲା । କଥା ସେଠି ନାହିଁ । କଥା ହେଉଛି, ଭାରତବର୍ଷର ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ କ'ଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ନେତାମାନଙ୍କୁ କିଭଳି ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ମୋହନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଚିନ୍ତା ଖେଳିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା ତାହା କୌଣସି ବୟସ୍କ ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିନଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଆଡ଼ାଚଉଡ଼ା ଜୀବନ ଠାରୁ ମୋହନ ଦୂରେଇ ରହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଏହାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି ବୋଲି ଭାରତୀୟ ନେତାମାନେ ଆଦୌ ବୁଝି ନଥିଲେ । ମୋହନ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ୱାଚା ମେହେଟ୍ଟାଙ୍କ ଡବାରେ ଥାଆନ୍ତି । ମୋହନଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ବଡ଼ ଦୟାପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଲେ ।

ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ତମ୍ବୁ ତଳେ ଅଧିବେଶନ ଚାଲିଥାଏ । ମୋହନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ, କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କୁ ମହାରାଜା ପରି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ଲୋକମାନ୍ୟ ତିଳକ ରହୁଥିବା କଲେଜ କୋଠାରେ ସେ ରହୁଥିଲେ । ତିଳକଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ମୋହନ ପ୍ରଭାବିତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ କାରବାର ତାଙ୍କୁ ବିଚିତ୍ର ଲାଗିଲା । ସେମାନେ ଏତେ ତାଳି ମାରୁଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ସମସ୍ତେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକଙ୍କ ସେବା ଲୋଡୁଛନ୍ତି ? ମୋହନ

ଦେଖିଲେ, ଚାରିଆଡ଼େ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଜଣକୁ ଗୋଟିଏ କାମ କରିବାକୁ କୁହାଗଲେ ସେ ନିଜେ ନ କରି ପାଖ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକକୁ ଅର୍ଡ଼ର ଦେଉଛି ଏବଂ ସେ ଆଉ ଜଣକୁ । ମୋହନ କେତେକ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ସେବାର ମହତ୍ତ୍ୱ କଥା ବୁଝାଇଲେ । ସେମାନେ କିଛି କିଛି ବୁଝିଲେ, ମାତ୍ର କର୍ମରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲାନାହିଁ । ମୋହନ ଦେଖିଲେ, ପାଇଖାନା ଅଛି । ତାହା ପୁଣି ଅପରିଷ୍କାର । ସେଇଆକୁ ସମସ୍ତେ ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି । ବିଷୟଟିକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଣନ୍ତେ ଉତ୍ତର ପାଇଲେ- ଏ କାମ ତ ଝାଡ଼ୁଦାରଙ୍କର । ମୋହନ ଗୋଟିଏ ଝାଡ଼ୁ ଯୋଗାଡ଼ କରି ପାଇଖାନା ସଫା କଲେ । ତାଙ୍କର ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକଙ୍କ ଆଖି ଖୋସି ହୋଇଗଲା । ଜଣେ ଲୋକ କିନ୍ତୁ କେତେ ସଫା କରିପାରିବ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥନ୍ତି, କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ତିନିଦିନ ବସୁଥିଲା । ଯଦି ଅଧିକ ଦିନ ହେଉଥାନ୍ତା ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ ସଂକ୍ରାମକ ବ୍ୟାଧି ବ୍ୟାପନ୍ତା ।

ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କର ଆଉ ଏକ ଅପରିଷ୍କାର କାମ ମୋହନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଲା । ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିବା ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ରାତିରେ ବାରଣ୍ଡାରେ ପରିସ୍ରା କରୁଛନ୍ତି । ମୋହନ ସେମାନଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ସଫା କରିବା ପାଇଁ କେହି ବାହାରିଲେ ନାହିଁ । ଯଦି ମୋହନ ଭାରତରେ ରାଜନୀତି ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତେ ତେବେ ଆମର ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ଏପରି ଅପରିଷ୍କାର ଅଭ୍ୟାସ ହୁଏତ ତାଙ୍କୁ ଏତେ ଆହତ କରି ନଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ କିଛି ବର୍ଷ ରହିଗଲା ପରେ ଭାରତୀୟଙ୍କର ରୀତି ନୀତି ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଖଟକା ଲାଗିଲା । ମନକୁ ଆସିଲା, ଏ ଲୋକମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଲଢୁଛନ୍ତି ! ଆଗ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦରକାର ନା ଆଗ ସଫାସୁତୁରା ରହିବା ଦରକାର ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଥିଲା । ସତେକି ଆମକୁ ଚେତାବନୀ ଦେବାପାଇଁ ତାଙ୍କ କୁଟୀର, ଆଶ୍ରମ, ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜିନିଷ କେଉଁଥିରେ ମଇଳାର ଚିହ୍ନବର୍ଣ୍ଣ ନଥିଲା । ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ହାତରେ ପାଇଖାନା ସଫା କରୁଥିଲେ । କଠୋର ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ । ଜଣେ ତା'ର କାମ ସଙ୍ଗୀକୁ ବତେଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହୁ ନଥିଲା, ଯେମିତି ଅଧିବେଶନରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନେ କରୁଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନଧାରାରେ ଆମୂଳଚୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରଥମେ କଂଗ୍ରେସବାଲାଙ୍କୁ ବାଛିଥିଲେ ।

କଲିକତା ଅଧିବେଶନରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର ମୋହନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଲାଖି ରହିଲା । ସେ ଦେଖିଲେ, ତାମିଲଙ୍କର ଅଲଗା ରୋଷେଇଶାଳ ! ରୋଷେଇ, ଖାଇବା, ଧୂଆଧୋଇ ସବୁ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ହେଉଥାଏ । ନିବୁଜ ଘରଟା ଧୂଆଁରେ ଭର୍ତ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀଙ୍କ ଭିତରେ ଏତେ ତୀବ୍ର ଛୁଆଁ ଅଛୁଆଁ ଭେଦ ! ଏକଥା ଦେଖି ମୋହନ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ିଲେ ।

ବିନା କାମରେ ମୋହନ ଦିନଟିଏ ରହିପାରିବେ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଘୋଷାଳବାବୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ କିଛି କାମ ମାଗିଲେ । ଏଠି କାମ ମାଗିଲା ଭଳି

ଯୁବକ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ! ଘୋଷାଲବାବୁ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ କହିଲେ, ତାଙ୍କ ପାଖରେ କେବଳ କିରାଣିଆ କାମ ଅଛି । ଯଦି ଯୁବକଙ୍କର ଆପତ୍ତି ନଥାଏ... । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ନାମ ଘୋଷାଲବାବୁ ଜାଣି ନଥାନ୍ତି ବା ପରିଚୟ ପଚାରିବାକୁ ଉଚିତ୍ ମନେ କଲେ ନାହିଁ । ମୋହନ ଆଗ୍ରହରେ କହିଲେ ଯେ, ଯେଉଁ କାମ ଦିଆଯିବ ତାକୁ ସେ ମନଦେଇ କରିବେ । ଘୋଷାଲବାବୁ ଖୁସିଟାଏ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ବେଢ଼ିଥିବା ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକଙ୍କୁ କହିଲେ, ଏଇ ହେଉଛି ଠିକଣା ମନୋଭାବ(ଟିକିଏ ଶିଖ) । ତା'ପରେ ଗଦାଏ ଚିଠି ଆଡ଼କୁ ହାତ ବଢ଼େଇ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ମୋହନ ସେ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ନ୍ତୁ । ଅନେକ ଗତାନୁଗତିକ ଚିଠି ଥିବ । ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତୁ । ଯେଉଁ କେତୋଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଉତ୍ତର ଦେବା ଦରକାର ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅଲଗା ରଖି ଦିଅନ୍ତୁ । ମୋହନଙ୍କ ପାଇଁ ସହଜ କାମ । ତାକୁ ଚଟାପଟ ସାରିଦେବା ଦେଖି ଘୋଷାଲବାବୁ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ । ତା'ପରେ ମୋହନଙ୍କୁ ପରିଚୟ ପଚାରିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବିଷୟରେ ଶୁଣିଲେ । ଏପରି ଜଣେ ଉତ୍ସାହୀ ଯୁବକକୁ ଅତି ସାଧାରଣ କାମ ଦେଇଥିବାର ଦୁଃଖ କଲେ । ଛୋଟବଡ଼ କାମ ଭେଦ ଦେଖିବାର ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ମୋହନ କେବେଠାରୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଥାଆନ୍ତି । ଘୋଷଲବାବୁଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ମୋହନ ନମ୍ରତାର ସହିତ କହିଲେ ଯେ ଘୋଷାଲବାବୁ ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି କଂଗ୍ରେସର ସେବା କରିଆସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ପିଲା । ବରଂ ଗୋଟିଏ କାମ ଦେଇ ଘୋଷାଲବାବୁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁଗୃହୀତ କରିଛନ୍ତି ।

ଘୋଷାଲବାବୁ ମୋହନଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ଜୋର କରି ସାଙ୍ଗରେ ଖାଇବାକୁ ଡାକିଲେ । ମିଳାମିଶା ପରେ ମୋହନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କ କୋଟ ବୋତାମ ଦେବାପାଇଁ ଜଣେ ଚପରାଶି ଅଛି । ମୋହନ କହିଲେ, ଏ କାମଟା ସେ କରିଦେବେ । ଘୋଷାଲବାବୁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି ଖୁସି ହୋଇଗଲେ । କହିଲେ, "ଦେଖୁଚ ମୋହନ ! ଗୋଟାଏ ସେକ୍ରେଟାରୀର କେତେ କାମ । ବୋତାମ ଦେବାକୁ ବି ବେଳ ମିଳୁନି ।" ମୋହନ ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଆମୋଦିତ ହେଲେ । ବଡ଼ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋହନଙ୍କ ମନରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଥାଏ । ତା'ଛଡ଼ା ସେ ତ ନିଜ ଆଡୁ ଚପରାଶି କାମ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଘୋଷାଲବାବୁଙ୍କୁ ବେଳ ନ ମିଳିବା କଥାଟା... । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ମୋହନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ଅଧିବେଶନରେ କଂଗ୍ରେସ ସମୟର ଅନେକ ଅପଚୟ କରୁଛି । ବର୍ଷସାରା ପ୍ରାୟ କିଛି କାମ ନାହିଁ । ବର୍ଷ ଶେଷରେ ତିନିଦିନ ଅଧିବେଶନ । ସେଥିରେ ପୁଣି ସେକ୍ରେଟେରୀ ଯଦି କହନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କୁ ବୋତାମ ଦେବାକୁ ବେଳ ମିଳୁନି... । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ମୋହନଙ୍କ କର୍ମଭୂମି ବୋଲି ଘୋଷାଲବାବୁ ଶୁଣିଲେ । ମାତ୍ର ସେଠାରେ ମୋହନଙ୍କୁ କି ଅକ୍ଲାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି ତା'ର ସୁରାକ୍ ପାଇପାରିଲେନି । ପାଇଥିଲେ ବୋତାମ ଦେବାକୁ ବେଳ ମିଳୁନି ବୋଲି କହିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ସଙ୍କୋଚ ଲାଗିଥାନ୍ତା ।

ଅଧିବେଶନରେ କିପରି କାମ ହୁଏ ସେ ବିଷୟରେ ମୋହନଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା

ହୋଇଗଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସମ୍ପର୍କରେ କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ମୁଖରେ ମୋହନ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ରଖିଥାନ୍ତି । ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଶ୍ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ମେହେଟ୍ଟା ପୂର୍ବରୁ ଭରସା ଦେଇଥାନ୍ତି । ଅନେକ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଶ୍ ହେଲା । ମୋହନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶେଷକୁ ରହିଗଲା । । ଗୋଖଲେ ଉଠି କହିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବଟା ପାଶ୍ ହେଉ । ଯେତେବେଳେ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପରି ବିଶିଷ୍ଟ ନେତା କହୁଛନ୍ତି ପ୍ରସ୍ତାବଟା ସାପ କି ବେଙ୍ଗ ଅନ୍ୟମାନେ କ'ଣ ଜାଣିବା ଦରକାର ? ତାହା ପାଶ୍ ହୋଇଗଲା । ନିଜ ପ୍ରସ୍ତାବଟା ପାଶ୍ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ମୋହନ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ମାତ୍ର କଂଗ୍ରେସର ଏହି ଉପର ଠାଉରିଆ ଢଙ୍ଗ ମୋହନଙ୍କୁ ଖଟ୍‌କା ଲାଗିଲା । ନିଜ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପରେ ପାଞ୍ଚମିନିଟ୍ କହିବା ପାଇଁ ମୋହନଙ୍କୁ ସମୟ ମିଳିଥାଏ । କ'ଣ କହିବେ ମନେ ମନେ ତାହା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର କହିବାକୁ ଉଠନ୍ତେ ତାଙ୍କର ପୁରୁଣା ବେମାରୀ ବାହାରିଲା । ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ହାତ ଥରିଲା ଓ ସେ ଥଙ୍ଗେଇଲେ । ମୋଟ ଉପରେ ବକ୍ତୃତାଟି ଥିଲା ପ୍ରଭାବଶୂନ୍ୟ । ତିନିମିନିଟ୍ ପରେ ସତର୍କ ଘଣ୍ଟି ବାଜିଲା । ତାଙ୍କର ସମୟ ଶେଷ ହୋଇଗଲା ଭାବି ମୋହନ ବସିପଡ଼ିଲେ ।

ଅଧିବେଶନ ସରିବା ପରେ ବମ୍ବେ ଫେରି ନ ଆସି ମୋହନ କଲିକତାରେ ମାସେ ରହିଥିଲେ । ତା' ଭିତରେ ସେ ବିଖ୍ୟାତ କାଳୀମନ୍ଦିରକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ବଳି ପଡୁଥିବା ଛେଳି ମେଣ୍ଢାଙ୍କ ରକ୍ତର ବନ୍ୟା ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ଭୀଷଣ କଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ତିରିଶ ବର୍ଷ ପରେ ସେ ମହାଦେବ ଦେଶାଇଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାକୁ ବାକି ଅଛି । ସ୍ୱରାଜ ମିଳିବା ପରେ ସେ କଲିକତା ଯିବେ ଓ କାଳି ମନ୍ଦିରରେ ପଶୁବଳି ପ୍ରଥା ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । କାଳୀଘାଟର ଛେଳିମେଣ୍ଢାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଆମ ଅଛୁବ ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଶୋଚନୀୟ । ଅଛୁବଙ୍କ ଭିତରୁ ତ ଜଣେ ଆମ୍ବେଦକର ବାହାରିଲେ ଯିଏ ଅଛୁବଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିରୋଧ କଲେ । ଦୁର୍ବଳ, ନିରୀହ ପଶୁଙ୍କର ସେ କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ସେମାନେ ଛେଳି ମେଣ୍ଢା ବଦଳରେ ବାଘ ବଳି ଦେଉନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ?

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ମୋହନ ବିପୁଳ ଉତ୍ସାହରେ ଚାଲି ଚାଲି ବେଲୁଡ଼ମଠ ଯାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀଜୀ ଭୀଷଣ ଅସୁସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାରେ କଲିକତାରେ ଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ସେହିପରି ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ଅସୁସ୍ଥ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହେଲାନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପୁଅ ରବି ଠାକୁର କାଳୀ ମନ୍ଦିରରେ ବଳି ପଡୁଥିବା ଶହ ଶହ ନିରୀହ ପଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ଏକ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଉପନ୍ୟାସ 'ରଜଶ୍ରୀ' ଓ ଗୋଟିଏ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ନାଟକ 'ବିସର୍ଜନ' ଲେଖି ସାରିଥାନ୍ତି । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ଭେଟି ମୋହନ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତେ । ଚଉଦବର୍ଷ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ବିଶ୍ୱକବିଙ୍କର ଭେଟ ହୋଇଥିଲା । ଏ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଗଭୀର ଭାବେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ।

କଲିକତାରେ ମୋହନ ରହିବା ପାଇଁ ଇଣ୍ଡିଆ କ୍ଲବ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ପାଇଗଲେ । ଅନେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକ ଏହି କ୍ଲବର ସଭ୍ୟ । ଗୋଖଲେ ମଧ୍ୟ ବିଲିଆର୍ଡ଼

ଖେଳିବା ପାଇଁ ଏ କ୍ଲବକୁ ଆସନ୍ତି । ମୋହନ ଭାବିଲେ କ୍ଲବର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ସମସ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ପରିଚିତ କରାଇବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିବ । ଏହି କ୍ଲବରେ ଥିବାବେଳେ ମୋହନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ତିକ୍ତ ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଥିଲା । ଲର୍ଡ଼ କର୍ଜନ ଇଣ୍ଡିଆ କ୍ଲବରେ ତାଙ୍କର ଦରବାର କଲେ । ଅନେକ ରାଜା ମହାରାଜା କ୍ଲବର ସଭ୍ୟ । ମୋହନ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଧୋତି, ପଞ୍ଜାବି ପିନ୍ଧି, ଚାଦର ପକେଇ ବଙ୍ଗାଳୀ ଭଦ୍ରଲୋକ ବେଶରେ ସେମାନେ ଆସନ୍ତି । ଦରବାର ଦିନ ସେମାନେ ପ୍ୟାଣ୍ଟ କୋଟ ପିନ୍ଧି, ପଗଡ଼ି ଭିଡ଼ି ଉପସ୍ଥିତ । ପାଦରେ ଚକ୍‌ଚକ୍ ବୁଟ୍ । ସେମାନଙ୍କ ବେଶଭୂଷା ମୋହନଙ୍କୁ ଖାନସାମା ବେଶ ପରି ଲାଗିଲା ! ଜଣେ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ସେ ଏଇକଥା ପଚାରିଦେଲେ ।

ସଭ୍ୟଜଣଙ୍କ ନୈରାଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠରେ ମୋହନଙ୍କୁ ଖୋଲାମନରେ କହିଲେ, “ଆମେ ସବୁ ତ ଲର୍ଡ଼ କର୍ଜନଙ୍କ ଖାନ୍‌ସାମା ! ଯଦି ମୁଁ ଏଠାକୁ ନ ଆସେ ତେବେ ତା'ର ଫଳ ଭୋଗିବି । ଆସିଲେ ମତେ ଏଇ ବେଶରେ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଲର୍ଡ଼ କର୍ଜନଙ୍କ ସହିତ ପଦେ କଥା ହେବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ମାତ୍ର ଉପସ୍ଥିତ ନ ରହିବା ଅପରାଧ ।” ସ୍ପଷ୍ଟବାଦୀ ସଭ୍ୟଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ମୋହନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ କରୁଣା ଜାତ ହେଲା ।

ବନାରସ୍ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳର ଭିତ୍ତି ପ୍ରସ୍ତର ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ପଣ୍ଡିତ ମାଳବ୍ୟ ଲର୍ଡ଼ କର୍ଜନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେ ଉତ୍ସବକୁ ଅନେକ ରାଜା ମହାରାଜା ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି । ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ, ରାଜା ମହାରାଜାମାନେ ବେକରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ମଣିମୁକ୍ତାର ହାର ପିନ୍ଧି, ବାହୁରେ କଙ୍କଣ ଲଗେଇ ଓ ନାନାଦି ଅଳଙ୍କାରରେ ମଣ୍ଡି ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି । ମୋହନ ବୁଝିଲେ, ଏମିତି ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ଆସିବାକୁ ଅଧିକାଂଶ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଆସନ୍ତି ।

ଗୋଖଲେ ମୋହନଙ୍କୁ ଇଣ୍ଡିଆ କ୍ଲବରେ ଦେଖି ତାଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇ ରହିବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ମୋହନ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଗୋଖଲେଙ୍କ ପରି ବିଶିଷ୍ଟ ନେତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହିଲେ ଅନେକ କଥା ଶିଖିହେବ । ଏକାଦିନକେ ଗୋଖଲେ ମୋହନଙ୍କୁ ନିଜର କରିନେଲେ । ମୋହନ ଅନୁଭବ କଲେ ସତେକି ସେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ, ଗୋଖଲେ ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ଦେଖିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ । ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଉତ୍ସର୍ଗିତ ।

ଗୋଖଲେଙ୍କ ପାଖକୁ ଅନେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକ ଆସୁଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ ମୋହନଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି । କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଶିଷ୍ଟ ରସାୟନ ବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟାପକ ସାର୍. ପି.ସି. ରାୟ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହିତ ଚିହ୍ନା କରାଇ ଦେଇ ଗୋଖଲେ ମୋହନଙ୍କୁ କହିଲେ,“ଏ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଫେସର ରାୟ । ଯାଙ୍କର ମାସିକ ଦରମା ଆଠଶହ । ନିଜ ପାଇଁ ଚାଳିଶ ଟଙ୍କା ରଖି ବାକି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ଦାନ କରିଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିବାହ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ।” ଇଏତ ମୋହନଙ୍କର ମନ ପସନ୍ଦର ମଣିଷ । ପରେ ପ୍ରଫେସର ରାୟ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଗାନ୍ଧୀ ଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଅଳ୍ପଦିନ ଏକାଠି ରହିବା ଭିତରେ ମୋହନ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏତେ ସହଜ

ହୋଇଗଲେ ଯେ ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଚାଲିଚଳଣ ଉପରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ। ଗୋଖଲେଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ଥାଏ। ସେ ଟ୍ରାମ୍‌ରେ ଯିବାଆସିବା ନ କରି ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିଟିଏ କାହିଁକି ରଖିଛନ୍ତି ? ଟ୍ରାମ୍‌ରେ ଯାତାୟାତ କରିବା କ'ଣ ଜଣେ ନେତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅପମାନଜନକ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନରେ ଗୋଖଲେ ଟିକିଏ ଆହତ ହେବାପରି ଜଣାପଡ଼ିଲେ। ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ସଭ୍ୟ ହିସାବରେ ପାଉଥିବା ହାତଖର୍ଚ୍ଚକୁ ସେ ଅପବ୍ୟୟ କରୁନାହାନ୍ତି। କଥା ହେଉଛି, ତାଙ୍କୁ ଏତେ ଲୋକ ଚିହ୍ନନ୍ତି ଯେ ଟ୍ରାମ୍‌ରେ ଗଲେ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ଚାରିପଟେ ଜମିଯିବେ। ସେ ମୁକ୍ତ ଅନୁଭବ କରିବେନି। ଏହି କାରଣରୁ ସେ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ରଖିଛନ୍ତି। ଆରାମ କରିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ।

ମୋହନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଅଭିଯୋଗରୁ ଗୋଖଲେ ମୁକୁଳିଗଲେ। ମାତ୍ର ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଭିଯୋଗଟି ଥିଲା ଅଧିକ ଓଜନଦାର। ମୋହନ ପଚାରିଲେ - ଆପଣ ତ କେତେବେଳେ ଚାଲୁ ନାହାନ୍ତି ! ତେଣୁ ସବୁବେଳେ ବେମାର ପଡ଼ିବାରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ। ଜନନେତାଙ୍କର କ'ଣ ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ ଅନାବଶ୍ୟକ ? ଗୋଖଲେ କହିଲେ - ତମେ ତ ଦେଖୁଚ, ମୁଁ କେତେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଛି। କେତେବେଳେ ଚାଲିବି ? ମୋହନ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଏ ଉତ୍ତର ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିପାରିଲା ନାହିଁ। ମାତ୍ର ଗୋଖଲେଙ୍କ ପ୍ରତି ଗଭୀର ସମ୍ମାନ ହେତୁ ସେ ଚୁପ୍ ରହିଲେ। ଯୌବନରୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସର୍ବଦା ବିଶ୍ୱାସ କରିଆସିଛନ୍ତି ଯେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେ କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟସ୍ତ ରହୁ, ବ୍ୟାୟାମ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ସମୟ ମିଳିବ। ଯେମିତି ଖାଇବା ପାଇଁ ମିଳେ। ବ୍ୟାୟାମ କଲେ ମଣିଷର ସମୟ ନଷ୍ଟ ହୁଏନା, କର୍ମଦକ୍ଷତା ବଢ଼େ। ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନ ଏହାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ।

ମାସଟିଏ ପୂରି ଆସିଲା। ତା'ରି ଭିତରେ ଥରେ ବର୍ମା ଯାଇ ମୋହନ ବୁଲିଆସିଥାନ୍ତି। ବର୍ମାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପାଗୋଡ଼ା ସେ ଦେଖିଲେ ଓ ଦୁଃଖ ପାଇଲେ। ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ଅଧିକାଂଶଠି ସେ ଦୁଃଖ ପାଇଛନ୍ତି। ଛୋଟ ଛୋଟ ଅସଂଖ୍ୟ ମହମବତି ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ। ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ମୂଷାମାନେ ନିର୍ଭୟରେ ଡିଆଁଡେଇଁ କରୁଥିଲେ। ଆନିବେସାନ୍ତ ଅସୁସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାରେ ବନାରସ୍‌ରେ ଥାଆନ୍ତି। ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ମୋହନ ବନାରସ୍ ବାହାରିଲେ। ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ରେଳଯାତ୍ରା କରି ସେ ବନାରସ୍ ଓ ଆଉ କେତେକ ସ୍ଥାନ ଦେଖିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତି। ଗୋଖଲେ ପ୍ରଥମେ ମୋହନଙ୍କ ଯୋଜନାକୁ ହସି ଉଡେଇଦେଲେ। ସେ କାହିଁକି ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ସେ ବିଷୟ ବୁଝାଇ ଦେବାରୁ ଗୋଖଲେ ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ଯୋଜନାକୁ ଅନୁମୋଦନ କଲେ। ସେ ଗୋଖଲେ ବୋଲି ବୁଝିଗଲେ। ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅନେକ ପଦକ୍ଷେପର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପୁରୁଣା ନେତାମାନେ ବିଳମ୍ବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିଲେ।

ଭାରତବର୍ଷର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବା ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବା ଠାରୁ ଅନେକ ଖରାପ। ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବା କେବଳ ନିଗ୍ରୋ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ। ତଥାପି ଏହି ଡବାରେ ସିଟ୍‌ରେ ଗଦି ପଡିଥାଏ , ଶୋଇବାର

ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥାଏ । ଭିଡ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ନିୟମ ଥାଏ । ଭାରତୀୟ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଏ ସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସେତେବେଳେ ନ ଥିଲା କି ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାଏଁ ପୂରା ହୋଇପାରିନି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଆମର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବା ଭୟଙ୍କର ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନ । ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଯାତ୍ରୀର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଗୋଖଲେ ମୋହନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଜଳଖିଆ ବାକ୍ସ କିଣିଆଣିଲେ । ସେଥିରେ ପୁରି ଓ ଲଡୁ ଭର୍ତ୍ତି କରି ମୋହନଙ୍କୁ ଦିଆଗଲା । ତାଙ୍କୁ ଷ୍ଟେସନ୍ ଯିବାକୁ ମୋହନ ମନା କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଗୋଖଲେ ଷ୍ଟେସନ୍ ଯାଇଥିଲେ । ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ମୋହନଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ମୋହନ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ ସେ ଆସି ନଥାନ୍ତେ । ମୋହନ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାଉଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । କଲିକତା ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ମୋହନ ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରା କରି ଆସିଲେ । କିଛି ସମୟ ମେହେଟାଙ୍କ ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଡବାରେ କଟାଇଲେ । ମାସକ ଭିତରେ କ'ଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା, ସେ କଲିକତା ଛାଡ଼ିଲେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହନ୍ତି, ୟୁରୋପୀୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ଓ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବା ଭିତରେ ବିଶେଷ ପାର୍ଥକ୍ୟ ସେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହିଁଥିଲେ, ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରା କଲେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଡବାକୁ ଅପରିଷ୍କାର କରୁଥିବା ଲୋକେ ସଂଯତ ହେବେ । ଅଧିକନ୍ତୁ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ ରେଳ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଉପରେ ଚାପ ପକାଇ ପାରିବେ ।

କାଶୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ମୋହନ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧାନ କରିବାର ବାତାବରଣ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଭୋଗ ବିକ୍ରୀ କରୁଥିବା ଲୋଭୀ ବେପାରୀଙ୍କ କୋଳାହଳ ଦେଖି ତାଙ୍କ ମନରେ ବିତୃଷ୍ଣା ଜାତ ହେଲା । ଚାରିଆଡ଼େ ମାଛି ଭଣ ଭଣ । ମନ୍ଦିରର ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାରରେ ପଚା ଫୁଲଗଦାର ଗନ୍ଧ । ଭିତରେ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଉପଦ୍ରବ । ପୂଜକଙ୍କୁ ମୋହନ ଗୋଟିଏ ପଇସା ଦେଲେ । ପୂଜକ ମହାଶୟ ନିଆଁବାଣ ! କହିଲେ,"ଏଇ ଅପରାଧ ପାଇଁ ତୁ ନର୍କକୁ ଯିବୁ ।" ମୋହନ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ମହାରାଜ, ଯାହା ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ଥିବ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଭାଷା ଆପଣଙ୍କ ମୁହଁରେ ଶୋଭା ପାଉନି । ହଉ, ଏ ପଇସାଟି ନିଅନ୍ତୁ, ନଚେତ୍ ସେତକ ହରାଇବେ ।" ମହାରାଜ ରୁକ୍ଷ ଭାବେ କହିଲେ, 'ଦିଅ । ଗ୍ରହଣ ନକଲେ ତମର ହାନୀ ହେବ ।"

ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଛନ୍ତି, ଏହାପରେ ସେ ଆଉ ଦୁଇଥର କାଶୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ମନ୍ଦିର ଯାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି କି ନା ସେ ବିଷୟ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇନାହାନ୍ତି । କାରଣ ସେତେବେଳକୁ ସେ ମହାତ୍ମା ହୋଇଗଲେଣି ! ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ତ ସବୁବେଳେ ଲୋକ ବେଢ଼ିଥାଆନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ଦେଖିବା ଚାହିଁବାର ସୁଯୋଗ ମହାତ୍ମାମାନେ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟଟି ଖୁବ୍ ମନଛୁଆଁ । ସେ କହିଥିଲେ,"ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଦୁଃଖ କେବଳ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଜଣା ।"

ଗୋଖଲେ ଚାହୁଁଥିଲେ, ମୋହନ ବମ୍ବେରେ ରହି ଓକିଲାତି କରିବା ସହିତ

କଂଗ୍ରେସ କାମ କରନ୍ତୁ । ବମ୍ବେରେ ଘର ନେଇ ସେ ରହିଲେ । ମାତ୍ର ସେଠାରେ ବେଶୀଦିନ ରହିବା ଯୋଗ ତାଙ୍କର ନଥିଲା । ନୂଆ ଘରେ ପାଦ ଦେଇଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ର ମଣିରାମକୁ ଟାଇଫଡ଼୍ ହେଲା । ଟାଇଫଡ଼୍ ସାଙ୍ଗକୁ ନିମୋନିଆ ଧରିଲା । ଡାକ୍ତର ଆସି କହିଲେ ପିଲାକୁ ଅଣ୍ଡା ଓ ଚିକେନ୍ ସୁପ୍ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପଡ଼ିଲେ । ଘରେ ତ ଆଇଁଷ ପଶେନା । ପିଲାମାନେ ଜନ୍ମରୁ ଆଇଁଷ ଖାଇାହାନ୍ତି । ମୋହନ ମଣିରାମକୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାରେ ରଖିଲେ । ଚିକିତ୍ସା କେତେଦିନ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷା ସ୍ୱରୂପ ଥିଲା । ବିଶ୍ୱାସର ଅଗ୍ନି ପରୀକ୍ଷା । ସାଂଘାତିକ ଟାଇଫଡ଼୍ ସାଙ୍ଗକୁ ନିମୋନିଆ । ଯଦି ମଣିରାମର କିଛି ହୋଇଯାଏ... । ଏଇ ମାନସିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭିତରେ ମୋହନ ଚିକିତ୍ସା କରୁଥାନ୍ତି ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥାନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ କରୁଣାରୁ ହେଉ ବା ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ଯୋଗୁ ହେଉ ମଣିରାମ ଆରୋଗ୍ୟ ହେଲା ।

ଏହାର ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ତୁରନ୍ତ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯିବା ପାଇଁ ଟେଲିଗ୍ରାମ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ।

◆◆◆

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଡାକରା

କଲିକତା ଅଧିବେଶନ ସରନ୍ତେ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁଯାୟୀ ମୋହନ ବମ୍ବେରେ ଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରଥମଥର ପରି ତାଙ୍କ ରୋଜଗାର ଅବଶ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ହେଲାନାହିଁ ଓ ଚଳିବା ପାଇଁ ସେ ଭାଇଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କଲେ ନାହିଁ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ମହକିଲମାନେ ତାଙ୍କୁ କିଛି କିଛି କାମ ଦେଲେ । ବମ୍ବେରେ ମୋହନ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଚିହ୍ନା ପରିଚୟ ହେଉଥାନ୍ତି । ଗୋଖଲେ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ସପ୍ତାହକୁ ଦୁଇ ତିନିଥର ମୋହନଙ୍କ ଚାମ୍ବରକୁ ଆସୁଥାନ୍ତି । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନେ ଏହି ଉଦୀୟମାନ ଯୁବକଙ୍କୁ ଚିହ୍ନନ୍ତୁ । ପରିବାର ପୋଷଣ ପାଇଁ ସନ୍ତୋଷଜନକ ଭାବେ ଉପାର୍ଜନ କରି ଦେଶ କାମରେ ଲାଗିବା ପାଇଁ ଯୋଜନା କରୁ କରୁ ଶୀଘ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯିବା ପାଇଁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଆସିଗଲା । ବ୍ରିଟିଶ୍'ସେକ୍ରେଟାରୀ ଅଫ୍ ଷ୍ଟେଟ' ଚେମ୍ବରଲେନ୍ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆସୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ପେଶ୍ କରିବାକୁ ହେବ । ମୋହନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଏ କାମ ହେବ କିପରି ?

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଉପନିବେଶମାନଙ୍କରୁ ପଇଁତିରିଶ ନିୟୁତ ପାଉଣ୍ଡ ଉପହାର ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚେମ୍ବରଲେନ୍ ଆସୁଥାନ୍ତି । ତା'ଛଡ଼ା ଯୁଦ୍ଧରେ ବୁଅରମାନେ ମାଡ଼ ଖାଇ ଯେଉଁଳି ଅପମାନିତ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ସାଉଁଳି ଦେବା ମଧ୍ୟ ଚେମ୍ବରଲେନ୍ଙ୍କ ମତଲବ ଥିଲା । ମୋହନ ଭାବିଥିଲେ ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧରେ ଭାରତୀୟମାନେ

ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଯେପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଓ ନୈତିକ ସମର୍ଥନ ଦେଇଛନ୍ତି ତା' ଫଳରେ ଭାରତୀୟ ପ୍ରତିନିଧିଦଳକୁ 'ଚେମ୍ବରଲେନ୍ ସ୍ୱାଗତ କରିବେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଉଦାସ ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ମୋହନଙ୍କ ସମେତ ଭାରତୀୟ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ନିରାଶ ହେଲେ ।

ଡରବାନ୍‌ରେ ସିନା ଚେମ୍ବରଲେନ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ କୌଣସି ଉତ୍ସାହଜନକ ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ନାହିଁ, ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ରେ ମିଳିପାରେ । ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧରେ ବୁଅରମାନେ ପରାସ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ଇଂରେଜଙ୍କ ଉପନିବେଶ ହୋଇଥାଏ । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ଯିବାକୁ ମୋହନ ଅନୁମତି ପାଇଲେ । ମାତ୍ର ଚେମ୍ବରଲେନ୍‌ଙ୍କୁ ସେ ଭେଟି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ଅଫିସରଙ୍କ ଠାରୁ ଅପମାନ ପାଇବା ସାର ହେଲା । ଅପମାନ ସହିବା ମୋହନଙ୍କ ଦେହସୁହା ହୋଇଥାଏ । ଭାରତୀୟ ସହକର୍ମୀମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ଉତ୍ୟକ୍ତ ହେଲେ । ମୋହନଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଇ କହିଲେ ଯେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବା 'ଫଳ ସେ ଭୋଗିବେ ନାହିଁ ତ କିଏ ଭୋଗିବ ? ମୋହନ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ ଯେ ପ୍ରତିଦାନରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଠାରୁ କିଛି ଲାଭ ପାଇବା ପାଇଁ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନଥିଲେ । ଏହା ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ବିଚାରିବାରୁ ଇଂରେଜଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ରହିଲେ - କିଛି ଲାଭ ପାଇବା ଆଶାରେ ନୁହେଁ । ବାପୁ ସେ କାଳରୁ ଆମକୁ ଏପରି ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶ କଥା ବୁଝାଇ ଆସିଚନ୍ତି । ଆମେ କିଛି ବୁଝିଛୁ, ପୁଣି ତାଙ୍କ ଉପରେ ରାଗିଛୁ ଓ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଚଳି ପାରିବୁ ନାହିଁ ଜାଣିପାରି ପୁଣି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଳି କରିଛୁ - ତୁମେ ଆମର ନେତୃତ୍ୱ ନିଅ ।

ମୋହନ ସ୍ଥିର କଲେ ଏଣିକି ସେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ର ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ସହରରେ ରହିବେ । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସୁପ୍ରିମକୋର୍ଟରେ ଓକିଲାତି କରିବେ । ଆଉ ବର୍ଷେ ଯାଏ ଭାରତ ଫେରିବେ ନାହିଁ । ନାଟାଲକୁ ଅବହେଳା କରିବା ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନି । କାରଣ ନାଟାଲରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ । ମାତ୍ର ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ ସେ ତାଙ୍କର ଅଫିସ୍ ଖୋଲିବେ । ଏପରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବାର କାରଣ ମୋହନ ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ ଏଣିକି ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର ବଢ଼ିବ ।

ମୋହନଙ୍କ ରାଜନୈତିକ କର୍ମ ବିସ୍ତାର ହେବା ସହିତ ତାଙ୍କର ଆଧାତ୍ମିକ ବିକାଶ ହେଉଥାଏ । ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଥିଲା ତାଙ୍କର ତପଭୂମି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଭାରତ ଫେରିବା ବେଳକୁ ସେ ଯେଉଁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଉପହାର ପାଇଥିଲେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ । ଏ ପ୍ରଲୋଭନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ସହିତ ତଥା କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ସହିତ ତୁମୁଳ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଫେରିବା ପରେ ଆଉ ଏକ ସାଂସାରିକ ମୋହରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ସେ ପୁଣି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପଡ଼ିଲେ ଓ ସେଥିରୁ ପାର ହେଲେ । କଥା ହେଉଛି, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଦେଶକୁ ଫେରି ମୋହନ ପରିବାର ସହିତ ବମ୍ବେରେ ଯେଉଁ କେତେଦିନ ରହିଲେ ତା' ଭିତରେ ଜଣେ ଆମେରିକାନ୍ ଜୀବନବୀମା ଏଜେଣ୍ଟ ତାଙ୍କୁ ପାଲରେ ପକାଇ ଦେଲା । ମୋହନ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କାର ଗୋଟିଏ ବୀମା କଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆସି ତାଙ୍କ ମନ ଘାଣ୍ଟି ଚକଟି ହେଲା । ସେ

ଭାବିଲେ ତାଙ୍କର ଯଦି କିଛି ହୋଇଯାଏ, ତାଙ୍କର ପିତୃ ପ୍ରତିମ ବଡ଼ଭାଇ କ'ଣ କସ୍ତୁରବୀ ଓ ତାଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ଚଳେଇବେ ନାହିଁ ? ପୁଣି ଭାବିଲେ, ସେ ତ ଜଣେ ଈଶ୍ୱର ଆଶ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତି, ସେ ଓ ତାଙ୍କ ପରିବାରର ଭବିଷ୍ୟତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ କାହିଁକି ଛାଡ଼ି ଦେଉ ନାହାନ୍ତି ? ପୃଥିବୀରେ ଏତେ ଗରିବ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନବୀମା କରିବାର ଅର୍ଥବଳ ନାହିଁ । ଏଇସବୁ ଚିନ୍ତା ଭିତରେ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗୋଟିଏ କିସ୍ତି ପ୍ରିମିୟମ୍ ଦେଲେ । ମାତ୍ର ତା' ପରେ ବନ୍ଦ । ଅବଶ୍ୟ ବଡ଼ଭାଇ ଏହା ଜାଣି ଖୁବ୍ ରାଗିଲେ । ଏପରିକି ଚିଠିପତ୍ର ଦେବା ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ମୋହନ ଜାଣିଥିଲେ ବଡ଼ଭାଇ ରାଗିବେ ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ରାଗକୁ ସମ୍ଭାଳିବା ନିଜର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱକୁ ସମ୍ଭାଳିବା ଅପେକ୍ଷା କମ୍ କଷ୍ଟକର ଥିଲା । ଗୀତାରେ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ନ ହେବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ମୋହନ ଗୀତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ଗୀତାରେ ବ୍ୟବହୃତ ଅପରିଗ୍ରହ (ଅଧିକାର ଶୂନ୍ୟତା) ଓ ସମଭାବ ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟି ତାଙ୍କୁ ଆଛନ୍ନ କରିଥିଲା । ଥିଓସଫିକାଲ୍ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋହନଙ୍କର ନିୟମିତ ଧର୍ମଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥାଏ । ୧୯୦୩ରେ ସେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ରାଜଯୋଗ ଓ ପାତଞ୍ଜଳିଙ୍କ ଯୋଗସୂତ୍ର ମନ ଦେଇ ପାଠ କଲେ । ସବୁବେଳେ ଯେପରି ଆଖିରେ ପଡ଼ିବ ସେଥିପାଇଁ ଘର କାନ୍ଥରେ ଗୀତାର ଶ୍ଳୋକ ସବୁ ଲେଖିଲେ । ଆଧାତ୍ମିକତା ଆଡ଼କୁ ମୋହନଙ୍କ ମନ ଯେତିକି ଅଧିକ ଢଳୁଥାଏ ଶାକାହାରର ପ୍ରଚାର ଓ ଔଷଧ ପ୍ରତି ବିତୃଷ୍ଣା ତାଙ୍କର ସେତିକି ବଢୁଥାଏ । ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ ଗୋଟିଏ ନିରାମିଷ ହୋଟେଲକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ କିଛି ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କଲେ । ମୋହନ ନିରାମିଷାଶୀ ଥିଲେ ମାତ୍ର ସୁଆଦିଆ ନିରାମିଷ ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଲୋଭ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ସେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଖାଉଥିଲେ । କୋଷ୍ଠକାଠିନ୍ୟ ଓ ମୁଣ୍ଡ ବ୍ୟଥା ତାଙ୍କର ଦୁଇଟି ଜଟିଳ ବ୍ୟାଧି ଥିଲା । ସକାଳ ଜଳଖିଆ ବନ୍ଦ କରି ସେ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡବ୍ୟଥା ଉଭେଇଗଲା । ମୋହନ କ୍ରମଶଃ ଖାଦ୍ୟ ପରିମାଣକୁ ସୀମିତ ଓ ସରଳ କରିଦେଲେ । ଔଷଧ ବ୍ୟବହାର ନ କରି ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ଆଡ଼କୁ ଧ୍ୟାନ ଦେଲେ । ପ୍ରଥମେ ନିଜ ଉପରେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଫଳ ନ ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋହନ କୌଣସି କଥାର ପ୍ରଚାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ବହି ପଢ଼ି ରାତିରେ ଶୋଇବା ସମୟରେ ମୋହନ ତଳିପେଟରେ କାଦୁଅ ଲେପ ଦେଲେ । ଏହାର ଅଦ୍ଭୁତ ଫଳ ଦେଖାଗଲା । ତାଙ୍କର କୋଷ୍ଠକାଠିନ୍ୟ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାର ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ହେଉ ବା ଭାରତ ହେଉ ଯେଉଁଠି ଜଣେ ରୋଗ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କରିବାକୁ ଆସୁଥିଲେ ସେ ଆଗ୍ରହରେ ରୋଗୀଙ୍କ ପାଇଁ ସମୟ ଦେଉଥିଲେ ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୋହନଙ୍କୁ କେଇଜଣ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଓ ସମଧର୍ମୀ ୟୁରୋପୀୟ ବନ୍ଧୁ ଜୁଟିଥିଲେ । ଭାବ ବିନିମୟ ଦ୍ୱାରା ଦୁହିଁଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ବଢ଼ିବା ଓ ଅନ୍ତର ବିକଶିତ ହେବା ଅସଲ ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ଲକ୍ଷଣ । ୧୯୦୩ରେ ହେନେରୀ ପୋଲାକ୍ ନାମକ ଜଣେ ଯୁବକଙ୍କ ସହିତ ମୋହନଙ୍କର ପରିଚୟ ହେଲା । ପୋଲାକ ବୟସରେ ମୋହନଙ୍କ ଠାରୁ

ସାନ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବୟସ ମାତ୍ର ବାଇଶ ବର୍ଷ । ସେ ଥିଲେ ନିରାମିଷାଶୀ, ପୁଣି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଭକ୍ତ । ଅଧିକନ୍ତୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାର ସମର୍ଥକ । ପ୍ରାକୃତିକ ଚକିତ୍ସା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ବହି ପଢ଼ାପଢ଼ି କରିଥାନ୍ତି । ଏପରି ଜଣେ ଯୁବକ ସହିତ ମୋହନ ଅତିଶୀଘ୍ର ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ଜୋହନ୍ସବର୍ଗରେ ଭାରତୀୟମାନେ ରହୁଥିବା ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ଲେଗ ବ୍ୟାପୀଥାଏ । ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଏହାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ । ମୋହନ ପ୍ଲେଗ୍ ରୋଗୀଙ୍କ ଯତ୍ନ ନେବାକୁ ଅକ୍ଲାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍ କାଗଜରେ *ମୁନିସିପାଲିଟି କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ପ୍ରତି ନମ୍ର ଅଥଚ ରୋକ୍‌ଠୋକ୍ ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ଲେଖା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ମୋହନଙ୍କ ବହି ଲେଖା ପଢ଼ି ପୋଲାକ୍ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ । ପୋଲାକ୍ ସେତେବେଳେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ କ୍ରିଟିକ୍ ନାମକ ଗୋଟିଏ କାଗଜରେ ଅନ୍ୟତମ ସମ୍ପାଦକ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ତାକୁ ଛାଡ଼ି ସେ ମୋହନଙ୍କ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିନିଅନ୍ କାଗଜରେ କାମ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଲେ ।

୧୯୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଡରବାନ୍‌ରୁ ‘ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍’ ନାମକ ଗୋଟିଏ ସାପ୍ତାହିକୀ ବାହାରିଲା । ଯଦିଚ ମୋହନ ଏହି ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ବା ସତ୍ତ୍ୱାଧିକାରୀ ନଥିଲେ, ତଥାପି ପଇସାପତ୍ର ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଲେଖାଲେଖି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାର ଅଧିକାଂଶ କାମ କରୁଥିଲେ । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍ ଇଂରାଜୀ, ହିନ୍ଦୀ, ଗୁଜରାଟି ଓ ତାମିଲ୍ ଏଇ ଚାରିଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ଏହି ପତ୍ରିକା ବାହାର କରି ମୋହନଙ୍କ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇଗଲା ଯେ ସାମ୍ବାଦିକତାର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସେବା । ପୁଣି ଯଦି କଲମ ଅସଂଯତ ହୁଏ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ଲୋକଙ୍କର କ୍ଷତି କରିବ । ପ୍ଲେଗ୍ ଲାଗିଥିବା ସମୟରେ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୋହନଙ୍କର ସଂଯତ ଅଥଚ ସାହସିକ ସମାଲୋଚନା ପଢ଼ି କେବଳ ପୋଲାକ୍ ନୁହନ୍ତି ଅନେକ ସାହେବ ମୋହନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ହସ୍ତ ପ୍ରସାରିତ କରିଥିଲେ ।

ଥରେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷେ ମୋହନ ଡରବାନ୍ ଯାଉଥାନ୍ତି । ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ପୋଲାକ୍ ତାଙ୍କୁ ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କର Unto This Last ବହିଟି ପଢ଼ିବାକୁ ଦେଲେ । ବହିଟିକୁ ଥରେ ପଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମୋହନ ରାତିସାରା ତାକୁ ଛାଡ଼ି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମୋହନଙ୍କ ଉପରେ ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଅତି ଗଭୀର ।

◆◆◆

ଫିନିକ୍ସ ଆଶ୍ରମ

ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ନଥିଲେ । ବହୁତ ଗୁଡ଼ାଏ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ୍ କରି ନଥିବା ଅର୍ଥରେ ପଣ୍ଡିତ ନଥିଲେ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ ବହି ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା, ଯେଉଁ କଥା ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଉଥିଲା, ତାକୁ ସେ ନିଜ ଜୀବନରେ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିଲେ । ଏଠାରେ କହିରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ମଣୁଛି ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କମ୍ ବହି ପଢ଼ିଥିଲେ ବୋଲି ଯେଉଁ ଧାରଣା ଅଛି ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭ୍ରାନ୍ତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମାର୍କ୍ସଙ୍କୁ ପଢ଼ିଥିଲେ । ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ନୁହେଁ, ତାଙ୍କର ମୂଳ ଚିନ୍ତାଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବା ଭଳି ପଢ଼ିଥିଲେ । ମାର୍କ୍ସଙ୍କୁ ଭଲଭାବେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପାଇଁ କେତେଙ୍କର ଅନୁରୋଧ ସେ ରଖିଲେ ନାହିଁ । ଆମେ କାହିଁକି ଆଶା କରିବା ଯେ ସେ ଯେଉଁ ଆଗ୍ରହର ଓ ଆବେଗର ସହିତ ଉପନିଷଦ ବା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଲେଖା ପଢୁଥିଲେ, ସେଇ ଆଗ୍ରହରେ ସବୁ ପଢ଼ିବେ ? ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ବା ଦର୍ଶନ ପ୍ରଫେସର ହେବାର ନଥିଲା ! ଆମମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଖୁବ୍ କମ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଆବେଗର ସହିତ କିଛି ବହି ପଢ଼ନ୍ତି । ବହିର ତତ୍ତ୍ୱ ବା ଚିନ୍ତାକୁ ଜୀବନରେ ରୂପାୟିତ କରିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରାୟ କାହାର ନଥାଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ କଥା, ଧରାଯାଉ ଗାନ୍ଧୀ ମାର୍କ୍ସଙ୍କୁ ଭଲଭାବେ ପଢ଼ି ନ ଥିଲେ । ମାର୍କ୍ସ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭଲଭାବେ ପଢ଼ିଥିଲେ ବା ପଢ଼ିଥାଆନ୍ତେ କି ? ମାର୍କ୍ସଙ୍କ ଜୀବନ ଶେଷ ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ମାର୍କ୍ସଙ୍କର ନଥିଲା । ମାର୍କ୍ସପ୍ରେମୀଙ୍କୁ ପଚରାଯାଉ, ମାର୍କ୍ସ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ, ଉପନିଷଦ, ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ଭଲଭାବେ ପଢ଼ିଥିଲେ କି ? ଉତ୍ତର ମିଳିପାରେ - ତାଙ୍କର ଏ ସବୁ ପଢ଼ିବା କ'ଣ ଆବଶ୍ୟକ ? ଷ୍ଟାଲିନ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଢ଼ିଥିଲେ କି ? ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଲେଖା କ'ଣ ଷ୍ଟାଲିନ୍ ପଢ଼ିବା ଯୋଗ୍ୟ ? ଏଇ ମନୋଭାବ ଆମର ହୀନମନ୍ୟତା ଓ ବିକୃତିକୁ ଧରାପକାଇ ଦିଏ । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବା ଦିଗରେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ମାର୍କ୍ସ ମିଳିତ ଭାବେ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛନ୍ତି । କୌଣସି ଭାରତୀୟ ସଂସ୍ଥା ନୁହେଁ, ଇଂଲଣ୍ଡର ବିଖ୍ୟାତ ଟାଇମ୍ସ ପତ୍ରିକା ଜନସର୍ଭେକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଏଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଛି । ଏପରିସ୍ଥଳେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ନେତା ଓ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞଙ୍କର ଗାନ୍ଧୀ ବିଚାର ସମ୍ପର୍କରେ ଅଜ୍ଞ ରହିବା ଉଚିତ୍ ? ଛାଡ଼ନ୍ତୁ, ବିଷୟକୁ ଆସିବା ।

ସାଧାରଣତଃ ଆମମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବହି ଭଲ ଲାଗିଲେ ତାକୁ ଆମେ ପ୍ରଶଂସା କରୁ, ଏପରିକି ତା' ଦ୍ୱାରା ସାମୟିକ ଭାବେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେଉ ମାତ୍ର ବହିର ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ତଥ୍ୟକୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ପାଳନ କରିବା... । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ପାଉଥିବା ନୂତନ ଆବିଷ୍କୃତ ଜ୍ଞାନକୁ ଜୀବନରେ ପାଳନ କରିବା ଅତି ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯଦି ଏହାକୁ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ମାପକାଠି ରୂପେ ଧରାଯାଏ ତେବେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କେବଳ ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ନୁହେଁ ମାନବ ଇତିହାସରେ ଜଣେ ଅଭୂତପୂର୍ବ ପଣ୍ଡିତର ସମ୍ମାନ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିବ । ରସ୍କିନ୍ ବା

ଥୋରୋଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପାଠକ ପଢ଼ିଛନ୍ତି, କୋଟି କୋଟି ବ୍ୟକ୍ତି ଗୀତାକୁ ପାରାୟଣ କରିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର କେଇଜଣ ଏ ସବୁକୁ ପାଳନ କରନ୍ତି ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ ବହିକୁ ଗୁଜୁରାଟୀରେ ଅନୁବାଦ କରି ତା'ର ନାମ ରଖିଲେ ସର୍ବୋଦୟ - ଅର୍ଥାତ୍ ସମସ୍ତଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ । ଗାନ୍ଧୀ ଦର୍ଶନରେ ସର୍ବୋଦୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ଜଣାଶୁଣା । ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ ବହିର ତିନୋଟି ବିଷୟ ମୋହନଙ୍କୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କଲା । ତା' ଭିତରୁ ପ୍ରଥମ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଥିଲା । ତୃତୀୟଟି ଥିଲା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂଆ । ପ୍ରଥମ ବିଷୟ ହେଉଛି, ଧନ ଉପାର୍ଜନକୁ ସୁଖଲାଭର ଉପାୟ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ମନୋଭାବକୁ ରସ୍କିନ୍ ନାପସନ୍ଦ କରିଥିଲେ । ତମର ଧନ ସାଇ ପଡ଼ିଶା, ପରିଚିତ ଲୋକଙ୍କ ଧନକୁ ଟପିଲେ ଯାଇ ତମେ ଖୁସି ହୁଅ । ଧନ ଅର୍ଜନ କରିବା ସର୍ବଦା ତମକୁ ଅନ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ବଡ଼ ଲୋକ ହେବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଏ । ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ କହିବାର କଥା, ଧନ ତମକୁ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ ତାହା ଅହଙ୍କାରର ଆନନ୍ଦ, ପ୍ରକୃତ ଆନନ୍ଦ ନୁହେଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ କଥାଟି ଜାଣିଥିଲେ । ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ ବହିରୁ ତାହା ପଢ଼ି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେଲା ।

ରସ୍କିନ୍ ଯେଉଁ ଦ୍ୱିତୀୟ କଥାଟି କହିଛନ୍ତି ତାହା ହେଉଛି ସମାଜରେ ସବୁଲୋକଙ୍କର କାମ(ନିକମାଙ୍କର ନୁହେଁ) ସମାନ ଭାବେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଜଣେ ଝାଡୁଦାରର କାମ ଜଣେ ଓକିଲ, ଲେଖକ ବା ବୈଜ୍ଞାନିକଙ୍କ କାମ ଠାରୁ କମ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ ସବୁ କାମ ପାଇଁ ସମାନ ପାରିଶ୍ରମିକ ଦେବା କଥା ରସ୍କିନ୍ କହି ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ସବୁ କାମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସମାନ ବୋଲି ଲୋକେ ବୁଝିଲେ କେହି ଭୋକ ଉପାସରେ ରହିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ରସ୍କିନ୍ ଆଶା କରୁଥିଲେ । ପାରିଶ୍ରମିକରେ ଆକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ କମିଯିବ । ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହିପରି । ମୋହନ ବିଷୟଟିକୁ ପୂର୍ବରୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଦେଖିଥିଲେ । ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ ବହି ପଢ଼ି ତାହା ପରିଷ୍କାର ହୋଇଗଲା ।

ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ ଶେଷ କଥାଟି ହେଉଛି, ଶ୍ରମିକ, କାରିଗର ଓ କୃଷକର ଜୀବନ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ । ଏଇ କଥାଟି ମୋହନଙ୍କ ପାଇଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂଆ ଥିଲା । ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ଥିଲା ଅକାଟ୍ୟ । ଅନ୍ତତଃ ମୋହନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ । ତେବେ ତ ତାଙ୍କୁ କୃଷକ ବା ଶ୍ରମିକ ଭାବେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେବ । ବଞ୍ଚିଲେ ତ ! ଯେଉଁକଥା ରସ୍କିନ୍ ଲେଖିଲେ ଅଥଚ ନିଜେ କରିପାରି ନଥିଲେ, ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ମୋହନ ଦିନଟିଏ ବିଳମ୍ବ କରି ନାହାନ୍ତି । ଡରବାନ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ମୋହନଙ୍କ ପ୍ରଥମ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ଡରବାନ୍ ଠାରୁ ଚଉଦ ମାଇଲ୍ ଦୂରରେ ଫିନିକ୍ସ ସହର ନିକଟରେ (ଫିନିକ୍ସ ସହର ଠାରୁ ଅଢ଼େଇ ମାଇଲ ଦୂର) ଶହେ ଏକର ଜାଗା କିଣିବାରେ ଲାଗିଯିବା । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ କଥା ମାନି ପ୍ରକୃତି କୋଳରେ ସେ ଓ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀମାନେ ରହିବେ । ଚାଷ କରିବେ, ଖଟିବେ । ଭାରତୀୟମାନେ ଚାନ୍ଦା କରି ଜାଗା କିଣିଦେଲେ । ହଜାରେ ପାଉଣ୍ଡ ପଡ଼ିଲା । ମୋହନ ଦେଖିଲେ ଜମିରେ ଭଲ ଚାଷ ହୋଇପାରିବ । ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ବଗିଚା ଅଛି । ଭାରତୀୟମାନେ ତାର ମାଲିକ । ବାଘ, ଭାଲୁ ବା ବିଲୁଆ ନାହାନ୍ତି । ଖାଲି ଯାହା ଚାରି ଛଅ ପ୍ରକାର ବିଷାକ୍ତ ସାପ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି । ଗଛରୁ ସାଗୁଆ ରଙ୍ଗର ସାପ ଝୁଲୁଥାନ୍ତି ।

ତଥାପି ମୋହନ ତାହା ପସନ୍ଦ କଲେ । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ, ସାପମାନେ ବିଚରା ନିରୀହ ପ୍ରାଣୀ । ଯଦି ଅରମା ଜାଗାସବୁ ସଫା କରିଦିଆଯାଏ, ସେମାନେ ପଳେଇବେ । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍‌ର ଅଫିସ୍‌କୁ ଫିନିକ୍ସ ଫାର୍ମକୁ ଉଠାଇ ନିଆଗଲା । ଫିନିକ୍ସ ଠାରେ ମୋହନ ଯେଉଁ ବସତି ସ୍ଥାପନ କଲେ ତାକୁ ଆଶ୍ରମ ହିଁ କୁହାଯିବ । ଫିନିକ୍ସ ଫାର୍ମର ଯୋଜନା ଶୁଣି ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍‌ର ସମ୍ପାଦକ ଆଲବର୍ଟ ୱେଷ୍ଟ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପରେ ଆଲୋଚନା ହେବ । ସ୍ଥିର ହେଲା ସମ୍ପାଦକ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କମ୍ପୋଜିଟର୍, ଚପରାଶି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ସମାନ ଦରମା ପାଇବେ । ମାସକୁ ତିନି ପାଉଣ୍ଡ ଆଉ ଏକରେ ଲେଖାଏଁ ଚାଷଜମି । ପ୍ରେସ୍ ପାଇଁ ବାରଜଣ କମ୍ପୋଜିଟର ଥାଆନ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାମ କରିବାକୁ କେଇଜଣ ଜୁଲୁ ଶ୍ରମିକ ଓ ପାଞ୍ଚଛଅଜଣ ଭାରତୀୟ ଥାଆନ୍ତି । ଏମାନେ ସବୁ ବେତନଭୋଗୀ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଛାଡ଼ିବା ପରେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାର କିଛି ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଦୀର୍ଘକାଳ ଯାଏ ଏହି ପତ୍ରିକା ବାହାରୁଥାଏ । ସମ୍ପାଦକ ଥାଆନ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପୁତ୍ର ମଣିଲାଲ ।

ମୋହନ କିଛିଦିନ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ ଓ ବାକି ଦିନଗୁଡ଼ିକ ଫିନିକସ୍ ଠାରେ କଟାଉଥାନ୍ତି । ୧୯୦୪ରେ କସ୍ତୁରବା ପିଲାଙ୍କୁ ଧରି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଥିଲେ ବଡ଼ ପୁଅ ହରିଲାଲ ଓ ଭଣଜା ଗୋକୁଳ ଦାସ । ହରିଲାଲଙ୍କୁ ସେତେବେଳେ ଷୋହଳ ବର୍ଷ ବୟସ । ଗୋକୁଳ ଦାସ ମୋହନଙ୍କର ମନଲାଖି ପିଲା । ପରିଶ୍ରମୀ, ବୁଦ୍ଧିମାନ ଓ ସେବା ପରାୟଣ । ବିବାହ କରିବାର ଅଳ୍ପ ଦିନ ପରେ ଗୋକୁଳଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଏ ଘଟଣାଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭୟଙ୍କର କଷ୍ଟ ଦେଲା । ତାଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, ତାଙ୍କର ପୁଣ୍ୟବଳ ନ ଥିବାରୁ ପିଲାଟା ଚାଲିଗଲା । କିଛିଦିନ ଧରି ଗାନ୍ଧୀ ଭାବିଲେ ସେ କିପରି ମରି ଯାଆନ୍ତେ ଓ ଅଧିକ ପୁଣ୍ୟ ଧରି ପୃଥିବୀରେ ପୁଣି ଜନ୍ମ ନିଅନ୍ତେ । ମୋହନଙ୍କ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଘରେ ତାଙ୍କର ବହୁ ବନ୍ଧୁ ଓ ସହକର୍ମୀ ରହୁଥାନ୍ତି । ପୋଲାକ୍ କିଛିଦିନ ଫିନିକ୍ସ ଠାରେ ରହିବା ପରେ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଆସିଗଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଓକିଲାତି କାମରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଜିଗର କରି ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କୁ ବାହା କରେଇଲେ । ତାଙ୍କ ପିଲାପିଲିଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ତ ସେ ନେବେ, ବାହା ହେବା ପାଇଁ ପୋଲାକ୍ କାହିଁକି ଆପତ୍ତି କରୁଛନ୍ତି ? ପୋଲାକ୍ ଥିଲେ ଇହୁଦୀ, ସେ ଯେଉଁ ଝିଅଟିକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ସେ ଥିଲେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ । ଏଥିରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ମୋହନ ଦେଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ଦିଶିଲା, ଏକ ଗଭୀରତର ମାନବଧର୍ମ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଛନ୍ଦି ଦେଇଛି । ଅଗତ୍ୟା ପୋଲାକ୍ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମିକାକୁ ଡକାଇଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କର ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା ।

ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କ ପରେ ୱେଷ୍ଟଙ୍କ ପାଳି ପଡ଼ିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କଥା ମାନି ୱେଷ୍ଟ ସ୍କଟଲ୍ୟାଣ୍ଡ ଗଲେ ଓ ସେଠାରେ ବାହା ହୋଇ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ, ଶାଶୁ ଓ ଜଣେ ଭଉଣୀକୁ ଧରି ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଫେରି ଗାନ୍ଧୀ ପରିବାରରେ ସାମିଲ୍ ହୋଇଗଲେ । ୱେଷ୍ଟ ଶାକାହାରୀ । ଗୋଟିଏ ନିରାମିଷ ହୋଟେଲ୍‌ରେ ମୋହନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଭେଟ ହୁଏ । ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ଦୁହେଁ ଦିନେ ଦିନେ ଏକାଠି ବୁଲନ୍ତି । ଏହିପରି ଭାବେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠତା ବଢ଼ିଲା ।

ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ ପ୍ଲେଗ୍‌ରେ ତେଇଶଜଣ ଭାରତୀୟ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ପାଇଁ ୱେଷ୍ଟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ସାଇକେଲ୍ ଖଣ୍ଡେ ଧରି ରୋଗୀଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ମୋହନ ସେମାନଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ୱେଷ୍ଟଙ୍କୁ ସେ ବିପଦରେ ପୂରାଇବାକୁ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ପ୍ଲେଗ୍ ବଡ଼ ସଂକ୍ରାମକ ବେମାରୀ । ମୋହନଙ୍କ ଉପଦେଶ ମାନି ୱେଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍‌ର ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ଡରବାନ୍ ଚାଲିଲେ । ପୁଣି ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍ ଅଫିସ୍ ଫିନିକସ୍‌କୁ ଉଠିଯିବାରୁ ୱେଷ୍ଟ ଫିନିକ୍ସ ଗଲେ । ମୋହନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଅକ୍ଲାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରି ପତ୍ରିକାଟିକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାର କୃତିତ୍ୱ ୱେଷ୍ଟଙ୍କର ।

ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଘର ଥିଲା ଏକ ବିଚିତ୍ର ବଡ଼ ପରିବାର । ଏହି ପରିବାର ସଦସ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରକ୍ତ ସମ୍ପର୍କ କିଛି ନଥିଲା । ଏପରିକି ସେମାନେ ଥିଲେ ଭିଭିନ୍ନ ଦେଶର, ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର । ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକାଠି ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲା । ମୋହନ ଥିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ । ଖାଇବା ପାଇଁ ପରିବାରର ସବୁ ଲୋକଙ୍କୁ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ନିଜେ ଗାନ୍ଧୀ, ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲା ଓ ପୋଲାକ୍ ଦମ୍ପତି ମିଳିମିଶି ବିରାଟ ଲୁହାଚକିରେ ସାରା ପରିବାର ପାଇଁ ଗହମ ପେଷୁଥିଲେ । ଏହି ପେଷା ଅଟାରୁ ଯେଉଁ ରୁଟି, ବିସ୍କୁଟ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିରେ ତିଆରି ହୁଏ, ତହିଁରେ ଭିଟାମିନ୍ ଅଧିକ । ରଖ ହେ ତମ ଭିଟାମିନ୍ ! ଦ' ହକ ସୁକୁମାରିଆ ଯୁବକଯୁବତୀଙ୍କୁ ବାହା କରେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଚକି ପେଷେଇବା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନାନା କାମ ଦେବା କ'ଣ ଉଚିତ୍ ହେଲା ? ଯେଉଁମାନେ ଚକି ପେଷୁଥିଲେ ସେମାନେ ତ ଖୁସିରେ ଥିଲେ ଆମେ କାହିଁକି ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଛେ ? କାରଣ ଆମେ ଦେଖଣାହାରୀ । ଦେଖଣାହାରୀ ବାହାର ଦେଖନ୍ତି, ଭିତର ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ହନୁମାନ ସୀତାଙ୍କୁ ଠାବ କରିବା ପାଇଁ ସମୁଦ୍ର ଉପରେ ଉଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ, ସମୁଦ୍ର ମଝିରେ ଥିବା ମେନକା ପର୍ବତ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଭାବିଲେ - ଆହା ! ହନୁମାନ କେତେ କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଉପରେ ହନୁମାନ ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ କରିଯାଆନ୍ତୁ ବୋଲି ମେନକା ଅନୁରୋଧ କଲେ । ତୁଳସୀ ଗୋସ୍ୱାମୀ ଲେଖିଛନ୍ତି - ହନୁମାନ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ସେ ତ ବିଶ୍ରାମ କରୁଛନ୍ତି, ଆଉ କ'ଣ ? ହନୁମାନଙ୍କ ଉତ୍ତର ଆମକୁ ସ୍ତବ୍ଧ କରେ । ମେନକାଙ୍କୁ ହନୁମାନ ବୁଝାଇ ଦେଲେ, ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କାମ କରିବା ହିଁ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ରାମ । ପୋଲାକ୍ ଦମ୍ପତି କହିବେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଇଁ କାମ କରିବା ଥିଲା ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କ ବିଶ୍ରାମ, ଆରାମ । ଶ୍ରୀମତୀ ପୋଲାକ୍ କହନ୍ତି- ଚକିପେଷା ଶବ୍ଦ ସହିତ ଆଳାପ ଓ ହସର ଲହରୀ ମିଶି ବାହାରୁଥିଲା । ଅତୀତ ଦିନଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ମରଣ କରି ସେ ପୁଣି କହନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ହସିବାଟା ସହଜ ଓ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଥିଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ସେ ଦିନ ଫିନିକ୍ସରୁ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍‌ର ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା ବାହାରିବାର ଥାଏ । ଛାପା ମେସିନ୍‌ରେ ଖଞ୍ଜା ହୋଇଥିବା ମେସିନ୍ କାମ କଲା ନାହିଁ । ରାତି ଅଧ । ୱେଷ୍ଟଙ୍କର ସବୁପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେଲା । ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ବାହାରି ଆସିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ମେସିନକୁ ହାତରେ ଚଳାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା (ମେସିନ୍ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଅବିଶ୍ୱାସ ତ ! ମେସିନ୍ ଭାବିଥିବ, ଏଇ

ମଉକାରେ ପାନେ ଦିଏ ।) କିନ୍ତୁ ହାତରେ ଚଳାଇବାକୁ ଏତେ ଲୋକ ଆସିବେ କେଉଁଠୁ ? ସେତେବେଳେ ଫିନିକ୍ସରେ ଘର ତିଆରି କାମ୍ ଚାଲିଥାଏ । ବଢ଼େଇମାନେ ଦିନସାରା କାମ କରି ରାତିରେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ପତ୍ରିକା କେମିତି ଛପା ହେଉ ସେଥିପାଇଁ ୱେଷ୍ଟ ବଡ଼ ବ୍ୟଗ୍ର, କିନ୍ତୁ ବଢ଼େଇମାନଙ୍କୁ ଉଠେଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି । ମୋହନ ସେ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଲେ । ନିଦରୁ ଉଠି ବଢ଼େଇମାନେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆଗ୍ରହରେ କାମରେ ଲାଗିଗଲେ । ଓଲଟି କହିଲେ, ଯଦି ଏତେବେଳେ ଆମେ ଆପଣଙ୍କ କାଗରେ ଲାଗିବୁ ନାହିଁ, ଆମେ ଅଛୁ କାହିଁକି ? କାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ୱେଷ୍ଟ ହ୍ୱିସିଲ୍ ମାରି ଗୋଟିଏ ଗୀତର ସ୍ୱର ଧରିଲେ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଦୁଇ ମିନିଟ୍ ନ ଯାଉଣୁ ଇଞ୍ଜିନ୍ କାମ କଲା । ଭାବିଥିବେ, ଆଉ ହଟ କରି ଲାଭ ନାହିଁ !

ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରି ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ପୋଲିସ୍ ଠାରୁ ନିର୍ମମ ଲାଠିମାଡ଼ ଖାଉଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରକୁ ଅବଶ୍ୟ କଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା, ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିବା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ମାନସିକ ଆନନ୍ଦ ଏ କଷ୍ଟରୁ ଟପି ଯାଉଥିଲା ନିଶ୍ଚୟ ।

ମଣିଷ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପାଇଗଲେ ଯେତେ ଆନନ୍ଦ ପାଏ ତା' ତୁଳନାରେ ଖୁବ୍ ଖଟଣି, ଏପରିକି ଦୈହିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗିବାର କଷ୍ଟ ତାକୁ କମ୍ ଲାଗେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଦେଶରେ, ବିଦେଶରେ ଅଶାନ୍ତ ଘୂର୍ଣ୍ଣିପରି ଘୂରିବୁଲି ଅସୀମ ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ । ଏହା ଦେଖି ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟଶିଷ୍ୟା ଓ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଦେହ ସହେନା । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ସେମାନେ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଜୀ ହସି ହସି କହନ୍ତି, କିଣାଦାସର ବିଶ୍ରାମ ନେବାର ସ୍ୱାଧୀନତା କାହିଁ ? ମାଲିକ ଅନୁମତି ନ ଦେବା ଯାଏ ସେ ତ ବସି ପାରିବେନି ! କିଏ ଆପଣଙ୍କ ମାଲିକ ? ଆପଣ କାହାର କିଣାଦାସ ? କାହିଁକି, ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର । ସେ କପର୍ଦ୍ଦକଶୂନ୍ୟ କାଳୀପୂଜକ ଆପଣଙ୍କୁ କେତେ ଅର୍ଥ ଦେଇ କିଣିଥିଲେ ? ଅବଶ୍ୟ ଶିଷ୍ୟମାନେ ଏପରି ନିରର୍ଥକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ ମୁଦ୍ରା ଦେଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ କିଣିଛନ୍ତି, ସେଇ ମୁଦ୍ରା ବିନିମୟରେ ଠାକୁର ନରେନ୍‌କୁ କିଣିଥିବେ । ଶିଷ୍ୟମାନେ କେବଳ ଭାବିଥିବେ, ପରମହଂସ କି ବିରାଟ ଧନୀ । ଗୋଟାଏ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ କିଣିନେଲେ ! ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନ ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଖୋଜିଲେ ଆମକୁ ପୌରାଣିକ ଯୁଗକୁ ଫେରିବାକୁ ହେବ । କିମ୍ବା ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ମହାନ ପୁରୁଷ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ବା ସେଇଭଳି ତୁଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଙ୍କ ଜୀବନରୁ ସମାନ୍ତର ଘଟଣା ବାଛି ଆମେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ସମସାମୟିକ ଯୁଗରେ ଥାକ୍‌ରେ, ଲାଲୁ, ମାୟାବତୀ ଓ ସମଧର୍ମୀ ନେତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କବଳିତ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଉପାଦାନ ଖୋଜିବା ନିର୍ବୋଧତା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଂରେଜ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢୁଥିଲେ । ଅଥଚ ତାଙ୍କର ଏତେ ଘନିଷ୍ଠ ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁ ! ପ୍ରେମ ଓ ଅହିଂସାର ଏଇ ହେଉଛି ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି । ଚଉକି ଖଣ୍ଡେ ନ ଥିବା ଖାଣ୍ଟି ଭାରତୀୟ ଘରେ ଇଂରେଜମାନେ ରହିବାକୁ ଭିଡ଼

କରୁଥିଲେ । ବୁଅର୍ ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ମୋହନ ଡରବାନ୍‌ରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ଜୋହାନ୍‌ସବର୍ଗରୁ ଦୁଇଜଣ ଇଂରେଜ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେତେବେଳେ ଘର ଭର୍ତ୍ତି । ତଥାପି ଦୁଇଜଣଙ୍କ ପାଇଁ ରହିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ଏଥିରେ ଯଦି କସ୍ତୁରବା ରାଗୁଥାନ୍ତି ତେବେ ସେ ବିଚାରୀଙ୍କ ଦୋଷ କ'ଣ ?

ଆଉ କେତେଜଣ ୟୁରୋପୀୟଙ୍କ କଥା ନ କହି ରହିହେଉନି । ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚାରିଜଣ ବିଦେଶୀ କିରାଣୀ ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ରହୁଥାନ୍ତି । ପୁଅ ପରି ଚଳୁଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ଇଂରାଜୀ ଜ୍ଞାନ ଭଲ ନୁହେଁ । ଜଣେ ଇଂରେଜକୁ ଟାଇପିଷ୍ଟ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ମୋହନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଥାଏ । ମାତ୍ର ଜଣେ କୁଲି ପାଖରେ କାମ କରିବାକୁ କୌଣସି ଇଂରେଜ ରାଜି ହେବ ତ ? ଯାହାହେଉ ଜଣେ ସ୍କଟିସ୍ ଟାଇପିଷ୍ଟ ଝିଅ ଆସି ଜୁଟିଲେ । ତାଙ୍କ ନାମ ମିସ୍ ଡିକ୍ । ମୋହନ ତାଙ୍କ କାମରେ ଖୁବ୍ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ସବୁ ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସେ ବହନ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଘରେ ରହିଲେ । ସତେ କି ତାଙ୍କ ଝିଅ ବା ଭଉଣୀ । କିଛିଦିନ ପରେ ମିସ୍ ଡିକ୍ ବାହା ହୋଇଗଲେ । ଯେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଡକାନ୍ତି, ସେ ଆଗ୍ରହରେ ଆସନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ କାମ ନ ଚଳିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଉଜଣେ ଦକ୍ଷ ଟାଇପିଷ୍ଟ ଖୋଜିଲେ । ଏଥର ଜଣେ ନୂଆ ଟାଇପିଷ୍ଟ ଜୁଟାଇ ଦେଲେ କ୍ୟାଲେନବାକ୍ । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଜଣେ ଜର୍ମାନ୍ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଖାଦ୍ୟ ସଂଯମ ଓ ଉପବାସ ବ୍ୟାପରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଙ୍ଗୀ ହେଲେ । ସେ ବିବାହ କରି ନଥିଲେ । ଦରମା ପାଉଥିଲେ ମାସକୁ ବାରଶହ ଟଙ୍କା । ସବୁ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଦିଅନ୍ତି । ଅଏସ୍‌ରେ ଥାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିବା ପରେ ମାସକୁ ମାତ୍ର ଶହେ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କାରେ ଚଳିଗଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚରମ ସୀମାରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯାଇ ତାଙ୍କରି ଘରେ ଥିଲେ । ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ ହେବା ପରେ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କ ଘରେ ପହଁଞ୍ଚିଗଲେ । ଲୋକେ ମଦ ପିଇବା, ଜୁଆ ଖେଳିବା, କିଛିଦିନ ବିଳାସ କରିବା ପାଇଁ ପରିବାର ଛାଡ଼ି ବନ୍ଧୁ ଘରକୁ ପଳାନ୍ତି । କେଉଁଦିନ ଅଳ୍ପ ଖାଇବା, କେଉଁଦିନ ଉପାସ ରହିବା ଏଇସବୁ କଥା ପରୀକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ମୋହନ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଏକାଠି ହେଉଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚାଲିଥାଏ । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ର ଗୋରାମାନେ ଗୋଟିଏ ସଭାକଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀଙ୍କୁ କିପରି ସାବାଡ଼ କରାଯିବ । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଏହି ସଭାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଦି'ପଦ କହିଲେ । ସମସ୍ତେ କମ୍ପମାନ । ଜଣେ ଇଂରେଜ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କୁ ମୁଷ୍ଟିଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । ଏପରି ଆହ୍ୱାନକୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରିବା ଭୀରୁତାର ପରିଚାୟକ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅହିଂସା ବ୍ରତରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିବାରୁ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଚୁପ୍ ରହିଗଲେ । ଭାବିଥିବେ, ଆଉ ଛଅମାସ ପୂର୍ବରୁ ତୁ ଯଦି ମତେ ଏ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥାନ୍ତୁ... । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜର୍ମାନ ମଲ୍ଲଯୋଦ୍ଧା ସ୍ୟାଣ୍ଡେଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ । କୁସ୍ତି, ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧରେ ଓସ୍ତାଦ୍ ଲୋକ । ବିଚରା ଇଂରେଜ ଯୁବକଟିକୁ କ'ଣ ଏତେକଥା ଜଣାଥିଲା ? ଭାବିଥିବେ, ମତେ ଡରିଗଲା !

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଷ୍ଟେନୋ ଟାଇପିଷ୍ଟ ହେବାକୁ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଯେଉଁ ଝିଅଟିକୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପଠାଇଥିଲେ ତା'ର ନାମ ମିସ୍ ସ୍ଲେସିନ୍। ସତର ବର୍ଷର ଝିଅଟିଏ। ତା'ର ବର୍ଣ୍ଣ ଭେଦଭାବ କିଛି ନଥିଲା। ଯେପରି ସ୍ପଷ୍ଟବାଦିନୀ, ସେହିପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଧୁରନ୍ଧର। ମୋହନ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ସ୍ଲେସିନ୍ ଟାଇପ୍ କରି ଆଣୁଥିବା ଚିଠିକୁ ନ ପଢ଼ି ସେ ଦସ୍ତଖତ କରିଦିଅନ୍ତି। କାରଣ ସ୍ଲେସିନ୍‌ଙ୍କ ଇଂରାଜୀ ଜ୍ଞାନ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଭଲ। ସେ ଯେତେ ଖଟୁଥିଲେ ତା' ତୁଳନାରେ କମ୍ ଦରମା ନେଉଥିଲେ। ଥରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ କିଛି ଅଧିକ ଅର୍ଥ ଯାଚି ଗାଳି ଖାଇଲେ। ସ୍ଲେସିନ୍‌ଙ୍କର ଶାଣଦିଆ ମୁହଁ। କହିଲେ, "ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଦରମା ନେବାକୁ ଏଠି ନାହିଁ। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଦର୍ଶକୁ ଭଲପାଏ, ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ କାମ କରିବାକୁ ଭଲପାଏ, ସେଇଥିପାଇଁ ଅଛି।" ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଣ୍ଠି ଜମା ରଖିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ମୋହନ ସ୍ଲେସିନ୍‌ଙ୍କ ଉପରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ଲେସିନ୍‌ଙ୍କ ସାହସ, ନିର୍ଭୀକତା ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ। ରାତି ଅନ୍ଧାରରେ ତାଙ୍କୁ କିଏ ଛାଡ଼ିବାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ବାହାରିଲେ ସେ ଚିତ୍କାର କରନ୍ତି। ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବେଳେ ଅଧିକାଂଶ ନେତା ଜେଲ୍‌କୁ ଗଲେ। ସ୍ଲେସିନ୍ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚଳେଇଲେ। ତାଙ୍କରି ଯୋଗୁ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍ ସାମୟିକ ଭାବେ ବନ୍ଦ ନ ହୋଇ ନିୟମିତ ଚାଲିଲା। ଗୋଖଲେ ଯେତେବେଳେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାଇଥିଲେ, ମୋହନଙ୍କ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ। ତାଙ୍କ ମତରେ ମୋହନଙ୍କର ସବୁ ୟୁରୋପୀୟ, ଭାରତୀୟ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ଲେସିନ୍ ଥିଲେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ। ଗୋଖଲେ କହିଥିଲେ, ସ୍ଲେସିନ୍‌ଙ୍କ ପରି ଶୁଦ୍ଧ, ତ୍ୟାଗୀ ଓ ନିର୍ଭୀକ ମଣିଷ ସେ କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖିଛନ୍ତି।

◆◆◆

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ- ଏକ ନୂତନ ଶକ୍ତି

ମୋହନ କିଛି ବର୍ଷ ଧରି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଯେ କାମନା, ବାସନା ଓ ଆଧାତ୍ମିକ ଜୀବନର ଏକତ୍ର ସହାବସ୍ଥାନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ। ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ପୂର୍ବରୁ ସେ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ। କସ୍ତୁରବାଙ୍କର ଏଥିରେ କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନଥିଲା। କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ମନୋଭାବ ଜାଣିଥିବାରୁ ଜୁଲୁ ବିଦ୍ରୋହ କାଳରେ ମୋହନ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ଯେ ସେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରିବେ। ଜୁଲୁ ବିଦ୍ରୋହ ଓ ସେତେବେଳେ ନାଟାଲ ଇଂରେଜ ସରକାର ଦ୍ୱାରା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସର୍ଜେଣ୍ଟ ମେଜର ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ବିଷୟ ପରେ ଆଲୋଚିତ ହେଉଛି। ଯୁଦ୍ଧରୁ ଫିନିକ୍ସ ଫେରି ସେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିଜର ଶପଥ କଥା ଜଣାଇଲେ। ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ କସ୍ତୁରବା ସନ୍ତୋଷ ମନରେ ଗ୍ରହଣ କଲେ।

ତା'ପରେ ଦୁଇ ପୁତୁରା ଚଗନଲାଲ, ମଗନଲାଲ ଓ ୱେଷ୍ଟଙ୍କୁ ଡାକି ନିଜ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ

ବିଷୟରେ କହିଲେ । ସମସ୍ତେ କେବଳ ମୋହନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କଲେ ସେତିକି ନୁହେଁ ତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ଚଗନଲାଲ ଓ ମଗନଲାଲ ମୋହନଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ପୁତୁରା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଦି' ପଇସା ଉପାର୍ଜନ କରିବା ଆଶାରେ ଦୁହେଁ ସେଠାକୁ ଆସିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଣାଇଥିଲେ । ଫିନିକ୍ସ ଯୋଜନା ବିଷୟ ଦେଖି ମୋହନ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଫିନିକ୍ସ ଡକାଇଲେ । ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରିବା ସ୍ୱପ୍ନକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ଚଗନଲାଲ, ମଗନଲାଲ ଫିନିକ୍ସ ଚାଲିଲେ । ସେମାନଙ୍କର, ବିଶେଷତଃ ମଗନଲାଲଙ୍କର ନିଷ୍ଠା ଓ ସବୁ କାମରେ ଦକ୍ଷତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖୁବ୍ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ମଗନଲାଲ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କଲେ । କମ୍ପୋଜିଟର୍ କାମରେ ସେ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରବୀଣ କମ୍ପୋଜିଟର ହୋଇ ଉଠିଲେ, ତାହା ଦେଖି ମୋହନ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ଆଶ୍ରମର ସବୁ ଦାୟିତ୍ୱ ସେ ହାତକୁ ନେଲେ ଓ ଏହା ସମ୍ଭାଳିବାର କ୍ଷମତା ତାଙ୍କର ଥିଲା । ସେହିଦିନୁ ମଗନଲାଲ ଗାନ୍ଧଜୀଙ୍କ ପାଖ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ କହିଛନ୍ତି ଯେ ମଗନଲାଲ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ପୁତ୍ର ।

କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, କେବଳ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ଜଣେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହୋଇଯାଏନା ବୋଲି ଅନ୍ତତଃ ମୋହନ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ପରିସର ଅନେକ ବ୍ୟାପକ । ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ମନରେ କ୍ରୋଧ, ଅସୂୟା, ହିଂସା ଆଦିର ସ୍ଥାନ ନଥାଏ । ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ସମଦର୍ଶୀ । ନିଷ୍କାମ ଭାବ ତା'ର ସ୍ୱାଭାବିକ ଧର୍ମ । କାମ ଚିନ୍ତାକରିବା ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ପକ୍ଷରେ ମାରାତ୍ମକ । ଅଳସୁଆ ରହିବା, ଏଣୁତେଣୁ ମୂଲ୍ୟହୀନ କଳ୍ପନାବିଳାସରେ ସମୟ ବିତାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ କହି ହେବନି । ପବିତ୍ର, ନିଷ୍କାମ କର୍ମରେ ମାତିବା ବ୍ରହ୍ମଚାରୀର ଲକ୍ଷଣ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ଓ ୧୯୦୬ ଠାରୁ ଘୋଷଣା ପୂର୍ବକ ସେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେଲେ ଓ ସେଇ ମାର୍ଗରେ ଆଗେଇ ଚାଲିଲେ । ପ୍ରକୃତ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀକୁ ଆଗେଇବାକୁ ହେଉଥାଏ । କାରଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ, ଚେତନା ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ରଖିବା ଏକାଦିନକେ ଶେଷ ହୋଇଯିବା କାମ ନୁହେଁ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ଏକ ଆସ୍ପୃହା, ଯାହାକି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ଓ ଆତ୍ମୀୟଙ୍କ ନିକଟରେ ଘୋଷଣା କରି ୧୯୦୬ ମସିହା ମଧଭାଗରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ମାତ୍ର ଏଥିପାଇଁ ସେ ଛଅ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିଲେ । ଜଣେ ଗୋଟିଏ ଦିନ ସନ୍ନ୍ୟାସ ନିଏ, ମାତ୍ର ତା' ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ କେତେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ଝଡ଼ଝଞ୍ଜା ବହିଯାଇଥାଏ, ସେ ଖବର କେହି ରଖି ନ ଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ବ୍ୟାପାର । ଯେଉଁ ବର୍ଷ ଗାନ୍ଧୀ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେଲେ, ସେହିବର୍ଷ ପୃଥିବୀରେ ଏକ ନୂଆ ଶକ୍ତି ଜନ୍ମ ନେଲା - ସତ୍ୟାଗ୍ରହ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟ ଘଟଣା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଜନ୍ମ ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରସ୍ତୁତିପର୍ବ ଥିଲା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ମର୍ମ ଏକାଦିନକେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ନଥିଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରି

ସେ କ୍ରମଶଃ ଏହାର ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଶକ୍ତିକୁ ବୁଝିଥିଲେ, ଏପରିକି 'ସତ୍ୟାଗ୍ରହ' ଶବ୍ଦଟିର ସନ୍ଧାନ ସେ ଏକାଦିନକେ ପାଇ ନଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ 'ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ' ଶବ୍ଦଟି ତାଙ୍କ କାନରେ ପଡ଼ିଲା । ମାତ୍ର ଏହା ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଇ ନଥିଲା । ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ 'ପ୍ୟାସିଭ୍ ରେଜିଷ୍ଟାନ୍ସ'ର ହିନ୍ଦୀ ଅନୁବାଦ । ମୋହନ ଜାଣିଥିଲେ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧୀ ଘୃଣାରୁ ମୁକ୍ତ ନଥିଲା । ମଉକା ମିଳିଲେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧୀ ହିଂସାର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିଲା । କଥା ହେଉଛି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ, ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ବା ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ଘଟି ନଥିଲା । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧୀମାର୍ଗୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ଶବ୍ଦ ଆସିବ କେଉଁଠୁ ? ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଠାରୁ ଶବ୍ଦ ଧାର୍ ଆଣି ତାଙ୍କର ପନ୍ଥାକୁ ସତ୍ୟଶକ୍ତି, ଆତ୍ମଶକ୍ତି ବା ପ୍ରେମଶକ୍ତି ଭାବେ ନାମିତ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଆପତ୍ତି ନଥିଲା । ମାତ୍ର ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ ଶବ୍ଦଟିକୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁ ନଥିଲେ । କାରଣ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟମାନେ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କଲେ ତାହା ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପରିବର୍ତ୍ତେ ସକ୍ରିୟ ଥିଲା । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ନାରୀଙ୍କର ଭୋଟ ଅଧିକାର ଆନ୍ଦୋଳନ ସହିତ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ ଜଡ଼ିତ । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧିନୀମାନେ ଜେଲ୍‌ରେ ଅନଶନ କରୁଥିଲେ । ଅଗ୍ନିକାଣ୍ଡ ବି ଘଟାଉଥିଲେ । ମୋହନ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି (୧୯୦୭ ଠାରୁ) ତା'ର ନାମକରଣ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ କରିବାକୁ ହେବ । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍‌ରେ ମୋହନ ଗୋଟିଏ ଭଲ ନାଆଁ ବାଛିବା ପାଇଁ ସବୁ ପାଠକଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । ଯିଏ ସବୁଠାରୁ ଭଲ ନାଆଁ ବାଛିବେ ତାଙ୍କୁ ପୁରସ୍କୃତ କରାଯିବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ମଗନଲାଲ ଗୋଟିଏ ନାଆଁ ବାଛିଲେ - ସଦାଗ୍ରହ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାକୁ ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି କହିଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ । ଅବଶ୍ୟ ପରେ ମଧ୍ୟ ବେଳେବେଳେ ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଅର୍ଥରେ 'ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ' ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । କାରଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଶବ୍ଦ ହୋଇଥିବାରୁ ତାକୁ ଇଂରେଜମାନେ ବୁଝି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ ନୁହେଁ - ଅହିଂସ ପ୍ରତିରୋଧ । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍‌ରେ ୧୯୧୪ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି ୧୯୦୭ରେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସରକାର ଜାରୀ କରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ଏସିଆଟିକ୍ ଆକ୍ଟକୁ ନ ମାନିବାକୁ ସେମାନେ ସ୍ଥିର କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସାମନାରେ ଦୁଇଟି ବାଟ ଖୋଲାଥିଲା । ହିଂସାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଏହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା କିମ୍ବା ଆଇନ୍‌କୁ ଅମାନ୍ୟ କରିବା । ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କଲେ ଦଣ୍ଡ ମିଳିବ, ଜୋରିମାନା ହେବ । ଏସବୁ ଦୀର୍ଘକାଳ ସହିବା ପରେ ସରକାରଙ୍କ ବିବେକ ଉଦୟ ହୋଇପାରେ, ବିଧାୟକଙ୍କ ସହାନୁଭୂତି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇପାରେ ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଆରମ୍ଭ ଏହିପରି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ଅଧିକ ମାର୍ଜିତ ଓ ବ୍ୟାପକ କରିବା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସାଧନା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭରୁ ଅବଶ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଭାରତୀୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇଥିଲା ଯେ ସେମାନଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସତ୍ୟ । ସତ୍ୟର ବିଜୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ । ସତ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ରହି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସବୁ ପ୍ରକାର ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାଏ । ଜେଲଖାନା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ରାଜପ୍ରାସାଦ । ଜେଲ୍‌ଖାନାର

ଜଣେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଜନ୍ମ

ଫାଟକକୁ ସେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାର ମଣନ୍ତି ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟକ୍ତି ହେବା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଭିତରେ ଘୃଣା,କ୍ରୋଧ, ହିଂସା ରହିଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଫଳ ହେବନାହିଁ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀକୁ ଶୁଦ୍ଧ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଅନ୍ତର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନଥିବାରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଫଳ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ହେଉଛି ଆତ୍ମିକ ଶକ୍ତି । ସବୁ ଧର୍ମର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ଅହିଂସା । ୧୯୧୭ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆତ୍ମା ଓ ରାବଣ ଅନାତ୍ମାର ପ୍ରତୀକ । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆତ୍ମଶକ୍ତି ନିକଟରେ ଅପରିମିତ ଦୈହିକ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ରାବଣ ତୁଚ୍ଛ । ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ଓ ବନ ଗମନକୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସମଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଅହଙ୍କାର ତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ପରମ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଲକ୍ଷଣ । ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର, ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ମୀରାବାଈ ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପରମ୍ପରା ଭାରତବର୍ଷରେ ରହିଛି । ସାଂପ୍ରତିକ ଯୁଗରେ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ମହାତ୍ମା ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଆଉ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଲକ୍ଷଣ, ଏଥିରେ କୌଣସି ପକ୍ଷର ପରାଜୟ ହୁଏନା ।

ଉଭୟପକ୍ଷ ଜୟ କରନ୍ତି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ପ୍ରତିପକ୍ଷର ହୃଦୟକୁ ଜିଣୁଥିବାରୁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ସଶସ୍ତ୍ର ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିବା ସୈନିକଙ୍କୁ ବାଛିକରି ନିଆଯାଏ । ସେ ବଳିଷ୍ଠ ଓ ଯୁବକ ହୋଇଥିବା ଜରୁରୀ । ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମରେ ଦୁର୍ବଳ, ବଳବାନ, ଯୁବକ, ବୃଦ୍ଧ, ପୁରୁଷ, ନାରୀ ସମସ୍ତେ ଭାଗ ନେଇପାରିବେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ବାହିନୀରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ କାହାକୁ ବାରଣ ନାହିଁ ।

ଲୋକେ ପଚାରନ୍ତି, ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଇତିହାସରେ କେଉଁଠି 'ଅଛି ? ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହନ୍ତି, ସଶସ୍ତ୍ର ଯୁଦ୍ଧ ଇତିହାସରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପାଇ ଆସିଛି । କାରଣ ସଶସ୍ତ୍ର ଯୁଦ୍ଧ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସ୍ୱାଭାବିକ ବ୍ୟାପାର । ବାପ-ପୁଅ, ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ହିଁ ଚଳି ଆସିଛି । ବାପ ରାଗିଯାଇ ପୁଅକୁ ଚାପୁଡ଼ାଏ ପକେଇଲେ ପୁଅ ତା'ର ଜବାବ୍ ବିଧାରେ ଦିଏନା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ପନ୍ଥା ଧରି ବାପକୁ ଶାନ୍ତ କରେ । ଖାଣ୍ଟି କଥା । ବାପ-ପୁଅ, ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ, ଦୁଇ ସାଇ, ଦୁଇ ଗାଆଁ ମଧ୍ୟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମ ଇତିହାସରେ ଘଟିଛି ଯାହାର ଖବର ଇତିହାସ ରଖିନି ।

ଅସଂଖ୍ୟ ଛୋଟ ଛୋଟ ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମ ପୂର୍ବରୁ ଘଟିଥାଇ ପାରେ, ମାତ୍ର ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପୀ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଇତିହାସରେ ତାହା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଅଭୂତପୂର୍ବ । ଏପରିକି ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏପରି ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମ ଘଟିବାର ସମ୍ଭାବନା ଦିଶୁନି ।

୧୯୦୬ରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଯେଉଁ ପ୍ରୟୋଗ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ଭାରତବର୍ଷରେ ସାରା ଜୀବନ ଧରି ତାହାର ପ୍ରୟୋଗ ବାରମ୍ବାର କରିଛନ୍ତି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ବିଶ୍ୱର ଚିନ୍ତାରାଜ୍ୟକୁ ବାପୁଙ୍କର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏକ ମୌଳିକ ଓ ଅମୂଲ୍ୟ ଅବଦାନ । ଶବ୍ଦଟି କେଡ଼େ ସରଳ ଓ ଚମତ୍କାର ! ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅର୍ଥ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା- ଯେକୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ସତ୍ୟକୁ ନ ଛାଡ଼ିବାର ସଂକଳ୍ପ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଜୀବନ ଯାପନର ଏକ ମାର୍ଗ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କେବେ କେବେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦିଏନା, ଅହରହ ସତ୍ୟସନ୍ଧାନ କରୁଥାଏ । ସବୁ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସତ୍ୟର ଇଲାକା ଛାଡ଼େନାହିଁ । ପୂର୍ବରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ତରରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ରଖୁଥିଲେ । ସାମାଜିକ ସ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଏ କାମ କେବଳ ଜଣେ ବିରାଟ ପ୍ରତିଭା, ମହାନ ଋଷିଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ । ମିରାବାଇ, ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଥିଲେ ବୋଲି ବାପୁ କହିଛନ୍ତି । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ସାମାଜିକ ସ୍ତରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଏମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ବୋଧେ କାଳ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ନଥିଲା । ସତ୍ୟକୁ ଧରି, ସତ୍ୟ ପଥରେ ଚାଲି ଗୋଟିଏ ସାମାଜିକ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ମାନବ ଇତିହାସରେ କି ବିରାଟ ଲମ୍ଫ ତାକୁ ସହଜେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିହୁଏନା, କଳ୍ପନା କରିହୁଏନା ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ମଣିଷ ଆପଣାକୁ ଯଥା ସମ୍ଭବ ଶୁଦ୍ଧ

କରି ଚାଲିଥାଏ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଏ ଆବଶ୍ୟକତା ଆହୁରି ଅଧିକ । ଅହିଂସା ପାଳନ, ନିର୍ଲୋଭତା, ଭୟଶୂନ୍ୟତା, ସମଦର୍ଶୀ ଭାବକୁ ଧାରଣ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସଚେଷ୍ଟ ଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନର କେନ୍ଦ୍ର । ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥିବା ବା ନ କରୁଥିବା ବାହ୍ୟ ବ୍ୟାପାର । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଓରଫ୍ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଓରଫ୍ ଜନସେବକ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ସେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେଲେ । ଯୁବକମାନେ ଭାବୁଥିବେ ମରହଟି ତ ! ଭାରତବର୍ଷରେ ଜଣେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବା ପାଇଁ ବାପୁଙ୍କ ଅନୁମତି ଲୋଡ଼ିଲେ । ବାପୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଡ଼କାଇଲେ । ବୁଝିଲେ ସେ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ସ୍ୱାମୀ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ସମ୍ମତ । ବାପୁ ଏ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଆଉ ଜଣେ ପୁରୁଷକୁ ବିବାହ କରାଇ ଦେଲେ । କେଉଁ ପ୍ରକାର ମରହଟି ବୁଝ । ବାପୁ କୌଣସି ଧାର୍ମିକ ବା ସାମାଜିକ ନିୟମରେ ବନ୍ଧା ନଥିଲେ ବୋଲି ଘଟଣାଟି ଚେତାଇ ଦିଏ ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଭାବେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତ ଫେରିଲେ । ଇଂରେଜ ଜାତି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କାହାକୁ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା କରେ ନା । ପ୍ରତିପକ୍ଷରେ ହୃଦୟ ଜୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ପ୍ରତିପକ୍ଷକୁ ବୁଝାଇବା ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଆପଣାକୁ ବୁଝାଉଥାଏ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର କୌଣସି ଯିଦ୍ ନାହିଁ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ମାଧମରେ ଦୁଇପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବୁଝାମଣା ହୁଏ ସେଥିରେ କାହାର ଜିଦ୍ ହୁଏନା । ତେଣୁ କେହି ଅନ୍ୟପ୍ରତି କ୍ରୋଧ ବା ଅସୂୟା ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଉଭୟ ପକ୍ଷ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁ ଅବିଶ୍ୱାସ, ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ଯୁଦ୍ଧ, ଶୋଷଣ ଦେଖାଦେଇଛି ସେ ସବୁ ଦୂର କରିବାର ଏକ ଉପାୟ ଭାବେ ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପନ୍ଥା ଆବିଷ୍କାର କଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଏକ ତତ୍ତ୍ୱରେ ତାକୁ ବାନ୍ଧି ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଏପରି କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନଥିଲା । ବିଜ୍ଞାନାଗାରରେ ଜଣେ ବା ଏକାଧିକ ବିଜ୍ଞାନୀ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ବାରମ୍ବାର ଏକାଧିକ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ପରେ ପରୀକ୍ଷାସବୁର ଫଳାଫଳକୁ ତତ୍ତ୍ୱରୂପେ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ମାର୍ଗ ପ୍ରଥମ ଫିଟାଇଲେ । ସେ ମାର୍ଗରେ ଆଉ କେଇଜଣ ମହାନ ଯାତ୍ରୀ ନିଜ ଅନ୍ତଃସ୍ୱରକୁ ଅନୁସରଣ କରି (ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରି ନୁହେଁ) ଯାଇଥିଲେ ସେ ମାର୍ଗଟା ରୂପ ପାଇଥାନ୍ତା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରେ କିଏ ସେ ବାଟେ ଯାଇଛି ? କେବଳ ବିନୋବାଜୀ ଦିଶନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ପରେ ବିନୋବାଜୀ ତାଙ୍କ ମଶାଲ ଧରିଲେ । ତା'ପରେ ସେ ରାସ୍ତା ପ୍ରାୟ ବନ୍ଦ । ଆଉ କେଉଁ ଯାତ୍ରୀ ସେ ବାଟ ଫିଟାଇବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉନାହାନ୍ତି ।

ବିନୋବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଦୁଇଟି ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ତ୍ରୁଟି ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ବାପୁଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର କର୍ମୀସବୁ ଥିଲେ ଅହମ୍ମଦାବାଦ ସୂତାକଳର ଶ୍ରମିକମାନେ । ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ କିଛି ଚାପ ପ୍ରୟୋଗ (ମିଲ୍‌ମାଲିକଙ୍କ ଉପରେ) ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ବିନୋବା ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଆଦର୍ଶ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ଉପରେ କୌଣସି ଚାପ ନ ପକାଇ ତାକୁ ସତ୍ୟ ଦେଖିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ସେହିପରି

ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ ବିଷୟରେ ବାପୁଙ୍କ ବିଖ୍ୟାତ ଅନଶନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଟିକିଏ ଚାପ ପକାଇଲା । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଏ କଥା ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ବାପୁଙ୍କ ଜୀବନ ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ଦେଖି ପାଟି ଫିଟାଇ ନଥିଲେ । ସେ ପାଟି ଫିଟାଇବା ଉଚିତ୍ ହୋଇଥାନ୍ତା ବୋଲି ବିନୋବା କହିନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱକବିଙ୍କୁ ଘଟଣାଟା ପରେ ଟିକିଏ ଖଟ୍‌କା ଲାଗିଛି ବୋଲି ବିନୋବାଜୀ କହନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଏତିକି କୁହାଯିବ ଯେ ଘରେ ନିଆଁ ଲାଗିଥିବାବେଳେ ସେ ପାଣି ବୋହି ନିଆଁକୁ ପୋପାଡ଼ିଲେ । ସେ ଯେଉଁଠି ଯେଭଳି ଭାବେ ପାଣି ଆଣିଲେ ସେପରି ନ ଆଣି ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରୁ ଆଣିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ବୋଲି ପରେ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ନିଆଁ ଲିଭାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ରତା ଭିତରେ ଏତେ କଥା ଦେଖି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଜାତୀୟତା ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ପଡ଼ିବାର ଆଶଙ୍କା ପ୍ରତି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଚେତାଇ ଦେଇଥିବାରୁ ବିନୋବାଜୀ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି ।

ବାପୁ ତ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ । କିଛି ଭୁଲ ହୋଇଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ବିନୋବା ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ କିଛି ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିଥିଲେ । ଜଣେ ମହାନ୍ ବିଜ୍ଞାନୀର ତ୍ରୁଟି ପରବର୍ତ୍ତୀ ବିଜ୍ଞାନୀ ଦେଖିପାରିବା ଭଳି ବିନୋବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କିଛି ତ୍ରୁଟି ଦେଖି ପାରିଥିଲେ । ତେବେ ବିନୋବା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ମଞ୍ଜିକଥାଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥିର । ସବୁକାଳରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ନିର୍ଭୀକ, ସମଦର୍ଶୀ ଓ ଅହିଂସ ହେବ କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ପ୍ରୟୋଗ ସମୟକୁ ଚାହିଁ ବଦଳିବ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ବିନୋବା କିଛିବର୍ଷ ବଞ୍ଚିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାମରେ କି ଭଣ୍ଡାମି ଚାଲିଲାଣି ଦେଖିବାର ଦୁର୍ଯୋଗ ତାଙ୍କର ହୋଇଥିଲା । ଅନଶନ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟତା ଅଛି କି ନାହିଁ ବିଚାର ନ କରି ଯିଏ ପାରୁଛି ଅନଶନରେ (ରାତିରେ କେହି ନ ଦେଖିବା ବେଳେ ଗିଳି ପକାଇଲେ କ୍ଷତିନାହିଁ) ବସି ପଡୁଛି । ପରାଧୀନ ଭାରତରେ ବାପୁ ଯେପରି ଅନଶନ କରୁଥିଲେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ତାହା ଅନେକ ଭିନ୍ନ ହେବ । ଏକଥା ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଭାରତ ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ଇଂରେଜଙ୍କ ଠାରୁ ଶହେ ଗୁଣ ଦୁଷ୍ଟ, ହୀନ, ଦୁର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ ଯେତେ ଭାରତୀୟ ଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ଦେଶ ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ବୋଲି ଆଉ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇପାରିବ ନାହିଁ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିସ୍ଥିତି ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଥମ ସର୍ତ୍ତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ହେବା, ତାପରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନାମରେ ଆଜି ଆମର ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ, ବନ୍ଦପାଳନ ଚାଲିଛି ବିନୋବାଙ୍କ ଭାଷାରେ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଦୁରାଗ୍ରହ । ଦୁରାଗ୍ରହକୁ ଆମେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭଉଥିବାରୁ ବିନୋବାଙ୍କ ପରି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ଦୁରାଗ୍ରହୀ ଯଦି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ପକାଏ ଓ ନିଜକୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କହି ବଡ଼ ପାଟିରେ ଚିତ୍କାର କରେ ତେବେ ସମସ୍ତେ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଶୁଣିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ଉପାୟ ଅଛି ? ଦୁରାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଦେଖିବା ଫଳରେ 'ସତ୍ୟାଗ୍ରହ' ଶବ୍ଦଟି ତା'ର ମୌଳିକ ତୀକ୍ଷ୍ଣତା ହରାଇଛି ।

◆◆◆

ଘରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ

ୟୁରୋପ, ଆମେରିକା ଯିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବହୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଆସୁଥିଲା । ସେ କିନ୍ତୁ ବିଦେଶଁ ଯିବାକୁ ବଡ଼ କୁଣ୍ଠିତ ଥିଲେ । କହୁଥିଲେ ତାଙ୍କର କିଛି ଭାଷଣ ଦେବାର ନାହିଁ । କାମ କରିବାର ଅଛି । ୧୯୪୫ରେ ଆମେରିକାର ନିଗ୍ରୋମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବାର୍ତ୍ତା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନମ୍ରତାର ସହିତ କହିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର କାହାକୁ କିଛି ବାର୍ତ୍ତା ଦେବାର ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଜୀବନ ହିଁ ତାଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତା । ଅବଶ୍ୟ ଏଇ ଉପଲକ୍ଷେ ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିଥିବା ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କୁ ସେ କହିଥିଲେ ଯେ ପୃଥିବୀରୁ ବର୍ଣ୍ଣବୈଷମ୍ୟ ଶୀଘ୍ର ଦୂର ହେବ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୨୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖିଥିଲେ । ତାହା My Experiment with Truth ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । ଏ ବହିଟିକୁ ସେ ଅବଶ୍ୟ ଆତ୍ମଜୀବନୀ କହିବାକୁ ରାଜି ନୁହନ୍ତି । ନିଜ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ପରୀକ୍ଷା କରି ସେ ବଞ୍ଚିଥିଲେ ସେଇ ପରୀକ୍ଷା ସବୁର ଉଲ୍ଲେଖ ଏ ବହିରେ ରହିଛି ବୋଲି କହନ୍ତି । ଯାହାହେଉ ୧୯୨୧ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଲେଖା ଚାଲୁ ରଖିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ଅନୁରୋଧ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ବେଳ ନଥିଲା । କର୍ମ ହିଁ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ୧୯୨୧ ପରେ ନବଜୀବନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ସେ ଅନେକ ଲେଖା ଲେଖିଛନ୍ତି ଅବଶ୍ୟ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ଅହିଂସା ବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଉପରେ କୌଣସି ବିଧିବଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ସର୍ବଦା ନିଜକୁ ଖୋଲା ରଖିଥିବା ମଣିଷଟି ନିଜକୁ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ କରିପାରି ନଥାନ୍ତେ । ୧୯୨୧ ପରେ ଅହିଂସା, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ଖଦୀ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ସେ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏସବୁ ବିଷୟରେ ବିଧିବଦ୍ଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିବା କାମ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ତେବେ ଏ କାମ ନିଜେ କରିନାହାନ୍ତି ବା ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଏହା ଭିତରେ ପୂରାଇବାକୁ ଚାହିଁନାହାନ୍ତି ।

୧୯୪୬ରେ ଜଣେ ପତ୍ରପ୍ରେରକ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ଯେ ସେ ଅହିଂସା ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରନ୍ତୁ । ଯଦି ସେ ନ କରିବେ ତେବେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିନୋବା, କାକା କାଲେଲ୍କର ବା କିଶୋରୀଲାଲଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତୁ । ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଯେଉଁ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା, ସେ ଯାହାକୁ ଟିକିଏ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଇଥାନ୍ତେ ସେ ଏ କାମ କରିଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ହରିଜନ ପତ୍ରିକାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉକ୍ତ ପତ୍ରପ୍ରେରକଙ୍କ ଚିଠିର ଉତ୍ତର ନିମ୍ନପ୍ରକାରେ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ନିଜେ ଅହିଂସା ଉପରେ ଏକ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା ଭିତରେ ପଶିବେ ନାହିଁ । କର୍ମରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ବନ୍ଧା । ତାକୁ ଅବହେଳା କରି ତତ୍ତ୍ୱମୂଳକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା ଭିତରେ ପଶିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ବିନୋବାଜୀ ପାରନ୍ତେ, ମାତ୍ର ସେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ କର୍ମୀ । କର୍ମରୁ ସମୟ କାଢ଼ି ସେ ଶାସ୍ତ୍ର ରଚନା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଦୁଇଜଣ ଯଦି ଦୈବାତ୍ ଶାସ୍ତ୍ର ରଚନା ଭିତରେ ପଶନ୍ତି, ତେବେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ବାରଣ କରିବେ ! କାରଣ ପୃଥିବୀରେ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅଭାବ ନାହିଁ । ଅଭାବ ଅଛି ନିଷ୍ଠାପର କର୍ମର । ନିଷ୍ଠାପର କର୍ମ ଅଭାବରେ ପୃଥିବୀ ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ହୋଇଉଠୁଛି ।

ଏହି ଦୀର୍ଘ ଉପକ୍ରମଣିକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ଜଣେ କର୍ମବୀର ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଓ କରେଇବା । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ କଥା ଲେଖିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ରଚନାର କେତେକ ବାକ୍ୟ ପାଠକ ଅନ୍ତରକୁ ଉଦ୍ଭାସିତ କରନ୍ତି । କାରଣ ତାଙ୍କର ରଚନାର ଯେଉଁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଥାଏ, ତାକୁ ସେ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଘାଣ୍ଟି ଚକଟି ପାଇଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଲେଖା, ବକ୍ତୃତା ସବୁକୁ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ପାଠ କରି ତାଙ୍କର ଅହିଂସା ନୀତି ବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଦର୍ଶନକୁ ଜଣେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ଛିଡ଼ା କରେଇ ପାରନ୍ତି, ବସ୍ତୁତଃ ଅନେକ କରିଛନ୍ତି ।

୧୯୧୯ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ପରିବାର ଭିତରେ କେହି କାହାର ମନ୍ଦ ପାଞ୍ଚୁ ନଥାଏ । ତେଣୁ ପାରିବାରିକ ସମ୍ପର୍କରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ପ୍ରୟୋଗ ବହୁ ଯୁଗଧରି ଚାଲିଆସିଛି । (କହିବାକୁ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିପକ୍ଷର ମନ୍ଦ ମନାସୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ନୁହେଁ)। ପାରିବାରିକ ସଂଘର୍ଷ, କଳିଗୋଳ ମେଣ୍ଟାଇବାକୁ ଆମେ ଯେଉଁ ଉପାୟ ଧରୁଚେ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ମତାନ୍ତର ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ଅନୁରୂପ ଉପାୟ ଧରିବା ନାହିଁ କାହିଁକି ?

ଆପାତତଃ ଏହିପରି ଏକ ସରଳ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଖୋଜି ବାପୁ ତାଙ୍କର ମହାନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ତତ୍ତ୍ୱର ସନ୍ଧାନ ପାଇଛନ୍ତି । ଟେକାଟିଏ ଉପରକୁ ପକାଇଲେ କିଛି ବାଟ ଉଠି ତାହା ପୁଣି ତଳକୁ ଖସିପଡ଼େ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଏହା ପଛରେ ଥିବା ତତ୍ତ୍ୱକୁ ନିଉଟନ ଦର୍ଶନ କଲେ । ଏହାର ନାମ ରଖିଲେ ମାଧ୍ୟାକର୍ଷଣ ବଳ । ସେହିପରି ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନାମ ନ ନେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଅନେକେ ଏହାକୁ ଊଣାଅଧିକେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି, ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଆଭାସ ପାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ପ୍ରଥମ କରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଦର୍ଶନ କଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ହେବା ପାଇଁ ସଚେତନ ସାଧନା ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଆଉ କେହି କରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମହାନ୍ ପ୍ରତିଭା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସ୍ୱରୂପକୁ ମୋଟାମୋଟି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଦେଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହର କ୍ଷେତ୍ରକୁ ବାପୁ ହିଁ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ କଲେ । ଏକ ବିରାଟ ସମଷ୍ଟି ଉପରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିବାରୁ ଅନେକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଗଢ଼ିଲେ । ଆଶ୍ରମରେ କେତେଜଣଙ୍କ ସହିତ ରହିବାର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।

ପରିବାର ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ନେହଶ୍ରଦ୍ଧା ଥାଏ । ତେଣୁ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ଭାଇଭାଇ ବା ବାପପୁଅ ମଧ୍ୟରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ପ୍ରୟୋଗ ବହୁକାଳରୁ ହୋଇଆସିଛି । କେହି ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ନାମ ନନେଇ, ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନୀତିର ପ୍ରୟୋଗ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସଚେତନ ନ ଥାଇ ସେମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରେମଶକ୍ତି ବା

ସତ୍ୟଶକ୍ତିକୁ ଗୋଟିଏ ଗାଁ ଉପରେ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରେମଶକ୍ତି ବା ସତ୍ୟଶକ୍ତିକୁ ଗୋଟିଏ ଗାଁ ଉପରେ ପ୍ରୟୋଗ କରାହୋଇଛି । ଗାଁ ଗାଁ ମଧ୍ୟରେ କିମ୍ବା ରାଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭବ ଥିଲେ ଦୁହେଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବଳରେ ପରସ୍ପରର ବିବାଦ ମେଣ୍ଟାଇ ପାରୁଥିଲେ । ଅଥଚ ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ଧାରଣ କରିବା ପାଇଁ, ବଳିଷ୍ଠ କରିବା ପାଇଁ ସାଧନା କରୁ ନଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରଥମ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ କି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବଳରେ ଦୁଇଟି ଦେଶ ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଭାରତ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦର ସମାଧାନ କଲେ ।

ଜାତି, ଦେଶ ସୀମା ଭାଙ୍ଗି ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବାକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦିଏ । ଏଇ ଉପଦେଶଟି ପାଳନ କଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସୀମା ଦେଶ ଟପିଯିବ । ଭାରତବର୍ଷରୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ସ୍ୱର ଉଠିଛି - ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବମ୍ । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀଟା ତମର କୁଟୁମ୍ବ । ଯଦି ସତରେ ତମ ମନ ଭିତରେ ଏଇ ଭାବଥାଏ, ତେବେ ତମେ ସାରା ପୃଥିବୀ ଉପରେ ପ୍ରେମଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରିପାରିବ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତଥା ଭାରତବର୍ଷରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବଳରେ ଜିଣିଛନ୍ତି । ଏ କଥା ଆମେ ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ ଜାଣୁ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ ହେବା ବେଳକୁ ଘରେ ଏପରି ପରିସ୍ଥିତି ଉପୁଜିଲା ଯେ ତାଙ୍କୁ କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ଉପରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ହେଲା । ଘଟଣା ହେଉଛି, ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ପ୍ରଚୁର ରକ୍ତସ୍ରାବ ହେବା ଫଳରେ କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦିନକୁ ଦିନ ଖରାପ ହେଉଥାଏ । ମୋହନଙ୍କ ଜଳଚିକିତ୍ସା ବା ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା କିଛି କାମ ଦେଲାନି । ଏସବୁ ଉପରେ ବା'ଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ନଥାଏ ଯଦିଚ ସେ କେବେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାର ପ୍ରତିବାଦ କରିନାହାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିପାରିଥାନ୍ତେ - ଯଦି ଚିକିତ୍ସା ଉପରେ ତମର ନିଷ୍ଠା ଓ ଆସ୍ଥା ନଥାଏ ତେବେ ସେଥିରୁ ତମେ ଫଳ କିପରି ପାଇବ ? ଯାହାହେଉ ଏପରି କିଛି କହିନାହାନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ତ ଡାକ୍ତରୀ ଚିକିତ୍ସା ବିଫଳ ହୋଇଥାଏ । ମୋହନଙ୍କର ଜଣେ ଡାକ୍ତରବନ୍ଧୁ କସ୍ତୁରବାଙ୍କୁ ଘରକୁ ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ମାଂସ ଖୁଆଇବାକୁ ଡାକ୍ତର ଚାହୁଁଛନ୍ତି ଜାଣନ୍ତେ ବା' ଚିକିତ୍ସା ଅଧା ରଖି ସେଠୁ ଭାଗିଲେ । ଅନେକ ଚିନ୍ତା କରି ମୋହନ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ଯେ ବା' ଲୁଣ ଓ ପଲସ୍ (ମୁଗ, ବିରି, ଶିମ୍ବ ଆଦି ଶସ୍ୟ) ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ । ବା' ମନା କରିଦେଲେ । ମୋହନ ଟିକିଏ ବାଧ କଲାରୁ ରାଗିଯାଇ କହିଲେ - ତମେ ଏସବୁ ଛାଡ଼ି ପାରନ୍ତ ?

ମୋହନ ଶାନ୍ତ ଭାବେ କହିଲେ ଯେ ସେ ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଲୁଣ ଓ ପଲସ୍ ଜାତୀୟ ଖାଦ୍ୟ ବର୍ଷକ ପାଇଁ ଖାଇବେ ନାହିଁ । ଏ ପଦକ ଶୁଣି କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ଚେତା ହେଲା । ସେ ହାଉଳି ଖାଇ ଉଠିଲେ । ଏ ଶପଥକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ନିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମାତ୍ର ଜାଣିଥାନ୍ତି ଯେ, ମୋହନ କୌଣସିମତେ ଜବାବ୍ ଭଙ୍ଗ କରିବେ ନାହିଁ । ତଙ୍କୁ 'ଏକ ଜିଦିଆ' ଓ ଆଉ କ'ଣ ସବୁ ଗାଳି ଦେଲେ । ଅସଲରେ ତାହା ଗାଳି ନଥିଲା । ତାହା ଥିଲା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଗଭୀର ପ୍ରେମର ପରିପ୍ରକାଶ । ଦୁହେଁ ପଲସ୍ ଜାତୀୟ ଶସ୍ୟ ଓ ଲୁଣ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ କଥା କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ରୋଗ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଛାଡ଼ିଗଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି ସେ ଗୋଡ଼େଗୋଡ଼େ ବା'ଙ୍କୁ ଜଗିବା ଯୋଗୁ ହେଉ, ମନର

ଶାନ୍ତିଭାବ (ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପ୍ରେମର ପ୍ରକାଶ ଦେଖି) ଯୋଗୁ ହେଉ ବା ଅନ୍ୟ କେଉଁ କାରଣରୁ ହେଉ ବା' ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ । ନିଜକୁ ପରିହାସ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି - and I add some what to my reputation as a quack ମୋହନଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାରେ ବା' ସାଂଘାତିକ ବ୍ୟାଧିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ - ଏଇଟା ତ ଲୁଚିବାପରି କଥା ନୁହେଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାକୁ ପରିବାର ଭିତରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଏକ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ ଲୁଣ ଓ ଶସ୍ୟଦାନା ନ ଖାଇବାରୁ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲ ରହୁଛି । ଏ ଦୁଇଟିକୁ ସେ ଭାରତବର୍ଷ ଫେରିବା ଯାଏ ସାତବର୍ଷ କାଳ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ।

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ପରେ ମୋହନ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଖାଦ୍ୟରେ ଆଉ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ଦରକାର । ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କଠାରୁ ଜାଣିଥାନ୍ତି କ୍ଷୀର କାମନା ବୃଦ୍ଧି କରେ । ଶାକାହାରୀଙ୍କ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକରେ ମଧ୍ୟ କ୍ଷୀରକୁ ଖାଦ୍ୟ ଭାବେ ଉତ୍ସାହିତ କରାହୋଇନି । ଏବେ ତ ବିଜ୍ଞାନ କହିଲାଣି ଯେ ବୟସ୍କଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କ୍ଷୀରପାନ ଅନାବଶ୍ୟକ । ଗାଈ, ମଇଁଷିମାନେ ଅଧିକ କ୍ଷୀର ଦେବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ କିପରି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦିଆଯାଏ ଓ ବାଛୁରୀକୁ ଉପାସ ରଖାଯାଏ ସେ ଖବର କଲିକତାରୁ ଯାଇ ମୋହନଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଥାଏ । ମୋହନ କ୍ଷୀର ଛାଡ଼ିଦେଲେ ।

ପିଲାଦିନୁ ମାଆଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରି ମୋହନ ଏକାଦଶୀ ଉପବାସ କରୁଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ ପରେ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଅଧିକ ଉପବାସ କଲେ । ଏ ଉପବାସ କୌଣସି ଧର୍ମପାଳନ ଯୋଗୁଁ ନୁହେଁ, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଦୈହିକ ଓ ମାନସିକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପାଇଁ କରାଯାଉଥିଲା । ପିଲାଦିନେ ଏକାଦଶୀ ଦିନ କ୍ଷୀର ପିଉଥିଲେ, ଫଳ ଖାଉଥିଲେ । ଏଣିକି ଯେଉଁଦିନ ଉପାସ କଲେ ସେ ଦିନ କେବଳ ପାଣି ପିଇ ରହିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମରେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କ ସହିତ କେତୋଟି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ପରିବାର ରହୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପାଞ୍ଚୋଟି ମୁସଲମାନ ପରିବାର ବି ଥିଲେ । ମୁସଲମାନମାନେ ଯେପରି ତଙ୍କର ଧର୍ମ ପାଳନ କରନ୍ତି ସେ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ରମ୍‌ଜାନ୍ ଉପବାସଟା ଠିକ୍ ଭାବେ କରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ସେଥିପ୍ରତି ନଜର ରଖୁଥିଲେ । କ୍ରମେ ସମସ୍ତଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେଲା ଯେ ଉପବାସ କେବଳ ଧର୍ମର ନିୟମ ପାଳନ ନୁହେଁ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଶ୍ରମର ହିନ୍ଦୁ, ପାର୍ଶୀ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଯୁବକମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଉପବାସ କଲେ । ଆଶ୍ରମବାସୀ ମୁସଲମାନ ଯୁବକଗଣ ମାଂସ ଖାଇଲେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ଷତିପୂରଣ ଦେବାକୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ସୁସ୍ୱାଦୁ ନିରାମିଷ ତରକାରୀ ରାନ୍ଧି ମୁସଲମାନ ଭାଇଙ୍କୁ ପରଷୁଥିଲେ ।

ଶରୀର ଓ ମନ ଉପରେ ଉପବାସର ଉତ୍ତମ ଫଳ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ନଥିଲା । ମାତ୍ର ବିଧିରକ୍ଷା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଉପବାସର ପ୍ରେରଣା ଅନ୍ତର ଭିତରୁ ଆସୁଥିବା ଦରକାର ।

◆◆◆

ସର୍ଜେଣ୍ଟ ମେଜର

ନାଟାଲ ଛାଡି ମୋହନ କାହିଁକି ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ର ପ୍ରଧାନ ସହର ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ ରହିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ, ତା'ର ଓଜନଦାର କାରଣ ଅଛି । ଚେମ୍ବରଲେନ୍‌ଙ୍କ ହତାଦର ଏହାର କାରଣ ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ଜୋହାନ୍ବର୍ଗରେ ମୋହନଙ୍କୁ ଚେମ୍ବରଲେନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଭେଟହେବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଏସିଆଟିକ୍ ବିଭାଗର ଅଫିସର । ଏ ବିଭାଗଟି ପୁଣି କ'ଣ ? ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ଭାରତ ଓ ସିଂହଳରୁ ଅନେକ ଇଂରେଜ ସାମରିକ ଅଫିସର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାକୁ ଡକା ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ସରିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରହିଯିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି କାମ ଦେବାକୁ ହେବ । ଗୋଟିଏ ଏସିଆଟିକ୍ ବିଭାଗ ଖୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ଥଇଥାନ କରାଗଲା । ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଏପରି ଏକ ବିଭାଗର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନଥାଏ । ତା' ବେଲି ଏ ଯୋଗ୍ୟ ଅଫିସରମାନେ ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସିଥାନ୍ତେ ନା କ'ଣ ? କୂଟବୁଦ୍ଧି କରି ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ହଇରାଣ କଲେ ଓ ଦି'ପଇସା କମେଇଲେ ! କଥା ହେଉଛି ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ଯେଉଁମାନେ ଭୟରେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ଛାଡି ପଳାଇଥିଲେ, ଯୁଦ୍ଧ ସରନ୍ତେ ସେମାନେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଫେରିଲେ । ଭାରତୀୟଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏସିଆଟିକ୍ ବିଭାଗ ତରଫରୁ ନାନା ଖୋଳତାଡ କରାଗଲା । ସୋମନଙ୍କ ଆବେଦନ ପତ୍ର ଅନେକ ଦିନ ପଡି ରହିଲା । ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଅନୁମତି ପତ୍ର ଯୋଗାଡ କରିଦେବା ପାଇଁ ମଝିରେ ଦଲାଲମାନେ ପଶିଲେ । ଗରିବ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରାଗଲା ।

ମୋହନ ବାରିପାରିଲେ, ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ ଅଧିକ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ କରିବାର ସମୟ ଆସୁଛି । ଏହା ୧୯୦୪ର ଘଟଣା । ସେହିବର୍ଷ ସେ ନାଟାଲ ଛାଡି ଆଗ୍ନେୟଗିରି ମୁହଁରେ ଡେରା ପକାଇଲେ । ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ତ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ କ୍ରୋଧ ଥାଏ । କ୍ରୋଧର ମୂଳ କାରଣ ଭାରତୀୟମାନେ ସାରାଜୀବନ ମୂଲ କାମ ନକରି ହାତରେ ଦି'ପଇସା ହୋଇଗଲେ ଚାଷ ବା ବେପାରରେ ଲାଗି ପଡୁଛନ୍ତି । ଫଳରେ ସୋମାନଙ୍କ ରୋଜଗାରରେ ଉନ୍ନତି ଘଟୁଛି ଓ କେଇଜଣ ଧନୀ ଭାରତୀୟ ମଧ୍ୟ ବାହାରୁଛନ୍ତି । ଏକଥା ଇଂରେଜଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସହ୍ୟ ହେଉଥିଲା । ତେଣୁ ଏସିଆଟିକ୍ ବିଭାଗ ଯେତେବେଳେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପକ୍ଷ ଛେଦନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା, ସବୁ ଇଂରେଜ ଖୁସ୍ ।

ଏସିଆଟିକ୍ ବିଭାଗର ପ୍ରଧାନ କାମ ହେଲା ଭାରତ ବିଦ୍ୱେଷୀ ମନୋଭାବକୁ ତେଜିବା । ଜେନେରାଲ ସ୍ମଟସ୍ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ନେତା ଭାବେ ଦୀର୍ଘକାଳ ରହିଲେ । ୧୯୦୬ ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ସେ ଘୋଷଣା କଲେ, ''ଏଇ ଯେଉଁ ଏସୀୟ କର୍କଟ (ସିଧା ଭାରତୀୟ ନ କହି ଏସୀୟ କହିବା ଏକ ରାଜନୈତିକ ଚାଲ୍) ରୋଗ

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ରାଜନୈତିକ ଶରୀରରେ ମାଡିଯାଉଛି ତାକୁ କାଢ଼ି ଫୋପାଡି ଦେବାକୁ ହେବ ।''

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଘଟଣାବହୁଳ ଜୀବନରେ ୧୯୦୪ରୁ ୧୯୦୮ ଏଇ ଚାରୋଟି ବର୍ଷ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତରଣର କାଳ । ଏଇ ଚାରିବର୍ଷ ଭିତରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଅନେକ ଆପାତତଃ ଅସଂଲଗ୍ନ ଘଟଣା ଘଟିଗଲା । ପ୍ରଥମେ ସେ ଏସିଆଟିକ୍ ବିଭାଗର ଦୂର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ ଅଫିସରଙ୍କ ପିଛା ପଡିଲେ । ସୋମାନଙ୍କ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ପୂର୍ବକ ପୋଲିସ୍ କମିଶନର୍‌ଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । କମିଶନର୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କଥା ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ଶୁଣିଲେ । ଦୁଇଜଣ ଅଫିସରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅକାଟ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା । କମିଶନର ଜାଣିଥିଲେ ଯେ କେଶ୍ ହେଲେ ଗୋରା ଜୁରୀମାନେ ଏହି ଦୁଇ ଦୂର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଛାଡିଦେବେ । ତେବେ କମିଶନର ସାହସର ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କଲେ । କେଶ୍ ଚାଲିଲା । ଦୁହେଁ ଅବଶ୍ୟ ମୁକ୍ତି ପାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏହା ବାଧିଲା । ତେବେ ଗୋଟିଏ ଲାଭ ହେଲା ଯେ ଏସିଆଟିକ୍ ବିଭାଗର ଅଫିସରମାନଙ୍କର ଭାରତୀୟଙ୍କ ଠାରୁ ରିସ୍‌ପତ୍ ଖାଇବା ଅନେକ କମିଗଲା ।

ଏସିଆଟିକ୍ ବିଭାଗର ଉକ୍ତ ଦୁଇ ଅଫିସର ଇସ୍ତଫା ଦେଇଦେଲେ । ସେମାନେ ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟିରେ ଚାକିରି ପାଇଲେ । ଚାକିରି ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ ମୋହନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟସ୍ଥି ମାଧ୍ୟମରେ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଯେ ମୋହନ ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଆଗରେ କିଛି ଅଭିଯୋଗ ନ କରନ୍ତୁ । ମୋହନଙ୍କର ଏ ଅଫିସର ଦ୍ୱୟଙ୍କ ପ୍ରତି କ୍ରୋଧ ବା ଅଶୁଭ କାମନା ନଥିଲା । ପରେ ମୋହନ ବୁଝିଛନ୍ତି ଯେ ଏହା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଓ ଅହିଂସାଧର୍ମୀର ଲକ୍ଷଣ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କ'ଣ ସେ କଥା ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ବୁଦ୍ଧି ବଳରେ ବୁଝିବା ପୂର୍ବରୁ ମୋହନ ଆଚରଣରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଦ୍ରୁତ ରାଜନୈତିକ ଘଟଣା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋହନଙ୍କ ଧାରଣା ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଲା । ମୋହନ ବୁଝିନେଲେ ଯେ କୌଣସି ଅନ୍ୟାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବା ପାଇଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅସ୍ତ୍ର । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଶବ୍ଦଟି ଦକ୍ଷଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଆଉ ଦୁଇ ତିନିବର୍ଷ ପରେ ସୃଷ୍ଟି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅର୍ଥ ଓ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝାଇ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍ ଓ ନବଜୀବନ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରଚୁର ଲେଖା ଲେଖିବା ସହିତ ଯୁବକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବହୁ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଛନ୍ତି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହେଉଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନେକଥର ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରିଛନ୍ତି । ସହକର୍ମୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶଚ୍ୟୁତି ତାଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ ଓ ନିରାଶ କରିଛି । ପୃଥିବୀକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମହାନ ଅବଦାନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ । ସବୁ ମହାନ୍ ବସ୍ତୁ ପରି ଏହାର ଅପବ୍ୟବହାର ଚାଲିଛି - ବିଶେଷତଃ ଆମରି ଦେଶରେ !

ଦିନେ ମୋହନ ଖବରକାଗଜରୁ ପଢ଼ିଲେ ଯେ ଜୁଲୁମାନେ ନାଟାଲ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ କରିଛନ୍ତି । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସିଏ ଜୁଲୁଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରାୟ କିଛି ଜାଣି ନଥାନ୍ତି । ଜୁଲୁ ଏକ ସାହସୀ, ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସଚେତନ ଓ ପ୍ରତିହିଂସା ପରାୟଣ ଆଦିବାସୀ ଜାତି । ଏମାନେ ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର ଓ ବଳିଷ୍ଠ । ୧୮୭୯ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରାସ୍ତ ହୋଇ ଜୁଲୁ ଇଂରେଜ ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କଲା । ୧୮୯୭ରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର

ଜୁଲୁଲ୍ୟାଣ୍ଡର ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ନାଟାଲ ସରକାରଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କଲେ । ମାତ୍ର ପ୍ରତିହିଂସା ପରାୟଣ ଜୁଲୁ ମାନେ ଏହା ସହିଯିବା ପରି ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ସଂଘସବୁ ଥାଏ । ସେଇଠି ମିଳିତ ହୋଇ ଜୁଲୁ ଯୁବକମାନେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାର ମନ୍ତ୍ରଣା କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଛା ଓ ଗୋବା ଲାଠି । ଏହାକୁ ସମ୍ବଳ କରି ସେମାନେ ୧୯୦୬ ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ମେସିନ୍‌ଗନ୍‌ର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଲେ ।

ମୋହନଙ୍କର ତନ୍ଦ୍ରା ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ଜୋହାନ୍‌ସବର୍ଗ ଛାଡି ନାଟାଲ୍‌ର ଉରବାନ୍‌କୁ ତୁରନ୍ତ ଫେରିଆସିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ, ପିଲା ଓ ସେକ୍ରେଟାରୀମାନଙ୍କୁ ଫିନିକ୍ସରେ ଛାଡିଦେଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଯୁଦ୍ଧରେ ନାଟାଲ୍ ସରକାରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା । ଜୁଲୁମାନେ ତାଙ୍କର ବା ଭାରତୀୟଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥର କିଛି ହାନୀ କରୁନଥିଲେ । ମୋହନଙ୍କର ଚିରାଚରିତ ଯୁକ୍ତି ଯେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କର ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ପ୍ରଜା ଭାବେ ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ସର୍ବଦା ଇଂରେଜଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ରହିବା ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍‌ରେ ମୋହନ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅଛି । କ୍ୱଚିତ୍ ଏପରି ସରଳଭାବେ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଓ ବଡ଼ ପାଟିରେ ଏ କଥା ଅନ୍ୟ କେହି ପରାଧୀନ ପ୍ରଜା କହିଥିବେ । ଇଂରେଜଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ରହି ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ସେ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । ସେ ଚେତାଇ ଦେଲେ ଯେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାର ଶକ୍ତି ଓ ସାହସ ଭାରତୀୟଙ୍କ ନାହିଁ ବୋଲି ଇଂରେଜମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଏହା ଭୁଲ୍ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବାର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ।

ପରେ ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଅନେକ ବଦଳିଛି । ଏହି ଶାନ୍ତିର ଦୂତ କିନ୍ତୁ ଯୋଦ୍ଧାର ବୀରତ୍ୱକୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି । ଏହାର କାରଣ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିୟନ୍‌ରେ ତାଙ୍କର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଲେଖାରୁ ଜଣାଯାଏ - ଯୁଦ୍ଧର ଆଗଧାଡିକୁ ଯାଇଥିବା ସୈନିକ କଠିନ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ସହିବା ପାଇଁ ଆପଣାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଦଳରେ ଜଣେ ସାଥୀ ଭାବେ ଚାଲିବାର ଅଭ୍ୟାସ ସେ ଶୀଘ୍ର କରିନିଅନ୍ତି । ସବୁ କାମରେ ନିୟମିତ (ନିଜ ଜୀବନରେ ତଥା ଆଶ୍ରମରେ ନିୟମ ପାଳନ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉଥିଲେ) । ଉପର ଆସନରେ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ସେ ଶୀଘ୍ର ଓ ବିନା ଯୁକ୍ତିରେ ପାଳନ କରନ୍ତି ।.....

ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲ୍‌ମାନ, ଉଭୟ ଶ୍ରେଣୀର ଭାରତୀୟ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯିବାପାଇଁ ସହଜରେ ରାଜି ହୋଇଯିବା କଥା । କାରଣ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଆମର ଅଗାଧ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି । ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ଏହିକଥା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହନ୍ତି, ଯେତେବେଳେ ଆମ ଦେଶରେ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଓ ମହାମାରୀରେ ମରୁଛନ୍ତି ଆମର ଭୟ କରିବା କଥା ନୁହେଁ ।...... ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଦି ଆମେ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡୁ ତେବେ ଆମର ଭୟ କରିବାର କ'ଣ ଅଛି ? ଗୋରାମାନେ ନାଟାଲରେ ଯାହା କରୁଛନ୍ତି ସେଥିରୁ ଆମର ଅନେକ କିଛି ଶିଖିବାର ଅଛି । ନାଟାଲରେ ଏପରି କୌଣସି ଇଂରେଜ ପରିବାର ନାହିଁ ଯେଉଁଥିରୁ ଜଣେ ହେଲେ କୁଲୁ ବିଦ୍ରୋହୀଙ୍କ

ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ଯାଇନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅନୁସରଣ କରି ଆମେ ସହାସ ବାନ୍ଧିବା କଥା, ଛାତି ଟାଣ କରିବା କଥା ।...... ଆମେ ସବୁ ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରୁଛୁ ଯେ ସେମାନେ ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ ପାଇଁ ଆଗେଇ ଆସନ୍ତୁ ।

ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ଭାଗ ନେବାପାଇଁ ଅନୁମତି ପାଇବାକୁ ମୋହନ ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଭାରତୀୟଙ୍କର ଦେଶାତ୍ମବୋଧ (ବ୍ରିଟିଶ ସିଂହାସନ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ରହିବା) ଅଛି ଓ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୁଲୁଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ସେମାନେ ବ୍ୟଗ୍ର । ଗୋଟିଏ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ଭାରତୀୟଙ୍କର ଅଳସୁଆମି, କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ଶୂନ୍ୟତା, ମଇଳା ଘରଦ୍ୱାର, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ରୋଗକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଏବଂ ଧନସଞ୍ଚୟର ଲୋଭ ପ୍ରଭୃତି ବଦ୍‌ଗୁଣ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାଇଁ କଠୋର ପରିଶ୍ରମ କଲେ ଓ ମୃତ୍ୟୁକୁ ମୁହାଁମୁହିଁ ହେଲେ କମିଯିବ ବୋଲି ମୋହନ ଯାହା ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ସେଥିରେ ସତ୍ୟତା ଅଛି । ତମୋଗୁଣରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ପାଇଁ ତାମସିକ ଲୋକେ କ୍ଷତ୍ରୀୟ ବୃତ୍ତି ଆଚରଣ କରିବା ଉଚିତ- ମୋହନ ଏଇ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଏପରି ଆହ୍ୱାନ ଆମକୁ ଦୁଇଟି କାରଣରୁ ଖଟ୍‌କା ଲାଗେ । ପ୍ରଥମତଃ ସେ ଥିଲେ ଅହିଂସାର ଅବତାର ଓ ତାଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣିବାକୁ ଆମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୋହୁଁ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଯଦି ଭାରତୀୟମାନେ ଯୁଦ୍ଧକରିବେ ତେବେ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କରିବା ଉଚିତ୍ ହେବ ।

ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧରେ ମୋହନ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଭାବେ କାମ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେବାକୁ ନାଟାଲ ସରକାରଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଥିଲେ । ଜୁଲୁ ବିଦ୍ରୋହବେଳେ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଆମ୍ବୁଲାନସ୍ କୋର୍ ଗଠନ କରିବାକୁ ସରକାର ରାଜି ହେଲା । ମୋହନ ହେଲେ ସର୍ଜେଣ୍ଟ ମେଜର୍ । ମିଲିଟାରୀ ୟୁନିଫର୍ମ ଓ ଭାରୀ ବୁଟ ପିନ୍ଧି ବାହାରିଲେ । ଦିନକୁ ପଚାଶ ମାଇଲ ମାର୍ଚ୍ଚିଂ, ଶୀତ ରାତି, ଭୋକଶୋଷକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନକରି ଭାରତୀୟ ବାହିନୀ ମୋହନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ସେବା କଲେ । କାହାର ? ବିଦ୍ରୋହୀ ଜୁଲୁଙ୍କର ! କାରଣ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟମାନେ ଆହତ ହେବାର ଖୁବ୍ କମ୍ ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା । ଗୋରା ସୈନିକଙ୍କ ଠାରୁ ନିର୍ମମ ପ୍ରହାର ଖାଇ ରକ୍ତାକ୍ତ ହେଉଥିବା ଜୁଲୁଙ୍କୁ ଗୋରା ସେବିକାମାନେ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଛୁଇଁବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବୋହିବା ସହିତ ଚିକିତ୍ସା କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଭାରତୀୟ ବାହିନୀ ଉପରେ ପଡିଲା । ଚାରି ପାଞ୍ଚ ମାସ ଯୁଦ୍ଧ ଭିତରେ ପ୍ରାୟ ସାଢ଼େ ତିନିହଜାର ଜୁଲୁ ମଲେ ।

ରାତିରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ମାର୍ଚ୍ଚିଂ କଲାବେଳେ ମୋହନ ନାନା କଥା ଭାବନ୍ତି । ସେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଭାଗ ନେବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ଦେଖିଲେ ଜୁଲୁମେଧ ଯଜ୍ଞ । ମନକୁ ବେଳେ ବେଳେ ଆସୁଥାଏ, ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ଦିନେ ଏଇଭଳି ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇପାରେ ! ମୋହନ ତୀବ୍ର ଭାବେ ଅନୁଭବ କଲେ, ଯେଉଁ ବାଟରେ ସେ ଚାଲୁଛନ୍ତି ସେଥିରୁ ଓହରି ଯାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ରହିବେ । ନିଜ ପରିବାରର ଯତ୍ନ ନେବାକୁ ବେଳ ମିଳୁନି, ଆଉ ବଢ଼ାଇବେ କାହିଁକି ? ଦିନେ ରାତିରେ ସହସା ସେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ

ନେଲେ, ତାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରିବାକୁ ପଡିବ । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ସୈନିକମାନେ ରାତିରେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଝୁରି ହୁଅନ୍ତି । ଇଏ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗ ଛାଡିବାକୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଲେ ।

କି ଅଦ୍ଭୁତ! ପାଗଳ କହିବାକୁ ସଙ୍କୋଚ ହେଉଛି । ତେବେ ଯେତେବେଳେ ଶବ୍ଦଟା ସ୍ୱତଃ ବାହାରିଲାଣି କୁହାଯାଉ- କି ଅଦ୍ଭୁତ ପାଗଳ !! ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିବାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବାର ସମ୍ବନ୍ଧ କ'ଣ ? ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୁଇଥର ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ; ମାତ୍ର ଦୁଇଥରଯାକ କାମ ବାସନା ତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବଦଳାଇବାକୁ ବାଧ୍ କଲା । ଏଥର ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବେ । କାହିଁକି ହେବେ ଏହାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉତ୍ତର ହୁଏତ ମୋହନଙ୍କୁ ସେତେବେଳେ ଜଣା ନଥିଲା । ଜୁଲୁଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ତାଙ୍କ ମନରେ ବୈରାଗ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ନିଶ୍ଚୟ । ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବାର ଅନେକ ବର୍ଷ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ମାତ୍ର ତିନିଚାରି ଧାଡି ଲେଖିଛନ୍ତି ଯାହାକି ଅତ୍ୟନ୍ତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ନାଟାଲରେ ବ୍ରିଟିଶ ସେନାବାହିନୀ ସହିତ କଠିନ ମାର୍ଚ୍ଚିଂ କରି ଚାଲିଥିବା ବେଳେ ଗୋଟିଏ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇ ଉଠିଲା- The idea flashed upon me that, if I wanted to devote myself to the services of the community in the manner, I must relinguish the disire for children and wealth and live the life of a Vanaprastha- of one retired from household cares.

ସର୍ଜେଣ୍ଟ ମେଜର ଗାନ୍ଧୀ

ପ୍ଲେଟୋଙ୍କ କଳ୍ପିତ ଆଦର୍ଶ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଦାର୍ଶନିକ ଶାସକର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପତ୍ତି ରହିବ ନାହିଁ, ପରିବାର ରହିବ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ଲେଟୋ ବିଧାନ କରିଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଚରଣକୁ ଟିକିଏ ଗଭୀର ଭାବେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଆମେ ଜାଣିପାରିବା ଯେ ସେ ପ୍ଲେଟୋଙ୍କ ବିଧାନକୁ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତି । ସକ୍ରିୟ ରାଜନୀତିରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ କଟିବ ଜାଣିଥିଲେ ସେ ବିବାହ କରି ନଥାନ୍ତେ ! ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଚରଣ ଏହାର ପ୍ରମାଣ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ନଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜନୀତିରେ ପଶିବେ ବୋଲି ଜାଣି ନଥିଲେ । ସେ ଯାଏ ଯେ କୌଣସି ଯୁବକ ପରି ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କୁ ଧରି ସୁଖରେ ରହିବା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଟଙ୍କା ରୋଜଗାର କରିବା(ସତ୍ ଉପାୟରେ ଅବଶ୍ୟ) ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ରାଜନୀତି ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ହେଉଛନ୍ତି । ଫଳରେ ଧନ ଠାରୁ ସେ କ୍ରମଶଃ ଦୂରେଇଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ମିଳୁଥିବା ପ୍ରଚୁର ଉପହାର ଗ୍ରହଣ କଲେନାହିଁ । ନିଜେ କରିଥିବା ବୀମାକୁ ରଦ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଉପବାସ ପରଦିନ ଟିକିଏ ଅଧିକ ଖାଉଛନ୍ତି । ସୁଆଦିଆ ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରତି ଲୋଭ ରହୁଛି । ଖାଦ୍ୟ ବ୍ୟାପାରରେ ସଂଯତ ହେଲେ । ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ମୂଳରେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ କାମ କରୁଥିଲା ଯେ ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଯାଥର୍ଥ ତ୍ୟାଗୀ ହେବାକୁ ପଡିବ । ଏପରିକି ପରିବାର ଠାରୁ ଆସକ୍ତି ଦୂର କରିବାକୁ ହେବ । ଜନସେବାରେ ଜୀବନ କଟାଇବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇ ମାତ୍ର ବତିଶ ବର୍ଷ ବୟସରୁ ସାଧନା ଆରମ୍ଭ କରି ସଇଁତିରିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗ ତ୍ୟାଗ କରି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହୋଇଯାଏନା । ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବାର ଜୀବନ ବ୍ୟାପୀ ସାଧନା ଗାନ୍ଧୀ କରିଥିଲେ ।

ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଅଧିକ ଜଟିଳ ଓ ରହସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କାରଣ ଦେଇଛନ୍ତି । କାଳକ୍ରମେ ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଛି ଯେ ବୀର୍ଯ୍ୟଧାରଣେ କଲେ ମଣିଷର ମାନସିକ ଶକ୍ତି ବଢ଼େ । ଆୟୁଷ ବଢ଼େ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ଯେ ସେ ୧୨୫ ବର୍ଷଯାଏ ବଞ୍ଚିବେ । କାରଣ ସେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ଅହିଂସା ପାଳନ ଏ ତିନୋଟିଯାକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଙ୍ଗାଅଙ୍ଗୀ ଭାବେ ଜଡିତ । ଏ ତିନୋଟିକୁ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଆଚରଣ କଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପାଳନ କରିବାକୁ କହିଲେ । ଅହିଂସା ବା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର କୌଣସି ଧରାବନ୍ଧା ନିୟମ ପାଳନରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନରହି ନିଜ ଭିତରକୁ ଚାହିଁ ସେ ତାଙ୍କର ନୀତିଗୁଡିକୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ବାପୁ ଏଗାରଟି ନୀତି ପାଳନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏଇ ଏଗାରଟି ମଧରେ ଅହିଂସା, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଅବଶ୍ୟ ଆଗଧାଡିର । ନୀତିପାଳନ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ହେବା ପାଇଁ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଗତାନୁଗତିକ ଅର୍ଥରେ ଗାନ୍ଧୀ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସେବାକାରୀ କହିବା ଯଥାର୍ଥହେବ । ବିନୋବା ବାପୁଙ୍କୁ ରାଜନୀତି ପରିବର୍ତ୍ତେ ଲୋକନୀତିର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଲୋକନୀତିଜ୍ଞ କୁହ , ଜନସେବକ କୁହ ବାପୁଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଥିଲା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ଆପଣାକୁ ସମର୍ପଣର ପ୍ରଗାଢ଼ ଉଦ୍ୟମ । ଜଣେ ଲୋକନେତା, ଜନସେବକ କାହିଁକି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବ ତାହା ଆମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁର୍ବୋଧ ଅବଶ୍ୟ କିନ୍ତୁ ବାପୁଙ୍କର ଏ ଉପଲବ୍ଧି ଯେପରି ସହଜ ସେହିପରି ଦୃଢ଼ ଥିଲା । ବିନୋବାଜୀ କହନ୍ତି

ତାଙ୍କ ପରି କିଶୋରଙ୍କୁ ବାପୁ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ କରିଦେଲେ । ବିନୋବା ଆହୁରି କହନ୍ତି ଯେ ସେ ଶହଶହ ବିବାହିତ ଭାରତୀୟ ନରନାରୀଙ୍କ ବାପୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କଲେ । ଏହାହିଁ ଜଣେ ମହାନ୍ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀର ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦିଏ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ଭାବେ କଷ୍ଟକର ବୋଲି ଆମେ ଜାଣୁ । କାରଣ ଜନସେବା ଭାବ ଆମକୁ ଅଥୟ କରିନାହିଁ । ଜନସେବା କରିବା ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ଉପଲବ୍ଧି ଆମର ତୀବ୍ର ହେବାର ପ୍ରଶ୍ନ ତେଣୁ ଉଠୁନାହିଁ ।

ବାପୁଙ୍କ ମତରେ ଯେ କୌଣସି ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ ଆବଶ୍ୟକ । ତାଙ୍କର ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ କାମ କରୁଥିବା କର୍ମୀଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ ପାଇଁ ସେ ଉପଦେଶ ଦେଉଥିଲେ । ଜଣେ ସଚ୍ଚା ଗୋ ସେବକ ନିଷ୍ଠାପର ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବାପୁଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ କେହି କହିବା ଦୂରର କଥା, କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରିନଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଥ ବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ ହେବା । ବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ ନହେଲେ ମଣିଷ କୌଣସି ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ବିନୋବା ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି, ଭୀଷ୍ମ ପିତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନରେ ପ୍ରେରଣା ଅନ୍ତର ଭିତରୁ ଆସେ । ବାପୁଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବତିଶ ବର୍ଷ ବୟସରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏହି ଦିନଠାରୁ ଏହା କ୍ରମଶଃ ଗାଢ଼ ଓ ବିକଶିତ ହୋଇ ଚାଲିଛି ।ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଶେଷ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାର କଠିନପଣ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗତି କରିଥିଲେ । ନୂଆ ନୂଆ ଅନୁଭବ କଲେ, କାମଭାବ ତାଙ୍କ ଭିତରକୁ ପଶି ଆସୁଛି । ବୀର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଖଳନ ଘଟି ତାଙ୍କ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସକୁ ଚୁର୍‌ମାର୍ କରିଦେଉଛି । ଏପରି ଘଟିଲେ ସେ ଚିଡ଼ିଚିଡ଼ି ହୁଅନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଭୟ ଲାଗେ ଯେ ସେ କାମନାର ଫାଶରୁ ପୂରା ଫିଟିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଚିନ୍ତା ମୁଣ୍ଡରେ ପଶିଲେ ଗାନ୍ଧୀ ପାଗଳପ୍ରାୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ପ୍ରଚୀନ କାଳରୁ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ କେବଳ ଭାରତରେ ନୁହେଁ ପୃଥିବୀରେ ସର୍ବତ୍ର ଅନେକ ଧର୍ମାତ୍ମା ଓ ସନ୍ଥଙ୍କ ପରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନେକରିଥିଲେ ଯେ ଶରୀର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନାର ଅନ୍ତରାୟ । ଶରୀର ଗନ୍ଧିଆ ରକ୍ତ,ମାଂସ ଓ ହାଡର ସମାହାର । ଶରୀର ହେଉଛି ଇନ୍ଦ୍ରିୟପରାୟଣତା,ଶଠତା, ଚୋରୀ ଓ ପରନାରୀ ଲୋଭର ମୂଳ । ତମେ ତାକୁ ଯେତେ ଦେଉଥିବ ସେ ସେତେ ଚାହୁଁଥିବ । ଶରୀର ଭିତରେ ଈଶ୍ୱର ଓ ସଇତାନର ସଂଘର୍ଷ ଲାଗିଛି ବୋଲି ମତପ୍ରକାଶ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି,''ଈଶ୍ୱର ଶରୀରକୁ ତାଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି ଓ ସଇତାନ ମଧ୍ୟ ସେଇଭଳି ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ । ଈଶ୍ୱର ଶରୀରର ମାଲିକ ହେଲେ ଶରୀର ସୁନା ହୋଇଯାଏ । ସଇତାନର ନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ଚାଲିଗଲେ ଗନ୍ଧିଆ । ଶରୀର ଯଦି ଆମୋଦରେ ମାତେ, ଦିନଯାକ ନାନା ଜାତିର ସୁଆଦିଆ ଖାଦ୍ୟ ଲୋଡ଼େ, ଚୋରୀ କାମରେ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଚଞ୍ଚଳ ରହନ୍ତି, ଜିହ୍ୱା କୁବାକ୍ୟ କହେ, ଆଖି ନ ଦେଖିବା କଥା ଦେଖେ, ନାକ ନ ଶୁଙ୍ଘିବା ଗନ୍ଧ ଶୁଙ୍ଘେ, ତେବେ ଶରୀର ନର୍କ ଠାରୁ ହୀନ ହୁଏ ।''(ଆମେ ତ ସବୁ ଏଇୟା କରୁଛୁ !) ଶରୀର ଧ୍ୱଂସ ପାଇ କେବଳ ଆତ୍ମା

ରହିପାରନ୍ତା ନାହିଁ ! ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର ଅତି ପ୍ରଚୀନ କାଳରୁ ଆଜିଯାଏ କହିଥିବା ଅଭିଳାଷ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଙ୍କର ଥିଲା । ଏହି ଅଭିଳାଷ ସହିତ ମାନବ ସେବାରେ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ବିନିଯୋଗ କରିବାର ବ୍ୟାକୁଳତା ତାଙ୍କୁ ଅଥୟ କରୁଥାଏ । ଏ ଦୁଇଟି ସଂଯୋଗ ହୋଇ ନଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହୋଇପାରି ନଥାନ୍ତେ ବା ମୋକ୍ଷ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରି ନଥାନ୍ତେ ।

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଯେ ଭଳି ଏକ ନୂତନ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ପରୀକ୍ଷା ଆଧୁନିକ ଭାରତବର୍ଷରେ ହୋଇଛି, ସେଥିପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅବଦାନ ବିପୁଳ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଏକ ନୂଆ ଧାରା ଫିଟାଇ ଦେଲେ । ବିବାହ କଲେ ଅଥଚ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ମାଆ ପରି ଦେଖିଲେ । ମାଆ ଶାରଦାମଣିଙ୍କର ଏଥିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗ ଥିଲା । ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନକୁ ଯିବା, ଏହି ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଇଶ୍ୱରୋପଲବ୍‌ଧି କରିବାର ତୀବ୍ର ଅଭିପ୍ସା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଥିଲା । ଏହି ଆସ୍ପୃହା ତାଙ୍କୁ ଉପରକୁ ଉଠେଇ ନେଲା ଓ ସେ କାମଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ । କେବଳ କଠୋର ସଂଯମ ପାଳନ ଦ୍ୱାରା ମାନବ ସେବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳତା ନଥାଇ ବହ୍ମଚାରୀ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ବରଂ କଠୋର ସଂଯମ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ମଣିଷ ବିକୃତ ହୁଏ । କଠୋର ସଂଯମ ପାଳନ କରୁଥିବା ମୁନିରଷିଙ୍କର ବିକୃତ ସ୍ଖଳନର କାହାଣୀ ଆମ ପୁରାଣରେ ଅଛି ।

ସଂଯମ ଓ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଅନେକ ପରୀକ୍ଷ ନିରୀକ୍ଷା ଭାରତବର୍ଷରେ ହୋଇଛି । ଏଇ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ମଧ ହୋଇଛି । ତେବେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିବା ଜଣେ ମେଜର ସର୍ଜ୍ଜେଣ୍ଟ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ ଚିନ୍ତାରେ ଅଥୟ ହେବା ଆପାତତଃ ଖୁବ୍ ଏକ ଖାପଛଡା ଓ ନୂଆ କଥା । ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଚାପ ଭିତରେ ଥିବା ସମୟରେ ମଣିଷର ବଡ ଧରଣର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ । ମେଜର ସର୍ଜ୍ଜେଣ୍ଟରୁ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବାର ଲମ୍ଫ ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସର୍ଜ୍ଜେଣ୍ଟ କରି ନାଟାଲ ସରକାର ସାମାନ୍ୟ ଉପକାର ପାଇଥିବ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ସନ୍ଧାନରେ ଗାନ୍ଧୀ କିଛିବର୍ଷ ଥିଲେ, ତାହା ଏଇ ମେଜର ସର୍ଜ୍ଜେଣ୍ଟ ହେବା କାଳରେ ପାଇଗଲେ । ମାସକ ପରେ ନାଟାଲ ସରକାର କହିଲେ ଯେ ମୋହନଙ୍କର ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ ବାହିନୀର ଆବଶ୍ୟକତା ଆଉ ନାହିଁ । ସେତିକି ସମୟ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପାହାଚେ ଉଠି ଯାଇଥିଲେ ।

◆◆◆

ପ୍ରଥମ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ପରେ ଓ ଖାଦ୍ୟରେ କଠୋର ଶୃଙ୍ଖଳା ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଗଲା, ତା'ର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ନାହିଁ । ମିଲିଟାରୀ ୟୁନିଫର୍ମ ଉତାରି ଦେଇ ଓ ଡରବାନ୍ ଛାଡି ସେ ପୁନଶ୍ଚ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଗଲେ । ପୁଣି ତାଙ୍କର ଆଡଭୋକେଟ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ଓକିଲାତି କାମ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମୋହନ ଜାଣି ପାରୁଥାନ୍ତି ଯେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ଘନେଇ ଆସୁଛି । ଏସୀୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆଇନ୍ ସଂଶୋଧନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପରେ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ଚାଲିଥାଏ । ୧୯୦୬ ଅଗଷ୍ଟ ୨୨ ତାରିଖ ସରକାରୀ ଗେଜେଟରେ ଏହା ଆଇନ୍ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏହି ଆଇନ୍ ଅନୁସାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ ଓ ଆଠବର୍ଷରୁ ବଡପିଲା ଟିପଚିହ୍ନ ଦେଇ ଗୋଟିଏ ସାର୍ଟିଫିକେଟ ପାଇବେ । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ରେ ରହିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ଅନୁମତି ପ୍ରାପ୍ତ ବୋଲି ଏହି ସାର୍ଟିଫିକେଟ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରମାଣ ହେବ । ଟିପଚିହ୍ନ ନଦେଇ ଯେଉଁ ଭାରତୀୟ ଏ ସାର୍ଟିଫିକେଟ ନିଜ ପାଖରେ ରଖିବ ନାହିଁ, ସେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ରହିବାର ଅଧିକାର ହରାଇବ । ପୋଲିସ ବିନା ୱାରେଣ୍ଟରେ ଯେ କୌଣସି ଭାରତୀୟର ଘରେ ପଶି ସାର୍ଟିଫିକେଟ ଦାବୀ କରିପାରେ । ଯାହାର ସାର୍ଟିଫିକେଟ ନଥିବ ସେ ଜୋରିମାନା ଦେବ, ଜେଲ ଯିବ କିମ୍ବା ବହିଷ୍କୃତ ହେବ । ଟିପଚିହ୍ନ ଉପରେ ବହିପଢ଼ି ଗାନ୍ଧୀ ଜାଣିଲେ ଯେ ଏହା କେବଳ ଅପରାଧୀଙ୍କ ପାଇଁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ । ସେ ଭାବିଲେ ଏପରି ଆଇନ୍‌କୁ ସହିଯିବା ଅପେକ୍ଷା ମରିଯିବା ଭଲ । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ଦଶ ବାର ହଜାର ଭାରତୀୟ ଥାଆନ୍ତି । ଥରେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ଏ ଆଇନ୍ ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟ ଆଫ୍ରିକୀୟ ସରକାର ଏହିପରି ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୟନ କରିବେ ।

୧୯୦୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ଏଗାର ତାରିଖ ଦିନ ମୋହନ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗର ଇମ୍ପିରିଆଲ୍ ହଲଠାରେ ଏକ ଐତିହାସିକ ସଭା ଡକାଇଲେ । ସେଇ ବିରାଟ ହଲ୍‌ରେ ପ୍ରାୟ ସାଢ଼େ ତିନିହଜାର ଭାରତୀୟ ଖୁନ୍ଦି ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ସଭାପତିତ୍ୱ କରୁଥାନ୍ତି ଜଣେ ବଡ ବ୍ୟବସାୟୀ ଅବଦୁଲ ଗନି । ମୁଖ୍ୟବକ୍ତା ଶେଠ୍ ହାଜି ହବିବ୍ । ମୋହନ ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଚୁପ୍‌ହୋଇ ବସି ସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଉତ୍ୟକ୍ତ । ପୋଲିସ୍ ଘରେ ପଶି ଯଦି ଜଣେ ଭାରତୀୟର ଝିଅ ବା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଜେରା କରେ ? ସେମାନେ ରାସ୍ତାରେ ଯାଉଥିବାବେଳେ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଖୋଜି ସେମାନଙ୍କୁ ହରକତ କରେ? ଜଣେ ବକ୍ତା କ୍ରୋଧରେ କହିଲେ ଯେ କେହି ଯଦି ଆସି ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ବିଷୟରେ ଖୋଳତାଡ କରେ ତେବେ ସେ ତାକୁ ଗୁଳି କରିଦେବେ । ପରେ ପଛେ ଫାଶୀ ପାଇବେ ।

ଏହିପରି ଉତ୍ତେଜନାମୂଳକ ବାତାବରଣ ମଧ୍ୟରେ ସଭାରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଚିଠା କରାଗଲା । ଏହାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ମୋହନ ସଭାପତିଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ଯେତେବେଳେ ଅନୁମୋଦନ ବେଳ ଆସିଲା, ସଭାପତି ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ ଯେ ସମସ୍ତେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମରେ ଶପଥ କରି ପ୍ରସ୍ତାବ ସପକ୍ଷରେ ଭୋଟ ଦିଅନ୍ତୁ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମରେ ଶପଥ ନେବା କଥା ଶୁଣି ମୋହନ ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କର ଲାଜକୁଳା ଢ଼ଙ୍ଗ କୁଆଡେ ଉଭେଇଗଲା । ତିନିହଜାର ଲୋକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସେ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠରେ ଯାହା କହିଲେ ତାହା ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଭିତରେ ଅନ୍ୟତମ ମହାନ ବକ୍ତୃତା ଭାବେ ଗଣାଯାଏ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମରେ ଯେଉଁ ଶପଥ ନିଆଯାଏ ତାକୁ ଜୀବନ ବିନିମୟରେ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ । ଏହିକଥା ମୋହନ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚେତାଇଦେଲେ । ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟକାରୀଙ୍କୁ ସଙ୍କୋର କଠୋର ଦଣ୍ଡ ଦେବେ । ସେଇ କଥା ହେଜ ରଖି ଶପଥ ନିଅ । ଏହିପରି କହି ପ୍ରଥମେ ସେ ଶପଥ ନେଲେ । ଦୃଢ଼ଭାବେ କହିଲେ ଯେ ସେ ମରିବେ ପଛେ ଏ ଆଇନ୍ ମାନିବେ ନାହିଁ । ଏପରିକି ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡି ଚାଲିଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଏକାକୀ ଏ କଳା ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରିବେ ।

ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କଲେ କଣ ଘଟିବ ତାହା ଚେତାଇ ଦେଇ ମୋହନ କହିଲେ, ''ଆମକୁ ଜେଲ୍ ଯିବାକୁ ପଡିପାରେ । ଭୋକରେ ରହି ଅସହ୍ୟ ଶୀତ ବା ଗରମ ସହିବା ଭାଗ୍ୟରେ ଥାଇପାରେ । ଆମକୁ ହୁଏତ ଜେଲ୍‌ରେ କଠୋର ପରିଶ୍ରମ ଅପେକ୍ଷା କରିଛି, ଜେଲ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଚାବୁକ ମାଡ ଅପେକ୍ଷା କରିଛି । ଆମର ସମ୍ପତ୍ତି ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରି ଆମକୁ କାଙ୍ଗାଳ କରି ଦିଆଯାଇପାରେ .... ସବୁ ବୁଝି ବିଚାରି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କର ।''

କେହି ଡରିଗଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଜଣ ଜଣ କରି ଛିଡା ହୋଇ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ଯେ ଯଦି ଏଇ ଅନ୍ୟାୟ ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ଆଇନରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ତେବେ ସେ ତାକୁ ମାନିବେ ନାହିଁ । ସଭା ଭଙ୍ଗ ହେଲା । ପରିଦିନ ଯେଉଁଠି ସଭା ହେଉଥିଲା ସେଇ ଇମ୍ପିରିଆଲ୍ ହଲ୍‌ରେ ନିଆଁଲାଗି ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ପୋଡିଗଲା । ଏ ଘଟଣାକୁ ଅନେକ ଭାରତୀୟ ଶୁଭ ସୂଚନା ରୂପେ ଦେଖିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କିନ୍ତୁ ଅବିଚଳିତ ରହିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମରେ ଶପଥ ନିଆ ସରିଛି ଏବଂ ସେ ମରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ସେତେବେଳେ ଶୁଭାଶୁଭ ଆଉ କ'ଣ ରହିଲା ?

ଭାରତୀୟଙ୍କ ଭିତରେ ଅଶାନ୍ତି ବ୍ୟାପୁଛି ବୋଲି ଖବର ପାଇ ହେଉ ବା କିଛି ଶୁଭବୁଦ୍ଧି ଉଦୟ ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁ ହେଉ, ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସରକାର ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ ଭାରତୀୟ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଅବ୍ୟାହତି ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦୃଢ଼ତା ଫଳରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହେଲା ଭାବି ଭାରତୀୟମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କିନ୍ତୁ ସରକାରଙ୍କ ଏତିକି ଲାଞ୍ଚରେ ଭଳିଗଲେ ନାହିଁ । ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ପରି କଠୋର ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ପୂର୍ବରୁ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯାଇ ସେଠାକାର ନେତାମାନଙ୍କୁ ବିଷୟଟି ବୁଝାଇବା ଦରକାର ବୋଲି ଭାବି ସେ ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସରକାର ଯେଉଁ ଆଇନ୍ କରିବ ତାହା ବ୍ରିଟିଶ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁମୋଦିତ ନ ହେଲେ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ସବୁଆଡୁ

ଚିନ୍ତା କରି ମୋହନ ୧୯୦୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଅକ୍ଟୋବର ୩ ତାରିଖ ଦିନ ଲଣ୍ଡନ ଅଭିମୁଖେଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସାଙ୍ଗରେ ଗଲେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ମୁସଲମାନ ବ୍ୟବସାୟୀ ଅଲୀ । ଆଇନ୍ ପାଶ୍ କରି ଆସିବା ପରେ ଏହା ଥିଲା ମୋହନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଲଣ୍ଡନ ଯାତ୍ରା । ଏତେବେଳକୁ ଅବଶ୍ୟ ସେ ଲାଜକୁଳା ଓ ଅନଭିଜ୍ଞ ଯୁବକ ହୋଇ ନଥାନ୍ତି । ଇଂଲଣ୍ଡର ବିଭିନ୍ନ ରାଜନୈତିକ ନେତାଙ୍କୁ ଭେଟି ସେମାନଙ୍କୁ ଆଗରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଙ୍କଟ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । ଇଂଲିଶ୍ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସରକାରଙ୍କ ଅନ୍ୟାୟ ମତିଗତି ବିଷୟ ବୁଝାଇଲେ । ଏହି ଅବସରରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସମ୍ମାନିତ ଓ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ନେତା ଦାଦାଭାଇ ନାଓରୋଜିଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କହିଥିଲେ । ଭାରତୀୟମାନେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାନାମ ରଖିଥିଲେ ଦାଦାଭାଇ । ସେ ଦୀର୍ଘ ପଚାଶ ବର୍ଷ ଧରି ଭାରତୀୟ ସମାଜର ସଭାପତି ଥିଲେ । ୧୮୯୨ ନିର୍ବାଚନରେ ଇଂଲଣ୍ଡର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଫିନ୍‌ସବ୍ୟୁରୀ ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳିରୁ ନରମପନ୍ଥୀ ଦଳର ପ୍ରାର୍ଥୀ ଭାବେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟକୁ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ଜଣେ ଭାରତୀୟ ପକ୍ଷରେ ଏହା କମ୍ ଗୌରବର କଥା ନୁହଁ । ଦାଦାଭାଇଙ୍କୁ ମୋହନ ଖୁବ୍ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ଲଣ୍ଡନରେ ଛାତ୍ର ଥିଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ପାଦ ପାଖରେ ଯାଇ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ବସୁଥିଲେ। ସେତେବେଳେ ସେ କ'ଣ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଦିନେ ଏଇ ମହାନ୍ ନେତାଙ୍କ ସହିତ ଗମ୍ଭୀର ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ତାଙ୍କର ବିଚାର ଆଲୋଚନା ହେବ !

ଲଣ୍ଡନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେପରି ଭାବେ ନିଜ ଦାବୀ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାର ଯୋଜନା କରିଥିଲେ ସେଥିରୁ ମନେହୁଏ ସେ ଜଣେ ପୋଖତ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ହୋଇ ସାରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମ କଥା, ଗୋଟିଏ ବଡ ହୋଟେଲରେ ଦୁଇଟି ପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଭଡା ନେଲେ । ଗୋଲ ଟେବୁଲ ବୈଠକ ବେଳେ ତ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ହୋଟେଲରେ ରହିଥିଲେ ! କାରଣ ସେତେବେଳକୁ ସେ ଖୁବ୍ ସାଦାସିଧା ଭାବେ ବଞ୍ଚୁଥାନ୍ତି ଓ ଏତେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଓ ଯେଉଁଠି ରହିଲେ ବି ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବା ଦରକାର । ବଡ ହୋଟେଲରେ ରହି ଦୁଇଜଣ ସେକ୍ରେଟେରୀ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ଭାରତୀୟ ଯୁବକମାନେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଆସି ଭିଡ କଲେ । ଲକ୍ଷ୍ୟଥାଏ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଅଫ ଷ୍ଟେଟସ୍ ଲର୍ଡ ଏଲଗିନ୍‌ଙ୍କୁ ନିଜେ ଭେଟିବେ । ଲର୍ଡ ଏଲ୍‌ଗିନ୍ ସେତେବେଳେ ଉପନିବେଶଙ୍କର ସେକ୍ରେଟେରୀ । ତାଙ୍କୁ ଭେଟିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଦରଖାସ୍ତ ସହିତ ଇଂଲଣ୍ଡର କେତେକ ମୁଖିଆ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଧରି ମୋହନ ବାହାରିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥାଆନ୍ତି ସାର୍ ଲେଗେଲ୍ ଗ୍ରଫିନ୍, ଲର୍ଡ ଷ୍ଟେନ୍‌ଲେ, ସାର୍ ଜର୍ଜ ବାର୍ଡଉଡ୍, ସାର୍ ହେନେରୀ କଟନ୍, ସାର୍ ଚାର୍ଲସ୍ ଡିଲ୍‌କେ ଓ ଅବଶ୍ୟ ଦାଦାଭାଇ ନାଓରୋଜୀ ।

ସାର୍ ଗ୍ରିଫିନ୍ ଲର୍ଡ ଏଲ୍‌ଗିନ୍‌ଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ । ସେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲା ଯୁକ୍ତି କଲେ । ଭାରତୀୟମାନେ ଟ୍ରାନସଭାଲ୍‌ରେ ଯଥେଷ୍ଟ ହଇରାଣ ହେଉଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆଉ ନୂଆ ଅର୍ଡିନାନ୍‌ସଟା ଲଦି ଦେବା ଅନ୍ୟାୟ ହେବ ।

ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସେ କହିଲେ, ''ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଖୁବ୍ ଶୃଙ୍ଗଳିତ, ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ, ପରିଶ୍ରମୀ ଓ ମିତାଚାରୀ ଜାତି- ଆମରି ପରି, ଆମର ରକ୍ତ ସମ୍ପର୍କୀୟ'' । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଗ୍ରିଫିନ୍ ଥିଲେ ଜଣେ ଭାରତପ୍ରେମୀ । ତାଙ୍କ ପରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଓ ଭାରତପ୍ରେମୀ ନେତା ଆଉ କାହାକୁ ମୋହନ ପାଇ ନଥାନ୍ତେ । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ମୋହନ ଦେଢ଼ମାସ ରହିଲେ । ଏହି ସମୟ ଭିତରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ନେତା ଓ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ମତ ବିନିମୟ ହୋଇଥିଲା । ଅନେକ ଇଂରେଜ କେବଳ ତାଙ୍କୁ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇ ନଥିଲେ, ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଥିଲେ ।

ଫେରିବା ପୂର୍ବରୁ ମୋହନ ତାଙ୍କର ଜାତ ଶତ୍ରୁ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍‌ଙ୍କୁ ଭେଟିଥିଲେ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ସେତେବେଳେ ଉପନିବେଶଙ୍କର ଅଣ୍ଡର ସେକ୍ରେଟାରୀ । ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବନ୍ଧୁତ୍ୱପୁର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ତେବେ ସେ ମୋହନଙ୍କୁ ଶାଣଦିଆ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲେ । ଧରାଯାଉ, ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଏ ଅଡ଼ିର୍ନାସକୁ ଅନୁମତି ଦେବନାହିଁ । ନିକଟରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ଓ ଆଉ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରିବା ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ସରକାର ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା ପରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଧିକ କଠୋର ନିୟମ ପ୍ରଣୟନ କରିପାରନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଆପଣ କ'ଣ କରିବେ ? ମୋହନ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଟ୍ରାନସ୍ଭାଲ ନିକଟରେ ବ୍ରିଟିଶ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବ । ତଥାପି ବ୍ରିଟିଶଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ଆଡେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ମୋହନ କହିଲେ, ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଆଇନ୍ ଠାରୁ ଅଧିକ ଖରାପ ଆଇନ୍ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍‌ଙ୍କ ସହାନୁଭୂତି ପାଇ ମୋହନ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେନେରୀ କ୍ୟାମ୍ପବେଲ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଅଧିକ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ସେ କହିଲେ ଯେ ଉକ୍ତ ଅଡିନାନ୍ସକୁ ସେ ପସନ୍ଦ କରୁନାହାନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଏଲ୍‌ଗିନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବେ । ମୋହନ ଓ ଅଲୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଫେରିବା ବାଟରେ ଜାହାଜ ମେଡିରା ନାମକ ଦ୍ୱୀପରେ ଅଟକି ଥାଏ । ଲଣ୍ଡନରୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ ଆସିଲା ଯେ ଉପନିବେଶମାନଙ୍କର ସେକ୍ରେଟାରୀ ଲର୍ଡ ଏଲ୍‌ଗିନ୍ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବିତ କଳା ଆଇନ୍‌କୁ ନାମଞ୍ଜୁର କରିଦେଲେ । ବାକି ଯାତ୍ରାଟା ଦୁହିଁଙ୍କର ଆନନ୍ଦରେ କଟିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ କଥା ।

କଳା ଆଇନ୍‌କୁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ନାମଞ୍ଜୁର କରି ଦେଇଥିବାରୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ଆନନ୍ଦର ଲହରୀ ଖେଳିଗଲା । ଭାରତୀୟମାନେ ମୋହନ ଓ ଅଲୀଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନାରେ ପୋତି ପକାଇଲେ । ଅଲୀ ଓ ମୋହନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ବାପ ପୁଅ ଭଳି । ମୋହନ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦରେ ଉଶ୍ୱାସ ହୋଇଗଲେ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ସତର୍କବାଣୀ ତାଙ୍କର ମନେ ରହିଲା ନାହିଁ । ୧୯୦୭ ବର୍ଷ ଆରମ୍ଭରୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ଏକ ସାର୍ବଭୌମ ସରକାର ହେଲା । ମୁଖ୍ୟତଃ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଓ ପ୍ରିଟୋରିଆରେ ରହିଥିବା ବାରହଜାର ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ସରକାର ଆଦୌ ଶୁଭଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁ ନଥିଲେ । ମାର୍ଚ୍ଚମାସ ଶେଷରେ ସରକାର କଳା ଆଇନ୍‌କୁ ପାଶ୍ କରାଇ ନେଲା । ଜୁଲାଇ ୨ ତାରିଖରେ ତାହା ବ୍ରିଟିଶ୍ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଅନୁମୋଦନ ଲାଭ କଲା । ଏ ଅନୁମୋଦନ ଥିଲା ଔପଚାରିକତା ମାତ୍ର ।

ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ । ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ଅଫିସକୁ ଲମ୍ବିଥିବା ରାସ୍ତାରେ ଶହ ଶହ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଛିଡା ହୋଇ ରହିଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେଉଁ ଭାରତୀୟମାନେ ଟିପଚିହ୍ନ ଦେଇ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଅଟକାଇବା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇଥାନ୍ତି ଯେ ବୁଝାଇବା ବ୍ୟତୀତ ସେମାନେ କାହାକୁ ଜୋର୍ କରି ଅଟକାଇବେ ନାହିଁ । ଯଦି ପୋଲିସ୍ କୌଣସି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀକୁ ଗିରଫ କରେ ତେବେ କୌଣସି ପ୍ରତିରୋଧ ନ କରି ସେମାନେ ଜେଲ ଯିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସତ୍ତ୍ୱେ କେଇଜଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଯେ କାହାକୁ କାହାକୁ ଧମକ ଦେଇନଥିଲେ ଏପରି ନୁହେଁ । ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ସରକାର ସତର୍କ କରି ଦେଇଥାନ୍ତି ଯେ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରାଇବାର ଶେଷ ତାରିଖ ଜୁଲାଇ ୩୧ ପରେ ଯେଉଁମାନେ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିନଥିବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରୁ ବିତାଡିତ କରାଯିବ । ମୋହନ ବୁଝାଇଲେ, ଏହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।ଖୁବ୍ ବେଶୀରେ ସରକାର ସେମାନଙ୍କୁ ଜେଲ୍ ପଠାଇବେ ଓ ଜେଲ ଯିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହନ୍ତୁ । ଶେଷ ତାରିଖ ସରକାର ଆଉ ମାସେ ଘୁଞ୍ଚାଇଲେ । ମାତ୍ର ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଲାନି । ଆଉଥରେ ନଭେମ୍ବର ୩୦ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାରିଖ ଘୁଞ୍ଚାଗଲା । କିଛି ଲାଭ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଯାଏ ମାତ୍ର ୫୧୧ ଜଣ ଭାରତୀୟ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରାଇଥାଆନ୍ତି ।

ନଭେମ୍ବର ୮ ତାରିଖ ଦିନ ପିକେଟିଂଗର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିବା ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିରର ଜଣେ ପୂଜକ ପଣ୍ଡିତ ରାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ପଣ୍ଡିତ ରାମସୁନ୍ଦର ଜଣେ ସୁବକ୍ତା ଥିଲେ ଓ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତେ ଗିରଫ ହୁଅନ୍ତେ ଗାନ୍ଧୀ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍‌ରେ ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଏହାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ଶୀଘ୍ର ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଗଲା । ଭାରତୀୟଙ୍କ ଠାରୁ ବିପୁଳ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ପାଇଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ ହୋଇ ରାମସୁନ୍ଦର ନାଟାଲ୍ ପଳାଇଲେ । କାରଣ ଟ୍ରାନସ୍‌ଭାଲ୍ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ବହିଷ୍କାର କରିଥାଏ ଓ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ ଲଢ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥାନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ କିନ୍ତୁ ଖବ୍ ବଡ ବଡ କଥା କହୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ଯେଭଳି କଡା ଭାଷାରେ ହିଂସ୍ରଭାବେ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ, ପରେ ହିଟଲର୍‌ଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିବା ଭାଷା ନରମ ମନେହୁଏ! ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍‌ରେ ସେ ଲେଖିଲେ, ''ଭାରତୀୟ ସମାଜ ପାଇଁ ରାମସୁନ୍ଦର ଆଜିଠାରୁ ଜାଣ ମରିଗଲେ । ସେ ବଞ୍ଚିରହିବାର କୌଣସି ମାନେ ନାହିଁ । ନିଜ ହାତରେ ସେ ବିଷ ପିଇଛନ୍ତି । ଏପରି ସାମାଜିକ ମୃତ୍ୟୁ ଅପେକ୍ଷା ଦୈହିକ ମୃତ୍ୟୁ ଶ୍ରେୟସ୍କର । ସେ ଭୀରୁ ଭାବେ ଜେଲ୍ ଯିବାକୁ ଭୟ କରି ପଳାୟନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି, ନିଜ ପରିବାର ପ୍ରତି ଓ ନିଜପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ଘାତକତା କରିଛନ୍ତି ।''

ଗାନ୍ଧୀ ଥିଲେ ଭୟଶୂନ୍ୟ । ବିଚାର ବେଳେ ଅନେକ ସମୟରେ ବିଚାରପତିଙ୍କୁ କଠୋର ଦଣ୍ଡ ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କରିଛନ୍ତି । କିଏ ସିନା ଦଣ୍ଡକୁ ଟିକିଏ କୋହଳ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁନୟ ହୁଏ । ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗିରଫ ହୋଇ ବିଚାରର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ତାଙ୍କୁ ଛଅମାସ ସଶ୍ରମ କରାଦଣ୍ଡ ନିଆଯାଉ ବୋଲି

ବିଚାରପତିଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଏପରି ଅଜବ୍ ଅନୁରୋଧ ବିଚାରପତି ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ଦୋଷୀ ଠାରୁ ଶୁଣି ନଥିଲେ । ଯାହାହେଉ ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦୁଇମାସ କାରାଦଣ୍ଡ ଦେଲେ । ଏଇଟା ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ କାରାଦଣ୍ଡ । ପରିହାସରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, ସେ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ହୋଟେଲ ଯାଉଛନ୍ତି !

ଜେଲ୍‌ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଢ଼ାପଢ଼ି କରିବାକୁ ସମୟ ପାଇଲେ । ସକାଳେ ଗୀତା ପଢ଼ିଲେ । ବେକନ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ, କାର୍ଲେଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପ୍ଲେଟୋଙ୍କ ଡଏଲଗ୍ କିଛି ପଢୁଥାନ୍ତି । ରସ୍କିନଙ୍କର 'ଅନ୍‌ଟୁ ଦିସ୍ ଲାଷ୍ଟ' କହିଟିକୁ ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରୁଥାନ୍ତି । ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ ଯାହାକି ପରେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍‌ରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।

ବନ୍ଦୀଭାବେ ମାତ୍ର ଏଗାର ଦିନ ରହିବା ପରେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ଲିଡର ଖବରକାଗଜର ସମ୍ପାଦକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଗୋପନରେ ଆସୁଥାନ୍ତି । ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଓ ଭାରତୀୟ ସମସ୍ୟା ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ । ସ୍ମଟ୍‌ସ୍‌ଙ୍କର ମିଳାମିଶା ପ୍ରସ୍ତାବ ନେଇ ସେ ଆସୁଥାନ୍ତି । ଭାରତୀୟଙ୍କ ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧକୁ ଜଗି ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ବ୍ୟବସ୍ଥା କିପରି କରାଯିବ ସେଇ ବିଷୟରେ ମୋହନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ହେଉଥାଏ । ଅଧିକାଂଶ ଭାରତୀୟ ନିରକ୍ଷର ହୋଇଥିବାରୁ ଟିପଚିହ୍ନକୁ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରିହେବନାହିଁ । ତେବେ ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟମାନେ ଟିପଚିହ୍ନ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦସ୍ତଖତ କରିପାରିବେ । ପୁଣି ଭାରତୀୟମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିବେ । ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧ କରାଯିବ ନାହିଁ । ଯିଏ ନ କରିବ ତା ପାଇଁ କ'ଣ କରାଯିବ ସେ ବିଷୟରେ ଚୁକ୍ତିପତ୍ର ନୀରବ ରହିଲା । ଏପରିକି ବାଧତାମୂଳକ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ନିୟମକୁ ହଟେଇ ନେବା ପାଇଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା ନାହିଁ । ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ଡକରା ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଏଦୀ ପୋଷାକରେ ଜେଲ ସୁପରିଟେଡେଣ୍ଟ ପାଖରେ ହାଜର ହେଲେ । ସେଠି କଏଦୀ ପୋଷାକ ଛାଡି ନିଜ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ସରକାରୀ କାର୍‌ରେ ଷ୍ଟେସନରୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଡବାରେ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲେ । ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ସାଧାରଣ ସଂଶୋଧନ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ବସେଇ ରଖି ସ୍ମଟସ୍ ଗଲେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ମିଟିଂଗକୁ । କାରଣ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଏ ରାଜିନାମାକୁ ଅନୁମୋଦନ କରିବା ଦରକାର ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ଫେରି କହିଲେ, "ଗାନ୍ଧୀ, ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାଇପାରନ୍ତି ।" ଗାନ୍ଧୀ କାବା ହୋଇ ପାଚାରିଲେ, "କୁଆଡେ?" ସ୍ମଟ୍‌ସ ହସିହସି କହିଲେ ଯେ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଠାରୁ ମୁକ୍ତ । ତେବେ ବେଶୀଗୁଡାଏ ସଭାସମିତି କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ରାଜିନାମା ହେଲା ତାକୁ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ତ ସଭା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସ୍ମଟସ୍ କହିଲେ- ଏପରି ସଭା ଯେତେ ଇଚ୍ଛା ସେତେ କରନ୍ତୁ । ତେବେ ମୋହନ ଫେରିବେ କିପରି ? ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କ ଠାରୁ କିଛି ଟଙ୍କା ଧାର କଲେ !

ମୋହନ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ଘରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି କେଉଁ ସୂତ୍ରରୁ ଖବର ପାଇ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ପହଞ୍ଚିଯାଇ ଭିଡ କରିଥାନ୍ତି । କିଛି ସମୟ ପରେ ମୋହନ ପଦାକୁ

ଆସିଲେ । କାଲି ସକାଳେ ସବୁ ବନ୍ଦୀ ଖଲାସ ହୋଇଯିବେ ବୋଲି କହି ସେ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଅଭିମୁଖେ ଚାଲିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ବ୍ୟାପାରଟା ଖଟ୍କା ଲାଗିଲା । ଏତେଦିନ ଯାଏ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରିବାକୁ ମୋହନ ବୁଝାଉଥିଲେ ଅଥଚ..... । ଜୋହାନସ୍‌ବର୍ଗରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ଭାରତୀୟ ସଂଘର ଚେୟାରମ୍ୟାନ ୟୁସୁଫ ମିଆଁଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । କହିଲେ ଯେ ଗୋଟିଏ ସଭା ଡାକି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଷୟଟା ବୁଝାଇବା ଦରକାର । ମସ୍‌ଜିଦ୍ ପଡିଆରେ ସେଇଦିନ ରାତିରେ ସଭା ହେଲା । ହଜାରେ ଲୋକ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ।

ମୋହନ ପ୍ରସନ୍ନ ଥାଆନ୍ତି । ଏଣିକି ସେମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିବେ ଓ ଯେଉଁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ ସେହିପରି ଚଳିବେ ବୋଲି ବୁଝାଇଲେ । ଲୋକେ କିନ୍ତୁ ବୁଝିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବାକୁ ପଡିବ ନା ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ଦାବୀ କଲେ । ଏହାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ମୋହନ କହିଲେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାହେବ ସେମାନେ ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବେ । ବିଚାରବନ୍ତ ଲୋକ ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବାକୁ ଆପତ୍ତି କରିବେ ନାହିଁ । ଏପରି ଶୁଣି ଲୋକେ ଉତ୍ୟକ୍ତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିବା ଓ ବାଧତାମୂଳକ ଭାବେ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିବା ଭିତରେ ଫରକ୍ କ'ଣ ବୁଝିଲେ ନାହିଁ । ଅପ୍ରିୟ ସତ୍ୟ, ଫରକ୍ ପ୍ରାୟ ନାହିଁ ! ଜଣେ ପଠାଣ ଉଠି କହିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ପନ୍ଦର ହଜାର ପାଉଣ୍ଡ ବିନିମୟରେ ନିଜକୁ ଜେନେରାଲ୍ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ପାଖରେ ବିକ୍ରୀ କରିଦେଇଛନ୍ତି ! ସେ ଉତ୍ୟକ୍ତ ଭାବେ କହିଲେ, ''ଆମେ କଦାପି ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବୁ ନାହିଁ ବା କାହାକୁ ଦେବାକୁ ଛାଡିବୁ ନାହିଁ ।'' ସେ ପୁଣି ଘୋଷଣା କଲେ, ''ମୁଁ ଆଲ୍ଲାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖ୍ କହୁଛି, ଯିଏ ଆଗ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିବାକୁ ଯିବ, ମୁଁ ତାକୁ ମାରିଦେବି ।'' ତାଙ୍କର ନାମ ମିର୍ ଆଲାମ୍ ।

ଅସଲ କଥା ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ଉପରେ ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲା । ମାତ୍ର ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ପ୍ରତିପକ୍ଷକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ପ୍ରତିପକ୍ଷ ତାକୁ ଥରକୁ ଥର ଧୋକା ଦେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ବିଶ୍ୱାସ ଛାଡେନାହିଁ । କାରଣ ପ୍ରତିପକ୍ଷର ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଧୋକା ଦେଇ ଦେଇ ଦିନେ ଶତ୍ରୁର ମନ ବଦଳିବ-ଏ ନୀତିଟିକୁ ଗାନ୍ଧୀ କଦାପି ଛାଡି ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ନୂଆହୋଇ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ କାଳରେ କେହି ତାଙ୍କୁ ନ ବୁଝିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ବିନା ଟିପଚିହ୍ନରେ ସେ ଉକ୍ତ ପଠାଣ ଭାଇଙ୍କ ପାଇଁ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରିକାର୍ଡ ଆଣିଦେବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ତାଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁ ଧମକ ନିଆଯାଇଥିବା ସମ୍ପର୍କରେ କହିଲେ, ''ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷକୁ ମରିବାକୁ ପଡିବ । ରୋଗ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାବେ ମରିବା ଅପେକ୍ଷା ଜଣେ ଭାଇ ହାତରେ ମରିବାରେ ମୋର କୌଣସି ଦୁଃଖ ନାହିଁ ।.... ମୁଁ ଜାଣେ, ଏହାଦ୍ୱାରା ମତେ ଚିରନ୍ତନ କଲ୍ୟାଣ ମିଳିବ ଏବଂ ମୁଁ ଯେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଏକଥା ଦିନେ ମୋର ଆକ୍ରମଣକାରୀ ବୁଝିବେ ।'' ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ଅନେକ ଶ୍ରୋତା ମୋହନଙ୍କ ଉପରେ ରାଗିଲେ । ଯେଉଁ ନେତା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବେ ଉତ୍ସାହ ଦେଇ ଆସୁଥିଲେ ସେଇ ସରକାରଙ୍କ ଠାରୁ ଟିକିଏ

ରିହାତି ପାଇ ଓଲଟି ଗଲେ ! ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସ୍ୱରୂପ ଇତ୍ୟାଦି ନାନା କଥା କହି ମୋହନ ଅନେକ ସଭାରେ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଶତକଡା କୋଡ଼ିଏ ଲୋକ ଭାବୁଥିଲେ ମୋହନ ବିଶ୍ୱାସଘାତକ !

ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ହେବାର ଦଶଦିନ ପରେ ଫେବ୍ରୁଆରୀ ଦଶ ତାରିଖ ଦିନ ମୋହନ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ଅଫିସ ଅଭିମୁଖେ ଚାଲିଲେ । ଦଶଟା ବାଜିଥାଏ । ସାଙ୍ଗରେ ଥାଆନ୍ତି ୟୁସୁଫ ମିଆଁ ଓ ଥାମ୍ବି ନାଇଡୁ ନାମକ ଜଣେ ଭାରତୀୟ । ଛଅ ଫୁଟିଆ ଡେଙ୍ଗା ଓ ବଳିଷ୍ଠ ପଠାଣ ମିର୍ ଆଲାମ୍ ତାଙ୍କର କେତେକ ସଙ୍ଗୀ ପଛରେ ଆସୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖରେ ମକଦମା ଇତ୍ୟାଦି କାମ ତାଙ୍କର ପଡେ । ସେ ଦିନ କାହିଁକି ରାଗିବା ଭଳି ଦିଶୁଥାନ୍ତି । କାହିଁକି କେଜାଣି ମୋହନଙ୍କୁ ଡର ମାଡୁଥାଏ । ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ଅଫିସ ଆଉ ଅଳ୍ପବାଟ ଅଛି, ଆଲାମ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଗକୁ ଚାଲିଆସି ବାଟ ଓଗାଳି ସେ କୁଆଡେ ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ପଚାରିଲେ । ମୋହନ ଶାନ୍ତ ଭାବେ କହିଲେ, ''ସାର୍ଟିଫିକେଟ ଆଣିବା ପାଇଁ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ଅଫିସକୁ ଯାଉଛି । ମୁଁ ତମ ପାଇଁ ସାର୍ଟିଫିକେଟ ଯୋଗାଡ କରିଦେବି । ତମକୁ କେବଳ ଦୁଇ ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠିର ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବାକୁ ହେବ ।'' ଏତିକି ଶୁଣି ଆଲାମ୍ ତାଙ୍କୁ ଠେଙ୍ଗାରେ ଜୋରରେ ପାହାରେ ଦେଲେ । 'ହା ରାମ' କହି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଡିଗଲେ । ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ପରେ ପ୍ରାୟ ସମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶେଷଥର ପାଇଁ ତାଙ୍କ ପାଟିରୁ ଏଇ ଶବ୍ଦ ବାହାରିଥିଲା ।

ପଡିଯିବାରୁ ଗୋଟିଏ ପଥର ଉପରେ ମୋହନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଛେଚି ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ଓଠ କପାଳ ଫାଟିଗଲା । ୟୁସୁଫ୍ ଓ ନାଇଡୁ ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଆସି ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ ଖାଇଲେ । ପାଟିତୁଣ୍ଡ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ସ୍ୱର ଶୁଣି ଲୋକମାନେ ଦୌଡି ଆସିଲେ । ରକ୍ତାକ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ମୋହନ ବେହୋସ୍ ହୋଇ ପଡିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଗୋଇଠାଏ ଗୋଇଠାଏ ମାରି ଆଲାମ୍ ଓ ସହଯୋଗୀମାନେ ଧାଇଁ ପଳେଇଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅଫିସ୍ ଆଗରେ ପୋଲାକ୍ ଓ ଯୋଶେଫ୍ ଡୋକ୍ ନାମକ ଜଣେ ପାଦ୍ରୀ ଗପ କରୁଥାନ୍ତି । ଜଣେ ଧାଇଁଯାଇ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଖବର ଦେଲା । ଦୁହେଁ ଦୌଡ଼ି ଆସିଲେ । ଲୋକମାନେ ଜମା ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ଜଣେ ଡାକ୍ତର ପହଞ୍ଚିଥାଆନ୍ତି । ମୋହନଙ୍କର ଚେତା ହେଲା । କେଇଜଣ ତାଙ୍କୁ ହସ୍‌ପିଟାଲ୍ ନେଇଯିବାକୁ କହୁଥାନ୍ତି । ଡୋକ୍ ନଇଁପଡ଼ି ପଚାରିଲେ, 'ହସ୍‌ପିଟାଲ୍ ଯିବେ ବା ଆମ ଘରକୁ ଯିବେ' । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଡୋକ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ପୂର୍ବରୁ କେଇଥର ଭେଟ ହୋଇଥାଏ ମାତ୍ର ଘନିଷ୍ଠତା ନଥାଏ । ତାଙ୍କ ଘରଟା ପାଖ । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ରାଜି ହୋଇଗଲେ ।

ଡୋକ୍‌ଙ୍କ ଘରେ ଗାନ୍ଧୀ ଯେଭଳି ଆନ୍ତରିକ ବ୍ୟବହାର ପାଇଲେ ତାହା ତାଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କଲା । ଡୋକ୍‌ଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ, ପନ୍ଦରବର୍ଷର ପୁଅ ଓ ନିଜେ ଡୋକ୍ ତାଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିଗଲେ । ଟିକିଏ ସୁସ୍ଥ ଅନୁଭବ କରିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଡୋକ୍‌ଙ୍କ ଘରକୁ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରେସନ୍ ଫର୍ମ ମଗାଇବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ପ୍ରଥମ ଦିନରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଡୋକ୍ ଅଭିଭୂତ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ଏକ ଜୀବନୀ ଲେଖିବାରୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରେରଣା ଆସିଲା । ବର୍ଷେ

ଖଣ୍ଡେ ପରେ ଏ ବହି ବାହାରିଗଲା । ବସ୍ତୁତଃ ଡୋକ୍ ହେଲେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଜୀବନୀ ଲେଖକ । ଡୋକ୍‌ଙ୍କ ବହି ଜରିଆରେ ଅନେକ ୟୁରୋପୀୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ ହେଲେ । ଜଣେ ବିଦ୍ରୋହୀଙ୍କୁ ଘରେ କାହିଁକି ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଚର୍ଚ୍ଚର ମୁଖ୍ୟ ଡୋକ୍‌ଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । ଅଧିକନ୍ତୁ ସତର୍କ କରିଦେଲେ ଯେ ଶୀଘ୍ର ବିଦ୍ରୋହୀଙ୍କୁ ବିଦା ନ କଲେ ତାଙ୍କ ଦରମା ବନ୍ଦ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଅଛି ! ଡୋକ୍ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, ''ମୁଁ କେବଳ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ଦାୟୀ । ମୋର ଧାର୍ମିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପରେ ଅନ୍ୟ କେହି ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।''

ଅଳ୍ପ କେଇଦିନ ପୂର୍ବରୁ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଲେଖା ପଢ଼ି ଡୋକ୍ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ଏହାପରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ । ସେଇଟା ଥିଲା ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ। ଡୋକ୍ ଭାବିଥିଲେ ଗାନ୍ଧୀ ଜଣେ ଡେଙ୍ଗା, ଚଉଡ଼ା ଓ ଗମ୍ଭୀର ମଣିଷ ହୋଇଥିବେ । ଏଇ ବାଙ୍ଗର, ପତଳା, ସାବନା ମଣିଷଟିକୁ ଦେଖି ଡୋକ୍ ହତାଶ ହୋଇ ନଥିଲେ, ବରଂ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ । ବିସ୍ମିତ କଲା ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳକୁ ଝଲସେଇ ଦେଉଥିବା ହସ । ଆଉ ସେ ସଳଖ, ନିର୍ଭୀକ ଚାହାଣୀ । ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ପ୍ରେମ ହୋଇଥିଲା ଅବଶ୍ୟ । ମାତ୍ର ଏ ପ୍ରେମକୁ ଗଭୀର କରିବାର ସୁଯୋଗ ବିଧାତା ଆଣିଦେଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ଡୋକ୍‌ଙ୍କର ଜୀବନୀ ବହିଟିକୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଓ ରୋମାରୋଲାଁ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି ।

ଦେହସାରା ବ୍ୟାଣ୍ଡେଜ ହୋଇ ମୋହନ ଖଟରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଯିଦ୍ ଦେଖି ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ଅଫିସର ଆସିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମ ଭାରତୀୟ ଭାବେ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରାଇ ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବେ । ହଲ୍‌ଚଲ୍ ହେବାକୁ ଭୀଷଣ କଷ୍ଟ ହେଉଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଟିପଚିହ୍ନ ଦେଲେ । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ଅଫିସର ଥିଲେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜଣେ ଉଗ୍ର ସମାଲୋଚକ । ତାଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରି ସେ ଲେଖା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଦିନ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ମୋହନ ନିଜ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରାଇଲେ, ତାହା ଦେଖି ସେ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ ।

ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ସରିବା ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଫର୍ମ ମଗାଇଲେ । ଆଟୋର୍ଣ୍ଣି ଜେନେରାଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଗଲା ଯେ ମିର୍ ଆଲାମ୍‌ଙ୍କୁ କୌଣସି ଦଣ୍ଡ ଦିଆ ନଯାଉ ।

ଡୋକ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଦଶଦିନ ରହିବା ଫଳରେ ସମ୍ପର୍କ ଅଧିକ ଗାଢ଼ ହେଲା । ଡାକ୍ତର ଆସି ମୁହଁ, ମୁଣ୍ଡକୁ ବ୍ୟାଣ୍ଡେଜ୍ କରିଥାନ୍ତି, ଔଷଧ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଦିନେ ମୋହନ ଡୋକ୍‌ଙ୍କ ପୁଅକୁ କହିଲେ - ବାପରେ, କୋଦାଳ ନେଇ ବଗିଚାକୁ ଯାଆ । ସେଠୁ ଦି' ମୁଠା ପରିଷ୍କାର ମାଟି ଧରିଆସିବୁ । ପିଲାଟି ସେହିପରି କଲା । ବ୍ୟାଣ୍ଡେଜ୍ ସବୁ ଖୋଲିଦେବାକୁ ମୋହନ ଯିଦ୍ କଲେ । ମୁଣ୍ଡ ଓ ଆଘାତପ୍ରାପ୍ତ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ମାଟି ଲେପ ଦେଇ ବସିଲେ । ଡାକ୍ତର ପହଁଞ୍ଚି ଏ ରୂପ ଦେଖି ତଟସ୍ଥ । ଭାଗ୍ୟକୁ ହାର୍ଟଫେଲ୍ ହେଲାନାହିଁ । ଆଉ ଏ ରୋଗୀର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ କହି ସେ ପଳାଇଲେ । ହେଲେ କୌତୂହଳ

ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଦି ଦିନ ପରେ ଆସି ଦେଖନ୍ତି ତ ମୋହନ ବାରଣ୍ଡାରେ ଗୋଟିଏ ଆର୍ମଚେୟାରରେ ବସି ଫଳ ଖାଉଛନ୍ତି । ଡୋକ୍‌ଙ୍କ ଝିଅ କହେ, ସେଇ ଆର୍ମ ଚେୟାରକୁ ଆମେ ସାଇତି ରଖିଛୁ । ଆଉ ସବୁବେଳେ କହେ - ଏଇଟା ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଚେୟାର ।

ଉଠି ବସି ପାରିବା ପରେ ମୋହନ ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କ ଘରକୁ ଚାଲିଆସିଲେ । ସେଇଠି ଶ୍ରୀମତୀ ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କ ଯତ୍ନ ଦ୍ୱାରା ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କଲେ । ଶ୍ରୀମତୀ ପୋଲାକ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ, ତାଙ୍କରି ଘରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାହା ହେଉଛି କାମ କରୁଥିବା ଭିତରେ ଚଉକି ଉପରେ ବସି ଦି' ମିନିଟ୍ ଶୋଇପଡ଼ିବା । ତା'ପରେ ଉଠି କାମରେ ଲାଗିଯିବା । ଶ୍ରୀମତୀ ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କ ଘରେ ସେକ୍ରେଟାରୀଙ୍କୁ ଡକେଇ ମୋହନ ଚିଠି ଡାକୁଥାନ୍ତି । ମଝିରେ ଶୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ଶ୍ରୀମତୀ ପୋଲାକ୍ ଓ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତି । ମିନିଟିଏ, ଦୁଇମିନିଟ୍ ପରେ ଉଠି ଯେଉଁଠୁ ଛାଡ଼ିଥିଲେ ଠିକ୍ ସେଇ ଅଧାରୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି । କେବେ ପଚାରନ୍ତି ନାହିଁ, 'ହଁ, କ'ଣ କହୁଥିଲିଟି ?' ଏଇ ବିଶେଷ ଶକ୍ତି ତାଙ୍କର ଜୀବନଯାକ ରହିଲା ।

ଭଲ ହୋଇଗଲା ପରେ ମୋହନଙ୍କ ପ୍ରଥମ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ନିଜ ନିଜ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିବାକୁ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା । ଅନେକ ଭାରତୀୟ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ମୋହନଙ୍କ କଥା ମାନି ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରାଇଲେ । ମୋହନ କାହିଁକି ଲୋକଙ୍କୁ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିବାକୁ କହୁଛନ୍ତି, ତାହା ବୁଝାଇ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍‌ରେ ଲେଖିଲେ । ଏଇ ପରିବେଶ ଭିତରେ ସ୍ମଟସ୍ ଘୋଷଣା କଲେ, ଭାରତୀୟମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଯେଉଁ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରୁଛନ୍ତି ସରକାର ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ମାତ୍ର ବାଧତାମୂଳକ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ଆଇନ୍ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ ହେବନାହିଁ । ମୋହନ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧରେ ହୋଇଥିବା ଜବାବ୍ କଥା ମନେ ପକାଇଦେବାରୁ ସ୍ମଟସ୍ ତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏହା ଶକ୍ତ ଧକ୍କା ଦେଲା । ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଇଂରେଜ ଶାସକଙ୍କ ଠାରୁ ଜୀବନସାରା ସେ ତ ଅନେକ ଧକ୍‌କା ଖାଇଛନ୍ତି । ଜଣେ ସେନାଧକ୍ଷ ନିଜ ଜବାବ୍ ଭଙ୍ଗ କରିବା ଘଟଣା ତାଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦେଲା । ତଥାପି ସେ ପରିସ୍ଥିତିର ମୁକାବିଲା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ।

ଭାରତୀୟମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବିଦ୍ରୂପ କଲେ । କହିଲେ, ତାଙ୍କପରି ସରଳ ଲୋକ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ଚାଲ୍ କିପରି ବୁଝିଥାନ୍ତା ? ସେମାନେ ଭୁଲିଗଲେ, ସରଳ ଲୋକ ହିଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବ । ବାରମ୍ବାର ଧୋକା ଖାଇ, କ୍ଷତି ସହି ସତ୍ୟକୁ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ । ନିଜର ନିଷ୍ଠା, ସବୁପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ସହିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଏବଂ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ, ସଦିଚ୍ଛା ବଳରେ ବିଳମ୍ବରେ ହେଲେ ମଧ ସେ ଜିଣିବ । ପ୍ରତିପକ୍ଷକୁ ହରେଇ ଜିଣିବ ନାହିଁ, ତାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଜିଣିବ ।

ଭାରତୀୟମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରୁଥିବାବେଳେ ଆଉ ଏକ ବାଧତାମୂଳକ ଆଇନ୍‌ର ଆବଶ୍ୟକତା କ'ଣ ଥିଲା ? ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ହୀନିମାନ କରିବା । ସେମାନେ ଦାସ, ଇଂରେଜମାନେ ମୁନିବ ଏଇ କଥା ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଚେତାଇଦେବା । ଏ ବିଷୟଟି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ସବୁ ମତଲବ, ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରକୁ ପଦାରେ ପକାଇଦେବା

ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅନ୍ୟତମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ।

ସେମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟରେ ବିଚାର ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ୧୯୦୮ ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ଜୋହନ୍ସବର୍ଗର ହାମନିଆ ମସ୍ଜିଦ୍‌ରେ ମୋହନ ଗୋଟିଏ ସଭା ଡକାଇଲେ । ଗରମାଗରମ ବକ୍ତୃତା ହେଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସରକାରଙ୍କ ପାଖକୁ ଖବର ପଠାଇଥାନ୍ତି ଯେ, ସରକାର ଯଦି କଳା ଆଇନ୍‌କୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଅନ୍ତି ତେବେ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ପୋଡ଼ି ଉତ୍ସବ ବନ୍ଦ କରାଯିବ । ସଭା ଚାଲିଥିବା ବେଳେ ସରକାରଙ୍କ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ଯେ, କଳା ଆଇନ୍ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ ହେବନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦ ଧ୍ୱନୀ ଦେଇ ଏ ଖବରକୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ । ଚେତାଇ ଦେଲେ ଯେ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ପୋଡ଼ିବାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ସେମାନଙ୍କୁ କଠିନ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗିବାକୁ ହେବ । ଅନେକ କିଛି ତ୍ୟାଗ ସହିବାକୁ ହେବ । ମୋହନ ପ୍ରଥମେ ନିଜ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିଥିବା ପ୍ରମାଣପତ୍ରକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ସାମନାରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ପୋଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କୁ ନିର୍ମମ ଭାବେ ଆଘାତ କରିଥିବା ମିର୍ ଆଲାମ୍ ସେଠି ଉପସ୍ଥିତି ଥାଆନ୍ତି । ଆଲାମ୍‌ଙ୍କୁ ଖଲାସ୍ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ସରକାର ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଜେଲଦଣ୍ଡ ଭୋଗି ଖଲାସ ହେବା ପରେ ମୋହନ କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି ଦେଖିବା ପାଇଁ ସେ ଆସିଥାନ୍ତି । ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ପତ୍ରରେ ମୋହନ ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ କରନ୍ତେ ମିର୍ ଆଲାମ୍ ଆସି ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢେଇ ପକେଇଲେ । "ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଭୁଲ୍ ବୁଝିଥିଲି କିମ୍ବା ମୋତେ କ୍ଷମାକର" ଏପରି କୌଣସି ବାକ୍ୟ କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଥିଲା । ଏହାପରେ ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଭାରତୀୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇହଜାର ପ୍ରମାଣପତ୍ର ସଂଗ୍ରହ କରାଗଲା । ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କଡ଼େଇରେ ପକେଇ କିରାସିନୀ ଢାଳି ନିଆଁ ଲଗେଇ ଦିଆଗଲା । ପୋଡୁଥିବା ପ୍ରମାଣପତ୍ରର ଧୂଆଁ ସହିତ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଆନନ୍ଦ କୋଳାହଳ ରବ ମିଶି ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ସେ ଖବର ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା ଲଣ୍ଡନରେ ।

ଲଣ୍ଡନ ଡେଲିମେଲ୍‌ର ଜୋହାନସବର୍ଗ ସାମ୍ବାଦିକ ଭାରତୀୟଙ୍କର ପ୍ରମାଣପତ୍ର ପୋଡ଼ି ଉତ୍ସବକୁ ବୋଷ୍ଟନ ଚା' ଭୋଜି ସହିତ ତୁଳନା କରି ତାଙ୍କ କାଗଜକୁ ଖବର ପଠାଇଦେଲେ । ଆମେରିକା ଇଂଲଣ୍ଡର ଉପନିବେଶ ଥାଏ । ଇଂଲଣ୍ଡରୁ ରପ୍ତାନି ହୋଇ ଆସୁଥିବା ଚା' ପ୍ରଥମେ ଆମେରିକାର ବୋଷ୍ଟନ୍ ବନ୍ଦରରେ ପହଞ୍ଚେ । ଯେତେବେଳେ ଆମେରିକା ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ବ୍ୟାପିଲା, ବୋଷ୍ଟନ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚୁଥିବା ଚା' ପେଟିଗୁଡ଼ିକୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ ଲୋକ ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ନିକ୍ଷେପ କଲେ । ଚା' ପେଟି ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭରେ ନିକ୍ଷେପ ସହିତ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡରେ ନିକ୍ଷେପ ମଧ୍ୟରେ କିଛି ଗୋଟିଏ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଦେଖି ଉକ୍ତ ସାମ୍ବାଦିକ ଏପରି ଏକ ଖବର ପଠାଇଲେ ।

ପ୍ରାୟ ବାରବର୍ଷ ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ କୁଢ଼ କୁଢ଼ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ଜମାକରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେବେଳେ ସେଥିରେ ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ କଡ଼େଇରେ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ପୋଡ଼ା ହେଉଥିବାର ଦୃଶ୍ୟ ତାଙ୍କର ମନେ ପଡୁଥିବ ।

◆◆◆

ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆନ୍ଦୋଳନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଲଣ୍ଡନ ଯାତ୍ରା ବିଫଳ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରମାଣପତ୍ର ସବୁ ଅଗ୍ନିରେ ବିସର୍ଜନ କରିବା ପରେ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ କିପରି ଆଗେଇବାକୁ ହେବ ଗାନ୍ଧୀ ତା'ର ବାଟ ଖୋଜୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରମାଣପତ୍ର ପୋଡ଼ିର ତିନି ସପ୍ତାହ ପରେ ୧୯୦୮ ଅକ୍ଟୋବର ୭ ତାରିଖରେ ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ନିଆଗଲା । ଅଭିଯୋଗ ସରଳ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ନାହିଁ କିମ୍ବା ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବାକୁ ସେ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । କୋର୍ଟରେ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ଆଦେଶ ଦେଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ପଚିଶ ପାଉଣ୍ଡ ଜୋରିମାନା ଦିଅନ୍ତୁ କିମ୍ବା ଦୁଇମାସ ସଶ୍ରମ ଜେଲ୍ ଯାଆନ୍ତୁ। ଏଥର ସଶ୍ରମ ଜେଲଦଣ୍ଡ ହୋଇଥାଏ । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍‌କୁ ଗାନ୍ଧୀ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବାର୍ତ୍ତା ପଠାଇଲେ । ''ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ ରୁହ । ବିଜୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ ।''

ସଶ୍ରମ ଦଣ୍ଡମାନେ ପୂରା ହାଡ଼ଭଙ୍ଗା ପରିଶ୍ରମ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦୈନିକ ନଅଘଣ୍ଟା ପଥର ଭାଙ୍ଗିବା, ଗାତ ଖୋଳିବା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଠିନ କାମ କରିବାକୁ ହେଉଥାଏ । ଜେଲ୍ ଓ୍ୱାଡ଼ରମାନେ ଚିତ୍କାର କରୁଥାନ୍ତି - ଗାନ୍ଧୀ, ଭଲକରି ଖଟ । ଫେରିଲା ବେଳକୁ ଗଣ୍ଠି ଫୁଲିଥାଏ, ହାତ ଗୋଡ଼ ଚଳୁ ନଥାଏ । ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ସ୍ୱରୂପ ଦେହରେ କାଦୁଅ ଲଦି ସେ ଶୁଅନ୍ତି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଭାବେ ତାଙ୍କୁ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ହେଉଥିବାରୁ ସେ ଖୁସି ଥାଆନ୍ତି ।

ଦୁଇ ସପ୍ତାହ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସୀମା ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଜେଲ୍‌ରେ ରହିବା ପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଜେଲ୍‌କୁ ନିଆଗଲା । କଏଦୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି, ହାତକଡ଼ି ପଡ଼ିଥାଏ, ଷ୍ଟେସନ୍‌ରୁ ସିପାହୀମାନେ ଦିନଟାରେ ତାଙ୍କୁ ଚଲାଇ ଚଲାଇ ନେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ନେତା ଓ ଜଣେ ଆଡ଼୍‌ଭୋକେଟ୍‌ଙ୍କୁ ଏପରି ବ୍ୟବହାର ମିଳୁଥିବା ଦେଖି ଭାରତୀୟମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଏ ବ୍ୟବହାର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବାଧିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅସଲ ପରୀକ୍ଷା ରାତିକୁ ଆସିଲା । ସାଙ୍ଘାତିକ ଅପରାଧୀଙ୍କ ମେଳରେ ତାଙ୍କୁ ରଖାଗଲା । ସେମାନେ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗର ଗୁଣ୍ଡା । ସମସ୍ତେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗାରଡେଇ ଚାହିଁଲେ । ଭୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୀତା ପଢ଼ିଲେ । କୌତୁହଳ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ଜଣେ ଆସି ଭଙ୍ଗା ଭଙ୍ଗା ଇଂରାଜୀରେ ପଚାରିଲା - ଏଇଟା କ'ଣ ପଢୁଛ ? ଆଉ ଜଣେ ଆସି ଉଙ୍କି ମାରି କରି ଗଲା । କିଛି ସମୟ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଦେଖିଲେ ଦି' ଜଣଯାକ ଶୋଇ ପରସ୍ପରର ଲିଙ୍ଗ ଦେଖାଦେଖି ହୋଇ ଖୁବ୍ ହସୁଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କ ଭାଷା ବୁଝିପାରୁ ନଥିଲେ । ଏ ପରିବେଶରେ ନିଦ ଆସିବ ? ପାହାନ୍ତାକୁ ସେ ଟିକିଏ ଘୁମେଇ ପଡ଼ିଲେ । ସକାଳୁ ତାଙ୍କର ଦମ୍ଭ ଆସିଲା । ସେ ଭାବିଲେ, ତାଙ୍କର ସହଯୋଗୀ ଭାରତୀୟମାନେ ଏଇ ପରିବେଶ ଭିତରେ ରହୁଥିବେ । ଦଶଦିନ ପରେ ମୋହନଙ୍କୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ କକ୍ଷକୁ ନିଆଗଲା ।

ସେଠାରେ କେତେକ ଭାରତୀୟ ଓ ଆଉ କେତେକ ବନ୍ଦୀ ରହୁଥାନ୍ତି । ପାଇଖାନାରେ କବାଟ ନଥାଏ । ଥରେ ଗାନ୍ଧୀ ପାଇଖାନା ଭିତରେ ଥାଆନ୍ତି, ଜଣେ ନିଗ୍ରୋ ଆସି ଚିତ୍କାର କଲା, ଚଞ୍ଚଳ ବାହାର । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାହାରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ । କ୍ରୋଧରେ ନିଗ୍ରୋ ଜଣକ ଦୁଇହାତରେ ତାଙ୍କୁ ଟେକି ଆଣିଲା । ତଳେ କଚି ଦେଇଥାନ୍ତା, ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀ ଦୁଆରବନ୍ଧରେ ଓହଳିଯାଇ ରକ୍ଷା ପାଇଗଲେ । ଜେଲ ଅନୁଭୂତିରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ଏଁ ଘଟଣାରେ ମୁଁ ଡରିଗଲି ନାହିଁ । ହସିକରି ଚାଲିଆସିଲି । ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଥିବା କେଇଜଣ ଭାରତୀୟ ବନ୍ଦୀ କାନ୍ଦିଲେ ।''

ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଜେଲ୍‌ରେ କିଛିଦିନ ରହି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁଣି ପୁରୁଣା ଜେଲ୍‌କୁ ଫେରିଆସିଲେ । ଦିନକୁ ନଅଘଣ୍ଟା ହାଡ଼ଭଙ୍ଗା ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡୁ ପଛେ ପୁରୁଣା ଜେଲ୍‌ଟି ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା । ସେ ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ ଲେଖା ପଢ଼ିବା ସହିତ ଥୋରୋଙ୍କ 'ସିଭିଲ୍ ଡିସ୍‌ଓବିଡିଏନ୍ସ' ବହିଟି ପଢ଼ିଲେ ।

ସେତେବେଳକୁ ସେ ନିଜେ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଥୋରୋଙ୍କ ବହି ପଢ଼ି ତାଙ୍କର ମନୋବଳ ଦୃଢ଼ ହେଲା । ଇଂରେଜ ପାଠକଙ୍କ ବୋଧଗମ୍ୟ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ମୋହନ ବେଳେବେଳେ 'ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ' ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଅମାନ୍ୟ ଶବ୍ଦଟା ମନକୁ ନ ପାଇବାରୁ ଆଇନ୍ ପ୍ରତିରୋଧ ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଆଇନ୍ ପ୍ରତିରୋଧ ଯାହା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସେଇଆ । ଇଂରେଜମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଶବ୍ଦକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ବୁଝିଲେ ।

ଥୋରୋ(୧୮୧୭-୭୨) ମୋହନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିବା ଆଉଜଣେ ମହାନ ଲେଖକ । ସେ ନିଗ୍ରୋମାନଙ୍କ ଦାସତ୍ୱକୁ ଖୋଲାଖୋଲି ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲେ । ମଣିଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପରେ ଚର୍ଚ୍ଚ, ରାଷ୍ଟ୍ର, ସଂସ୍କୃତି, ପରମ୍ପରା ଅଙ୍କୁଶ ଲଗାଇବା ତାଙ୍କର ସହ୍ୟ ହେଉ ନଥିଲା । ଥୋରୋ ଆମେରିକାବାସୀ । କଙ୍କଡ଼ ସହର ଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ କୁଡ଼ିଆ ତୋଳି ସେଠାରେ ସେ ଏକୁଟିଆ ବାସ କରୁଥିଲେ । ନିଜ ହାତରେ ଚାଷ କରି ଯେଉଁ ଖାଦ୍ୟ ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ ସେତିକି ଖାଉଥିଲେ । ଥୋରୋଙ୍କ ଲେଖା ଅପେକ୍ଷା ତାଙ୍କର ଜୀବନ ମୋହନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିବ । ଥୋରୋ ଭାବିଲେ, ଯେଉଁ ସରକାରକୁ ସେ ଅନ୍ୟାୟୀ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି ତାକୁ କର ଦେବେ କିପରି ? ଟିକସ ନ ଦେଇ ସେ ଜେଲ୍ ଗଲେ । ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ ଟିକସ ଦାଖଲ କରିଦେବାରୁ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ପରେ ମୁକ୍ତି ପାଇଲେ । ଚବିଶ ଘଣ୍ଟାର ଜେଲ୍ ଅନୁଭୂତି ଥୋରୋଙ୍କ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲା । ଜେଲ୍‌ରୁ ଫେରି ସେ ଲେଖିଲେ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ।

ଥୋରୋଙ୍କ ମତ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ ମିଳିଯାଉଥିଲା । ଥରୋ କହିଲେ ଯଦି ଶହେଜଣ, ଦଶଜଣ, ଏପରିକି ଜଣେ ଆମେରିକୀୟ ନିଗ୍ରୋଙ୍କୁ ଦାସ ରୂପେ ରଖିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରେ ଓ ଏଥିପାଇଁ ଜେଲ୍ ଯାଏ, ତେବେ ଆମେରିକାରୁ ଦାସତ୍ୱ ପ୍ରଥା ହଟିଯିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ଏହିପରି ଥିଲା ।

ଭାରତୀୟଙ୍କର ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ପ୍ରମାଣପତ୍ର ପୋଡ଼ିବା ଖବର ବ୍ୟାପି ଯିବାରୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍

ସରକାର ଉତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ଅନେକ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା, କେତେକ ଜୋରିମାନା ଦେଲେ । କେଇଜଣଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ରୁ ତଡ଼ି ଦିଆଗଲା । ତେବେ ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ କେହି ବିଶିଷ୍ଟ ଭାରତୀୟ ନଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଜେଲ୍ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳୁ ବୋଲି ଅନେକ ମୋହନଙ୍କ ପାଖରେ ଅଳି କରୁଥାନ୍ତି । ଜେଲ୍ ଯିବା ବଡ଼ ସହଜ । ଜଣେ ଭାରତୀୟ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ପ୍ରଦେଶରେ ପଶିବା ମାତ୍ରେ ତାକୁ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ମଗାଯାଏ । ସେ ଦେଇପାରେନା ଓ ଜେଲ୍ ଯାଏ । ଜଣେ ଜଣେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ପାଞ୍ଚ ପାଞ୍ଚଥର ଜେଲଦଣ୍ଡ ଭୋଗିଛନ୍ତି । ଉପାୟ ସୋଜା । ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ ହୋଇ ନାଟାଲ୍ ଚାଲିଆସିନ୍ତି । ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ କରି ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସୀମା ଭିତରେ ପଶନ୍ତି । ସତେ କି ଜେଲ୍‌ଟା ମାମୁଁଘର । ପ୍ରକୃତରେ କିନ୍ତୁ ଜେଲ୍‌ରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସୁବିଧା ପରିସ୍ଥିତିରେ ରହି କଠୋର ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା ।

୧୯୩୨ରେ ପୁନାସ୍ଥିତ ଯେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍‌ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମହାଦେବ ଦେଶାଇଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଜେଲ୍‌ରେ ଚଳିବା ଯେରବାଡ଼ା ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଗାଳିମାଡ଼ ହେଉଥିଲା । ଏ କାମ ଜେଲ୍ କର୍ମଚାରୀମାନେ କରୁନଥିଲେ, ଜୁଲୁ କଏଦୀ କରୁଥିଲେ । ଥରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବସିଛନ୍ତି,ଜଣେ ଜୁଲୁ କଏଦୀ ଆସିଲା ଓ ତାଙ୍କୁ ଚାପୁଡ଼ାଏ ପକେଇ ଠେଲିଦେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ କାନ୍ଥରେ ପିଟି ହୋଇଗଲେ । ଭାଗ୍ୟକୁ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଫାଟିଲା ନାହିଁ । ବାହାର ଦୁନିଆଁରେ ସର୍ବଦା ନିର୍ଯାତିତ, ଅପମାନିତ ଜୁଲୁଟିଏ ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମକରି ମାଡ଼ ଗାଳି ଦେବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଲା ତ ! ସେ କ'ଣ ଜାଣିଛି ମହାତ୍ମା କିଏ ? ତା'ଛଡ଼ା ମହାତ୍ମା ବ୍ୟତୀତ କିଏ ବା ତା ମାଡ଼ ସହିବ ?

୧୯୦୮ ନଭେମ୍ବରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖବର ପାଇଲେ ଯେ ବା'ଙ୍କ ଦେହ ଭୀଷଣ ଖରାପ । ପ୍ରଚୁର ରକ୍ତସ୍ରାବ ହେଉଛି । ଜୋରିମାନା ଦେଇ ସେ ଅକ୍ଳେଶରେ ଜେଲ୍‌ରୁ ମୁକୁଳି ପାରିଥା'ନ୍ତେ । ମାତ୍ର ସେପରି କରିଥିଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା । ଜେଲ୍ ଭିତରୁ ବା'ଙ୍କ ପାଖକୁ ସେ ଯେଉଁ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଚିଠିଟି ଦେଇଥିଲେ ତା'ର କିଛି ଅଂଶ ଏଠି ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଉଛି । ''ତମର ଦେହ ଭୀଷଣ ଅସୁସ୍ଥ ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ ଆଜି ୱେଷ୍ଟଙ୍କ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ପାଇଲି । ମୋର ହୃଦୟ ହାହାକାର କରିଉଠୁଛି । ମତେ ଖୁବ୍ ଦୁଃଖ ଲାଗୁଛି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତମ ପାଖକୁ ଯାଇ ତମର ସେବା କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଂଗ୍ରାମ ପାଇଁ ମୁଁ ସବୁକିଛି ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଛି । ତେଣୁ ମୁଁ ତମ ପାଖକୁ ଯିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନି । ଯଦି ଜୋରିମାନା ଦେଇଦିଏ ତେବେ ଜେଲ୍‌ରୁ ମୁକୁଳି ତମ ପାଖକୁ ଯାଇପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସେପରି କରିବି ନାହିଁ । ତମେ ସାହସ ରଖ, ଭଲ କରି ଖିଆପିଆ କର, ସୁସ୍ଥ ହୋଇଯିବ । ମୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ଯଦି ତମେ ଚାଲିଯାଅ ତେବେ ମୁଁ କହିବି, ମୁଁ ବଞ୍ଚି ଥାଉ ଥାଉ ମୋ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇ ତମେ କିଛି ଭୁଲ୍ କରିନ । ମୁଁ ତମକୁ ଏତେ ଭଲ ପାଏ ଯେ ଯଦି ତମର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ, ତଥାପି ମୁଁ ସର୍ବଦା ତୁମର ସାନିଧ୍ୟ ପାଉଥିବି... । ଯଦି ତମେ ମରିଯଅ, ତେବେ ବୁଝିବି ତମ ଜୀବନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯଜ୍ଞରେ ଆହୁତି ପାଇଲା । ମୋର ସଂଗ୍ରାମ କେବଳ ରାଜନୈତିକ ନୁହେଁ । ଏହା ଧାର୍ମିକ, ତେଣୁ ଶୁଦ୍ଧ ।''

ଡିସେମ୍ବର ୧୨ ତାରିଖରେ ମୋହନ ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ ହେଲେ । ମାତ୍ର ଖଲାସ ହୋଇ ବା'ଙ୍କ ପାଖକୁ ଛୁଟିଗଲେ ନାହିଁ । ଆନ୍ଦୋଳନ କଥା ବୁଝାବୁଝି କରି ପନ୍ଦର ଦିନ ପରେ ବା'ଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ସାଙ୍ଘାତିକ । ଅପରେସନ୍ କରିବାକୁ ଡାକ୍ତର ଜୋର୍ କଲେ । ମୋହନ ବାଧ ହୋଇ ରାଜି ହେଲେ । କିଛିଦିନ ପରେ ବା'ଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ ଉନ୍ନତି ହେଉଛି ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସେ ଡରବାନ୍ ଛାଡ଼ି ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଚାଲିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ଫୋନ୍‌ରେ ବା'ଙ୍କ ଖବର ବୁଝୁଥାନ୍ତି । ବା'ଙ୍କୁ ଗୋମାଂସ ସୁରୁଆ ଦେବା ଦରକାର ବୋଲି ଦିନେ ଡାକ୍ତର ଜଣାଇଲେ । କଥାଟା ଶୁଣି ଗାନ୍ଧୀ ଏପରି ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଯେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡରବାନ୍ ଛୁଟି ଆସିଲେ । ଡାକ୍ତର ଶାନ୍ତ ଭାବେ କହିଲେ ସେ କେବେଠୁ ଗୋମାଂସ ସୁରୁଆ ଦେଲେଣି ! ଡାକ୍ତରଙ୍କ ସହିତ ମୋହନଙ୍କର ପଟାଏ ଲାଗିଗଲା । ଡାକ୍ତର କହିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ରୋଗୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପଥ୍ୟ ଔଷଧ ଦେବାକଥା ସେ ଦେବେ । ଏଥିରେ କାହାର ହସ୍ତକ୍ଷେପକୁ ସେ ପସନ୍ଦ କରୁନାହାନ୍ତି । ଏହାର କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ଗାନ୍ଧୀ ବା'ଙ୍କୁ ଫିନିକ୍ସ ନେଇଗଲେ । ସେତେବେଳକୁ ରୋଗୀ ଖୁବ୍ ଦୁର୍ବଳ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଫିନିକ୍ସ ଯାଏ ନେବା କାଠିକର ପାଠ । ମାତ୍ର ମୋହନଙ୍କ ଜିଦ୍ କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ଫିନିକ୍ସ ଯାଏ ବା'ଙ୍କୁ ବୋହି ନେବାପାଇଁ ୱେଷ୍ଟ ଛଅଜଣ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ଫିନିକ୍ସରେ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ଅଧିକ ରକ୍ତସ୍ରାବ ହେଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା କାମ ଦେଉ ନଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଉପଦେଶ ଦେଲେ, ଲୁଣ ଓ ଡାଲିଜାତୀୟ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବାକୁ ହେବନାହିଁ । ଏ ଦୁଇଟି ବା'ଙ୍କୁ ମନା ହେଲା ଓ ନିଜେ ଗାନ୍ଧୀ ବି ଖାଇଲେ ନାହିଁ । ଏ ବିଷୟ ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ବାପୁଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାରେ ବା' ଭଲ ହୋଇଯାଆନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପରି କ୍ୱାକ୍ ଜଣେ ବିଚକ୍ଷଣ ଡାକ୍ତର ବୋଲି ଜନରବ ଖେଳିଗଲା ।

ନିଜକୁ ସେ କ୍ୱାକ୍ ବୋଲି ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏ ଘଟଣା ଘଟିବାର ଅନେକ ବର୍ଷ ପରେ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖା ହେଲା । ବା' ଆରୋଗ୍ୟ ହେବାର ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ତାଙ୍କୁ କ୍ୱାକ୍ ଡାକ୍ତର ବୋଲି ଥରେ ଶୁଣିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସେ କଥା ପୁଣି କହିଲେ ତାଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ଓ ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ଗୋଖଲେ ! ଭାଷାଟା ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ବାଧିଥିଲା । ଗୋଖଲେ କ'ଣ, ଜଣେ ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ବିଚାର, ଏପରିକି ଅହିଂସା ନୀତିକୁ ନେଇ ପରିହାସ କଲେ ବାପୁ ତାହା ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା ଜ୍ଞାନକୁ ହାଲୁକା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବା ବାପୁଙ୍କର ଆଦୌ ସହ୍ୟ ହେଉନଥିଲା । ଗୋଖଲେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆସିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଡାଇବେଟିସ୍ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅସୁସ୍ଥତା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଖଲେଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ଦିନକୁ ଦୁଇ ବକତରୁ ଅଧିକ ନ ଖାଇବା, ମଝିରେ ମଝିରେ ଉପବାସ କରିବା, କ୍ରମଶଃ ରନ୍ଧା ଖାଦ୍ୟ କମେଇ କେବଳ ଫଳମୂଳ ଖାଇବା, ନିୟମିତ ଚାଲିବା ପ୍ରଭୃତି ନିୟମ ପାଳନ କଲେ ତାଙ୍କର ବେମାରି ସବୁ କମିଯିବ । ଗୋଖଲେ ତାଙ୍କ ଉପଦେଶକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ତ ଦେଲେ ନାହିଁ, ବରଂ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ କ୍ୱାକ୍ ଡାକ୍ତର ବୋଲି କହିଲେ । ଖାଦ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା

ଉପରେ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନକୁ ନେଇ ଥଟା କଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କେତେ ବାଧେ ତାହା ଜାଣିଥିଲେ ଗୋଖଲେ କଦାପି ଏପରି ଭାଷା କହିନଥାନ୍ତେ । ତେବେ, ରୋଗୀ ଯଦି ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଉପହାସ କରେ, ପ୍ରକୃତ ଡାକ୍ତର କ'ଣ ସେ କଥା ଧରିବସିବ ? ଗୋଖଲେ ଫେରିଗଲା ପରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ଯେ ଅକିଞ୍ଚନ କ୍ୱାକ୍ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଉପଦେଶ ସେ ଦୟାକରି ପାଳନ କରନ୍ତୁ !

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଯାଇଥାନ୍ତି । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଥାନ୍ତି । କବିଙ୍କ ପାଇଁ ଖାଇବାକୁ ଆସିଲା । ଲୁଚି ଓ ଆଉ କିଛି ତରକାରୀ ପତ୍ର । ବଙ୍ଗାଳୀଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଖାଦ୍ୟ । ଲୁଚି ଦେଖି ବାପୁ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ ! କହିଲେ, ମଇଦା ତ ବିଷ ! କବି ହସିଦେଇ କହିଲେ, ସ୍ଲୋ ପଏଜନ୍ ହୋଇଥିବ । ଯଦି କବିଗୁରୁ ଓ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପରି ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଟାଣନ୍ତି ତେବେ କ'ଣ କରାଯିବ ?

ଅବଶ୍ୟ ମାନିବାକୁ ହେବ ଯେ ଅତି ଅଳ୍ପ ଓ କେବଳ ନିର୍ବାଚିତ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇ ଏବଂ ଉପବାସ କରି ବାପୁ ନିଜକୁ ଯେପରି କର୍ମଠ କରି ରଖିଥିଲେ ତାହା ବିରଳ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ଦିନକୁ ଚାଳିଶ ମାଇଲ ଚାଲୁଥିଲେ, ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ଟପିବା ପରେ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ଦିନେ ଦିନେ ଚାଳିଶ ମାଇଲ ଚାଲିଛନ୍ତି । ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦିନକୁ ଅଠରଘଣ୍ଟା ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ, ଜେଲ୍ ଭିତରେ ଥିବା ଦିନଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ।

କିଛିଦିନ ପରେ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଫେରନ୍ତେ ସେଇ ପୁରୁଣା ଅଭିଯୋଗରେ ମୋହନଙ୍କୁ ପୁଣି ଗିରଫ କରାଗଲା । ଏଥର ଦିଗୁଣା ଜୋରିମାନା ଓ ଅନାଦାୟେ ତିନିମାସ ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ହୋଇଥାଏ । ଜୋରିମାନା ଦେବାର ପ୍ରଶ୍ନ ନଥିଲା । ତୃତୀୟ ଥର ପ୍ରିଟୋରିଆ ଜେଲ୍‌ରେ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଦୈହିକ ଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ତାହା ଦ୍ୱିତୀୟଥର ଠାରୁ ବଳିଗଲା । ଜେଲ୍‌ଖାନାର କଳା ପିଚୁ ଚଟାଣ ଓ ଝରକାର ଲୁହା ସବୁ ଘଷି ଘଷି ସଫା କରିବା କାମ ତାଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଦଶଫୁଟ ଲମ୍ବା, ସାତଫୁଟ ଚଉଡ଼ା ଗୋଟିଏ ଅନ୍ଧାରିଆ କୋଠରୀରେ ସେ ରହୁଥାନ୍ତି । ପରିଶ୍ରମ ଫଳରେ ମୋହନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଭୟଙ୍କର ବିନ୍ଧୁଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସେ କହିଥାନ୍ତି ଯେ, ସ୍ମାଟସ୍ ତାଙ୍କୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେ ଭାଙ୍ଗିବେ ନାହିଁ । ଶନିବାର ଓ ରବିବାର ଦିନ ଦୁଇଟିରେ ସେ କିଛି ବିଶ୍ରାମ ପାଉଥିଲେ । ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କ କବିତା ପାଠରୁ ତାଙ୍କୁ ବଳ ମିଳୁଥିଲା ।

୧୯୦୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମେ ୨୪ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧୀ ମୁକ୍ତି ପାଇଲେ । ସାଧାରଣତଃ ସକାଳ ନଅଟାବେଳେ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ମୁକ୍ତିମିଳେ । ମାତ୍ର ଭାରତୀୟଙ୍କ ଭିଡ଼କୁ ଏଡ଼େଇ ଯିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ସକାଳ ସାଢ଼େ ସାତ ବେଳେ ଛାଡ଼ି ଦିଆଗଲା ।

◆◆◆

ଲଣ୍ଡନରୁ ସମର୍ଥନ ଚେଷ୍ଟା

ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିବା ଆଇନ୍ ସହିତ ଟ୍ରାନସ୍ଭାଲର ସରକାର ତାଙ୍କ ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଆଇନ୍ ପାଶ୍ କରେଇଥାନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସମେତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦେଶୀ ଶିକ୍ଷାଗତ ଯୋଗ୍ୟତା ପରୀକ୍ଷା କଲା ପରେ ତାଙ୍କୁ ଟ୍ରାନସ୍ଭାଲରେ ରହିବାର ଅନୁମତି ମିଳିବ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଂଗ୍ରାମ ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଥାଏ । ଭାରତୀୟ ସଂଘର ସମର୍ଥନରେ ମୋହନ ଓ ହାଜୀ ହବିବ୍ ଇଂରେଜ ନେତାଙ୍କୁ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଙ୍କଟ ବୁଝାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲଣ୍ଡନ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡର ଖବରକାଗଜ ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ହେଉଥିବା ଅବିଚାର କଥା ଅବଗତ କରାଇବା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ଜେଲରେ ବନ୍ଦୀ ଭାବେ ରହିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟଙ୍କ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଅନେକ ଭାରତୀୟ ବନ୍ଦୀ ଭାବେ ଥାଆନ୍ତି । ଏ ଖବର ଲଣ୍ଡନରେ ପହଞ୍ଚିଥାଏ । ଇଂରେଜ ନେତା, ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସବୁକଥା ଜଣାଇବା, ସେମାନଙ୍କ ସମର୍ଥନ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ୧୯୦୯ ମେ’ ୨୪ ରେ ଖଲାସ ହୋଇ ମୋହନ ଠିକ୍ ମାସକ ପରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାର ଲଣ୍ଡନ ଯାତ୍ରା କଲେ । ହାଜୀ ହବିବ୍ ଦେଖିବାକୁ ମୋହନଙ୍କ ପରି । ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦେଖି ଲୋକେ ଭାବନ୍ତି, ଏମାନେ ଦି ଭାଇକି !

ଗାନ୍ଧୀ ଯାଇଁ ରହିଲେ ୱେଷ୍ଟ ମିନିଷ୍ଟର ପ୍ୟାଲେସ୍ ହୋଟେଲରେ । ଖୁବ୍ ବଡ ହୋଟେଲ ଦୈନିକ ବହୁତ ଖର୍ଚ୍ଚ । ମାତ୍ର ବ୍ରିଟିଶ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟକୁ ପାଖ । ସେଠାକୁ ପ୍ରତିଦିନ ଚାଳିଶ ପଚାଶ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟ ସଭ୍ୟ ଆସୁଥାନ୍ତି । ଆମ୍ବାସଡର୍ ଓ ଅନ୍ୟ ଦେଶର ନେତାମାନେ ଆସି ରହନ୍ତି । ମୋହନ ଦେଖିଲେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକୀୟ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ଏ ହୋଟେଲରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ଅଛି । ପରେ ଅବଶ୍ୟ ବିପୁଳ ପରିମାଣର ଅର୍ଥଶ୍ରାଦ୍ଧ କରିଥିବାରୁ ଅନୁତାପ କରିଥିଲେ ।

ଅନେକ ଭାରତୀୟ ଯୁବକ ପ୍ୟାଲେସ୍ ହୋଟେଲ୍‌ରେ ଗହଳି କରନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା କଥା, ଭାରତ କଥା ଚର୍ଚ୍ଚା ହୁଏ । ଲଣ୍ଡନର ଅନେକ ବିଶିଷ୍ଟ ନେତାଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସୁସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥାଆନ୍ତି ଆର୍ଥର ଓଲିଭର୍ ରସେଲ୍ । ଇଂଲଣ୍ଡ ଏହି ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟାରନ୍ ଆମ୍ପଟହିଲ୍ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ । ମାଡ୍ରାସ୍‌ର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ହିସାବରେ ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇ ଥାଆନ୍ତି । କିଛି କାଳ,ମାତ୍ର ୩୫ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ ଦାୟିତ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ନୀତିବାନ୍ ମଣିଷ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ବଙ୍ଗ ବିଭାଜନ ଆଦେଶନାମାରେ ସେ ଦସ୍ତଖତ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସେ ଭଲ ପାଇଗଲେ ଓ ଲଣ୍ଡନର ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ କରାଇଦେଲେ । ଡୋକ୍ ଲେଖିଥିବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜୀବନୀ ଲଣ୍ଡନରେ ଛାପା ହେଉଥାଏ । ତାର ଏକ ମୁଖବନ୍ଧ

ଲେଖିବା ପାଇଁ ଆମ୍ପଟହିଲ୍ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ବହିଟିକୁ ମନଦେଇ ପଢ଼ି ସେ ଏହାର ଏକ ଦୀର୍ଘ ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଗାନ୍ଧୀ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇ ନଥାନ୍ତି । ତଥାପି ଜଣେ ପୂର୍ବତନ ଭାଇସ୍‌ରାୟ ଓ ହାଉସ୍ ଅଫ୍ ଲର୍ଡସ୍‌ର ଜଣେ ଓଜନଦାର ସଭ୍ୟ ଉପର ଠାଉରିଆ ଭାବେ ପୃଷ୍ଠାଏ ମୁଖବନ୍ଧ ନ ଲେଖି ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖିବା ଅନେକଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କରିଥିଲା ।

ଆମ୍ପଟହିଲ୍‌ଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଫଳରେ ଭାରତ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ସେକ୍ରେଟେରୀ ଅଫ୍ ଷ୍ଟେଟ୍‌ସ(ଆମ କେନ୍ଦ୍ର କ୍ୟାବିନେଟ ମନ୍ତ୍ରୀ ପାହିଆର)ଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନେତାମାନଙ୍କ ସହିତ ଭେଟରେ କୌଣସି ଆଖିଦୃଶିଆ ଫଳ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଭାରତକୁ ଯାଇ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସମସ୍ୟା ବିଷୟ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷ ପଠାଇଲେ । ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ନିୟମିତ ଚିଠିପତ୍ର ଦେଲେ । ମାତ୍ର ଚାରିମାସ ଲଣ୍ଡନରେ ରହି ମୋଟା ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରିଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅନୁତାପ ଆସିଲା । ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଫେରିଗଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସମସ୍ୟାର କୌଣସି ସମାଧାନ ସୂତ୍ର ସିନା ମିଳିଲା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଲଣ୍ଡନ ରହଣି ତାଙ୍କର ବୃଥା ଯାଇ ନଥିଲା । ଭାରତର ସମସ୍ୟା ସେତେବେଳେ ଲଣ୍ଡନରେ ଗମ୍ଭୀର ଭାବେ ଆଲୋଚିତ ହେଉଥାଏ । ସ୍ୱରାଜ ଦାବୀ କରି ଛୋଟ ଛୋଟ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ ଦଳ ଭାରତରେ ସକ୍ରିୟ ହୋଇ ଉଠିଥାନ୍ତି । ଲଣ୍ଡନରେ ମଧ ଭାରତୀୟ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭେଟି କହିଲେ ଯେ ବିନା ହିଂସାରେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ । ଏଇସବୁ ଆଲୋଚନା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଯେପରି ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିଥିଲା ସେସବୁକୁ ସେ ଜାହାଜରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଫେରିବା ବାଟରେ 'ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ' ନାମକ ବହିରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ।

୧୯୧୯ ଜୁଲାଇ ୧୦ ତାରିଖରେ ମୋହନ ଲଣ୍ଡନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏହାର ଆଠଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଲଣ୍ଡନରେ ଏକ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟକର ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଘଟି ଯାଇଥାଏ । ଯେଉଁ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ସମ୍ପର୍କରେ ଜୁଲାଇ ଦଶ ପରେ ମଧ ଲଣ୍ଡନ ଖବରକାଗଜମାନଙ୍କରେ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଥାଏ । ମଦନଲାଲ ଡିଂଗ୍ରା ନାମକକ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ବିପ୍ଳବୀ ସାର୍ କର୍ଜନ ୱାଲିଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଥାନ୍ତି । ଡିଂଗ୍ରା ଥିଲେ ଭାରତୀୟ ଡାକ୍ତରୀ ଛାତ୍ର । ସାର କର୍ଜନ ୱାଲି ଥିଲେ ଭାରତ ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ ସେକ୍ରେଟାରୀଙ୍କ ଏ.ଡି.ସି. । ଡିଂଗ୍ରା ଜଣେ ଡେଙ୍ଗା ଓ ବଳିଷ୍ଠ ମରହଟ୍ଟା ଯୁବକ । ଦୁଇଟି ପିସ୍ତଲ ସହିତ ଧରାପଡି ଡିଂଗ୍ରା ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାପାଇଁ ସେ ୱାଲିଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ଏ ହତ୍ୟାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭୀରୁର କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଯଥାର୍ଥରେ ନିନ୍ଦା କରିଥିଲେ । କାରଣ ତାଙ୍କୁ ଭାରତୀୟଙ୍କର ଏକ ସାମାଜିକ ଉତ୍ସବକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଭାରେ ଜଣେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ଅତିଥିଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା ଠିକ୍ ହେଲାନାହିଁ ।

କାଠଗଡାରେ ଛିଡା ହୋଇ ଡିଂଗ୍ରା କହିଥିଲେ, ''କିପରି ମରିବାକୁ ହେବ କେବଳ ସେଇକଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତର ଲୋକେ ଶିଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେଇଥିପାଇଁ ମୁଁ ମରୁଛି ଓ

ଶହୀଦ୍ ହୋଇ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଛି ।'' ଢିଂଗ୍ରା ଏପରି ଏକ ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ତାହା ଶୁଣି ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡିଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ ଯେ ଢିଂଗ୍ରାଙ୍କ ଭାଷଣ ଦେଶପ୍ରେମର ଏକ ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ଭାଷଣ । ଅନେକ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଢିଂଗ୍ରାଙ୍କ ଭାଷଣ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଆଣି ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା ଅବଶ୍ୟ ନିନ୍ଦନୀୟ । ତେବେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଢିଂଗ୍ରାଙ୍କ ଦେଶପ୍ରେମକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିନାହାନ୍ତି । ବହୁବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କ କଥା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବିଛନ୍ତି । ଢିଂଗ୍ରା ଯଦି ନୀରବ ରହିଥାନ୍ତେ ତେବେ ଯାବଜ୍ଜୀବନ କାରାଦଣ୍ଡ ପାଇଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ନିର୍ଭୀକ ଓ ଉଗ୍ର ବିବୃତି ଖବରକାଗଜରେ ବାହାରିବା ପରେ ଅଗଷ୍ଟ ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କୁ ଫାଶି ହେଲା ।

ଢିଂଗ୍ରାଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସମବେଦନା ଥାଏ କିନ୍ତୁ ଆଦୌ କୌଣସି ସମର୍ଥନ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍‌ରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, ''ମୋ ମତରେ ଢିଂଗ୍ରା ନିରୀହ । ନିଶାଗ୍ରସ୍ତ ଥାଇ ସେ ହତ୍ୟାକଲେ । ମଦ ବା ଭାଙ୍ଗ କେବଳ ନିଶା କରାଏ ନା, ଗୋଟିଏ ଭ୍ରାନ୍ତ ଆଦର୍ଶ ମଣିଷକୁ ନିଶାଗ୍ରସ୍ତ କରିଥାଏ । ଢିଂଗ୍ରାଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏଇୟା ହେଲା । ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ମରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ଭଲ ଭାବେ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ସେ ଯେଉଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେଲେ ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ସାହସର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ । ମୁଁ ଯାହା ଆଗରୁ କହିଛି, ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ ମଣିଷ ନିଶାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ କରିପାରେ ଓ ନିଶା ତାର ମୃତ୍ୟୁଭୟ ଦୂର କରିଦିଏ । ମଣିଷର ନିଜ ସାହସ (ନିଶା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁନଥିବା) ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଗଭୀର ରହେ, ଅତୁଟ ରହେ । ଭଲଭାବେ ଭାବିଚିନ୍ତି ମଣିଷ ଯେଉଁ ସାହସିକ ପଦକ୍ଷେପ ନିଏ ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ସାହସ ।''

ସାତବର୍ଷ କରେ ବନାରସ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଢିଂଗ୍ରାଙ୍କ କଥା କହିଲେ । ଏଥିରେ ଢିଂଗ୍ରା ପ୍ରତି କିଛି ପ୍ରଶଂସା ଥିଲା, କିଛି ଆତଙ୍କ ବି ଥିଲା । ଢିଂଗ୍ରା କହିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଅନ୍ୟ କେହି ଦାୟୀ ନୁହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ମତାଇଥିଲେ ସାବରକର । ସାବରକର ଜଣେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ବିପ୍ଳବୀ ଓ ଗୋଟିଏ ହୋଟେଲ ଚଳାଉଥାନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରମାନେ ତାଙ୍କ ହୋଟେଲକୁ ଆସନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ସାବରକରଙ୍କୁ ଛବିଶ ବର୍ଷ । ମାସ ମାସ ଧରି ସେ ଢିଂଗ୍ରାଙ୍କୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି। ମଣିଷ ତ ମରିବ କିନ୍ତୁ ଦେଶ ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେଇଥିବା ଶହୀଦ ଅମର ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଛନ୍ତି । ବଙ୍ଗଳାର ବିଭାଜନ ପାଇଁ ଦାୟୀ ଭାରତର ପୂର୍ବତନ ବଡଲାଟ ଲର୍ଡ କର୍ଜନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଥରେ ଢିଂଗ୍ରା ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ତାହା ସଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ବିଫଳତା ପାଇଁ ସାବରକର ଢିଂଗ୍ରାଙ୍କୁ ଛିଗୁଲେଇଲେ । ଓ୍ୱାଲିଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା ଦିନ ସାବରକର ଢିଂଗ୍ରାଙ୍କ ହାତକୁ ଗୋଟିଏ ପିସ୍ତଲ ବଢ଼େଇଦେଇ କହିଥିଲେ, ''ଯଦି ଏଥର ବିଫଳ ହୁଅ ତେବେ ଆଉ ତମ ମୁହଁ ମତେ ଦେଖାଇବ ନାହିଁ ।''

ଓ୍ୱାଲିଙ୍କ ହତ୍ୟା ପଛରେ କେବଳ ସାବରକର ନଥିଲେ । ହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ଅନେକ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରଙ୍କର କିଛି କରିବାର ବ୍ୟାକୁଳତା ଢିଂଗ୍ରାଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ବିଦ୍ରୋହୀ ଛାତ୍ରଙ୍କର ନେତା ଥିଲେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ସୋସିଓଲୋଜିଷ୍ଟ

ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ କୃଷ୍ଣବର୍ମା । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ସୋସିଓଲୋଜିଷ୍ଟ ଥିଲା ଇଂରେଜ ବିରୋଧୀ ବିଦ୍ରୋହୀ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିରଖିଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଏମାନେ କୃଷ୍ଣବର୍ମା ଆରମ୍ଭ କରିଥିବା ଇଣ୍ଡିଆ ହାଉସ୍‌ରେ ନିୟମିତ ଏକାଠି ହେଉଥିଲେ । କୃଷ୍ଣବର୍ମା ଥିଲେ ଖୁବ୍ ଧନୀ ଯୁବକ କିନ୍ତୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଭଳି ଚଳୁଥିଲେ । ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀଙ୍କୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର କିଣି ଯୋଗାଇବା ଓ ବୈପ୍ଳବିକ ଲେଖା ଲେଖି ମାଧ୍ୟମରେ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିବା ତାଙ୍କର କାମ ଥିଲା । ସେ ବହୁତ ପଢ଼ାପଢ଼ି କରୁଥିଲେ । ସେ କହୁଥିଲେ ଭାରତୀୟ ଯୁବକମାନେ ୟୁରୋପ ଆସନ୍ତୁ । ଦୁଇବର୍ଷ କଠିନ କରିଶ୍ରମ କରି ପଢ଼ାପଢ଼ି କରନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ଭାରତ ଫେରି ଚାକିରୀ ନକରି ଦେଶସେବାରେ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରନ୍ତୁ । କୃଷ୍ଣବର୍ମା ଓ ଆହୁରି ଅନେକ ଯୁବକ ସ୍ପେନ୍‌ସର୍‌ଙ୍କ ବଡ ଭକ୍ତ ଥିଲେ । ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟ ଯୁବକଙ୍କ ମତିଗତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଚେଷ୍ଟରଟନ୍ କହିଲେ - ଏମାନେ ନିଜଦେଶର ସଂସ୍କୃତି, ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ନହୋଇ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଅନ୍ଧାନୁସରଣ କରୁଛନ୍ତି ।

ଢିଂଗ୍ରା ଧରାପଡିବା ପରେ କୃଷ୍ଣବର୍ମା ଲୁଚିକରି ଫ୍ରାନସ୍ ପଳାଇଲେ । ପୋଲିସ୍ ତାଙ୍କ ପତ୍ରିକାର ମୁଦ୍ରାକାର ଜଣେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଧରିଲେ । ସାବରକର, ପୂରାନାମ ବିନାୟକ ଦାମୋଦର ସାବରକର, ଧରାପଡିଲେ । ୱାଲିଙ୍କ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡର ଆଠଦିନ ପରେ ମୋହନ ଲଣ୍ଡନରେ ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରି ଅନେକ ଭାରତୀୟ ଜେଲ ଯାଇଥିବାରୁ ଲଣ୍ଡନର ଭାରତୀୟ ମହଲରେ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ସୁପରିଚିତ ନାମ ହୋଇଥାଏ । ଇଂରେଜ ରାଜନୈତିକ ନେତାମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଯୁବକଙ୍କର ମନୋଭାବ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରି ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ, ଶତକଡା ଶହେଙ୍କର ହିଂସାରେ ଅଗାଧ ବିଶ୍ୱାସ । ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ ଯୁବକଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରୁଥିବାରୁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ କଲା । କିଛିଦିନ ପରେ ଅବଶ୍ୟ ଏ ସନ୍ଦେହ କଟିଗଲା ।

ଲଣ୍ଡନରେ ଛାତ୍ର ଜୀବନରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସହାଧ୍ୟାୟୀ ଡକ୍ଟର ପ୍ରାଣଜୀଭବ ମେହେଟାଙ୍କ ସହିତ ୧୯୦୯ ରେ ତାଙ୍କର ଭେଟ ହେଲା । ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ଲଣ୍ଡନର ଗୋଟିଏ ହୋଟେଲରେ ରହିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମେହେଟାଙ୍କୁ ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝାଉଥାଆନ୍ତି । ଯନ୍ତ୍ର ସଭ୍ୟତା ବିଷୟରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ନାନା ଯୁକ୍ତିତର୍କ ହେଉଥାଏ । ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁହିଁଙ୍କର କଥୋପକଥନ ଲଣ୍ଡନ ଅଭିଜ୍ଞତା, କିଛି ପୁସ୍ତକ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିବା ଓ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ହେଉଥାଏ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ସାହ ପାଇ ଫେରିବା ବେଳେ ଜାହାଜରେ ମାତ୍ର ଦଶଦିନ ଭିତରେ ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ ବହିଟିକୁ ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷାରେ ଲେଖିଦେଲେ । ପରେ ଏ ବହି ଇଂରାଜୀରେ ଅନୂଦିତ ହୋଇଛି । ଏହି ବହିଟିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କିଛି ଅବାନ୍ତର ଓ ଅଯୌକ୍ତିକ ମତ ସହିତ ଅନେକ ମୂଲ୍ୟବାନ ଚିନ୍ତା ମିଶିକରି ଅଛି ।

ମେହେଟା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର 'ଲେଟର୍ ଟୁ ଏ ହିନ୍ଦୁ' ଶିରୋନାମାରେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ରଚନା ଦେଖାଇଲେ । ରଚନାଟିକୁ ଟଲଷ୍ଟୟ କାନଡାରୁ ପ୍ରକାଶିତ 'ଫ୍ରି ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ'

ନାମକ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ତାରକନାଥ ଦାସଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ଏହି ପତ୍ରିକା ହିଂସାର ସମର୍ଥକ । ଅହିଂସାର ସମର୍ଥକ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମତ ମନକୁ ନପାଉ (ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ରଚନା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲେ ପତ୍ରିକାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବହୁଗୁଣରେ ବଢ଼ିଥାନ୍ତା ବୋଲି ସମ୍ପାଦକ ନ ବୁଝିବା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ) ବା ରଚନାଟି ଦୀର୍ଘ ହେଉ କୌଣସି କାରଣରୁ ତାହା ଫ୍ରି ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ନାହିଁ (ଏହା ଜାଣିବା ପରେ ଆମମାନଙ୍କ ଲେଖାକୁ କୌଣସି ପତ୍ରିକା ବାହାର କଲା ନାହିଁ ବା ବିଳମ୍ବରେ ବାହାର କଲା ବୋଲି କାହିଁକି ଦୁଃଖ କରିବା ?) କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଟଲଷ୍ଟୟ ସେତେବେଳକୁ ବୃଦ୍ଧ ଓ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ । ଏହି ରଚନାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଭାରତ ଅହିଂସ ଉପାୟରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ପ୍ରତିରୋଧ କରୁ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡର ସଭ୍ୟତାର ଅନୁକରଣ ନକରୁ । ଗାନ୍ଧୀ ରଚନାଟିକୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇ ଏଇଟିକୁ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ଓ ଯଦି ଲେଖିଛନ୍ତି ତେବେ ଏହାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶିତ କରିବାର ଅନୁମତି ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ଅନୁମତି ଆସିଗଲା । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଏହାର କୋଡ଼ିଏ ହଜାର କପି ଛପାଗଲା । ମୁଖବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଜଣେ ମହାନ ଚିନ୍ତାନାୟକ ଓ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟତମ ବିରାଟ ଲେଖକ ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ପୁଣି ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଜଣେ ସୈନିକ ଭାବେ ଟଲଷ୍ଟୟ ହିଂସାର ହାନୀକାରକ ଦିଗ କ'ଣ ଜାଣିଥିଲେ । ମୁଖବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଲେଖାରୁ ନିମ୍ନୋକ୍ତ କେଇଧାଡ଼ି ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ବଣିକ କମ୍ପାନୀ କୋଡ଼ିଏକୋଟି ଲୋକଙ୍କର (ସେତେବେଳେ ଅଖଣ୍ଡ ଭାରତର ଜନସଂଖ୍ୟା) ବିଶାଳ ଦେଶକୁ ପଦାନତ କଲା । ମାତ୍ର ତିରିଶ ହଜାର ଲୋକ, ସେମାନେ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ନୁହନ୍ତି ବରଂ ହତଶ୍ରୀ ଓ ଦୁର୍ବଳ, କୋଡ଼ିଏ କୋଟି କର୍ମଠ, ବଳବାନ୍ ଓ ଚତୁର ଲୋକଙ୍କୁ କାବୁ କରିନେଲେ । ଏହି ସଂଖ୍ୟା ଜଣାଇ ଦିଏନା କି ଇଂରେଜ ନୁହନ୍ତି, ବରଂ ଭାରତୀୟମାନେ ଆପଣାକୁ ପରାଧୀନ କଲେ ? ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଏହି କେତୋଟି ଧାଡ଼ି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିବ । ହିନ୍ଦ ସ୍ୱରାଜ ବହିରେ ସେ ଏଇ ମତକୁ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାଷାରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ସେ ବିଷୟ ପରେ ।

୧୯୦୬ରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଲଣ୍ଡନ ଆସି ଗାନ୍ଧୀ ଇଣ୍ଡିଆ ହାଉସ୍‌ରେ ଦୁଇଦିନ ରହିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଇଂରେଜଙ୍କ ପ୍ରତି ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଓ ହିଂସାଭାବ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ । ୧୯୦୯ରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ଭାରତୀୟ ଯୁବକଙ୍କର ହିଂସାଭାବ ଅଧିକ ଉଗ୍ର ହୋଇଛି । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଗାନ୍ଧୀ ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇଜଣ ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀ ଯୁବନେତାଙ୍କୁ ଅହିଂସା ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲେ । ଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ରାଜନ ଓ ଆଉ ଜଣେ ଆୟାର୍ । ଆୟାର୍‌ଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆୟାରଙ୍କ ଜୀବନୀଲେଖକ ଲେଖିଚନ୍ତି,''ଯେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମୁଁ ୧୯୦୯ରେ ଲଣ୍ଡନରେ ଭେଟିଥିଲି, ମୁଁ ଭାବିଥିଲି ଏ ବ୍ୟକ୍ତି କେବଳ ଜଣେ ସତ୍ୟ ନିଶାଗ୍ରସ୍ତ । ତାଙ୍କର ତେଜ ଅବଶ୍ୟ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିଥିଲି । ସେତେବେଳେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଖଣ୍ଡା ଉପରେ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝାଇଥିଲେ, ହିଂସା ଠାରୁ ଅଧିକ ବଳୀୟାନ ହେଉଛି ଆଧାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି । ସେ ଆମକୁ

ତାଙ୍କର ନୂତନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବିଷୟ ବିଚାର କରିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିବାକୁ ଆମକୁ କିଛି ବର୍ଷ ଲାଗିଗଲା ।'' ଏକଥା ଆୟାର୍ ୧୯୧୫ରେ କହିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତବର୍ଷ ଫେରିଆସିଥାନ୍ତି । ସେଇଦିନୁ ଆୟାର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହକର୍ମୀ ଭାବେ କାମ କଲେ ।

ରାଜନଙ୍କୁ ଏତେକାଳ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେଇ ଲଣ୍ଡନରେ ହିଁ ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପନ୍ଥା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇପଡିଲେ । ଲଣ୍ଡନରେ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରମାନେ ପ୍ରଥମ କରି ବିଜୟା ଦଶମୀ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଉତ୍ସବରେ ମୋହନଙ୍କୁ ସଭାପତି ଭାବେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଗଲା । ସେ ସର୍ତ୍ତ ରଖିଲେ ସେ କୌଣସି ରାଜନୈତିକ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା ହେବନାହିଁ । ହିଂସାର ଅନାବଶ୍ୟକତା ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କହିବେ । ରାଜନ ଏହି ସଭାରେ ପ୍ରଥମ କରି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ତା' ପୁଣି ବିଚିତ୍ର ଭାବେ । ୧୯୪୬ରେ ଏହି ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ରାଜନ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଣିବାକୁ ଯେଉଁ ଯୁବକମାନେ ବିପ୍ଳବ କରିବାପାଇଁ ଖୋଲାଖୋଲି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ଥିଲା । ଆମ ସଂଖ୍ୟା କମ୍ ଥିଲା କିନ୍ତୁ ଲଣ୍ଡନରେ ଆମେ ଆତଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରୁଥିଲୁ । ବିନାୟକ ଦାମୋଦର ସାବରକର ଥିଲେ ଆମର ନେତା । ଆୟାର ଥିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସହକର୍ମୀ ।''

''ଇଂଲଣ୍ଡରେ ରହୁଥିବା ସବୁ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ବିଦେଶୀ ଭୂଇଁରେ ଏକାଠି କରି ଆମର ଜାତୀୟ ସଂହତି ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆମେ ଏକ ଭୋଜିର ଆୟୋଜନ କଲୁ । ଶହେ ପଚିଶ ଜଣ ଛାତ୍ର ଚାନ୍ଦା ଦେଇ ରାତ୍ରିଭୋଜିରେ ଯୋଗ ଦେଲେ..... ଆମ ଭିତରୁ କେଇଜଣ ରୋଷେଇ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାମ କରିବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । କାମ ବଣ୍ଟାଗଲା ଓ ସକାଳୁ ସବୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ଦିନ ଦୁଇଟା ବେଳେ ଜଣେ ବାଙ୍ଗରା, ପତଳା ଓ ଟାଣୁଆ ମଣିଷ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୁହଁ ଆକର୍ଷଣୀୟ । ସେ ଆସି ଆମ ସହିତ କାମରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ବାସନ ସଫା କରିବା ଓ ପରିବା ଧୋଇବା କାମ ସେ ବାଛିନେଲେ । ଆମେମାନେ ଉଶ୍ୱାସ ହୋଇଗଲୁ । ସମୟ ଗଡି ଚାଲିଥାଏ ମାତ୍ର ତାଙ୍କ କାମରେ ବିରାମ ନଥାଏ । ଦୀର୍ଘ ସମୟ ପରେ ଆୟାର ରୋଷେଇ ଘରକୁ ଆସି ଦେଖିଲେ ଗାନ୍ଧୀ କାମରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମହାନ୍ କର୍ମସମ୍ପାଦନ କରିଥିବା ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଆଜି ସଂଧ୍ୟାରେ ଆମର ସଭାପତି ! ତାଙ୍କୁ ଆମେ ଏତେ ଖଟେଇଲୁଣି ଭାବି ମୋର ନିଶ୍ୱାସ ରୁନ୍ଧି ହୋଇଗଲା । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀ ଅବିଚଳିତ ଭାବେ ସଂଧ୍ୟାଯାଏ କାମ କଲେ ଟେବୁଲ ସଜାଡିଲେ, ପ୍ଲେଟସବୁ ସଜେଇ ରଖିଲେ ଓ ଆମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବା ଖାଦ୍ୟ ବାଢ଼ିଦେଲେ । ସବୁ ସାରି ଟେବୁଲ ଶେଷରେ ପଡିଥିବା ସଭାପତି ଚେୟାରରେ ବସିବାକୁ ସେ ରାଜି ହେଲେ ।..... ମୁଁ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ସେଇଦିନ ବୁଝିଗଲି..... ପୃଥିବୀ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାର ବହୁତ ପୂର୍ବରୁ ।''

ମହାତ୍ମାଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ କିଏ ଶୀଘ୍ର ବୁଝିଛି, ଅନେକେ ବିଳମ୍ବରେ ବୁଝିଛନ୍ତି । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ନିଷ୍ଠା, ନମ୍ରତା ଇତ୍ୟାଦିକୁ ଚଟକରି ବୁଝିହୁଏ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ନୀତି ଯଥା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ

ଓ ଅହିଂସାକୁ ବୁଝିବା କଷ୍ଟ । ଅଧିକାଂଶ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ି ତାଙ୍କ ନୀତିକୁ ମାନି ଯାଉଥିଲେ, କ୍ୱଚିତ ବୁଝୁଥିଲେ । ଏବେ ବି କ୍ୱଚିତ୍ ବୁଝନ୍ତି ଓ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଚାରିଜଣ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ସଭାପତି ଗାନ୍ଧୀ ଓ ସାବର୍କର । ସଭାପତି ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଆଉଜଣେ ସାବରକର । ମୋହନ ସାବରକରଙ୍କର ଦୁଇ ପଟ୍ଟଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ଆଣି ପାରିଲେ ମାତ୍ର ସାବରକର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କ ବିରୋଧୀ ହୋଇ ରହିଲେ । ସେଇ ସଭାରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ସାବରକରଙ୍କ ମତଭେଦ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶୁଥାଏ । ବିଜୟା ଦଶମିରେ ରାମଙ୍କର ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଦଶହରାରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦୁର୍ଗାଙ୍କୁ ପୂଜା କରିଥିଲେ । ଦୁଷ୍ଟ ରାବଣଙ୍କୁ ଦମନ କଲେ । କେବଳ ପ୍ରଭୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ନୁହନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସହଯୋଗୀ ସତ୍‌ପଥରେ ଚାଲୁଥିଲେ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ଏପରି କହି ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ଯେ ଆମେ ସବୁ ଧର୍ମର ଲୋକେ ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବନ ନ ବଞ୍ଚିଲେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ତଡ଼ିବା ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ସାବରକର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ କିଛିବାଟ ଏକାଠି ଗଲେ । କହିଲେ, ସପ୍ତରଙ୍ଗୀ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଯେପରି ଆମକୁ ମୁଗ୍ଧ କରେ, ସେହିପରି ଭାରତବର୍ଷର ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍, ପାର୍ଶୀ ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିଲା ଏତିକି । ସାବରକର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆଡ଼େ ନ ଯାଇ ମା’ ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ବନ୍ଦନା କଲେ । ସକଳ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସଜ୍ଜିତା ମାଆ ଦଶଭୁଜା ମହିଷାସୁରକୁ ବଧ କରିଛନ୍ତି । ସାବରକରଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତା ସ୍ପଷ୍ଟ । ମାଆ ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଭାରତୀୟମାନେ ଅସ୍ତ୍ରଧର ।

ଆସଫ ଅଲ୍ଲୀ ସେତେବେଳେ ଲଣ୍ଡନରେ ପଢୁଥିଲେ । ସେ ଏହି ଭୋଜି ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଭୋଜି ସଭାରେ ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଧାର କରି ଆସଫ ଅଲ୍ଲୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ‘ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିବା ଛାତ୍ରମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସାବରକରଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ସାବରକରଙ୍କର ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ବକ୍ତୃତା ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ତତେଇ ଦେଉଥିଲା । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଗାନ୍ଧୀ ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବେ ଆବେଗଶୂନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ । ପରେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍‌ରେ ଭୋଜିସଭା ଉପରେ ଟୀପ୍ପଣୀ କରି ଗାନ୍ଧୀ ସାବରକରଙ୍କ ତେଜସ୍ୱିନୀ ବକ୍ତୃତାର ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ ।

ଆମ୍ପଟହିଲ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ମୋହନ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରେ ଉଦ୍‌ବେଗ ପ୍ରକାଶ କରି ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଲଣ୍ଡନର ସବୁ ଭାରତୀୟ ଯୁବକ ହିଂସାପନ୍ଥୀ । ସେମାନଙ୍କୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ଅସହ୍ୟ ମନେହେଲାଣି । ହିଂସାର ଆଶ୍ରୟ ନ ନେଇ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବ ବୋଲି ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଯୁବକର ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ଏକଥା ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିବା ବିଷୟ ଚିଠିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି କଥାଟିକୁ ଗୋପନ ରଖିବାକୁ ଆମ୍ପଟ୍‌ହିଲ୍‌ଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଥିଲେ ।

ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀଙ୍କୁ ଗୁପ୍ତରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଯୋଗାଇବା ସାବରକରଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ସେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଭାରତ ଯାଉଥିଲେ । ୧୯୦୯ ଡିସେମ୍ବର ୨୯ ତାରିଖରେ ନାସିକର ଜିଲ୍ଲାପାଳ ମିଷ୍ଟର ଜାକ୍‌ସନ୍‌ଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଗଲା । ହତ୍ୟାକାରୀ ଓ

ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରକାରୀମାନେ ଧରାପଡ଼ିଲେ । ସାବରକର ଥିଲେ ଏହି ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡର ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରଣାଦାତା । ହତ୍ୟାକାରୀ ପାଖରୁ ସାବରକରଙ୍କର ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଓ ତାଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ପିସ୍ତଲ ଉଦ୍ଧାର ହେଲା । ସେତେବେଳକୁ ଭାରତ ଛାଡ଼ି ସେ ୟୁରୋପ ପଳାଇଥାଆନ୍ତି । ପ୍ୟାରିସ୍‌ରେ କିଛିଦିନ ରହିବା ପରେ ସେ ନିଜେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଫେରି ଧରାଦେଲେ । ବିଚାର ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ବମ୍ବେ ଅଣାଗଲା । ସମୁଦ୍ରକୂଳ ଅଧମାଇଲ ଥାଏ, ସାବରକର ପାଣିକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲେ । ପୋଲିସ୍ ଅଫିସରମାନେ ଗୁଳି କଲେ, ବେଶ୍ ଗୋଡ଼ାଗୋଡ଼ି ପରେ ସେ ଧରାହେଲେ । ମନେହୁଏ ତାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ମନ୍ତ୍ରଣା କରିଥିବା ଭାରତୀୟମାନେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଇଥାନ୍ତି । ସାବରକର ଓ ଆଉ ସଇଁତିରିଶ ଜଣ ଭାରତୀୟଙ୍କ ବିଚାର ବେଳେ ବମ୍ବେରେ ପ୍ରବଳ ଉତ୍ତେଜନା । ସାବରକରଙ୍କର ଦୀର୍ଘକାଳର ନାନା ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଧରା ପଡ଼ିଲା । ଯାବଜ୍ଜୀବନ ଜେଲଦଣ୍ଡ ପାଇ ସେ ଆଣ୍ଡାମାନ ଗଲେ । ଜେଲ୍‌ରେ ସେ କବିତା ଲେଖିଲେ, ବହି ପଢ଼ିଲେ ଓ ଭାରତରେ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଗୋପନରେ ଚିଠି ମଧ ପଠାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମନୋବଳକୁ ମାନିବାକୁ ହେବ । ଜେଲ୍ କାନ୍ଥରେ ହିନ୍ଦୁ ଭାରତୀୟତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତଥ୍ୟସବୁ ସେ କଣ୍ଟା ବା ସେଇଭଳି କୌଣସି ମୁନିଆ ଜିନିଷରେ ଲେଖି ରଖିଥାନ୍ତି । ଖଲାସ ହେବା ପରେ ସେ ସବୁକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଖଣ୍ଡେ ବହି ଲେଖିଲେ ।

୧୯୨୪ରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିଦେଲେ । ସେ ଭାରତରେ ଆସି ରହିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ଜଣେ ସକ୍ରିୟ ସଭ୍ୟ ହେଲେ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଭଲା ତାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରି ନଥାନ୍ତେ । ଏ ମନ୍ତବ୍ୟ ଅରୁଚିକର ଲାଗିବ । ମାତ୍ର ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ସାବରକର ନାଥୁରାମ ଗଡ୍‌ସେଙ୍କୁ ଉତ୍ତେଜିତ କଲେ ଓ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥିଲେ ବୋଲି ଜାଣିବା ପରେ ଆପଣ କ'ଣ କହିବେ ? ବାପୁଙ୍କ ହତ୍ୟାର ଅଳ୍ପଦିନ ପୂର୍ବରୁ ସାବରକରଙ୍କୁ ଗଡ୍‌ସେ ଭେଟିଥିଲେ । ଡିଗ୍ରାଙ୍କୁ ସେ ଯାହା କହିଥିଲେ ଗଡ୍‌ସେଙ୍କୁ ସେଇଆ କହିଲେ । ''ସଫଳ ନ ହେଲେ ଆଉ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିବ ନାହିଁ ।'' ଏ ବିଷୟକୁ ଆମେ ଶେଷରେ ଆସିବା । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଜୀବନର ଆଉ ଅନେକ ଘଟଣାବହୁଳ ଅମୂଲ୍ୟ ବର୍ଷ ବାକି ଅଛି ।

ବ୍ରିଟିଶ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବା ହଜାର ହଜାର ଭାରତୀୟ ଯୁବକଙ୍କୁ ସାବରକର ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଆହୁରି ଅନେକ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ ସଶସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ରୋହ ଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷକୁ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ପ୍ରାଣ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭିନ୍ନ ବାଟ ବାଛିଲେ । କ୍ରମଶଃ ଭାରତ ଉପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ବଳିଷ୍ଠ ହେଲା । ଫଳରେ ହିଂସାବାଦୀମାନେ ପ୍ରାୟ ଚୁପ୍ ରହିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀଙ୍କ ପନ୍ଥାକୁ ପସନ୍ଦ କରିନାହାନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ନିଷ୍ପାପର ଦେଶପ୍ରେମକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି ।

ଲଣ୍ଡନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ବିଭିନ୍ନ ନେତା, ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କଲେ । ଏ ସବୁର ମୋଟ ଫଳ କିଛି ହେଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦିଗରୁ ତାଙ୍କର ଲଣ୍ଡନ ରହଣି ଲାଭଦାୟକ ହେଲା । ଲଣ୍ଡନରେ ଦ୍ରୁତଭାବେ ବିକଶିତ ହେଉଥିବା ଶିଳ୍ପ ସଭ୍ୟତା ଦେଖି ଭାରତ ଫେରିଯାଇ ଗୋଟିଏ

ଗାଆଁରେ ରହିବାକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ମନ ହେଉଥାଏ । ଏତେ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଉଡୁଛି ! ମୋହନଙ୍କର ଭୟ ହେଉଥାଏ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଆହୁରି ବଢ଼ିବ ଓ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଉଡ଼ାଜାହାଜ, ଉଡ଼ାଜାହାଜ ମଧ୍ୟରେ ଧକ୍କା ହେବ । ‘‘ଏତେ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଉଡ଼ିଲେ ମାନବଜାତିର କ’ଣ ମଙ୍ଗଳ ହେବ ସେ କଥା କେହି କହୁ ନାହାନ୍ତି ।’’ ଏ ବିଷୟ ନାଁ ସେତେବେଳେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲା ନାଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଛି । ପିଲା, ମୂର୍ଖ କିଏ ନ ଜାଣିଛି ଉଡ଼ାଜାହାଜର ଉପକାରୀତା କଥା ? ଗୋଟିଏ କଥା ବାପୁଙ୍କୁ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି । ହେଲିକପ୍ଟର, ଉଡ଼ାଜାହାଜ ନଥିଲେ ଦିନକୁ ହଜାରେ ମାଇଲ ବୁଲି ଆମ ନେତାମାନେ କିପରି ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଚାର କରନ୍ତେ କହିଲେ ? ଆପଣ ଭାବୁଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କ ଭଳି ସେମାନେ ଦିନକୁ ପଚାଶ ମାଇଲ ଚାଲି ଚାଲି ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଚାର କରନ୍ତେ !

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦବି ଯାଉଥିବା ବେଳେ ଚେଷ୍ଟରଟନ୍‌ଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ପଢ଼ି ତାଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ଫେରିଆସିଲା । ସେତେବେଳେ ଚେଷ୍ଟର୍ଟନ୍‌ଙ୍କର ବିପୁଳ ଖ୍ୟାତି ଥାଏ । ତାଙ୍କର ରସିକତା ଓ ବିଚକ୍ଷଣ ବୁଦ୍ଧି ଅତୁଳନୀୟ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିର ସମାଲୋଚନା କରି ଚେଷ୍ଟର୍ଟନ୍ ଯୁକ୍ତି ସମ୍ବଳିତ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥାନ୍ତି । ଭାରତୀୟଙ୍କ ଜୀବନ ସେମାନଙ୍କର ନିଜର । ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଉ । ଏତଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷତି ହେଉ ପଛେ (ଅନେକ ଇଂରେଜ ଭାରତୀୟମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ଚଳିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲେ) ।

ଚେଷ୍ଟରଟନ୍ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ଯେତେବେଳେ ଭାରତୀୟ ଯୁବକମାନେ ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି ମୁଁ ଅନୁଭବ କରେ ସେମାନେ କ’ଣ କହୁଛନ୍ତି ନିଜେ ବୁଝି ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ମାନୁଛି ଯେ ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱରାଜ ଦାବୀ କରୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଓ ଭଲ ଯୁବକ । ଆମର ଅନେକ ଅଫିସର ନିର୍ବୋଧ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରୀ - ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟତାବାଦୀଙ୍କୁ ଶୁଣେ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ବିରକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଓ ମୋ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହୁଏ । ସେମାନେ ଯାହା ଚାହାନ୍ତି ତାହା ଭାରତୀୟ ନୁହେଁ କି ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ଜାତିର ନୁହେଁ । ସେମାନେ ହର୍ବଟ ସ୍ପେନ୍ସରଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଓ ଏହିସବୁ କଥା କହନ୍ତି । ଯଦି ଭାରତୀୟମାନେ ସ୍ପେନ୍ସରଙ୍କ ଠାରୁ ଆପଣାକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବେ ନାହିଁ, ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟତାର ମୂଲ୍ୟ କ’ଣ ? ବୌଦ୍ଧ ଦର୍ଶନକୁ ମୁଁ ପସନ୍ଦ କରେନା । କିନ୍ତୁ ଏହା ହର୍ବଟ ସ୍ପେନ୍ସରଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପରି ଫମ୍ପା ନୁହେଁ । ବୌଦ୍ଧ ଦର୍ଶନରେ କିଛି ମହତ୍ ଚିନ୍ତା ଅଛି କିନ୍ତୁ ସ୍ପେନ୍ସର ବିଲୁକୁଲ୍ ଫମ୍ପା । ଭାରତବର୍ଷରେ ସ୍ପେନ୍ସରଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରା ପୂରାଇ ଭାରତୀୟ ଯୁବକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାଚୀନ୍ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କୁ ବିଷାକ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ? ସେମାନଙ୍କର ଶାନ୍ତ ପରିବାରକୁ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ?’’

ମୋଟ ଉପରେ ଚେଷ୍ଟରଟନ୍ ଲେଖିଥିଲେ ଭାରତୀୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଭଲକୁ ଧରି ବଞ୍ଚିବା, ଏପରିକି ସେମାନଙ୍କ ମନ୍ଦ ସହିତ ବଞ୍ଚିବା ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ।

ଇଂରେଜଙ୍କ ଅନୁକରଣ କରିବା ନୁହେଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନେ କଲେ, ଭାରତୀୟ ସ୍ୱରାଜ ବିଷୟରେ କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଚେଷ୍ଟରଟନ୍‌ଙ୍କ ପରି ସହଜ, ସରଳ ଭାବେ ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ସେ ପୂରା ପ୍ରବନ୍ଧଟିକୁ ଗୁଜୁରାଟୀରେ ଅନୁବାଦ କରି ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍‌ରେ ଛାପିଲେ ।

ଲଣ୍ଡନରେ ଥିବା ସମୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଏକାଅଶୀ ବର୍ଷ ପୂରିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଂଗ୍ରାମରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଭିକ୍ଷା କରି ଗାନ୍ଧୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପାଖକୁ ପ୍ରଥମେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଚିଠି ପାଇ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ଓ ପରେ ଉତ୍ତର ପଠାଇଲେ । ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ି ଥାଏ, ''ଆପଣଙ୍କର ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ଚିଠିଟି ମତେ ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦ ଦେଲା । ଆମର ପ୍ରିୟ ଭାଇ ଓ ସହଯୋଗୀଙ୍କୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ରେ ଇଶ୍ୱର ସହାୟ ହୁଅନ୍ତୁ । ଏ ଚିଠିଟିକୁ ଛାପି ବାଣ୍ଟିବାର ଅନୁମତି ଗାନ୍ଧୀ ପାଇଲେ ଏବଂ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର କପି ଛାପି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ବାଣ୍ଟିଲେ ।

ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲଣ୍ଡନ ଆସିଥିଲେ ତାହା ବିଫଳ ହେଲା । ମିଳାମିଶାର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ନ ଦେଖି ନଭେମ୍ବର ୧୯୦୯ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲଣ୍ଡନ ଛାଡ଼ିଲେ । ଲଣ୍ଡନ ଛାଡ଼ିବାର ତିନିଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଓ ଚିଠି ସହିତ ଡୋକ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ତାଙ୍କ ଜୀବନୀ ବହି ଖଣ୍ଡେ ପଠାଇଥାଆନ୍ତି । ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଚିଠିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଲେ, 'ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ରେ ଭାରତୀୟମାନେ ଆଧୁନିକ କାଳର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସଂଗ୍ରାମ ଚଳାଇଛନ୍ତି । ଯଦି ଏହା ସଫଳ ହୁଏ ତେବେ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଯେ ଭାରତବର୍ଷର କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ଓ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଦଳିତମାନେ ଅତ୍ୟାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ବଳ ପାଇବେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଏବଂ ଭାରତର କୃଷିଭିତ୍ତିକ ସଭ୍ୟତା ପ୍ରଭାବରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲଣ୍ଡନରେ ରହିବା କାଳରେ ଶିଳ୍ପ ସଭ୍ୟତାର ଘୋର ନିନ୍ଦା କଲେ । ଫେରିବାର ମାସକ ପୂର୍ବରୁ ଲଣ୍ଡନରେ ଗୋଟିଏ ଶାନ୍ତି ସଂସ୍ଥା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ଡାକିଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ଗାନ୍ଧୀ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଶିଳ୍ପ ସଭ୍ୟତା ବିରୁଦ୍ଧରେ କହିଲେ । ଏକଥା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଯେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଟ୍ରେନ୍, ମଟରଗାଡ଼ିରେ ବସନ୍ତି କିମ୍ବା ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କରନ୍ତି ସେତେବେଳେ ଆପଣାକୁ ଦୋଷୀ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ଶିଳ୍ପ ସଭ୍ୟତା ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଭେଦ ନଥିଲା । ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ରେଳଗାଡ଼ି, ଟେଲିଫୋନ୍ ଓ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍‌ର ପ୍ରଚଳନ କରି ଭାରତବର୍ଷକୁ ନଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି । ହସ୍ପିଟାଲ୍‌ସବୁ ସଇତାନର ସୃଷ୍ଟି । ସେ ଯେ ମେଡ଼ିକାଲ୍‌ରେ ପଢ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସେଥିପାଇଁ ଅନୁତାପ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ଯୁକ୍ତି କଲେ ଯେ ଯଦି ଯୌନବ୍ୟାଧି ପାଇଁ ଚିକିତ୍ସା ନ ଥାନ୍ତା ତେବେ ଲୋକ ସଂଯତ ରହନ୍ତେ ଓ ଯୌନ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳା ବଢ଼ନ୍ତା ନାହିଁ । ସେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଭାରତ ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ କହିଲେ ନାହିଁ, ଭାରତର ଶିଳ୍ପ ପ୍ରସାର ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ କହିଲେ । ଆମେ ଅଧିକାଂଶ ଭାବୁ, ଭାରତବର୍ଷରେ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରବେଶ କରାଇଥିବା କାରଣରୁ ଇଂରେଜ ଶାସନକୁ କିଛି ନମ୍ବର ଦିଆଯାଉ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ,

ଏଇ କାମଟି ବନ୍ଦ କରି ସେମାନେ ଭାରତକୁ ଶାସନ କରନ୍ତୁ !

ଲଣ୍ଡନ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ତାଙ୍କର ଶୁଭେଚ୍ଛୁ ଲର୍ଡ଼ ଆମ୍ପଟହିଲ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ - ମୋର ବିନମ୍ର ମତ ଇଂଲଣ୍ଡ ତଥାକଥିତ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରୁ । ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଓ ବାସ୍ତୁବାଦର ପରିପ୍ରକାଶ । ଏହା ବୃଥା, ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଭାବର ପରିପନ୍ଥୀ । କିନ୍ତୁ ଏହା (ଇଂଲଣ୍ଡ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାଂ) ଏକ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ଦାବୀ । ମାତ୍ର ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସକମାନେ ଅନ୍ତତଃ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ଗ୍ରାସରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେପରି ଚଳୁଥିଲୁ ସେହିପରି ଚଳିବାକୁ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ । ଆମ ଉପରେ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ଲଦି ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ରେଳଗାଡ଼ି ଓ କଳକାରଖାନା ବଢ଼ିବା ସହିତ ଅମିତାଚାର ତାଳ ଦେଇ ବଢ଼େ । ଏଇସବୁ ଭାରତ ତଥା ୟୁରୋପର ପ୍ରକୃତ ପରାଧୀନତା । ମୋର ଶାସକମାନଙ୍କ (ଭାରତରେ ଇଂରେଜ ଶାସକ) ସହିତ କିଛି ଝଗଡ଼ା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଣାଳୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅନେକ ମତାନ୍ତର ରହିଛି ।

ଲଣ୍ଡନରେ ଚାରିମାସ ରହଣି କାଳରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଯେଉଁ ଅଭିଜ୍ଞତା ହେଲା ତାହା ତାଙ୍କର ଅନେକ ଚିନ୍ତାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଲା । ଏ ଚିନ୍ତାକୁ ସେ ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ ବହିରେ ଲେଖିଲେ । ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଏ ବହିର ଅନେକ ଅଂଶ କଞ୍ଚା ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କେତେକ ସ୍ଥାୟୀ ମତ ଏ ବହିରେ ଦାନା ବାନ୍ଧିଛି । ଜାତୀୟ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ପାଇଁ ଏକ ବାର୍ତ୍ତା ପଠାଇବାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଇଥିଲା । ୧୯୦୯ ବର୍ଷ ଶେଷରେ ହେଉଥିବା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ପାଇଁ ଯେଉଁ ବାର୍ତ୍ତା ସେ ପଠାଇଥିଲେ ତାକୁ ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ ବହିର ସାରାଂଶ କୁହାଯାଇପାରେ । ବାର୍ତ୍ତାଟି ଏହିପରି -

ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମର ଯେତେ ବ୍ୟାଧି ଅଛି, ସବୁଗୁଡ଼ିକର ଅବ୍ୟର୍ଥ ମହୌଷଧୀ ହେଉଛି ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ । ଆମର ଜନ୍ମଭୂମି ଓ ଜନପ୍ରତିଭାକୁ ଏ ଅସ୍ତ୍ରଟି ଖୁବ୍ ଖାପିବ । ଭାରତବର୍ଷର ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରାଚୀନ ଧର୍ମର ଏକୁଡ଼ିଶାଳା ଏବଂ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାରୁ ଏହାର ଖୁବ୍ କମ୍ ଶିଖିବାକୁ ଅଛି । ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ଉଗ୍ର ହିଂସା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହା ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଥିବା ଦେବତ୍ୱକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରେ । ଆପଣା ଭିତରେ ଥିବା ବିରୋଧଭାସ ଯୋଗୁ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ଧ୍ୱଂସ ଆଡ଼କୁ ଧାଉଁଛି ।

୧୯୦୯ରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ଭାରତରୁ ବିତାଡ଼ିତ କରିବା ଚିନ୍ତା ଗାନ୍ଧୀ ଆଦୌ କରୁ ନଥିଲେ । ଇଂରେଜ ସରକାର ଭାରତ ଉପରେ ବସ୍ତୁବାଦୀ ସଭ୍ୟତା ଲଦିବା ବନ୍ଦ କରୁ ବୋଲି କଠୋର ଭାବେ କହିଲେ । ୧୯୦୯ରୁ ଆଜିଯାଏ ଆମେମାନେ ଯେ ବସ୍ତୁବାଦୀ ସଭ୍ୟତା ପ୍ରତି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଚାଲିଛୁ ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଆମେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲୁନି କାହିଁକି ? ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ସାରା ଦେଶ ଗୋଡ଼େଇଲେ । ଦେଶ ଏକ ସମୟରେ ବସ୍ତୁବାଦୀ ସଭ୍ୟତା ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପଛରେ ଧାଇଁବା ଏକ ପ୍ରହେଳିକା - ବିରାଟ ପ୍ରହେଳିକା । ଇଂଲଣ୍ଡରୁ ବିଦାୟକାଳୀନ ସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ ତା'ର ସାରକଥା - ସତ୍ୟାଗ୍ରହ

ଓ ସରଳ ଜୀବନ ଗୋଟିଏ ପଟେ, ହିଂସା ଓ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ଆଉ ଗୋଟିଏ ପଟେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସହିତ ସରଳ ଜୀବନକୁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବେ ଯୋଡ଼ିବା କଷ୍ଟକର ନିଶ୍ଚୟ । ଗାନ୍ଧୀ ଏ କଷ୍ଟ କରି ନଥିଲେ । କାହିଁକି ନା ଏହାକୁ ସେ ଅଯଥା ମଣୁଥିଲେ । ଏହି ସଭାରେ ଆମ୍‌ଟ୍‌ହିଲ୍ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ସେ ଲେଖିଲେ,"ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ଯେ ଆପଣଙ୍କ ଯୁକ୍ତିକୁ ମୁଁ ପୁରା ବୁଝିପାରିଲି ନାହିଁ ।" ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ରଚନାର ପରିମାଣ ବିପୁଳ । କିନ୍ତୁ ନିଜକୁ ସେ ଲେଖକ ହିସାବରେ ଦାବି କରିନାହାନ୍ତି ବା ଜଗତ ତାଙ୍କୁ ଲେଖକ ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ । ଜଗତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କର୍ମରୁ, ତାଙ୍କ ଜୀବନଧାରାରୁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ତାଙ୍କ ରଚନା ସମୂହର ମୂଲ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ଅଛି । ତେବେ ତାଙ୍କର ଜୀବନଧାରା ମୁଖ୍ୟ, ରଚନାସବୁ ଗୌଣ ।

ଦୋଦୁଲ୍ୟମାନ ଜାହାଜ ଭିତରେ ବସି, ଡାହାଣହାତ ଥକି ପଡ଼ିଲେ ବାମ ହାତରେ ଲେଖି ଏକା ନିଃଶ୍ୱାସକେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ ପାଣ୍ଡୁଲିପିକୁ ଦଶଦିନରେ ବସି ସାରିଲେ । ଏ ବହିରେ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାକୁ ଉଗ୍ର ସମାଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ବୋଇଲେ କୋର୍ଟ କଚେରୀ, ଡାକ୍ତର, ରେଳଗାଡ଼ି, ଉଡ଼ାଜାହାଜ, କଳକାରଖାନା ପ୍ରଭୃତି । ବିଶେଷତଃ ଓକିଲଙ୍କ କୋର୍ଟ କଚେରୀ, ଡାକ୍ତରଙ୍କ ହସ୍‌ପିଟାଲ୍ ଓ ରେଳଗାଡ଼ିକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ତିନି ଦୈତ୍ୟ ମଣନ୍ତି । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କର ବିରାଟ ଦୋଷ ସେ ଏହି ତିନି ଦୈତ୍ୟଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ମାତିବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ଏ ତିନି ଦୈତ୍ୟ ଓ କଳକାରଖାନାର ପ୍ରସାର ଭାରତୀୟ ଜୀବନଧାରା ବିରୋଧୀ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଭୋଗବାଦୀ ଓ ବସ୍ତୁବାଦୀ ସଭ୍ୟତାକୁ ଭାରତରେ ପୂରାଇବା ଫଳରେ ଦେଶ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ ହେଉଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ, ଭାରତ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ଭୂମି । ତା'ର ଏହି ମୌଳିକତାକୁ ଇଂରେଜ ଓ ଇଂରେଜଙ୍କ ଗୋଡ଼ାଣିଆ ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟ ନଷ୍ଟ ନ କରନ୍ତୁ ।

ଯେଉଁ କଥା ଟଲଷ୍ଟୟ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ ସେଇକଥାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ କହିଲେ । ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ବେପାରୀ କାଳକ୍ରମେ ଏ ବିଶାଳ ଦେଶକୁ ମାଡ଼ିବସିଲେ କିପରି ? ମାଡ଼ିବସିବା ଦରକାର ନଥିଲା, ଏ ଦେଶ ବେପାରୀଙ୍କୁ ଫୁଲମାଳ ପିନ୍ଧେଇ ବରଣ କଲା । ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, 'କମ୍ପାନୀ ବାହାଦୂର କଥାଟି ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ । କମ୍ପାନୀକୁ କିଏ ବାହାଦୂର କଲା ? କମ୍ପାନୀ ଅଫିସରଙ୍କୁ କେଉଁମାନେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ? ସେମାନଙ୍କ ରୂପା ଦେଖି କେଉଁମାନଙ୍କ ପାଟିରୁ ଲାଳ ବୋହିଲା ? କିଏ ସେମାନଙ୍କ ପଣ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ କିଣିଲା ? ଇତିହାସ ସାକ୍ଷୀ, ଏ ସବୁ ଆମେ କଲୁ । ଯେଉଁମାନେ ଦେଶ କଥା ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି ସେହି ଭାରତୀୟମାନେ ହିଂସାର ଉପାସକ । ସେମାନେ ଆତ୍ମାକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଆତ୍ମା ପ୍ରତି ଯତ୍ନବାନ, ସେମାନେ ଦେଶକୁ ଅବହେଳା କରନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଚେଷ୍ଟା ଥିଲା - ଦେଶପ୍ରେମୀଙ୍କୁ ଅହିଂସା ପଥକୁ ଆଣିବା ଓ ଆତ୍ମାର ଯତ୍ନ ନେଉଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ସମାଜ ଓ ଦେଶ ପ୍ରତି ସଚେତନ କରାଇବା ।

ହିନ୍ଦ ସ୍ୱରାଜରେ ବସ୍ତୁବାଦୀ ସଭ୍ୟତା ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଉଗ୍ର ମନୋଭାବ

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କିଛି କିଛି ନରମ ହୋଇଛି । ଅନେକ ସଚେତନ ଯେ ଅତ୍ୟଧିକ ଭୋଗ ଲାଳସା ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ଏକ ବ୍ୟାଧି । ଯନ୍ତ୍ର ବିସ୍ତାରକୁ ଲଗାମଛଡ଼ା ଭାବେ ବଢ଼ିବାକୁ ଦିଆଯିବା ଯେପରି ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ, ଯନ୍ତ୍ରକୁ ବର୍ଜନ କରିବା ମନୋଭାବ ସେହିପରି ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ । ଭୋଗବାଦୀ ସଭ୍ୟତା ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଟେକ୍‌ନୋଲୋଜିକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅଭିନ୍ନ ରୂପେ ଦେଖୁଥିଲେ । ଏ ବିଷୟରେ ମତାନ୍ତରର ସୁଯୋଗ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଅଛି । ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିବାର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଭାରତ ସମେତ ପୃଥିବୀର ସବୁଆଡ଼େ ରାଜା ମହାରାଜା, ଲର୍ଡ଼, ଜମିଦାର, ସିନେଟ୍‌ର ଓ ସମ୍ରାଟମାନେ ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଆଧୁନିକ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ସେଥିରେ ସତ୍ୟତା ଅଛି । ତମେ ଲୋଭରେ ସୁସ୍ୱାଦୁ ପଲାଉ ମାଂସ ଗିଳିବ, ପେଟ ଖରାପ ହେଲେ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ବଟିକା ଗିଳିବ, ଇଂଜେକ୍‌ସନ୍ ନେବ । ମାତ୍ର ବୁଦ୍ଧି ଶିଖିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ଗିଳିବ ଓ ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ଡାକ୍ତର ଅଛନ୍ତି । ଖାଦ୍ୟପେୟରେ ସଂଯମ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା କଥା ଡାକ୍ତର କହନ୍ତି ନାହିଁ, କହିଲେବା ଶୁଣୁଛି କିଏ ? ଏ ସମାଲୋଚନା ଯଥାର୍ଥ ମାତ୍ର ସତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ପଟ । ଆରପଟରେ ଅଛି - ବିନା ଦୋଷରେ ଜୀବାଣୁଙ୍କ ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବରୁ କଲେରା, ବସନ୍ତ, ମେଲେରିଆରେ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ମରୁଥିଲେ ତାକୁ ତ ବିଜ୍ଞାନ ରୋକିଲା । ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଭୋଗକାମନା ଅନାଦି କାଳରୁ ରହିଛି । ବିଜ୍ଞାନ ଭୋଗକାମନା ପାଇଁ ପ୍ରଚୁର ସୁଯୋଗ ଆଣିଥିବା ଭିନ୍ନ କଥା ।

ତେବେ ନବେ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କେତେକ ସମାଲୋଚନାର ଯଥାର୍ଥତା ଏବେ ବି ରହିଛି । ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜରେ ସେ ଲେଖିଲେ ମଣିଷର ଅଗ୍ରଗତି ସହିତ ସେମାନେ ଉଡ଼ାଜାହାଜରେ ଯାତ୍ରା କରିବେ ଓ ପୃଥିବୀର ଯେକୌଣସି ଅଂଶରେ ଅଳ୍ପ କେଇ ଘଣ୍ଟାରେ ପହଞ୍ଚିଯିବେ । ମଣିଷର ଆଉ ହାତଗୋଡ଼ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଦରକାର ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ବୋତାମ ଚିପିଲେ ସେମାନଙ୍କ ପୋଷାକ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯିବ । ଆଉ ଗୋଟାଏ ବୋତାମ ଚିପିଲେ ଖବରକାଗଜ ଆସିଯିବ । ତୃତୀୟ ବୋତାମ ଚିପିଲେ ସାମନାରେ କାର୍ ଆସି ଛିଡ଼ା ହୋଇଯିବ । ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସୁସ୍ୱାଦୁ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବେ । ପୂର୍ବରୁ ଯେତେବେଳେ ଦି ଦଳଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଥିଲା ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ଦୈହିକ ବଳ କଳନା କରୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଜଣେ ଦୁର୍ବଳିଆ ଲୋକ ମେସିନ୍‌ଗନ୍ ଟିପିଲେ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଟଳି ପଡ଼ିବେ । ଏଇ ହେଉଛି ସଭ୍ୟତା ।

ଶେଷ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟି ବ୍ୟତୀତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସବୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ସମସାମୟିକ ମନେହୁଏ । ଏବେ ହାତ ଥରୁଥିବା ବୁଢ଼ା ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ବା ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବୋତାମ ଟିପିଲେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ନିମିଷକେ ପାଉଁଶ ହୋଇଯିବେ । ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ଏହାର ସମ୍ଭାବନା ଦେଖିପାରିଥିଲେ ।

ଭାରତକୁ ପରାଧୀନ କରି ରଖିବା ମୂଳରେ ଇଂରେଜଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଥିଲା - ଆମେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଗୋଟିଏ ଦେଶ କଲୁ । ତାକୁ ଶାସନ କରି ରଖିଛୁ, କାରଣ ଶାସନ ଆମକୁ

ଜଣା । ଆମେ ପଳେଇଲେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣମନା, ଅଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟଗୁଡ଼ା ନିଜ ଭିତରେ ବାଡ଼ିଆପିଟା ହୋଇ ମରିବେ । ହିନ୍ଦ ସ୍ୱରାଜର ଉପସଂହାରରେ ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ - ଇଂରେଜମାନେ ପୁଟୁଳିପତ୍ର ବାନ୍ଧି ପଳେଇଲେ ଆମେ ବିଧବା ହୋଇଯିବୁନି । ଯଦି ଇଂରେଜମାନେ ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି ତେବେ ସେମାନେ ଆମକୁ ଦୁର୍ବଳରୁ ଦୁର୍ବଳତର କରୁଛନ୍ତି । ''ଆମେ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ହେବା ଫଳରେ ଯଦି ଅରାଜକତା ଆସେ ତେବେ ତାହା ବିଦେଶୀଙ୍କର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଶୃଙ୍ଖଳା ଠାରୁ ଭଲ ।'' ଏକଥା ୧୯୦୯ରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଲେ ସିନା ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତ ଛାଡ଼ି ପଳାନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ ଚାହୁଁନଥିଲେ । ଇଂରେଜ ରହନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଜାଙ୍କର ପ୍ରଭୁ ଭାବେ ନୁହେଁ, ସେବକ ଭାବେ ରହନ୍ତୁ । ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଶୁଣେଇ ସେ କହିଲେ - ତମେମାନେ ଯେତେ ସମ୍ପଦ ଏ ଦେଶରୁ ଲୁଟିଛ ତାକୁ ନ ଫେରାଅ ପଛେ ଏଣିକି ଆଉ ଲୁଟ୍ କରନା । ଆମଠୁ ବାଣିଜ୍ୟ ଫାଇଦା ଉଠାଇବା ମନୋଭାବ ତମକୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତୁମେ ଯାହାକୁ ସଭ୍ୟତା ବୋଲି ସମର୍ଥନ କର, ଆମ ବିଚାରରେ ତାହା ସଭ୍ୟତାର ବିପରୀତ । ଆମେ ତୁମ ସଭ୍ୟତା ଠାରୁ ଆମ ସଭ୍ୟତାକୁ ବହୁଗୁଣରେ ଉନ୍ନତ ମନେକରୁ । ନୀଚ, ସ୍ୱାର୍ଥପର ବା ଭୟ ଯୋଗୁଁ ଆମେ ଆମର ମନକଥା ପ୍ରକାଶ କରୁନାହୁଁ । ଏହା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ସାହସର ସହିତ ଆମକୁ ମୁହଁ ଖୋଲିବାକୁ ହେବ । ଆମେ ଚାହୁଁ ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ନ୍ୟାୟାଳୟର ପୁନରୁଦ୍‌ଥାନ ହେଉ । ଭାରତର ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ଭାଷା ଇଂରେଜୀ ନୁହେଁ, ହିନ୍ଦୀ । ତେଣୁ ତମକୁ ଏ ଭାଷା ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମେ କେବଳ ଆମର ଜାତୀୟ ଭାଷା ଜରିଆରେ ତମ ସହିତ ଭାବ ବିନିମୟ କରିବୁ ।

ହାୟ ବାପୁ ! ତମର ଏ କଥାକୁ ଇଂରେଜ କ'ଣ ଭାରତୀୟମାନେ ମଧ କର୍ଣ୍ଣପାତ କଲେନାହିଁ । ସ୍ୱାଧୀନତାର ପଚାଶ ବର୍ଷ ପରେ ଲୋକେ ହିନ୍ଦୀ ଓ ନିଜ ମାତୃଭାଷାରେ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ନୁହନ୍ତି । ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ସେମାନେ ତ୍ୟାଗ, ଅର୍ଥବ୍ୟୟ ଓ ଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।

ଯଦି ଆମ କଥା ତୁମର ଗ୍ରହଣୀୟ ନ ହୁଏ, ଆମେ ଆଉ ପ୍ରଜା ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହଁ । ଯଦି ତମେ ଚାହଁ ଆମକୁ ହାଣି ଦି ଖଣ୍ଡ କରିପାର, ତୋପରେ ଉଡ଼େଇ ଦେଇପାର । ତମେ ଯଦି ଆମ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ କାମ କର ତେବେ ଆମର ସହଯୋଗ ପାଇବ ନାହିଁ । ଆଉ ତମେ ଜାଣିଛ, ଆମ ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ତମେ ପାଦେ ବି ଆଗେଇବାକୁ ଅକ୍ଷମ ।

୧୯୦୯ରେ ଗାନ୍ଧୀ ଏଇ ଯାହା ଲେଖିଲେ ତାହା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଆଦର୍ଶ । ୧୯୦୯ରେ ସେ ଯାହା ଲେଖିଥିଲେ ବାରବର୍ଷ ପରେ ଭାରତରେ ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ କରି ଦେଖାଇଦେଲେ । ଏଇଥିପାଇଁ ସମୟ ଦରକାର ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ସେ କାଳରୁ ଜାଣିଥିଲେ । ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜର ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ସେ ଦମ୍ଭର ସହିତ ଲେଖିଛନ୍ତି କ୍ଷମତାମତ୍ତ ଥିବାରୁ ତୁମେ ଆମକୁ ଉପହାସ କରିପାର । ଆମେ ହଠାତ୍ ତମର ନିଶା ଛଡ଼େଇ ପାରିବୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆମ ଭିତରେ ଯଦି କିଛି ପୁରୁଷପଣିଆ ଥାଏ ତେବେ ଶୀଘ୍ର ଆବିଷ୍କାର କରିବ ଯେ ତମର

ନିଶା ଆତ୍ମଘାତୀ । ଯେଉଁ ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତ ଆସିଲେ ସେମାନେ ଇଂରେଜଜାତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିନିଧି ନୁହନ୍ତି । କିମ୍ବା ଆମେ, ଅଧା ଇଂରେଜ ଭାରତୀୟ ଭାରତବର୍ଷର ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିନିଧି ନୋହୁଁ । ତମେ ସବୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯାହା କରିଛ, ତାହା ଯଦି ଇଂରେଜ ଜାତି ଜାଣନ୍ତା ତେବେ ତମର ଅନେକ କର୍ମର ବିରୋଧ କରନ୍ତା । ଭାରତୀୟ ଜନତାର ମୋଟାଅଂଶର ତମ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ କ୍ଷୀଣ । ତମେ ଯଦି ତମର ତଥାକଥିତ ସଭ୍ୟତାକୁ ଛାଡ଼ି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦିଅନ୍ତ, ତେବେ ଆମର ଦାବି ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ବୁଝନ୍ତ । ଆମର ଦାବି ପୂରଣ କଲେ ତମେ ଭାରତବର୍ଷରେ ରହିପାର । ସେପରି ହେଲେ ଆମେ ତମଠାରୁ କିଛି ଶିଖନ୍ତୁ ଓ ତମେ ମଧ୍ୟ ଆମଠାରୁ କିଛି ଶିଖନ୍ତ । ଆମ ଉଭୟଙ୍କର ଓ ପୃଥିବୀର ମଙ୍ଗଳ ହୁଅନ୍ତା । ଯେତେବେଳେ ଆମର ସମ୍ପର୍କ ଧାର୍ମିକ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇପାରିବ ସେତିକିବେଳେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହେବ ।

ଜାତିପ୍ରଥା, ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପାଖରେ ପଶୁବଳି, ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ବୈରୀଭାବ, ନାରୀ ନିର୍ଯାତନା ପ୍ରଭୃତି ଭାରତୀୟଙ୍କର ସାଂଘାତିକ ଦୋଷ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାର ମତଲବ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ ବହିରେ ନଥିଲା । ତଥାପି ଗଡ଼ଜାତ ରାଜାମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ପ୍ରଭୃତି ଆମର କେତେକ କଳଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ପଦେ ଅଧେ କହିଛନ୍ତି । ଇଂରେଜଙ୍କୁ ତଡ଼ି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ଅନ୍ଧ ସ୍ତାବକ କ୍ଷମତା ଗ୍ରହଣ କଲେ କିଛି ଲାଭ ନାହିଁ ବୋଲି ସୂଚେଇଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟଙ୍କ ଅପରାଧ ଓ କଳଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପରେ ସେ ଖୁବ୍ କଡ଼ା ଭାଷାରେ କହିଲେ । ମାତ୍ର ହିନ୍ଦ ସ୍ୱରାଜରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ଥିଲା, ଭାରତର ସଭ୍ୟତା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ବିଳାସମୁଖୀ, ବସ୍ତୁବାଦୀ ସଭ୍ୟତା ଠାରୁ ଅନେକ ଉନ୍ନତ ଓ ଇଂରେଜମାନେ ଏହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ଭାରତବର୍ଷରେ ରହିବେ ଯଦି ରହନ୍ତୁ । ଭାରତ ଫେରିବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଂରେଜଙ୍କ ସହିତ ସୁସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷାକରି ଚଳିବାକୁ ସାତବର୍ଷ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ତାହା ବିଫଳ ହେବାରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଇଂରେଜ କାଳେ ବାଟକୁ ଆସିପାରେ ବୋଲି ମନରେ ତଥାପି ଟିକିଏ ଆଶା ଥାଏ । ୧୯୪୨ରେ ଏ ଆଶାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ମହାତ୍ମା ଘୋଷଣା କଲେ - ଭାରତ ଛାଡ଼ । ଏ ଦେଶକୁ ଈଶ୍ୱର ବା ଅରାଜକତା ପାଖରେ ସମର୍ପି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ବିଦା ହେଉ ।

◆◆◆

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଫାର୍ମ

ଡିଂଗ୍ରାଙ୍କ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଚିନ୍ତା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମନରୁ ଲିଭୁ ନଥାଏ । ଏହାର ସମାଲୋଚନା କରି ସେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍‌ରେ ତାଙ୍କର ମତ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ଥିଲା - ଯେଉଁମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି ଇଂରେଜଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ ଭାରତର ମଙ୍ଗଳ ହେବ,ସେମାନେ ଭ୍ରାନ୍ତ ! ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରି କୌଣସି ଜାତି ଲାଭବାନ୍ ହୁଏନି । ଧରାଯାଉ ଇଂରେଜ ଲୋକଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଯିବା ଫଳରେ ଇଂରେଜ ସରକାର କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର କରି ଚାଲିଗଲେ । ତା'ପରେ କେଉଁମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଶାସନ କରିବେ ? ନରହନ୍ତାମାନେ ! ଭାରତକୁ ଭାରତୀୟମାନେ ଶାସନ କରନ୍ତୁ - ଏଥିପ୍ରତି ସେ କେବେହେଲେ ଆଗ୍ରହୀ ନଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ କହିଛନ୍ତି, 'ଦେଶପ୍ରେମ କହିଲେ ମୁଁ ସମୁଦାୟ ଜନସମଷ୍ଟିର କଲ୍ୟାଣ କାମନାକୁ ବୁଝେ । ଯଦି ଇଂରେଜମାନେ ଏ କାମ କରନ୍ତି, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ନତମସ୍ତକ ରହିବି ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଚାରିଛନ୍ତି, ଇଂରେଜମାନେ ଯିବେ, ଅଥଚ ଭାରତୀୟମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କ ପରି ଶାସନ କରିବେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଲାଭ କ'ଣ ହେବ ? ସେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଗଡ଼ଜାତ ରାଜାଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ବିଷୟ ଚେତାଇ ଦେଇ ପଚାରିଛନ୍ତି, ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ଗଡ଼ଜାତି ଶାସନ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ତମେ ସବୁ ଇଂରେଜକୁ ତଡ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁଛ ? ସ୍ୱାଧୀନତା ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିଭୋର ରହି ସେତେବେଳେ ଭାରତୀୟମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କଥାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ନଥିବେ । ଆମେ ଏବେ ତାଙ୍କ କଥାର ମର୍ମ ବୁଝୁଛୁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଦୋଷ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଖିରେ ପଡୁ ନଥିଲା ବା ସେ ବିଷୟରେ ସେ ଚୁପ୍ ଥିଲେ, ସେପରି ଆଦୌ ନୁହେଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ମୌଳିକ ତ୍ରୁଟିଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଯେଉଁସବୁ ଅବଦାନକୁ ମହାନ୍ ମନେ କରନ୍ତି ସେଗୁଡ଼ିକର ଦୋଷ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦିଶିଥିଲା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ, ବିଶେଷତଃ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ମୂଳଦୁଆ ଟାଣ ବୋଲି ଆମେ ମନେକରୁ । ଗଣତନ୍ତ୍ର ଶାସନ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଲୋକଙ୍କର ଶାସନ । ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଲୋକଙ୍କ ଶାସନ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ଦେଶ ପ୍ରତି ମମତା ସୃଷ୍ଟିକରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକାଠି ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଲୋକଙ୍କ ମତ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ଆଦର୍ଶ ସମାଜର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ସମାଜରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନ, ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠଙ୍କ ଆଇନ୍‌କୁ ମାନିନେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରିବାର ଅଧିକାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଛି, ସେପରି ସମାଜ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ସମାଜ ଠାରୁ ଅନେକ ଉନ୍ନତ । ଥୋରୋଙ୍କ ମତ ଏହିପରି ଥିଲା ଓ ସେ ନିଜେ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରିଥିଲେ ଜାଣି ମୋହନ ଖୁସି ହେଲେ । ତାଙ୍କର ମନରେ ଦମ୍ଭ ଆସିଲା । ଥୋରୋ ସହର ଛାଡ଼ି ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ କୁଡ଼ିଆଟିଏ କରି

ରହିଲେ । ନିଜ ହାତରେ ଚାଷବାସ କରି ଯାହା ଉତ୍ପାଦନ କଲେ ସେଇଥିଲେ ଚଳିଲେ । ଥୋରୋ ଗୀତା ଓ ଉପନିଷଦ ପଢ଼ିଥିଲେ । ସତେ କି ପ୍ରାଚ୍ୟରୁ ଯାହା ପାଇଥିଲେ, ତା'ର ପ୍ରତିଦାନ ସ୍ୱରୂପ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କିଛି ଅର୍ପଣ କରି ଋଣମୁକ୍ତ ହେଲେ । ଥୋରୋଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଯେଉଁ ଦୁଇଜଣ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟବାସୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲେ ସେ ଦୁହେଁ ହେଉଛନ୍ତି ରସ୍କିନ୍ ଓ ଟଲଷ୍ଟୟ । ରସ୍କିନ୍ ବିଷୟ ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଧୁନିକ କାଳର ଜଣେ ମହାନ୍ ସାହିତ୍ୟିକ । ପ୍ରଚୁର କୀର୍ତ୍ତି ଓ ଖ୍ୟାତି ସାଙ୍ଗକୁ ବେଶ୍ କିଛି ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ ସେ । ସବୁ ଛାଡ଼ି ଗାଁକୁ ପଳାଇଲେ ଓ କୃଷକଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ନିଜ ହାତରେ ଚାଷ କରି ଚଳିଲେ । ସେତେବେଳେକୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ବୟସ ସତାବନ ବର୍ଷ । ଏହି ପରିଣତ ବୟସରେ ସେ ଏକ ନୂଆ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ବୟାଅଶୀ ବର୍ଷ ଯାଏ ବଞ୍ଚିଲେ । ମାତ୍ର ଗାଁ ଛାଡ଼ିନାହାନ୍ତି । ଗାଁ ଚାଟଶାଳୀରେ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇ, ଯୀଶୁଙ୍କ ବାଣୀ ଓ ନିରାମିଷ ଭୋଜନର ଉପକାରିତା ବିଷୟରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଲେଖା ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ବାଣ୍ଟି ସେ ସନ୍ତୋଷ ପାଉଥିଲେ । ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପତ୍ତି ତ୍ୟାଗ କରିବା ଓ ଶ୍ରମ କରି ଅଳ୍ପକେ ଚଳିବା ବିଷୟଟି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିଥିବ । ପଶ୍ଚିମାକାଶରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଅସ୍ତଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ପୂର୍ବାକାଶରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ରୂପକ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ । ଇତିହାସର ଏଇ ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ବେଳାରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପତ୍ର ବିନିମୟ ହୋଇଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଅନେକ ବହି ନିଜ ଲାଇବ୍ରେରୀରେ ରଖିଥିଲେ । ୧୮୯୪ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର The Kingdom of God is within you ପଢ଼ି ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଓ ପୋଲାକ୍ ଉଭୟଙ୍କ ଠାରୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନ ଶୁଣି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ । ଜେଲ୍‌ରେ ଥିବା ସମୟରେ ସେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଅଧିକ ବହି ପଢ଼ିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ଅନେକ ମେଳ ଥିବାରୁ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାର ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାର ଖଣ୍ଡେ କପି ନେହରୁଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଇ କହିଥିଲେ - ଭାରତବର୍ଷ ଏଇ ଢାଞ୍ଚାରେ ଗଢ଼ା ହେଉ ବୋଲି ସେ ଚାହାନ୍ତି । ବହିଟି ପଢ଼ି ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଗୋଳମାଳ ହୋଇଗଲା । କେଉଁ ନେତା ଚାହିଁବେ, ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଦେଶରୁ ରେଳଗାଡ଼ି, ହସ୍ପିଟାଲ୍ ବନ୍ଦ ହେଉ ଓ କୌଣସି ଶିଳ୍ପ ବିସ୍ତାର ନହେଉ । ବହି ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ମାତ୍ରେ ତାକୁ ପଢ଼ି ଗୋଖଲେ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ - ଏହା ଏକ ନିର୍ବୋଧର ରଚନା । ତେବେ ସେ ଆଶା ରଖିଥିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆସି ବର୍ଷେ ଦି ବର୍ଷ ରହିବା ପରେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ । ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ଘଟିଲା ତାହା ଦେଖିବା ପାଇଁ ଗୋଖଲେ ବଞ୍ଚିଲେ ନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ (ଇଂରାଜୀ ନାମ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ହୋମ୍ ରୁଲ୍) ବହିଟି ପାଇବାର କିଛିଦିନ ପରେ ୧୯୧୦ ମେ ମାସରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ -

ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ,

ଆପଣଙ୍କ ଚିଠି ଓ ଆପଣଙ୍କର ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ହୋମ୍ ରୁଲ୍ ବହିଟି ପାଇଛି । ମୁଁ ଖୁବ୍ ଆଗ୍ରହରେ ଆପଣଙ୍କ ବହିଟି ପଢ଼ିଲି । କାରଣ ମୋ ବିଚାରରେ ଆପଣ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ତାହା କେବଳ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ମାନବଜାତି ପାଇଁ ଅତି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଆପଣଙ୍କର ପୂର୍ବ ଚିଠିଟି ମୁଁ ପାଇନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଡୋକ୍ ଲେଖିଥିବା ଆପଣଙ୍କ ଜୀବନୀଟି ପଢ଼ିଲି । ଏହା ମତେ ଗଭୀର ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ଓ ଆପଣଙ୍କୁ ଅଧିକ ବୁଝିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଅସୁସ୍ଥ ଅଛି । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ବହି ଓ କାମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ଲେଖିପାରୁନି । ତେବେ ଏ ସବୁ ମତେ ଖୁବ୍ ଭଲ ଲାଗିଛି । ସୁସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ସବୁ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ ଲେଖିବି ।

ଆପଣଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଓ ଭାଇ

ଲିଓ ଟଲଷ୍ଟୟ

ଏହି ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଛୋଟ ଚିଠିଟି ଲେଖି ଟଲଷ୍ଟୟ ଚୁପ୍ ରହି ନଥିଲେ । ପୃଥିବୀରେ ତାଙ୍କର ଦିନ ସରି ଆସୁଥାଏ । ଏକାଅଶୀତମ ଜନ୍ମଦିବସ ପାଳନର ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ସେପ୍ଟେମ୍ବର କୋଡ଼ିଏ ତାରିଖରେ ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୀର୍ଘ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ଏହାପରେ କେବଳ ଗାନ୍ଧୀ କାହିଁକି, ଅନ୍ୟ କାହା ପାଖକୁ ସେ ଏଡ଼େ ଦୀର୍ଘ ଚିଠି ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଲାଗୁଥିଲା, ଏହି ଭାରତୀୟ ଯୁବକ ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶକୁ ପୃଥିବୀରେ ଆଗେଇ ନେବେ । ଏହି ବଡ଼ ଚିଠିର କିଛି ଅଂଶ ଆମେ ଉଦ୍ଧାର କରୁଛୁ ।

''ମୋର ଦୀର୍ଘ ଜୀବନକାଳ ଭିତରେ, ବିଶେଷତଃ ଆଜି ମୃତ୍ୟୁର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିଥିବା ବେଳେ, ମୁଁ ଯାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରୁଛି ତାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ଯାହାକୁ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ କୁହାଯାଉଛି, ତାହା ଅତି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ । ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ଛଳନାହୀନ ପ୍ରେମରୁ ମିଳୁଥିବା ଶିକ୍ଷା । ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ମଣିଷଙ୍କର ଆତ୍ମାର ମିଳନ ଦିଗରେ ପ୍ରୟାସ କରେ ଏବଂ ଏଥିରୁ ଯେଉଁ କର୍ମ ଉଦ୍ଭବ ହୁଏ ତାହା ମାନବଜାତିର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଏକମାତ୍ର ନିୟମ । ଏ କଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ତା ଅନ୍ତରର ଗଭୀରତମ ସ୍ତରରେ ଜାଣେ । ଏହିକଥା ଯିଶୁଙ୍କ ଠାରେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୁଏ । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂସାରର ମିଥ୍ୟା ପ୍ରଚାର ଭିତରେ ସେ ପଡ଼ି ନଥାଏ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏହା ଜାଣିଥାଏ । ଏହି ନିୟମକୁ ସମସ୍ତେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ, ଚୀନା, ହିବ୍ରୁ ଗ୍ରୀକ୍ ଓ ରୋମାନ୍ ଋଷିମାନଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ମୁଁ ଭାବୁଛି, ଯିଶୁ ଏହି ନିୟମକୁ ସବୁଠାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଛନ୍ତି । ସେ ସିଧା କହିଛନ୍ତି,'ସବୁ ନିୟମର ମୂଳ ପ୍ରେମ' । ମହାପୁରୁଷମାନେ ଏହିପରି କହିଛନ୍ତି ।

... ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାଂସାରିକ ବୁଦ୍ଧି ପଶେ, ସେମାନେ ପ୍ରେମର ନିୟମକୁ କଳୁଷିତ କରିଚାଲନ୍ତି । ବାହାରକୁ ଏତେ ଚମତ୍କାର ଦିଶୁଥିବା ସମଗ୍ର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ସଭ୍ୟତା

ପ୍ରେମର ନିୟମକୁ ଲଙ୍ଘନ କରି ତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଛି । ଏ ବିରୁଦ୍ଧାଚାରଣ ବେଳେ ବେଳେ ସଚେତନ କିନ୍ତୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଅଚେତନ ।

ଅସଲ କଥା, ଯେତେବେଳେ ପ୍ରେମ ଭିତରକୁ ବଳ ପଶିଆସିଲା, ପ୍ରେମ ନଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଆଉ ପ୍ରେମର ନିୟମ ନାହିଁ, ହିଂସାର ରାଜତ୍ୱ ଚାଲିଛି । ବଳବାନ୍ ଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଊଣେଇଶଟି ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଜଗତ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଜଗତରେ ପ୍ରେମର ନିୟମ ସବୁଠାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ପରିଷ୍କାର ଭାବେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମରେ ଏପରି ହୋଇନାହିଁ । ପ୍ରଥମରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନେ ପ୍ରେମର ନିୟମକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତା' ସହିତ ହିଂସାକୁ ପଶିବାକୁ ଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପାଦ ହିଂସା ଉପରେ ରହିଲା । ଏହି କାରଣରରୁ ସମଗ୍ର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଜଗତର ମଣିଷମାନେ ଏକ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଅସଙ୍ଗତି ଭିତରେ ବଞ୍ଚୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଯାହା କହନ୍ତି ଓ ଯେଭଳି ଭାବେ ବଞ୍ଚନ୍ତି ତା' ମଧ୍ୟରେ ଘୋର ବିରୋଧ । ବଞ୍ଚିବାର ନିୟମଭାବେ ପ୍ରେମକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଏବଂ ହିଂସାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ତା'ର ପ୍ରଶଂସା କରିବା, ଜୀବନରେ ଏହାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ବୋଲି ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିବା ଏକ ବିରୋଧାଭାଷ । ସେମାନେ ଯୁକ୍ତି କରନ୍ତି, ରାଜଶକ୍ତି ବିଚାରାଳୟ ଓ ସେନାବଳ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ଙ୍କର ପାର୍ଥିବ ବିକାଶ ଯେତେ ଅଧିକ ହେଲା, ଏଇ ବିରୋଧାଭାଷ ସେତେ ବଢ଼ିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ଏକ ଚରମ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଛି ।

ଆମ ସାମନାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନଟି ଏହିପରି ଉଭା ହୋଇଛି - ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର କୌଣସି ଶିକ୍ଷାକୁ ଆମେ ମାନିବୁ ନାହିଁ, ଯୋର୍ ଯାହାର ମୂଳକ ତା'ର ନିୟମଟି ମାନିବୁ ! କିମ୍ବା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଟିକସ ଆଦାୟ, ବିଚାରାଳୟ ଓ ପୋଲିସ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ, ସର୍ବୋପରି ଆମର ସୈନ୍ୟବିଭାଗକୁ ଉଚ୍ଛେଦ କରିବୁ । ଏ ବିଷୟରେ ଆମକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ଆପଣଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ, ଯାହାର ଖବର ପୃଥିବୀର ଏଇ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଆସି ଆମ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚୁଛି, ତାହା ଆମକୁ ଅତି ମହାନ୍ ମନେ ହେଉଛି । ପୃଥିବୀରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ଯେଉଁଠି ଚାଲିଛି ତା' ଭିତରେ ଆପଣଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଥିରେ କେବଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଦେଶଗୁଡ଼ିକ ନୁହନ୍ତି, ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଭାଗ ନେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ ।

ଏଇଥିଲା ଅସ୍ତଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଉଦୟଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଶୁଭେଚ୍ଛା ଓ ଆଶୀର୍ବାଦ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ ତାଙ୍କରି ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ରୂପାୟିତ କରିବା ପାଇଁ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ଯୁବକ ବାହାରିଲେଣି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଲେଖିଥିଲେ, ''ଆମର ଜଣେ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ ଲୋକ, ମୋର ଅତି ଘନିଷ୍ଠ ଲୋକର ସନ୍ଧାନ ପାଇଛି । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ଓ ସେକ୍ରେଟେରୀ ପଲ୍ ବିରୁକଫ୍ ତାଙ୍କ ଶୟନ କକ୍ଷରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଫଟୋ ସାମନା ସାମନି ଟାଙ୍ଗିଥିଲେ । ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କୁ

ବୁଝିନେଲେ ମାତ୍ର ଦୁହିଁଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ପୃଥିବୀକୁ ଫୁଟି ଦିଶିବା ଭଳି ହେବା ପାଇଁ ଆଉ ସମୟ ନଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ଶେଷ ଚିଠିଟି ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସ୍‌ରେ ପକାଇ ସାରି ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଏଇ ଲମ୍ବା ଚିଠିଟିକୁ ମୋହନ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁର କିଛିଦିନ ପରେ ପାଇଲେ । ଏଥିରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଶୁଦ୍ଧ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ବିଶ୍ୱାସ । ମୈତ୍ରୀଭାବ ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ସଂଯୋଗକାରୀ ଭାବ । ହିଂସା, ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ ଫଳରେ ମୈତ୍ରୀଭାବ ପଛକୁ ହଟିଯାଇଛି । ଫଳରେ ହିଂସା ଓ ବନ୍ଧୁଆ ଲୋକର ରାଜୁତି ଚାଲିଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନେ ୧୯୦୦ ବର୍ଷ ଧରି ହିଂସାର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି ।

୧୯୦୯ ନଭେମ୍ବରରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ - ଯିଏ ତମର କ୍ଷତି କରୁଛି ପ୍ରତିବଦଳରେ ତମେ ତା'ର କ୍ଷତି କରିବା ଫଳରେ କୌଣସି ପକ୍ଷ ଲାଭବାନ ହେବନାହିଁ । ଏଥିରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ବିଚାରରେ ଯିଏ ଆମର କ୍ଷତି କରିଛି, ପ୍ରତିବଦଳରେ ଆମେ ତାକୁ ପ୍ରେମ କରିବା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏଇ ବିଶ୍ୱାସ । ତଫାତ୍ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସକୁ ଦେଶ ବା ସମାଜ ଉପରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀ କଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦୁଇ ବିଶିଷ୍ଟ ବନ୍ଧୁ ପୋଲାକ୍ ଓ କ୍ୟାଲୋନ୍‌ବାକ୍ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ବଡ଼ ଭକ୍ତ । ମୋହନ ନିଜ ବାଟ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ଆସି ସେଇଠି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏତିକି ବେଳକୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଶିଥିଳତା ଆସିଥାଏ । ଅର୍ଥ ଅଭାବରୁ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍ ବନ୍ଦ ହେବାକୁ ବସିଥାଏ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚାଲୁ ରଖିବା ପାଇଁ ଅଳ୍ପ ଅର୍ଥ ଦରକାର । ଏହି ସମୟରେ ଈଶ୍ୱର ପ୍ରେରିତ ଭାବେ ସାର୍ ରତନ ଟାଟାଙ୍କ ଠାରୁ ପଚିଶ ହଜାର ଟଙ୍କାର ଚେକ୍ ଓ ଚିଠି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଟାଟାଜୀ ଲେଖିଥାନ୍ତି ଯେ ପରେ ଆଉ ଅର୍ଥ ପଠାଇବେ । ଟାଟାଜୀଙ୍କ ଦାନ ପଛରେ ଗୋଖଲେଙ୍କ ହାତ ଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସବୁପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଗୋଖଲେ ଚିନ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ଟାଟାଜୀ ଟଙ୍କା ପଠାଉଥିବା ଖବର ସେ ଆଗତୁରା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଦ୍ୱାରା ଜଣାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଗୋଖଲେଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ଫଳରେ ବିକାନୀର୍‌ର ମହାରଜା ଏକହଜାର, ମହିଶୂରର ମହାରାଜା ଦୁଇହଜାର ଓ ହାଇଦ୍ରାବାଦ୍‌ର ନିଜାମ୍ ଅଢ଼େଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଥାଆନ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉତ୍ସରୁ କିଛି କିଛି ଟଙ୍କା ମଧ୍ୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ଅର୍ଥକୁ କୃତଜ୍ଞତା ସହିତ ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତି ଜନସମର୍ଥନ ରହିଛି ବୋଲି ବୁଝିଲେ । ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ମୂଳଦୁଆ ଉପରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ଯୋଜନା କଲେ । ଯେଉଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଜେଲ୍ ଯାଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ପରିବାର କିପରି ଚଳିବେ ? ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଠାରୁ ବାଇଶ ମାଇଲ୍ ଦୂରରେ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କର ଏଗାରଶହ ଏକର ଜମି ଥାଏ । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ତ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବଡ଼ ଭକ୍ତ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜିମା ସମୁଦାୟ ଜମି ଅର୍ପଣ କରି ସେଠାରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ପରିବାକୁ ଥଇଥାନ କରିବାର ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ଏଇଟା ମୋହନଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଗଲା । ଫିନିକ୍ସରେ ଗୋଟିଏ

ଆଶ୍ରମ ଥାଏ, ମାତ୍ର ତାହା ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଠାରୁ ୪୮୦ କିଲୋମିଟର ଦୂର । ପ୍ରାୟ ତିରିଶ୍ ଘଣ୍ଟାର ବାଟ । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କ ଜମିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଫାର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ତା'ର ନାମ ରଖିଲେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମ । ଏହି ଫାର୍ମରେ ହଜାରେ କମଳାଗଛ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଛ, ଦୁଇଟି କୁଅ, ଗୋଟିଏ ଝରଣା ଓ ଗୋଟିଏ ଘର ଥିଲା । ଟିଣ ଛାତ ପକାଇ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଘର ତିଆରି କରାଗଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଓ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ସେମାନଙ୍କ ପରିବାର ସହିତ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମକୁ ଉଠିଆସିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ମିଶି ନିଜ ହାତରେ ଘରସବୁ କଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମରେ ଚାକର କେହି ନଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ମୋହନ ରୁଟି ବେଲନ୍ତି ଓ ସେକନ୍ତି । ମୋହନ ରୁଟି ତିଆରି କଲେ ତାହା ଯେପରି ସୁଆଦ ଲାଗେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ହାତ ତିଆରି ରୁଟି ସେତେ ସୁଆଦ ଲାଗେନା । ଏଇଟା ଥିଲା ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କ ସର୍ବସମ୍ମତ ମତ ।

ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବା ଥିଲା ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମର ଲକ୍ଷ୍ୟ । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଯାଇ ଜର୍ମାନ୍ ଧର୍ମଯାଜକଙ୍କ ଠାରୁ ଚଟି ତିଆରି କରିବା କୌଶଳ ଶିଖିଆସିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାକୁ ଆଗ୍ରହର ସହିତ ଶିଖିଲେ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶିଖାଇଲେ । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଭଲ ବଢ଼େଇକାମ ଜାଣିଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେ ସବୁ ଶିଖିଗଲେ । ସ୍କୁଲ୍ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଆଲମାରୀ, ବେଞ୍ଚ ପ୍ରଭୃତି ତ ତିଆରି ହେବ । କିନ୍ତୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମରେ ଚଉକି ବା ଖଟ ନଥାଏ । ସମସ୍ତେ ତଳେ ଶୋଉଥାନ୍ତି ।

ଆମେ ଯେତିକି ଜାଣିଲୁଣି ସେଥିରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମକୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଶ୍ରମ କହିବା ସମୀଚୀନ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଦୁଇଟି ଆଶ୍ରମ ହେଲା - ଫିନିକ୍ସ ଆଶ୍ରମ ଓ ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଶ୍ରମ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଶ୍ରମରେ ରହୁଥିଲେ ୪୦ ଜଣ ଯୁବକ, ୪ ଜଣ ବୃଦ୍ଧ, ୫ ଜଣ ନାରୀ ଓ ପୁଅ ଝିଅ ମିଶି ପ୍ରାୟ ପଚିଶ ପିଲା । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ୍, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍, ପାର୍ଶୀ ସବୁ ଧର୍ମର ଲୋକ ଥାଆନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଫେରିବା ପରେ ଆଶ୍ରମ ଜୀବନ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏପରି ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଯେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଶ୍ରମ କରି ରହିଲେ । ଚିନ୍ତା ଓ ଅନୁଭୂତି ବଢ଼ିବା ସହିତ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରମ ବିକଶିତ ହୋଇଛି । ବାପୁଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଦୁଇଟି ଧାରା ସ୍ପଷ୍ଟ । ଗୋଟିଏ ଧାରା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଶ୍ରମବାସୀର ଆଧାତ୍ମିକ ବିକାଶ ପ୍ରତି ଆଶ୍ରମ ଧାନ ଦିଏ । ଅନ୍ୟ ଧାରାଟି, ପ୍ରତ୍ୟେକକୁ ସାମାଜିକ କଲ୍ୟାଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ କରେ । ଆମେ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଏହା ଦୁଇଟି ଧାରା । ମାତ୍ର ବାପୁଙ୍କ ପାଇଁ ଏ ଦୁଇ ଧାରା ମଧ୍ୟରେ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ।

ନିରଳସ ଭାବେ କାମରେ ଲାଗିଥିବା ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ପ୍ରତି ବାପୁଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିଥାଏ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମରେ ପାଇଖାନା ସଫା ରଖିବା, ରାସ୍ତାଘାଟରେ ଛେପ ନ ପକାଇବାକୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶିଖାଉଥାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥାଆନ୍ତି ଏକାଧାରାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ, ମୁଖ୍ୟ ବିଚାରପତି, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ, ଖାଦ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ପିଲାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ । ସବୁକାର୍ଯ୍ୟ ଟିକିନିଖି ଦେଖିଲେ ଯାଇ ତାଙ୍କର ପରମ ସନ୍ତୋଷ । ତା'ଛଡ଼ା ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ତ ଯାଉଥାନ୍ତି । ଆଶ୍ରମ କାମରେ ଗଲେ ଜଣେ

ରେଲରେ ଯାଇପାରିବ, ନତୁବା ଚାଲିକରି । ଗାନ୍ଧୀ ଅଧିକାଂଶ ଦିନ ରାତି ଦୁଇଟାରୁ ବାହାରି ଏକୋଇଶ ମାଇଲ ବାଟ ଚାଲିକରି ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ଯାଆନ୍ତି ଓ ପରଦିନ ରାତିରେ ଫେରିଆସନ୍ତି । ଏକୋଇଶ ଏକୋଇଶ ମିଶି ବୟାଳିଶ ମାଇଲ ବାଟ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟାରେ ଚାଲିବା ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଗଲା । ଦିନେ ଦିନେ ପଚାଶ ମାଇଲ ବି ଚାଲନ୍ତି !

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଯେତେ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ସେ ସେତେ ସନ୍ତୋଷ ପାଆନ୍ତି । ମାଟିହାଣିବା, ଚାଷ କରିବା, ଘର କାନ୍ଥକୁ ରଙ୍ଗ ଦେବା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆଶ୍ରମର ସବୁପ୍ରକାର କାମ ସେ କରୁଥିଲେ । ଅରମା ଜାଗା, ବହୁତ ସାପ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆନନ୍ଦ ଯେ ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସାପ ମାରିବାକୁ ପଡ଼ିନାହିଁ । ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ରହି ମିରାବେନ୍ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ ସାପମାନେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ନିରାପଦ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଶ୍ରମର ଝିଅପୁଅଙ୍କୁ ମାତୃସ୍ନେହ ଦେଇ ପାଳିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍କୁଲ୍ କରିଛନ୍ତି, ପାଠ ପଢ଼େଇଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ, ପୁଅ ଝିଅ ମିଶିକରି ପଢ଼ିବେ, ମିଶିକରି ଚଳିବେ । ଝରଣାରେ ପୁଅ ଝିଅମାନେ ଏକାଠି ଗାଧାନ୍ତି । ପିଲାଗୁଡ଼ା ବଡ଼ ହୋଇଗଲେଣି ତ ! ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚାରିପଟେ ପୁଅଝିଅମାନେ ନିଜ ନିଜ ବିଛଣା ପକେଇ ଶୁଅନ୍ତି । ଫିନିକ୍ସ ଆଶ୍ରମରେ ବି ସେଇ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଆଶ୍ରମର ଲୋକ, ଆଶ୍ରମ କାହିଁକି ସବୁ ଲୋକ ଓ ସବୁ ପୁଅ ଝିଅଙ୍କ ଉପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ବିଶ୍ୱାସ । ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଅନିୟମ ହୋଇଗଲା । ସେ ଖବର ପାଇଲେ ଯେ କେଇଜଣ କିଶୋର ଦି’ ଜଣ କିଶୋରୀଙ୍କୁ ଇସାରା ଦେଇଛନ୍ତି । କିଛି ଗୁରୁତର କଥା ନୁହେଁ । ପ୍ରଥମେ ଘଟଣାକୁ ସେ ହାଲୁକା ଭାବେ ନେଇଥିଲେ । ପରେ କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ ବିଚଳିତ ହେଲେ ଓ ରାଗିଲେ । ପୁଅ ଝିଅଙ୍କୁ ଡାକି ଗାଳି ଦେଲେ । କଥା ହେଉଛି ଗାନ୍ଧୀ ପୁଅ ଝିଅଙ୍କୁ ଅଲଗା ନ ଶୁଆଇ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବାରଣ୍ଡାରେ ଏକାଠି ଶୁଆଉଥିଲେ କାହିଁକି ? ରାତିରେ ଟିକିଏ ଖୁଡ଼୍‌କିନା ହେଲେ ତାଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଯିବ । ସେ କଥା ଅଲଗା । ମାତ୍ର ପବିତ୍ର ରହିବା ପାଇଁ ପିଲାଙ୍କୁ ସେ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି ତାକୁ ସେମାନେ ଠିକ୍ ଭାବେ ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ବୋଧେ ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ । କେବଳ ଏଇ ଘଟଣା ନୁହେଁ, ଅନ୍ତତଃ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନେ ସାଧୁ ଓ ସତ୍ୟବାଦୀ ହେବେ, ନୈତିକତାର କ୍ଷୁରଧାରରେ ଚାଲିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ସାରାଜୀବନ ଆଶା ରଖିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ ବିଚ୍ୟୁତି ଦେଖିଲେ ଖୁବ୍ ଦୁଃଖ ପାଇଛନ୍ତି । କୌଣସି ନିଷ୍ଠାପର ଶିକ୍ଷକ ବଢ଼ିଲା ପୁଅଝିଅଙ୍କୁ ତିନିଫୁଟ ଛାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବାରଣ୍ଡାରେ ଏକାଠି ଶୋଇବାର ସୁଯୋଗ ଦେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମହାତ୍ମାଙ୍କର କିଛି ଏକବୁଝା ଢଙ୍ଗ ଅଛି । ଯାହାକୁ ଆମକୁ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯେମିତି ମହାତ୍ମା ଆମର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ସହନ୍ତି ! ଯାହାହେଉ କେବଳ ପିଲାଙ୍କୁ ବୁଝେଇ, ଗାଳିଦେଇ ଗାନ୍ଧୀ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ନାହିଁ । ସେ ଏକ ସପ୍ତାହ ଅନଶନ କଲେ । ଏଇଟା ଥିଲା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ଅନଶନ । ସପ୍ତାହ ଅନଶନ ପରେ ସାଢ଼େ ଚାରିମାସ ଦିନକୁ ବକତେ ଖାଇଲେ । ଏହା ସମସ୍ତଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଦେଲା । ମାତ୍ର ଆଶ୍ରମର ପୁଅ ଝିଅଙ୍କ ସଂଯମ

ବଢ଼ିଲା ନିଶ୍ଚୟ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ କ୍ୟାଲୋନ୍‌ବାକ୍ ମଧ ଅନଶନ କରିଥିଲେ ।

ଶିକ୍ଷକତା କରିବାର ଅଭିଳାଷ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଥିଲା । ଏହା ଏକ ସୁଯୋଗ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମରେ ମିଳିଲା । ସେ କିପରି ଏହାର ସଦୁପଯୋଗ କଲେ ସେ ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନା କରିବା । ସେ ପିଲାଙ୍କୁ କେତେକ ପ୍ରାର୍ଥନା ମୁଖସ୍ଥ କରାଉଥିଲେ । ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ପଢୁଥିଲେ ଓ ପଢ଼ା ଦେଉଥିଲେ । ଏତିକିରେ ମୋହନ ଆଦୌ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ଥିଲେ । ପିଲାଙ୍କ ଆଗରେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେବା ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଶିକ୍ଷା । ଯଦି ଶିକ୍ଷକ ସତ୍‌ପଥରେ ନ ରହେ, ତା'ର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବ ନଥାଏ ତେବେ ପ୍ରାର୍ଥନା ଘୋଷାଇ ଲାଭ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ ଅନୁଭବ କଲେ, ''ପିଲାମାନେ ମୋର ଶିକ୍ଷକ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମତେ ଭଲ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସହଜ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।'' ଫଳରେ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜକୁ ଅଧିକ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଭାବେ ଆତ୍ମ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ବାଧ ହେଲେ । ରାତି ସାରା ଉଜାଗର ହୋଇ ଭାବିଲେ, ତାଙ୍କ ଆଚରଣରେ କେଉଁଠି କିଛି ତ୍ରୁଟି ରହୁଛି କି ? ଫଳରେ ଦିନରେ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଉ ପଢ଼ାଉ ସେ ଘୁମେଇ ପଡ଼ନ୍ତି ! ଘୁମ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ମୁହଁରେ ପାଣି ଛାଟନ୍ତି ।

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ମଠ ମହନ୍ତମାନେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କର ଟିକିଏ ବିଚ୍ୟୁତି ଦେଖିଲେ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇ ଉଠୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିଲାମାନଙ୍କ ତ୍ରୁଟି ଦେଖିଲେ ଗାନ୍ଧୀ ଅବଶ୍ୟ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହେଉ ନଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ନିଜେ ବହୁତ କଷ୍ଟ ପାଉଥିଲେ । କିଶୋର କିଶୋରୀମାନେ ଟିକିଏ ମିଛ କହିବେ, ବଗୁଲିଆ ହେବେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୟସନ୍ଧିକାଳର ସମସ୍ୟା ଦେଖାଦେବ । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀ ପିଲାଙ୍କର ଏଇ ସ୍ୱାଭାବିକ ଦୋଷତ୍ରୁଟିକୁ ନିଜ ଉପରକୁ ଟାଣି ନେଉଥିଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଆଶ୍ରମରେ ପିଲାଙ୍କର ବହୁତ୍ କମ୍ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ବା ଦୁଷ୍ଟାମି ଦେଖା ଦେଉଥିଲା । ଥରେ କଳିଗୋଳ କରି ମିଛ କହିଥିବା ଗୋଟିଏ କିଶୋର ଉପରେ ସେ ଏତେ ରାଗିଗଲେ ଯେ ପାଖରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ରୁଲ୍‌ବାଡ଼ିରେ ତାଙ୍କୁ ଜୋର୍‌ରେ ପାହାରେ ପକାଇଲେ । ଏହାପରେ ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟ ଉଭୟେ ତଟସ୍ଥ । ଗୁରୁ କାହାକୁ ପିଟି ପାରନ୍ତି ଏ କଥା କୌଣସି ଶିଷ୍ୟ ବା ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କ କଳ୍ପନା ବାହାର କଥା । ପିଲାଟା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କ୍ଷମା ମାଗିଲା । ସେଇଦିନୁ ନମ୍ର ଓ ଭଦ୍ର ହୋଇଗଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନୁତାପ କହିଲେ ନ ସରେ । ହିଂସ୍ର ପଶୁତ୍ୱ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଛପି ରହିଛି ଭାବି ସେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇଗଲେ । ଯେଉଁ ପିଲାଟା ମାଡ଼ ଖାଇଲା ତାକୁ ସତର ବର୍ଷ । ବଳିଷ୍ଠ ପିଲା । ଗାନ୍ଧୀ କହିଛନ୍ତି, ସେ ପିଲା ତାଙ୍କୁ ପିଟି ଦରମଲା କରିଦେଲାନି କାହିଁକି ? ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କୁ ଆଉ କ'ଣ କହିବା ? ବାପୁ, ଆଶ୍ରମର ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ତ ଆପଣ ପୁତ୍ରତୁଲ୍ୟ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ପିଲାଟାକୁ ପାହାରେ ଦେଲେ ଯେ ଏତେ ଗ୍ଳାନି ! ପୁଣି ଯେଉଁ ପାହାର ଖାଇ ତା'ର ଦୁଷ୍ଟାମି ଚାଲିଗଲା... ।

◆◆◆

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗୋଖଲେ

ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଶ୍ରମକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ରୂପ ଦେବା ପାଇଁ ମୋହନଙ୍କୁ ବହୁ ଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ପିଲାମାନେ କିପରି ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷାପାଇବେ ତା'ର ବାଟ ବାହାର କରିବା ସବୁଠାରୁ କଠିନ ସମସ୍ୟା ଥିଲା । ପିଲାଙ୍କୁ ଗତାନୁଗତିକ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଇଚ୍ଛା ମୋହନଙ୍କର ନଥିଲା । ପିଲାମାନେ ଚାଷବାସ କାମ ଉତ୍ସାହ ସହିତ ଶିଖୁଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ରୋଷେଇ କରିପାରୁଥିଲେ । ତା'ଛଡ଼ା ସେମାନଙ୍କୁ ବଢ଼େଇକାମ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଏସବୁକୁ ତ ଆମେ ଶିକ୍ଷା ଭିତରେ ଗଣୁନା । ପିଲାଏ ପାଠ କ'ଣ ପଢ଼ିଲେ ? ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାଭାଷୀ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ପିଲାଙ୍କୁ କ'ଣ କିପରି ପଢ଼ାଯିବ ତାହା ସ୍ଥିର କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ପିଲାଙ୍କୁ ତାମିଲ୍, ଉର୍ଦ୍ଦୁ, ଗୁଜୁରାଟୀ, ହିନ୍ଦୀ, ସଂସ୍କୃତ ଓ ଇଂରାଜୀ ସବୁ ଭାଷା ମୋହନ ପଢ଼ାନ୍ତି । ନିଜର ମାତୃଭାଷା ବ୍ୟତୀତ ପିଲାଙ୍କୁ ଇଂରାଜୀ ଓ ସଂସ୍କୃତ ପଢ଼ିବାକୁ ହେଉଥାଏ । ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବା ଭଳି ତାମିଲ ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଜ୍ଞାନ ମୋହନଙ୍କର ଥାଏ । ଜଣେ ଚିକିତ୍ସକ, ନଚେତ୍ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ହେବାକୁ ମୋହନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ଶିକ୍ଷକତାର ସୁଯୋଗ ପାଇ ମୋହନ ଖୁସି ଥାଆନ୍ତି । ମୋହନ ପିଲାଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରାୟ ସବୁବେଳେ ରହୁଥିଲେ । ଆଉ ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କୁ କହି ଦେଇଥିଲେ ଯେ ସେମାନେ ନିଜେ ଯାହା କରୁନାହାନ୍ତି ବା କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ତାହା କରିବା ପାଇଁ ପିଲାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେବେ ନାହିଁ । ଏହାର ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଛି । ଭାରତବର୍ଷର ଘଟଣା । ଜଣେ ମାଆ ତା' ପିଲାକୁ ଧରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥାଏ । ପିଲାର କୃମି ହେଉଛି, ଝଡ଼ି ଯାଉଛି । ବାପୁ କିଛି ଉପାୟ ବତାନ୍ତୁ । ସବୁ ବିଷୟ ବୁଝିନେଇ ମାଆକୁ ପନ୍ଦରଦିନ ପରେ ଆସିବାକୁ କହିଲେ । ପନ୍ଦରଦିନ ପରେ ମାଆ ପିଲାଙ୍କୁ ନେଇ ପୁଣି ଆସିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପିଲାକୁ ଆଉଁସି ଦେଇ କହିଲେ - ଆରେ ବାବୁ ! ମିଠା କମ୍ ଖାଇବୁ । ମାଆ ଭାଗିଥିଲା ବାପୁ କିଛି ଔଷଧପତ୍ର ଦେବା ପାଇଁ ପନ୍ଦରଦିନ ସମୟ ନେଇଚନ୍ତି । ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । କୌତୂହଳ ଦମନ କରି ନପାରି ପଚାରିଲା - ବାପୁ ! ଏ କଥା ତ ଆପଣ ପ୍ରଥମଦିନ କହିପାରିଥାଆନ୍ତେ । ବାପୁ ଟିକିଏ ରହି କହିଲେ ଯେ ସେ ନିଜେ ସେତେବେଳେ ମିଠା ଖାଉଥିଲେ । ଯା ଭିତରେ ନିଜେ ଆଗ ମିଠା ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ସମୟ ଦରକାର ଥିବାରୁ ପନ୍ଦରଦିନ ପରେ ଆସିବାକୁ କହିଲେ । ଛୋଟ ଘଟଣା, କିନ୍ତୁ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନେଇ ଦେବାଭଳି ଘଟଣାଟିଏ । ବଡ଼ମାନେ କ୍ଷୀର ପିଇବା ଅର୍ଥ ପିଲାଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟରୁ ଭାଗନେବା । ତେଣୁ ସେ ଓ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମରେ ରହିବା ପର ଠାରୁ ଗାଈକ୍ଷୀର ଛାଡ଼ିଦେଲେ ।

ଟଲ୍‌ଷ୍ଟୟ ଆଶ୍ରମ କାମ ଚାଲିଥାଏ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କିନ୍ତୁ ବନ୍ଦ ହୋଇ ନଥାଏ । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ପଶୁଥିବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଜେଲ୍‌ରେ ଭର୍ତ୍ତି କରାଯାଉଥାଏ ବା ବେତମାଡ଼

କରି ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସୀମା ବାହାରେ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଉଥାଏ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟମାନେ କିଭଳି ନିର୍ଯାତିତ ହେଉଛନ୍ତି ସେ ବିଷୟ ଦେଶର ଚାରିଆଡ଼େ ସଭାକରି ଗୋଖଲେ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥାନ୍ତି । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସିଂହାସନରେ ପଞ୍ଚମ ଜର୍ଜ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେବା ସମୟ ନିକଟ ହୋଇ ଆସୁଥାଏ । ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରଖିବାକୁ ଇଂରେଜମାନେ ଚିନ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ଏହାର ପଦକ୍ଷେପ ସ୍ୱରୂପ ୧୯୧୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସରକାର ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଅଧିକାର ଦିଆଯିବ । ତେବେ ଏଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷାଗତ ଯୋଗ୍ୟତାର ଏକ ପରୀକ୍ଷା କରାଯିବ । ତା'ଛଡ଼ା ସରକାର ବର୍ଣ୍ଣବୈଷମ୍ୟ ନୀତି ପରିହାର କରିବେ । ଏହାପରେ ଚାରିବର୍ଷର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ହେଲା । ସରକାର ମଧ୍ୟ ସବୁ ବନ୍ଦୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିଦେଲେ ।

୧୯୧୨ ଅକ୍ଟୋବରରେ ଗୋଖଲେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସରକାର ତାଙ୍କୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ଅତିଥି ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ଯଥୋଚିତ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆନନ୍ଦ ତ କହିଲେ ନ ସରେ । ସେ ଛାଇପରି ତାଙ୍କ ପାଖେ ପାଖେ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତି ତଦାରଖ କରିବା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସେକ୍ରେଟେରୀର କାମ ନିଜେ କଲେ । ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇବାକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସରକାର ତତ୍ପର ହୋଇ ଉଠିବାର କାରଣ ଗୋଖଲେ ଥିଲେ ଭାରତର ତତ୍କାଳୀନ ବଡ଼ଲାଟ ହାର୍ଡ଼ିଙ୍ଗଙ୍କର ବନ୍ଧୁ । ଇଂରେଜଙ୍କୁ କେତେକ ବ୍ୟାପାରରେ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭାରତରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନକୁ ମୋଟାମୋଟି ସେ ଏକ ଆଶୀର୍ବାଦ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ଏପରି ଜଣେ ଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଭଦ୍ର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଓ ଆଚରଣ ଯୋଗୁ ପଦସ୍ଥ ଇଂରେଜ ଅଫିସରମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଭାରତୀୟମାନେ ଯେପରି ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ସୁବିଧା ପାଆନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ଯେଉଁଠି ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ ସେଠାରେ ଟ୍ରେନ୍ ଅଟକାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗାନ୍ଧୀ କରାଇଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଟ୍ରେନ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁଠି ଟ୍ରେନ୍ ରହେ ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଭାଷଣ ଦିଆଯାଏ । କେପ୍ ଟାଉନ୍‌ରୁ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରେଳଯାତ୍ରାରେ ଅନେକ ଜାଗାରେ ଅଟକି ଭାଷଣ ଶୁଣି ଓ ଦି ପଦ କହି ଗୋଖଲେ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ବିଚରା ଡାଇବେଟିସ୍ ରୋଗୀ । ସୁସ୍ଥ ନଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସ୍ନେହର ଅତ୍ୟାଚାର ସହିବାକୁ ହେବ । ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପାଇଁ ବିପୁଳ ଅଭ୍ୟର୍ଥନାର ଆୟୋଜନ ହୋଇଥାଏ । ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗର ମେୟର ତାଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବାକୁ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ଗୋଖଲେ ମରାଠୀ ଓ ଇଂରାଜୀ ଏ ଦୁଇଟି ଭାଷା ଜାଣିଥାନ୍ତି । ସେ ଇଂରାଜୀରେ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀ ନାରାଜ । ତାଙ୍କୁ ମରାଠୀରେ ଭାଷଣ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଓ ଓ ମୋହନ ତା'ର ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଅନୁବାଦ କରି କହିବେ । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀରେ ମୋହନଙ୍କର ବିଶେଷ ଦକ୍ଷତା ନାହିଁ ତ ମରାଠୀରେ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଆହୁରି କମ୍ ବୋଲି ଗୋଖଲେ ଜାଣିଥିଲେ ! ତେଣୁ ମୃଦୁ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ଗାନ୍ଧୀ

ନଛୋଡ଼ବନ୍ଧା । ତାଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତି କରିବା ବୃଥା ମନେକରି ଗୋଖଲେ ସ୍ନେହରେ କହିଲେ,''ତମ କଥା କେହି ଭାଙ୍ଗିପାରିବେ ନାହିଁ । ତମର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କର । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୁଁ ତମ କଥା ମାନି ଚଳିବି ।''

ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମ ଷ୍ଟେସନ୍ ଠାରୁ ଦେଢ଼ ମାଇଲ ଦୂର । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କଥାରେ ଦେଢ଼ମାଇଲ୍ ବାଟ ଚାଲିକରି ଯିବାକୁ ଗୋଖଲେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ମୋହନ ଭୀଷଣ ଖୁସି । ଯିଏ ଦିନକୁ ପଚାଶ ମାଇଲ୍ ଚାଲୁଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଦେଢ଼ ମାଇଲ୍ ବାଟ୍ଟ କିଛି ନୁହେଁ । ଦୁର୍ଯୋଗକୁ ବାଟରେ ବର୍ଷା ହେଲା । ଗୋଖଲେ ତିନ୍ତିଲେ ଓ ଖୁବ୍ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଫାର୍ମରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଥଣ୍ଡା ଧରିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, '' ମୋର ସ୍ନେହାନ୍ଧତା ଯୋଗୁ ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ଯେପରି ହଇରାଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ସେକଥା ମୁଁ କେବେ ଭୁଲି ପାରିବି ନାହିଁ । ଗୋଖଲେ ଦେଖିଲେ ଫାର୍ମରେ ସମସ୍ତେ ତଳେ ବିଛଣା ପକାଇ ଶୋଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଖଟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଛି । ସେଇଟାକୁ ହଟେଇ ଦେବାକୁ କହିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରତିବାଦ କରିବାରୁ ହସି କରି ଅଥଚ ଟାଣ ଭାବେ କହିଲେ,''ତମେ ସମସ୍ତେ ଭାବୁଛ ତମେ ସବୁ କଷ୍ଟ ସହିବା ପାଇଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛ ଓ ମୋ ଭଳି ଲୋକଙ୍କୁ ତମେମାନେ ଗେହ୍ଲା କରି ଚଳେଇବ । ତମର ଏଇ ଚରମ ମନୋଭାବ ପାଇଁ ତମେ ଆଜି ଦଣ୍ଡ ପାଇବ । ମତେ ଛୁଇଁବାକୁ ମୁଁ କାହାକୁ ଅନୁମତି ଦେବିନାହିଁ । ତମେମାନେ ଝାଡ଼ା ପରିସ୍ରା ପାଇଁ ବାହାରକୁ ଯିବ ଓ ମୋ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କମୋଡ଼ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବ ? ମୁଁ ସବୁ କଷ୍ଟ ସହିବି କିନ୍ତୁ ତମମାନଙ୍କ ଅହଙ୍କାର ଭାଙ୍ଗିବି ।'' କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଏତକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କୁହାଗଲା । ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ଘଷାଘଷି କରିବା ପାଇଁ ସବୁବେଳେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଚାକର ଥାଏ । ଫାର୍ମରେ କେହି ଚାକର ନଥାନ୍ତି । ଯଦି ନଥିଲେ ତା'ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଉଚିତ୍ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତା' ନ କରି ମୋହନ ଓ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ତାଙ୍କୁ ଘଷା ଆଉଁସା କରିବା ଓ ଅନ୍ୟ ଯାହା ଦରକାର ସେ ସବୁ ସେବା କରିବା ପାଇଁ ଖୁବ୍ ଅନୁନୟ ହେଲେ । ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ନ ହୋଇ ଗୋଖଲେ କହିଥିଲେ,'ମତେ ଛୁଇଁବାକୁ କାହାକୁ ଅନୁମତି ଦେବି ନାହିଁ ।' କ୍ଳାନ୍ତିକର ଯାତ୍ରା ପରେ ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ଚଲେଇ କରି ନେଇଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଅନୁତାପ କରିଛନ୍ତି ଓ ଗୋଖଲେଙ୍କର ଏହି ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଲା ପରି ଲାଗିଛି । ଏତିକି ଆଶ୍ୱାସନା ଯେ ଏସବୁ କହିବା ସମୟରେ ଗୋଖଲେ ହସୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଓ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କର ସେବା ଗ୍ରହଣ ନ କରିବା ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ଗାନ୍ଧୀ ପସନ୍ଦ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ସେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି,''ମତେ ଲାଗୁଛି ଗୋଖଲେଙ୍କ ଏହି ନୀତିଟା ବଡ଼ ଖରାପ । ଚାକରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସେ ଆଉ କାହାର ସେବା ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ ।'' ଆମେ କିନ୍ତୁ ଭାବୁଛୁ ଗୋଖଲେ ବିଲ୍‌କୁଲ୍ ଠିକ୍ କରିଛନ୍ତି । ଗୋଖଲେ ବୁଢ଼ା ଦିଶୁଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ମୋହନଙ୍କ ଠାରୁ ମାତ୍ର ତିନିବର୍ଷ ବଡ଼ । ୧୯୧୨ ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଖ୍ୟାତି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ବ୍ୟାପିଥାଏ ଓ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଜର୍ମାନ୍ ଭଦ୍ରଲୋକ । ଏ ଦୁହେଁ କୁଆଡ଼େ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପଦସେବା କରିଥାନ୍ତେ ! ଗୋଖଲେଙ୍କ କଥା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବଜ୍ରାଘାତ ପରି ଲାଗିଲା ।

ଗୋଖଲେ କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଆଧାତ୍ମିକ ଅହଂକାର ବ୍ୟାପାରରେ ସତର୍କ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏପରି ସ୍ୱଭାବଗତ ହୋଇଥାଏ ଯେ ଗୋଖଲେ ତାଙ୍କର ପଦସେବା କରିବାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ (ଅନୁରୋଧର ଖୋଲା ରୂପ) ଅମାନ୍ୟ କରିବାରୁ ସେ ଆହତ ହେଲେ ।

ଗୋଖଲେ ଯୁଆଡ଼େ ଗଲେ ତାଙ୍କୁ ବିପୁଳ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ମିଳିଲା । ଏତେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା, ଆଡ଼ମ୍ବର ଗୋଖଲେ ଭଲପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ବି ଭଲ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପାଇଁ ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ । ଭାରତୀୟଙ୍କ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ତାଙ୍କ ଆଗମନର ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ସାରାରାତି ଗୋଖଲେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ଟିକିନିଖି ଆଲୋଚନା କଲେ । ପରଦିନ ଜେନେରାଲ୍ ବୋଥା ଓ ଜେନେରାଲ୍ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଗୋଖଲେଙ୍କ ସୌହାର୍ଦ୍ଧ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଏହି ଆଲୋଚନାରେ ଗାନ୍ଧୀ ଜାଣିଶୁଣି ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହିଲେ । ଦୀର୍ଘକାଳ ଆଲୋଚନା ପରେ ଗୋଖଲେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ଫେରିଲେ । ମୋହନଙ୍କୁ କହିଲେ - ସବୁ ସମାଧାନ ହୋଇଗଲା । ସେ ଦୁହେଁ କଳା ଆଇନ୍ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେବେ ବୋଲି ବଚନ ଦେଲେ । ଏହାବ୍ୟତୀତ ତିନି ପାଉଣ୍ଡ ଟିକସ ଆଦାୟ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦ ରହିବ । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ଦୁଇ ଗୋରା ନେତାଙ୍କ କଥାରେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । କାରଣ ସେ ଠକିଛନ୍ତି । ଗୋଖଲେ ଟାଣ କରି କହିଲେ, ଏଥର ଦେଶକୁ ଫେରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ । ଦେଶ ତମକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଛି । ଦେଖିବ, ମୁଁ ଯାହା କହିଲି ତାହା ନିଶ୍ଚୟ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବ ।

କୁହାଯାଏ, ଗୋଖଲେ ମଣିଷ ଚିହ୍ନିବାରେ ବିଚକ୍ଷଣ ଥିଲେ । ତେବେ ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ବୋଥା ଓ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସେ କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ଚିହ୍ନିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଶକ୍ତି ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ କଳ୍ପନା କରିବାରେ ଗୋଖଲେ ପ୍ରଥମ ବିଶିଷ୍ଟ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ନିଷ୍ଠା ଦେଖି ଗୋଖଲେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ବମ୍ବେ ଫେରି ଆସିବା ପରେ ଗୋଟିଏ ଭାଷଣ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କହିଥିଲେ, ''ଗାନ୍ଧୀ ଶହୀଦ୍ ଓ ବୀରର ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା । ନା' ନା, ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଠାରେ ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ ଆଧାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି ଅଛି ଯେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହିଲେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବୀର ଓ ଶହୀଦ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି ।'' ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଛାଡ଼ିବା ବେଳେ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ଦେଶକୁ ଫେରିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗୋଖଲେ ଚେତାଇ ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ତାଙ୍କ କାମ ସରିବା ପରି ଲାଗୁନାହିଁ । ଗୋଖଲେ ଗଲା ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଭାବିଲେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ଟିକିଏ କଥା କଟାକଟି ହୋଇଛି । ସେ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ''ମୋର ସବୁ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ପାଇଁ ଆପଣ ମତେ କ୍ଷମା ଦେବେ କି ? ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ଶିଷ୍ୟ ହେବାକୁ ଚାହେଁ । ଏହା ଛଦ୍ମ ନମ୍ରତା ନୁହେଁ, ଭାରତୀୟ ଆନ୍ତରିକତା । ପ୍ରାଚ୍ୟ ଶିଷ୍ୟର ଯେଉଁ ଧାରଣା ମୋ ମନ ଭିତରେ ଅଛି ତାକୁ ମୁଁ ଚରିତାର୍ଥ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ଆମ ଭିତରେ ଅନେକ ମତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଛି, ତଥାପି ଆପଣ ମୋର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ।''

ଲୁଇ ଫିଶରଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କୃପାଳିନୀଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଭୟ ପ୍ରାଚ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଜୀବନୀ ଲେଖକମାନେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଗୁରୁ ବା ଆଧାତ୍ମିକ ଗୁରୁ କେହି ନଥିଲେ । ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ସେ ରାଜନୈତିକ ଗୁରୁ ଓ ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କୁ ଆଧାତ୍ମିକ ଗୁରୁ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଦୁହେଁ ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏକଥା ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ କହିଛନ୍ତି । ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରାଚ୍ୟର ଆଦର୍ଶ ଅନୁଯାୟୀ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ଆଦର୍ଶ ଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ପାଳନ କରେ । ଏଇ ଅର୍ଥରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କାହାର ଶିଷ୍ୟ ନ ଥିଲେ । ତା' ହୋଇଥିଲେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର 'ଏକଲା ଚଲୋରେ' କବିତାଟି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଦିନୁ ନୋଆଖାଲି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । 'ଏକଲା ଚଲୋରେ' କବିତାଟିକୁ ଗାନ୍ଧୀ ବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କବି ଲେଖି ନଥିଲେ । ଲେଖିଥିଲେ ବଙ୍ଗଳାର ବିପ୍ଳବୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦେବାକୁ । ସଚ୍ଚା ଶିଷ୍ୟ ସହିତ ସର୍ବଦା ଗୁରୁ ଥାଆନ୍ତି, ସେ ଏକଲା ଚାଲିବ କାହିଁକି ? ଗାନ୍ଧୀ ନିଜ ଢଙ୍ଗରେ ସତ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ନିଜସ୍ୱ ଶୈଳୀରେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଲଢ଼ିଛନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର ନିର୍ବାଚନ କରିଛନ୍ତି । ଏଇ ଅର୍ଥରେ ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ନାହାନ୍ତି । ତେବେ ଗୁରୁ ଆଦର୍ଶର ପାଖାପାଖି ଥିଲେ ଗୋଖଲେ, ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇ । ଗୁରୁ ଯେଉଁ ବାଟେ ଯାଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦକ୍ଷେପର ପାଦଚିହ୍ନ ଉପରେ ପାଦ ପକେଇ ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା ଶିଷ୍ୟ କାଳ୍ପନିକ ଓ ଅମୂର୍ତ୍ତ । ଏପରି କୌଣସି ଶିଷ୍ୟ ନାହାନ୍ତି ବା ଥିଲେ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ବରଂ ଗୁରୁଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଯାଇ ପାରେ । ଶିଷ୍ୟ ଯଦି ଗୋଟିଏ ଛାଇ, ଆମେ ଅସଲ ମଣିଷଟିକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ ନ କରି ଛାଇକୁ କାହିଁକି ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବୁ ?

ନିଜର ଜବାବ୍ ପାଳନ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ନାଟାଲ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଭାରେ ସ୍ମଟସ୍ ସଫେଇ ଦେଲେ ଯେ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ପୂର୍ବତନ ମାଲିକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରୁ ତିନି ପାଉଣ୍ଡିଆ କର ଉଠିଯାଉ ବୋଲି ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ, ଆମେ ଆମର ଗୋଟିଏ ଜବାବ୍ ପାଳନ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ । କଳା ଆଇନ୍ ବଳବତ୍ତର ରହିଥାଏ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ଆଉ ଏକ ଅଧିକା ଅପମାନ ଲଦି ଦିଆଗଲା । ଜଣେ ସୁପ୍ରିମ୍‌କୋର୍ଟ ଜଜ୍ ରାୟ ଦେଲେ ଯେ କେବଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ବିଧିରେ ହୋଇଥିବା ବିଭାଘର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଆଇନ୍ ସମ୍ମତ । ଅର୍ଥାତ୍ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ୍, ପାର୍ଶୀଙ୍କ ବିବାହ ଆଇନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅସିଦ୍ଧ । ଭାରତୀୟମାନେ ତାତି ଉଠିଲେ । ବଡ଼ ଧରଣର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାକୁ ସମସ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ପରିବାର ଓ କେତେକ ସହଯୋଗୀଙ୍କ ସହିତ ଫିନିକ୍ସ ଚାଲିଆସିଲେ ।

୧୯୧୩ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ଠାରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସଂଗ୍ରାମ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଭାରତୀୟ ନାରୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ବିବାହ ଅସିଦ୍ଧ କରି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସରକାର ସେମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷିତା ଆସନକୁ ଖସାଇ

ଦେଲା ଯେ ! ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ବୃଦ୍ଧି ଓ ଶୃଙ୍ଖଳାର ସହିତ ପରିଚାଳିତ କରିବା ମୋହନଙ୍କ ଆଗରେ ଏକ ଚାଲେଞ୍ଜ ଭଳି ଉଭା ହେଲା । ପ୍ରଥମେ ଗୋଟିଏ ଷୋହଳ ଜଣିଆ ଦଳ ଫିନିକ୍ସରୁ ବାହାରି ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସୀମା ଭିତରକୁ ପଶିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ସମେତ ଚାରିଜଣ ମହିଳା ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ଦିଆଗଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ନାରୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଦଳ ନାଟାଲ ପଟୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା ନାହିଁ । ସେମାନେ ନିଉକ୍ୟାସାଲ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇ କୋଇଲା ଖଣିରେ କାମ କରୁଥିବା ସେଠାକାର ଭାରତୀୟ ଶ୍ରମିକଙ୍କୁ କାମ ବନ୍ଦ କରିଦେବା ପାଇଁ ନିବେଦନ କଲେ । ସରକାର ଦେଖିଲେ ବିପଦ । ବାଧ୍ୟହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କଲେ । ଫଳରେ ଶ୍ରମିକମାନେ ଉତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲେ ଓ ଧର୍ମଘଟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । କମ୍ପାନୀ ସେମାନଙ୍କ କ୍ୱାର୍ଟରରେ ପାଣି ଓ ବିଜୁଳି ବନ୍ଦ କରିଦେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଉକ୍ୟାସାଲରେ ପହଞ୍ଚି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଘର ଛାଡ଼ିଦେଇ ଗୋଟିଏ ଖୋଲା ପଡ଼ିଆରେ ଆସି ରହିବାକୁ କହିଲେ । ଦିନ କେଇଟାରେ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଶ୍ରମିକ ଖୋଲା ପଡ଼ିଆରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଗଲେ । ନିଉକ୍ୟାସଲ୍‌ର ଭାରତୀୟ ବଣିକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଖାଇବା ପିଇବା ଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଲାଉଥାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏମିତି କେତେଦିନ ଚାଲିପାରିବ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବି ଭାବି ସ୍ଥିର କଲେ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜେଲ୍ ଭିତରେ ପୂରାଇ ଦିଆଗଲେ ଚିନ୍ତା ଯିବ । ଜେଲ୍ ଯିବାର ସୁବିଧା ଉପାୟ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ଭିତରକୁ ପଶିବା । ଛୋଟ ପିଲା, ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଟ୍ରେନ୍ ଯୋଗେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସୀମାଯାଏ ଗଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ ଚାଲିଚାଲି । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଆଚରଣ ବୁଝାଇ ଦିଆଗଲା । ପୋଲିସ୍ ପିଟିଲେ ସହିବ । ମାଡ଼ ଖାଇ ଚୁପ୍ ରହିବ । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସୀମା ବତିଶ ମାଇଲ ବାଟ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କୁ ବାଟରେ ଖୁଆଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥାଏ । ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ସରକାରଙ୍କୁ ଖବର ଦେଇଥାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀ ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ ଯେ, ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସୀମା ଟପିଲେ ମଧ୍ୟ ସରକାର ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ନ ପାରନ୍ତି । ସେଇୟା ହେଲା । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନେବାକୁ ହେବ । ସେ ଯାଏ ଚାଲିକରି ଯିବା ପାଇଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଦିନକୁ କୋଡ଼ିଏ ମାଇଲ ହିସାବରେ ଆଠଦିନ ଲାଗିବ । ପ୍ରାୟ ଅଢ଼େଇହଜାର ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ପଦଯାତ୍ରା କରୁଥାନ୍ତି ! ଏତେଦିନ ସେମାନେ ଖାଇବେ କ'ଣ ? ଜଣେ ଗୋରା ପାଉଁରୁଟି ବ୍ୟବସାୟୀ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ସୀମାରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେସନରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ । ଅଧିକନ୍ତୁ କହିଲେ ଯେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ କେଉଁଦିନ କେଉଁ ଷ୍ଟେସନରେ ରହିବେ ତା'ର ସୂଚୀ ତାଙ୍କୁ ଦିଆଯାଉ । ସେଇ ଷ୍ଟେସନକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିନ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟ ପଠାଇ ଦେବେ । ଏତେ ବଡ଼ ମହତ୍ କାମ ଜଣେ ଗୋରା ବ୍ୟବସାୟୀ କରିବା ବିସ୍ମୟର କଥା । ମୋହନଙ୍କର ମୋହିନୀ ଶକ୍ତିର ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ବାଟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ତାଙ୍କୁ ଜାମିନ୍‌ରେ ଆଣିଲେ । ଗିରଫ ହେବାପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦ୍ୱିତୀୟବାର ଜାମିନ୍‌ରେ ଆସିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି

ନାହାନ୍ତି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ଦାୟିତ୍ୱ ଥିବାରୁ ସେ ଜାମିନ୍‌ରେ ଆସିଲେ । ବାଟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ତିନିଥର ଗିରଫ କରାଯାଇଛି । ଦ୍ୱିତୀୟଥର ଗିରଫ ହେବାପରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନେତୃତ୍ୱ ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରି ସେ ପୋଲିସ୍ ସହିତ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିରେ ବସିଲେ । ପୋଲାକ୍ ଆଉ ଜଣେ ସାହେବ ଯୁବକ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଆବିଷ୍କାର କଲେ, ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ତିନୋଟି ସ୍ପେଶାଲ୍ ଟ୍ରେନ୍ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଟ୍ରେନ୍ ତିନୋଟିରେ ଭର୍ତ୍ତି କରାଗଲା । ସେମାନେ ଭାବିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଜେଲ୍ ନିଆଯାଉଛି ।

ଗାନ୍ଧୀ, କ୍ୟାଲେନବାକ୍ ଓ ପୋଲାକ୍ ତିନିଜଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଜେଲ୍‌ରେ ରଖି ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ତିନିମାସ ଲେଖା ଜେଲଦଣ୍ଡ ମିଳିଲା । ଅନ୍ୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଖଣି ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଖଣି ଭିତରକୁ ଯାଇ କାମ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରାଗଲା । ନିର୍ମମ ମାଡ଼ ଖାଇ ମଧ୍ୟ କେହି କାମରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ, କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଓ ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କୁ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ଛାଡ଼ି ଦିଆଗଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦେଖି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଉତ୍ସାହିତ ହେଲେ । ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନିର୍ଭୀକ ତେଜୀୟାନ୍ ଚେହେରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଳ ଦେଲା । ସେତେବେଳକୁ ଦଶଜଣ ଭାରତୀୟ ପୋଲିସ୍ ଗୁଳିରେ ମରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଶହୀଦ୍‌ମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚାରିଆଡ଼େ ସଭା ହେଉଥାଏ । ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ,''ପୋଲିସ୍‌ର ଗୋଟିଏ ଗୁଳି ମୋ ଛାତିରେ ବାଜିଥିଲେ କେତେ ଚମତ୍କାର ହୋଇଥାନ୍ତା । ସେଇ ଦିନଠାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଧୋତି ଓ ଧଳାକୋଟ ପିନ୍ଧିଲେ । କାରଣ ଶହୀଦ୍ ହୋଇଥିବା ଭାରତୀୟଙ୍କର ପୋଷାକ ଏହିପରି ଥିଲା । ଏ ଖବର ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା ଭାରତବର୍ଷରେ । ସମଗ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାରର ଖବର ପାଇ ଦେଶ ତାତି ଉଠିଲା । ଏପରିକି ଭାରତର ଭାଇସ୍‌ରାୟ ଲର୍ଡ଼ ହାର୍ଡିଞ୍ଜ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଭାରତ ବିରୋଧୀ ନୀତିକୁ ସମାଲୋଚନା କରି ମାଡ୍ରାସ୍ ଠାରେ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ । ଏହା ଏକ ଅଭୁତପୂର୍ବ ଘଟଣା । ଖଣି ଶ୍ରମିକଙ୍କ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ପଚାଶ ହଜାରରେ ପହଁଞ୍ଚିଲା । ଧନର ଅଭାବ ରହିଲା ନାହିଁ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସେମାନଙ୍କ ଭାଇମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣର ଅର୍ଥ ଆସି ପହଞ୍ଚୁଥାଏ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସମୟ ପୂର୍ବରୁ ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ କରିବାର କାରଣ ଭାରତୀୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆଉ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବ୍ୟାପାର ହୋଇ ନଥାଏ । ତାହା ସାରା ପୃଥିବୀର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଖଲାସ ହେବାର ଦୁଇଦିନ ପୂର୍ବରୁ ବମ୍ବେର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିବାକୁ ଦାବୀ କରି ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥାନ୍ତି । ଲର୍ଡ଼ ହାର୍ଡ଼ିଞ୍ଜଙ୍କ କଡ଼ା ଭାଷା ଥିଲା ସମସ୍ତଙ୍କର କଳ୍ପନାତୀତ । ମାଡ୍ରାସ୍ ଠାରେ ସେ କହିଥିଲେ, ''ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯାହା ଘଟିଯାଉଛି ତାହା ଖୁବ୍ ଗୁରୁତର ବ୍ୟାପାର । ଏକଥା ସର୍ବତ୍ର ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ ପ୍ରଚାରିତ ହେଲାଣି ଯେ ଏହି ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧକୁ ଯେପରି ଦମନ କରାଯାଉଛି ତାହା ତୁରନ୍ତ ବନ୍ଦ ହେବା ଦରକାର । ଏପରି ଦମନ କରୁଥିବା ଦେଶ

ଆପଣାକୁ ସଭ୍ୟ ବୋଲି କହିପାରିବ ନାହିଁ ।'' ଏକଥା ସ୍ୱାଭାବିକ ଯେ ଭାଇସ୍‌ରାୟଙ୍କର ଏହି ଭାଷଣ ତାଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିଦେଲା । ଏପରି ଭାଇସ୍‌ରାୟଙ୍କୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ତୁରନ୍ତ ଫେରାଇ ନିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଜେନେରାଲ୍ ସ୍ମଟସ୍ ଓ ବୋଥା ଦାବି କଲେ । ମାତ୍ର ବ୍ରିଟିଶ୍ କ୍ୟାବିନେଟ୍ ଦୁହିଁଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କଲା ନାହିଁ । ଫଳରେ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଯାହା ହେଲା ତାହା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭାଷାଠାରୁ ଆଉ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରି ହେବନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, ''ମୂଷାଟିଏ ପାଟିରେ ପୂରାଇ ତାକୁ ଢୋକି ପାରୁ ନଥିବା ବା କାଢ଼ି ପାରୁନଥିବା ସାପ ପରି ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ହେଲା ।''

ଭାରତୀୟଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ଅନୁସନ୍ଧାନକାରୀ କମିଟିକୁ ସକ୍ରିୟ କରିବାକୁ ସ୍ମଟସ୍ ବାଧ ହେଲେ । ଏହି କମିଟିର ତିନିଜଣଯାକ ସଭ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଭାରତ ବିରୋଧୀ । କମିଟିରେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ନଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ତିକ୍ତତା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତେବେ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ ତାଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧି ପଠାଇଥାନ୍ତି । ଗୋଖଲେ ତାଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ପ୍ରତିନିଧି ପଠାଇଥାନ୍ତି । ସେ ଦୁହେଁ ହେଉଛନ୍ତି ଭାରତୀୟଙ୍କର ଚିର ସ୍ମରଣୀୟ ଚାର୍ଲସ୍ ଆଣ୍ଡୁଜ୍ ଓ ଉଇଲିୟମ୍ ପିଅରସନ୍ । ଦୁହେଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମଯାଜକ ଭାବେ ଭାରତବର୍ଷ ଯାଇଥିଲେ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀ ଭାବେ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଅଧାପନା କଲେ । ଆଣ୍ଡୁଜଙ୍କର ଭାରତ ପ୍ରୀତି ତ ଅତୁଳନୀୟ । ତା'ଛଡ଼ା ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ଖ୍ୟାତିସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଛନ୍ତି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପରେ ଆଣ୍ଡୁଜ ହେଉଛନ୍ତି ଭାରତବର୍ଷର ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଯାହାଙ୍କ ମତାମତକୁ ସମଗ୍ର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଏ ।

ଆଣ୍ଡୁଜ ଓ ପିଅରସନ୍‌ଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ, କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଓ ପୋଲାକ୍ ବନ୍ଦରରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି । ଆଣ୍ଡୁଜ୍ ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦେଖି ନଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କାହାନ୍ତି ବୋଲି ପଚାରିଲେ । ମୋଟାଧୋତି ଓ କମିଜ ପିନ୍ଧି ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକ ପରି ଦିଶୁଥିବା ଛୋଟିଆ ମଣିଷଟି ଆଡ଼କୁ ପୋଲାକ୍ ଆଙ୍ଗୁଠି ଦେଖାଇ ଦେଲେ । ଆଣ୍ଡୁଜ୍ ପାଖକୁ ଯାଇ ନଇଁପଡ଼ି ତାଙ୍କର ପାଦସ୍ପର୍ଶ କଲେ । ଗୋରାଙ୍କ ଭିତରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ଏତେବଡ଼ ସାହେବ କୁଲିର ପାଦ ଛୁଇଁଲା ! କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଆଣ୍ଡୁଜ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଲେଖାସବୁ ପଢ଼ିଥାନ୍ତି ଓ ଗୋଖଲେଙ୍କ ଠାରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ସବୁ ଶୁଣିଥାନ୍ତି ।

୧୯୨୦ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଜବାହରଲାଲ୍ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ଜହର ମୁଗ୍ଧ ଓ ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ । ସେଇ ସମୟରେ ଆଣ୍ଡୁଜ୍ ଗୋଟିଏ ପାମ୍ପଲେଟ୍ ଛାପିଥାନ୍ତି । ତା'ର ଶିରୋନାମା ସ୍ୱାଧୀନତା - ଏକ ଜରୁରୀ ଆବଶ୍ୟକତା । ପାମ୍ପଲେଟ୍‌ଟି ପଢ଼ି ଜବାହରଲାଲ୍ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି - ଆମେ ସବୁ ଯାହା ଝାପ୍‌ସା ଭାବେ ଦେଖୁଥିଲୁ, କିଛିକିଛି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲୁ ତାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ମର୍ମଭେଦୀ ଭାଷାରେ ଆଣ୍ଡୁଜ୍ ଲେଖିଥିଲେ । ''ଆଣ୍ଡୁଜ୍ ଜଣେ ବିଦେଶୀ, ପୁଣି ଶାସକ ଜାତିର ଲୋକ । ଆମ ଅନ୍ତରର ଜ୍ୱାଳାକୁ ସେ ରୂପଦେଇ ପାରିଲେ !'' କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଆଧୁନିକ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନ, ତତ୍କାଳୀନ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମସ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରବେଶ ଥିଲା । ଏସବୁ ସହିତ ତାଙ୍କର

ଥିଲା କବିର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି । ସେ ଯାହା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଦେଖୁଥିଲେ, ତାକୁ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଲେ । ଜହରଙ୍କର ଏଇ ମନ୍ତବ୍ୟ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍‌ଙ୍କ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରେ । ଏହି ପାମ୍ପଲେଟ୍‌ରେ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ ଲେଖିଥିଲେ,''ଭାରତର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ଭାରତୀୟଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ବିସ୍ଫୋରଣ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଛି । ଦାନ, ଧାରଉଧାରରୁ ଏହା ମିଳିବ ନାହିଁ । ଏହାକୁ ଭିତରୁ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ... ଅନ୍ତରର ଏହିପରି ଏକ ବିସ୍ଫୋରଣ ଦର୍ଶନ କରି ମୁଁ ଗଭୀର ଆନନ୍ଦ ପାଇଛି ଓ ମୋ ଉପରେ ଲଦା ହୋଇଥିବା ବୋଝ ଉଭେଇ ଯାଇଛି । ଏ ବିସ୍ଫୋରଣ ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ । ଭାରତ ହୃଦୟରେ ସେ ମନ୍ତ୍ର ଫୁଙ୍କିଲେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୁଅ, ଆଉ ଦାସ ହୋଇ ରୁହନା ଏବଂ ଭାରତର ହୃଦୟ ତା'ର ଜବାବ୍ ଦେଲା । ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ତା'ର ବନ୍ଧନସବୁ ହୁଗୁଳିଗଲା ଓ ତା' ସାମନାରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ରାସ୍ତା ଖୋଲିଗଲା ।''

◆◆◆

ସମାଧାନରୁ ଅବସାଦ

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଦୁଇ ତିନିଦିନ ରହିବା ପରେ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଜମି ଉଠିଲା । ଏକ ଦୀର୍ଘ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡାକିଲେ ମୋହନ ଓ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ଡାକିଲେ ଚାର୍ଲି । ବାପୁଙ୍କର ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ନାଆଁ 'ମୋହନ' ମାତ୍ର ଏହି ନାଆଁରେ ତାଙ୍କୁ କେହି ସମବୟସ୍କ ବା ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ଡାକୁଥିବାର ଆମକୁ ଜଣାନାହିଁ । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କ ଠାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କିଛି କଳା ଥିଲା ନିଶ୍ଚୟ । ଶାନ୍ତ, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍, ମିଷ୍ଟଭାଷୀ ମଣିଷ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ । ମନ୍ତ୍ରୀ, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ନେତାମାନେ ତାଙ୍କର ଚିହ୍ନା ଥାଆନ୍ତି । ସବୁଠାରେ ତାଙ୍କର ଅବାଧ ପ୍ରବେଶ । ସେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଆନ୍ତି । ବସି ଚା' ପିଅନ୍ତି, ଅଧଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟାଏ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତି ଓ କାମ କଥା ଦି ପଦରେ କହି ଆସନ୍ତି । ଦି ଦିନ ପରେ କାମ ହୋଇଯାଏ । ଲୋକଙ୍କୁ ବଶ କରିବାର ଏପରି କଳା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଥିଲା ।

ଯେଉଁ ଦୀର୍ଘ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍‌ମାନ ଇଂଲଣ୍ଡର ନେତା ଓ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ, ଗଭର୍ଣ୍ଣର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ପାଖକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଠାଇଥିଲେ ତା'ର ଟାଣ ଓ ଆକ୍ରମଣାତ୍ମକ ଭାଷା ପଢ଼ି ଗୋଖଲେ, ଲର୍ଡ଼ ଆମ୍ପଟହିଲ୍ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଶୁଭେଚ୍ଛୁମାନେ ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ତିନି ପାଉଣ୍ଡ ଟିକସ୍, ଭାରତୀୟ ନାରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପମାନ ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଭାଇଙ୍କ ହତ୍ୟା ଯୋଗୁ ମୋହନ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ନେତାଙ୍କ ଉପରେ ଖୁବ୍ ରାଗିଥାନ୍ତି । ଅହିଂସାର ଉପାସକଙ୍କର ଏ କ୍ରୋଧ ଦେଖି ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ ମଧ୍ୟ ଘାବରେଇ ଗଲେ । ବୁଝିଲେ, ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବଜ୍ଞା ଓ ଅପମାନସୂଚକ ବ୍ୟବହାର ମୋହନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ବାଧୁଛି ।

ଲର୍ଡ଼ ଗ୍ଲାଡ୍‌ଷ୍ଟୋନ୍ ସେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ୟୁନିଅନ୍‌ର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରାଲ୍ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭଉଣୀ ବିବାହ କରି ପ୍ରିଟୋରିଆରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ସବୁ ନେତା ଭଉଣୀଙ୍କର ପରିଚିତ । ଲର୍ଡ଼ ଗ୍ଲାଡ୍‌ଷ୍ଟୋନ୍‌ଙ୍କ ପରିବାର ସହିତ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍‌ଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠତା ଥାଏ । ସେ ଭାଇ ଓ ଭଉଣୀ ଉଭୟଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗସୂତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ବୁଝାଇଲେ । ଗ୍ଲାଡ୍‌ଷ୍ଟୋନ୍‌ଙ୍କ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଫଳରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ନେତାଙ୍କର ମନୋଭାବ କୋହଳ ହେଲା । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ରେଳ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଷ୍ଟ୍ରାଇକର କିପରି ମୁକାବିଲା କରାଯିବ ସେ ଚିନ୍ତା ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ମୁଣ୍ଡବ୍ୟଥାର କାରଣ ହୋଇଥାଏ ।

୧୯୧୪ ଜାନୁଆରୀରେ ଜେନେରାଲ୍ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଆଲୋଚନା ବେଳକୁ କେବଳ ସ୍ମଟସ୍ କାହିଁକି ସବୁ ଇଂରେଜ ଅଫିସରଙ୍କ ମନ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ନରମ ହୋଇଥାଏ । ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ଜଣେ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମନଖୋଲି କହିଥିଲେ,''ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଭଲପାଏନା କିମ୍ବା ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ମୋର ତିଳାର୍ଦ୍ଧେ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କରିବି କ'ଣ ? ଆପଣ ଆମକୁ ଆମ ଦରକାର ବେଳେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ଆମେ କିପରି ଆପଣଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିବୁ ? ଅନେକ ସମୟରେ ମୁଁ ଇଚ୍ଛା କରିଛି, ଇଂରେଜ ଧର୍ମଘଟକାରୀଙ୍କ ପରି ଅପଣ ହିଂସାକାଣ୍ଡ କରନ୍ତେ । ତେବେ ଦେଖିଥାନ୍ତେ ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ କିପରି ଚୁପ୍ କରାଇ ଦେଉଛୁ । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଶତ୍ରୁର ମଧ ଅନିଷ୍ଟ କରିବେ ନାହିଁ । ଆପଣ ନିଜେ କଷ୍ଟ ବରଣ କରି ଜୟଯୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ପ୍ରତିପକ୍ଷ ପ୍ରତି ସୌଜନ୍ୟ ଓ ଦୟାର ଯେଉଁ ସୀମାରେଖା ଆପଣ ଟାଣିଥାନ୍ତି ତାକୁ କେବେ ଲଂଘନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି କାରଣରୁ ଆମେ ଅସହାୟ ହୋଇ ପଡିଛୁ ।'' ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଓ ଭାରତବର୍ଷରେ କାହିଁକି ଇଂରେଜମାନେ ସଂକଟରେ ପଡିଥିଲେ ତା'ର କାରଣ ଉକ୍ତ ସେକ୍ରେଟାରୀ ଖୋଲିଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବେଳେ ବେଳେ ଇଂରେଜଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୁଳି ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରମୀ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ତାହା ତାଙ୍କୁ ଦେଇନାହିଁ । ଗୁଳି ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଶେଷରେ ମିଳିଲା । ମାତ୍ର ତାହା ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରର ନଥିଲା ।

ଆଲୋଚନା ବେଳେ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ନମ୍ରତା ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀ ନରମ ହୋଇଗଲେ ଏହା ଗୋଟିଏ ବିରଳ ଘଟଣା ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ତାଙ୍କରି ଅସ୍ତ୍ର(ଅହିଂସା, ନମ୍ରତା)ରେ ତାଙ୍କୁ କାବୁ କରିନେଲେ ! ତିନି ପାଉଣ୍ଡ କର ଆଇନ ରଦ୍ଦ ହେଲା, ଭାରତୀୟଙ୍କ ବିବାହ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଲା, ବାସାଧିକାର (domicile) ସାର୍ଟିଫିକେଟ ଖଣ୍ଡେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ୟୁନିଅନ୍‌ରେ ଯେ କୌଣସି ଅଞ୍ଚଳରେ ରହିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ବିବେଚିତ ହେଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଆଉ ଛୋଟ ଛୋଟ ଦାବୀ, ଯଥା - ପୋଲିସ୍ ଅତ୍ୟାଚାରର ତଦନ୍ତ ବିଷୟ ଉଠାଇଲେ ନାହିଁ । ଯେତିକି ପାଏ ସେତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ନୀତି । ସ୍ମଟସ୍ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ, ''ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସମବେଦନା ରହିଛି । ଯଦିଚ ସେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଅସୁବିଧାରେ ପକାନ୍ତି, ଛାତ୍ରଙ୍କର କିନ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ

କରିନ୍ତି ।'' ଛାତ୍ର କହିଲେ ସ୍ମଟସ୍ ବୁଝୁଥିବେ ଇତିହାସର ଛାତ୍ର, ମାନବ ସଭ୍ୟତାର ଛାତ୍ର, ମଣିଷ ଭିତରେ ଚାଲିଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ଛାତ୍ର ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାମ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସରିଗଲା । ସେ ଭାରତ ଫେରିଆସିବା କଥା । ମାତ୍ର କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ଦେହ ଭୀଷଣ ଖରାପ ହେବାରୁ ସେ ଫେରିପାରୁ ନଥାନ୍ତି । ବା' ଜେଲଦଣ୍ଡ ସହି ନପାରି ଭାଙ୍ଗି ପଡିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଭାଙ୍ଗି ପଡିଲେ । ବା'ଙ୍କ ଜେଲ ଯୋଗୁ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟ କାରଣରୁ । କଥା ହେଉଛି ପୃଥିବୀରେ ଦି ପ୍ରକାର ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । କିଛି କାଳ ହାଡଭଙ୍ଗା ପରିଶ୍ରମ କରି ଗୋଟିଏ କାମ ସଫଳତା ସହିତ ଶେଷ କଲେ ଦଳେ ପରମ ସନ୍ତୋଷ ପାଆନ୍ତି । ଯେପରିକି ଖଣ୍ଡେ ବଡ ବହି ଲେଖି, ଗୋଟିଏ ଜଟିଳ ଗବେଷଣା କାମ ସାରି କିମ୍ବା କୌଣସି ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟା ପାଇଁ ଲଢ଼େଇ କରି ସଫଳ ହୋଇସାରିବା ପରେ ଏ ଦଳଟି ପରମ ସନ୍ତୋଷ ପାଏ, ବିଶ୍ରାମ କରେ । ଆଉଦଳେ ଅଛନ୍ତି ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ ସରନ୍ତେ ଫାଙ୍କା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ହଠାତ୍ ଜୀବନ ଅର୍ଥହୀନ ମନେହୁଏ । ଯେଉଁ ଡୋର ସେମାନଙ୍କୁ ବାହ୍ୟଜଗତ ସହିତ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲା ତାହା ଛିଡି ଯିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅସ୍ୱସ୍ତି ଲାଗେ । ଗାନ୍ଧୀ ଏଇ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶେଣୀର ବ୍ୟକ୍ତି । ଯେଉଁ ସଙ୍କଟ ସହିତ ସେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଲଢୁଥିଲେ ତାହା ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ ନିଜ ସହିତ ଚାଲିଲା । ସେ ଚିଡି ଚିଡି ହେଲେ, ରାଗିଲେ ଓ ନିଜକୁ ଝୁଣି ପକାଇଲେ । ଏତିକିବେଳେ ଗୋଟିଏ କାଣ୍ଡ ଘଟିଲା ଯାହାକୁ ଆଳ କରି ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଭାରସାମ୍ୟ ହରେଇଲେ । ଫିନିକ୍ସରେ ଗୋଟିଏ ଛାତ୍ରର ନୈତିକ ସ୍ଖଳନ ଧରାପଡିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏପରି ବ୍ୟଥିତ ହେଲେ ଯେ ନିଜ ପେଟରେ ଛୁରୀ ଭୂଷି ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ଏହା ଏପ୍ରିଲ୍ ମାସର ଘଟଣା । ୧୯୧୪ ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ ଜଣେ ପତ୍ରକାରଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠିରୁ ତାଙ୍କର ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଧରାପଡେ ।

ଆଜିକାଲି ମୁଁ ଯେପରି ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାଉଛି ପୂର୍ବରୁ କେବେ ସେପରି ଘଟିନଥିଲା । ଏବେ ମୁଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଛି, ହସୁଛି, ଖାଉଛି, ଚାଲୁଛି, କାମରେ ଲାଗିଛି ମାତ୍ର ସବୁ ଯନ୍ତ୍ରପରି । କିଛି ଲେଖାଲେଖି କରିପାରୁନି । ଯେଉଁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭିତରେ ମୁଁ ଗତି କରୁଛି ତାହା କେତେ ଅସହ୍ୟ ହେଲାଣି ସେ କଥା ଶବ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବି ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ମୋର ମନେହେଉଛି ଗୋଟିଏ ଛୁରୀରେ ପେଟକୁ ଭୂଷି ଦିଅନ୍ତି । କାନ୍ଥରେ ମୁଣ୍ଡ ପିଟି ଦିଅନ୍ତି । କେମିତି ହେଲେ ଏ ଜଗତ ଛାଡି ପଳାନ୍ତି ।

ଧାର୍ମିକ, ରହସ୍ୟବାଦୀ ବା ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ମଣିଷକୁ ଯେପରି ଜୀବନର ଅସାରତା ବେଳେ ବେଳେ ଘୋଟିଯାଇ ତାକୁ କିଲିବିଲି କରିପକାଏ ବୋଲି ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀମାନେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସେହିପରି ହୋଇଛି । ତାଙ୍କର ସାଧାରଣ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ତାଙ୍କୁ ହିମାଳୟ କରି ବଡ ଦିଶିଛି । ଆତ୍ମ ଧିକ୍କାରରେ ସଢ଼ିଯାଇ ସେ ପୁଣି ଲେଖିଛନ୍ତି-

ମୋ ଭିତରେ କେତେ ସଇତାନି ଅଛି ମୁଁ ଜାଣିପାରୁନି । ଯାହା ଅନ୍ୟମାନେ କହନ୍ତି, ବାଧ କରିବାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ମୋର ଅଛି । ଲୋକମାନେ ମତେ ଖୁସି କରିବା ପାଇଁ ମୋ କଥା ମାନି ଚଳନ୍ତି । ଏପରିକି ଅସମ୍ଭବ କାମ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ଶକ୍ତି ଅଭାବରୁ ସେମାନେ ଛଳନାର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି ଓ ମୋତେ ଠକନ୍ତି । ଏପରିକି ଗୋଖଲେ ମତେ କହିଛନ୍ତି, ମୁଁ ଏତେ ନିଷ୍ଠୁର ଯେ ଲୋକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଘୋଷାଡି ହୋଇ ମତେ ଖୁସି କରିବାକୁ କାମ କରନ୍ତି । ଦୁର୍ବଳ ଲୋକମାନେ ନିରୁପାୟ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ନ ପରିଲାପଣକୁ ଢାଙ୍କିବା ପାଇଁ ଛଳନା କରନ୍ତି । ମୁଁ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଖୁବ୍ ଓଜନିଆ ବୋଝ ଲଦିଦିଏ ।

ଏସବୁ ପଢ଼ିଲେ ଜଣେ ନିର୍ବାକ ହୋଇଯାଏ । ଭାବନା ଆସେ, କଳା ଗହ୍ବରରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ପଡୁ । ବାପୁ ! ଆପଣ ବି ସେଥିରୁ ଛାଡ ପାଇ ନାହାନ୍ତି ! କଳା ଗହ୍ବରରୁ ଉଠି ଆପଣ ଏତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଫୁଟିଛନ୍ତି ଯେ ତାହା ଦେଖି ପୃଥିବୀର ଅଗଣିତ ନରନାରୀ ଭରସା ପାଇଛନ୍ତି, ପାଉଛନ୍ତି ଓ ଆଗାମୀ ଅନେକ ଶତାବ୍ଦୀ ଯାଏ ପାଉଥିବେ । ଆପଣଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ ଦୋଷତ୍ରୁଟି ଆପଣଙ୍କୁ ଏତେ ବଡ ଲାଗିଲା । ପଥର ଖଣ୍ଡେ ଦିଖଣ୍ଡ ହିମାଳୟ ପ ରି ବଡ ଦିଶିଲା ! ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଅପଣ ବି କଳା ଗହ୍ବରରେ ପଡିଲେ ଓ କିଛି ଭୁଲ୍ କରିବସିଲେ । ହରିଲାଲ ଓ ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ଅଧିକ ନିଷ୍ଠୁର ହେଲେ । ଷୋହଳବର୍ଷ ଟପିଥିବା ବଡ ପୁଅମାନଙ୍କୁ କହିଲେ- ତମେମାନେ ନିଜ ନିଜ ବିଚାର ଅନୁସାରେ ଚଳ । ଭଲ କଥାତ । କିନ୍ତୁ ଏହା ସହିତ କହିଲେ - ବାପା କଥା କଦାପି ଅମାନ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ !

ସାମାନ୍ୟ ଦୋଷତ୍ରୁଟିକୁ ବଢ଼େଇ କରି ଦେଖିବା ଅବସାଦର ଲକ୍ଷଣ । ଗାନ୍ଧୀ ଯେ ଅବସାଦଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇପଡିଲେ ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କାମ ବାସନାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଦୂର କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ । ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ, '' ନିଜ ବିଶ୍ୱାସରେ ଆବେଗର ସହିତ ଅଟଳ ଥିବା କେହି କେହି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମନରେ କାମ ଭାବନା ଧସେଇ ପଶିଲେ ସେ ତାଙ୍କ ଲିଙ୍ଗ କାଟି ଦେଉଥିବା କଥା ଆମେ ଶୁଣିଛୁ । ଧର ମୁଁ ଏପରି ଭାବନାର ଶିକାର ହେବି ଓ ଜଣେ ଭଉଣୀ ବିଷୟରେ ମୋ ମନରେ ପାପଚିନ୍ତା ପଶିବ । କାମ ଭାବନାରେ ମୁଁ ଜଳିବି ଯଦିଚ ତା ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ଧ ହୋଇଯିବି ନାହିଁ । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଯଦି ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରତିକାର ନ ମିଳେ ତେବେ ମୋ ମତରେ ଲିଙ୍ଗ ଛେଦନ କରିବା ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବ ।''

ଅନୁଚିତ କାମ ଭାବନାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ଥିଲା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଲିଙ୍ଗଛେଦନ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ଯଦି ତା ପରେ କାମଭାବନା ଆସେ ? 'ଯଦି'ଟା ତାତ୍ତ୍ୱିକ ତର୍କ, ବାସ୍ତବତା ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବ ! ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବାର ସୁଯୋଗ ଏଠି ନାହିଁ । ଏତିକି କହିବୁ ଯେ ଅନୁଚିତ କାମଭାବନା ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ଲାଗିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ମାତ୍ର ତାକୁ ରୋକିବା ପାଇଁ ଲିଙ୍ଗ ଛେଦନ ଭୟଙ୍କର ଭାବେ ଅନୁଚିତ ପଦକ୍ଷେପ । ମୁଣ୍ଡ ଥିଲେ ବେଳେ ବେଳେ ବଥାଏ । ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେଲେ ଅବଶ୍ୟ ଆଉ ବଥାଇବ ନାହିଁ । କାମ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଭାବନା କ୍ୱଚିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅଥୟ କରିଥିଲା । ଯେତେ ଉପବାସ କଲେ, ଶରୀରକୁ ଯେତେ ଅବହେଳା କଲେ ବା ପବିତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥସବୁ ପଢ଼ିଲେ ଯାଉ ନଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ କି ଭୀଷଣ ଭାବେ ଅବସାଦଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡିଥିଲେ ତାହା ନିମ୍ନ ଘଟଣାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ବା’ କଅଁଳିଆ ଅଦା ଖାଇବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ଏହାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଯେଉଁ ଘଟଣା ଘଟିଲା ତାକୁ ତାଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ ଶୁଣନ୍ତୁ- ଦିନେ ବା’ ମିସେସ୍ ଗୁଲ୍‌ଙ୍କ ଥଳିରୁ କିଛି ଅଦା ସଂଗ୍ରହ କରି ରଖିଲେ । ତାହା ଦେଖି ମୋ ମନରେ ଭୟ ପଶିଗଲା । ରାତି ସରିଲା । ଭୋରୁ ମୁଁ ଡରି ଡରି ଉଠିଲି । ଜଣେ ଅଦା କିପରି ଖାଏ ? ଯାହାର ଗୋଟିଏ ଗଣ୍ଠିରୁ ଅନେକ ଗଛ ଉଠେ ସେଥିରେ ତ ଜୀବନ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇରହିଛି । ଅଧିକନ୍ତୁ କଅଁଳିଆ ଅଦା ଖାଇବା ଯାହା କଅଁଳ ଶିଶୁଙ୍କୁ ମାରିବା ସେଇଆ (!)। ମତେ ଖୁବ୍ ଦିକ୍‌ଦାର ଲାଗିଲା । ମୁଁ କେବେ ଅଦା ନ ଖାଇବାକୁ ସ୍ଥିର କଲି । ଏ ଜୀବନରେ କେବେ ନୁହଁ । ଏହାପରେ ମଜା ଆରମ୍ଭ ହେଲା (ଏ ଯାଏ ତଂ ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା) । ବା’ ଜାଣିପାରିଲେ ମୁଁ ଆଉ ଅଦା ଖାଇବି ନାହିଁ । ସେ ମତେ କାରଣ ପଚାରିଲେ । ମୁଁ ବୁଝାଇଦେଲି । ସେ ମୋ ମତ ବୁଝିଲେ । ଅତି କଅଁଳ ଅଦାଖଣ୍ଡଗୁଡିକୁ ଅଲଗା କରିଦେଇ ଖଣ୍ଡେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ପାକଳ ଅଦା ମତେ ଯାଚି ଖାଇବାକୁ ଜିଗର କଲେ । ମୁଁ ଶୁଣିଲି ନାହିଁ । ଯେତେହେଲେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଛି । ପ୍ରତିଜ୍ଞା ରହିଲା । ମାତ୍ର ଜିଭ ଓ ଆଖି ତ କୁକୁରର ଜିଭ ଆଖି ପରି । ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଅଦା ଦେଖେ ମୋର ଅଦା ଖାଇବା ବାସନା ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ପାଟିରୁ ଲାଳ ବୁହେ ।

ରକ୍ଷା ହୋଇଛି ବାପୁ ଆଖିଫୁଟେଇ ଦେବା ଓ ଜିହ୍ୱା ଛେଦ କରିବା କଥା ଚିନ୍ତା କରିନାହାନ୍ତି ! ଦେଶ ପାଇଁ କାମ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ବ୍ୟାକୁଳ ଥିଲେ । ଅଥଚ ଯୌବନର ଦୀର୍ଘ କୋଡିଏ ବର୍ଷ ବିଦେଶରେ କଟିଗଲା । ଭାରତୀୟଙ୍କ ପାଇଁ କାମ କଲେ ଅବଶ୍ୟ, ମାତ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ସେ ଯାଏ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଚେର ନଥାଏ । ଦରବୁଢ଼ା ହୋଇ ଦେଶକୁ ଫେରି ଦେଶରେ ବେଶି କିଛି କରିପାରିବେ କି ନାହିଁ ସେ ଦ୍ୱନ୍ଦରେ ସେ ଘାଣ୍ଟି ହେଉଥିଲେ । ବଡ ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦାସଙ୍କର ୧୯୧୪ ମାର୍ଚ୍ଚରେ ମୃତ୍ୟୁ ଖବର ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଦୁର୍ବଳ କରିଥାଏ । ପୁର୍ବରୁ ମଝିଆ ଭାଇ କର୍ଷନ ଦାସଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥାଏ । ଏ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କ ଖବର ତାଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ମୋହନ କେବେ ପରିବାରର ମୁଖ୍ୟ ହେବାର ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଣ୍ଡେଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ବୋଝ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଆସି ପଡିଲା । ଏ ବୋଝ ସମ୍ଭାଳି ଦେଶକାମ ସେ କରିପାରିବେ କି ନାହିଁ ଭାଳି ହେଉଥାନ୍ତି । ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ମନେପକାଇ ଯାହା ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଉଥାନ୍ତି । ଭାବୁଥାନ୍ତି ଗୋଖଲେ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଶୃଙ୍ଗଳିତ ଓ ବିଚାରଶୀଳ କରିପାରିବେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଛାଡିବାର ଅଳ୍ପଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପାଖକୁ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ମୁଁ ଜାଣେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଖରାପ ସେକ୍ରେଟେରୀ ହେଲି । ଯଦି ଆପଣ ମତେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ତେବେ ଦେଶରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ସନ୍ତୋଷଜନକ ଭାବେ କାମ କରିବି ।’’

◆◆◆

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ବିଦାୟ

ଦେଶଛାଡି ଜଣେ ଯଦି ବିଦେଶରେ କୋଡିଏ ବର୍ଷ ରହିଯାଏ ତେବେ ସେଇ ବିଦେଶଟା ତାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଘର ହୋଇଯାଏ । ସବୁ ଅପ୍ରିତିକର ସ୍ମୃତିକୁ ଭୁଲିଯାଇ ମୋହନ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର ହୃଦୟରେ ଧରି ଫେରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିଦାୟକାଳୀନ ସଭାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସହିତ ଅନେକ ଇଂରେଜ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ବିଦାୟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାର ଉତ୍ତର ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, ‘‘ଯଦି ମାତୃଭୂମି ପରେ କେଉଁ ଦେଶ ମୋର ଅଧିକ ପ୍ରିୟ, ପବିତ୍ର ହୋଇଥାଏ ତେବେ ତାହା ହେଉଛି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା । ମୁଁ ଦୁଃଖର ସହିତ ଏ ଦେଶ ଛାଡୁଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଓ ମୋ ଭିତରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟବଧାନ ରହିବ ତାହା ବରଂ ମତେ ଏ ଦେଶ ଆଡକୁ ଅଧିକ ଆକର୍ଷିତ କରିବ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର କଲ୍ୟାଣ ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ସର୍ବଦା ବ୍ୟାକୁଳିତ ହେଉଥିବି । ଏଠି ମୋର ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ଯେଉଁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପାଇଛି ଏବଂ ୟୁରେପୀୟମାନେ ମତେ ଉଦାର ଭାବେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯେଭଳି ଆଗେଇ ଆସିଛନ୍ତି, ତାହା ମୋର ସବୁଦିନେ ସ୍ମରଣ ରହିବ ।’’

କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ନୁହେଁ, ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦରଟି ସ୍ଥାନରେ ଗାନ୍ଧୀ ବା'ଙ୍କ ସହିତ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଅତି ଆନ୍ତରିକ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ମିଳୁଥିଲା । କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ସେ କହୁଥିଲେ, ଯେଉଁ ଯୁବକମାନେ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପ୍ରାଣ ଦେଇଛନ୍ତି ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ମହାନ୍ । ଆଠବର୍ଷ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଂଗ୍ରାମ ଚାଲିଛି । ଭାରତୀୟମାନେ ସାହସର ସହିତ ଲଢ଼ିଛନ୍ତି । ୟୁରୋପୀୟମାନେ ପଛରେ ପଡିନାହାନ୍ତି । ଯାହାହେଉ ଏବେ ଯୁଦ୍ଧ ସରିଲା । ଉଭୟ ପକ୍ଷର କ୍ଷତ ଶୀଘ୍ର ଆରୋଗ୍ୟ ହେଉ ବୋଲି ସେ କାମନା କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର କ୍ଲାନ୍ତ ଦେହ'ମନ ଦେଶକୁ ଫେରି କିଛିଦିନ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଗୋଖଲେ ତାଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । ସେତେବେଳେ ଗୋଖଲେ ଲଣ୍ଡନରେ । ଅଗତ୍ୟା ଯିବାକୁ ହେବ । ସାଙ୍ଗରେ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଯାଉଥିବାରୁ ମୋହନ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ

ଜାହାଜରେ ପଶିବା ପୂର୍ବରୁ ମୋହନ ସ୍ଲିସନ ଓ ପୋଲାକଙ୍କ ହାତରେ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଗୋଟିଏ ଉପହାର ପଠାଇଥିଲେ । ତାହା ହେଉଛି ହଳେ ଚପଲ- ଯାହାକୁ ଜେଲ୍‌ରେ ଥିବା ସମୟରେ ମୋହନ ଯତ୍ନର ସହିତ ତିଆରି କରିଥିଲେ । ସ୍ମଟସ୍ ତାଙ୍କ କୃଷି ଫାର୍ମରେ ଖରାଦିନେ ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ପ୍ରତିଦିନ ଏହି ଚପଲ ପିନ୍ଧି ବୁଲନ୍ତି । ୧୯୩୯ରେ ଗାନ୍ଧଜୀଙ୍କର ସତୁରୀତମ ଜନ୍ମଦିନ ପାଲିତ ହେଉଥାଏ । ସେଇ ଉପଲକ୍ଷେ ସ୍ମଟସ୍ ଏହି ଐତିହାସିକ ଚପଲ ମୋହନଙ୍କୁ ଫେରାଇଦେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସ୍ମଟସ୍ ଜଣେ ବିଶ୍ୱବିଖ୍ୟାତ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଓ ସମର ବିଶାରଦ ନେତା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସତୁରୀତମ ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ ଗୋଟିଏ ସ୍ମାରକୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥାଏ । ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ

ଲେଖା ଦେବା ପାଇଁ ଆୟୋଜକମାନେ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ।

ଏହି ସ୍ମାରକୀରେ ସ୍ମଟସ୍ ସମସ୍ତ ତିକ୍ତତା ଭୁଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆନ୍ତରିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ କେତୋଟି ଧାଡି ଲେଖିଥିଲେ । ସେ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ''ଗୋଟିଏ ପୁରୁଷ ପୂର୍ବେ ମୁଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷ ଥିଲି ।'' ସ୍ମଟସ୍ ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ କହିଥିଲେ, ''ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପରି ମଣିଷ ଆମକୁ ଘଷରା, ତୁଚ୍ଛ ଓ ନିରର୍ଥକ ଜୀବନରୁ ଟାଣିଆଣନ୍ତି ଏବଂ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଭାବେ ଦୀନଦୁଃଖୀଙ୍କ ସେବାରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ଆମକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରନ୍ତି ।''

ପୂର୍ବଦିନଗୁଡିକର ସ୍ମୃତିଚାରଣ କରି ସ୍ମଟସ୍ କହନ୍ତି, ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ହଇରାଣ କରିଦେଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସଂଗ୍ରାମ ଆମ ପାଇଁ ନୂଆ । ଆମେ ତା'ର କିପରି ମୁକାବିଲା କରିବୁ ଜାଣିପାରି ନଥିଲୁ । ''ମୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ସେଭଳି ଜଣେ ମହାନ ପୁରୁଷଙ୍କର ବିରୋଧ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେତେବେଳେ ବି ମୋର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆନ୍ତରିକ ସମ୍ମାନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଲକ୍ଷ କରିଥିଲି ଯେ ସବୁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ଥିର ଓ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଘୃଣାଭାବ ନାହିଁ ।''

ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ଲେଖାରୁ ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସେ ଉଚ୍ଚ ସମ୍ମାନ ଦିଅନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା ଉପହାର ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ମୁଁ ଏ ଚପଲ ହଳକ ବହୁବର୍ଷ ଖରାଦିନେ ବ୍ୟବହାର କରିଛି । ଯଦିଚ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିଛି ଯେ ଏଭଳି ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଜୋତାକୁ ମୁଁ ପାଦରେ ପୂରାଇବାର ଯୋଗ୍ୟନୁହେଁ ।''

ଏଇ ଯେଉଁ ମହାନୁଭବତା ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କର ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ନ ଆସିଲେ ତାହା କ'ଣ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାନ୍ତା ? ଆମର ଆଶଙ୍କା ହୁଏତ ସେ କେବଳ ଜଣେ ମହାନ ସେନାପତି ଓ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିଯାଇଥାନ୍ତେ ।

ଏହାର ପ୍ରାୟ ଦଶବର୍ଷ ପୂର୍ବର ଘଟଣା । ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲଣ୍ଡନ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଦୈବାତ୍ ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଗଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ଆଉ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଦାୟିତ୍ୱରେ ନଥାନ୍ତି । ସ୍ମଟସ୍ ହସି ହସି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କହିଲେ,''ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଯେତିକି ହଇରାଣ କରିନଥିଲି, ଆପଣ ତା'ଠାରୁ ମତେ ଅଧିକ ହଇରାଣ କରିଦେଲେ ।''

ଗାନ୍ଧିଜୀ ହସି କରି ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ଏକଥା ମୁଁ ଜାଣି ନଥିଲି । ଦୁଃଖିତ ।''

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ବା' ଓ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଥାଆନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଜାହାଜରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଟିକେଟ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରଥମ କରି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାକୁ ଆସିବା ସମୟରେ ଜାହାଜରେ ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀ ଟିକେଟ ନ ମିଳିବାରୁ ମୋହନ କିପରି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡିଥିଲେ ତାହା ପାଠକଙ୍କର ମନେଥିବ ।

କୋଡିଏ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମୋହନ ଭାରତରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଅଫ୍ରିକା ଆସିଥିଲେ । କୋଡିଏ ବର୍ଷ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଲଣ୍ଡନ ବାଟେ ଦେଶକୁ ଫେରୁଛନ୍ତି । ଫରକ୍‌ଟା ସ୍ପଷ୍ଟ ଏବଂ ଗତି କେଉଁ ଆଡକୁ ତା'ର ସୂଚନା ଜାହାଜରେ ଘଟି ଯାଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଘଟଣାରୁ ମିଳେ । ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ଛାଡି କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ

ଆସିଲା ପରେ ସରଳ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିଲେ । ତଳେ ଶୋଇଲେ (ଆଶ୍ରମରେ ଥିବାବେଳେ), ସରଳ ଖାଦ୍ୟରେ ଚଳିଲେ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପତ୍ତି ତ୍ୟାଗ କଲେ ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ସଉକ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକଟୁ ହେଉଥାଏ । ତାହା ହେଉଛି ଗୋଟିଏ, ଦୁଇଟି ବାଇନାକୁଲାର୍-ଦାମୀ ବାଇନାକୁଲର୍ ଅବଶ୍ୟ । ଜାହାଜରେ ଗଲାବେଳେ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ତାକୁ ବେକରେ ପକାଇଥାନ୍ତି । ଦୂର ଚଢ଼େଇମାନଙ୍କୁ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ଦେଖିବା, ଦୂର ସମୁଦ୍ରକୁ ଦେଖିବା ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସଉକି ହୋଇ ରହିଥାଏ । ବାଇନାକୁଲାର୍ ଦୁଇଟା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବଡ ଦୃଷ୍ଟିକଟୁ ହେଉଥାଏ । କାରଣ ସରଳ ଜୀବନ ସହିତ ତାହା ଖାପ ଖାଉନି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ଭାଷଣ ଦିଅନ୍ତି । ପରଦିନ ପୁଣି ଭାଷଣ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଦିନେ ଗାନ୍ଧୀ ବାଇନାକୁଲାର୍ ଧରି କହିଲେ, ‘‘ଦେଖ, ଏ ବାଇନାକୁଲାର ପାଇଁ ଆମ ଭିତରେ ଅପଡ ହେବାକୁ ବସିଲାଣି। ଏଇଟାକୁ ସମୁଦ୍ର ଭିତରକୁ ଫୋପାଡି ଦେଲେ କ୍ଷତି କଣ ?’’

ଫୋପାଡି ଦିଅନ୍ତୁ ।

ସତ କହୁଛ ?

ସତ ।

ଏହାପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭକୁ ବାଇନାକୁଲାରଟି ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କେତେ କଠୋର (ନିଷ୍ଠୁର) ହୋଇପାରନ୍ତି ତା’ର ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ଅଗଷ୍ଟ ଛଅରେ ଜାହାଜ ଲଣ୍ଡନରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଅଗଷ୍ଟ ଚାରିରୁ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ ।

◆◆◆

ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜାହାଜ ଲଣ୍ଡନରେ ୧୯୧୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଅଗଷ୍ଟ ୬ ତାରିଖ ଦିନ ପହଞ୍ଚିଲା । ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଲା ବୋଲି ଅଗଷ୍ଟ ଚାରିରେ ଘୋଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଲଣ୍ଡନର ରାସ୍ତା ଘାଟରେ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରବଳ ଉତ୍ତେଜନା ଖେଳି ଯାଇଥାଏ । ଦଳଦଳ ଲୋକ ଏକାଠି ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାନ୍ତି । ଚାରିଆଡେ ବ୍ରିଟିଶ ଜାତୀୟ ପତାକା ଉଡୁଥାଏ । ପିଲାମାନେ ବେଲ୍‌ଜିୟମ୍ ଆକ୍ରମଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ରାସ୍ତାରେ ଧ୍ୱନୀ ଦେଉଥାନ୍ତି । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ଗୋଖଲେ ପ୍ୟାରିସ୍ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିବାରୁ ସେ ଫେରିପାରୁ ନଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଲଣ୍ଡନ ଆସିଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଯିବାରୁ ଗୋଖଲେ କେବେ ଲଣ୍ଡନ ଫେରିବେ ସେ କଥା ଅନିଶ୍ଚିତ ହୋଇପଡିଲା । ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ସେତେବେଳେ ଲଣ୍ଡନରେ । ସିଏ ଗୋଖଲେଙ୍କ ଶିଷ୍ୟା । ଗୋଖଲେଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରତି ତାଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣଦୃଷ୍ଟି ଥାଏ । ଯେପରି ସ୍ନେହୀ, ସେହିପରି

ରସିକା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପନ୍ନା ନାରୀ । କବି ଭାବେ ଭାରତବର୍ଷ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଗୋଖଲେଙ୍କ ଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କଥା ସବୁ ଶୁଣିଥାନ୍ତି । ସେ ଲଣ୍ଡନ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଖବର ପାଇ ତାଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଛଡା ଅନ୍ୟ କେହି ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି ବୋଲି ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ବୁଝିଗଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କୋଠରୀର କବାଟ ଖୋଲାଥାଏ ।' ଜେଲ୍‌ଖାନାର ଗୋଟିଏ କଳା କମ୍ବଳ ତଳେ ବିଛେଇ ସେ ବସିଥାନ୍ତି । ଜେଲ୍‌ର ଗୋଟିଏ କାଠର ପାତ୍ରରୁ କିଛି ଖାଉଥାନ୍ତି । ଏ ଜେଲ କମ୍ବଳ ଓ ଜେଲ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଜେଲ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ଉପହାର ଦେଇଥିବେ । ଟିଣରେ କିଛି ଚିନାବାଦାମ ଓ ବିସ୍କୁଟ ରଖାଯାଇଥାଏ । ବିଖ୍ୟାତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଉଚ୍ଚହାସ୍ୟ କରି ସରେଜିନୀ ନାଇଡୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଚମକାଇଦେଲେ । ଏ ଅପରିଚିତ ଭଦ୍ରମହିଳାଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ମଧ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚିହ୍ନିନେଲେ । ମୁଣ୍ଡଟେକି ହସିକରି କହିଲେ, ''ଆପଣ ନିଶ୍ଚୟ ମିସେସ୍ ନାଇଡୁ । ଆଉ କିଏ ଏପରି ବେପରୁଆ ହେବ ! ଆସନ୍ତୁ, ମୋ ଖାଦ୍ୟ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ।'' ତାଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବା ପାଇଁ ଦୀର୍ଘକାଳର ମାନସିକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଦରକାର ! ସେ କଥା ନ ଶୁଣି ସରୋଜିନୀ ପାଟି କଲେ - ଏ ଘରଟା କଣ ଏମିତି ଅଳିଆଗଦା ପରି ହୋଇଛି । ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସେ ଟିକିଏ ଭୟ କଲେ ନାହିଁ । ସରେଜିନୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଠାରୁ ଏଗାର ବର୍ଷ ସାନ । ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠତା ହୋଇଗଲା । ସରୋଜିନୀ ହେଲେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଶିଷ୍ୟା, ସହକର୍ମୀ ଆଉ ଗାନ୍ଧୀ ହେଲେ ତାଙ୍କର ବୁଢ଼ାପୁଅ ! ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନଶନ କରି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ହେଲେ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଜଗି ବସନ୍ତି , ସେବା କରନ୍ତି ଓ ମାଆ ଚଢ଼େଇ ତାର ଶାବକକୁ ପକ୍ଷ ଢାଙ୍କି ଆଡୁଆଳରେ ରଖିଲା ପରି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦେଖାକରିବାକୁ ଆସୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଅଟକାନ୍ତି । ସରୋଜିନୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମହକରେ ପରିବେଶ ବାସ୍ନାରେ ଭରିଯାଏ ।

ସରୋଜିନୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡାକୁଥିଲେ,'ମିକି ମାଉସ୍' ! କୌଣସି ଭୁଲ୍ ପଦକ୍ଷେପ ଗାନ୍ଧୀ ନେବାକୁ ଯାଇଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିଦେଉଥିଲେ । ଏ କ୍ଷମତା ବହୁତ କମ୍ ଲୋକଙ୍କର ଥିଲା । ଲଣ୍ଡନରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଗୋଟିଏ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସଭାର ଆୟୋଜନ କଲେ । ଏହି ସଭାରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ନେତା ଜିନ୍ନା, ଭାରତୀୟ କଳାର ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର କୁମାରସ୍ୱାମୀ ଓ ଅନେକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସରୋଜିନୀଙ୍କ କଥା ଅମାନ୍ୟ କରି ନ ପାରି ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ଭଲ ହୋଟେଲକୁ ଗଲେ । ଲଣ୍ଡନର କୋଳାହଳ ଓ ଚାକଚକ୍ୟ ଦେଖି କସ୍ତୁରବା' ଘାବରେଇ ଯାଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ମଧ ଭଲ ନଥାଏ । ସରୋଜିନୀଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ଟିକିଏ ଦମ୍ଭ ହେଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ଜନିତ ସଙ୍କଟକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ସେ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲଣ୍ଡନରେ ଥିବା ଭାରତୀୟଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ସେମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନେଇ ଅଧିକାଂଶ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହୁଁଥିଲେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କୁ ଭାରତୀୟମାନେ ଯୁଦ୍ଧବେଳେ

ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତୁ । ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଯୁକ୍ତିଥିଲା ଅନ୍ୟପ୍ରକାର । ସେମାନେ କହିଲେ, ଭାରତୀୟମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଦାସ । ମୁନିବ ପାଇଁ ଦାସ କାହିଁକି ଲଢ଼ିବ ? ବରଂ ଏଇ ମଉକାରେ ଦାସ ତା'ର ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଦାବୀ କରିବା ଉଚିତ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯୁକ୍ତି କଲେ-ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଇଂରେଜମାନେ ଦାସ ପରି ରଖି ନାହାନ୍ତି। ବରଂ ସେ କହିଲେ ଯେ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ନିରାପତ୍ତା ଦେଇଛି। ଯେତେବେଳେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଉପରକୁ ବିପଦ ଆସିଛି, ସେତେବେଳେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଖଟେଇ କାମ କରିବା ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅନେକ ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ପଦକ୍ଷେପ ନେବାକୁ ବାରଣ କଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ପୋଲାକ୍ ତାରବାର୍ତ୍ତା ପଠାଇଲେ- ଅହିଂସାର ପୂଜାରୀ ଯୁଦ୍ଧରେ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି କିପରି ? ପରେ ଭାରତବର୍ଷ ଫେରି ଇଂରେଜଙ୍କ ସେନାବାହିନୀରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଭାରତୀୟ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ । ଏପରି ନ କରିବାକୁ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ତାଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀ କାହା କଥା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ ।

ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ୍ ଦେଲେ - ଅହିଂସାର ପୂଜାରୀ ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଭାଗ ନେଇଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଅହିଂସା ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଦେଖେ ଯେ ସେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ରୋକି ପାରୁନାହିଁ, ଯୁଦ୍ଧ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ, ସେତେବେଳେ ତାକୁ ପକ୍ଷ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । ପୋଲାକଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଆଲୋଚନା କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଗୋଟିଏ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା କହିଛନ୍ତି । ସମାଜରେ ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ଭାବେ ଅହିଂସା ବ୍ରତ ଧାରଣ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ କେବେ କେମିତି ହିଂସାର ଭାଗୀଦାର ହେବାକୁ ପଡିବ । ଯେଉଁଯାଏ ହିଂସା ସମାଜର ଗଠନ ଭିତରେ ରହିଛି, ସେ ଯାଏ ଏପରି ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । କେବଳ ଡକାୟତମାନେ ହିଂସା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଡକାୟତଙ୍କ ବୋଲହାକ କରୁଥିବା, ଖଣ୍ଡିଆ ଖାବରା ହେଲେ ସେବା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ହିଂସାର ଭାଗୀଦାର । ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧରେ ଆହତ ସୈନିକମାନଙ୍କର ସେବା ଗାନ୍ଧିଜୀ କରୁଥିଲେ । ଏପରି କରି ସେ ନିଜେ ହିଂସାର ଭାଗୀଦାର ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ମଗନଲାଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ- ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ଲଣ୍ଡନକୁ ଯେଉଁ ଖାଦ୍ୟ ଆସୁଛି ତାହା ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ସୁରକ୍ଷା ବଳରେ ଆସୁଛି । ମୁଁ ସେ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବି ଅଥଚ ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ନାହିଁ, ଏପରି କରିବା ଠିକ୍ ହେବନି ।

ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ 'ନଇଁ ପଡିଥିବ ଯେତିକିବେଳେ, ବିଧାଏ ଦେବ ସେତିକିବେଳେ' ନୀତିଟିକୁ ପ୍ରାୟ ସବୁ ଦେଶପ୍ରେମୀ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡ ଆମର ଶତ୍ରୁ, ପହିଲା ନମ୍ବର ଶତ୍ରୁ । ସେ ଅକଳିଆରେ ପଡିଛି । ତାକୁ ଏତିକିବେଳେ ବିଧାଏ ଦେବା, ଦର କଷାକଷି କରିବା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଏ ନୀତି ନଥିଲା । ଶତ୍ରୁ ହେଉ, ମିତ୍ର ହେଉ, କାହା ବିପଦର ସୁଯୋଗ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ନିଏନା । ଅଧିକନ୍ତୁ ୧୯୧୫ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ ମିତ୍ର ବୋଲି ମନେକରୁଥିଲେ । ୧୯୨୦ରେ ହୁଏତ ସେପରି କଲେ ନାହିଁ । ଇଂରେଜଙ୍କୁ କମ୍ ମିତ୍ର

ଅଧିକ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଭାବିଲେ । ତା'ମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅସଙ୍ଗତି ଥିଲା । ସଙ୍ଗତି ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସେ କେବେ କାହାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇନାହାନ୍ତି ! ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ସେ ଥିଲେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ । ଜଣେ ବିଜ୍ଞାନୀ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ନାନା ପରୀକ୍ଷା କରି ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଆଜି ତା'ର ପରୀକ୍ଷାନିରୀକ୍ଷା ଏକ ଭିନ୍ନ ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ ଦେଉଛି । ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପୂର୍ବର ସତ୍ୟକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଆଜିକାର ସତ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବାରୁ ଆମେ ବିଜ୍ଞାନୀକୁ ଦୋଷୀ ବୋଲି ଭାବୁନା । ସେହିପରି ଜୀବନର ନାନା ପରୀକ୍ଷାରୁ, କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୋଇଛି ତାହା ସେ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଅନୁମତି ମାଗିଲେ । ଏହି ଅନୁରୋଧପତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥାଏ ଯେ ଭାରତୀୟମାନେ ନିସର୍ତ୍ତଭାବେ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ପତ୍ରରେ ଗାନ୍ଧୀ, ବା', ସରୋଜିନୀ ଏବଂ ପଚାଶରୁ ଅଧିକ ଭାରତୀୟ ଡାକ୍ତର, ଓକିଲ ଦସ୍ତଖତ କରିଥାନ୍ତି । ବିଚାର ଆଲୋଚନା ପରେ ସରକାର ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଆମ୍ବୁଲାନସ୍ ବାହିନୀ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେଲେ । ଭାରତୀୟଙ୍କର ଏଇ ଶୁଭେଚ୍ଛା ପାଇଁ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଇଲେ । ଛଅ ସପ୍ତାହକାଳ ଅଶୀଜଣ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ପ୍ରାଥମିକ ଚିକିତ୍ସାରେ ତାଲିମ୍ ପାଇଲେ । ଭାରତୀୟ ଦଳ ଧରିନେଇଥିଲେ ଯେ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ କାମ କରିବେ । ଅବଶ୍ୟ ଜଣେ ସାମରିକ ଅଫିସର ସେମାନଙ୍କୁ ମୋଟାମୋଟି ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେବ । ମାତ୍ର ଦୁର୍ଯୋଗକୁ ଜଣେ କ୍ଷମତାପ୍ରିୟ ଓ ଅହଙ୍କାରୀ ସାମରିକ ଅଫିସର ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ ଦଳ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ ସୋରାବଜୀ ଦଳରେ ଥାଆନ୍ତି । ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ଅଫିସର ବିଷୟରେ ସତର୍କ କରିଦେଲେ । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେଥିପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେଲେନି ।

ସୋରାବଜୀ କହିଲେ- ଆପଣ ବଡ ସରଳ ବିଶ୍ୱାସୀ । ମୁଁ କହି ରଖୁଛି ଏ ଲୋକଟା ଆମକୁ ହଇରାଣ କରିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ - ଠକି ହେବା ପାଇଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଜନ୍ମ । ଏ ସାମରିକ ଅଫିସର ଆମକୁ ଠକନ୍ତୁ । ଶଠ ଆପଣାକୁ ହିଁ ଠକି ଚାଲିଥାଏ ବୋଲି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କେତେଥର ନ କହିଛି ? ସୋରାବଜୀ ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରରେ ହସିଲେ । କହିଲେ- ହଉ, ଆପଣ ଠକି ହେଉଥାନ୍ତୁ । ଦିନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଜୀବନ ଯିବ । ଆଉ ମୋ ପରି ବିଚରା କେଇଜଣ ଆପଣଙ୍କ ଅନୁମଗନ କରି ଯମାଳୟରେ ପହଞ୍ଚିବେ !

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବହୁ ବନ୍ଧୁ ଶୁଭେଚ୍ଛୁ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, ଆପଣଙ୍କୁ ଦିନେ ପ୍ରାଣ ଦେବାକୁ ପଡିବ । ପ୍ରାଣ ତ ଗଲା । ମାତ୍ର ଯେପରି ଭାବେ ଗଲା ସେ କଥା କେହି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଭାବି ନଥିବେ ।

ପ୍ଲୁରୋସିରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାଧ୍ୟହୋଇ ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ ସେବାଦଳ ଛାଡିଲେ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ଗୋଖଲେ ଫେରିଆସିଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ କ୍ୟାଲୋନ୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କ

ସହିତ ଗୋଖଲେଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହୁଏ । ଜର୍ମାନର ଭୂଗୋଳ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କ ନଖଦର୍ପଣରେ ଥାଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସମଗ୍ର ୟୁରୋପର ଭୂଗୋଳ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଜ୍ଞାନ । ଯୁଦ୍ଧରେ କେଉଁଠି କ'ଣ ଘଟୁଛି ସେ ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକୁ ମାନଚିତ୍ର ଦେଖାଇ କ୍ୟାଲେନବାକ୍ ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପ୍ଲୁରୋସିର ଚିକିତ୍ସା ଭାର ଡକ୍ଟର୍ ମେହେଛା ନେଇଥିଲେ । ସେ କହିଲେ ଯେ ଉପଯୁକ୍ତ ଖାଦ୍ୟ ନ ଖାଇଲେ ପ୍ଲୁରୋସି ଭଲ ହେବ ନାହିଁ । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକଙ୍କ ସହିତ ନାନା ପରୀକ୍ଷା କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେତେବେଳେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଚିନାବାଦାମ, କଦଳି, ଲେମ୍ବୁ, ଅଲିଭ୍ ତେଲ, ଟମାଟୋ ଓ ଅଙ୍କୁର ଖାଉଥାନ୍ତି । ଡାକ୍ତର କହିଲେ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷୀର ଓ ଡାଲିଜାତୀୟ ଶସ୍ୟ ଖାଇବାକୁ ହେବ । ଗାନ୍ଧୀ ମାନିଲେ ନାହିଁ । କଥା ଗୋଖଲେଙ୍କ ଯାଏ ଗଲା । ଡାକ୍ତର ଉପଦେଶ ମାନିନେବାକୁ ଗୋଖଲେ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ ।

ଗୋଖଲେଙ୍କ କଥାକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସହଜ ନଥିଲା । କ୍ୟାଲୋନ୍‌ବାକ୍ ଓ ସେ ଏ ବିଷୟରେ ଅନେକ ଆଲୋଚନା କଲେ । କ୍ୟାଲୋନ୍‌ବାକ୍ ମଧ କହିଲେ ଯେ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଉପଦେଶ ମାନିନେବା ଉଚିତ ହେବ । ଦ୍ୱନ୍ଦରେ ପଡି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାରାରାତି ଅନିଦ୍ରା ରହିଲେ ।ସତେ କି ପରଦିନ ତାଙ୍କୁ ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକୁ ବା ସେହିପରି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ! ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନାରେ ଯୋଗ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିର୍ବିକାର ଥାଆନ୍ତି । ରୋଗୀ ହୋଇ ଡାକ୍ତରଙ୍କ କଥା କିପରି ମାନିବେ ନାହିଁ, ଗୋଖଲେଙ୍କ କଥାକୁ ମଧ ଏଡେଇ ଯିବେ- ଏହିଭଳି ପରିସ୍ଥିତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚରମ ଉଦ୍‌ବେଗର କାରଣ । ଯେପରି ମାଂସ ମଣିଷର ଖାଦ୍ୟ ହୋଇ ନପାରେ ସେହିପରି କ୍ଷୀର ମଣିଷ ପାଇଁ ଅନାବଶ୍ୟକ । ଏବେ ଡାକ୍ତରମାନେ କହିଲେଣି ଯେ କ୍ଷୀର କେବଳ ଶିଶୁଙ୍କର ଦରକାର, ପ୍ରାପ୍ତ ବୟସ୍କଙ୍କର ନୁହେଁ । ଡାକ୍ତରୀ ମତ ଅନୁସାରେ କ୍ଷୀରଜାତ ଛେନା ଓ ଦହି ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ବୟସ୍କଙ୍କ ପାଇଁ ଉପକାରୀ । ଖାଦ୍ୟ ବ୍ୟାପାରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କାହା କଥା ମାନନ୍ତି ନାହିଁ - ନିଜ ଉପରେ ପରୀକ୍ଷା କରି ପାଇଥିବା ଫଳାଫଳ ବ୍ୟତୀତ । ତାଙ୍କ ଖାଦ୍ୟରେ କିଛି ନୂଆ ଜିନିଷ ଯୋଗ କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ସେ ମାନିବେ ନାହିଁ । ସ୍ୱୟଂ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥାଆନ୍ତୁ ପଛେ ।

ପରଦିନ ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭେଟିଲେ । ଗୋଖଲେଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନ ଥିଲା - ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଉପଦେଶ ମାନିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ତ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖୁବ୍ ଆନ୍ତରିକ ଅଥଚ ଦୃଢ଼ ଭାବେ କହିଲେ- କ୍ଷୀର, କ୍ଷୀରଜାତ ପଦାର୍ଥ ଓ ମାଂସ ଖାଇବା ବ୍ୟତୀତ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଅନ୍ୟ ସବୁ କଥା ମୁଁ ମାନିବି । ଯଦି ଏ ସବୁ ନ ଖାଇବା ଫଳରେ ମୋର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ, ତେବେ ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ମୋର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଦେବ । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଆପଣ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।

ଗୋଖଲେ କଷ୍ଟ ପାଇଲେ ନିଶ୍ଚୟ । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅଧିକ ନିବିଡ ହେଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଆଉ ନୈତିକ ସଙ୍କଟରେ ନ ପକାଇ ତାଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା କରିବାକୁ ସେ

ଡକ୍ଟର ମେହେଟାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଡକ୍ଟର ମେହେଟା ଅବଶ୍ୟ ସଙ୍କଟରେ ପଡିଥିବେ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଆଉ ଉପାୟ ନଥିଲା । ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ଗୋଖଲେ ଭାରତ ଫେରିଗଲେ। ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଥିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ ଡକ୍ଟର ମେହେଟାଙ୍କୁ ଛାଡି ନିରାମିଷ ଖାଦ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ପରିଚିତ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଲେ । ଏହି ଡାକ୍ତର ତାଙ୍କୁ କେବଳ କଞ୍ଚା ପରିବା ଓ ଫଳ ଖାଇବାକୁ କହିଲେ । ସବୁ ଝରକା ଖୋଲା ରଖିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ଉପଦେଶକୁ ମାନିବା ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କିଛି ପରିମାଣରେ ଆରୋଗ୍ୟ ହେଲେ । ନଭେମ୍ବର ଶେଷ ଭାଗରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ମତେ ଲାଗୁଛି ଉପବାସ କରିକରି ମୋର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଙ୍ଗ ହେଲା ।'' ରାଜନୀତି ବ୍ୟାପାରରେ ସେ ହିମାଳୟ ପରି ଭୁଲସବୁ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଦ୍ୱିଧାହୀନ ଭାବେ ମାନନ୍ତି । ମାତ୍ର ନିଜର ବା ଆଉ କାହାର ଚିକିତ୍ସା ବା ଖାଦ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଭୁଲ କରିଥିବାର କଥା କେବେ ମାନି ନାହାନ୍ତି । ଭଗ୍ନ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଯୋଗୁ ତାଙ୍କର ମନ ମଧ ବିକୃତ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ସଂଗ୍ରାମ ଶେଷ ହେବା ପରଠାରୁ ତାଙ୍କୁ ଘାରିଥିବା ଅବସାଦ କମିବା ଦୂରର କଥା, ବରଂ ଘନୀଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ଲଣ୍ଡନ ରହଣି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନର ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ କାଳ ମଧରେ ଗଣାଯିବ । ନାନା ସନ୍ଦେହ ଓ ଦ୍ୱନ୍ଦ ଭିତରେ ସେ ତଥାପି ଘାଣ୍ଟି ହେଉଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବୁଥିଲେ, ଯଦି ସେ ଖାଣ୍ଟି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ହୋଇଥାଆନ୍ତେ ତେବେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ରୋଗ ପଶି ନଥାନ୍ତା । ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଯୁଦ୍ଧରେ ମରୁଥିବା ବେଳେ ସେ ବସିକରି ଖାଉଛନ୍ତି । ବସି ଖାଇବା ପାପ । ଥରେ କହିଲେ ଉପାସ ରହି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନଷ୍ଟ କଲେ, ପୁଣି କହିଲେ ବସିକରି ଖାଉଥିବାରୁ ପାପ କରୁଛନ୍ତି । ବିଚଳିତ ମନର ଲକ୍ଷଣ ! ଏହାର କାରଣ, ଗୋଟିଏ ବଡ କାମ ସାରିଥାନ୍ତି, ଦ୍ୱିତୀୟ ବଡ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିନଥାନ୍ତି ।

ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଦୁଇଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ନାରୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ଦକ୍ଷଣ ଆଫ୍ରିକାର ଔପନ୍ୟାସିକା ଅଲିଭ ଷ୍ଟ୍ରିନର ଓ ଆଉଜଣେ ଭାରତ ପାଇଁ ଉପଶାସନ ସଚିବ ରର୍ବଟ୍ସଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ସେଲିଆ ରର୍ବଟ । ସରେଜିନୀ ଆଗରୁ ଭାରତ ଫେରିଆସିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଦିନେ ସେଲିଆ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଆଗରେ ସବୁ ଗପିଲେ । ରର୍ବଟ୍ସ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ଓ ତାଙ୍କର ଶୋଚନୀୟ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ତୁରନ୍ତ ଭାରତ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କିନ୍ତୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି ଯେ ଭଲ ହୋଇଗଲେ ସେ ପୁଣି ଯାଇ ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ ବାହିନୀରେ ଯୋଗଦେବେ । ରର୍ବଟ୍ସ ବୁଝାଇଦେଲେ ଯେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଓ ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚି ମଧ କରିପାରିବେ । ଆଗକୁ ଶୀତ ଆସୁଛି । ପ୍ଲୁରୋସି ପାଇଁ ଶୀତଦିନ ଖରାପ । ଏ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟନେଇ ସେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଆଉ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହଁ । ଏ ପରାମର୍ଶ ସେ ମାନିନେଲେ । ଅନ୍ୟର ପରାମର୍ଶରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବାର ଏହା ଏକ ବିରଳ ଘଟଣା । ସେଇଭଳି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇ ନଥିଲେ ଅନ୍ୟ ପରାମର୍ଶରେ କାମ କରିବା ଭଳି ଲୋକ ସେ ନୁହନ୍ତି । ଇଂଲଣ୍ଡ ନ ଛାଡିବା ପାଇଁ ଟିକିଏ ଯୁକ୍ତି ଅବଶ୍ୟ କଲେ ମାତ୍ର ଶେଷରେ ରର୍ବାଟ୍ସଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ମାନିନେଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ମାନାର୍ଥେ ଏକ ବିଦାୟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଆୟୋଜିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଠାରେ ରବର୍ଟସ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ନିଷ୍ଠା ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ, ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁହିଁଙ୍କର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସେବା ଓ ଆନ୍ତରିକତାର ଉଲ୍ଲେଖକରି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, ‘‘ଭାରତ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡର ସମ୍ପର୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି କଲ୍ୟାଣ ନିହିତ ଅଛି । ନଚେତ୍ ଇଂରେଜ ନରନାରୀ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଏତେ ଅଯାଚିତ ଦୟା ଦେଖାଉନଥାନ୍ତେ ।’’ ରବର୍ଟ୍‌ସଙ୍କ କଥାକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଆଉ କେଇଜଣ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କୁ ଭାରତ ଫେରିଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କଲେ । ସେମାନେ କହିଲେ, ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆରୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତ ବାହାରିଲେ । ମାତ୍ର କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କୁ ଭାରତ ନେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ବୃଥା ହେଲା । ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଜର୍ମାନ ପରସ୍ପର ସହିତ ଲଢୁଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଜଣେ ଜର୍ମାନକୁ ଭାରତ ଯିବାର ଅନୁମତି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖୁବ୍ ଦୁଃଖ କଲେ । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କ ଅବସ୍ଥା କହିଲେ ନ ସରେ । ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଉ ଦୁଇଧାଡି ଲେଖିଛନ୍ତି । ଭାରତ ଫେରିଥିଲେ ଜଣେ କୃଷକ ବା ତନ୍ତୀ ଭାବେ ସେ ଜୀବନ କଟାଇଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଫେରି କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ପ୍ରଚୁର ରୋଜଗାର କଲେ । ଆଉ ବାଇନାକୁଲାର୍ କିଣିଲେ କି ନାହିଁ କେଜାଣି ! କିଛି ବର୍ଷ ପରେ ସେ ପୁଣି ଭାରତ ଆସିଲେ ।

ଜାହାଜ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କଲେ । କାରଣ ଇଂରେଜମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ମିଶିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଶାସକ, ଭାରତୀୟମାନେ ଶାସିତ- ଏଇ ମନୋଭାବ ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ରଖୁଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର କୌଣସି ଜାହାଜରେ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଦୂରଛଡା ଆଚରଣ ନଥିଲା ।

ଗୋଖଲେଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲ ରହୁନଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ବମ୍ବେ ଠାରେ ସେ ଗୋଟିଏ ବଡ ସଭାର ଆୟୋଜନ କରିଥାନ୍ତି ।

◆◆◆

ଭାରତରେ ସ୍ୱାଗତ

ଭାରତବର୍ଷରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ମିଳିଲା ତାହା ଦେଖି ସେ ନିଜେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସେ ଯେ ଭଳି ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ସଂଗ୍ରାମ କରିଥିଲେ ସେ କାହାଣୀ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ସେ ଯୁଆଡେ ଗଲେ ତାଙ୍କୁ ବୀରର ସମ୍ମାନ ମିଳିଲା । ଚାରିଆଡେ ଫୁଲମାଳ, ଉପହାର ଓ ଜୟଧ୍ୱନୀ । ବମ୍ବେରେ ଗୋଟିଏ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସଭାରେ ବମ୍ବେର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଓ୍ୱେଲିଙ୍ଗଟନ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସେ କହିଲେ,''ସରକାରଙ୍କୁ କୌଣସି ପରାମର୍ଶ ଦେବା ପାଇଁ ଆପଣ ଯେ କୌଣସି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୋ ପାଖକୁ ଆସି ପାରନ୍ତି । ଆପଣ ଦେଖିବେ ଆମ ସରକାର ଜାଣିଶୁଣି କୌଣସି ଭୁଲ ପଦକ୍ଷେପ ନିଏ ନାହିଁ ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ସେଇ ବିଶ୍ୱାସ ମତେ ବଳ ଦିଏ ।'' ସେତେବେଳେ ବଡଲାଟ ହାର୍ଡିଙ୍ଗ ଓ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଓ୍ୱେଲିଙ୍ଗଟନଙ୍କ ଶାସନ ଚାଲିଥାଏ । ଦୁହିଁଙ୍କ ଶାସନରେ କଠୋରତା ନଥିଲା ।

ବମ୍ବେରୁ ଗାନ୍ଧୀ ରାଜକୋଟ ଓ ପୋରବନ୍ଦର ଗଲେ । ଏ ଦୁଇଟି ତାଙ୍କର ଘର । ଲୋକେ ଅଧିକ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାରେ ସେ ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ପୁନାରେ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପାଖକୁ ପଳେଇଲେ । ସେଠି କୋଉ କମ୍ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ! ଗୋଖଲେ ଅସୁସ୍ଥ ଥାଆନ୍ତି । ଭାରତ ସେବକସଂଘର ସବୁ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ସେ ଡକାଇଲେ । ଗୋଖଲେ ସଂଘର ସଭାପତି । ଭାରତ ସେବକସଂଘ ୧୯୦୫ରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଲୋକଙ୍କୁ ରାଜନୈତିକ ଶିକ୍ଷା ଦେବା, ସେମାନଙ୍କର ନୈତିକ ଉନ୍ନତି ଦିଗରେ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଓ ବିପଦ ଆପଦରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ସଂଘର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସଂଘର ସଭ୍ୟ କରିବାକୁ ଗୋଖଲେଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଥାଏ । ମାତ୍ର ଅନେକ ସଭ୍ୟ ଜାଣିଥାନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ସଂଘରେ ପଶିଲେ ଅଳ୍ପକାଳ ଭିତରେ ସର୍ବେସର୍ବା ହୋଇଯିବେ । ସଂଘ ଭିତରେ ନୂଆ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ନିୟମ ପୂରାଇବେ । ତାଙ୍କର ଯିଦ୍ କଥା ବି ଅଜଣା ନଥାଏ ! ଗାନ୍ଧୀ ଯେ ନିଜକୁ ଚିହ୍ନି ନଥାନ୍ତି ତା ନୁହେଁ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମ ଓ ଫିନିକ୍ସ ଆଶ୍ରମକୁ ସେ ମୂଳରୁ ଗଢ଼ିଲେ । ତିଆରି ସରିଥିବା ଘର ଭିତରେ ରହିବା ତାଙ୍କୁ ପୋଷେଇବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ନମ୍ରତାର ସହିତ ଗୋଖଲେଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଏଡେଇଗଲେ । ଗୋଖଲେ କହିଲେ, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଇଁ ସଂଘର ଦ୍ୱାର ସର୍ବଦା ଖୋଲା ଅଛି । ଏଠାରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ସମ୍ପର୍କରେ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରିବା ଭଳି ଘଟଣାଟିଏ କହୁଛୁ । ଗୋଖଲେ ସବୁ ସଭ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଟେବୁଲ ଉପରେ ଫଳ, ଖଜୁର ଓ ଚିନାବାଦାମ ଜମା ହୋଇଥାଏ । ସମସ୍ତେ ପହଞ୍ଚିଲେ କିନ୍ତୁ ଗୋଖଲେ ଦେଖା ନଥାନ୍ତି । ଖବର ପହଞ୍ଚିଲା ଯେ ସେ ଖୁବ୍ ଅସୁସ୍ଥ । ସମସ୍ତେ ଗପସପ କରି ଖାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ଗୋଖଲେ ଟଳମଳ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚି ସେଇଠି ମୂର୍ଚ୍ଛା

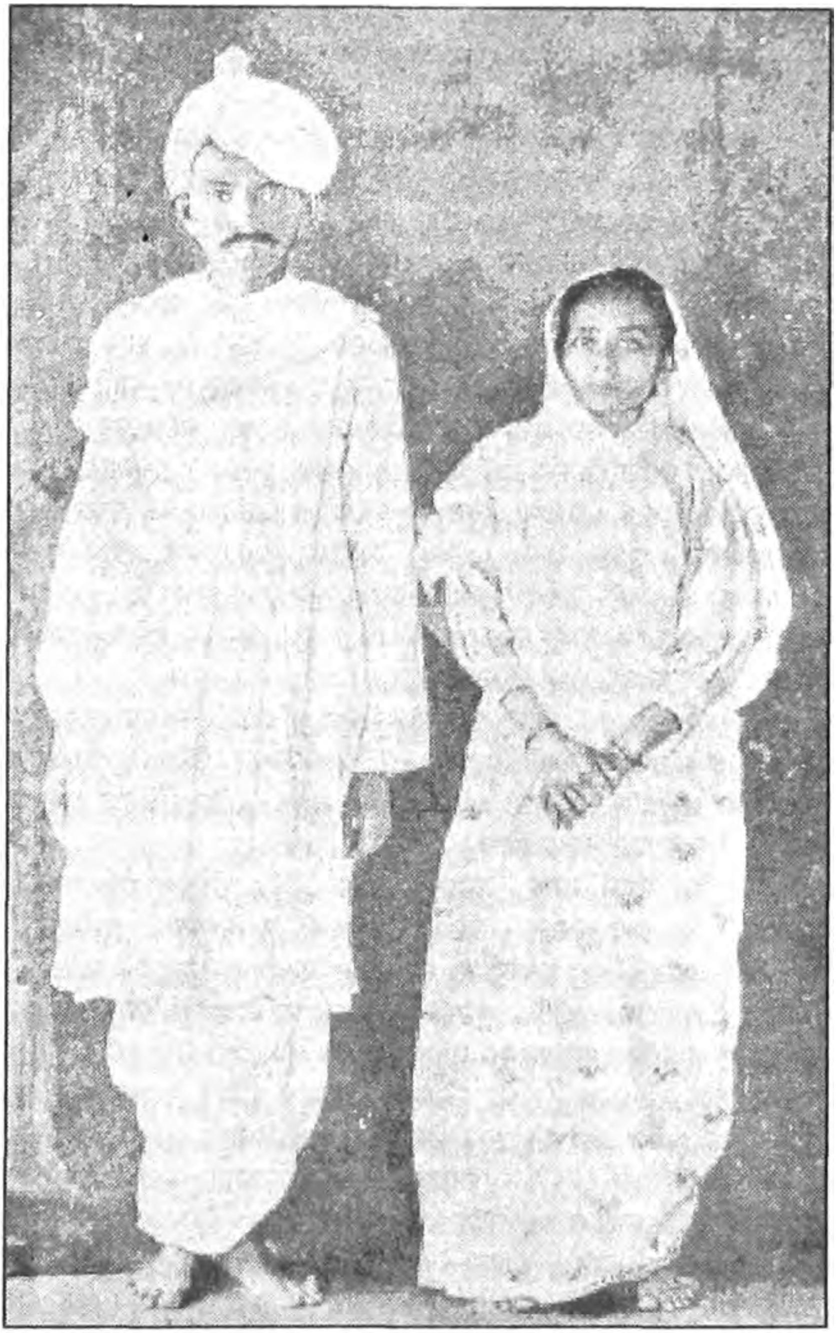

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ସଦ୍ୟ. ଫେରିଥିବା ଗାନ୍ଧୀ ଓ ବା' (ଜାନୁଆରୀ ୧୯୧୫)

ହୋଇଗଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅଭ୍ୟର୍ଥନାରେ ସେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହିବେ କିପରି ? ତାଙ୍କୁ କେତେଜଣ ଘରକୁ ଟେକିନେଲେ । ଚେତା ଫେରିପାଇ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପଠାଇଲେ ଯେ ସମସ୍ତେ ଖିଆପିଆ ସାରିବେ ।

ଭାରତବାସୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସେ ଯାଏ ହୋଇନଥାଏ । ସବୁ କଥା ଦେଖିବା ବୁଝିବା ଭଳି ମାନସିକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କର ଆସିଯାଇଥାଏ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଦୀର୍ଘ କୋଡିଏ ବର୍ଷ କାଳ ଘମାଘୋଟ ଜୀବନ ତାଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଦେଲା । ଗୋଖଲେ ତାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ଯେ ସେ ବର୍ଷେକାଳ ଭାରତସାରା ବୁଲନ୍ତୁ । ଭାରତରେ କାମ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଭାରତକୁ ଦେଖନ୍ତୁ, ବୁଝନ୍ତୁ। ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ଉପଦେଶର ଗୁରୁତ୍ୱ ଚଟାପଟ ବୁଝିଗଲେ କିନ୍ତୁ ମାନି ପାରିଲେ କେଉଁଠୁ ? କାରଣ ଗୋଖଲେ କହିଛନ୍ତି, ଚାରିଆଡେ ବୁଲି ଦେଖିବ ମାତ୍ର ପାଟି ଖୋଲିବ ନାହିଁ । କୌଣସି ବିଷୟରେ ଯୁକ୍ତି କରିବ ନାହିଁ ! ଗାନ୍ଧୀ ଯୁଆଡେ ଗଲେ ସବୁ କଥାରେ ଯୁକ୍ତି କଲେ ! ବର୍ଷକ ଭିତରେ ଚାଳିଶରୁ ଅଧିକ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ । ଅଧିକାଂଶ ବକ୍ତୃତା ଜନମତକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି । ଅହିଂସା, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବା ସ୍ୱରାଜ ବିଷୟରେ କଛି କହିନାହାନ୍ତି । ଏ ସବୁ ତାଙ୍କରି ନିଜସ୍ୱ ବିଷୟ । ନିଜସ୍ୱ ବିଷୟରେ ପାଟି ଖୋଲି ନଥିବାରୁ ସେ ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ରକ୍ଷାକରିଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ସେ ପାଟି ଖୋଲି ନଥିଲେ ଭାରତ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଥାନ୍ତା କିପରି ? ବାପୁ ଭାରତକୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ଯେତିକି ସମୟ ନେଲେ, ଭାରତ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ତାଠାରୁ ଅଧିକ ସମୟ ନେଲା !

ପୋରବନ୍ଦର ଓ ରାଜକୋଟର ନିଜ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ କିଛିଦିନ କଟାଇବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ବାହାରିଗଲେ । ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଫିନିକ୍ସରୁ ଆସିଥିବା ପିଲାମାନେ ରହୁଥା'ନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଛାଡିବା ସହିତ ଫିକିନ୍ସ ଆଶ୍ରମର ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ବାହାରିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗଲେ ଲଣ୍ଡନ, ମଗନଲାଲଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଫିନିକ୍ସ ଦଳ ଆସିଲେ ଭାରତବର୍ଷ । ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚି ସେମାନେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଚାଲିଲେ । ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ କବିଗୁରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ସେମାନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଆଦର ଯତ୍ନ କରି ରଖିଥାନ୍ତି । ଫିନିକ୍ସ ପିଲାଏ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ କାମରେ ଲାଗିଥିବା ଗୁଣ ଯୋଗୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ବାରିହୋଇ ଯିବା ଭଳି । ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ, ଫିନିକ୍ସ ପିଲାଏ ଅନେକ ଶାନ୍ତଶିଷ୍ଟ, ଖୁବ୍ ନୀରବ । ସେ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ପିଲାଗୁଡା ଏପରି 'ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଧାର' ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ ! ଗାନ୍ଧୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ନଥାନ୍ତି । କବିଙ୍କର ବଡ ଭାଇ ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମୁଗ୍ଧ ଭକ୍ତ ହୋଇପଡିଲେ । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଭାରତ ଆସିଛନ୍ତି । ମହାତ୍ମା ଓ କବିଗୁରୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ ପ୍ରେମ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିଲା ।

ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପହଞ୍ଚି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବପରିଚିତ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ଓ ପିଅରସିନଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ଦୁହେଁ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଶିକ୍ଷକତା କରୁଥାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେଇଜଣ ବଙ୍ଗାଳୀ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ହେଲା । ଶିକ୍ଷକମାନେ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ପାଠପଢ଼ା, ସିଲାବସ୍ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମନ ଯାଇ ରୋଷେଇ ଘରେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପିଲାମାନେ କ'ଣ ଖାଉଛନ୍ତି ବୁଝିବା, ରୋଷେଇ ଘର ପରିଷ୍କାର ଅଛି କି ନାହିଁ ଦେଖିବା । କି ଅଜବ ମଣିଷ ! ଟିକିଏ ଗଭୀର ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଚାର କଲେ ତାଙ୍କର ଏଇ ଅଜବ୍ ଢ଼ଙ୍ଗଟି ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ଦିଶିବ । କଥା ହେଉଛି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନକୁ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମନେ କରୁ ନଥିଲେ । ଏହାକୁ ଏକ ଆଶ୍ରମ ବୋଲି ବିଚାରୁଥିଲେ । ସତକଥା, ସେ କାଳରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଠାରୁ କିଛି ଅଧିକ ଥିଲା । ଆଶ୍ରମବାସୀମାନେ ପରିଶ୍ରମ କରିବା, ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହେବା ଓ କଡା ଶୃଙ୍ଖଳା ଭିତରେ ରହିବା ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ଶାନ୍ତିନିକେତନର ରୋଷେଇଘରେ ବୁଲି ଦେଖିଲେ ଚାରିଆଡ ଅପରିଷ୍କାର । ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ରମାନେ ଏ କଥା ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖି ଲଜ୍ଜିତ ହେଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ, ଚାକର ପୂଝାରୀଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର ନକରି ସବୁ କାମ ଛାତ୍ର ଶିକ୍ଷକମାନେ ହାତରେ କରୁ ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ଏ ଯାଦୁକର ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍‌ଧ କରି ସାରିଥାଆନ୍ତି । ସବୁ ଚାକର ପୂଝାରୀଙ୍କୁ ତଦ୍‌କ୍ଷଣାଦ୍ ବିଦା କରିଦିଆଗଲା । ସେ ଦିନ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୦ ତାରିଖ ୧୯୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ । ସମସ୍ତେ ମିଳିମିଶି ରୋଷେଇ କଲେ, ଘର ସଫା କଲେ, ବାସନ ଧୋଇଲେ । ବାସନ ଧୋଉଥିବା ପିଲାଙ୍କ କଷ୍ଟ ଲାଘବ କରିବାକୁ ଦଳେ ବାସନ ଧୂଆବେଳେ ବେହେଲା ବାଦନ କରୁଥିଲେ । ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଗୋଟାଏ ନିଶାରେ ମାତିଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ରହଣି ସମୟରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଯେଉଁସବୁ ଓଲଟ୍‌ପାଲଟ ହେଲା ସେ ସମ୍ବାଦ କବିଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସବୁ ଶୁଣି କବି ହସିଲେ । ମନ୍ତବ୍ୟଦେଲେ, 'ଏଇ ପରୀକ୍ଷା ଭିତରେ ସ୍ୱରାଜର ଚାବି ରହିଛି ।' ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମାତ୍ର ସପ୍ତାହେ ରହିଛନ୍ତି, ଗୋଖଲେଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଟେଲିଗ୍ରାମ ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଛାଡିଲେ । ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଫିନିକ୍ସ ଠାରୁ ଅନେକ ବଡ । ଗୋଖଲେଙ୍କ ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟା ପରେ ସେ ଆଉଥରେ ଆସିଲେ । ସେତେବେଳେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଶାନ୍ତି ନିକେତନରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର ଏଇ ଦୁଇ ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତି ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ବୁଲିଲେ । ଯୁବକମାନଙ୍କ ସହିତ ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ଦୁଇଦିନ ପରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କଲିକତା ଗଲେ । ଆଉ ଦୁଇଦିନ ରହି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଫେରିଲେ ପୁନା ।

ଏତେବଡ ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମକୁ ବିନା ଚାକର ପୂଝାରୀରେ ଚଳାଇବା କଷ୍ଟକର ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାଣିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଛାତ୍ରଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଚାକର ପୂଝାରୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ଫେରିଲେ । ତଥାପି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ମାନାର୍ଥେ ଏବେଯାଏ

ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୦ ତାରିଖଟି ଗାନ୍ଧୀ ଦିବସ ପାଳିତ ହୁଏ । ସେଦିନ ସବୁ ଚାକର ପୂଝାରୀଙ୍କୁ ଛୁଟି ଦିଆଯାଏ । ସମସ୍ତେ ମିଳିମିଶି କାମ କରନ୍ତି ।

ଗୋଖଲେଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଯୋଗୁ ତାଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧିକ୍ରିୟା ଶେଷ ହୁଅନ୍ତେ ଗାନ୍ଧୀ ସଂଘର ସଭ୍ୟ ହେବାକୁ ଦରଖାସ୍ତ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସଂଘ ଦି ଭାଗ ହୋଇଗଲା । ଦଳେ ତାଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କଲେ । ଆଉ ଦଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବୈପ୍ଳବିକ ମତ ପ୍ରତି ଅସହିଷ୍ଣୁ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସଂଘରେ ନିଆଯିବ କି ନାହିଁ ଏ ବିଷୟ ଭୋଟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ସଂଘ ତାଙ୍କ ଯୋଗୁ ଫାଟୁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଦୌ ଚାହୁଁନଥିଲେ । ଭୋଟ ପୂର୍ବରୁ ସେ ତାଙ୍କର ଦରଖାସ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ବିରୋଧୀମାନେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ । ଅର୍ଥାତ ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କର ନିକଟତର ହୋଇଗଲେ ! ଗାନ୍ଧୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ଦରଖାସ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେଇ ସେ ସଂଘର ପ୍ରକୃତ ସଭ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ପୁନାସ୍ଥିତ ସଂଘ ଅଫିସ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ ହୋଇଗଲା । ସେ ଯେବେ ସେଠାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ ସ୍ୱାଗତ କରାଯାଇଛି । ସଂଘର ସଭ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ବ୍ୟବହାର ମିଳିନଥାନ୍ତା !

ସଂଘର ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କାହିଁକି ବିରୋଧ କରୁଥିଲା ? ଏହାର ଗଭୀର କାରଣ ରହିଛି । ଭାରତରେ ପାଦ ଦେବା ମାତ୍ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଂରେଜଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା କରି ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ଭାରତବର୍ଷ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି କହି ବୁଲିଲେ । ତାଙ୍କର ଏପରି କଥା ଶୁଣି ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ହୁରୁଡିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସନ୍ଦେହ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଗୋରାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଜୟଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ବିଜୟୀବୀରଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଭାରତବର୍ଷ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଶୁଣି ଦେଶବାସୀଙ୍କ ମୋହଭଙ୍ଗ ହେଲା । କିଛିକାଳ ପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ସହିତ ପରିଚିତ ହେବା ପାଇଁ ଲୋକେ ସମୟ ନେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

୧.୯୧୫ ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ, ଅର୍ଥାତ ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚିବାର ତିନିମାସ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମାଡ୍ରାସରେ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସା କରି ମାଡ୍ରାସ ଓକିଲ ସଂଘରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ବକ୍ତୃତାରେ ସେ କହିଥିଲେ, ‘‘ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଜା ନିଜ ଶକ୍ତି ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବିନିଯୋଗ କରି ବିବେକର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁସାରେ ଅବାଧରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଯେଉଁକି ସୁଯୋଗ ବ୍ରିଟିଶ ସମ୍ରାଜ୍ୟରେ ପାଏ, ଅନ୍ୟତ୍ର ତାହା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ।...... ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପରେ ସବୁଠାରୁ କମ୍ ଆଞ୍ଚ ଆଣୁଛି । ତେଣୁ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତି ମୁଁ ଅନୁଗତ ।’’

ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ସରିବା ପରେ ୧୯୧୯ ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବ୍ରିଟିଶ ସମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତି ଥିବା ମୋହ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ।

◆◆◆

ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରାର ଅଭିଜ୍ଞତା

ଗୋଖ୍‌ଲେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ବର୍ଷେ କାଳ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଦେଖ । ଭାରତବର୍ଷ କ'ଣ ଗୋଟିଏ ବିରଳ ଫୁଲ ହୋଇଛି ଯେ ସେ ତାକୁ ବର୍ଷେ କାଳ ଖୋଜି ଖୋଜି ଠାବ କରିଥାନ୍ତେ ଓ ଦେଖିଥାନ୍ତେ ? ଭାରତବର୍ଷକୁ କେଉଁଠି ଖୋଜିବେ,କିପରି ଦେଖିବେ ସେ କଥା ଗୋଖଲେ କହିଲେ ନାହିଁ । ନ କହିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ! ଖଡ଼ି ଧରେଇ ଅ ଆ ମଡେଇବା ପରି ଜଣେ ଆଉ ଜଣକୁ ଭାରତ ଦର୍ଶନ କରାଇ ପାରେନା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଭାରତବର୍ଷର ସନ୍ଧାନ ନେଲେ । ଯଦି ଆଜିକାର ଜଣେ ଯୁବକଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷ ଦେଖିବାକୁ କୁହାଯାଇଥାନ୍ତା ତେବେ ସେ କଲିକତା, ବମ୍ବେ, ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ମାଡ୍ରାସରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଞ୍ଚତାରକା ହୋଟେଲରେ ତିନିମାସ କରି ରହି ଭାରତବର୍ଷ ଦେଖିଦିଅନ୍ତେ । ଅବଶ୍ୟ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦାୟିତ୍ୱ କୌଣସି ଏକ ସଂସ୍ଥା ନେଇଥାନ୍ତା ।

ଗୋଖଲେ ଆଶା କରୁ ନଥିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବର୍ଷକରେ ଭାରତବର୍ଶନ ହୋଇଯିବ । ସେ ଆଶା କରୁଥିଲେ, ବର୍ଷଟିଏ ଭାରତବର୍ଷରେ ଘୂରିବା ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ କିଛି ଚିହ୍ନିବେ । ତା'ପରେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଉଚିତ ହେବ । ଦେଶକୁ ଆଦୌ ନ ଚିହ୍ନି ରାଜନୀତିରେ ପଶିବା କଥା ନୁହଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଚିହ୍ନିଲେ କେବେ ? ଏହା ଜାଣିବା ପାଇଁ ଲେଖକ ଗୋଟିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂତ୍ର ଉପରେ ଆସ୍ଥା ରଖିଛି । ସୂତ୍ରଟି ହେଉଛି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପୋଷାକର ବିବର୍ତ୍ତନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ଆଫ୍ରିକାରେ ରହିବା ପରେ ସେ ଭାରତୀୟ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକର ପୋଷାକ ଆଦରି ନେଲେ । ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ସହିତ ଆମର ପରିଚୟ ନଥିବାରୁ ସେ ପୋଷାକ ପ୍ରତି ଆମର କୌଣସି ଆକର୍ଷଣ ନଥିଲା । ଧୋତି, ଜାମା, ତା' ଉପରେ ଖଣ୍ଡେ ଧଳା ଚାଦର ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ପଗଡି ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବା ଅଥଚ ଠେକା ପରି ଦିଶୁଥିବା ଲୁଗାଟିଏ ଭିଡି ସେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ । ଏ ପୋଷାକରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଆଦୌ ଫୁଟି ନଥିଲା । ସତ କହିଲେ ଏ ପୋଷାକରେ ସେ ଶୋଚନୀୟ ଦିଶୁଥିଲେ ! ଭାରତର ଆତ୍ମାକୁ ସେ ଯେତେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଚିହ୍ନିଲେ ତାଙ୍କ ପୋଷାକ ତଦନୁସାରେ ବଦଳିଲା । କିଛିଦିନ ମୁଣ୍ଡରେ ଖଦଡ ଟୋପି ପିନ୍ଧିଲେ । ସେ ଟୋପି ଛାଡି ସାରିବା ପରେ ମଧ ତାର ନାମ ରହିଗଲା ଗାନ୍ଧୀଟୋପି ! ଶେଷରେ ଭାରତମାତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ପରେ ସେ ଯେଉଁ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଲେ ସେଇ ବେଶରେ ସେ ହେଲେ ଆମର ପ୍ରିୟ ବାପୁ । ଆଣ୍ଠୁ ଲୁଚୁ ନଥିବା ଖଦଡ ଲୁଗା,ଦେହରେ ଖଣ୍ଡେ ଚାଦର ବା ଖୋଲା ଦେହ, ହାତରେ ବାଡି, ଆଖିରେ ଚଷମା । ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତବର୍ଷର ଗାଁ ଗହଳରେ ରହୁଥିବା କୋଟି କୋଟି ଚାଷୀ ମୂଲିଆଙ୍କ ପୋଷାକକୁ ଆଦରି ନେଲେ । ସତ, ମାତ୍ର ପୂରା ସତ ନୁହେଁ । ସେ ଆଣ୍ଠୁ ଲୁଚୁନଥିବା ଲୁଗା ପିନ୍ଧୁଥିବା ବେଳେ ପିନ୍ଧିବାର ଗୋଟିଏ ମୌଳିକ

ଶୈଳୀ ବାରି ହୋଇପଡ଼େ । ସୂତା କାଟିବାବେଳେ ଆଣ୍ଠୁ ଭାଙ୍ଗି ବସିବାର ଶୈଳୀ ମଧ୍ୟ ମୌଳିକ । ବାଡ଼ି ଧରିବାର ଗୋଟାଏ ନିଜସ୍ୱ ଶୈଳୀଥାଏ । ଚାଲିବାର ଭଙ୍ଗୀରୁ ମୌଳିକତା ଫୁଟି ଦିଶେ । ଆଣ୍ଠୁ ଲୁଚୁନଥିବା ଲୁଗା ପିନ୍ଧନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ତାହା ଧୋବ ଫରଫର୍ । କେଉଁଠି ସାମାନ୍ୟ ଦାଗ ନଥାଏ । ଆମେ ଅପରିଷ୍କାର ବୋଲି ବିଦେଶୀମାନେ ଆମକୁ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ ବିଦେଶୀଙ୍କର ଏଇ ଅଭିଯୋଗଟି ସତ୍ୟ । ତେଣୁ ସେ ସଚେତନ ଭାବେ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରହିବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଲେ । ଆଶ୍ରମରେ ସାଧାରଣ ମାଟି ଘରେ ରହନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ।

ରେଲଗାଡିରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରା କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଗୋଟିଏ ସୁଯୋଗ ପାଇଗଲେ । ଏ ବାଟଟା ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ନେତାଙ୍କୁ ଜଣା ନଥିଲା । ପ୍ରାୟ ଚଉଦ ବର୍ଷ ପୂବରୁ ୧୯୦୧ ଶେଷଆଡକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କେତେ ମାସ ପାଇଁ ଭାରତ ଆସିଥାନ୍ତି । ସେଇ କେତେମାସ ରହଣି ଭିତରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ତାଙ୍କୁ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ରେଲଯାତ୍ରା କରିବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲା । ସେତେବେଳେ ତୃତୀୟଶ୍ରେଣୀ ଡବାର ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଏଡି ନଥିଲା । ୟୁରୋପରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ଓ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ କମ୍ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ କେବଳ ସ୍ଥାନୀୟ ନିଗ୍ରୋ ଓ କଳା ଲୋକ ଯିବା ଆସିବା କରନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆବିଷ୍କାର କଲେ, ସେଠାକାର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବା ଠାରୁ ଭାରତର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଅବସ୍ଥା ଆହୁରି ଖରାପ । ଯାତ୍ରୀମାନେ ଡବାକୁ ଅପରିଷ୍କାର କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ଦୂର କରିବାକୁ କେହି ରେଳ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଭିଯୋଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯଦିବା କୌଣସି ଆପତ୍ତି ଅଭିଯୋଗ ଆସେ, ସେଥିପ୍ରତି କର୍ଣ୍ଣପାତ କରିବାକୁ କେହି ଆବଶ୍ୟକ ମଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସମୁଦାୟ ଭାରତବର୍ଷ ସତେକି ଏକ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ରେଳଡବା । ସେଇଭଳି ଅପରିଷ୍କାର । ତାକୁ ପରିଷ୍କାର ରଖିବାର କୌଣସି ଦାୟିତ୍ୱ ଲୋକେ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । କିମ୍ବା ଦେଶର ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଦାବୀ କରିନ୍ତି ନାହିଁ । ଯଦିବା କେହି କିଛି ଦାବୀ କରେ, ତାହା ନ ଶୁଣିବା ଶାସକଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ପରିବାର ଲୋକଙ୍କୁ ଭେଟିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁନାରୁ ରାଜକୋଟ ଯାଉଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଜର ଥାଏ । ସେତେବେଳେ ପ୍ଲେଗ୍ ଲାଗିଥାଏ । କାହାକୁ ପ୍ଲେଗ୍ ଧରିଛି କି ନାହିଁ ଜାଣିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସବୁ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଯାତ୍ରୀଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜର ଥିବାରୁ ବୀରଗାମ୍ ଷ୍ଟେସନରେ ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନିଆଗଲା ଯେ ରାଜକୋଟରେ ପହଞ୍ଚି ତାଙ୍କୁ ମେଡିକାଲ୍ ଅଫିସରଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ପଡିବ । ବୀରଗାମ୍ ଷ୍ଟେସନରେ ଜଣେ ଉତ୍ସାହୀ ଯୁବକ ମୋତିଲାଲ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଭେଟିଥିଲେ । ମୋତିଲାଲ୍ ଜଣାଇଲେ ଯେ ଏହି ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଯାତ୍ରୀଙ୍କୁ ହୀନିମାନ କରାଯାଉଛି । ପରେ ମୋତିଲାଲ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ପାଳନ କରିଛନ୍ତି । ସେ କାଥିଆବାଡର ଲୋକ । ତେଣୁ ମୋହନଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଅଧିକ ଦାବୀ ମୋତିଲାଲଙ୍କ କଥା ମୋହନ ଶୁଣିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଜର ଥିବାରୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା

କରିବାକୁ କଷ୍ଟ ହେଉଥାଏ । କେବଳ ପଚାରିଲେ, ''ରେଳ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଅନ୍ୟାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦ କରି ତମେ ଜେଲ୍ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ?'' ମୋତିଲାଲ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ଜବାବ୍ ଦେଲେ, ''ଆପଣ ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ, ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଜେଲ୍ ଯିବି ।''

ରାଜକୋଟର ମେଡିକାଲ୍ ଅଫିସର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଥାନ୍ତି । ରେଳ କର୍ମଚାରୀ ତାଙ୍କୁ ଧରିଥିବାରୁ ସେ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖବର ନେଇ ବୁଝିଲେ ଯେ ବୀରଗାମ୍‌ରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଯାତ୍ରୀଙ୍କୁ ଅଟକେଇ ବହୁତ ହଇରାଣ କରାଯାଏ । ସେମାନେ ଯେପରି ମଣିଷ ନୁହନ୍ତି, ପଲେ ମେଣ୍ଢା ବା ଛେଳି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବମ୍ବେ ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କୁ ଭେଟି ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ଜଣାଇଲେ । ରାଜ୍ୟପାଳ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇଲେ ମାତ୍ର କହିଲେ ଯେ ରେଳ ବିଷୟ କେନ୍ଦ୍ରର ଅଧୀନ ହୋଇଥିବାରୁ କୌଣସି ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ତାଙ୍କ କ୍ଷମତା ବାହାରେ । କିଛିଦିନ ପରେ ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷେ ଦିଲ୍ଲୀର ବଡଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଦେଖାହେଲା । କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ବୀରଗାମ୍ ଷ୍ଟେସନରେ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ହଇରାଣ ବିଷୟ କହିଲେ । ସବୁ ଶୁଣି ବଡଲାଟ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ନିଜେ ବିଷୟଟି ବୁଝି ବିହିତ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ପ୍ରକୃତରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ ରେଳ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ।

ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଅସୁବିଧା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ବଡଲାଟଙ୍କ ଯାଏ କଥା ଗଲା ! ମାତ୍ର ଏପରି କେତେକ ଅସୁବିଧା ଥାଏ ଯାହା ଆଗରେ ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରମୀ ବଡଲାଟ ମଧ୍ୟ ଅସହାୟ । ଯେପରିକି ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ଅପରିଷ୍କାର ଅଭ୍ୟାସ । ଗୋଖଲେଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଖବର ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନରୁ ପୁନା ଫେରୁଥାନ୍ତି । ବର୍ଦ୍ଧମାନ ଠାରେ ଟ୍ରେନ ବଦଳାଇବାକୁ ପଡିଲା । ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଟିକେଟ କରିବାକୁ ଯାଇ ଦେଖନ୍ତି ତ ଟିକେଟ ଘର ବନ୍ଦ । ଟିକେଟ ଘରକୁ ଖୋଲିବା ପାଇଁ ଷ୍ଟେସନ ମାଷ୍ଟରଙ୍କୁ କହି କିଛି ଲାଭ ହେଲା ନାହିଁ । ଟ୍ରେନ୍ ଆସିବାକୁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ଥାଏ, ଟିକେଟଘର ଖୋଲିଲା । ଠେଲାପେଲା, ଧସ୍ତାଧସ୍ତି ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଟିକେଟ ପାଇଗଲେ । ଗାଡି ଆସିଲା । ମାତ୍ର ସେ କୌଣସି ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ ପଶିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଡବାସବୁ ଭିତରୁ ବନ୍ଦ । ଭିତରେ ଥିବା ଯାତ୍ରୀମାନେ ଡବା ଖୋଲନ୍ତି ନାହିଁ । ଯଦି କେଉଁ ଡବା ଦୈବାତ ଖୋଲେ ତା'ଭିତରେ ଧସ୍ତାଧସ୍ତି ହୋଇ ଅଳ୍ପ କେଇଜଣ ପଶନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗାର୍ଡଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଭିକ୍ଷା କଲେ । ଗାର୍ଡ ଉତ୍ତର ଦେଲେ- ଆପଣ ଯେଉଁଠି ପାରୁଛନ୍ତି ପଶନ୍ତୁ, ନଚେତ୍ ଆସନ୍ତା ଟ୍ରେନକୁ ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଖୁବ୍ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଉପଦେଶ । ବାଧହୋଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଟିଏ ଇଣ୍ଟରକ୍ଲାସ (ସେତେବେଳେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟଶ୍ରେଣୀ ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଇଣ୍ଟରକ୍ଲାସ ଥାଏ) ଡବାରେ ପଶିଲେ । ଗାର୍ଡ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେସନରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଠାରୁ ଇଣ୍ଟରକ୍ଲାସ ଭଡା ଦାବୀ କଲେ । ଗାର୍ଡ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ ପୂରାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ବାଧହୋଇ ଇଣ୍ଟରକ୍ଲାସ ଡବାରେ ଚଢ଼ିଲେ ଇତ୍ୟାଦି ଯୁକ୍ତି କାମ ଦେଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପୁନାରେ

ପହଞ୍ଚବା ଜରୁରୀ ଥାଏ । ସେ ପୁନା ଯାଏ ଅଧିକ ପଇସା ଦେଇଦେଲେ ।

ସାଙ୍ଗରେ ମଗନଲାଲ ଥାଆନ୍ତି । ସେ ମୂଳରୁ ତୃତୀୟଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ ବସିଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ବଡ ଷ୍ଟେସନରେ ଓହ୍ଲାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଡବାକୁ ନେଇ ଆସିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଯାତ୍ରୀ । ତେଣୁ ଇଣ୍ଟର କ୍ଲାସ ଭଡା ଦେବେ କାହିଁକି ? ଅଧିକା ପଇସା ଫେରସ୍ତ ପାଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ଶ୍ରମ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ।

ତୃତୀୟଶ୍ରେଣୀ ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥପରତା, ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଜ୍ଞତା ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଅଭ୍ୟାସ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବିଚଳିତ କରୁଥିଲା । ସେ ଯଥାର୍ଥ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଯେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରା କଲେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ବାତାବରଣ ବଦଳି ଯାଆନ୍ତା ।

୧୯୧୭ ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅନେକ ଲୋକ ଚିହ୍ନି ଗଲେଣି, ଅନେକ ତଥାପି ଚିହ୍ନି ନଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ କୌତୁକ କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ'ମହାତ୍ମା' ମୋହର ସେ ଯାଏ ତାଙ୍କଠି ବାଜି ନଥାଏ । ତେବେ ସି.ଆଇ.ଡି. ତାଙ୍କ ପିଛା ପଡିବା ପରି ଅବସ୍ଥାକୁ ସେ ଆସି ଯାଇଥା'ନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଯେ ଗୋଟାଏ ଖୋଲା ବହି ଓ କୌଣସି କଥା ତାଙ୍କର ଗୋପନୀୟ ନୁହେଁ ସେ ବିଷୟ ସମସ୍ତେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ଅନେକ ଡେରିଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏଇ ସ୍ଥିତିରେ ଥିବାବେଳେ ଥରେ ଟ୍ରେନ୍ ଯାତ୍ରା କରୁଥାନ୍ତି । ସି.ଆଇ.ଡି. ମାନେ ତାଙ୍କ ପିଛା ପଡିଲେ । ବାରମ୍ୱାର ଆସି ତାଙ୍କୁ ଟିକେଟ ମାଗିଲେ । ନାନା ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ । ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାର ଅନ୍ୟ ଯାତ୍ରୀମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜଣେ ସାଧୁ ବା ଫକୀର ବୋଲି ଧରି ନେଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଏପରି ବାରମ୍ୱାର ହଇରାଣ କରାଯାଉଥିବାରୁ ସେମାନେ ଆଉ ସହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ''ଆପଣମାନେ ବିଚରା ସାଧୁଜଣଙ୍କୁ କାହିଁକି ଏପରି ହଇରାଣ କରୁଛନ୍ତି'' ବୋଲି ଅନେକ ଯାତ୍ରୀ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । କେତେକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ- ଏ ବଦ୍‌ମାସ୍‌ମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଏତେଥର ଟିକେଟ କାହିଁକି ମାଗୁଛନ୍ତି ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ଧୀର ଭାବେ କହିଲେ- ମୋର କିଛି ଅସୁବିଧା ହେଉନି ।

ଯେଉଁ ଅସୁବିଧାକୁ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଅସହ୍ୟ ମନେ କରନ୍ତି ସେହିପରି ଅସୁବିଧା ସେ ଅନେକ ସହିଛନ୍ତି । ଥରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କରାଚିରୁ କଲିକତା ଯାଉଥାନ୍ତି । ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ଭିଡ । ''ଯୋର ଯାହାର ମୁଲକ ତାର' ନ୍ୟାୟରେ ପାରିବାର ଲୋକେ ଠେଲା ଠେଲି କରି ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ ପଶୁଥାନ୍ତି । ଠିକ୍ ସମୟରେ କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚିବା ଜରୁରୀ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସହାୟ ହୋଇପଡିଲେ । ଜଣେ କୁଲି କହିଲା, ବାରଅଣା (ପଚସ୍ତରି ପଇସା) ପାଇଲେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ବାରଣା ପଇସା ଲୋଭରେ ଯୁବକ କୁଲିଟି ଅନେକ ଡବାରେ ପଶିବାକୁ ବୃଥା ଚେଷ୍ଟା କଲା । ଟ୍ରେନ୍ ଛାଡିବା ସମୟ ହୋଇଗଲା । ଶେଷରେ ଯୁବକ କୁଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଡବାର ଝରକାବାଟେ ପୂରେଇ ଭିତରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଲା । କୌଣସିମତେ ଗାନ୍ଧୀ ଟ୍ରେନ୍ ଭିତରେ ପଶିଗଲେ ଓ କୁଲି ତାର ବାରଣା ପଇସା ପାଇଲା । ଉଭୟେ ଖୁସି ।

ଉପର ଥାକର ବାଡକୁ ଧରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଛିଡା ହୋଇ ରହିଲେ । କେତେକ ସହଯାତ୍ରୀଙ୍କ ମନରେ ଦୟା ହେଲା । ସେମାନେ ବସିପଡିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ । କିନ୍ତୁ ତଳ ଥାକ, ଉପର ଥାକ ସବୁଆଡେ ଲୋକେ ଶୋଇଛନ୍ତି । ସେ ବସିବେ କେଉଁଠି ? କାହାକୁ ଜାଗା ଦବାକୁ କହୁନାହାନ୍ତି, ନିଜେ ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ଛିଡା ହୋଇ କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସେତେବେଳେ ଖୁବ୍ କ୍ଳାନ୍ତ ଲାଗିଲାଣି । କେତେଜଣ କୌତୂହଳୀ ତାଙ୍କ ନାମ ପଚାରିଲେ । ନାମ ଜାଣିବା ପରେ ସମସ୍ତେ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲେ ଓ କ୍ଷମା ମାଗିଲେ । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବସିବାର ସୁବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଗଲା ।

ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଟ୍ରେନ୍ ଯାତ୍ରାର ପ୍ରାୟ ବର୍ଷକର ଅଭିଜ୍ଞତାର କିଛି ଅଂଶ କହିଲୁ । ସବୁ ଅସୁବିଧା ସତ୍ତ୍ୱେ ଦୀର୍ଘକାଳ ସେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରା ଅବ୍ୟାହତ ରଖିଥିଲେ । ଆଜି ବି ଆମର ଅପରିଷ୍କାର ଅଭ୍ୟାସ ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିଷ୍ଠାପର ଉଦ୍ୟମ ସଫଳ ହୋଇନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଯାତ୍ରା ସମ୍ପର୍କୀୟ ତାଙ୍କର ଉଦାରତାର ସ୍ୱାକ୍ଷର ଥିବା ଏକ ଘଟଣା କହୁଛୁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ୧୯୨୯ରେ ତୃତୀୟଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ । ସାଙ୍ଗରେ ଥାଆନ୍ତି କୃପାଳିନୀ । ଗାନ୍ଧୀ ଦେଖିଲେ କୃପାଳିନୀ କିଛି ଖାଉ ନାହାନ୍ତି । କାରଣ ପଚାରିଲେ । ସତ କହିବାକୁ ପଡିବ । କୃପାଳିନୀ କହିଲେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାର ପାଇଖାନା ଭୟରେ ସେ ପେଟ ଖାଲି ରଖୁଛନ୍ତି । ପାଇଖାନା ଘର ଅନ୍ଧାର, ଅପରିଷ୍କାର । ଅଗତ୍ୟା.... ବାପୁ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ ନାହିଁ ଯେ, ସେ ତ ନିଜେ ସେଇ ପାଇଖାନା ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି । ମହାତ୍ମା ସୁଲଭ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ! ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହେଲା, ଆର ଷ୍ଟେସନରେ କୃପାଳିନୀ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ । ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ପାଇଁ ବାପୁଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥାଏ ।

◆◆◆

ଧର୍ମମେଳାରୁ ଭାରତଦର୍ଶନ

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବଡପୁଅ ହରିଲାଲ ଓ ତୃତୀୟ ପୁଅ ରାମଦାସ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଶାନ୍ତିନିକେତନରୁ ସମସ୍ତେ ଗଲେ କଲିକତା । କଲିକତାରେ ହରିଲାଲ ଆଉ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ନ ରହିବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କଡା ଶାସନ ଆଉ ତାଙ୍କର ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ବାପ ପୁଅଙ୍କର ଭୀଷଣ ଝଗଡା ହେଲା । ଏହାପରେ ଦୀର୍ଘ ବ୍ୟବଧାନରେ ଦୁହିଁଙ୍କର କେବେ କେବେ ଭେଟ ହୁଏ । ବାପୁଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏହା ଏକ ବିଫଳତା ।

ଭାରତ ଦର୍ଶନର ବର୍ଷିକିଆ ଟ୍ରେନିଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସମାପ୍ତ ହୋଇନଥାଏ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ପରିଚୟ ଏକତରଫା ହେବା କଥା ନୁହଁ, ଦି'ତରଫା ହୁଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଚିହ୍ନିଲେ,ଭାରତବାସୀ ମଧ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଲେ । ଏଇ ଚିହ୍ନା ଚିହ୍ନିର ଗଭୀରତା କେତେ ଭିତରକୁ ଲମ୍ବିଛି ତାହା କଳ୍ପନା କରିବା କଷ୍ଟକର । ତେବେ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ କାମଚଳା ପରିଚୟ ହୋଇଗଲା ।

ରେଙ୍ଗୁନ ଯିବା ବାଟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଲିକତାରେ କିଛିଦିନ ରହିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଫଳାହାରୀ । ତାଙ୍କୁ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାକୁ କାହାର ଯେପରି କିଛି ଅସୁବିଧା ନହୁଏ ସେଥିପାଇଁ କେବଳ ଫଳ ଖାଇବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଦେଖିଲେ ଫଳାହାରର ଓଲଟା ଫଳ ଫଳୁଛି ! ତାଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଥିବା ପୁଅ ଓ ଦି'ଜଣ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ପାଇଁ କଲିକତାରୁ ବଛା ବଛା ଫଳ ଓ ବାଦାମ ସବୁ ଆସିଛି । ଦାମୀ ବାଦାମରୁ ଚୋପା ଛଡାଇ ତାକୁ ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ଯତ୍ନର ସହିତ ଭଜାଭଜି କରିବାରେ ଘରେ ସବୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ରାତି ଉଜାଗର ହେଉଛନ୍ତି । ଖାଦ୍ୟ ପରିବେଷଣରେ କୌଣସି ସମୟଜ୍ଞାନ ରହୁନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ପାରେ ସେତେବେଳେ ଦିବ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଫଳ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ କଟାକଟି ହୋଇ ପହଞ୍ଚୁଛି । ସାଙ୍ଗରେ ସୁଆଦିଆ ଦାମୀ ବାଦାମ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ ଏପରି ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରତି ଭିତରେ ଟିକିଏ ଲୋଭ, ଲାଳସା ରହୁଛି ! ରେଙ୍ଗୁନରେ ଦେଖିଲେ, ସେଇ କଲିକତି ଖାଦ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଭାରତବର୍ଷରେ ଯୁଆଡେ ଯିବ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଚାଲିବ । ଏହାକୁ ରୋକିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣରେ କେତେକ କଟକଣା ଜାରୀ କଲେ । ଏଇ କଟକଣା ଭିତରେ ରହିଲା, ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପରେ କୌଣସି ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ (ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ଭିତରେ) ପାଞ୍ଚୋଟି ଜିନିଷ(ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ କଦଳୀ, ଅମୃତଭଣ୍ଡା, ଖଜୁର, ମହୁ, ଅଙ୍ଗୁର)ରୁ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ନିୟମ ଜାରୀ ରହିବ ।

କାହାର ଅତିଥି ହେଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତିକି ଆଦର ଯତ୍ନ ପାଆନ୍ତି, ବାହାରେ ସେତିକି ଅବହେଳା । ଏହି ଦୁଇପ୍ରକାର ଅସ୍ୱାଭାବିକ ପରିସ୍ଥିତ ତାଙ୍କୁ ଅଡୁଆ ଲାଗେ ।

ରେଙ୍ଗୁନ୍‌କୁ ସେ ଜାହାଜର ଡେକ୍ ଯାତ୍ରୀ ହିସାବରେ ଗଲେ । ଜାହାଜର ଡେକ୍ ରେଳଗାଡ଼ିର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବା ସହିତ ସମାନ । ମଇଳା ଓ ଦୁର୍ଗନ୍ଧରେ ଡେକ୍ ଫାଟି ପଡୁଥାଏ । ଚାରିଆଡ଼େ ଖାଦ୍ୟର ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ, ପାନପିକ ଓ ପିକାଧୂଆଁ । ପାଇଖାନା ହାଲତ୍ ନ କହିବା ଭଲ । ପାଇଖାନା ଯିବାକୁ ହେଲେ ପାଦରେ ମଇଳା ମାଡ଼ି ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଏ ଅବସ୍ଥା ପାଇଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଯାତ୍ରୀମାନେ ଦାୟୀ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାହାଜର ମୁଖ୍ୟ ଅଫିସର୍‌ଙ୍କୁ ଅବସ୍ଥା ଜଣାଇଲେ । କୌଣସି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ରେଙ୍ଗୁନକୁ ଦୁଇଦିନରେ ଜଳଯାତ୍ରା ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ କଟିଲା । ରେଙ୍ଗୁନରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ଷ୍ଟିମର କମ୍ପାନୀ ପାଖକୁ ଏକ ଅଭିଯୋଗପତ୍ର ପଠାଇଲେ । ଫେରିବାବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଅବସ୍ଥା କିଛି ଉନ୍ନତି ଘଟିଛି । ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଇ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ରାମ ଦାସ ଡକ୍ଟର ମେହେଟାଙ୍କର ଅତିଥି ହେଲେ । ଡକ୍ଟର ମେହେଟା ହିଁ ପ୍ରଥମେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପରିଚୟ ରାୟଚାନ୍ଦ ଭାଇଙ୍କ ସହ କରାଇଥିଲେ ।

୧୯୧୫ରେ କୁମ୍ଭମେଳା ପଡୁଥାଏ । ହରଦ୍ୱାରରେ ପ୍ରତି ବାରବର୍ଷରେ ଥରେ କୁମ୍ଭମେଳା ହୁଏ । କୁମ୍ଭମେଳା ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବିଶେଷ ଆକର୍ଷଣ ନଥିଲା । ତେବେ ମେଳାକୁ ବିଶିଷ୍ଟ ସାଧୁ ମୁନ୍‌ସୀରାମ ଆସୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ମନରେ କୁମ୍ଭମେଳାର ଆକର୍ଷଣ ଯେତେ ନଥିଲା, ମହାତ୍ମା ମୁନସୀରାମଙ୍କୁ ଭେଟିବାର ଆଗ୍ରହ ତତୋଽଧିକ ଥିଲା । ମୁନସୀମରାମ ଥିଲେ ଜଣେ ଋଷିପ୍ରତିମ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଜାତୀୟବାଦୀ ନେତା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ଭେଟିବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ କହିଥାନ୍ତି । ଏଇ ମୁନ୍‌ସୀରାମ ପରେ ହେଲେ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ । ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଜୀ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଚଳାଉଥିଲେ ଯାହାର ନାମ ଗୁରୁକୁଳ । ତା'ଛଡ଼ା ଏହି ବିରାଟ ମେଳାରେ ଭାରତର ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର ମିଳିବ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରି ସେ ହରଦ୍ୱାର ଚାଲିଲେ । ଫିନିକ୍ସର ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ଦଳକୁ ସେବା କରିବା ପାଇଁ ମେଳା କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ମଗନଲାଲ ପୂର୍ବରୁ ଯାଇଥିଲେ । ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗଲେ । ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଝାଡ଼ାଯିବା ପାଇଁ କେତେକ ଖାତ ଖୋଳା ଯାଇଥାଏ । ମଳକୁ ମାଟି ପକେଇ ପୋତିବା ଓ ପାଇଖାନାକୁ ସଫା ରଖିବା ଦାୟିତ୍ୱ ଫିନିକ୍ସ ଦଳ ନେଲେ । ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ଏ କାମ ପାଇଁ ସେମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥାନ୍ତି । ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଧର୍ମ କଥା ଆଲୋଚନା କରିବା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏକମାତ୍ର କାମ ଥାଏ । ତାଙ୍କ ତମ୍ବୁରେ ଏତେ ଭିଡ଼ ଯେ ସେ ନିଃଶ୍ୱାସ ନେବାକୁ ସମୟ ପାଉ ନଥାନ୍ତି । ଜଣେ ମହାନ୍ ସନ୍ଥ ହେବାର ସମସ୍ତ ସଦ୍‌ଗୁଣ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଥିଲା । ଦେଶର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନେତୃତ୍ୱ ନ ନେଇ ସେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିଥିବାରୁ ଅନେକ ନିରାଶ ଓ କେହି କେହି ବିରକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୨୪ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମବୟସ୍କ ଜଣେ ଡାକ୍ତର ଯଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆର ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ଠିକଣାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଖୋଲା ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଆପେଣ୍ଡିସାଇଟିସ୍ ଅପରେସନ୍ ସରିଥାଏ । ସେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ପତ୍ରପ୍ରେରକ ତାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥାନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏଣିକି ନିକାଞ୍ଚନ ସ୍ଥାନରେ ନୀରବରେ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତୁ । ରାଜନୀତି ଛାଡ଼ନ୍ତୁ । ଯଦି ନିକାଞ୍ଚନରେ ରହିପାରିବେ ନାହିଁ ତେବେ ଏହି

ମୁନିଋଷିଙ୍କ ଦେଶରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଆଧାତ୍ମିକ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶନ କରାନ୍ତୁ । ଧର୍ମ ଭାବରେ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରାନ୍ତୁ । ଏପରି କଲେ ସେ ମର୍ତ୍ତରାଜ୍ୟ ଜୟ କରିପାରିବେନି କିନ୍ତୁ ସ୍ୱର୍ଗର ଦ୍ୱାର ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲିଯିବ ।

ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, ଏଇ ଜନ୍ମରେ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ହିଁ ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଅବଶ୍ୟ ସେ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତିର ଗତାନୁଗତିକ ପନ୍ଥା ବାଛି ନାହାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଶ୍ୱେତଚ୍ଛମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ବାରମ୍ବାର ବୁଝାଇବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ତାଙ୍କର ରାଜନୀତି, ଜନସେବା ସବୁର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ଶରୀରର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା । ତାଙ୍କ ଜୀବନ ସ୍ୱର୍ଗ ରାଜ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଏକ ସାଧନା । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଗୁମ୍ଫାରେ ଏକାନ୍ତରେ ଧାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମୋକ୍ଷର ମାର୍ଗ ହେଉଛି କଠୋର ପରିଶ୍ରମ କରି ମାତୃଭୂମିର ସେବା କରିବା, ମଣିଷଙ୍କର ସେବା କରିବା । ତାଙ୍କ ରାଜନୀତି ଧର୍ମ ଠାରୁ ଅଲଗା ନୁହେଁ । ସେ ରାଜନୀତିକୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟପୁରକୁ ଭୋଗିବାର ଆୟୁଧ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ, ସ୍ୱର୍ଗପୁରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ସାଧନା ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ, 'ଧର୍ମ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ରାଜନୀତି ଏକ ମୃତ୍ୟୁଯନ୍ତା, କାରଣ ଏହା ଆତ୍ମାକୁ ମାରିଦିଏ ।''

୧୯୨୪ ପୂର୍ବରୁ ୧୯୨୦ରେ 'ଇଷ୍ଟ ଆଣ୍ଡ ୱେଷ୍ଟ' ପତ୍ରିକାରେ ଆଉ ଜଣେ ଶ୍ୱେତଚ୍ଛ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ, ''ଜଣେ ସନ୍ଥ ଭାବେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଖ୍ୟାତି ରହିଛି କିନ୍ତୁ ମନେହୁଏ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ତାଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସବୁକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ।'' ସେ ଆହୁରି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ଯେ ପୃଥିବୀସାରା ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଦେଶପ୍ରେମ ନାଆଁରେ ମଣିଷ ଭିତରର ମଧୁରତା ନଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି । (ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏପରି ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ନୁହନ୍ତି) । ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ଥିବା ତିକ୍ତତା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଧିପ୍ରେରିତ ହୋଇ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିଲେ । ଏବେ ବି ସମୟ ଅଛି, ପୃଥିବୀରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ନେତୃତ୍ୱ ସେ ନିଅନ୍ତୁ ।

'ସନ୍ଥ ନୁହନ୍ତି କି ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ନୁହନ୍ତି' ଶିରୋନାମାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାର ଉତ୍ତର ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଦେଇଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ ଯେ ସନ୍ଥ ଜଣେ ପବିତ୍ର ଓ ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି । ସେ ସନ୍ଥ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜକୁ ଜଣେ ସତ୍ୟ ସନ୍ଧାନୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେ ସନ୍ଥ ହେବା ଠାରୁ ଅନେକ ଦୂରରେ, ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ବି ନୁହନ୍ତି । ସେ ସତ୍ୟ ସନ୍ଧାନୀ । ସେ ଯେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ବୋଲି ଅନେକ ମନେ କରନ୍ତି ତା'ର କାରଣ ଏ ଯୁଗରେ ରାଜନୀତି ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ହୋଇଛି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଭାଷାରେ,''ସାପ ଗୁଡ଼େଇ ହେବା ପରି ରାଜନୀତି ଆମକୁ ଗୁଡ଼େଇ ରଖିଛି, ଜଣେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ରାଜନୀତିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ସାପ ସହିତ ଲଢୁଛି, ସଚେତନ ଭାବେ ହେଉ ବା ଅଚେତନ ଭାବେ ହେଉ ୧୮୯୪ରୁ ଲଢ଼ି ଆସୁଛି । ରାଜନୀତିରେ ଧର୍ମର ପ୍ରବେଶ କରାଇବା ମୋର ଓ ମୋ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।''

ଗାନ୍ଧିଜୀ ମାନନ୍ତୁ ବା ନ ମାନନ୍ତୁ ଲୋକେ ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନେ ତାଙ୍କୁ

ଧାର୍ମିକ ମହାପୁରୁଷ ଭାବେ ଦେଖିଛନ୍ତି । କୌଣସି ପ୍ରଚାର କରି ନଥିବା ଜଣେ ମହାନ୍ ଧାର୍ମିକ ପୁରୁଷ ସେ । ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏହା ଆଉ ଏକ ବିଚିତ୍ର କଥା । ଅନେକ ତାଙ୍କୁ ପରମ କାରୁଣିକ ବୁଦ୍ଧ ଓ ପ୍ରେମର ଅବତାର ଯିଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ଅଥଚ ସେ କୌଣସି ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରିନାହାନ୍ତି । ଯଦି କୁହାଯାଏ, ସେ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ପ୍ରଚାରକ ତେବେ ଗାନ୍ଧୀ ଉପହାସ କରିବେ । କହିବେ, ଅହିଂସା ତ ହିମାଳୟ ପରି ଦୃଢ଼ ଓ ପ୍ରାଚୀନ । ମହାବୀର ଓ ବୁଦ୍ଧ ଏହାର ପ୍ରଚାରକ । ଅଧିକନ୍ତୁ ସତ୍ୟକୁ ସମ୍ମାନ କରିବା କୋଉ ନୂଆ କଥା ? ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ସେଣ୍ଟ ଫ୍ରାନ୍‌ସିସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରାଯାଇଛି, ଅତୀତ ବା ସମସାମୟିକ ଯୁଗର କୌଣସି ମହାନ୍ ରାଜନୀତିଜ୍ଞଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରାହୋଇନି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କାହିଁକି ପଡ଼ିଛି, ସ୍ୱୟଂ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ସୂଚାଇଛନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ରାଜନୀତିକୁ ନ ଆସି ଭାରତର ବିବେକ, ପୃଥିବୀର ବିବେକକୁ ଜାଗ୍ରତ ରଖିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଆମର କ୍ଷୁଦ୍ରବୁଦ୍ଧିକୁ ଆସେ, ରାଜନୀତି ଜରିଆରେ ଭାରତର ବିବେକକୁ ଜାଗ୍ରତ ରଖିବା ଦାୟିତ୍ୱ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଯଦି ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସି ନଥାନ୍ତେ ତେବେ ଅଭୂତପୂର୍ବ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ୱ କିଏ ନେଇଥାନ୍ତା ?

ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇଛନ୍ତି ରୋମାରୋଲାଁ । ତାଙ୍କ ମତରେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା । କାରଣ ସେ ଭିନ୍ନ ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୨୦ରେ ଲୋକମାନ୍ୟ ବାଳ ଗଙ୍ଗାଧର ତିଳକଙ୍କର ହଠାତ୍ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ପୂର୍ବରୁ ଗୋଖଲେ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କରିଥାନ୍ତି । ତିଳକଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ ତିଳକ ରାଜନୀତିରେ ନେତୃତ୍ୱ ନିଅନ୍ତୁ । ତାଙ୍କର ତିରୋଧାନ ପରେ ଯେଉଁ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ତାହା ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ରାଜନୀତିର କେନ୍ଦ୍ରକୁ ଆସିଲେ । ରୋଲାଁ କହନ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ତିଳକ ଥିଲେ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପର । ତାଙ୍କର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭିଳାଷ ନଥିଲା । ତାଙ୍କ କାମ ସରିଲେ (ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲେ) ରାଜନୀତି ଛାଡ଼ି ବିଜ୍ଞାନ ଗବେଷଣା କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଫେରିବା ପାଇଁ ତିଳକ ଭାବୁଥିଲେ ।

ତିଳକ ଥିଲେ ଜଣେ ଗଣିତଜ୍ଞ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ଦେଶପ୍ରେମୀ ଓ ଚରିତ୍ରବାନ୍ । ତାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି, ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି, ଉତ୍ସାହ ଓ କର୍ମସ୍ପୃହାର ତୁଳନା ନାହିଁ । ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ରୋଲାଁ ସଂକ୍ଷେପରେ ସୁନ୍ଦରଭାବେ କହିଛନ୍ତି । ତିଳକ କର୍ମବୀର, ଗାନ୍ଧୀ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବାପନ୍ନ । ତିଳକ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଜନମତକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି । ଏହା ରାଜନୈତିକ ନେତାର ଲକ୍ଷଣ । ଗାନ୍ଧୀ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁଙ୍କ କଥା ଭାବନ୍ତି । ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠତା ଉପରେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ନଥାଏ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଠିକଣା ଭାବେ ବୁଝି ସତେକି ତାଙ୍କରି ପାଇଁ ବିଖ୍ୟାତ ‘ଏକଲା ଚଲୋରେ’ ପଦଟି ଲେଖିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଥିଲେ ଏକୁଟିଆ ମଣିଷ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପୁରୁଷ ମାତ୍ରେ ଏକୁଟିଆ । ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟକୁ ସବୁଠାରୁ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖରେ

ସ୍ୱାଧୀନତାର ଆସନ ସତ୍ୟ ତଳେ । ତିଳକ ଦେଶକୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତି । ଦେଶର ହିତ, ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ସେ ସତ୍ୟକୁ ଆଡ଼େଇ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଏ ଚିନ୍ତା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କଳ୍ପନା ବାହାରେ । ରୋଲାଁ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଯଦି ତିଳକ ରାଜନୈତିକ ନେତୃତ୍ୱ ଓ ଗାନ୍ଧୀ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଭାରତବର୍ଷ ବିଶେଷ ଭାବେ ଉପକୃତ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ସ୍ୱୟଂ ଗାନ୍ଧୀ ଏହି ପରିସ୍ଥିତିକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିଥାନ୍ତେ ।

ଭାରତବର୍ଷ ତିଳକ ବା ଆଉ କାହା ନେତୃତ୍ୱରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ରାଜନୀତି ଛିଡ଼ା କରେଇ ଥିବା ଅଦ୍ଭୁତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଜଣେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପୃଥିବୀ ଦେଖିପାରି ନଥାନ୍ତା ।

କୁମ୍ଭମେଳା ଛାଡ଼ି ଆମେ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ମାଡ଼ିଗଲୁ । ଜଣେ ବଡ଼ ସାଧୁଙ୍କ ପାଖରେ ଯେପରି ଲୋକ ଭିଡ଼ କରନ୍ତି, କୁମ୍ଭମେଳାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖରେ ସେହିପରି ଭିଡ଼ ହେଲା । ଆମର କହିବାର କଥା ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ୧୯୨୦ ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅବତାର ବୋଲି ଲୋକେ କହିଲେ । ସେ ଅବଶ୍ୟ ଏହାର ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିବାଦ କରିଛନ୍ତି । ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜର ନମ୍ରତା ଓ ନିଷ୍କପଟତା ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର କୌଣସି ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ କିମ୍ବା ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ନେଇ ଲୋକଙ୍କ କଳ୍ପନାର କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତ ନଥିଲା । ସେମାନେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ, ମନେ ମନେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜେଲ୍‌ରେ ରଖିଛି । ସେ ଯେ ଜେଲ୍‌ରୁ ଆସି ଜବାହର ଓ ଅନ୍ୟ ନେତାଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧି ବତେଇ ଯାଉଛନ୍ତି ସେ କଥା ଫିରିଙ୍ଗି ସରକାର କେଉଁଠୁ ବୁଝିବ ? ଯେତେହେଲେ ଅବତାର ପୁରୁଷ ! ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟିକିଏ ଚୁପ୍ ରହିଥିଲେ ଅବତାର ହୋଇଥାନ୍ତେ ! ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶିଷ୍ୟ ବାହାରି ଥାଆନ୍ତେ । ସାବରମତି ଆଶ୍ରମ ଆଜି ଜନଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ି ନଥାନ୍ତା । ଭକ୍ତଙ୍କ ମେଳାରେ ତାହା ଗହ ଗହ କମ୍ପୁଥାନ୍ତା । ସେ ବାଟ ସେ ବନ୍ଦ କରିଦେଇଛନ୍ତି ।

କୁମ୍ଭମେଳାରେ ତଥାକଥିତ ଭକ୍ତଙ୍କର ଛଳନା ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଥିଲା ।''ଯେଉଁ ହଜାର ହଜାର ସାଧୁ ମେଳାରେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ, ଜୀବନର ଭୋଗ୍ୟବସ୍ତୁ ପାଇବାକୁ ସମସ୍ତେ ଲାଳାୟିତ ଥିଲେ ।'' ଏ ଧାଡ଼ିଟି ସେ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ୧୯୨୧ରେ ସାଧୁମାନଙ୍କର ଏକ ସମ୍ମେଳନ ହେଉଥାଏ । ସାଧୁମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାନ୍ତି । କୁମ୍ଭମେଳାରେ ସାଧୁଙ୍କର ଆଚରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ ଯେଉଁ ବ୍ୟଥା ପାଇଥିଲେ ସେଇ କଥା ତାଙ୍କ ଭାଷଣରେ କହିଥିଲେ ।''କିଛି ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧୁଙ୍କୁ ମୁଁ ଭେଟିଥିଲି ମାତ୍ର ସମସ୍ତେ ମତେ ନିରାଶ କରିଥିଲେ । ହରଦ୍ୱାରରେ ଶେଷ ରାତିଟି ମୋର ଅନିଦ୍ରାରେ କଟିଗଲା । ଆମ ଦେଶର ସାଧୁମାନେ କିପରି ପ୍ରକୃତ ସାଧୁ ହେବେ ଓ ଏ ଦିଗରେ ମୁଁ କ'ଣ କରିପାରିବି, ସେ କଥା ଭାବି ଭାବି ରାତି ପାହିଲା ।''

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁଣି କହିଥିଲେ,''ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ମତେ କେତେକ ବନ୍ଧୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ମୋର ବିବେକ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରି ନାହିଁ ।

ମୋର ଆଶା, ଭୋଗ ପ୍ରତି ମୋର ଲାଳସା ହେତୁ ମୁଁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ନେଉନାହିଁ ବୋଲି ଆପଣମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନଥିବେ... ମୁଁ ଗେରୁଆ ବସ୍ତ୍ର ଧାରଣ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ମୁଁ କର୍ମ, ବଚନ ଓ ଚିନ୍ତାରେ ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା ଓ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟକୁ ସର୍ବଦା ଠିକ୍ ଭାବେ ପାଳନ କରୁଛି ବୋଲି କହିପାରିବି ନାହିଁ । ଯଦି ଏ ସବୁକୁ ନିଖୁଣଭାବେ ପାଳନ କରୁଥାନ୍ତି ତେବେ ଆଜି ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇସାରିଥାନ୍ତି । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ମୋ ପାଖରେ ନତମସ୍ତକ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । କେହି ମତେ ଉପହାସ କରୁ ନଥାନ୍ତେ କି ମୁଁ ନିନ୍ଦା ପାଉ ନଥାନ୍ତି ।''

ଉଦ୍ଧୃତାଂଶର ଶେଷ ତିନୋଟି ବାକ୍ୟ ଆମକୁ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଖୋରାକ୍ ଦିଏ । ସତ୍ୟ, ଅହିଂସାର ନିଖୁଣ ପାଳନ, ଶୁଦ୍ଧ ଆଚରଣ ବଳରେ ମଣିଷ ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି , ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ପାଇପାରିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ବା ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ଗାନ୍ଧୀ କୋଉ କୁଳର ହେଲେନି । ବଡ଼ ସାଧୁ, ସନ୍ଥ, ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ ବା ଗୁରୁ ତ ହେଲେନି । ରାଜନୀତିରେ ପଶିଲେ ଯେ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିଲେ । ସେ କ'ଣ ଜାଣିପାରୁ ନଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଅନ୍ୟ କେହି ପାଳନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ? ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତର ଶାସନ ମୁଖ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଚଳାଇ ଥାଆନ୍ତେ । ଅହିଂସା ପାଳନ କରୁଥିବା ତାଙ୍କ ଦେଶରେ କୌଣସି ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ନଥାନ୍ତା । ଲୋକେ ଶାଗ ଭାତ ଖାଇ, ଖଦୀ ପିନ୍ଧି ସରଳ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥାନ୍ତେ । ବୈଦେଶିକ ନୀତି ନିଷ୍କପଟ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ଭାରତବର୍ଷକୁ ତାଙ୍କ ବାଟରେ ଗାନ୍ଧୀ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ଧରି ଚଳେଇ ଥାଆନ୍ତେ । ଫଳରେ ଗୋଟିଏ ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ଭାରତବର୍ଷ ପୃଥିବୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନର ପାତ୍ର ହୋଇଥାନ୍ତା । ତା ନକରି... ।

ଗଭୀର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ଗାନ୍ଧୀ ହିଁ ଗାନ୍ଧୀ । ଅନୁପମ, ଅତୁଳନୀୟ । ସାଧାରଣ ହୋଇ ଅସାଧାରଣ । ଆମେ ତାଙ୍କୁ ବୁଝି ପୁଣି ବୁଝି ପାରୁ ନଥିବୁ । ତାଙ୍କୁ ଝୁରୁଥିବୁ, ତାଙ୍କ ଉପରେ ରାଗୁଥିବୁ । ବୁଦ୍ଧ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ସହିତ ବାପୁଙ୍କର ତୁଳନା କରି ଗର୍ବ କରୁଥିବୁ । ପୁଣି ଦେଖିଥିବୁ, ସେଇ ଏକଲା ମଣିଷଟି ବାଡ଼ି ଖଣ୍ଡେ ଧରି ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତି ଅସରନ୍ତି ପଥରେ ଚାଲିଛନ୍ତି ।

◆◆◆

ପ୍ରଥମ ଝଡ

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରଥମ ଝଡ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ବନାରସ୍‌ରେ । ତାହା ପୁଣି ଭାରତବର୍ଷରେ ଝଡର ଖ୍ୟାତି ପାଇବାକୁ ଯୋଗ୍ୟା ଶ୍ରୀମତୀ ଆନିବେସାନ୍ତଙ୍କ ସଭାରେ । ଶ୍ରୀମତୀ ବେସାନ୍ତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଠାରୁ ବୟସରେ ପ୍ରାୟ କୋଡିଏ ବର୍ଷ ବଡ । ୧୯୧୭ରେ ଯଶ ଖ୍ୟାତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବଳ ତିଳକ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ସମକକ୍ଷ । ଜଣେ ଇଂରେଜ ରମଣୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଭାରତୀୟ ହୋଇ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଯେ ଭଳି ମନପ୍ରାଣ ଢାଳି ଲଢ଼ିଛନ୍ତି ତାହା ବିସ୍ମୟଜନକ । ଆନିବେସାନ୍ତ ଥିଲେ ଅସାଧାରଣ ବାଗ୍ମୀ ଓ କଟୁ ସମାଲୋଚନା କରିବାରେ ଧୁରନ୍ଧର । ସେ ନିଉ ଇଣ୍ଡିଆ ନାମକ ମାଡ୍ରାସରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ସମ୍ପାଦନା କରୁଥିଲେ । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ବିଦ୍ରୋହାତ୍ମକ ମତାମତ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହେବାପରେ ସେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ,"ଇଂଲଣ୍ଡର ଅସୁବିଧା ସମୟ ହେଉଛି ଭାରତ ପକ୍ଷରେ ଯୁଯୋଗର ସମୟ ।" ଇଂରେଜ ଶାସକମାନେ ବେସାନ୍ତଙ୍କର ସାହସ, କୂଟବୁଦ୍ଧି ଓ ବାକ୍‌ପଟୁତାକୁ ଭୟ କରୁଥିଲେ ।

ବେସାନ୍ତ ଥିଲେ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ବା 'ହୋମ୍ ରୁଲ୍'ର ପ୍ରବକ୍ତା । ଇଂଲଣ୍ଡର ଅସୁବିଧା ବେଳେ ଭାରତ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନର ଦାବୀ ଦୃଢ଼ କରୁ ବୋଲି କହି ସେ ଇଂରେଜ ସରକାରକୁ ବିଚଳିତ କରିଦେଇ ଥିଲେ । ରାଜନୀତି ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦିଗ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଆଉ ଏକ ଦିଗ । ଶ୍ରୀମତୀ ବେସାନ୍ତ ପ୍ରଥମେ ନାସ୍ତିକ ଥିଲେ । ପରେ ଥିଓସଫିଷ୍ଟ ହୋଇ ଥିଓସଫିକାଲ ସୋସାଇଟିର ମୁଖ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ନାରୀ ଅଧିକାର ପାଇଁ ସେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ତାଙ୍କର ଆଉ ଏକ ଦିଗ । ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରକୁ ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ସମାନ ଭାବେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।୧୮୯୨ରେ ଏକକ ଉଦ୍ୟମରେ ବନାରସ୍ ଠାରେ ହିନ୍ଦୁ କଲେଜ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ବେସାନ୍ତଙ୍କର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଚେଷ୍ଟା ଫଳରେ ଏହି କଲେଜର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହେଉଥାଏ । ପରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ପଣ୍ଡିତ ମାଲବ୍ୟ । ପଚିଶ ବର୍ଷ ପରେ ହିନ୍ଦୁ କଲେଜ ସରକାର ଦ୍ୱାରା ଏକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇଲା । ୧୯୧୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ସ୍ୱୟଂ ବଡଲାଟ ହାର୍ଡିଞ୍ଜ ନୂତନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କଲେ । ଏହି ଉପଲକ୍ଷେ ତିନି ଦିନ ଧରି ବିରାଟ ଉତ୍ସବ ଚାଲିଲା । ଅନେକ ରାଜା,ମହାରାଜା ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତିନିଦିନ କାଳ ଅନେକ ବକ୍ତୃତା ଚାଲିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଜଣେ ବକ୍ତା ଭାବେ ଏହି ଉତ୍ସବକୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ରାଜା ମହାରାଜାମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୂଲ୍ୟବାନ ଅଳଙ୍କାର ମଣ୍ଡି ହୋଇ ସଭା ମଣ୍ଡପରେ ବସିଥିବା ବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଧୋତି ଓ ଢ଼ିଲା ଜାମା ପିନ୍ଧି

ବସିଥାନ୍ତି । ବେସାନ୍ତ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନରେ ମହିମା ପ୍ରଚାର କରି ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଅଳ୍ପ ଲୋକ ଜାଣିଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ବେଶୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଛୁଉଁ ନଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ବିଦୁଷୀ ରମଣୀଙ୍କର ପ୍ରଚାର ଯୋଗୁ ଇଂରେଜଙ୍କର ଭାରତ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ବଢ଼ିଥାଏ ।

ଫେବ୍ରୁୟାରୀ ଛଅ ତାରିଖ ସଂଧ୍ୟାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବକ୍ତୃତା ରୂପକ ଯେଉଁ ଝଡ ବୋହିଲା, ସେଥିରେ ଅନେକ ଦ୍ରୁମ, ମହାଦ୍ରୁମ ଟଳି ପଡିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଜନତା ସହିତ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବେ ମିଶି ଲୋକଙ୍କର ଭାବାବେଗ ଓ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଥାଏ ତାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିନିଯୋଗ ଏହି ବକ୍ତୃତାରେ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଇଂରେଜୀରେ ବକ୍ତୃତା ଆରମ୍ଭ କରି ତାଙ୍କୁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ପଡୁଥିବାରୁ କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତିନିଦିନ ଧରି ବକ୍ତୃତା ଗୋଟିଏ ବିଦେଶୀ ଭାଷାରେ ଚାଲିଲା । କେହିଜଣେ ମାତୃଭାଷାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ ନାହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସେ ଦୁଃଖିତ ଓ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ଆମେ ଯଦି ପଚାଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ମାତୃଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହୁଅନ୍ତାଣି । ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ନିଜ ଦେଶରେ ବିଦେଶୀଙ୍କ ପରି ଆଚରଣ କରୁ ନ ଥାନ୍ତେ । ମାତୃଭାଷା ପରସ୍ପରକୁ ଯୋଡିଦିଏ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଭାଷଣ,ଲିଖନ କରୁଥିବାରୁ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିପାରୁନାହୁଁ । ସେ କହିଲେ,“ ଆମ ଭାଷା ଆମର ପ୍ରତିଫଳନ । ଯଦି ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତାର ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଆମ ଭାଷା ଅସମର୍ଥ ବୋଲି ଆପଣ କହନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ କହିବି, ଆମେ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଭୂପୃଷ୍ଠରୁ ଲୋପ ପାଇବୁ ଆମର ସେତେ ମଙ୍ଗଳ !”

ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯଦି ହିନ୍ଦୁ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଚାର ନୁହେଁ, ତେବେ ଏହି ନାମର ଯଥାର୍ଥତା କେଉଁଠି ? ଏହି କଥା ସେ ସୂଚାଇ ଦେଲେ । ଦେବ ଦେବ ମହାଦେବ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ବନାରସ୍‌ର କାଶୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ମନ୍ଦିର ତାଙ୍କର ମହାନ ପୀଠ । ମନ୍ଦିରକୁ ପଡ଼ିଥିବା ବାଟସବୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅପରିଷ୍କାର । ଦିପଟେ କୁଢ଼ କୁଢ଼ ମଇଳା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଚାରିଲେ, “ଯଦି ଜଣେ ବିଦେଶୀ ଶୂନ୍ୟରୁ ଏହି ମନ୍ଦିର ଅଞ୍ଚଳରେ ଖସିପଡେ ଓ ଏହି ମହାନ ମନ୍ଦିରକୁ ଦେଖେ, ତେବେ ଆମ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ସେ ନିନ୍ଦା କରିବା ଯଥାର୍ଥ ହେବନାହିଁକି? ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମନ୍ଦିର ଆମ ଚରିତ୍ରର ପ୍ରତିଫଳନ ନୁହେଁ ? ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ଭାବେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ମୁଁ ଏପରି ପଚାରୁଛି ?... ଯଦି ଆମର ମନ୍ଦିରଗୁଡିକ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତାର ନମୁନା ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ, ଆମର ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ହୋଇ ପାରିବ ? ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ହେଉ କିମ୍ବା ଆମ ଦ୍ୱାରା ବିତାଡିତ ହୋଇ ହେଉ, ଇଂରେଜମାନେ ଦେଶ ଛାଡି ଯିବା ପରେ ଯାଇ ଆମର ମନ୍ଦିର ଓ ପବିତ୍ର ପୀଠଗୁଡିକ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଓ ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ହେବେ ? ”

ଏହାପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଆମ ଟ୍ରେନମାନଙ୍କରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବା କିଭଳି ଅପରିଷ୍କାର ହୋଇଥାଏ ସେ କଥା କହିଲେ । ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରହୁଥିବା ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରହିବାକୁ ସେ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲେ ।

ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଏକ ଘୃଣ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଏକ ସାମାଜିକ କଳଙ୍କ । ଏସବୁକୁ ପ୍ରଥମେ ସଫା ନକଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବ ନାହିଁ । ଅନେକ ଶ୍ରୋତା ଭାବୁଥାନ୍ତି, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସ୍ଥାନ କାଳ ଜ୍ଞାନ ଅଛିତ ? ବନାରସ୍‌ର ପ୍ରଧାନ ଆକର୍ଷଣ କେନ୍ଦ୍ର ବିଶ୍ୱନାଥ ମନ୍ଦିରର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଆବର୍ଜନା ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏପରି ଏକ ସାଂଘାତିକ ବିଷୟ ବନାରସ୍ ତଥା ସାରା ଦେଶର ବିଶିଷ୍ଟ ଶ୍ରୋତାମଣ୍ଡଳୀ ସମ୍ମୁଖରେ ଉତ୍‌ଥାପନ କରିବାରେ ଦୋଷ କ'ଣ ? ବର୍ତ୍ତମାନର ଦୋଷତ୍ରୁଟିକୁ ଢାଙ୍କି ପକେଇ ଅତୀତର ମହତ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଓ ଶୁଣିବାରେ ଆମେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅପ୍ରିୟ କଥା ଗୁଡିକ ଭଲ ନ ଲାଗିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତେଜିତ ନ ହୋଇ ସ୍ଥିର କଣ୍ଠରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଶାନ୍ତ ଭାବେ କହୁଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଶାଣଦିଆ ସ୍ୱର ଶରୀରରେ ଗଳି ଯାଉଥାଏ । ତୃତୀୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆରମ୍ଭ କଲେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର ମଣ୍ଡି ହୋଇ ବସିଥିବା ରାଜା ମହାରାଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ । କାଲି ଜଣେ ମାନ୍ୟାସ୍ପଦ ମହାରାଜ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରି ଆମ ଦେଶର ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ କଥା କହି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିବା କୃଷକର ଉପାର୍ଜନକୁ ଲୁଣ୍ଠନ କରି ରାଜା ମହାରାଜାମାନେ ଧନୀ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଧନର ଆଡ଼ମ୍ବର ଦେଖାଉଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ୟାରିସ୍‌ରୁ ଅଳଙ୍କାର ନିର୍ମାତା ଆସିଛନ୍ତି । ଏକଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱର ଅଧିକ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହୋଇ ପଡିଲା । ଏ ଭଳି ରୋକ୍‌ଠୋକ୍ ସମାଲୋଚନା ଶୁଣିବାକୁ କେହି ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ । କେତେକ ସଭାମଣ୍ଡପ ଛାଡି ପଳାଇଲେ । ଛାତ୍ରମାନେ କରତାଳି ଦ୍ୱାରା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ,‘‘ବହୁମୂଲ୍ୟ ପୋଷାକ ଓ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧୁଥିବା ଜମିଦାରମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଆମର କୋଟି କୋଟି ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରେ ।ଏହି ବିଳାସପ୍ରିୟ ଜମିଦାରଙ୍କୁ ମୋର କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ - ଆପଣମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଅଳଙ୍କାର କାଢ଼ି ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଜିମା ନ କରିବା ଯାଏ ଭାରତର ମୁକ୍ତି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ସେମାନେ ଗୋଡ ଠାରୁ ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଳଙ୍କାରରେ ମଣ୍ଡି ହୋଇ ଆସନ୍ତୁ ବୋଲି ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟ ବା ଲର୍ଡ ହାର୍ଡିଞ୍ଜ ଚାହାନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ ନୁହେଁ । ମୋ ଜୀବନକୁ ବିପନ୍ନ କରି ମୁଁ କହିପାରେ ଯେ ସ୍ୱୟଂ ସମ୍ରାଟ ଜର୍ଜ ଆପଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଏହା ଆଶା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମହାଶୟ, ବ୍ରିଟିଶ ଶାସିତ ଭାରତବର୍ଷ ବା ଗଡଜାତ ଯେଉଁଠି ହେଉ, ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମାଣ ହେଉଛି ବୋଲି ଶୁଣିଲେ ମୁଁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଉତ୍‌କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ଭାବେ- ଏଥିପାଇଁ ଟଙ୍କା କୃଷକମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଆସିଛି ।’’

କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବଡ ସଭାରେ ପୂର୍ବରୁ ଏପରି କେହି କହିବା ଦୂରର କଥା, କଳ୍ପନା ମଧ କରିନଥିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭଲକରି ଜାଣିଥିବେ ଯେ ବଡଲାଟ, ଗଭର୍ଣ୍ଣର ବା ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ହାକିମ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସଭାକୁ ଯିବାବେଳେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ଜାକଜମକରେ ଆସିବା ପାଇଁ ରାଜା, ଜମିଦାରଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଥାଏ । ଏକଥା ଅନ୍ୟମାନେ ଚାହାନ୍ତି କି ନାହିଁ ସେ କଥା ତ ଉଠାଇ ନାହାନ୍ତି ! ବୋଧେ ସମ୍ରାଟ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ! ବୁଦ୍ଧି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ଓକିଲାତି ପଢ଼ାଟା ବୃଥା ଯାଇନଥିଲା

! ବନାରସ୍ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ମୋଟା ଅଙ୍କ ଦାନ କରିଥିବା ରାଜା, ମହାରାଜାମାନେ ଆଶା କରି ଆସିଥିଲେ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ମହତ୍ ଦାନ ପାଇଁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉତ୍ସବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରାଯିବ । ଏପରି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଚାପୁଡା ପାଇଁ କେହି ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲେ । ଛାତ୍ରମାନେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । ଆଦ୍ୟ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନରେ ସଭାରେ ଯାହାଙ୍କ ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରୁ ନଥିଲା, ସେଇ ପୁଣି ଶ୍ରୋତାଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ କରି ରଖିବାର କଳା ଆୟତ୍ତ କରି ନେଇଥିଲେ ।

ଆନିବେସାନ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବିଶେଷ ସମ୍ମାନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ତାଙ୍କୁ ବି ପାହାରେ ହେଲା ! ମନେ ହେଲା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ସତେକି ଅବଦମିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱର ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଗାନ୍ଧୀ ପଚାରି ଥିଲେ, ଗରିବଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥରକ୍ଷା ପାଇଁ ପାଟି ନ ଫିଟେଇ ଆମେ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ପାଇବୁ ? ସେ ଦୃଢ଼ ଭାବେ କହିଲେ ଯେ କେବଳ କୃଷକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମର ମୁକ୍ତି ସମ୍ଭବ । ଓକିଲ, ଡାକ୍ତର ବା ଧନୀ ଜମିଦାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ । କଂଗ୍ରେସ ଏକଥା ସାବଧାନ ହୋଇ ବିଚାର କରୁ । ମାତ୍ର ଏହା ବିଚାର କରିବା ବିଷୟ ନୁହେଁ, କରିବାର ବିଷୟ । କଂଗ୍ରେସ ମଞ୍ଚରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଂଗ୍ରେସ ଗୋଟିଏ ସୌଖିନ ଦଳ ଥିଲା । ଚାଷୀ, ମୂଲିଆ ଓ ଅଶିକ୍ଷିତ ଗରିବଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଶତକଡ଼ା ପଞ୍ଚାନବେରୁ ଅଧିକ । ଏମାନଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ କେବଳ ଶତକଡ଼ା ଦୁଇ ତିନି ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କୁ ଧରି ପ୍ରତାପୀ ଇଂରେଜ ସରକାର ସହିତ ଯୁଝିବା ଗୋଟିଏ ସୌଖିନ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ ତ କ'ଣ ? ଯୁଦ୍ଧରେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଲୋକଙ୍କୁ ସାମିଲ୍ ନ କରିବା ଯାଏ ଏ ଯୁଦ୍ଧ ଗୋଟିଏ ପିଲାଖେଳ ବୋଲି କେବଳ ଗାନ୍ଧୀ ବୁଝିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ବୁଝିଥିଲେ । ଲୋକଙ୍କୁ ଏକାଠି କରିବା ଭାରତବର୍ଷରେ ଆରମ୍ଭ କଲେ । କଂଗ୍ରେସକୁ ଗୋଟିଏ ଜନଭିତ୍ତିକ ଦଳରେ ପରିଣତ କରିବା ଜରୁରୀ ବୋଲି ସେ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ତଥାକଥିତ ଅଶିକ୍ଷିତ ଚାଷୀ ମୂଲିଆ ନୀରବଦ୍ରଷ୍ଟା ହୋଇ ରହିଥିବା ଯାଏ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରହାର ଇଂରେଜ ସରକାରକୁ ଆଉଁସିବା ଭଳି ଲାଗୁଥିବ । ଗାନ୍ଧୀ ଏ କଥା ବୁଝିଥିଲେ । ସେ ଯାଏ ସେ ଜନତାର ନେତା ହୋଇ ନଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ଜାଣୁଥାଏ ଯେ ଶୀଘ୍ର ସେଇ ଆସନରେ ଭାରତବର୍ଷର ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ବସାଇବେ । ଜନତାର ନେତା ଭାବେ ଏଇ ଥିଲା ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଓ ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାଷଣ ।

ଲର୍ଡ଼ ହାର୍ଡିଞ୍ଜଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କ ଖୁବ୍ ଭଲ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଲର୍ଡ଼ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି କେବଳ ନଥିଲେ, ସେ ଥିଲେ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ବଡ଼ଲାଟ ବନାରସ୍ ଆସିବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ନିରାପତ୍ତା ପାଇଁ କଡ଼ା ପୋଲିସ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲା । ଘର ଛାତ ଉପରେ ସାଦା ପୋଷାକରେ ପୋଲିସ୍‌ମାନେ ଜଗିଥିଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଗୋଇନ୍ଦା ଅଫିସର୍ । କିଏ କାଳେ ବୋମା ଫିଙ୍ଗିବ ସେଥିପାଇଁ ସରକାର ଭୟ କରୁଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ପଚାରିଲେ, "ଅବିଶ୍ୱାସର କାନ୍ଥ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଘେରି

ରହିଛି କାହିଁକି ?'' ଗାନ୍ଧୀ ପୁଣି ପଚାରିଲେ ''ମୃତ ମଣିଷ ପରି ବଞ୍ଚିବା ଅପେକ୍ଷା ଲର୍ଡ଼ ହାର୍ଡ଼ିଞ୍ଜ ମରିଗଲେ କ୍ଷତି କ'ଣ ? ପରାଧୀନ ଦେଶର ଜଣେ ନାଗରିକ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ଏ ଭଳି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିପାରେ ! ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ ଥାଏ ଯେ ବଡ଼ଲାଟ ଜୀବନ୍ତ ମରଣ ଭୋଗନ୍ତୁ ବା ଯାହା କରନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପୋଲିସ୍ ଓ ଗୋଇନ୍ଦାମାନେ ନିରୀହ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ କାହିଁକି ହଇରାଣ କରିବେ ? ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ଆତଙ୍କବାଦୀଙ୍କୁ ଯେପରି ନିନ୍ଦା ମିଶା ପ୍ରଶଂସା କଲେ ତାହା ତାଙ୍କର ପୋଖତ କୂଟନୀତିର ପରିଚୟ ଦିଏ ।

ବିପ୍ଳବୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ସେ ନିଜେ ଜଣେ ବିପ୍ଳବୀ । କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଟିକିଏ ପଛକୁ ଟାଣିଦେଇ କହିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ବାଟ ଅଲଗା । ବୋମା ଫିଙ୍ଗାଳୀ ବିପ୍ଳବୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇ ପଚାରିଲେ, ଏତେ ସଂଖ୍ୟକ ବିପ୍ଳବୀ ଆମର କାହିଁକି ବାହାରୁଛନ୍ତି ? ସେ ଯଦି ସେମାନଙ୍କୁ ଭେଟନ୍ତେ, ତେବେ କହନ୍ତେ ଯେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସେମାନଙ୍କ ବିପ୍ଳବର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଅସ୍ୱାଧାରଣ ଭୟର ଚିହ୍ନ । ଆମେ ଯଦି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ରଖୁ ଓ ତାଙ୍କୁ ଭୟ କରୁ ତେବେ ଆମକୁ ଆଉ କାହାକୁ ଭୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ମହାରାଜାଙ୍କୁ ନୁହେଁ, ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ନୁହେଁ, ଏପରିକି ସମ୍ରାଟ ଜର୍ଜଙ୍କୁ ନୁହେଁ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଭାରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରୁଥିଲେ ଦରଭଙ୍ଗାର ମହାରାଜା । ଅନିବେସାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଷ୍ଟେଜ୍ ଉପରେ ବସିଥିଲେ । ଦୁହେଁ ନିଜ ନିଜ ଚୌକିରେ ସହଜ ଭାବେ ବସିପାରୁ ନଥାନ୍ତି । ଛଟପଟ ହେଉଥାନ୍ତି । ଛଟପଟର କାରଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବକ୍ତୃତା ବନ୍ଦ କରିବାକୁ କହିବା ଉଚିତ୍ ହେବ ବା ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଭୟ କରିବାର କିଛି କାରଣ ନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ବେସାନ୍ତ ଚିତ୍କାର କଲେ, ''ଦୟାକରି ବନ୍ଦ କରନ୍ତୁ'' । ଗାନ୍ଧୀ ବେସାନ୍ତଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ ଯେ ସେ ଏହିକଥା କଲିକତାରେ ବଙ୍ଗଳାର ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କୁ ଏବେ କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହେବା ଉଚିତ୍ । ତଥାପି ଯଦି ଶ୍ରୀମତୀ ବେସାନ୍ତ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ତେବେ ସେ ଆଲୋଚନା ବନ୍ଦ ରଖିବେ । ସଭାପତି, ଦରଭଙ୍ଗାର ମହାରାଜା କହିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କ'ଣ ବୁଝେଇବାକୁ ଚାହୁଁଚନ୍ତି ବୁଝାନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧୀ ସଫେଇ ଦେଲେ ଯେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ସନ୍ଦେହର ବାତାବରଣ ଦୂର କରିବା ତାଙ୍କର ବିଷୟବସ୍ତୁ । ଜଣେ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଇଂରେଜ ଅଫିସର ଥରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଗରେ ଅଭିଯୋଗ କରୁଥିଲେ ଯେ ଭାରତୀୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ମନେ କରନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ବୁଝେଇଲେ ସବୁ ଇଂରେଜ ଅଫିସର ଅତ୍ୟାଚାରୀ ନୁହନ୍ତି । ତୋଷାମଦ ଓ ମିଥ୍ୟାଚାରର ବାତାବରଣ ଭାରତବର୍ଷକୁ ବେଢ଼ିଛି । ଫଳରେ ଭାରତୀୟମାନେ ନୀତିହୀନ ହେଉଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ନହେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟାଚାର ଶିକାର ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିବା ଓ ବିରୋଧ କରୁଥିବା ଶ୍ରୋତାଙ୍କ ଭିତରେ ପାଟିତୁଣ୍ଡ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ରାଜା ମହାରାଜାମାନେ ପୂର୍ବରୁ ସଭାଗୃହ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଥାନ୍ତି । ଦରଭଙ୍ଗାର ମହାରାଜା ସଭାପତି । ସଭାପତିଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ସଭାକୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭାବେ ପରିଚାଳିତ କରିବା, କିମ୍ବା ଅସମ୍ଭାଳ ହେଲେ ସଭା ବନ୍ଦ କରିଦେବା । ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ

କୌଣସିଟି ନ କରି ସେ ମଞ୍ଚତ୍ୟାଗ କରି ପଳାଇଲେ । ବିନା ସଭାପତିରେ ଏହି ହଟ୍ଟଗୋଳ ଭିତରେ ଆଉ ଅଧିକ କାଳ ସଭା ଚାଲିନପାରି ଅଗତ୍ୟା ବନ୍ଦ ହେଲା ।

ଗୋଳମାଳ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ବେସାନ୍ତଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଲେ । ସଭା ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ବେସାନ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ କହିବାର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାନରେ ପଡ଼ିଲା ପରେ ବେସାନ୍ତ ଏହା ମାନି ନାହାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ବିଦ୍ରୋହୀ ହେବା ପାଇଁ ମତାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ହେଉଥିବା ଅଭିଯୋଗର ବିରୋଧ ବେସାନ୍ତ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବକ୍ତୃତାଟିକୁ ଷ୍ଟେନୋଗ୍ରାଫରମାନେ ଟିପି ରଖିଥାନ୍ତି । ସେଥିରେ ସାମାନ୍ୟ ସଂଶୋଧନ କରି ଗାନ୍ଧୀ ତାକୁ ଛାପିଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଶସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ରୋହ ପ୍ରତି ସମର୍ଥନ ପୁଣି ନିନ୍ଦା ପୁଣି କଥାକୁ ଅନ୍ୟ ଦିଗରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଶପ୍ରେମୀ କହି ପ୍ରଶଂସା କରିବା ବ୍ୟାପାର ବେସାନ୍ତଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଗୋଳମାଳ କରିଦେଲା ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବକ୍ତୃତାକୁ ଛାତ୍ରମାନେ ଏକ ଅଭୁଲା ବକ୍ତୃତା ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅତିପ୍ରିୟ ବିନୋବା ସେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ର । ବିନୋବାଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ କଥା ଅନୁପ୍ରାଣିତ କଲା । ସେଇଟିକୁ ସେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ଘରକୁ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରି ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ,“ଏପରି ସିଧା କଥା କହିଥିବାରୁ ମତେ ଯଦି ଫାଶୀ ମିଳେ ତେବେ ମୁଁ ଆନନ୍ଦରେ ଫାଶୀଖୁଣ୍ଟ ପାଖକୁ ଚାଲିଯିବି ।” ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏଇ ଧାଡ଼ିରେ ବିନୋବା କିଣି ହୋଇଗଲେ । କେତୋଟି ଦାର୍ଶନିକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ବିନୋବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଦେଲେ । ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଆମେ ଭାବୁଛୁ ଯଦି ଏଇ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କେବଳ ବିନୋବା ମିଳିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଆମର ମତ ସେ ବହୁତ ପାଇଲେ । ମାତ୍ର ଆହୁରି ଯେତେ ଯାହା ପାଇଲେ ତା’ର ସିଧା ହିସାବ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ରେଡ଼ିଓ ନଥାଏ । ତଥାପି ଶ୍ରୋତାମାନେ ଯାହା ଶୁଣିଥିଲେ ତାକୁ ବିଶଦ ଭାବେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଗପିଲେ । କାନରୁ କାନ ହୋଇ ଏ କଥା ସାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ଖେଳେଇ ହୋଇଗଲା । ଲାଭ ଏଇୟା ହେଲା ଯେ ବହୁ କଲେଜ, ମିଶନାରୀ କଲେଜ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବାପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଅନେକ ଅନୁରୋଧପତ୍ର ଆସିଲା । କେତେକ ଅନୁରୋଧ ଏଡ଼େଇ ହେଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଲାଭ ହେଲା ଯେ ସେ ଯୁବକମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ ।

ଜଣେ ମହାତ୍ମା ବାହାରିଛନ୍ତି । ସେ ଗରିବଙ୍କ ପାଇଁ ଲଢ଼ନ୍ତି, ଧନୀକୁ ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବନାରସ୍ ବକ୍ତୃତାର ସାରାଂଶ ଏଇଭଳି ଭାବେ ଯାଇ ଗାଁ ଗହଳରେ ପହଞ୍ଚିଲା ।

◆◆◆

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମ

ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଲା, ଗାନ୍ଧୀ ରହିବେ କେଉଁଠି ? ସେ ଦେଶାସାରା ବୁଲିବେ ଅବଶ୍ୟ,ତେବେ ତାଙ୍କର ତ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାୟୀ ବାସସ୍ଥାନ ରହିବ । ରାଜକୋଟରେ ତ ତାଙ୍କର ଘର । ସେ ସେଇଠି ରହିବେ ନାହିଁ ? ସାତ ପୁରୁଷର ଘର, ବାପ ମା, ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କୁ ମୋହନ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଆନ୍ତି, ଗଭୀର ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ଘର ପ୍ରତି ଏତେ ମମତା, ଘରେ ରହିବେ ନାହିଁ ? ଆମେ ଆମ ନିକିତିରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାପୁଛୁ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କର ପରିବାରର ସଂଜ୍ଞା ବଦଳି ଯାଇଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ଆଶ୍ରମରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ରହିବେ, ଆଶ୍ରମର କଠୋର ନୀତି ନିୟମ ପାଳିବେ, ସେମାନେ ତାଙ୍କର ପରିବାରଭୁକ୍ତ ।

ଆଶ୍ରମ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଆସୁଥାଏ । ଶେଷରେ ଅହମଦାବାଦ ଠାରେ ସେ ଆଶ୍ରମ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ତିନୋଟି ମୁଖ୍ୟ କାରଣରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇଥିଲେ । ପ୍ରଥମ କାରଣ, ଗାନ୍ଧୀ ଜଣେ ଗୁଜୁରାଟୀ ଓ ଅହମଦାବାଦ ଗୁଜୁରାଟର ରାଜଧାନୀ । ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷା ଜରିଆରେ ସେ ଦେଶର ସନ୍ତୋଷଜନକ ସେବା କରିପାରିବେ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଭାଷା, ନିଜର ମାତୃଭାଷାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଅହମଦାବାଦ ହସ୍ତତନ୍ତ୍ରର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ସୂତାକଟା ଓ କୁଟୀର ଶିଳ୍ପକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବାରୁ ଅହହଦାବାଦ ତାଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କଲା । ତୃତୀୟରେ ଅହମଦାବାଦରେ ଅନେକ ଧନୀ ନାଗରିକ ରହନ୍ତି । ଆଶ୍ରମ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସହଜରେ ଦାନ ମିଳିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଆଶା କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ବନ୍ଧୁ ଏଇ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥାନ୍ତି ।

ଅହମଦାବାଦକୁ ଲାଗିକରି ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଗାଁ କୋଚରବ । ସେଇଠି ଜଣେ ଓକିଲଙ୍କର ଘର ଭଡ଼ା ନିଆଗଲା । ତା'ର ନାମ ଥିଲା କୋଚରବ ବଙ୍ଗଳା । ସେଇ ଘରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଆଶ୍ରମ ୧୯୧୫ ମେ ମାସ ୨୫ ତାରିଖ ଦିନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଅନେକ ନାଆଁରୁ ବାଛି ଶେଷରେ ନାଆଁ ରହିଲା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମ । ସମୁଦାୟ ଆଶ୍ରମ ବାସିନ୍ଦା ଥିଲେ ପଚିଶ ଜଣ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ତେରଜଣ ତାମିଲ । ଏହି ତେର ତାମିଲ୍ ଭିତରୁ ପାଞ୍ଚଜଣ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଆସିଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ବାରଜଣ ଥିଲେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ବାସିନ୍ଦା । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ରୋଷେଇ ଘର ଥିଲା । ଏକାନ୍ନବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଟିଏ ପରିବାର ଚିହ୍ନ । ଆଶ୍ରମବାସୀ ଏଗାରଟି ନିୟମ ପାଳନର ଶପଥ ନେଉଥିଲେ । ଏହି ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ନିୟମ ପାଳନ ବିଷୟରେ ବାପୁ ବଡ଼ କଠୋର ଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମ ନିୟମ ସତ୍ୟ ପାଳନ । ତେବେ ସତ କହିବାରେ ସତ୍ୟ ପାଳନ ନିୟମ

ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ଥିଲା । ଶଠତା, ଛଳନା ପରିହାର କରିବା ସତ୍ୟପାଳନର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଏପରିକି ଦେଶର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ମିଥ୍ୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ନିଷେଧ । ସତ୍ୟ ପାଇଁ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ପିତାମାତା ଓ ଗୁରୁଜନଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରାଯିବ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଶପଥ, ଅହିଂସା ପାଳନ । ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ହିଂସା ନ କରିବାରେ ଅହିଂସା ସୀମାବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । କାହାକୁ, ଏପରିକି ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ୟାୟ କରୁଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଆହତ ନ କରିବା, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ନ ରାଗିବା ଅହିଂସାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନୀତି ଥିଲା, ଅତ୍ୟାଚାରର ବିରୋଧ କର କିନ୍ତୁ ଅତ୍ୟାଚାରୀକୁ ଆଘାତ ଦିଅନା । ଅତ୍ୟଚାରୀକୁ ପ୍ରେମ ଦ୍ୱାରା ଜୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର । ଆଶ୍ରମବାସୀ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନର ଶପଥ ନିଅନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଆସନ ତୃତୀୟରେ ନୁହେଁ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ପାଳନର ସର୍ତ୍ତ । ନାରୀଙ୍କୁ କାମନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ଷୁରେ ନ ଦେଖିବା ଭିତରେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ସୀମାବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ପାଶବିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଯତ କରିବାକୁ ହେବ । ଯଦି ଜଣେ ବିବାହ କରିସାରିଛି, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ ପରେ ସେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବନ୍ଧୁଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଚତୁର୍ଥ ନିୟମ, ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣରେ ସଂଯମ । ଜିହ୍ୱା ଲାଳସାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଯିବାକୁ ହେବ । ଉତ୍ତେଜନା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଖାଦ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ । ଚୋରୀ ନ କରିବା ପଞ୍ଚମ ନିୟମ । କେବଳ ଅନ୍ୟ ଜିନିଷ ଚୋରୀ ନ କଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଅନାବଶ୍ୟକ ଜିନିଷର ଅଧିକାରୀ ହେବା ଚୋରୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଅର୍ଥାତ୍ ଆବଶ୍ୟକତା ଠାରୁ ଅଧିକ ଜିନିଷର ମାଲିକମାନେ ଚୋର (ଏହି ସଂଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ପ୍ରାୟ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଚୋର) । ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଆମର ଯେତିକି ଆବଶ୍ୟକ ତାହା ପ୍ରକୃତି ଯୋଗାଇଦିଏ । ବଞ୍ଚିବାର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସୀମିତ ରଖ । ଅଧିକାର ପ୍ରବଣ ନ ହେବାର ଶପଥ ନିଅ । ଏଇଟା ଷଷ୍ଠ ଶପଥ ।

ଏଇ ଛଅଟି ମୁଖ୍ୟ ଶପଥ ବ୍ୟତୀତ ଆଶ୍ରମବାସୀ ଆଉ କେତୋଟି ନିୟମ ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ଯନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପାଦିତ ବସ୍ତୁ ସେମାନେ ବ୍ୟବହାର କଲେ ନାହିଁ । ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟାଚାର କରି ମିଲ୍ ମାଲିକମାନେ ଉତ୍ପାଦନ କରନ୍ତି । ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ଆଶ୍ରମବାସୀ ପକ୍ଷରେ ବିଶେଷ ଭାବେ ବର୍ଜନୀୟ । ଜଣକୁ ନିର୍ଭୀକ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଭୟ ରହିଲେ ସତ୍ୟ ବା ଅହିଂସା ପାଳନ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ରଜା (ସରକାର), ଜନତା, ଜାତି,ପରିବାର, ଚୋର ଡକାୟତ, ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁ ଏପରିକି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ କରିବ ନାହିଁ ।

ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁ ଓ ଶୁଭେଚ୍ଛୁମାନେ ଅହମଦାବାଦ ଠାରେ ଆଶ୍ରମ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଉଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେ କହୁଥିଲେ ଯେ ଆଶ୍ରମର ଦ୍ୱାର ଅଛୁବଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲା ରହିବ । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ କାହାର ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ମନେ ମନେ ସମସ୍ତେ ଧରି ନେଇଥିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କଡ଼ା ନିୟମ ଡରରେ କୌଣସି ଅଛୁବ ଆଶ୍ରମକୁ ଆସିବ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଗଣନା ଭୁଲ୍ ହେଲା । ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାର କେଇ ମାସ ଭିତରେ ଥାକ୍କର ବାପାଙ୍କ ଠାରୁ ସୁପାରିଶ ପତ୍ର ଧରି ଜଣେ ହରିଜନ ଶିକ୍ଷକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଦାନି ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାମକ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଝିଅକୁ ଧରି ଡୁଡା ନାମକ ଜଣେ ଅଛୁବ ଆଶ୍ରମରେ ରହିବାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଆଶ୍ରମବାସୀମାନେ ଭୟରେ ଚୁପ୍ ରହିଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ପରିବାରଟି ରହିବା ପରେ ଅସୁବିଧା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ବଙ୍ଗଳାର ଜଗୁଆଳ କୂଅକୁ ହରିଜନଙ୍କୁ ଛୁଇଁବାକୁ ଦେଲା ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗାଳିଗୁଲଜ କଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ କେହି କଳିଗୋଳ ନ କରି ଶାନ୍ତଭାବେ କୂଅରୁ ପାଣି କାଢ଼ିଲେ । ଫଳରେ ଜଗୁଆଳ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଚୁପ୍ ରହିଲା । କସ୍ତୁରବା ଆଶ୍ରମ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ଧମକ ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, ବା'ଙ୍କ ଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ କଷ୍ଟ ହେବ, ତଥାପି ସେ ବା'ଙ୍କୁ ଅଟକେଇବେ ନାହିଁ । ଡାଏରୀରେ ଗାନ୍ଧୀ ଟିପିଛନ୍ତି, ''ଆଉଥରେ ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲି ଓ ବା'ଙ୍କ ଉପରେ ମୋର କ୍ରୋଧ ଅଜାଡ଼ି ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଏଇ ସାଙ୍ଘାତିକ ଦୋଷ ପାଇଁ ମୋର ଔଷଧ ଦରକାର ।'' କିନ୍ତୁ ଏହାର କୌଣସି ଚିକିତ୍ସା ନାହିଁ । ଏଇ ଉତ୍ତେଜନା ଓ କ୍ରୋଧ ତାଙ୍କର କାଳକ୍ରମେ କମିଗଲା । କିନ୍ତୁ ନୀତିରେ ଅଟଳ ରହିବାର ମନୋଭାବ ନୁହେଁ । ଆଶ୍ରମରେ ଗୋଟିଏ ଅଚ୍ଛୁଆଁ ପରିବାର ରହିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବଡ଼ ଭଉଣୀ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଉଥିବାର ଜାଣି ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରମ ଛାଡ଼ିଯିବାକୁ କହିଲେ । ପିଲାଦିନେ ଏଇ ବଡ଼ ଭଉଣୀ ମୋହନଙ୍କର କେତେ ଯତ୍ନ ନେଇନାହାନ୍ତି ! ବାପୁ ଯେ ସେ ସବୁ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ ବା ଭଉଣୀଙ୍କୁ ଭଲପାଉନଥିଲେ ସେପରି ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଭଉଣୀ ବିଧବା ହୋଇଯିବା ପରେ ତାଙ୍କର ଦୁଇପିଲାଙ୍କୁ ପାଳିଥିଲେ । ମୋହନ ତାଙ୍କର ପରିବାରକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ନେବା ବେଳେ ପରିବାର ସହିତ ଭଉଣୀଙ୍କ ଦୁଇପିଲା ଯାଇଥିଲେ । କହିବାର କଥା, ଆଦର୍ଶ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭଉଣୀ ବା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ସାଲିସ୍ କରିନାହାନ୍ତି । ସବୁ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ବରଣ କରିଛନ୍ତି । ଆଶ୍ରମକୁ ଯେଉଁମାନେ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ ସେମାନେ ତାହା ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ସାମାଜିକ ବାଛନ୍ଦ ମଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ଏସବୁର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ସ୍ଥିର କଲେ, ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ସମସ୍ତେ ଯାଇ ହରିଜନ ବସ୍ତିରେ ରହିବେ । ମୂଲ ଲାଗି ଖାଇବେ । ପରିଚାଳକ ମଗନଲାଲ ଜଣେଇ ଦେଲେଯେ ତାଙ୍କର ପାଣ୍ଠି ସରି ଆସିଲାଣି । ଆସନ୍ତା ମାସକୁ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ।

ଦିନେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ଜଣେ ଶେଠ ପହଞ୍ଚିଲେ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ହାତକୁ ତେର ହଜାର ଟଙ୍କାର ଗୋଟିଏ ଥଳୀ ଆଶ୍ରମ ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ଦାନ କରି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାଲିଗଲେ । ଏହି ଅଜଣା ଦାତାଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ କେହି କେବେ ଦେଖି ନଥିଲେ । ସେ କ'ଣ ଈଶ୍ୱର ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ! ଏପରି ଅନୁଭବ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଅନ୍ତତଃ ବର୍ଷକର ଆଶ୍ରମ ଖର୍ଚ୍ଚ ମିଳିଗଲା । ସମାଜ ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ବଳ ଆସିଲା । ଏହି ବଳ ସମାଜ ଯୋଗାଇଦେଲା ।

ସମାଜ ସହିତ ଲଢ଼ିବା ସାଙ୍ଗକୁ ଘର, ପରିବାର ସହିତ ଲଢ଼େଇ ଚାଲିଥାଏ । ଜଣେ ଅଚ୍ଛୁଆଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ରୋଷେଇ ଘରେ ପଶି ରାନ୍ଧିବ,ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଖାଇବ, ମିଶିବ ଏକଥା ଆଶ୍ରମର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକେ ସହ୍ୟ କରିପାରୁ ନଥିଲେ । ଅଚ୍ଛୁଆଁ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମନୋଭାବ ଜାଣିଥିଲେ ମଧ ଗୋଟିଏ ଘରେ ଅଚ୍ଛୁଆଁଙ୍କ ସହିତ ରହିବା, ଚଳିବା, କସ୍ତୁରବାଙ୍କର ସହ୍ୟ ହେଉ ନଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ନ ରାଗି ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥାନ୍ତି । ଦେଖିଲେ

ବା'ଙ୍କ ମନରୁ ଅଛୁଆଁଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୃଣା ହଟୁ ନାହିଁ । କିଛିଦିନ ପରେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ସେ ହରିଜନ ଝିଅ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଝିଅ କରିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ କସ୍ତୁରବା ଅଛୁଆଁ ଝିଅର ମାଆ ହେଲେ । ଆଉ ଘୃଣା ରହିବ ?

ଏକଥା ଅହମଦାବାଦ ସହରରେ ଖେଳିଗଲା । ଭାରତ ସାରା ବ୍ୟାପିଲା । ଶେଷରେ ୟୁରୋପରେ ଯାଇ ରୋଲାଁଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଖଣ୍ଡେ ପାଉଁରୁଟି ଖାଇ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼େଇ ଦିଏ । ଗାନ୍ଧୀ ତାକୁ ହସି ହସି ଖାଆନ୍ତି । ପୋଟା ନାମକ ଜଣେ ପାର୍ଶୀ ନର୍ସ ରୋଲାଁଙ୍କୁ ଏହି ଖବରଦେଲେ । ଘଟଣାଟି ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ଖୁବ୍ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ରୋଲାଁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ । ଯେଉଁ କଥା ରୋଲାଁ ବୁଝିଲେ ଆମର ଏଠି ମାୟାବତୀ ଓ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀମାନେ ସେ ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞ । କୋଉକଥା ବୁଝିବାକୁ ଆମ ନେତାମାନଙ୍କୁ ବେଳ କାହିଁ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାଣିଥିଲେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଏକ ସାମାଜିକ ବ୍ୟାଧି । ସାମାଜିକ ସ୍ତରରେ ତାହାକୁ ହଟେଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ନୁହେଁ, କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂର କରିବାକୁ ହେବ । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନେ ଯେଉଁ କାମ କରନ୍ତି, ଉଚ୍ଚ ଜାତିର ଲୋକେ ତାକୁ ଘୃଣା କରନ୍ତି । ପାଇଖାନା ସଫା କରିବା ସବୁଠାରୁ ହୀନ କାର୍ଯ୍ୟ ଭାବେ ବିବେଚିତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏଇ କାମ କଲେ । ତାଙ୍କ ଦେଖା ଦେଖି ଅନ୍ୟ ଆଶ୍ରମବାସୀ ମଧ ପାଇଖାନା ସଫା କଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କୁ ହରିଜନ କାହିଁକି କହିଲେ ସେଇଟା ମାୟାବତୀଙ୍କ ବିଚାରରେ ତାଙ୍କର ଦୋଷ ! ଯେଉଁମାନେ ଖଟନ୍ତି, ହାତରେ କାମ କରନ୍ତି ସେମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ନିକଟତର । ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକେ ଖାଲି ବାବୁ ହୋଇ ବସି ବସି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇଗଲେ । ଯେଉଁ ଖଟିଖିଆମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ନିକଟତର ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନାମ ରହିଲା ହରିଜନ । ଗାନ୍ଧୀ କହିବେ, ତମର ଯଦି ହରିଜନ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଅଛି ତେବେ ଖଟିକରି ଖା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଛିଗୁଲେଇ ମାୟାବତୀ କହିଲେ,‘‘ଯଦି ଆମେ ସବୁ ହରିଜନ ତେବେ ସେ କ'ଣ ସଇତାନଙ୍କ ଜନ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯଦି ଏକଥା ଶୁଣିଥାନ୍ତେ ତେବେ ଚେତାଇ ଦେଇଥାନ୍ତେ,‘‘ଆଲୋ ମା’ ତୁ ଖଟିକରି ଖାଉଚୁ ? ଖଟି ଖାଉଥିଲେ ତୁ ହରିଜନ ।’’ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ହରିଜନ ଶବ୍ଦର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ହେଜ ରଖିଲେ ତାଙ୍କୁ ତ ଏକ ନମ୍ବର ହରିଜନ କୁହାଯିବ । ସେ ବସି କରି ଖାଉଥିଲେ ବୋଲି ତାଙ୍କ ଶତ୍ରୁମାନେ କହିବେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବୁଝିକରି ତାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରୁଥିବା, ଏପରିକି ତାଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରତୁତା କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଆମର ଭୟ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ରାଜନୈତିକ ମତଲବ ରଖି କ୍ଷମତାଲୋଭୀ ଅଜ୍ଞ ନେତାଙ୍କ ନିନ୍ଦା ପ୍ରଶଂସା ତାଙ୍କୁ ବୁଝିବାରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହେଉଛି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝିଥିଲେ କେତେକ ଜାତିର ଲୋକଙ୍କୁ ଅଛୁଆଁ କରି ରଖିବା ପାଇଁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ କହିନାହିଁ । ଯଦି କହିଥାଏ ବୋଲି କିଏ ପ୍ରମାଣ ଦିଏ, ତେବେ ସେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିବେ । ଏହି କଥାଟି ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ନିଜର କେତେକ ଭାଇଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଯେଭଳି ହତାଦର କରନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରିଥିଲା । ଏହି ପାପର ଫଳ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡୁଛି, ପଡ଼ିବ । ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଠୋକର ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀ କଡ଼ା ଭାଷାରେ ଲେଖିଲେ,‘‘ଯଦି ଇଂରେଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଭାରତୀୟମାନେ ଅଛୁଆଁ ହୋଇ ରହିଲେ

ତେବେ ଏହା ନ୍ୟାୟ ପରାୟଣ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଉଚିତ୍ ନ୍ୟାୟ । ଇଂରେଜଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ମଇଳାହାତ ଧୋଇବା ପାଇଁ କହିବା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଆମ ହାତ ଧୋଇବା ନାହିଁ ? ଆମର ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବ ଆମ ଅଧୋଗତିର କାରଣ । (ଏହି ପାପ ଯୋଗୁ) ଭାରତୀୟମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା, ପୂର୍ବ ଆଫ୍ରିକା ଓ କାନଡ଼ାରେ ଅଛୁଆଁ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବକୁ ସେମାନେ ଧର୍ମର ଅଙ୍ଗ ମନେ କରୁଥିବେ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱରାଜ ଲାଭ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଭାରତ ଯେଉଁ ପାପ କରୁଛି, ତା' ତୁଳନାରେ ଇଂରେଜମାନେ ଅଧିକ ପାପ କରୁନାହାନ୍ତି ।''

୧୯୨୯ରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଠାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ, ''ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଧ୍ୱଂସ ହେବ କିମ୍ବା ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋପ ପାଇବ ।'' ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠାପର କର୍ମ ଓ ଦୃଢ଼ୋକ୍ତି ଫଳରେ ୧୯୨୧ ବେଳକୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତାର ଉଗ୍ରତା କମିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ୧୯୨୦ରେ ନାଗପୁର ଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂର କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ନିଆଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଓ ଆନ୍ତରିକ ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଶହ ଶହ ବର୍ଷଧରି ଜମାଟ ବାନ୍ଧିଥିବା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ତରଳିଲା । ତା'ର ଆସନ ଟଳିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ମାର୍ଗରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତାକୁ ଘୋଷାଡ଼ି ନେଉଥିଲେ ସେହି ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥିଲେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂର ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନୋତ୍ତର ରାଜନୀତିଜ୍ଞଙ୍କୁ ସେ ମାର୍ଗ ସୁହାଇଲା ନାହିଁ । ନିଜର ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ସେମାନେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଶହେ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଅଛୁଵ ଜାତିକୁ ଆସିବା କଥା କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ପାରୁ ନଥିଲା । ଆଜି ଯଦି ଉଚ୍ଚ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କୁ ଇଚ୍ଛା ମୁତାବକ ଜାତି ଗ୍ରହଣ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ଶତକଡ଼ା କେତେ ଉଚ୍ଚ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକେ ହରିଜନ ହୋଇଯାଆନ୍ତେ ଭାବି ଦେଖନ୍ତୁ । ଲୋକଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ଯେତେଟା ଜାତିଭେଦ ଭାବନା ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥବୁଦ୍ଧି ଯୋଗୁ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ବାନା ଧରି ଚାଲିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସ୍ୱାର୍ଥବୁଦ୍ଧିରୁ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ଲୋକେ ଏବେ ହରିଜନ ହେବାକୁ ଚାହିଁବେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକାଧିକବାର କହିଛନ୍ତି ଯେ ଏଇ ଜନ୍ମରେ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତି ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ମାତ୍ର ଯଦି ତାଙ୍କୁ ଆଉଥରେ ଜନ୍ମ ନେବାକୁ ପଡ଼େ, ତେବେ ଜଣେ ହରିଜନ ଭାବେ ଜନ୍ମ ନେବାକୁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା । ଏପରି ହେଲେ ହରିଜନମାନେ ଯେଉଁ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗନ୍ତି ତାକୁ ସେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାନ୍ତେ ଓ ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ଲଢ଼ନ୍ତେ ।

କୋଚରବ ବଙ୍ଗଳା ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ପରିବାର ଚଳିବା ଭଳି ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ତାହା ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମ ହେବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । କିଛିଦିନ ପରେ ଶିଶୁଙ୍କୁ ମିଶାଇ ଆଶ୍ରମର ସଭ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ଷାଠିଏ ହୋଇଗଲା । ବଗିଚା ଖଣ୍ଡେ କରିବା ପାଇଁ ବା ଗାଈ ରଖିବା ପାଇଁ ଜାଗା ନଥିଲା । ଗୋଟିଏ ନିରୋଳା ସ୍ଥାନରେ ଆଶ୍ରମ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ ଜାଗା ଖୋଜୁଥିଲେ । କୋଚରବଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ସାବରମତୀ ନଦୀ କୂଳରେ ଜଣେ ବଣିକ ଗୋଟିଏ ଜାଗା ବୁଝିଦେଲେ । ସେଇଟି କିଣାଗଲା ଓ

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମ ନୂଆ ଜାଗାକୁ ଉଠି ଆସିଲା । ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମ ନାମରେ ତାହା ଖ୍ୟାତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ରସିକତା କରି ଲେଖିଛନ୍ତି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୁବିଧା ସହିତ ସାବରମତୀ ପାଖରେ ଜେଲ୍‌ଟା ଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ଓ ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କୁ ଘନଘନ ଜେଲ୍ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ତ ! ରୋଷେଇ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଟିଣ ଘର ତିଆରି କରି ଓ ରହିବା ପାଇଁ ତମ୍ବୁସବୁ ପକେଇ ଆଶ୍ରମବାସୀ ସାବରମତୀ କୂଳକୁ ଉଠି ଆସିଲେ । ଚାଷ କରିବାକୁ ଜମି ଓ ଗାଈଗୋରୁ ରଖିବାକୁ ଜାଗା ମିଳିଲା ।

ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମ ଜାଗାଟି ଅରମା ପଡ଼ିଥିବାରୁ ସେଠାରେ ବିଷାକ୍ତ ସାପସବୁ ବାହାରିଲେ । କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ହତ୍ୟା ଏପରିକି ବିଷାକ୍ତ ସାପ, କଙ୍କଡ଼ା ବିଛା ମାରିବା ଆଶ୍ରମରେ ମନା । ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଫିନିକ୍ସ ଆଶ୍ରମ ଓ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମରେ ଏହି ପରୀକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ହିଂସ୍ର ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅହିଂସା ଆଚରଣର ପରୀକ୍ଷା ସ୍ୱରୂପ ଦୀର୍ଘ ପଚିଶ ବର୍ଷ ଭିତରେ କୌଣସି ଆଶ୍ରମବାସୀ ସାପ କାମୁଡ଼ାରେ ମରି ନାହାନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏପରି କୃପାକୁ ଯଦି ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ କୁହାଯାଏ, ତେବେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସକୁ ନେଇ ବଞ୍ଚିବେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ଦୀର୍ଘ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ଧରି ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସ୍ଥାୟୀ ଠିକଣା ହୋଇରହିଲା । ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ ଗୁହାଳ, ସ୍କୁଲ୍, ରୋଷେଇଘର, ସୂତାକଟା ଜାଗା ଓ ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଘରସବୁ ତିଆରି ହୋଇଗଲା । ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ପାଞ୍ଚୋଟି ଘର ତିଆରି ହୋଇଥିଲା ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ଥିଲା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର । କିନ୍ତୁ ସେ ତା’ ଭିତରେ ବର୍ଷା ନହେଲେ ଶୋଉ ନଥିଲେ। ରାତିରେ ଖୋଲା ବାରଣ୍ଡାରେ ଶୋଉଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ମିଳିଥିବା କୋଠରୀରେ ପଢ଼ାପଢ଼ି କରୁଥିଲେ । ସାବରମତୀକୁ ସଜାଡୁ ଥିବାବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦୁଇଜଣ ଆଜୀବନ ସଙ୍ଗୀ ମିଳିଗଲେ । ଦୁହେଁ ସବୁ ଭାରତୀୟଙ୍କର ପରିଚିତ । ଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଓ ଆଉଜଣେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ । ୧୯୧୭ରେ ମହାଦେବଙ୍କୁ ପଚିଶ ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥାଏ । ମହାଦେବ ଜଣେ ସ୍କୁଲ୍ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପୁଅ । ସେ ଅନୁବାଦକ ଭାବେ କିଛିଦିନ କାମ କରିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା । ଏ ଅଭିଜ୍ଞତା ତାଙ୍କର ଭଲ କାମରେ ଆସିଲା । ଗୋଟିଏ କୃଷି ସମବାୟରେ କାମ କରି ଅହମଦାବାଦ ଆଖପାଖ ସବୁ ଗାଁ ସହିତ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ଗାଉଁଲୀ ଗୀତ ଓ ଗାଁର ଭାଷା ମହାଦେବଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । ୧୯୧୭ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ମହାଦେବଙ୍କୁ ଭେଟି ଗାନ୍ଧୀ ଅନୁଭବ କଲେ,‘‘ଏତେଦିନେ ମୋ ହଜିଲା ପୁଅ ମିଳିଛି ।’’ ଏହି ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି ସପକ୍ଷରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ,‘‘ମୁଁ ଅତିଶୀଘ୍ର ମଣିଷ ଚିହ୍ନିନିଏ’’ । ମହାଦେବଙ୍କୁ ମୁହଁ ଖୋଲି କହିଲେ,‘‘ମୁଁ ଯେଉଁଭଳି ଲୋକଟିଏ ଖୋଜୁଥିଲି ଯିଏ ମୋ କାମ କରିପାରିବ, ତାକୁ ତମରି ଭିତରେ ପାଇଛି । ମୁଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ତମକୁ ଚାହୁଁଛି, ଆଶ୍ରମ କାମ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାମ ପାଇଁ ନୁହେଁ ।’’ ମହାଦେବ ବାପୁ ଓ ବା’ଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେଲେ ଓ ଆଶ୍ରମ ସମ୍ଭାଳିଲେ । ହରିଲାଲଙ୍କ ସହିତ ଯେତେବେଳେ ସମ୍ପର୍କ ଭଲ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ହରିଲାଲଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସେକ୍ରେଟେରୀ ହେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଜୋର୍

କରିନାହାନ୍ତି କି ହରିଲାଲ ରାଜି ହୋଇନାହାନ୍ତି । ପୁଅ ସେକ୍ରେଟେରୀ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେକ୍ରେଟେରୀ ପୁଅ ହେଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରେମୀ ଓ ଗାନ୍ଧୀ ଗବେଷକମାନେ ମହାଦେବଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । କାରଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଛୋଟବଡ଼ ସବୁ ଘଟଣାକୁ ସେ ଡାଏରୀରେ ଟିପି ରଖିଥିଲେ । ଗୁଜୁରାଟୀରୁ ଇଂରାଜୀରେ ଭଲ ଅନୁବାଦ କରିପାରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ହସ୍ତାକ୍ଷର ସୁନ୍ଦର, ବାପୁଙ୍କର ଓଲଟା । ବଙ୍କାଟଙ୍କା ଧାଡ଼ିରେ ବାପୁଙ୍କର ଯେଉଁ ଢେଗାଢେଗା ଅକ୍ଷର - ଡାକ୍ତର ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ତ ! ତେଣୁ ଅକ୍ଷରଟା ଡାକ୍ତରଙ୍କର ପ୍ରେସ୍କ୍ରିପସନ୍ ଭଳି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଲ୍ ଗୋଲ୍ ଅକ୍ଷରରେ ମହାଦେବ ହଜାର ହଜାର ଚିଠି ଲେଖିଛନ୍ତି । ତଳେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦସ୍ତଖତଟା ସମୁଦାୟ ଚିଠିରେ ଥାଏ ଦେଖିଲାଭଳି ।

ଦେଶାଇଙ୍କ ପରି ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ପଟେଲ ଗୋଟିଏ ଗାଉଁଲି ଗରିବ ପରିବାରରୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ବାପା ତାଙ୍କର ଜଣେ ଗରିବ ଚାଷୀ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ ହେବା ବେଳେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ବମ୍ବେ ହାଇକୋର୍ଟରେ ଓକିଲାତି କରୁଥାନ୍ତି । ଜଣେ ବଡ଼ ଆଡ଼୍‌ଭୋକେଟ୍ ହେବା ସମସ୍ତ ଲକ୍ଷଣ ତାଙ୍କର ଦିଶିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଟାଗଡ଼ା ଓ ସର୍ବଦା ଚୁପ୍ ରହୁଥିବା ଏହି ଲୋକଟିର ପାଟି ଯେତେବେଳେ ଅଦାଲତରେ ଖୋଲେ ଓ ସାକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଯେପରି ଚମତ୍କାର ଜେରା କରନ୍ତି ତାହା ଦେଖି ସମସ୍ତେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମରିଯାଇଥିଲେ । ସେ ତୁରନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶକୁ ବିବାହ କରି ପକାଇଲେ । ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସମ୍ଭାବନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ଛାଡ଼ିଲେ । ଛାଡ଼ିଲେ ନା ସେ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁକରି ଚାଲିଲେ । ଅତିବୃଷ୍ଟି ଯୋଗୁ ଖେଡ଼ା ଜିଲ୍ଲାରେ ଫସଲ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶରୁ କମ୍ ଅମଳ ହେଲେ ସରକାର ଖଜଣା ଛାଡ଼ିଦେବା କଥା । ମାତ୍ର ଏପରି ହୋଇଛି ବୋଲି ସରକାର ମାନିଲେ ନାହିଁ । ସରକାରଙ୍କ ଉପରେ କେଶ୍ କରିବାକୁ ଗରିବ ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଉଁଥାନ୍ତି । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଜାଣିଥାନ୍ତି ଯେ ସରକାର ଏମାନଙ୍କର କିଛି କରିବ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖେଡ଼ାର ଗରିବ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦୁଃଖ ବୁଝୁଥାନ୍ତି । ସେତିକିବେଳେ ଅହମଦାବାଦ୍‌ର ଶ୍ରମିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲୁଥାଏ । ସେତିକିବେଳେ ପଟେଲ ଅଦାଲତରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଇଁ ନିଜର ଶକ୍ତ କାନ୍ଧ ବଢ଼େଇ ଦେଲେ । ବାସ୍ତବିକ୍ ସେ ଥିଲେ ଭାରତବର୍ଷର ଲୌହମାନବ । ଯେତେ ଓଜନ ଦେଲେ ସମ୍ଭାଳିନେବେ ।

ତାଙ୍କର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୋଷାକ ଛାଡ଼ି ଧୋତି ଜାମା ପିନ୍ଧି ବଲ୍ଲଭଭାଇ ରାସ୍ତାକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲେ । ଲୋକଙ୍କୁ ହିମତ୍ ଦେଲେ, ଉତ୍ସାହିତ କଲେ, ତାଙ୍କରି ସହିତ ରହି ସେଇମାନଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଲେ । ନୂତନ ଶିଷ୍ୟଙ୍କର ଏ ଢଙ୍ଗ ଦେଖି ବାପୁଙ୍କ ପେଟ ପୂରି ଯାଇଥିବ । ବଲ୍ଲଭଭାଇ କେଉଁ ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା ତାହା ଦେଖିନେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ । ପଟେଲ୍ ଥିଲେ ଦୃଢ଼, ପ୍ରତିଜ୍ଞାସାର୍ଥକ, ବିଚକ୍ଷଣ ସଂଗଠକ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଆଧାତ୍ମିକ ପ୍ରଜ୍ଞା ନଥିଲା, ଯେପରି ମହାଦେବ ଦେଶାଇଙ୍କର ଥିଲା । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ସବୁଦିନେ କଠୋର, ଅଳ୍ପଭାଷୀ ଓ ଥଣ୍ଡା ମିଜାଜର ।

ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ମହାଦେବ ଥିଲେ ନରମ, ମିଠା ଓ ସତେକି ଏକ ଉଷ୍ମ ପ୍ରସ୍ରବଣ । ଦୁହେଁ ଅବଶ୍ୟ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ।

ଦେଶାଇ ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖେ ପାଖେ ଆଶ୍ରମରେ ରହିଲେ । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଆଶ୍ରମ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ହେଲେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ବାପୁ ନିଜର ମଣୁଥିଲେ ଆଶ୍ରମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପରାମର୍ଶ ଆଣୁଥିଲେ । କୃପାଳିନୀ ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀ । ଆଶ୍ରମ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ପାଠ୍ୟଖସଡ଼ା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି କୃପାଳିନୀଙ୍କ ମତାମତ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ସେଇଟିକୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ବାପୁଙ୍କ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଗୋଷ୍ଠୀ ଗଢ଼ିଉଠିଲା । ଆଶ୍ରମ ସ୍ଥାପନର ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ଯୁବକ ବିନୋବା ଆଶ୍ରମକୁ ଆସି ବାପୁଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀ ହୋଇ ରହିଲେ ।

◆◆◆

ନୀଳ ଚାଷୀଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଂରେଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅନୁରକ୍ତ ଭକ୍ତ ଥିଲେ । ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଦେଶରୁ ହଟାଇବାକୁ ସେ କେବେ ସ୍ଥିର କଲେ? ୧୯୪୨ରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲୁଇ ଫିଶରଙ୍କୁ ଦେଇଛନ୍ତି । ୧୯୧୭ରେ ସେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କଲେ ଯେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷରୁ ବିତାଡିତ କରାଯିବା ଉଚିତ୍ । ନୀଳଚାଷୀଙ୍କୁ ଯେଉଁଭଳି ଶୋଷଣ କରାଯାଉଥିଲା ତାହା ବୁଝିବା ପରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଲୁଣ୍ଠନକାରୀ ରୂପ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦିଶିଲା । ଆଉ ଦୁଇ ବର୍ଷ ପରେ ଅର୍ଥାତ ୧୯୧୯ରେ ସେ ଖୋଲାଖୋଲି ଭାବେ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କଲେ । ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ସରିବା ପରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ହିଂସ୍ର ରୂପ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଖୋଲିଗଲା ।

୧୯୧୬ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଲକ୍ଷ୍ନୌଠାରେ କଂଗ୍ରେସର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ଚାଲିଥାଏ । ଚମ୍ପାରନ୍‌ର ଜଣେ ନୀଳଚାଷୀ ରାମକୁମାର ଶୁକ୍ଳା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ନୀଳଚାଷୀଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଆଖିରେ ଦେଖିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଚମ୍ପାରନ୍ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଚମ୍ପାରନ୍ ବିହାରର ଗୋଟିଏ ଜିଲ୍ଲା । ହିମାଳୟ ପାଦଦେଶରେ ନେପାଳ ପାଖରେ ତାର ଅବସ୍ଥିତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାର ନାମ ମଧ୍ୟ ଶୁଣି ନ ଥିଲେ । ପରେ ଖବର ନେଇ ବୁଝିଲେ ଯେ ଚମ୍ପାରନ୍ ହେଉଛି ରାଜା ଜନକଙ୍କ ଭୂମି । ସେତେବେଳେ ତାହା ନୀଳଚାଷୀଙ୍କ ଉପରେ ଅସହ୍ୟ ଅତ୍ୟାଚାର ଭୂମି ହୋଇଥାଏ ।

ଚମ୍ପାରନ୍‌ର ବଡ ଜମିଦାର ସବୁ ଇଂରେଜ ଲୋକ । ଅଧିକାଂଶ ଚାଷ ଜମିର ମାଲିକ ଥିଲେ ଜମିଦାର । ସେମାନେ ଚାଷୀଙ୍କୁ ପଟା ଦିଅନ୍ତି । ଚୁକ୍ତି ହୋଇଥାଏ ଯେ ଚାଷୀ ତା ଜମିର ଶତକଡା ପନ୍ଦର ଭାଗରେ ନୀଳଚାଷ କରିବ । ନୀଳଚାଷ ଏକ ବ୍ୟୟବହୁଳ ଚାଷ ।

ଚାଷୀକୁ ବହୁତ ପରିଶ୍ରମ 'କରିବାକୁ ହୁଏ । ଚାଷୀ ଯେତିକି ନୀଳ ଉତ୍ପାଦନ କରେ ସବୁ ଖଜଣା ସ୍ୱରୂପ ଜମିଦାରଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ବାଧ । ଜମିଦାର ତାକୁ ଚଡ଼ାଦରରେ ବିକନ୍ତି । ଇଂରେଜମାନେ ଖବର ପାଇଗଲେ ଯେ ଜର୍ମାନ କୃତ୍ରିମ ନୀଳ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ବୈଜ୍ଞାନିକ କୌଶଳ ପାଇଗଲାଣି । କୃତ୍ରିମ ନୀଳ ବଜାରକୁ ଆସିଗଲେ ନୀଳର ଦାମ କମିଯିବ । ଇଂରେଜ ଜମିଦାରମାନେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଏହାପରେ ଚାଷୀଙ୍କ ଠାରୁ ନୀଳ ଆକାରରେ ଖଜଣା ଗ୍ରହଣ ନ କରି ନୀଳର ସେ ବର୍ଷର ଦାମ ଅନୁସାରେ ଖଜଣା ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ । ଚାଷୀମାନେ ଖୁସୀ । ଆଗ୍ରହରେ ନୂଆ ଚୁକ୍ତିକୁ ମାନି କବଲା କରେଇ ନେଲେ । ପରେ ଜମିଦାରଙ୍କ ଏହି ଦୟାର କାରଣ ବୁଝିପାରିଲେ । ସେମାନେ ଦାବୀ କଲେ ଯେ ଜମିଦାରମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଟଙ୍କା ଫେରାନ୍ତୁ । ଖଜଣା ପୂର୍ବଭଳି ନୀଳ ଆକାରରେ ନିଅନ୍ତୁ । ଶହ ଶହ ନୀଳଚାଷୀଙ୍କ ଏହି ଦୁର୍ବଳ ସ୍ୱରକୁ କେହି କାନ ଦେଲେନି ।

'ପରେ ବୁଝିବା' ମନୋଭାବ ଦେଖାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କାନପୁର ଚାଲିଗଲେ । ଶୁକ୍ଲା କାନପୁରରେ ହାଜର୍ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପିଛା କରି ସେ ଯାଇଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ତାଙ୍କର ନଛୋଡବନ୍ଦା ପଣ ଦେଖି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମନ ତରଳିଲା । ସେ ବାରିପାରିଲେ ଯେ ଚାଷୀଙ୍କ ଉପରେ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଅନ୍ୟାୟ ହେଉଛି । ତାଙ୍କର କଲିକତା ଯିବାର ଥାଏ । ତାଙ୍କୁ କଲିକତା ଠାରେ ଭେଟିବା ପାଇଁ ଶୁକ୍ଲାଙ୍କୁ କହିଲେ । କଲିକତାରୁ ସେ ଚମ୍ପାରନ୍ ଯିବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହେଲା । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିନ ଶୁକ୍ଲା ଯାଇ କଲିକତାରେ ହାଜର । କଲିକତା କାମ ସାରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିହାର ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ପାଟଣାରେ ପହଞ୍ଚି ଶୁକ୍ଲା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କ ଘରକୁ ନେଲେ । ପରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେତେବେଳକୁ ଦୁହିଁଙ୍କର ପରିଚୟ ହୋଇ ନଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଘରେ ନଥାନ୍ତି । ଚାକରମାନେ ଶୁକ୍ଲାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ଆଉ ଯେଉଁ ମଫସଲି ଅଚିହ୍ନା ଲୋକଟି ଅଛି ତା'ର ଜାତି ତ ଜଣା ନାହିଁ । ତେଣୁ କୂଆ ଛୁଇଁବାକୁ ଦି ଅନ୍ତେ କିପରି ? ଭଲ ଥାଏ, ମନ୍ଦ ଥାଏ !

ସେତେବେଳେ କୃପାଳିନୀ ମୁଜାଫୁର କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହିତ ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପରିଚୟ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୁଜାଫୁର ଚାଲିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ଦଳେ ଛାତ୍ରଙ୍କ ସହିତ କୃପାଳିନୀ ବାପୁଙ୍କୁ ଭେଟି କହିଲେ ଯେ ବିହାରର ଅବସ୍ଥା ଶୋଚନୀୟ । ସେ ଯେଉଁ କାମରେ ଆସିଛନ୍ତି ତାହା ବଡ କଠିନ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କେତେଜଣ ସ୍ଥାନୀୟ ଓକିଲଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ମୁଜାଫୁରର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଓକିଲ ଗୟାବାବୁଙ୍କ ଘରେ ରହିଲେ । ବିହାରରେ ଥିବା ସମୟରେ ଅନେକ ଓକିଲ ଓ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବ୍ରଜକିଶୋର ପ୍ରସାଦ ଓ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କ ପରି ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀ ତାଙ୍କୁ ମିଳିଛନ୍ତି ।

ଜଣେ ମହାତ୍ମା ସେମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ ବୁଝିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଖବର ଚମ୍ପାରନ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଚମ୍ପାରନ୍‌ରୁ ଶହ ଶହ ଲୋକ ଚାଲିଚାଲି ବା ଶଗଡଗାଡିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ଆଶା ଆସିଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜମିଦାର ସଂଘର ସେକ୍ରେଟାରୀଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ସେ ଇଂରେଜ ଲୋକ । କିଛି ଲାଭ ହେଲାନି । ଚମ୍ପାରନ୍ ଜିଲାଟି ତିରହୁତ ଡିଭିଜନର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ସେ ଡିଭିଜନାଲ୍ କମିଶନରଙ୍କୁ ଦେଖାକଲେ । ତିରହୁତ ଛାଡି ଚାଲିଯିବାକୁ କମିଶନର ତାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହା ନମାନି ଚମ୍ପାରନ୍‌ର ହେଡକ୍ୱାର୍ଟର ମୋତିହାରି ଯାତ୍ରା କଲେ । ସାଙ୍ଗରେ କେତେଜଣ ଓକିଲ । ଖବର ପାଇ ପ୍ରତି ଷ୍ଟେସନରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ତାଙ୍କୁ ଷ୍ଟେସନରେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଉଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ମୋତିହାରିରେ ଗୋଟିଏ ଘର ନେଇ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ତାଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଜଡିତ କରିବା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ । ସେ କଳା ତାଙ୍କୁ ଜଣାଥିଲା ଓ ଏହି କାରଣରୁ ସେ ସଫଳ ହେଉଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ନେତା ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ସକ୍ରିୟ କରିବା ଦିଗ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ନଥିଲେ । ଶୁକ୍ଳା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖେ ପାଖେ ଥାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଆଣିଥିବାରୁ ସେ ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ଲୋକ ହୋଇପଡିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଚମ୍ପାରନ୍ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ଏସ୍.ପି. ହୁକୁମ ଦେଲେ । ସେ ଏହା ମାନିଲେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ପରଦିନ କୋର୍ଟରେ ହାଜର ହେବାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସମନ୍ ଆସିଲା । ସକାଳୁ କଚେରୀ ଲୋକାରଣ୍ୟ । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ଭୟ ନକରି ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଯେ କଚେରୀରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସହାନୁଭୂତି ଜଣେଇ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଇଟା ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସାଫଲ୍ୟ । ସବୁ ଜାତୀୟ ଖବରକାଗଜରେ ଚମ୍ପାରନ୍‌ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ସମ୍ବାଦ ବିଶେଷଭାବେ ପରିବେଷଣ କରାଗଲା । ଏହା ନ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବରଂ ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ପତ୍ର ଲେଖି ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିନା ସହଯୋଗରେ ହାକିମ କୋର୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସରକାର ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ଅଫିସରମାନଙ୍କୁ ସବୁପ୍ରକାର ସହଯୋଗ କରି ଗାନ୍ଧୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ ରହିବାକୁ କହିଲେ । ହାକିମ କୌଣସି ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳଯାଏ ତାଙ୍କ ରାୟ ସ୍ଥଗିତ ରଖିଲେ । ସେ ଯାଏ ଗାନ୍ଧୀ ମୁକ୍ତ !

ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ଓକିଲମାନଙ୍କ ସଭା ଡାକି ଗାନ୍ଧୀ ପଚାରିଲେ- ଯଦି ମୁଁ ଜେଲ୍ ଯାଏ ତେବେ ଆପଣମାନେ କ'ଣ କରିବେ ? ସମସ୍ତେ ମୁହଁ ଚାହାଁ ଚାହିଁ ହେଲେ । ଜଣେ ବାହାର ଲୋକ ଚମ୍ପାରନ୍‌ର ଚାଷୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏତେ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ସେମାନେ ଏଇ ଚାଷୀଙ୍କ ମକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ି ପଇସା କମେଇଛନ୍ତି, ଏ ଘଡିସନ୍ଧି ବେଳରେ ଚାଷୀଙ୍କ ପାଖରେ ଛିଡା ହେବେନି ? ଉତ୍ତର ଦେଲେ- ଆମେମାନେ ଜେଲ୍ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଚମ୍ପାରନ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ ସଫଳ ହେବ ବୋଲି ସେ ଦେଖିପାରିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆରେଷ୍ଟ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଦେଖି କେତେଜଣ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ କଲେ । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଦ୍ୱାରା ଚମ୍ପାରଣ ଡକାଇଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯଦି ତାଙ୍କୁ ଜେଲ ପଠାଇ ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ଆସି ପହଞ୍ଚନ୍ତେ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଉଠିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଲେମ୍ବୁ ସର୍ବତ ଗ୍ଲାସେ କରି ଆଣିଦେଲେ । ସମସ୍ତେ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରର ନାମ ଧରାଧରି ହୋଇ ଚାର୍ଲି, ମୋହନ ଡକାଡକି

ହୁଅନ୍ତେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠତା ସମସ୍ତେ ବୁଝିଗଲେ । ପୁଣି ଯେତେବେଳେ ଓକିଲମାନେ ଜାଣିଲେ ଯେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅନେକ ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କର ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ପ୍ରିୟଲୋକ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ନାହିଁ । ତା ମୂଳରେ ଅବଶ୍ୟ ନିରୋଳା ସ୍ୱାର୍ଥବୁଦ୍ଧି ଥାଏ । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ସେମାନଙ୍କ ପଖରେ ଥିଲେ ଅଫିସରମାନେ କଠୋର ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ ନାହିଁ । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କର କାମ ଥିବାରୁ ସେ ବାହାରିଲେ । ଓକିଲମାନେ ଅଟକାଇଲେ । କଥାଟା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କାନକୁ ଗଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ ତାହା କେବଳ ସେଇ ନେଇ ପାରନ୍ତି । କହିଲେ, ''ମୋର ତାଙ୍କୁ ଅଟକେଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନେ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ କାରଣରୁ ଅଟକାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ତାହା ମୁଁ ବୁଝିଲିଣି । ଚାର୍ଲି କାଲି ସକାଳୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ ।''

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭଲଭାବେ ଅତି ନିକଟରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିବା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଅନେକ ଦିନ ପରେ ଲେଖିଲେ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନ୍ୟ ଗ୍ରହର ମଣିଷ ପରି ବିହାରରେ ଆସି ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କର ସବୁକଥା ବିଚିତ୍ର । ସେ ଦେଖିବାକୁ ଯେପରି ଅଦ୍ଭୁତ, କର୍ମପଦ୍ଧତି ଓ ଅଭ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ । ଚିନାବାଦାମ, ଅଙ୍ଗୁର ତାଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଖାଦ୍ୟ । କେବେ କେବେ ଭାତ, ରୁଟି, ପରିବା ସିଝା ଖାଆନ୍ତି । ଦିନକୁ ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାର ଖାଦ୍ୟରୁ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥାନ୍ତି । ସେ ପ୍ରତିଦିନ ରାତି ଚାରିଟାରେ ଉଠନ୍ତି, ହାତବୁଣା ଲୁଗା କେବଳ ପିନ୍ଧନ୍ତି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କୁ ଯାହା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗୁଥାଏ ତାହା ହେଉଛି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ଚାଲି । କେହି ତାଙ୍କ ସହିତ ଚାଲି ନପାରି ହଇରାଣ ହୁଅନ୍ତି । ରାସ୍ତାରେ ଲୋକେ ଟିକିଏ ସୁଖ ଦୁଃଖ ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହିତ ଯେତିକି ବାଟ ଯାଇପାରନ୍ତି ତାରି ଭିତରେ ଯାହା କହନ୍ତି । ଗାଡ଼ି ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାଏ । ମାତ୍ର ଚାଲିବାରେ ତାଙ୍କର ଖୁସି ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିଚାର କରୁଥିବା ହାକିମ ଚିଠି ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ ପ୍ରଦେଶ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହୋଇଥିବା ମକଦ୍ଦମା ଉଠାଇ ନେବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଦେଶରେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ଏଇ ହେଲା ପ୍ରଥମ ବିଜୟ । ଏଣିକି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀମାନେ ଚାଷୀମାନଙ୍କ ଅଭିଯୋଗର ତଦନ୍ତ କଲେ । ଦଶହଜାର ଚାଷୀଙ୍କ ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା । ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜଣେ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟକ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଚାରିଥର ଭେଟି ଗାନ୍ଧୀ ବ୍ୟାପକ ବିଚାର ଆଲୋଚନା କଲେ । ଶେଷରେ ସରକାର ଗୋଟିଏ ତଦନ୍ତ କମିଶନ ବସାଇଲେ । ଏଥିରେ କେତେକ ଜମିଦାର, ସରକାରୀ ହାକିମ ଓ ଚାଷୀଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ଗାନ୍ଧୀ ରହିଲେ । ତଦନ୍ତ ଫଳରେ ଜମିଦାରମାନଙ୍କର ଗୁରୁତର ତ୍ରୁଟିସବୁ ବାହାରିଲା । ଜଣାପଡ଼ିଲା ଯେ ସେମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଖଜଣା ଆଦାୟ କରିଛନ୍ତି । ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ କିଛି ଖଜଣା ଫେରାଇ ଦେବାକୁ ଜମିଦାରମାନେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଭୟ ଥାଏ, ସବୁ ଅଧିକା ଟଙ୍କା ଫେରସ୍ତ ଦେବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଦାବୀ କରିପାରନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, ସେମାନେ ଅଧା ଟଙ୍କା ଫେରାଇ ଦେଲେ ଚଳିବ । ଅନ୍ୟମାନେ ଭାବିଲେ, ଗାନ୍ଧୀ ଏହା ତଳକୁ ଆଦୌ ଖସିବେ ନାହିଁ । କଥାରେ ଅଛି

ଦବାକୁ, ମରିବାକୁ କିଏ ଭଲପାଏ ? ଜମିଦାର ପ୍ରତିନିଧିଏ ଅଧିକା ଟଙ୍କାର ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ଫେରାଇଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କରି ଗାନ୍ଧୀ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ ।

ପ୍ରତିପକ୍ଷକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ନୀତି । ଦି ତରଫର ହାନୀ ଲାଭ କଥା ସେ ଯେପରି ବୁଝିପାରନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କରେ । ଏପରି ହୁଏ ଯେ ଶତ୍ରୁମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ହାତ ମିଳାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ନୀତିରୁ ସାମାନ୍ୟ ଭାବେ ବିଚ୍ୟୁତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନେକ ଭାବନ୍ତି ମିଳାମିଶା ଉଦ୍ୟମରେ ସେ ଏହି କଠୋର ମନୋବୃତ୍ତି ଧରିବେ । ମାତ୍ର ସର୍ବଦା ସେ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ପ୍ରତି କୋହଳ ହୋଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଉଥିଲେ । ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଫଟ ଆମେରିକାର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଲୁଇ ଫିଶରଙ୍କୁ ମାଗିଥାନ୍ତି । ଫିଶର ଗୋଟିଏ ଫଟୋ ଧରି ଦସ୍ତଖତ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ହସି କରି କହିଲେ,''ହରିଜନ ପାଣ୍ଠିକୁ ମତେ କୋଡିଏ ଟଙ୍କା ଦେବ ତ?'' ହାୟ ବାପୁ ! ତୁମେ ଯଦି ଜଣେ ବଡ କ୍ରିକେଟ ଖେଳାଳୀ, ଟେନିସ୍ ଖେଳାଳୀ ବା ଚିତ୍ର ତାରକା ହୋଇଥାନ୍ତ ତେବେ ଗୋଟିଏ ଦସ୍ତଖତ ପାଇଁ ଦଶହଜାର ଡଲାର ମାଗିଥାନ୍ତ । ଲୁଇ ଫିଶର କହିଲେ-ଦଶଟଙ୍କା ଦେବି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦସ୍ତଖତ କରିଦେଲେ । ସେ କିପରି ଦଶଟଙ୍କା ସଞ୍ଚୟ କଲେ ସେଇକଥା ଫିଶର ବାହାଦୁରୀ ଦେଖାଇ ବାପୁଙ୍କ ପୁଅ ଦେବଦାସଙ୍କୁ ଯାଇ କହିଲେ । ଦେବଦାସ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ - ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ପାଇଥିଲେ ମଧ ବାପୁ ଦସ୍ତଖତ କରିଦେଇଥାନ୍ତେ ! ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ତଥାପି ବାକି ଅଛି ବୋଲି ଫିଶରଙ୍କର ଚେତା ପଶିଥିବ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଦେଲେ ଯେ ଜମିଦାରମାନେ କେତେ ଟଙ୍କା ଫେରାଉଛନ୍ତି ସେଇଟା ବଡ କଥା ନୁହେଁ । ଟଙ୍କା ଫେରାଇବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଅହଙ୍କାର ଭାଙ୍ଗିଲା । ସେମାନେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ବୁଝିଲେ । ସେଇଟା ବଡ କଥା । ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଠିକ୍ ବୁଝିଥିଲେ । ଅଳ୍ପ କେଇ ବର୍ଷ ପରେ ଜମିଦାରମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଛାଡିଦେଲେ । ଚାଷୀ ଜମିର ମାଲିକ ହେଲା । ଜମିଦାରଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ଲୋପ ପାଇଲା ।

ଚାଷୀଙ୍କ ସମସ୍ୟା ବୁଝିବାକୁ ଚମ୍ପାରନ୍ ଆସି ସେଠାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବର୍ଷେ ରହିଗଲେ । ବର୍ଷେକାଳ ଯେ ସେ କେବଳ ଜମିଦାରଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ଦୂର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ତା'ନୁହେଁ । ବାପୁ ଠିକ୍ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ ଆମର ଅସଲ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ହେଉଛି ଅଶିକ୍ଷା, ଅଜ୍ଞାନ । ଲୋକଙ୍କୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପଡିବ । ପିଲାଙ୍କୁ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ାଇବାକୁ ହେବ । ନାରୀମାନଙ୍କୁ ସଫା ସୁତୁରା ରହିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ବୁଝାଇବା ଦାୟିତ୍ୱ କସ୍ତୁରବା ନେଲେ । କସ୍ତୁରବା, ଦେବଦାସ, ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଓ ଆଉ କେତେଜଣ କର୍ମୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇ ଚମ୍ପାରନ୍ ଆସିଥାନ୍ତି । ଛଅଟି ଗ୍ରାମରେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲାଗଲା ।

◆◆◆

ଦେଶରେ ପ୍ରଥମ ଅନଶନ ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ

ଲୋକଙ୍କ ମନରୁ ଭୟ ଓ ଅଜ୍ଞାନ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚମ୍ପାରନ୍‌ରେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କେଇ ମାସ ଧରି ଚଳାଇଲେ ତା'ର ପ୍ରଭାବ ଦୀର୍ଘକାଳ ଯାଏ ରହିଲା । ସେ ଆଉ କିଛିକାଳ ଚମ୍ପାରନ୍‌ରେ ରହିଥାନ୍ତେ, ମାତ୍ର ଅହମଦାବାଦର ଲୁଗାକଳ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ଭିତରେ ଅଶାନ୍ତି ବ୍ୟାପୁଛି ବୋଲି ଖବର ପାଇ ସେ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିଆସିଲେ । ଅହମଦାବାଦର ସବୁଠାରୁ ବଡ ଲୁଗାକଳର ମାଲିକ ଅମ୍ବାଲାଲ ସରାଭାଇ ଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ । ଶ୍ରମିକଙ୍କର ଆପତ୍ତି ଅଭିଯୋଗ ଭଲ ଭାବେ ବୁଝି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମାଲିକଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେ । ସେମାନେ ଶ୍ରମିକଙ୍କର କୌଣସି ଦାବୀ ମାନି ନେବାକୁ ରାଜି ହେଲେନି । ଫଳରେ ଶ୍ରମିକଙ୍କୁ ଧର୍ମଘଟ କରିବାକୁ ସେ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ଧର୍ମଘଟ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଶପଥ କରାଇଥିଲେ ଯେ ଦାବୀ ପୂରଣ ନ ହେବା ଯାଏ ସେମାନେ ଧର୍ମଘଟ ଚାଲୁ ରଖିବେ । ଧର୍ମଘଟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ୧୯୧୮ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ।

ଦୁଇ ସପ୍ତାହକାଳ ଶ୍ରମିକମାନେ ଖୁବ୍ ଉତ୍ସାହରେ ଧର୍ମଘଟ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭାଷଣ ଶୁଣିବାକୁ ପ୍ରତିଦିନ ହଜାର ହଜାର ଶ୍ରମିକ ଏକତ୍ରିତ ହେଉଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର କିଛିଦିନ ପରେ ସେମାନଙ୍କ ଉତ୍ସାହ କମି ଆସିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଶୁଖିଲା ମୁହଁ ଦେଖି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ ଆଉ ଅଧିକ ଦିନ ଏମାନେ ଧର୍ମଘଟ ଚାଲୁ ରଖିପାରିବେ ନାହିଁ । ହୁଏତ ହିଂସାକାଣ୍ଡ କରିପାରନ୍ତି । ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ଭିତରେ କ'ଣ ଭୁଟଭାଟ କଥା ଚାଲିଛି ସେ ଖବର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜଣେ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ । ଶ୍ରମିକମାନେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି,''ଯାହା ହେଲେ ବି ଗାନ୍ଧୀ ସାହେବ ଓ ଭଉଣୀ ଅନସୂୟାଙ୍କର କିଛି ହରାଇବାର ନାହିଁ । ସେମାନେ ଗାଡ଼ି ଚଢ଼ି ବୁଲୁଛନ୍ତି, ଖାଇପିଇ ଆରାମରେ ଅଛନ୍ତି ।'' ସାହେବ ସମ୍ବୋଧନଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ପୀଡା ଦେଇଥିବ । ଦିନେ ସକାଳ ସଭାରେ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ନିରୁତ୍ସାହିତ ଭାବ ଦେଖି ସେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଶ୍ରମିକଙ୍କର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମଘଟକୁ ବଳ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ସେ ଅନଶନ କରିବେ । ଏ ଘୋଷଣା ଥିଲା ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ଅନଶନ କଥା ପୂର୍ବରୁ ଭାବି ନଥିଲେ । ଅନେକ ଶ୍ରମିକ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ସେମାନେ ବି ଅନଶନ କରିବେ ବୋଲି ଜିଗର କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାରଣ କଲେ । କେଇଜଣ ଶ୍ରମିକନେତା ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ପାଇଁ ପ୍ରତୀକ ଅନଶନ କରିଥାନ୍ତି । ମିଲ୍ ମାଲିକଙ୍କ ନେତା ଅମ୍ବାଲାଲଙ୍କ ଭଉଣୀ ଅନସୂୟା ଧର୍ମଘଟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରି ଆସୁଥାନ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟ ଦିନଟିଏ ପ୍ରତୀକ ଅନଶନ କଲେ ।

ଦୁଇଦିନ ଅନଶନ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଉଛୁଳି ପଡୁଛି । ତାଙ୍କ ମନରେ ଗଭୀର ସନ୍ତୋଷ ଆସୁଛି । ତାଙ୍କ ହୃଦୟର

ଉଛୁଳା ଆନନ୍ଦକୁ ସବୁ ଶ୍ରମିକଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟି ଦେବାକୁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରମିକର ଦରମା ଶତକଡା ପଇଁତିରିଶ ଭାଗ ବଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ମିଲ୍ ମାଳିକଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ସେ ପାଖୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଜଣାଇଲେ । ଶ୍ରମିକମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଅନୁମୋଦନ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ ।

ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଦୁଇଥର ଅନଶନ କରି ସାରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାହା ଆଶ୍ରମର ପିଲାଙ୍କ ନୈତିକ ଶୁଦ୍ଧତା ରକ୍ଷା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହୋଇଥିଲା । ଲୋକଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥରକ୍ଷା ପାଇଁ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଏ ଅନଶନ ପ୍ରଥମ । ଠିକ୍ କହିଲେ ଜନସ୍ୱାର୍ଥ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଏହା ଏକମାତ୍ର ଅନଶନ । ଜୀବନରେ ସେ ସତରଥର ଅନଶନ କରିଛନ୍ତି । ଅହମଦବାଦ ଲୁଗାକଳର ଶ୍ରମିକଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥରକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଯେଉଁ ଅନଶନ କଲେ ତାହା ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରଥମ ଓ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ଅନ୍ୟ ଯେତେଥର ସେ ଅନଶନ କରିଛନ୍ତି ନିଜର ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ପାଇଁ କିମ୍ବା ଜନତାର ଭୁଲର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସ୍ୱରୂପ କରିଛନ୍ତି ।

ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ କେତେକ ଶ୍ରମିକଙ୍କୁ ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟିରେ ନିଯୁକ୍ତ କରାଇଲେ । ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମର କାମ ହେବାର ଥାଏ । କେତେକ ଶ୍ରମିକ ଆଶ୍ରମର ଘର ତିଆରିରେ ଲାଗିଗଲେ । ଅନସୂୟା ଭଉଣୀ ପ୍ରଥମେ ଗୋଟିଏ ବାଲି ଟୋକେଇ ସାବରମତୀ ନଈରୁ ବୋହି ଆଣି ଆଶ୍ରମର ଶୁଭ ଦେଲେ । ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କଲା ।

ମିଲ୍ ମାଲିକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେଇଜଣ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ଥିଲେ । ଅନଶନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜୋର୍ ଦେଇ କହିଲେ ଯେ ମାଲିକଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବା ତାଙ୍କ ଅନଶନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଶ୍ରମିକମାନେ ଧର୍ମଘଟ ଚାଲୁ ରଖିବାର ଯେଉଁ ଶପଥ ନେଇଥିଲେ ତାହା ପାଳନ କରିବାରେ ଇତସ୍ତତଃ ହେବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବଳ ଯୋଗାଇଦେବାକୁ ସେ ଅନଶନ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନଶନ ଅମ୍ବାଲାଲ, ତାଙ୍କର ଭଉଣୀ ଅନସୂୟା ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ସରଳାଦେବୀଙ୍କୁ ବିବ୍ରତ କଲା । ଅନସୂୟାଙ୍କ ପରି ସରଳାଦେବୀ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସମ୍ମାନ କରୁଥିଲେ । ତିନିଦିନ ଅନଶନ ଚାଲିବା ପରେ ମିଲ୍ ମାଲିକମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ଫଳରେ ଏକୋଇଶ ଦିନର ଧର୍ମଘଟ ଭାଙ୍ଗିଲା ।

ଅହମଦାବାଦର ସମସ୍ୟା ସରୁ ନ ସରୁଣୁ ଗୁଜୁରାଟର ଖେଡ଼ା ଜିଲ୍ଲାରେ ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟା ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲା । ଖେଡ଼ାରେ ଲଗାତାର ଫସଲ ହାନି ଘଟୁଥାଏ । ସେ ବର୍ଷ ଚାଷୀମାନେ ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶରୁ କମ୍ ଫସଲ ଅମଳ କରିଥାନ୍ତି । ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଫସଲ ଅମଳ ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶରୁ କମିଲେ ଚାଷୀଙ୍କୁ ବର୍ଷକର ଖଜଣା ଛାଡ଼ ମିଳେ । ସରକାରୀ ଅଫିସରମାନେ କହୁଥାନ୍ତି ଯେ ଚାଷୀମାନେ ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶରୁ ଅଧିକ ଫସଲ ଅମଳ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଖଜଣା ଛାଡ଼ ହେବନାହିଁ । ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ ସତ୍ତ୍ୱେ ସରକାର ସତ୍ୟାସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଖଜଣା ଦାଖଲ ପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ।

କୃଷକମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ଖେଡ଼ାର ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କର କେତେକ ସହକର୍ମୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ୍, ଭଉଣୀ ଅନସୂୟା, ମହାଦେବ ଦେଶାଇ, ଇନ୍ଦୁଲାଲ ଯାଜ୍ଞିକ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ସେତେବେଳେ ବମ୍ବେ ହାଇକୋର୍ଟର ଜଣେ ଉଦୀୟମାନ ଆଡ୍‌ଭୋକେଟ୍ । ନିଜ ବୃତ୍ତିକୁ ଖେଡ଼ା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି କ୍ରମଶଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସହକର୍ମୀ ହୋଇ ରହିଲେ ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଯେଉଁ ଶପଥପତ୍ରରେ ଦସ୍ତଖତ କରି ସରକାରଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଥିଲେ ସେଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା ଯେ ଅନେକ ଗରିବ ଚାଷୀ ଖଜଣା ଦେବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ଏହି ଗରିବ ଚାଷୀଙ୍କ ଖଜଣା ଛାଡ଼ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମର୍ଥ ଚାଷୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଖଜଣା ଦେବେନାହିଁ । ଖଜଣା ନ ଦେବା ଅଭିଯାନ ଚାରିମାସ ଯାଏ ଚାଲିଲା । ଶେଷରେ ସରକାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ଯେ ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ଚାଷୀମାନେ ଖଜଣା ଦେଲେ ଗରିବଙ୍କ ଖଜଣା ଛାଡ଼ କରାଯିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆନନ୍ଦରେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ମାନିନେଲେ । କାରଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ମନୋବଳ ଯେଉଁ ସାଲିସ୍ ଦ୍ୱାରା ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ତାହା ତା'ର ଗ୍ରହଣୀୟ । ସରକାରଙ୍କର ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କର ନୈତିକ ବିଜୟ ହେଲା । ଖେଡ଼ା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସଫଳତା ଫଳରେ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ ଆଖି ମୂର୍ଖ, ଗରିବ ଚାଷୀ ମୂଲିଆଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଠାରୁ କାମ ଆଦାୟ କରିପାରିବେ ଜାଣି ସମସ୍ତଙ୍କ ମନୋବଳ ବୃଦ୍ଧି ହେଲା ।

ଚମ୍ପାରଣ୍ ଓ ଖେଡ଼ାରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜନପ୍ରିୟତା ବଢ଼ିଗଲା । ମାତ୍ର ଖେଡ଼ାର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସରିଯାଆନ୍ତେ ସେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଅନୁଗତ ହେଲାପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଗଲେ । ଜର୍ମାନ୍ ଆକ୍ରମଣ ତୀବ୍ରତର କରିବ ବୋଲି ଇଂରେଜଙ୍କର ଭୟ ହେଉଥାଏ । ଯୁଦ୍ଧରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ି ବଡ଼ଲାଟ ୧୯୧୮ ଏପ୍ରିଲ୍ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ଗୋଟିଏ ସଭା ଡାକିଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଆସିଥାଏ । ଯୁଦ୍ଧରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ସହଯୋଗ କରିବା ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମତ ଜଣାଶୁଣା । ତାଙ୍କୁ ଦି' ପଦ କହିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ସଭାରେ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କେବଳ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟ କହିଲେ । ତା'ର ମର୍ମ ସେ ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ସଭାର ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଛନ୍ତି ।

ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଭାରତର ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ପ୍ରସଙ୍ଗ ପଶିଆସୁଛି । କଥା ହେଉଛି, ସଭାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ବାକ୍ୟଟି କହିଲେ ତାହା ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଭାଷାରେ । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ନ କହି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଆଗରେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀରେ କହିଥିବାରୁ ଚାରିଆଡୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ପତ୍ର ଆସିଲା । ଅନେକ କହିଲେ ଏ କାମ କରିବାରେ ସେ ପ୍ରଥମ । ଅଭିନନ୍ଦନ ପତ୍ର ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆନନ୍ଦିତ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦୁଃଖରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ କହିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ

ଅଭିନନ୍ଦନ ମିଳୁଛି ! ଦାସତ୍ୱ ଭାବ ଆମର କେତେଦୂର ଅସ୍ଥିମଜ୍ଜାଗତ ହୋଇପଡ଼ିଛି ଜାଣି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିମର୍ଷ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତିର ପଚାଶ ବର୍ଷରେ ଆମର ଏତିକି ଉନ୍ନତି ହୋଇଛି ଯେ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକର ଅବହେଳା ହେଲେ ଆଉ କୌଣସି ନେତା ଦୁଃଖିତ ହେବାକୁ ନାହାନ୍ତି । ଇଂରେଜୀ ମୁଖ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ହୋଇଛି ।

ସଭାରୁ ଫେରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖି ପଠାଇଲେ । ଏଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଲା ଯେ ଉକ୍ତ ସଭାକୁ ଲୋକମାନ୍ୟ ତିଳକ, ଆନି ବେସାନ୍ତ ଓ ଅଲୀ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ଡକାଯାଇ ନଥିବାରୁ ସେ ଦୁଃଖିତ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଲୋକଙ୍କର ସର୍ବନିମ୍ନ ରାଜନୈତିକ ଦାବୀକୁ ସରକାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ଏଇ ଚିଠିଟିକୁ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁମତି ମାଗିଥିଲେ । ବଡ଼ଲାଟ ଅନୁମତି ଦେଇଦେଲେ ।

କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିଚାରରେ ଭୁଲ୍ ଥାଇପାରେ ମାତ୍ର ନିଜ ବିଚାର ଅନୁଯାୟୀ କାମ କରିବା ପାଇଁ ସେ ମନଧ୍ୟାନ ଦେଇ ଲାଗି ପଡ଼ନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠା ଓ ଆନ୍ତରିକତାରେ କାହାରି ସନ୍ଦେହ ନଥାଏ । ମହାଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉତ୍ସାହକୁ କୌଣସି ଭାରତୀୟ ନେତା ସମର୍ଥନ କରୁ ନଥାନ୍ତି । ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟର ରାଜାମାନେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ସୈନ୍ୟ ଓ ସାହାଯ୍ୟ ଯୋଗାଉଥାନ୍ତି । ଇଂରେଜ ଓ ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସବୁବେଳେ ସଦ୍‌ଭାବ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଇଂରେଜ ଶାସନାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଖୁବ୍ କମ୍ ଯୁବକ ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ସେନାବାହିନୀରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ,''ମତେ ଯଦି ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହର ମୁଖ୍ୟ ଏଜେଣ୍ଟ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତି କରାଯାଏ, ତେବେ ମୋର ଧାରଣା ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଚୁର ଲୋକ ଯୋଗାଇ ଦେବି ।'' ସେ କେତେଦୂର ଉତ୍ସାହିତ ଥିଲେ ତାହା ଏହି ବାକ୍ୟଟି ଜଣାଇଦିଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଶା କରୁଥିଲେ ଯେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ପ୍ରାନ୍ସ ବା ମେସୋପୋଟାମିଆ ପଠାଇବ । ସେପରି ହେଲା ନାହିଁ ।

୧୯୧୫ରୁ ୧୮ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନୀତି ଥିଲା, ଇଂରେଜ ସରକାର ଯେଉଁଠି ଅନ୍ୟାୟ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ ଲଢ଼ିବେ,ମାତ୍ର ବ୍ରିଟିଶ୍ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ତ ପ୍ରଜା ହୋଇ ରହିଥିବେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକାଠି ରଖିପାରିବାର କ୍ଷମତା ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ରହିଛି । ଇଂରେଜ ସରକାର କିଛି ଜନମଙ୍ଗଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଇଂରେଜ ସରକାର ସାରତଃ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ । ଯୁଦ୍ଧ ସରିବାର ବର୍ଷକ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଧାରଣ ଓଲଟପାଲଟ ହୋଇଗଲା । ସେ କଥା ପଛ । ୧୯୧୮ ଏପ୍ରିଲ୍, ମେ ମାସରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବୁଥିଲେ, ସେ ବହୁ ଭାରତୀୟ ଯୁବକଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ ଭର୍ତ୍ତି କରାଇ ପାରିବେ । ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କର ଏ ମୋହଭଙ୍ଗ ହୋଇଗଲା । ମୋହରେ ଥିବା ବେଳେ ସେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ,''ଏଇ ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ନିକଟରେ ଆତ୍ମୋତ୍ସର୍ଗ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଭାରତବର୍ଷର ସବୁ ବଳିଷ୍ଠ ଯୁବକଙ୍କୁ ଯୋଗାଇ ଦେବି । ମୁଁ ଜାଣୁଛି ଯେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅତିପ୍ରିୟ ହେବ ଓ ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣଭେଦ ଆଜିଯାଏ ଅଛି ତାହା ଅତୀତ ଗର୍ଭରେ ଲୁଚିଯିବ ।''

ଇଂରେଜଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ସ୍ୱରାଜ ଶୀଘ୍ର ମିଳିଯିବ ବୋଲି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ । ସ୍ୱରାଜ କହିଲେ ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଡୋମିନିଅନ୍ ଷ୍ଟେଟସ୍ ବୋଲି ବୁଝୁଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା ହୋଇଆସିବା ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ଖଟ୍‌କା ଲାଗୁଥିଲା । ଅହିଂସାର ଉପାସକ ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ତାଙ୍କୁ ଅସଙ୍ଗତ ଲାଗୁ ନଥିଲା । ଦେଶର ଗୋଟିଏ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ରହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଲି ସେ ମଣୁ ନଥିଲେ । ପୁଣି କହୁଥିଲେ ଯେ, ଯଦି ସ୍ୱରାଜ ଦେବାରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଟାଳଟୁଳ କରେ ତେବେ ଏ ସୈନ୍ୟମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିବେ ! ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବାସ୍ତବ କଳ୍ପନା । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସେନାବାହିନୀରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ପରେ ବ୍ରିଟିଶ୍‌ଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିବା.... ।

ଧର୍ମ ଓ ନୈତିକ ପଥର ମହାନ୍ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରେ ଏପରି ରାଜନୈତିକ ଉଚ୍ଚାରଣ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଉଦ୍‌ବେଗରେ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୀର୍ଘ ଚିଠି ଲେଖି ଉତ୍ତର ଦାବୀ କରିଥିଲେ । ଭଗବଦ୍ ଗୀତା, ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତରେ କିପରି ଯୁଦ୍ଧ କାହାଣୀର ଅସରନ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି ସେଥିପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲେ । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ କହିଲେ, “ଭାରତୀୟମାନେ ସବୁବେଳେ ରକ୍ତାକ୍ତ ସଂଘର୍ଷକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ମାନବିକତାର ପକ୍ଷ ନେଇଛନ୍ତି ।” ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଯେ ବରଂ ଏହାର ବିପରୀତରେ ଅଧିକ ସତ୍ୟ ନିହିତ । “ସେମାନେ ସବୁବେଳେ ଯୁଦ୍ଧଖୋର ରହିଛନ୍ତି । ରାମଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ତୁଳସୀଦାସଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ଚମତ୍କାର ଶ୍ଲୋକରେ ରାମବାଣରେ ଅମିତ ପରାକ୍ରମୀ ଶତ୍ରୁ ଭୂପତିତ ହୁଏ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆହୁରି କହିଥିଲେ ଯେ, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ପ୍ରଚାର କଲା ବୋଲି ଭାରତବର୍ଷରେ ଉଧେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ! ମୋଗଲ ଆକ୍ରମଣ ବେଳେ ଉଭୟ ପକ୍ଷ ବଳ କଷାକଷିରେ ମାତିଲେ । ଇଂରେଜଙ୍କ ଅମଳରେ ଭାରତ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଭାବେ ଅସ୍ତ୍ରତ୍ୟାଗ କଲା । କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟଙ୍କର ଲଢ଼ିବାର ମନୋବୃତ୍ତି ମରିନାହିଁ । “ମୋଟ ଉପରେ ଭାରତବର୍ଷ ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ ଏଠି ଅହିଂସା ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିବା ପାଇଁ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଗମ୍ଭୀର ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଅପେକ୍ଷା ତାହା ଏଠି ଅଧିକ ସଫଳ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଜନତା ଭିତରେ ଅହିଂସାର ଚେର ଗଭୀରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଛି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାର କାରଣ ନାହିଁ ।” କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ରାମବାଣର ମହିମା, ଭାରତବର୍ଷର ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଲୋପ ପାଇବାର କାରଣ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯାହା କହିଲେ ତାହା ଅନେକ ଭାରତୀୟ ସମର୍ଥନ କରିବେ । ମାତ୍ର ଅହିଂସାର ପୂଜାରୀଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରେ ଏପରି କଥା ଖୁବ୍ ଖାପଛଡ଼ା ଲାଗେ ।

ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ତିଳକ ଓ ଆନି ବେସାନ୍ତ ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ଭାଷଣ ଦେଇ ଲୋକଙ୍କୁ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମତାଉଥାନ୍ତି । ଅଥଚ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଂରେଜଙ୍କ ପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷରୁ ସୈନ୍ୟସଂଗ୍ରହ କରୁଥାନ୍ତି । ନେତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ବିପରୀତ ଆଚରଣ ଶୋଭା ପାଏନି । ତିଳକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଠାରୁ ତେରବର୍ଷ ବଡ଼ । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭୁଲ୍ (ତିଳକଙ୍କ

ଦୃଷ୍ଟିରେ) ତିଳକ ଚେତାଇଦେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, ଯେଉଁ ଭାରତୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟ ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାଲିମ୍ ଦିଆଯାଉଛି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେଇଜଣଙ୍କୁ ଅଫିସର୍ ପାହ୍ୟା ଦିଆଯିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ଲାଟ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଆଣି ପାରିବେ ? ତିଳକ ବିଚାରୁଥିଲେ କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଅଫିସର ପାହ୍ୟା ପାଇବ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଲୋକ ଦେଖାଣିଆ ଜଣେ ଅଧେଙ୍କୁ ଦିଆଯିବ । ତିଳକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ବାଜି ମାରିଲେ ଯେ ଯଦି ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ଅଫିସର ପାହ୍ୟା ମିଳିବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଗାନ୍ଧୀ ଆଣିପାରନ୍ତି ତେବେ ସେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରୁ ପାଞ୍ଚହଜାର ଯୁବକଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ପୂରାଇ ଦେବେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପଚାଶହଜାର ଟଙ୍କା ଦେବେ । ତିଳକ କେବଳ ଏକଥା କହିଲେ ନାହିଁ, ଆଗତୁରା ପଚାଶ ହଜାର ଟଙ୍କାର ଚେକ୍ ଖଣ୍ଡେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଦେଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ବାଜି ମାରେନା କହି ଗାନ୍ଧୀ ଚେକ୍ ଫେରାଇ ଦେଲେ । ଅଧିକନ୍ତୁ କହିଲେ ଯେ ଲାଭକ୍ଷତି ବିଚାର ଭିତ୍ତିକ ମୂଳଚାଲ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କରେ ନା । ବାସ୍ତବତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତିଳକଙ୍କ ଅନୁମାନ ଯେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭୁଲ୍ ଥିଲା ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯାହା କରନ୍ତି ମନପ୍ରାଣ ଦେଇ କରନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତିରୋଧ ସତ୍ତ୍ୱେ ଖେଡ଼ାରେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରି ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ପାଇଁ ସେ କେତେକ ଯୁବକ ସଂଗ୍ରହ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି ସେନାବାହିନୀରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଭାରତୀୟ ଯୁବକଙ୍କ କୁଣ୍ଠା ତାକୁ ବଳି ଯାଇଥାଏ । ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗାନ୍ଧୀ ବିରକ୍ତ ହୋଇଗଲେ । କହିଲେ ଭାରତୀୟମାନେ ଏପରି ଭୀରୁ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି ଯେ ଖଣ୍ଡା ଉଠାଇବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ବା ସାହସ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଗୁଜୁରାଟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସୈନ୍ୟସଂଗ୍ରହରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଫଳ ହେଲେ । ନିରାଶ ହୋଇ ସେ କ୍ରୋଧରେ କହିଲେ ଯେ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଓ ଜୈନ୍ୟଧର୍ମ ଗୁଜୁରାଟୀଙ୍କର ଏ ଅଧୋଗତି ପାଇଁ ଦାୟୀ ! କାରଣ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଭକ୍ତି ଓ ଜୈନଧର୍ମ ଅହିଂସାର ପ୍ରଚାର କରିଛି । ପିଲାଦିନୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୈଷ୍ଣବବାଦ ଓ ଜୈନଧର୍ମ ପ୍ରତି ଗଭୀର ଭାବେ ଅନୁରକ୍ତ ଥିଲେ । ଅହିଂସା ପ୍ରତି ଏପରି ମନୋଭାବ ଅହିଂସାର ଅବତାର ପକ୍ଷରେ ବିସ୍ମୟଜନକ । ବାପୁ କହିବେ ଯେଉଁ ଅହିଂସା ଭାରତୀୟ ଯୁବକଙ୍କୁ ଅସ୍ତ୍ରଧାରଣରୁ ନିବୃତ୍ତ କରୁଛି ତାହା ଦୁର୍ବଳର ଅହିଂସା ।

ତଥାପି ବାପୁଙ୍କର କଥା ଓ ମନୋଭାବ ଖୁବ୍ ଖାପଛଡ଼ା ମନେହୁଏ । ପରେ ସେ ଦୃଢ଼ ଭାବେ କହିଲେ ଯେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଅପେକ୍ଷା ଅହିଂସାକୁ ସେ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆପଣାକୁ ଖଣ୍ଡନ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ହୁଏତ ଅନୁଭବ କରିଥିବେ । ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟଧିକ ପରିଶ୍ରମ ଯୋଗୁ କେବଳ ନୁହେଁ, ବୋଧହୁଏ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଯୋଗୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭୟଙ୍କର ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ମନୋବଳ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ।

ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ବ୍ୟର୍ଥତା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଶକ୍ତ ଧକ୍କା ଦେଲା । ଅତ୍ୟଧିକ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଅଳ୍ପ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବାରୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା । ଆମାଶୟ ଧରିଲା ।

ସହକର୍ମୀଙ୍କଠାରୁ ସବୁ ଗୋପନ ରଖି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ ଜାଗାକୁ ଯିବାକୁ ଥାଏ । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଦେଖିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସୁସ୍ଥ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଅସୁସ୍ଥତା କେତେ ଗଭୀର ସେ କଥା ଜାଣି ନ ପାରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଗନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ପାଇଖାନା ଯାଏ ଯିବାକୁ ତାଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ହେଉଛି । ଗୋଟିଏ କମୋଡ଼ ମଗାଇ ପାଖ ଘରେ ରଖିଲେ । ସେ, ଅସୁସ୍ଥ ଅଛନ୍ତି ଜାଣି ତୁରନ୍ତ ଡାକ୍ତର ଡକାହେଲା । କିନ୍ତୁ ରୋଗୀ ଯଦି ଔଷଧ ବା ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ୍ ଗ୍ରହଣ ନ କରନ୍ତି ତେବେ ସମସ୍ତେ ନାଚାର । ଦିନକ ଭିତରେ ତିରିଶ ଚାଳିଶ ଥର ଝାଡ଼ା ହେଲା । ବନ୍ଧୁମାନେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଡାକ୍ତର ଆଣି ରୁଣ୍ଡେଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ କହିଛନ୍ତି, ରୋଗୀ ଯଦି ଔଷଧ ନ ଖାଇବ ଡାକ୍ତରମାନେ କ'ଣ କରିବେ ? ବନ୍ଧୁ ଓ ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କୁ ସେ କି ଉଦ୍‌ବେଗରେ ପକାଉଛନ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝୁଥିଲେ । ତଥାପି....

ଏଇ ସଙ୍କଟଜନକ ପରିସ୍ଥିତି ଭିତରେ ପଟେଲ୍ ଖବର ଆଣିଦେଲେ ଯେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜର୍ମାନ୍ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ପରାସ୍ତ ହୋଇଛି । ଆଉ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ଭାବି ଗାନ୍ଧୀ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ । ଅସୁସ୍ଥତା କିନ୍ତୁ ବଢ଼ିଚାଲିଲା । ଉପବାସ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ଫଳରେ ଆମାଶୟ କମିଗଲା, କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ ଜ୍ୱର ଲାଗି ରହିଲା । ଏହାଥିଲା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ଗୁରୁତର ବ୍ୟାଧି । ବେଳେବେଳେ ତାଙ୍କ ମନକୁ ଆସିଲା ଯେ ସେ ମରିଯିବେ । ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ରହି ସେ ଗୀତା ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଇବା ଭଳି ଜଣେ ଡାକ୍ତର ଆସିଗଲେ । ସେ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ନାମ ଡକ୍ଟର ଟାଲଭାଲ୍‌କର । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଦେଖି ମୁଁ ଜାଣିପାରିଲି ଯେ ଇଏ ମୋରି ଭଳି କ୍ରାଙ୍କ ବା ଆଡ଼୍‌ବାଇୟା'' ! ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଛି ବାପୁ ନିଜକୁ ନିଜେ ଆଡ଼ବାଇୟା କହିଛନ୍ତି । ନଚେତ୍ ଶବ୍ଦ ଖୋଜି ଲେଖକ ଧନ୍ଦି ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏଇ ଶବ୍ଦଟି ପାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ତା'ର ସାହସ କୁଳାଇ ନଥାନ୍ତା । ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ଓ ଜିଦିଖୋରିଆ ଡାକ୍ତର (ରୋଗୀ କୋଉ କମ୍) ଆସିକରି ତାଙ୍କର ବରଫ ଚିକିତ୍ସା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ବରଫ ଲଦିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କୌଣସି ଆପତ୍ତି କଲେ ନାହିଁ । ଔଷଧ ଖାଇବାକୁ ସିନା ଆପତ୍ତି, ଦେହରେ କାଦୁଅ ଲଦ ବା ବରଫ ଲଦ ଆପତ୍ତି କରିବାର କିଛି ନାହିଁ । ଆଡ଼ବାଇୟା ରୋଗୀଙ୍କର ଆଡ଼୍‌ବାଇୟା ଡାକ୍ତରଙ୍କ ସହିତ ଭଲ ପଡ଼ିଲା । ଆଶ୍ରମରେ ସମସ୍ତେ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଡାକିଲେ ବରଫ ଡାକ୍ତର । ଏଭଳି ମୌଳିକ ଚିନ୍ତାଥିବା ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷାର ସୁଯୋଗ ମିଳିବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନେକଲେ । କଳ୍ପନା କରନ୍ତୁ, ବରଫ ଲଦି ହୋଇ ରହିବା କେତେ କଷ୍ଟ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାହା ସହିଲେ । ସେ ନିର୍ଲଜ ଜର ମଧ୍ୟ ରୋଗୀ ଓ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଉତ୍ପାତରେ ଛାଡ଼ି ପଳେଇଲା !

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟିକିଏ ସୁସ୍ଥ ଅନୁଭବ କଲେ । ବଞ୍ଚିଯିବେ ବୋଲି ଆଶା ଆସିଲା । ବରଫ ଡାକ୍ତର ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି କାମ ନ ସାରି ତାଙ୍କୁ ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଆଶଙ୍କା ହେଉଥିଲା । ମନୋବଳ ଫେରିଆସିବାରୁ ଭୋକ

ହେଲା । ବରଫ ଡାକ୍ତର କହିଲେ ଅଣ୍ଡା ଖାଆନ୍ତୁ, ସାଦା ଅଣ୍ଡା ବଜାରରେ ମିଳୁଛି, ଶୀଘ୍ର ଭଲ ହୋଇଯିବେ । ରୋଗୀ ଏ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମାନିଲେ ନାହିଁ । ଗାଈ, ମଇଁଷି କ୍ଷୀର ଖାଇବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥିଲେ । କସ୍ତୁରବା ଗୋଟିଏ ବୁଦ୍ଧି ବାହାର କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସିନା ଗାଈ, ମଇଁଷି କ୍ଷୀର ଖାଇବେ ନାହିଁ । ଛେଳି କ୍ଷୀର ଖାଇବାରେ ଆପତ୍ତି କାହିଁକି ? ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଛେଳିକ୍ଷୀର ପିଇବା ପାଇଁ ସେ ଯିଦ୍ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଶରୀର ଓ ମନ ଦୁର୍ବଳ ଥାଏ । ବଞ୍ଚି ରହିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ଥାଏ । ତେଣୁ ସେ ବା'ଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ମାନିଗଲେ । ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର ବଞ୍ଚିବାର ଇଚ୍ଛା ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା ଠାରୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଥିଲା । କାରଣ ଛେଳିଦୁଧ ପିଇବା ଏକ ସାଲିସ୍ । ଜନତାର ସେବା ନାଆଁରେ ନିଜେ ବଞ୍ଚି ରହିବାର ଗୃଢ଼ ମତଲବ ତାଙ୍କଠି ଲୁଚି ରହିଥିଲା ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅବଶୋଷ କରି କହିଛନ୍ତି ।

ବଞ୍ଚିବାର ଇଚ୍ଛା ମଣିଷର ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ଶରୀର ଧାରଣା ପାଇଁ ଯଦି କ୍ଷୀର ପିଇବା ଦରକାର ତେବେ ସେଥିପାଇଁ ଏତେ ମନସ୍ତାପ ! ଯାହାହେଉ ସାରା ଜୀବନ ଛେଳିକ୍ଷୀର ତାଙ୍କ ଖାଦ୍ୟର ଏକ ଅଂଶ ହୋଇ ରହିଲା ।

◆◆◆

ରାଓଲାଟ ଆଇନ

୧୯୧୮ ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ସରିଲା । ଏଭଳି ଭୀଷଣ ଯୁଦ୍ଧ ପୃଥିବୀ ଇତିହାସରେ ପୂର୍ବରୁ ଘଟି ନଥିଲା । ୧୯୧୯ ଆରମ୍ଭରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଭୀଷଣ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏଭଳି ଯୁଦ୍ଧ ପୂର୍ବରୁ କେବେ ଘଟି ନଥିଲା ବା ଭବିଷ୍ୟତରେ ଘଟିବାର ସମ୍ଭାବନା ପ୍ରାୟ ନାହିଁ । ତାହା ହେଉଛି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅହିଂସ ଯୁଦ୍ଧ । ଯାହାର ଆରମ୍ଭ ୧୯୧୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ,ଶେଷ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ପରେ ।

ଇଂରେଜମାନେ ବଡ଼ କୌଶଳରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଶୋଷଣ କରିଛନ୍ତି । ତା'ର ଇତିହାସ ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାର ମଧ୍ୟ ଅବକାଶ ଏଠି ନାହିଁ । ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତ ଅଧିକାର କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଏ ଦେଶ ଗରିବ ନଥିଲା । ଗୋଟିଏ ଗରିବ ଦେଶରେ ବାଣିଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ୟୁରୋପର ତିନି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଦେଶ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲ, ଫ୍ରାନ୍ସ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡ ପରସ୍ପର ସହିତ ପ୍ରାଣମୂର୍ଚ୍ଛା ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା କାହିଁକି କରିଥାନ୍ତେ ? ଇଂରେଜ ଶାସନ ଆରମ୍ଭରୁ ଭାରତର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଏପରି ବଢ଼ିଚାଲିଲା ଯେ ଏଯାଏ ଏହା ଗୋଟିଏ ଦରିଦ୍ର ଦେଶ ହିସାବରେ ବିଖ୍ୟାତ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଯଦି ଦେଶୀ ନେତାଙ୍କ ଲୁଣ୍ଠନ ବନ୍ଦ ହୋଇଥାନ୍ତା ତେବେ ଅବଶ୍ୟ ଭାରତ ଏଯାଏ ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ବ୍ରିଟିଶ୍

ଶାସନର କିଛିବର୍ଷ ପରେ ଭାରତବର୍ଷର ଶତକଡ଼ା ପଚସ୍ତରି ଭାଗ ଲୋକ କୃଷକ ହେଲେ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଆମର ଶତକଡ଼ା ପଞ୍ଚାବନ ଭାଗ ଲୋକ କୃଷିରୁ ଚଳୁଥିଲେ । ଇଂରେଜମାନେ ଆସିବାପରେ ଭାରତୀୟ ଶିଳ୍ପ ଉପରେ ଚଡ଼କ ପଡ଼ିଲା । ଅଳ୍ପ ଦାମ୍‌ରେ କଞ୍ଚାମାଲ୍‌ସବୁ କିଣାହୋଇ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ବୁହାହେଲା । ଭାରତରୁ ବିପୁଳ ପରିମାଣର ତୁଳା ଇଂଲଣ୍ଡ ଚାଲାଣ ହେଲା । ଲୁଗା ତିଆରି କରି ବଞ୍ଚୁଥିବା ନିୟୁତ ନିୟୁତ ଲୋକେ ବେକାର ହୋଇଗଲେ ।

ଏସବୁ ଇତିହାସ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାର ପଚାଶବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଆମର କୃଷକ ସଂଖ୍ୟା ଶତକଡ଼ା ପଚସ୍ତରି ରହିଛି । ଶିଳ୍ପ, ବେପାର ବାଣିଜ୍ୟର ଆଶାନୁରୂପକ ଉନ୍ନତି ଏଯାଏ ହୋଇପାରିନି । ଇଂରେଜମାନେ ତ ଭାରତକୁ ଲୁଟୁଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିବାରୁ ତାହା ବଢ଼ିଗଲା । କେବଳ ୧୯୧୭ ବର୍ଷଟି ଭାରତୀୟ ରାଜସ୍ୱରୁ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯୁଦ୍ଧ ଖର୍ଚ୍ଚ ବାବଦରେ ଦଶକୋଟି ପାଉଣ୍ଡ ଦାନ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଏହା ବାହାରେ ଯୁଦ୍ଧ କାଳରେ ଏ ଦେଶରୁ ମାଗଣାରେ ଜିନିଷପତ୍ର ରପ୍ତାନି ହେଉଥିଲା । ହଜାର ହଜାର ଭାରତୀୟ ଯୁବକ ଇଂରେଜଙ୍କ ପାଇଁ ଯୁଦ୍ଧ ଲଢୁଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ଏତେ ତ୍ୟାଗ କରିଥିବା ଭାରତବାସୀ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଶାସନ କ୍ଷମତାରୁ କିଛି ଭାଗ ପାଇବାର ଆଶା ରଖିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ସବୁ ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାକୁ ଆଗଭର ହୋଇଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧରେ ଜିତିବା ପରେ ପ୍ରତିଦାନ ସ୍ୱରୂପ ଇଂଲଣ୍ଡ ଭାରତକୁ କିଛି ଦେବ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଆଶା ରଖିଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଏଇ ଆଶାରେ ଇନ୍ଧନ ଢାଳୁଥିଲେ । ୧୯୧୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ଭାରତର ସେକ୍ରେଟାରୀ ଅଫ୍ ଷ୍ଟେଟ ଏଡ୍‌ଉଇନ୍ ମଣ୍ଟାଗ୍ ବ୍ରିଟିଶ୍ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ଭାରତୀୟ ନୀତି ଘୋଷଣା କରି କହିଲେ, ''ଖାଲି ଯେ ସରକାରର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଭାରତୀୟ ଭାଗ ନେବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ସେତିକି ନୁହେଁ, ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗରୂପ ରହି ଭାରତ କ୍ରମଶଃ ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାସନ ଅଧିକାର ଲାଭ କରିବ ।'' ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା କଥା ସେ ଯାଏ ଭାରତବର୍ଷରେ ଉଠି ନଥାଏ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଥାଇ ଶାସନ କ୍ଷମତା ପାଇବା ଭାରତର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥାଏ । ମଣ୍ଟାଗ୍ ଯାହା ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଶାସନ କ୍ଷମତା ଭାରତକୁ ଅର୍ପିତ ହୋଇଥିଲେ ଭାରତୀୟମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତେ ।

ମଧୁର ବଚନ କହି ଯୁଦ୍ଧକାଳରେ ଭାରତର ସାହାଯ୍ୟ ସମର୍ଥନ ପାଇବା ଇଂଲଣ୍ଡର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । କ୍ଷମତାରୁ ସାମାନ୍ୟ ଭାଗ ଦେବାର ମତଲବ ନଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣା ଏହା ପ୍ରମାଣିତ କରିଛି । ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ ନାନାଦି କଟକଣା ଥାଏ । ଖବରକାଗଜରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ମୁକ୍ତ ମତପ୍ରକାଶ ଉପରେ ଅଙ୍କୁଶ ଲାଗେ । ଭାରତରେ ସେଇୟା ହୋଇଥିଲା । ନେତାମାନେ ଭାବୁଥିଲେ ଯୁଦ୍ଧ ସରିଲେ ସବୁ ପ୍ରକାର ଅଙ୍କୁଶ ଉଠିଯିବ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଭାବୁଥାଏ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଭାରତୀୟମାନେ ଶାସନରୁ କିଛି ଭାଗ ନ ପାଇଲେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରିବେ । ଏହି ଗଣ୍ଡଗୋଳକୁ ଦମନ କରିବା ପାଇଁ

ସରକାର କଠୋର ନିୟମ କରିବା ଦରକାର । କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ (ଦେଶ କିଛି ସୁବିଧା ନ ପାଇଲେ) ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ନିଶ୍ଚିତ । ୧୯୧୭ରେ ଋଷ୍ ବିପ୍ଳବର ସଫଳତା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ଆଗୁଆ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ପାଇଁ ରାଓଲାଟ୍‌ଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ କମିଟି ଭାରତ ଆସିଲା । ସିଡ୍‌ନୀ ରାଓଲାଟ ଇଂଲଣ୍ଡର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଚାରପତି । ଭାରତର ଅବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ଏ ଦେଶର ଆଇନ୍‌ଶୃଙ୍ଖଳାକୁ କଠୋର କରିବାକୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥାଏ । କେତେମାସ ଭାରତର ପରିସ୍ଥିତି ଅନୁସନ୍ଧାନ ପରେ ରାଓଲାଟ୍ ୧୯୧୮ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ତାଙ୍କର ରିପୋର୍ଟ ଦାଖଲ କଲେ । ଏହି ସୁପାରିଶ୍‌ରେ ଯୁଦ୍ଧକାଳୀନ ପ୍ରାୟ ସବୁ କଠୋର କଟକଣା ଚାଲୁ ରଖିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଥାଏ । ତା'ଛଡ଼ା ରାଜଦ୍ରୋହ ଅପରାଧ ପାଇଁ କଠୋର ଦଣ୍ଡର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ । ପୋଲିସ୍ ସନ୍ଦେହ କରି ଯାହାକୁ ପାରେ ତାକୁ ରାଜଦ୍ରୋହୀ ଭାବେ ଗିରଫ କରିପାରିବ । ରାଜଦ୍ରୋହୀକୁ ବିନା ବିଚାରରେ ଜେଲ୍‌ରେ ଠୁଙ୍କି ଦେବାର ଅଧିକାର ପୋଲିସ୍‌ର ରହିବ ।

ରାଓଲାଟଙ୍କ ସୁପାରିଶ ଓ ସରକାରଙ୍କ ମତଲବ ଧରାପଡ଼ିଯିବା ପରେ ଦେଶରେ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଖେଳିଗଲା । ଇଂରେଜ ସରକାର ତେବେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପାଇଁ ଏଇ ପୁରସ୍କାର ସଜିଲ୍ କରୁଛନ୍ତି ! ଗାନ୍ଧିଜୀ ତଥାପି ଦୁର୍ବଳ ଓ ଅସୁସ୍ଥ ଥାଆନ୍ତି । ଆମାଶୟ ଲାଗି ରହିବା ଫଳରେ ତାଙ୍କ ମଳଦ୍ୱାରରେ କ୍ଷତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି କ୍ଷତର ଅପରେସନ୍ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ଅପରେସନ୍ ପରେ ସେ କ୍ରମଶଃ ସୁସ୍ଥ ହେଉଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ରାଓଲାଟ ବୋମା ଫୁଟିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚକିତ ହେଲେ । କଂଗ୍ରେସ ରାଓଲାଟ୍ ସୁପାରିଶ୍‌ର ତୀବ୍ର ନିନ୍ଦା କଲା । ମାତ୍ର ସେଥିପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ରାଓଲାଟ୍ ସୁପାରିଶ୍‌ଗୁଡ଼ିକୁ ଆଇନ୍‌ରେ ପରିଣତ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ଆଇନ୍ ଚିଠା ଭାରତୀୟ ଲେଜିସ୍‌ଲେଟିଭ୍ କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌ରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିଲ୍ଲୀଯାଇ ଏ ବିଲ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌ରେ ଚାଲିଥିବା ତର୍କ ଶୁଣିଲେ । ଏଇ ଥରକ ପାଇଁ ସେ କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ଯାଇଥିଲେ । ବିଲ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠ ଯୁକ୍ତି ଶୁଣି ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ, ବଡ଼ଲାଟ୍ ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟଙ୍କ ଆଲୋଚନାକୁ ପିଇଯାଉଛନ୍ତି ! ତାହା ବି ଏକ ଛଳନା ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, "ଚେଇଁ ଶୋଇଥିବ ଯିଏ, ତାକୁ ଉଠେଇବ କିଏ ?" କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ଭିତରେ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ଚେତାବନୀ ଓ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ସତର୍କବାଣୀ ସତ୍ତ୍ୱେ ରାଓଲାଟ୍ କମିଟି ରିପୋର୍ଟ ୧୯୧୯ ଫେବୃଆରୀରେ ଆଇନ୍‌ରେ ପରିଣତ ହେଲା । କାରଣ କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌ରେ ଇଂରେଜ ସଭ୍ୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ ଥିଲା ।

ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନତାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏପରି ଆଇନ୍ ନ କରିବାକୁ ବଡ଼ଲାଟ୍‌ଙ୍କୁ ଏକାଧିକ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ଯଦି ଏ କଳା ଆଇନ୍ ହୁଏ ତେବେ ତା' ବିରୁଦ୍ଧରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାକୁ ବାଧ ହେବେ ବୋଲି ଜଣାଇଲେ । ମାତ୍ର ବଡ଼ଲାଟ କିଛି ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେପରି କଳା ଆଇନ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ ଲଢ଼ିଥିଲେ

ସେହି ଧରଣର ଅହିଂସ ପ୍ରତିରୋଧ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ ଥାଏ । ସଭାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ଶକ୍ତି ନଥାଏ । ବଡ଼ ପାଟିରେ କଥା କହିପାରୁ ନଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଂଗ୍ରେସ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ଥିଲା । ନରମପନ୍ଥୀ ଓ ଚରମପନ୍ଥୀ । ଗୋଖଲେ ଥିଲେ ନରମପନ୍ଥୀ ନେତା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନରମପନ୍ଥୀ ଭାବେ ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲେ । ତିଳକ ଥିଲେ ଚରମ ପନ୍ଥୀ । ମାତ୍ର ୧୯୧୯ରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ନିର୍ଭୀକ ଉକ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଆନିବେସାନ୍ତଙ୍କ ପରି ଇଂରେଜଙ୍କ କଠୋର ସମାଲୋଚକ ତାଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିଦେଲେ । ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ରୀତି ଥିଲା ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ, ଅହିଂସ ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସୁଲଭ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ରାଓଲାତ୍ ଆଇନ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନର ଦିଗ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଦେଲା ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଜନତାକୁ ଧରି ଯୁଦ୍ଧ କଲେ । ଲୋକଙ୍କୁ ରାଓଲାତ ଆଇନର ମର୍ମ ବୁଝାଇବାକୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ସହରରେ ସଭା କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ଥିର କଲେ । ସେଇ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ଗଲେ ମାଡ୍ରାସ୍ । ଏହି ଅବସରରେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜଗୋପାଳାଚରୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ହେଲା । ଯେଉଁଦିନ ରାଓଲାତଙ୍କ ସୁପାରିଶ ଭାରତବର୍ଷର ଆଇନ୍ ହେଲା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଗଲା, ସେଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜଗୋପାଳଚାରୀଙ୍କ ଘରେ ଥାଆନ୍ତି । ଥରେ ଆଇନ୍ ହୋଇଗଲା ପରେ କିପରି ତା'ର ଖଣ୍ଡନ କରାଯିବ ସେଇ କଥା ଚିନ୍ତା କରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କିଛି ବାଟ ଦିଶୁନଥାଏ । ପାହାନ୍ତାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅଧା ନିଦରେ ଥାଆନ୍ତି । ସତେ କି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲା ପରି ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ଢୁକିଲା, ରାଓଲାତ ଆଇନ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦେଶବ୍ୟାପୀ ଗୋଟାଏ ହରତାଳ କରିବାକୁ ହେବ । ସକାଳେ ଏଇ କଥା ସେ ରାଜଗୋପାଳଚାରୀଙ୍କୁ କହିଲେ । ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ ଆଗ୍ରହରେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ପରେ ବନ୍ଧୁମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଅନୁମୋଦନ କଲେ । ସ୍ଥିର ହେଲା, ହରତାଳ ଦିନ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ କାମ ବନ୍ଦ କରିବେ । ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ପାଇଁ ଉପବାସ ରହିବେ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଦିନଟି କାଟିବେ ।

ହରତାଳ ପାଇଁ ଦିନ ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ୩୦ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୯୧୯ । ତିରିଶ ମାର୍ଚ୍ଚ ଖୁବ୍ କମ୍ ଦିନ ରହୁଛି ଭାବି ନେତାମାନେ ଏପ୍ରିଲ୍ ୬ ତାରିଖକୁ ହରତାଳ ଦିନ ଘୁଞ୍ଚାଇ ନେଲେ । ଏ ଖବର ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିଲା ନାହିଁ ବୋଲି ତିରିଶ ମାର୍ଚ୍ଚ ଦିନ ସେଠାରେ ହରତାଳ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ଯେପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହରତାଳ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପାଳିତ ହେଲା ତାହା ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ବଡ଼ କଥା, ହରତାଳ ଦିନ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନେ କୋଳାକୋଳି ହେଲେ । ଜୁମା ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ରେ ଭାଷଣ ଦେବାକୁ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଗଲା । ଏହି କଥାଟି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବ । ହରତାଳର ଆଶାତୀତ ସଫଳତା ଦେଖି ସରକାର ଛାନିଆରେ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଲାଠିଚାର୍ଜ୍ଜ ଓ ଗୁଳିଚାଳନା କଲେ । ଲାହୋର ଓ ଅମୃତସରରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଏଇ ଅଭିଯୋଗ ଆସିଲା । ଛଅ ତାରିଖରେ ବମ୍ବେରେ ହରତାଳ ସରିଲେ ସେ ଦିଲ୍ଲୀ ଯିବେ ବୋଲି ଖବର ପଠାଇଲେ ।

ବମ୍ବେରେ ଯାହା ଘଟିଲା ତାହା ଅଭୂତପୂର୍ବ । ସକାଳୁ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ ପକାଇ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଯୋଗଦେଲେ । ମୁସଲମାନମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ରେ ଭାଷଣ ଦେବାକୁ ଡାକିନେଲେ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଏକ ବୋଲି ଶପଥ ନେବାକୁ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ, ଥରେ ଶପଥ ନେଲେ ତାକୁ ଜୀବନସାରା ପାଳିବାକୁ ହୁଏ । ତେଣୁ ଲୋକେ ଭାବିବା ଚିନ୍ତିବା ପରେ ଯଦି ସ୍ଥିର କରନ୍ତି ତେବେ ଶପଥ ନେବେ । ସାମୟିକ ଉତ୍ସାହରେ ମାତି ଶପଥ ନିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଜଣେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ କିନ୍ତୁ କ'ଣ କରିଥାନ୍ତେ ତାହା ଜଳଜଳ ଦିଶୁଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଦକ୍ଷେପରେ ବମ୍ବେରେ କ'ଣ ସବୁ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରାଯିବ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚିନ୍ତା କଲେ । ଲୁଣ କର ଦେବାକୁ ଲୋକେ ବରଦାସ୍ତ କରୁ ନଥିଲେ । ସେମାନେ ସମୁଦ୍ରରୁ ଲୁଣି ପାଣି ଆଣି ଘରେ ଲୁଣ ମାରନ୍ତୁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧି ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଲୁଣ ମାରିବା ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ଅନେକ ପୂର୍ବରୁ ଢୁକିଥିଲା । ଦାଣ୍ଡିରେ ସେ ୧୯୩୦ରେ ଲୁଣ ମାରିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ ଓ ସର୍ବୋଦୟ ଦୁଇଟି ବହିକୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ବହି ଦୁଇଟିକୁ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ବିକ୍ରୀ କରି ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରିବାକୁ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବହିର ଦାମ୍ ଥାଏ ଚାରିଅଣା । ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ବହି ଛପା ହୋଇଥିଲା । ଲୋକେ ପାଞ୍ଚଦଶ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ବହି କିଣି ନେଲେ । ପଇସାଟା ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଣ୍ଠିରେ ରହିଲା । ବାଜ୍ୟାପ୍ତ ବହି ବ୍ରିକୀ ଉପରେ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ କରିବାକୁ ସରକାର ଏଡ଼େଇ ଗଲେ । ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ସଫେଇ ଦିଆଗଲା । କୁହାଗଲା, ଯେଉଁ ସଂସ୍କରଣକୁ ସରକାର ନିଷେଧ କରିଥିଲେ ପୁନର୍ମୁଦ୍ରିତ ବହି ସେ ସଂସ୍କରଣର ନୁହେଁ । ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀମାନେ କିନ୍ତୁ କ୍ରେତାଙ୍କୁ ଚେତାଇ ଦେଉଥିଲେ ଯେ ଏ ବହି କିଣିବା ଯୋଗୁ ତମେ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଭୋଗିପାର । ସେଥିପ୍ରତି କେହି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁ ନଥିଲେ । ଏପ୍ରିଲ୍ ସାତ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ଅମୃତସର ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିଲେ । ସେ ଆରେଷ୍ଟ ହୋଇଯିବେ ବୋଲି ବାଟଯାକ ତାଙ୍କୁ ଖବର ମିଳୁଥାଏ । ପାଲୱାର ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ଟ୍ରେନ୍‌ରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିବାକୁ ପୋଲିସ୍ ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମାନିଲେ ନାହିଁ । ମହାଦେବ ଦେଶାଇଙ୍କୁ ଦିଲ୍ଲୀ ପଠାଇ ସବୁ ଘଟଣା ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଜଣାଇବାକୁ କହିଲେ । ପୋଲିସ୍ ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ଆଣି ବମ୍ବେରେ ଛାଡ଼ିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପୋଲିସ୍ ଗିରଫ କରିନେଇଛି ବୋଲି ବମ୍ବେରେ ପ୍ରଚାର ହୋଇଗଲା । ଲୋକମାନେ ଖୁବ୍ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଉଠିଲେ । ଖବର ପାଇ ଜନତା ଜମିଥିବା ସ୍ଥାନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପହଞ୍ଚିଯିବାରୁ ସମସ୍ତେ ଶାନ୍ତ ପଡ଼ିଗଲେ । 'ବନ୍ଦେ ମାତରମ୍' ଏବଂ 'ଆଲ୍ଲା ହୋ ଆକବର' ଧ୍ୱନୀରେ ଗଗନ ପବନ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହେଲା ।

ହରତାଳ ପାଳନ କାଳରେ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଘଟିଯାଇଛି ବୋଲି ଖବର ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମର୍ମାହତ ହେଲେ । ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୧ ତାରିଖରେ ବମ୍ବେରେ ଗୋଟିଏ ସଭା ଡାକି ଲୋକଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କଲେ । ଟେକା ଫୋପାଡ଼ିବା, ରାସ୍ତାରେ ପଥର ପକେଇ ଗାଡ଼ି ମଟର ଅଟକେଇବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନୁହେଁ । ପୁଣି ଗିରଫ ହୋଇଥିବା ଲୋକଙ୍କ ମୁକ୍ତି

ଦାବି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କରେନା । ବରଂ ସେ ନିଜେ ଗିରଫ ହେବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ଥାଏ । ଏହିସବୁ କଥା କହି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୁଃଖ କଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମୟରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରେ କେତେକ ଇଂରେଜ ଲୋକ ଆହତ ହୋଇଥିବା ଘଟଣା ତାଙ୍କୁ ଅସହ୍ୟ ମନେହେଲା । ଲୋକଙ୍କର ହିଂସାକାଣ୍ଡ ସମ୍ପର୍କରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରି ସେ କହିଲେ,''ମୋ ଦେହରେ ଛୁରୀ ଚଳେଇ ଦେଇଥିଲେ ମତେ ଏତେ କଷ୍ଟ ହୋଇନଥାନ୍ତା ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖବର ପାଇଲେ ଯେ ଖେଡ଼ା ଜିଲ୍ଲାର ନଦିଆନ୍ ସହରରେ ମଧ୍ୟ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଘଟିଛି । ନଦିଆନ୍ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ସହର । ନଦିଆନ୍ ଷ୍ଟେସନ୍ ନିକଟରେ ରେଳ ଲାଇନ୍ ତାଡ଼ିବାର ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଥିଲା । ପାଖ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜଣେ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଲୋକେ ମାରି ପକାଇଥିଲେ । ଲୋକେ ଯେଉଁ ହିଂସା କଲେ ସରକାରୀ ଅତ୍ୟାଚାର ତାକୁ ଦି'ଗୁଣ କରି ଫେରାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କର ଏଇସବୁ ଅପକର୍ମ ଦେଖି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତିନିଦିନ ଅନଶନ କଲେ । ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ଲୋକଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ତାଲିମ୍ ନ ଦେଇ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ନ କରି ହରତାଳ ଡାକରା ଦେବା ତାଙ୍କର ଭୁଲ୍ ହୋଇଛି । ସେ ହିମାଳୟ ପରି ବିରାଟ ଭୁଲ୍ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଘୋଷଣା କଲେ । ହିଂସା କରିଥିବା ଲୋକେ ସରକାରଙ୍କ ନିକଟରେ ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ସେହିପରି ଲୋକଙ୍କ ଦୋଷ କ୍ଷମା କରିଦେବାକୁ ସେ ସରକାରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଲୋକେ ବା ସରକାର କେହି ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ ।

◆◆◆

ଡାୟାରଙ୍କ ନରସଂହାର

ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଯେଭଳି ମନୋବୃତ୍ତିର ମଣିଷ ହେବା କଥା ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଛନ୍ତି ତାକୁ ବୁଝିବା କଷ୍ଟ । ପାଳନ କରିବା ଆହୁରି କଷ୍ଟ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଧକ୍କା ପାଇଲେ । ମାତ୍ର କ୍ରମଶଃ ବିଶେଷ ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା ନଥିବା ଗରିବ ଲୋକେ ଯେଭଳି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବୁଝିଲେ ଓ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଭାରତୀୟ ତାହା ପାଳନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେ ତାହା ଯେପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ସେଇଭଳି ଉତ୍ସାହପ୍ରଦ । ଭାରତୀୟଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଇଂରେଜମାନେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ । ସେମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବଳିଷ୍ଠ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ପରମ୍ପରା ଅଛି । ତଥାପି ଇଂରେଜ ସରକାର ବା ଇଂରେଜ ଜାତି ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନୀତିକୁ ଅଧିକ ବୁଝିଥିଲେ, ତାହା ନୁହେଁ । ଭାରତବର୍ଷର ଦୁଇଟି ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳତା - ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଭେଦଭାବ ଓ ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବ । ଏ ଦୁଇ ଦୁର୍ବଳତା ଦୂର କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଦେଇ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ହେଲେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ନେତା ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଫାଟ ବଢ଼େଇବାକୁ

ଚକ୍ରାନ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଅଛୁବଙ୍କୁ ସବର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଯୋଡ଼ିବା ପାଇଁ କାହାର ଆନ୍ତରିକ ଉଦ୍ୟମ ନଥିଲା । ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ରାଜନୈତିକ ଫାଇଦା ଉଠାଇବା ସମସ୍ତଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହି କାରଣରୁ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ୍‌ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଓ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଏ ଯାଏ ସନ୍ଦେହ ଓ ଅବିଶ୍ୱାସ ବଞ୍ଚି ରହିଛି ।

ରାଓଲ୍ଲାଟ୍ ଆଇନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରି ସେ ହିମାଳୟ ପରି ବିରାଟ ଭୁଲ କରିଛନ୍ତି କହି ୧୯୧୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୮ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ନିଅନ୍ତେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଭିତରେ ଅସନ୍ତୋଷ ଖେଳିଗଲା । କେହି କେହି ଥଟ୍ଟା କରି କହିଲେ - ମହାତ୍ମା କି ନା ! ତାଙ୍କ ଭୁଲ ହିମାଳୟ ପରି ବଡ଼ ହେବା କଥା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଭାରତୀୟମାନେ ବୁଝିଲେ ନାହିଁ କି ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇଲେ ନାହିଁ । ଇଂରେଜ ସରକାର ଯେଉଁ ମାଡ଼ ଦେଲା ତା'ର ଜଖମ ସାରା ଜୀବନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବହନ କଲେ । ତାହା ହେଉଛି ଜାଲିଆନାୱାଲାବାଗ୍ ଠାରେ ଘଟିଥିବା ଅମାନୁଷିକ ନରସଂହାର । ଏହାର ଇତିହାସ ସଂକ୍ଷେପରେ ଏହିପରି—

ମାର୍ଚ୍ଚ ତିରିଶ ତାରିଖରେ ପଞ୍ଜାବର ଅମୃତସରରେ ହରତାଳ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା । ଏପ୍ରିଲ୍ ଛଅ ତାରିଖ ଦିନ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ହରତାଳ ଶେଷ ହେଲା । ଏପ୍ରିଲ୍ ୯ ତାରିଖ ଦିନ ପଞ୍ଜାବ ସରକାର ଦୁଇଜଣ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କୁ ପଞ୍ଜାବରୁ ବହିଷ୍କାର ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଜଣେ ମୁସଲମାନ୍- ଡକ୍ଟର କିଚଲୁ ଓ ଆଉଜଣେ ହିନ୍ଦୁ - ଡକ୍ଟର ସତ୍ୟପାଲ । ଏହି ଦୁଇ ନେତାଙ୍କ ଅଯଥା ବହିଷ୍କାର ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ କଲା । ଯେଉଁ ନେତା ଦୁହେଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ ରଖିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଜନତା ହିଂସାରେ ମାତିଗଲା । ତିନିଜଣ ଇଂରେଜ ବ୍ୟାଙ୍କ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଲୋକେ ହତ୍ୟା କଲେ । କେତେକ ଇଂରେଜ ଲୋକଙ୍କୁ ପିଟିଲେ । ଦୁଇଦିନ ପରେ ବ୍ରିଗେଡ଼ିଅର ଜେନେରାଲ୍ ଡାୟାର୍ ଅମୃତସରରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ପଞ୍ଜାବର ଜଳନ୍ଧର ସହରରେ ଥିବା ସେନାବାହିନୀର ସେନାପତି ଭାବେ ଡାୟାର୍ ସଦ୍ୟ ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଅମୃତସରରେ ସାମରିକ ଶାସନ ଜାରୀ ହୁଅନ୍ତେ ଡାୟାର ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଆସିଗଲେ । ସହରରେ ସଭା, ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଉପରେ ନିଷେଧାଜ୍ଞା ତାଙ୍କ ଆଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ ଜାରୀ ହେଲା । ପୋଲିସ୍ କାଁ ଭାଁ ଏହି ନିଷେଧାଜ୍ଞା ଘୋଷଣା କଲେ । ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୩ ତାରିଖ ଦିନ ଜାଲିଆନ୍‌ୱାଲାବାଗ୍ ଠାରେ ଗୋଟିଏ ସଭା ହେବାର ଥାଏ । ପ୍ରକୃତରେ ଏହା କୌଣସି ବଗିଚା ବା ପାର୍କ ନୁହେଁ । ଜାଲିଆନ୍‌ୱାଲାବାଗ୍ ଗୋଟିଏ ପଡ଼ିଆ । ଏହି ପଡ଼ିଆ ଚାରିପଟେ କୋଠାବାଡ଼ି । ଘର ତିଆରି ପାଇଁ ଇଟା ବାଲି ଜମା ହୋଇଥାଏ । ପଡ଼ିଆରେ ପଶିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବାଟ । ସଭାକୁ ସରକାର ନିଷେଧ କରିଛି ବୋଲି ନ ଜାଣି ଲୋକେ ବାଗ୍ ଆଡ଼େ ମୁହାଁଇଲେ ।

ଚାରିଟାବେଳେ ଜାଲିଆନ୍‌ୱାଲା ଠାରେ ବଡ଼ ସଭା ହେବାକୁ ଯାଉଛି ବୋଲି ଏପ୍ରିଲ୍ ତେର ତାରିଖ ଦିନ ଗୋଟାଏ ବେଳେ ଡାୟାର ଖବର ପାଇଲେ । ପଚାଶ ଜଣ ବନ୍ଧୁକଧାରୀ ସୈନ୍ୟ ଧରି ଡାୟାର୍ ସଭାସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚି ପଡ଼ିଆର ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାରକୁ

ଜଗିଗଲେ । ସଭା ବେଆଇନ୍ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ ନାହିଁ । ଲୋକେ ସଭା ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ ବୋଲି ସତର୍କବାଣୀ ଶୁଣାଇ ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ସଭାରେ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ହଜାର ଶ୍ରୋତା ଥାଆନ୍ତି । ଅତର୍କିତ ଭାବେ ଗୁଳି ଚଳାଇବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଗଲା । ପଳାଇବାକୁ ବାଟ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ଦଶମିନିଟ୍ ଅବିରାମ ଗୁଳି ବର୍ଷା ହେଲା । ସରକାରୀ ରିପୋର୍ଟ ଅନୁସାରେ ଚାରିଶହ ଲୋକ ମଲେ, ଦୁଇହଜାର ଘାଏଲା ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସଭ୍ୟ ଥିବା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ତରଫରୁ ଗୋଟିଏ ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଟି ହୋଇଥିଲା । ଏ ଅନୁସନ୍ଧାନରୁ ଜଣାପଡ଼ିଲା ଯେ ବାରଶହ ମରିଛନ୍ତି, ଛବିଶ ଶହ ଆଘାତ ପାଇଛନ୍ତି ।

ଆଧୁନିକ ପୃଥିବୀ ଇତିହାସରେ ଏପରି ସରକାରୀ ନରସଂହାର ବିରଳ । ଡାୟାରଙ୍କ ଅହଙ୍କାର ଓ ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ଅକଳ୍ପନୀୟ । ଘଟଣାର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ସରକାର ହଣ୍ଟର କମିଶନ୍ ଗଠନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି କମିଶନ୍ ଆଗରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଇ ଡାୟାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଲେ,''ସଭାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକଙ୍କୁ ମାରି ଶୁଆଇ ଦେବାକୁ ମୁଁ ସଂକଳ୍ପ କରିଥାଏ ।'' କାରଣ ? ଏହାର ସଫେଇ ଡାୟାର କହିଛନ୍ତି, ''ଯେଉଁମାନେ ସେ ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ କେବଳ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ପଞ୍ଜାବବାସୀଙ୍କ ମନରେ ଆଇନ୍ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନବୋଧ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ମୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ।'' ହଣ୍ଟର କମିଶନ୍ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ,''ଡାୟାରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଭାରତୀୟଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଧରଣର ଭାବନା ଜାତ ହୋଇଛି, ତାହା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟର ଠିକ୍ ଓଲଟା ।''

ଡାୟାରଙ୍କ ପାଗଳାମି ଜାଲିଆନାୱାଲାର ନରସଂହାର ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନଥିଲା । ଏପ୍ରିଲ ୧୦ ତାରିଖ ଗଣ୍ଡଗୋଳରେ ଅମୃତସରର ଗୋଟିଏ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଲୋକେ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ଜାଲିଆନାୱାଲା ଗୁଳିକାଣ୍ଡର ଅନେକ ଦିନ ପରେ ଡାୟାର ହୁକୁମ କଲେ ଯେ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଯେଉଁଠି ଆକ୍ରମଣ ହୋଇଥିଲା ସେଇବାଟେ କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଚାଲିକରି ଯାଇପାରିବେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗୁରୁଣ୍ଡି କରି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ଏଇ ବର୍ବରୋଚିତ ଆଦେଶ ଆଗରେ ଜାଲିଆନାୱାଲାର ଗୁଳିକାଣ୍ଡ ମଳିନ ପଡ଼ିଯାଏ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଡାୟାରଙ୍କ ଆଦେଶ ଥାଏ, ବ୍ରିଟିଶ୍ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିରେ ଯାଉଥିବା ଭାରତୀୟ ଓହ୍ଲାଇବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ଅଫିସରଙ୍କୁ ହାତଟେକି ସଲାମ କରିବ । ଏକଥା ଅମାନ୍ୟ କଲେ ବେତମାଡ଼ ।

ପଞ୍ଜାବ ଯିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅଧୀର ହେଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମିଳୁନଥାଏ । ମାଲବ୍ୟଜୀ ଓ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ ପଞ୍ଜାବ ଆସିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଖବର ପଠାଉଥାନ୍ତି ।ଅନେକ ବିଳମ୍ବରେ ଅକ୍ଟୋବର ପନ୍ଦର ତାରିଖ ପରେ ପଞ୍ଜାବ ଯିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ଲାଟ ଅନୁମତି ଦେଲେ । ପଞ୍ଜାବରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବିପୁଳ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ମିଳିଲା । ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଲାହୋର ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ଲୋକ ଖୁନ୍ଦି ହୋଇଥାନ୍ତି । ପହଞ୍ଚିକରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଖିଲେ, ସବୁ ସ୍ଥାନୀୟ ନେତା ଜେଲ୍‌ରେ । ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନ ବାହାର ନେତାମାନେ ଅଧିକାର କରିଥାନ୍ତି । ମାଲବ୍ୟଜୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ନେହରୁ,

ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ ପଞ୍ଜାବରେ ଥାଆନ୍ତି । ମୋତିଲାଲଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସେଇଠି ପରିଚୟ ହେଲା ।

ସେ ପରିଚୟ ଗଭୀରତା କଳନା କରିବା କଷ୍ଟକର । ଜବାହରଲାଲ, ମୋତିଲାଲ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକ ବିସ୍ମୟଜନକ ତ୍ରିଭୁଜ । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପାଇ ଜହର ୧୯୧୨ରେ ଭାରତ ଫେରିଲେ । ଓକିଲାତି କଲେ ମାତ୍ର ତାହା ତ ଏକ ବୃତ୍ତି ଥିଲା । ଦେଶ ପାଇଁ କାମ କରିବାକୁ ବାହାରି ଦେଖିଲେ କଂଗ୍ରେସ ଦେଶୀ ସାହେବଙ୍କର ଏକ କ୍ଲବ ଠାରୁ ଅଳ୍ପ କିଛି ଅଧିକ । ଜହର ଭିତରେ ଫାଙ୍କା ଫାଙ୍କା ଅନୁଭବ କଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମ ଜହରଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥାଏ । ୧୯୧୬ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ଲକ୍ଷ୍ନୌ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଜହରଙ୍କର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲା । ଜହରଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, 'ଏ ଲୋକ ତ ରାଜନୀତିର ଧାର ଧରିବା ପରି ମନେ ହେଉନି । ସତକଥା ତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେପରି ରାଜନୀତି ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ପୂର୍ବରୁ ତାହା କେହି କରି ନଥିଲେ । ଚମ୍ପାରଣରେ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ଚାଷୀଙ୍କୁ ନ୍ୟାୟପ୍ରଦାନ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବୀରତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂଗ୍ରାମ ଜହରଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନବିଭୋର କଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଗାଁ ଗହଳର ଚାଷୀମୂଲିଆଙ୍କ ଉନ୍ନତି ନ ହେଲେ ଦେଶର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ମୋତିଲାଲ୍‌ଙ୍କ ଅଲିଅଳି ପୁଅ, ବିଶ୍ୱକବିଙ୍କ ଭାଷାରେ ଋତୁରାଜ ଜବାହରଲାଲ ବିଲାତରୁ ଫେରି ଭାରତରେ ପାଦ ରଖିବା ବେଳକୁ ବୁଝିଯାଇଥିଲେ । ଅଳ୍ପ କେଇଟା ବର୍ଷ ଭିତରେ ସେ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶର କୃଷକଙ୍କ ସମସ୍ୟା ସହିତ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଦରିଦ୍ର, ଅଶିକ୍ଷିତ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ଉନ୍ନତି ଓ ଜାଗରଣ ବ୍ୟତୀତ ଦେଶର ଉନ୍ନତି ବା ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ପ୍ରଥମେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝିଲେ । ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବା ଗ୍ରାମ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନଥିବା ଜବାହରଲାଲ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ଏଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲେ ।

ମୋତିଲାଲ ଜହରଙ୍କୁ ଗଭୀର ଭାବେ ଭଲପାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମତିଗତି ଦେଖି ଜାଣିଲେ ଯେ ପୁଅ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଲରେ ପଡ଼ିଲାଣି । ନିଶ୍ଚେ ବାରମ୍ବାର ଜେଲ ଯିବ । ଜେଲ୍‌ରେ ତଳେ ଶୋଇବ । ତଳେ ଶୋଇଲେ କିପରି ଲାଗେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇବା ପାଇଁ ମୋତିଲାଲ ରାତିରେ ତଳେ ଶୋଇଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ନୀତିକୁ ସମାଲୋଚନା କଲେ । ନିରୁପାୟ ହୋଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଆଲ୍ଲାହାବାଦ ଡକେଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ଜହରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ବାପା ଯେପରି ବ୍ୟସ୍ତ ନ ହୁଅନ୍ତି ସେଇଭଳି ଟିକିଏ ସଂଯତ ହୋଇ ଚଳିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜହରଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଆସିଲେ । ବ୍ୟାପାରଟା ଜହରଙ୍କୁ ଅବାଗିଆ ଲାଗିଲା । ବର୍ଷେ ଦି' ବର୍ଷ ପରେ ବାପା ନିଜେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଲରେ ପଡ଼ିଲେ । ଡାୟାରଙ୍କ ନରସଂହାର ପରେ ଗାନ୍ଧୀ, ମୋତିଲାଲ, ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଓ ଜହର ସମସ୍ତେ ପଞ୍ଜାବ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ଜହର ଦେଶବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହକାରୀ ଭାବେ କାମ କରି ଓ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ନିକଟରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇ ଦେଶବନ୍ଧୁଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ମୁଗ୍ଧହେଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସାନିଧରେ ଆସିବା ଦିନଠୁ ଭିତରେ ଫାଙ୍କା ଅନୁଭବ ତାଙ୍କର ଆଉ ନଥାଏ । ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ

ଜବାହରଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ୧୯୨୧ ବେଳକୁ ଉତ୍ତେଜନା ଓ ଦେଶର ଶୁଭଦର୍ଶନର ନିଶା ତାଙ୍କୁ ଘାରୁଥାଏ । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ସନ୍ଦେହ ଓ ଅନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଉଭେଇ ଯାଇଥାଏ । ସେହି ସମୟରେ ବାପାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜହର ଲେଖିଛନ୍ତି – ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ଓ ଓକିଲାତି ପେଶାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅସହଯୋଗ ଡାକରା ପାଇ ମୋତିଲାଲ ଛାଡ଼ିଲେ । ମଦ ଛୁଇଁଲେ ନାହିଁ କି ଦାମୀ ବିଦେଶୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଲେ ନାହିଁ । ସାରାଜୀବନ ବିଳାସରେ କଟାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ଏହା କମ୍ ତ୍ୟାଗ ନୁହେଁ । ସବୁ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ଓ ସର୍ବୋପରି ମୁକ୍ତ ଜୀବନ ଛାଡ଼ି ଜହର ଜେଲ୍ ଜୀବନକୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ଜେଲ୍‌ରେ ସେ ଅନେକ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟାଏ ବାରଣ୍ଡାରେ ରହୁଥିଲେ । ଅତି ନିମ୍ନସ୍ତରର ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ ନାରୀର କୋମଳ ସ୍ୱର ଓ ଶିଶୁର ଦରୋଟି ଭାଷା ଜେଲ୍ ଭିତରେ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳୁନଥିଲା । ଖାଇବା ଶୋଇବା ଅପେକ୍ଷା ଜେଲ୍ ଭିତରେ ଏ ଦୁଇଟିର ଅଭାବ ଥିଲା ଅଧିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦାୟକ । ପ୍ରଥମଥର ଜବାହରଲାଲ ପିତା ମୋତିଲାଲଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ଦଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଜେଲ୍‌ରେ ରହିଲେ । ସେଇଠି ବାପାଙ୍କ ସେବା କରିବାର ସୁଯୋଗ କିଛି ତାଙ୍କୁ ମିଳିଲା । ଜହରଙ୍କ ପରି ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ଘରର ଯୁବକମାନେ ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ବାହାରି ସବୁ ସରକାରୀ ଜେଲ୍‌କୁ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେବାକୁ ଯେପରି ଉତ୍ସାହର ସହିତ ଆଗେଇ ଆସିଲେ, ତାହା ଜଣେ ମହାନ୍ ଯାଦୁକରର ଯାଦୁ ପ୍ରୟୋଗ ଭଳି ଲାଗେ । କିଛି ବର୍ଷ ପରେ ମୋତିଲାଲ ଦୀର୍ଘକାଳ ଜେଲ୍‌ରେ ରହିବା ଫଳରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଭଗ୍ନ ହେଲା ଓ ଜେଲ୍‌ରୁ ଫେରିବା ପରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଜହରଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ମୋତିଲାଲ ରାଜନୀତି କରୁଥିଲେ ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ପୁଅ ସହିତ ସେ ଯେପରି ରାଜନୀତି କଲେ ତାହା ଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟର । ୧୯୨୧ ପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ମତଭେଦ ହୋଇଛି ମାତ୍ର ହୃଦୟର ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସମ୍ମାନ, କମିନାହିଁ । ମୋତିଲାଲଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବାପୁଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ । ବାପୁ କହିଛନ୍ତି - ଜହରଙ୍କ ଦେଶପ୍ରେମ ଯୋଗୁ ଜହରଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ଥିବାରୁ ମୋତିଲାଲ ଦେଶପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଲେ ।

ପଞ୍ଜାବ ଘଟଣାର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ସରକାର ହଣ୍ଟର କମିଶନ ବସାଇଲେ । ଏ କମିଶନ୍ ଠାରୁ କେହି ନିରପେକ୍ଷ ରିପୋର୍ଟ ଆଶା କରୁନଥିଲେ ।

ହଣ୍ଟର କମିଶନ୍‌କୁ ବାସନ୍ଦ କରିବାକୁ ସବୁ ନେତା ସ୍ଥିର କଲେ । କଂଗ୍ରେସ ତରଫରୁ ଏକ ବେସରକାରୀ ଅନୁସନ୍ଧାନ କମିଟି ଗଠନ କରାଗଲା । ଏହି କମିଟିରେ ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ, ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ନେହରୁ, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ବିଶିଷ୍ଟ ନେତା ସଭ୍ୟ ଥାଆନ୍ତି । ଜାଲିଆନାୱାଲାର ଗୁଳିକାଣ୍ଡ ସମେତ ପଞ୍ଜାବରେ ଯାହାସବୁ ଘଟୁଛି ବା ନିକଟ ଅତୀତରେ ଘଟୁଥିଲା ସେସବୁର ତଦନ୍ତ କରିବା କମିଟିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ତଦନ୍ତ କରିବାକୁ ଯାଇ ପଞ୍ଜାବର ବହୁ ସ୍ଥାନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପାଦରେ ଚାଲି ଚାଲି ବୁଲିଲେ । ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଆସି ତାଙ୍କ ଆଗରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଲେ । ପଞ୍ଜାବର ଗାଁ ଗହଳ ବୁଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ପ୍ରଦେଶଟାରେ ଖଦୀ ପାଇଁ ଉତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ରହିଛି । ସେ ଯାଏ ଖଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇନଥାଏ ।

ପଞ୍ଜାବର ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଯେଭଳି ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇଚି ତାହା ଦେଖି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ଯେଉଁ ପ୍ରଦେଶରୁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ସୈନିକ ଇଂରେଜଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଲଢ଼ିଲେ ସେହି ପ୍ରଦେଶରେ ଏତେ ଅତ୍ୟାଚର ହୋଇଛି ! ଏଇ କଥାଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କଲା । ଜାଲିଆନାୱାଲାବାଗ୍ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡର ସ୍ମୃତି ଏବେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ହୃଦୟରେ ତାଜା ଅଛି ଏବଂ ଆହୁରି ଅନେକ ବର୍ଷ ଯାଏ ତା'ର ବ୍ୟଥା ଆମେମାନେ ଅନୁଭବ କରୁଥିବ । ଜାଲିଆନାୱାଲା. କାଣ୍ଡ ଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସବୁ ଦ୍ୱନ୍ଦର ଅବସାନ ଘଟିଲା । ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ସେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ । ପଞ୍ଜାବର ପୁରପଲ୍ଲୀରେ ବୁଲି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରର ଅମାନୁଷିକ ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ହୀନ ଚକ୍ରାନ୍ତର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ତାଙ୍କୁ ମିଳିଗଲା ।

ଡାୟାରଙ୍କ ନରସଂହାର ଭାରତୀୟ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଗଭୀର କ୍ଷତ ସୃଷ୍ଟି କଲା ତାହା କଦାପି ସହଜେ ପୂରଣ ହେବା କଥା ନୁହେଁ । ଏହିଦିନୁ ଭାରତୀୟଙ୍କର ବ୍ରିଟିଶ୍ ବିରୋଧୀ ମନୋଭାବ ତୀବ୍ର ହେଲା ।

ଡାୟାର୍‌ଙ୍କୁ କି ଦଣ୍ଡ ମିଳିଲା ? ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଦେବାକୁ ତାଙ୍କୁ କୁହାଗଲା ମାତ୍ର । ଅନେକ ଇଂରେଜ ତାଙ୍କର ନିନ୍ଦା କଲେ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସମର୍ଥକ ମଧ୍ୟ କମ୍ ନଥିଲେ । ବଡ଼ କଥା, ସରକାର ଚଳାଉଥିବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କର ନିନ୍ଦା କରି ନାହାନ୍ତି । ପଞ୍ଜାବର ରାଜ୍ୟପାଳ ଡାୟାରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନୁମୋଦନ କଲେ । ହଣ୍ଟର କମିଟି ଡାୟାରଙ୍କ ଦୋଷ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ଦେଖାଇଛି । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କୁ ବରଂ ସମ୍ମାନ ମିଳିଲା । ତାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଉ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହୁ ନଥିଲେ । ମାତ୍ର ସରକାର ତାଙ୍କ ପେନ୍‌ସନ୍ ନ କାଟିବା ଦେଖି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିରକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡର କେତେକ ଲୋକ ବଡ଼ ଧରଣର ପାଣ୍ଠି ଚାନ୍ଦା କରି ଡାୟାରଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଦଣ୍ଡ ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ପୁରସ୍କାର ମିଳିଲା । ଅବସର ନେଇ ସେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ ।

ଏସବୁ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲୋକଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମ୍ପର୍କରେ କିପରି ତାଲିମ୍ ଦିଆଯିବ ସେଇକଥା ଭାବୁଥାନ୍ତି । ଲେଖାଲେଖି ଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସ୍ୱରୂପ ଓ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାବନା ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରଚାର କରିବା ଗୋଟିଏ ମାଧ୍ୟମ । ଶଙ୍କରଲାଲ ବ୍ୟାଙ୍କର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ଅନୁରକ୍ତ ସହଯୋଗୀ । ସେ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆର ଅନ୍ୟତମ ସମ୍ପାଦକ ଥିଲେ । ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହେବାକୁ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ ସାପ୍ତାହିକୀ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାରୁ ପତ୍ରିକାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଢ଼ିଗଲା । ଇଂରାଜୀ ସହିତ ନିଜ ମାତୃଭାଷାରେ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରିକାରେ ସେ ଲେଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମାତୃଭାଷା ଜରିଆରେ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଅଧିକ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିବ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନୋଭାବ ଜାଣି ନବଜୀବନ ସଂପାଦକ ମଣ୍ଡଳୀ ତାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଫଳରେ ନବ ଜୀବନ ସହିତ ସେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହେଲେ । ପୂର୍ବରୁ ନବଜୀବନ ଗୋଟିଏ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମିଶିବା ପରେ ସାପ୍ତାହିକ ହେଲା । ନବଜୀବନ ଅହମଦାବାଦରୁ ଏବଂ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ ବମ୍ବେରୁ

ବାହାରୁଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଚ୍ଛା କରିବାରୁ ଦୁଇଟିଯାକ ଅହମଦାବାଦରୁ ବାହାରିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ପତ୍ରିକାଟିଏ ପାଇଁ ନିଜର ପ୍ରେସ୍ ଥିବା ଦରକାର । ତା'ଛଡ଼ା ସେ ଯେଉଁ ପତ୍ରିକା ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହେବେ ତାହା ଛାପୁଥିବାରୁ ପ୍ରେସ୍ କେବେ ସରକାରଙ୍କ ବିଷଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିପାରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପତ୍ରିକା ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରେସ୍ ବ୍ୟବସାୟରେ କ୍ଷତି ସହୁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । ଦୁଇଟି ପତ୍ରିକା-ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେସ୍ କରାଗଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପତ୍ରିକାର ପ୍ରସାର ଚାଳିଶ ହଜାରରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେ କାଳକୁ ଚାହିଁ ଏ ସଂଖ୍ୟା ଖୁବ୍ ବଡ଼ । ଏ ଦୁଇ ପତ୍ରିକାର ସଂପାଦକ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପତ୍ରିକା ଦୁଇଟିରେ ନିୟମିତ ଲେଖି ଚାଲିଲେ । ଏ ଦୁଇ ପତ୍ରିକାରେ କୌଣସି ବିଜ୍ଞାପନ ବାହାରୁ ନଥିଲା ।

◆◆◆

ଅମୃତସର କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ

ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ଇତିହାସ ଆଲୋଚନା କରିବା ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସ୍ୱାଧୀନତାର ଇତିହାସ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନ ଓତପ୍ରୋତଃ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ଏ ଇତିହାସ ଯେତିକି ଆଲୋଚନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଆମେ ସେତିକି ଇତିହାସ ଭିତରକୁ ପଶିବୁ ।

୧୯୧୯ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଅମୃତସର ଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁକୁ ନେଇ ଆସିଲା । ଏ ଘଟଣା ଯେପରି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ, ସେହିଭଳି ନାଟକୀୟ । କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ମୁଖରେ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ତିନୋଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ଥାଏ । ପ୍ରଥମତଃ ସମଗ୍ର ପଞ୍ଜାବରେ ଚାଲିଥିବା ଦମନଲୀଳା ଓ ଡାୟାରଙ୍କ ନରସଂହାର । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ମଣ୍ଟେଗୁ-ଚେମସ୍‌ଫୋର୍ଡ଼ ଶାସନ ସଂସ୍କାର । ତୃତୀୟଟି ମୁସଲମାନଙ୍କର ଖିଲାଫତ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ । ତୃତୀୟ ବିଷୟଟି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମାନସ ସନ୍ତାନ ।

୧୯୧୯ ଅକ୍ଟୋବର ୧୭ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଞ୍ଜାବ ଯାଇପାରିବେ ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଠାରୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ପାଇ ପଞ୍ଜାବ ଗଲେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଚାରିଆଡ଼େ ବିପୁଳ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ମିଳିଲା । ଚାଲିଚାଲି ଲୋକଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଶୁଣିବାରୁ ଜନତା ସହିତ ତାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ଗାଢ଼ ହେଲା । ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଠାରେ ଖିଲାଫତ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ ତରଫରୁ ମୁସଲମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସମ୍ମିଳନୀ ହେଉଥାଏ ଗାନ୍ଧୀ ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଖିଲାଫତ୍ ଆନ୍ଦୋଳନର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଏହିପରି —

ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ତୁର୍କୀ ଜର୍ମାନ ପଟେ ରହି ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ମିତ୍ରଶକ୍ତି ବିରୁଦ୍ଧରେ

ଲଢୁଥାଏ । ଯୁଦ୍ଧରେ ଜର୍ମାନ ସହିତ ତୁର୍କୀ ପରାସ୍ତ ହେଲା । ମିତ୍ରପକ୍ଷ ତୁର୍କୀ ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାର ଯୋଜନା କଲେ । ବିଶାଳ ତୁର୍କୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିବାର ଚକ୍ରାନ୍ତ ଚାଲିଲା । ତୁର୍କୀର ସୁଲତାନ ଥିଲେ ସମଗ୍ର ମୁସଲମାନ ଜଗତର ଖଲିଫା । ତେଣୁ ସବୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଭକ୍ତିର ପାତ୍ର । ସୁଲତାନଙ୍କୁ ହୀନିମାନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ଧର୍ମଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଅମର୍ଯ୍ୟାଦା ହେଉଛି ବୋଲି ମୁସଲମାନମାନେ ମନେକଲେ । ଭାରତର ମୁସଲମାନ ନେତୃବୃନ୍ଦ ଯଥା - ସୌକତ ଓ ମହମ୍ମଦ ଅଲ୍ଲୀ ଦୁଇଭାଇ, ଜିନ୍ନା, ଆସଫ ଅଲ୍ଲୀ ଓ ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍ ପ୍ରମୁଖ ଆଶା କରୁଥିଲେ ଯେ ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଭାବପ୍ରବଣତାକୁ ଜଗି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ସୁଲତାନ୍ ଚଥା ଖଲିଫାଙ୍କ ପ୍ରତି କୋହଳ ମନୋଭାବ ଦେଖାଇବେ । ତାହା ହେଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବିଲେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି କରିବାର ଏଇ ସୁଯୋଗ । ଅନେକ ହିନ୍ଦୁ ନେତା ଦିଲ୍ଲୀର ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ତରଫରୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଥାଏ ଯେ ଖଲିଫା ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହେବା ସହିତ ଗୋରକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା ହେବ । ସଭାର ଏପରି ରାଜନୈତିକ ମତଲବକୁ ନାପସନ୍ଦ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତାରେ କହିଲେ, ମୁସଲମାନମାନେ ଗୋହତ୍ୟା ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଯଦି ଉଚିତ୍ ମନେ କରୁଛନ୍ତି ତ ସେପରି କରନ୍ତୁ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ଖଲିଫା ନୀତିକୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ସମର୍ଥନ କଲେ ସେମାନେ ଗୋହତ୍ୟା ବନ୍ଦ କରିବେ ଏପରି ସର୍ତ୍ତ ରଖନ୍ତୁ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମସ୍ୟାକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ବିଚାର କରିବା ଠିକ୍ ହେବ । କାହାକୁ ଆଘାତ ନ ଦେଇ ବା ଭୁଲ୍ ବୁଝାମଣା ସୃଷ୍ଟି ନ କରି ଏଭଳି ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା କହିବାର ଉଚ୍ଚତାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୧୯ ବେଳକୁ ଉଠି ପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ କେବଳ ଖଲିଫା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଲୋଚିତ ହେବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର ହେଲା ।

ଏହି ସଭାରେ ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ବର୍ଜନ କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଆସିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଖଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ନଥାଏ । ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ କରିବା ଅବସ୍ଥାକୁ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟମାନେ ଆସି ନଥାନ୍ତି । ସବୁ ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ବର୍ଜନ କରିବା ଚିନ୍ତା କଳ୍ପନା ବିଳାସ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଗାନ୍ଧୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚେତାଇ ଦେଲେ ଯେ ସଭାରେ ଯେତେ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟେକ କିଛି ନା କିଛି ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । କି ପଦକ୍ଷେପ ନେବାକୁ ହେବ ସେ କଥା ସେଇ ସଭାରେ ବସି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗଭୀର ଭାବେ ଚିନ୍ତା କଲେ । ଚିନ୍ତାର କାରଣ ମୁସଲମାନମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଶବ୍ଦଟିକୁ ପସନ୍ଦ କରିବେ ନାହିଁ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଶବ୍ଦଟିକୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ପସନ୍ଦ କରିବେ । କାରଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏକ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ । ମାତ୍ର ମୁସଲମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହାର ବିଶେଷ ଆବେଦନ ନାହିଁ । ସେଇଠି ବସି ଚିନ୍ତା କରି ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଶବ୍ଦ ଆବିଷ୍କାର କଲେ । ନନ୍-କୋଅପରେସନ୍ ବା ଅସହଯୋଗ । ପ୍ରଥମେ ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ଇଂରେଜୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ ଖାଲି ଇଂରେଜୀ ବସ୍ତ୍ର କାହିଁକି, ଇଂରେଜ ସରକାର ଅଧୀନରେ ଚାକିରୀ, ଇଂରେଜ ସରକାର ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ସ୍କୁଲ୍ କଲେଜ, ବିଚାରାଳୟ ସବୁକିଛି ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଅସହଯୋଗ ଧାରଣାଟି ଭାରତୀୟଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଲା ଓ ଦୀର୍ଘକାଳ ଯାଏ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କଲା । ଯଦି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ କେହି ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ଚାହୁଁ ନାହାନ୍ତି ତେବେ ଏ ସରକାର ସହିତ ସହଯୋଗ କରିବେ କିପରି ? ସହଯୋଗ କରିବେ ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଏ ସରକାର ଅଧୀନରେ ଚାକିରୀ କରିବେ ନାହିଁ, ଏ ସରକାର ସ୍ଥାପନ କରିଥିବା ବିଚାରାଳୟରେ ଓକିଲାତି କରିବେ ନାହିଁ, ଏହାର ସ୍କୁଲ କଲେଜରେ ପାଠ ପଢ଼ିବେ ନାହିଁ, ଏ ସରକାରରେ କୌଣସି ପଦପଦବୀ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସହଯୋଗର ପରିକଳ୍ପନା କଲେ ଖିଲାଫତ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଓ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ ବର୍ଷକ ପରେ ହୋଇଥିବା ନାଗପୁର କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ । ରାଓଲାଟ ଆଇନ୍ ଓ ପଞ୍ଜାବରେ ସରକାରଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ରହି ସେ ଅସହଯୋଗ ଡାକରା ଦେଇଥିଲେ ଲୋକେ ତାକୁ ଅଧିକ ସ୍ୱାଗତ କରିଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ତୁର୍କୀର ଖଲିଫାଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର କରୁଥିବା ଅବିଚାର ପ୍ରତିବାଦର ଅସହଯୋଗ ଡାକରାକୁ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଅନେକ ସମର୍ଥକ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ସମର୍ଥନ କରିପାରୁ ନଥିଲେ । ମୁସଲମାନ ଭାଇଙ୍କୁ ବାଧିଥିବା ବିଷୟରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମବେଦନା ଦେଖାଇବା ଉଚିତ୍ । ମାତ୍ର ତୁର୍କୀର ସୁଲତାନଙ୍କୁ ଅନେକ ନାପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ । ଯଦିଚ ସେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୁଖ୍ୟ, ତୁର୍କୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ,ଅସହିଷ୍ଣୁ ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଆରବ ଲୋକେ ଏ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି । ଏ ଦିଗଟି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଖିଲେ ନାହିଁ ।

ମାତ୍ର ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସନ୍ତୋଷକୁ ଭଲଭାବେ ଦେଖିଥିଲେ । ଅମୃତସର ଅଧିବେଶନ ଦିନକ ପୂର୍ବରୁ ଇଂଲଣ୍ଡ ସମ୍ରାଟ ବହୁ ପ୍ରଚାରିତ ମଣ୍ଟେଗୁ-ଚେମସ୍‌ଫୋର୍ଡ଼ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ଘୋଷଣା କରିଥାନ୍ତି । ଅଧିବେଶନରେ ଏହି ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଘନଘନ ଘରୋଇ ବୈଠକ ବସିଲା । ଶାସନରେ ଭାଗ ପାଇବା ପାଇଁ ଭାରତୀୟମାନେ ଯେଉଁ ଦାବି କରି ଆସୁଥିଲେ ମଣ୍ଟେଗୁ ଚେମସ୍‌ଫୋର୍ଡ଼ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ଦ୍ୱାରା ତାହା ପୂରଣ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଇଂରେଜ ନେତାମାନେ କହିଲେ । ଶାସନ ବାଣ୍ଟ ହେଲା ସତ, ମାତ୍ର ତାହା ସିଂହ ଓ ଶୃଗାଳ ମଧ୍ୟରେ ଶିକାର ବାଣ୍ଟିବା ପରି ହୋଇଥାଏ । ନାଆଁକୁ ମାତ୍ର ଭାଗ ପାଇ ଭାରତୀୟ ନେତାମାନେ ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ଥିଲେ ମାତ୍ର ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଘୋଷଣାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରାଯାଇପାରେ ବୋଲି ପ୍ରଥମେ ମତ ଦେଲେ । ଲୋକମାନ୍ୟ ତିଳକ ଓ ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ପରି ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମହାନ ନେତାମାନେ ପ୍ରଥମରୁ ଏ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ପ୍ରସ୍ତାବର ବିରୋଧ କଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି ଅଧିବେଶନର ସଭାପତି ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ନେହରୁ । ଓକିଲାତିରୁ ମିଳୁଥିବା ବିପୁଳ ଉପାର୍ଜନ ଛାଡ଼ି ମୋତିଲାଲଜୀ କେତେ ମାସ ଧରି ପଞ୍ଜାବରେ ଥାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଖିଲେ ଅଧିବେଶନରେ ରହିଲେ ଆଲୋଚନା ବେଳେ ତାଙ୍କୁ ତିନିଜଣର ମହାନ୍ ନେତାଙ୍କ ମତର ବିରୋଧ କରିବାକୁ

ପଡ଼ିବ । ଅଧିବେଶନ ବେଳେ ମତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଲେ ଭୋଟ ନେବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁ ନେତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ଥାଏ ସେମାନଙ୍କ ମତକୁ ଅଧିବେଶନରେ ଖଣ୍ଡନ କରି ଭୋଟ ନେବାଭଳି ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଦୌ ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । ସେ ଅଧିବେଶନ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ମାଳବ୍ୟଜୀଙ୍କ ଅନୁମତି ମାଗିଲେ । ଏହା ଉଚିତ୍ ପଦକ୍ଷେପ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ବୁଝାଇ ମାଳବ୍ୟଜୀ ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇଲେ ।

ବଡ଼ ନେତାଙ୍କ ମଧରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମାଳବ୍ୟ ଓ ଜିନ୍ନା ସମର୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି । ଏଇ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ମତ ମିଳୁଥିବାରୁ ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସମର୍ଥକ ଥିଲେ ବୋଲି ଧରିନେବା ଭୁଲ୍ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ସେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ରହିବା ବରଂ ଅଧିକ ସତ୍ୟ । ଜିନ୍ନା ଖିଲାଫତି ଆନ୍ଦୋଳନର ବିରୋଧ କରୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାର ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ । ବାପୁ ଅଶିକ୍ଷିତ, ଗାଁ ଗହଳର ଲୋକଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସକୁ ଆଣିଲେ । ଏକଥା ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଆଦୌ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ଜିନ୍ନାଙ୍କର ବଡ଼ ଦୋଷ ତାଙ୍କର ଅନମନୀୟ ମନୋଭାବ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ କେହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଜନତାକୁ ଜଡ଼ିତ କରିବା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରିନଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜନତାକୁ ସକ୍ରିୟ କରି ସଫଳତା ପାଇବା ପରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଧାନ ସେଆଡ଼େ ଗଲା । କିନ୍ତୁ ଜିନ୍ନା ଭିନ୍ନ ଧାତୁରେ ଗଢ଼ା । ମୂର୍ଖ, ମଫଙ୍କୁ ନେଇ କ'ଣ କାମ କରିବ ? ତାଙ୍କର ଏଇ ମତରେ ସେ ଦୃଢ଼ ଥିଲେ । ଥରେ ସେ କହିଥିଲେ ଯେ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ମାଟ୍ରିକ୍ ପାସ୍ କରିଥିବାର ସର୍ତ୍ତ ରହିବା ଉଚିତ୍ । ଭଦ୍ର ବେଶଭୂଷା ଛାଡ଼ି କଂଗ୍ରେସ ବାଲା ମୋଟା ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧି ବୁଲିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସହ୍ୟ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଭଲ ଗୁଣ ଥିଲା ଯେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧରେ କିପରି ସଦ୍‌ଭାବ ରହିବ ସେ କଥା ସେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ନିୟତିର ପରିହାସ, ପନ୍ଦର କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପରେ ସେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଉସ୍‌କାଇ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନର ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ । ଏକଥା ଜଣାଶୁଣା ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୨୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଂରେଜ ଶାସନ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଏ ମନୋଭାବ ପଛରେ କୌଣସି ସାଂସାରିକ ହିସାବ ନ ଥିଲା । ଜିନ୍ନାଙ୍କର ମନ ଇଂରେଜଙ୍କ ପ୍ରତି କୋମଳ ଥିଲା । ମାତ୍ର ତାହା ଥିଲା ହିସାବୀ ମନ ।

ଭୋଟ ହେଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜିଣିବେ ବୋଲି ଜଣାପଡୁଥାଏ । କାରଣ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ସେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସ ଉପରେ ଅଧିକ । ଅମୃତସର ଅଧିବେଶନରେ ୭୦୩୧ଜଣ ପ୍ରତିନିଧି ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ଅଧିବେଶନରେ ଏତେ ସଂଖ୍ୟକ ପ୍ରତିନିଧି ହୋଇ ନଥିଲେ । ନୂଆକରି ଯୋଗ ଦେଇଥିବା ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ମଧରୁ ଅନେକ ଥିଲେ କୃଷକ ଓ ଛୋଟ ସହରର ସାନ ସାନ ବ୍ୟବସାୟୀ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ସେମାନେ କଂଗ୍ରେସକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ବର୍ଷକ ପରେ ୧୯୨୦ ଡିସେମ୍ବରରେ ନାଗପୁର ଅଧିବେଶନରେ ପ୍ରତିନିଧି ସଂଖ୍ୟା କୋଡ଼ିଏ ହଜାରରେ ପହଞ୍ଚିଲା । କେବଳ ସଂଖ୍ୟାରେ ନୁହେଁ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ବେଶପୋଷାକ ଓ ଭାଷାରେ ଆଖିଦୃଶିଆ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । କଗ୍ରେସ କେବଳ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ, ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ

ଦଳ ହୋଇ ରହିନାହିଁ ବୋଲି ଦେଖାଗଲା । ସାହେବୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଥିବା ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କମିଥାଏ । ଆଲୋଚନା ବେଳେ ଇଂରେଜୀର ଆଧିପତ୍ୟ କମି ଅଧିକ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଭାଷା ଶୁଭୁଥାଏ । ଏ ସବୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ।

କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ନ ଥାଇ ଅଧିବେଶନରେ ମଣ୍ଟେଗୁ ଚେମସ୍‌ଫୋର୍ଡ଼ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଥାଏ । ଯଦିଚ ନେତାମାନେ ଥଣ୍ଡା ଭାବେ ସେମାନଙ୍କ ବିଚାର ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଥାନ୍ତି ତଥାପି ସାଧାରଣ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ମୁହଁ ଆମ୍ଭିଲା କରି ବସିଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ସାଲିସ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନେତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାଗଜ ଟୁକୁରାରେ ଲେଖାର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଚାଲିଥାଏ । ଆଲୋଚନା ଚାଲିଥାଏ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ତିଳକଙ୍କ ପାଖକୁ ଲାଗି ଆସିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ଖଦଡ଼ର ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଟୋପି ପିନ୍ଧୁଥାନ୍ତି । ଏପରି ଟୋପି ଗାନ୍ଧୀଟୋପି ଭାବେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରୁ ଟୋପି କାଢ଼ିନେଇ ତିଳକଙ୍କ ପାଦ ପାଖରେ ରଖିଦେଲେ ଓ ସାଲିସ୍ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ହେବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଏପରି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଘଟଣା ପାଇଁ ତିଳକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ । ସେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ ।

ସାଲିସ୍ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ମଣ୍ଟେଗୁଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଅର୍ପଣ କରାଗଲା । ମାତ୍ର ବଡ଼ଲାଟ ଚେମସ୍‌ଫୋର୍ଡ଼ ଧନ୍ୟବାଦରୁ ବାଦ୍ ପଡ଼ିଲେ । କାରଣ ଡାୟାର୍ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବୋଲି ସେ ରାୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଫେରାଇନେବାକୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ପାଖରେ ଦାବି କରାଗଲା । ଶାସନ ସଂସ୍କାରକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସହିତ ଅଧିବେଶନ ପ୍ରସ୍ତାବ ନେଲା ଯେ ମଣ୍ଟେଗୁଙ୍କ ସଂସ୍କାର ଆରମ୍ଭ ମାତ୍ର । ଏହା ବିକଶିତ ହୋଇ କାଳକ୍ରମେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟାରୀ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ଯେପରି ଜନ୍ମ ନିଏ ସେ ଦିଗରେ ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯାହା ହୋଇଥିଲା ଭାରତବର୍ଷରେ ଅବସ୍ଥା ସେଇଆଡ଼କୁ ଗତିକଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଖିଲେ ଯେ ଗୋରାଙ୍କର ସବୁ ପ୍ରକାର ଅପମାନଜନକ ବ୍ୟବହାର ଭାରତୀୟମାନେ ସହୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଜାଗ୍ରତ କଲେ । ଗୋରାଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିରୋଧ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । କିଛିବର୍ଷ ପରେ ଲୋକେ ଚାହିଁଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଂରେଜଙ୍କ ପ୍ରତି ଏତେ ଉଦାର ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ ଓ ଅଧିକ ଦ୍ରୁତ ଭାବେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତୁ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଗଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ତତ୍ପର ହୋଇ ଉଠିଲା । ଥରେ ଉଠିଲା ପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜଗିରଖି ଅଗ୍ରସର ହେବା ନୀତି ପ୍ରତି ସେମାନେ ଅସହିଷ୍ଣୁ ହେଲେ । ଦିଲ୍ଲୀରେ ଖିଲାଫତ୍ ସମ୍ମିଳନୀରେ ସେ ଯେଉଁ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ କଥା ଉଠାଇଲେ ତାହା ଜନତା ମନକୁ ପାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ମାସକ ପରେ ଅମୃତସର ଅଧିବେଶନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗାଡ଼ିରେ ଟିକିଏ ବ୍ରେକ୍ ମାଇଲେ । ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ ମଣ୍ଟେଗୁ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କହିଲେ ।

ଯଦିଚ ମଣ୍ଟେଗୁ-ଚେମସ୍‌ଫୋର୍ଡ଼ ଶାସନ ସଂସ୍କାରରେ ସେ ନିଜେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ମାନିଥିଲେ ତଥାପି ଭବିଷ୍ୟତରେ ଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକ ଭାଗ ପାଇବାର

ଆଶା ରଖି ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ସହିତ ସହଯୋଗ କରାଯାଉ ବୋଲି ସେ ଚାହିଁଲେ । ଏହା ଆଦୌ ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ । ମାସକ ପୂର୍ବରୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଖିଲାଫତ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ ସଭାରେ ଅସହଯୋଗ ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମତାଇ ମାସକ ପରେ ପୁଣି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ସହ ସହଯୋଗ କରି ଆଉ କିଛିକାଳ ଦେଖିବା ପାଇଁ କହିବା ଗୋଟିଏ ମହାତ୍ମାସୁଲଭ ବିରାଟ ଭୁଲ । ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସିଂହାସନ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ତଥାପି ମୋହ ଥାଏ । ଭାରତୀୟ ଜନତା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ମାତ୍ର ସେତେବେଳକୁ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଉପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏପରି ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ଯେ ଅନ୍ୟ ସବୁ ନେତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଜନତା ତାଙ୍କରି ପିଛା ପଡ଼ିଥାଏ ।

୧୯୨୦ ଏପ୍ରିଲ୍ ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପୁଣି ମୋହ ଭଙ୍ଗ ହେଲା । ସେ ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ ଶାସନ ସଂସ୍କାରକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ମତଲବରେ ସରକାର ନାହିଁ । ଓଲଟା ରାଓଲାଟ ଆଇନ୍‌କୁ କଡ଼ାକଡ଼ି ଭାବେ ପାଳନ କରୁଛି ।

◆◆◆

ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ

ଗାନ୍ଧିଜୀ ତିନୋଟି ମହାନ୍ ଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମଟି ୧୯୨୦ରୁ ୨୨ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଦ୍ୱିତୀୟ ୧୯୩୧-୩୨ରେ ସଂଗଠିତ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ଶେଷରେ ୧୯୪୨ରେ ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ । ଏ ତିନୋଟି ମହାନ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ ଇଂରେଜ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଫେରିବା ପର ଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ଏକ ଜନତାଭିତ୍ତିକ ଦଳ ରୂପେ ଗଢ଼ିବା କାମ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ । ୧୯୧୯ରୁ ଖଦୀ ଓ ଚରଖା ଆନ୍ଦୋଳନ ଜୋର୍‌ସୋର୍‌ରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ ପରେ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ । ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଅଭିମାନ ଜାଗ୍ରତ କରିବା 'କାଟ ଓ ବୁଣ' ଡାକରାର ଅନ୍ୟତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଜନ ସମୁଦାୟକୁ ଭିତ୍ତି କରି କଂଗ୍ରେସ ଯେପରି ଗଢ଼ି ଉଠେ ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ଗାନ୍ଧିଜୀ କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ବିଧାନକୁ ଅମୃତସର ଅଧିବେଶନ ପରେ ପ୍ରଣୟନ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଥାନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସର ଚେର ଗାଁ ଗହଳରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇବା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ସହରୀ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ ସୌଖୀନ ସଭା, ବୈଠକକୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଖାତିର କରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭଲଭାବେ ବୁଝିଥିଲେ । ଏ ଦିଗଟି ପ୍ରତି ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ନ ଥିଲା । ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କର ପାଦତଳ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ୧୯୧୫ରେ ବମ୍ବେ ସହରରେ ଅଚ୍ଛୁବମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ଗୋଟିଏ

ସଭା ହେଉଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଥାଆନ୍ତି ଅନ୍ୟତମ ବକ୍ତା । ତାଙ୍କ ପାଳି ଆସିବାରୁ ସେ ଉଠି ପଚାରିଲେ - ଏ ସଭାରେ କେହି ଅଛୁବ ଅଛନ୍ତି ? ଜଣେ ହେଲେ ନଥିଲେ । ଅଛୁବଙ୍କ ସମସ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ହେଉଥିବା ସଭାରେ ଯଦି ଜଣେ ଅଛୁବ ନଥାନ୍ତି ତେବେ ତାଙ୍କର କିଛି କରିବାର ନାହିଁ କହି ଗାନ୍ଧୀ ବସିପଡ଼ିଲେ । ଏ କୌତୁକିଆ ଦିଗଟି କାହାକୁ ଦିଶୁ ନଥିଲା । ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବଦଳାଇବା କାମ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲା ।

ଭାରତବର୍ଷର ନିରକ୍ଷର, ଗରିବ ଓ ମୂକ ଜନତା ପ୍ରଥମେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପଛରେ ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ଜନତା ଦେଖାଦେଖି ନେତାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅହିଂସା ନୀତି, ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନେତାଙ୍କୁ ଖାପଛଡ଼ା ଲାଗୁଥିଲା । ଲାଗିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କାରଣ ଏପରି ଏକ ଭିନ୍ନ ଓ ଅଗମ୍ୟ ପଥରେ ଆଗେଇବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ ସେ ବିଷୟରେ ନେତାଙ୍କର କୌଣସି ଧାରଣା ନଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଯୋଜନା ଅନେକଙ୍କୁ ଅବାସ୍ତବ ଲାଗୁଥାଏ । ମାତ୍ର ଭାରତୀୟ ଜନତାର ଅକୁଣ୍ଠ ସମର୍ଥନ ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରିବାକୁ ଅନେକଙ୍କର ସାହସ ହେଲାନାହିଁ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଆନ୍ତରିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା । ତାହା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଷୟ । ଗାନ୍ଧୀ ହିଁ ଦେଖିଥିଲେ ମୁସଲମାନ, ନିମ୍ନଜାତିର ଅଛୁଆଁ ଲୋକ ଓ ନାରୀମାନେ ଜାଗ୍ରତ ନ ହେଲେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ତଡ଼ିବା ଅସମ୍ଭବ । ଏଥିପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୧୫ରୁ ମୁସଲମାନ ନେତା ଅଲ୍ଲୀ ଦୁଇଭାଇଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପର୍କ ରଖିଥିଲେ । ୧୯୪୦ ପରେ ଏ ଦୁଇଭାଇ ଜୀବିତ ଥିଲେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ବୋଧହୁଏ ଏତେ ତିକ୍ତ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ତୁର୍କୀର ସୁଲତାନ ସବୁ ସୁନୀ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଖଲିଫା ଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ଯୋଗୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ । ଅଧିକନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଘୃଣା ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ବ୍ୟଥାର କାରଣ ହୋଇଥିବ । ଖଲିଫା ବ୍ୟାପାରରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସଘାତକା ଦେଖି ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନମାନେ ଯେପରି ଉତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇଲେ ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭାବନା ଭୁଲ ନଥିଲା ।

ନିରକ୍ଷର, ଦରିଦ୍ର, ମୂକ ଜନତା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭିତରେ କିଛି ଗୋଟାଏ ଦେଖିଲା ଅଥଚ କ'ଣ ଦେଖିଲା ବୋଲି କହିପାରୁ ନଥିଲା । ଏ ଜନତା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପଛରେ ଛିଡ଼ା ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କେତେକ ପ୍ରତିଭାବାନ୍, ସ୍ୱର୍ଣକାତର ଯୁବକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଖିଦେଇ ଓ ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି ତାଙ୍କୁ ବୁଝି ନେଇଥିଲେ ଓ ଆଜୀବନ ତାଙ୍କ ପାଖେ ପାଖେ ରହି ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ ମଣୁଥିଲେ । ଏହିପରି ଜଣେ ଯୁବକ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ । ଅମୃତସର ଅଧିବେଶନରେ ପ୍ରଥମେ ଫ୍ୟାରେଲାଇ, ବାପୁଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣିଲେ ଓ ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଲେ । ପ୍ୟାରେଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚାରଣ ଓ ପରିଷ୍କାର କଥା ସବା ପଛରେ ବସିଥିବା ଲୋକେ ଶୁଣିପାରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବାକ୍ୟର ସଂକ୍ଷିପ୍ତତା ଓ ଶକ୍ତି ଥିଲା ନେପୋଲିନୀୟ ଏବଂ ବାପୁଙ୍କ ବକ୍ତୃତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦର ଅଗ୍ନିଲେଖା ମୋ ଛାତିରେ ଛାପି ହୋଇଯାଇଛି । ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ, ''ସରକାର

ପାଗଳ ହୋଇଗଲା ଓ ଲୋକ ମଧ ପାଗଳ ହୋଇଗଲେ । ମୁଁ କହୁଛି, ପାଗଳାମିର ଉତ୍ତର ପାଗଳାପଣରେ ଦିଅନାହିଁ । ପାଗଳାମିର ଉତ୍ତର ସ୍ୱରୂପ ସୁସ୍ଥମନର ପରିଚୟ ଦିଅ । ତେବେ ତୁମେ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଜୟ କରିନେବ ।'' ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ହେଲେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ସେକ୍ରେଟେରୀ । ମହାଦେବଙ୍କ ପରି ବୁଦ୍ଧିମାନ୍, ପବିତ୍ର ଓ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ । ଦେଶାଇଙ୍କ ପରି ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ମଧ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ଉପାଦେୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଆମେ ଜାଣିଛୁ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅଳ୍ପ କହନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ଭାଷଣ ତୃତୀୟ ଧାଡ଼ିକୁ ଶୁଭେନାହିଁ । ପ୍ୟାରେଲାଲଙ୍କ କଥାରୁ ଜଣାଯାଏ, ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ବାପୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ବେଶ୍ ବଡ଼ ପାଟିରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇପାରନ୍ତି ।

ଡାୟାରଙ୍କ ଜଘନ୍ୟ ହତ୍ୟାଲୀଳା ଯୋଗୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମେତ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଏ ଓ ସମଗ୍ର ଦେଶବାସୀ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ୧୯୧୯ ଡିସେମ୍ବର ଅମୃତସର ଅଧିବେଶନର ଦିନକ ପୂର୍ବରୁ ମଣ୍ଟେଗୁ ଚେମସ୍‌ଫୋର୍ଡ଼ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଫଳରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନ ନରମି ଗଲା ଓ ଇଂରେଜ ସରକାର ସହିତ ମିଳାମିଶା ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ସେ ଦେଖିଥିଲେ । ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ରଖି ସରକାରଙ୍କୁ ସହଯୋଗ କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ସେ ପାଶ୍ କରାଇ ନେଇଥିଲେ । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ସମର୍ଥକ ଥିଲେ ଜିନ୍ନା । ଅନେକ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଅବଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନୋଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ନାପସନ୍ଦ କରୁଥାନ୍ତି । ୧୯୨୦ ମେ, ଜୁନ୍‌ରେ ଏପରି ଦୁଇଟି ଘଟଣା ଘଟିଲା ଯାହା ଭାରତବର୍ଷରେ ଦାବାଗ୍ନି ପରି ବ୍ୟାପିଗଲା । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଇଂଲଣ୍ଡର ହାଉସ୍ ଅଫ୍ କମନ୍ସ ଡାୟାରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନୁମୋଦନ କରିବା । କେବଳ ଅନୁମୋଦରେ ସୀମିତ ନ ରହି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଡାୟାରଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ କଲା ଓ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ପାଉଣ୍ଡ ପୁରସ୍କାର ଦେଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ଘଟଣାଟି ତୁର୍କୀର ଅପମାନ ଯାହାକି ୧୯୨୦ ମେ ମାସରେ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କଲା । ଜର୍ମାନର ସହଯୋଗୀ ଭାବେ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ପରାଜିତ ତୁର୍କୀ ତା'ର ସମସ୍ତ ଉପନିବେଶ ହରାଇଲା । ମୁସଲମାନଙ୍କ ପବିତ୍ର ଧର୍ମପୀଠ ମକ୍କା ଓ ମଦିନା ସାଉଦି ଆରବରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସାଉଦି ଆରବକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ରରୂପେ ଘୋଷଣା କରାଗଲା ଓ ଜଣେ ଜଣାଶୁଣା ଇଂରେଜ ସମର୍ଥକ ସାଉଦି ଆରବର ଶାସକ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଜେରୁଜେଲମ୍ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ପାଲେଷ୍ଟାଇନ୍ ଓ କାର୍ବାଲା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଇରାକ୍ ମଧ ବ୍ରିଟିଶ୍ ମନୋନୀତ ଶାସକଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିଲା । ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନମାନେ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଅପମାନ ରୂପେ ଦେଖିଲେ । ଅଲ୍ଲୀ ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଲଣ୍ଡନ ଯାଇ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇ ଫେରିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଲୟେଡ଼ ଜର୍ଜ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ ଯେ ତୁର୍କୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖାଯିବ ଓ ମୁସଲମାନ୍ ଜଗତର ଖଲିଫାଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ଅସମ୍ମାନ କରାଯିବ ନାହିଁ । ଯୁଦ୍ଧ ସରିବା ପରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଏହାର ଓଲଟା କାମ କଲା ।

ତୁର୍କୀର ସୁଲତାନ୍ ଓ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମୀଙ୍କ ଖଲିଫାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପମାନ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ କରିଥାଏ । ଡାୟାରଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ

ଓ ପୁରସ୍କୃତ କରିଥିବାରୁ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ ବିଶେଷତଃ ପଞ୍ଜାବର ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ସଂପ୍ରଦାୟ ବିରକ୍ତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ବିରକ୍ତ ହେବା ସହିତ ଦେଖିଲେ ଇଂରେଜ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ପାଇଁ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଅନୁକୂଳ ସମୟ ଆଉ ଆସିବ ନାହିଁ । ଈଶ୍ୱର ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏ ଯେଉଁ ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି ତାକୁ ହାତଛଡ଼ା କରିବା ନିର୍ବୋଧତା । ଅଗଷ୍ଟ ୧୯୨୦ରେ କଲିକତାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଘୋଷଣା କରି କହିଲେ,''ଏପରି ସୁଯୋଗ ଆସନ୍ତା ଶହେବର୍ଷ ଭିତରେ ଆଉ ଥରେ ଆସିବ ନାହିଁ ।'' ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଏକ ସମୟରେ ତିନୋଟି ଲାଭ ମିଳିବ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ । କାରଣ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିବାଦ କରି ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଲଢ଼ିବେ । ଅହିଂସ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାରୁ ମୁସଲମାନମାନେ ହିଂସାଠାରୁ ଦୂରେଇଯିବେ । ଭାରତବର୍ଷ ବ୍ରିଟିଶ୍ କବଳରୁ ମୁକ୍ତ ହେବ । ଏ କଥା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ହୃଦୟ ଚାହୁଁଥିଲା କିନ୍ତୁ ବିଚାର ହୁଏତ ଭାବୁନଥିଲା ଯେ ଏପରି ଶୀଘ୍ର ଘଟିବ । ଯଦିଚ ୧୯୨୦ ଡିସେମ୍ବର ନାଗପୁର କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ ଯେ ସ୍ୱରାଜ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ମିଳିବ ।

କଂଗ୍ରେସର ଏକ ବିଶେଷ ଅଧିବେଶନ ୧୯୨୦ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ କଲିକତା ଠାରେ ବସିଲା । ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଅହିଂସା ନୀତି କଡ଼ାକଡ଼ି ଭାବେ ପାଳନ କରିବାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅଗଷ୍ଟ ୧୧ ତାରିଖରେ ଏକ ଲେଖା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଶିରୋନାମାଟି ହେଉଛି, Doctrine of the sword । ବାପୁ ଗୁପ୍ତରେ ହିଂସାକାଣ୍ଡ କରିବାକୁ କିଛି ଯୋଜନା ରଖିଥିବେ ବୋଲି ଧରିନେଇ କେତେକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଆସି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ - ଆମେ କେବେ ଖଣ୍ଡା, ବୋମାଫୋମା ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବୁ ସେ ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦିଅନ୍ତୁ । ଋଷି ଜଟା ଛିଣ୍ଡେଇ ମରିବା ଭଳି କଥା । ଏପରି ଲୋକମାନେ ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲେ ଯେ ବିନା ହିଂସାରେ ଇଂରେଜ ହଟିଯିବା ଅସମ୍ଭବ । ଅନେକ ଏଇପରି ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ବାପୁ ଜାଣିଥିଲେ ଓ ଲେଖିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅହିଂସାର ଶକ୍ତି ବୁଝାଇବା ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାମ ହେଲା । ଯଦି ବାପୁ ଅହିଂସାର ଶକ୍ତିକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ କରି ଦେଖାଇ ନ ଥାନ୍ତେ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ବୁଝିପାରି ନଥାନ୍ତୁ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ମନେକରନ୍ତି - ଇଂରେଜ ଏକ ସଂସ୍କୃତିସମ୍ପନ୍ନ, ବୀର ଜାତି ହୋଇଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସିନା ଛାଡ଼ିଦେଲା, ନହେଲେ.... । ଇଂରେଜଙ୍କ ଉନ୍ନତ ସଂସ୍କୃତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆମର କିଛି କହିବାର ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତଥା ଅହିଂସାର ଶକ୍ତି ବିଷୟରେ ସଂଶୟ ମନୋଭାବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ କିଛି କହିବାର ଅଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ ଶୁଣନ୍ତୁ –

ଉକ୍ତ ଲେଖାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝାଇଲେ, ''ଅହିଂସା ହିଂସା ଠାରୁ ଅସଂଖ୍ୟ ଗୁଣ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । କ୍ଷମା ବୀରର ଭୂଷଣ । ମୂଷା ବିରାଡ଼ିକୁ କ୍ଷମା ଦେଉଛି କହିବା ଛଳନା । .... ସେମାନେ ଯଦି ପାରନ୍ତେ ଡାୟାରଙ୍କୁ ବିଦାରି ପକାନ୍ତେ (ପାରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଭାରତୀୟମାନେ ଆପଣାକୁ ଅକ୍ଷମ ମଣନ୍ତୁ ନାହିଁ) । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଭାରତବର୍ଷକୁ

ଅସହାୟ ବୋଲି ମଣେନା । ନିଜକୁ ଅସହାୟ ଭାବେନା । ଭାରତବର୍ଷ ଓ ମୋ ନିଜର ଶକ୍ତିକୁ ମହତ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ (କାହାକୁ ହାଣିବା, ମାରିବା ଠାରୁ) ପୂରଣରେ ନିୟୋଜିତ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ମତେ କେହି ଭୁଲ୍ ବୁଝନ୍ତୁ ନାହିଁ, ଶକ୍ତି ଦୈହିକ କ୍ଷମତାରୁ ଆସେନା, ଦୃଢ଼ ଇଚ୍ଛାରୁ ଆସେ । ଜଣେ ସାଧାରଣ ଜୁଲୁର (ଆଫ୍ରିକାର ଏକ ମୂଳ ଜାତି) ଶାରୀରିକ ବଳ ସାଧାରଣ ଇଂରେଜ ଠାରୁ ଅଧିକ । କିନ୍ତୁ ଜୁଲୁ ଲୋକେ ଇଂରେଜ ପିଲାଟିକୁ ଦେଖିଲେ ପଳାଇବେ । ... ଆମେ ଭାରତୀୟମାନେ ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ସମ୍ଭବ ଯେ ଲକ୍ଷେ ଇଂରେଜ ଲୋକ ତିରିଶ କୋଟି ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଆମ ହୃଦୟରୁ ଆସୁଥିବା କ୍ଷମା (ଡାୟାରଙ୍କୁ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ) ଆମ ଶକ୍ତିର ନିଶ୍ଚିତ ପରିଚୟ ଦେବ । ଉଦାର କ୍ଷମା ଆମ ଭିତରେ ଶକ୍ତିର ତରଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବ । ଆମର ଯେତେ ଅଧୋଗତି ହୋଇଛି ସେଥିରେ ଆମ ଭିତରୁ କ୍ରୋଧ ଓ ପ୍ରତିଶୋଧ ପରାୟଣତା ଦୂର ହୋଇଯିବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଭାରତବର୍ଷ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ଅଧିକାର ମନୋଭାବ ତ୍ୟାଗ କଲେ ତା'ର ଲାଭ ହେବ - ଏକଥା କହିବାରୁ ମୁଁ କ୍ଷାନ୍ତ ହେବିନାହିଁ । ଆମକୁ ଅନେକ ଭଲ କାମ (ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାଠାରୁ) ଅପେକ୍ଷା କରିଛି । ଜଗତକୁ ଭାରତ ମୂଲ୍ୟବାନ ଅବଦାନ ଦେଇପାରିବ ।''

ଏହି ଲେଖାର ଉପସଂହାରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଛନ୍ତି,''ଯଦି ଭାରତବର୍ଷ ଅସ୍ତ୍ରଧାରଣ ନୀତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରେ ତେବେ ତା'ର ସାମୟିକ ବିଜୟ ଘଟିପାରେ । ଏପରି ଘଟିଲେ ଭାରତ ପାଇଁ ମୋ ମନରେ ଯେଉଁ ଗର୍ବ ରହିଛି ତାହା ଲୋପ ପାଇବ । ମୋର ଧ୍ରୁବ ବିଶ୍ୱାସ, ପୃଥିବୀ ପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷର ଏକ ବାର୍ତ୍ତା ଅଛି । ଅନ୍ଧ ଭାବେ ୟୁରୋପର ଅନୁସରଣ କରିବା ତା'ର କାମ ନୁହେଁ । ଭାରତବର୍ଷ ଯଦି ଖଡ୍ଗ ଧାରଣ କରିବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରେ ତେବେ ମୋ ପରୀକ୍ଷାର ସମୟ ଆସିଯିବ । ଅହିଂସା ବ୍ରତ ଜରିଆରେ ଭାରତବର୍ଷର ସେବା ପାଇଁ ମୁଁ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଛି । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଅହିଂସା ହିଁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ମୂଳ ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଯଦି ସେ ଅହିଂସା ମାର୍ଗରେ ଦେଶକୁ ଆଗେଇ ନ ନିଅନ୍ତି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଘଟାଇବାକୁ ହିଂସାବାଦୀମାନେ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ।

ଆମେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଲେଖାରୁ କିଛି ଅଂଶ ଉଦ୍ଧାର କଲୁ ୧୯୦୭ରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ କାଳ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ବାପୁ ସହସ୍ରାଧିକ ରଚନା ଲେଖିଛନ୍ତି । ନିଜ ଜୀବନରେ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ଖଣ୍ଡାଧାରରେ ଚାଲିଛନ୍ତି । ତଥାପି ବହୁବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତୀୟଙ୍କର ଅହିଂସା ନୀତି ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ଆସୁ ନଥାଏ । ୧୯୧୫ ଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପରେ କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ବଢ଼ିଚାଲିଲା । ୧୯୨୦ ବେଳକୁ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଏକଜୁଟ ହେଲା ସତ ମାତ୍ର ଅହିଂସ । ଉପରେ କାଁ ଭାଁ ଜଣେ ଅଧେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥାନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କର ମନୋଭାବ ଥିଲା - ଯେତେବେଳେ ବାପୁ କହୁଛନ୍ତି ଅହିଂସା ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଶକ୍ତି ହୋଇଥିବ ନା ! ଏହାହିଁ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଓ ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରତି ନିୟତିର ପରିହାସ । ପ୍ରଥମେ ଲୋକମାନେ ଅହିଂସାକୁ ବାପୁଙ୍କର ଏକ ରାଜନୈତିକ ଚାଲ୍ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବାପୁ ଲୋକଙ୍କୁ

ବାରମ୍ବାର ଏମିତି ଠୋକ୍‌ର ଦେଲେ ଯେ ଲୋକେ ବାଧ ହୋଇ ଭାବିଲେ - ଇଏ ଯାହା କହନ୍ତି ସେଇୟା କରିବା ମଣିଷ । ଏପରି ମଣିଷ ଅବଶ୍ୟ ବିରଳ । ପ୍ରତିପକ୍ଷ ସହିତ ଅହିଂସା ନୀତିରେ ଚଳିବା, ସଂଗ୍ରାମକୁ ଅହିଂସା କରିବା ମଣିଷ ବିରଳ ନୁହନ୍ତି, ଅଭୂତପୂର୍ବ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାରେ ବିଳମ୍ବ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ, କିନ୍ତୁ ଅହିଂସା ପାଳନ କରିବା ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ମୁସ୍କିଲ୍ ବ୍ୟାପାର । ତେବେ ଉଗ୍ର ହିଂସାଠାରୁ ଦୂରେଇ ରହିଲେ ଓ ଅଯଥା ଯୁଦ୍ଧରେ ନ ପଶିଲେ ଭାରତ ବିଶ୍ୱ ଦରବାରରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଦେଶ ଭାବେ ବାରି ହୋଇପଡ଼ିବ ।

ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଶାନ୍ତି ଚୁକ୍ତି ତୁର୍କୀ ଉପରେ ଲଦି ଦେବାର କି ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିବ ସେ ବିଷୟ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର କଳନା କରି ନଥିଲେ । ଡାୟାରଙ୍କୁ ତ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ପୁରସ୍କୃତ କଲା, ତା'ଛଡ଼ା ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଥାଇ ଭାରତ ରାଜକୋଷରୁ (ଭାରତରେ ସେବା କରିଥିବାରୁ) ମୋଟା ପେନସନ୍ ଡାୟାର ପାଇଲେ । କଠୋର ରାଓଲାଟ ଆକ୍ଟର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ୧୯୨୦ ଏପ୍ରିଲ୍‌ରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ 'ହୋମ୍ ରୁଲ୍ ଲିଗ୍'ର ସଭାପତି ଆସନ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଇଂରେଜ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏହା ବିଦ୍ରୋହ ନ ଥିଲେ ମଧ ଥିଲା ଏକ ପ୍ରତିବାଦ । ହୋମ୍ ରୁଲ୍‌ର ସଭ୍ୟମାନେ କଂଗ୍ରେସୀ ଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଇଂରେଜ କୁଶାସନ ବିଷୟରେ ଥିଲେ ମୁହଁଖୋର । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କ ସଭାପତି ହେବା ପରେ ହୋମ୍ ରୁଲ୍ ଲିଗ୍‌ର ଗୁରୁତ୍ୱ ବଢ଼ିଲା ।

ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ଭିତ୍ତିଭୂମି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୨୦ ଜୁଲାଇ ୩୦ ତାରିଖ ଠାରୁ ଅସହଯୋଗ ପାଳନ କରିବେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଜୁଲାଇ ୩୧ ତାରିଖ ଦିନଟି ସମସ୍ତେ ଅନଶନ ପାଳନ କରିବେ । ଅଗଷ୍ଟ ଏକ ତାରିଖରୁ ଅସହଯୋଗ ଆରମ୍ଭ ହେବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ଲାଟ ଚେମସ୍‌ଫୋର୍ଡ଼ଙ୍କୁ ଲେଖି ଜଣାଇଦେଲେ । ବଡ଼ଲାଟ୍ କହିଲେ,"ସବୁ ନିର୍ବୋଧ ଯୋଜନା ଭିତରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ନିର୍ବୋଧତମ ।" ଉକ୍ତିଟି ଜଣାଇଦିଏ ବଡ଼ଲାଟ ବା ଇଂରେଜ ସରକାର ଅସହଯୋଗର ପ୍ରଭାବ ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞ ଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଜୁଲାଇ ୩୧ ତାରିଖ ଦିନ ଲୋକମାନ୍ୟ ତିଳକଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଭାରତ ଆକାଶର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତମ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲା । ଫଳରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ କିଛିଦିନ ସ୍ଥଗିତ ରହିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ହୋମ୍ ରୁଲ୍ ଲିଗ୍‌ର ସଭାପତି ହେବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ 'ହୋମ୍ ରୁଲ୍' ପାଇଁ ହିନ୍ଦୀ ଶବ୍ଦ ସ୍ୱରାଜ (ସେଲଫ୍ ରୁଲ୍) ବ୍ୟବହାର କଲେ । ମାସ କେଇଟାରେ ଦେଶର ଏମୁଣ୍ଡ ସେମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଲୋକଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଲା - ସ୍ୱରାଜ । ୧୯୨୦ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ କଲିକତା ଠାରୁ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନର ବିଶେଷ ବୈଠକ ବସିଲା । ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାର ସଂକଳ୍ପକୁ କଲିକତା ଅଧିବେଶନ ଅନୁମୋଦନ କଲା । ୧୯୨୦ ଡିସେମ୍ବର ନାଗପୁର ଠାର ଅନୁଷ୍ଠିତ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନର ଯଥେଷ୍ଟ ଐତିହାସିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିଛି । ପୂର୍ବରୁ କଂଗ୍ରେସ ଦଳର କୌଣସି

ସମ୍ବିଧାନ ନଥିଲା । ନାଗପୁର ଅଧିବେଶନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରଥମ କରି କଂଗ୍ରେସର ଗୋଟିଏ ସମ୍ବିଧାନ ପାଶ୍ କରାଇନେଲେ । କେବଳ ସମ୍ବିଧାନରେ ନୁହେଁ ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଂଗ୍ରେସକୁ ଗାଁ ସ୍ତରରୁ ଗଢ଼ି ଆଣିଥିଲେ । ଗ୍ରାମ୍ୟ କମିଟି, ନଗର କମିଟି, ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ କମିଟି ଓ ସର୍ବଭାରତୀୟ କମିଟି - ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ମାତ୍ର ଆହୁରି ପୂର୍ବରୁ କଂଗ୍ରେସକୁ ଲୋକଙ୍କର ଦଳ ଭାବେ ଗଢ଼ିବାର କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ପୂର୍ବରୁ ନେତାମାନେ ସାହେବ ଢଙ୍ଗରେ ସୁଟ୍ ପିନ୍ଧି କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନକୁ ଆସୁଥିଲେ । ନାଗପୁର ଅଧିବେଶନରେ ସତେକି ଜଣେ ଯାଦୁକର ପ୍ରଭାବରେ ସମସ୍ତେ ଖଦଡ଼ ଧୋତି କୁରୁତା ପିନ୍ଧି ଆସିଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପୋଷାକ ଥାଏ ହାତବୁଣା ଧୋତି, କୁର୍ତ୍ତା ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ଧଳା ଟୋପି । ଏ ଟୋପି ଗାନ୍ଧୀ ଟୋପି ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହୋଇଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସିନା ବର୍ଷକ ପରେ ଆଉ ଟୋପି ବ୍ୟବହାର କଲେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀଟୋପି ସବୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଶୋଭା ପାଇଲା । ଦେଶରେ ଦ୍ରୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଯାଉଥାଏ । ବାପୁଙ୍କ ଭିତରେ ନୂଆ ନୂଆ ରଣକୌଶଳର ଚିନ୍ତାସବୁ ଛୁଟୁଥାଏ । ୧୯୨୧ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରୁ ତାଙ୍କ ପୋଷାକରେ ମଧ ଅଦ୍ଭୁତ ଓ ବିରାଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ବାପୁ ପିନ୍ଧିଲେ କୌପୁନୀ ପରି ଖଣ୍ଡେ ଖଦଡ଼ ଧୋତି ଓ ଶୀତଦିନେ ଖଣ୍ଡେ ଖଦଡ଼ ଚାଦର । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜୀବନରେ ବହୁବାର ପୋଷାକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ୧୯୨୧ ସେପ୍ଟେମ୍ବରରୁ ଏଇ ଯେଉଁ ନୂଆ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଲେ ମୃତ୍ୟୁଯାଏ ତାହା ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହିଲା । ଆମେ ସିନା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏଇ ପୋଷାକରେ ଦେଖିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ, ଯେତେବେଳେ ନୂଆ କରି ପିନ୍ଧିଲେ ଏ ପୋଷାକ ସପକ୍ଷରେ ବିପକ୍ଷରେ ତୁମୁଳ ଝଡ଼ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ ତାଙ୍କର ଏ ପୋଷାକ ଦେଖି ବିରକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏଇ କୌପୁନୀ ପିନ୍ଧା ଫକୀର ବେଶ ପଛରେ ଏକ ଇତିହାସ ଅଛି ଓ ଏହା ତାଙ୍କୁ ଖାପିଲା । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ ତାଙ୍କୁ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟରେ କହିଥିଲେ ଫକୀର । ଅହିଂସା ଯୁଦ୍ଧର ସେନାପତିଙ୍କୁ ଆଉ କ'ଣ ସାଞ୍ଜୁ, ଶିରସ୍ତ୍ରାଣ ପୋଷାକ ସାଜିଥାନ୍ତା ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ଇଲାକା କାଥିଆବାଡ଼ରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ଫକୀର ସୁଲଭ ପୋଷାକକୁ ଆଦରି ନେଲେ । କାଥିଆବାଡ଼ରେ ତାଙ୍କ ଜ୍ଞାତି କୁଟୁମ୍ବମାନେ ଶୋକ ପାଳନ କରୁଥିବା ବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ଓ ଛାତି ଖୋଲା ରଖନ୍ତି ଓ ଖଣ୍ଡେ ଲୁଗା ପିନ୍ଧନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ କ'ଣ ଶୋକ ପାଳୁଥିଲେ ? ହଁ, ଇଂରେଜ ଶାସନ ଅଧୀନରେ ରହିବାର ଶୋକ ସେ ପାଳନ କଲେ । ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଲା ପରେ ମଧ ତାଙ୍କର ଶୋକ ଶେଷ ହେଲା ନାହିଁ । ବରଂ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ମଧରେ ହଣାକଟା ଦେଖି ତାଙ୍କ ଶୋକ ବଢ଼ିଲା । ତା'ଛଡ଼ା ନିଜେ ଗରିବ ଚାଷୀଟିଏ ପରି ଦିଶିଲେ ଯାଇ ସେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରତିନିଧି ହୋଇପାରିବେ ବୋଲି ତାଙ୍କ ମନରେ ଚିନ୍ତା ପଶିଲା । ବାପୁଙ୍କ ସେକ୍ରେଟେରୀ କୃଷ୍ଣ ଦାସ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ମଥୁରାରେ ଥିବା ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ହଠାଦ୍ କୌପୁନୀ ବସ୍ତ୍ରପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ କୌପୁନୀ ପୋଷାକ ଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିହେବ ନାହିଁ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ,

ଏଇ ପୋଷାକରେ ତାଙ୍କର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରକଟିତ ହେଲା ।

ଐତିହାସିକ ନାଗପୁର ବୈଠକରେ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଉଛି, ଗାନ୍ଧିଜୀ, 'ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ସ୍ୱରାଜ'ର ବ୍ୟବହାର ବନ୍ଦ କରି କେବଳ ସ୍ୱରାଜ ବୋଲି କହିଲେ । ଏହାର ଇଙ୍ଗିତ ଭାରତବର୍ଷ ଡୋମିନିଅନ୍ ଷ୍ଟେଟସ୍ ଚାହେଁନା, ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଚାହେଁ । ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ବାପୁଙ୍କୁ ଆଉ ଦଶବର୍ଷ ଲାଗିଗଲା । କଂଗ୍ରେସର ଏପରି ମନୋବୃତ୍ତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରତିବାଦରେ ଜିନ୍ନା କଂଗ୍ରେସ୍ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ସ୍ମରଣ କରାଯାଇପାରେ ଯେ ବର୍ଷକ ପୂର୍ବରୁ ଅମୃତସର ଅଧିବେଶନରେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଜିନ୍ନା ଏକ ମନରେ କାମ କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମ୍ମାନ କରୁଥିବା ଆନି ବେସାନ୍ତ ଓ ମଦନମୋହନ ମାଳବ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀ ବିରୋଧୀ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ରହିଲେ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଗାନ୍ଧୀ ପଚ୍ଛୁଆରରେ ଚାଲିଲେ । ଏପରିକି ତିଳକଜୀ ୧୯୨୦ ମେ ମାସରୁ ପରିସ୍ଥିତି ଚାପ ଅନୁଭବ କରି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ, ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଖିଲାଫତ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସମର୍ଥନ କରିବେ ।

ପ୍ରଥମରୁ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ଅସହଯୋଗର ଏକମାତ୍ର ପନ୍ଥା ହେବ ବୋଲି ଚିନ୍ତା କରାଯାଉଥିଲା । ମାତ୍ର ପରେ ପରେ କେତୋଟି ବିଷୟ ଯୋଗ କରାଗଲା । ଇଂଲଣ୍ଡରୁ ଆମଦାନୀ ହେଉଥିବା ଲୁଗା ବର୍ଜନ କରିବା ଓ ସବୁ ସହରମାନଙ୍କରେ ଗଦା ଗଦା ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ପୋଡାଯିବା ଅସହଯୋଗର ମୁଖ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚିନ୍ତା କରି ସରକାର ସହିତ ଆଉ କେତୋଟି ଅସହଯୋଗ ଯୋଡିଲେ । ପିଲାଙ୍କୁ ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ନେଇ ଆସି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରାଗଲା । ହଜାର ହଜାର ପିଲା ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରୀ କଲେଜ ଛାଡିଲେ । ବନାରସର କାଶୀ ବିଦ୍ୟାପୀଠ, ଅହମଦାବାଦର ଗୁଜୁରାଟି ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଓ ଆଲିଗଡ ମୁସଲିମ କଲେଜରେ ସରକାରୀ କଲେଜ ଛାଡି କେତେକ ନାମ ଲେଖାଇଲେ । ଅନେକେ ପାଠରେ ଡୋରି ବାନ୍ଧି ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଝାସ ଦେଲେ । ଇଂରେଜ ସରକାର ପ୍ରଦତ୍ତ ପଦପଦବୀ ଫେରାଇଦେବା ଥିଲା ଅସହଯୋଗର ଅନ୍ୟତମ ପଦକ୍ଷେପ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଭାଗ ନେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଯୁଦ୍ଧ ପଦକ ପାଇଥିଲେ ତାହା ଫେରାଇ ଦେଲେ । ଜାଲିଆନାୱାଲା ଗଣହତ୍ୟାର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ପୂର୍ବରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତାଙ୍କର ନାଇଟ ଉପାଧି ଫେରାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏହି ଦୁଇ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଅନେକ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ରାୟବାହାଦୂର ପ୍ରଭୃତି ଉପାଧି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ସରକାରୀ କୋର୍ଟ କଚେରୀ ବର୍ଜନ ଥିଲା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚତୁର୍ଥ ଆହ୍ୱାନ । ଯାହା ମକଦ୍ଦମା ଅଛି ସେ ସବୁ କୋର୍ଟ ବାହାରେ ପଞ୍ଚାୟତ ସମାଧାନ କରିବା ତାଙ୍କର ଏଇ ଆହ୍ୱାନରେ ମୋତିଲାଲ ଓ ତାଙ୍କର ଉଦୀୟମାନ ଯୁବକ ପୁତ୍ର ଜବାହରଲାଲ ଆଲାହାବାଦ କୋର୍ଟ ଛାଡିଲେ । କଲିକତାରୁ ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ, ଗୁଜୁରାଟରୁ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ, ବିହାରରୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ, ମାଡ୍ରାସରୁ ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ ଓ ପ୍ରକାଶନ୍- ଯେଉଁମାନେ କି ଓକିଲାତିରୁ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଓକିଲାତି

ଛାଡିଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ସାରାଦେଶରେ ହଜାର ହଜାର ଓକିଲ ସେମାନଙ୍କ ବୃତ୍ତି ଛାଡିଦେଲେ । ଆପଣମାନେ ଏସବୁ ଜାଣିଥିବେ କିନ୍ତୁ କଳ୍ପନା କରନ୍ତୁ ଏଇକଥା ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଶୀବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ସାଧାରଣ ଓକିଲଟିଏ ପରିବାର ପୋଷିବ କିପରି ସେକଥା ଚିନ୍ତା ନ କରି ତା ବୃତ୍ତି ଛାଡିଦେଲା ! ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆହ୍ୱାନରେ ହଜାର ହଜାର ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ ଚାକିରୀ ଛାଡିଲେ । କେତେ ହାକିମଙ୍କ ପାଖରେ ଗୋଡ ଭାଙ୍ଗି ଛିଡା ହୋଇ ପାଇଥିବା ଚାକିରୀକୁ ସେମାନେ ଜଣେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଆହ୍ୱାନରେ ଛାଡିଦେଲେ ! ସାରା ଭାରତବର୍ଷ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇଲା, ଭକ୍ତିକଲା କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବନାହିଁ, ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକ ଗଭୀର ଅବେଗ ବନ୍ଧନରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇଗଲା । ଦେଶ ସାରା ଟ୍ରେନରେ ଘୂରିବୁଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସହଯୋଗର ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରୁଥାନ୍ତି । ଯାତ୍ରା ପାସେଞ୍ଜର ଟ୍ରେନର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ । ବଡ ଷ୍ଟେସନମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରବଳ ଭିଡ ହୁଏ । ଥରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଛୋଟ ଷ୍ଟେସନ ବାଟ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟ୍ରେନ ଯାଉଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଲୋକେ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ଖବର ପ୍ରଚାର ହୋଇଗଲା ଯେ ସେ ଷ୍ଟେସନରେ ଟ୍ରେନ ରହିବ ନାହିଁ । ଲୋକେ ଯାଇ ରେଳ ଲାଇନ ଉପରେ ଶୋଇ ରହିଲେ । ଅଗତ୍ୟା ଗାଡି ଅଟକିଲା । ନିଦରୁ ଉଠି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଡବା ଦ୍ୱାର ପାଖକୁ ଆସିଲେ । ଲୋକେ ଜାଣିଲେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ନିଦରୁ ଉଠିବାକୁ ପଡିଲା । ସମସ୍ତେ ଆଣ୍ଠୁମାଡି ବସିଲେ ଓ ହାତଯୋଡି କାନ୍ଦିଲେ ।

ଅସହଯୋଗର ପଞ୍ଚମ ନୀତି ଥିଲା ନିର୍ବାଚନ ବର୍ଜନ । କଂଗ୍ରେସ କାଉନ୍‌ସିଲ, ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ବା ଆସେମ୍ବ୍ଲି ନିର୍ବାଚନରେ ଭାଗ ନେବ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ନୀତିଟି ଉପରେ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇନଥିଲେ । ମାତ୍ର ଦେଖାଗଲା ଯେ ଏହିନୀତି ସବୁଠାରୁ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୋଇଛି । ନିର୍ବାଚନ ଜିଣି କେତେକ କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ଚେୟାରମ୍ୟାନ ଓ ମନ୍ତ୍ରୀ ହେବାକୁ ସଜ ହେଉଥିଲେ । ତେବେ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମାନିନେଲେ । କେବଳ ନିର୍ବାଚନରେ ଭାଗନେବା ପାଇଁ ମୋତିଲାଲ୍, ଚିତ୍ତରଂଜନ ଓ ସୁଭାଷ ବୋଷ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ କଂଗ୍ରେସରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ସ୍ୱରାଜ ଦଳ ଗଢ଼ିଲେ । ଅସହଯୋଗର ନୀତିସବୁ ଗୃହୀତ ହେବା ସହିତ ନାଗପୁର ଅଧିବେଶନରେ ସୂତାକାଟିବା ଓ ଲୁଗାବୁଣିବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଦଳୀୟ ନୀତି ଭାବେ କଂଗ୍ରେସ ଗ୍ରହଣ କଲା । ତିଳକଙ୍କ ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କୋଟିଏ ଟଙ୍କା ଚାନ୍ଦା ଉଠାଇବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇଗଲା । ସରକାରକୁ କୌଣସି କର ନ ଦେବା ଥିଲା ଅସହଯୋଗର ଚରମ ନୀତି । ଗାନ୍ଧୀ ଏହା ଘୋଷଣା କଲେ, ମାତ୍ର ପାଳନ କଲେ କିଛିମାସ ପରେ । ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ନୁହେଁ, ଏଥିପାଇଁ ବମ୍ବେ ନିକଟରେ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲି ତାଲୁକଟିକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାଛିଥିଲେ ।

ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବା ପରେ ମହମ୍ମଦ ଅଲ୍ଲୀ ଓ ସୌକତ ଅଲ୍ଲୀ ଦୁଇଭାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖେ ପାଖେ ରହିଲେ । ଏ ଦୁଇଭାଇ ଥିଲେ ମୁସଲମାନଙ୍କ

ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତା । ଅଲ୍ଲୀ ଦୁଇଭାଇ ଅହିଂସାକୁ ନୀତିଗତ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଗଲେ । ଏଇଟା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବଡ ସଫଳତା । ତେବେ ଦୁଇଭାଇ ବେଳେ ବେଳେ ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ତେଜିତ କଲା ପରି ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥାନ୍ତି । ବଡଲାଟ ଏ ବିଷୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଣିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କଥା ମାନି ଦୁଇଭାଇ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ଅନୁତାପ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଅଲ୍ଲୀ ଭାଇ ଦୁହେଁ, ଅଶାଳୀନ ଭାଷା ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅକ୍ରୋଶମୂଳକ ଆକ୍ଷେପ ହୁଏତ କରିଥିବେ, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୟଂ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାରିଆଡ ବୁଲି ନିଜେ ଯେଉଁଭଳି କଡା ଭାଷାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥିଲେ ତାହା ପଢ଼ିଲେ ଏବେବି ମୁଣ୍ଡ ଘୂରେଇଯାଏ । ସୌକତ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ସେ କହିଥିଲେ - ତୁମେ (ଇଂରେଜମାନେ) ଆମକୁ ଶୂଳୀରେ ଚଢ଼େଇପାର, କାରାଗାରରେ ଫିଙ୍ଗିପାର କିନ୍ତୁ ଆମ ସହଯୋଗ ଆଉ ପାଇବ ନାହିଁ । ଯାହାକିଛି ସହଯୋଗ ପାଇବ ତାହା ଫାଶୀ ଖୁଣ୍ଟରୁ ବା ଜେଲଖାନାରୁ କିନ୍ତୁ ଆମ ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗ ଠାରୁ ନୁହଁ ! ତୁମେ ଆସେମ୍ବ୍ଲିରୁ ବା ସରକାରୀ ଦପ୍ତରରୁ ଆମ ସହଯୋଗ ପାଇବ ନାହିଁ (ନିର୍ବାଚନ ଓ ଚାକିରୀ ବର୍ଜନ ଅସହଯୋଗର ନୀତି ଥିଲା) ।

ପୁଣି କହିଥିଲେ - ଆଜିର ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସଇତାନୀର ପ୍ରତୀକ । ଯେଉଁମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ସେମାନେ ସଇତାନକୁ ଭଲ ପାଇପାରିବେ ନାହିଁ । ଏଇ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଯେଉଁ ଜଘନ୍ୟ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଛି, ସେଥିପାଇଁ ଈଶ୍ୱର ଓ ଏ ଦେଶ ନିକଟରେ ଯଦି କ୍ଷମା ନମାଗେ ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ ଧ୍ୱଂସ ହେବ । ଆଉ ପାଦେ ଆଗେଇ ଯାଇ ମୁଁ କହିବି, ଯଦି ସେ କ୍ଷମା ନ ମାଗେ ତେବେ ଏଇ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ବାପୁ ! ଅଲ୍ଲୀ ଦିଭାଇ କଣ ଏହାଠାରୁ କଡା ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଆପଣ ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମଗାଇଲେ ! ଯେଉଁମାନେ ଭାବୁଥିଲେ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ତେଜ ହରଣ ହେଲାଣି ଓ ସେ ରୋଗା ହୋଇଗଲେଣି, ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଏପରି ଭାଷଣ ଶୁଣି ଚକିତ ହେଲେ ଓ ତାତି ଉଠିଲେ । ପୁଣି ଥରେ ଭାରତବର୍ଷ ଉଠିଲା ପଡିଲା । କୁମାରିକା ଠାରୁ ହିମାଳୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜୟଧ୍ୱନୀରେ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହେଲା । ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ ତାଙ୍କର ଜୟ ଜୟକାର ନକରି "ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ୍ କି ଜୟ" ଧ୍ୱନୀ ଦିଅ । ମାତ୍ର ଏହା କ୍ୱଚିତ ପାଳିତ ହେଉଥିଲା ।

ଭାରତୀୟ ନେତା ଓ ବ୍ରିଟିଶ ଅଫିସରଙ୍କର ଏକ ମିଳିତ ସଭା ଡକେଇବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡଲାଟ ଚେମ୍ସଫୋର୍ଡଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଏହି ସଭାରେ ଅମୃତସରର ନରସଂହାର, ଖିଲାଫତ୍ ଆନ୍ଦୋଳନର ସମସ୍ୟା ଆଲୋଚିତ ହେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ସ୍ଥିର ହୋଇଥାଏ । ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଚେତେଇ ଦେଇ କହିଥାନ୍ତି,"ଯଦି ଝଡକୁ ଏଡେଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ତେବେ ଆମ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତୁ ।" ଭାରତବର୍ଷରେ ବଡଲାଟଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ସରି ଆସୁଥାଏ । ଆଉ କେତେ ସପ୍ତାହ ପାଇଁ ସେ ଝାମେଲାରେ ପଶିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ଏପ୍ରିଲ ୧୯୨୧ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଲର୍ଡ ରିଡିଂଗ୍ ଭାରତର ବଡଲାଟ ପଦ ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ଲଣ୍ଡନରୁ ଆସିଲେ । ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ରିଡିଂଗ୍ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ମଣିଷ ଥିଲେ । ଜାହାଜରେ ବୋଲହାକ କରିବା କାମରୁ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ । ପରେ ସେ ଫଳ ବ୍ୟବସାୟ କଲେ

ଓ ଆଇନ୍‌ପାଠ ପଢ଼ିଲେ । ମୋଟ ଉପରେ ରିଡିଂଗ୍ ଖୁବ୍ ତଳସ୍ତରରୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସୋପାନକୁ ଉଠିଛନ୍ତି । ରିଡିଂଗ୍ ଜଣେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନାର ମଣିଷ । ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଦୁହିଁଙ୍କ ଆଲୋଚନାରେ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଓ ଇଂରେଜ ଅଫିସର ଉଭୟେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ମନୋଭାବ, ଶତ୍ରୁ ସହିତ ଏତେ ବନ୍ଧୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା କ'ଣ ? ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନାର ଟିକିନିଖି ବିବରଣୀ ରିଡିଂଗ୍‌ଙ୍କ ପୁତ୍ର ଓ ଜୀବନୀଲେଖକ ଦୀର୍ଘକାଳ ପରେ ୧୯୪୫ରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ୧୯୨୧ ମେ୧୪ ଓ ୧୫ରେ ସିମିଳା ଠାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ବାରଘଣ୍ଟା ଆଲୋଚନା କରି ରିଡିଂଗ୍ ପୁଅ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ,''ଖଦୀର ଧୋତି ଓ ଟୋପି ପିନ୍ଧି ଖାଲିପାଦରେ ସେ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଭେଟି ମୋର ମନେ ହେଲା, ଜଣକୁ ଆକର୍ଷଣ କରିବା ଭଳି ଯାଙ୍କ ଠାରେ କିଛି ନାହିଁ । ରାସ୍ତାରେ ଭେଟ ହୋଇଥିଲେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ସେକେଣ୍ଡକ ପାଇଁ ନ ଅନେଇ ମୋ ବାଟରେ ଆଗେଇଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେ କଥା କହିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ଧାରଣା ବଦଳି ଚାଲେ । ସେ ସଳଖ କହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଚମତ୍କାର । ଯେଉଁ ଶବ୍ଦଗୁଡିକ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ତାର ମୂଲ୍ୟ ଭଲଭାବେ ବୁଝିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କଠି କିଛି ଦ୍ୱନ୍ଦ ନଥାଏ ଓ ସେ ଯାହା କହନ୍ତି ସେଥିରେ ଆନ୍ତରିକତା ଭରି ରହିଥାଏ । କେବଳ କେତେକ ରାଜନୈତିକ ବିଷୟ ବାଦ୍ ଦେଇ ମୁଁ ଏପରି କହୁଛି । ମୋର ହୃଦୟଙ୍ଗମ ହୋଇଛି ଯେ ତାଙ୍କର ଧର୍ମମତ ଗୁଡିକ ପ୍ରତି ସେ ଖୁବ୍ ବିଶ୍ୱସ୍ତ । ଅହିଂସା ଓ ପ୍ରେମ ବଳରେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇପାରିବ - ତାଙ୍କର ଏ ଅଗାଧ ବିଶ୍ୱାସ ଏକପ୍ରକାର ମତାନ୍ଧତାର ପାଖାପାଖି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଧାର୍ମିକ ଓ ନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ କେବଳ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ନୁହେଁ, ମହାନ୍ । ତେବେ ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ଯେ ସେ କିପରି ଏହାକୁ ରାଜନୀତିରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବେ ସେ କଥା ମୋର ବୋଧଗମ୍ୟ ହେଉନାହିଁ ।''

ରିଡିଂଗ୍ ଯେତେବେଳେ ବଡ଼ଲାଟ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଭାରତ ବାହାରିଲେ ସେତେବେଳେ ଭାରତ ବିଷୟରେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଇଂରେଜ କୂଟନୀତିଜ୍ଞମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ସତର୍କ କରିଦେଲେ । କହିଲେ, ଏ ଚତୁର ଶଠ ସହିତ ସାବଧାନ ଭାବେ ଚଳିବାକୁ ହେବ । ଗାନ୍ଧୀ ରିଡିଂଗ୍ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଆସି ସତ୍ୟ,ଅହିଂସା ଓ ପ୍ରେମ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର କ'ଣ ଉପଲବ୍ଧି ସବୁ ଅଛି ସେ ବିଷୟରେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ରିଡିଂଗ୍ ଭାବିଥିବେ, ବାପ୍‌ରେ ! ସେ ଲଣ୍ଡନରୁ ଯାହା ଶୁଣିକରି ଆସିଥିଲେ ଏ ଗାନ୍ଧୀ ତ ତାଠାରୁ ବହୁଗୁଣରେ ସାଂଘାତିକ ! ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପ୍ରତିନିଧି ଆଗରେ ତାଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ, ଦାବୀ, ଅନୁରୋଧ ପେଶ୍ ନକରି ଚର୍ଚ୍ଚଫାଦରଙ୍କ ଭଳି କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେଣି । ଦେଖାଯାଉ ଆଗକୁ କ'ଣ ହେଉଛି ଭାବି ରିଡିଂଗ୍ ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଲେ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ନୈତିକତା ଓ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଆନ୍ତରିକ କଥା ତାଙ୍କ ଠାରେ ଭେଦିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସୌଜନ୍ୟବୋଧ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କଲା । ଲଣ୍ଡନରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ସବୁ ତାଙ୍କୁ କାନେ କାନେ ଶିଖା ଯାଇଥିଲା ସେଗୁଡା ରିଡିଂଗ୍ ଭୁଲିଗଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନୈତିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ସ୍ତର ଅତି ଉଚ୍ଚରେ ବୋଲି ସେ ଉପଲବ୍ଧି

କଲେ । ଧର୍ମ ଓ ନୈତିକତାକୁ ମହାତ୍ମା କିପରି ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବେ ସେ କଥା ଅବଶ୍ୟ ସେ ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେବେ ମହାତ୍ମା ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ ଯେ ଭାରତୀୟମାନେ ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା ଓ ପ୍ରେମ ବଳରେ ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ହେଲେ ଇଂରେଜମାନେ ଆପେ ହଟିଯିବେ । ଏପରି କଥା ଜଣକୁ ଯେପରି ଗଭୀର ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ସେପରି ପ୍ରହେଳିକା ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ରିଡିଂଗ୍‌ଙ୍କ ମନରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ ଆସୁଥାଏ - ସତେ କ'ଣ ଅହିଂସା ଓ ପ୍ରେମ ବଳରେ ଇଂରେଜମାନେ ହଟିଯିବେ ?

କିନ୍ତୁ ରିଡିଂଗ୍‌ଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଜଣା ପଡିଲା ତାଙ୍କ ମନରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ ନାହିଁ । ସେ ଜଣକ ପରେ ଜଣେ ସବୁ ନେତାଙ୍କୁ ଜେଲ୍ ପଠାଇଦେଲେ - ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ! ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତ ଜେଲ ପଠାଇଲ, ମୁଖ୍ୟ ଆସାମୀଙ୍କୁ ଛାଡିଦେଲ କିପରି ଓ କାହିଁକି ? ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବାକୁ ଲଣ୍ଡନରୁ ବାରମ୍ବାର ଖବର ଆସୁଥାଏ । ପ୍ରାଦେଶିକ ଇଂରେଜ ଗଭର୍ଣ୍ଣରମାନେ ମଧ୍ୟ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଏହି ଅନୁରୋଧ କରୁଥାନ୍ତି । ବଡଲାଟ କହୁଥାନ୍ତି- ଅପେକ୍ଷା କର, ସେ ବେଳ ଆସୁ । ଅସଲକଥା ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ପଡିଗଲେ !

ବ୍ରିଟିଶ ସେନାବାହିନୀର ସେବା କରିବା ଇସ୍‌ଲାମ୍ ବିରୋଧୀ ବୋଲି ଅଲ୍ଲୀ ଦୁଇଭାଇ ବିଭିନ୍ନ ସଭାରେ କହି ବୁଲିବାରୁ ଦୁଇବର୍ଷ ଜେଲଦଣ୍ଡ ପାଇଲେ । ଏ ଘଟଣା ପରେ ଅସହଯୋଗକୁ ଆହୁରି କଡାକଡି ଭାବେ ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରିଣୀ କମିଟି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଲା । ୧୯୨୧ ଡିସେମ୍ବର ସୁଦ୍ଧା କୋଡିଏ ହଜାର ଭାରତୀୟ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଓ ରାଜଦ୍ରୋହ ଅପରାଧରେ କାରାଦଣ୍ଡ ପାଇଥାନ୍ତି । ଅଲ୍ଲୀ ଦୁଇଭାଇ ଯଦି ରାଜଦ୍ରୋହ କଲେ ତେବେ ରାଜଦ୍ରୋହ କରିବା କଂଗ୍ରେସର ଧର୍ମ ହେଲା । ପିତା ଓ ପୁତ୍ର ଦୁଇ ନେହରୁ, ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ, ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ, ଲାଜପତ୍ ରାୟ, ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍ ଓ ବହୁ ନେତା କାରାବାସକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ୧୯୨୧ ଡିସେମ୍ବରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ହେଲେ ନବଗଠିତ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଜଣିକିଆ ସଭ୍ୟ, ନେତା, ସବୁକିଛି । ବିଭିନ୍ନ ସହରମାନଙ୍କରେ ଗଦା ଗଦା ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ପୋଡିର ମହୋତ୍ସବ ଚାଲିଲା । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଏହାର ମୃଦୁ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ କହିଲେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପୋଡିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଗରିବ ଲୋକଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟିଦେଲେ ଭଲ' ହୁଅନ୍ତା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ,'' ମୋ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ପୋଡି ମୁଁ ମୋର ଲଜ୍ଜ୍ୟାରେ ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ କଲି । ଆମର ଦରିଦ୍ର, ବସ୍ତ୍ରହୀନ ଲୋକଙ୍କୁ ବିଦେଶୀବସ୍ତ୍ର ଦେଇ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିପାରିବି ନାହିଁ । ମୋ ଲଜ୍ଜ୍ୟାକୁ ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ଗୁଡେଇ ଦେବିନି । ସେମାନେ କାମ ଚାହାନ୍ତି, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ କାମ ଦେବି(ସୂତା କାଟିବା, ଲୁଗା ବୁଣିବା ଓ କୁଟୀରଶିଳ୍ପରେ ପରିଶ୍ରମ କରିବା) । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅସହିଷ୍ଣୁ କରିଦେବ । ଏ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ କବିଗୁରୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପତ୍ରିକା ଜରିଆରେ ମତ ବିନିମୟ ଭାରତୀୟ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କୁ ଚିନ୍ତା ଖୋରାକ୍ ଯୋଗାଇଛି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଓ ଭାରତୀୟଙ୍କର ସେ ସମୟର ମନୋଭାବ କଳିବାରେ

ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ପୁଣି ଏକ ମସ୍ତବଡ ଭୁଲ୍ କଲା । ଓୟେଲସର ଯୁବରାଜ ସମଗ୍ର ୟୁରୋପ ଓ ଆମେରିକାରେ ଖୁବ୍ ଲୋକପ୍ରିୟ ଥିଲେ। ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଭାବିଲା, ଭାରତରେ ଯେଉଁ ଝଡ ଚାଲିଛି ଯୁବରାଜ ଭାରତ ଗଲେ ଝଡ କିଛି ପରିମାଣରେ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯିବ। ଏହି ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ୧୯୨୧ ଖୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଶେଷ ବେଳକୁ ଯୁବରାଜ ବମ୍ବେରେ ପହଞ୍ଚିଲେ। ତାଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ। ଯୁବରାଜ ଯୁଆଡେ ଗଲେ ସେଠାରେ ରାସ୍ତାଘାଟ, ଦୋକାନ ବଜାର, ସବୁ ଶୁନ୍‌ଶାନ୍। କିଛି ଲୋକେ ଯୁବରାଜଙ୍କୁ କଳା ପତକା ଦେଖାଇଲେ। ଏତିକିରେ ଲୋକେ ଅଟକିଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନ ବଳିଷ୍ଠ ହୋଇଥାନ୍ତା। କିନ୍ତୁ ବମ୍ବେ ସହରରେ ଭଲ ରକମର ହିଂସା ଘଟିଗଲା। କଥା ହେଉଛି, ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ମିଶି ଅସହଯୋଗ କରୁଥିଲେ। ପାର୍ଶୀ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ବା ଇହୁଦୀ(ଏମାନେ କିଛି କିଛି ସଂଖ୍ୟାରେ ବମ୍ବେରେ ଥିଲେ) ଅସହଯୋଗରେ ମିଶି ନଥିଲେ। ଅସହଯୋଗୀମାନେ ଏମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ ଏମାନଙ୍କ ଦୋକାନ ବଜାର ବନ୍ଦ କରାଇଥିଲେ ହୋଇଥାନ୍ତା। ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ଦୋକାନ ଖୋଲିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଦୋକାନ ଭାଙ୍ଗିବା, ପାର୍ଶୀଙ୍କ ସାଇରେ ନିଆଁ ଲଗାଇବା ସେମାନଙ୍କ ଝିଅ ବୋହୂଙ୍କୁ ଟଣାଓଟରା କରିବା ବିଷୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅସହ୍ୟ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ। ବମ୍ବେ ଦଙ୍ଗାକୁ ଦମନ କରିବା ପାଇଁ ପୋଲିସକୁ ଗୁଳି ଚଳାଇବାକୁ ପଡିଲା ଓ ପୋଲିସ ଗୁଳିରେ ଅଠାବନ ଲୋକ ମଲେ। ନଭେମ୍ବର ୧୯୨୧ ଚବିଶ ତାରିଖ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗଭୀର ଦୁଃଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଲେଖିଲେ, ''ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ମୁଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଆସୁଛି। କାରଣ ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଭାରତ ବଞ୍ଚିପାରିବ ନାହିଁ। ......(ବମ୍ବେରେ) ଯେଉଁ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଘଟିଲା ସେଥିରେ ମୁସଲମାନମାନେ ମୁଖ୍ୟଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କଲେ।'' ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଚାପି ରଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ। ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଏହା ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ। ଗାନ୍ଧିଜୀ ପାଞ୍ଚଦିନ ଅନଶନ କଲେ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାରବାର ଦେଖି ଇଂରେଜ ଓ ଭାରତୀୟ ଉଭୟେ ଥଳକୂଳ ପାଇଲେ ନାହିଁ। ଭାରତୀୟ, ବିଶେଷତଃ ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀମାନେ ଭାବିଲେ, ଇଏ ଅହିଂସା ପାଳନ କରିବେ ବୋଲି କ'ଣ ଟିକିଏ ହିଂସା ସହିବେନି ? ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ପାଇଁ ଅହିଂସା ସହିତ କିଛି ହିଂସା ମିଶିଲେ କ୍ଷତି କ'ଣ ? ଅନେକ ଭାରତୀୟ ଭାବୁଥିଲେ କିଛି ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଘଟିଗଲେ ସରକାର ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଇଦେବ। ନାଗପୁର ଅଧିବେଶନରେ ବାପୁ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ- ବର୍ଷକ ଭିତରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳିବ। ବର୍ଷେ ଗଲା, ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳିଲା ନାହିଁ। ଏହାର କାରଣ, ହିଂସାବାଦୀ ଭାରତୀୟମାନେ କୁହାକୁହି ହେଲେ ବାପୁ ଟିକିଏ ଆଖି ବୁଜି ଦେଲେ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଦେଖିଲା କାମ କରନ୍ତେ ଓ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହୁଅନ୍ତା। ଇଂରେଜମାନେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ କିପରି ଅହିଂସା ନୀତିରେ ଅଟଳ ରହୁଛନ୍ତି ଭାବି ବିସ୍ମିତ ହେଉଥିଲେ। ସରକାର ବୁଝୁଥିଲା, ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଘଟିଲେ ତିରିଶ କୋଟି ଲୋକଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ ଚପାଇ ହେବ ନାହିଁ। ଗାନ୍ଧିଜୀ

ବୁଝାଉଥିଲେ, ଅହିଂସା ଉପରେ ଭାରତୀୟଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆସ୍ଥା ନ ଥିବାରୁ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଉନାହିଁ । ହିଂସା ଦରକାର ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଗରେ କହିବାକୁ ସେତେବେଳେ କାହାର ସାହସ ନଥିଲା । ଖୁବ୍ କମ୍ ଭାରତୀୟ ସାହେବୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବା ପାଇଁ ସାହସ କରୁଥିଲେ । ୧୯୧୬ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ ହିନ୍ଦୁଶାସ୍ତ୍ର ଅହିଂସାର ପ୍ରଚାର କରିଛି । ଯଦି କେହି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରେ ଯେ କୌଣସି ହିନ୍ଦୁଶାସ୍ତ୍ର ହିଂସାର ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଛି ତେବେ ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ମାନସିକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଆସିଗଲାଣି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଗାନ୍ଧୀ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଅନ୍ଧ ସ୍ତାବକ ନଥିଲେ ।

ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀଙ୍କ ଅଥୟ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଆହୁରି କଠୋର କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ସରକାରକୁ ଖଜଣା ନଦେବା କଥା ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ମୂଳରୁ ଢୁକିଥିଲା । ମାତ୍ର ଏ କଠୋର ପନ୍ଥା ସେ ପ୍ରଥମରୁ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ନାହିଁ । ୧୯୨୧ ଶେଷ ଆଡକୁ ଦେଶର ଗୋଟିଏ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଂଶ ବାର୍ଦ୍ଦୋଳୀକୁ ବାପୁ ଅସହଯୋଗ ତୀବ୍ର କରିବା ପାଇଁ ବାଛିଲେ । ବାର୍ଦ୍ଦୋଳୀ ଗୁଜୁରାଟ ପ୍ରଦେଶର ଗୋଟିଏ ତାଲୁକ । ଏହାର ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ଚାଷୀ । ବାର୍ଦ୍ଦୋଳୀ ଲୋକେ ଖଜଣା ଦେବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ଥିର କଲେ । ବାପୁ ଜାଣିଥିଲେ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଏ ନୀତି ପାଳନ କରାଗଲେ ପ୍ରବଳ ଉତ୍ତେଜନା ଓ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଘଟିପାରେ । ତାକୁ ରୋକିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡିବ । ଗୋଟିଏ ତାଲୁକରେ ଏହା ସଫଳ ହେଲେ ଏହାର ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ପଡିବ ଓ ପରେ ସାରା ଦେଶରେ ଖଜଣା ବନ୍ଦ ନୀତି ଲାଗୁ କରାଯାଇପାରିବ । ବାର୍ଦ୍ଦୋଳୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରସ୍ତୁତି ସ୍ୱରୂପ ବାପୁ ଦେଶସାରା ଯେଉଁ ଭାଷଣ ସବୁ ଦେଲେ ଲୋକଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ପାଇଁ ସେ ସବୁ କୌଣସି ମହାନ୍ ସେନାପତିଙ୍କ ଉତ୍ସାହବାଣୀ ଠାରୁ କମ୍ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ ନଥିଲା । ନେତାଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ- ମତେ ରକ୍ତ ଦିଅ, ମୁଁ ତମକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବି । ରକ୍ତ ନେଇକରି କଥାଟି ଉହ୍ୟ ଥିଲେ ମଧ ବୁଝିହୁଏ ଯେ ନେତାଜୀ ରକ୍ତ ନେବା ପାଇଁ କୁଣ୍ଠିତ ନଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ-ରକ୍ତ ଦିଅ, ଅକୃପଣ ଭାବେ ରକ୍ତ ଦିଅ, ରକ୍ତ ନେବା କଥା ଆଦୌ ମନକୁ ଆଣନାହିଁ । ବାର୍ଦ୍ଦୋଳୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ବାପୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ- ଗୁଳିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା, ବେତମାଡ ଖାଇବା ପାଇଁ ସାରାଦେଶ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହୁ ।'' ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁ- ଏଇ ଥିଲା ତାଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ! ନିଜେ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗିବା ସ୍ୱପ୍ନରେ ସେ ବିଭୋର ରହୁଥିଲେ । ବାପୁ କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କ ରକ୍ତର ସୁଅ ଭିତରୁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଫୁଲ ଫୁଟିଛି । ହୃଦୟ ଭିତରେ ସେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରକୁ ମନେ ମନେ ଅନୁରୋଧ କରୁଥିଲେ, ତମେ ଆମକୁ ଗୁଳି କରି ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ମାରୁନାହଁ କାହିଁକି ?

ଏଇ ଅଭିଳାଷ ସୁରଟ ଠାରେ ତାଙ୍କର ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ ବକ୍ତୃତାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ବାର୍ଦ୍ଦୋଳୀ ତାଲୁକ ସୁରଟ ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଏହି ଜିଲ୍ଲାରେ ଏକ ବିରାଟ ଜନ ସମାବେଶକୁ ବାପୁ କହିଲେ, କେତେକ ଜେନେରାଲ ଡାୟାର ସେନାବାହିନୀ ସହିତ

ଆମ ଆଗରେ ଛିଡା ହୁଅନ୍ତୁ । ସତର୍କ କରି ନ ଦେଇ ସେମାନେ ଆମ ଉପରକୁ ଗୁଳି ଚଳାନ୍ତୁ । ମୋର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ଏଇ ପ୍ରାର୍ଥନା, ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିବି, ଯେପରି ବର୍ତ୍ତମାନ କରୁଛି- ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଅତର୍କିତ ଭାବେ ଗୁଳି ବର୍ଷା ହୁଅନ୍ତା । ଗୁଜୁରାଟ ପାଇଁ ଏହା ହୁଅନ୍ତା ଏକ ମହାନ୍ ଘଟଣା ।

ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ସେତେବେଳେ ଥିଲା ସତାଅଶୀ ହଜାର । ୧୯୨୨ ଫେବୃୟାରୀ ଏକ୍ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖି ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀରେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରାଯିବ ଓ ଲୋକେ ଖଜଣା ଦେବେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀର ଚାରିହଜାର ନରନାରୀ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରି ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୋଲି ଶପଥ ନେଲେ । ସାରାଦେଶରେ ଶିହରଣ ଖେଳିଗଲା । ଇଂରେଜ ସରକାରର ବୁଦ୍ଧି ହଜିଗଲା । ଦଇବ ଇଂରେଜ ସରକାରକୁ ରକ୍ଷା କଲା । ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହେବାର ସପ୍ତାହକ ଭିତରେ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶର ଘଟଣା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦାରୁଣ ଧକ୍କା ଦେଲା । ଚୌରୀ ଚୌରା ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ସହର । ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୫ ତାରିଖ ଦିନ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ସରକାରୀ ବିରୋଧୀ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ବାହାରିଥାଏ । ଶୋଭାଯାତ୍ରା ପଛରେ ଚାଲିଥିବା କେତେକ ଲୋକଙ୍କୁ ପୋଲିସ୍ କେଇଜଣ ଗାଳିଗୁଲଜ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପାଟି ଶୁଣି ଆଗକୁ ବଢୁଥିବା ଲୋକେ ପଛକୁ ଧାଇଁଲେ । ଲୋକେ ମାଡି ଆସୁଛନ୍ତି ଦେଖି ପୋଲିସ୍ ଭୟରେ ଗୁଳି ଫୁଟାଇଲା । ଗୁଳି ସରିଯିବାରୁ ଦୌଡି ଦୌଡି ସେମାନେ ଥାନା ଭିତରେ ପଶିଗଲେ । ଛୋଟ ଥାନାଟିଏ । ଥାନାର ସବୁ ଦୁଆର ବନ୍ଦ ରହିଛି ଦେଖି ଉତ୍ୟକ୍ତ ଜନତା ଥାନାରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦେଲେ । ପୋଲିସ୍ ସିପାହୀମାନେ ପ୍ରାଣ ବିକଳରେ ଦୁଆର ଖୋଲି ପଦାକୁ ବାହାରି ଆସିଲେ । ଜନତାର କ୍ରୋଧ ଥମି ନଥାଏ । ସେମାନେ ସିପାହୀମାନଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହାଣି ଜଳନ୍ତା ନିଆଁ ଭିତରକୁ ପିଙ୍ଗିଦେଲେ । ଏହିପରି ଭାବେ ଏକୋଇଶ ଜଣ ପୋଲିସ୍‌ଙ୍କୁ ପ୍ରାଣ ଦେବାକୁ ପଡିଲା ।

ଚୌରୀ ଚୌରା ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀ ଠାରୁ ବହୁତ ଦୂର । ପ୍ରାୟ ଆଠଶହ ମାଇଲ । ମାତ୍ର ଲୋକଙ୍କର ବର୍ବର ହିଂସାକାଣ୍ଡକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କ୍ଷମା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଚାରିଆଡେ ନୈରାଶ୍ୟର ଛାୟା ଖେଳିଗଲା । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀ ଅଟଳ ରହିଲେ । ସେ କହିଲେ, ଯଦି ଲୋକମାନେ ଅହିଂସା ପାଳନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇନାହାନ୍ତି ତେବେ ସେଥିପାଇଁ ଆଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅନ୍ତୁ । ସ୍ୱରାଜ ପରିବର୍ତ୍ତୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଚୌରୀ ଚୌରା ହିଂସାକାଣ୍ଡ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନଶନ କଲେ । ସରକାରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରୁ ବୋଝ ଉତୁରୀ ଗଲା । ଜେଲ ଭିତରେ ତିରିଶ ହଜାର ଭାରତୀୟଙ୍କ ସହିତ ଅଧିକାଂଶ ନେତା ଅସହାୟ ବୋଧ କରୁଥାନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାର ସୁଯୋଗ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ନଥାଏ । ବନ୍ଦୀ ଜବାହରଲାଲ୍ କାରାଗାର କକ୍ଷରେ ଛଟପଟ ହେଉଥାନ୍ତି । ପରେ ସେ ବୁଝିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବୋଧହୁଏ ଠିକ୍ । କାରଣ ବିଦ୍ରୋହୀମାନେ ଯେପରି ତାତି କରି ଥାଆନ୍ତି, ଚୌରୀ ଚୌରା ପରି ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଘଟିବାର ଆଶଙ୍କା ଥିଲା । ଏପରି ହୋଇଥିଲେ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦୃଢ଼

ଭାବେ ଦମନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ସରକାର ପାଇଥାନ୍ତା । କିଛି କାଳ ପରେ ନେତାମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବୁଝିଗଲେ । ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଓ ବିଦ୍ରୋହୀମାନେ କିନ୍ତୁ ଭିତରୁ ବାପୁଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦେଇପାରୁନଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ ତିନିବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମହାତ୍ମା ସମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଆମେ ପୁର୍ଣ୍ଣ ଅହିଂସା ପାଳି ପାରିବୁ ନାହିଁ କି ବାପୁ କେବେ ବି ତାଙ୍କ ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମର ମୁଣ୍ଡି ମାରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏଭଳି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା, ତା ସାଙ୍ଗକୁ ପୁଣି ଆଶା(ଆଶା ଏଇଥିପାଇଁ ଯେ ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଏତେ ନିକଟକୁ ଆସିପାରିଛୁ, ଆସନ୍ତାଥର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରି ରହିବା) ଲୋକଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କଡୁଥାଏ ।

ଚୌରୀ ଚୌରା ଘଟଣା ପରେ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେ ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବେ ଅନେକ ଭାବିଚିନ୍ତି ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ତାହା ୧୯୨୨ ଫେବୃୟାରୀ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ‘ଚୌରୀ ଚୌରାର ଅପରାଧ’ ଶିରେନାମାରେ ପ୍ରକାଶିତ ବାପୁଙ୍କ ଗୋଟିଏ ଲେଖାରୁ ବୁଝିହୁଏ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ,‘‘ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ମୋ ଉପରେ ଅଶେଷ ଦୟା ରହିଛି । ସେ ମତେ ତୃତୀୟ ଥର ପାଇଁ ସତର୍କ କରିଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଗଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ କଲାପରି ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ଓ ଅହିଂସ ବାତାବରଣ ଏଯାଏ ଭାରତକୁ ଆସିନାହିଁ । ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦେଳନକୁ ସିଭିଲ(ସିଭିଲ୍ ଡିସ୍ବିଡିଏନ୍ସ) ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଏ । ‘ସିଭିଲ’ର ଅର୍ଥ ଭଦ୍ର,ନମ୍ର, ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ, କଠୋର କିନ୍ତୁ ପ୍ରେମଭାବ ସମ୍ପନ୍ନ । ଏହାର ଅର୍ଥ କଦାପି ଅପରାଧ ପ୍ରବଣତା ବା ଘୃଣାଭାବ ନୁହଁ ।

୧୯୧୯ରେ ରାଉଲଟ ଆକ୍ଟ ଆନ୍ଦେଳନ ବେଳେ ଅହମଦାବାଦ, ବୀରଗ୍ରାମ,ଖେଡା, ଅମୃତସର ଓ କାସର ଠାରେ ଯେଉଁ ଭୁଲ ହେଲା ସେଥିପାଇଁ ଈଶ୍ୱର ମତେ ସତର୍କ କରି ଦେଇଥିଲେ । ମୁଁ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଲି ଓ ମୋ ଗଣନାରେ ହିମାଳୟ ପରି ବିଶାଳ ଭୁଲ ରହିଛି କହି ମଣିଷ ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ମଥାନତ କଳି । ମୁଁ ଯେ କେବଳ ଗଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ବନ୍ଦ କରିଦେଲି ସେତିକି ନୁହେଁ, ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟରୁ ମଧ୍ୟ ଓହରି ଆସିଲି ।

ଏହାପରେ ବମ୍ବେର ଘଟଣା ଜରିଆରେ ଈଶ୍ୱର ମତେ ଆଉଥରେ ସବଧାନ କରିଦେଲେ (ଇଂଲଣ୍ଡ ଯୁବରାଜଙ୍କ ଆଗମନ ବେଳେ) ।......... ଚୌରି ଚୌରା ଘଟଣା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଲା ।........ ମୁଁ ଖବର ପାଇଛି ଚୌରୀ ଚୌରା ଜିଲ୍ଲା ପୋଲିସ୍ ଲୋକଙ୍କୁ ଅବହେଳା କଣ୍ଟି । ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରନ୍ତି । ଯାହା ହେଲେବି ଉତ୍ୟକ୍ତ ଜନତା ପାଖରେ ଅତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଥିବା ପୋଲିସ୍ ସିପାହୀଙ୍କୁ ଯେପରି ବର୍ବର ଭାବେ ହତ୍ୟା କରାଗଲା, ତାହା ଆଦୌ କ୍ଷମଣୀୟ ନୁହେଁ । ଚୌରୀ ଚୌରାର ଟ୍ରାଜେଡି ମତେ ଗଭୀର ଭାବେ ଅଭିଭୂତ କଲା....... ମୋର ଦ୍ୱନ୍ଦ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଓ ଯାହାଙ୍କୁ ପାଇଲି ସେ ସବୁ ସହଯୋଗୀଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କଲି । ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ମୋ ସହିତ ଏକମତ ହେଲେ ନାହିଁ । କେତେକ ଏ ଯାଏ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ଏକମତ ନୁହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେପରି ବିଚାରବନ୍ତ ଓ କ୍ଷମାଶୀଳ ସହକର୍ମୀ ପାଇଛି ସେପରି

ସୌଭାଗ୍ୟ ବୋଧେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ହୋଇନାହିଁ । ସେମାନେ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ମୋର ଯୁକ୍ତି ଶୁଣିଲେ ଓ ମୋର ଅସୁବିଧା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ । ଏହାର ଫଳ ସ୍ୱରୁପ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜନ ସାଧାରଣ ଜାଣନ୍ତି । ଆମେ ଯେଉଁ ଆକ୍ରମଣାତ୍ମକ ଯୋଜନା କରିଥିଲେ ତାକୁ ପ୍ରାୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓଲଟେଇ ଦେବା ହୁଏତ ରାଜନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନିର୍ବୋଧତା, ମାତ୍ର ଧାର୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଗ୍ରହଣୀୟ । ସନ୍ଦେହୀମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଉଛି ଯେ ମୋର ଅପମାନ ଓ ଭୁଲ ସ୍ୱୀକାରରୁ ଦେଶ ଲାଭବାନ୍ ହେବ ।''

ଏହି ଦୀର୍ଘ ରଚନାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝାଇଛନ୍ତି ଯେ ଚୌରୀ ଚୌରା ଘଟଣା ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଞ୍ଚଳରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ସେ କହିଛନ୍ତି, ''ଚୌରୀ ଚୌରା ଘଟଣା ପ୍ରକୃତରେ ବିଶି ଆଙ୍ଗୁଠି ପରି । କଠୋର ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ ନକଲେ ଭାରତ ସହଜରେ କେଉଁ ବାଟ ଧରିବ ତାହା ଚୌରୀ ଚୌରା ଦେଖାଇ ଦେଲା ।''ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଅହିଂସ ମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ କଲାଭଳି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା କଂଗ୍ରେସ ଦଳର ନାହିଁ ଦର୍ଶାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି,''କଂଗ୍ରେସ ଦଳରେ ଏକ କୋଟିରୁ ଅଧିକ ସଭ୍ୟ ନାହାନ୍ତି । ଫେବ୍ରୁଆରୀ ଅଧା ସରିଲା, ତଥାପି ଆନକ ବାର୍ଷିକ ଚାନ୍ଦା ଚାରିଅଣା ଦେଇନାହାନ୍ତି । ସଭ୍ୟ ନିର୍ବାଚନ ଅନ୍ଧାଧୁନିଆ ଚାଲିଛି । ସମସ୍ତେ ନେଉଥିବା ଶପଥ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱସ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ କଂଗ୍ରେସଙ୍କ ଭିତରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ପାପ ରହିଛି । ହିଂସାଭାବରୁ ସମସ୍ତେ ମୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ଏମାନେ ଜେଲ ଭର୍ତ୍ତି କଲେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ମିଳିବ ନାହିଁ ।... ଆମେ ସରକାରଙ୍କୁ ମିଥ୍ୟାଚାରୀ କହୁଛୁ କିନ୍ତୁ ଆମେ ସ୍ୱୟଂ ମଧ ମିଥ୍ୟାଚାରୀ । କେବଳ ତୁଣ୍ଡରେ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ନାମ ଧରି ମୁକ୍ତିର ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ସାହସ ଆମେ କରିବା ନାହିଁ ।''

'ଆମର ପତନ ଓ ପରାଜୟରେ ବିରୋଧୀ ପକ୍ଷ ଉଲ୍ଲସିତ ହେଉ । ଆମର ଶପଥକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ଅପରାଧ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଆମେ ଭୀରୁ ଓ ଦୁର୍ବଳ ବୋଲି ଅଭିଯୁକ୍ତ ହେବା ଭଲ । ନିଜ ପାଖରେ ଅସତ୍ ହୋଇଯିବା ଠାରୁ ଜଗତ ଆଗରେ ଅସତ୍ ପରି ଦିଶିବା କୋଟିଗୁଣେ ଭଲ ।....... ଯେପରି ପ୍ରାର୍ଥନା ପକ୍ଷୀର କାକଳି ପରି ଯାନ୍ତ୍ରିକ ହୋଇପାରେ, ସେହିପରି ଅନଶନ ଶରୀରକୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଲା ଭଳି ଯାନ୍ତ୍ରିକ ହେବା ସମ୍ଭବ ।...... ଅନ୍ତରର ପୁର୍ଣ୍ଣତର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ, ଶରୀର ଉପରେ ଚୈତ୍ୟର ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିବା ଭଳି ଅନଶନ ଅଛି । ଏପରି ଅନଶନ ଆପଣାର ବିବର୍ତ୍ତନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଅନେକ ଭାବିବା ପରେ ମୁଁ ପାଞ୍ଚଦିନ ଅନଶନ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଛି । ଏହି ସମୟ ଭିତରେ ମୁଁ କେବଳ ଜଳପାନ କରିବି ।''

ସୁଭାଷ ଯଦିଚ କହିଥିଲେ, ''ବର୍ଷକ ଭିତରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳିବ ବୋଲି କହିବା କେବଳ ନିର୍ବୋଧତା ନୁହେଁ, ପିଲାଳିଆ ।'' ୧୯୨୧ରେ ସେ ଏପରି କହିଥିବା କଥା ଅବଶ୍ୟ ସତ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ଗୂଢ଼ ସତ୍ୟ ହେଉଛି ୧୯୨୨ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପାଖାପାଖି ହୋଇଥିଲେ ଓ ସତ୍ୟ ସହିତ ସାଲିସ୍ କରିଥିଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳିନଥାନ୍ତା ବୋଲି କହିହେବ ନାହିଁ । ଉପରୋକ୍ତ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ଥିଲେ । ଇଂରେଜ ନେତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଭାବୁଥିଲେ ।

ନଭେମ୍ବର ୧୯୨୩ରେ ଜଣେ ଇଂରେଜ ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କୁ ବମ୍ବେର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଲର୍ଡ ଲୟେଡ ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଛନ୍ତି । ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ ହେବା ପରେ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରି ଲର୍ଡ ଲୟେଡ କହିଲେ, ''ଗାନ୍ଧୀ ଆମକୁ ଡରେଇ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ଆମର ଜେଲଖାନାସବୁ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଗଲା । ତମେ କେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ବନ୍ଦିଶାଳାରେ ରଖିପାରିବ ତାର ଏକ ସୀମା ଅଛି । ଦେଶରେ ବତିଶ କୋଟି ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଯଦି ପରବର୍ତ୍ତି ପଦକ୍ଷେପ ନେଇ ସମସ୍ତେ କର ନଦେବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତେ । (ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏ ଯୋଜନା ଥିଲା) ତେବେ ଆମ ଦଶା କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା ସେ କଥା ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଜଣା । ପୃଥିବୀ ଇତିହାସରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପରୀକ୍ଷା ସବୁଠାରୁ ବିଶାଳ । ଏବଂ ଏହା ସଫଳତା ହାସଲର ଅଳ୍ପ ଇଞ୍ଚ ଦୂରରେ ଅଟକି ଗଲା । ସେ ଦେଶବାସୀଙ୍କ କାମନାକୁ ରୋକି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ହିଂସ୍ର ହୋଇ ଉଠିଲେ ଓ ଗାନ୍ଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେଲେ ।''

ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ କେବଳ ବିଶ୍ୱାସ କରୁନଥିଲେ, ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ଜାତୀୟ ପତାକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନେକ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଗଳ ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ଜାତୀୟ ପତାକା କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ରାଜା ରାମମୋହନ ରାୟ ୧୮୩୧ ରେ ଜାହାଜ ଯୋଗେ ଲଣ୍ଡନ ଯାଉଥାନ୍ତି । ବାଟରେ ଗୋଟିଏ ଫରାସୀ ଜାହାଜରେ ଫ୍ରାନ୍ସର ଜାତୀୟ ପତାକା ଉଡୁଥିବାର ଦେଖି ସେ ଏପରି ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହେଲେ ଯେ ତା ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବା ଭାରତର ଜାତୀୟ ପତାକା କିପରି ହେବ ସେଇ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବୁଡି ରହିଲେ । ୧୮୩୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ଲାହୋରର ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଜାତୀୟ ପତାକା ପରିକଳ୍ପନାରେ ଲାଗିପଡ଼ିଲା । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଏକତାର ରୂପରେଖ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ପାଇଁ ୧୯୧୭ ଠାରୁ ଜୋର୍‌ସୋର୍ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ଏହା ଖଦଡରେ ତିଆରି ହେବ । ଜାତୀୟ ପତାକା ତିନିରଙ୍ଗର ହେବ ବୋଲି ସର୍ବସମ୍ମତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁଠି ଅଶୋକଚକ୍ର ଅଛି, ୧୯୨୧ ବେଳକୁ ତା ସ୍ଥାନରେ ଚରଖା ଚିହ୍ନ ଥିଲା । ଏଇ ଚରଖା ଚିହ୍ନିତ ତ୍ରିରଙ୍ଗ ପତାକାକୁ ଲାହୋର ଅଧିବେଶନ ବେଳେ ୧୯୨୯ ଡିସେମ୍ବର ୩୧ତାରିଖ ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରରେ ରାବି ନଦୀକୂଳରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଜବାହରଲାଲ୍ ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିଲେ । ୧୯୩୦ ଜାନୁଆରୀ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ଏହି ପତାକା ତଳେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଭାରତୀୟ ଶପଥ ନେଇଥିଲେ । ଶପଥ ଥିଲା- ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନର ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଈଶ୍ୱର ଓ ମଣିଷ ନିକଟରେ ଅପରାଧ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ପରେ ଜାନୁଆରୀ ୨୬ତାରିଖକୁ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ର ଦିବସ ରଖାଗଲା ।

ମୁସଲମାନମାନେ ଯାହା ବି ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ନ କରିବାକୁ ଦାବୀ କରିଥାନ୍ତେ ତୁର୍କୀର ଘଟଣା ସେମାନଙ୍କୁ ଦ୍ୱନ୍ଦରେ ପକାଇଲା । ତୁର୍କୀରେ ବିପ୍ଳବ ଘଟିଲା ଓ ମୁସଲମାନ ନେତା ମୁସ୍ତାଫା କମଲ ତୁର୍କୀ ସୁଲତାନଙ୍କୁ ବିତାଡିତ କଲେ । ଫଳରେ ସୁଲତାନ ଖଲିଫା ତାଙ୍କର ଖଲିଫାତ୍ୱ ହରାଇଲେ । ତାଙ୍କ କ୍ଷମତା ଖର୍ବ ନ କରିବା ପାଇଁ

ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନ ନିରର୍ଥକ ହୋଇଗଲା । ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ନୁହେଁ, ଖଲିଫାଙ୍କ ପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନ ଶିଥିଳ ହୋଇଗଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦିଆଯାଏ ଯେ ତୁର୍କୀ ରାଜନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଖବର ନରଖି ସେ ଖିଲାଫତ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ । ଏ ଦୋଷ ଯଥାର୍ଥ । କିନ୍ତୁ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେପରି ଭାବେ ଆଗେଇଥିଲା· ତାହା ଇଂରେଜଙ୍କୁ ବିତାଡିତ କରିବା ଭଳି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଧାର୍ମିକ ବିଶ୍ୱାସରେ ଆଞ୍ଚ ଆସିବାରୁ ସେ ତାହା ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଧାର୍ମିକ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଥମେ ଓ ତାପରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ବା ରାଜନୀତି ବା ଆଉକିଛି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏଇ ମନୋଭାବକୁ କ୍ୱଚିତ୍ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ମନ ଭିତରୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଛାଡିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବାକୁ ବଡଲାଟଙ୍କ ଉପରେ ବାରମ୍ବାର ଚାପ ପଡୁଥାଏ । ତାଙ୍କର କୌଣସି ରାଜଦ୍ରୋହ ଦେଖିଲେ ଗିରଫ କରାଯିବ ବୋଲି ବଡଲାଟ ରିଡିଂଗ୍ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଲଣ୍ଡନର ନେତା ଭାରତରେ ଥିବା ଇଂରେଜ ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କର ଆଉ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ରହିଲା ନାହିଁ । ବମ୍ବେ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଲର୍ଡ ଲୟେଡ ରିଡିଂଗ୍‌ଙ୍କୁ ସିଧା କହିଲେ ଯେ ଅହିଂସା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମୁଖା । ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ଅଭିଯୋଗରେ ସେ ଗିରଫ ହେଲେ । ରିଡିଂଗ୍‌ଙ୍କ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି- ସେ (ଓ ଅନେକ ଇଂରେଜ) ଭାବିଥିଲେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଅପରାଧୀ ପରି ଗିରଫ ହୋଇଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଆଉ ମୁଣ୍ଡଟେକି ଛିଡା ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଧ୍ୱଂସ ପାଇଲା । ଅନେକ ଇଂରେଜ ଭାବୁଥିଲେ, ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ଭାରତବର୍ଷ, ଭାରତବର୍ଷ ହେଉଛନ୍ତି ସେ ଭାରତବର୍ଷ କାହିଁ ? ଭାରତ ଗୋଟିଏ ଧୂଆଁବାଣ, ଅବାସ୍ତବ । ଅଧିକାଂଶ ଭାରତୀୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଏ କଥାକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁଠି ଲୋକେ ଦେଶର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରୁନଥିଲେ ସେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା କ'ଣ ପାଇବେ ? କିଏ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବ ? ଲୋକେ ନୁହନ୍ତି, ଦେଶ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅନେକ କାମ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷ ଅଛି ବୋଲି ଭାରତୀୟଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆଣିବା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସବୁବେଳେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲେ- ସେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ । ଏବେ ବି ଭାରତବର୍ଷ ଅଛି ବୋଲି ଆମର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆସିନାହିଁ । ଆମେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ଆଦିବାସୀ, ହରିଜନ ବା ପଛୁଆ ପ୍ରଦେଶର ଅଧିବାସୀ ବୋଲି ଆପଣାକୁ ଭାବୁ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଜେଲ ଗଲେ, ନାନା କଥା ହେଲା କିନ୍ତୁ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ସେ ବନ୍ଦ କରିନଥିଲେ, ସ୍ଥଗିତ ରଖିଥିଲେ । ୧୯୨୮ରୁ ତାହା ଆଉଥରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । କାରଣ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀରେ ସରକାର ଶତକଡା ୨୫ଭାଗ ଖଜଣା ବଢେଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । କୃଷକଙ୍କ ଅବସ୍ଥାକୁ ବିଚାରକୁ ନ ନେଇ ସରକାର ଏକତରଫା ଖଜଣା ବଢେଇ ଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୨୮ ଫେବୃୟାରୀରୁ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଲେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ । ସେ ଯାଏଁ ସେ ସର୍ଦ୍ଦାର ହୋଇନଥାନ୍ତି ।

୧୯୧୫ରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସକ୍ଷାତ । ଗୋଟିଏ କ୍ଲବରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ତାଆସ ଖେଳୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର କୌଣସି ଅକର୍ଷଣ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ନାହିଁ । ସପ୍ତାହକ ପରେ କୃଷକଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଖଜଣା ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଥାଏ । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଶିଆସିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବିଚାର ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କଲାଃ । କୃଷକଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ସାରି ଗାନ୍ଧୀ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କୁ କହିଲେ- ଆମ ଦେଶରେ କୃଷକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଶତକଡା ଅଶୀ । ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ସୁଖ ଦୁଃଖ ନ ବୁଝିଲେ ଏ ଦେଶ ତାଙ୍କର ବୋଲି ସେମାନେ କିପରି ବୁଝିବେ ? କୃଷକଙ୍କ ଭାଷା ନ କହିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ପରି ପୋଷାକ ନ ପିନ୍ଧିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ନ ଦେଖାଇଲେ ସେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତି ନିସ୍ପୃହ ରହିବେ । ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ମନକୁ ଏକଥା ଖୁବ୍ ପାଇଗଲା । ତାଙ୍କୁ ଏପରି କେହି କହିନଥିଲେ ! ସେହିଦିନ ଠାରୁ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନେତା ବୋଲି ମାନିଗଲେ ଓ ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ଅପେକ୍ଷା କଲେ ।

୧୯୨୮ରେ ପଟେଲ ଅହମଦାବାଦର ମେୟର ଥାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ତାହା ଛାଡି ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ । ବମ୍ବେ ରାଜ୍ୟପାଳ ଘୋଷଣା କଲେ, ଚାଷୀମାନେ ଖଜଣା ନ ଦେଲେ ସରକାର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବ । ଅଠାଅଶୀ ହଜାର କୃଷକ ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ସବୁ ଦମନ ସହି ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ କଥା ମାନୁଥାନ୍ତି । ସରକାରୀ ଲୋକ କୃଷକଙ୍କ ରୋଷେଇଘରେ ପଶି ସେମାନଙ୍କ ବାସନକୁସନ ନେଇଗଲେ । ଗାଈ, ମଇଁଷି, ଶଗଡ, ଘୋଡା ଯାହା ପାଇଲେ ଜବତ୍ କଲେ । ଶହେ କୃଷକଙ୍କୁ ଜେଲ୍ ପଠାଗଲା । ପରିସ୍ଥିତି ଜଟିଳ ହୋଇପଡିଲା । ଶାନ୍ତିଭଙ୍ଗ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସର୍ଦ୍ଦାର ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇପଡିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଜୁନ୍ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ସାରାଦେଶରେ ହରତାଳ ପାଳିତ ହେଲା । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ପାଖକୁ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ଅର୍ଥର ସୁଅ ଛୁଟିଲା । ସରକାର ବାର୍ଦ୍ଦୋଳୀ କୃଷକଙ୍କର ଯେଉଁ ଜମି ବ୍ୟାଜ୍ୟାପ୍ତ କଲେ ତାକୁ ନିଲାମ ଧରିବାକୁ କେହି ଆସିଲେ ନାହିଁ । ଅନେକ କୃଷକ ତାଙ୍କର ଶଗଡକୁ ଖୋଲି ଲୁଚେଇ ଦେଇଥାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ଜବତ ହୋଇଥିବା ବାସନକୁସନ ଇତ୍ୟାଦି ବୁହାଯିବ କେଉଁଥିରେ ? ମୋଟ ଉପରେ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସହଯୋଗ ହୋଇଥାଏ । ପୋଲିସ୍‌ମାନେ ଗଣ୍ଡିଏ କ'ଣ ଖାଇବେ ସେଥିପାଇଁ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଥାନ୍ତି !

ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ୍‌ଙ୍କ ବଡଭାଇ ବିଠଲଭାଇ ପଟେଲ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇଲେ ଯେ ବାର୍ଦ୍ଦୋଳୀରେ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଯେଉଁଳି ଅତ୍ୟାଚାର ଚାଲିଛି ତାହା କେବଳ ବେଆଇନ୍ ନୁହେଁ ବର୍ବରତା । କୃଷକଙ୍କ ଉପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ସତ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ ହେଲା । ଏହି ଦରିଦ୍ରମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସର୍ବସ୍ୱ ହରେଇ ମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ପଡିନଥିଲେ । ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଲେ, ସମଗ୍ର ବାର୍ଦ୍ଦୋଳୀ ନିକଟରେ ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନକୁ ଆସିଯିବ । ସରକାର ତାଙ୍କ ବକେୟା ପାଉଣାର ବହୁଗୁଣ ଅଧିକା

ପାଇଯିବେ । ବାର୍ଦ୍ଧୋଳୀର ସାହସୀ ଲୋକମାନେ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ହେବେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କର ସମ୍ପଦ ହରାଇ ପାରନ୍ତି ମାତ୍ର ତାଠାରୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ବାର୍ଦ୍ଧୋଳୀର ନରନାରୀ ସେମାନଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିପାରିଛନ୍ତି ।

ଖବର ଯାଇ ଲଣ୍ଡନରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ବାର୍ଦ୍ଧୋଳୀର ଦମନଲୀଳାକୁ ଇଂଲଣ୍ଡର ଖବରକାଗଜ ନିନ୍ଦା କଲେ । ହାଉସ୍ ଅଫ୍ କମନ୍ସରେ ବାର୍ଦ୍ଧୋଳୀ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଠିଲା । , ଅନ୍ଦୋଳନ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ଦମନ କରିବାକୁ ଲର୍ଡ ଉଇଣ୍ଟରଟନ୍ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । ମାତ୍ର ସେଥିପ୍ରତି ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ବା ଲୋକେ କେହି କର୍ଣ୍ଣପାତ ଦଲେନାହିଁ । ଆନ୍ଦୋଳନ ତେଜୁଥାଏ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଗଭର୍ଣ୍ଣର ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ସିମିଳା ଗଲେ । ପାଞ୍ଚଦିନ ପରେ ଫେରି ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଓ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅନ୍ୟନେତାଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ହଲିବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ଆଉ ସପ୍ତାହକ ପରେ, ଜୁଲାଇ ୨୩ତାରିଖ ଦିନ ବମ୍ବେ ବିଧାନସଭାର ଗୋଟଏ ଅଧିବେଶନ ଅରମ୍ଭ ହେଉଥାଏ । ସେଦିନ ଅଧିବେଶନକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ ଗଭର୍ଣ୍ଣର କହିଥିଲେ- ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଅଂଶକୁ ତାଙ୍କ ଶାସନରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୨ତାରିଖ ଦିନ ପଟେଲଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯିବାର ଅଶଙ୍କା ଅଛି ବୋଲି ଖବର ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାର୍ଦ୍ଧୋଳୀ ଗଲେ । ୬ ତାରିଖରେ ସରକାର ବାର୍ଦ୍ଧୋଳୀର ସବୁ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିଦେଲା । ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଛଡେଇ ଆଣିଥିବା ଜମି ଫେରେଇ ଦେଲା । ଧରିନେଇଥିବା ପଶୁଙ୍କୁ ସରକାର ଫେରାଇଲା ବା ଦାମ୍ ଦେଲା । ଅଧିକା ଖଜଣା ଆଦାୟ କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେଲା । ସେଇଦିନୁ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ବାର୍ଦ୍ଧୋଳୀର ସର୍ଦ୍ଦାର ବା ସଂକ୍ଷେପରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇଂରେଜ ସରକାର ଓ ଭାରତୀୟ ଜନତା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅସହଯୋଗର ମହିମା ଦେଖାଇଦେଲେ । ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦେଳନକୁ ଦେଶସାରା ବଢ଼େଇବାକୁ ଲୋକେ ଚାହୁଁଥିଲେ । ମାତ୍ର ୧୯୨୮ ଫେବୃୟାରୀରୁ ଗୋଟାଏ ଅଶୁଭ ଶକୁନ ସଦୃଶ ସାଇମନ କମିଶନ ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚିଥାଏ । ଏ କମିଶନକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ଦେଶର ପ୍ରଧାନ କାମ ହେଲା ।

୧୯୨୨ରେ ବାର୍ଦ୍ଧୋଳୀ ଆନ୍ଦୋଳନ କିପରି ୧୯୨୮ରେ ସମାପ୍ତ ହେଲା ତାହା ଏଇଠି ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଉଚିତ ମଣିଲୁ । ତେବେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଖିଲାଫତ ଆନ୍ଦୋଳନ ଜରିଆରେ ଏକାଠି କରିବା ସମ୍ଭବ ନଥିଲା । କାରଣ ତୁର୍କୀର ଖଲିଫାଙ୍କ ଧର୍ମ ଠାରୁ ରାଜନୀତି ସହିତ ଅଧିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିଲା । ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନମାନେ ନିଜ ଅବସ୍ଥା ସୁଧାରିବା ଦିଗରେ ଧ୍ୟାନ ନଦେଇ ତୁର୍କୀ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇବା ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ୍ୟ ସେଇ ବ୍ୟାପାରକୁ ନେଇ ଏତେ ମାତିବା ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ ବୋଲି କେତେକ ମତ ଦିଅନ୍ତି ।

◆◆◆

ଏକ ଐତିହାସିକ ବିଚାର

ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଯେକୌଣସି ଦିନ ଗିରଫ କରିପାରେ ବୋଲି ବାପୁ ଜାଣିପାରିଲେ । ସେ ଗିରଫ ହେଲେ ଲୋକମାନେ ଶାନ୍ତ ରହିବେ ଓ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ବାରମ୍ବାର ନିବେଦନ କରିଥିଲେ । ବଡ଼ଲାଟ ରିଡ଼ିଂଗ୍ ମୂଳରୁ କହୁଥାନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧୀ କିଛି ଆପତ୍ତିଜନକ କଥା କହୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯିବ ନାହିଁ । ସେ କିଛି ଆପତ୍ତିଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଗିରଫ ହେବେ । ପ୍ରବଳ ଚାପ ଫଳରେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା ତା'ର ଛଅମାସ ପୂର୍ବରୁ ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା ।

ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ ହୋଇଯିବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବାକୁ ସରକାରଙ୍କ ସାହସ ହେଲା । ତେବେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଏ କାମ ନ କରି କିଛିଦିନ ଗଡ଼େଇ ଦେବାକୁ ସରକାର ଉଚିତ୍ ମନେକଲେ । ୧୯୨୨ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୦ ତାରିଖ ରାତି ସାଢ଼େ ଦଶ ବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ତାଙ୍କ ସହିତ ଗିରଫ ହୋଇଥିଲେ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆର ପ୍ରକାଶକ ଓ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ଅନୁରକ୍ତ ସାଥୀ ଶଙ୍କର ଲାଲ ବ୍ୟାଙ୍କର । ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିବା ତିନୋଟି ଲେଖା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇଥାଏ । ପ୍ରଥମ ଲେଖାଟି ୧୯୨୧ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୯ ସଂଖ୍ୟାରେ ବାହାରିଥାଏ । ଲେଖାର ଶିରୋନାମା ହେଉଛି "ରାଜଭକ୍ତିର ଅନ୍ତରାୟ" । ଏଥିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ," ଏ ସରକାରର ସେବା କରିବା ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପାପ ।" ୧୯୨୨ ଡିସେମ୍ବର ୧୫ ତାରିଖରେ ପୁଣି ଲେଖିଲେ, "ବଡ଼ଲାଟ ଭଲ କରି ବୁଝନ୍ତୁ ଯେ ଅସହଯୋଗୀମାନେ ସରକାର ସହିତ ସଂଗ୍ରାମରତ । ସେମାନେ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି... ତେଣୁ ବିପଦ ନ ପଡ଼ିବା ସ୍ଥାନରେ (ଅର୍ଥାତ୍ ଜେଲ୍‌ରେ) ନେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ରଖିବାର ଅଧିକାର ବଡ଼ଲାଟଙ୍କର ଅଛି ।" ବ୍ରିଟିଶ୍ ସିଂହ ପ୍ରତି ଏହି ବିଦ୍ରୂପ ଯଥେଷ୍ଟ ନ ହେବା ପରି ୧୯୨୨ ଫେବୃଆରୀରେ ସେ ପୁଣି ଲେଖିଲେ, "ଯେଉଁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସିଂହ ତା'ର ରକ୍ତାକ୍ତ ପଞ୍ଝାକୁ ଆମ ମୁହଁ ଆଗରେ ହଲାଉଛି ତା' ସହିତ ଆମେ କି ବୁଝାମଣା କରିବୁ ?... ଦୁର୍ବଳ ଜାତି ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଥିବା କୌଣସି କ୍ଷମତାମତ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଜଗତରେ ଅଧିକ ଦିନ ତିଷ୍ଠି ପାରିନି ।... ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମ ୧୯୨୦ରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ତାହା ମାସେ ଲାଗୁ ବା ବର୍ଷେ ଲାଗୁ କିମ୍ବା ଅନେକ ମାସ, ଅନେକ ବର୍ଷ ଲାଗୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିବ ।"

ପ୍ରଥମ ବା ଦ୍ୱିତୀୟ ଲେଖା ପରେ ତାଙ୍କୁ କିପରି ଗିରଫ କରାଗଲା ନାହିଁ ତାହା ହିଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ଏ ଘଟଣାରେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୨୨ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୮ ତାରିଖରେ ଏହି 'ମହାନ୍ ମକଦ୍ଦମା'ର ବିଚାର ଅହମଦାବାଦର ସରକାରୀ ସର୍କିଟ୍

ହାଉସ୍ ଠାରେ ହୋଇଥିଲା । ଜିଲ୍ଲା ଓ ସେସନ୍ସ ଜଜ୍ ମିଷ୍ଟର ବ୍ରୁମ୍ ଫିଲ୍ଡ୍ ଥିଲେ ବିଚାରପତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ବ୍ୟାଙ୍କର କୌଣସି ଓକିଲ ନିଯୁକ୍ତ କରି ନଥିଲେ । ଆଡ୍‌ଭୋକେଟ୍ ଜେନେରାଲ୍ ଅଭିଯୋଗ ପେଶ୍ କଲାପରେ ଉତ୍ତର ଦେବା ପାଇଁ ବିଚାରପତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ - ଆଡ୍‌ଭୋକେଟ୍ ଜେନେରାଲ୍‌ଙ୍କ ଯେଉଁ ଅଭିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଖାଣ୍ଟି ସତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଚାଲୁଥିବା ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ ଓ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରଚାର କରିବା ପାଇଁ ମୋ ହୃଦୟରେ ଆବେଗ ଜାତ ହେଉଛି ବୋଲି ମୁଁ ବିଚାରାଳୟ ନିକଟରେ ଗୋପନ ରଖିବାକୁ ଚାହେଁନା । ଯେଉଁ ତାରିଖ ଠାରୁ ମୁଁ ରାଜଦ୍ରୋହ କରିଥିବା ଅଭିଯୋଗ ହୋଇଛି ତା'ର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ରାଜଦ୍ରୋହ ମୂଳକ ପ୍ରଚାର କରି ଆସିଛି । ମୁଁ କ୍ଷମା ଚାହୁଁ ନାହିଁ କି ମୋର ଦଣ୍ଡ କୋହଳ କରିଦେବାକୁ କହୁନାହିଁ । ... ମୁଁ ଏତିକି ମାତ୍ର ନିବେଦନ କରୁଛି ଯେ ଏ ଅପରାଧ ପାଇଁ ଯେତେ କଡ଼ା ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଇପାରେ ଆପଣ ତାହା ମୋତେ ଦିଅନ୍ତୁ ।''

ଦୋଷୀ ବିଚାରପତିଙ୍କୁ କଡ଼ା ଦଣ୍ଡ ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିବା ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ବ୍ୟାପାର । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାପରେ ଏକ ଲିଖିତ ବକ୍ତୃତା ପାଠ କରିଥିଲେ । ସେ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ ଯେ ପ୍ରଥମରୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କର ଅନୁଗତ ଥିଲେ, ସହଯୋଗୀ ଥିଲେ । ସହଯୋଗୀରୁ କିପରି ଓ କାହିଁକି ଅସହଯୋଗୀ ହେଲେ ତାହା ତାଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟରେ ବୁଝାଇଥିଲେ । ସେ ଏକାଦିନେ ଅସହଯୋଗୀ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଧୀର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଅସହଯୋଗୀ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ସେବା ସେ କାହିଁକି କରୁଥିଲେ? ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ ସେ କହିଥିଲେ, ''ଏହିପରି ସେବା କରିବା ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ମୋ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲାଭ କରିବି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲି ।'' ମାତ୍ର ଏହି ବିଶ୍ୱାସରେ ଧକ୍କା ଲାଗିଲା । ରାଓଲାଟ ନିୟମ, ଜାଲିଆନାୱାଲାର ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ, ପେଟେଇ ପେଟେଇ ରାସ୍ତା ଅତିକ୍ରମ କରିବା ଆଦେଶ, ତୁର୍କୀ ଖଲିଫାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ ଘଟଣାମାନ ୧୯୧୯ରେ ତାଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସକୁ ଦୋହଲାଇ ଦେଲା । ତଥାପି ସେ ମଣ୍ଟେଗୁ-ଚେମ୍ସଫୋର୍ଡ଼ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ସବୁ ଆଶା ଧ୍ୱଂସ ପାଇଛି ।

ବିଚାରାଳୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରକାଶ କଲେ, ''ଇଂରେଜଙ୍କ ଭାରତ ଆଗମନ ପରେ ଏ ଦେଶ ରାଜନୀତି ତଥା ଅର୍ଥନୀତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଧିକ ନିରାଶ୍ରୟ ହୋଇପଡ଼ିଛି - ମୁଁ ଏହି ଅପ୍ରିୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଛି । ଭାରତର ଅବସ୍ଥା ଏପରି ଶୋଚନୀୟ ହେଲାଣି ଯେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ମୁକାବିଲା କରିବାର ଶକ୍ତି ସେ ହରାଇଛି । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଆଗମନ ପୂର୍ବରୁ ନିୟୁତ୍ ନିୟୁତ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଘରେ ସୂତାକଟା, ଲୁଗାବୁଣା ଚାଲିଥିଲା । ଏଥିରୁ ଯାହା ଆୟ ହେଉଥିଲା ତାହା କୃଷି ଉତ୍ପାଦନ ସହିତ ମିଶୁଥିଲା । ଭାରତର ସ୍ଥିତି ପାଇଁ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଏହି କୁଟୀର ଶିଳ୍ପକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଓ ଅମାନୁଷିକ ଭାବେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଯେଭଳି ନଷ୍ଟ କରିଛି ତାହା ଇଂରେଜ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀମାନେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର ଅର୍ଦ୍ଧଭୁକ୍ତ ଜନତା ଯେପରି ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ନିସ୍ତେଜ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ତାହା ଆମର ସହରବାସୀ ମଧ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି

ନାହିଁ । ପରିସଂଖ୍ୟାନର ଜାଲିଆତି କରି ଯେତେ ଯାହା କହିଲେ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର କଙ୍କାଳସାର ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସେସବୁ ଭୁଷୁଡ଼ି ପଡ଼ିବ ।''

''ମୋ ବିଚାରରେ ଭଲ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିବା ଯେପରି ମଣିଷର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ମନ୍ଦ ସହିତ ଅସହଯୋଗ କରିବା ସେଇଭଳି ତା'ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।'' ଶେଷରେ ତାଙ୍କୁ କଠୋରରୁ କଠୋରତମ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ପାଇଁ ଆଉ ଥରେ ଅନୁରୋଧ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ଲିଖିତ ବକ୍ତବ୍ୟ ସାରିଲେ ।

ମାନିବାକୁ ହେବ, ବିଚାରପତି ବ୍ରୁମ୍ ଫିଲ୍ଡ଼ ଥିଲେ ଜଣେ ଉଦାର ଓ ଉଚ୍ଚମନା ବ୍ୟକ୍ତି । ତାଙ୍କର ଦଣ୍ଡାଦେଶ ଶୁଣାଇବା ପୂର୍ବରୁ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ସେ କହିଥିଲେ, ''ଆଇନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ବିଚାରକୁ ନିଏନା । ତଥାପି ଏକଥା ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ ଯେ ମୁଁ ଆଜିଯାଏ ଯେତେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ବିଚାର କରିଛି ଓ ଭବିଷ୍ୟତରେ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଆପଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଆପଣଙ୍କୁ କୋଟି କୋଟି ଦେଶବାସୀ ଜଣେ ମହାନ୍ ଦେଶପ୍ରେମୀ ଓ ନେତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି -ଏକଥା ଅସ୍ୱୀକାର କରି ହେବନି ।

ଏପରିକି ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ରାଜନୈତିକ ମତ ସହିତ ଏକମତ ନୁହନ୍ତି ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜଣେ ମହାନ୍ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଏପରିକି ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ ଭାବେ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି ।''

ବିଚାରପତି ତାଙ୍କ ରାୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଛଅବର୍ଷ ଓ ବ୍ୟାଙ୍କର୍‌ଙ୍କୁ ବର୍ଷେ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଶୁଣାଇଲେ । ବର୍ଷେ ଜେଲଦଣ୍ଡ ସହିତ ବ୍ୟାଙ୍କର୍‌ଙ୍କୁ ହଜାରେ ଟଙ୍କା ଅର୍ଥଦଣ୍ଡ ହେଲା । ରାୟ ଶୁଣାଇ ବିଚାରପତି ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ, ''ପରେ ଯଦି ସରକାର ଏ ଦଣ୍ଡର ପରିମାଣ କମାଇବା ଉଚିତ୍ ମନେ କରନ୍ତି, ତେବେ ମୋଠାରୁ ଆଉ କେହି ଅଧିକ ଆନନ୍ଦିତ ହେବେ ନାହିଁ ।''

ବିଚାରପତି ସୌଜନ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର ଓ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଇଥିଲେ । ରାୟ ଶୁଣି ଛିଡ଼ା ହୋଇ କହିଲେ, ''ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଜଜ୍ ଏହା ଠାରୁ କମ୍ ଦଣ୍ଡ ଦେଇ ନଥାନ୍ତେ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଗିରଫ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଚାର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋତେ ଯେଉଁ ସୌଜନ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଗଲା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ସୌଜନ୍ୟମୂଳକ ବ୍ୟବହାର ମୁଁ ଆଶା କରି ନଥିଲି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ।''

କୋର୍ଟ ସରିବା ପରେ ଅନେକ ଦର୍ଶକ କାନ୍ଦୁଥିବାର ଦେଖାଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୁହଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶୁଥାଏ । ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସଦିଚ୍ଛା ନିହିତ ଥିବା ହସ ଲାଖି ରହିଥାଏ । ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ସେ ଜେଲଖାନା ଚାଲିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଜେଲ୍ ଯିବାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରେ । ତାଙ୍କର କୌଣସି ସହକର୍ମୀ ଜେଲ୍ ଗଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ତାର ଯୋଗେ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଉଥିଲେ । ଜେଲଖାନା ସବୁ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେବା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତଲବ ଥିଲା । ସେ କହିଥିଲେ, ନବବିବାହିତ ବାସର ଘରକୁ ଯେପରି ଯାଏ, ସେହିପରି ଅର୍ଥାତ୍ ସେଇ ଆଗ୍ରହ ସହିତ ଅସହଯୋଗୀ କାରାଗାରକୁ ଯିବ ।

୧୯୨୨ ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୦ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କୁ ୟେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍‌କୁ ନିଆଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ଜେଲ୍‌ଖାନା ଥିଲା ବିଶ୍ରାମର ସ୍ଥାନ । ଲେଖାପଢ଼ା କରିବାର ପ୍ରଚୁର ସମୟ ମିଳୁଥିଲା । ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ସୂତାକଟା ପାଇଁ ସମୟର ଅଭାବ ନଥିଲା । ଜେଲଖାନା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଥିଲା ସ୍ୱାଧୀନତାର ନିବାସ । ଜେଲଖାନାକୁ ଏଇଭଳି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଆଣ୍ଡୃଜ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ସେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ।

ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ ଜେଲ୍ ଭୋଗିବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପେଟରେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେଲା । ଡାକ୍ତର ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଆପେଣ୍ଡିସାଇଟ୍‌ସ ଅପରେସନ୍ ଜରୁରୀ ହେବା ଦରକାର । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅପରେସନ୍ ପାଇଁ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଲୋକସେବକ ସମିତିର ସଭାପତି ଶ୍ରୀ ନିବାସ ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଡକାହେଲା । କାଳେ କିଛି ଅଘଟଣ ଘଟିବ ସେ ଆଶଙ୍କା ସମସ୍ତଙ୍କ ମନକୁ ଆସୁଥାଏ । ଶାସ୍ତ୍ରୀଜୀଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଗୋଟିଏ ଇସ୍ତାହାର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେଥିରେ ଦସ୍ତଖତ କଲେ । ଅପରେସନ୍ କକ୍ଷରେ ଅପରେସନ୍ ପାଇଁ ଆୟୋଜନ ଚାଲିଥାଏ । ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ଦେବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ବାପୁ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ଟିକିଏ ବାଧ କରିବାରୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଯେ ସେ ଜଣେ ବନ୍ଦୀ । ବନ୍ଦୀର ନିୟମ ତାଙ୍କୁ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ । ସେ ବିବୃତି ଦେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହାପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅପରେସନ୍ କକ୍ଷକୁ ନିଆଗଲା । ଶାସ୍ତ୍ରୀଜୀ ଏହି ମହାତ୍ମାଙ୍କ କଥାଭାବି ଅଭିଭୂତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ଏଭଳି ଉଚ୍ଚ ବିଚାର ସମ୍ପନ୍ନ ଏବଂ ଉଦାରତା, ଦୟା କ୍ଷମାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନର ଯୋଗ୍ୟ ନେତା । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ମତ ପ୍ରାୟ ଏଇଭଳି ଥିଲା । କବି ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ପସନ୍ଦ କରୁନଥିଲେ । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ଉଦାର ଓ ନିରପେକ୍ଷ ନେତା ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ପରିଚାଳନା କରୁଥିବାରୁ ସେ ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲେ ।

ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାର ସଫଳ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ବହୁତ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଲେ । ତେବେ ସେ ଖୁବ୍ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାର ହୋଇଥିବା ସ୍ଥାନରେ ବଥଟିଏ ଉଠିଲା । ପେନ୍‌ସିଲିନ୍ ଇଞ୍ଜେକ୍‌ସନ୍ ନ ନେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଜିଦ୍ ଯୋଗୁ ଘା' ଶୁଖିବାରେ ବିଳମ୍ବ ହେଉଥାଏ । ଏପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ନିଃସର୍ତ୍ତ ଭାବେ ମୁକ୍ତି ଦେଲା । ସରକାର ସିନା ତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ଦେଲା, ମାତ୍ର ବାକି ଚାରିବର୍ଷ ସେ ଜେଲଖାନାରେ ଥିବାପରି ବଞ୍ଚିଲେ । କୌଣସି ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଭାଗ ନେଲେ ନାହିଁ । ଜେଲ୍ ଯିବା ଠାରୁ ଛଅବର୍ଷ ପୂରିବା ଯାଏ ସେ ଚୁପ୍ ରହିଲେ । ଏପରି ସଂଯମ କେବଳ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆଶା କରାଯାଏ ।

ଜେଲ୍‌ରୁ ଆସି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବମ୍ବେ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ଶିଳ୍ପପତି ଶାନ୍ତି କୁମାର ମୋରାର୍‌ଜୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଘରେ ରହିଲେ । ଅତି ଶୀଘ୍ର ଏ ଗୃହ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ଥାୟୀ ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । ବିଭିନ୍ନ ବେମାରୀ ଥିବା ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଡକାଇଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାରେ ରଖାଗଲା । ମାଟିର ପଟି ଲଦି, କେହି କେହି ପାଣିରେ

କେଇ ଘଣ୍ଟା ବୁଡ଼ି ରହି ଓ ବାପୁଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମତେ ପରଷା ଯାଉଥିବା ଖାଦ୍ୟ ଖାଇ ଅଗତ୍ୟା ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ସହୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜକୁ ମଧ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାରେ ରଖିଥାନ୍ତି । କିଛିଦିନ ହସ ଖୁସିରେ କଟିଗଲା ।

ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ୧୯୨୪ ଏପ୍ରିଲ୍‌ରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁଣି ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ ଓ ନବଜୀବନର ସମ୍ପାଦନା ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସେ ଯେଉଁ ବାଇଶ ମାସ ଜେଲ୍‌ରେ ରହିଲେ ତା’ ଭିତରେ ଦେଶର ଅଧୋଗତି ଘଟିଥାଏ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧରେ ଯେଉଁ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା ତହିଁରେ ଭଙ୍ଗା ପଡ଼ିଥାଏ । ଖିଲାଫତ ଆନ୍ଦୋଳନ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଯୋଡ଼ିଥିଲା । ଇତି ମଧରେ ତୁର୍କୀରେ ଖଲିଫା ଗାଦିଚ୍ୟୁତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଓ ବ୍ରିଟିଶ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁମତି ନେଇ ଗୋଟିଏ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଯୁଦ୍ଧ ଜାହାଜରେ ମାଲ୍‌ଟା ଦ୍ୱୀପକୁ ପଳାଇ ଥାଆନ୍ତି । ଖଲିଫାଙ୍କୁ ଇଂରେଜ ହଟାଇ ନଥିଲେ । ତୁର୍କୀର ଲୋକେ ହଟାଇଦେଲେ । ଫଳରେ ଭାରତରେ ଖିଲାଫତ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ ଅବସାନ ଘଟିଗଲା । ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସହଯୋଗ ଲୋଡ଼ିବାର ଅବକାଶ ରହିଲା ନାହିଁ ।

ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ମଧ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ । ସବୁଦିନ ପାଇଁ ନିଜର ବୃତ୍ତି ଛାଡ଼ିଦେବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଓକିଲାତି ଛାଡ଼ିଥିବା ଶହଶହ ଓକିଲ ପୁଣି କୋର୍ଟ କଚେରୀ ଗଲେ । ସ୍କୁଲ୍ କଲେଜ ଛାଡ଼ିଥିବା ହଜାର ହଜାର ଛାତ୍ର ପୁଣି ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନକୁ ଫେରିଲେ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଓ ମୋତିଲାଲ ନେହରୁଙ୍କ ପରି ବରେଣ୍ୟ ନେତା ପ୍ରାଦେଶିକ ଓ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଭା ତଥା ମ୍ୟୁନିସିପାଲଟିରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଅଂଶଗ୍ରହଣକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି । ଭୋଟରେ ଭାଗ ନ ନେଲେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞଙ୍କର ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ କମିଯିବ ଓ ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଭାମାନଙ୍କରେ ସରକାର ମନମୁଖୀ ଶାସନ ଚଳାଇବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ଯୁକ୍ତିକଲା । ଯଦି ଭାରତୀୟମାନେ ମୋଟେ ଶାସନରେ ଭାଗ ନ ନିଅନ୍ତି ତେବେ ଦ୍ୱୈତ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ନେଇପାରେ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ମତପାର୍ଥକ୍ୟ ଯୋଗୁ ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଓ ମୋତିଲାଲ ନେହରୁ ବାପୁ ଜେଲ୍‌ରେ ଥିବାବେଳେ ୧୯୨୨ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ସ୍ୱରାଜ ପାର୍ଟି ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଦଳ ଗଢ଼ି ସାରିଥାନ୍ତି ।

ଯେଉଁମାନେ ଅହିଂସ ଅସହଯୋଗକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ ସେମାନେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିରୋଧୀ (No Changers) ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲେ । କଂଗ୍ରେସ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା । ସ୍ୱରାଜବାଦୀ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିରୋଧୀ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଦେଶବନ୍ଧୁଙ୍କ ମଧରେ ଗୋଟିଏ ଚୁକ୍ତି ହେଲା । ସ୍ଥିର ହେଲା କଂଗ୍ରେସ ଗୋଟିଏ ଦଳ ହୋଇ ରହିବ । ଜଣେ କଂଗ୍ରେସୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିରୋଧୀ ବା ସ୍ୱରାଜବାଦୀ ହୋଇପାରେ । ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିରୋଧୀ ଦୁର୍ଗମ ପଥ ବାଛିଥାନ୍ତି । ଚାକିରୀ, ପଦପଦବୀ, କୋର୍ଟ କଚେରୀ, ସ୍କୁଲ୍ କଲେଜ ତ୍ୟାଗ କରିବାର ଆହ୍ୱାନ ଲୋକେ ବେଶୀଦିନ ଶୁଣିବେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳ ସୁଗମ, ଲୋଭନୀୟ ପଥ ବାଛିଥାଏ । ସ୍ୱରାଜୀମାନେ ନିର୍ବାଚନ ଲଢ଼ିବେ,

ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଭାର ସଦସ୍ୟ ହେବେ, ମ୍ୟୁନିସିପାଲଟିର କାଉନ୍‌ସିଲର ହେବେ । ଯଶ ସୁନାମର ସମ୍ଭାବନା ଅନେକ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ଆକର୍ଷଣ କଲା । ଏକଥା ନିରାଟ ସତ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ତ୍ୟାଗପୂତ ଜୀବନ, ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା ଓ ଅହିଂସା ଆଚରଣକୁ ଅନେକ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ଭିତରେ ସମର୍ଥନ କରୁ ନଥିଲେ । କୁହାଯାଏ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ କଂଗ୍ରେସ ଦଳକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେବା ପାଇଁ ବାପୁଙ୍କ ଉପଦେଶ କଂଗ୍ରେସ ମାନିଲା ନାହିଁ । ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ନ ହେବାପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆନ୍ତରିକ ଇଚ୍ଛାକୁ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଏ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ ନାହିଁ । ଘୋର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ବେଳେ ତାଙ୍କୁ କୋଉ ମାନିଥିଲେ ? ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏସବୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ପରିସ୍ଥିତି ତାଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ରାଜନୀତିର ନେତୃତ୍ୱ ନେବାକୁ ବାଧ କରିଥିବାରୁ ସେ ବେଳେବେଳେ ଅନୁତାପ କରୁଥିଲେ । ସେ ଭଲଭାବେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଭାରତ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥାକୁ ନୁହେଁ । ୧୯୨୬ରେସେ ଲେଖିଥିଲେ ‘‘ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟମାନେ ସେମାନେ ଚାହୁଁଥିବା ବାଟରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ଆଗେଇ ନିଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆଉ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହିଁ । ମୁଁ ଭାରତ ବର୍ଷର ଜନତା ସହିତ ଏକାତ୍ମ ହୋଇଯାଇଛି । ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜ ସହିତ ମୋର ମୌଳିକ ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି ।’’

ଆମେରିକାର ଜଣେ ଧର୍ମଯାଜକ ଥରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ ଯେ କେଉଁ ବିଷୟରେ ସେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଚିନ୍ତିତ । ‘‘ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ କଠୋର ହୃଦୟ ବିଷୟରେ’’ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ଏହି କଠୋର ହୃଦୟକୁ ସେ ଶେଷଯାଏ ଜିଣିପାରି ନଥିଲେ, ଆଜି ଯାଏ ଜିଣି ପାରି ନାହାନ୍ତି ।

◆◆◆

ଗାନ୍ଧୀ ଭାଙ୍ଗିଲେ ନାହିଁ

୧୯୨୧ରୁ ୨୬ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜଣେ ନେତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତିକୁ ବାରମ୍ବାର କହୁଥିଲେ । ଉକ୍ତିଟି ହେଉଛି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଏକତାହିଁ ସ୍ୱରାଜ । କଳ୍ପନା କରିପାରୁଛନ୍ତି,ଉକ୍ତିଟି ଥିଲା ଜିନ୍ନାଙ୍କର । ୧୯୨୧ରେ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ, ‘ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିଟି ସହିତ ମୁଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକମତ । ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତର ଓ ଜରୁରୀ ସମସ୍ୟା ଆମର ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲେ ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତ ଛାଡ଼ିବାକୁ ବାଧ ହେବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏକଥା ଆଣି ଦେଇଛି ଭାବି ସେ ଜେଲ୍ ଗଲେ । ଜେଲ୍‌ରୁ ଫେରି ଦେଖିଲେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଫାଟ ପୂର୍ବ ଠାରୁ ବଢ଼ିଛି । ଜିନ୍ନା ଓ ଅଲ୍ଲୀ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟ (ମହମ୍ମଦ ଅଲ୍ଲୀ ଓ ସୌକତ ଅଲ୍ଲୀ) କଂଗ୍ରେସ

ଛାଡ଼ିଛନ୍ତି । ଏଇ ଅଲ୍ଲୀ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କେତେ ଘନିଷ୍ଠ ନଥିଲେ ! ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସମର୍ଥନ କରୁ ନଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ପୂର୍ବରୁ ଯେପରି ଭାବୁଥିଲେ ଯେ ଇଂରେଜଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ କରି ସଦ୍‌ଭାବ ରଖି ଭାରତ କ୍ରମଶଃ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବ - ସେଇ ମାର୍ଗରେ କଂଗ୍ରେସ ରହୁ ବୋଲି ଜିନ୍ନା ଚାହୁଁଥିଲେ । ଖିଲାଫତ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅତିଶୟ ଆଗ୍ରହ ହେତୁ ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଲେ । ଅନେକ ହିନ୍ଦୁ ନେତା କଂଗ୍ରେସ ଉପରେ ସାମୟିକ ଭାବେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କଂଗ୍ରେସ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ଓ ପୁଣି କଂଗ୍ରେସକୁ ଫେରିଛନ୍ତି । ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟରେ ମତାନ୍ତର ହେଲେ ଦଳଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କିଛିକାଳ ଦୂରେଇ ଯାଇ ନେତାମାନେ ଆତ୍ମବିଶ୍ଳେଷଣ କରନ୍ତି, କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ବି ସେମାନଙ୍କୁ ଲୋଡ଼େ । ପୁଣି ସେମାନେ ଫେରିଆସନ୍ତି । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ପାଇଁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦଳ ଥିଲା ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ । ସେ ଲିଗ୍‌ରେ ମିଶିଲେ । ବହୁବର୍ଷ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ରହିଲେ । କେବେ ସକ୍ରିୟ ହେଲେ ସେ କଥା ପରେ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ କଥା ଅଲଗା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ଅଲ୍ଲୀ ଦୁଇଭାଇ କିଛି ବର୍ଷ ପରେ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ିଯିବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଶକ୍ତ ଧକ୍କା ଦେଲା ।

ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ଇଂଲଣ୍ଡରୁ ଲୁଗା ଆମଦାନୀ ବହୁ ପରିମାଣରେ କମିଯିବା କିମ୍ବା ବିଦେଶୀ ମଦ ବିକ୍ରି କମିଯିବା ନେଇ ସରକାର ବିବ୍ରତ ନ ଥିଲା । ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଗଣ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ଯାଉଛି ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସରକାର ବିବ୍ରତ ହେଉଥାଏ । ବିବ୍ରତ ହୋଇ ସରକାର ଦମନମୂଳକ ପନ୍ଥା ଧରିଲା । କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ଓ ଖିଲାଫତ ସଙ୍ଗଠନକୁ ବେଆଇନ୍ ଘୋଷଣା କରିଦେଲା । ସଭା ସମିତି, ପଟୁଆର ସବୁ ବାରଣ ହୋଇଗଲା । ତଥାପି ନେତାଙ୍କର ଉତ୍ସାହ କମିଲା ନାହିଁ । ଆଇନ୍ ଭଙ୍ଗ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଯେପରି କଡ଼ା ଭାଷାରେ ସରକାରକୁ ସମାଲୋଚନା କଲେ ତାହା ଲୋକଙ୍କର ମନୋବଳ ବଢ଼ାଇ ଦେଲା । ସେ କହିଲେ,''ମୁଁ ହାତକଡ଼ି ପିନ୍ଧିଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଓଜନିଆ ଲୁହାକଡ଼ି ମୋ ଦେହରେ ଗୁଡ଼୍‌ଗୁଡ଼ା ହୋଇଛି । ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ବନ୍ଦିଶାଳା । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ମୁଁ ଜେଲ୍ ଗଲେ ବା ନଗଲେ କ'ଣ ଯାଏ ଆସେ ? ମୋର ବଞ୍ଚିବା ମରିବା ଭିତରେ କି ଫରକ ଅଛି ?'' ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ, ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁଅ ଜେଲ୍ ଗଲେ । ହଜାର ହଜାର କଲିକତାବାସୀ ଆଇନ୍ ଭଙ୍ଗ କରି କାରଦାଣ୍ଡ ବରଣ କଲେ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ପରି ମୋତିଲାଲ ନେହରୁ, ଲାଜପତ ରାୟ ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ ଜେଲ ଗଲେ ।

ନୀତିଗତ କାରଣରୁ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେବା ଫଳରେ ସମସ୍ତେ ନିରାଶ ହେଲେ । ନେତାମାନେ ଭାବିଲେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ଅହିଂସାରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରିବା କ'ଣ ସମ୍ଭବ ? ଏଥିପାଇଁ କେତେକାଳ ଲାଗିବ କିଏ ଜାଣେ ? ଏହାପରେ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ନେତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅନେକ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଓ ମୋତିଲାଲ ନେହରୁ କହିଲେ ନିର୍ବାଚନ ବର୍ଜନ କରିବା ଠିକ୍ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନୁହେଁ । ୧୯୨୨ ଡିସେମ୍ବରରେ ଗୟା ଠାରେ

କଂଗ୍ରେସର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ବେଳକୁ କଂଗ୍ରେସ ଦୁଇଭାଗ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ଅସହଯୋଗରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଚାହୁଁନଥାନ୍ତି ସେମାନେ ନୋ ଚେଞ୍ଜରସ୍ ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲେ । ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ ଥିଲେ ନୋ ଚେଞ୍ଜରସ୍‌ଙ୍କ ନେତା । ଯେଉଁମାନେ ନିର୍ବାଚନରେ ଭାଗନେବାକୁ ଚାହିଁଲେ ସେମାନେ ପ୍ରୋ ଚେଞ୍ଜରସ୍ । ପ୍ରୋ ଚେଞ୍ଜରସ୍‌ଙ୍କ ନେତା ସି.ଆର୍. ଦାସ ଓ ମୋତିଲାଲ ନେହରୁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନୀତି ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହୁ ବୋଲି ଚାହୁଁଥିବା ନୋ ଚେଞ୍ଜରସ୍‌ମାନେ ୧୭୪୦ ଭୋଟ ପାଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ପ୍ରୋ ଚେଞ୍ଜରସ୍‌ମାନେ ୮୯୪ ଭୋଟ ପାଇ ହାରିଗଲେ । ଫଳରେ ୧୯୨୩ ନୂଆବର୍ଷ ଦିନ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ସ୍ୱରାଜ ଦଳ

ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ୍‌ମାନଙ୍କ ଏକତା ପାଇଁ ୧୯୨୪ ସେପ୍ଟେମ୍ବରରେ ୨୧ଦିନ ଅନଶନ ।
ପାଖରେ ବସିଛନ୍ତି ବାଳିକା ଇନ୍ଦିରା

ଗଢ଼ିଲେ । ଦଳର ପୂରା ନାମ କଂଗ୍ରେସ ଖିଲାଫତ ସ୍ୱରାଜ ପାର୍ଟି । ସ୍ୱରାଜ ଦଳ ସହିତ ଖିଲାଫତ ଶବ୍ଦଟି ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ରହିବା ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଏହାର ସଭାପତି ଓ ମୋତିଲାଲ ନେହରୁ ସଂପାଦକ ରହିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱକୁ ସ୍ୱରାଜ ଦଳ ଅସ୍ୱୀକାର କଲାନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହିଁବା ଅନୁସାରେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳ କଂଗ୍ରେସର ଗୋଟିଏ ଶାଖା ହୋଇ ରହିଲା । ସୁଭାଷ ବୋଷ ସ୍ୱରାଜ ଦଳର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରମୁଖ ନେତା ଥିଲେ ।

ମୁସଲମାନ ସଭ୍ୟଙ୍କ ସହାନୁଭୂତି ପାଇବା ଆଶାରେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳ ତା'ର ନାମ ସହିତ ଖିଲାଫତ ଶବ୍ଦଟି ଯୋଡ଼ିଥାଏ । ପ୍ରକୃତରେ ୧୯୨୫ ନିର୍ବାଚନ ପରେ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ

ବିଧାନସଭା ଓ ରାଜ୍ୟ ବିଧାନସଭାରେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳ ମୁସଲମାନ ସଭ୍ୟଙ୍କ ସମର୍ଥନ ପାଇଲା । ଏହି ନିର୍ବାଚନରେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ସାଫଲ୍ୟ ଅର୍ଜନ କଲା । କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ବିଧାନସଭାରେ ଏହି ଦଳ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠତା ଲାଭ କଲା । କେତେକ ମୁସଲମାନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଭ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ସ୍ୱରାଜ ଦଳ ଗୋଟିଏ ମିଳିତ ସରକାର ଗଢ଼ିଲା । ବଙ୍ଗଳା, ଆସାମ ଓ ଯୁକ୍ତପ୍ରଦେଶ (ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ) ରେ ସ୍ୱରାଜ ଦଳକୁ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସଫଳତା ମିଳିଥାଏ । ମାତ୍ର ସରକାର ଗଠନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱରାଜ ଦଳକୁ କାମ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ୧୯୨୬ ମାର୍ଚ୍ଚରେ ସେମାନେ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ବିଧାନସଭା ବର୍ଜନ କଲେ । ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଆମକୁ ଅନ୍ୟ କିଛି ବାଟ ଖୋଜିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ମୋତିଲାଲ ଘୋଷଣା କଲେ ।

ଗୋଟାଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ବିଫଳ ହେଲା ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଦୁଃଖ ନଥିଲା । ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଜାତୀୟ ସ୍ରୋତରେ ସାମିଲ୍ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଦୁଃଖ କଲେ । ୧୯୨୪ ଫେବୃଆରୀ ୪ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀ ଜେଲ୍‌ରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ । ସେ ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁତା ବଢ଼ିଛି । ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ଥାଆନ୍ତି । କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ବିଧାନସଭାରେ ମୁସଲମାନ ନେତା ମହମ୍ମଦ ୟାକୁବ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନୋବେଲ୍ ଶାନ୍ତି ପୁରସ୍କାର ମିଳୁ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଣିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତି । ଏପରି ନ କରିବା ପାଇଁ ଫେବୃଆରୀ ୧୨ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୟାକୁବ୍‌ଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଦେଶରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଦଙ୍ଗା ବଢୁଛି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ୧୯୨୪ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକୋଇଶ ଦିନ ଅନଶନ କଲେ । ଏଇ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ବଡ଼ ଅନଶନ ଥିଲା । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଥିଲା ଅନଶନର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଦୁଇ ଅଲ୍ଲୀଭାଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସାନ ମହମ୍ମଦ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କ ଘରେ । ମହାତ୍ମା ଅଲ୍ଲୀଙ୍କ ଘରେ ଅନଶନ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିବାର କାରଣ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ଦୃଷ୍ଟି ସେଠି ପଡ଼ିବ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ବୁଝିବେ ମହମ୍ମଦ ଓ ଗାନ୍ଧୀ ଦୁଇଭାଇ । ଅନଶନ କରିବା ବେଳକୁ ତାଙ୍କର ବୟସ ପଞ୍ଚାବନ ବର୍ଷ । ଗାନ୍ଧୀ ଭାବୁଥାନ୍ତି, ଯଦି ଦୀର୍ଘ ଅନଶନ ଫଳରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଚାଲିଯାଏ ତେବେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ଆସିବ । ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳିବାରେ ବିଳମ୍ବ ହେବନାହିଁ । ଯଦି ତାଙ୍କ ଜୀବନ ବିନିମୟରେ ଏତେ ଲାଭ ମିଳିବାର ଆଶା ଅଛି... । ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଏକୋଇଶ ଦିନ ଅନଶନ କରୁଥିବାରୁ ଶରୀର ଏହା ସହିବ କି ନାହିଁ ସେ ସନ୍ଦେହ ଆସିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ମୁସଲମାନ ଡାକ୍ତରମାନେ ବାପୁଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ଯତ୍ନ ନେଉଥାନ୍ତି । ପୁଣି ଥରେ କହୁଛୁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଆପଣେଇବା ପାଇଁ ବାପୁ ଯେତେ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଛନ୍ତି ଯଦି ତାଙ୍କର ପୂର୍ବର ବା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳ ସାନବଡ଼ ନେତାଙ୍କ ଭିତରୁ କେଇଜଣ ସେତିକି ଧ୍ୟାନ ଦେଇଥାନ୍ତେ ଭାରତବର୍ଷର ଇତିହାସ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ହେବାର ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ଅନଶନ ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର

ଶେଷ ଖାଦ୍ୟ ଜଣେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ହାତରୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ ତାଙ୍କର ନର୍ସ ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ଭାଳି ଥାଆନ୍ତି । ଯେଉଁ ଭକ୍ତି ସଙ୍ଗୀତ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା ଗାନ କରାଯାଉଥାଏ ତାହା ଥିଲା ସର୍ବଧର୍ମର । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଅନଶନ ସର୍ବଧର୍ମ ସମନ୍ୱୟର ପ୍ରତୀକ ଥିଲା ।

ବାପୁଙ୍କ ଅନଶନର ଆଶୁ ଫଳ ବିଚକ୍ଷଣ ହେଲା । କାରଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ସମସ୍ତେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିନା ଭାରତର ସ୍ଥିତି କେହି କଳ୍ପନା କରି ପାରୁନଥାନ୍ତି । ଶାନ୍ତି ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ହଜାର ହଜାର ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଆସି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆଁ ମାରୁଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପାଦ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବିରୋଧ ଭାବ କାହା ମନରୁ ଯାଉ ନଥାଏ ;

ଅକ୍ଟୋବର ୬ ତାରିଖ ଦିନ ୨୧ ଦିନ ପୂରଣ ହେଲା । ମୁସଲମାନ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ହାତରୁ ଏକ ଗ୍ଲାସ ଲେମ୍ବୁ ସର୍ବତ ପିଇ ମହାତ୍ମା ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କଲେ । ଇମାମ୍ କୋରାନ୍‌ରୁ କିଛି ଅଂଶ ପାଠ କଲେ । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ ବାଇବେଲ୍ ପଢ଼ିଲେ । ବିନୋବା ଉପନିଷଦ ଆବୃତ୍ତି କଲେ । ଶେଷରେ 'ବୈଷ୍ଣବ ଜନ' ସଂଗୀତ ଗାନ କରାଗଲା ।

ଅନଶନର ବାରଦିନ ପରେ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ସେ କେତୋଟି ଧାଡ଼ି ଲେଖିଥିଲେ । ତାର ମର୍ମ - ଶାସକ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ସେ ଆଜିଯାଏ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ତାହା ସଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ଏଣିକି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ସେ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ତାଙ୍କର କଥା ରକ୍ଷା କରି ୧୯୨୪ରୁ ୨୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ପ୍ରଚୁର ଲେଖା ଓ ବକ୍ତୃତା ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିଷୟ କ୍ୱଚିତ୍ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସ୍ୱରାଜ ପାଇଁ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଭାରତ ଶୁଦ୍ଧ, ପବିତ୍ର ନ ହେଲେ ସ୍ୱରାଜ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଭାରତୀୟଙ୍କ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ହେବା ପ୍ରଥମେ ଆବଶ୍ୟକ । ଇଂରେଜମାନେ ପରେ ବିଦା ହେବେ । ବାପୁ ଯୁଆଡ଼େ ଗଲେ ବିପୁଳ ଜନତା ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼େଇଲେ । ତାଙ୍କର ପାଦ ଟିକିଏ ଛୁଇଁବାକୁ ଠେଲାପେଲା ହୋଇ ଖଣ୍ଡିଆ ଖାବରା ହେଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯେ ଆମେ ତାଙ୍କ କଥା ପ୍ରତି କମ୍ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଛୁ, ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ପୂଜା କରିଛୁ । ୧୯୨୦ ଠାରୁ ଏ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଆଦୌ ଚାହୁଁ ନଥିଲେ ଓ ଅସହାୟ ଭାବେ ଦେଖୁଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ପୂଜା ଚାଲିଛି । ଦକ୍ଷିଣରେ ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିରରେ ସେ ପୂଜା ପାଇଲେ । ସମଗ୍ର ଗୋଣ୍ଡ ଜାତି ତାଙ୍କୁ ଦେବତା ଜ୍ଞାନ କରି ପୂଜିଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର କାମର ପ୍ରଭାବ କମିଯିବ ଓ ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଛିଗୁଲେଇବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ । ଅଲୌକିକତା ପ୍ରତି ସହଜ ଦୁର୍ବଳତା ଥିବା ଭାରତୀୟମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ଅଲୌକିକତା ଆରୋପ କଲେ । ଥରେ ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ଯାଉଥିବା ଜଣେ ଲୋକ ତଳକୁ ଖସିପଡ଼ିଲା । ଝାଡ଼ିଝୁଡ଼ି ହୋଇ ଉଠି ବସି ହସି ହସି ଆସି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଦ ସ୍ପର୍ଶ କଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେଇ ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ଯାଉଥିଲେ । କହିଲା ଯେ ବାପୁଙ୍କ ଯୋଗୁ ତା' ଦେହରେ ସାମାନ୍ୟ କ୍ଷତ ହୋଇନାହିଁ । ବାପୁ ବୁଝାଇଲେ, ଯଦି କହୁଚ ମୋର କିଛି ଶକ୍ତି ଅଛି ତେବେ ତମେ ତ ଆଦୌ ଟ୍ରେନରୁ ଖସି ପଡ଼ି ନଥାନ୍ତ !

ଆମେ କୋଉ ନ ଜାଣିଛୁ ଯେ ଭଗବାନ ସବୁବେଳେ ଭକ୍ତକୁ ଏମିତି ଅବାଗିଆ ପ୍ରଶ୍ନଟେ ପଚାରନ୍ତି ।

ବଙ୍ଗଳାର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା । ବଙ୍ଗଳାର ଜଣେ ଗରିବ ଲୋକ ବେକରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଫଟୋ ଝୁଲେଇ ଆସି ତାଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ ହେଲା । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ନାମ ଜପି ଜପି ସେ ପକ୍ଷାଘାତରୁ ଉଠିଛି ବୋଲି କହିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ତାକୁ କର୍କଶ ଭାବେ କହିଲେ,“ତମକୁ ଭଗବାନ ଆରୋଗ୍ୟ କଲେ, ଗାନ୍ଧୀ ନୁହେଁ । ଦୟାକରି ସେ ଫଟୋଟା ତମ ବେକରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଦେବ ।’ ଭଗବାନଙ୍କ କୋପ ଦେଖି ଲୋକଟି ପଳାଇଥିବ ।

ସେ ରାଜନୀତିରୁ ଦୂରେଇ ଯିବେ ବୋଲି ସବୁ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କୁ କହିଲେ । କେହି ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ଓଲଟି ତାଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି କରିବାକୁ ବାଧ କଲେ । ୧୯୨୫ରେ କେତୋଟି ସର୍ତ୍ତରେ ବାପୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ଭାଳିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କଂଗ୍ରେସ ବ୍ୟକ୍ତି ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧିବେ । ସବୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ଦିନକୁ ଘଣ୍ଟାଏ ସୂତା କାଟିବେ । ୧୯୨୫ ଠାରୁ ଖଦୀ ଭାରତୀୟ କଗ୍ରେସର ଜାତୀୟ ପୋଷାକ ହେଲା । କଂଗ୍ରେସ ଭିତରେ ଯେଉଁ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଆସିଥିଲା ତାକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ସଭାପତି ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ଭାଳିବା ଦରକାର ବୋଲି ବିଭିନ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକ ମନେ କରୁଥିଲେ ।

◆ ◆ ◆

ଚରଖା-ଏକ ବାସ୍ତବତା ତଥା ପ୍ରତୀକ

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଆମେ ଜାତିର ଜନକ ବୋଲି ମାନୁ କାହିଁକି ? ସେ ଆମକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଣି ଦେଲେ ବୋଲି ? ତାଙ୍କୁ ଜାତିର ଜନକ ଭାବେ ମାନ୍ୟ କରିବାର ଏହାଠାରୁ ବଳିଷ୍ଠ କାରଣ ରହିଛି । ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ମଝିରେ ସଂଗ୍ରାମକୁ କୋହଳ କରିଦେବା ! ସଂଗ୍ରାମ କୋହଳ କରି ବାପଟିଏ ଯେପରି ତା’ପିଲାଙ୍କୁ ଦେଖେ, ସେହିପରି ଆମକୁ ନିରେଖି ଦେଖିବା । ଆମର ଦୁର୍ବଳତାର କାଉଣ ସବୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ଓ ତା’ର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଲାଗିପଡିବା । ପିଲାମାନେ ଆଗ ଦମ୍ଭ ହୁଅନ୍ତୁ, ସୁସ୍ଥ ହୁଅନ୍ତୁ ତା’ପରେ ସ୍ୱାଧୀନତା । ଅସହିଷ୍ଣୁମାନେ କହିବେ, ବାପୁ ଆମକୁ କ’ଣ ଦମ୍ଭ କଲେ ? ଆମେ ତ ଏଯାଏ ପୃଥିବୀରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଛିଡା ହୋଇପାରିଲୁ ନାହିଁ । ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ଉଗ୍ରତା କମିନାହିଁ, ଦୁର୍ନୀତି ବଢ଼ିଚାଲିଛି, ଗଣତନ୍ତ୍ର ଟଳମଳ ହେଉଛି । କିଛି ମିଛ ନୁହଁ । ଏସବୁ ଜଣେଇଦିଏ ଯେ ଆମେ କି ସାଂଘାତିକ ଦୁର୍ବଳ ଥିଲୁ ! ଆମକୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବା ପାଇଁ ଆମର ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ପିତା ସମର୍ଥ ହେଲେ ନାହିଁ ! ତାଙ୍କ ଶକ୍ତି ଠାରୁ ଆମ ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ।

ଦୁଇଟି ସାମାଜିକ ବ୍ୟାଧି ଭୟଙ୍କର କୃମି ପରି ଆମ ଦେହରୁ ଶକ୍ତି ଶୋଷି

ନେଉଥିଲା, ଏବେ ମଧ୍ୟ ନେଉଛି । ଗୋଟିଏ ହେଲା ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବ ଓ ଅନ୍ୟଟି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତିକ୍ତ ମନୋଭାବ । ଏଦୁଇଟି ବ୍ୟାଧି ଦୂର କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆମ ପାଇଁ ପ୍ରାଣପାତ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ଏବଂ କଲେ ମଧ୍ୟ । ତୃତୀୟଟି ହେଉଛି ଚରଖା ଆନ୍ଦୋଳନ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୃଢ଼ ଭାବେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଉପରୋକ୍ତ ଦୁଇଟି ବ୍ୟାଧି ଦୂର ନହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ଘରେ ଘରେ ଚରଖା ନ ଚାଲିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତ ଅସଲ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇପାରିବଂନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଚରଖା ଥିଲା ସ୍ୱଦେଶୀର ପ୍ରତୀକ । ୧୯୦୯ରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଥିବା ସମୟରେ ସେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍‌ରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଦେଶରେ ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉଥିବା ବସ୍ତୁଗୁଡିକର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ସୀମାବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ସ୍ୱଦେଶୀର ଅର୍ଥ ଆମର ଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବା । ଏ ଶକ୍ତି ଦୈହିକ, ମାନସିକ ତଥା ଆତ୍ମିକ । ସବୁର ମୂଳ ଆତ୍ମଶକ୍ତି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ସ୍ୱଦେଶୀ ଆତ୍ମଶକ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୧୯ ଠାରୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସ୍ୱଦେଶୀ ଶପଥ ଦିଆଉଥିଲେ ତାହା ଏହିପରି- ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ମୁଁ ଶପଥ କରୁଛି ଯେ ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ ପାଇଁ ଅଜିଠାରୁ ମୁଁ କେବଳ ଭାରତୀୟ ତୁଳା, ସିଲ୍କ ବା ପଶମ ଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ଉତ୍ପାଦିତ ବସ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିବି । ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ବର୍ଜନ କରିବି । ମୋର ଯେତେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ଅଛି ସେ ସବୁକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବି ।

କେବଳ ହାତକଟା ସୂତାରେ ହସ୍ତତନ୍ତରେ ବୁଣା ଲୁଗା ସ୍ୱଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଲେ । ସବୁ ସ୍ୱଦେଶୀ ଜିନିଷ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ସେ କହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ଉପରେ ତାଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱ ଥିଲା । ଏହାର କାରଣ ସ୍ପଷ୍ଟ । ଇଂରେଜମାନେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବସ୍ତ୍ର ବୁଣୁଥିବା କୁଶଳୀ କାରିଗରଙ୍କର ଆଙ୍ଗୁଠି କାଟି ପକାଇଲେ । ତନ୍ତୀକୂଳକୁ ନାନା ପ୍ରକାରେ ଦମନ କରାଗଲା । ଭାରତରୁ ତୁଳା ଅତି ଶସ୍ତା ଦରରେ ରପ୍ତାନି ହେଲା ଓ ସେଠୁ ଲୁଗା ଆସି ଭାରତରେ ବିକ୍ରୀ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୋଟା, ଖଦଡ ଲୁଗା ଚିରକାଳ ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ କହୁ ନଥିଲେ । ସରୁଲୁଗା ବୁଣିବାର କୌଶଳ ଆମ ତନ୍ତୀମାନେ ଭୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ସୂତା କାଟିବା ଓ ତନ୍ତୀମାନେ ଯାହା ବୁଣିବେ ତାକୁ ପିନ୍ଧିବା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଲୁଗା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବ ।

ଚରଖାର ବହୁଳ ପ୍ରଚଳନ ଉପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏତେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାର କାରଣ ପ୍ରତିବର୍ଷ ସେତେବେଳେ(୧୯୨୦ପାଖାପାଖି) ଷାଠିଏ କୋଟି ଟଙ୍କାର ଲୁଗା ଇଂଲଣ୍ଡରୁ ଆସି ଭାରତବର୍ଷରେ ବିକ୍ରୀ ହେଉଥିଲା । ଏତକ ଟଙ୍କା ଦେଶରେ ରହିଲେ ଦେଶ ସ୍ୱରାଜ ଲାଭ କରିବ ବୋଲି ବାପୁ ଆଶା କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଅରଟ ରଖି ଘରେ ସୂତା କାଟିବାକୁ ସେ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । କଲରା ପିତା ଲାଗେ । ମଣିଷ କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଆଗ୍ରହରେ ଖାଏ । କାରଣ ଦେହ ପାଇଁ ଏହା ଉପକାରୀ । କଲରାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସୁଆଦ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ସେହିପରି ଖଦଡ ଆମର ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ରଖିବ । ଏହି କଥା ବୁଝିବା ପରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଖଦଡ ବଡ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା ।

ସେ ଦେଶସାରା ବର୍ଷ ବର୍ଷ ବୁଲି ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ, କିଛି କାମ ନଥିବା

ବେଳେ ସେମାନେ ସୂତା କାଟନ୍ତୁ । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ସୂତା କାଟିବା ଶିଖନ୍ତୁ ଓ ଘରେ ଘରେ ଅରଟ ଚାଲୁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସ୍କୁଲ କଲେଜ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ । ଏ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଆହ୍ୱାନର କାରଣ ଭାରତବର୍ଷର ପରିସ୍ଥିତି ଥିଲା ଅସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ଯଦି ସବୁ ଛାତ୍ର ପାଠପଢ଼ା ବନ୍ଦ ରଖି ସୂତା କାଟନ୍ତି, ସବୁ ଭାରତୀୟ ଅବସର ସମୟରେ ଅରଟ ପାଖରେ ବସନ୍ତି ତେବେ ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱରାଜ୍‌ ଆସିଯିବ । ୧୯୨୧ ବେଳକୁ ବାପୁଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, ପରାଧୀନତାର ରାତି ସରି ଆସୁଛି । ସେତେବେଳେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ଅଧରାତି । କେମିତି ଗୋଟାଏ ଫର୍ଚ୍ଚା ଦିଶୁଥାଏ । ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ଆଡକୁ ଇଂରେଜମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାରଖାନାରେ ଗୁଳିଗୋଳା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ଭାରତବର୍ଷ ଗୋଟିଏ ଆଧ୍ୟତ୍ମିକ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଡେଇଁଛି । ଏତିକିବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍କୁଲ କଲେଜରେ ଗଦା ଗଦା ସୂତାକଟା ହେଉ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏଇଆ ଚାହୁଁଥିଲେ । ଅରଟ ଂଥିଲା ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁକ ।

ଆଗକୁ ବଢୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଦ୍ୱରା ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ଆଗେଇ ଚାଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱପ୍ନ ବିଳାସୀ ନଥିଲେ । ୧୯୨୧ ଜାନୁଆରୀ ୧୯ତାରିଖ ଦିନ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ 'ସ୍ୱଦେଶୀ ଓ ସ୍ୱରାଜ' ଶିରୋନାମାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଲେଖିଲେ, ଆମର ଯେଉଁ ଅର୍ଥ ବିଦେଶକୁ ବୋହି ଯାଉଛି ଆମେ ତାର ନୀରବ ଦ୍ରଷ୍ଟା ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ବିଦେଶୀ ବସ୍ତୁ ବର୍ଜନ କହିଲେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ବର୍ଜନକୁ ହିଁ ବୁଝାଏ । ଯଦି ଭାରତ ବିଦେଶରୁ ବସ୍ତ୍ର କିଣିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ବନ୍ଦ କରିଦିଏ ତେବେ ସ୍ୱରାଜ ମିଳିଯିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳିବ ବୋଲି କହିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ନ ମିଳିବାରୁ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଉ । ବର୍ଷକ ଭିତରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଉତ୍ସାହ ଓ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଆମେ କର୍ମରେ ମାତିବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ସେ କହିଥିଲେ ଆମେ ତାହା କଲୁନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ସୂତାକଟାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ସମସ୍ତେ ସୂତା କାଟିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେତୋଟି ସର୍ତ୍ତ ପୂରଣ ହେଲେ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ସ୍ୱରାଜ ଆସିଯିବ ବୋଲି ୧୯୨୧ ଫେବୃୟାରୀ ୨୩ ତାରିଖ ସଂଖ୍ୟାରେ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ପରିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମତଃ, ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟ ହେଉଛି ଅହିଂସା ଜାରୀ ରଖିବା । ଗୁଣ୍ଡାମି, ବଦମାସୀ, ଲୁଟ ତରାଜ (ଯାହାକି ସେତେବେଳେ କିଛି କିଛି ଘଟୁଥାଏ) ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ବନ୍ଦ ହେବା ଦରକାର । ''ଗଣତନ୍ତ୍ରର ବିକାଶ ପାଇଁ ଜନତାର ଆତଙ୍କବାଦ ଅନେକ ସମୟରେ ସରକାରୀ ଆତଙ୍କବାଦ ଠାରୁ ଅଧିକ କ୍ଷତିକାରକ ।'' ଏହାର ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ଡାୟାରବାଦ (ଯାହାକି ସରକାରୀ) ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଏକ ବ୍ୟଗ୍ରତା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ମାତ୍ର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଡାୟାରବାଦ, ଅନ୍ୟଭାଷାରେ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠଙ୍କ ଆତଙ୍କବାଦ ସ୍ୱାଧୀନ ଆଲୋଚନାର କଣ୍ଠରୋଧ କରି ଗୋଷ୍ଠୀ ଶାସନ (ଅଲିଗାର୍କି) କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଆଣିବ । ତେଣୁ ସବୁ ପ୍ରଲୋଭନ ଓ ଉସ୍କା ଉସ୍କି ସତ୍ତ୍ୱେ ସଂଯମ ଆଚରଣ କରି ଅହିଂସା ରକ୍ଷା କରିବା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି କଂଗ୍ରେସର ନୂଆ ସମ୍ବିଧାନ ଅନୁସାରେ କଂଗ୍ରେସ ଦଳକୁ ଗ୍ରାମସ୍ତରରୁ ଗଢ଼ି ଆଣିବା । ଏ କାମ ସହଜ ନୁହଁ । ସେତେବେଳେ ଆମର ସତସ୍ତରୀ ଲକ୍ଷ ଗାଁ ଓ ୨୫୦ ଜିଲ୍ଲା ଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲାରେ ୨୫୦ଜଣ ସାଧୁ ଓ କର୍ମଠ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ଲାଗିଲେ ଯାଇ ଏହା ସମ୍ଭବ ହେବ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ତ୍ତ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେ ଅରଟ ଚାଲିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗାଁ ବସ୍ତ୍ରରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବେ । ଆମକୁ ଅନେକ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତୁ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ (ତା'ଭିତରେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ମୁଖ୍ୟ) । ଆମର ସଭ୍ୟତା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସ୍ୱରାଜ ଭୋଗ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନହୋଇ ତ୍ୟାଗ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଉ ।

ଆମେମାନେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ନ ପାରିଲେ ଓ ''ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ରୂପକ ସର୍ପକୁ ନ ମାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ'' କିଛି କରିପାରିବୁ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ବାପୁ ଆମକୁ ଠକିଲ ! ଆପଣ କ'ଣ ଜାଣି ନଥିଲେ ଯେ ଏ ଦୁଇଟି କାମ ଆମେ ବର୍ଷକ ଭିତରେ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ ! ସ୍ୱାଧୀନତାର ପଚାଶ ବର୍ଷ ପରେ କରିପାରିନାହୁଁ ! ଏହି ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣହର ବ୍ୟାଧି ଦୂର କରିବାକୁ ସ୍ୱରାଜ ଚିନ୍ତା ପଛକୁ ପକେଇଦେଇ ଆପଣ ବର୍ଷେ ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରି ଲାଗିଛନ୍ତି ।

ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ ଆଲୋଚନାର ଉପସଂହାରରେ ବାପୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ଏହି ଛଅଟି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଆମର ସାଧୁ, କର୍ମଠ ଓ ଦେଶପ୍ରେମୀ କର୍ମୀସବୁ ଅଛନ୍ତି । ଯଦି ଅଛନ୍ତି ତେବେ ଆସନ୍ତା ଅକ୍ଟୋବର ସୁଦ୍ଧା ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱରାଜ ଲାଭ କରିବ । ଏଇ 'ଯଦି' ଆମ ସ୍ୱରାଜର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହେଲା ।

୧୯୨୧ରେ ଥରେ ଏହିପରି ଲେଖିଦେଇ ବାପୁ ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବନ୍ଦ କରିନଥିଲେ । ୧୯୧୫ରୁ ଶେଷ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏହିକଥା ବାରମ୍ବାର କହିଛନ୍ତି ଓ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସବୁ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନତା କଥା କରୁଥିବା ବେଳେ ସେ ସ୍ୱରାଜ, ସ୍ୱରାଜ କାହିଁକି ହୁଅନ୍ତି ? ଶବ୍ଦଠି କିଛି କଥା ନାହିଁ । ଆମେ ସ୍ୱରାଜ କହି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱରାଜ ଠାରୁ ବହୁଦୂରରେ ରହିପାରୁ । ୧୯୨୮ ଜାନୁଆରୀ ୧୨ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଲେ - ଆମେ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ଗୋଟିଏ ଭୟଙ୍କର ଭୁଲକରୁ । ଦେଶରେ ଆମର ସଂଖ୍ୟା କେତେ ନଗଣ୍ୟ ସେକଥା ଭୁଲିଯାଉ । ସବୁ ଲୋକ ବୁଝିବା ଭଳି ଶବ୍ଦଟିଏ ହେଉଛି ସ୍ୱରାଜ । ଏହାକୁ ପ୍ରଥମେ ଦାଦାଭାଇ ନାଓରୋଜୀ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଠାରୁ ସ୍ୱରାଜ ବହୁଗୁଣରେ ବ୍ୟାପକ ଓ ସାନ୍ଦ୍ର । ବାପୁ ଏଇ ଲେଖାରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଯଦିଚ ସେ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ବିଶେଷ ମୂଲ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଇଂରେଜ କବଳରୁ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା ପାଇଁ ସେ ବ୍ୟାକୁଳ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ଯେ କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।

ତେବେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ପୂରିଯିବା ଭଳି ଶବ୍ଦଟି ହେଉଛି ସ୍ୱରାଜ । ସ୍ୱରାଜ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମରୁ ଏପରିକି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ୧୯୪୨ଜୁଲାଇ ଅଠର ତାରିଖରେ ଏଇକଥା ବୁଝାଇ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- ଗ୍ରାମ୍ୟ ସ୍ୱରାଜ ବିଷୟରେ ମୋର ଧରଣା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମ ଏକ ସ୍ୱୟଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର । ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ ତାର ସବୁ ଆବଶ୍ୟକତା

ପୂରଣ କରିନପାରେ (ସେଇଆଡକୁ ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିବା ଉଚିତ) ମାତ୍ର ପଡୋଶୀ ଗ୍ରାମଙ୍କ ସହିତ ଆଦାନପ୍ରଦାନରେ ସେମାନେ ଚଳି ପାରୁଥିବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମର ପ୍ରଥମ ଅବଶ୍ୟକତା ହେଉଛି ନିଜ ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟ ଓ ବସ୍ତ୍ର ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବା ତୁଳା ଚାଷ କରିବା । ଗାଈଗୋରୁଙ୍କ ଯତ୍ନନେବା, ପିଲା ଓ ବଡମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଖେଳପଡ଼ିଆ, ପିଇବା ପାଣି ସ୍କୁଲ ଓ ଗୋଟିଏ ଥିଏଟର ରଖିବା ବିଷୟରେ ଗ୍ରମବାସୀମାନେ ଯତ୍ନଶୀଳ ହେବେ । ବାପୁଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଗାଁ ପାଇଁ ଥିଏଟରର ଆବଶ୍ୟକତା ବିସ୍ମୟ ସୃଷ୍ଟିକରେ । କାରଣ ଆମେ ଧରିନେଉ ଯେ କଳା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ବାପୁ ଉଦାସୀନ ଥିଲେ । ଏହା ଏକ ଭ୍ରମ ଧାରଣା ।

ସତେକି ଆଗକୁ କ'ଣ ଆସୁଛି ଦେଖିଲା ପରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୪୫ଡିସେମ୍ବର ବାଇଶ ତାରିଖ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ କହିଥିଲେ- ଯଦି କେହି ମତେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇବାକୁ କହେ ଓ ମୁଁ ତାହା ପାଳନ ନ କରେ ତେବେ ମୋ ପରି ବୃଦ୍ଧଲୋକକୁ ଠେଲି ପକେଇ ଦେବା ବା ମାରିଦେବା ଜଣକ ପକ୍ଷରେ ଅସାଧ ନୁହେଁ । ମୃତ୍ୟୁ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହି ମୁଣ୍ଡ ନ ନୁଆଁଇବାର ନିର୍ଭୀକତା ହେଉଛି ସ୍ୱରାଜ । ଯଦି ସମସ୍ତେ ଏଇଭଳି କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହନ୍ତି ଆମେତ ସ୍ୱରାଜ ପାଇଗଲୁ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ସରକାର ଆଜି ଛାଡି ଚାଲିଯିବ । ଏହାର ଅର୍ଥ କୌଣସି ଶକ୍ତି ଆମକୁ ମଥା ଅବନତ କରାଇ ରଖି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଦୌ ସ୍ୱପ୍ନ ବିଳାସୀ ବା କଳ୍ପନା ବିଳାସୀ ନଥିଲେ । ମହାନ୍ କର୍ମବୀରଙ୍କର ଏପରି ବିଳାସ ନଥାଏ । ଏକଥା ଜଣାଶୁଣା । ତଥାପି ଏହାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଛୁ । ସେବାଗ୍ରାମ ଆଶ୍ରମର ଘଟଣା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାଂଧ ଭ୍ରମଣରୁ ଫେରିବା ପରେ କସ୍ତୁରବା ସବୁଦିନ ତାଙ୍କ ପାଦ ଧୋଇ ଦିଅନ୍ତି । ବା' ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଦ ଧୋଉଥିବାର ଚିତ୍ର ଫଟୋଗ୍ରାଫରମାନେ ଉଠାଇଛନ୍ତି ଓ ତାହା ଏ ଯାଏ ଆଶ୍ରମରେ ଶୋଭା ପାଉଛି । ବା' ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଦ ଧୋଇବା ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ବା'ଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇ ଦେଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଫଟୋ କେହି ଉଠାଇ ନାହାନ୍ତି । ଯେତେହେଲେ ମହାତ୍ମା- ସେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଦ ଧୋଇବା ଫଟୋ ଉଠାଇବା- ନାଃ, ଆମ ହାତ ଯିବନି ! ଆମେ ବାପୁଙ୍କୁ କ'ଣ ବୁଝିଥିଲେ, କ'ଣ ଆଜିଯାଏ ବୁଝିଛେ ! ପାଦ ଧୋଇବା ପରେ ପାଣି ବାଲ୍‌ଟିରୁ ଯାହା ବଳେ ତାକୁ ପାଖ ଗୋଲାପ ବଗିଚାରେ ବା'ଢ଼ାଳି ଦିଅନ୍ତି । ଦିନେ ବାପୁ କହିଲେ, "ଦେଶର ଖାଦ୍ୟ ସମସ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏ ଗୋଲାପ ଗଛସବୁ ଆଶ୍ରମ ପାଇଁ ଏକ ବିଳାସ । ଏତକ ଜାଗାରେ ଆମେ ଗହମ ଗଛ ଲଗାଇବା ନାହିଁ କାହିଁକି ?" ପରଦିନ ତାଙ୍କ କହିବା ପରି କାମ ହୋଇଗଲା ! ଗାନ୍ଧିଜୀ କିଭଳି ନିରାଟ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଥିଲେ ତାହା ଚେତାଇ ଦେବାକୁ ଏ ଘଟଣାଟି ଉଲ୍ଲେଖ କଲୁ । ଇଂରେଜଙ୍କ ଆଗମନ ପୂର୍ବରୁ ଭାରତବର୍ଷର ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ସୂତାକଟା, ଲୁଗାବୁଣା ଚାଲିଥିଲା । ଏହି କାରଣରୁ ଅତୀତ ପ୍ରତି ଏକ ଭାବାବେଗର ବଶ ହୋଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚରଖାର ପୁନରୁତ୍‌ଥାନ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ତା' ନୁହେଁ । ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବା ପାଇଁ ଚରଖା ସର୍ବପ୍ରଥମ ଅବଶ୍ୟକ । ଭାରତରେ ଚାଷୀମାନେ ବର୍ଷକୁ ଛଅମାସ ଖଟନ୍ତି । ବାକି ସମୟ ବେକାର ବସନ୍ତି ।

ଗୋଟିଏ ଦେଶର ଚାଷୀମାନେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଶିଳ୍ପ ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରି ତିଷ୍ଠି ପାରିବେ ନାହିଁ । 'ସ୍ୱଦେଶୀ ବନାମ ଯନ୍ତ୍ର' ଶିରୋନାମାରେ ଏହି କଥା ଗାନ୍ଧିଜୀ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ୧୯୧୯ରେ ଲେଖିଥିଲେ । ଅଥଚ ଶିଳ୍ପ ବିରୋଧୀ ହିସାବରେ ତାଙ୍କର ଦୁର୍ନାମ ରହିଛି । ମଣିଷର ବିଳାସ କ୍ଷୁଧାକୁ ଯନ୍ତ୍ର ସଭ୍ୟତା ବଢ଼ାଇ ଚାଲିଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯନ୍ତ୍ରକୁ ବିରୋଧ କରୁଁଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ଭାରତ ପରି ଜନବହୁଳ ଦେଶରେ ଯନ୍ତ୍ରଙ୍କ ଅନିୟନ୍ତ୍ରତ ପ୍ରସାର ଲୋକଙ୍କୁ ବେକାର କରିଦେବ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଆଶଙ୍କା ଥିଲା । ସମାଜରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ କାମକରି ଖାଇବା ଉଚିତ ଓ ଲୋକଙ୍କୁ କାମ ଯୋଗାଇଦେବା ସରକାରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଯନ୍ତ୍ର ଯୋଗୁ ମଣିଷ ବେକାର ହେଉ- ଏକଥା ତାଙ୍କର ସମର୍ଥନ ପାଏ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ବଡ ବଡ କଳକାରଖାନା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ମଣିଷ ତା'ର କ୍ଷୁଧା ବଢ଼ାଇ ଚାଲୁ- ଏ ମନୋବୃତ୍ତିର ସେ ଘୋର ବିରୋଧୀ । ମଣିଷ ସରଳ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁ, ଉଚ୍ଚ ଭାବରେ ରହୁ- ସମଗ୍ର ମାନବଜାତି ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଏହି ବାର୍ତ୍ତା । କଳକାରଖାନ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ମତଟି ୧୯୪୪ରେ ସେ ଦେଇଥିବା ଗୋଟିଏ ବିବୃତିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ସେ କହିଛନ୍ତି, " କାମ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଗରିକକୁ ତା'ର ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ ପାଇଁ କାମ ଯୋଗାଇଦେବା ଉଚିତ୍ । ଯଦି ବିଦ୍ୟୁତ ଶକ୍ତି, ଏପରିକି ଆଣବିକ ଶକ୍ତିର ବ୍ୟବହାର ଫଳରେ ଦେଶର ଶ୍ରମିକଙ୍କୁ ଛଟେଇ କରା ନଯାଏ ତେବେ ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୁଁ ମୋର କନିଷ୍ଠ ଆଙ୍ଗୁଳି ଉଠାଇବି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଆମର ବିପୁଳ ଜନସଂଖ୍ୟା ଓ ସ୍ୱଳ୍ପ ପୁଞ୍ଜି ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ରଖିଲେ ଏକଥା ସମ୍ଭବ ବୋଲି ମୋର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେଉନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶିଳ୍ପର ବିରୋଧ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଆମର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା । ମାତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ସେ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ଦେଶରୁ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଘୁଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରସାରକୁ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅରଟ ଗୋଟିଏ ଯନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ ? ଏତେ ବଡ ଦେଶର ଶିଳ୍ପ ସ୍ଥିତି ଥିଲା ଶୂନ । ଏପରି ଦେଶ କୁଟୀର ଶିଳ୍ପରୁ ଅରମ୍ଭ କରିବ ନାହିଁ ତ କେଉଁଠୁ ଆରମ୍ଭ କରିବ ? ଆମର ପାରମ୍ପରିକ ଚରଖା ଓ ତନ୍ତରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ହେଉ ବୋଲି ବାପୁ କେବେହେଲେ କହି ନାହାନ୍ତି । ବରଂ ଚରଖା ଓ ହସ୍ତତନ୍ତର ଉନ୍ନତି କିପରି କରାଯିବ ସେ ଦିଗରେ ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଥିଲେ । ଉନ୍ନତ ଚରଖା ନିର୍ମାଣକାରୀଙ୍କୁ ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ଦିଆଯିବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ।

ବାପୁଙ୍କ ନିକଟରେ ଚରଖା ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର । ସୂତାକଟା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏକ ଶୁଦ୍ଧ, ପବିତ୍ର ଓ ଆଧ୍ମିକ କର୍ମ ଥିଲା । ଅର୍ଥନୀତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସୂତାକଟା ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରେ କିନ୍ତୁ ଆମେ ଏ କାମକୁ ପବିତ୍ର ମନେକରିବୁ କାହିଁକି ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଆମ ମନରେ ଉଠିପାରେ କିନ୍ତୁ ଏଇଠି ଅଟକିଗଲେ ଆମେ ବାପୁଙ୍କୁ ବୁଝିପାରିବୁ ନାହିଁ । ୧୯୨୧ ଅକ୍ଟୋବର ୩୧ ତାରିଖରେ ସେ ପ୍ରତିଦିନ ସୂତା କାଟିବେ ବୋଲି ଶପଥ ନେଇଥିଲେ । ଏ ଶପଥକୁ ସେ ଜୀବନର ଶେଷଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଳନ କରିଛନ୍ତି । ଅନଶନ କରି ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ରହିବା ଦିନମାନଙ୍କରେ କେବଳ ତାଙ୍କର ଚରଖା ବନ୍ଦ ରହିଛି । ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ

ପଡିଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ କାନରେ ଚରଖାରେ ସୂତାକଟା ଶବ୍ଦ ବାଜିଲେ ବାପୁ ପରମ ସନ୍ତୋଷରେ ଶୋଇ ପଡନ୍ତି । ଭାବୁଥିବେ, କାମ ଚାଲିଛି ସେ ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ କ୍ଷତି ନାହିଁ । ଚରଖା ଶବ୍ଦ ଥିଲା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପୃଥିବୀର ସବୁଠାରୁ ମଧୁର ସଂଗୀତ । ସେ ମନେ କରୁଥିଲେ ଯେ ଚରଖା ଉପରେ ନିର୍ଭର କଲାଭଳି ଅବସ୍ଥା ଦେଶରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ରହିବ । ଏ ଭାବନା ଯଥାର୍ଥ ।

ଅହିଂସା, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନ ସହିତ ଚରଖାକୁ 'ସମପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ କରାଯାଇ ନପାରେ । ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ମୂଲ୍ୟ ଚିରନ୍ତନ । ଚରଖାର ମୂଲ୍ୟ ଚିରନ୍ତନ ନୁହେଁ, ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ । ଭାରତବର୍ଷର ସଂସ୍କୃତି ଓ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବା ଉଚିତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହୁଁଥିଲେ, ଘରେ ଘରେ ଗୋଟିଏ କୁନି ସୂତାକଳ ପରି ଅରଟ ସ୍ଥାନ ପାଉ । ସମୟ ବଦଳିଗଲେ, ଅରଟର ସ୍ଥାନ କମ୍ପ୍ୟୁଟର, ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋନିକ୍ସ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ନେଇପାରେ, ବାପୁ ଆପତ୍ତି କରିବେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଦାମୀ କାର୍, ମୋବାଇଲ୍ ଫୋନ୍, ଅଶ୍ଳୀଳ ଚିତ୍ର ଦେଖାଉଥିବା ଟେଲିଭିଜନ ଦେଶରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେଉ ବୋଲି ବାପୁ କଦାପି ଚାହିଁ ନଥାନ୍ତେ । ଆମର ବିଳାସ ସମଗ୍ରୀ ପ୍ରତି ଲୋଭକୁ ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ଆନ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବାଣିଜ୍ୟ ସଂସ୍ଥାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ । ଏ ମନୋଭାବକୁ ବାପୁ କଦାପି ସମର୍ଥନ କରିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଅର୍ଥନୀତି ତାଙ୍କ ଜୀବନାଦର୍ଶ ଅନୁଯାୟୀ ଥିଲା । ବାପୁଙ୍କ ଜୀବନାଦର୍ଶ ହେଉଛି, ସରଳ ଭାବେ ବଞ୍ଚ, ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତାକର । ଆମର ଆଦର୍ଶ ହେଉଛି, ଯଥାସମ୍ଭବ ବିଳାସ ଭିତରେ ବଞ୍ଚ, କିଛି ଚିନ୍ତାକରନାହିଁ !

ଖଦୀ ନୁହଁ କି ଚରଖା ନୁହଁ ସବୁ ଲୋକଙ୍କୁ କାମ ଯୋଗାଇବା ଚିନ୍ତା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବିବ୍ରତ କରୁଥିଲା । ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଛନ୍ତି, ''ଯଦି ସରକାର ଖଦୀ ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟଶିଳ୍ପ ବିନା ସବୁ ଲୋକଙ୍କୁ ପୂରା କାମ ଦିଏ ତେବେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଛି ତାହା ବନ୍ଦ କରିଦେବି ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକଥା ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପଟ୍ଟଶିଷ୍ୟ ବିନୋବାଜୀ ୧୯୫୧ରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ଯୋଜନା କମିଶନଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଯଦି ସରକାର ସବୁ ସକ୍ଷମ ଲୋକଙ୍କୁ କାମ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରିବ ତେବେ, ''ମୁଁ ମୋର ଚରଖା କାଠକୁ ଜାଳି ଦିନକର ରୋଷେଇ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେବିନାହିଁ ।'' ଚରଖା କୁଟୀରଶିଳ୍ପର ପ୍ରତୀକ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ଦିନୁ ଆମେ କୁଟୀର ଶିଳ୍ପକୁ ଗୌଣ ଆସନରେ ରଖିଛୁ ଓ ଆମର ବେକାରୀ ସମସ୍ୟା ବଢ଼ି ଚାଲିଛି ।

◆◆◆

ନୂଆ ମନ୍ତ୍ର- କାଟ ଓ ବୁଣ

ସୂତାଁ କାଟ, ଲୁଗାବୁଣ- ଏହି ମନ୍ତ୍ରଟି ଭାରତବର୍ଷ ସାରା ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଲି ବୁଲି ପ୍ରଚାର କଲେ। ସେ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ସ୍ୱରାଜର ଚାବିକାଠି ରହିଛି । ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହେଉ ବା ଧର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହେଉ ଗୋଟିଏ ମହାନ୍ ମୌଳିକ ସତ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କଲେ ଆବିଷ୍କାରକ ତା ପିଛା ପଡିଯାଆନ୍ତି । ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ କଥା । ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ଚରଖାର ଉପଯୋଗିତା ବୁଝିବା ବାପୁଙ୍କର ଏକ ମହାନ୍ ମୌଳିକ ଆବିଷ୍କାର । ମାତ୍ର ନିଜ ଆବିଷ୍କାରର ଅତିରଞ୍ଜିତ ପ୍ରଚାର କରୁଥିବା ଯୋଗୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଏ ବିଶାଳ ଦେଶର ଗାଉଁଲି ଲୋକଙ୍କୁ କେବଳ ମନ୍ତ୍ରବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିବା ସମ୍ଭବ । ସେଇଥିପାଇଁ ବାପୁ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ବୁଲି ବାରମ୍ବାର କହୁଥିଲେ- 'କାଟ ଓ ବୁଣ', 'କାଟ ଓ ବୁଣ' ।

ଚରଖା କଥା କିପରି ବାପୁଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ଜୁଟିଲା ତାହା ଖୁବ୍ ବିସ୍ମୟଜନକ ବ୍ୟାପାର । ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଚରଖା ସହିତ ପରିଚୟ ରହିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ଏବକାର ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଚରଖା ସହିତ ପରିଚିତ । କାରଣ ବାପୁ ଆମକୁ ଚରଖା ଚିହ୍ନାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭ ବେଳକୁ ଚରଖା ଗୋଟିଏ ବିରଳ ବସ୍ତୁ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ୧୯୧୫ଯାଏ ଚରଖା ଦେଖି ନଥିଲେ । ଆଶ୍ରମରେ ପ୍ରଥମେ ତନ୍ତର ପ୍ରଚଳନ ହେଲା । ୧୯୧୬ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପ୍ରଥମେ କଳସୂତାରେ ଆଶ୍ରମବାସୀ ତନ୍ତରେ ଲୁଗା ବୁଣିଲେ । ସମସ୍ତେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ ଯେ କଳସୂତା ବ୍ୟବହାର କରିବା ଠିକ୍ ନୁହଁ । ହାତରେ ସୂତା କାଟିବା ଦରକାର । ଯେତେବେଳେ ଆଶ୍ରମବାସୀ ବାପୁଙ୍କ ଆହ୍ୱାନ କ୍ରମେ ନିଜେ ସୂତା କାଟି ଲୁଗା ବୁଣିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ସେତେବେଳେ ଚରଖା ଖୋଜା ପଡିଲା । ଚରଖା ଠାବ କରିବା, ସେଥିରେ ସୂତାକଟା ଶିଖିବା ପାଇଁ ଜଣେ ଗୁରୁଙ୍କ ସନ୍ଧାନ ନେବା, ସୂତାକଟା ପରେ ଲୁଗା କିପରି ବୁଣାଯିବ ସେ ସବୁ ବୁଝିବା ଇତ୍ୟାଦି କାମ ଚରଖା ପୁନରୁଦ୍ଧାର କାଳରେ କେତେ କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର ଥିଲା ସେ ବିଷୟରେ ଏବେ କେହି ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ । ସୂତାକଟା ଜାଣିଥିବା ଜଣେ ଲୋକକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାରେ ବିଳମ୍ବ ହେବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପଡିଲେ । ୧୯୧୭ରେ ଗୁଜୁରାଟରେ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ସାହୀ ଓ ଅଭିଜ୍ଞା ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀର ସନ୍ଧାନ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନାମ ଗଙ୍ଗା ବହେନ୍ । ସାମାଜିକ କଟକଣାକୁ ଖାତିର ନ କରି ସେ ଅଛୁଆ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମିଶୁଥିଲେ । ବାପୁ ଗଙ୍ଗା ବହେନ୍‌ଙ୍କୁ ଚରଖା ଖୋଜିବା ଦାୟିତ୍ୱ ଅର୍ପଣ କଲେ । ଗଙ୍ଗା ବହେନ୍ ବହୁତ ଖୋଜା ଖୋଜି ପରେ ବରୋଦାର ବିଜିପୁରରୁ ଚରଖା ପାଇଲେ । ବିଜିପୁରରେ ଅନେକ ଲୋକଙ୍କ

ଘରେ ଚରଖା ଥିଲା । ଗଙ୍ଗାବହେନଙ୍କ ଠାରୁ ଟଙ୍କା ପାଇବାର ପ୍ରତିଶୃତି ପାଇ କିଛି ଲୋକ ସୂତା କାଟିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଆଶ୍ରମରେ ଜୋର୍‌ସୋର୍ ଚରଖା ଗବେଷଣା ଚାଲିଲା । ମଗନଲାଲ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଲାଗି ଚରଖାର ଅନେକ ଉନ୍ନତି କରାଇଲେ ।

ବସ୍ତୁତଃ ସ୍ୱଦେଶୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଥିଲା ଖଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ଏକ ଭିନ୍ନ ନାମ । ଭାରତବର୍ଷରୁ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ତୂଳା ଯିବ ଓ ସେଠାରେ ଲୁଗା ତିଆରି ହୋଇ ଆସି ଏ ଦେଶରେ ବିକ୍ରୀ ହେବ- ଏହି ନୀତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୨୦ରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କଲେ । ଏହାର ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ପରେ, ଏପରିକି ଆଜିଯାଏ ଆମର ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶ ବିଦେଶକୁ ଲୁହା ପଥର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଞ୍ଚାମାଲ ରପ୍ତାନି କରି ଏହି କଞ୍ଚାମାଲରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଜିନିଷସବୁ ଅନେକ ଚଢ଼ା ଦରରେ କିଣୁଛି । ଏହା ସ୍ୱଦେଶୀ ନୀତି ନୁହେଁ । ଖଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଜରିଆରେ ଦେଶକୁ ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଡେ ମୁହାଁଇଦେବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ସମୟର ଯେଭଳି ଅପଚୟ କରୁଛନ୍ତି ସମସ୍ତେ ଚରଖାରେ ସୂତା କାଟିଲେ ତାହା ଅନେକାଂଶରେ କମିବ । ଧନୀ ଦରିଦ୍ର, ମୂର୍ଖ ଶିକ୍ଷିତ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ସୂତା କାଟିଲେ ଶ୍ରମକୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ମିଳିବ । ଶିକ୍ଷିତଙ୍କର ବାବୁଗିରି ତ ଆମର ଅନ୍ୟତମ ବଦ୍‌ଗୁଣ । ଏ ବଦ୍‌ଗୁଣଟା ୧୯୨୦ରେ ଥିଲା ଓ ବାପୁଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆଜିଯାଏ ରହିଛି । ହୀନକାମ ବୋଲି କାହାକୁ ନ ମଣି ପାଇଖାନା ସଫା କରିବା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସବୁ କାମ ସେ ହାତରେ କରୁଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନିଜ ଦେଶରେ ପାଦରେ ମାଇଲ ମାଇଲ ଚାଲୁଥିଲେ । ଶେଷରେ ଶ୍ରମକୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସୂତା କାଟିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ ।

୧୯୨୪ ଅକ୍ଟୋବରରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ କରିଥିବା ଅନଶନ ଶେଷ ହେବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ଏ ଅନଶନର ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବ ପଡିନାହିଁ । ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଯାଏ ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ରାଜନୀତିରୁ ଓହରି ଆସିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କଲେ ନାହିଁ । ବାପୁଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେଲା, ସେ ଯାହା ଭାବୁଥିଲେ ତାହା ଏକ ମରୀଚିକା । ସ୍ୱରାଜ ଆସିବାକୁ ଡେରି ଅଛି । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ସଦ୍‌ଭାବ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ସାମଜର ଗଭୀର ସ୍ତରରୁ କାମ କରିବାକୁ ହେବ । ସେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଭାରତ ଉପରୁ ଇଂରେଜ ଜୁଆଳି ହଟାଇବାକୁ ସେ ଆଗ୍ରହୀ ନୁହନ୍ତି । ଭାରତ ଉପରୁ ସବୁପ୍ରକାର ଜୁଆଳି ହଟେଇବାକୁ ସେ ବଦ୍ଧପରିକର । ଅନ୍ୟ ସବୁ ସଙ୍କଟର ଉଗ୍ରତା ନ କମିବା ଯାଏ ଆମେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହେବୁ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ବୁଝିଲେ ।

ଗୋଖଲେଙ୍କ କଥା ମାନି ୧୯୧୫ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତ ଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଦେଖିବାକୁ, ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ବୁଲୁଥିଲେ । ୧୯୨୫ରୁ ଯେଉଁ ଭ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ତା'ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଦେଶକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା । ୧୯୨୫ ବର୍ଷ ସାରା ସେ ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରଦେଶ ଓ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ଗସ୍ତ

କରିଥିଲେ । ଏଥର ବାପୁଙ୍କୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଟ୍ରେନ୍ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ସହକର୍ମୀମାନେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେଇ ପାରିଲେ । ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଭିତରେ ଲେଖାପଢ଼ା କରିହୁଏନି, ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ହୁଏନି । ବାପୁ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ମାନିନେଲେ । ଯୁଆଡେ ଗଲେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ସଦ୍‌ଭାବ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂର, ସୂତାକଟା ଓ ନାରୀମାନଙ୍କର ସମାନ ଅଧିକାର ବିଷୟ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ । ବାପୁଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭ୍ରମଣ ବେଳକୁ ସେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଗାଁ ଗହଳରେ ମଧ ରୁଣ୍ଡ ହୁଅନ୍ତି । ଏତେ ଲୋକ ତାଙ୍କୁ ଠେଲାପେଲା ଭିତରେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କ ପାଦ, ଗୋଡ ଆଞ୍ଚୁଡି ହୋଇଯାଏ । ରାତିରେ ଭେସ୍‌ଲିନ୍ ବୋଳିବା ଦରକାର ପଡେ ।

ବାପୁଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଧୀର । ଏତେ ଲୋକ ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣିବେ କିପରି ? ଦଳାଚକଟା ହୋଇ ଆହତ ହେବାର ଭୟ ଥାଏ । ବାପୁ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ଛିଡା ହୋଇ କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଲୋକମେଳରେ ବିଭିନ୍ନ କୋଣରେ ଛିଡା ହୋଇ କହନ୍ତି । ଲୋକେ ତ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ପଦେ କଥା କାନରେ ପଡିଲେ ହେଲା, ନ ହେଲେ ନାଇଁ ! ବେଶୀ ଭିଡ ଦେଖିଲେ କିମ୍ବା ଦୁର୍ବଳ ଲାଗିଲେ ସେ ଠାରରେ ବକ୍ତୃତା ଦିଅନ୍ତି । ବାମ ହାତ ଉପରକୁ ଟେକି ପାଞ୍ଚ ଆଙ୍ଗୁଠି ମେଲେଇ ଦିଅନ୍ତି । ତା'ପରେ ଡାହାଣ ହାତର ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ବାମ ହାତର ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି ଧରନ୍ତି । ଜାଣିଥିବା ଲୋକମାନେ ନ ଜାଣିଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝେଇ ଦିଅନ୍ତି- ହେଇ ଦେଖ । ବାପୁ ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି ଧରିଲେଣି । ତା' ମାନେ କାହାକୁ ଅଛୁଆଁ ମନେକରନା । ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ମିଳିମିଶି ଚଳ । ତା'ପରେ ବାପୁ ଧରନ୍ତି ବିଶି ଆଙ୍ଗୁଠି । ଶ୍ରୋତାଙ୍କ ଭିତରେ ଚହଳ ପଡିଯାଏ । ସେମାନେ ପରସ୍ପର ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତି- ବିଶି ଆଙ୍ଗୁଠି ଅର୍ଥ ସୂତାକଟା । ସେହିପରି ମଝି ଆଙ୍ଗୁଠି ମଦ, ଅଫିମ ନ ଛୁଇଁବାର ପ୍ରତୀକ । ଅନାମିକା ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସହବସ୍ଥାନ ପାଇଁ ଓ କାଣିଆଙ୍ଗୁଠି କହେ, ପୁରୁଷ ସହିତ ନାରୀର ସମାନ ଅଧିକାର ରହିଛି । ଏମିତି ପାଟି ନ ଫିଟେଇ ବାପୁ ସବୁ କଥା କହିଦିଅନ୍ତି । ବାପୁ ସବୁଆଡେ ବୁଲି କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି ସେ କଥା ପବନରେ ଭାସି ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ । ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଖି ସେମାନେ ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଳନ କରିବାର ବଳ ପାଆନ୍ତି ।

ନାଟକୀୟ ଭାଷା ଲୋକଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରେ । ନାଟକୀୟ ପରିସ୍ଥିତି ସେମାନଙ୍କୁ ଛଗାଏ । ଏହି ମହାନ ଜନନେତାଙ୍କ ନାଟକୀୟତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ସହଜାତ ପ୍ରତିଭା ଥିଲା । ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରା ଏହାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଉଦାହରଣ । ଲୁଣ ମରିବା କଥା ତ ପାଖରେ ସମୁଦ୍ର ଅଛି, ଯାଇ ଲୁଣ ମାର । ଯୋଜନା କଲେ, ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଧରି ଚାଲି ଚାଲି ଯିବେ ଦାଣ୍ଡିଯାଏ । ବାଟରେ ରହିବେ, ପରଦିନ ଚାଲିବେ । ଏ ଖବର ଖବରକାଗଜରେ ବାହାରିବ, ଦେଶସାରା ଜାଣିବେ, ବିଦେଶରେ ବି ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବ । ସେଇୟା ହେଲା । ସୂତା କାଟିବା ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବାକୁ ନାଟକୀୟ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ ଭାରତବର୍ଷର ଉତ୍ତର ପ୍ରାନ୍ତରେ ଅବସ୍ଥିତ ଜଲପାଇଗୁଡି ସହରରେ । କହିଲେ, ''ଭାରତବର୍ଷ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ । ତମେ କେବେ ମରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ

କରିଛ ? ତା' ପାଦ ଛୁଇଁଚ ? ଦେଖିବ ତା'ର ପାଦ ଥଣ୍ଡା ଓ ଅସାଡ । ଭାରତର ଜନତାର ଅବସ୍ଥା ଏହିପରି । ଜନତା ହେଉଛି ମାଆର ପାଦ । ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଥଣ୍ଡା ଓ ପକ୍ଷାଘାତ ଗ୍ରସ୍ତ । ତମେ ଯଦି ଭାରତବର୍ଷକୁ ବଞ୍ଚାଇବାକୁ ଚାହଁ, ମୋର ଛୋଟିଆ କଥାଟି ମାନ । ଚରଖା ଧର, ସୂତା କାଟ, ନଚେତ୍ ଧ୍ୱଂସ ହେବ ।''

କେତେକ ସଭାରେ ଖଦୀ ଲୁଗା ବିକ୍ରୀ ହେଉଥିଲା । ବିହାରରେ ଗୋଟଏ ଛୋଟିଆ ସ୍ଥାନରେ ଦି'ପଦ କହି ସାରି ବାପୁ ତାଙ୍କ ମତଲବ ସାଫ୍ କରିଦେଲେ । କହିଲେ ଯେ ସେ ଖଦଡର ପ୍ରଚାର କରିବା ପାଇଁ ବୁଲୁଛନ୍ତି । ଏହାପରେ ବାପୁ ଗୋଟିଏ ଡବା ଧରି ବୁଲିଲେ ଓ ଲୋକେ ଟଙ୍କା ପଇସା ଦେଲେ । ଏହା ବଦଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଖଦଡର ଧୋତି, ଶାଢ଼ି ମିଳିଲା । ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଓ ସାନପୁଅ ଦେବଦାସ ଖଦଡ୍ ଲୁଗା ବିକି ଟଙ୍କା ରଖିବା ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ଭାଳୁଥିଲେ ।

ଶେଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାପୁଙ୍କର ଖଦଡ ପ୍ରଚାର ଅବ୍ୟାହତ ଥାଏ । ମାତ୍ର ୧୯୨୫ରୁ ୩୦ ଭିତରେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଯାଏ ଖଦଡ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ସବାର ହୋଇଥାଏ । କିଏ କେତେ ଗଜ ସୂତା କାଟିଛି ସେ ତଥ୍ୟ ସହିତ ତା'ର ନାମ ଠିକଣା ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ବାହାରୁଥାଏ । ଏହା ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆର ଅନେକ ପୃଷ୍ଠା ଅଧିକାର କରୁଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନେ ଅରଟକୁ ଗୋଟଏ ବାକ୍ସରେ ରଖି ସଭାକୁ ଯାଉଥାନ୍ତି । ସେଠି ବସନ୍ତି, ବକ୍ତୃତା ଶୁଣନ୍ତି, ଅରଟ ଚଳାନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ଠାରୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟମାନେ ଏକଥା ଶିଖିଥିଲେ ।

ଗାଁ ଲୋକ, ସହର ଲୋକ, ସମସ୍ତେ ଦିନକୁ ଘଣ୍ଟାଏ ସୂତା କାଟନ୍ତୁ ବୋଲି ବାପୁ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । ବାପୁ ଏ କଳକାରଖାନା ଯୁଗରେ ଅତୀତକୁ ବଞ୍ଚାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ବୋଲି ଅନେକ ଆଶଙ୍କା କରୁଥାନ୍ତି । କଥା ହେଉଛି ଆମର ଏତେ କଳକାରଖାନ ନାହିଁ, ପୁଣି ବର୍ଷକୁ ଛଅମାସ ଶତକଡା ଅଶୀ ଲୋକ ଚାଷବାଷ ନ କରି ନିକମା ହୋଇ ବସୁଛନ୍ତି । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଅରଟ ପାଖରେ ବସିବା ସମଗ୍ର ଦେଶ ପାଖରେ ଜରୁରୀ ହୋଇ ପଡିଛି । ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ ଜଣେ ବିଚକ୍ଷଣ ବ୍ୟକ୍ତି । ସେ ବାପୁଙ୍କୁ ଖଦଡ ବ୍ୟାପାରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି । ୧୯୨୬ରେ ଅନେକ ଲୁଗାକଳ ଥିବା ଅହମଦାବାଦର ଗୋଟଏ ବିରାଟ ସଭାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, ''ଆପଣମାନେ ବଡ ସହରରେ ରହୁଛନ୍ତି । ଆମ ଭାରତ ଦେଶରେ ଚାରିଆଡେ ଅଭାବ, ଅନାଟନ କେତେ ଉତ୍କଟ ସେ ବିଷୟ ଜାଣି ନାହାନ୍ତି । ଆମର ହଜାର ହଜାର ଗାଁ ଅଛି ଯେଉଁଠି ଜଣେ ଲୋକ ଲୋକର ମାସିକ ଆୟ ଅଢ଼େଇଟଙ୍କା । ଏଇ ଲୋକମାନେ ଯେଉଁ ସୂତା କାଟୁଛନ୍ତି ସେ ସୂତାରେ ବୁଣା ଯାଇଥିବା ଲୁଗା ଆମେ କିଣିଲେ ବିଚରାମାନେ ମୁଠାଏ ଖାଇବାକୁ ପାଇବେ ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଖଦଡ ଆନ୍ଦୋଳନର ଗୁରୁତ୍ୱ ସମସ୍ତେ ଊଣାଅଧିକେ ବୁଝୁଥିଲେ । ତେବେ ଅନେକ ଭାବୁଥିଲେ ଯେ ସେ ଖଦଡକୁ ଅତ୍ୟଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଛନ୍ତି । ଜବାହରଲାଲ୍ ଖଦଡ ଆନ୍ଦୋଳନର ସମର୍ଥକ ଥିଲେ । ମୋତିଲାଲ୍ କେବଳ ଖଦଡ ପିନ୍ଧିଲେ ନାହିଁ, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ସଭା ସମିତିରେ ଖଦଡ ବିକିଲେ ।

ଗରିବଙ୍କ ସେବା, ହରିଜନ ପାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି କାଳ

ମଧ୍ୟରେ ଚାନ୍ଦା ସଂଗ୍ରହ କଲେ । ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ପରିବାରର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ଚାନ୍ଦା ଭାବେ ସୁନା ଗହଣା ମାଗିନେବା ବାପୁଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦ ଦେଉଥିଲା । କାରଣ ନାରୀମାନେ ସୁନା ଗହଣାରେ ମଣ୍ଡି ହେବା ଦେଖି ମନ ଭିତରେ ସେ ବିରକ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ତେଣୁ ଗହଣା ଦାନ କରୁଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ଉଶ୍ୱାସ ହେବା ସହିତ ତା'ର ଦାନ ସତ୍‌କର୍ମରେ ଲାଗୁଥିଲା । ଏଣୁ ଗହଣା ଦାନ ଗ୍ରହଣ କରି ବାପୁ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଗହଣା ଖୋଲି ତାଙ୍କୁ ଦାନ କରୁଥିଲେ ସେମାନେ ପରେ ଆଉ ଗହଣା ପିନ୍ଧିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ବାପୁ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଶପଥ କରାଇ ନେଉଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ବାପୁ ମାଗିବା ମାତ୍ରେ ଗହଣା ଖୋଲି ତାଙ୍କ ଡବାରେ ପକାଉଥିଲେ । ଏହି ଗୋଟିଏ କଥା ଜଣାଇଦିଏ ଯେ ତାଙ୍କର ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି କେତେ ପ୍ରଖର ! ଇଂରେଜ ଶତ୍ରୁମାନେ ତାଙ୍କ ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି ଆଗରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇପଡୁଥିବା ବ୍ୟାପାରଟି ଯେତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ନୁହେଁ, ଭାରତୀୟ ନାରୀ ତା ଗହଣାକୁ ଆନନ୍ଦରେ ଦାନ କରିବା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ । କାରଣ ଗହଣା ଭାରତୀୟ ନାରୀଙ୍କର କେତେ ପ୍ରିୟ ସେ କଥା ଆମେ ଜାଣୁ ।

ବାପୁ ଯେତେ ଚାନ୍ଦା ଆଦାୟ କରୁଥିଲେ ତା'ର ମୋଟା ଅଂଶ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ହିଁ ଦେଉଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କ ମେଳରେ ରହିଲେ ତ ! ନାରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ପିଲାଦିନୁ ତାଙ୍କର ଭଲ ପଟୁଥିଲା । ପିଲାଦିନେ ବଡଭଉଣୀ, ଧାଇମା ରମ୍ଭା ଓ ମାଆ ପୁତୁଲବାଇଙ୍କ ସହିତ ସେ ମନଖୋଲା ମିଶୁଥିଲେ । ଆଶ୍ରମରେ ନାରୀମାନଙ୍କର ଛୋଟ ଛୋଟ କଳିଗୋଳ, ମନ ଫଟାଫଟିର ସମାଧାନ କରିବାକୁ ସେ ଯେତେ ସମୟ ଦେଉଥିଲେ, ବଡଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ପାଇଁ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ସମୟ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି !

ଝିଅଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ କରୁ ବାପୁ ତା ଗହଣା ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପକାନ୍ତି । ପାଖରେ କସ୍ତୁରବା' ଥିଲେ ତାଙ୍କ ମତଲବ ବୁଝିନେଇ ବିରକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । କିଛି ଲାଭ ହୁଏନି । କିଛି ସମୟ ପରେ ଝିଅଟି ଆନନ୍ଦ ମନରେ ଗହଣାପତ୍ର ଖୋଲେ ଓ ବାପୁଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼େଇଦିଏ । ଝିଅର ବାପ, ମାଆ ଆସି ଏହି ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ବାପୁ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରେଇ ନିଅନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ଆଉ ଝିଅକୁ ଗହଣା କରିଦେବେନି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବିଶିଷ୍ଟ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ଶଙ୍କର ରାୟ ପିଲାଦିନେ ଅଳଙ୍କାରରେ ମଣ୍ଡି ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ବଡଲୋକ ଘରର ପିଲା । ବାପୁଙ୍କ କଥା ମାନି ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କ ମାଆ ପିଲା ଦେହରୁ ସବୁ ସୁନା ଅଳଙ୍କାର କାଢ଼ି ବାପୁଙ୍କୁ ସମର୍ପି ଦେଲେ ।

୧୯୨୫ ବେଳକୁ ପାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହ ନିଶା ବାପୁଙ୍କୁ ଏମିତି ଧରିଥାଏ ଯେ ତାଙ୍କ ସଭାରେ କୌଣସି ସାଜସଜ୍ଜା, ତୋରଣ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଖିଲେ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡନ୍ତି । ପଇସାଗୁଡା ଏମିତି ଅପବ୍ୟୟ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ତାଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ କେତେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ! ସଭାରେ ତାଙ୍କୁ ପିନ୍ଧାଇ ଦିଆଯାଉଥିବା ଫୁଲମାନଙ୍କୁ ନିଲାମ କରିବାର ବଣିଆ ବୁଦ୍ଧି ତାଙ୍କର ଶୀଘ୍ର ଆସିଗଲା । ଚାରିଆଡେ କହିଲେ, ଫୁଲସବୁ ଏପରି ନଷ୍ଟ କରନାହିଁ । ତାଙ୍କ ବେକରେ ଦି ଖିଅ ହାତକଟା ସୂତାର ମାଳ ପିନ୍ଧାଇ ଦିଅ !

ନିରବତାର ବର୍ଷ

୧୯୨୫ରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ସମସ୍ୟା ଆଡକୁ ଢ଼ଳିଲେ । ସ୍ୱରାଜ ଦଳ ଦେଶର ସ୍ୱଧୀନତା ପାଇଁ ଲାଗିଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନେ ଅଳି କଲେ ଯେ ସେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ଭାଳନ୍ତୁ । ନଚେତ ବାପୁଙ୍କ ସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ନେଇ କାମ କରୁଥିବା ଦୁଇଗୋଷ୍ଠୀ ଭାଗ ଭାଗ ହୋଇଯିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରି କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ବର୍ଷ ଶେଷରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ୧୯୨୬ ବର୍ଷଟିକୁ ନୀରବତାର ବର୍ଷ ରୂପେ ପାଳନ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧଜୀ ସ୍ଥିର କଲେ । କହିଲେ, "ମୌନତା ହିଁ ବିଶ୍ୱପ୍ରେମର ଯଥାର୍ଥ ଭାବ ।" ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁଙ୍କ ହସ୍ତରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଦାୟିତ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରି ବାପୁ ବର୍ଷଟିଏ ରାଜନୈତିକ ନୀରବତା ପାଳନ କରିବାକୁ ଘୋଷଣା କଲେ । ଏହି ବର୍ଷ ଠାରୁ ବାପୁ ସପ୍ତାହର ସୋମବାର ଦିନଟି ମୌନ ରହନ୍ତି ! ଗାନ୍ଧିଜୀ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ ସମାନ୍ତର ଭାବେ ଦେଖିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ଥିଲେ । ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ହେବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଶ୍ରୀମତୀ ନାଇଡୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଦଶବର୍ଷ ମିଶି କାମ କରି ସାରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠା, ଦକ୍ଷତା ଓ ନିର୍ଭୀକତା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥାଏ । ଏହି ମହିୟସୀ ନାରୀ ସଭାପତି ପଦ ଅଳଙ୍କୃତ କରନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ବଧେଇ ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ ଯେ ଦେଶରେ ସରୋଜିନୀ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେବାର ପ୍ରଥମ ନାରୀ । ଜଣେ ନାରୀ ଭାବେ ନୁହେଁ, ନିଜର ଯୋଗ୍ୟତା ବଳରେ ସେ ଏହି ଆସନର ଅଧିକାରିଣୀ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଆଶ୍ରମରୁ ବର୍ଷଟିଏ ବାହାରକୁ ଯିବେ ନାହିଁ, ସୋମବାର ଦିନଟି ପାଟି ଖୋଲିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରି ସେ ଆଶ୍ରମରେ ରହିଲେ । ମାତ୍ର ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହିଲେ ଶାନ୍ତି ମିଳେନା । ଏହି ବର୍ଷ ବାପୁ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଇଂରେଜମାନେ ଚକ୍ରାନ୍ତ ଚଳାଇଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅପତ ହେଲେ ଭାରତ ଦୁର୍ବଳ ହେବ ଓ ଇଂରେଜଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼ି ପାରିବ ନାହିଁ । ଜିନ୍ନା ଇଂରେଜଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ ।

ଷାଠିଏଟି ବୁଲା କୁକୁର ଓ ଗୋଟିଏ ବାଛୁରୀର ମୃତ୍ୟୁ ନେଇ ସେଇବର୍ଷ ଖୁବ୍ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଅହମଦାବାଦର ବିଶିଷ୍ଟ ମିଲ୍ ମାଲିକ ଅମ୍ବାଲାଲ ସରାଭାଇ ଷାଠିଏଟି ବୁଲା କୁକୁରଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ସରାଭାଇଙ୍କ ମିଲ୍ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏଇ କୁକୁରମାନେ ନାନା ଉତ୍ପାତ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ମରାଇ ସାରିବା ପରେ ସରାଭାଇଙ୍କ ମନରେ ଗ୍ଲାନି ଆସିଲା । ସେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ ସବୁ

କହିଲେ । ମହାତ୍ମା ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ଆଉ କ'ଣ କରାଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା ?" କଥାଟା ଅହମଦାବାଦର ମାନବତାବାଦୀ ସମାଜ କାନକୁ ଗଲା । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର 'ଜୀବହତ୍ୟା ମହାପାପ' ବାଣୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବେଳିତ କରିଥିବ । ସେମାନେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଲେ, "ପାଗଳା କୁକୁର ମଣିଷଙ୍କୁ କାମୁଡ଼ିବେ, ଭଲ କୁକୁରଙ୍କୁ ପାଗଳା କୁକୁର୍ କାମୁଡ଼ିଲେ ସେମାନେ ପାଗଳା ହୋଇଯିବେ- ଏହି ଯୁକ୍ତି କରି ଆପଣ କୁକୁରମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ଠିକ୍ ହୋଇଛି ବୋଲି ମତ ଦେଲେ ?"

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୂରା ଚିଠିଟିକୁ ତାଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟ ସହିତ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଫଳ ଏଇଆ ହେଲା ଯେ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆକ୍ରମଣ କରାଗଲା । ସେ ଶୋଇବାକୁ ଯାଉଥିବା ବେଳେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ଲୋକେ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଶୋଧିଲେ, ନୀତିବାକ୍ୟ ଶିଖାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁଣି ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଲେଖିଲେ ଯେ ବୁଲାକୁକୁର ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ବିପଦ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟବାସୀଙ୍କ ପରି ଲୋକେ କୁକୁର ପାଳନ୍ତୁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଯତ୍ନରେ ରଖନ୍ତୁ । ମାତ୍ର କୌଣସି ପଶୁପକ୍ଷୀ କ'ଣ, ମଣିଷକୁ ସ୍ନେହ ଆଦର କରି ନଥିବା ଅଥଚ ନୀତବାକ୍ୟକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିଥିବା ଲୋକେ ସହଜେ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପରେ ଚାରିଆଡ଼ୁ ଆକ୍ରମଣ ହେଲା । ତୃତୀୟଥର ସେ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଲେଖିଲେ ଯେ ବୁଲା କୁକୁର ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ବାସି ରୁଟି ପିଙ୍ଗିଦେବା (ଆମ ଦେଶରେ ଏପରି ଦୟାଳୁ ନରନାରୀ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଅଛନ୍ତି) ତା'ପ୍ରତି ଅବଜ୍ଞା । କୁକୁର କ'ଣ ସବୁ ପଶୁଙ୍କ ପ୍ରତି ମଣିଷ ସ୍ନେହ ରଖିବା ଉଚିତ । ସେମାନଙ୍କୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବା ଉଚିତ.... । ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ଯେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅହିଂସା ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ବଦ୍ଧ ପରିକର ସେମାନେ ଅଡି ବସିଥାନ୍ତି, ଗାନ୍ଧୀ ଅବୁଝା ହେଉଛନ୍ତି ! କିଛି ମାସଯାଏ ବାପୁ ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ଘାରିହେଲେ । ସାରାଭାଇ ଯଦି ଷାଠିଏଜଣ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମାରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଏଇ ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କୁ ମନେ ମନେ ସାବାସି ଦେଉଥାନ୍ତେ !

ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଏହି ବିଷୟରେ ପତ୍ରପ୍ରେରକଙ୍କ ପତ୍ର ଓ ଆଲୋଚନା ଆଉ ଚାରି ସଂଖ୍ୟା ଧରି ଚାଲିଲା । ପାହାଡ ପରି ଚିଠିଗଦା ଆସି ଜମା ହେଲା । ସମସ୍ତଙ୍କର ଦାବୀ, ଗାନ୍ଧୀ ଆମ ଚିଠିର ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତୁ ! ବାପୁ ଥରେ ଲେଖିଲେ, ବର୍ଷେ ଅହମଦାବାଦରେ ପ୍ରାୟ ଏଗାରଶହ ଲୋକ ଜଳାତଙ୍କ ରୋଗରେ ମରିଛନ୍ତି । ଲୋକେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟବାସୀଙ୍କ ପରି ଘରେ କୁକୁର ପୋଷନ୍ତୁ । ସବୁବେଳେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଖେଞ୍ଚିବା ଅର୍ଥ ଗାନ୍ଧୀ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର କିଭଳି ଦାସ ହୋଇଗଲେଣି ବୁଝ ! ସମାଲୋଚକମାନେ ତାଙ୍କ କଥାର ଏଇ ଅର୍ଥ କଲେ ।

ଯିଏ ଯାହା ବୁଝନ୍ତୁ, ନ ବୁଝନ୍ତୁ ବାପୁ କହିଲେ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଏପରି ରାଗୁଛନ୍ତି ! ସେ ଅହିଂସାରୁ ସାମାନ୍ୟ ଖସିଗଲେ ଲୋକେ ସହିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ।

କୁକୁରଙ୍କୁ ନେଇ ଚାଲିଥିବା ବିତର୍କ ଥମିବା ବେଳକୁ ଆଶ୍ରମର ଗୋଟିଏ ବାଛୁରୀ ସଙ୍କଟ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ବାଛୁରୀଟି ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ବ୍ୟାଧିରେ ପଡି ବହୁତ କଷ୍ଟ ପାଉଥାଏ ।

ଆଶ୍ରମରେ ଗୋଟିଏ ସଭା ହେଲା । ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ଆଶ୍ରମବାସୀ ତାଲିମ୍ ପାଇଥାନ୍ତି, ମାରିବାକୁ ନୁହଁ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ କହିଲେ, ବାଛୁରୀଟି ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ଭିତରେ ଆପେ ମରିଯିବ । ତାକୁ ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ଛାଡିଦେବା ଠିକ୍ ହେବ । ବାଛୁରୀ ଗୋଡହାତ ଛାଟି ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ବୋବାଳି ଛାଡୁଥାଏ । ବାପୁ ଚାହିଁଲେ, ବାଛୁରୀ ଯନ୍ତ୍ରଣାରୁ ଶୀଘ୍ର ମୁକ୍ତି ପାଉ । ତାକୁ ଶାନ୍ତିରେ ମରିବାକୁ ଦିଆଯାଉ । ଜଣେ ଡାକ୍ତର ଆସି ବାଛୁରୀକୁ ବିଷ ଇଂଜେକ୍‌ସନ୍ ଦେଲେ । ଦୃଶ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ମିରାବେନ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି,ବାପୁ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ଖଣ୍ଡେ ଚାଦର ଆଣି ବାଛୁରୀକୁ ଘୋଡ଼େଇ ଦେଲେ ଓ ନିଶବ୍ଦରେ ଉଠି ଆଶ୍ରମ ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଏହାପରେ ଶାସ୍ତ୍ରକୀଟମାନଙ୍କ ଉଡ଼ି ଦେଖ । ଜଣେ ଜୈନବନ୍ଧୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଲେ,"ଗାନ୍ଧୀ ! ତମେ ସେ ଗାଈକୁ ମାରିଲ । ଏହା ବଦଳରେ ମୁଁ ଯଦି ତମକୁ ହତ୍ୟା ନ କରେ ତେବେ ମୁଁ ଜୈନ ନୁହେଁ ।" ସେଇକାମ ତ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପରେ ତମ ଭିତରୁ ଜଣେ କଲା । ଆଗରୁ କରି ଦେଇଥିଲେ ବାପୁ ଅନ୍ତତଃ ଏତେ ଦହଗଞ୍ଜ ହୋଇନଥାନ୍ତେ ।

ବମ୍ବେର ଯେଉଁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଆଶ୍ରମକୁ ଦାନ ଦିଅନ୍ତି ସେମାନେ ଏହି କାରଣରୁ ପଇସାଟିଏ ଦେବେ ନାହିଁ । ବାପୁଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟ ଅଜଣା ନଥିଲା । ବାଛୁରୀ ମାରିବା ଉପରେ ବହୁତ କ୍ରୋଧପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଠି ଆସିଲା । ଗୋଟିଏ ଲେଖା ପ୍ରକାଶ କରି ବାପୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ ସେ ମଶା ମାରନ୍ତି ! ପାଗଳା କୁକୁର, ଶସ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରୁଥିବା ମାଙ୍କଡ଼କୁ ମାରିଲେ ଦୋଷ ନାହିଁ । ବିଷଧର ସର୍ପକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୂର୍ବରୁ ମାରିବା ସପକ୍ଷରେ ନଥିଲେ । ଏଣିକି ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ମରାଯାଇ ପାରେ ବୋଲି କହିଲେ । ଆଶ୍ରମରେ ଅବଶ୍ୟ ଏପରି ଦରକାର କେବେ ପଡ଼ିନାହିଁ ।

ନିରବତା ବର୍ଷଟିରେ ବାପୁ ଅଧିକ ସମୟ ପାଇଲେ । ଆଶ୍ରମର ପିଲାଙ୍କ ସହିତ ଖେଳିଲେ । ସେ ବର୍ଷ ଆଶ୍ରମର ସୂତାକଟା ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ବାପୁ ଓ ବା' ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଦୁହେଁ ଥିଲେ ଆଶ୍ରମର ସବୁଠାରୁ ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜଣେ ଯୁବତୀ ଠାରୁ ହାରିଲେ । ପଢ଼ାପଢ଼ି ମଧ କରୁଥାନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଯୌନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବହି । କାରଣ ଲୋକମାନେ ପତ୍ର ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ଯୌନ ସମସ୍ୟା ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ପ୍ରତିକାର ଲୋଡୁଥାନ୍ତି । ହେଵ୍‌ଲକ୍ ଏଲିସ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଯୌନଗ୍ରନ୍ଥ, ପୋରେଲଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ ସେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବେଶୀ ବହିପତ୍ର ପଢ଼ି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଲୋକଙ୍କର ଯେଉଁ ଧାରଣା ଅଛି ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ନିଜ ପ୍ରଚାର ଅନେକାଂଶରେ ଦାୟୀ । କଥା ହେଉଛି ସେ କର୍ମବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଥିବାରୁ ଯେତେ ସବୁ ପଢ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସେତେ ହୁଏତ ପଢ଼ିପାରି ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଜ୍ଞାନର ପରିସର, ବିଶେଷ କରି ଗଭୀରତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ବାପୁ ଜେଲଖାନାକୁ କେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମନ୍ଦିର କହୁଥିଲେ କେଜାଣି, ତାହା ଥିଲା ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜ୍ଞାନର ମନ୍ଦିର । ଜେଲଖାନାରେ ପଢ଼ିବା ଲେଖିବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୯୨୨ ଓ ୨୩ରେ ଯେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍‌ରେ ଥିବାବେଳେ ସେ ଗିବ୍‌ସନ୍‌ଙ୍କ 'ରୋମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅଧୋଗତି ଓ ପତନ', କିପ୍‌ଲିଙ୍ଗଙ୍କର The Five

Nations, Barrack Room Ballads, the Second Jungle Book, ଜୁଲ୍‌ସ ଭର୍ଣ୍ଣଙ୍କର Dropped from the clounds,ବର୍ଣ୍ଣାଡ଼ ଶ'ଙ୍କର ମ୍ୟାନ୍ ଆଣ୍ଡ ସୁପରମ୍ୟାନ୍ ପାଠ କରିଥିଲେ । ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ, ଉଡ୍‌ରୋଫଙ୍କର ଶକ୍ତି ଓ ଶାକ୍ତ, ପ୍ଲେଟୋଙ୍କର କିଛି ଡାଏଲଗ୍ ପଠନ ତାଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ୱାଦ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । ଏସବୁ ବ୍ୟତୀତ୍ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଅତୁଟ ଥାଏ । ଓ୍ୱାସିଙ୍ଗଟନ୍ ଇରଭିଂଗ୍‌ଙ୍କର The lives of Mohammed and His Successor ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଅନେକ କିଛି ବହି ତାଙ୍କର ଜେଲ୍ ଜୀବନର ସାଥୀ ଥିଲା । ବାପୁଙ୍କର ଅବଶୋଷ ଯେ ତାଙ୍କର ପଢ଼ାପଢ଼ି ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଓ ସଂଗଠିତ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ବାପୁ ଆଶ୍ରମ ଛାଡି କୁଆଡେ ନ ଯିବାରୁ ଲୋକେ କୁହାକୁହି ହେଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ବୁଢ଼ା ହୋଇଗଲେ । ଚରଖା ଧରି ବସି ରହୁଛନ୍ତି । ନୂଆ ପିଢ଼ିର ଯୁବକମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ତଡିବେ । ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ କିଛି କୁହ ବା ଗାଳି ଦିଅ, ବୁଢ଼ା କହିବା ଘୋର ଅଜ୍ଞତା । ଆମ ଅଳସୁଆମି, ନିକମାପଣର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ବାପୁ ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଛନ୍ତି । ସତସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ନୋଆଖାଲିରେ ବାଉଁଶ ପୋଲ ଉପରେ ନାଳସବୁ ପାରି ହୋଇ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲିଛନ୍ତି । ସମୟ ରକ୍ଷା କରିବାରେ ଆମେ ଯେତିକି ଢ଼ିଲା, ସେ ସେତିକି ଠିକଣା । ଜୀବନର ଶେଷଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାତି ଚାରିଟା ପୂର୍ବରୁ ଶଯ୍ୟାତ୍ୟାଗ ଓ ଦିନଯାକର କର୍ମ ଘଣ୍ଟାକଣ୍ଟା ସହିତ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ ।

ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପୀ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଏଇ ବୁଢ଼ାଙ୍କୁ ଜେଲ୍‌ରେ ରଖି ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହିପାରୁ ନଥିଲା । ବିଦେଶୀ ସରକାରର ଭୟ ଥାଏ ଏଇ ଗୋଟିଏ ଲୋକକୁ । ଯାହାଙ୍କ ପାଟିରୁ ପଦେ ଅନ୍ୟାୟ କଥା ବାହାରେ ନାହିଁ, ଯିଏ କଦାପି ହିଂସା କରିବେ ନାହିଁ କି ହିଂସାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବେ ନାହିଁ ତାଙ୍କୁ ଭୟ ? ସେଥିପାଇଁ ତ ଭୟ !

ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଅନେକ ଲୋକ ଆଶ୍ରମ ଆସୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଥିଲେ ହିମାଳୟ ପାଦଦେଶରେ ଗୁରୁକୁଳ ଆଶ୍ରମର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଜୀ । ସେ ଜଣେ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ସଂସ୍କାରକ । ବଡ ବାଗ୍ମୀ । ତାଙ୍କର ରୋକ୍‌ଠୋକ୍ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପାଇଁ ମୁସଲମାନମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭୟ କରୁଥିଲେ । ଗପୁ ଗପୁ ଥରେ ଶ୍ରଦ୍ବାନନ୍ଦଜୀ କହିଲେ ଯେ ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାର ଧମକ ଥିବା ଚିଠି ସବୁ ସେ ପାଉଛନ୍ତି । ବାପୁ କହିଲେ, ସେପରି ଚିଠି ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମିଳୁଛି । ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ କାମ କଲେ ଏସବୁକୁ ଭୟ କଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ବାପୁ ଭାବୁଥିଲେ, ଜଣେ ଯଦି ହତ୍ୟାକାରୀ ହାତରେ ମରେ, ତେବେ ସେ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ।

ଛଅମାସ ପରେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଯୁବକ ଶ୍ରଦ୍ବାନନ୍ଦଜୀଙ୍କୁ ଛୁରୀ ଭୂଷି ଦେଲା । ସେ ଅସୁସ୍ଥ ଥାଆନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀରେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥାନ୍ତି । ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ଚର୍ଚ୍ଚା ବାହାନାରେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଯୁବକ ଆସି ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲା । ମୀରାବେନ୍ ସେତେବେଳେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପାଖ ଘରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ଶ୍ରଦ୍ବାନନ୍ଦଜୀଙ୍କ ନୃଶଂସ ହତ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ବାପୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ମୁଁ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଶୋକ ପାଳନ କରିବି ନାହିଁ ।

ସେ ଓ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଈର୍ଷାର ବିଷୟ ।'' କିନ୍ତୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଯେଉଁ ସଙ୍କେତ ଦେଲା ତାହା ବାପୁଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଉଦ୍‌ବେଗର ବିଷୟ ନିଶ୍ଚୟ । ସେ ସଙ୍କେତ ହେଉଛି, ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୈରଭାବ ବଢୁଛି ।

ନୀରବତାର ବର୍ଷ ସରିବା ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ରକ୍ତଚାପ ବଢ଼ିଥାଏ । ମଝିରେ ମଝିରେ ଆମାଶୟ ବାହାରୁଥାଏ । ମାଢ଼ିରୁ ରକ୍ତ ପଡୁଥାଏ । ସେ କୌଣସି ଔଷଧ ନ ଖାଇ କେବଳ ଖାଦ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରୁଥାନ୍ତି । ୧୯୨୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ବମ୍ବେରୁ ପୁନା ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ଟ୍ରେନରେ ତାଙ୍କ ସାମାନ୍ୟ'ଷ୍ଟ୍ରୋକ' ହେଲା । ବାଁ ପଟ ଟିକିଏ ଆସାଡ଼ ରହିଲା । ମାତ୍ର ବିଶ୍ରାମ ନେବା ପାଇଁ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଉପଦେଶ ସେ ମାନିଲେ ନାହିଁ । ଆଉ କିଛି ଦିନ ପରେ ଦ୍ୱିତୀୟଥର ପାଇଁ ଷ୍ଟ୍ରୋକ୍ ହେଲା । ଏଥର ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଉପଦେଶ ମାନିଲେ । ବୁଲି ବୁଲି ବକ୍ତୃତା ନ ଦେଇ ଅଢ଼େଇ ମାସ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ରାଜିହେଲେ ।

ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଡାକ୍ତର ଓ ବଙ୍ଗଳାର ମହାନ୍ ନେତା ଡକ୍ଟର ବି.ସି. ରାୟ ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ହୃଦ୍‌ରୋଗ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଭାରତୀୟ ଡାକ୍ତର ଗିଲ୍‌ଡର୍ ବାପୁଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସା କରୁଥିଲେ । କୌଣସି ଔଷଧପତ୍ର ଖାଇବାକୁ ରାଜି ନଥିବା ଏଇ ଏକ-ବୁଝା ରୋଗୀଙ୍କୁ ବଡ ଡାକ୍ତରମାନେ ବା କ'ଣ କରିବେ ? ତେବେ ବାପୁ ଡକ୍ଟର ବି.ସି. ରାୟଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଭୟ କରୁଥିଲେ ! ଡାକ୍ତରମାନେ ଭଲଭାବେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଖବରକାଗଜରେ ତାଙ୍କର ନିନ୍ଦା ହେଲେ ବା ତାଙ୍କୁ କଟୁ ସମାଲୋଚନା କରାଗଲେ ବାପୁଙ୍କ ରକ୍ତଚାପ ବଢୁନଥିଲା । କେବଳ ସେ ଯେତେବେଳେ ନୈତିକ ବା ରାଜନୈତିକ ସଙ୍କଟ ଭିତରେ ଗତି କରୁଥିଲେ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ରକ୍ତଚାପ ବଢୁଥିଲା ।

ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୯୨୬ ବଡଲାଟ ଲର୍ଡ ରିଡିଂଗ୍ ଭାରତବର୍ଷରୁ ବିଦାୟ ନେଇଥାନ୍ତି । ନୂଆ ବଡଲାଟ ଭାବେ ଆସିଥାନ୍ତି ଲର୍ଡ ଇର୍‌ୱଇନ୍ । ୧୯୨୭ ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ଲର୍ଡ ଇର୍‌ୱଇନ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଆଉ କେତେକ ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କୁ ଡାକି ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ ଭାରତବର୍ଷରେ କ'ଣ ସବୁ ନୂଆ ଶାସନ ସଂସ୍କାର କରାଯିବ ତାହା ସ୍ଥିର କରିବା ପାଇଁ ସାର୍ ଜନ୍ ସାଇମନ୍‌ଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ଛଅ ଜଣିଆ କମିଟି ଭାରତ ଆସୁଛନ୍ତି । ୧୯୧୯ର ଶାସନ ଆଇନର ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା ଯେ ପ୍ରତି ଦଶ ବର୍ଷରେ ଥରେ କ'ଣ ସବୁ ନୂଆ ସଂସ୍କାର ଆବଶ୍ୟକ ତା'ର ଅନୁଧାନ ହେବ । ଏ କାମ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ସାଇମନ କମିଶନ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ କମିଶନ ଭାରତ ବିଷୟରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବ ସେଥିରେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ନାହାନ୍ତି ! କଂଗ୍ରେସର ସବୁ ନେତା ଓ ବାପୁ ସାଇମନ୍ କମିଶନ ସହିତ ଅସହଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କଲେ । ବଡଲାଟ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ନିଜ ଆଡକୁ ଟାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଜିନ୍ନା ମଧ୍ୟ ଏ କମିଶନକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କମିଶନର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରୁନଥିବାରୁ ତା'ର ନାମ ଧରୁ ନଥାନ୍ତି ।

୧୯୨୮ ଫେବୃୟାରୀରେ ସାଇମନ୍ କମିଶନ ବମ୍ବେରେ ପାଦ ରଖନ୍ତେ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ କଳା ପତାକା ଦେଖାଇ 'ଗୋ ବ୍ୟାକ୍ ସାଇମନ୍' ଧ୍ୱନି ଦେଲେ । କମିଶନ ଯୁଆଡେ ଗଲେ ଏଇ ଧ୍ୱନି ଉଠିଲା । ଇଂରେଜୀ ଜାଣି ନଥିବା ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଏଇ ଦିଇଟା ଶବ୍ଦ

ଶିଖିନେଲେ । ସାଇମନ ବିରୋଧୀ ସଭାରେ ଭାଷଣ ଦେଉଥିବାରୁ ଜବାହରଙ୍କ ଉପରେ ମାଡ ହୋଇଥିଲା । ପଞ୍ଜାବକେଶରୀ ଲାଜପତ୍ ରୟ ଏହିପରି ଏକ ସଭାରେ ଭୀଷଣ ମାଡ ଖାଇ ସେଇ ଆଘାତରେ ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କଲେ । ୧୯୨୭ ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖୁବ୍ ଅସୁସ୍ଥ ଥିଲେ । ସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଦୁଇଥର ବେହୋସ୍ ହୋଇଗଲେ । ଏଇଥିପାଇଁ ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ ୧୯୨୮ ବର୍ଷଟି ସାବରମତୀରେ ବିଶ୍ରାମ ନେବେ । ସାବରମତୀରେ ତାଙ୍କର ତୃତୀୟ ପୁତ୍ର ରାମଦାସଙ୍କ ବିବାହ ହେଲା । ରାମଦାସ ବିବାହ ହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଆସିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ତିରିଶ ବର୍ଷ । ବାପୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ ରାମଦାସ ଆଉ କିଛି ବର୍ଷ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ରହନ୍ତୁ । ତା'ଛଡା କନ୍ୟାକୁ ମାତ୍ର ସତର ବର୍ଷ । କୋଡିଏ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଝିଅମାନେ ବିବାହ କରିବା ଅନୁଚିତ ବୋଲି ସେ ମନେ କରୁଥିଲେ । ରାମଦାସ ବାପୁଙ୍କୁ ମାନିକରି ଚଳୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ରାମଦାସ ଓ ଶେଷପୁଅ ଦେବଦାସ ତାଙ୍କର ଅନୁରକ୍ତ । ତେବେ ଏ ବିବାହରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବିଶେଷ ଇଚ୍ଛା ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଅରାଜି ହୋଇ ନଥିଲେ ।

ଆଶ୍ରମର ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସକାଳୁ ଉଠି ବରକନ୍ୟା କୂଅମୂଳ ଓ ଗୁହାଳ ସଫା କଲେ । ଗାଧୋଇ ସାରି ଅରଟରେ ସୂତା କାଟିଲେ, ଭଗବତ ଗୀତା ପଢ଼ିଲେ । କୌଣସି ଗହଣା ପିନ୍ଧିଲେ ନାହିଁ । ନୂଆ ଖଦଡ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧି ବାହାହେଲେ । ହିନ୍ଦୁ ବିବାହ ପଦ୍ଧତିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଜନ କରାଗଲା । ବିଭାଘର ଉପହାର ସ୍ୱରୂପ କେବଳ ଗୀତା ଓ ଚରଖା ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା । ବାପୁ ବରକନ୍ୟାଙ୍କୁ ସଂଯମ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନାର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝାଇଲେ । ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଭିତରେ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ବାପୁ ଥିଲେ ଗଭୀର ଭାବେ ଧର୍ମ ପରାୟଣ । ମାତ୍ର ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ଓଷା ବ୍ରତ, ରୀତିନୀତି, ପଦ୍ଧତି ମାନୁ ନଥିଲେ ।

୧୯୩୩ରେ ସାନପୁଅ ଦେବଦାସ ରାଜଗୋପାଳଚାରୀଙ୍କ ଝିଅ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରକୁ ୧୯୨୭ରୁ ପ୍ରେମ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ବାପାମାନେ ଏ ବିବାହ ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । ରାଜାଜୀ କହୁଥିଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣ କନ୍ୟାକୁ ବଣିଆ ପୁଅ କିପରି ବାହାହେବ ! ବାପୁ କହୁଥିଲେ ଦେବଦାସ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭାଇ ଭଉଣୀ ପରି, ଦୁହେଁ ବିବାହ କରିବା ଠିକ୍ ହେବନି । ତା'ଛଡା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସୁନ୍ଦରୀ ଓ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତା । ଦେବଦାସ ତାଙ୍କୁ ପାଳେଇଛି ଯେଉଁଟା ଅନୁଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ! ପ୍ରତିବର୍ଷ ଦେବଦାସ ବିବାହ ପାଇଁ ବାପୁଙ୍କୁ ଅନୁନୟ ହୁଅନ୍ତି । ବାପୁ ମନା କରନ୍ତି । ଶେଷରେ ରାଜି ହେଲେ । କୌଣସି ହିନ୍ଦୁ ପଦ୍ଧତିକୁ ନ ମାନି ଏ ବିବାହ ମଧ୍ୟ ସରଳ ଭାବେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ।

◆◆◆

ଏକ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତୁତି

୧୯୨୨ରେ ବିଚାରପତି ବ୍ରୁମ ଫିଲ୍ଡଙ୍କ ଐତିହାସିକ ରାୟ ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଛଅବର୍ଷ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଭୋଗୁଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ଆପେଣ୍ଡିସାଇଟିସ୍ ଅପରେସନ୍ ହେଲା । ବିଶିଷ୍ଟ କଏଦୀଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟାବସ୍ଥା ଦେଖି ସରକାର ତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ବାପୁଙ୍କର ଆଉ ଚାରିବର୍ଷ ଦଣ୍ଡ ବାକି ଥାଏ । ସେ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ, ଏଇ ଚାରିବର୍ଷ ସେ ଜେଲ୍‌ରେ ଥିବାବେଳେ ଯେପରି ରହିଥାନ୍ତେ ସେହିପରି ରହିବେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଇଂରେଜ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବେ ନାହିଁ । ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ବାପୁ ଏଇ ଚାରିବର୍ଷ ଖଦୀର ପ୍ରସାର, ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂର ଓ ନାରୀଙ୍କ ଅଧିକାର ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ପ୍ରଚାର କରି ବୁଲିଲେ । ୧୯୨୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ ତାଙ୍କ ଜେଲଦଣ୍ଡ ସରିଥାନ୍ତା । ଏହି ଦିନଠାରୁ ବାପୁ ଆପଣା ଉପରେ ଜାରୀ କରିଥିବା ଅନୁଶାସନ ଉଠେଇନେଲେ ।

୧୯୨୮ ଡିସେମ୍ବର ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ କଲିକତା ଗଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସୁଭାଷ ବୋଷଙ୍କର ସ୍ୱର, ''ମତେ ରକ୍ତ ଦିଅ, ମୁଁ ତୁମକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବି'' ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଚମକ ଖେଳାଇଥାଏ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା କଂଗ୍ରେସର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ଅଧିବେଶନ ମଞ୍ଚରୁ ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ଜବାହର ଓ ସୁଭାଷ ବାପୁଙ୍କ ଉପରେ ଚାପ ପକାଉଥାଆନ୍ତି । ଭାରତକୁ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା (ଡୋମିନିଅନ୍ ଷ୍ଟେଟସ୍) ଦେବା ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରକୁ ଦୁଇବର୍ଷ ସମୟ ଦିଆଯାଉ ବୋଲି ବାପୁ ମତ ଦେଲେ । ଜବାହର ଓ ସୁଭାଷଙ୍କ ଜିଦ୍ ଫଳରେ ଏହି ସମୟସୀମା ବର୍ଷେ ରଖାଗଲା । ବାପୁ ପ୍ରତିଶୃତି ଦେଲେ ଯେ ଯଦି ୧୯୩୦ ଆରମ୍ଭ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ନ ପାଏ ତେବେ କଂଗ୍ରେସର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ବୋଲି ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଘୋଷଣା କରିବେ ।

ଅଧିବେଶନ ଶେଷରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, ''ଆଉ ପଛକୁ ଫେରିବାର ବାଟ ମୁଁ ନିଜେ ବନ୍ଦ କରିଦେଇଛି'' । ଆଗକୁ କଠୋର ସଂଗ୍ରାମ ଆସୁଛି ଜାଣି ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ବାପୁ ଦେଶସାରା ଘୂରିବୁଲିଲେ । ଏଥର ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଛାଡି ପୁଣି ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ।

୧୯୨୮ ଫେବୃୟାରୀରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶରେ ଗସ୍ତ କରୁଥାନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀକୁ ପାଖ । ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ଦିଲ୍ଲୀ କଂଗ୍ରେସ ବାପୁଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାଏ । ଦିଲ୍ଲୀ ଆସି ବାପୁ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ସହିତ ଇଂରେଜୀ ବହି ଓ ଡାକ୍ତରୀ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ପୋଡିବାକୁ ସେମାନେ ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି । ଇଂରେଜୀ ବହି ଓ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ପୋଡିବା ଅନୁଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝାଇଲେ ।

ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ବର୍ଷେ ବିତିଗଲା । ୧୯୨୯ ଡିସେମ୍ବର ଶେଷ ଆଡକୁ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ଲାହୋର ଠାରେ ବସିଥାଏ । ସଭାପତି ଥାଆନ୍ତି ଜବାହରଲାଲ । ୧୯୩୦ ବର୍ଷ ଆରମ୍ଭ ହେବା ମାତ୍ରେ ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନରୁ ଭାରତ ମୁକ୍ତ ହେଲା ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ତରଫରୁ ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ପତାକା ଉଡିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଏଣିକି ସ୍ୱରାଜ କହିଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ବୁଝାଇବ । ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ ଯେ ୧୯୩୦ ଜାନୁଆରୀ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ସମସ୍ତେ ଚାରିଆଡେ ଜାତୀୟ ପତାକା ଉତ୍ତୋଳନ କରି ସ୍ୱାଧୀନତା ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରନ୍ତୁ । ଜାନୁଆରୀ ୨୬ ତାରିଖଟି ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲା । ଏହି ଉପଲକ୍ଷେ ବାପୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ଇଂରେଜ ସରକାର କେବଳ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ନାହାନ୍ତି, ଅଧିକନ୍ତୁ ଭାରତୀୟ ଜନତାକୁ ଲୁଣ୍ଠନ କରି ତିଷ୍ଠିଛନ୍ତି । ଏ ଦେଶକୁ ଅର୍ଥନୈତିକ, ରାଜନୈତିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ଆଧାତ୍ମିକ- ସବୁ ଦିଗରୁ ଇଂଲଣ୍ଡ ଶୋଷଣ କରିଛି । ତେଣୁ ଆମେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ଯେ ଭାରତକୁ ଇଂଲଣ୍ଡ ଠାରୁ ସମସ୍ତ ସମ୍ପର୍କ ଛିନ୍ନ କରିବାକୁ ହେବ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରାଜ ହାସଲ କରିବାକୁ ପଡିବ ।''

ଘୋଷଣା ତ ହୋଇଗଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ କ'ଣ କରିବା ! ସମସ୍ତେ ବାପୁଙ୍କୁ ଆଡକୁ ଚାହିଁଥାନ୍ତି । ସ୍ୱରାଜ ପାଇଁ ହିଂସାର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁ ନଥାଏ । ବାପୁ ଭାବୁଥାନ୍ତି ୧୯୨୧ରେ ଯେପରି ବଡ ଧରଣର ଅସହଯୋଗ ଓ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ସେଇଭଳି ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାକୁ । ପ୍ରଭାବ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପୂର୍ବ ଭଳି ହେବ କିନ୍ତୁ ପୁରୁଣାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ହେବନାହିଁ । ବାପୁଙ୍କୁ ଏହିସବୁ ଚିନ୍ତା ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିଥିବା ବେଳେ ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ୧୯୩୦ ଜାନୁଆରୀ ତୃତୀୟ ସପ୍ତାହରେ ସାବରମତୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବାପୁ ଦେଶ ପାଇଁ କ'ଣ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କବି ପଚାରିଲେ । ବାପୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ମୁଁ ଦିନରାତି ସେଇକଥା ଭାବୁଛି, କିନ୍ତୁ ମତେ ଚାରିଆଡେ ଅନ୍ଧାର ଦିଶୁଛି ।''

ଏଇ ଅନ୍ଧକାର ଦର୍ଶନ ଅବସ୍ଥା ଆଉ ଦେଢ଼ମାସ ରହିଲା । କିଭଳି ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରାଯିବ ସେ କଥା ଦେଢ଼ମାସ ପରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଦିଶିଲା । ଅନ୍ତର ଭିତରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନପାଇ ବାପୁ କୌଣସି ବଡ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇ ନାହାନ୍ତି ବିଶେଷତଃ ତାଙ୍କର ପରିଣତ ବୟସରେ । ଥରେ ସେ କହିଥିଲେ ଜୋନ୍ ଅଫ୍ ଆର୍କ ଯେଭଳି ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କ ବାଣୀ ଶୁଣୁଥିଲେ, ସେ ସେଇଭଳି ବାଣୀର ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରନ୍ତି । ବଡଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖି ତାଙ୍କର ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବିଷୟ ଜଣାଇଦେଲେ । ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ଏ ଚିଠି ବାପୁ ଲେଖିଛନ୍ତି ତାହା କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ରମୁଖ୍ୟଙ୍କୁ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ପୂର୍ବରୁ ସେ ଯେତେଥର ବଡଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଦେଇଛନ୍ତି ପ୍ରାୟ ନରମ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ୧୯୩୦ ଜାନୁଆରୀ ୨୬ତାରିଖରୁ ଭାରତ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ର ହୋଇଛି । ତାର ଜନନେତା ଇଂରେଜ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ସମାସ୍କନ୍ଧ ଭାବେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବେ । ବଡଲାଟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚିଠିରେ ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱୀକାର ନିଜେ କଲେ ନାହିଁ ।

ଛଅମାସ ପରେ ତାଙ୍କୁ ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ କରି ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଡାକିଲେ ! ସେ ବିଷୟ ପରେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ- ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ, ... ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଶ୍ୱାସଟି ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ । ମୁଁ ଜ୍ଞାତସାରରେ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀର କ୍ଷତି କରିନାହିଁ । ତେଣୁ କୌଣସି ମଣିଷର, ଏପରିକି ମୋର ଓ ମୋ ଦେଶର ଅନିଷ୍ଟ କରିଥିବା ଲୋକଙ୍କର ମୁଁ କ୍ଷତି କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନାହିଁ । ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନକୁ ମୁଁ ଏକ ଅଭିଶାପ ମନେକରେ କିନ୍ତୁ ଏଥିପାଇଁ କୌଣସି ଇଂରେଜର ଅମଙ୍ଗଳ କାମନା କରେନାହିଁ... ଅନେକ ଇଂରେଜ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି ।

....ମୋର ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି ଯେ ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଔପନିବେଶିକ ସ୍ୱାୟତ୍ତଶାସନ ଦେବା ଇଚ୍ଛା ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରର କେବେ ନଥିଲା କି ବର୍ତ୍ତମାନ ନାହିଁ ।

....ଭାରତରେ ଶୋଷଣ କିପରି ଚାଲିଛି ତା'ର କେତୋଟି ନମୁନା ପେଶ୍ କରୁଛି ।.... ଆପଣ ପାଉଛନ୍ତି ମାସକୁ ଏକୋଇଶ ହଜାର ଟଙ୍କା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନେକ ଆର୍ଥିକ ସୁବିଧା ଅଛି । ଆପଣଙ୍କ ଦୈନିକ ଆୟ ସାତଶହ ଟଙ୍କା ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ହାରାହାରି ଦୈନିକ ଆୟ ମାତ୍ର ଦୁଇଅଣା । ଆପଣ ଭାରତୀୟର ହାରାହାରି ଆୟର ପାଞ୍ଚହଜାର ଗୁଣ ଦରମା ନେଉଛନ୍ତି । ଅଥଚ ବ୍ରିଟିଶ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବ୍ରିଟେନ ଲୋକଙ୍କ ହାରାହାରି ଆୟର ମାତ୍ର ନବେଗୁଣ ଦରମା ପାଆନ୍ତି । ମୁଁ ନତଜାନୁ ପୂର୍ବକ ନିବେଦନ କରୁଛି, ଆପଣ ଏ ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ଭାବନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କ ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମୋର ନାହିଁ.... କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଶାସନ ସଂସ୍ଥା ବଡଲାଟଙ୍କ ପାଇଁ ଏଭଳି ମୋଟା ଦରମାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛି ତାହା ଏକାନ୍ତ ନିନ୍ଦନୀୟ ଓ ମୂଳପୋଛ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ୍ । ବଡଲାଟଙ୍କ ଦରମା ବିଷୟରେ ଯାହା ସତ୍ୟ, ସମୁଦାୟ ଶାସନ ସଂସ୍ଥା ବିଷୟରେ ତାହା ସତ୍ୟ । ବ୍ରିଟିଶ ରାଜ ଯେଉଁ ସଂଗଠିତ ହିଂସା ଚଳାଇଛନ୍ତି ତା'ର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ସଂଗଠିତ ଅହିଂସା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ।

ଏହି ଅହିଂସା ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ତାହା ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମର ଅନ୍ତେବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ରହିବ । ମାତ୍ର ପରିଶେଷରେ ଯେଉଁମାନେ ଏଥିରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଚାହିଁବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବାର ଯୋଜନା ରହିଛି । ଅହିଂସା ବଳରେ ଇଂରେଜ ଲୋକଙ୍କୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିବାର ଅଭିଳାଷ ମୋର ରହିଛି । ଏହା ଫଳରେ ସେମାନେ ଭାରତର ଯେଉଁ ହାନୀ କରିଛନ୍ତି ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବେ ।...

ଯଦି ଭାରତୀୟମାନେ ମୋତେ ସହଯୋଗ କରନ୍ତି, ମୋର ଆଶା ସେମାନେ କରିବେ, ତେବେ ସେମାନେ ଯେଉଁଭଳି କଠୋର ଯନ୍ତ୍ରଣା ବରଣ କରିବେ ତାହା ଦେଖି ପଥର ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ତରଳି ଯିବ... ।

ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସମ୍ମାନର ସହିତ ନିବେଦନ କରୁଛି ଯେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଅନ୍ୟାୟ ସବୁ ଦୂର କରିବାକୁ ଆପଣ ପଦକ୍ଷେପ ନିଅନ୍ତୁ ଓ ସମାସ୍କନ୍ଧଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଫଳପ୍ରଦ

ଆଲୋଚନାର ବାଟ ଖୋଲିଯାଉ... ଯଦି ମୋ ନିବେଦନ ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ ନକରେ ତେବେ ଚଳିତ ମାସ ଏଗାର ତାରିଖ ଦିନ ମୁଁ ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କ ସହିତ ଲବଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବାକୁ ବାହାରିବି । ମୁଁ ଜାଣେ ମୋ ଯୋଜନାକୁ ପଣ୍ଡ କରିଦେବା ପାଇଁ ଆପଣ ମୋତେ ଗିରଫ କରିପାରନ୍ତି । ଏପରି ହେଲେ ହଜାର ହଜାର ଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିବେ ।

ଯଦି ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ମୋ ସହିତ ଆପଣ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ତେବେ ଦୟାକରି ମୋ ପାଖକୁ ଗୋଟିଏ ଟେଲିଗ୍ରାମ କରିବେ । ତା'ହେଲେ ଏ ପତ୍ର ପ୍ରକାଶନକୁ ବନ୍ଦ ରଖିବାର ଆନନ୍ଦ ମତେ ମିଳିବ ।

... ଭାରତୀୟଙ୍କର ଏ ଦାବୀକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିବା ଜଣେ ଇଂରେଜ ଯୁବକ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ହାତରେ ପତ୍ରଟି ପଠାଇଲି ।

ପତ୍ରବାହକ ଥିଲେ ରେନୋଲ୍‌ଡସ୍ ନାମକ କ୍ୱାକର ସଂପ୍ରଦାୟର ଜଣେ ଇଂରେଜ ଯୁବକ । ଖଦୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ସେ ବଡଲାଟ ଭବନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଓ ଇର୍‌ୱଇନ୍‌ଙ୍କୁ ଚିଠିଟି ଦେଲେ । ମିରଟରେ ପୋଲୋ ମ୍ୟାଚ୍ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିବା ବଡଲାଟ ଏ ଚିଠିଟି ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଉଡାଜାହାଜ ଯୋଗେ ଦିଲ୍ଲୀ ଫେରିଥିଲେ । ଚିଠି ପଢ଼ି ବଡଲାଟଙ୍କ ମନ ଖଟା ହୋଇଥିବ । ମ୍ୟାଚ ଦେଖିବା ବନ୍ଦ ରଖି ଯେଉଁ ଚିଠି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସେ ଆଗ୍ରହରେ ଆସିଥିଲେ, ନିଜେ ତା'ର ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱୀକାର କଲେ ନାହିଁ । ସେକ୍ରେଟେରୀ ଚିଠିର ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱୀକାର କରି ଦି'ଧାଡିଆ ଚିଠିଟି ଲେଖିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା- ଆପଣଙ୍କ କର୍ମ ପନ୍ଥା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଆଇନ୍ ବିରୋଧୀ । ଆପଣଙ୍କର କର୍ମପନ୍ଥାର ସୂଚନା ପାଇ ମହାମାନ୍ୟ ବଡଲାଟ ଦୁଃଖିତ ।

'ସମାସ୍କନ୍ଧଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନାର ବାଟ ଖୋଲିଯାଉ' ବୋଲି ବାପୁ ଲେଖିଥିବା ଧାଡିଟି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଭାରତ ଯଦି ଇଂରେଜଙ୍କ ଅଧୀନ ହୋଇ ନ ରହିଲା ତେବେ ସମାସ୍କନ୍ଧ ହେଲା ନାହିଁ ତ ଆଉ କ'ଣ ? ଇର୍‌ୱଇନ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରର ସମାସ୍କନ୍ଧ ଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ଏହା ଦେଖି ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ରକ୍ତ ଚାଉଳ ଚୋବାଇବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ।

ଗାଁ ଗହଳର ଲୋକଙ୍କ କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ସହରର ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ବୁଝି ନଥିଲେ ଯେ ସରକାର ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଲୁଣ ପାଇଁ ଟିକସ ନେଉଥିବା ଏକ ଗର୍ହିତ ବ୍ୟାପାର । ସାବରମତୀର ସନ୍ଥ କ'ଣ ଲୁଣ ମାରି ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବେ ସେ ବିଷୟ ଦେଶର ଚାରିଆଡେ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଏଗାର ତାରିଖ ପାଖେଇ ଆସିବା ବେଳକୁ ଲୋକେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇପଡିଲେ । ଦେଶ ବିଦେଶର ବହୁ ସମ୍ବାଦଦାତା ବାପୁଙ୍କ ପଛରେ ଧାଇଁଲେ । ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ସାବରମତୀ ପାଖ ଗାଁମାନଙ୍କରେ ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ । ବାପୁ ତ ଏଇୟା ଚାହୁଁଥିଲେ ! ଏକ ମହାନାଟକର ଅଭିନୟ ! ଦାଣ୍ଡି ଠାରେ ବାପୁଙ୍କର ଲୁଣ ମରା ପରି ବିରାଟ ଡ୍ରାମା ଇତିହାସରେ କ୍ୱଚିତ ଘଟିଛି ।

ଏହି ନାଟକର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ । ତାଙ୍କ ସଂଳାପ ପଦେ ଶୁଣନ୍ତୁ-

ଜାନୁପାତି ବିନୀତ ଭାବେ ମୁଁ ରୁଟି ମାଗିଲି, ରୁଟି ପରିବର୍ତ୍ତେ ମତେ ପଥର ମିଳିଛି । ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଆପଣ ବଡଲାଟ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଦାବୀ ପ୍ରତି କର୍ଣ୍ଣପାତ କଲେ ନାହିଁ କି ମୋ ଚିଠିର ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱୀକାର କଲେ ନାହିଁ । ବାପୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ଶୁଣି ଆସିଥିଲା- ଚୌର୍ଯ୍ୟ ବୃତ୍ତି ଭଲ ନୁହେଁ । ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲା, 'ତୁମେ ଗୋଟିଏ ଚୋର' ସେତେବେଳେ ଫିଡିକିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୨ତାରିଖ ସକାଳେ ପ୍ରାର୍ଥନା ସାରି ଆଶ୍ରମର ଅଣାଅଶୀ ଜଣ ନାରନାରୀ ସାବରମତୀରୁ ଦାଣ୍ଡି ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଲୁଣ ମାରିବା ! କଥାଟା ଅତିଶୟ ସରଳ । ସବୁ ମନ୍ତ୍ରକର୍ମ, ମନ୍ତ୍ରବାକ୍ୟ ପରି ! ବାପୁ ଏକାଧିକ ମନ୍ତ କର୍ମର ପୁରୋଧା । ଯେପରିକି, 'ସୂତାକାଟ' । ଏକଦା ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରିକ୍ ସକ୍ ପରି ଏହା ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଛୁଉଁଥିଲା । ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରା ଥିଲା ଏକ ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ କର୍ମ । ସମଗ୍ର ଭାରତ ସତେକି ମନ୍ତ୍ରବଶ ହୋଇ ଶକ୍ତ ବାଡି ଖଣ୍ଡେ ଧରି ତଗତଗ ଚାଲିଯାଉଥିବା କାଳିଆ ଲୋକଟିକୁ ଚାହିଁଥିଲା ।

ପ୍ରାୟ ଆଠବର୍ଷ ଅନ୍ତରାଳରେ ରହିବା ପରେ ମହାନାଟକର ମହାନାୟକ ପୁଣି ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଆବିର୍ଭାବ ହେଲେ ।

◆◆◆

ଦାଣ୍ଡି ଯାତ୍ରା

କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ଚାଲିଥିବା ବେଳେ ୧୯୨୯ ଡିସେମ୍ବରରେ ବାଦ୍ୟ ନୃତ୍ୟ ସହିତ ରାବି ନଦୀ କୂଳରେ ସେଦିନ ଯେଉଁ ଯୁବକ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଭାରତର ତ୍ରିରଙ୍ଗା ପତାକା ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିଲେ, ସେଇ ହୋଇଥିଲେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ।

୧୯୩୦ ଜାନୁଆରୀ ୨୬ ତାରିଖକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ରୂପେ ଘୋଷଣା କରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ କଥା ମାନି ଭାରତବର୍ଷ ସାରା ଯେପରି ସ୍ୱାଧୀନତା ଉତ୍ସବ ପାଳିତ ହେଲା ଓ ଚାରିଆଡ଼େ ତ୍ରିରଙ୍ଗା ପତାକା ଉଡ଼ିଲା ତାହା ଦେଖି ବାପୁ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ । ସବୁଠି ସଭାସମିତି କରି ଲୋକେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀ କଲେ । ଚାରିଦିନ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲୋକ ଓ ସରକାର ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଏଗାର ଦଫା ଦାବି ପେଶ୍ କଲେ । ଏହି ଦାବୀ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ବଜାୟ ରହିବ । ଏ ଏଗାରଟି ଦାବି ହେଉଛି - ମଦ ବ୍ୟବସାୟ ବନ୍ଦ, ଟଙ୍କାର ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ, ସାମରିକ ଖର୍ଚ୍ଚକାଟ, ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଦରମା ହ୍ରାସ, ଜମି ଖଜଣା ପଚାଶଭାଗ ହ୍ରାସ, ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ରର ଆମଦାନୀ ବନ୍ଦ, ଲୁଣକର ଛାଡ଼, କେବଳ ଭାରତୀୟ ଜାହାଜଙ୍କ ପାଇଁ ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳର ସଂରକ୍ଷଣ, ସିଆଡ଼ି ବ୍ୟବସ୍ଥାର ରଦ୍ଦ, ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀଙ୍କର ମୁକ୍ତି ଓ

ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ରଖିବାର ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନ । ଦାବୀଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଲା ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ ବାପୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ । ଭାଇସ୍‌ରାୟଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣେଇ ଦେଲେ । ହେୟଜ୍ଞାନ କରି ଭାଇସ୍‌ରାୟ୍ ଚିଠିଟା ଫୋପାଡ଼ିଦେଲେ । ଦିଲ୍ଲୀ ଉଚ୍ଚ ସରକାରୀ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଉପହାସ କଲେ । ଆଡ଼ବାଇୟାଙ୍କ, ମୁଣ୍ଡରୁ ଗୋଟାଏ ବୁଦ୍ଧି ବାହାରିଛି । କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଏକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଗୁରୁତ୍ୱ ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । ମୋତିଲାଲଙ୍କୁ ଜଣେ ଇଂରେଜ ଅଫିସର କହିଥିଲେ ଯେ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ତାଙ୍କର ଅନୁଚରମାନେ ବେଆଇନ୍ ଭାବେ ଲୁଣ ମାରି ଚାଲିଲେ ମଧ୍ୟ ତିନିବର୍ଷ ଯାଏ ଲୁଣ ଟିକସରୁ ମିଳୁଥିବା ଆୟ କିଛି କମିବ ନାହିଁ । ତେବେ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାଧାରଣ କର୍ମୀମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଥାଆନ୍ତି ।

କେବଳ ଲୁଣ ମାରିବା ମଧ୍ୟରେ ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରା ସୀମାବଦ୍ଧ ରହିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବୁ ନଥିଲେ । ଲୁଣ ମାରିବାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବଳ ଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ ଦେଖାଦେବ ବୋଲି ସେ ଆଶା ରଖିଥିଲେ । ଲୋକେ ଖଜଣା ଦେବେ ନାହିଁ, ଶିକ୍ଷକମାନେ ସରକାରୀ ସ୍କୁଲ୍ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଆସିବେ, ଓକିଲମାନେ କୋର୍ଟ ବର୍ଜନ କରିବେ ଓ ଏକ ବଡ଼ ଧରଣର ଅସହଯୋଗ ଦେଖାଦେବ । ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୧ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ଅନୁଚରମାନଙ୍କୁ ଏକ ଦୀର୍ଘ ଭାଷଣ ଦେଲେ । ୧୨ ତାରିଖ ସକାଳେ ପ୍ରାର୍ଥନା ସରିବା ପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଐତିହାସିକ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ତାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଥାଏ ଦାଣ୍ଡି ଠାରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ଲୁଣ ମାରିଲେ ତା'ପରେ ଯିଏ ଯେଉଁଠି ପାରିବ ଲୁଣ ମାରିବ ।'

ପାଖରେ ସମୁଦ୍ର ଥାଉ ଥାଉ ସାବରମତୀ ଠାରୁ ୩୮୮ କିଲୋମିଟର ଦୂରରେ ଥିବା ଦାଣ୍ଡି କାହିଁକି ଯାଉଥିଲେ ଲୁଣ ମାରିବା ପାଇଁ ? ଲମ୍ବା ରାସ୍ତା ନ ହେଲେ ବାଟଯାକ ଯାତରା ଜମିବ କେମିତି ? ଲୁହା ଗୋବ ବସିଥିବା ଗୋଟାଏ ଶକ୍ତ ବାଡ଼ି ଧରି ଏ ଯାଦୁକର ବାଟଯାକ କ'ଣ କରି କରି ଯାଉଛି ତା' ଉପରେ କେବଳ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ନଥିଲା, ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ ଅପଲକ ନେତ୍ରରେ ଚାହିଁଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଅଣାଅଶୀ ଜଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସାବରମତୀରୁ ବାହାରିଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ଶ୍ରୀ ମୋତବାସ ଦାସ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବୟସ କୋଡ଼ିଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ସବୁଠାରୁ ବୟସ୍କ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ୬୧ ବର୍ଷ ହୋଇଥାଏ । ସର୍ବକନିଷ୍ଠ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ବୟସ ମାତ୍ର ଷୋହଳ । ମାତ୍ର ଏ ଟୋକାମାନେ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଚାଲିପାରୁ ନଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି ଦେଖିବାପାଇଁ ଅନେକ ବିଦେଶୀ ସାମ୍ବାଦିକ ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଅହମଦାବାଦ ସହରର ବହୁ ଲୋକ ଦାଣ୍ଡି ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଯୋଗଦେଲେ । ଫଳରେ ଏ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଦୁଇ ମାଇଲ୍ ଲମ୍ବିଗଲା । ଏତେ ବିରାଟ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଅହମଦାବାଦ ପୂର୍ବରୁ କେବେ ଦେଖି ନଥିଲା । ସବୁ ଘର ଛାତ ଉପରେ, ରାସ୍ତାକଡ଼ରେ

ସବୁ ଗଛ ଉପରେ ଲୋକମାନେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରୁଥାନ୍ତି । ଶୁଭ ମନାସି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥାନ୍ତି । ବାପୁ ଦିନକୁ ୧୦ ବା ୧୫ ମାଇଲ୍ ଚାଲି ଗୋଟିଏ ଗାଆଁରେ ଡେରା ପକାଉଥିଲେ । କାଳେ ବାପୁ ଥକିପଡ଼ିବେ ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଶଗଡ଼ଗାଡ଼ି ଆସୁଥାଏ । ମାତ୍ର ତା'ର ଆବଶ୍ୟକତା କେବେ ପଡ଼ିନାହିଁ । ବାଟଯାକ ପ୍ରବଳ ଭିଡ଼ । ଯେଉଁଠି ରହନ୍ତି ଗାଁ ବାଲା ବେଢ଼ି ବସନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଚାରି ଛଅଟା କଥା କହନ୍ତି । ସୂତା କାଟିବ, ଅଛୁଆଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଭାଇ ପରି ମଣିବ, ଗାଁକୁ ପରିଷ୍କାର ରଖିବ, ମଦ ପିଇବ ନାହିଁ, ଲୁଣ ମାରିବ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗଦେବ ।

ଗୋଟିଏ ଦିନ ବିତିବା ସହିତ ଭାରତୀୟ ଜନତାଙ୍କର ଉଷ୍ଣତା ବଢୁଥାଏ । ମହାତ୍ମା କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି ? କ'ଣ ଆଜି କହିଲେ ? ଯଦି ଇଂରେଜ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ବାଧା ଦିଏ ? ଚାରିଆଡ଼େ ଲୋକମାନେ ଏହି ସବୁ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାନ୍ତି । ସରକାରଙ୍କ ଭିତରେ ଛନକା ପଶିଲା । ତୋଷାମଦିଆଙ୍କ କଥା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଭାଇସ୍‌ରାୟ ଆଶା କରୁଥାନ୍ତି ଯେ ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରା ଅଧାରୁ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ । ସରକାର ବଳ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ବାପୁ କ'ଣ କରିବେ ସେ ବିଷୟ ନେଇ ସାରା ଦେଶ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଥାଏ । ସରକାର ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପଦଯାତ୍ରାରେ ବାଧା ଦେବେ ନାହିଁ । ଆଉ ଭାଇସ୍‌ରାୟ ଯାହା ଭାବୁଥିଲେ ଗାନ୍ଧୀ ଅଧାରୁ ପଦଯାତ୍ରା ଛାଡ଼ି ଫେରି ଆସିବେ ତାହା ଜଣେଇଦିଏ ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର କେତେ କମ୍ ଜ୍ଞାନ ଥିଲା । ବାପୁ କୋଉ କାମ ଅଧାରୁ ବନ୍ଦ ରଖିବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରାର ସାଫଲ୍ୟ ଉପରେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଭବିଷ୍ୟତର କର୍ମ ନିର୍ଭର କରୁଛି ବୋଲି ସେ ଜାଣିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ ରହିଥିବା ବେଳେ ସେ କହିଥିଲେ,‘‘ମୁଁ ବରଂ କୁକୁର ପରି ମରିବି, କୁକୁରମାନେ ମୋର ହାଡ଼ମାଂସ ଖାଇବେ ପଛେ, ଭଗ୍ନାମନ ନେଇ ମୁଁ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିବି ନାହିଁ । ବାଟରେ କେତେଜଣ ପାର୍ଶୀଙ୍କୁ ସେ କହିଥବଲେ, ‘‘ମୁଁ ଯାହା ଚାହୁଁଚି ତାହା ଧରିକରି ଫେରିବି ଅଥବା ସମୁଦ୍ରରେ ମୋର ଶବ ଭାସିବ ।’’

ବାଟରେ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଚାରିଶହ ଗାଁର ମୁଖିଆ ସେମାନଙ୍କ ପଦତ୍ୟାଗ କରିଥାନ୍ତି । ସେ କି ଅଭୂତପୂର୍ବ ଯାତ୍ରା ! ସକାଳୁ ଗୋଟିଏ ଗାଁର ଲୋକେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼େଇ ଯାଆନ୍ତି ଅନ୍ୟ ଗାଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ଅର୍ଥାତ୍ ପଦଯାତ୍ରାରେ କେତେବେଳେ ୭୯ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ନଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଚାଲିଥାନ୍ତି । କିଛିଦିନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଦିବ୍ୟ ଭୋଜନ ମିଳିଲା । କ୍ଷୀର, ଜମଳା, ଅଙ୍ଗୁର କିଛି ଅଭାବ ରହିଲା ନାହିଁ । କଥାଟା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାନକୁ ଗଲା । ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ,‘‘ଦେଖ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଗରିବ, ଭୋକିଲା ଓ ବେକାର ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରୁଛୁ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ବରଣ କରିବା କଥାଟା ତ ସେ ସବୁବେଳେ କହନ୍ତି । ପୁଣି କିଏ ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଖାଦ୍ୟ ପଠାଉଛି । ଚୋରାମାଲ୍ ହୋଇଥିବ ! ଲୋକଙ୍କୁ ଲୁଟୁଥିବା ବ୍ୟବସାୟୀ ବଦାନ୍ୟତା ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ପଠାଉଥିବ ।’’ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥରେ କହିଥିଲେ,

କୌଣସି ବନ୍ଧୁ ଠାରୁ ଦାନ ସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଚକ୍‌ଚକିଆ କାଗଜରେ ଓ ଦାମୀ ଫାଉଣ୍ଟେନ୍ କଲମରେ ସେ ଯଦି ଭାଇସ୍‌ରାୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖନ୍ତି, ତେବେ ତା'ର କିଛି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବ ? କଥାରେ ସତ୍ୟତା ଅଛି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅହିଂସା ତତ୍ତ୍ୱ ମଧରେ ବନ୍ଦୀ ନଥିଲା । ତେବେ ଅନେକ ଦିନ ଧରି ଅହିଂସା ଶିଥିଳ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରା ବେଳକୁ ତାହା କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହେଲା ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉପରେ । ଦାଣ୍ଡିରେ ପହଞ୍ଚି ଲୁଣ ମାରିବାକୁ ହେବ । ଏ କାମ ଅହିଂସ ରହିବ । ଅହିଂସା ପାଳନ କରି ଆଇନ୍ ଭଙ୍ଗ କରାଯିବ । ଗାନ୍ଧୀ ସମୁଦ୍ର ଆଡ଼କୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଗୋଉଛନ୍ତି । ଖବର ପାଇ ଭାରତ ଓ ବିଦେଶୀ ସାମ୍ବାଦିକମାନେ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଉଛନ୍ତି । କେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷରେ ଥାଆନ୍ତି ତ ଆଉ କେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଘୋର ଅବସାଦ ମାଡ଼ିବସେ । ବେଳେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଲାଗେ ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରା ଭିତରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଯିବ । ପ୍ରଥମ ରାତିର ରହଣି କାଳରେ ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଇଥାନ୍ତି, ସେ ମରିଗଲେ ମଧ ଦାଣ୍ଡି ଯାତ୍ରାକୁ ସମାପ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେ ନ ରହିଲେ ତାଙ୍କର ପୁରାତନ ମୁସଲମାନ ବନ୍ଧୁ ଆବିଦା ଯାତ୍ରାର ନେତୃତ୍ୱ ନେବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଛଅବର୍ଷ ହେଲା ଲୁଣ ଖାଇବା ଛାଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତି । ସେଇଦିନୁ ଲୁଣ ମାରିବାର ଦୃଢ଼ତା ତାଙ୍କ ଭିତରେ ବଢୁଥାଏ ।

ଦେଶୀ ବିଦେଶୀ ସାମ୍ବାଦିକମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରା ପଛରେ ଗୋଡ଼େଇଲେଣି ଓ ଲୋକଙ୍କ ଉତ୍ସାହ ଫାଟି ପଡୁଛି ବୋଲି ଖବର ପାଇ ବଡ଼ଲାଟ ଚିନ୍ତିତ ହେଲେ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ସମଗ୍ର ଭାରତର କେନ୍ଦ୍ର ହୋଇଛି ତାଙ୍କୁ ଅଟକେଇବା ବୁଦ୍ଧିମାନର କାର୍ଯ୍ୟ ହେବନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧିମାନର କାର୍ଯ୍ୟ କ'ଣ ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ଆଉ ମୁଣ୍ଡ ନ ଖେଳେଇ ବଡ଼ଲାଟ ବରଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜାତକ ଦେଖିଥିବା ଜ୍ୟୋତିଷଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କଲେ । କିଛିଦିନ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଥାନ୍ତି, ''ମାନିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଲୋକଟାର ମନୋବଳ ପ୍ରଚଣ୍ଡ । ମତେ କୁହାଗଲା ଯେ ତାଙ୍କର ରକ୍ତଚାପ ବିପଜ୍ଜନକ । ହୃତ୍‌ପିଣ୍ଡ ଅବସ୍ଥା ଭଲନାହିଁ । ସେ ଏବର୍ଷ ମରିବେ ବୋଲି ଜାତକରୁ ଜଣାପଡ଼ିଛି । ସେଥିପାଇଁ ମୃତ୍ୟୁ ତାଙ୍କୁ ବାଟ କଢ଼େଇ ନେଉଛି ଏକ ବିପଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଯାତ୍ରା ଆଡ଼କୁ । ଖିଆପିଆ, ବିଶ୍ରାମର ଠିକଣା ନାହିଁ । ସେଥିରେ ୩୮୮ କିଲୋମିଟର ବାଟ ଚାଲିଲେ ୬୧ ବର୍ଷ ବୟସରେ କେଉଁ ରକ୍ତଚାପ ରୋଗୀ ବଞ୍ଚିବ ?'' ଭାରତ ମାଟିରେ କ'ଣ ଅଛି କେଜାଣି ସମସ୍ତେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି । ବଡ଼ ସାଇବ ସମେତ !

ଏପ୍ରିଲ୍ ପାଞ୍ଚରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଦଳ ଦାଣ୍ଡିରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ରାତିଟା ଭଜନ, ପ୍ରାର୍ଥନାରେ କଟିଲା । ସକାଳ ସାଢ଼େ ଆଠଟାରେ ଗାନ୍ଧୀ ସମୁଦ୍ରରେ ସ୍ନାନ କଲେ । ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ମୋଟା ପରସ୍ତ ଲୁଣ ଜମିଥାଏ । ସ୍ନାନ ସାରି ଗାନ୍ଧୀ କୂଳରୁ ଚୁମୁଟାଏ ଲୁଣ ଉଠେଇ ହାତ ପାପୁଲିରେ ଧରିଲେ । କୂଳରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ କଲେ "Hail Deliverer" ସେଦିନ ସକାଳେ ଦାଣ୍ଡିରେ କୌଣସି ପୋଲିସ୍‌ବାଲା ନ ଥାନ୍ତି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଭାବୁଥିଲେ ପୋଲିସ୍ ଛାଉଣୀ ପଡ଼ିଥିବ ।

ଲୋକେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଥିବେ । ପୋଲିସ୍ ନଥିବାରୁ ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କ କାମରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଏକ ବିରାଟ ଐତିହାସିକ କାର୍ଯ୍ୟ ନୀରବରେ ହୋଇଗଲା । କେବଳ ଦାଣ୍ଡି ଉପକୂଳ ନୁହଁ, ସମଗ୍ର ଭାରତ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଗଲା । କୋଳାହଳ ପୂର୍ବର ସ୍ତବ୍ଧତା । ସପ୍ତାହକ ପରେ ଲୋକମାନେ ଲୁଣ ମାରିବାକୁ ସମୁଦ୍ର କୂଳକୁ ଛୁଟିଲେ । ମଦ ଦୋକାନ ଆଗରେ ପିକେଟିଙ୍ଗ ହେଲା । ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ପୋଡ଼ା ଚାଲିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ଲୁଣ ଆଣିଲେ ତାହା ଷୋହଳ ଶହ ଟଙ୍କାରେ ନିଲାମ ହେଲା । ଭାରତବର୍ଷର ସବୁଠାରୁ ମହଙ୍ଗା ଲୁଣ ଅବଶ୍ୟ । ଟଙ୍କାରେ ମାପିଲେ ସବୁଠାରୁ ମୂଲ୍ୟବାନ । ଅନ୍ୟ ମାପକାଠିରେ ଏ ଲୁଣ ଥିଲା ଅମୂଲ୍ୟ । ସରକାର ଜାଣିଶୁଣି ଦାଣ୍ଡି ଉପକୂଳରେ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଲୁଣମରା ଅଭିଯାନକୁ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ । ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ଲୋକ ରେରେକାର ଡାକ ଦେଇ ଲୁଣ ମାରିବାକୁ ସମୁଦ୍ର ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲେ ସରକାରଙ୍କ ଚେଇଁ ଶୋଇଥିବା ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦାଣ୍ଡିରୁ ଗିରଫ କଲେ ମେ ୪ ତାରିଖରେ, ଲୁଣ ମାରିବାର ପ୍ରାୟ ମାସକ ପରେ । ଗିରଫ ହୋଇ ବାପୁ ଚାଲିଲେ ତାଙ୍କର ପୁରୁଣା ମନ୍ଦିର ୟେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍ ।

ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଉଚ୍ଚ କଳ୍ପନା ଶକ୍ତି ଓ ସାଙ୍ଗଠନିକ ଦକ୍ଷତାର ପରିଚାୟକ । ସେ କାମଟି ଏତେ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ କଲେ ଯେ ସାରା ଦେଶରେ ତା'ର ବାର୍ତ୍ତା ଖେଳେଇ ହୋଇଗଲେ । ନେହରୁ ଲେଖିଲେ, ଆମେ ଯେଉଁ ଲୁଣ ମାରିଲୁ ତାହା ଖରାପ ଥିଲା । ତାକୁ ଅଧିକ ଦାମ୍‌ରେ ବିକ୍ରୀ କଲୁ ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ବାହ୍ୟ । ଆମେ ଯେ ଗୋଟାଏ ବର୍ବର ନିୟମ ଭାଙ୍ଗିଦେଲୁ ସେଇଟା ବଡ଼ କଥା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସମାଲୋଚକ ସୁଭାଷ ବୋଷ ଏଲ୍‌ବାରୁ ଫେରି ନେପୋଲିୟନ୍‌ଙ୍କର ପ୍ୟାରିସ୍ ଯାତ୍ରା ସହିତ ବାପୁଙ୍କର ଦାଣ୍ଡି ଯାତ୍ରାକୁ ତୁଳନା କରିଥିଲେ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଦୀର୍ଘ ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳକୁ ପୋଲିସ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜଗେଇବା ଅସମ୍ଭବ କଥା । ଲୋକେ ସମୁଦ୍ର କୂଳକୁ ଦଉଡ଼ିଲେ, ଲୁଣ ଗୋଟେଇଲେ ବା କଡ଼େଇରେ ଲୁଣ ପାଣି ଫୁଟେଇ ଲୁଣ ମାରିଲେ । ଦଳ ଦଳ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ପୋଲିସ୍ ଗିରଫ କଲା । ଜେଲ୍‌ସବୁ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଗଲା । ମୁଠାଏ ଲୁଣ ଛଡ଼ାଇବାକୁ ପୋଲିସ୍‌ମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ମୁଠାକୁ ପିଟୁଥିଲେ ବା କାମୁଡ଼ି ପକାଉଥିଲେ । ବଜାର ଉପରେ ବେଆଇନ୍ ଲୁଣ ବିକ୍ରୀ ଚାଲିଲା । ପୋଲିସ୍ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିବାଦରେ ମାଳବ୍ୟଜୀ ବିଧାନସଭା ସଭ୍ୟପଦ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପନ୍ଦର ହଜାର ଲୋକଙ୍କ ସଭାରେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଲେ ଓ ସଭା ସରନ୍ତେ କିଛି ବେଆଇନ୍ ଲୁଣ କିଣିଲେ । ବମ୍ବେ କଂଗ୍ରେସ ଅଫିସ୍ ଛାତ ଉପରେ ଲୁହା କଡ଼େଇରେ ଲୁଣ ମରାଯାଉଥାଏ । ଖବର ପାଇ ପୋଲିସ୍ ଆସିଲା । ଅଫିସ୍‌କୁ ଷାଠିଏ ହଜାର ଲୋକ ବେଢ଼ିଗଲେ । କେତେ ବାନ୍ଧୁଛ ବାନ୍ଧ ।

ଲବଣ ଆଇନ୍ ଭଙ୍ଗ କରି ଜବାହର ଆଲାହାବାଦରେ ଗିରଫ ହୋଇ ଛଅମାସ ଜେଲ ଦଣ୍ଡ ପାଇଲେ । କଲିକତାର ମେୟର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସେନ୍‌ଗୁପ୍ତ ଗୋଟାଏ ସଭାରେ ସରକାର ବିରୋଧୀ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଲୋକଙ୍କୁ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ କରିବାକୁ କହିଲେ ।

ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ଅନେକ କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ସଭ୍ୟ, ଅଧ୍ୟାପକ, ଶିକ୍ଷକ ଦେଶସାରା ଗିରଫ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଶିଷ୍ୟ କିଶୋରଲାଲ ଓ ଶିଳ୍ପପତି ବନ୍ଧୁ ଜମୁନାଲାଲ୍ ଦୁଇବର୍ଷ ଲେଖାଏଁ ଜେଲ୍‌ଦଣ୍ଡ ପାଇଲେ । ବିହାରର ସବୁ ନେତା ଜେଲ୍‌ରେ କିନ୍ତୁ ଲୁଣମରା କେନ୍ଦ୍ର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ି ଚାଲିଥାଏ । କିପରି ସହଜରେ ଲୁଣ ମାରିବେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖାମାନ କଂଗ୍ରେସ ତରଫରୁ ବଣ୍ଟାଗଲା ।

ପାଟଣା ବାହାରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଲୁଣ ମରା ହେଉଥାଏ । ସେଠାକୁ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ବାହାରି ଥାଆନ୍ତି । ପୋଲିସ୍ ଫୋର୍ସ ଆସି ରାସ୍ତା ଅବରୋଧ କଲା । ଲୋକ କିନ୍ତୁ ଫେରି ନ ଯାଇ ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ଓ ରାସ୍ତା ତଳକୁ ଥିବା ବିଲରେ ବସି ରହିଲେ । ଚାଳିଶ ଘଣ୍ଟା ବସିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ନେଉଥାନ୍ତି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ । ପୋଲିସ୍ ଧମକେଇଲା, ଅଶ୍ୱବାହିନୀ ଅଣେଇ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ମଡ଼େଇ ଦେବ । ସୈନ୍ୟମାନେ ଘୋଡ଼ାରେ ବସି ଆସିଲେ । ଲୋକମାନେ ରାସ୍ତାରେ ଶୋଇଗଲେ । ଘୋଡ଼ାମାନେ ଭାରତୀୟ ହୋଇଥିବେ ତ ! ଇଂରେଜଙ୍କ ପରି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହେବେ କିପରି ! ଚାହିଁ ଦେଇ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଚଢ଼ିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଟ୍ରକ୍‌ରେ ବୋହି ଜେଲ୍‌ଖାନାକୁ ନିଆଗଲା । ତେଣୁ ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଟ୍ରକେ ବେଆଇନ୍ ଲୁଣ ବୋହି କରି ଆଣୁଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା । ମଫସଲ ଅଞ୍ଚଳର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ଲୁଣ ମାରିବା ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ସରକାର ନିମ୍ନ ବେତନଭୋଗୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଉପରେ ଚାପ ପକାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ ।

ଲକ୍ଷେ ଲୋକ ସାରା ଦେଶରୁ ଗିରଫ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ତଥାପି ଆନ୍ଦୋଳନ ତେଜୁଥାଏ । ଜେଲ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ କଡ଼ା ଚିଠି ଲେଖିଥାନ୍ତି । ସେଥିରେ ସେ କହିଥାନ୍ତି ଯେ ଈଶ୍ୱର ଚାହିଁଲେ କେତେକ ସହକର୍ମୀଙ୍କୁ ନେଇ ସେ ଧର୍ଷଣାର ସରକାରୀ ଲୁଣ କାରଖାନା ଲୁଟ କରିବେ ।

ଧର୍ଷଣା ଲୁଣ କାରଖାନାକୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ଯାତ୍ରାର ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ପୂର୍ବରୁ ସରକାର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜେଲ୍ ପଠାଇ ଦେଲା । ଫଳ ଏଇୟା ହେଲା ଯେ ଲୁଣ ମାରିବା ସହିତ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ଯାହା ଚାଲିଥିଲା ଲୋକେ ସେଥିରୁ କେତୋଟିର ପୁନରାବୃତ୍ତି କଲେ । ବଙ୍ଗ, ବିହାର ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ତେଜିଲା । ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶରେ ଚାଷୀମାନେ ଜମିଦାରଙ୍କୁ ଖଜଣା ଦେଲେ ନାହିଁ । କର୍ଣ୍ଣାଟକରେ ଖଜଣା ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଯାଇଥିଲେ ଧର୍ଷଣା ଅଭିଯାନର ନେତୃତ୍ୱ ତାଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ବମ୍ବେର ବିଶିଷ୍ଟ ମୁସଲମାନ ନେତା ଆବାସ୍ ତାୟାବଜୀ ନେବେ । ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସରକାର ଗିରଫ କରିନେଲା । ଏହା ପରେ ପାଳି ପଡ଼ିଲା ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁଙ୍କର । ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଜଣେ ନାରୀ ଏପରି ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ଖୁବ୍ ସମୟୋପଯୋଗୀ । କାରଣ ଅଳ୍ପ କେଇମାସରେ ୧୯୩୦ ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଡାକରା ପାଇ ଭାରତୀୟ ନାରୀମାନେ ଯେଉଁ ସଂଖ୍ୟାରେ ରାସ୍ତାକୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ତାହା ବିସ୍ମୟଜନକ । ଗୋଟିଏ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଭାରତବର୍ଷରେ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ

କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ନେତା ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ୧୯୩୦ ଭାରତୀୟଙ୍କ ନାରୀ ଜାଗରଣର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ମାଇଲଖୁଣ୍ଟ । ସୂତାକାଟିବା ପାଇଁ ଓ ଘରୁ ବାହାରି ଆସି ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ବିକ୍ରି କରୁଥିବା ଦୋକାନ ବିଶେଷତଃ ବିଦେଶୀ ମଦ ଦୋକାନ ଆଗରେ ଧାରଣା ଦେବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆର ଏପ୍ରିଲ୍ ୩୦ ସଂଖ୍ୟାରେ ଭାରତୀୟ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । ପୂର୍ବରୁ ବିଶିଷ୍ଟ ନେତାଙ୍କର ଝିଅବୋହୂ ବଡ଼ ସହରର କେତେକ କଲେଜ ଝିଅ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । ୧୯୩୦ର ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବେଳେ ଯେତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ନାରୀ ଆଇନ୍ ଭଙ୍ଗ କରି ଜେଲ ଗଲେ, ତାହା ଦେଖି ବ୍ରିଟିଶ୍ ଅଫିସରମାନେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ । ଇଂରେଜ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକମାନେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ ୧୯୩୦ର ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନରୁ କୌଣସି ସୁଫଳ ମିଳିନାହିଁ ବୋଲି ଯଦିବା କୁହାଯାଏ, ଭାରତୀୟ ନାରୀଙ୍କର ସାମାଜିକ ମୁକ୍ତି ଦିଗରେ ଏହାର ଅବଦାନ ମହାନ୍ । ସେତେବେଳେ ଦିଲ୍ଲୀ ଗୋଟିଏ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ସହର ଥାଏ । ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରି ଏହି ସହରରୁ ୧୬୦୦ ନାରୀ ଜେଲ୍ ଗଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ଛୋଟ ବଡ଼ ସବୁ ସହରରୁ ନାରୀମାନେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାକୁ ରାସ୍ତାକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲେ ଓ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ଜେଲ୍ ଗଲେ । ଏଇ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ଧର୍ଷଣା ଅଭିଯାନର ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ଯଥାର୍ଥ ମନେହୁଏ ।

◆◆◆

ଆଉ ଏକ କଳଙ୍କ

ଲୁଣମରା ଆନ୍ଦୋଳନ ଥମିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବଢୁଥାଏ । ତା'ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅସହଯୋଗ ମିଶୁଥାଏ । ସରକାର ମଧ୍ୟ କଡା ପଦକ୍ଷେପ ନେଉଥାନ୍ତି । ବଙ୍ଗଳା, ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ ଓ ଗୁଜୁରାଟର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଚାଷୀମାନେ ଖଜଣା ଦେବା ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଅନେକ ବଡ ଖବରକାଗଜ ଉପରେ ସରକାରୀ କଟକଣା ବଢ଼ିବାରୁ ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ କାଗଜସବୁ ବନ୍ଦ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ କଡା ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଶାସକ ତା'ର ହିଂସ୍ର ପନ୍ଝାରେ ଆହୁରି ବିଦାରି ପକାଉ ବୋଲି ସେ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରି କୁହାଯାଉଥିଲା, ବିନା ରକ୍ତ ନ ଦେଇ କେଉଁ ଜାତି ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଛି ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ରକ୍ତ ଦେବାକୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ରକ୍ତ ନେବାକୁ ନୁହଁ । କେତେଥର ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଯଜ୍ଞରେ ଦଶଲକ୍ଷ ଲୋକ ବଳି ପଡନ୍ତୁ କିଛି କ୍ଷତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ପ୍ରତିହିଂସାରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଶତ୍ରୁ ଦେହରୁ ଟୋପାଏ ରକ୍ତ ବୁହାଇବ ନାହିଁ- ଏଇଟା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ-

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନୀତି ଅନୁସାରେ ଶାସକ ଯେତେ ଅଧିକ ଦମନ କରିବ, ଲୋକେ ସେତେ ଅଧିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାଇବେ । ଅଧିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗିବା ଦ୍ୱାରା ସଫଳତାର ବାଟ ଖୋଲିଯିବ । ଚରମ ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ବରଣ କରିନେଲେ ସଫଳତା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ମୁଁ ଯେଉଁ ପନ୍ଥା ଧରିଛି ତା'ର ବିପଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣିଛି । କିନ୍ତୁ ଦେଶ ମୋତେ ଭୁଲ ବୁଝିବ ନାହିଁ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ । ଭାରତବର୍ଷରେ ମୁଁ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେବ କହୁଛି, ଭାରତ ବାହାରେ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ କାଳ କହିଲି ଯେ ଅହିଂସା ଦ୍ୱାରା ହିଁ କେବଳ ଉଗ୍ର ହିଂସାକୁ ଜୟ କରିହେବ ।

ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯେତିକି ସରକାରୀ ଦମନ ହେଲା ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଧର୍ଷଣା ଠାରେ ସରକାରୀ ଲୁଣ ଗୋଦାମକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ 'ଆକ୍ରମଣ' ଶବ୍ଦଟା ବାପୁଙ୍କୁ କୌତୁକ ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ମାତ୍ର ଧର୍ଷଣାକୁ ଅକ୍ତିଆର କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗିରଫ ହୋଇଗଲେ । ଏ ଦାୟିତ୍ୱ ପଡ଼ିଲା ସରୋଜିନୀଙ୍କ ଉପରେ । ଭାରତବର୍ଷର କୋକିଳ, କିନ୍ତୁ ମନେହୁଏ ରାଜପୁତ ଯୁବରାଣୀଙ୍କ ରକ୍ତ ତାଙ୍କ ଠାରେ ଥାଏ । ଏଇ କୋକିଳକଣ୍ଠୀ କବି ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ଇସ୍ପାତ ପରି ଟାଣ ହୋଇପାରନ୍ତି ।

ଧର୍ଷଣା ବମ୍ବେଠାରୁ ୧୫୦ ମାଇଲ୍ ଉତ୍ତରରେ । ସେଠାରେ ନାଗଫେଣିଆ କଣ୍ଟା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି କଅଁଳେ ନାହିଁ । ୨୫୦୦ ଜଣ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିଲେ । ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥାନ୍ତି ମଣିଲାଲ ଗାନ୍ଧୀ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କୁ ସରୋଜିନୀ ବୁଝାଇଛନ୍ତି, ମାଡ ତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ମାଡର ପ୍ରତିରୋଧ କେହି କରିବେ ନି । ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେବେ ନି କି ହାତଟେକି ପାହାର ବସିବାରେ ବାଧା ଦେବେନି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଖଦଡ ଧୋତି, ହାପ୍ ସାର୍ଟ ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ଗାନ୍ଧୀ ଟୋପି ପିନ୍ଧି ଆଗେଇଲେ । ଆମେରିକାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସାମ୍ବାଦିକ ୱେବ୍ ମିଲର୍ ଏହି ଧର୍ଷଣା ଅଭିଯାନଟିକୁ ମୂଳରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଖିଥିଲେ ଓ ସବିଶେଷ ବର୍ଣ୍ଣନା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ବଡ ବଡ ଖବର କାଗଜକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ଏ ଖବରସବୁ ବାହାରିଲା ପରେ ବ୍ରିଟିଶଙ୍କର ସମ୍ମାନ ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ ହେଲା । ନିରସ୍ତ୍ର ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଅଟକେଇବା ପାଇଁ ଲୁହା ଗୋବ ଲାଗିଥିବା ବାଡି ଧରି ଚାରିଶହ ପୋଲିସ୍ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ନେଉଥାନ୍ତି ଛଅଜଣ ପୋଲିସ୍ ଅଫିସର । ଧର୍ଷଣା ଗୋଦାମ ଚାରିପଟେ ତାରବାଡ ଘେରା ହୋଇଥାଏ । ତାରବାଡ ଭିତରେ ଅନେକ ଖାଲ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ତାରବାଡର ଶହେଗଜ ପାଖାପାଖି ହୋଇଗଲେ । ଆଗକୁ ନ ବଢ଼ିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରି ଦିଆଗଲା । ସେମାନେ ତଥାପି ଆଗେଇବାରୁ ଜଣେ ଅଫିସରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଲୁହାଗୋବ ବସିଥିବା ବାଡିରେ ପୋଲିସ୍‌ମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ମମ ଭାବେ ପ୍ରହାର କଲେ । ମୁଣ୍ଡ, କାନ୍ଧରେ ମାଡ ବସୁଥାଏ କିନ୍ତୁ କେହି ହାତଟେକି ପ୍ରତିରୋଧ କରୁ ନଥାନ୍ତି । ୱେବ ମିଲର ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଏହି ଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଦୀର୍ଘଦିନର ଅଭ୍ୟାସ କରିଥିବେ । ସତକଥା । ଆମ ଦେହ କୁଣ୍ଡେଇ ହେଲେ ହାତ ସ୍ୱତଃ ଚାଲିଯାଉଛି, ଆଉ ମୋଟା ବାଡିରେ ଶକ୍ତ ପାହାର ବାଜିଲେ ହାତକୁ ଚୁପ୍ ରଖିବା କେତେ କଷ୍ଟ ! ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ

ଆଚରଣ ଦେଖି ମିଲର୍ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ଓ ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ବିଦେଶକୁ ପଠାଇଲେ । ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ଠେଙ୍ଗାମାଡରେ ହଠାତ୍ ଦେଖାଯାଏ ଧଳା ଖଦଡ କମିଜଟି ଲାଲ୍ ହୋଇଯାଇଛି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ତଳେ ପଡିଛନ୍ତି । ତଥାପି ପାହାର ଉପରେ ପାହାର ବାଜୁଛି । ପୋଲିସ୍‌ମାନେ ଦରମଲା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ଅଣ୍ଡକୋଷ ଦଳୁଥାନ୍ତି । କାହାର ମଳଦ୍ୱାରରେ ଲାଠି ପୂରାଉ ଥାଆନ୍ତି । ପେଟରେ ଲାତ ମାରୁଥାନ୍ତି । ମିଲର୍ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି,"ମୋର ଅଠର ବର୍ଷର ସାମ୍ବାଦିକ ଅଭିଜ୍ଞତା ଭିତରେ ବାଇଶଟି ଦେଶରେ ମୁଁ ଅନେକ ଗଣ ଆନ୍ଦୋଳନ, ହଙ୍ଗାଦଙ୍ଗା, ବିଦ୍ରୋହ ଦେଖିଛି । ମାତ୍ର ଧର୍ଷଣା ପରି ହୃଦୟ ବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ କେଉଁଠି ଦେଖିନାହିଁ ।"

ପଚିଶଜଣ ରାଇଫଲଧାରୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ଉପରକୁ ଗୁଳି କରିବାର ଆଦେଶକୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି । ଦଳେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଦରମଲା ହୋଇ ପଡିଗଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀମାନେ ବୋହି ନିଅନ୍ତି ଓ ଆଉ ଦଳେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଆଗେଇ ଆସି ସମଦଶା ଭୋଗନ୍ତି । ଏ ବିଚିତ୍ର କାରବାର ଦେଖି ପୋଲିସ୍‌ମାନେ ଘାବରେଇ ଗଲେ, ବିଚଳିତ ହୋଇ ଅଧିକ ପିଟିଲେ । ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ସେମାନଙ୍କ ଲାଠି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ଉପରେ ଢୁ ଢ଼ା ଶବ୍ଦକରି ପଡୁଥାଏ । ଓ୍ୱେବ ମିଲର୍ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଆଉ କେତେ ମିନିଟ୍ ପରେ ସେ ମାଡ ଖାଇ ତଳେ ପଡିବେ, ମୁଣ୍ଡ ଫାଟିବ, ହୁଏତ ପ୍ରାଣ ଚାଲିଯିବ, ତଥାପି କାହାରି ମନରେ ଭୟ ବା ଦ୍ୱିଧା ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିନାହିଁ ।" ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯାହା ବାରମ୍ବାର କହିଛନ୍ତି କେଉଁ ବୀର ସୈନିକର ସାହସ ଠାରୁ ଜଣେ ଅହିଂସ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ସାହସ କମ୍ ନୁହଁ । ତୃତୀୟ ଓ ଚତୁର୍ଥ ଦଫାରେ ଥିବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ପ୍ରତି ପୋଲିସ୍ ଅଧିକ ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ତଳିପେଟରେ ଗୋଇଠା ମାରି ଘୋଷାରି ଘୋଷାରି ନେଇ ଖାଇ ଭିତରକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ ।

ଶ୍ରୀମତୀ ନାଇଡୁ ଓ ମଣିଲାଲଙ୍କୁ ପୋଲିସ୍ ଗିରଫ କରି ନେଇଥାନ୍ତି । ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ଅସ୍ଥାୟୀଭାବେ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ହସ୍‌ପିଟାଲକୁ ଯାଇ ମିଲର୍ ଦେଖିଲେ, ଅନେକେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ବେହୋସ ଥାଆନ୍ତି । ଦୁଇଜଣ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ଥାଆନ୍ତି । ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ ଆସି ସବୁ ଜାଗା ବୁଲିଲେ, "ଏହାପରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସହିତ ଭାରତର ମିଳାମିଶାର ସମ୍ଭାବନା ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଲୋପ ପାଇଲା । ଆଇନ୍ ଭଙ୍ଗକାରୀଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସରକାର ଜେଲ୍ ପଠାଇବା କଥା ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି । କିନ୍ତୁ ନିଜକୁ ସଭ୍ୟ କହୁଥିବା କୌଣସି ସରକାର ଅହିଂସ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଏପରି ନୃଶଂସ ଭାବେ କିପରି ପିଟିବ ସେ କଥା ମୁଁ ବୁଝି ପାରୁନି ।" ସେଇ ଶୋଚନୀୟ ହସ୍‌ପିଟାଲକୁ ଯାଇ ପଟେଲ ତିନିଶହ କୋଡିଏ ଜଣ ଦରମଲା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଦେଖିଆସିଲେ ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଗୁଡାଙ୍କର କିପରି ହାତଗୋଡ ଭାଙ୍ଗିଲା ଓ ସେମାନେ ଦରମଳା ହୋଇ ହସ୍‌ପିଟାଲରେ ପଡିଛନ୍ତି ସେ ଖବର ପାଇ ବଡଲାଟ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ମାତ୍ର ଖବରକାଗଜରୁ ମିଲର୍‌ଙ୍କ ବିବରଣୀ ପଢ଼ି ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଇଂରେଜମାନେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇପଡିଲେ । ୟୁରେପୀୟମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଘୃଣା ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଲେ । ସେଦିନ

ମିରାବେନ୍ ହସ୍ପିଟାଲରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖିଆସି ଏକ ନିରପେକ୍ଷ ଓ ଯୁକ୍ତିସଂଗତ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଲୋକଙ୍କର ଯନ୍ତ୍ରଣାକାତର ସ୍ୱର, ଫଟାମୁଣ୍ଡ, ଭଙ୍ଗା ହାତ ଗୋଡ ଓ ପାଚି ଯାଇଥିବା ମୁହଁ ଦେଖି ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ‘‘ଇଂରେଜଙ୍କର ସମ୍ମାନବୋଧ କୁଆଡେ ଗଲା ? ସେମାନଙ୍କର ନ୍ୟାୟପରାୟଣତାର କ’ଣ ହେଲା ? ସେମାନେ ଯେତେ ସଫେଇ ଦେଲେ ମଧ ଧର୍ଷଣାର କଳାଦାଗକୁ ଲିଭେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତ ବ୍ରିଟିଶ ରାଜର ଅସଲ ରୂପ ଚିହ୍ନିଲା ଓ ଏହାପରେ ବ୍ରିଟିଶରାଜର ଶେଷକାଳ ଆସିବ ।’’

ପ୍ରାୟ ଏହି ମର୍ମରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ୧୯୩୦ ମେ ୧୭ ତାରିଖରେ ମାଞ୍ଚେଷ୍ଟର ଗାର୍ଡିଆନ୍‌କୁ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ଦେଇଥିଲେ । ‘‘ପ୍ରାଚ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡ ଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ରହୁଥିବା ଇଂରେଜମାନେ ଏଥର ବୁଝିବା ଦରକାର, ଏସିଆରେ ୟୁରେପୀୟଙ୍କର ଯେଉଁ ନୈତିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଥିଲା ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ନଷ୍ଟ ହେଲାଣି । ନିରପେକ୍ଷ ଆଚରଣ ଓ ଉଚ୍ଚ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତି ୟୁରୋପୀୟଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଥିଲା । ଏ ସମ୍ମାନ ସେମାନେ ହରାଇଛନ୍ତି ।’’

ଥରେ ଡାୟାର ଇଂରେଜ ଜାତି ମୁହଁରେ କଳା ବୋଳିଥିଲେ । ଏଥର ଧର୍ଷଣାରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଯାହା କଲା ତାହା ନିଜ ହାତରେ କବର ଖୋଳିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହଁ । ବାହାରୁ ଦେଖିଲେ ଧର୍ଷଣା ଉପରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କର ଅହିଂସ ଆକ୍ରମଣ ଫେଲ ମାରିଲା । ଗଭୀର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ଭାରତ ବ୍ରିଟିଶ ବନ୍ଧନରୁ ଫିଟିଗଲା । ନିୟତିର ପରିହାସ,ଯେଉଁ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ଏତେ ସମ୍ମାନ ଦେଉଥିଲେ, ତାଙ୍କରି ଯୋଗୁ ଭାରତୀୟଙ୍କ ମନରୁ ଇଂରେଜଙ୍କ ପ୍ରତି ସମସ୍ତ ସମ୍ମାନବୋଧ ଦୂର ହେଲା ।

◆◆◆

ଗାନ୍ଧୀ ଇର୍‌ଉଇନ୍ ପ୍ୟାକ୍ଟ

୧୯୩୦ ମେ ପାଞ୍ଚ ତାରିଖ ରାତି ଅଧରେ ଲବଣ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରିବାର ପ୍ରାୟ ମାସକ ପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଚୁପ୍ ଚାପ୍ ୟେରବାଡା ଜେଲ୍ ପଠାଇଦେଲେ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଭିଯୋଗ ନାହିଁ, ବିଚାର ନାହିଁ, ଜେଲ୍ ! ସପ୍ତାହକ ପରେ ବାପୁ ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଲେ ଯେ, ସେ ଜେଲ୍‌ରେ ଖୁବ୍ ଭଲ ଅଛନ୍ତି । ବାକିଆ ନିଦ ଶୋଇବାକୁ ପ୍ରଚୁର ସମୟ ମିଳୁଛି । ସମୟ ମିଳିବା ସହିତ ମନରେ ଶାନ୍ତି ଆସିବାରୁ କ୍ଳାନ୍ତ ସେନାପତି ଭଲ ଶୋଇଥିବେ । ଇଂରେଜଙ୍କର ନୈତିକ ପରାଜୟ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ଇଂରେଜମାନେ ଜାଣି ସାରିଥାନ୍ତି । ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ର ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ

ମାଞ୍ଚେଷ୍ଟର ଗାର୍ଡିଆନକୁ ଦେଇଥିବା ବିବୃତିକୁ ଆଉ ଥରେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ କହୁଛୁ । କବି କହିଥିଲେ, "ଏସିଆରେ ୟୁରୋପୀୟଙ୍କର ନୈତିକ ସମ୍ମାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ଉଚ୍ଚ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ନ୍ୟାୟ ପରାୟଣତାର ରକ୍ଷାକାରୀ ଭାବେ ଯେଉଁ ମର୍ଯାଦା ସେମାନେ ପାଉଥିଲେ ତାହା ଉଭେଇ ଯାଇଛି । ବିଦେଶୀ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବିସ୍ତାର କରି ଏସୀୟଙ୍କୁ ଲୁଣ୍ଠନ କରିବା ଏମାନଙ୍କ କାମ ବୋଲି ବୁଝାଗଲାଣି । ଶକ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏସିଆ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁର୍ବଳ । ଆକ୍ରମଣକାରୀଙ୍କ କବଳରୁ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଏମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ ୟୁରୋପୀୟଙ୍କୁ ଏସିଆବାସୀ ପୂର୍ବେ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଉଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏବେ ଘୃଣା କଲେଣି ।" ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କହିଥିଲେ ଯେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ମନରେ ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯଥାର୍ଥରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଣିଛନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗିରଫ ହୋଇଯିବା ପରେ ଭାରତବର୍ଷର ଚାରିଆଡେ ଧର୍ମଘଟ ଓ ହରତାଳ ଦେଖାଗଲା । ସରକାରଙ୍କର କଠୋର ଦମନ ସତ୍ତ୍ୱେ ପରିସ୍ଥିତି ଅଣାୟତ୍ତ ହୋଇପଡିଲା । ମୁସଲମାନମାନେ ଶିଥିଳ ଥାଆନ୍ତି କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ତାତି ଉଠିଲେ । ଦେଶଟା ଅରାଜକତା ଆଡକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ବାପୁ ତାଙ୍କର ଜେଲଜୀବନ ଯେପରି କଟାନ୍ତି ସେଇଭଳି କଟାଉଥାନ୍ତି । ପ୍ରଚୁର ପଢ଼ିବା, ସୂତାକାଟିବା, କିଛି ଭାରତୀୟ ସ୍ତୋତ୍ରକୁ ଇଂରାଜୀରେ ଅନୁବାଦ କରିବା, ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ସ୍ତବପାଠରେ ତାଙ୍କର ସମୟ କଟି ଯାଉଥାଏ । ବିଲାତରେ ଶ୍ରମିକ ଦଳ ସେତେବେଳେ ବ୍ରିଟେନର ଶାସକଦଳ । ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ଉଚିତ ବୋଲି ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମ୍ୟାକଡୋନାଲ୍ଡ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଥିଲେ । ଅଥଚ ତାଙ୍କରି ଶାସନ କାଳରେ ଭାରତବର୍ଷ ଉପରେ ସୀମାତୀତ ଅତ୍ୟାଚାର କରାଗଲା ! ସବୁ ଜେଲଖାନା ଭର୍ତ୍ତି । ଲୋକେ ଖଜଣା ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଥିବାରୁ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟରେ ଦ୍ରୁତ ଅବନତି ହୋଇଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଗିରଫ ଖବର ବମ୍ବେ ପ୍ରଦେଶର ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳ ସୋଲାପୁରରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ଉତ୍ୟକ୍ତ ଶ୍ରମିକମାନେ ପୋଲିସ୍‌କୁ କାବୁ କରିନେଇ ଥାନା ଓ କଚେରୀରେ ଭାରତର ଜାତୀୟ ପତାକା ଉଡାଇଲେ । ପେଶବାରର ନେତା ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀ । ତାଙ୍କ ଲାଲ କୁର୍ତ୍ତା ବାହିନୀର ଅହିଂସ ଆକ୍ରମଣରେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପେଶବାର ପୋଲିସ ଲାଲ କୁର୍ତ୍ତା ବାହିନୀକୁ ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରି ହଟିଗଲେ । ସାଂଘାତିକ ବ୍ୟପାର । ତିନିଦିନ ପରେ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ପେଶବାରକୁ ଅକ୍ତିଆର କଲା । ନିରୀହ ଅଧିବାସୀଙ୍କ ଉପରେ ମେସିନ୍‌ଗନ୍ ଚାଲିଲା । ଗରୱାଲ ରାଇଫଲ ଦଳ ସେମାନଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ ପାଇଁ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ ସେନାର ଅଙ୍ଗ ଭାବେ ଏମାନେ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ଖୁବ୍ ସାହସ ଦେଖାଇଥିଲେ । ଏହି ହିନ୍ଦୁ ରାଇଫଲଧାରୀ ସୈନିକମାନେ ପେଶବାର ପଠାଣଙ୍କୁ ଗୁଳି କରିବାର ଆଦେଶ ମାନିଲେ ନାହିଁ । ଏହାତ ସାମରିକ ବିଶୃଙ୍ଖଳା । ଏ ଖବର ବିଲାତରେ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ସବୁ ବଡ ନେତା ଜେଲ୍‌ରେ । ଲକ୍ଷାଧିକ ଲୋକ ଗିରଫ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଅରାଜକତା ଘନେଇ ଆସୁଥାଏ ।

ଜର୍ଜ ସ୍ଲୋକାମ୍ ଶ୍ରମିକ ଦଳ ସମର୍ଥିତ ଡେଲି ହେରାଲ୍ଡ କାଗଜର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ

ସାମ୍ବାଦିକ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମିଳିଗଲା । ଜଣେ ଜେଲ୍ କଏଦୀଙ୍କୁ ସାମ୍ବାଦିକ ଯାଇ ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁ କରି... ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଇତିହାସରେ ଏପରି ଆଉ କେଉଁଠି ଘଟିଛି କି ନାହିଁ କେଜାଣି ! ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁ ଦୁଇଦିନ ବ୍ୟାପି ଚାଲିଲା । ବାପୁ କହିଲେ ଯେ ସ୍ୱରାଜ ମିଳିବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ନ ପାଇବା ଯାଏ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ବନ୍ଦ ହେବ ନାହିଁ । ସରକାର ତୁରନ୍ତ ଲବଣ ଟିକସ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରନ୍ତୁ, ମଦ ଅଫିମର ବିକ୍ରୀ ବନ୍ଦ କରନ୍ତୁ, ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ରର ଆମଦାନୀ ରୋକନ୍ତୁ ଓ ସବୁ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ଦିଅନ୍ତୁ ।

ଇଂରେଜ ମାଲିକମାନେ ବାଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କ କଳଦାରଖାନା, ଦୋକାନ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ମନେହେଲା ବମ୍ବେରେ ଦୁଇଟି ସମାନ୍ତରାଳ ସରକାର ଚାଲିଲା । ଗୋଟିଏ ଚଳାଉଥାନ୍ତି ଦିଲ୍ଲୀର ବଡଲାଟ, ଅନ୍ୟଟି ଯେରବାଡା ଜେଲ୍‌ର ବନ୍ଦୀ ! ନାରୀମାନେ ସବୁଜ ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧି ମଦ ଓ ଅଫିମ ଦୋକାନ ଆଗରେ ଧାରଣା ଦେଉଥାନ୍ତି । ପୁରୁଷମାନେ ଗିରଫ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୋଲିସ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯାନ ଚଳାଇଥାନ୍ତି । ଦଳେ ଗିରଫ ହେଲେ ନୂଆ ଦଳ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାଏ । ଏଇଟା ବାପୁଙ୍କ ରଣ କୌଶଳ ।

କଂଗ୍ରେସର ଅଧିକାଂଶ ନେତା ଜେଲ୍‌ରେ ଥାଆନ୍ତି । ଶେଷରେ ମୋତିଲାଲ ନେହରୁ ଗିରଫ ହେଲେ । ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ଏତେକାଳ ଗିରଫ କରାଯାଇ ନଥିଲା । ମୋତିଲାଲଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି କଂଗ୍ରେସର ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରିଛି ବୋଲି ସରକାର ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଉଥାଏ । ମାତ୍ର ଏହାର ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବ ପଡିଲା ନାହିଁ ! କଂଗ୍ରେସ ତଥାପି ସକ୍ରିୟ ଥାଏ । କଂଗ୍ରେସୀ କାଗଜ ପ୍ରେସ୍‌ରେ ଛାପାଯିବା ବନ୍ଦ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାଇକ୍ଲୋଷ୍ଟାଇଲ୍ ହୋଇ କଂଗ୍ରେସୀ କାଗଜସବୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥାଏ । ବମ୍ବେ ପ୍ରଦେଶ ପୂର୍ବପରି କଂଗ୍ରେସ ଆୟତ୍ତରେ ଥାଏ । ଏ ପରିସ୍ଥିତି ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ବଡଲାଟ ଆଲୋଚନାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ନେଇ ସାର୍ ତେଜ୍ ବାହାଦୂର ସାପ୍ରୁ ଓ ଜୟକାର ବାପୁଙ୍କୁ ଜେଲ୍‌ରେ ଭେଟିଲେ । ବାପୁ କହିଲେ, କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ ନକରି ସେ ବଡଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଅଲୋଚନା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ମୋତିଲାଲ ନେହରୁ, ଜବାହରଲାଲ୍, କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସମ୍ପାଦକ ସୟଦ ମାମୁଦ ଓ ଆଉ କେତେଜଣଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଆଦର ପୂର୍ବକ (ସତେ କି ସେମାନେ ସରକାରଙ୍କ ବିଶିଷ୍ଟ ଅତିଥି !) ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶରୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଟ୍ରେନ୍ ଯୋଗେ ପୁନା ଅଣାଗଲା । ଶ୍ରୀମତୀ ନାଇଡୁ ଓ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଯେରବାଡାରେ ଥାଆନ୍ତି । ଦୁଇଦିନ ଆଲୋଚନା ପରେ ସର୍ବସମ୍ମତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଲା ଯେ କଂଗ୍ରେସ ଓ ସରକାର ମଧ୍ୟରେ ବଡ ବ୍ୟବଧାନ ରହୁଛି । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଆଲୋଚନାର କୌଣସି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ତେଣେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ ବଡଲାଟ ଇର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କ କାରବାର ଦେଖି କମ୍ପମାନ ! ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ, 'ଭାରତ ସରକାର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ସରକାର ଯାଇ ତାଙ୍କ ବନ୍ଦୀକକ୍ଷ ବାହାରେ ବସିରହି ତାଙ୍କୁ ଅନୁନୟ ହେଉଛନ୍ତି- ଆମ ଅସୁବିଧା ଭିତରୁ ଆମକୁ ଟିକିଏ ମୁକୁଳାଅ !'' ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ଅଭିଯୋଗ ଅପ୍ରିୟ ହୋଇପାରେ,

କିନ୍ତୁ ସତ । ଜଣେ ବନ୍ଦୀଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ରାଷ୍ଟ୍ରମୁଖ୍ୟ କେତେକ ଅନ୍ୟ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ଆଣି ଏକାଠି କରାଇବା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଏକ ବିଚିତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ।

୧୯୩୦ ନଭେମ୍ବର ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ପ୍ରଥମ ଗୋଲଟେବୁଲ୍ ବୈଠକ ଲଣ୍ଡନରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । କଂଗ୍ରେସର କୌଣସି ପ୍ରତିନିଧି ଏ ବୈଠକରେ ଯୋଗଦେଲେ ନାହିଁ । ଫଳରେ କୌଣସି ଫଳପ୍ରସୂ ଆଲୋଚନା ହୋଇପାରି ନଥିଲା । ବ୍ରିଟିଶ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମ୍ୟାକ୍‌ଡୋନାଲ୍ଡ ଆଶା ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକକୁ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଆସିବେ । ଡିସେମ୍ବର ୧୯୩୧ରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୋଲଟେବୁଲ୍‌ର ବୈଠକ ବସିବ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହୋଇଥାଏ । ଏହି ବୈଠକରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ମନରେ ଅନୁକୂଳ ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ମତଲବରେ ବଡଲାଟ ସବୁ ନେତାଙ୍କୁ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ଜାନୁଆରୀ ୨୬ ତାରିଖରେ ଖଲାସ କରିଦେଲେ । ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ମୋତିଲାଲଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ ଧକ୍କା ପାଇଲେ । ମୋତିଲାଲ ଥିଲେ ପୁରୁଣା ପିଢ଼ିର ସର୍ବଶେଷ ନେତା । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ବାପୁ ଜବାହରଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକ ନିର୍ଭର କଲେ ।

୧୯୩୧ ଫେବୃୟାରୀ ମାସରେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଇର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କ ମଧରେ ଚାରି ପାଞ୍ଚଥର ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ଏ ଆଲୋଚନା ଅନ୍ତରାଳରେ ଏକ କାରଣ ଅଛି । ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପରେ ଗହମ ଦର କମି ଯାଇଥାଏ । ଫଳରେ ଚାଷୀମାନେ ଜମିଦାରଙ୍କୁ ଠିକ୍ ଭାବେ ଖଜଣା ଦେଇ ପାରୁନଥାନ୍ତି । ଜମିଦାରମାନେ ଉଚିତ ଖଜଣା ଆଦାୟ ବିଷୟରେ ନଛୋଡବନ୍ଦ ନୀତି ଧରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରଜାମାନେ କୌଣସି ଖଜଣା ନ ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀ କଂଗ୍ରେସମାନେ ମତାଇବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ହେଉଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂଯତ ରଖିଥାନ୍ତି । କାରଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଆଶଙ୍କା ଥାଏ ଯେ କଂଗ୍ରେସ ଏ ପଦକ୍ଷେପ ନେଲେ ଜମିଦାରମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଆଡକୁ ଢ଼ଳିବେ । ନେହରୁଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ଥିଲା- ଜମିଦାରମାନେ ସର୍ବଦା ଇଂରେଜଙ୍କ ପଟେ ଅଛନ୍ତି । ଆଉ ଅଧିକ ଢ଼ଳିବେ କ’ଣ ? ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରିଟିଶ ପକ୍ଷରେ ରହିବା କଥା ସେମାନେ ଖୋଲାଖୋଲି ଭାବେ ରହନ୍ତୁ । ମୁଖା ପିନ୍ଧି ରହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ମାନିବାକୁ ହେବ, ନେହରୁଙ୍କର ଏ ଯୁକ୍ତି ଓଜନଦାର । ଇର୍‌ଉଇନ୍ ଦେଖିଲେ କୃଷକମାନେ ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲେଣି ଓ ଯେ କୌଣସି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିପାରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଅନ୍ୟ ଆଡେ ନେଇଯିବାକୁ ବଡଲାଟ ଇର୍‌ଇଉନ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଶ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । କୃଷକ ଆନ୍ଦୋଳନର ଆଶଙ୍କା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମଧ ବିବ୍ରତ କରୁଥିଲା । ତେଣୁ ବଡଲାଟଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସେ ଆଗ୍ରହରେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଇର୍‌ଉଇନ୍ ମଧରେ ଯେଉଁ ଚୁକ୍ତି ହେଲା ସେଥିରେ କୃଷକଙ୍କ ସମସ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଲା ନାହିଁ । ଏହି କାରଣରୁ ଜବାହରଙ୍କ ମନରେ କ୍ରୋଧ ଆସିଲା । ଯାହାହେଉ ଫେବୃୟାରୀ ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ସାଢ଼େ ଦୁଇଟା ବେଳେ ବାପୁ ବଡଲାଟ ଭବନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଦିନ

ଆଲୋଚନା ସାଢ଼େ ତିନିଘଣ୍ଟା ଚାଲିଲା । ଇର୍‌ୱଇନ୍‌ଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ମନେ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ସେଦିନ ଆଲୋଚନା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଇର୍‌ୱଇନ୍ ଇଂଲଣ୍ଡର ସମ୍ରାଟ ପଞ୍ଚମ ଜର୍ଜଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ, ''ମୁଁ ଭାବୁଛି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭେଟୁଥିବା ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ଜଣେ ଖୁବ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସାନିଧ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବେ, ଯେଉଁ ଅନୁଭବ ମୋର ହୋଇଛି । ତାଙ୍କର ଦୈହିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅନାକର୍ଷଣୀୟଂହୋଇଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏପରି ଘଟେ । କ୍ଷୁଦ୍ରକାୟ, ମ୍ଳାନ, ଛାମୁଦାନ୍ତ ନ ଥିବା ଏହି ନହନହକା ଲୋକଟି ଆଜିର ଚକ୍‌ମକ୍ ଦୁନିଆଁରେ ବଡ ଦରିଦ୍ର ଲାଗନ୍ତି । ମାତ୍ର ଛୋଟ, ଅନ୍ତର୍ଭେଦୀ ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱଇଟି ପଛରେ ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ରର ବଳିଷ୍ଠ ସତ୍ତାକୁ ଜଣେ ଅନୁଭବ ନ କରି ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ମାନସ ଅସମ୍ଭବ ଭାବେ ସକ୍ରିୟ ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣଭାବେ କାମ କରେ ।'' ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ ଦେଖିଲେ ବାପୁଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ନଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଏ ବର୍ଣ୍ଣନା ନିରପେକ୍ଷ ଅଟେ ।

ଦିନକର ଦୀର୍ଘ, କ୍ଳାନ୍ତିକର ଅଥଚ ନିଷ୍ଫଳ ଆଲୋଚନା ପରେ ଇର୍‌ୱଇନ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବଳେଇ ଦେବାକୁ ଆସି କହିଥିଲେ,''ଶୁଭରାତ୍ରି ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧୀ ! ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବି ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଇର୍‌ୱଇନ୍‌ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ହେଉଛି, ଦୁହେଁ ଥିଲେ ଧାର୍ମିକ ଓ ଆନ୍ତରିକ ମଣିଷ । ଦୁହିଁଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଭିନ୍ନ ଥିଲା- ଯାହାକି ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ତଥାପି ସେମାନେ କିଛିବାଟ ଏକାଠି ଯାଇପାରିବେ, ଏଇ ଆଶାରେ ଦୁହେଁ ଆଲୋଚନା ଚାଲୁ ରଖିଥାନ୍ତି ।

ଏସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ କେତେଦୂର ଉତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ତାହା ତାଙ୍କର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ମନ୍ତବ୍ୟରୁ ଧରାପଡେ । ସେ କହିଥିଲେ,"It is alarming and also nauseating to see Mr. Gandhi, a seditious Middle Temple lawer, now posing as a fakir of a type well known in the East, striding half naked up the steps of the Viceroy's palace, to parely on equal terms with the representative of the King-Emperor," ବ୍ୟାପାରଟା ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କୁ ବେଶି କଷ୍ଟଦାୟକ ହୋଇଥିବ-ଯେହେତୁ ଇର୍‌ୱଇନ୍ ଥିଲେ ତାଙ୍କରି ଜାଠଦଳର ଜଣେ ନେତା !

ଇର୍‌ୱଇନ୍ ଚାହୁଁଥିଲେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ହେଉ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହୁଁଥିଲେ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବାଟ ଫିଟୁ । ପ୍ରତିଦିନ ଆଲୋଚନା ଶେଷରେ ବଡଲାଟ ଲଣ୍ଡନକୁ ତାରବାର୍ତ୍ତା ପଠାଇ ଆଲୋଚନାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଜଣାନ୍ତି ଓ ତାରଯୋଗେ ପରାମର୍ଶ ପାଉଥାନ୍ତି । ଦିନେ ଆଲୋଚନା ମଝିରେ ଇର୍‌ୱଇନ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଚା' ଯାଚିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଚା'ଖାଆନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ ! ଖାଇବା ପିଇବା ବିଷୟରେ ବାପୁ ଏକାବେଳେ ଖଣ୍ଡାଧାରରେ ଚାଲନ୍ତି । ଯାହାହେଉ, ଚା ଆସିଲା । ବାପୁ ପୁଡିଆରୁ ସାମାନ୍ୟ ଲୁଣ ବାହାର କରି ତାହା ତାଙ୍କ ଚା'ରେ ପକାଇବାକୁ

ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମାଗିଲେ । ବୁଝିଛନ୍ତି ତ ଏଇଟା କୋଉ ଲୁଣ । ପୁଣି ଖେଳୁଥିଲା ପରି କହିଲେ ଲୁଣ ପକାଇବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ବୋଷ୍ଟନ ଚା' ଭୋଜି କଥା ମନେ ପଡୁଛି । ଏତିକି କହି ସେ ହସିଲେ । ଇର୍‌ୱଇନ୍ ମଧ ହସିଲେ । ସେଇଟା ବଡ଼ଲୋକଙ୍କର କେଉଁ ପ୍ରକାର ହସ ହୋଇଥିବା ସେକଥା 'ବୋଷ୍ଟନ ଟି ପାର୍ଟି' କାହାଣୀଟି ଶୁଣିଲା ପରେ ଆପଣ ଅନୁମାନ କରିପାରିବେ । ଆମେରିକା ଇଂଲଣ୍ଡର ଉପନିବେଶ ଥାଏ । ଆମେରିକାକୁ ରପ୍ତାନି ହେଉଥିବା ଚା' ଉପରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଟିକସ ବସାଏ । ଇଂଲଣ୍ଡ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆମେରିକାବାସୀଙ୍କର ଅସନ୍ତୋଷ ବଢ଼ିବାର ଏହା ଏକ ମୁଖ୍ୟ କାରଣ । ଇଂଲଣ୍ଡର ପରାଧୀନତାରୁ ମୁକୁଳିବାକୁ ଆମେରିକାର ସଂଗ୍ରାମ ଚାଲିଥାଏ । ଇଂଲଣ୍ଡରୁ ଗୋଟିଏ ଚା' ବୋଝେଇ ଜାହାଜ ୧୭୭୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବୋଷ୍ଟନ ବନ୍ଦରରେ ଲାଗିଲା । ଆମେରିକାର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀମାନେ ଛଦ୍ମବେଶରେ ଚତୁରତାର ସହିତ ଜାହାଜରେ ପଶି ପେଟିସବୁ ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭକୁ ଫିଙ୍ଗିଲେ । ଏହି ଘଟଣାଟି 'ବୋଷ୍ଟନ ଟି ପାର୍ଟି' ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ।

ଘମାଘୋଟ ଆଲୋଚନା ପରେ ଦୁଇନେତା ଗୋଟିଏ ରାଜିନାମାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଓ ବିଖ୍ୟାତ ଗାନ୍ଧୀ-ଇର୍‌ୱଇନ୍ ଚୁକ୍ତିପତ୍ର ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହେଲା । ସହସ୍ରାଧିକ ଶବ୍ଦ ସମ୍ବଳିତ ଏହି ଚୁକ୍ତିପତ୍ରଟି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହେଲା ମାର୍ଚ୍ଚ ପାଞ୍ଚ ତାରିଖରେ । ରାଜିନାମା ପରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ଓ ଜଟିଳ ଆଲୋଚନାର ସାରାଂଶକୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭାବେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡଲାଟଙ୍କ ସେକ୍ରେଟାରୀଙ୍କୁ ଡାକି ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏପରି ଦକ୍ଷତା ଦେଖି ସେକ୍ରେଟେରୀ ବିସ୍ମିତ ଭାବେ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ,"You are a remarkably good draughtsman Mr. Gandhi." ଗାନ୍ଧିଜୀ ନମ୍ରତାର ସହିତ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ମୋର ସେ ସୁନାମ ଅଛି ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିଦ୍ୟାବୁଦ୍ଧିକୁ ହେୟଜ୍ଞାନ କରୁଥିବା ଆମର ତଥାକଥିତ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କରିବ ।

ଆଲୋଚନା ଶେଷରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡଲାଟ ଭବନରୁ ବାହାରିଲେ । ଏହାପରେ ଆଉ ତାଙ୍କର ଆସିବାର ନଥାଏ । ବାପୁ ତାଙ୍କ ଚାଦରଟି ଛାଡି ଉଠୁଥାନ୍ତି । ବଡଲାଟ ଚାଦରଟି ଉଠେଇ ତାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼େଇ ଦେଉ ଦେଉ କହିଲେ,"Gandhi, you have not so much on, you know, that you can afford to leave this behind." ସାଧାରଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା କେତେ ରସିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରେ ବାକ୍ୟଟି ତା'ର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ସିଧା ଅର୍ଥ- ଆପଣଙ୍କ ଦେହରେ ତ ଲୁଗା କମ୍ । ଚାଦରଟି ଛାଡି ଯାଉଛନ୍ତି, ଶୀତ ହେବ । ବଙ୍କା ଅର୍ଥ- ଆଲୋଚନାରୁ ଆପଣ ବହୁତ କମ୍ ପାଇଲେ । ମୁଁ ଅଧିକ ପାଇଲି । ପୁଣି ଚାଦରଟି ରଖିବି !

ବାପୁ ଓ ଇର୍‌ୱଇନ୍‌ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘଟିଥିବା ଏକ ମଜା ଘଟଣାର ଉଲ୍ଲେଖ ମିରାବେନ୍ କରିଛନ୍ତି । ଥରେ ଇର୍‌ୱଇନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନାରେ ବାପୁ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ । ତାଙ୍କ ଦିନଖିଆ ସମୟ ଗଡିଗଲା । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଖାଇବା ଧରି ମିରାବେନ୍ ବଡଲାଟଙ୍କ ପ୍ରସାଦକୁ ଗଲେ । ସେତେବେଳେ ବାପୁଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ ଥାଏ ମୁଖ୍ୟତଃ ଖଜୁରୀ ଓ ଛେଳି କ୍ଷୀର । ବାପୁ ୟେରବାଡା ଜେଲ ଛାଡିବା ସମୟରେ ସେ ଜେଲ୍‌ର ଯେଉଁ ସାଧାରଣ

ପାତ୍ରରେ ଖାଉଥିଲେ ତାକୁ ଜେଲ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ତାଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଇଥାନ୍ତି । ବାପୁ ସେଇ ପାତ୍ରରେ ଖାଆନ୍ତି । ମିରାବେନ୍ ସେଇ ପାତ୍ରରେ ଖାଦ୍ୟ ଧରି ବଡଲାଟଙ୍କ କୋଠିକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କ'ଣ ଖାଉଛନ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ଇର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କର ବଡ କୌତୁହଳ ହେଲା । ସେ ଖାଦ୍ୟପାତ୍ର ଭିତରକୁ ଉଙ୍କି ମାରିଲେ । ବାପୁ ହସି ହସି କହିଲେ- ପ୍ରଫେଟ (ଯିଶୁ)ଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଛି ! ଆଉ ଏ ପାତ୍ରଟି ଜେଲ୍‌ରୁ ଉପହାର ପାଇଥିଲି ।

ଲଣ୍ଡନର୍ଗେ ବ୍ରିଟିଶ ନେତାମାନେ ଇର୍‌ଉଇନ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ହରେଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଭାବି ଖୁସି ହେଲେ । ତରାଜୁରେ ମାପିଲେ, ବାପୁ ଅବଶ୍ୟ କମ୍ ପାଇଲେ । ତେବେ ବଣିଆଙ୍କୁ ହରେଇବା ସହଜ ନୁହେଁ ! ଭାବନ୍ତୁ, ଚୁକ୍ତିପତ୍ର କା଼ହା କାହା ମଧ୍ୟରେ ହୁଏ ? ଦୁଇ ରାଷ୍ଟ୍ରମୁଖ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୁଏ, ସମାସ୍କନ୍ଧ ମଧ୍ୟରେ ହୁଏ । ଇର୍‌ଉଇନ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଚୁକ୍ତି କରିବା ଦ୍ୱାରା ପରୋକ୍ଷରେ ମାନିଗଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନ·ଭାରତର ନେତା ! ଏତିକି କ'ଣ କମ୍ ପ୍ରାପ୍ତି !! ବିଲାତରେ ବିଚକ୍ଷଣ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଏକଥା ବୁଝିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ରାମ୍ପି ବିଦାରି ହେଉଥିଲେ ।

ଚୁକ୍ତିର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟଗୁଡିକ ହେଲା, ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ରହିବ, ରାଜବନ୍ଦୀମାନେ ଖଲାସ ହେବେ, ଲୁଣ ମାରିବା ଛାଡ ହେବ । ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବେଳେ ପୋଲିସ୍‌ର ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଇବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାପ ପକାଇଲେ । ଏହି ବିଷୟଟି ଦୁଇ ତିନିଦିନ ଆଲୋଚିତ ହେଲା । ଶେଷରେ ବଡଲାଟ କହିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ପୁଣି କେବେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବସିବେ ତା'ର ଠିକଣା ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପୋଲିସ୍‌ର ମାତ୍ରାଧିକ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ତଦନ୍ତ କରାଗଲେ ପୋଲିସ୍‌ର ନୈତିକ ମନୋବଳ ଭାଙ୍ଗିଯିବ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ପୋଲିସ୍ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟକାରୀଙ୍କୁ ଦମନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ''ମୁଁ ଚାହେଁ ପୋଲିସ୍ ତା'ର ଲାଙ୍ଗୁଳ ନଜାକି ଟେକିକରି ରଖୁ ।'' ଏତକ ଶୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୁହଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶିଲା । କହିଲେ, ''ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଜେନେରାଲ ସ୍ମଟସ୍ ମତେ ଯେପରି ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାମାନ୍ୟ ବଡଲାଟ ସେଇଭଳି ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି । ମୋର ଦାବୀ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ବୋଲି ଆପଣ ଅସ୍ୱୀକାର କରୁନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ସରକାର କାହିଁକି ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ତା'ର ଅକାଟ୍ୟ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । ମୋର ଦାବୀ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେଉଛି ।''

କେତେକ ଭାରତୀୟ ଓ ଆମେରିକୀୟ ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କୁ ଭେଟିବା ଅବସରରେ ବାପୁ ଲର୍ଡ ଇର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ । ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଗୁଣ ବାପୁଙ୍କ ସଦ୍‌ଗୁଣ ବୋଲି ଦୁନିଆଁ ଜାଣେ ସେ ଦୁଇଟି ସେ ଇର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କ ଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ବୋଲି କହିଲେ । ଦୀର୍ଘ ଆଲୋଚନା ଭିତରେ ବଡଲାଟ ଅସନ୍ତୋଷ ହୋଇନାହାନ୍ତି ବା ସାମାନ୍ୟ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ହେବାର ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ ପୁଣି କହିଲେ ଯେ ବଡଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ ରାଜିନାମା ହୋଇଛି ତାହା 'ଅସ୍ଥାୟୀ' ଓ 'ସର୍ତ୍ତସାପେକ୍ଷ' । ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରାଜ ଦାବୀରୁ ଭାରତ ଓହରି ଆସିନାହିଁ ।

◆◆◆

ଚଉଷଠୀ ଜଣ ପୋଲିସ୍ ବିପ୍ଳବୀଙ୍କ ସହିତ ଗରିଲା ଯୁଦ୍ଧରେ ମରିଥିଲେ ।

ଚଟ୍ଟଗ୍ରାମର ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟକର ଅସ୍ତ୍ରାଗାର ଲୁଟ ପରେ ଢ଼ାକାର ବିନୟ ବୋଷ ନାମକ ଜଣେ ଛାତ୍ର ଗୁଳି କରି ଜଣେ ଇଂରେଜ ପୋଲିସ୍ ଅଫିସରଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ । ଧରା ନ ପଡି ସେ ଖସିଗଲେ । ଚାରିମାସ ପରେ ବାଦଲ ଓ ଦୀନେଶ ନାମ ଦୁଇଜଣ ସାଥୀଙ୍କୁ ଧରି କଲିକତାର ମୁଖ୍ୟ ସରକାରୀ ଦପ୍ତର ରାଇଟର୍ସ ବିଲିଂଡରେ ପଶିଲେଁ । ସେଠାରେ 'ଇନ୍‌ପେକ୍‌ଟର୍ ଜେନେରାଲ୍ ଅଫ ପ୍ରିଜିନ୍‌ସ' ଅଫିସରେ ପଶି ତାଙ୍କୁ "ହତ୍ୟାକଲେ । ବାରଣ୍ଡରେ ଦୌଡୁଥିବା ବେଳେ ଯେଉଁ ଇଂରେଜ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କୁ ଗୁଳି କଲେ । ଧରାପଡିବା ପୂର୍ବରୁ ବାଦଲ ସାୟନାଇଡ ଖାଇ ମଲେ ଏବଂ ବିନୟ ଓ ଦୀନେଶ ନିଜକୁ ଗୁଳି କଲେ । ବିନୟ ମରିଗଲେ, ଦୀନେଶ ଆହତ ହେଲେ । ଆରୋଗ୍ୟଂ ହେବା ପରେ ତାଙ୍କୁ ଫାଶୀଦଣ୍ଡ ମିଳିଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ କହୁଥିଲେ ଅହିଂସ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପୋଲିସ୍ ଗୁଳିଖାଇ ଦଶଲକ୍ଷ ଲୋକ ମଲେ ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ମାରିବା ଓ ମରିବା ପାଇଁ ଜଣେ ବଡ ନେତା ଭାରତୀୟ ଯୁବକଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲେ ଦିନ କେଇଟାରେ ଦଶଲକ୍ଷ ଯୁବକ ଜୀବନକୁ ପାଣି ଛଡେଇ ବାହାରି ପଡିଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ଏକତରଫା ଭାବେ ମାଡ ଖାଇ, ଗୁଳି ଖାଇ ଅହିଂସ ରହିବାକୁ ଯୁବକଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିବା ଏହାଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ କଷ୍ଟକର ଥିଲା ନିଶ୍ଚୟ ।

ଲାହୋର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଘଟଣାର ବିଚାର ଭଗତ ସିଂ, ଶୁକଦେବ ଓ ରାଜଗୁରୁଙ୍କୁ ଫାଶୀ ଦଣ୍ଡ ମିଳିଲା । ଅନ୍ୟମାନେ ଜେଲଦଣ୍ଡ ପାଇ ଆଣ୍ଡାମାନ ଗଲେ । ଏହା ୧୯୩୦ ଅକ୍ଟୋବର ସାତ ତାରିଖର ଘଟଣା । ବଡଲାଟ ଇର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ଦିନ ଧରି ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଏହି ଆଲୋଚନା କାଳରେ ଗାନ୍ଧୀ ଇର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ହୋଇଉଠିଲେ । ତଥାପି ଭଗତ ସିଂ ଓ ତାଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ସଙ୍ଗୀଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ଦେବା ପାଇଁ ୧୯୩୧ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧକୁ ଇର୍‌ଉଇନ୍ ରୋକ୍‌ଠୋକ୍ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ଦମନମୂଳକ ନୀତିରେ ସାମାନ୍ୟ କୋହଳ କରିବାକୁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଚାହୁଁ ନଥିଲା । ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୩ ତାରିଖ ଦିନ ତିନିଜଣଙ୍କ ଫାଶୀଦଣ୍ଡ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲା । ଏହାର ଛଅଦିନ ପରେ ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୯ ତାରିଖରେ କରାଚି ଠାରେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ବସିଥାଏ । କଂଗ୍ରେସ ଦଳର ସ୍ୱୀକୃତ ଐତିହାସିକ ପଟ୍ଟାଭି ସୀତାରାମାୟା ଲେଖିଛନ୍ତି, ଭଗତ ସିଂଙ୍କ ନାମ ସାରାଦେଶରେ ବ୍ୟାପୀଗଲା । ଜନପ୍ରିୟତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମାସ୍କନ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ଭଗତ ସିଂ ଓ ତାଙ୍କ ସାଥୀଙ୍କର ସାହସିକତା ଓ ଆତ୍ମବଳିର ପ୍ରଶଂସାରେ କରାଚି ଅଧିବେଶନ ଉଛୁଳିଲା । ହିଂସା କଂଗ୍ରେସର ସମର୍ଥନ ପାଇବା କଥା ନୁହେଁ । ଦେଶ ପାଇଁ ହିଂସାରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିବା ଯୁବକଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଥିଲା । ସେ ସେମାନଙ୍କର ଦେଶପ୍ରେମକୁ ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ପନ୍ଥା ନୁହେଁ । ତେଣୁ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କଲା, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ତାହା ସଂଶୋଧିତ ହେଲା । ଗୃହୀତ ପ୍ରସ୍ତାବ ର ମର୍ମ ଏହିପରି-କଂଗ୍ରେସ ରାଜନୈତିକ ହିଂସାକାଣ୍ଡକୁ ନାପସନ୍ଦ କରେ ଓ ହିଂସା ଠାରୁ ଦୂରରେ ରହେ । ତଥାପି ଭଗତ ସିଂ ଏବଂ

ତାଙ୍କ ସାଥୀଙ୍କର ସାହସ ଓ ତ୍ୟାଗକୁ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରଶଂସା କରୁଛି ।

ମୂଳ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଯେଉଁ ସଂଶୋଧନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଣିଲେ ସୁଭାଷ ବୋଷ ତାର ବିରୋଧ କଲେ । ଭୋଟରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ବ୍ୟବଧାନରେ ସଂଶୋଧନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହେଲା । ହିଂସା ଓ୍ ଉଗ୍ରପନ୍ଥାକୁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ସମର୍ଥନ କରୁଥିବାର ଏହା ଏକ ନମୁନା ।

ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପୂର୍ବରୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ଅନ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଏଥର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବେଳେ କେଉଁଠି ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଘଟିଲେ (ଚୌରୀ ଚୌରା ପରି) ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବେ ନାହିଁ । ଭାରତ ଛାଡ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ସର୍ବ ସାଧାରଣରେ ଏହିକଥା ସେ ଘୋଷଣା କଲେ । ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରି ଭାରତ ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିପାରିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ୧୯୩୦ ବେଳକୁ ତାଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇଗଲା ଯେ ଦେଶର କିଛିଲୋକ ସଶସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ରୋହ ପନ୍ଥା ଛାଡିବେ ନାହିଁ ।

୧୯୩୪ ବେଳକୁ ଭାରତୀୟ ଜନତା କିନ୍ତୁ ବୁଝିଗଲା ଯେ ସଶସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ରୋହ ସଫଳ ହେବନାହିଁ । କାରଣ ସବୁ ବିଦ୍ରୋହୀ ଧରାପଡୁଛନ୍ତି । ପୋଲିସ୍ ଗୁଳିରେ ବା ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ପାଇ ମରୁଛନ୍ତି । ଏହା ପରଠାରୁ ଆତଙ୍କବାଦୀ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ମଧ କମିଗଲା । ଲୋକେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଅହିଂସା ପନ୍ଥା ଆଡକୁ ଢଳିଲେ । ଅହିଂସାର ଶକ୍ତି ଉପରେ ଭରସା ନରଖି ନିରୁପାୟ ହୋଇ ଅହିଂସାର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି ଦେଲା ନାହିଁ । ମହତ୍ମା ଅହିଂସାକୁ ବାଛିଥିବାର କାରଣ ସେ ଦେଖିଥିଲେ ଯେ ଅହିଂସା ହିଂସା ଠାରୁ ବହୁଗୁଣରେ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ସଂସାର ଭୟରେ ସନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ସନ୍ୟାସୀ ଠାରୁ ଯେପରି ବେଶୀ କିଛି ଆଶା କରାଯାଏନା, ସେହିପରି ଭୟରୁ କେବଳ ମୁହଁରେ ଅହିଂସାର ଜୟଗାନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଅହିଂସାର ଉପାସକ ନୁହନ୍ତି । ଏପରି ଅହିଂସାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୁର୍ବଳର ଅହିଂସା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ପରେ ଏହି ଦୁର୍ବଳ ଅହିଂସା ମଧ ଭାରତବର୍ଷରେ ବଞ୍ଚିରହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଜାତି, ଦେଶ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ଭାବେ ଅହିଂସା ଗ୍ରହଣ କରିବା ଭଳି ପ୍ରସ୍ତୁତି ପୃଥିବୀର ଆସିନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ଆସିବ, ପୃଥିବୀବାସୀ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ବାପୁଙ୍କୁ ଝୁରିବେ ।

◆◆◆

ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକ

ଗାନ୍ଧୀ ଇର୍‌ଉଇନ୍ ଚୁକ୍ତିପତ୍ରକୁ ସୁଭାଷ ବୋଷ ପସନ୍ଦ କଲେ । ଚୁକ୍ତିପତ୍ର ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହେବା ପରେ ଥରେ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଯାଉଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କୁ ଯେପରି ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ମିଳୁଥିଲା ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସୁଭାଷ ଲେଖିଛନ୍ତି,''ଜଣେ ନେତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଠାରେ ଏତେ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ମିଳିବା ବିସ୍ମୟଜନକ ବୋଲି ମୁଁ ମନେକରେ ।'' ସୁଭାଷଙ୍କ ମତରେ ଇର୍‌ଉଇନ୍ ଜାଠ ଜଳର ଜଣେ ନେତା ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଭାରତ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଶୁଭେଚ୍ଛାର ପ୍ରମାଣ ସେ ତାଙ୍କ ଚୁକ୍ତିରେ ରଖିଯାଇଛନ୍ତି । ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଚୁକ୍ତି ସରିବା ସହିତ ଭାରତବର୍ଷରେ ଇର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ପୂରିଗଲା । ନୂଆ ବଡଲାଟ ହେଲେ ବମ୍ବେ ଓ ମାଡ୍ରାସର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଲର୍ଡ ଉଇଲିଂଡନ୍ । ଉଇଲିଂଡନ୍ ଜଣେ କଡା ଶାସକ ମାତ୍ର ତଦୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ନୁହନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କିପରି ବାଟକୁ ଆଣିବାକୁ ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ଧାରଣ ଥିଲା । ଇର୍‌ଉଇନ୍ ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାତ୍ରାଧିକ ଖାତିର କଲେ ସେ ବିଷୟରେ ଉଇଲିଂଡନ୍ ଥିଲେ ନିଃସନ୍ଦେହ । ପ୍ୟାକ୍‌ଟ ପ୍ରତି ଇଂରେଜ ଅଫିସରମାନେ ବିରକ୍ତ ଥିଲେ । ନୂତନ ବଡଲାଟଙ୍କ ମନୋଭାବ ଥିଲା ଏହିପରି । ନୂତନ ବଡଲାଟଙ୍କ ମନୋଭାବ ବୁଝିବା ପରେ ଅଫିସରମାନେ ଚୁକ୍ତିର ନିୟମଗୁଡିକୁ ଅମାନ୍ୟ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏସବୁ ଖଟ୍‌କା ଲାଗିଲା ଓ ଗୋଲଟେବୁଲ୍ ବୈଠକ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ସରାଗ ରହିଲା ନାହିଁ ।

ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକକୁ ଯିବାର କିଛିମାସ ପୂର୍ବରୁ ଦିଲ୍ଲୀର ଏକ ଭରପୂର ସମ୍ବାଦିକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଭାରତୀୟ, ଇଂରେଜ ଓ ଆମେରିକୀୟ ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କେତେକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚରା ଯାଇଥିଲା । ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ତାଙ୍କର ଉତ୍ତର ଗୁଡିକ ଥିଲା ନିମ୍ନପ୍ରକାର-

ପ୍ରଶ୍ନ - ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଆପଣ ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୱରାଜ ପାଇଁ ଦାବୀକରିବେ ?

ଉତ୍ତର - ଆମେ ଯଦି ଏପରି ଦାବୀ ନକରୁ ତେବେ ଆମେ ଆମ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ -କଥାବାର୍ତ୍ତା ବେଳେ(ବଡଲାଟଙ୍କ ସହିତ) କେଉଁ କାରଣରୁ ସୁଅ ଅନୁକୂଳ ଦିଗରେ ବହିଲା ?

ଉତ୍ତର -(ହସିକରି) ଲର୍ଡ ଇର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କ ହିତାକାଂକ୍ଷା ଯୋଗୁ ଓ (ଅଧିକ ହସି) ବୋଧହୁଏ ସମ ପରିମାଣରେ ମୋର ହିତାକାଂକ୍ଷା ଯୋଗୁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ - ଆପଣଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶା ଭିତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରାଜ ମିଳିବ ବୋଲି ଆଶା କରୁଛନ୍ତି ?

ଉତ୍ତର - ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଆଶା କରୁଛି । ବାଆଷଠୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ମୁଁ ନିଜକୁ ତଥାପି ଯୁବକ ବୋଲି ମନେ କରୁଛି ।

ପ୍ରଶ୍ନ - ଅନ୍ୟଜାତି ଅପେକ୍ଷା ଇଂରେଜ ଜାତିକୁ ଆପଣ ଶାସକ ଭାବେ ପସନ୍ଦ

କରିବେ ?

ଉତ୍ତର -ମୋର କିଛି ବାଛିବାର ନାହିଁ । ନିଜ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାହା ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହେବାକୁ ଚାହେଁନା ।

ପ୍ରଶ୍ନ -ଭବିଷ୍ୟତରେ ସରକାରର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେବାକୁ ଆପଣ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ?

ଉତ୍ତର -ନା । ଏ ପଦ ଯୁବକ ସୁଲଭ ସକ୍ରିୟ ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହାତ ଗ୍ରହଣ କରିବ ।

୧୯୩୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଅଗଷ୍ଟ ୨୯ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଂଗ୍ରେସର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ଗୋଲଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ଜାହାଜ ଚଢ଼ିଲେ । ସାଙ୍ଗରେ ଥାଆନ୍ତି ପଣ୍ଡିତ ମାଳବ୍ୟ, ଶ୍ରୀମତୀ ନାଇଡୁ, ଦେବଦାସ, ମହାଦେବ ଦେଶାଇ,ପ୍ୟାରେଲାଲ, ମୀରାବେନ୍ ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପପତି ଘନଶ୍ୟାମ ବିର୍ଲା । ଜାହାଜରେ ଚଢ଼ିବାବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, 'ବିଲାତରୁ ମୁଁ ଶୂନ୍ୟହସ୍ତରେ ଫେରିବା ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ' । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଇଂରେଜ ଅଫିସରମାନେ ବ୍ରିଟିଶ ହାକିମମାନଙ୍କୁ ଖବର ପଠାଇଥାଆନ୍ତି- ଏ ପ୍ରାଚ୍ୟବାସୀ ଜଣେ ଧୂର୍ତ୍ତବ୍ୟକ୍ତି । ବିରାଡି ବୈଷ୍ଣବ କିନ୍ତୁ ସନ୍ଥର ରୂପ ଧରି ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ଠକି ଚାଲିଛି !

ଜାହାଜରେ ଗାନ୍ଧୀ ଆବିଷ୍କାର କଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀମାନେ ଆବଶ୍ୟକତା ଠାରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟାଗପତ୍ର ଆଣିଛନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବନ୍ଦରରୁ ଅଧିକ ଜିନିଷଗୁଡାକୁ ସେ ବମ୍ବେ ଫେରାଇ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ । ଜହାଜ ତାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଆଶ୍ରମ ହୋଇଗଲା । କୋଠରୀ ଭିତରେ ନ ରହି ସେ ଜାହାଜର ଖୋଲା ଜାଗାରେ ରହିଲେ । ସେଇଠି ସୂତା କାଟିଲେ, ଭୋରୁ ଉଠି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, ଚିଠି ଲେଖିଲେ, ଅତିଥିଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ ଓ ପିଲାଙ୍କ ସହିତ ଖେଳିଲେ ।

ଆରବ ସାଗରରେ ଗୋଟିଏ ଝଡ ହେଲା । ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଭିତରେ ଭାଳେଣି ପଡିଗଲା । ଏକମାତ୍ର ଅବିଚଳିତ ଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ । ଯେତେବେଳେ ଜାହାଜ ଲୋହିତ ସାଗରରେ ପ୍ରବେଶ କଲା ପ୍ରବଳ ଗରମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ସବୁ ଯାତ୍ରୀ ଆଉଟି ପାଉଟି ହେଉଥିବା ବେଳେ ବାପୁ ବସି ଚରଖାରେ ସୂତା କାଟୁଥାନ୍ତି । ମିଶରର ବିପ୍ଲବୀ ନେତା ନାହାସ ପାଶାଙ୍କୁ ଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଟିଏ ଟେଲିଗ୍ରାମ ପାଇଲେ । ମହାନ ନେତା ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନାହାସ୍ ପିରାମିଡର ଦେଶକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଜାହାଜ ଅଟକି ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମିଶରରେ ସେ ଖୁବ୍ କମ ସମୟ ରହିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଫେରନ୍ତା ଟେଲିଗ୍ରାମରେ ଜଣାଇଦେଲେ । ମିଶରର କ୍ୟାମେରାମ୍ୟାନ୍ ବାପୁଙ୍କର କେତୋଟି ଚମତ୍କାର ଚିତ୍ର ଉଠାଇଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅଜାଣତରେ ଏ ଫଟୋସବୁ ନିଆଯାଇଥିବାରୁ ଖୁବ୍ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇଛି ।

ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଜାହାଜ ବନ୍ଦରରେ ପହଞ୍ଚନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପୋଲିସ୍ ଘେର ଭିତରେ ନେଇ ଗୋଟିଏ କାର୍‌ରେ ପୂରାଇ ଦିଆଗଲା । ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ସହଯୋଗୀମାନେ ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ଲଣ୍ଡନ ଗଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ଗଲେ ଭିକ୍ଟୋରିଆ ଷ୍ଟେସନରେ ପ୍ରବଳ ଭିଡ

ହେବ ବୋଲି କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କୌଣସି ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ନ ମିଳୁ ବୋଲି ସରକାର ଚାହୁଁଥିଲେ । କାକ୍‌ଯୋଗେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ହାଉସ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଆଗଲା । ସେଠାରେ ହଜାରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚର୍ଚ୍ଚ ବିଶପ୍, ଶ୍ରମିକ ଦଳର ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଓ ନାରୀ ସଂଗଠନର ନେତ୍ରୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ ଲୋକଙ୍କ ତରଫରୁ ବିଶିଷ୍ଟ ନାଟ୍ୟକାର ଲରେନ୍‌ସ ହାଉସ୍‌ମ୍ୟାନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରି କହିଲେ, ''ଆପଣ ଏତେ ଆନ୍ତରିକ ଯେ ଆମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଆପଣଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ କରନ୍ତି । ଆପଣ ଏତେ ସରଳ ଯେ ଆମେ ସବୁ ଘାବରେଇ ଯାଉ ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅବଶ୍ୟ ସରଳ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ଯେପରି ଭାବୁଥିଲେ ସେପରି ନୁହନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ବିଚକ୍ଷଣ ବୁଦ୍ଧିମାନ । ମଣିଷର ମନୋବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଧାରଣା ଥିଲା । ଏପରି ଲୋକ ସରଳ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା, ଆନ୍ତରିକତା, ପ୍ରତିପକ୍ଷକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ସରଳତାର ଲକ୍ଷଣ । ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାର ଉତ୍ତର ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ''ମୁଁ ନିର୍ଭୟରେ କହୁଛି ଯେ ଭାରତବର୍ଷର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମୂକ, ଅର୍ଦ୍ଧ ବୁଭୁକ୍ଷୁଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ମୁଁ କରୁଛି । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ମତେ ତା'ର ପ୍ରତିନିଧି କରି ପଠାଇଛି । କଂଗ୍ରେସ ସ୍ୱାଧୀନତା ଚାହେଁ, ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀ କରୁଛି, ଭାରତର ଭୋକିଲା ଲୋକଙ୍କ ତରଫରୁ ଦାବୀ କରୁଛି ।'' ଟିକିଏ ଗହୀରେଇ ଦେଖିଲେ ଏସବୁ ସରଳ ମଣିଷର ସରଳ ବାକ୍ୟ ନୁହେଁ, ଚଢ଼ା ଉତରା ବାକ୍ୟ !

ଭଡା ଅଧିକ ପଡିବା ଭୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କୌଣସି ବଡ ହୋଟେଲରେ ରହିଲେ ନାହିଁ । ସହର ଉପାନ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ହେଟେଲରେ ରହିଲେ । ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶ୍ରମିକମାନେ ରହନ୍ତି । ଭୋରୁ ଗାନ୍ଧୀ ବୁଲି ବାହାରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିଚିତ୍ର ପୋଷାକ ଦେଖି ପିଲାମାନେ ପଛରେ ଗୋଡାନ୍ତି । ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଏ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଛନ୍ତି, ''ଏଇଠି ମୁଁ ଅସଲ ଗୋଲ ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକ କରୁଛି । ଇଂରେଜଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ ହେଉଛି ।'' ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜଣେ ଧୂର୍ତ୍ତ ଓ କୁଟିଳ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ବ୍ରିଟିଶ ଅଫିସରମାନେ ପ୍ରଚାର କରିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଲଣ୍ଡନରେ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଭିଡ କଲେ । ଇଂରେଜୀ କାଗଜମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବହୁତ ଆଲୋଚନା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ରେଡିଓରେ ଅନେକ କଥା ପ୍ରଚାର ହେଲା ।

ଗାନ୍ଧୀ ଆମେରିକା ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆମେରିକା ଲୋକେ ଯେପରି ତାଙ୍କୁ ଶୁଣିପାରିବେ ତା'ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲମ୍ବିଆ ବେତାର କମ୍ପାନୀ କରିଥାଆନ୍ତି । ସେ ଲିଖିତ ବକ୍ତୃତା ବେତାର କେନ୍ଦ୍ରରେ ପଢ଼ିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ମନା କରିଦେଲେ । ତେବେ ବେତାର କେନ୍ଦ୍ରକୁ ଯାଇ ମାଇକ୍ରୋଫୋନ୍ ଆଡକୁ ହାତ ଦେଖାଇ କହିଲେ,''କ'ଣ ଏଇ ଯନ୍ତ୍ର ଆଗରେ କହିବି ?'' ସେତେବେଳକୁ ଯନ୍ତ୍ର ଚାଲୁ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଆମେରିକାବାସୀ ତାଙ୍କର ଏଇ ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟଟି ଶୁଣିଲେ । ଆମେରିକାବାସୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବେତାର ଜରିଆରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, ''ଭାରତ ଯେଉଁ ରୀତିରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଛି ତାହା ଅନନ୍ୟ ଅସାଧାରଣ । ଇତିହାସରୁ ଯାହା ଜଣାଯାଏ,

ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାକୁ ପୂର୍ବରୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଜାତି ଏ ପନ୍ଥା ଧରି ନାହାନ୍ତି । ଆଜିଯାଏ ପଶୁବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରି ଲୋକେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଲଢ଼ି ଆସିଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଲୋକେ ଶତ୍ରୁ ମନେକରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ହୁଅନ୍ତି । ଆମେ ମନେକରୁ, ପଶୁ ସମାଜରେ ଯେଉଁ ରୀତି ଚଳେ ସେହି ରୀତି ଧରି ଜାତି ଜାତି ସଂଗ୍ରାମ କରିଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମେମାନେ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଓଲଟାଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛୁଁ । ଯେଉଁ ନିୟମ ପଶୁ ପାଳନ କରେ, ମଣିଷ ପକ୍ଷରେ ତାହା ଅସମ୍ମାନଜନକ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ଅନେକ ଯୁଗ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, କିନ୍ତୁ ରକ୍ତପାତ ଦ୍ୱାରା ତାହା ଶୀଘ୍ର ଆସୁ ବୋଲି ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପର୍କର ଅଭାବ ଓ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ହରିଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବିଚାର କଥା କହି ସେ ଦୁଃଖକଲେ । ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ କିପରି ଇଂରେଜ ଶିକ୍ଷର ବିକାଶ ପାଇଁ ଭାରତର ଗ୍ରାମ୍ୟଶିକ୍ଷକୁ ନଷ୍ଟ କରିଛି ସେ କଥା କହିଲେ । ଆଉ ତିନି ମିନିଟ୍ ସମୟ ରହିଲା ବୋଲି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ କାଗଜ ଟୁକୁରା ଆସନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉପସଂହାରରେ କହିଥିଲେ, ''ଅର୍ଦ୍ଧ ବୁଭୁକ୍ଷୁ ନିୟୁତ ନିୟୁତ ଲୋକଙ୍କ ତରଫରୁ ମୁଁ ପୃଥିବୀର ବିବେକକୁ ଆହ୍ୱାନ କରୁଛି ଯେ ପୃଥିବୀ ଗୋଟଏ ଧ୍ୱଂସମୁଖୀ ଜାତିକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଆଗେଇ ଆସୁ ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସ୍ୱର ସ୍ପଷ୍ଟ ଥିଲା ଓ ବେତାରରେ ତାହା ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଇଂଲଣ୍ଡର ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ଭେଟିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ବତନ ବଡଲାଟ ଇର୍‌ଉଇନ୍, ଜେନେରାଲ୍ ସ୍ମଟସ୍, କ୍ୟାଣ୍ଟରବ୍ୟୁରୀର ଆର୍କବିଶପ୍ ଓ ଡିନ୍, ବିଖ୍ୟାତ ରାଜନୀତି ବିଶାରଦ ଲାସ୍‌କି, ମାଞ୍ଚେଷ୍ଟର ଗାର୍ଡିଆନ୍‌ର ପୂର୍ବତନ ସମ୍ପାଦକ ସ୍କଟ୍, ଆର୍ଥର ହେଣ୍ଡରଡ଼ସନ୍ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଳାପ ହୋଇଥିଲା । ବିଖ୍ୟାତ ନାଟ୍ୟକାର ଜର୍ଜ ବର୍ଣ୍ଣାଡ ଶ' ମଧ୍ୟ ସସ୍ତ୍ରୀକ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଭେଟିଥିଲେ । ସେ ନିଜକୁ ସାନ ମହାତ୍ମା ଭାବେ ପରିଚିତ କରାଇଥିଲେ । ଅର୍ଥାଦ୍ ମାନିନେଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ହେଉଛନ୍ତି ବଡ ମହତ୍ମା ! ଶ' ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ ମାତ୍ର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଶ୍ଳେଷପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଆଉ ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ବ୍ୟକ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଖାକରିଥିଲେ । ଏ ସାକ୍ଷାତ ଉଭୟଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଥିଲା । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଚାର୍ଲି ଚାପ୍‌ଲିନ୍ । ଏ ଭଦ୍ରଲୋକ ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ଅଭିନେତା ଶୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହେଲେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲେ ଯେ ଚାର୍ଲି ଅତି ଦରିଦ୍ର ଅବସ୍ଥାରୁ ସଂଘର୍ଷ କରି ଉପରକୁ ଉଠିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ ।

ମେସିନ୍ ମଣିଷକୁ ଦାସତ୍ୱରୁ ମୁକ୍ତ କରୁଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କାହିଁକି ମେସିନ୍‌ର ବିରୋଧ କରନ୍ତି ବୋଲି ଚାର୍ଲି ପଚାରିଲେ । ମେସିନ୍ ଯୋଗୁ ମଣିଷର ପରିଶ୍ରମ କମିବ, ଜୀବନକୁ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଅଧିକ ସମୟ ପାଇବେ । ମୁଣ୍ଡ ହଲେଇ ଗାନ୍ଧୀ ହସିଲେ । ମୁହଁଖୋଲି କହିଲେ,''ମୋ ଜାଣିବାରେ ଅତୀତରେ ଯନ୍ତ୍ରଙ୍କ ଯୋଗୁ ଭାରତ

ଇଂଲଣ୍ଡ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଛି । ମେସିନ୍ ଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ବର୍ଜନ କରିବା ଫଳରେ ଆମେ ଏଇ ନିର୍ଭରଶୀଳତାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବୁ । ସେଥିପାଇଁ ଆମେ କହୁଛୁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶପ୍ରେମୀ ସୂତା କାଟିବ ଓ ଲୁଗାବୁଣିବ । ଇଂଲଣ୍ଡ ପରି ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଦେଶକୁ ଆମେ ଏହିଭଳି ଆକ୍ରମଣ କରୁଛୁ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାରଣ ଅଛି । ଭାରତବର୍ଷର ଜଳବାୟୁ, ଲୋକଙ୍କ ଅଭ୍ୟାସ ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ଇଂଲଣ୍ଡ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଆମର ଶୀତବସ୍ତ୍ର ଅନାବଶ୍ୟକ, ଆମେ ହାତରେ ଖାଉ ଓ କମ୍ ବାସନରେ ଚଳିଯିବୁ ।

ସାର୍ ସାମୁଏଲ୍ ହୋର୍ ସେତେବେଳେ ବ୍ରିଟିଶ କ୍ୟାବିନେଟରେ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଅଫ୍ ଷ୍ଟେଟସ୍ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଖୋଲା ଓ ସହୃଦୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସେ ଭାରତ ଅଫିସକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଥଣ୍ଡା ପଡିଥାଏ । ହୋର୍ ଚୁଲା ପାଖକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡାକିନେଲେ । କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଲେ, ''ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରାଜ ପାଇଁ ଆପଣ ଯେତିକି ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କହୁଛି, ଆମେ ଏକକାଳୀନ ଏହା ପାଇପାରିବା ନାହିଁ । ଭାରତ ପାଇଁ ଡୋମିନିଅନ୍ ଷ୍ଟେଟସ୍ କଥା ଉଠାଇ ହୋର୍ କହିଲେ, ''ଆପଣ ମୋ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ପାରନ୍ତି, ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ପାରିବି ଭାରତବର୍ଷକୁ ମୁଁ ଡୋମିନିଅନ୍ ଷ୍ଟେଟସ୍ ଦେବି ।' ହୋର୍‌ଙ୍କ ଆନ୍ତରିକତାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ନଥିଲା । ଭାବିଥିବେ ନାହିଁ ମାମୁଁ ଠାରୁ କଣା ମାମୁଁ ଭଲ । ଯଦି ଜଣେ ବନ୍ଧୁ କହୁଛନ୍ତି ଆଗ କଣାମାମୁଁଟିଏ ମିଳୁ, ପରେ ନିଖୁଣ ମାମୁଁର ଖୋଜ ନେବା, ସେଇୟା ହେଉ । ମୁହଁ ଖୋଲି କିଛି କହି ନଥିଲେ ଅବଶ୍ୟ । ଇତିହାସର ଗତି ବଡ ବିଚିତ୍ର । ହୋର୍ ନିଶ୍ଚୟ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିବେ । କିନ୍ତୁ ସଫଳ ହେଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ହୋର୍‌ଙ୍କର ଆନ୍ତରିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ଥିଲା ।

ଇଂଲଣ୍ଡର ବିଶିଷ୍ଟ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଅନୁବାଦକ ଗିଲ୍‌ବର୍ଟ ମୁରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, ''ଯେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କର ହଜାର ହଜାର ଦେଶବାସୀ କଷ୍ଟ ପାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଆପଣ କଦାପି ଭାବିବେ ନାହିଁ ଯେ ଆମେମାନେ କଷ୍ଟ ପାଉନା ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, ''ଆପଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାଆନ୍ତୁ, କାରଣ ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଛୁଇଁବାକୁ ମୁଁ ଚାହେଁ ।''

ରାଜା ପଞ୍ଚମ ଜର୍ଜ ଓ ରାଣୀ ମେରୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଚା' ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଚା'ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପ୍ରସ୍ତାବ ସାମୁଏଲ୍ ହୋର୍ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଦିଅନ୍ତେ ସମ୍ରାଟ ପ୍ରଥମେ ରାଗିଯାଇ କହିଲେ- ମୁଁ ସେଇ ବିଦ୍ରୋହୀ ଫକୀରକୁ ପ୍ରାସାଦକୁ ଡାକିବି ? ସେ ମୋର ଏତେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ! ହୋର୍ ବୁଝାଇଲେ ଯେ ସୌଜନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମ୍ରାଟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଯେତେବେଳେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କଥା କଟାକଟିର ସମ୍ଭାବନା ସୃଷ୍ଟିହେଲା, ହୋର୍ ସାହେବ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରୁଥିବେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସଦ୍‌ଭାବନା ଓ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତି ଯୋଗୁ ସମ୍ରାଟଙ୍କ 'ଯୁଦ୍ଧଂଦେହି' ଡାକରାକୁ ସେ ଟାଳିଗଲେ । ଆସନ୍ନ ଝଡରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ହୋର୍ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଥିବେ । ରାଜନୈତିକ ଆଲୋଚନା ବେଳେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣବୁଦ୍ଧିର ପରିଚୟ

ପାଇଥିବା ହୋର୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କହନ୍ତି- ତାଙ୍କର ଆଖି ଓ ମାନସ ଛୁଞ୍ଚି ଅଗ ପରି ମୁନିଆ । ସେ ଯେ କୌଣସି ଛଳନାକୁ ନିମିଷେକେ ଭେଦି ପାରନ୍ତି । ସମ୍ରାଟଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ କିଭଳି ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ଗାନ୍ଧୀ ଯାଉଛନ୍ତି ତାହା ଦେଖିବାକୁ ସମଗ୍ର ଇଂଲଣ୍ଡ ବ୍ୟଗ୍ର ଭାବେ ଚାହିଁଥାଏ । ଚିରାଚରିତ ଆଣ୍ଠୁ ଲୁଚୁ ନଥିବା ଖଦଡ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି, ପାଦରେ ହଳେ ଚପଲ ଗଳେଇ ଓ ଖଦୀ କନାର ତାଳି ପଡିଥିବା ଖଣ୍ଡେ ପୁରୁଣା ଉଲ୍‌ର ଶାଲ ଘୋଡେଇ ହୋଇ ସେ ଯେତେବେଳେ ବକିଂହମ୍ ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ପଶିଥିଲେ, ଅନେକ ଇଂରେଜ ଭାବିଥିବେ ସେମାନଙ୍କ ଆଖି ଫୁଟି ନଗଲା କାହିଁକି ? ପଞ୍ଚମ ଜର୍ଜଙ୍କର ରସବୋଧ ନଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବହୁତ କଥା ଶୁଣି ଶୁଣି ତାଙ୍କୁ କଡ଼ା କରି ପଦେ ଶୁଣେଇବାକୁ ସେ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତେ ସମ୍ରାଟ ହେଡମାଷ୍ଟର ସୁଲଭ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭଲ କାମ କରିଛନ୍ତି । ୧୯୧୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଭଲ କାମ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ତା’ ପରଠାରୁ ସେ ଚିନ୍ତାଶୂନ୍ୟ ଭାବେ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ୱେଲ୍‌ସର ଯୁବରାଜ ଭାରତ ଯାଇଥିବା ବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ କାହିଁକି ତାଙ୍କୁ ବୟକଟ୍ କଲେ ବୋଲି ସମ୍ରାଟ ପଚାରିଲେ । ‘ଆପଣ କାହିଁକି ମୋ ପୁଅକୁ ବୟକଟ୍ କଲେ ?’ ସମ୍ରାଟ ରୁକ୍ଷ ଭାବେ ପଚାରିଲେ । ‘‘ଆପଣଙ୍କ ପୁଅକୁ ନୁହେଁ ସମ୍ରାଟ’’ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘‘ବ୍ରିଟିଶ ସଂହାସନର ସରକାରୀ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ’’ । ନିକଟ ଅତୀତରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ସମୀକ୍ଷା କରି ସମ୍ରାଟ ତାଙ୍କୁ କିଛି ଉପଦେଶ ଶୁଣାଇଲେ । ‘‘ମୋ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରିବାକୁ ଦେବି ନାହିଁ ।’’ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜିଭ ଖଲଖଲ ହେଉଥିବ ! ମାତ୍ର ସଂଯତ ରହି ସେ ଚମତ୍କାର ଉତ୍ତର ଦେଲେ । କହିଲେ, ‘‘ସମ୍ରାଟ ଚାହୁଁ ନଥିବେ ଯେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରେ ।’’ ସମ୍ରାଟ ବୁଝିଲେ ଏ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ କିଛି ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସେ ହଠାତ୍ ବିଦାୟ ଦେଲେ ।

ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସହିତ ଚା’ପାନ କିପରି ହେଲା ବୋଲି ଅନେକ ପଚାରିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସଂକ୍ଷେପରେ ଉତ୍ତର ଦେଉଥିଲେ- ବଡ ମାନ୍ଦା । ଘନିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, ଭାରତର ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ସମ୍ରାଟ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଜଣେ କିଏ ପଚାରିଥିଲେ, ସମ୍ରାଟ ତାଙ୍କୁ କିଛି ଉତ୍ସାହ ଦେଲେ ? ଉତ୍ତର ପାଇଲେ, ‘‘ଉତ୍ସାହ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଠାରୁ ଆସେ ନା, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ଆସେ ।’’

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବେଶ୍ କିଛି ସମୟ ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ ଓ କେମ୍ବ୍ରିଜ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ କଟିଥିଲା । କେମ୍ବ୍ରିଜ୍ ଠାରେ ଜବାହରଲାଲ ଓ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ ପଢ଼ିଥିବା ଟ୍ରିନ୍ଟି କଲେଜ ସେ ବୁଲି ଦେଖିଥିଲେ । ଅନେକ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ । ଅକ୍ସଫୋର୍ଡରେ ବେଲିଅଲ୍ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଲର୍ଡ ଲିଣ୍ଡସେଙ୍କ ଘରେ ସେ ଦୁଇ ସପ୍ତାହ ଅତିଥି ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ମହାତ୍ମାଙ୍କର ତାଙ୍କ ଘରେ ରହିବା ଦିନଗୁଡିକର ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଧାର କରି ଲିଣ୍ଡସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ‘‘ଆମ୍ଭ ଘରେ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ ଅତିଥି ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଓ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟେ ଅନୁଭବ କଲୁ । ତାଙ୍କର ସରଳତା ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ ଆଖିରେ ପଡିବା ଭଳି । ବିଶିଷ୍ଟ

ଜନନେତା ବା ଜଣେ ସାଧାରଣ ଛାତ୍ର, ଯିଏ ତାଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସୁଥିଲା ତାଙ୍କୁ ସେ ସମସ୍ତ ସୌଜନ୍ୟ ଓ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଉଥିଲେ ।'' ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଘମାଘୋଟ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଏ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାବୁଦ୍ଧିର ତୁଳନା ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ଯୁକ୍ତି ଲାଗେ । ଥରେ ପ୍ରଫେସର ଥମ୍ପସନ୍‌ଙ୍କ ଘରେ ଅଲୋଚନା ହେଉଥାଏ । ସବୁ ପ୍ରଫେସର ମିଶି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଯେଭଳି ତିନିଘଣ୍ଟା ଘମାଘୋଟ ଆଲୋଚନା କଲେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଫେସର କହନ୍ତି, ''ଆମେ ତିନିଘଣ୍ଟା କାଳ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଧସ୍ତାଧସ୍ତି କଲୁ, ଖୁବ୍ ଜେରା କଲୁ ।... ବେଶ୍ ଠୋର ପରୀକ୍ଷାରେ ସେ ପଡୁଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ସେ ବିବ୍ରତ ବା ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲେ ନାହିଁ । ମୋର ହୃଦବୋଧ ହୋଇଗଲା ଯେ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ ପର ଠାରୁ ଏପରି ଆତ୍ମସଂଯମ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଆଉ କାହା ଠାରେ ଦେଖା ନଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କର ଅପରାଜେୟ ସ୍ଥିରତା ଓ ଅବିଚଳିତ ସ୍ୱଭାବ ସହିତ ଲଢ଼ିଛନ୍ତି ମୁଁ ନିଜକୁ ଥରେ ଦି'ଥର ସେଇମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ରଖି ବୁଝିପାରିଛି ଯେ ଏଥେନ୍‌ସବାସୀ କାହିଁକି ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କୁ ବିଷପାନ କରାଇ ଶହୀଦ କରିଥିଲେ । ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ ପରି ମହାତ୍ମା ଏକ ଅନ୍ତଃସ୍ୱର ଶୁଣିପାରୁଥିଲେ । ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ସେ ଅନ୍ତସ୍ୱର ଶୁଣନ୍ତି ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଯୁକ୍ତି କରି ବା ପ୍ରାଣଭୟ ଦେଖାଇ ପରାସ୍ତ କରିହେବନି ।''

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପ୍ରଫେସରମାନଙ୍କ ସହିତ ଥିବା ଜଣେ ଧର୍ମଯାଜକ ଓ କେତେଜଣ ପ୍ରଫେସର ଆକୁଳ ଭାବେ ନିବେଦନ କରିଥିଲେ ଯେ ସେ ଭୁଲ କରିଥାଇପାରନ୍ତି ବୋଲି ଥରେ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧୀ ଦୃଢ଼ ରହିଲେ- ସେ କିଛି ଭୁଲ କରୁନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଦୃଢ଼ତା ଥମ୍ପସନ୍‌ଙ୍କୁ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ କଥା ମନେ ପକାଇ ଦେଲା । କଥା ପଡିଥିଲା ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ବିଷୟରେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କିପରି ମାନିଥାନ୍ତେ ଯେ ତାଙ୍କର ଅହିଂସ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଭିତରେ ଭୁଲ ରହିପାରେ । ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ସବୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଟିପୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଟିପିବା ଅନୁସାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, 'ଭୁଲ କରିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ମୋର ରହୁ ।' ଯାହାହେଉ ଥମ୍ପସନ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ତିନିଘଣ୍ଟା ତର୍କ କରି ଓ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ମିଶି ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସାମ୍ୟ ଦେଖିଥିବା ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ଲେଖକ ବିଚାରରେ ସେ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କର ନିକଟତର ।

ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ଜଣେ ଶ୍ରୋତା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ, ''ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରୁ ଭାରତକୁ ଆପଣ କେତେଦୂର ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ।'' ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ ଯେ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରୁ ଭାରତ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେଉ ମାତ୍ର ଇଂରେଜ ଜାତି ଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନ ହେଉ ବୋଲି ସେ ଚାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଭାରତର ଇଂଲଣ୍ଡ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ସୁରକ୍ଷିତ ଥାଉ । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ, 'ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଭାରତ ପ୍ରେମର ପାଟସୂତାରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ ।' ମାତ୍ର ଭାରତର ହାତ ପାଦ ଦଉଡିରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ୧୯୪୮ରେ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ଭାବେ ବ୍ରିଟିଶ ରାଜ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀରେ ରହିଲା । ଭାରତବର୍ଷ ରାଜ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀରେ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି

ସେତେବେଳେ କିଛି ନେତା କହୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଯୁକ୍ତିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଭାରତକୁ ରାଜ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀର ସଭ୍ୟ ରଖାଗଲା ।

ଗୋଲଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ହେଲା କ'ଣ ? ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଫଳ ହେଲା ! ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଫଳ ହେବା ପରି ଏହା ଗଢ଼ା ଯାଇଥିଲା । ଗୋଲଟେବୁଲ୍ ବୈଠକର ମୋଟ ପ୍ରତିନିଧି ସଂଖ୍ୟା ଥିଲେ ୧୧୨ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଇଂରେଜ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କୋଡ଼ିଏ, ସେମାନେ ଇଂଲଣ୍ଡ ସ୍ୱାର୍ଥ ଦେଖିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ମହାରାଜା ବା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ୨୩ । ଏମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କ ସଖୀକଣ୍ଢେଇ । ବାକି ୬୯ ଜଣଙ୍କୁ ବଡଲାଟ ଉଇଲିଂଟନ୍ ବାଛିଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଇଂରେଜ ଶାସିତ ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରତିନିଧି । ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ଓ ତାଙ୍କ ସହଯୋଗୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଏହି ୬୯ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଥିଲେ ଏକଶିଙ୍ଗା- ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀର ନେତା । ବଡଲାଟ ଜାଣିଶୁଣି ଲଣ୍ଡନରେ ତାମସା କରିବାକୁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ବାଛିଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ନେତା ବୋଲି ମାନି ନଥିଲେ । ସମଗ୍ର ଭାରତ ପାଇଁ କହିବାର ଅଧିକାର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନାହିଁ ବୋଲି ଆମ୍ବେଦକର ଓ ଜିନ୍ନା ଦୃଢ଼ ଭାବେ କହିଲେ । ଜଣେ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁ ଭାବେ ସେ କେବଳ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଛନ୍ତି । ଚିନ୍ତାକରନ୍ତୁ, ଭାରତବର୍ଷ ସେତେବେଳେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ଥିଲା ? ପଇଁତିରିଶ କୋଟି ଲୋକ ଯାହାଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ସେ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଭାରତର ମୁଖପାତ୍ର ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ ? ବ୍ରିଟିଶମାନେ ତ ସେଇଯା ଚାହୁଁଥିଲେ । ସେମାନେ କହିଲେ ଭାରତବର୍ଷରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ଅଛନ୍ତି, ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଛନ୍ତି, ହରିଜନ ଗିରିଜନ ଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ଜଗିବା ଇଂରେଜଙ୍କର ନୈତିକ ଦାୟିତ୍ୱ । ଭୁଷ୍ କିନା ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଇ ପକାଇବେ କିପରି ? କେତେ କଥା ଭାବିବାକୁ ଅଛି । ବିଭିନ୍ନ ନେତାଙ୍କ ମତ ନେବାକୁ ଅଛି ।

ବ୍ରିଟିଶ ଭାରତର ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ଯେଉଁମାନେ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋ-ଇଣ୍ଡିଆନ୍, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍, ମୁସଲମାନ, ପାର୍ଶୀ, ହିନ୍ଦୁ, ହରିଜନ, ଆଦିବାସୀ ଥିଲେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ ଦାବୀ କଲେ । ଆଙ୍ଗ୍ଲୋ ଇଣ୍ଡିଆନ୍‌ଙ୍କୁ କେବଳ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଭୋଟ ଦେବେ, ହରିଜନମାନେ କେବଳ ହରିଜନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାଚିତ ହେବେ- ଏସବୁ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା ଶୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚୁପ୍ କରି ବସିଲେ । ଯେଉଁ ମୁସଲମାନମାନେ ଗୋଲଟେବୁଲ୍ ବୈଠକକୁ ଯାଇଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ରାଜନୀତିରେ କୌଣସି ଅଭିଜ୍ଞତା ନଥିଲା । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ କହିଲେ ସେ ଓ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରତିନିଧି ଉଭୟେ ମଣିଷ ସତ କିନ୍ତୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା ପ୍ରକାର ମଣିଷ । ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ଧର୍ମ ଅଲଗା, ଭଗବାନ ବି ଅଲଗା । ଜଣେ ସଭ୍ୟ ବାଧା ଦେଇ କହିଲେ, ଭଗବାନ ଅବଶ୍ୟ ଏକ । ତାହା ଉକ୍ତ ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିନିଧି ମାନିଲେ ନାହିଁ ଯୁକ୍ତି କଲେ, ଏକ କିପରି ? ମୋ ଭଗବାନ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀ, ତାଙ୍କ ଭଗବାନ ମିଳିତ ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀ !

ରାଜନୀତି ସହିତ,ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ନଥିବା ଏଇଭଳି ଲୋକମାନେ ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ହରିଜନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଏକ ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା । ଏ ବିଷୟରେ ପୂର୍ବରୁ ଆମ୍ବେଦକର, ଗାନ୍ଧୀ, ଜବାହର ଓ ଆଉ କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ହରିଜନ ନେତା ପ୍ରଥମେ ଭାରତବର୍ଷରେ ବସି ବିଚାର କରିଥାନ୍ତେ । ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଗୁଡ଼ିଏ ଅନଭିଜ୍ଞ ଓ ଗୁଡ଼ିଏ ମତଲବୀ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ସାମନାରେ ଏ ଆଲୋଚନା ଆଦୌ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷରେ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଅନଶନ କରି ଗାନ୍ଧୀ ମୁମୂର୍ଷ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଆମ୍ବେଦକର ବୁଝିଲେ ଯେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧରେ ହରିଜନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ନେଇ କୌଣସି ବଡ଼ଧରଣର ମତପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ସବୁ ଜାତି, ଧର୍ମ ଓ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କୁ ଏକାଠି କରିବାକୁ ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଅକ୍ଲାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ । ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ସେ କଥାକୁ ଆଦୌ ସ୍ୱୀକାର କରାଗଲା ନାହିଁ ।

ଗୋଲଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କଲେ । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହାର ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ହିନ୍ଦୁ କିନ୍ତୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ପ୍ରଧାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଆଗରେ, ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଆପଣାକୁ ଭାରତୀୟ ବୋଲି ଜାହିର୍ କଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ କିଏ ଆଦିବାସୀ ନେତା, କିଏ ମୁସଲମାନ୍ ନେତା, କିଏ ତା ଛୋଟ ରାଜ୍ୟଟିର ରାଜା । ଇଂରେଜମାନେ ବାହାଦୂରୀ ନିଅନ୍ତି ସେମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏକ କରିଛନ୍ତି । ଉପରୁ ଗୋଟାଏ ଚାପ ବଳରେ ଏକାଠି ହୋଇଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର ଜାତୀୟଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ନଥିଲା । ଏ କାମ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ । ସେ ମଧ ଏଯାଏ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି ।

କେହି ତାଙ୍କୁ ମାନନ୍ତୁ ନ ମାନନ୍ତୁ ବୈଠକରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ଥାଏ । ଭାରତୀୟ ପ୍ରତିନିଧି ଓ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଅଫିସର ଉଭୟେ ତାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଅସ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଖୋଲାଖୋଲି କହିଲେ, ପ୍ରତିନିଧି ତାଲିକା ପଢ଼ି ସେ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଏମାନେ ସବୁ କାହାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଛନ୍ତି ? କ'ଣ ଦାବୀ କରୁଛନ୍ତି ? ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ଚାଲେଞ୍ଜ କଲେ, ସରକାର ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ତାଆସ୍ ଟେବୁଲ୍ ଉପରେ ପକାନ୍ତୁ । ସେହିପରି ହେଲା । ସବୁ ତାଆସ ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀ ରସିକତା କରି କହିଲେ, ସବୁଗୁଡ଼ା ତ ଜୋକର୍ !

ସେ ସତର୍କ କରିଦେଲେ, ଇଂଲଣ୍ଡ ଯେପରି ଚାହିଁବ, ଭାରତବର୍ଷର ସେଇ ଦିଗରେ ଗତି କରିବ । ଶାନ୍ତି ଚାହିଁଲେ ଶାନ୍ତି ମାର୍ଗରେ ଯିବ, ହିଂସା ଚାହିଁଲେ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦର ବାଟ ଖୋଲିଯିବ । ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ ପାଇଁ ତ ଭାରତବର୍ଷରେ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇରହିଛି, ସରକାର ଚାହିଁଲେ ଉତ୍ପାତ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବ । ତେବେ ତାଙ୍କ ନିଜର ବିଶ୍ୱାସ, ୩୫ କୋଟି ଲୋକଙ୍କର ବର୍ଚ୍ଛା, ଛୁରୀ, ବନ୍ଧୁକ ଦରକାର ନାହିଁ । ସେମାନେ କେବଳ 'ନାଁ' କହିପାରିଲେ ହେଲା । ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀମାନେ କହନ୍ତି 'ନାଁ' କହିବାର କ୍ଷମତା

କେବଳ ମଣିଷର ଅଛି ଓ ଏହା ତା'ର ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ 'ନାଁ' କହିବାକୁ ଶିଖାଇଲେ । କହିଲେ, ଭାରତବର୍ଷ 'ନାଁ' କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛି । ସେ ବାରମ୍ବାର କହିଲେ, ଇଂରେଜମାନେ ପିଞ୍ଜରାର ଜଗୁଆଳ ଓ ପିଞ୍ଜରାବଦ୍ଧ ପକ୍ଷୀର ପିଞ୍ଜରା ଭାଙ୍ଗି ପଳେଇବାର ଅଧିକାର ଅଛି । ସେ ଅସହଯୋଗ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲେ, ମାତ୍ର ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟବାଟ (ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ !) ଅଛି ବୋଲି ସୂଚନା ଦେଲେ । ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱରାଜ ଚାହେଁ, ଡୋମିନିଅନ୍ ଷ୍ଟେଟସ୍ ନୁହେଁ ବୋଲି ପରିଷ୍କାର କରିଦେଲେ ।

ଗୋଟିଏ କମିଟି ଭିତରେ ରହି ଅନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ସହିତ କଳି କରିବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଠାରୁ ଆଶା କରାଯାଇ ନପାରେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଚୁପ୍ ରଖିବାକୁ ଇଂରେଜ ଶାସକମାନେ ଗାନ୍ଧୀ ବିରୋଧୀ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଆଣିଥିଲେ । ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସିବାରେ ତାଙ୍କର କିଛି ଅସୁବିଧା ନ ଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ପାଟି ଖୋଲୁଥିଲେ ସମସ୍ତେ ଆତଙ୍କିତ ହେଉଥିଲେ । ଗୋଲ୍ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ଗୋଟାଏ ଛୋଟ ଅଂଶ । ଯେଉଁ ୮୪ ଦିନ ସେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ରହିଲେ, ଦିନକୁ ଏକୋଇଶ ଘଣ୍ଟା ପରିଶ୍ରମ କରିଛନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଦିନର ଡାଏରୀକୁ ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଟିପିଛନ୍ତି । ସେ ରାତି ଦୁଇଟା ବେଳେ ଶୁଅନ୍ତି, ସାଢ଼େ ତିନିଟା ବେଳେ ଉଠନ୍ତି । ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରନ୍ତି, ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି, ୫ଟାରୁ ଛଅଟା ଟିକିଏ ଘୁମେଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ଛଅଟାରୁ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ କାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ବିଚରା ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଛାଇ ପରି ଘୂରି ଖୁବ୍ କ୍ଳାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଏକଥା ଦେଶାଇ ନିଜେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭଲଭାବେ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ ଗୋଲ୍ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଇଂରେଜ ଲୋକଙ୍କୁ ଭେଟି ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ସମସ୍ୟା ବୁଝାଇବା ଉପରେ ସେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ସେ କହିଥିଲେ,''ମୋର ଅସଲ କାମ ଗୋଲ୍ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକ ବାହାରେ, ଆପଣମାନଙ୍କର ପାଖରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ମଞ୍ଜି ପୋତା ହେଉଛି ତାହା ବ୍ରିଟିଶ୍ ଲୋକଙ୍କ ମନକୁ କୋମଳ କରିବ ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସରଳତା, ନିଷ୍କପଟତା ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି କୋମଳ ବ୍ୟବହାରରେ ଇଂରେଜମାନେ କିଣି ହୋଇଗଲେ । ଏପରିକି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସେ ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ଷତି କରିଥିଲେ ସେମାନେ ବି ! ଇଂଲଣ୍ଡର ଅଧିକାଂଶ ଲୁଗାକଳ ଲାଙ୍କାସାୟାରରେ । ଭାରତରେ ଖଦୀର ପ୍ରସାର ବଢ଼ିବା ସହିତ ଲାଙ୍କାସାୟାରରେ ଲୁଗା ଉତ୍ପାଦନ କମ୍ ହେଉଥାଏ । ତଦନୁସାରେ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ଆୟ ବି କମୁଥାଏ । ଅନେକ ବେକାର ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲାଙ୍କାସାୟାର ଗଲେ ! ଯିଏ ଖଦଡ଼ର ସ୍ରଷ୍ଟା ଏବଂ ଯାାହାଙ୍କ ପ୍ରଚାର ଯୋଗୁ ଭାରତୀୟମାନେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ଛାଡ଼ୁଛନ୍ତି, ସେଇ ଗଲେ ପୁଣି ଲାଙ୍କାସାୟାର ! ଉତ୍ୟକ୍ତ ଶ୍ରମିକମାନେ ପିଟାପିଟି କରିବାର ଆଶଙ୍କା ନ ଥିଲା ? ସେମାନଙ୍କ ଦାନାପାଣି ଉପରେ ବାଧା ଆଣିଥିବା ଲୋକକୁ ପାଇ ସେମାନେ ଯା ଇଚ୍ଛା ତା' କରିପାରିଥାନ୍ତେ ।

ମାତ୍ର ଶ୍ରମିକମାନେ ନିଜ ଲୋକପରି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବେଢ଼ିଗଲେ । ତାଙ୍କ କଥା ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବେ ଶୁଣିଲେ । ଜଣେ ଶ୍ରମିକ କହିଲେ,‘‘ମୁଁ ବେକାର ହୋଇଯାଇଛି ସତ କିନ୍ତୁ ମୋ ଘର ଯଦି ଭାରତ ହୋଇଥାଆନ୍ତା, ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧୀ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ସେଇଯା କହନ୍ତି ।’’ ଲୁଇ ଫିଶର ଲେଖିଛନ୍ତି, ଲାଙ୍କାସାୟାରରେ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଫଟୋ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଲୁଗାକଳର ଶ୍ରମିକ ଶ୍ରମିକାଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ଚିପି ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଫଟୋ ଉଠେଇବାକୁ ମହିଳାମାନଙ୍କର ବେଶୀ ବ୍ୟଗ୍ରତା । ଲୁଇଫିଶର ଖବର ନେଲେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦେଖି ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀ, ଟୋକାଟୋକୀ ସବୁ ଲାଙ୍କାୟାସାୟାରବାସୀଙ୍କ ଭିତରେ ଆନନ୍ଦ ଲହରୀ ଖେଳିଗଲା । ଜଣେ ତାଙ୍କ ହାତ ଧରିଥାଏ ଓ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ହାମୁଡ଼ି ପଡ଼ି ହସି ହସି ତାଙ୍କର ଜୟଧ୍ୱନୀ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଅଦ୍ଭୁତ ବ୍ୟପାର ।

ବମ୍ବେରୁ ଜାହାଜ ଧରିବା ବେଳୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ ଯେ ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ କିଛି ହେବନାହିଁ । ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ନୁହେଁ, ସେହି ଆଳରେ ଇଂରେଜ ଲୋକଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲଣ୍ଡନ ଯାଇଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ସେ ଯେତେ ସଭା କରୁଥିଲେ, ଯେତେ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମିଶୁଥିଲେ ତାହା ବିସ୍ମୟଜନକ । ତାଙ୍କର ଅଧାଲଙ୍ଗଳା ବେଶ ଦେଖି ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଦୂରରୁ ଚିହ୍ନି ପାଖକୁ ଦୌଡ଼ି ଆସୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନମ୍ରତା, ରସିକତା, ଆପଣେଇ ନେବାର ସ୍ୱଭବା ସହିତ ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ତା ଓ ସ୍ପଷ୍ଟବାଦିତା ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମିଶି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ସେ ଅନେକ ଇଂରେଜଙ୍କର ଭାରତ ପ୍ରତି ମନୋଭାବ ବଦଳେଇ ଦେଉଥିଲେ । ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଲଣ୍ଡନରେ ତାଙ୍କର ଜନପ୍ରିୟତା ଚାର୍ଲିଚାପ୍‌ଲିନ୍, ବର୍ଣ୍ଣାଡ଼ ଶ’ ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ଆମେରିକାନ୍ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ନାୟିକା ଗ୍ରିଟା ଗାର୍ୟୋଙ୍କ ସହିତ ସମକକ୍ଷ ହୋଇଗଲା ।

ଗାନ୍ଧୀ ଲଣ୍ଡନର ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଦରିଦ୍ର ଅଞ୍ଚଳରେ ରହୁଥିଲେ । ସେ ପ୍ରାତଃ ଭ୍ରମଣରେ ବାହାରନ୍ତି । ଆଖପାଖ ଅଞ୍ଚଳରେ ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ବୁଲିଯିବାକୁ ବାପମାଆଙ୍କ ପାଖରେ ଅଳି କରନ୍ତି । ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଡାକନ୍ତି ଅଙ୍କଲ୍ ଗାନ୍ଧୀ । ଅଙ୍କଲ୍ ଗାନ୍ଧୀ କାହିଁକି ମୋଜା ପିନ୍ଧୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ପିଲାଏ ଦୁଃଖ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଗରମ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବାକୁ ବୁଝାନ୍ତି । ବାପୁ କ’ଣ ଉତ୍ତର ଦେଉଥିବେ କେଜାଣି ! ପିଲାଙ୍କୁ କିପରି ଏ ବିଷୟ ବୁଝାଇହେବ ତାହା ଆମେ କଳ୍ପନା କରିପାରୁନୁ ।ଥରେ ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ଜଣେ ଇଂରେଜ ରମଣୀ ହସ୍ପିଟାଲ୍‌ରେ ପଡ଼ି ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଖାକରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ବାପୁ ହସ୍ପିଟାଲ୍ ଯାଇଥିଲେ । ଆଉ ଜଣେ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି ଘରେ ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଖୋଜିଲେ । ବାପୁ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲେ ।

ଇଂଲଣ୍ଡର ବିଖ୍ୟାତ ଗୁଇନ୍ଦା ସଂସ୍ଥା ସ୍କଟଲ୍ୟାଣ୍ଡ ୟାଡ଼୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିରାପତ୍ତା ପାଇଁ ଦୁଇଜଣ ସର୍ଜେଣ୍ଟଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ବାପୁଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଥାଆନ୍ତି । ଦୁହେଁ କହନ୍ତି, ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଚାଲିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟକର । ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବାପୁଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ପ୍ରାୟ

ଦୌଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼େ । ଗୋଲ୍ ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକକୁ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ ଏକ ଚମତ୍କାର ବିଫଳତା ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ତେବେ ଲଣ୍ଡନ ରହଣି କାଳରେ ଲୋକ ସମ୍ପର୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାପୁ ଯେଉଁ ସଫଳତା ହାସଲ କଲେ ତାକୁ ଆଉ ଏକ ଚମତ୍କାରିତା ବୋଲି କୁହାଯିବ ।

ସାତବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ରୋମାରୋଲାଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଜୀବନୀ ଲେଖିଥିଲେ । ବହୁ ଭାଷାରେ ଅନୂଦିତ ଓ ବହୁଳ ଭାବେ ପ୍ରସାରିତ ଏହି ଛୋଟ ଜୀବନୀ ବହିଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସାରା ୟୁରୋପରେ ପରିଚିତ କରିଦେଲା । ଭାରତ ପ୍ରତି, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ରୋଲାଁଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟ ଦାନ ମିରାବେନ୍ । ମିରାବେନ୍ ରୋଲାଁଙ୍କ ନିଜ କନ୍ୟା ନଥିଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାପ ଝିଅର ସମ୍ପର୍କ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା । ରୋଲାଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ହାତକୁ ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କୁ ଝିଅ ଭଳି ଟେକିଦେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ, ରୋଲାଁ ଓ ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶହ ଶହ ଚିଠିର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ହୋଇଛି । ଲଣ୍ଡନରୁ ଭାରତ ଫେରିବା ବାଟରେ ଗାନ୍ଧୀ ରୋଲାଁଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ସ୍ୱିଜରଲ୍ୟାଣ୍ଡ ଯାଇଥିଲେ । ମିରାବେନ୍ ଏହାର ସମସ୍ତ ଆୟୋଜନ କରିଥାନ୍ତି । ରୋଲାଁଙ୍କୁ ତ ଭେଟିଲେ । ତାହା ତାଙ୍କର ଏକ ବିରଳ ଅନୁଭୂତି । ମୁସୋଲିନୀଙ୍କୁ ମଧ ଭେଟିଲେ । କିଛି କମ୍ ବିରଳ ଅନୁଭୂତି ନୁହେଁ, ତେବେ ଭିନ୍ନ ଧରଣର ।

ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଶେଷ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ, ଭାରତବର୍ଷରେ ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ସଂଘର୍ଷ ଓ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛି । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ କିଛି ନଥିଲା । ପୁନରାବୃତ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ, ଏ କଥା ଲେଖକ ମନକୁ ବାରମ୍ବାର ଆସୁଛି,ତା କଳ୍ପନା ପାଉ ନଥିବାରୁ ହୁଏତ୍ ବାରମ୍ବାର ଆସୁଛି, ଯେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ମନରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସଦିଚ୍ଛା ଥିଲା । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ଅନେକ ଇଂରେଜଙ୍କ ଠାରୁ ସହାନୁଭୂତି ଓ ଶୁଭେଚ୍ଛା ପାଉଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଶେଷ ବକ୍ତୃତାର ଶେଷ ଅଂଶଟି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ସେ କହିଥିଲେ,''ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମୁଁ ରହୁଥିବା ଅଞ୍ଚଳରେ ଦରିଦ୍ରତମ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଛି । ମୁଁ ମୋ ସହିତ ହଜାର ହଜାର ଇଂରେଜଙ୍କର ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ନେଇକରି ଯାଉଛି । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନେନା କିନ୍ତୁ ଭୋର୍ ବେଳାରେ ଲଣ୍ଡନର ରାଜପଥରେ ଚାଲୁଥିଲା ବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ମୋ ପ୍ରତି ଥିବା ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ମୁଁ ପଢ଼ିପାରେ । ଆପଣମାନଙ୍କର ଆତିଥ୍ୟ, ଉଦାରତାକୁ ମୁଁ କଦାପି ଭୁଲିପାରିବି ନାହିଁ - ମୋର ଦୁଃଖିନୀ ଦେଶରେ ଯାହା ଘଟୁନା କାହିଁକି ।''

ବାପୁଙ୍କୁ ଲଣ୍ଡନର ପିଲାମାନେ ଯେଉଁ ଛୋଟ ଛୋଟ ଖେଳଣା ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ, ସେ ସବୁକୁ ସେ ନିଜ ହାତରେ ଯତ୍ନରେ ସଜାଡ଼ିଲେ ଓ ବାଟଯାକ ସାବଧାନତାର ସହିତ ଖେଳଣାଗୁଡ଼ିକୁ ସାଇତି ରଖି ଜାହାଜ ଯୋଗେ ବମ୍ବେରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ।

◆◆◆

ପୁଣି ଯେରବାଡ଼ା ମନ୍ଦିରରେ

ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରୁ ଫେରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୩୧ ଡିସେମ୍ବର ୨୮ ତାରିଖରେ ବମ୍ବେରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାକୁ ବିରାଟ ଜନତା ଉପସ୍ଥିତ ଥାଏ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ,''ମୁଁ ଶୂନ୍ୟ ହସ୍ତରେ ଫେରିଛି, କିନ୍ତୁ ଦେଶର ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ତଳେ ପକାଇ ନାହିଁ ।'' ଭାରତରେ ପାଦ ରଖି ବାପୁ ଜାଣିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ଚାରିମାସ ଅନୁପସ୍ଥିତି କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଦେଶ ଅବସ୍ଥାରେ ଅନେକ ଅଧୋଗତି ଘଟିଛି । ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବାକୁ ବମ୍ବେ ଆସୁଥିବା ବାଟରେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇଛି । ଏହାର ଦୁଇଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ମୁସଲମାନ ନେତା ଶେରୱାନୀ ଗିରଫ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ଜେଲ୍‌ରେ । ସମସ୍ତେ ଆଶଙ୍କା କରୁଥାନ୍ତି ଯେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଅତିଶୀଘ୍ର ଗିରଫ କରାଯିବ । କାରଣ ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ଇଟାଲୀୟ କାଗଜ ତାଙ୍କର ଏକ କପୋଳକଳ୍ପିତ ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁ ଛାପିଥାଏ । ଏହି ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁ ଅନୁସାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ ଯେ ଭାରତରେ ସେ ତୁରନ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମକୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବେ ଓ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ହଟେଇବେ । ଏ ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁଟି ଜାଲ୍ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅବଶ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଦ୍ୱାରା ଜଣେଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଦେଶବାସୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଏକ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ଚାରିମାସ ପୂର୍ବରୁ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ଲଣ୍ଡନରେ ଇଂରେଜ ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଭାରତର ଦାୟିତ୍ୱ ନୂଆକରି ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ଼ ଉଇଲିଂଡନ୍‌ଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ଜଣେ ବିପଦଜନକ ବିଦ୍ରୋହୀ ମାତ୍ର । ତାଙ୍କୁ ଯଥାଶୀଘ୍ର ଆଣ୍ଡାମାନ ଦ୍ୱୀପକୁ ପଠାଇଦେବା ଦରକାର ବୋଲି ଉଇଲିଂଡନ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଉଇଲିଂଡନ୍ ଥିଲେ ଜଣେ ଦକ୍ଷ ପ୍ରଶାସକ । ଦଣ୍ଡର ମୂଲ୍ୟ ସେ ଭଲ ରକମ ବୁଝିଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ମାରି ପିଟି ସାବାଡ଼ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖିହେବ । ବ୍ରିଟେନ୍‌ରେ ଭାରତ ପାଇଁ ଥିବା ସେକ୍ରେଟେରୀ ଅଫ୍ ଷ୍ଟେଟ୍ ସାର୍ ସାମୁଏଲ୍ ହୋର୍‌ଙ୍କର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା । ସେ ତାଙ୍କର ମହାନତା ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ହୋର୍‌ଙ୍କ କଥା ନ ମାନି ଉଇଲିଂଡନ୍ ନିଜର ଦମନମୂଳକ ଶାସନ ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ହୋର୍‌ଙ୍କୁ ଏଡ଼େଇ ଯାଇ ସେ ବ୍ରିଟେନ୍‌ର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମହାମାନ୍ୟ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ବୁଝାଇବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତି ।

ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଦମନ ନୀତିର ପ୍ରୟୋଗ ସ୍ୱରୂପ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତରେ ଜରୁରୀକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତି ଜାରୀ କରାଯାଇଥାଏ । କାରଣ ଏହିସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଖଜଣାବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ ତେଜିଥିଲା । ଜରୁରୀକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଲୋକଙ୍କ ଘର ଜବତ, ବ୍ୟାଙ୍କ ଜମା ଜବତ, ସମ୍ପତ୍ତି ବାଜ୍ୟାପ୍ତ, ବିନା ୱାରେଣ୍ଟରେ ଗିରଫ,

ବିଚାରାଳୟକୁ ଯିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ରଦ୍ଦ ପ୍ରଭୃତି ଦମନମୂଳକ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଇଥାଏ । ରାଜନୈତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କୁ ଭାଙ୍ଗିଦେବା, ପିକେଟିଂ ଓ ବଏକଟ୍‌କୁ ନିଷେଧ କରିବା ପୋଲିସ୍ କ୍ଷମତାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ପହଞ୍ଚିବାର କେଇଘଣ୍ଟା ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏ ଖବର ସବୁ ମିଳିଗଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ସଭାରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଦୁଇଲକ୍ଷ ଲୋକ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ଲାଉଡ୍‌ସ୍ପିକର ଆସିଯାଇଥାଏ । ବାପୁ କହିଲେ ଯେ ଆମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ବଡ଼ଲାଟ ଆମକୁ ଅନେକ ବଡ଼ଦିନ ଉପହାର ଦେଇଛନ୍ତି । ‘‘ପୂର୍ବ ସଂଗ୍ରାମରେ ଲୋକେ ଲାଠି ଖାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ, ଏଥର ସେମାନଙ୍କୁ ଗୁଳି ମିଳିବ ।’’ ବାପୁ ତାଙ୍କର କ୍ରୋଧ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି କହିଲେ, ‘‘ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଏଥର ମୁଁ ଦଶଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ବଳି ଚଢ଼ାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।’’

ଏହାପରେ ଜରୁରୀକାଳୀନ କଠୋର ଅର୍ଡ଼ିନାନ୍ସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ଯେ, ଏସବୁ ଅର୍ଡ଼ିନାନ୍ସ ଉଠାଇନେବାକୁ ବା ଅନ୍ତତଃ କୋହଳ କରିବାକୁ ସେ ସରକାରଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବେ । ମାତ୍ର ସରକାର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାର କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଲେ ନାହିଁ । ଦୁଇବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଇର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କ ଶାସନରେ ଥିବା ମିଳାମିଶା ମନୋଭାବ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଯାଇଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଉଇଲିଂଡନ୍‌ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଛିଦିନ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଲା । ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଧମକ ଦେଉଥାନ୍ତି । ବାପୁ ଦେଉଥାନ୍ତି ଅହିଂସା ଆନ୍ଦୋଳନର ଧମକ, ବଡ଼ଲାଟଙ୍କର ଲାଠିଗୁଳିର ଧମକ । ଥରେ ବଡ଼ଲାଟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସେ ହିଂସାତ୍ମକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ହେଉଛି ହିଂସାତ୍ମକ ଆନ୍ଦୋଳନର ଗୋଟିଏ ବିକଳ୍ପ । ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ବାପୁ ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ ସେ ଯାଇ ସରକାରଙ୍କ ଦୁଆର ଖଟ୍‌ଖଟ୍ କରୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବନ୍ଦ ଦୁଆର ଖୋଲୁନାହିଁ । ସେଇଦିନ ଟାଗୋର୍‌ଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ,‘‘ମୁଁ ଆଖିପତା ମୁଦିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲାବେଳେ ମୋର ଆପଣଙ୍କ କଥା ମନେପଡୁଛି । ଯେଉଁ ବଳିଦାନ ଯଜ୍ଞ ହେବାକୁ ଯାଉଛି ସେଥିରେ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଦାନ ଆହୁତି ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରୁହନ୍ତୁ ।’’ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରେରଣାଦାୟକ କବିତା ଦ୍ୱାରା ମତେ ଓ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରନ୍ତୁ । ସେଇଦିନ ରାତିରେ ବାପୁ ଗିରଫ ହୋଇ ଯେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍‌କୁ ଗଲେ । ଦିନଟି ହେଉଛି ୧୯୩୨ ଜାନୁଆରୀ ୩ ତାରିଖ । ଉପରୋକ୍ତ ରହସ୍ୟମୟ ଓ ଦୁର୍ବୋଧ ଧାଡ଼ି ଦୁଇଟି ଆମେ ବିଶେଷ କିଛି ବୁଝିପାରୁନା । ଲେଖିବା ସମୟରେ ବାପୁ ନିଜେ ଏହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହୁଏତ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ନଥିବେ । ପରେ ଯେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍‌ରେ ଯେଉଁ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ତାହା ତାଙ୍କୁ ମରଣ ପାଖରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇଥିଲା । ସେ ନିଜକୁ ବଳି ଦେବାକୁ ଯାଉଥିଲେ ।

ବାପୁଙ୍କ ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ଦୈବକ୍ରମେ କିମ୍ବା ସରକାରଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକ୍ରମେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ୍ ଯେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍‌କୁ ଆସିଗଲେ । ବାପୁଙ୍କୁ ଜଣେ ଉତ୍ତମ ସଙ୍ଗୀ ମିଳିଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କିଛି ସେବା କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଉଲ୍ଲସିତ ହେଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ବାପୁଙ୍କ ଫଳରୁ ଚୋପା ଛଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମହୁପାଣି ଲେମ୍ବୁ ସର୍ବତ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି ।

ସେତେବେଳକୁ ବାପୁଙ୍କର ଦି'ଟା ଖଣ୍ଡେ ଦାନ୍ତ ଥାଏ । ତାକୁ ଖୁଣ୍ଟିଖାଣ୍ଟି ସଫା କରିବାକୁ ସେ ଘଣ୍ଟାଏ ଖଣ୍ଡେ ସମୟ ନିଅନ୍ତି ! ଏହା ଦେଖି ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କୁ ବଡ଼ କୌତୁକ ଲାଗେ । ଥରେ କ'ଣ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଦେଲେ, "ମୁଁ ତମକୁ ଅନଶନ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେଉଛି ।" ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ,"ଯଦି ମୁଁ ଅନଶନ କରେ, ତେବେ ସେମାନେ ମତେ ମରିବା ପାଇଁ ଛାଡ଼ିଦେବେ । ଯଦି ଆପଣ ଅନଶନ କରନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ସମସ୍ତେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିବେ ।" ଠୋକ୍‌ଠୋକ୍ କଥା । ଜେଲ୍‌ରେ ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଅନେକ ଚିଠି ଆସେ । ସେ ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତି । ଥରେ ଜଣେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଅସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ଜଣାଇବା ହେବେ । ବାପୁ ଚିଠିଟି ପଢ଼ନ୍ତେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ କହିଲେ,"ଲେଖିଦିଅନ୍ତୁ, ଆଖି ବନ୍ଦ କରି ରୁହ" । କାହା ଠାରୁ କିପରି ଉତ୍ତର ମିଳିବ ସେ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନବର୍ତ୍ତାଙ୍କର କିଛି ଅନୁମାନ ଥାଏ । ତେଣୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ ଏପରି ସମସ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେହି ଭୁଲ୍‌ରେ ବି ପରାମର୍ଶ ମାଗିବାକୁ ସାହସ କରିବେ ନାହିଁ । ହେଲେ ବାପୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅସୁବିଧା ଧାନ ଦେଇ ଶୁଣନ୍ତି । ଯେତିକି ଧାନ ଦିଅନ୍ତି ସେ ବଡ଼ଲାଟମାନଙ୍କ କଥାକୁ । ବାପୁ ଅବଶ୍ୟ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ କହିବା ଭଳି ଉତ୍ତର କଦାପି ଦେଇ ନଥିବେ । ସେ କି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଖୁବ୍ କୌତୁହଳ ହେଉଛି ! ଆମ କାମରେ ଆସିପାରେ !

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେରବାଡ଼ାରେ ରହିବାର ଦୁଇମାସ ପରେ ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଆସି ବାପୁ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ତିନିଜଣଙ୍କର ସମୟ ସୁଖରେ କଟିଲା । ନାନା ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆଲୋଚନା ହୁଏ । ସେ ସବୁକୁ ଦେଶାଇ ଡାଏରୀ ଆକାରରେ ଟିପି ରଖିଛନ୍ତି । ସେ ଥରେ ଦିନକର ଆଲୋଚନାକୁ ଏହିପରି ଟିପିଛନ୍ତି - ମୁଁ ବାପୁଙ୍କୁ କହିଲି ଯେ ଜେଲ୍ ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟଙ୍କ ଅବହେଳାରୁ ଜଣେ ବାଳକର ମୃତ୍ୟୁ ମତେ ଉତ୍ୟକ୍ତ କରିଛି । ବାପୁ କହିଲେ, ଚାକିରୀରେ ପଶିଲେ ଲୋକଙ୍କ ଅନୁଭୂତି ବଧିରା ହୋଇଯାଏ । ମୁଁ କହିଲି, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜେଲ୍‌ରେ ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟଙ୍କୁ ମୁଁ ଜାଣେ । ସେ ଜଣେ ଖରାପ ଲୋକ କିନ୍ତୁ ଅସୁସ୍ଥ ରୋଗୀଙ୍କ ଯତ୍ନ ନିଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦରଦ ଅଛି, ପ୍ରତିଦିନ ରୋଗୀ କଏଦୀଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ବାପୁ କହିଲେ,ତା'ର କାରଣ ସେ ଜଣେ ମଦ୍ୟପ । ମଦୁଆଙ୍କର କୋମଳ ଅନୁଭୂତି ବଞ୍ଚିଥାଏ ! ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ୍ ଦେଶାଇଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ - ହୃଦୟକୁ କୋମଳ ରଖିବା ପାଇଁ ମଦ ପିଇବ ନାହିଁ ! ବାପୁ କହିଲେ - ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଗପରେ ଅଛି, ହତ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ଜଣେ ଲୋକ ମଦ ପିଇଲା, ମାତ୍ର ହତ୍ୟା କରିବାର ହିମ୍ମତ ତା'ର ଆସିଲା ନାହିଁ । ତା' ପରେ ସେ ସିଗାରେଟ୍ ଟାଣିଲା, ଫଳରେ ତା'ର ଅନୁଭୂତି ବଧିରା ହୋଇଗଲା । ମଣିଷର ବୁଦ୍ଧି ଧୂଆଁଳିଆ ହୋଇଗଲେ ସେ ସବୁକାମ କରିପାରେ ।

ମଦୁଆ ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଖରାପ ଲୋକ କହିଥିବେ । ବାପୁ ମଧ ମଦ ସପକ୍ଷରେ ପଦେ କହିଛନ୍ତି ସେ କଥା ଜାଣି ମଦ୍ୟପମାନେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ସର୍ବୋପରି ଦେଶାଇଙ୍କୁ ପଟେଲଙ୍କ ଉପଦେଶଟି ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ । ଜନସଂଖ୍ୟାକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ

ରଖିବା ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବାପୁ ସେତେବେଳକୁ ସଚେତନ ହେଲେଣି । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ ଦ୍ୱାରା ଜନନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେରବାଡ଼ାରେ ଅନେକଥର ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି ।

ଯେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍ ଭିତରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପଠାଇ ବାପୁ ସାରବରମତୀ ଆଶ୍ରମ ଚଳାଉଥାଆନ୍ତି । ଆଶ୍ରମର କଡ଼ା ନିୟମ ମାନି କେତେକାଳ ଆଶ୍ରମବାସୀ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରିପାରିବେ ଭାଳି ଦେଶାଇ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହେଉଥିଲେ । ଆଶ୍ରମର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ରାତି ସାଢ଼େ ତିନିଟାରୁ ଉଠିବାକୁ ହୁଏ । ତା'ହେଲେ ଯାଇ ସେମାନେ ଭୋର ଚାରିଟା ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଇପାରିବେ । ପିଲାମାନେ ଶୋଇବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମୟ ପାଉନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଦେଶାଇ ବାପୁଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲେ । ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ବାପୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ ।

ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ବାପୁଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ଆପାତତଃ ଛୋଟଛୋଟ ଘଟଣା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଯାହା ସେ ନ କରିଥିଲେ ସେସବୁ ଅନ୍ଧକାରରେ ରହି ଯାଇଥାନ୍ତା । ପୂର୍ବରୁ ବାପୁ ସବୁବେଳେ ତିଥିର ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଥିଲେ ଓ କିଏ ତାରିଖ ଉଲ୍ଲେଖ କଲେ ଚିଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ । ଯେରବାଡ଼ାରେ ରହିବା ବେଳକୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ମନୋଭାବ କୋହଳ ହୋଇଥାଏ । ସେ କହୁଥାନ୍ତି ଯେ ୟୁରୋପୀୟ କ୍ୟାଲେଣ୍ଡରକୁ ସାରା ପୃଥିବୀ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ତେଣୁ ଏହାକୁ ଦୂରେଇ ରଖିବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ ।

ଜଣେ କୁଷ୍ଠରୋଗୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇଥାନ୍ତି ଯେ ସେ ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ବ୍ୟାଧି ଭୋଗୁଛନ୍ତି । ଅଶେଷ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାଉଛନ୍ତି । ନିଜ ଜୀବନକୁ ଶେଷ କରି ଦେଇ ପାରିବେ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, ଜଣେ ଲୋକ ଯଦି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ଓ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ସେବା କରି ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଥାନ୍ତି, ତେବେ ଆଉ କୌଣସି ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଉପବାସ ରହି ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜେଲ୍‌ରେ ମିରାବେନ୍ ରହୁଥାନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ଯେ ସେ ଅପରାଧୀଙ୍କ ସହିତ ରହୁଛନ୍ତି । କୌଣସି ଦୁଃଖ ବା ଆପତ୍ତି କରି ଅବଶ୍ୟ ଏପରି ଲେଖି ନଥାନ୍ତି । ବାପୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ଅପରାଧୀ ଶବ୍ଦଟି ଆମ (ସେ ଓ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ) ଅଭିଧାନରୁ ଉଠିଯିବା ଦରକାର । କାରଣ ଆମେମାନେ ସମସ୍ତେ ଅପରାଧୀ । ବାଇବେଲ୍‌ର କାହାଣୀଟି ସେ ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଜଣେ ବେଶ୍ୟାକୁ ଲୋକମାନେ ପଥର ଫିଙ୍ଗି ମାରିବାକୁ ବସିଥାନ୍ତି । ଯୀଶୁ ପହଞ୍ଚିଯାଇ କହିଲେ,"ଯେଉଁ ଲୋକଟି କୌଣସି ପାପ କରିନାହିଁ ସେଇ ପ୍ରଥମେ ଟେକା ଫୋପାଡୁ ।" ଟେକା ଫିଙ୍ଗିବାକୁ ଉଠିଥିବା ସବୁଗୁଡ଼ିକ ହାତ ନଇଁ ଆସିଲା ।

ଶେଷରେ ବାପୁଙ୍କ ଜୀବନର ସେଇ ଘଡ଼ିସଡ଼ି ମୁହୂର୍ତ୍ତ, ସମଗ୍ର ଦେଶର ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ୧୯୩୨ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୦ ତାରିଖ ଦିନ ଏଗାରଟା ବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଆମରଣ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ହରିଜନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ ଗଠିତ ହେଉଥିବାର ନିୟମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦ ଜଣାଇ ସେ ଅନଶନ କଲେ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ ଗଠନ ନିୟମ ସହିତ ହରିଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ଚାଲିଥିବା ସାମାଜିକ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ ଭାବେ ମିଶିଥାଏ । ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଖବରକାଗଜରୁ ଜାଣିଲେ ଯେ ବିଲାତରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ ବିଷୟରେ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ଚାଲିଛି । ସେତେବେଳେ ଅର୍ଥାତ୍ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ,ସାର୍ ସାମୁଏଲ୍ ହୋର୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖି ତାଙ୍କୁ ଚେତାବନୀ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ କରାଗଲେ ସେ ଆମରଣ ଅନଶନ କରିବେ । ଜେଲ୍ ଭିତରେ ରହି ଅନଶନ କରି ସରକାରଙ୍କୁ ଅପ୍ରୀତିକର ପରିସ୍ଥିତିରେ ପକାଇବାକୁ ସେ ଆଦୌ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏପରି ନିୟମର ପ୍ରତିବାଦ ତାଙ୍କୁ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନିମ୍ନବର୍ଗର ଲୋକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅତ୍ୟାଚାର କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ହରିଜନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ କରାଯିବା ଦ୍ୱାରା ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହେବନାହିଁ । ବରଂ ହରିଜନମାନେ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ସମାଜ ଠାରୁ ଯେପରି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ତା ଉପରେ ସରକାରୀ ମୋହର ବାଜିଯିବ ।

ହୋର୍ ବାପୁଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଲେଖିଲେ ଯେ ସରକାର କେବଳ ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି । କୌଣସି ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇ ନାହାନ୍ତି । ନେବା ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତ ବିଚାର କରାଯିବ । ଏ ଚିଠି ପାଇବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମୁଦାୟ ବିଷୟକୁ ପ୍ରାୟ ଭୁଲିଗଲେ । ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ସରକାର ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ କରାଯାଉଛି । ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକ ବେଳେ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଠିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା'ଅଛୁବଙ୍କୁ ଚିରକାଳ ଅଛୁବ କରି ରଖିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା' ହେବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସତର୍କ କରିଦେଇଥିଲେ । ଏପରି ହେଲେ ସେ ଆମରଣ ଅନଶନ କରିବେ ବୋଲି ସେତେବେଳେ କହିଥିଲେ । ଅଗଷ୍ଟ ୧୮ ତାରିଖରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଏହି କଥା ଚେତାଇ ସେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଲେ । ଅନଶନ ସେମାନଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ପୁନର୍ବିଚାର ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ସମୟ ଦେବା । ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମ୍ୟାକ୍‌ଡୋନାଲ୍ଡ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଲମ୍ବା ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ଯେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ଅଛୁବମାନଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଲାଭ ହେବ । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧୀ ଏ ଅନଶନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରୁ ଓହରି ଆସନ୍ତୁ ।

ହରିଜନଙ୍କର ଯେ କିଛି ରାଜନୈତିକ ଲାଭ ହେବ ସେ କଥା ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏହାଠାରୁ ସେ ଆହୁରି ଅନେକ ଅଧିକ କଥା ବୁଝିଥିଲେ ଯାହାକି କୌଣସି ଇଂରେଜ ଲୋକ ବୁଝିବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଇ ନପାରେ । ଅନେକ ଭାରତୀୟ ନେତା ବାପୁ କାହିଁକି ଗୋଟାଏ ସାମାନ୍ୟ କାରଣ ସକାଶେ ଅନଶନ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେଣି ସେ କଥା ବୁଝି ନପାରି ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ ।

◆◆◆

ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଆମରଣ ଅନଶନ

ବାପୁଙ୍କର ଅନଶନ ଖବର ପାଇ ଡେରାଡୁନ୍ ଜେଲ୍ ଭିତରେ ଜବାହରଲାଲ ରାଗିଗଲେ । ବାପୁ ସବୁବେଳେ ରାଜନୀତି ଭିତରେ ଧର୍ମ ଓ ଭାବପ୍ରବଣତା ପୂରାଉଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ଆମର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ନ ଦେଇ ଗୋଟିଏ ଗୌଣ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ନେଇ ଆମରଣ ଅନଶନ କରି ବସିବା ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଅଯୌକ୍ତିକ ମନେହେଲା । ଜେଲ ଭିତରେ ସେ ଖାଲି ଛାଟିପିଟି ହେଉଥାନ୍ତି । ମୁକ୍ତ ଥିଲେ ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଛୁଟି ଯାଆନ୍ତେ ଓ ଉତ୍ତେଜିତ ସ୍ୱରରେ କ'ଣ ସବୁ କହିଥାନ୍ତେ । ବାପୁ ଖାଲି ହସିଥାନ୍ତେ, ଦି ଚାରୋଟି ଶବ୍ଦ କହିଥାନ୍ତେ । ସେତିକିରେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ କ୍ରୋଧ କ୍ରମଶଃ ଶାନ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଜେଲ ଭିତରେ ସେଇ କଥାଟା ଧୀର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ହେଲା । ଦୁଇଦିନ କାଳ ସେ ଉତ୍ତେଜିତ ରହିଲେ । ତାରି ଭିତରେ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ କାଳ୍ପନିକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଥିଲା ।

ନେହରୁ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ତା'ପରେ ମୋ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଗଲା । ମୁଁ ଯେଉଁ ଆବେଗ ଜନିତ ସଙ୍କଟରେ ପଡ଼ିଥିଲି ତାହା ଶେଷ ହେଲା । ମୁଁ ଶାନ୍ତ ହେଲି । ଭବିଷ୍ୟତ ମୋତେ ଆଉ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ଭାବିଲି ଲୋକଙ୍କ ମନୋଭାବ କଳିବାରେ ଅଦ୍ଭୁତ ଦକ୍ଷତା ଥିବା ବାପୁ ଠିକଣା ସମୟରେ ଠିକଣା କର୍ମପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଯାହା କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାହା ସିନା ଅସମ୍ଭବ ମନେ ହେଉଛି ମାତ୍ର ତାହା ବିରାଟ ସଫଳତା ଆଣିପାରେ... ।

ବାପୁଙ୍କ ଅନଶନ ସାରା ଦେଶରେ ଯେଉଁ ଭୂକମ୍ପ ସୃଷ୍ଟି କଲା ସେ ଖବର ଜେଲଖାନାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ''ମୁଁ ଭାବିଲି ୟେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍‌ରେ ଯେଉଁ କ୍ଷୁଦ୍ରକାୟ ଲୋକଟି ବନ୍ଦୀ ହୋଇଛି ସେ କି ବିରାଟ ଯାଦୁକର । ଲୋକଙ୍କ ହୃଦୟ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିବା ପାଇଁ କେତେବେଳେ କେଉଁ ଜାଗାରେ ଟିପିବାକୁ ହେବ ତାହା ସେ ଭଲକରି ଜାଣନ୍ତି ।'' ଏଇ ଧାଡ଼ି କେତୋଟି ନେହରୁ ତାଙ୍କ ଡାଏରୀରେ ଟିପିଲେ ।

ନେହରୁ ଛଟପଟ ହେଲେ, ତା'ପରେ ଶାନ୍ତ ହେଲେ, ତା'ପରେ ବାପୁଙ୍କ ପାଖରୁ ଗୋଟିଏ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଆସିଲା । ''ଏଇସବୁ ଉତ୍କଣ୍ଠାପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିନମାନଙ୍କରେ ତମେ ମୋ ମାନସ ଚକ୍ଷୁରେ ନାଚୁଥାଅ । ତୁମର ମତାମତ ଜାଣିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଉଦ୍‌ବେଗର ସହିତ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛି ।'' ନେହରୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍‌ରେ ଜବାବ୍ ଦେଲେ, ''ଆପଣଙ୍କର ଅନଶନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଶୁଣି ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲି । ମାତ୍ର ଅବଶେଷରେ ମତେ ସବୁ ଭଲ ମନେହେଉଛି ଓ ମୁଁ ମୋର ଶାନ୍ତି ଫେରିପାଇଛି ।'' ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ବାପୁ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଅନଶନ ସଙ୍କଳ୍ପ ତ୍ୟାଗ କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନାହିଁ । ଏହା ଏକ ସୁଯୋଗ

ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏ ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପୁରୁଷ ଭିତରେ, ବରଂ ଅନେକ ପୁରୁଷ ଭିତରେ ମାତ୍ର ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଥରୁଟିଏ ମିଳେ । ଏଇ ଚିଠିରେ ୟେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍‌ରେ ଥିବା ବିରାଡି ପରିବାର କଥା ବାପୁ ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କୁ ଜଣାଇବାକୁ ଭୁଲି ନଥାନ୍ତି । ଇତିମଧରେ ବିରାଡ଼ି ପରିବାରର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଥାଏ । ପ୍ରସବର ଦୁଇ ତିନି ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ମାଆ ବିରାଡିଟି କିପରି ଆସି ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଘଷି ହେଲା ଓ ତାଙ୍କଠୁ ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଉଁସା ଲୋଡ଼ିଲା ସେ କଥା ସେଇ ସଙ୍କଟଜନକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମଧ ସେ ବିଷୟ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥାଏ ।

କୋଡ଼ିଏ ତାରିଖ ରାତି ଦୁଇଟାରେ ଶଯ୍ୟାତ୍ୟାଗ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ‘‘ଆଜି ମଙ୍ଗଳବାର । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୋର ତିନିଟା । ଖରାବେଳେ ମୁଁ ଅଗ୍ନି ପରୀକ୍ଷା ଭିତରକୁ ଯିବି... ଯଦି ମୋର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଆପଣ ଅନୁମୋଦନ କରୁଥାନ୍ତି ତେବେ ମୋତେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବେ । ମୁଁ ବଳ ପାଇବି... ।’’ ସକାଳୁ ଗୀତା ପାରାୟଣ ଚାଲିଥାଏ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । କବି ବାପୁଙ୍କର ଉଦ୍ୟମକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ସମର୍ଥନ କରି ଲେଖିଥାନ୍ତି, ‘‘ଭାରତବର୍ଷର ଏକତା ଓ ସାମାଜିକ ସଂହତି ପାଇଁ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଜୀବନ ତ୍ୟାଗ କରାଯାଇପାରେ । ଆପଣଙ୍କ ଅଲୌକିକ ତପସ୍ୟା କାଳରେ ଆମେମାନେ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଅର୍ପଣ କରି ଆପଣଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରୁଥିବୁ ।’’ କବିଙ୍କର ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରି ବାପୁ ଉଶ୍ୱାସ ହେଲେ ।

ସେଦିନ ଗୋଟିଏ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷଣ ଦେଇ କବିଗୁରୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଛାତ୍ର ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ବାପୁଙ୍କର ଅନଶନର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝାଇଥିଲେ । ଶୋକର ଚିହ୍ନ ସ୍ୱରୂପ ସେ ପିନ୍ଧିଥିଲେ କଳା ପୋଷାକ ।

ବାପୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଶୁଣୁଥିବା ନିଃଶବ୍ଦ ସ୍ୱରର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଳନ କରି ସେ ଅନଶନ କରୁଛନ୍ତି । ଏ ଅନଶନ ଅନ୍ଧକାର ଦୂର କରି ଦିବ୍ୟ ଆଲୋକ ଆଣିଦେବ । ‘‘ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଉପରେ ଯେଉଁ ଓଜନ ଲଦା ହୋଇଛି ଏ ଅନଶନ ତାହା ଦୂର କରିବ ।’’ କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ ଗଠନର ପ୍ରତିବାଦ ଥିଲା ଏ ଅନଶନର ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଯାହାକି ଗଭୀରତର, ଥିଲା ସେ ଯୁଗଯୁଗ ଧରି ଦଳିତ ହୋଇ ଥିବା ଅଚ୍ଛୁବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମାଜର ମନୋଭାବ ବଦଳେଇବା । ସବର୍ଣ୍ଣଙ୍କର କଠିନ ହୃଦୟ କିପରି ତରଳିବ ଓ ସେମାନେ ଅଚ୍ଛୁବଙ୍କୁ ମଣିଷର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବେ ସେ ବ୍ୟାକୁଳତା ବାପୁଙ୍କୁ ପିଲାଦିନୁ ଘାରୁଥିଲା । ଆମରଣ ଅନଶନ କରି ସେ ଉଚ୍ଚଜାତିର ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଜମାଟ ବାନ୍ଧିଥିବା ହୃଦୟକୁ ତରଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ।

ବାପୁଙ୍କ ଆମରଣ ଅନଶନ ଆଜି ଇତିହାସ ହୋଇଥିବାରୁ ଆମ ପକ୍ଷରେ ବୁଝିବା ତାହା ସହଜ ହୋଇଯାଇଛି । ଗୋଟାଏ ସାଧାରଣ କାରଣ ପାଇଁ ବାପୁ କାହିଁକି ଏତେବଡ଼ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଲେ ତାହା ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ସମସାମୟିକ ବନ୍ଧୁ, ସହଯୋଗୀ ଓ ଶୁଭେଚ୍ଛୁ

ଦେଶପ୍ରେମୀ ବୁଝି ନପାରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଧକ୍କା ଲାଗିଥିଲା ତାହା ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଆଜୀବନ ଅନଶନରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ଲଣ୍ଡନ ଯିବାର ଅଳ୍ପଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କର ସହିତ ଭାରତରେ ଥରେ ମାତ୍ର ଦେଖା ହୋଇଥିଲା । ସେ ଯାଏ ଗାନ୍ଧୀ ଭାବିଥିଲେ ଆମ୍ବେଦକର ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ! ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହରିଜନଙ୍କ ସମସ୍ୟାରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଉଛନ୍ତି ଜାଣି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖୁସି ହେଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ଲଣ୍ଡନ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ବାପୁ ଜାଣିଲେ ଆମ୍ବେଦକର ଜଣେ ହରିଜନ । ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ଫରକ୍ ହେଉଛି, ବାପୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କୁ ସବୁବେଳେ ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆମ୍ବେଦକର କେତେବେଳେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି ତ ବେଳେବେଳେ ହରିଜନଙ୍କ ଉତ୍‌ଥାନ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଆନ୍ତରିକତାରେ ସନ୍ଦେହ କରିଛନ୍ତି । ଭାବିଛନ୍ତି ହରିଜନଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତଲବ । ଅଥଚ ବାପୁ ବହୁବାର ଜୋର୍ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବ ଦୂର ହେବା ସ୍ୱରାଜ ଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସବର୍ଣ୍ଣମାନେ ହରିଜନଙ୍କ ଉପରେ ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ଧରି ଯେଉଁ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଥିଲେ ତାହା ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ କ୍ରୋଧ ଜାତ କରିଥିଲା ଓ ବେଳେ ବେଳେ ପ୍ରତିଶୋଧ ପିପାସା ତାଙ୍କୁ ଅଥୟ କରୁଥିଲା । ସବର୍ଣ୍ଣ ଅସବର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ମଧରେ ଅଘୋଷିତ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲେ ଦେଶର କ୍ଷତି ହେବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝିଥିଲେ । ତା'ଛଡ଼ା ଦୁଇଗୋଷ୍ଠୀ ମଧରେ ହିଂସା ଦ୍ୱେଷ ରହିଲେ ଆନ୍ତରିକ ମିଳନ ଅସମ୍ଭବ । ଆନ୍ତରିକ ମିଳନ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ପଦକ୍ଷେପ ଅବଶ୍ୟ ସବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କୁ ନେବାକୁ ହେବ । ମାତ୍ର ଅସବର୍ଣ୍ଣମାନେ ହିଂସା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ ଅଧିକାର ପାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ବାପୁଙ୍କ ସମର୍ଥନ ନ ପାଇବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ବାପୁ ଅବଶ୍ୟ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କର କ୍ରୋଧ ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଥିଲେ । ଥରେ ସେ କହିଥିଲେ, ଆମ୍ବେଦକର ବା ଯେ କୌଣସି ହରିଜନ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଛେପ ପକାଇ ପାରନ୍ତି । ସବର୍ଣ୍ଣମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏତେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଛନ୍ତି ଯେ ଛେପ ପକାଇଲେ ସେମାନଙ୍କର କିଛି ଦୋଷ ହେବ ନାହିଁ ।

ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ସଂରକ୍ଷିତ ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୋଟର ତାଲିକା କରିବାକୁ ଆମ୍ବେଦକର ଦାବି କଲେ । ସେତେବେଳେ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କୁ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବାଆଷଠୀ ବର୍ଷ ବୟସ । ଗାନ୍ଧୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଆମ୍ବେଦକର ଜଣେ ଦୃଢ଼ମନା ଓ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ବ୍ୟାକୁଳ ଯୁବକ । ମାତ୍ର ସେ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ତାହାଦ୍ୱାରା ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ହେବନାହିଁ । ଇଂରେଜମାନେ ବଳପୂର୍ବକ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏକ ଶାସନାଧୀନ କଲେ । ସେତିକି କୃତିତ୍ୱ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କୁଣ୍ଠା ନଥିଲା । ମାତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ, ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାଭାଷୀ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ଲୋକଙ୍କୁ ଏକତା ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବା କୀମ ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ କାନ୍ଧକୁ ନେଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ବାପୁ କରିଛନ୍ତି । କେତେଦୂର ସଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ଅଲଗା । ତେବେ କିଛି ପରିମାଣରେ ସଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି

ନିଶ୍ଚୟ । ହରିଜନ ନେତାମାନେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଆଗରେ ଯେଉଁ ଦାବୀ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଛନ୍ତି, ସେପରି ହେଲେ ତ ଦେଶରେ ଫାଟ ସୃଷ୍ଟି ହେବ । ଯେତେ ଅଧିକ ଫାଟ ହେବ ଦେଶ ସେତେ ଦୁର୍ବଳ ହେବ ଓ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ହୁକୁମ ଜାରୀ କରି ସମ୍ଭାଳିବା ସରକାରଙ୍କୁ ସୁହାଇବ ।

ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧୀ ଦୃଢ଼ ଭାବେ କହିଲେ ଯେ ଭାରତବର୍ଷରେ ହରିଜନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଶୋଚନୀୟ । ଆମକୁ ଏହା ସୁଧାରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏକ୍‌ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ହିନ୍ଦୁ ଭୋଟରଙ୍କୁ ଦି ଭାଗ କରିଦେବାର ମନୋଭାବ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତାର କେତୋଟି ବାକ୍ୟ ଏହିପରି - ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୋଟର ତାଲିକାର ଅର୍ଥ ବର୍ତ୍ତମାନର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟଜନକ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ହେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେବା । ଅଛୁଆଁଙ୍କ ପ୍ରାଣଧାରକ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ମୁଁ ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ମଧ୍ୟ ଚାହେଁନା । ଭାରତବର୍ଷର ବିପୁଳସଂଖ୍ୟକ ହରିଜନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ମୁଁ କରେ ବୋଲି ଦାବି କରୁଛି । ଏ ବିଷୟରେ ହରିଜନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ଭୋଟ ନିଆଯାଏ ତେବେ ମୁଁ ଏକନମ୍ବର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବି ବୋଲି ନିଶ୍ଚିତ (ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଓ ଦୃଢ଼ତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ) । ଭାରତବର୍ଷର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ ଯାଏ ବୁଲି ବୁଲି ମୁଁ କହିବି ଯେ ସଂରକ୍ଷିତ ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ ତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୋଟର ତାଲିକା ଆମର ଘୃଣ୍ୟ ଛୁଆଁ ଅଛୁଆଁ ଭେଦ ଦୂର କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ । ଏହି ଲଜ୍ଜ୍ୟାଜନକ ପରିସ୍ଥିତି ପାଇଁ ସେମାନେ ନୁହନ୍ତି, ରକ୍ଷଣଶୀଳ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଦାୟୀ ।

ଏ କମିଟି ଓ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଜାଣୁ ଯେ ଆଜି ଦଳେ ହିନ୍ଦୁ ସଂସ୍କାରକ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂର କରିବାର ଶପଥ ନେଇଛନ୍ତି । ଶିଖ୍, ମୁସଲମାନ୍, ୟୁରୋପୀୟମାନେ (ଭାରତବର୍ଷରେ) ଯେପରି ଅଛନ୍ତି ସେହିପରି ଚିରକାଳ ଥାଆନ୍ତୁ । ଅଛୁଆଁମାନେ ଯେପରି ଅଛନ୍ତି କ'ଣ ସବୁଦିନେ ସେହିପରି ରହିଥିବେ ? ମୋର ସ୍ପଷ୍ଟମତ, ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପଛେ ମରିଯାଉ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ବଞ୍ଚି ନ ରହୁ ।

ଡକ୍ଟର ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ସମସ୍ତ ସମ୍ମାନ ରହିଛି । ହରିଜନଙ୍କ ଉନ୍ନତି ସେ ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ କାମନା କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଉପରେ ମୋର କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତେବେ ମୁଁ ନମ୍ରତାର ସହିତ ଜଣାଉଛି ଯେ ହରିଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ ଓ ତାଙ୍କର ତିକ୍ତ ଅଭିଜ୍ଞତା ତାଙ୍କ ବିଚାରକୁ ସାମୟିକ ଭାବେ ଢାଙ୍କି ରଖିଛି । ଦେଶର ସମସ୍ତ ହରିଜନଙ୍କ ତରଫରୁ ସେ କହୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଯେଉଁ ଦାବି କରୁଛନ୍ତି ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁଣି କହିଲେ ସବର୍ଣ୍ଣ, ଅସବର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ଭୋଟର ତାଲିକା ହେଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗାଆଁରେ ଦୁଇଟି ତାଲିକା ରହିବ । ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ସବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାର୍ଥୀମାନେ ହରିଜନଙ୍କ ପାଖକୁ ଭୋଟ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ଯାଆନ୍ତୁ । ମାତ୍ର ଦୁଇଟି ତାଲିକା ହେଲେ ଏପରି ହେବ ନାହିଁ । ଉପସଂହାରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ''ମୁଁ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ଘୋଷଣା କରୁଛି ଯେ ଯଦି ଏକୁଟିଆ ମୋତେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛିଡ଼ାହେବାକୁ ପଡ଼େ, ତେବେ ମୋର

ଶେଷ ନିଶ୍ୱାସ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଏହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବି ।'' ଯେଉଁମାନେ ବାପୁଙ୍କୁ ଜାଣିଥିଲେ, ଗୋଲଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଏ ଘୋଷଣା ବିଷୟରେ ସଚେତନ ଥିଲେ ସେମାନେ ମାନିଯିବେ ଯେ ଯେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍‌ରେ ଆମରଣ ଅନଶନ କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ଦିଶରେ କାମ କରୁଥିଲେ ଭାରତବର୍ଷର । ଅନେକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତା ଓ ବ୍ୟକ୍ତି [illegible]'ର ବିପରୀତ ଦିଗରେ କାମ କରୁଥିଲେ । ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସବୁ ବିପରୀତମୁଖୀ ଲୋକମାନେ ଏକାଠି ହୋଇଗଲେ । କିଏ କହିଲା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମୁସଲମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ସେଥିପାଇଁ ମୁସଲମାନ ନେତା ଅଛନ୍ତି । ଏହିକଥା ଭାରତୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍, ଗଡ଼ଜାତ ରାଜା ଓ ହରିଜନ ନେତାମାନେ କହିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କୁହାଗଲା - ଆପଣ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ନେତାଭାବେ ଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କହନ୍ତୁ । ଏ କଥା କୌଣସି ଇଂରେଜ ଅଫିସର କହିଲେ ନାହିଁ, ଭାରତୀୟ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ କହିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସବୁ ସହିଲେ, କିନ୍ତୁ ହରିଜନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆସିବାରୁ ତାଙ୍କର ଉଗ୍ରରୂପ ଦେଖାଇଲେ । ବୈଠକ ସରିବାର କିଛିଦିନ ପରେ ଲଣ୍ଡନ ଠାରେ ଜଣେ ଆମେରିକାନ୍ ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ - ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକର ଏଇ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିନଟି ମୋ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ନୈରାଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଦୁଃଖର ଦିନ ।

କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସ୍ୱାଧୀନତା ହେଉଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରଥମେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏକ ଜାତୀୟ ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ଶୁଦ୍ଧ, ପବିତ୍ର ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ କୌଣସି ହିସାବ କିତାବ କରିବାକୁ ହୁଏନି । ଦେଶର, ପୃଥିବୀର, କଲ୍ୟାଣ ଯୋଜନା ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ଆସିଥାଏ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମୋହନଙ୍କର ଅଛୁଆଁ ପିଲାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦରଦ ଓ ମୁସଲମାନ ବାଳକଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତା ବିଷୟକୁ କେବଳ ବୁଦ୍ଧିରେ ବୁଝି ହେବନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ତାଙ୍କୁ ମହାତ୍ମା ହେବାର ବହୁପୂର୍ବରୁ ଜଣେଇ ଦେଲା ଯେ ହରିଜନ, ମୁସଲମାନ ଓ ଗଡ଼ଜାତ ଲୋକଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନ ନେଲେ ଭାରତବର୍ଷର ଗୋଟିଏ ଦେଶ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ଜୀବନଯାକ ଅକ୍ଲାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କଲେ । ହରିଜନ ଓ ଗଡ଼ଜାତ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝେଇ ପାରିଲେ । ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ପାକିସ୍ଥାନ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯଦି ୧୯୩୨ରେ ଆମରଣ ଅନଶନ କରି ନଥାନ୍ତେ ଓ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ହୃଦୟ ଆଂଶିକରୂପେ (ଓ ସାମୟିକ ପାଇଁ) ତରଳି ନ ଥାନ୍ତା ତେବେ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଅଛୁଆମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପାକିସ୍ଥାନ ପରି ଗୋଟଏ ନୂଆ ଦେଶ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ହରିଜନ ନେତାଙ୍କୁ ଏ ଦିଗରେ ମତାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ସଫଳ ହେଲେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ହରିଜନଙ୍କ ସମସ୍ୟାରେ ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିବା, ଏତେ ଘାରି ହେବା ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ରାଜଗୋପାଳଚାରୀଙ୍କୁ ଖଟ୍‌କା ଲାଗୁଥିଲା । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂର କରିବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କଂଗ୍ରେସ ୧୯୨୦ରୁ ଗ୍ରହଣ କଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ନେତା ହେବା ପରେ । ସେ ଯାଏ ଅଛୁଵଙ୍କ

ସମସ୍ୟା କୌଣସି ନେତାଙ୍କୁ ଘାରି ନଥିବା ବିସ୍ମୟକର କଥା । କେହି ଭାବିପାରୁ ନଥିଲେ ଯେ ଇଂରେଜମାନେ ଯଦି ଭାରତ ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ ବାହାରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ହରିଜନ ନେତାମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇଥାନ୍ତେ । କହିଥାନ୍ତେ, ଆମକୁ ଏଇ ନୃଶଂସ, ଅତ୍ୟାଚାରୀ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଜିମା ଛାଡ଼ି ଆପଣମାନେ ଯାଆନ୍ତୁ ନାହିଁ । ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଐତିହାସିକ ଅନଶନ ସରିଯାଆନ୍ତେ ୧୯୩୩ରେ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ତାହା ବିସ୍ମୟଜନକ । ସେ କହିଥିଲେ, ବାମ, ଡାହାଣ କୁଆଡ଼େ ନ ଚାହିଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂରୀକରଣ ଓ ହରିଜନଙ୍କ ସମସ୍ୟାରେ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଖଟାନ୍ତୁ । ଆମ୍ବେଦକର ମଧ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଏଇ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଟିକିଏ ସ୍ୱାର୍ଥ ଥାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଆଣ୍ଡୃଜ୍‌ଙ୍କ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପର ସଦ୍‌ଚିନ୍ତା ଅତି ମୂଲ୍ୟବାନ । ବାପୁ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ୧୯୩୩ ପରେ ଅନେକ କାମ କଲେ କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଖଟେଇଲେ ନାହିଁ । ହରିଜନ ସମସ୍ୟା, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଭେଦଭାବ ହଟାଇବା ଦିଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ବିନିଯୋଗ କରିଥିଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଞ୍ଚ ଦଶ ବର୍ଷ (ଧରାଯାଉ) ବିଳମ୍ବରେ ମିଳିଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏକତା ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧିବାର ବାପୁଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସଫଳ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଫଳରେ ଆଜି ସବର୍ଣ୍ଣ, ଅସବର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ମଧରେ ଯେଉଁ ହଣାକଟା ଚାଲିଛି, ସାରା ଦେଶରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ହିଂସା ଓ ଅସହିଷ୍ଣୁତା ଲାଗି ରହିଛି ତାହା ହୁଏତ ଏତେ ଉଗ୍ରଭାବେ ଘଟୁ ନଥାଆନ୍ତା । ହରିଜନ ସମସ୍ୟା ସହିତ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ବାପୁ ଧାନ ଦେଇଥାନ୍ତେ । ଏହା ପରୋକ୍ଷରେ ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ନେଇଥାନ୍ତା - ଯେଉଁକଥା କେବଳ ବାପୁ ବୁଝିଥିଲେ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଆଣ୍ଡୃଜ୍ ଅଛୁଆଁଙ୍କ ସମସ୍ୟାରେ ମାତିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଉସ୍‌କାଇଲେ ବୋଲି ୧୯୨୦ରୁ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲୋକେ ଫୁସ୍‌ଫାସ୍ ହେଲେ । ଏଥିରେ କୌଣସି ସତ୍ୟତା ନାହିଁ । ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ମତାଇ ଥାଆନ୍ତି ତେବେ କ୍ଷତି କ'ଣ ? ଅଛୁଆଁଙ୍କୁ ସମାଜରେ ସେମାନଙ୍କର ନାର୍ଯ୍ୟ ଅଧିକାର ଦେବାକୁ ଅନେକ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଲୋକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ । ଏକଥା ଆଜିର ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକଯୁବତୀ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିବେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ୧୯୨୦ରେ ପରିସ୍ଥିତି ଏଇଭଳି ଥିଲା । ୧୯୨୦ରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂର କରିବାର ଯେଉଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଂଗ୍ରେସ ନେଲା, ସେଥିରେ ଅନେକ କଂଗ୍ରେସବାଲାଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତା ନଥିଲା । ବାପୁଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଓ ତାଙ୍କରି ଠାରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ଗୁଜୁରାଟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ୧୯୨୦ ଅକ୍ଟୋବରରେ ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲା ଯେ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଛୁଆଁ ପିଲାଙ୍କୁ ବର୍ଜନ କରିବ ତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବନାହିଁ । ଖବରକାଗଜରେ ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦ ହେଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ପ୍ରତିବାଦ ପତ୍ରର ସୁଅ ଛୁଟିଲା । ଏହାର ଉତ୍ତର ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର ଗୁଜୁରାଟୀ ପତ୍ରିକା ନବଜୀବନରେ ଦେଲେ । କହିଲେ - ମତେ ସମସ୍ତେ ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି ଯେ, ଅଛୁଆଁ ପିଲାଙ୍କୁ ମୁଁ ସ୍କୁଲ୍‌ରେ ପୁରାଇଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ବିଫଳ ହେବ । ମୋ ଭିତରେ

ଯଦି ସାମାନ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବପଣ ଥାଏ ତେବେ ଏପରି ସ୍ୱରାଜକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାର ଶକ୍ତି ଈଶ୍ୱର ମୋତେ କୃପା ପୂର୍ବକ ପ୍ରଦାନ କରିବେ । ଏମିତି ଥାପଡ଼ ମାରିବା ଭଳି ଉତ୍ତର ବାପୁ ହିଁ ଦେଇପାରନ୍ତି । ନବଜୀବନ ଲେଖାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଥିଲେ ଯେ ସିନେଟ୍ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ତାଙ୍କର କିଛି ହାତ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏ ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ସେ ସ୍ୱାଗତ କରନ୍ତି । ସିନେଟ୍ ଯଦି ଏଇ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇ ନଥାନ୍ତା ତା' ହେଲେ ଅଧର୍ମର ଭାଗୀଦାର ହୋଇଥାନ୍ତା । [illegible] ବିଷୟକୁ ନେଇ ବହୁତ ତମ୍ଭିତୋଫାନ୍ ହେଲା ମାତ୍ର ଏପରି ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସର୍ବଦା ଅଟଳ ରହନ୍ତି । ଆଣ୍ଡୃଜ୍ ନାଟର ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ବୋଲି ଯେଉଁ ଗୁଜବ ବ୍ୟାପୁଥାଏ ଗାନ୍ଧୀ ତା'ର କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଆଣ୍ଡୃଜ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିଲେ -

ପ୍ରିୟତମ ଚାର୍ଲି,

.... ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ କଥା ନ କହି ରହି ପାରୁନାହିଁ । ମୋର ପଦକ୍ଷେପକୁ ଗୁଜୁରାଟରେ ଦୁର୍ବଳ କରିଦେବାର ଚେଷ୍ଟା ଚାଲିଛି । କୁହାଯାଉଛି, ଅଛୁଆଁଙ୍କୁ ନ୍ୟାୟ ପ୍ରଦାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମୁଁ ହିନ୍ଦୁ ହିସାବରେ ନେଉନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟ ପ୍ରଭାବ ଯୋଗୁ ନେଇଛି । ମୁଁ ଜାଣେ ଏସବୁ ବାଜେ କଥା । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା ଜାଣିବା ପୂର୍ବରୁ ଏ କାମ ମୋର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ସେତେବେଳେ ମୋର ଉପରେ କୌଣସି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟ ପ୍ରଭାବ ନଥିଲା ।

ଅଛୁଆଁଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ୟବହାର ତାଙ୍କୁ କିପରି ପିଲାଦିନୁ ଦୁଃଖ ନେଇଛି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ, ଆଣ୍ଡୃଜ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ - ମତେ ବାରବର୍ଷ ପୂରି ନଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଉକା ନାମକ ଜଣେ ମେହେନ୍ତରର ପିଲା ଆମ ପାଇଖାନା ସଫା କରୁଥାଏ । ମୁଁ ଅନେକ ସମୟରେ ମାଆଙ୍କୁ ପଚାରେ - ଉକାକୁ ଛୁଇଁବାକୁ ମତେ କାହିଁକି ମନା କରାଯାଉଛି । ଯଦି ଦୈବାତ୍ ମୁଁ ଉକାକୁ ଛୁଇଁଦିଏ ମୋତେ ଗାଧୋଇବାକୁ କୁହାଯାଏ ।... ପିତାମାତାଙ୍କ କଥାକୁ ମୁଁ ସବୁବେଳେ ମାନୁଥିଲି, କିନ୍ତୁ ଉକା ବ୍ୟାପାରରେ ମା'କୁ କହୁଥିଲି - ଉକାକୁ ଛୁଇଁବା ପାପ ବୋଲି ମନେ କରିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲ ।

... ସ୍କୁଲ୍‌ରେ ମୁଁ ଜାଣିଶୁଣି ଅଛୁଆଁ ପିଲାକୁ ଛୁଉଁଥିଲି ଓ ଏକଥା ବାପାମାଆଙ୍କୁ ଲୁଚାଇ ନଥିଲି । ମାଆ କହେ, ଅଛୁଆଁ ପିଲାଙ୍କୁ ଛୁଇଁବା ପରେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ପିଲାକୁ ଛୁଇଁଦେଲେ ଦୋଷ କଟିଯାଏ । ମାଆ ପ୍ରତି ମୋର ସମ୍ମାନ ହେତୁ ମୁଁ ସେପରି କରେ ମାତ୍ର ଏପରି କିଛି ଧର୍ମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଉପରେ ମୋର ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ ନଥାଏ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ଅଛୁଆଁଙ୍କ ସହିତ ବାପୁଙ୍କର ମିଳନର ଅନେକ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି । ହାଡ଼ି ଓ ମେହେନ୍ତରଙ୍କ କାମ ହୀନ ନୁହେଁ ବୋଲି ଦେଖାଇବାକୁ ସେ ନିଜେ ରାସ୍ତା ଝାଡ଼ିଲେ ଓ ପାଇଖାନା ସଫା କଲେ । ତାଙ୍କ ଦେଖାଦେଖି ସବୁ ଆଶ୍ରମବାସୀ । ଜଣେ ଅଛୁଆଁ ଜାତିର ଲୋକ ସହିତ ଆମରି ଓଡ଼ିଶାରେ ବାପୁଙ୍କର ବଡ଼ କରୁଣ ଓ ଗଭୀର ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଥିଲା । ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ନିଜେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ୧୯୨୭ରେ ସେ ବୋଲଗଡ଼ ଆସିଥାନ୍ତି । ଆଣ୍ଡୃଜ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି (ସେହି ଆଣ୍ଡୃଜ୍

ଏସବୁ ବ୍ୟାପରରେ ସବୁ କଥାର ସାକ୍ଷୀ !) ଅଣ୍ଟା ନଇଁ ଯାଇଥିବା ନୀଚଜାତିର ବୁଢ଼ାଟିଏ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଦାନ୍ତରେ ତିରଣ ଧରି ବାପୁଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ ହେଲା । ତା'ପରେ ଦୁଇହାତ ଯୋଡ଼ି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ କିଛି ସମୟ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଚାଲିଯିବାକୁ ବସିଲା । ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ବାପୁଙ୍କ ଛାତି ଫାଟି ଯାଉଥାଏ । ତା' ପାଖକୁ ଯାଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ବୁଝିଲେ ଛଅମାଇଲ ଦୂରରେ ତା'ର ଗାଁ । ସେ ମୁଣ୍ଡରେ ବିଡ଼ା କାଠ ବୋହି ବିକିବାକୁ ଆସିଥିଲା । ଶୁଣିଲା ବାପୁ ଆସିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଲା । ବାପୁ ପଚାରିଲେ, ଦାନ୍ତରେ କୁଟା କାମୁଡ଼ିଥିଲ କାହିଁକି ? ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ବାପୁଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରିବା ପାଇଁ । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ଏ କଥା ଶୁଣି ଲଜ୍ଜ୍ୟାରେ ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ କଲି ।''

ଲୋକଟି ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ବାପୁ ଜାଣିଲେ ସେ ଦେଶୀମଦ ପିଇଛି ଓ ଶୁଖା ମାଂସ ଖାଇଛି । ଏଇଟା ସେମାନଙ୍କ ଚଳଣି । ବାପୁ ପଚାରିଲେ - ମତେ କିଛି ଦବ ? ଏହା ଶୁଣି ଲୋକଟି ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋଲିଥିବା ତମ୍ବା ପଇସା ଖୋଜିଲା । ବାପୁ କହିଲେ - ପଇସା ନୁହେଁ, ସେ କିଛି ଅଧିକ ମାଗୁଛନ୍ତି । ଏହାଶୁଣି ବୁଢ଼ା ଆଗ୍ରହରେ ରାଜି ହୋଇଗଲା । ବାପୁ ଯାହା ମାଗିବେ ଦବ । ବାପୁ ମାଗିଲେ ଏଣିକି ପୃଥିବୀର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସାମନାରେ ଦାନ୍ତରେ ତିରଣ ଧରି ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ ହେବୁ ନାହିଁ । ଏଇଟା ମଣିଷର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ହାନୀ କରେ । ଆଉ କେବେ ହେଲେ ମଦ ପିଇବୁ ନାହିଁ କି ଶୁଖା ମାଂସ ଖାଇବୁ ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ହନ୍ଦୁଧର୍ମ ବିରୋଧୀ । କୌଣସି ସଭ୍ୟ ଲୋକ ଶୁଖା ମାଂସ ଖାଏନା । ବାପୁଙ୍କର ପ୍ରଥମ ମାଗୁଣି ବିଷୟରେ ଲୋକଟି କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ମାନିନେଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ମାଗୁଣି ବିଷୟରେ କହିଲା, ମଦ, ମାଂସ ନ ଖାଇଲେ ଜାତିଭାଇମାନେ ତାକୁ ବାଛନ୍ଦ କରିବେ । ବାପୁ କହିଲେ, ତେବେ ବାଛନ୍ଦ ହୋଇ ରହ । ଯଦି ଦରକାର ପଡ଼େ ଗାଁ ଛାଡ଼ିଦେ । ଦଳିତ, ଅବହେଳିତ ଲୋକଟି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଗଲା । ଡିସେମ୍ବର ୧୯୨୭ରେ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ ପତ୍ରିକାରେ ଏହି ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି - ଯଦି ଲୋକଟି ଏହି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ରଖିଥାଏ ତେବେ ତା'ର ଦାନ ମତେ ମୋର ବଦାନ୍ୟ ଦେଶବାସୀ ଦେଉଥିବା ପ୍ରଚୁର ଧନରତ୍ନ ଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ ।

ତ୍ରାଭାଙ୍କୋର ରଜ୍ୟର ଗୋଟିଏ ସହରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସାଇ ରାସ୍ତାରେ ହରିଜନ ଯିବା ଆସିବା ନିଷେଧ ଥାଏ । ମୁସଲମାନ ଯିବେ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଯିବେ, କୁକୁରମାନେ ଅବାଧରେ ଯିବା ଆସିବା କରିପାରିବେ କିନ୍ତୁ ଅଛୁବଙ୍କୁ ବାରଣ । ସରକାର ମଧ ଏଇ ଅନ୍ୟାୟ ନିୟମର ସମର୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି । କେବଳ ଗୋଟିଏ ସହରରେ କାହିଁକି ସାରା ଦେଶରେ ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବ ବିଷ ଯେଭଳି ଭାବେ ଚରିଯାଇ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜକୁ ନେଳି ପକାଇଥାଏ ତାକୁ କେଉଁ ନୀଳକଣ୍ଠ ପାନ କରିବେ ? ୧୯୨୪ରେ ଗାନ୍ଧୀ ତ୍ରାଭ୍ରାଙ୍କୋରରେ ପ୍ରଚଳିତ ଏଇ ଅନ୍ୟାୟ ନିୟମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କଲେ । ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଲୋକେ ପ୍ରଥମେ ଆଦୌ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ କି ସରକାର ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ତିନି ମାସର ଘୋର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପରେ ସରକାର ଏହି ଅନ୍ୟାୟ ନିୟମକୁ ଆଂଶିକ ଭାବେ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେଲେ ।

ଛୁଆଁଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବ ଏକ ସାମାଜିକ ବ୍ୟାଧି । ଏ ବ୍ୟାଧି କିପରି ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଓ ସମାଜକୁ ଗ୍ରାସ କଲା ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା କଷ୍ଟକର । ମାତ୍ର ଏଥିପାଇଁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମକୁ ଦାୟୀ କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ବାପୁ ଏ କଥା କହିବା ସହିତ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଯଦି କିଏ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତାର ମୂଳ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିଦିଏ ତେବେ ସେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିବେ । ୧୯୧୭ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସବର୍ଣ୍ଣ, ଅସବର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ଏକ ବଡ଼ ସଭା ଗୁଜୁରାଟରେ ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଅନେକ ନେତାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସରକାରଙ୍କ ପୋଲିସ୍‌ମାନେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ଏ ସଭାରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ, ''ଯେଉଁଠି ଛଳନା, ମିଥ୍ୟାଚାର ଓ ଅସମାନତା ଥାଏ. କିଛି ଲୋକଙ୍କୁ ଅଛୁଆଁ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଥାଏ, ସେଠାରେ ବିଷ୍ଣୁ ଖୋଦା ବା ରସୁଲ ଉଭେଇ ଯିବେ ।'' ଏହି ସଭାରେ ଗାନ୍ଧୀ ଉଚ୍ଚଜାତିରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଅଛୁଆଁ ରୂପକ ରାକ୍ଷାସୁଣୀକୁ ବିନାଶ କରିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । ଏହି ସଭାରେ ସେ କହିଥିଲେ,''ରାବଣ ଗୋଟାଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ରାକ୍ଷସ ଥିଲା ମାତ୍ର ଏ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ରୂପକ ରାକ୍ଷାସୁଣୀ ରାବଣ ଠାରୁ ବି ଭୟଙ୍କର ।... ନିଗ୍ରୋଙ୍କର ଦାସତ୍ୱ ଠାରୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଅଧିକ ଖରାପ । ଏହି ଧର୍ମ, ଯଦି ଏହାକୁ ଧର୍ମ କୁହାଯାଏ, ଦୁର୍ଗନ୍ଧମୟ ଓ ଏହା ମୋର ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ କରୁଛି । ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।''

''ଏହି ଛଳନା ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୁଁ ଲଢ଼ିବି, ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ଏକୁଟିଆ ଲଢ଼ିବି । ମୁଁ ଏକାକୀ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବି ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ମରିବି ।... ମେହେନ୍ତରଙ୍କ ଠାରୁ ଯେଉଁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ବାହାରେ ତାହା ଶାରୀରିକ ଓ ସହଜରେ ଦୂର କରାଯାଇ ପାରିବ । ମାତ୍ର ଅନେକ ଅସତ୍ୟ ଓ ଛଳନା ବୋଲି ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ମଇଳାକୁ ଧୋଇ ସଫା କରିବା ଅତି କଷ୍ଟକର ।''

... (ଅଛୁଆଁ ଭେଦ ରକ୍ଷା କରିବା ସପକ୍ଷରେ) ରକ୍ଷଣଶୀଳତାକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ମନୁସ୍ମୃତି ବା ଅନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରବାଣୀ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିରର୍ଥକ । ଏଇସବୁ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅନେକ ଶ୍ଳୋକ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ଓ ଆଉ ଅନେକ ଦୁର୍ବୋଧ ।''

ଗାନ୍ଧିଜୀ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରର ନିନ୍ଦା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଦେଶସାରା ସମାଲୋଚନା ହେଲା । ସମାଲୋଚନା ଯେପରି ହେଲା ସେହିପରି ତାଙ୍କର ଅନେକ ସମର୍ଥନକାରୀ ମଧ୍ୟ ବାହାରିଲେ । ସବୁ ପ୍ରାଚୀନ୍ ଶ୍ଳୋକ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ନୁହେଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ । ଗୋଟିଏ ରଚନାରେ ଲେଖିଲେ, ଶ୍ଳୋକ ଓ ଧର୍ମବାଣୀ ବିଚାର ଓ ନୈତିକତାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ନୁହେଁ । ଏ ବାକ୍ୟଟି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ବିଶେଷତଃ ଜଣେ ଗଭୀର ଧର୍ମପ୍ରାଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ଆସିଥିବାରୁ ଅଧିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗୋରା ସରକାର ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଯେପରି ହୀନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିଲେ ଓ ମଣିଷ ପରି ବ୍ୟବହାର କରୁ ନଥିଲେ ତା' ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମନକୁ ବାରମ୍ବାର ଆସୁଥାଏ, ହିନ୍ଦୁମାନେ ତାଙ୍କର କେତେକ ଭାଇଙ୍କୁ ଛୁଅଁନ୍ତି ନାହିଁ ଓ ଯେପରି ହୀନମାନ କରନ୍ତି ସେଇ ପାପର ଫଳ ଭାରତୀୟମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭୋଗୁଛନ୍ତି । ୧୮୯୪ରେ ପ୍ରିଟୋରିଆରେ ଜଣେ

ବାରିକ ମୋହନଙ୍କୁ ଖିଅର କରିବାକୁ ମନା କରିଦେଲା । କାରଣ ସେ ଗୋରା ନୁହନ୍ତି ! ମୋହନଙ୍କୁ କ୍ରୋଧ ଆସିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାଙ୍କ ଛାତି ଭିତରେ ସତେ କି କିଏ ଖେଞ୍ଚିଦେଲା । ଭାରତରେ ବାରିକମାନେ ତ ଅଛୁବମାନଙ୍କୁ ଖିଅର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଫୁଟ୍‌ପାଥିରେ ଚାଲୁଥିବାରୁ ପୋଲିସ୍ ତାଙ୍କୁ ଧକ୍କାଏ ପକାଇଥିବା ବେଳେ ସେଇକଥା ମନେ ପଡ଼ିଥିବ । ଅଛୁବମାନେ କ'ଣ ଆମ ରାଜରାସ୍ତାରେ ମୁଣ୍ଡଟେକି ଚାଲି ପାରନ୍ତି ? ଯଦି ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ କରିଛନ୍ତି, ତେବେ ଭାରତବର୍ଷର ଏକ ପଞ୍ଚମାଂଶ ମଣିଷ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହିନୀମାନ ହେଉଥିବା ବିରୁଦ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ସଂଗ୍ରାମ କରିବା ଉଚିତ୍ ହେବ ନାହିଁ କି ? ବସ୍ତୁତଃ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଥିବା ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଛୁବଙ୍କ ପ୍ରତି କରାଯାଉଥିବା ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିବାଦ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୯୬ରେ ପରିବାରକୁ ନେବପାଇଁ ମୋହନ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ବମ୍ବେରେ ପ୍ଲେଗ୍ ଲାଗିଥାଏ ଓ ତାହା ରାଜକୋଟରେ ବ୍ୟାପିଥିବାର ଆଶଙ୍କା ଥାଏ । ରାଜକୋଟକୁ ପରିଷ୍କାର ରଖିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କମିଟି ଗଢ଼ାଗଲା । ମୋହନ ଏହାର ଜଣେ ସଭ୍ୟ ରହିଲେ । ହରିଜନ ବସ୍ତି ଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ଘରଦ୍ୱାର ଦେଖିବା ଓ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ପାଇଁ ମୋହନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ହରିଜନ ବସ୍ତି ଯିବାକୁ କେହି ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଆଉ ଜଣେ ମାତ୍ର ସଭ୍ୟ ରାଜିହେଲେ । ହରିଜନ ବସ୍ତି ଦେଖି ମୋହନଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ହେଲା, ଉଚ୍ଚଜାତିର ଲୋକଙ୍କ ଘରଦ୍ୱାର ଠାରୁ ତଥାକଥିତ ଛୋଟ ଜାତିର ଲୋକଙ୍କ ଘରଦ୍ୱାର ଲିପାପୋଛା ହୋଇ ଅଧିକ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ! ବାସନକୁସନ ଘଷାମଜା ହୋଇ ଚକ୍‌ଚକ୍ ଦିଶେ । ଡର୍‌ବାନ୍‌ରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ହୋଇଥିବା ଜଣେ ଅଛୁବ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୂତ୍ରପାତ୍ର ସଫା କରିବା ନେଇ ମୋହନ ଓ କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ମଧରେ ଭୀଷଣ ଝଗଡ଼ା ବିଷୟ ଏଠାରେ ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବାକୁ ଚାହୁଁନାହୁଁ । ପୂର୍ବରୁ କହିଛୁ ମୋହନଙ୍କ ପିତୃତୁଲ୍ୟ ବଡ଼ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦାସ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଏତେ ରାଗିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ରୋଜଗାର କରୁଥିଲେ ମଧ ମୋହନ ନିଜ ପରିବାର ପାଇଁ କିଛି ସଞ୍ଚୟ କରୁନାହାନ୍ତି - ଏଇଥିଲା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦାସଙ୍କ କ୍ରୋଧର କାରଣ । ମାତ୍ର ଏହାଠାରୁ ଆହୁରି ବଡ଼ କାରଣ ୧୯୩୨ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶ୍ରୀନିବାସ ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବା ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ଏହି ଚିଠିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥାନ୍ତି - ଚଉଦବର୍ଷ ଧରି ବଡ଼ଭାଇ ମୋତେ ଅନ୍ତରରୁ ଦୂର' କଲେ । ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ ମତେ ଗାଳି ଦେଇ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ଚିଠି ପଠାନ୍ତି । ଅଛୁଆଁ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ମିଶିବା ତାଙ୍କ କ୍ରୋଧର କାରଣ ଥିଲା । ମୋହନ ରାଜକୋଟରେ ଅଛୁବଙ୍କ ସାଇରେ ବୁଲିଲେ । ଏ କଥା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦାସଙ୍କୁ କଦାପି ଅଜଣା ନଥିବ । ପୁଣି ଡରବାନ୍ ଘଟଣା କସ୍ତୁରବା ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇଥିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉକ୍ତ ଚିଠିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ମୃତ୍ୟୁର ଛଅମାସ ପୂର୍ବରୁ ବଡ଼ଭାଇ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ମୋହନ ଠିକ୍ ବାଟରେ ଅଛନ୍ତି । ୧୯୧୪ରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦାସଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା ।

୧୯୦୧ରେ ମୋହନ ପୁଣି ଭାରତ ଆସିଥିଲେ ଓ କଲିକତା କଂଗ୍ରେସ

ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ଖାଇବା ବେଳେ ହରିଜନଙ୍କ ଛାଇ ପଡ଼ିଲେ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର କଂଗ୍ରେସୀମାନେ ଅପବିତ୍ର ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ମୋହନ ଏହାର ପ୍ରତିବାଦ କଲେ ମାତ୍ର ଜଣେ ହେଲେ କଂଗ୍ରେସ ସହକର୍ମୀ ତାଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କଲେ ନାହିଁ । ଯଦି କଂଗ୍ରେସର ଅବସ୍ଥା ଏପରି ଥିଲା, ତେବେ ଅଛୁଆଁ ଭେଦ ଦୂର କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କେତେ କଷ୍ଟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ ଭାବନ୍ତୁ । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତବର୍ଷ ମୋହନଙ୍କ କର୍ମଭୂମି ହୋଇ ନଥାଏ । ଭାରତବର୍ଷର ଜାତିଭେଦ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କଲେ । ୧୯୦୫ରେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପନିଅନ୍‌ରେ ଲେଖିଲେ - ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଅଚ୍ଛବ ମଧ୍ୟରେ ସେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଭାରତ ଫେରି ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ଜେଲ୍ ଗଲେ । ଜେଲଖାନାରେ ଖାଦ୍ୟ କୌଣସି ଅଚ୍ଛବ ବନ୍ଦୀ ଛୁଇଁଦେଲେ ସେମାନେ ଖାଉ ନଥିଲେ । ଅଚ୍ଛବଙ୍କ ପାଖରେ ଶୋଉ ନଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଏମାନଙ୍କୁ ଭୀରୁ କହି ଗାଳି ଦେଲେ । ତେଣୁ ୧୯୨୦ରେ କଂଗ୍ରେସ ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବ ଦୂର କରିବାର ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କଲା ତାହା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଉଦ୍ୟମ ଯୋଗୁ କଲା ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରିବାର ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ବାଲା ସମାଜର ମଣିଷ ଥିଲେ ଓ ଏକ ଉଗ୍ର ସାମାଜିକ ବ୍ୟାଧିରୁ ହଠାତ୍ ମୁକ୍ତ ହେବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧୀ ଏକଥା ଜାଣିଥିଲେ ଓ ବାରମ୍ବାର ଲୋକଙ୍କୁ ଓ କଂଗ୍ରେସବାଲାଙ୍କୁ ଆଘାତ କଲେ । ୧୯୨୦ ନଭେମ୍ବର ସଂଖ୍ୟା ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ - ଅଚ୍ଛବମାନେ ଦାସ ଓ ଅଛୁଆଁ ଭେଦକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଲୋକମାନେ ମାଲିକ । ଆମେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଚଣ୍ଡାଳ ହୋଇଛୁ । କାରଣ ଆମ ଭିତରେ ଆମେ ଚଣ୍ଡାଳ ସୃଷ୍ଟି କରିଛୁ ଓ ଚଣ୍ଡାଳତ୍ୱକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଛୁ । ସର୍ବଦା ଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ଦାସ ମାଲିକଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକ ମାଡ଼ ପଡ଼େ । ଲୋକ ସଂଖ୍ୟାର ଏକ ପଞ୍ଚମାଂଶକୁ ଦାସ କରି ରଖିଥିବା ଯାଏ ଆମେ ସ୍ୱରାଜ ପାଇବାକୁ ଅଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିବୁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାରମ୍ବାର କହିଛନ୍ତି ଯେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟମାନେ ହୀନିମାନ ହେବାର କାରଣ ଆମେ ଆମର କେତେକ ଭାଇଙ୍କୁ ଅଛୁଆଁ କରି ରଖିଛୁ । ୧୯୨୧ରେ ସେ ପୁଣି ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଲେଖିଲେ - ଅଛୁଆଁ ଭେଦ ଜାରୀ ରଖିବାର ଯଥୋଚିତ ଦଣ୍ଡ ଆମକୁ ନ୍ୟାୟଦେବୀ ପ୍ରଦାନ କରୁନାହାନ୍ତି ? ଆମେ ଯାହା ବୁଣିଛୁ ସେଇୟା ଅମଳ କରିନୁ ? ଏପରିକି ୧୯୪୬ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ହୃଦୟର କ୍ଷତି ଶୁଖିନଥାଏ । ୧୯୪୬ରେ ବମ୍ବେରେ ବସିଥିବା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ ''ଆମେ ଆମର ଗୋଟିଏ ଅଂଶକୁ ଚଣ୍ଡାଳ କଲୁ । ଆଜି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଗୋରାମାନେ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ସେହିପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି ।'' ଆଉ ଗୋଟିଏ ଭାଷଣରେ ସେ କହିଥିଲେ,''ଆମେ ଆମର ଦଳିତ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କୁ କିପରି ବ୍ୟବହାର କରିଛୁ, ଏଯାଏ କରୁଛୁ ସେକଥା ଟିକିଏ ଚିନ୍ତାକର । ଯଦି କାଫେର ଏକ ନିନ୍ଦାସୂଚକ ଶବ୍ଦ ଚଣ୍ଡାଳ କେତେ ଅଧିକ ଅପମାନଜନକ ଶବ୍ଦ ଭାବିଚ ? ପୃଥିବୀର ଧର୍ମ ଇତିହାସରେ ଆମେ

ଦଳିତମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଇଛେ (ଧର୍ମନାମରେ) ତା'ର ତୁଳନା ବୋଧେ ଆଉ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଈଶ୍ୱର ସିଧାସଳଖ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ମାର୍ଗ ରହସ୍ୟମୟ । ଆମର ଗୋଟିଏ ଜଘନ୍ୟ ପାପ ଆମର ସବୁପ୍ରକାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ମୂଳ ନୁହେଁ ବୋଲି କିଏ କହିବ ?

କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଗାନ୍ଧୀ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ମାତ୍ର ସେ ସତ୍ୟ ପାଖରେ ବନ୍ଧା ପଡ଼ିଥିଲେ । ଏ ବ୍ୟକ୍ତି କେତେ ଅପ୍ରିୟ କଥା କହିପାରନ୍ତି ଓ କଟା ଘାଆରେ ଚୂନ ଲଗାନ୍ତି ତାହା ଭାବିଲେ ଜଣେ ହତଜ୍ଞାନ ହୋଇଯାଏ । ଡାୟାର୍ ଜାଲିଆନବାଗ୍ ଠାରେ ଅମାନୁଷିକ ନରସଂହାର କଲାପରେ ସମଗ୍ର ଦେଶ ତାତିକରି ଥାଏ । ଜଣେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଭାବେ ଲୋକଙ୍କ ଆବେଗରୁ ଫାଇଦା ନ ଉଠେଇ ଗାନ୍ଧୀ ସେତିକିବେଳେ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଚେଙ୍କି ଦେଲେ । ୧୯୨୧ ଏପ୍ରିଲ୍‌ରେ ଅହମଦାବାଦର ଦଳିତ ସଂଘ ସଭାରେ କହିଲେ ଓ ପରେ ଏହା ନବଜୀବନରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥାନ୍ତି,''ଯେଉଁ ଅପରାଧ ପାଇଁ ଆମେ ଏ ସରକାରକୁ ସଇତାନ କହୁଛୁ, ଅଛୁବଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମର ଆଚରଣ ତତ୍ତୁଲ୍ୟ ଅପରାଧ ନୁହେଁ କି ? ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ମାଟି ଉପରେ ଘୋଷାରୁ ନା ? ନାକ ଘଷାଉ ନା ? ଆଖି ଲାଲ କରି ରେଳ ଡବାରୁ ଠେଲି ଦେଉନା ? (ଗାନ୍ଧୀ ସୂଚେଇ ଦିଅନ୍ତି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗୋରାଙ୍କ ପୋଲିସ୍ ତାଙ୍କୁ ରେଳଡବାରୁ ଠେଲି ଦେଲା ତ କ'ଣ ଅଧିକା ହେଲା ।) ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସକମାନେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ କିଛି କରିଛନ୍ତି ? ଯେଉଁ ଅଭିଯୋଗ ଆମେ ଡାୟାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କରୁଛୁ ସେଇ ଅଭିଯୋଗ ଅନ୍ୟମାନେ, ଏପରିକି ଆମ ନିଜ ଲୋକେ ଆମ ବିରୁଦ୍ଧରେ କରିବେ ।'' ଆହୁରି ଉଗ୍ର ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରି ଗାନ୍ଧୀ ପୁଣି ଲେଖିଛନ୍ତି,''ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଲଗା ରଖୁ... ଗାଁ ଶେଷ ପ୍ରାନ୍ତରେ ରହିବାକୁ ବାଧ କରୁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଖାଇବାକୁ ଦେଉ । ଜଣେ ଅଛୁବ ଆମ ପଡ଼ୋଶୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ, ଆମ ଜମି ପାଖରେ ଜମିର ମାଲିକ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏହା ଡାୟାରବାଦ ନୁହେଁ ତ ଆଉ କ'ଣ ?'' ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆମ ସମାଜ ଭିତରେ ଥିବା ଡାୟାରବାଦକୁ ଘୁଞ୍ଚାଇବାକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲେ। ମର୍ମକୁ ବାଧିବା ଭଳି କଥା ଶୁଣି ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଲୋକେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ରାଗିଲେ । ହରିଜନ ନେତାଙ୍କ ସନ୍ଦେହ ତଥାପି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରୁ ଯାଇ ନଥାଏ । ସେମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ଅଛି । ୧୯୨୧ରେ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ବାପୁ କହିଲେ - ସେ ଖବର ପାଇଛନ୍ତି ଯେ ହରିଜନମାନେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନର ବିରୋଧ କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ଇଂରେଜଙ୍କ ଶାସନରେ ସେମାନେ ଭଲରେ ଅଛନ୍ତି ଓ ଇଂରେଜ ସରକାର ଅଛୁବଙ୍କ କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଧିକ । ବାପୁଙ୍କର ଏ କଥା ଶୁଣି ଉଚ୍ଚଜାତିର ଲୋକେ ଉତ୍ୟକ୍ତ ହେଲେ । ବାପୁ ଭଲଭାବେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଅତିଷ୍ଠ ହରିଜନମାନେ ବରଂ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ପସନ୍ଦ କରିବେ । ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ହରିଜନ ସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥିଲେ, କହୁଥିଲେ - ଆସନ୍ତା ଜନ୍ମରେ ଈଶ୍ୱର ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଅଛୁବ ଭାବେ ଜନ୍ମ ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି ।

ହରିଜନମାନେ ଭାବୁଥିବେ, ତୁମେ ତ ଏ ଜନ୍ମରେ ହରିଜନ ନୁହଁ, ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ତମ ମନରେ ଦରଦ ଖାଣ୍ଟି ତ ? ବାପୁ ଏଇ ଜନ୍ମରେ ହରିଜନ ହେଲେ, ୧୯୩୨ ଅନଶନ ପରେ । ତାଙ୍କ କଥା ଓ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ଏହା ପରେ ଗଭୀର ହେଲା ।

୧୯୩୨ ପୂର୍ବରୁ ହରିଜନଙ୍କ କାମରେ ବାପୁଙ୍କୁ କିଛି ସଫଳତା ମିଳି ନଥିଲା ଏପରି ନୁହେଁ। ୧୯୧୫ରେ ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମରେ ବାପୁ ଗୋଟିଏ ହରିଜନ ପରିବାରକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ । ଆଶ୍ରମ ସ୍ଥାପିତ ହେବା ବେଳକୁ ସବୁ ଆଶ୍ରମବାସୀ ଓ ଆଶ୍ରମର ଶୁଭେଚ୍ଛୁମାନଙ୍କୁ ଜଣେଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା ଯେ ଯଦି କେହି ହରିଜନ (ହରିଜନ ଶବ୍ଦଟି ବାପୁ ୧୯୩୨ ଅନଶନ ପରେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ) ଆଶ୍ରମ ଆସେ ତେବେ ତାକୁ ରହିବାର ଅନୁମତି ମିଳିବ । ତେବେ ବାରି ବାଇଗଣ ଓ ପୋଥି ବାଇଗଣ ମଧ୍ୟରେ ତଫାତ୍ ଅଛି ନା ନାହିଁ ? ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ହରିଜନ ପରିବାର ଆଶ୍ରମକୁ ଆସି ଯାଆନ୍ତେ ପ୍ରଥମେ ମୃଦୁ ଭୂମିକମ୍ପ ଓ ପରେ ସାରା ଦେଶକୁ ଥରେଇ ଦେବା ପରି ବଡ଼ ଭୂମିକମ୍ପ ହେଲା । କସ୍ତୁରବା ପ୍ରତିବାଦ କରନ୍ତେ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ସେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଯାଆନ୍ତୁ । ବିଚାରୀ ମୋଡ଼ିମାଡ଼ି ହୋଇ ରହିଲେ । ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ହରିଜନ ଝିଅଟିକୁ ନିଜ ନାତି ନାତିନାତୁଣୀଙ୍କ ପରି ଭଲ ପାଇଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜୟ ହେଲା ନା ନାହିଁ ? ବାପୁଙ୍କର ପୁତୁରା ଓ ଆଶ୍ରମକୁ ସମ୍ଭାଳିଥିବା ବାପୁଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ ମଗନଲାଲ ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ସସ୍ତ୍ରୀକ ଆଶ୍ରମ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । କିଛିଦିନ ପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ । ପରେ ଫେରି ଆସିଲେ ।

୧୯୨୯ରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏକ ସାକ୍ଷାତକାରରେ ବାପୁ କହିଥିଲେ ଦଶବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୧୯ ବେଳକୁ ପଣ୍ଡିତ ମାଳବ୍ୟ ଜଣେ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଥିଲେ । ଅଛୁବଙ୍କ ଛାଇ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡୁ ନଥିଲା । ଏହାପରେ ମାଳବ୍ୟଜୀ ଅଛୁବମାନଙ୍କୁ ଗଙ୍ଗାକୂଳରେ ମନ୍ତ୍ରଶିକ୍ଷା ଦେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଗର୍ବର ସହିତ କହନ୍ତି । ୧୯୨୮ ଡିସେମ୍ବରରେ କଲିକତାର ଗଙ୍ଗାକୂଳରେ ସେ ଏହି କାମ କରୁଥିବାରୁ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର କିଛି ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଗାଳିମନ୍ଦ ଦେଲେ । ମୋଟ ଉପରେ ସାମାଜିକ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ୧୯୨୮ରେ ଶେଠ ଯମୁନା ଲାଲ ବାଜାଜ୍ ତାଙ୍କର ବିଖ୍ୟାତ୍ ମନ୍ଦିର ଦ୍ୱାର ଅଛୁବଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲିଦେଲେ । ଦେଖାଗଲା ଯେ ମନ୍ଦିରରେ ଭକ୍ତଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କମିବା ପରିବେର୍ତ୍ତ ବଢୁଛି । ଏଇ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟି ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ସାକ୍ଷାତ୍କାରରେ କହିଥିଲେ ।

ସବର୍ଣ୍ଣ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାଦ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ଚରମ ନିର୍ବୋଧତା । ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ସ୍ୱାଧୀନତାର କୋଡ଼ିଏ ତିରିଶ ବର୍ଷ (ଏପରିକି ପଚାଶବର୍ଷ ପରେ) ପୂର୍ବରୁ ଅଳ୍ପ କେଇଜଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଜାତିବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଭାରତୀୟମାନେ ଦିଓଳି ଦି ମୁଠା ଖାଇବାକୁ ପାଉ ନଥିଲେ । ସେଥିରେ ପୁଣି ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଏତେ ଅସହିଷ୍ଣୁତା ! ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ ଏକ ମହାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବାପୁ ଅନଶନ କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ କିପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ଏଇକଥା ଭାବୁଥାନ୍ତି ।

କେବଳ ହରିଜନ ବ୍ୟାପାର କାହିଁକି ଯେକୌଣସି ସମସ୍ୟାକୁ ମହାତ୍ମା ଯେଉଁ

ସ୍ତରରେ ବୁଝୁଥିଲେ ସେ ସ୍ତରକୁ ଯାଇ ବୁଝିବା ଭଳି ବ୍ୟକ୍ତି ଭାରତବର୍ଷରେ କ୍ୱଚିତ୍ ଥିଲେ । ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୋଟର ତାଲିକା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଭିମାନ ଉପରେ ଆଞ୍ଚ ଆଣିଥିଲା । ଅନ୍ୟମାନେ ଏ ବିଷୟରେ ନିସ୍ପୃହ ଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ କଂଗ୍ରେସବାଲା ହରିଜନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାରମ୍ବାର କହିଛନ୍ତି । ଲଣ୍ଡନରେ ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକ ପରେ ଠାଏ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ -ଆମ୍ବେଦକର ଭିନ୍ନ ଯେ କେହି ହରିଜନ ମୋ ମୁହଁ ଉପରେ ଛେପ ପକାଇବାର ଅଧିକାର ଅଛି । ସେମାନେ ଏପରି କଲେ ମୁଁ ହସି ହସି ସହିବି । ଏପରି କହିବା ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କହିଲେ ଯେ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ହରିଜନମାନେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ଯଦି ହରିଜନ ସେବାରେ ହୁଗୁଳା କରେ ତେବେ ବାପୁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରି ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଅଚଳ କରିଦେବେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଗୁଜୁରାଟୀ ନବଜୀବନ ପତ୍ରିକା ୧୯୩୨ରୁ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ । ସେ ଇଂରେଜୀରେ ହରିଜନ ପତ୍ରିକା ବାହାର କଲେ । ପରେ ପରେ ଏହାର ହିନ୍ଦୀ ସଂସ୍କରଣ ହରିଜନ ସେବକ ଓ ଗୁଜୁରାଟୀ ସଂସ୍କରଣ ହରିଜନବନ୍ଧୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏବେ ହରିଜନ ଶବ୍ଦଟି କେତେକ ତଥାକଥିତ ହରିଜନ ନେତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଉନାହିଁ । ଏଇଟା ଗାନ୍ଧୀ-ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କୁ ନେଇ ହୀନ ମତଲବ ରଖି ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥିବା ରାଜନୀତିର ଅଂଶବିଶେଷ । ହରିଜନ ଶବ୍ଦଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନିଜର ନୁହେଁ । ଏହା ସେ ଜଣେ ସନ୍ଥ କବିଙ୍କ ଠାରୁ ଆଣିଛନ୍ତି । ସେ ସନ୍ଥକବି ହେଉଛନ୍ତି ଗୁଜୁରାଟର ନରସିଂହ ମେହେଟ୍ଟା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ଭଜନ 'ବୈଷ୍ଣବଜନ ତୋ ତେନେ କହିୟେ...'ର ରଚୟିତା ନରସିଂହ ମେହେଟ୍ଟା । କେବଳ ଭାରତବର୍ଷରେ ନୁହେଁ ବା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମରେ ନୁହେଁ ପୃଥିବୀରେ ସର୍ବତ୍ର ଭଗବାନ ଦୁର୍ବଳର ରକ୍ଷାକାରୀ, ଅସହାୟର ସହାୟ ଓ ପତିତପାବନ ଭାବେ ପୂଜା ପାଆନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଛୁଆଁଙ୍କ ଠାରୁ କିଏ ଅଧିକ ଦୁର୍ବଳ, ଅସହାୟ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ଥିଲା ? ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ହରିଜନ ନାମଟି ବାପୁଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଲା । ସେ ଅଛୁଆଁ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରିକା ବାହାର କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ଓ ସେ ପତ୍ରିକା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଭଲନାମ ବାଛିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନବଜୀବନ ପତ୍ରିକାରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧର ଜବାବ୍‌ରେ ଅଛୁଆଁ ଜାତିର ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହରିଜନ ନାମଟି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ମାୟାବତୀଙ୍କ ପରି ଯେଉଁ ରାଜନୈତିକ ନେତାମାନେ ହରିଜନ ଶବ୍ଦଟି ପ୍ରଚଳିତ କରିଥିବାରୁ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଉପରେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ସେମାନେ ଏହାର ଇତିହାସ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ରାଜନୈତିକ ମାରପେଞ୍ଚ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ଜାଣିବା ଆମ ରାଜନୀତିଜ୍ଞଙ୍କ ପାଇଁ ଅନାବଶ୍ୟକ ହୋଇପଡ଼ିଛି ।

ଜେଲ୍‌ରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଗାନ୍ଧୀ ଯେତେବେଳେ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଚାରରେ ବାହାରିଲେ ସନାତନୀ ହିନ୍ଦୁମାନେ ତାଙ୍କୁ କଳା ପତାକା ଦେଖାଇ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଧ୍ୱନୀମାନ ଦେଲେ । ପୁନାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ ତାଙ୍କ ଗାଡ଼ି ଉପରକୁ ବୋମା ଫିଙ୍ଗାଗଲା । ଦୈବାତ୍ ଗାନ୍ଧୀ ପଛଗାଡ଼ିରେ ଥିଲେ । ଯେଉଁ ଗାଡ଼ିରେ ବୋମା ପଡ଼ିଲା

ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ସାତଜଣ ସହକର୍ମୀ ଆହତ ହେଲେ । ବନାରସ୍‌ରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଫଟୋଚିତ୍ରରେ ଅଗ୍ନିସଂଯୋଗ କରାଗଲା । କରାଚିରେ ଜଣେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି କୁରାଢ଼ିରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ବିଫଳ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନେକ ଘନିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କଠୁ ଦୂରେଇ ଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ତାଙ୍କ ଭଉଣୀ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ପରିବାରର ଜଣେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ପଟୱାରୀ ମୋହନ ପଢ଼ିବାକୁ ଲଣ୍ଡନ ଯାଇଥିବା ବେଳେ ଟଙ୍କା ଧାର ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ବଂଶର ଏହି ଘନିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କର ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଘୋର ନିନ୍ଦା କଲେ । ଲେଖିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏହି ଅଧର୍ମ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯୋଗୁ କଂଗ୍ରେସ ଧ୍ୱଂସ ପାଇବ । ଗାନ୍ଧୀ ବଂଶ ସହିତ ଥିବା ତାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ଛିଡ଼ିଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ଢଙ୍ଗରେ ଉତ୍ତରଦେଲେ - ଆପଣ ମୋତେ ଜାଣନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଲାପରେ ସେଥିରେ ମୁଁ ଦୃଢ଼ ରହେ । ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀର ସମ୍ପର୍କକୁ ମୁଁ ନଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଦେବି ନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଜାଣିଥିଲେ ସନାତନୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମ ହେଉଛି ସେଥିରେ ସେ ବିଜୟୀ ହେବେ । ଘୋର ସଂଗ୍ରାମ ହେବ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠାପର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ତାଙ୍କୁ ବିଜୟୀ କରାଇବ । ୧୯୩୩ ଫେବୃଆରୀରେ ଜବାହରଲାଲ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ବାପୁ ଲେଖିଥିଲେ,''ସନାତନୀଙ୍କ ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ହେଉଛି, ଅଧିକ ଜଟିଳ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି । ସେମାନେ ମତେ ଯେପରି କଟୂ ଭାଷାରେ ଗାଳି ଦେଉଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ମୁଁ ଉତ୍ସାହ ପାଉଛି । ମୁଁ ହେଉଛି ପୃଥିବୀରେ ସବୁଠାରୁ ଖରାପ ଓ ଦୁର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ ମଣିଷ । କିନ୍ତୁ ଏ ଝଡ଼ ଥମିଯିବ । କାରଣ ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେଉନାହିଁ - ଯାହାକି ଅହିଂସାର ଅମୋଘ ପ୍ରତିକାର । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଗାଳିମନ୍ଦକୁ ଯେତେ ଉପେକ୍ଷା କରୁଛି ସେମାନେ ସେତେ ରାଗୁଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହା ହେଉଛି ପତଙ୍ଗର ବତି ଚାରିପାଖେ ଘୂରିବାର ଶେଷ ମୃତ୍ୟୁ ନାଚ ।''

ହରିଜନ ପ୍ରଚାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୩୩-୩୪ରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରୁ ବାହାରି ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ, ବିହାର, ଓଡ଼ିଶା, ଆସାମ, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ବାରହଜାର ପାଞ୍ଚଶହ ମାଇଲ ଘୂରିବୁଲିଲେ । ବିପୁଳ ସଂଖ୍ୟାରେ ହରିଜନ ଓ ସବର୍ଣ୍ଣମାନେ ତାଙ୍କ ଭାଷଣ ଶୁଣିଲେ । ସରକାର ଜାଣୁଥାନ୍ତି ଏଇ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ହରିଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ ପରୋକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀକୁ ବଳିଷ୍ଠ କରୁଛି । ଏକଥା ହରିଜନ ସମେତ ଭାରତୀୟ ଜନତା ମଧ୍ୟ ବୁଝୁଥାଏ । ୟେରବାଡ଼ା ଚୁକ୍ତି ଅନୁସାରେ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ ହୋଇଥାଏ । ୧୯୩୭ରେ ପ୍ରାଦେଶିକ ବିଧାନସଭାର ଯେଉଁ ନିର୍ବାଚନ ହେଲା ସେଥିରେ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କ ଦଳ ଠାରୁ କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ବହୁ ଅଧିକ ସଂରକ୍ଷିତ ଆସନରେ ଜିତିଲା । କେବଳ ବମ୍ବେରେ ଆମ୍ବେଦକର ଦଳ ମୋଟ ୧୫ରୁ ୧୧ଟି ଆସନରେ ଜିଣିଥାନ୍ତି । ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସ ୨୦ରୁ ୧୬, ବିହାରରେ ୧୫ରୁ ୧୧ ଓ ମାଡ୍ରାସ୍‌ରେ ୩୦ରୁ ୨୬ଟି ହରିଜନ ସଂରକ୍ଷିତ ଆସନରେ ଜିଣିଥାଏ । ୧୯୪୫ ନିର୍ବାଚନରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ଏହାଠାରୁ ଅନେକ ବେଶୀ ସଫଳତା ମିଳିଲା । କାରଣ

ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ବିରୋଧ କରୁଥିବା କମିଟିରେ ଆମ୍ବେଦକର ଜଣେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସଭ୍ୟ ହୋଇଥିବା ଫଳରେ ହରିଜନଙ୍କ ସମର୍ଥନ ହରାଇଥାନ୍ତି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ହରିଜନଙ୍କୁ ଜାତୀୟ ମୁଖ୍ୟଧାରା ସହିତ ଯୁକ୍ତ କରିବାର କୃତିତ୍ୱ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର । ହରିଜନଙ୍କୁ ହାତ କରିବାକୁ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ୧୯୪୦ରୁ କୂଟନୀତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥାଏ । ୧୯୪୬ରେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀତ୍ୱରେ ଏକ ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଠିତ ହେଲା । କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁସାରେ ଆସଫଅଲ୍ଲୀ ଓ ଆଉ ଦୁଇ ଜଣ ମୁସଲମାନ୍ ଜାତୀୟ ସରକାର ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏଇ ଅହନ୍ତାରେ ଜିନ୍ନା ମୁସ୍‌ଲିମ୍‌ଲିଗ୍ ତରଫରୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ଯେ ବଙ୍ଗଳାର ହରିଜନ ନେତା ଜେ.ଏନ୍. ମଣ୍ଡଳଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଉ । ଏଇସବୁ କୂଟ ରାଜନୈତିକ ଚାଲ୍ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ନଥିଲେ । କୂଟବୁଦ୍ଧି ଠାରୁ ଶୁଭବୁଦ୍ଧି ବହୁଗୁଣରେ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବୋଲି ବାପୁ କେବଳ ବିଶ୍ୱାସ କରୁନଥିଲେ, ବହୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତା'ର ପ୍ରମାଣ ରଖିଛନ୍ତି । ଯେଉଁଠି ସେ ହାରିଛନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କର ଶୁଭବୁଦ୍ଧିର ଅଭାବରୁ ନୁହେଁ, ମୁଖ୍ୟ ସହଯୋଗୀଙ୍କର କୂଟନୀତିରେ ଆସ୍ଥା ଯୋଗୁ !

୧୯୩୩ରେ ଆମ୍ବେଦକର ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଅଛୁଆମାନେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି ମୁସଲମାନ ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାର ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ମିଶନେରୀଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ କହୁଥିଲେ ଯେ ସେମାନେ ଗରିବଙ୍କ ସେବା କରନ୍ତୁ, ମାତ୍ର ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଲୋକଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଧର୍ମ ଗୋଟିଏ ପୋଷାକ ନୁହେଁ, ଯାହାକୁ ଜଣେ ଚାହିଁଲେ ବଦଳେଇ ଦେବ । ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଲେ, ''ମୁଁ ଡକ୍ଟର ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି, ନିଜ ଭିତରୁ କ୍ରୋଧ ଓ ତିକ୍ତତା ଦୂର କରି ତାଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କର ଧର୍ମର ମହତ୍ତ୍ୱ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ନିରପେକ୍ଷ ଭାବେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଅଧ୍ୟୟନ ନ କରି ସେ ଏହାର ନିନ୍ଦା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଯଦି ସଙ୍କଟ ବେଳେ ସେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମରୁ ଆଶ୍ୱାସନା ପାଉନାହାନ୍ତି ସେ ଏହାକୁ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତୁ ।''

ପୂର୍ବରୁ କହିଛୁ ଆମ୍ବେଦକର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବେଳେବେଳେ କଡ଼ା ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏଇଟା ତାଙ୍କର କ୍ରୋଧ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କର ଆସ୍ଥା ଥିଲା । ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ, ସାମାଜିକ ବ୍ୟାପାରରେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ମୁସୋଲିନ୍‌ଙ୍କ ପରି ଜଣେ ନିରଙ୍କୁଶ ବ୍ୟକ୍ତି ବାହାରନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧୀ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ନିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ ବାପୁଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ରାଜି ହେଲେ ନି । କୌଣସି ବ୍ୟାପାରରେ ନିରଙ୍କୁଶ କ୍ଷମତାର ଅଧିକାରୀ ହେବା ବାପୁଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଖାପି ନଥାନ୍ତା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଆଠବର୍ଷ ପରେ ଲକ୍ଷେ ହରିଜନଙ୍କୁ ଧରି ଆମ୍ବେଦକର ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସମୟ ଆସିଲେ ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ସବୁଠାରୁ କମ୍ କ୍ଷତିକାରକ ପଦକ୍ଷେପ ସେ ନେବେ ବୋଲି ଆମ୍ବେଦକର ବାପୁଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ହିନ୍ଦୁମାନେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅବତାର ବୋଲି ମାନନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁମାନେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଭାରତବର୍ଷର କିଛି କ୍ଷତି ହେବନାହିଁ ବୋଲି ବାପୁ ଓ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ

ଆମ୍ବେଦକର ଯେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ତାହା ତାଙ୍କର ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆନ୍ତରିକ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସୂଚନା ଦିଏ ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ନେବାପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ କହିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ୍ ଏହା ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କର କହିବାର କଥା, ଆମ୍ବେଦକର କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିରୋଧ ଓ ସମାଲୋଚନା କରିଆସିଛନ୍ତି । ବାପୁ କହିଲେ, ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଛି, କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ନୁହେଁ । ବାପୁଙ୍କ ଚାପ ଫଳରେ ଆମ୍ବେଦକର ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଉଥିଲେ ଯେ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରୀ କରି ଭାରତବର୍ଷ ହରିଜନଙ୍କ ଉପରେ କରିଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର ଆଂଶିକ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରୁଛି । ତାଙ୍କର ଦୁଇ ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀଙ୍କ ମନରେ ଏପରି ଭାବ ଆସୁନଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଅବଶ୍ୟ ଜାତିଭେଦ ଠାରୁ ବହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥିଲେ । ଜଗଜ୍ଜୀବନ ରାମ କଂଗ୍ରେସରେ ମୂଳରୁ ଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ସେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଅସବର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଅସ୍ୱୀକାର କରିହେବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ମଧ୍ୟ ଅସାଧାରଣ । ଭାରତୀୟ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ କରିବା ଦିଗରେ ଆମ୍ବେଦକର ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାକୁ ଆଉ ମାତ୍ର ସାତ ସପ୍ତାହ ଥାଏ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କିଏ ହେବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପଚରା ଯାଇଥିଲା । ସେ କହିଥିଲେ - ଯଦି ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରଥମ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ବାଛିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ମତେ ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ଏ ପଦ ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ମୁଁ ଜଣେ ପବିତ୍ର ଓ ସାହସୀ ମେହେନ୍ତର ଝିଅ ବାଛିବି । ଯଦି ଜଣେ ସତରବର୍ଷର ଇଂରେଜ ବାଳିକା ବ୍ରିଟେନରେ ରାଣୀ ହୋଇପାରନ୍ତି ଓ ପରେ ଭାରତବର୍ଷର ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଗଭୀର ଭାବେ ଭଲ ପାଉଥିବା ଜଣେ ପବିତ୍ର ଓ ଶୁଦ୍ଧ ଚରିତ୍ରର ମେହେନ୍ତର ଝିଅ ଦେଶର ପ୍ରଥମ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ କାହିଁକି ?

ସେ ସୀତାଙ୍କ ପରି ସତୀ ହୋଇଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସୀତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ଏପରି ଜ୍ୟୋତି ବାହାରୁଥିଲା ଯେ ରାବଣ ତାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରୁ ନଥିଲା । ଏହିପରି ମୋ ସ୍ୱପ୍ନର ଝିଅ ଜଣେ ଯଦି ଦେଶର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ସେବକ ହେବି ।... ମୁଁ ଜବାହରଲାଲ, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ୍, ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ କରାଇବି... ଅର୍ଥାତ୍ ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସେବକ ହେବେ ।

ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହରିଜନଙ୍କ କଲ୍ୟାଣ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ଘାରୁଥାଏ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଅମୃତ କାଉର୍ ଆଜମିର୍‌ର ଗୋଟିଏ ହରିଜନ ବସ୍ତିର ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଆସି ବାପୁଙ୍କ ନିକଟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ସେଇଦିନ, ଅର୍ଥାତ୍ ୨୭ ଜାନୁଆରୀ ୧୯୪୮ରେ ବାପୁ ତାଙ୍କର ସଂଧ୍ୟାବେଳର ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ କହିଲେ- ଆମେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଲୁ କିନ୍ତୁ ଯଦି ଏସବୁ ଜିନିଷ ବନ୍ଦ କରି ନପାରୁ ତେବେ ତା'ର ମୂଲ୍ୟ କ'ଣ ? ଦିନକରେ ଏ କାମ ହୋଇପାରିବ । ହରିଜନଙ୍କ ରହିବା ପାଇଁ ଆମେ ଶୃଙ୍ଖଳା ଜମି ଖଣ୍ଡେରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା

କରିପାରିବୁ ନାହିଁ ? ସେମାନଙ୍କୁ ମଇଳା ସଫା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ସେମାନେ କ'ଣ ମଇଳା ଭିତରେ ରହିବେ ? ଆମେ ହୃଦୟହୀନ ହୋଇପଡ଼ିଛୁ ।

କେବେ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ, ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀବାସୀଙ୍କୁ ସେଇ ହୃଦୟ ଜିନିଷଟି ଫେରି ମିଳିବ ?

ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ରାଜାଜୀ ନିବେଦନ କଲେ ଯେ ୧୯୩୨ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୦ ତାରିଖ, ଅର୍ଥାତ୍ ବାପୁଙ୍କ ଅନଶନର ପ୍ରଥମ ଦିନଟି ସମସ୍ତେ ତର୍ଣ୍ଣି ସହିତ ଅନଶନ କରନ୍ତୁ । ଆକୁମାରୀ ହିମାଚଳ ଏ ବିଶାଳ ଦେଶରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଲୋକ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ପାଇଁ ଅନଶନ କରିଥିଲେ ।

ଅନେକ ଆଶଙ୍କା କରୁଥାନ୍ତି ଷାଠିଏରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ବୟସରେ ଅନଶନ କରି ବାପୁ ମରି ଯାଇପାରନ୍ତି । ଅନଶନ ଖବର ପାଇ ଏହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟମାନେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଜବାହରଲାଲ୍ ଭୟଙ୍କର ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇଥିଲେ । ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ମନକୁ ମଧ ଏଇ ପାପଚିନ୍ତା ଆସିଥିଲା । ଅଦ୍ଭୁତ କଥା, ଭାରତବର୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କ ମନକୁ ଏପରି ପାପଚିନ୍ତା ସଞ୍ଚରିଗଲା । ଅନଶନ କରିବା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କିଛି ନୂଆ କଥା ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଏଇ ଅନଶନ ଖବର ଶୁଣି ଭାରତବର୍ଷ ସାରା ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ଛନକା ପଶିଗଲା । କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ଅବିବେକିତା ଯୋଗୁ ବାପୁଜୀଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଆଜି ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତି । ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ସେମାନେ ହରିଜନଙ୍କ ଉପରେ ଯେଉଁ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଛନ୍ତି... । ପୂର୍ବ ଅନଶନ ମାନଙ୍କରେ ବାପୁ ନିୟମିତ ପାଣି ପିଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏ ଅନଶନରେ ପାଣି ପିଇବା କମାଇ ଦେଲେ । ପୂର୍ବ ଅନଶନମାନଙ୍କରେ ଘଷା, ଆଉଁସା ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେଉଥିଲେ । ଏଥର ତାଙ୍କର ଦେହ ଛୁଇଁବା ବନ୍ଦ; ଯେତେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେଉ ପଛେ । ଅନଶନର ପ୍ରଥମଦିନ ସଂଧ୍ୟାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଟିଏ ନୂଆ କଥା କଲେ । ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେଲେ ।

ସାମ୍ବାଦିକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ସେ ଖୁବ୍ ଧୀର କଣ୍ଠରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ସେ କହିଲେ ଯେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ରୂପକ ବିଷପାତ୍ରକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ କଥା ସେ କହିଲେ, ମାତ୍ର ତାହା ଗୌଣ ହୋଇଗଲା । ସେ କହିଥିଲେ,''ମୁଁ ଯାହା ଚାହେଁ, ଯେଉଁଥିପାଇଁ ବଞ୍ଚିଛି ଓ ଯେଉଁ କାରଣ ପାଇଁ ଆନନ୍ଦ ମନରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ତାହା ହେଉଛି ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବର ମୂଳୋତ୍ପାଟନ ।'' ଅଛୁବଙ୍କ ପାଇଁ ବାପୁ କେବଳ ନିଜ ଜୀବନକୁ ନୁହେଁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମକୁ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ମଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ସେ କହିଥିଲେ,''ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପଛେ ମରୁ ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବ ଦୂର ହେଉ ।''

ବାପୁ କହିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଅନଶନ ଯୋଗୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର, ହରିଜନ ଲୋକେ ଓ କଂଗ୍ରେସ ତରବର ହେବା ଦରକାର ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଭାବିଚିନ୍ତି ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଅନ୍ତୁ । ସେ ସୂଚନା ଦେଲେ ଯେ ଦୁଇ ସପ୍ତାହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବଞ୍ଚିପାରିବେ । ବାପୁ ସବୁକଥାରେ ଥିଲେ

ଆଶାବାଦୀ । ସାମ୍ବାଦିକମାନେ ଆଶଙ୍କା କରୁଥାନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷୀଣ ଶରୀର ସପ୍ତାହରୁ ଅଧିକକାଳ ଅନଶନ ସହି ପାରିବ ନାହିଁ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣା ପ୍ରମାଣ କରିଛି, ସାମ୍ବାଦିକମାନେ ଠିକ୍ ଭାବୁଥିଲେ ।

ବାପୁଙ୍କ ଅନଶନର ଦୁଇଦିଗ ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ଦୁଇପକ୍ଷ ଲାଗିଗଲେ । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କର ବୋଲି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । ସେମାନେ କ'ଣ କରିବେ ? ସେମାନେ ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ହରିଜନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ନ୍ତୁ, କୂଅରୁ ପାଣି କାଢ଼ିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧା ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ହରିଜନ ପିଲାଙ୍କୁ ଅଲଗା ବସାନ୍ତୁ ନାହିଁ ଓ ମୋଟ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭାଇ ଭଳି ଆଚରଣ କରନ୍ତୁ । ସାମାଜିକ ଦିଗ ସମ୍ଭାଳିବା ପାଇଁ ଏହା ଆବଶ୍ୟକ । ବାକି ରାଜନୈତିକ ଦିଗ ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ହେଲେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସର୍ବସମ୍ମତ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ କରିବାରେ ଇଂରେଜଙ୍କର କୌଣସି ମନ୍ଦ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନ ଥିଲା । ବରଂ ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ ହରିଜନ ନେତାଙ୍କୁ ଏହା ସୁହାଉଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଆମ୍ବେଦକର ଥିଲେ ହରିଜନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ନେତା । ସେ ଜଣେ ବିଚକ୍ଷଣ ଆଇନଜୀବୀ । ଲଣ୍ଡନର ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଯୋଗଦେଇ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଶରୀର ଯେପରି ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଥିଲା, ମନ ବି ସେଇଭଳି ଟାଣ । କେବଳ ଆଇନ୍‌ରେ ନୁହେଁ, ସବୁ ବିଷୟରେ ସେ ଥିଲେ ଖୁବ୍ ବୁଦ୍ଧିମାନ । ହରିଜନଙ୍କ ଉପରେ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଚାଲିଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର କେବଳ ତାଙ୍କୁ ମର୍ମାହତ କରି ନଥିଲା, କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲା । ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିବା ଅପେକ୍ଷା ଇଂରେଜ ଶାସନକୁ ସେ ଶ୍ରେୟସ୍କର ମଣୁଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ହରିଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଚୁର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସହାନୁଭୂତି ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଠାରୁ ଅନେକ ଭିନ୍ନ ଥିଲା । ଆମ୍ବେଦକର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ନଥିଲେ । ଅନଶନ କାଳ ଭିତରେ ଓ ଅନଶନ ସରିଯିବା ପରେ ଅବଶ୍ୟ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ମନୋଭାବ ନରମ ହୋଇଥିଲା । ଅନଶନର ଦିନକ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୨୧ ତାରିଖରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଆଇନଜ୍ଞ ଓ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ସାର୍ ତେଜ ବାହାଦୂର ସାପ୍ରୁ, ଜି.ଡ଼ି. ବିରଳା, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ୍, ମହାଦେବ ଦେଶାଇ, ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀ, ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ଯେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍‌ରେ ସରକାରଙ୍କୁ କି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦିଆଯିବ ସେ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କେବଳ ବସି ଶୁଣୁଥାନ୍ତି ଓ ମଝିରେ ମଝିରେ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରୁଥାନ୍ତି । ଆମ୍ବେଦକର ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ବିଶେଷ କିଛି ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କର ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ବମ୍ବେ ଦୌଡ଼ିଲେ । ବାପୁଙ୍କ ଖଟ ଜେଲ୍ ହତାରେ ଆମ୍ବଗଛ ମୂଳେ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବା ପାଇଁ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁମତି ମିଳିଲା । ଶ୍ରୀମତୀ ନାଇଡୁ କେବଳ ମହାନ୍ କବି ନୁହନ୍ତି, ରସିକତା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ବିଖ୍ୟାତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ସେଇ ବିଷଣ୍ଣ ବାତାବରଣକୁ ବଦଳେଇ ଦେଲା ।

ବାପୁଙ୍କ ଖଟ ପାଖରେ ବସିରହି ମାଆ ପରି ସେ ବାପୁଙ୍କ ଯତ୍ନ ନେଲେ । କିଏ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିବ ନ ଆସିବ ସେଇଠାରୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କଲେ ।

ବାପୁଙ୍କର ଅନଶନର ତୃତୀୟ, ଚତୁର୍ଥ ଦିନ ତିନିହଜାର ବର୍ଷ ଭିତରେ ଭାରତବର୍ଷର ଇତିହାସରେ ଘଟି ନଥିବା ଅଲୌକିକ କାଣ୍ଡସବୁ ଘଟିଗଲା । ଅନଶନର ଚାରିଦିନ ପୂର୍ବରୁ ବାପୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଅଛୁଆଙ୍କ ସହିତ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉପର ଠାଉରିଆ ମିଳାମିଶା ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା କଳଙ୍କକୁ ସମୂଳେ ଉତ୍ପାଟନ କରିବାକୁ ଯଦି ହିନ୍ଦୁମାନେ ଆଗେଇ ନ ଆସନ୍ତି ତେବେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ମାୟା ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତୁ । ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଆନ୍ତେ ଭାରତବର୍ଷର ଅନେକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ମନ୍ଦିରର ଦ୍ୱାର ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲିଗଲା । କଲିକତାର ବିଖ୍ୟାତ କାଳୀଘାଟ ମନ୍ଦିର, ବନାରସ୍‌ର ରାମ ମନ୍ଦିର ଓ ଦେଶର ଶହ ଶହ ମନ୍ଦିରରେ ହରିଜନଙ୍କୁ ଲୋକେ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନଶନ ଶେଷ ହେବା ପରେ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୬ ତାରିଖରୁ ତାଙ୍କ ଜନ୍ମଦିନ ଅକ୍ଟୋବର ୨ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶସାରା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ସପ୍ତାହ ପାଳିତ ହେଲା । ସବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅସବର୍ଣ୍ଣମାନେ ଏକାଠି ପଙ୍‌କ୍ତି ଭୋଜନରେ ବସି ଖାଇଲେ । ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାରର ବୋହୂ ଜବାହରଲାଲ୍‌ଙ୍କ ମାଆ ଶ୍ରୀମତୀ ସ୍ୱରୂପରାଣୀ ନେହରୁ ଜଣେ ହରିଜନ ହାତରୁ ଖାଇ ଏଇକଥା ଖବର କାଗଜରେ ବାହାର କରିଦେଲେ । ଫଳରେ ହଜାର ହଜାର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରର ନାରୀମାନେ ଶ୍ରୀମତୀ ସ୍ୱରୂପରାଣୀଙ୍କ ପନ୍ଥା ଅନୁସରଣ କଲେ । ଏକ ସୁଦୃଢ଼ ରକ୍ଷଣଶୀଳତାର ଆଚରଣକୁ ହଟେଇ ହିନ୍ଦୁମାନେ ପ୍ରଥମକରି ମୁକ୍ତ ବାୟୁର ସ୍ପର୍ଶ ଅନୁଭବ କଲେ । ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ହରିଜନ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁସବୁ ଅଲଗା ବେଞ୍ଚ ପଡ଼ିଥିଲା ସେସବୁ ସବର୍ଣ୍ଣ ପିଲାଙ୍କ ବେଞ୍ଚ ସହିତ ମିଶିଗଲା । ଏସବୁ ଖବର ବାପୁଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦିଆଯିବାରୁ ସେ ଲେଖିଦେଲେ, "ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଯେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଜଣେ ଲୋକ ପ୍ରାଣପାତ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନାହିଁ, ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ।"

ବାପୁଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସଂଘାତିକ ହେଉଥାଏ । ସେ ସତରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ଭାବି ସରକାର ଆତଙ୍କିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । କସ୍ତୁରବା ଆସି ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ଦୃଷ୍ଟି ଯେରବାଡ଼ା ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହେଉଥାଏ । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଉ କୌଣସି କଟକଣା ରହିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାରତବର୍ଷର କୋଣ ଅନୁକୋଣରୁ ଗ୍ରାମ ଓ ସହରର ବାସିନ୍ଦାଙ୍କର ଶପଥ ପତ୍ରସବୁ ଯେରବାଡ଼ାରେ ଗଦା ଗଦା ହୋଇ ଜମା ହେଉଥାଏ । ମାତ୍ର ରାଜନୈତିକ ସମାଧାନରେ ପହଞ୍ଚିବା ଏତେ ସହଜ ନଥିଲା । ଷ୍ଟ୍ରେଚରରେ ବୁହାହୋଇ ମହାତ୍ମା ବାଥ୍‌ରୁମ୍ ଯାଉଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ରକ୍ତଚାପ ଆତଙ୍କଜନକ ଭାବେ ବଢ଼ିଥାଏ । ରାତିରେ କେହିଜଣେ ତାଙ୍କର କଡ଼ ଲେଉଟେଇ ନ ଦେଲେ ସେ କଡ଼ ଲେଉଟେଇ ପାରୁ ନଥାନ୍ତି । ଗୋଡ଼ହାତ ଲାଠି ହୋଇଯାଉଥିବାରୁ ସେ ଭୟଙ୍କର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ହାତଗୋଡ଼ ଚିପା ଆଉଁସା କରିବାକୁ ମନା । ପ୍ୟାରେଲାଲ ଦ୍ରୁତ ଭାବେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି ଯେ ବଞ୍ଚି ରହିବାର ଇଚ୍ଛା ବାପୁଙ୍କର ଲୋପ ପାଉଛି ।

ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଧାନ ଓ ଗୌଣ ନିର୍ବାଚନ ଆସନ ସଂରକ୍ଷଣ ଇତ୍ୟାଦି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ଜଟିଳ ବିଷୟରେ ଆମେ ପଶିବା ନାହିଁ । ବାପୁଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ମଧ ଆମ୍ବେଦକର ପ୍ରଥମେ ଅନମନୀୟ ମନୋଭାବ ଦେଖାଇଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର ସାକ୍ଷାତ୍ ପରେ ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ହରିଜନ ସମସ୍ୟାକୁ ନେଇ ବାପୁ ରାଜନୀତି କରୁନାହାନ୍ତି । ହରିଜନଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ସେ ସତରେ ସମଦୁଃଖୀ । ଆମ୍ବେଦକର ଯାହା ମାଗୁଥାନ୍ତି ବାପୁ ତା' ଠାରୁ ଅଧିକ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ସାଲିସ୍ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଆମ୍ବେଦକର ରାଜି ହୋଇଗଲେ ଓ ଏ ଖବର ତୁରନ୍ତ ଲଣ୍ଡନ ଗଲା । ସେଠାରେ ଆଣ୍ଡୃଜ୍ ଉଦ୍‌ବେଗର ସହିତ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରସ୍ତାବ ମିଳିଯାଆନ୍ତେ ସେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମ୍ୟାକ୍‌ଡୋନାଲ୍ଡଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଇଁଲେ । ମ୍ୟାକ୍‌ଡୋନାଲ୍ଡ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟାରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଖବର ପାଇ ସେ ତୁରନ୍ତ ଲଣ୍ଡନକୁ ରାତି ଅଧରେ ଫେରିଲେ ।

ଆମ୍ବେଦକର ମନଦୁଃଖ କରି କହିଲେ, ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ବା ତା' ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯଦି ହରିଜନ ସମସ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଆଜି ଏତେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ି ନଥାନ୍ତା । ଏକଥା ସତ ଯେ ଅନଶନ ନ କରି ଗାନ୍ଧୀ ଯଦି ଏ ବିଷୟରେ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିଥାନ୍ତେ ତେବେ ଗୋଟିଏ ରାଜିନାମା ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ଦେଶ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଶୁଷ୍କ ରାଜିନାମାର ଆବଶ୍ୟକତା ନଥିଲା । ଶୃଙ୍ଖଳା ରାଜିନାମାଟିଏ ହୋଇଥିଲେ ଅନଶନ ଛଅଦିନ ଯେପରି ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଧିକାଂଶ ସିନେମାହଲ୍, ଥିଏଟର୍, ହୋଟେଲ୍ ବନ୍ଦ ରହିଲା, ବିବାହ ବ୍ରତ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା, ସେପରି ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏ ଦଶା ପାଇଁ ସେମାନେ ଦାୟୀ ବୋଲି ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ମନରେ ପଶି ନଥାନ୍ତା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ତିରିଶ କୋଟି ଲୋକ ବିକଳ ହୋଇ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସି ନଥାନ୍ତେ । ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ଧରି ଜମାଟ ବାନ୍ଧି ବିରାଟ ଗ୍ଲେସିଅର ଖଣ୍ଡ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ତରଳିଲା । ତାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ତରଳେଇବା ପାଇଁ ବାପୁ ତାଙ୍କର ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବନରେ ଯତ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ଯାହା ତଥାପି ବଳିଥିଲା ତାକୁ ତରଳେଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ କମ୍ ହୋଇଛି । କାରଣ ବରଫ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ତରଳିଗଲେ ଆମ ରାଜନୈତିକ ନେତାମାନଙ୍କର ଲୁଚକାଳି ଖେଳରେ ଲୁଚିବାପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପାହାଡ଼ କମିଯିବ ।

ଅନଶନ ଅବସ୍ଥାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅଧିକ ଚାପ ନ ଦେବାପାଇଁ ସ୍ଥିର କରି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ, ସାପ୍ରୁ ଓ ଅନ୍ୟ ନେତାମାନେ ପୁନା ଚାଲିଲେ । ପୁନାରେ ଘନଘନ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଆଲୋଚନାର ଅଗ୍ରଗତି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚୁଥାଏ । 'କମୁନାଲ ଆୱାର୍ଡ଼' ଦେବାକୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଯାହା ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତି ତା' ପରିବର୍ତ୍ତେ ଭାରତୀୟ ନେତାମାନେ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ରଖିଲେ ତାହା ପୁନା ପ୍ୟାକ୍ଟ ବା ୟେରବାଡ଼ା ଚୁକ୍ତିନାମା ଭାବେ ଖ୍ୟାତ । ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୪ ତାରିଖରେ ଏହ ଚୁକ୍ତିପତ୍ରରେ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଓ ହରିଜନ ନେତାମାନେ ଦସ୍ତଖତ କଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଦସ୍ତଖତ କରି ନଥାନ୍ତି । ୨୫ ତାରିଖ ଦିନ ଏହା ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଯୋଗେ ଲଣ୍ଡନ ପଠାଗଲା । ଲଣ୍ଡନରେ ଆଣ୍ଡୃଜ୍ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥାନ୍ତି ଓ

ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଖବର ପାଇବା ମାତ୍ରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ପିଛା ଲାଗିଗଲେ ।

ପୁନା ପ୍ୟାକ୍ଟ ଅନୁସାରେ ଦଳିତମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦେଶର ସବୁ ବିଧାନସଭାରେ ମୋଟ ୧୪୭ଟି ଆସନ ସଂରକ୍ଷିତ ରହିଲା । ଦଳିତମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅନୁପାତରେ ସେମାନେ ଅଧିକ ଆସନ ପାଇଲେ । ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଭୋଟ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଥମିକ ବଛାବଛି ହେବ ଯେଉଁଥିରେ କେବଳ ଦଳିତମାନେ ଭାଗନେବେ । କେଉଁମାନେ ପ୍ରାର୍ଥୀ ରହିଲେ ତାହା ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲା ପରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀର ସବୁ ସଭ୍ୟ (ଦଳିତ ଓ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ମିଶି) ଭୋଟ ଦେଇ ଜଣକୁ ନିର୍ବାଚିତ କରିବେ ।

ସରକାରୀ କାଗଜପତ୍ର ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଡେରି ହେଉଥାଏ । ତାକୁ ନ ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ ହେବ ନାହିଁ । ଏଣେ ଘଣ୍ଟାକୁ ଘଣ୍ଟା ବାପୁଙ୍କ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଧୋଗତି ହେଉଥାଏ । ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ପିଲାମାନେ କିଏ କ'ଣ ଭାଗ ପାଇବ ସେ କଥା ବାପୁ ବା'ଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥାନ୍ତି । ସେ କେଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇ ପାରନ୍ତି ବୁଝନ୍ତୁ । ଆଉ ଯଦି ସମ୍ପତ୍ତି ରଖିଥାନ୍ତେ ଛାଡ଼ନ୍ତୁ । ଦୀର୍ଘ ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ୟେରବାଡ଼ାରେ ପହଁଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ତାଙ୍କ ଛାତିରେ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ଦୀର୍ଘକାଳ ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ ରହିଲେ । ସବୁ ସମାଧାନ ହୋଇଗଲା ଖବର ପାଇ କବି ଆସିଥାନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ସମୟ ରହି କବି ଉଠି ଚାଲିଗଲେ ।

ଚାରିଟାବେଳେ ବହୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷିତ କାଗଜପତ୍ର ଧରି ଜେଲଖାନାମାନଙ୍କର ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର ଜେନେରାଲ୍ ୟେରବାଡ଼ାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବାପୁଙ୍କୁ ଏହା ସମର୍ପି ଦେଇ ସେ ଚାଲିଗଲେ । ବାପୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଉଛନ୍ତି କି ନାହିଁ କେଜାଣି ? ସମବେତ ନେତାମାନେ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ବାପୁ କହିଲେ ଏ କାଗଜପତ୍ର ଆଗ ଆମ୍ବେଦକର ଦେଖିବା ଦରକାର । କେହି ଏ କଥାରେ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ବୁଝାଇଲେ, ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁମୋଦିତ ହୋଇ ପ୍ରସ୍ତାବ ଲଣ୍ଡନ ଯାଇଥିଲା । ସେଠାରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଅଧିକ ଘାଣ୍ଟଚକଟା ଅନାବଶ୍ୟକ । ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥାନ୍ତି ଯେ ଚୁକ୍ତିପତ୍ରରେ ଟିକିଏ ଖୁଣ ରହିଛି । ଏତେ କମ୍ ସମୟ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ନିଖୁଣ ଚୁକ୍ତିପତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ନଥିଲା । ଆଉ ଥରେ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କୁ ଡକାଇ ଆଲୋଚନା କରିବା ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବାସ୍ତବ । ବାପୁ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କରିବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । ସଂଧ୍ୟା ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ ହେଲା । ଜେଲ ଅଗଣାରେ ପାଣି ଛିଞ୍ଚା ହେଲା । ଟେବୁଲ୍ ସଜାଇ ରଖାଗଲା । ଦୁଇଶହ ଦର୍ଶକ ଜେଲ୍ ଫାଟକ ପାଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ଭିତରକୁ ଆସିବାକୁ ଅନୁମତି ପାଇଲେ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଗୀତାଞ୍ଜଳିରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ଗାନ କଲେ । ବାପୁଙ୍କର ପ୍ରିୟ 'ବୈଷ୍ଣବ ଜନ' ଭଜନ ବୋଲା ହେଲା । ବା'ଙ୍କ ହାତରୁ ଗିଲାସେ ଲେମ୍ବୁ ସର୍ବତ ପିଇ ବାପୁ ଛଅ ଦିନର ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କଲେ । ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ, ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କ ସମେତ ।

ଠିକ୍ ଦିନକ ପୂର୍ବରୁ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୫ ତାରିଖରେ ବମ୍ବେ ଠାରେ ଆମ୍ବେଦକର

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋଟିଏ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ । ସେ କ'ଣ କହିଥିଲେ ଜାଣିଥିଲେ ବାପୁ ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କୁ ଡାକି ଆଉଥରେ ପଚାରିବା ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇ ନଥାନ୍ତେ । ଆମ୍ବେଦକର ସଭାରେ କହିଥିଲେ, ''ମୁଁ ଆବିଷ୍କାର କରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲି,ଖୁବ୍ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲି ଯେ ତାଙ୍କ ଓ ମୋ ମଧ୍ୟରେ ମତର ଏତେ ମେଳ ଅଛି । ସାର୍ ତେଜ ବାହାଦୂର ସାପ୍ରୁ କହି ସାରିଲେଣି ଯେ ଆମ ଆଲୋଚନାରେ ଯେଉଁଠି ମତଭେଦ ରହୁଥିଲା ସେ ସବୁ ବିଷୟ ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଉଥିଲା । ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମତଭେଦ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୋତେ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । ମୁଁ ମହାତ୍ମାଜୀଙ୍କ ପାଖରେ ଗଭୀର ଭାବେ କୃତଜ୍ଞ । ଯେଉଁ ମହାସଙ୍କଟରେ ମୁଁ ପଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଥିଲି, ସେଥିରୁ ମୋତେ ସେ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ।''

- ଆମ୍ବେଦକର ହରିଜନ ଭାବେ ଜନ୍ମ । ଅନଶନର ପ୍ରଥମ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାମ୍ବାଦିକମାନଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି, "Untouchable by choice" । ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ସାନ ବିଷୟରେ ମତଭେଦ ଥାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ହରିଜନଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି କୌଣସି ବଡ଼ ବିଷୟରେ ମତଭେଦ ନଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନଶନ ଯେ ବୃଥା ନଥିଲା ସେ କଥା ଅନଶନ ପରେ ପରିଷ୍କାର ହୋଇଯାଇଛି । ସେ ଯାଏ ଅଛୁବ ପରିବାର ଓ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ କଳ୍ପନାତୀତ ଥିଲା । ଅନଶନ ପରେ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେକ ହରିଜନ ଘରେ ବିବାହ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେ ବିବାହରେ ନିଜେ ଉପସ୍ଥିତ ରହି ବର କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିଛନ୍ତି ସେ ସବୁ ବିବାହ ଥିଲା ପ୍ରାୟ ସବର୍ଣ୍ଣ ଅସବର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିବାହ । ଯେଉଁମାନେ ଅଛୁଆଁ ଭେଦ ରଖିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ମରହଛି କହି ଯୁବକମାନେ ନାକ ଟେକିଲେ । ଉଚ୍ଚବର୍ଗର ଯୁବକ ଓ ହରିଜନ ଯୁବତୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମ ଓ ତହିଁରେ ବାଧା ଦେଉଥିବା ସମାଜର ସଂଘର୍ଷ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସର ସୁଅ ଛୁଟିଲା । ଜୀବନର ଶେଷଆଡ଼କୁ ବରକନ୍ୟା ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ହରିଜନ ହୋଇଥିବା ବିବାହରେ କେବଳ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯୋଗଦେଇ ବରକନ୍ୟାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ ।

ମୋଟ ଉପରେ ବାପୁଙ୍କ ଅନଶନ ପରେ ହରିଜନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ମିଶାଇବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ବାପୁ ଭଲଭାବେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଅନଶନ ବେଳେ ଯେଉଁ ଉନ୍ମାଦନା ଆସିଥିଲା ତାହା ସବୁଦିନ ରହିବ ନାହିଁ । ମନ୍ଦିର ଦ୍ୱାର ପୁଣି ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ । ସେଥିପାଇଁ ଅନଶନ ପୂର୍ବରୁ ବାପୁ ହରିଜନଙ୍କ କଲ୍ୟାଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯାହା ଯେମିତି କରିଥିଲେ, ଅନଶନ ପରେ ଏ ଦିଗରେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବେ ଲାଗିଲେ । ସେଇ ଜେଲ ଭିତରେ ହରିଜନଙ୍କ କାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ହରିଜନମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଆଲୋଚନା କରି 'ହରିଜନ' ନାମକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର ହେଲା । ଜି.ଡ଼ି. ବିରଳା ଆଗ୍ରହରେ ସବୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଲାଇବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ରହିବେ ଓ ଅଗ୍ରଲେଖା ଲେଖିବେ । ହରିଜନର ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା ୧୯୩୩ ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଅତିଶୀଘ୍ର ଏହା

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ମୁଖପତ୍ର ହେଲା । ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା ଛପା ହେଲା ଦଶହଜାର । ଜେଲରେ ରହି ସାରାଦେଶରେ ବହୁଳ ଭାବେ ପ୍ରସାରିତ ହେଉଥିବା ଗୋଟିଏ ସାପ୍ତାହିକୀର ସମ୍ପାଦନା କରିବା ବୋଧହୁଏ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରଥମ । ଇଂରେଜ ସରକାର ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶନରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁ ନଥିଲା । ବରଂ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏସବୁ କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ ସେମାନେ ହଇରାଣ ହେବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସରକାର ଭାବୁଥିଲେ ।

ଯେଉଁ ଲୋକଟି ବାପୁଙ୍କୁ ଅକୁଣ୍ଠ ନୈତିକ ସମର୍ଥନ ଦେଇଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି କବିଗୁରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନଶନ ଶେଷ ହେବା ସହିତ ହରିଜନଙ୍କ କାମ ଶେଷ ହୋଇ ନଥିଲା । ବରଂ ପୂରା ଦମ୍‌ରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଜେଲ୍‌ରେ ଥାଇ ବାପୁ ହରିଜନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସର୍ବଭାରତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିଲେ । ଏହାର ଚେୟାରମ୍ୟାନ୍ ରହିଲେ ବିରଳା ଓ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଥାକ୍କର ବାପା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ହରିଜନଙ୍କ ନିକଟରେ ସ୍ୱରାଜର ବାର୍ତ୍ତା ପଠାଇବାକୁ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଗଲା । ପୁନାଠାରେ ଏକ ସାଧାରଣ ସଭାରେ ବିଶ୍ୱକବି ଘୋଷଣା କଲେ,''ନିଜର ଜନ୍ମ ଉପରେ କୌଣସି ହାତ ନଥିବା ଏ ଦେଶରେ ଅଗଣିତ ହରିଜନଙ୍କୁ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଆମେ ଯେପରି ଅବହେଳା କରିଆସିଛେ ତାହା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଦୃଢ଼ପଣ କରି ଆସନ୍ତୁ ଆମେ ସମସ୍ତେ ମହାତ୍ମାଜୀଙ୍କ ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହଯୋଗ କରିବା । ଏହାଦ୍ୱାରା ଆମେ ଆମର ନୈତିକ ବନ୍ଧନକୁ କେବଳ ଛିନ୍ନ କରିବା ନାହିଁ, ସମଗ୍ର ମାନବଜାତିର ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ ହେବା ।''

ମହାତ୍ମାଜୀଙ୍କ ଆମରଣ ଅନଶନ ଘୋଷଣା ପରେ ପରେ ଏଇ ଉପଲକ୍ଷେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଯେଉଁ ବାଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ତାହା ହରିଜନ ପତ୍ରିକାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ କବି କହିଛନ୍ତି, ''ଆମ ସମାଜରେ ସେଇ ଗଭୀର ନୈତିକ ଦୁର୍ବଳତା ଘୁଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ମହାତ୍ମାଜୀ ଚରମ ପଦେକ୍ଷପ ନେଇଛନ୍ତି (ଆମରଣ ଅନଶନ) । ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯଦି ସେ ଟଳି ପଡ଼ନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ହରାଇବା ଆମ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ହେବ । ଏହି ସଂଗ୍ରାମରେ ଲଢ଼ିବାର ଗୌରବ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିବ ଏବଂ ଆମେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲଢ଼ିବା ।'' ଏହାପରେ ଆବେଗମୟ ଭାଷାରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି,''ସବୁ ଯୁଗରେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ବଡ଼ ମଣିଷଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଘଟେ । ଆମ ଦରକାର ବେଳେ ଖୋଜିଲେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ପାଉନା । ଆମ ଗହଣରେ ସେପରି ଜଣକୁ ପାଇବା ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା । ଆଜି ଆମ ଜାତନାରେ ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ଦିନକୁ ଦିନ ଅଧୋଗତି, ଅତ୍ୟାଚାର, ରୋଗବ୍ୟାଧି, ଦୁଃଖ ବଢ଼ିଚାଲିଛି । ତଥାପି ଏସବୁକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆମେ ଏକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଛୁ । କାରଣ ଆମ ଜନ୍ମଭୂମିରେ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ମାନବ ଜନ୍ମ ନେଇଛନ୍ତି । ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେଇ ଗୋଟିଏ ବାୟୁମଣ୍ଡଳରୁ ନିଃଶ୍ୱାସ ଗ୍ରହଣ କରୁଛୁ ।''

◆◆◆

ଆଉ ଏକ ଅନଶନ ପାଇଁ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ

୧୯୧୯ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଦମନମୂଳକ ରାଓଲାଟ୍ ବିଲ୍ ପାଶ୍ ହୋଇଗଲା । କ'ଣ କରାଯିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗଭୀର ଚିନ୍ତାରେ ଥାଆନ୍ତି । ମାଡ୍ରାସରେ ଦିନେ ପାହାନ୍ତା ପହରରେ ଅର୍ଦ୍ଧନିଦ୍ରା ଅର୍ଦ୍ଧଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱର ଶୁଭିଲା - ହରତାଳ । ଫଳରେ ଏପ୍ରିଲ ୬ ତାରିଖରୁ ମହାନ ହରତାଳ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଚବିଶଘଣ୍ଟା ପୂର୍ବରୁ ସବୁ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଉପବାସ ରହିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲେ । ଏ ହରତାଳରେ ପରିକଳ୍ପନା ଅଦ୍ଭୁତ, ସଫଳତା ବିସ୍ମୟଜନକ । ୧୯୩୩ ରେ ବାପୁ ଆଉ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ପାଇଲେ । ଏଥରକ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ନୁହେଁ କେତୋଟି ବାକ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଶୁଭିଲା । ଏହି ଗଭୀର ରହସ୍ୟାନୁଭୂତିକୁ ବାପୁ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରର ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ୧୯୩୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଏପ୍ରିଲ ୨୮ ତାରିଖ ରାତିରେ ସେ ଶୋଇବାକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ - ସେଦିନ ରାତିରେ ମୁଁ ଶୋଇବାକୁ ଗଲାବେଳେ ଆଦୌ ଭାବି ନଥିଲି ଯେ ପରଦିନ ମତେ ଏକ ଅନଶନ ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମିଳିବ । ପ୍ରାୟ ରାତି ବାରଟା ବେଳେ କିଛି ଗୋଟାଏ ହଠାତ୍ ମୋ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା । ଗୋଟିଏ ସ୍ୱର - ତାହା ଭିତରୁ ଆସୁଥାଏ କି ବାହାରୁ ଆସୁଥାଏ କହି ପାରିବିନି - ମତେ ଆସ୍ତେ କହିଲା, “ତୁମକୁ ଅନଶନ କରିବାକୁ ହେବ ।” ମୁଁ ପଚାରିଲି, “କେତେ ଦିନ ?” ସ୍ୱର କହିଲା, ଏକୋଇଶ ଦିନ ।” ମୁଁ ପଚାରିଲି, “ଏହା କେବେଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବି ।” ଶୁଣିଲି, “ଆସନ୍ତାକାଲି ଠାରୁ କର ।” ଏହାପରେ ଅନଶନ କରିବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇ ମୁଁ ଶୋଇପଡ଼ିଲି । ସକାଳର ପ୍ରାର୍ଥନା ନ ସରିବା ଯାଏ ଏକଥା କୌଣସି ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ କହିଲି ନାହିଁ ।

ସ୍ୱରର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମୁତାବକ ଏପ୍ରିଲ ୨୯ ତାରିଖରୁ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ ହେବା କଥା । ମାତ୍ର ସେ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ କଲେ ମେ ୮ ତରିଖରେ । ସାତମାସ ପୂର୍ବେ ସେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାରଣରୁ ଆଜୀବନ ଅନଶନ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏଥର ଅନଶନର କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାରଣ ନଥିଲା । ୨୮ ତାରିଖ ରାତିରେ ଶୋଇବାକୁ ଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଅନଶନ କଥା ଭାବି ନଥିଲେ । ରାତିରେ କାହିଁକି ଅନଶନ କରିବେ ବୋଲି ସ୍ୱରକୁ ପଚାରିଲେ ନାହିଁ ! ଗତଥର ଛଅଦିନର ଅନଶନ ତାଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁର ଦ୍ୱାରଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନେଇଯାଇଥିଲା । ଏଥର ଏକୋଇଶ ଦିନ ଅନଶନର ଅର୍ଥ ମୃତ୍ୟୁ ସୁନିଶ୍ଚିତ ବୋଲି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଲୋକମାନେ ମନେ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମାତ୍ର ଆପାତତଃ ଅକାରଣ ଅନଶନକୁ ବାପୁ ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲେ । ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନକୁ ଏପରି ଭାବେ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ନ ଦେବା ପାଇଁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ, ଆଗ ଡାକ୍ତରମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରିବେ । ଅନଶନ ପୂର୍ବରୁ ଅନଶନ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅଛି କି ନାହିଁ ଜାଣିବା ଦରକାର । ରାଗରେ ଗାନ୍ଧୀ

ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଲେ । ଡାକ୍ତର ପରୀକ୍ଷା କରିବା ମାନେ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ଉପରେ ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରକଟ କରିବା । ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ କହିଲେ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜକୁ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ମଣୁଛନ୍ତି । ଯଦି ସେ କୌଣସି ଭୁଲ୍ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଆମେ ଧରିବା ତେବେ କୌଣସି ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଏପରି କଡ଼ା ଡୋଜ୍ ହଜମ କରିବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହେଲାନାହିଁ । ସେ କ୍ଷମାମାଗି ଡାକ୍ତରୀ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ମେ ଆଠ ତାରିଖ ଖରାବେଳେ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଓ ରାତି ୯ ଘଣ୍ଟା ୩୦ ମିନିଟ୍‌ରେ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିଦେଲେ । ଏପରି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ଖଲାସ ହୋଇ ଗାନ୍ଧୀ ଅଡୁଆରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ଜେଲ୍‌ରେ ରଖି ଜଣେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ମାରି ପକାଇବାର ନିନ୍ଦା ସରକାର ବହନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସମସ୍ତ ମନୋବଳ ଅନଶନ ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଥିଲା । ଖଲାସ ହୋଇ କୁଆଡ଼େ ଯିବେ କ'ଣ କରିବେ ବୁଦ୍ଧି ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ୍, ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ, ମହାଦେଶ ଦେଶାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜଣେ ଅନୁରକ୍ତ ଲେଡ଼ି ଥାକରସେଙ୍କ ଘରକୁ ତାଙ୍କୁ ନେଇଥିଲେ । ପୁନାର ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଏହା ଏକ ବିରାଟ ବଙ୍ଗଳା । ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପରିଶ୍ରମ ବଢ଼ିବା ସାର ହେଲା । କାରଣ ସେମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଅକାରଣେ ପାହାଡ଼ ଉପରକୁ ଚଢ଼ିବା ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦେଖାଚାହାଁ କରିବା ପାଇଁ କସ୍ତୁରବା ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ ପାଇଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଅନଶନ ଚାଲୁ ରଖିଲେ ।

ଆପାତତଃ ଏହି ଖିଆଲୀ ଅନଶନ ଖବର ପାଇ ଜେଲ୍‌ରେ ମିରାବେନ୍ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଗଲେ । କେତେ ମାସ ପୂର୍ବ ଅନଶନର ଗୋଟାଏ କାରଣ ଥିଲା; ମାତ୍ର ଏ ଅକାରଣ ଅନଶନ ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନିଜ ଲୋକମାନେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଲେ । ଅନଶନ ପାଞ୍ଚଦିନ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଦି'ଧାଡ଼ିର ଗୋଟିଏ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ।''ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତତେ ସାହସ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୋ ଝିଅ ହେବା ଖେଳଘର ନୁହେଁ । ସେଠି ଏକୁଟିଆ ଥାଇ ତୁ ଛଟପଟ ହେଉଥିବୁ ମୁଁ ଜାଣେ । କିନ୍ତୁ ମତେ ଟପିଯିବା ଭଳି ଯୋଗ୍ୟତା ମୋ ପିଲାଙ୍କର ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେମାନଙ୍କର ନାହିଁକି ? ଈଶ୍ୱର ତୋର ସହାୟ କରନ୍ତୁ ।'' - ବାପୁ ।

କାହାକୁ ପଚରା ଉଚୁରା ନ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେପରି ଭାବେ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ ସେଥିପାଇଁ ଘନିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମର୍ମାହତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତରର ସ୍ୱରକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ନଥିଲା । ଏସ୍ୱରକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ, ବିବେକର ଚେତାବନୀ ବା କେବଳ ଅନ୍ତଃସ୍ୱର କହିବାରେ ବାପୁଙ୍କର ଆପତ୍ତି ନଥିଲା । ସକ୍ରେଟିସ୍ ଏହିପରି ଏକ ସ୍ୱର ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ କେବଳ ନକାରାତ୍ମକ ସ୍ୱର ଶୁଣୁଥିଲେ । ସକ୍ରେଟିସ୍ ଗୋଟିଏ କାମ କରିବାକୁ ବାହାରିଛନ୍ତି, ଯଦି ସେ କାମ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ତେବେ ଅନ୍ତଃସ୍ୱର ତାଙ୍କୁ ବାରଣ କରିବ । କୌଣସି କାମ କରିବା ପାଇଁ ଅନ୍ତଃସ୍ୱରର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କୁ ମିଳୁ ନଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ କିନ୍ତୁ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ଅନ୍ତଃସ୍ୱର ଶୁଣୁଥିଲେ । ସବୁଦିନେ ନୁହେଁ, କ୍ୱଚିତ । ଏ ସ୍ୱର ଯାହାର ହେଉ

(ଅବଚେତନର, ସଦ୍‌ସତ୍ତାର ବା ଅହଙ୍କାର ହୋଇପାରେ !) ସେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଏହି ସ୍ୱରର ଦାସ ହୋଇ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ବାପୁ ୧୯୩୩ରେ ହରିଜନରେ ଲେଖିଥିଲେ । ଏ ସ୍ୱର କାହାର, ସଦ୍‌ର, ଅସଦ୍‌ର, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ବା ସଇତାନର ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ବାପୁ ଉଠାଇ ନାହାନ୍ତି । ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ୧୯୨୨ରୁ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, ''ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁ ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀକୁ ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛି ସେ ହେଉଛି ମୋ ଭିତରର କ୍ଷୀଣ ସ୍ୱର ।''

ଆମେ ଯାହା କହିଲୁ ଅନ୍ତଃସ୍ୱର ଈଶ୍ୱର ବା ସଇତାନର ହୋଇପାରେ ତାହା କେବଳ ଯୁକ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କହିଛୁ । ବାପୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତଃସ୍ୱର ସତ୍ୟର ପରିପ୍ରକାଶ । ସତ୍ୟର ଚାରୋଟି ମୁଖ୍ୟ ଦିଗ ବିଷୟରେ ସେ ସଚେତନ ଥିଲେ । ସୃଷ୍ଟିର ବାସ୍ତବତାରେ ନିହିତ ସତ୍ୟ (ଜଗତ ସତ୍ୟର ମୂଳଦୁଆ ଉପରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି) ଘଟଣାର ସତ୍ୟ, ଶପଥ ପାଳନର ସତ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତଃସ୍ୱରର ସତ୍ୟ । ସତ୍ୟ ଉପରେ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନରେ ବହୁ ଗୂଢ଼ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଆମେ ପାଳନ କରିବା ସତ୍ୟ ଉପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲେ । ଭାରତୀୟମାନେ ଘଟଣାକୁ ଅତିରଞ୍ଜିତ କରନ୍ତି ବା ଘଟଣା ଉପରେ ନିଜ ରଙ୍ଗ ବୋଳନ୍ତି । ଅବିକଳ ଘଟଣାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ନ କହି ତାକୁ ଟିକିଏ ବଙ୍କେଇ ଦେବା ମନୋଭାବ ବଦଳାଇବାକୁ ମୋହନ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ କାମ କରିବା ଦିନଠାରୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନେକ ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିବାରୁ ସାମ୍ବାଦିକର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ଥିଲେ । ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ୧୯୨୫ରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି,''ମୁଁ କାହାପ୍ରତି କ୍ରୋଧ ବା ଈର୍ଷା ରଖି କିଛି ଲେଖିବି ନାହିଁ । ଅଳସୁଆମିରେ ଲେଖିବି ନାହିଁ । ଲୋକଙ୍କୁ ତତେଇବା, ମତେଇବା ପାଇଁ ଲେଖିବି ନାହିଁ । ଲେଖକ ହିସାବରେ ମୋର ଅହଙ୍କାର ଯୋଗୁ ଚମତ୍କାର ବାକ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗର ନିଶାରେ ଭାସିଯାଇ ବା କାହାପ୍ରତି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ବିଶେଷଣ ପ୍ରୟୋଗ କରି କିଛି ଲେଖିବି ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ବାଳୁଙ୍ଗା ଉପାଡ଼ିବା ଲେଖକର ସାଧନା ।''(ବାପୁ ! ଆପଣ ନିଶ୍ଚୟ ଆମକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଏ ଉପଦେଶ ଦେଇନାହାନ୍ତି !)

ଶପଥ କରିବା ଓ ତାହା ରକ୍ଷା କରିବା ବାପୁଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଲଣ୍ଡନ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ମଦ, ମାଂସ ଓ ନାରୀ ସ୍ପର୍ଶ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ମୋହନ ମାଆଙ୍କ ପାଖରେ ଶପଥ କରିଥିଲେ । ଏ ସବୁ ସପକ୍ଷରେ କାହାର ଓକିଲାତି କାମ ଦେଲାନି ଓ ଲଣ୍ଡନରେ ସେ ନିଜ ଶପଥରେ ଦୃଢ଼ ରହିଲେ । ପରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବରଣର ଶପଥ ନେଲେ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳିବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ । ସପ୍ତାହକୁ ଗୋଟିଏ ଦିନ (ସୋମବାର) ନୀରବ ରହିବା ସହିତ ମଝିରେ ମଝିରେ ନୀରବ ରହିଲେ । କ୍ଷୀର ପିଇବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କଲେ ମାତ୍ର ପରିସ୍ଥିତି ତାଙ୍କୁ ଛେଳି କ୍ଷୀର ପିଇବାକୁ ବାଧ କଲା । ଏଥିପାଇଁ ସେ କମ୍ ଅନୁତାପ କରିନାହାନ୍ତି । ପିଲା ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ସାଂଘାତିକ ବେମାରୀ ଥିବା ସମୟରେ ମାଂସ ସୁପ୍ ଖାଇବାର ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ସେ ମାନିଲେ ନାହିଁ । (ସ୍ତ୍ରୀ ବା ପିଲା ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନାହିଁ) । କେବଳ ଖଦୀ ପିନ୍ଧିବାର ଶପଥ ନେଲେ ଯାହାକି ସେ କଦାପି ଭଙ୍ଗ

କରିନାହାନ୍ତି । ସ୍ୱରାଜ ନ ମିଳିବା ଯାଏ ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ଶପଥ କଲେ ତାହା ବାସ୍ତବିକ୍ ବିସ୍ମୟଜନକ । କେତେ ଆବେଗର ସହିତ ନିଜ ହାତରେ ସେ ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମକୁ ଗଢ଼ି ନଥିଲେ !

ଜୀବନରେ ଶପଥର ଗୁରୁତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଛନ୍ତି, ''ଶପଥ ବିନା ଜୀବନ ନଙ୍ଗର ବିହୀନ ଜାହାଜ ପରି । ଶପଥ ଜୀବନକୁ ସ୍ଥିରତା ଆଣିଦିଏ, ଚରିତ୍ରକୁ ଦୃଢ଼ କରେ । ତେବେ ୧୯୧୯ ଜାନୁଆରୀରେ ସେ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଗୋଟିଏ ରଚନା ଲେଖି ସତର୍କ କରିଦେଇଥିଲେ, ''ଉତ୍ତେଜିତ ଭାବେ ବା କ୍ରୋଧରେ କୌଣସି ଶପଥ ନେବା ଅନୁଚିତ । ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ଶପଥ ନେବାକୁ ହୁଏ ।'' ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଳନ (ଏଥିପାଇଁ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଯେତେ ତ୍ୟାଗ ଓ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କଲେ) ତାଙ୍କୁ ବାଳକ ଦିନୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଛି । ପରିଣତ ବୟସରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନେକଥର ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଅଧିକାଂଶଙ୍କ ମତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ କର୍ମଯୋଗୀ । ଏଥିରେ କିଛି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ଆଣ୍ଡୃଜ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ,''ଗାନ୍ଧୀ କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ଥିବା ସନ୍ଥ, ଚିନ୍ତାରେ ଲିପ୍ତଥିବା ସନ୍ଥ ନୁହନ୍ତି । ସେ ଏପରି ଏକ ପ୍ରେମର ସନ୍ଧାନରେ ଅଛନ୍ତି ଯାହା ସକ୍ରିୟ ହେବ(ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ) । କର୍ମ ଓ ଚିନ୍ତା ଦୁଇ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ନଥାନ୍ତି । ଏକଥା ଆଣ୍ଡୃଜ୍ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଜାଣିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ପରମ୍ପରା ହେଉଛି, ଚିନ୍ତାଲାଭ ପାଇଁ ନିକାଞ୍ଚନ ଗୁହାରେ ବସି ଧାନ କରିବା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜ ବିଷୟରେ ଏକ ଗୂଢ଼ କଥା କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କୌଣସି ଗୁମ୍ଫାକୁ ଯିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । କାରଣ ତାଙ୍କ ନିଜ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଗୁମ୍ଫା ଅଛି ! ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ହେଲେ ସେ ଏଇ ଗୁମ୍ଫାରେ ପଶିଯାଆନ୍ତି । ଏବଂ ତାହା ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଅନଶନ । ଅନଶନ ବେଳେ ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱ ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରି ଓ ଆଉ କୌଣସି ସାଂସାରିକ ବ୍ୟାପରରେ ମୁଣ୍ଡ ନ ପୂରାଇ ଗାନ୍ଧୀ ଚୁପ୍ ରହନ୍ତି । ଧାନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ତ ଆଉ କ'ଣ ? ଅନଶନ ଦିନଗୁଡ଼ିକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଇଁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତର ଦିନ, ଶାନ୍ତିର ସମୟ । ୧୯୨୪ରେ ସେ ଏକୋଇଶ ଦିନ ଅନଶନ କରିଥିଲେ । ଅନଶନ ସରିବା ଦିନକ ପୂର୍ବରୁ ଲେଖିଥିଲେ,''ବର୍ତ୍ତମାନ ଶାନ୍ତିର ରାଜ୍ୟରେ ରହୁଛି, (କାଲିଠାରୁ) ଝାମେଲାର ସଂସାରକୁ ଫେରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।'' ଏପରିକି ୧୯୪୮ ଜାନୁଆରୀରେ ତାଙ୍କର ଶେଷ ଅନଶନର ଶେଷଦିନ ଲେଖିଥିଲେ, ''ନିସ୍ତବ୍ଧତାର ଜଗତ ଛାଡ଼ି ଏଥର ଝଡ଼ର ଜଗତରେ ପଶିବାକୁ ହେବ ।''

ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଅନଶନ କରି ବାପୁ ଶାରୀରିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗୁ ନଥିଲେ । ୧୯୩୯ରେ ହରିଜନରେ ଲେଖିଲେ,''ଅନଶନ କଥା ଭାବିଲେ ମୁଁ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇପଡ଼େ ।'' ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ କହିଥିଲେ - କେହି ଭାବନ୍ତୁ ନାହିଁ ଯେ ମତେ କଷ୍ଟ ହୁଏନା । ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚତର ଶକ୍ତିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ମୁଁ ଅନଶନ କରୁଥିବାରୁ କଷ୍ଟଟା

ସହିନିଏ । କଷ୍ଟ ସହିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ସେଇ ଉଚ୍ଚତର ଶକ୍ତିରୁ ଆସେ ।’’ ଏଇ ଯେଉଁ ଏକୋଇଶ ଦିନିଆ ଅନଶନ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଛି ସେହି କାଳରେ ବାପୁ ଭୟଙ୍କର କଷ୍ଟ ପାଇଲେ । ଅନଶନ ସରିବା ପରେ ମଧ ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ମାସ ମାସ ଧରି ଉଦ୍‌ବେଗଜନକ ରହିଲା । ଆପାତତଃ ଏ ଅନଶନର କିଛି କାରଣ ନଥିଲା କିମ୍ବା ଏହାର ଆଖିଦୃଶିଆ ଲାଭ କିଛି ନଥିଲା । କୌଣସି ଦୃଶ୍ୟମାନ, ସାଧାରଣ ମାପକାଠିରେ ବାପୁଙ୍କ ଅନଶନ ମାପିହୁଏନା ।

ଗତଥର ‘ଛଅଦିନ ଅନଶନରେ ଗାନ୍ଧୀ ମୃତପ୍ରାୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଏଥର ଏକୋଇଶ ଦିନ କିପରି ସମ୍ଭାଳିବେ ? ଆଠଦିନ ଯାଏ କୌଣସି ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଅଭିଯୋଗ କଲେ ନାହିଁ । ଖୁବ୍ ଝଡ଼ିଗଲେ ଅବଶ୍ୟ । ପୂର୍ବ ଅନଶନ ବେଳେ ହରିଜନଙ୍କର କ’ଣ ହେବ ନ ହେବ ସେ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ଘାରୁଥିଲା । ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଶରୀର ଉପରେ ପଡୁଥିଲା । ଏଥର କୌଣସି ସଙ୍କଟରେ ଘାଣ୍ଟି ହେଉ ନଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଅନଶନ ସମ୍ଭାଳି ନେଇଥାନ୍ତି । ମେ ୨୯ ତାରିଖରେ ଅନଶନ ଭାଙ୍ଗିଲା । ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କରି ସେ ମିରବେନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଡ଼ିଏ ଲେଖିଲେ - ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନଶନ ଭାଙ୍ଗିଲି । ଅନ୍ୟକାମ ଆରମ୍ଭ ହେବ । ସେ ବାଟ ବତାଇଦେବେ ।

ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଫେରି ପାଇବା ଥିଲା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ଏଥର ଗାନ୍ଧିଜୀ କ୍ଷୀର ପିଇବାକୁ ଆପତ୍ତି କଲେ ନାହିଁ । ବିଛଣାରେ ବସି ରହୁଥାନ୍ତି । ବିଛଣାରୁ ଉଠି ନିଜେ ଗାଧୁଆପାଧୁଆ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ତିନି ସପ୍ତାହ ଲାଗିଲା । ମାସକରେ ଘର ଭିତରେ କେତେ ଖୋଜ ଚାଲିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଚାହୁଁଥିଲା ଗାନ୍ଧୀ ଏମିତି ଦୁର୍ବଳିଆ ଥାଆନ୍ତୁ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଫେରି ନଥାଏ । ରାଜଗୋପାଳଚାରୀଙ୍କ ଝିଅ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସହିତ ଦେବଦାସର ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଆଉ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି ନକରି ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ଥାକ୍‌ରସେଙ୍କ ଘରେ ବାହାଘର ହେଲା । ଦେବଦାସ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପରସ୍ପରକୁ ୧୯୨୭ରୁ ପ୍ରେମ କରୁଥାନ୍ତି । ବିବାହ ପାଇଁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା ଯାଇ ୧୯୩୩ରେ । ଗୋଟିଏ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଉତ୍ସବରେ ମାତ୍ର କେତେ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ବିବାହ ସରିଗଲା ।

୧୯୩୩ ଜୁଲାଇରେ ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମକୁ ହରିଜନ ସେବକ ସଂଘକୁ ଦାନ କରିବାର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତି ବାପୁ ନେଇଥିଲେ । ଦେଶରେ ତାଙ୍କର ଏଇ ପ୍ରଥମ ଆଶ୍ରମଟିକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଆବେଗର ସହିତ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତି ମୋହ ବଢ଼ିଯିବାରୁ ବୋଧେ ତାକୁ ଛାଡ଼ିଲେ । ଆଶ୍ରମର ଆଦାୟରୁ ସରକାର ଟ୍ୟାକ୍ସ ଦାବି କଲେ । ଆଶ୍ରମ ଚଳାଇବାକୁ କଷ୍ଟ, ସେଥିରେ ପୁଣି ଟ୍ୟାକ୍ସ । ବାପୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ଯେ ଆଶ୍ରମକୁ ସରକାର ନେଇଯାଉ । ତାହା ହେଲା ନାହିଁ । ଏଇ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଆଶ୍ରମକୁ ହରିଜନ ସେବକ ସଂଘକୁ ଦାନ କରି ସନ୍ତୋଷ ପାଇଲେ । ବାପୁ ଅନେକ ମାସ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରେ ଉନ୍ନତି ଫେରି ପାଇବାରୁ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସ୍ଥିର ହେଲା, ତେତିଶଜଣ ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କୁ ଧରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲିବେ । କେଉଁଠି ଗୋଟିଏ ରାତିରୁ ଅଧିକ ଅଟକିବେ ନାହିଁ । ସବୁ ଆଶ୍ରମବାସୀ ଗିରଫ

ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ଯୋଜନା ଚାଲିବ । ପ୍ରଥମ ଦିନ ହିଁ ସରକାର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିନେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ୟେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍ ଗଲେ । ସେଠାରୁ ତିନି ଦିନରେ ଖଲାସ ହେଲେ । ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମିଳିଲା, ସେ ପୁନା ବାହାରକୁ ଯାଇପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହା ଅମାନ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ବର୍ଷେ ଜେଲଦଣ୍ଡ ହେଲା । ଜେଲ୍‌ରେ ସେ ହରିଜନଙ୍କ କାମ ଚାଲୁ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ସରକାର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କଠାରୁ ଗୋଟିଏ ଜବାବ୍ ମାଗିଲେ । ସେ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରି କେବଳ ସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବେ କି ? ଏପରି ସମ୍ମାନହାନୀ କାରକ ସର୍ତ୍ତରେ ରାଜି ନ ହୋଇ ଗାନ୍ଧୀ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତିନି ଚାରିଦିନ ଅନଶନ ପରେ ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଶୋଚନୀୟ ହୋଇଉଠିଲା । ପଞ୍ଚମଦିନ ତାଙ୍କୁ ଡାକ୍ତରଖାନା ନିଆଗଲା । ଡାକ୍ତରମାନେ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଉଦ୍‌ବେଗଜନକ । କିଛିଦିନ ହସ୍ପିଟାଲ୍‌ରେ ରହିବା ପରେ ଡାକ୍ତରଙ୍କର ଆଶଙ୍କା ହେଲା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନ ଆଉ ନ ରହିପାରେ । ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଅଗଷ୍ଟ ୨୩ ତାରିଖ ଦିନ ଖଲାସ କରିଦେଲେ ।

ବାପୁଙ୍କ ମନୋବଳ ପୂର୍ବରୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ଅନଶନ କରି ତାହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ନଷ୍ଟ ହେଲା । ପୂର୍ବରୁ କେବେ ଗାନ୍ଧୀ ଏପରି ଦୁର୍ବଳ ଓ ନିର୍ଜୀବ ଦିଶୁ ନଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମନୋବଳ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଥାଏ । ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସରୁ ଥାକରସେଙ୍କ ଘର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟ୍ରେଚରରେ ବୁହା ହୋଇଗଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡ ଫେରି ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ସିଧା ଆସିଲେ । ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଟାଣ ଭାବେ କହିଲେ, ଆପଣଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଆପଣ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ କରନ୍ତୁ । ମ୍ଳାନ ହସି ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ,''ଚେଷ୍ଟା କରିବି ।'' ନେହରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ସେ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ଯୁବକମାନେ କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ସମ୍ଭାଳନ୍ତୁ । କଂଗ୍ରେସ ନ ଛାଡ଼ିବାକୁ ନେହରୁ ବାପୁଙ୍କୁ ବହୁତ ବୁଝାଇଲେ । ବାପୁ କୌଣସି ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ନ ନିଅନ୍ତୁ ପଛେ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ନାହିଁ । ବେଳେବେଳେ କଂଗ୍ରେସକୁ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତୁ । ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନେହରୁଙ୍କ କଥା ମାନିଲେ । ଏଣିକି ହରିଜନଙ୍କ କାମ କରିବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର କଲେ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୱାର୍ଦ୍ଧା ଆଶ୍ରମକୁ ଉଠି ଆସିଲେ । ୱାର୍ଦ୍ଧା ଠାରେ ବିନୋବା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥାନ୍ତି । ବାପୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ସେଠାରେ ରହନ୍ତି । ତାହା ବିନୋବାଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହର କାରଣ । ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମ ବନ୍ଦ କରିଦେବା ପରେ ସେ ୱାର୍ଦ୍ଧାରେ ରହିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ହରିଜନଙ୍କ ସେବା କରିବା ପାଇଁ ଉତ୍ତର ତଥା ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଗୋଖଲେ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଭାରତକୁ ବର୍ଷେ କାଳ ବୁଲି କରି ଦେଖ । ଗାନ୍ଧୀ ଯେବେ ବି ଦୀର୍ଘ ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି, ଭାରତ ମାତା ନୂଆ ନୂଆ ରୂପଧରି ତାଙ୍କ ସାମନାରେ ଉଭା ହୁଅନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନଅ ମାସ ଧରି ଭାରତର ଅନେକ ଅଞ୍ଚଳ ବୁଲିଲେ । ହରିଜନଙ୍କୁ

ନିଆଁ ପାଣି ବାଛନ୍ଦ ନ କରିବା ପାଇଁ ବୁଝାଇଲେ । କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କ କଥାମାନି ଲୋକେ ମନ୍ଦିର ଦ୍ୱାର ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲିଦେଲେ । ହରିଜନ ପାଣ୍ଠିକୁ ଅର୍ଥଦାନ ଗ୍ରହଣ କଲାବେଳେ କହୁଥିଲେ, ''କେବଳ ଟଙ୍କା ଦେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ଦିଅ ।'' ପଣ୍ଡିତ ଲାଲନାଥ ନାମକ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଲୋକଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥାନ୍ତି । କେଇଜଣ ଯୁବକଙ୍କ ସହିତ ବୁଲି ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କଳା ପତାକା ଦେଖାଉଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ମନ୍ଦିରରେ ହରିଜନ ପଶିବାକୁ ବାହାରନ୍ତି ତା' ଆଗରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀଙ୍କୁ ଧରି ଶୋଇ ଯାଆନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ଲାଲନାଥ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅସହଯୋଗ କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥାନ୍ତି । ଏ ନୂଆ ସମସ୍ୟାର ମୁକାବିଲା କରିବା ବୁଦ୍ଧି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜୁଟୁ ନଥାଏ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅହିଂସା ପ୍ରତିରୋଧକୁ ପଣ୍ଡିତ ଲାଲନାଥ ଭଲଭାବେ ବୁଝିଥିଲେ ଓ ତାକୁ ବିପରୀତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ । ଅହିଂସା ପ୍ରତିରୋଧୀମାନେ କଷ୍ଟ, ନିର୍ଯାତନା ସହିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱର ମିଳେଇ ପଣ୍ଡିତ କହିଲେ, ଧର ମନ୍ଦିର ଆଗରେ ଅହିଂସ ପ୍ରତିରୋଧୀମାନେ ଶୋଇଛନ୍ତି, ହରିଜନମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପିଠିରେ ଚଢ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ତଥାପି ସେମାନେ କୌଣସି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଇବେ ନାହିଁ । ସମାଜର ନିନ୍ଦା ପ୍ରଶଂସାକୁ ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ ଶୁଣିବେ । କିନ୍ତୁ ନିଜ ଆଦର୍ଶ (ହରିଜନଙ୍କୁ ମନ୍ଦିରରେ ନ ପୂରାଇବା, ଅଛୁଆଁ କରି ରଖିବା)ରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହେବେ ନାହିଁ ।

ପଣ୍ଡିତ ଲାଲନାଥଙ୍କ ଲୋକମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଗାଡ଼ି ଆଗରେ ଶୋଇରହନ୍ତି । ଅହିଂସ ପ୍ରତିରୋଧ ! ଗାନ୍ଧୀ ବାଧହୋଇ ଚାଲିକରି ଯାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଚେଲାମାନେ ମନ୍ଦିର ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଶୋଇ ରହିଲେ ଆଉ କି ଉପାୟ ଅଛି ? ଆଉ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଖାତିରରେ ଦେଉଳ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲିଯାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଗାଁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ ହରିଜନମାନେ ଆଉ ମନ୍ଦିରରେ ପଶିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ପଣ୍ଡିତ ଲାଲନାଥ ଓ ତାଙ୍କର ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଚେଲାମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଉଥାଆନ୍ତି । ଥରେ ଦକ୍ଷିଣ ବିହାରରେ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଗାଡ଼ିକୁ ପିଟାପିଟି କରି ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଭାବିଲେ, ଭଲ ହୋଇଛି । ଚାଲିକରି ବୁଲିବା ଠିକ୍ ହେବ । ଗାନ୍ଧୀ ଯୁଆଡ଼େ ଗଲେ ତାଙ୍କ ଆଗେ ଆଗେ କଳା ପତାକାଧାରୀମାନେ ଚାଲିଲେ । ଆଜମିର୍‌ରେ ପଣ୍ଡିତ ଲାଲାନାଥ ହରିଜନ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ନିନ୍ଦା କରି ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପାହାରେ ବାଜିଲା । ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ଖବର ପାଇ ଗାନ୍ଧୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଓ ଏଇଟା ତାଙ୍କର ପାପ ବୋଲି କହିଲେ । ୱାର୍ଦ୍ଧା ଫେରିବା ପରେ ସେ ଏଥିପାଇଁ ଅନଶନ କରିବେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ ଏବଂ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ।

ପୁନାରେ ଗାନ୍ଧୀ ଥିବା ସମୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ବିହାରରେ ୧୯୩୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଜାନୁଆରୀ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ଏକ ଭୟଙ୍କର ଭୂମିକମ୍ପ ହୋଇଥିଲା । ତିନିମିନିଟ୍ ଭିତରେ ସହରସବୁ ଧ୍ୱଂସସ୍ତୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରାୟ ଅଶୀହଜାର ବର୍ଗ

କିଲୋମିଟର ବ୍ୟାପକ ଅଞ୍ଚଳ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଦେଢ଼କୋଟି ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନ ଉପରେ ଆଞ୍ଚ ଆସିଥାଏ । କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଦଶମିଟର ଗହୀରର ଷାଠିଏ ଫୁଟ ଚଉଡ଼ା ଫାଟି ଜମିଥାଏ । ଅନୁମାନ ଦଶଲକ୍ଷ ଘର ଭାଙ୍ଗିଥିଲା । ପନ୍ଦରହଜାର ଲୋକ ମରିଥିଲେ, ବହୁଲୋକ ଆହତ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ପଠାଇଲେ, ''ମୁଁ କି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବି ? କ'ଣ ବା କରିପାରିବି '' ଅବଶ୍ୟ ବିହାର ଭୂମିକମ୍ପରେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ମୁକ୍ତ ହସ୍ତରେ ଦାନ କରିବାକୁ ସେ ନିବେଦନ କଲେ । ତେବେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟିକିଏ କମ୍ ବ୍ୟସ୍ତ ଜଣାପଡ଼ିବାର କାରଣ ସେ ମନେ କରୁଥିଲେ ହରିଜନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାରର ଫଳ ବିହାରୀଙ୍କୁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଚି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏଇକଥା ଘୋଷଣା କରିବାରୁ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହେଲା । ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ବିପାକକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ କ୍ରୋଧ ବୋଲି କହିବା ଠିକ୍ ହେବ ? ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଏ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତକୁ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ ସତର୍କପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷାରେ ଅବଶ୍ୟ । ସାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ହରିଜନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ହେଉଥିଲା । ଖାସ୍‌କରି ବିହାର, ପୁଣି କେବଳ ଦକ୍ଷିଣ ବିହାର ଉପରେ ଈଶ୍ୱର କାହିଁକି କୋପ କଲେ ?

ବିହାରରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କୁ ଯାଇ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସାରା କଂଗ୍ରେସ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । ସବୁ ପ୍ରଦେଶରୁ ଟଙ୍କା, ଲୁଗାପଟା, ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜେ ବିହାର ଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଲୋକେ କିଛି ଦୁଃଖ ଭୁଲିଗଲେ । କେବଳ ଦର୍ଶନ କଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ, ପାଦ ଛୁଇଁ ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଇଲେ ଯାଇ ଲୋକେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପାଦ ଛୁଇଁବା କୋଉ ସହଜ କଥା । ସବୁବେଳେ ତ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକ ବେଢ଼ି ରହିଲେ । ବୁଦ୍ଧିମାନମାନେ କ'ଣ କଲେ ନା ଆଗରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଫାଙ୍କରେ ବାଡ଼ି ଗଳେଇ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଦକୁ ଛୁଇଁଦେଉଥିଲେ । ସେ ଭିଡ଼ ଓ ଧକମ୍ଧକ୍କା ଭିତରେ ବାପୁ ପାଦକୁ ବାଡ଼ିରେ ଛୁଇଁବା ମାନେ ତାଙ୍କୁ ଖେଞ୍ଚାଟାଏ ଦେବା ! ସଂଧ୍ୟାବେଳକୁ ପାଦଗୋଡ଼ କେଉଁଠି ଚିରି ହୋଇଛି ତ କେଉଁଠି ଫୁଲିଛି ।

କେବଳ ଗାଉଁଲି, ମଳିମୁଣ୍ଡିଆମାନେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଦ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ଥିଲେ ତା' ନୁହେଁ, ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ, ସାମ୍ବାଦିକ, ଲେଖକ ତାଙ୍କ ପାଦ ସ୍ପର୍ଶ ନ କଲେ ଶାନ୍ତି ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ ଲୋକଙ୍କର ଏ ଢଙ୍ଗ ଦେଖି ବେଳେ ବେଳେ ପରିହାସ କରନ୍ତି । ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତିବାଦ କରନ୍ତି । ସେସବୁ ନ ଶୁଣିଲେ ଯାଏ ! ଲୋକଙ୍କ ମନୋଭାବ ଥିଲା ଏହିପରି ।

ଆଗାଥା ହାରିସନ୍ ନାମକ ଜଣେ ନାରୀ ସାମ୍ବାଦିକା ବିହାରରେ ଦୁଇଦିନ କାଳ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ବୁଲିବାର ଅନୁଭୂତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ,''ଏ ଦି ଦିନର କଥା ମୁଁ ତତେ କିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ? ଅଳ୍ପ କିଛିବାଟ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଆମେ ସବୁବେଳେ ଲୋକଙ୍କର କାନ୍ଥ ମଝିରେ ଚାଲୁଥିଲୁ । ଗୋଟିଏ ଗାଁ ବା ସହର ପାଖେଇ ଆସିଲେ ମଣିଷ କାନ୍ଥ ଆମକୁ ସାଦି ଦେଉଥିଲା ।

ଲୋକ ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ପଛେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ କିପରି ଟିକିଏ ଦେଖିବେ। ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁରେ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ମୁଁ ମୂକ ହୋଇଯାଇଛି। ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଦେବତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇଛନ୍ତି... । ଏ ମିଳନରେ ଲୋକଙ୍କର ଯେପରି ଭିଡ଼ ହେଉଥିଲା ତାହା ମୁଁ କେଉଁଠି ଦେଖିନାହିଁ... ଅହିଂସାର ଅବତାରଙ୍କୁ ଭେଟିବାର ବ୍ୟାକୁଳତା ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ।''

ରାଜେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ସତର୍କ କରିଦେଇଥିଲେ ଯେ ଭୂମିକମ୍ପ ପାଣ୍ଠିକୁ ଯେଉଁ ବିପୁଳ ଅର୍ଥ ଆସୁଛି ତାକୁ ଯେପରି ଭିକାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟି ଦିଆନଯାଏ। ବିକଳାଙ୍ଗମାନେ ଅବଶ୍ୟ କାମ କରିପାରିବେ ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ କାମ କରିବା କ୍ଷମତା ଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ବିନା କାମରେ କିଛି ଦିଅନାହିଁ।

◆◆◆

ଜନ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବିଚାରରେ ସଙ୍କଟ

ପୃଥିବୀର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍କଟ ସୃଷ୍ଟି କରିବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସେ କାଳରୁ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ। ଭାରତ ପାଇଁ ଏ ସଙ୍କଟ ଆହୁରି ଉତ୍କଟ। ଜନ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲୋକଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରିବାକୁ କହୁଥିଲେ। ସନ୍ତାନ ସୃଷ୍ଟି ବିବାହର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ। ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଉ ସନ୍ତାନ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କର ଦୈହିକ ମିଳନ କେବଳ ଅନୁଚିତ ନୁହଁ, ଏକ ପାପ। ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏଇକଥା ତାଙ୍କର ଅନୁଗତ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିଲେ। ଭିତରେ କଥାଟାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଜବାବ୍ ଦେବାକୁ କାହାର ସାହସ ହେଉ ନଥିଲା।

ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସଙ୍କଟ ଉପଲବ୍ଧି କରି ମାର୍ଗାରେଟ ସାଙ୍ଗର୍ ଜନସଂଖ୍ୟା ରୋକିବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଆପଣାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥାନ୍ତି। ସେ ଆମେରିକାର ଜଣେ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟା ନାରୀ। ୧୯୧୭ରେ ସାଙ୍ଗର ନିଉୟର୍କରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଜନ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କ୍ଲିନିକ୍ ଖୋଲିଲେ। ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମଗୁରୁମାନେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବିରୋଧ କରିଥିଲେ। ପୋଲିସ୍‌ର ବିଷଚକ୍ଷୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା। ତାଙ୍କ ନାମରେ ମକଦ୍ଦମା ହେଲା। ମାର୍ଗାରେଟ୍ ଜେଲ୍ ଗଲେ। ଯଦି ୧୯୧୭ ବେଳକୁ ଜନ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବିଷୟରେ ଆମେରିକା ଏତେ ଅନୁଦାର ଥିଲା, ସେ ଯୁଗରେ ଭାରତବର୍ଷ ବିଷୟଟି ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ମତ ପୋଷଣ କରିବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଇ ନଥିଲା।

ସାଙ୍ଗର୍ ଦବି ଯିବା ଭଳି ମହିଳା ନଥିଲେ। ଜନ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ପ୍ରଚାର ଚଳାଇଲେ, ବହି ଲେଖିଲେ। କେବଳ ଆମେରିକାରେ ଆବଦ୍ଧ ନ ରହି ସାରା ପୃଥିବୀରେ ଜନସଂଖ୍ୟା ସୀମିତ ରଖିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟ ଚାରିଆଡ଼େ ଗସ୍ତ କରି ଲୋକଙ୍କୁ

ବୁଝାଇଲେ । ମାର୍ଗାରେଟ୍ ସାଙ୍ଗର ୧୯୩୬ ଜାନୁଆରୀରେ ଭାରତ ଆସିଥାନ୍ତି । ଜନ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ତାଙ୍କର ଯୋଜନା ଥିଲା । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ଦୁଇଦିନ ରହିଲେ ।

ଅନ୍ତର ଭିତରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ଜଣେ ଯଦି ନିଷ୍ଠାପର ଭାବେ ଗୋଟିଏ କାମରେ ଲାଗିଥାଏ ତେବେ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମଧର୍ମୀ । ସମଧର୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ମୁକାବିଲା କରିବା ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ମୁସ୍କିଲ ବ୍ୟାପାର । ନିଉୟର୍କର ବସ୍ତି ଅଞ୍ଚଳରେ ବୁଲି ବହୁକୁଟୁମ୍ବୀଙ୍କ ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ମାର୍ଗାରେଟ୍ ବିଚଳିତ ହୋଇଥିଲେ । ଭାରତରେ ଚାଷୀ ମୂଲିଆଙ୍କର ସେହି ଅବସ୍ଥା ହୋଇଥିବ ବୋଲି ସେ ଯାହା ଅନୁମାନ କରିଥିଲେ ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ । ଜନସମସ୍ୟା ଯୋଗୁ ଗାଁ ଗହଳର ଲୋକେ ବିଶେଷ ଦୁଃଖ ପାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମାନିଗଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିକାର ବତାଇଲେ ତାହା ଶୁଣି ମାର୍ଗାରେଟ୍ଙ୍କ ବାକ୍ୟ ସ୍ଫୁରିଲା ନାହିଁ । ସେ କହିଲେ, ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଯଦି ସନ୍ତାନ ନ ଚାହାଁନ୍ତି ତେବେ ଯୌନମିଳନ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପାପ । ମାର୍ଗାରେଟ୍ ପଚାରିଲେ, ଯଦି ଗୋଟିଏ ଦମ୍ପତି ତିନୋଟି ସନ୍ତାନ ଚାହୁଁଥାଏ, ତେବେ ତିନିଚାରିଥର ମିଳିତ ହେବା ପରେ ସେମାନେ ଆଉ ମିଳିତ ହେବେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଏହିପରି ଆଚରଣ କରିବା ଉଚିତ୍ । ପ୍ରଥମଥର ମାର୍ଗାରେଟ୍ ଚୁପ୍ ରହିଲେ, କାଳେ ତାଙ୍କ ବିଚାର ବଦଳିବ ।

ଆଶ୍ରମର କୌଣସି ଆଧୁନିକ ଯନ୍ତ୍ର ନଥିବା ମାର୍ଗାରେଟ୍ଙ୍କୁ ଅବାଗିଆ ଲାଗିଲା । ସେ ବାରିଦେଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ କୌଣସି ବିରୋଧ ସହିପାରିନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଆଶ୍ରମ ଚଳିବାକୁ ହେବ । ଖାଇବା ପିଇବା ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କଠୋର କଟକଣା ମାର୍ଗାରେଟ୍ଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ମାର୍ଗାରେଟ୍ କହିଛନ୍ତି, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଚାରିପଟେ ସେ ଗୋଟିଏ ଜ୍ୟୋତିମଣ୍ଡଳ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ନଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଘେରିଥିବା ଜ୍ୟୋତିମଣ୍ଡଳ ଦେଖି ହେବ ନାହିଁ । ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଲଂଘ୍ୟ ମତପାର୍ଥକ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଗୋଟିଏ ନିୟମରୁ ସାମାନ୍ୟ ଘୁଞ୍ଚିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ମତ ଥିଲା ଯେ ସନ୍ତାନ କାମନା ନଥାଇ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୌନ ମିଳନ ଏକ ପାପ । ଜନ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ପଦ୍ଧତି ସବୁ ଅବାଧ ଯୌନ ମିଳନର ବାଟ ଖୋଲିଦେବ । ଅର୍ଥାତ୍ ମଣିଷଙ୍କୁ ପାପରେ ଘାଣ୍ଟିବ ! ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ପରେ ସାଙ୍ଗର୍ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ତମେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଉଥିବା ବେଳେ ସେ ଚୁପ୍ ରହନ୍ତି, ମାତ୍ର ନିଜ ଚିନ୍ତାରେ ଭୋଳ ଥାଆନ୍ତି । ତମ କଥା ସରିଲେ ସେ ଯେଉଁଠି ଛାଡ଼ିଥିଲେ ସେଇଠୁ ତାଙ୍କ କଥା ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି । ସତେ ଯେମିତି ତମ କଥା ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି !”

ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗାନ୍ଧୀ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ଦାବୀ କଲେ ଯେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର କାମନାର ଶିକାର ହୁଅନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀ କଠୋର ଭାବେ ସ୍ୱାମୀର ଦାବୀକୁ ଅସ୍ୱୀକାର

କରିବା ଉଚିତ । ସ୍ୱାମୀମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ବାଧ କରନ୍ତି ଏକଥା ସତ । କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯେ କାମନାମୁକ୍ତ ଏପରି ତ ନୁହଁ ! ନାରୀମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲେ ଯଦି ଜନ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ହୋଇଯାଉଥାଆନ୍ତା ତେବେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶ ଆଉ ଜନ୍ମ ନିରୋଧ ପଦ୍ଧତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତା ନାହିଁ। ଭାରତବର୍ଷରେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତା ସ୍ୱାଧୀନ ନାରୀ ପରିବାରରେ ମଧ ସେଇୟା ହୁଅନ୍ତାଣି ।

ସନ୍ତାନ କାମନା ନଥାଇ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷର ମିଳନ ଚକୋଲେଟ ଖାଇବା ସହିତ ସମାନ ! ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଣିଷର ଆମୋଦକୁ ଏତେ ବିରୋଧ କରନ୍ତି ଆବିଷ୍କାର କରି ସାଙ୍ଗର୍ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । କେବଳ ସନ୍ତାନ କାମନା କରି ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ମିଳନକୁ ଅନୁମୋଦନ କରିବା ଏକ ଅସମ୍ଭବ ଓ ଅବାସ୍ତବ ବିଚାର । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକଥା ପ୍ରାୟ ମାନିଲେ । ନିଜ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ କହିଲେ ଯେ ସବା ସାନପୁଅ ଦେବଦାସଙ୍କୁ ଭୂପୃଷ୍ଠକୁ ଆଣିବା ପାଇଁ ସେ ଓ ବା' ରାଜି ହୋଇ ମିଳିତ ହୋଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ତିନି ପୁଅ କାମନାରୁ ଜାତ !

ବିଷୟଟିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁ ମିସ୍ ସାଙ୍ଗର୍ ପଚାରିଲେ, “ତେବେ ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି ସନ୍ତାନ କାମନା ଥିଲେ ଦମ୍ପତିଙ୍କର ଯୌନ ମିଳନ ପ୍ରେମ ଓ ସନ୍ତାନ କାମନା ନଥିଲେ ଏହା କାମ ?” ଗାନ୍ଧୀ ଏଥିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକମତ ହେଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଅରାଜି ଥିବା ବେଳେ ସେ କିଭଳି କାମବଶ ହୋଇ ଯୌନ ମିଳନ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ବାଧ କରୁଥିଲେ ସେ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ଯେତେବେଳେ ଦୈହିକ କାମନା ଲୋପ କାଏ ସେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏତକ କହି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସନ୍ତୋଷରେ ବସିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ମାନିଲେ ସେ ନିଜେ କାମବଶ ଥିଲେ । ତେବେ ସାଧାରଣ ଲୋକ କିପରି ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବ ? ଯୌନ ମିଳନ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏତେ ବିରକ୍ତି ଓ ବିତୃଷ୍ଣା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସାଙ୍ଗର୍ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ପଢ଼ିଥାନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଯୌନମିଳନ ଯୋଗୁ ମୃତ୍ୟୁ ବେଳକୁ ବାପାଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ଦେଖି ପାରି ନଥିଲେ । ସେଇଥିପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନରେ ଏକ ଦୋଷୀଭାବ ରହିଗଲା ଓ ଯୌନ ମିଳନକୁ ସେ ଘୃଣା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ କି ? ସାଙ୍ଗର୍ଙ୍କ ମନରେ ଏହିପରି ଭାବନା ଉଦୟ ହେଲା ।

ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ନିରାପଦ ପିରିୟଡ଼ରେ ସଙ୍ଗମ କରିବା ମଧ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମର୍ଥନ ପାଇଲା ନାହିଁ। ତେବେ ଏହା ଏକ ଲଘୁ ପାପ ! ଅନ୍ତତଃ କୌଣସି ଜନ୍ମ ନିରୋଧ ପ୍ରଣାଳୀର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ଠାରୁ କମ୍ ପାପ ! ସାଙ୍ଗର୍ଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସିନା ନିରାଶ କଲେ, ଭାରତର ଅନ୍ୟ ନେତାମାନେ ତାଙ୍କ ଯୋଜନା ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ୱାର୍ଦ୍ଧାରୁ ସାଙ୍ଗର୍ ଗଲେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ । ସେଠାରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତାଙ୍କୁ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଦେଲେ । ବରୋଦାର ମହାରାଜ ଓ ବିଜୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ସେ ଅତିଥି ହୋଇଥିଲେ ।

ମିସ୍ ସାଙ୍ଗର୍ ଯିବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବିଲେ, ଏଭଳି ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ମହିଳା ଯଦି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଚାର କରୁଥାନ୍ତେ ! ତାଙ୍କ ସହିତ ଦୁଇଦିନ ଆଲୋଚନା କରି ବାପୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଅବଶ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କୁ ବମ୍ବେ ଡ଼ାକ୍ତରଖାନା ନେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସେଠାରେ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଡ଼ାକ୍ତରମାନେ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିଲେ ଯେ ଶରୀର

ଠିକ୍ ଅଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ମିସ୍ ସାଙ୍ଗରଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ତାଙ୍କ ମନରେ ଗଭୀର ଦ୍ୱନ୍ଦ ଜାତ ହେଲା ଓ ସେ ଅବସନ୍ନ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ବମ୍ବେ ହସ୍ପିଟାଲ୍‌ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ବାକିତକ ଦାନ୍ତ ଉପୁଡ଼ାଇ ଦେଲେ । ବମ୍ବେ ରହଣି କାଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏପରି ଏକ ଅନୁଭୂତି ଭିତରେ ଗତି କଲେ ଯାହା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ଭୟଙ୍କର ସମୟ ବୋଲି ସେ ହରିଜନରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ହରିଜନରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି - କିଛିମାସ ପୂର୍ବେ ବମ୍ବେରେ ଥିବାବେଳେ ମୋ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ଅନ୍ଧକାର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଆସିଥିଲା । ତାହା ମୋର ପ୍ରଲୁବ୍ଧର ସମୟ । ମୁଁ ଶୋଇଛି, ହଠାତ୍ ଅନୁଭବ କଲି ସତେ କି ଗୋଟିଏ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଦେଖିବା ପାଇଁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି । ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ଧରି କାମନାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଆସିଥିବା ଲୋକର ଯଦି ଏପରି ଭୟଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ହୁଏ ତେବେ ତାକୁ ତୀବ୍ର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ଏ ଅନୁଭୂତିକୁ ଜୟ କରିଗଲି । ତେବେ ମୋତେ ଜୀବନର ଘନ ଅନ୍ଧକାର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସହିତ ସାମନାସାମନି ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଯଦି ତାହା ମୋତେ ଅକ୍ତିଆର କରି ନେଇଥାନ୍ତା ତେବେ ମା ଜୀବନର ଚରମ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଘଟିଥାନ୍ତା ।

ସାଙ୍ଗରଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ପରେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଘଣ୍ଟାଚକଟା ଚାଲିଲା, ଏ ଅନୁଭୂତି କ'ଣ ତା'ରି ଫଳ ? ୧୯୩୬ ଜାନୁଆରୀ ୧୩ ତାରିଖରେ ସାଙ୍ଗର ୱାର୍ଦ୍ଧାରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଜାନୁଆରୀ ୧୮ ତାରିଖରେ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଏ ଅନୁଭୂତି ହେଲା । ସାଙ୍ଗରଙ୍କ ପ୍ରଭାବକୁ କାଟିବା ପାଇଁ ସେ ଯୌନାଚାର ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଲେଖା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସୃଜନ କ୍ଷମତାର ଅପବ୍ୟବହାର କରୁଥିବାରୁ ମଧ୍ୟବର୍ଗ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ରାଗିଲେ । (ଧନୀ ଓ ଗରିବ ଭାରତୀୟମାନେ ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତ !) । ଯୌନଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ସ୍ୱୀକାର କରିବାରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନଥିଲା । ମାତ୍ର ଏଥିରେ କେବଳ କାମାବେଗକୁ କିପରି ସଂଯତ କରିବାକୁ ହେବ ଓ ଏହାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପାତନ କିପରି କରାଯିବ ତାହା ହିଁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ । ଜନ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ନୁହଁ । ସଂଯମ ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ, ଯୌନକାମନାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱପାତନ ଅବଶ୍ୟ ମୂଲ୍ୟବାନ କିନ୍ତୁ ଜନ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ଅବାସ୍ତବ । ଅନ୍ତତଃ ବର୍ତ୍ତମାନର ମଣିଷଙ୍କ ପାଇଁ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଣିଷ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କଲାଭଳି ସଂଯତ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ଜନ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ସେ ଯାଏ ଅପେକ୍ଷା କଲେ ପୃଥିବୀର ଜନସଂଖ୍ୟା ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇଯିବ ।

ସାଙ୍ଗର୍ ତ ଗଲେ କିନ୍ତୁ ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଇଗଲେ କିଛି ଅସ୍ଥିରତା ! ତାଙ୍କର ରକ୍ତଚାପ ବଢ଼ିଲା । କାମରେ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ବାପୁ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗାଁରେ ରହିବାକୁ କହୁଥିଲେ । ଏଥର ନିଜେ ଯାଇ ଗାଁରେ ରହିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ୱାର୍ଦ୍ଧା ଛାଡ଼ି ଖାଣ୍ଟି ମଫସଲ ସେଓଗାଁ ଚାଲିଲେ । ସେଓଗାଁରେ ମିରାବେନ୍ ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମ କରିଥାନ୍ତି । ସେଓଗାଁର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଛଅଶହ । ଅଧିକାଂଶ ଚାଷୀ । ବାପୁଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ କୋଠରୀ ତିଆରି ହେଲା । ସେଯାଏ ସେ ଖୋଲା ଗଛତଳେ ଶୋଉଥାନ୍ତି । ଖରାରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଗଛରେ ତାଟି ବାନ୍ଧି ଦିଆଯାଉଥାଏ । ସେଓଗାଁକୁ ରାସ୍ତା

ନଥାଏ । ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସଟିଏ ନଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ । ଏଇଠି ସେ ଜୀବନର ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଂଶ କଟାଇ ଦେବେ । ମାତ୍ର ଅତିଶୀଘ୍ର ରାସ୍ତା ତିଆରି ହୋଇଗଲା । ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସ ଖୋଲିଗଲା । ଟେଲିଗ୍ରାଫ୍ ତାର ଲାଗିଗଲା । ଅରମା ବିଷାକ୍ତ ସାପ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଆଶ୍ରମ ଗଢ଼ିଉଠିଲା । ତା'ର ନାମ ରିହଲା ସେବାଗ୍ରାମ । ସେ କୋଳାହଳ ଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବେ ଭାବି ଗୋଟିଏ ନିକାଞ୍ଚନ ଗାଁକୁ ଆସିଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାହା ତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ସେବାଗ୍ରାମ ଧାଇଁଲେ !

◆◆◆

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରିବାର

ନିୟମିତ କି ପରିହାସ, ଯିଏ ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ ଦେଶର ବାପୁ ହୋଇପାରିଲେ ସେ ନିଜ ବଡ଼ ଦୁଇପୁଅଙ୍କର ବାପା ହୋଇ ପାରିଲେନି ! ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କଠୋର ଅନୁଶାସନକୁ ସହ୍ୟ କରି ନ ପାରି ଦୁହେଁ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଗଲେ । ବଡ଼ପୁଅ ହରିଲାଲଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ବଡ଼ କରୁଣ ହେଇ। । କସ୍ତୁରବାଈ ମଧ କିଛିକାଳ ବାପୁଙ୍କ କଠୋର ମୁରବିପଣିଆର ଶିକାର ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର କାଳକ୍ରମେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧରେ ଉତ୍ତମ ବୁଝାମଣା ଓ ଘନିଷ୍ଠ ଆନ୍ତରିକତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ପରିଣତ ବୟସରେ ଦୁହେଁ ଏକ ଆଦର୍ଶ ଦମ୍ପତି ହେଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କର ସ୍ନେହ ସମ୍ପର୍କର ଗାଢ଼ତ୍ୱର ଇତିହାସ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବୋଧହୁଏ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିଥିଲେ ଯେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମଧରେ ଯୌନକାମନା ଲୋପ ପାଇଲେ ଯାଇ ଦୁହିଁଙ୍କର ଅସଲ ପ୍ରେମ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ବା' ଚା ପିଉଥିଲେ, କଫି ବି ପିଉଥିଲେ । ଏ ଦିଇଟା ଜିନିଷ ବାପୁଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଷତୁଲ୍ୟ । ବାପୁ କେବଳ ଏହା ସହ୍ୟ କରୁଥିଲେ ତା' ନୁହେଁ, ବେଳେବେଳେ ବା'ଙ୍କ ପାଇଁ ନିଜେ ଚା' ତିଆରି କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ବା' ତାଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ଗୁଣରେ ମହିୟସୀ ଥିଲେ । ଜଣେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀର ମର୍ଯ୍ୟାଦା କେବେ ଦାବୀ କରିବା ଦୂରର କଥା, ଏ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅନେକ ଯୁବତୀ ଓ ମଧବୟସ୍କା ନାରୀ ଶିଷ୍ୟା ଥିଲେ । ସେମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ଚଳୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେଥିପାଇଁ କାହା ପ୍ରତି ବା'ଙ୍କ ମନରେ ସାମାନ୍ୟ ଈର୍ଷାଜତ ହୋଇନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଝିଅ ବା ଭଉଣୀ ପରି ଦେଖିଛନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜ ପ୍ରତି ଯେପରି କଠୋର ଥିଲେ, ପୁଅଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କ ଶୈଶବ ଓ କୈଶୋରରେ ସେହିପରି କଠୋର ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସେ ନିଜେ ବାପ, ମାଆ, ଧାଈମା ରମ୍ଭା, ଭଉଣୀ ଓ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ସ୍ନେହ ଆଦର ପାଇ କିପରି ଗେହ୍ଲାରେ ବଢ଼ିଥିଲେ ସେ କଥା ଭୁଲିଗଲେ । ପିଲାଦିନେ ମୋହନ ଲାଜକୁଳା ଥିଲେ, କାହା ସାଙ୍ଗରେ ମିଶୁ

ନଥିଲେ । ସେଇଟା ତ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତି । ଶିଶୁ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱପ୍ନିଳ ଜଗତ ଆବଶ୍ୟକ । ମୋହନଙ୍କ ଏଥିରେ ଅଭାବ ନଥିଲା । ପିଲାଦିନେ ସେ ବଳଦ ଗାଡ଼ିରେ ବସି ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲୁଥିଲେ । ଦେୱାନଙ୍କ ପୁଅ ହୋଇଥିବାରୁ ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କୁ ରୁଟି ଓ ଦହି ଖାଇବାକୁ ଦେଉଥିଲେ । ଚାରିଆଡ଼େ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ମିଳୁଥିଲା । ତୁଚ୍ଛା ସମ୍ମାନ ନୁହେଁ, କେହି କେହି ପଇସା ଆଠଣା ବି ବଢ଼େଇ ଦେଉଥିଲେ ! ଆଠଣା ପଇସାକୁ ଆଜିକାଲିକା ପିଲା ହେୟଜ୍ଞାନ କରିବେ ମାତ୍ର ସେ କାଳର ଆଠଣାର ମୂଲ୍ୟ ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝୁଛୁ । ମୋହନଙ୍କ ସମୟରେ ଅଧୁଲିଟିଏ ପାଉଥିବା ପିଲାର ମନ ଆନନ୍ଦରେ ଉଛୁଳି ପଡ଼ିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଗାନ୍ଧୀ ଯେପରି ପରିବାରର ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପାଇ ଆନନ୍ଦମୟ ପରିବେଶରେ ବଢ଼ୁଥିଲେ ତାହା ତାଙ୍କ ପିଲାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଜୁଟିଲା ନାହିଁ । ଅଧିକନ୍ତୁ ହରିଲାଲ୍, ମଣିଲାଲ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ବାପୁ ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କ ପ୍ରତି ଏତେ କଠୋର ନୁହନ୍ତି । ନିଜ ପିଲାଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟପେୟ ଓ ଆଚାର ବ୍ୟବହାରରେ କଠୋର କଟକଣା ଭିତରେ ରଖୁଛନ୍ତି । ଜଣେ ସମ୍ପର୍କୀୟର ପିଲା ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦାସଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ, "କଲ୍ୟାଣ ଦାସର ପୁଅ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପରି ପିଲାଟା । ମୋ ପୁଅମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି, ହେଲେ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ କଲ୍ୟାଣର ପୁଅ ମୋର ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ।" କେବଳ କଲ୍ୟାଣଙ୍କ ପୁଅ ନୁହେଁ, ହରିଲାଲ ଓ ମଣିଲାଲ ପିଲାଟି ଦିନରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ବାପୁ ଆଶ୍ରମର ସବୁ ପିଲାଙ୍କ ସହିତ ଖେଳନ୍ତି, ଥଟ୍ଟା ତମସା ହୁଅନ୍ତି । ବାପାଙ୍କର ଏ ଆଚରଣର ପ୍ରଭାବ ପିଲାଙ୍କ ଉପରେ ନିଶ୍ଚୟ ପଡ଼ିବ ।

ହରିଲାଲ ଭାରତରେ ରହି ପଢ଼ାପଢ଼ି କରୁଥିଲେ । ଭୋରା ନାମକ ଜଣେ ଦୟାଳୁ ଓ ଭଲ ଲୋକଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ହରିଲାଲ ଥିଲେ । ସେ ବେମାର ପଡ଼ିବାରୁ ଭୋରାଙ୍କ ଝିଅ ତାଙ୍କୁ ସେବା କଲା ଓ ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ପ୍ରେମ ହେଲା । ହରିଲାଲ ଝିଅଟିକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ଅବଶ୍ୟ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ମାତ୍ର ଅଠର ବର୍ଷ । ଗାନ୍ଧୀ ଦୁଇପକ୍ଷକୁ ବୁଝାଇ କରି କହିପାରିଥାନ୍ତେ ଯେ ଆଉ ଚାରିବର୍ଷ ପରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ବିବାହ ସେ କରିଦେବେ । ମାତ୍ର ବଡ଼ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ହରିଲାଲ ବିବାହ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ଜାଣି ଗାନ୍ଧୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, "ହରିଲାଲ ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ବାହା ହେଉ, ଇଚ୍ଛା ନ ହେଲେ ନହେଉ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ସେ ମୋର ପୁଅ ବୋଲି ମୁଁ ଆଉ ଭାବୁନାହିଁ ।" ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ା ଗାଁ ଜମିଦାରଙ୍କ ଭାଷା ପରି ଶୁଭୁନି !

ବାପାଙ୍କର ଏ ମତିଗତି ଦେଖି ହରିଲାଲ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ବାହା ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ ନାହିଁ । କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ବୟସରେ ହରିଲାଲ ଫିନିକ୍ସ ଆସିଲେ । ହରିଲାଲ ଜଣେ ଡ଼େଙ୍ଗା, ପତଳା ଓ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଯୁବକ । ଦୁଃଖୀ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଦରଦ ଥାଏ । ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନ ଆଣି ଏକୁଟିଆ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆସିବା ପାଇଁ ବାପୁଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସତ୍ତ୍ୱେ ହରିଲାଲ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୁଲାବଙ୍କୁ ଧରି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଗୁଲାବଙ୍କର ହରିଲାଲଙ୍କ ପ୍ରତି ନିବିଡ଼ ପ୍ରେମ ଥାଏ । ଏହି ପ୍ରେମ ବଳରେ ହୁଏତ ସେ ତାଙ୍କର ମନୁଆ ଓ ବେଳେବେଳେ ଅବାଟରେ ପାଦ ରଖୁଥିବା ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସୁଧାରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ସେ

ସୁଯୋଗ ତାଙ୍କୁ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଥମେ ବୋହୂର ଖାଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ ଠିକ୍ କରିବା କାମ ହାତକୁ ନେଲେ ! ବୋହୂ କ'ଣ ପିନ୍ଧିବ ସେ ବିଷୟରେ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଲଗା ଅଲଗା ରଖିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ତଥାପି ଗୁଲାବଙ୍କର ଝିଅଟିଏ ହେବାରୁ ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ହରତାଳରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିବାରୁ ହରିଲାଲଙ୍କୁ ବର୍ଷେ ଜେଲ୍‌ଦଣ୍ଡ ମିଳିଲା । ବର୍ଷେ ପୂରିବା ଆଗରୁ ଖଲାସ ହୋଇ ହରିଲାଲ ରାସ୍ତାରେ ଫଳ ବିକିଲେ । ଏପରି ବିକିବା ବେନିୟମ ଥିଲା ଓ ଜାଣିଶୁଣି ହରିଲାଲ ଏହାକୁ ଭାଙ୍ଗୁଥାନ୍ତି । ବାପ ପୁଅ ଦୁହେଁ କୋର୍ଟକୁ ଗଲେ । କୋର୍ଟରେ ପୁଅକୁ କଡ଼ାରୁ କଡ଼ା ସଜା ଦିଆଯାଉ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ନଚେତ ଇଏ ପୁଣି ନିୟମ ଭାଙ୍ଗିବାର ଆଶଙ୍କା ଅଛି । ମାତ୍ର ଜଜ୍ ହରିଲାଲଙ୍କୁ ସପ୍ତାହେ ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ଦେଲେ । ଏହାପରେ ଆଉ ଥରେ ଦି'ଥର ଜେଲ ଯାଇ ହରିଲାଲଙ୍କ ମନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ଜେଲ୍ ଯାଆନ୍ତୁ ବୋଲି ଗୁଲାବ ଆଦୌ ଚାହୁଁ ନଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସନ୍ତୋଷ ମିଳୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଜେଲ୍‌ରେ କେତେଜଣଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥାଏ । କେତେଜଣ ଭାରତୀୟ ପାଗଳ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ହରିଲାଲ୍ ଆଉ ଜେଲ୍ ଯିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କଲେ । ଏହା ବାପୁଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏକ ବିଦ୍ରୋହ ଥିଲା । ୧୯୧୧ ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତ ଆସିଥାନ୍ତି । ସେଇବର୍ଷ ଗୁଲାବଙ୍କର ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଅର୍ଥାଦ୍ ଯିଏ ହରିଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ସୁସ୍ଥ ମଣିଷ କରି ରଖିପାରିଥାନ୍ତେ ସେ ଚାଲିଗଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ହରିଲାଲ ବାପାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆଉଜିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ (ଅସହଯୋଗ) ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ହରିଲାଲ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେଇ ୧୯୨୧ ଡିସେମ୍ବରରେ ଛଅମାସ ଜେଲ୍ ଗଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ହରିଲାଲଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କଲେ । ହରିଲାଲଙ୍କ ଦଣ୍ଡ କମେଇ ଦିଆଗଲା । ବାପୁ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ ।

ବାପ ପୁଅଙ୍କର ବେଶୀଦିନ ପଡ଼ିବା କଥା ନୁହଁ । କାରଣ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହରିଲାଲ ଅବାଧ । ହରିଲାଲଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବାପୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ଶାସକ । ପୁଅ ପାଇଁ ରାସ୍ତା ତିଆରି କରିବାର ଅଧିକାର ବାପର ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ମନେ କରୁଥିଲେ । ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ପୁଅ ବ୍ରହ୍ମଚାର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷାକରୁ । ଏତେ ଶୀଘ୍ର ବିବାହ ନକରୁ । ହରିଲାଲ ଓ ମଣିଲାଲଙ୍କ ଅସନ୍ତୋଷର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ବାପୁ ନିଜେ ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତିରେ (ଓକିଲାତି) ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପାଇଲେ ଅଥଚ ସେମାନଙ୍କୁ ତାହା କରିବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ । ଏକ ବୃତ୍ତିମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ଅପେକ୍ଷା ଚରିତ୍ର ଗଠନକୁ ସେ ବଡ଼ ସ୍ଥାନ ଦେଉଥିଲେ । ଆଶ୍ରମରେ ରୁହ, ସରଳ ଜୀବନ ବଞ୍ଚ, ଆଶ୍ରମ ପାଇଁ, ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଖୁବ୍ ପରିଶ୍ରମ କର । ଏଇୟା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା । ପୁଅ ଦୁହିଁଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଥିଲା, ତେବେ ବାପୁ ତାଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ଓ ବାଧ ଦୁଇ ପୁତୁରା ମଗନଲାଲ ଓ ଛଗନ ଲାଲଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ବିଲାତ ପଠାଇଲେ କାହିଁକି ? ମଗନଲାଲ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଅନୁଗତ ଥିଲେ । ଫିନିକ୍ସ ଠାରୁ ସାବରମତୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଥିଲେ ଆଶ୍ରମର ମୂଳ ସ୍ତମ୍ଭ । କିଏ ଗୋଟିଏ ଆଦର୍ଶ ଦ୍ୱାରା କେତେଦୂର ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବ ଓ

ସେଥିପାଇଁ ଆପଣାଙ୍କୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବ , ସେ କଥା ପୁଅ ହେଲେ ମଧ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଦାବୀ କରି ହେବନାହିଁ ।

୧୯୨୮ ମଗନଲାଲଙ୍କର ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଶୋକ କରି ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ, ''ଯାହାକୁ ମୁଁ ମୋର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ବୋଲି ଭାବିଥିଲି ସେ ଆଉ ନାହିଁ ।'' ମଗନଲାଲ ଯଦି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖରେ ଶୈଶବରୁ ବଢ଼ିଥାଆନ୍ତେ ତେବେ ସେ ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଉପରେ ଏତେ ଆସ୍ଥା ହୁଏତ ରଖି ନଥାନ୍ତେ ! ମଣିଷ ତାର ଶିକ୍ଷା, ମାନସିକ ଗଠନ ଓ ଅନ୍ତରର ଆସ୍ପୃହା ଅନୁଯାୟୀ ଗୋଟିଏ ଆଦର୍ଶ ଆଡ଼କୁ ଟାଣିହୁଏ । ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତାର ପୁଅ ବା ପୁତୁରା ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁ ନୁହେଁ । ମିରାବେନ୍ ରୋମାଁରୋଲାଁଙ୍କ ଝିଅ ନଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ସଙ୍ଗୀତର ସାଧିକା । ବିଥୋଭେନ୍‌ଙ୍କ ଜୀବନୀ ଲେଖିଥିବା ରୋଲାଁଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରଥମ କରି ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାମ ଶୁଣିଲେ । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଦେଶ ଛାଡ଼ି ସୁଦୂର ଭାରତ ଆସିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ଝିଅ କଲେ । ସେ ପହଞ୍ଚୁ ପହଞ୍ଚୁ ଆଶ୍ରମରେ ପାଇଖାନା ସଫା କରିବା ଠାରୁ ସବୁ କାମ ତାଙ୍କୁ ଧରାଇଲେ । ଖୁବ୍ ଧନୀ ପରିବାରର ଝିଅ ଲୋକଙ୍କ ସେବା କରିବା ପାଇଁ ଅପନ୍ତରା ମଫସଲକୁ ପଠେଇଲେ । ମିରାବେନ୍ ଦିନେ ହେଲେ ଆପତ୍ତି କରିନାହାନ୍ତି । ଓଲଟା ଗାନ୍ଧୀ ଥରେ କହିଲେ ଯେ ତତେ ଝିଅ କରିଥିବାରୁ ତୋ ଉପରେ ଅଧିକ କାମ ଲଦୁଛି ।

ହରିଲାଲଙ୍କର ଦୁଇ ପୁଅ - କାନ୍ତି ଓ ରସିକ । ଦୁଇ ଝିଅ - ରାମି ଓ ମନୁ । ସାନପୁଅ ରସିକ ଖୁବ୍ ବୁଦ୍ଧିଆ ଓ ଭଦ୍ର ଥିଲା । ମନୁ କେବଳ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ନାତୁଣୀ ନଥିଲେ, ଅତି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଶେଷ ଜୀବନରେ ପରୀକ୍ଷାରେ ସେ ଥିଲେ ସାକ୍ଷୀ ଓ ଅଂଶୀଦାର ।

ପରିବାର ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇ ହରିଲାଲ କୁପଥରେ ପାଦ ରଖିଲେ । ଯେଉଁ କମ୍ପାନୀର କାମ କରୁଥିଲେ ସେଠାରୁ ତିରଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ଚୋରୀ କରିନେଲେ । ଚୋରୀ ଟଙ୍କା ଥିଲା ଜଣେ ମାନ୍ଦ୍ରାସୀ ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କର । ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବନ୍ଧୁଥିଲେ । ତେଣୁ କେଶ୍ ହେଲା ନାହିଁ ; ଘଟଣାକୁ ଦବେଇ ଦିଆଗଲା । ୧୯୨୦ରେ ହରିଲାଲ୍ କଲିକତାରେ ଗୋଟିଏ କମ୍ପାନୀ ଖୋଲି ତା'ର ଡାଇରେକ୍ଟର ହୋଇଥିଲେ । ସେ ମଦ ପିଇବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ଓ କିଛିଦିନ ପରେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ମାତାଲ ରହିଲେ । ବେଶ୍ୟାସକ୍ତ ହେଲେ ! ଭାଇମାନଙ୍କ ପିତୃଭକ୍ତି ଦେଖି ସେମାନଙ୍କୁ ମାଇଚିଆ କହି ଗାଳି ଦେଲେ । ମଣିଲାଲ ହରିଲାଲଙ୍କ ଠାରୁ ତଥାପି ଆଶା ଛାଡ଼ି ନଥାନ୍ତି । ୧୯୧୬ରେ ସେ ଆଶ୍ରମର କେଇ ଶହ ଟଙ୍କା ଭାଇ ପାଖକୁ ପଠେଇ ବାପୁଙ୍କ ନିକଟରେ ଧରା ପଡ଼ିଲେ । ମଣିଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ଆଶ୍ରମରୁ ନିର୍ବାସିତ କରାଗଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାମ ବ୍ୟବହାର ନ କରି କେଉଁଠି ଯାଇ ସୂତାକାଟି ଓ ଲୁଗାବୁଣି ପେଟ ପୋଷନ୍ତୁ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନଶନ କରିବାକୁ ଭାବୁଥିଲେ ମାତ୍ର ମଣିଲାଲ ରାତିଯାକ ତାଙ୍କୁ କାକୁତି ମିନତି ହୋଇ ଏଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ କରାଇଥିଲେ । ମାଆ ଓ ଦେବଦାସଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ ମଣିଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ବହୁତ କଷ୍ଟ ହେଲା । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଆଉ କିଛି ଉପାୟ ନଥିଲା । ଗଲାବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ରେଳ

ଭଡ଼ା ଓ ଅଳ୍ପ କିଛି ଅଧିକ ପଇସା ଦେଇ ବିଦା କଲେ ।

ମଣିଲାଲ ତ କିଛି ଟଙ୍କା ଖାଇ ଯାଇ ନଥିଲେ । ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ମୋହନ ପିଲାଦିନେ ଯେପରି ଭାଇଙ୍କ ଗହଣାରୁ ଚୋରିକରି ଭାଇଙ୍କ ଧାର ସୁଝିଥିଲେ ସେହିପରି କଥା । ଅବଶ୍ୟ ବାପାଙ୍କ ଆଗରେ ଦୋଷ ମାନିଯିବା ତାଙ୍କର ମହତ୍ ପଣ । ତେବେ ଏକ ସମାନ୍ତର ଘଟଣାରେ ବାପୁ ମଣିଲାଲଙ୍କ ପ୍ରତି ଏତେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହେବା ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ । ମଣିଲାଲ ଦୁଇମାସ ଅଜ୍ଞାତବାସ କଲେ । ତା'ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜଣେ ପରିଚିତ ପ୍ରକାଶକ ପାଖରେ ସାତମାସ ରହିଲେ । ପ୍ରକାଶକଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଥାଏ ଯେ ମଣିଲାଲ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବ, ସୂତା କାଟିବ ଓ ହାତରେ ରୋଷେଇ କରି ଖାଇବ । ଏହାପରେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍ ସମ୍ପାଦନା କରିବା ପାଇଁ ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ପଠାଇଦେଲେ । ମଣିଲାଲ ଅବଶୋଷ କରି କହିଛନ୍ତି, ପରିବାର ସହିତ ବେଶିଦିନ ରହିବାର ଭାଗ୍ୟ ତାଙ୍କର ହେଲାନାହିଁ । ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ କଟିଲା ।

ମଣିଲାଲ ମଝିରେ ମଝିରେ ଭାରତ ଆସୁଥିଲେ । କିଛିଦିନ ରହି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଫେରୁଥିଲେ । ୧୯୪୫-୪୬ରେ ଦେଢ଼ବର୍ଷ କାଳ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ କଟାଇଥିବା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ମଧୁରତମ ସ୍ମୃତି । ମଣିଲାଲ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ସେମାନେ ପିଲା ହୋଇଥିବା ବେଳେ ବାପୁ ଯେପରି କଠୋର ଥିଲେ, ସେପରି ଆଉ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଅନେକ କୋମଳ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ମଣିଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସବୁବେଳେ ବାପୁ ଯେପରି କଠୋର ଥିଲେ ସେହିପରି କ୍ଷମାଶୀଳ ମଧ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ବୟସ ବଢ଼ିବା ସହିତ ସେ ଖୁବ୍ ସହନଶୀଳ ହୋଇଉଠିଲେ ।

ଦିନେ ମଣିଲାଲ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ବାପୁ ! ଆମ ପିଲାଦିନ ତୁଳନାରେ ଆପଣଙ୍କର ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ଆପଣ ଆମକୁ କେବେ ଗେହ୍ଲା କରୁ ନଥିଲେ । ଆମକୁ ଲୁଗା ସଫା କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା, କାଠ ଚିରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଶୀତଦିନ ଭୋରୁ ଆପଣ ଆମକୁ ମାଇଲିଏ ଚଳାଉଥିଲେ । ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ପିଲାଙ୍କୁ ଯେପରି ଗେହ୍ଲା କରୁଛନ୍ତି ତା' ଦେଖି ମତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗୁଛି ।''

ବାପୁ ତାଙ୍କ ପାକୁଆ ପାଟିରେ ପ୍ରାଣଖୋଲା ହସ ହସିଲେ । କହିଲେ, ''ପିଲାମାନେ, ମଣିଲାଲ କ'ଣ କହୁଚି ଶୁଣୁଛ ?'' ଗାନ୍ଧୀ କଡ଼ା ଶାସକର ସ୍ତର ଅତିକ୍ରମ କରି ଆସିଥିଲେ ।

ମଣିଲାଲ କଠୋର ଦଣ୍ଡ ପାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପିତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ଥିଲେ । ୧୯୦୧ରେ ମଣିଲାଲ ଦଶବର୍ଷର ବାଳକ । ତାଙ୍କୁ ଟାଇଫଡ୍ ହୋଇଥାଏ । ଡାକ୍ତର ଚିକେନ୍ ସୁପ୍ ପିଇବାକୁ କହଲେ । ମୋହନ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ବିଦା କରି ନିଜର ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ବାଳକ ମଣିଲାଲ୍ ପିତାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାରେ ରହିବାକୁ ରାଜି ହେଲେ ଓ ସବୁପ୍ରକାର ସହଯୋଗ କଲେ । ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ହେଉଥାଏ । ଜଳ ଚିକିତ୍ସା ପରେ ପୁଅକୁ କମ୍ବଳରେ ଘୋଡ଼େଇ ପକାଇ ପଦାକୁ ପଳାଇଲେ । ବାଟଯାକ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥାନ୍ତି । ଫେରି ଦେଖନ୍ତି ତ ଜର

କମିଯାଇଛି । ବାପ ପୁଅ ଗୋଟିଏ ଖଟରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ । ଶଗଡ଼ ଚଢ଼ିଗଲେ ବି ସେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିବ ନାହିଁ । ଜଳ ଚିକିତ୍ସାରେ ହେଉ କିମ୍ୱା ଈଶ୍ୱର ମୋହନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣିଥିବାରୁ ହେଉ, ମଣିଲାଲ ଭଲ ହୋଇଗଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅବଶ୍ୟ କହିବେ ଏହା ଥିଲା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ କୃପା । ଗାନ୍ଧୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଛାଡ଼ିବା ପରେ ୧୯୫୬ ରେ ମଣିଲାଲଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ଓ କଳା ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ହେଉଥିବା ଅନ୍ୟାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢୁଥିଲେ । ମୋଟ ଉପରେ ବାପୁଙ୍କ କାମ ସେ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଥିଲେ । ହରିଲାଲଙ୍କ ପ୍ରତି ବାପୁ କଠୋର ହୋଇଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ମଧ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପିତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ଓ ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଭାଗ ନେଉଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଆତ୍ମୀୟଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ପିଲାଙ୍କୁ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା ହରିଲାଲ୍‌ଙ୍କ’ ସହ୍ୟ ହେଲାନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, ପରିବାର ଠାରୁ ହରିଲାଲ୍ ଅଲଗା ହୋଇଯିବାରେ ତାଙ୍କ ଦୋଷ କେତେ ଓ ବାପୁଙ୍କ ଦୋଷ କେତେ ସେ କଥା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏ ବିଷୟରେ କସ୍ତୁରବା’ଙ୍କ ପଦେ ମନ୍ତବ୍ୟ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ କହିଛନ୍ତି - ପିଲାଙ୍କୁ ଆଗ ମଣିଷ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ବାପୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମହାତ୍ମା କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ତେବେ ବାପୁ ବଡ଼ପୁଅ ପ୍ରତି ଯେତେ କଠୋର ହୋଇନାହାନ୍ତି, ସେ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଠାରୁ ଅଧିକ କଠୋର ହେଲେ ।

◆◆◆

ପୁତ୍ର ସଙ୍କଟ

ହରିଲାଲ୍‌ଙ୍କ କମ୍ପାନୀ ଜଣଙ୍କୁ ଠକିଥିବାରୁ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖରେ ଫେରାଦ ହେଲା । ୧୯୨୫ ଜୁନ୍ ମାସରେ ହରିଜନ ପତ୍ରିକାରେ ଏକ ଦୀର୍ଘଲେଖା ପ୍ରକାଶ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରିଷ୍କାର କରିଦେଲେ ଯେ ହରିଲାଲ ତାଙ୍କ ବଡ଼ ପୁଅ ସତ ମାତ୍ର ସେ ତା’ ବାଟ ବାଛି ନେଇଛି । ଘର ସହିତ ତା’ର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ବଡ଼ ମଣିଷଙ୍କ ନାଆଁ ଉପରେ ଭରସା କରି ଲୋକମାନେ ଉକ୍ତ ଗ୍ରାହକଙ୍କ ପରି ଠକାମିରେ ପଡ଼ନ୍ତୁ ନାହିଁ ।

ହରିଲାଲ ବାପ ମାଆଙ୍କ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ରଖିଲେ ନାହିଁ । ବା’ ତାଙ୍କର ଚାରୋଟି ପିଲାଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଳୁଥାନ୍ତି । ୧୯୩୦ରେ ସେ ହରିଲାଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ କରୁଣ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ଏହି ଦୀର୍ଘ ଚିଠିର କେତୋଟି ଧାଡ଼ି ଉଦ୍ଧାର କରୁଛୁ ।

ପ୍ରିୟପୁତ୍ର ହରିଲାଲ୍,

ମାଡ୍ରାସରେ ରାତି ଅଧରେ ମାତାଲ ଅବସ୍ଥାରେ ତୁ ପୋଲିସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରୁଥିଲୁ ବୋଲି ଖବରକାଗଜରୁ ପଢ଼ିଲି । ସେମାନେ ତତେ ଥାନାରେ ରଖିଲେ ।

ସକାଳେ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କ ପାଖରେ ଉପସ୍ଥିତ କରାଇଲେ । ତତେ ଟଙ୍କାଟିଏ ଜୋରିମାନା ହେଲା । ସେମାନେ ଖୁବ୍ ଭଲ ମଣିଷ ହୋଇ ନଥିଲେ ତତେ ଏତେ କୋହଳ ଦଣ୍ଡ ଦେଇ ଛାଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତେ । ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟମାନେ ମଧ୍ୟ ତୋ ବାପାଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନବୋଧ ହେତୁ ତତେ ଦଣ୍ଡ ଦେଉ ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏସବୁ ପଢ଼ି ମତେ ଖୁବ୍ ଦୁଃଖ ଲାଗୁଛି ।.... ଜୀବନ ସଂଧ୍ୟାରେ ପହଞ୍ଚିଥିବା ତୋର ବାପା ମାଙ୍କୁ ତୁ କେତେ କଷ୍ଟ ଦେଉଛୁ ଟିକିଏ ଭାବ ।

ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ଆଜିକାଲି ତୁ ବାପାଙ୍କୁ ଥଟ୍ଟା ପରିହାସ କରୁଛୁ । ତୋ ପରି ବୁଦ୍ଧିଆ ପିଲାକୁ ଏହା ଶୋଭା ପାଏନା । ତାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦାକଲେ ତୁ ନିଜେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଛୋଟ ହୋଇଯିବୁ । ତୋ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ନେହ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ । ତୁ ଜାଣୁ ନୈତିକ ଶୁଦ୍ଧତାକୁ ସେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ତୁ ତାଙ୍କ ଉପଦେଶ ପ୍ରତି କର୍ଣ୍ଣପାତ କରୁନାହିଁ । ତଥାପି ତତେ ସେ ପାଖରେ ରଖିବାକୁ ଡାକିଛନ୍ତି । ତୋର ଚଳିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଏପରିକି ତୋର ସେବା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ।

ଏ ବୁଢ଼ୀ ଦିନେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହିବା ଶକ୍ତି ମୋର ନାହିଁ । ତୋ ପାଇଁ ମୁଁ କେଉଁଠି ମୁହଁ ଦେଖାଇ ପାରୁନାହିଁ । ତୋର ବାପା ତତେ ସବୁବେଳେ କ୍ଷମା ଦିଅନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଈଶ୍ୱର ତତେ କ୍ଷମା ଦେବେ ନାହିଁ.... ।

ତୁ ମୋର ବଡ଼ ପୁଅ । ତତେ ଭେଟିବାକୁ ମୋର ଅନେକ ସମୟରେ ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ମୋର ଭୟ ହେଉଛି,ତୁ ମତେ କିପରି ବ୍ୟବହାର କରିବୁ କେଜାଣି ? ତୁ ତୋ'ର ବାପ ଅଜାଙ୍କ ଧର୍ମ କାହିଁକି ବଦଳେଇଲୁ ମତେ ଜଣାନାହିଁ । ସେଇଟା ତୋ ବ୍ୟାପାର । ମୁଁ ଶୁଣୁଛି ତୁ ନିରୀହ ଲୋକଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ତୋ ବାଟ ଧରିବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଉଛୁ... ତୁ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଅଯୋଗ୍ୟ ।

ହରିଲାଲ୍‌ଙ୍କ ସବୁ ଦୁର୍ଗୁଣର ଦାୟିତ୍ୱ ବାପୁ ନିଜ ଉପରକୁ ନେଲେ । କାରଣ ହରିଲାଲ ଗର୍ଭରେ ଥିବାବେଳକୁ ଓ ତା' ପୂର୍ବରୁ ସେ କାମାସକ୍ତ ଥିଲେ । ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେତିକି କଠୋର ଥିଲେ, ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିଲେ ସେତିକି କୋମଳ । କାରଣ ପିଲାମାନେ ନିଷ୍ପାପ । ଆଶ୍ରମର ଛୁଆମାନେ ନିର୍ଭୟରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ମିଶୁଥିଲେ । ଜଣେ ଆଶ୍ରମ ଶିଶୁ ପରେ ବଡ଼ ହୋଇ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଏଇ ହେଉଛନ୍ତି ମାହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ! ପିଲାଦିନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଲାଗି ତାଙ୍କୁ ସେ ବେଶ୍ ହଇରାଣ କରିଛନ୍ତି !

ହରିଲାଲ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଖୋଲାଖୋଲି କହୁଥିବାର ଖବର ପାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୁହଁ ଖୋଲୁ ନଥିଲେ ମାତ୍ର ଭିତରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମନୋଭାବ ଅମୃତକାଉର୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିବା ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିର ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ିରୁ ଧରାପଡ଼େ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଶତ୍ରୁସବୁ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଏଣିକି ହରିଲାଲଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାର କରିବେ । ସେଇୟା ହେଲା । ଖାସ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଠାରୁ କିଛି ଲାଭ ପାଇବାକୁ ହରିଲାଲ ମୁସଲମାନ ହେଲେ । ହରିଲାଲ ମୁସଲମାନ ହେବା ସମ୍ପର୍କରେ ''ମୋର ଅଗଣିତ ମୁସଲମାନ ବନ୍ଧୁ'' ଶିରୋନାମାରେ

ଗାନ୍ଧୀ ହରିଜନରେ ଏକ ଦୀର୍ଘପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ । ସେଥିରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଥା ଭିତରେ ସେ ପଚାରିଥିଲେ, 'ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ହରିଲାଲର କ'ଣ ଆନ୍ତରିକ ଆକର୍ଷଣ ଅଛି ବା ସେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଫାଇଦା ଉଠାଇବାକୁ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଛି ? ଚିଠିଟିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ନିର୍ଲିପ୍ତ ଭାବେ ଲେଖିଥିଲେ ମଧ ବାପୁଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ବେଦନା ଲୁଚି ପାରିନି । ଏହି ଚିଠିର କିଛି ଅଂଶ ନିମ୍ନରେ ଦେଉଛୁ-

''ଯଦି ସାଂସାରିକ ଲାଭକ୍ଷତି ବିଚାର ନ କରି ଧର୍ମାନ୍ତର ନିଷ୍ପତ୍ତି ହରିଲାଲର ହୃଦୟରୁ ଆସିଥାନ୍ତା, ତେବେ ମୋର କିଛି କହିବାର ନଥିଲା । କାରଣ ମୋ ଧର୍ମ ଯେତିକି ସତ୍ୟ, ଇସ୍‌ଲାମ୍ ସେତିକି ସତ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ଅଛି । ଯେଉଁମାନେ ମୋ ପୁଅ ହରିଲାଲକୁ ଜାଣନ୍ତି, ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ ଅନେକ ବର୍ଷ ଧରି ସେ ମଦ୍ୟାସକ୍ତ ଅଛି ଓ ବେଶ୍ୟାଳୟ ଯାଏ... ।

କିଛି ସପ୍ତାହ ପୂର୍ବେ ସେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯୋଗ କରି କେତେକ କଥା ଲେଖିଥିଲା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ବା ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବ ବୋଲି ଧମକ ଦେଇଥିଲା । ଏଇ ଚିଠିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡୁଥିଲା, ସେ ଯେଉଁଠୁ ଅଧିକ ପାଇବ, ସେଇଆଡ଼କୁ ଢଳିବ ।....

ହରିଲାଲ ଜାଣେ ଯେ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମରୁ ସେ ଶାନ୍ତି ପାଇବ ବୋଲି ମତେ କହିଥିଲେ ମୁଁ ତା' ବାଟରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରି ନଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆମ ଭିତରୁ କେହି ତା' ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ଟେର୍ ପାଇଲୁ ନାହିଁ । ଏପରିକି ତା'ର ପୁଅ, ଯାହାର ବୟସ ଚବିଶ ବର୍ଷ ଓ ଯିଏ ଆମ ସହିତ ରହୁଛି, ସେ ମଧ ଅଜ୍ଞ ଥିଲା । ଆମେ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ି ସେ ମୁସଲମାନ ହୋଇଥିବା କଥା ଜାଣିଲୁ... ।

ଗୋଟିଏ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମତେ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କରିଛି, ''ଆମେ ଆଶା କରୁଛୁ, ଆପଣଙ୍କ ପୁଅ ପରି ଜଣେ ସତ୍ୟସନ୍ଧାନୀ ଭାବେ ଆପଣ ମଧ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଏ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ମତେ ଆଘାତ ଦେଇଛି । କାରଣ ଏହା ପଛରେ କୌଣସି ଧର୍ମଭାବନା ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କର ବିପଥଗାମୀ ପୁଅ ତା'ର ବିଖ୍ୟାତ ବାପାଙ୍କୁ କିପରି ଲୋକହସା କରୁଛି ସେ କଥା ଦେଖି କସ୍ତୁରବା ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଥିଲେ । ଏପରି ନ କରିବାକୁ ତା' ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ହାତରେ ହରିଲାଲ୍ ପାଖକୁ ଖବର ପଠାଉଥିଲେ । ମାଆଙ୍କୁ ହରିଲାଲ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ମାତ୍ର ଏ ଭଲ ପାଇବା ବାପାଙ୍କ ପ୍ରତି କ୍ରୋଧକୁ ଅଟକେଇ ପାରୁ ନଥିଲା । ମୁସଲମାନ ହୋଇ ହରିଲାଲ ଅବଦୁଲା ନାମ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ଧର୍ମଗୁରୁ ହୋଇ ମୌଲବୀ ଅବଦୁଲା ହେଲେ ।

ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ହରିଲାଲଙ୍କର କେତେ ବିରକ୍ତି ଓ ଘୃଣା ଥିଲା ତାହା ନିମ୍ନ ଘଟଣାରୁ ଜଣାପଡ଼ିବ । ସେତେବେଳକୁ ମୌଲବୀ ଅବଦୁଲା ମୁସଲମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଭକ୍ତି, ସମ୍ମାନ ପାଉଥାନ୍ତି । ଥରେ ବାପୁ ଓ ବା' ଜବଲପୁର ମେଲ୍‌ରେ ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ିର ଗତି ମନ୍ଥର ହୋଇ ଆସିଲା । 'ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ

ଜୟ’ ଧ୍ୱନି ଶୁଣାଗଲା । ନୂଆକଥା କିଛି ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ‘ମାତା କସ୍ତୁରବା’ଙ୍କ ଜୟ’ ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ଉଭୟେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ଝରକା କାଚ ଟେକି ବା’ ଦେଖିଲେ ହରିଲାଲ ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି । ତା’ରି ନେତୃତ୍ୱରେ କେତେଜଣ ଏହିପରି ଧ୍ୱନି ଦେଉଛନ୍ତି । ହରିଲାଲ ମଇଳା, ଛିଣ୍ଡା ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି ଓ ରୋଗଣା ଦିଶୁଥାନ୍ତି । ମାଆ ତାଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ହରିଲାଲ ପାଖକୁ ଗଲେ । ପକେଟରୁ ଗୋଟିଏ କମଳା କାଢ଼ି ବା’ଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼େଇ ଦେଇ କହିଲେ, ‘ବା’, ଏଇଟା ତମ ପାଇଁ ।’ ବାପୁ ପଚାରିଲେ, ‘‘ମୋ ପାଇଁ କିଛି ଆଣିନୁ ।’’

‘‘ଠିକ୍ ହରିଲାଲ୍ କହିଲେ, ‘‘ନା, ଏ କମଳାଟି ମୁଁ କେବଳ ବା’ଙ୍କ ପାଇଁ ଆଣିଛି । ଆପଣଙ୍କୁ କେବଳ ମୋର ଗୋଟିଏ କଥା କହିବାକୁ ଅଛି । ଆପଣ ଯଦି ଆଜି ଏତେବଡ଼ ହୋଇଛନ୍ତି ତେବେ ତାହା କେବଳ ବା’ଙ୍କ ଯୋଗୁ ।’’ ‘‘ଠିକ୍ କଥା ତ’’, ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, ‘‘ତୁ ଆଗ କହିଲୁ, ତୁ ଆମ ସହିତ ଆସୁନୁ ତ ?’’

‘‘ନାଇଁ, ମୁଁ କେବଳ ବା’ଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଆସିଥିଲି ।’’

ବା’ କମଳା ଖାଇବା ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, ‘‘ତୋର ଅବସ୍ଥା କ’ଣ ହେଲାଣି ଦେଖି ପାରୁନୁ ? ତୁ ଆମ ସହିତ ଚାଲିଆ । ତୁ କାହା ପୁଅ ବୁଝିଛୁଟି ? କିମ୍ବା ତୁ ଆଉ ସୁଧୁରି ପାରିବୁ ନାହିଁ ।’’ ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଧାର ଧାର ଲୁହ ଗଡ଼ି ଆସିଲା । ଟ୍ରେନ୍ ଛାଡ଼ିବା ବେଳ ହୋଇଗଲା । ହରିଲାଲଙ୍କ ପାଟି ଶୁଭୁଥାଏ ‘‘ବା’ କମଳାଟି ଖାଇଦେବ ।’’

ବା’ଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା, ସେ ପୁଅକୁ କିଛି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ତରବର ହୋଇ ଝୁଡ଼ିରୁ ଗୋଟିଏ ଫଳ ଆଣି ହରିଲାଲ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବଢ଼ାଇଲେ । ମାତ୍ର ସେତେବେଳକୁ ଟ୍ରେନ୍ ଆଗକୁ ବଢ଼ିଯାଇଥାଏ । ପୁଣି ମିଳିତ ସ୍ୱର ଶୁଭିଲା, ‘ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ କି ଜୟ’ । ତାରି ଭିତରେ ଜଣଙ୍କର କ୍ଷୀଣ ସ୍ୱର ଶୁଭୁଥାଏ, ‘ମାତା କସ୍ତୁରବା କି ଜୟ’ । ବାପୁଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ହରିଲାଲ ନିଜକୁ ତିଳ ତିଳ କରି ହତ୍ୟା କରୁଥିଲେ ।

ଲୋକେ କହନ୍ତି, ନାଥୁରାମଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଗୁଳି ବାପୁଙ୍କ ଛାତିରେ ବାଜିଥିଲା । ଭୁଲ, ପ୍ରଥମ ଗୁଳିଟି ଥିଲା ହରିଲାଲ୍‌ଙ୍କର । ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘକାଳର ଅଭ୍ୟାସ ବାପୁଙ୍କ ହୃଦୟ ବିଦ୍ଧ କରିଥିଲା ।

◆◆◆

ଭିନ୍ନ ପଥ

୧୯୩୩ ମଧ୍ୟଭାଗରୁ ୧୯୩୯ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତଥାକଥିତ ସକ୍ରିୟ ରାଜନୀତିରୁ ଦୂରେଇ ଗଲେ । ଏହା ପଛରେ ଦୁଇଟି କାରଣ ଅଛି । ବାପୁ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ଲୋକଙ୍କୁ ମୁଠାଏ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ରାଜନୀତି । ଅଛୁଆଁ ଭେଦଭାବ ଦୂର ନ ହେବା ଯାଏ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଦ୍ୱାର ଖୋଲିବ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ, ଏପରିକି ନେତାମାନେ ତାଙ୍କ ମତକୁ କୁଣ୍ଠିତ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ନୂତନ ଯୁବନେତାମାନଙ୍କୁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀମାନେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ଆଉ କଂଗ୍ରେସରେ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହାନ୍ତି । ଏ ଗୁପ୍ତ ଖବରକୁ ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଜାଣିଯାଇ ପ୍ରକାଶ କରିଦେଲେ । ବିଷୟଟିକୁ ପରିଷ୍କାର କରିବାକୁ ୧୯୩୪ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ସେ ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ଦେଲେ । କହିଲେ, ''ଅନେକ କଂଗ୍ରେସ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ତାଙ୍କର ମତ ଓ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ଦେଖି କ୍ଲାନ୍ତ ହେଲେଣି । ସେ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି ଯେ କଂଗ୍ରେସର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ସେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛନ୍ତି । କାରଣ ସବୁଠାରୁ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଂଗ୍ରେସରେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହୁଛି ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହା ପସନ୍ଦ କରୁ ନଥିଲେ ।

ଖଦୀକୁ ଗାନ୍ଧୀ କେବଳ ଏକ ଅର୍ଥନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭାବେ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ନଥିଲେ, ଦେଶର ଅଗଣିତ ଗରିବ ଲୋକ ଓ କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟରେ ଖଦୀ ଏକ ଯୋଗସୂତ୍ର ରକ୍ଷା କରିବ ବୋଲି ସେ ଭାବିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଖଦୀ ଉପରେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲା । ୧୯୩୩ ଠାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନେକ କଂଗ୍ରେସବାଲାଙ୍କୁ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ କଲା । କଥା ହେଉଛି ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରି ଅନେକ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇଗଲେଣି ଓ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ତା'ର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ହରାଉଛି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ । ସ୍ୱରାଜ ଦଳର ଅନୁରୋଧରେ କାଉନ୍ସିଲ୍ ନିର୍ବାଚନରେ କଂଗ୍ରେସ ଭାଗ ନେଉ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଚାହିଁଲେ । ଅନେକ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଏହା ପସନ୍ଦ କଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ କିଛି ତ ଧାରୁଆ ଅସ୍ତ୍ର ମିଳୁନାହିଁ, ଦନ୍ତଡ଼ା ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ରକୁ କାହିଁକି ଛାଡ଼ିବା ?

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ଅମେଳ ହେଉଥିବାର ମୂଳ କାରଣ ବାପୁ । ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଓ ସେ କଥା ନିଜେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଲେ । କଥା ହେଉଛି, ଅହିଂସା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିରୋଧ ଭଳି ବାପୁଙ୍କର ମୌଳିକ ନୀତିରେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲା । ଖାଲି ଗାନ୍ଧୀ କହୁଛନ୍ତି, ମାହାତ୍ମା ଆଉ କ'ଣ ମିଛ କହୁଥିବେ ? ଏହି ଅଧା ବିଶ୍ୱାସ, ଅଧା ଛଳନା ବ୍ୟୂହରୁ ଗାନ୍ଧୀ ବାହାରି ଆସିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଯେଉଁ ସବୁ ପ୍ରସ୍ତାବ

ପାଶ୍ କରି ନିଆଯାଉଥିଲା, ତାକୁ ଅସ୍ୱସ୍ତିର ସହ ଗାନ୍ଧୀ ସହ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ପାଟି ଫିଟାଇଲେ ଗୁଞ୍ଜରଣ ଉଠିବ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସର ଏକଛତ୍ରପତି । ଗାନ୍ଧୀ ଚାହୁଁଥିଲେ, ଆଗ ଅହିଂସା ଉପରେ ଭରସା ରଖ, ତାପରେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କର । କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ଅହିଂସା ବ୍ରତ ପାଳନ ନ କରି ଆଇନ ଅମାନ୍ୟରେ ମାତିଲେ । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧୀ ତାକୁ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଏଥର କଂଗ୍ରେସ ଦଳକୁ ଧରି ନୁହେଁ, ତାଙ୍କର ଅନୁରକ୍ତ ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କୁ ଧରି ସେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ବୁଢ଼ା ହେଲେଣି ଓ ତାଙ୍କର ଯେତିକି କରିବା କଥା କରି ସାରିଲେଣି ବୋଲି ଅଧିକାଂଶ ଯୁବ ନେତା ଭାବୁଥିଲେ, ସେତିକିବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, ''ଅହିଂସା ବଳରେ କିପରି ସ୍ୱାଧୀନତା ସମେତ ସବୁ ଅସଲ ଜିନିଷ ଲାଭ କରାଯାଇପାରେ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ କରି ଦେଖାଇଦେବା ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ବନ୍ଧନ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଚାହେଁ । କାମ କରିବାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଚାହେଁ । ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ । ମୋ ପାଇଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଜୀବନର ସାର୍ବଜନୀନ ନିୟମ । ସତ୍ୟ ମୋର ଭଗବାନ । ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଅହିଂସା ମାର୍ଗରେ ଖୋଜି ପାରିଛି, ଆଉ କୌଣସି ଉପାୟରେ ନୁହେଁ ।'' ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା ଉପରେ ଗଭୀର ଧାର୍ମିକ ଆସ୍ଥା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କଂଗ୍ରେସୀ ନେତାଙ୍କର ନଥିଲା । ଫଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକୁଟିଆ ଅନୁଭବ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ୧୯୩୪ ନଭେମ୍ବର ମାସରେ କଂଗ୍ରେସରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଇସ୍ତଫା ଗୃହୀତ ହୋଇଗଲା । କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ ଓ ଖଦୀର ପ୍ରସାର ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାକୁ କଂଗ୍ରେସ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବା ପାଇଁ ! ତାଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କାହାର ଚକୋଲେଟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ନଥିଲେ- ଯୌବନରେ ନୁହେଁ କି ବୃଦ୍ଧକାଳରେ ନୁହେଁ ! ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ଅଶାନ୍ତ ହେଲା କିନ୍ତୁ ଅହିଂସ ରହିବା ଆଇନ ଅମାନ୍ୟର ସର୍ତ୍ତ - ଯାହାକୁ କଂଗ୍ରେସ ପାଳନ କଲା ନାହିଁ । ଏହି କାରଣରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ୧୯୨୨ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବନ୍ଦ କରିଦେଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସରୁ ବାହାରି ଆସ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୁକ୍ତ ଅନୁଭବ କଲେ ଓ କହିଲେ, ''ସରକାର ତଥା ଆମର ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀମାନଙ୍କୁ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟ ବଳରେ ଅହିଂସା ଦ୍ୱାରା କିପରି ସ୍ୱାଧୀନତା ସମେତ ସବୁ ଉତ୍ତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଲାଭ କରାଯାଇ ପାରିବ, ତାହା ଦେଖାଇଦେବି ।''

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶଟି ଦେବାର କାରଣ ସେ ରାଜନୀତିକୁ ଧର୍ମ ଓ ଅହିଂସା ମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ବୋଲି ଆଉଥରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା । ଯଦି କୌଣସି ବିଘ୍ନ ଘଟୁଥିଲା ତେବେ ସେ ରାଜନୀତିକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ, ସତ୍ୟ ବା ଅହିଂସାକୁ ନୁହଁ । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଜବାହର ୧୯୩୬ ଓ ୧୯୩୭ ଦୁଇବର୍ଷ ପାଇଁ, ଲାଗ ଲାଗ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେବା ପରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ- ଗାନ୍ଧିଜୀ ହେଉଛନ୍ତି କଂଗ୍ରେସର ସ୍ଥାୟୀ ସୁପର ପ୍ରେସିଡ଼େଣ୍ଟ । ଲୋକେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାନିବେ, କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କୁ ନୁହେଁ । ଚିହ୍ନା ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଇତା ପକେଇଲେ କେତେ ନ ପକେଇଲେ କେତେ ? କିଛି ନେତା ଜାଣିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ିଛନ୍ତି ।

ଗାଉଁଲି ଲୋକେ ବୁଝିଲେ ନାହିଁ, ଓଲଟି ପଚାରିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ତ ବାପୁ ବେଶୀ ଆସୁଛନ୍ତି, କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ିଲେ ବୋଲି କ'ଣ କହୁଚ ?

କଂଗ୍ରେସ କାମରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୱାର୍ଦ୍ଧା ଫେରିଲେ ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପୁନର୍ଗଠନରେ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ବିନିଯୋଗ କଲେ । ସର୍ବଭାରତୀୟ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶିଳ୍ପର ଅଫିସ୍ ପାଇଁ ଯମୁନାଲାଲ୍ ବଜାଜ୍ ସେବାଗ୍ରାମରେ ପାଚେରୀ ଘେରା ଏକ ବିରାଟ ଅଞ୍ଚଳ ସହିତ କୋଠାଟିଏ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ମଗନଲାଲଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଏହି ମଗନବାଡ଼ିରେ ଗ୍ରାମ୍ୟଶିଳ୍ପ ସମ୍ପର୍କରେ ଏ ସପ୍ତାହିକ 'ଗ୍ରାମ୍ୟ ଉଦ୍ୟୋଗ ପତ୍ରିକା' ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ପୁରାତନ କୁଟୀର ଶିଳ୍ପର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ସହିତ ନୂତନ କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା ।

୧୯୩୬ ମୀରାବେନ୍ ଏକ ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ରହୁଥିବା ସେଓଗାଁକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉଠିଗଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତା'ର ନାମକରଣ କଲେ ସେବାଗ୍ରାମ । ସେଠାରେ ସେ ବେସିକ୍ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ମନୋନିବେଶ କଲେ । ପିଲାଦିନୁ ସ୍କୁଲରେ କୋମଳମତି ଛାତ୍ରମାନେ ଏପରି କିଛି ଶିଖନ୍ତୁ ଯାହା ବିକ୍ରୀକରି ବିଦ୍ୟାଳୟ କିଛି ପଇସା ପାଇପାରିବ - ଏହିପରି ଚିନ୍ତା ବାପୁଙ୍କୁ ଘାରୁଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏସବୁ କାମରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ସେ କଂଗ୍ରେସରେ ଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ସେଥିପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବାମପନ୍ଥୀ ଓ ସାମ୍ୟବାଦୀ କଂଗ୍ରେସ ଯୁବକମାନେ ବିଦ୍ରୋହ କରୁଥାନ୍ତି । ଜବାହର ଥିଲେ ବାମପନ୍ଥୀମାନଙ୍କର ନେତା । ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରୁଥିଲେ, ଭାରତୀୟ ଜନତା ଉପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରଭାବ ଅଛି ବୋଲି ବୁଝିଥିଲେ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ନୀତିକୁ ପସନ୍ଦ କରିପାରୁ ନଥିଲେ । ଜବାହରଙ୍କ ଚେଲାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ଲକ୍ଷଣ କମ୍ ଥିଲା, ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ମତସବୁ ଅଚଳ ହୋଇଗଲାଣି ବୋଲି ସେମାନେ ଖୋଲାଖୋଲି କହୁଥିଲେ । କମଳା ନେହରୁଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ବିଦେଶ ଯାଇ ଜବାହର ୧୯୩୬ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଭାରତ ଫେରିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରୁ ସାମ୍ୟବାଦ ବିଷୟରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସେ ଫେରିଥାନ୍ତି ଓ ଭାରତରେ ତା'ର ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଅନେକ ଯୁବନେତା ଥାଆନ୍ତି ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀ 'ପୁରୁଣା'ର ସଙ୍କେତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ନାମ ନ ଧରି ବାମପନ୍ଥୀମାନେ କୁହାକୁହି ହେଲେ - ସେ ପୁରୁଣା ପନ୍ଥା ଆଉ ଚଳିବନି । ସିଧାକଥାରେ ଯାହାର ଅର୍ଥ - ଗାନ୍ଧୀ ଆଉ ଚଳିବେ ନାହିଁ । ଜବାହର ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଖଦୀକୁ 'ବୁଢ଼ୀଙ୍କ କାମ' ବୋଲି କହିଲେ । ସେ ଶୀଘ୍ର କିଛି କରିପକାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ କିନ୍ତୁ କ'ଣ କରିବେ ସେ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ନଥିଲା !

ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ରଦେବ କଂଗ୍ରେସର ଏକ ଶାଖାଭାବେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ଦଳ ଗଠନ କରଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ଓ ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣ ଥିଲେ ଏହାର ସେକ୍ରେଟାରୀ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଥିଲେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ଦଳର ପ୍ରେରଣାଦାତା । ମାତ୍ର ସେ କେବେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ଦଳରେ ମିଶି ନାହାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବାଧିବା ଭଳି କୌଣସି କାମ ଜବାହରଲାଲ୍ କରୁ ନ ଥିଲେ ! ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଜୟପ୍ରକାଶ ୧୯୩୪ରୁ ଖୋଲାଖୋଲି ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲେ । ୧୯୩୫-୩୬ ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରିବା ଭଳି

କେତେକ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ଯୁବକ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ସରକାରଙ୍କ ନିକଟରେ ସ୍ୱରାଜ ଦାବୀକୁ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ପେଶ୍ କରିବାକୁ ସୁଭାଷ ଜିଦ୍ କରୁଥାନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଜାବାହରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ମଧ ସେଇୟା ଥାଏ କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଠାରୁ ସବୁଜ ସଙ୍କେତ ମିଳୁ ନଥାଏ ! ଜବାହର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଯେତେ ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତୁ ବା ତାଙ୍କ ଉପରେ ଯେତେ ରାଗନ୍ତୁ ବାପୁଙ୍କ ସମ୍ମତି ବିନା ସେ କୌଣସି ବଡ଼ କାମରେ ଆଗେଇବେ ନାହିଁ । ଇତିମଧରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଟକ୍କର ଦେବାକୁ ଡକ୍ଟର ଲୋହିଆ, ଆସ୍‌ରଫ ଓ ଅହମଦଙ୍କ ପରି ନେତା ବାହାରି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ ଅଡୁଆ ହେଉଥାଏ ଯେ ବୁଢ଼ା ଫୁଲ୍‌କା ଉପରେ ନ ରହି କେଉଁ ଅପରନ୍ତ: ଗାଁ ସେବାଗ୍ରାମ ଭିତରେ ପଶିଛି ! ସେ ଗାଁକୁ ଯିବାକୁ ହେଲେ ବର୍ଷାଦିନେ ଆଣ୍ଠୁଏ କାଦୁଅ ଭିତରେ ପଶି ଯିବାକୁ ହେବ । ୧୯୩୭ରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁ କରିବାକୁ ଡକ୍ଟର ଜନ୍ ମୋଟ ସେବାଗ୍ରାମ ଯାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ କୁଡ଼ିଆ ଭିତରେ ଥାଆନ୍ତି । ଆଶ୍ରମରେ କେଇଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ଅନ୍ତେବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ପ୍ରଫେସର ଭାନ୍‌ସାଲି, ଜଣେ ଜାପାନୀ ମହନ୍ତ ଓ ପୋଲାଣ୍ଡ ଅଧିବାସୀ ମରିସ୍ ଫ୍ରାଇଡ୍‌ମାନ୍ । ପ୍ରଫେସର ଭାନ୍‌ସାଲି ଉଲଗ୍ନ ହୋଇ ଦୀର୍ଘକାଳ ମୌନବ୍ରତ ପାଳନ କରି ଜଙ୍ଗଲରେ ବୁଲିଥିଲେ ଓ ନିମ୍ବପତ୍ର ଚୋବେଇ ବଞ୍ଚିଥିଲେ । ମରିସ୍ ଫ୍ରାଇଡ଼ମାନ୍ ଅହିଂସା ଭିତ୍ତି ଉପରେ କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ ସଭ୍ୟତା ଦ୍ୱାରା ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲେ । ଫ୍ରାଇଡ୍‌ମାନ୍‌ଙ୍କୁ କୁଷ୍ଠରୋଗ ହୋଇଥାଏ । ସଂସ୍କୃତରେ ତାଙ୍କର ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖ କୁଡ଼ିଆଟିରେ ସେ ରହୁଥାନ୍ତି । ଜାପାନୀ ମହନ୍ତ ସମ୍ପର୍କରେ ମହାଦେବ ଦେଶାଇ କହନ୍ତି, ସେ ଘୋଡ଼ା ପରି ଖଟୁଥିଲେ ଓ ଜଣେ ଋଷି ପରି ବଞ୍ଚିଥିଲେ । ଉପରୋକ୍ତ ତିନିଜଣଙ୍କ ପରି ଋଷିପ୍ରତିମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଲଙ୍ଗଳା ଫକୀର ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ଭାବେ ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ । ଏଇମାନଙ୍କୁ ଧରି ସେ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବା ପାଇଁ ଲାଗିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅସଲ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ଭାରତରେ ତ୍ୟାଗ, ସେବା ଓ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ଜୀବନର ଏକ ମହକ ଖେଳାଇଦେବା ଏବଂ ତାହାରି ଫଳରେ ଯଦି ସ୍ୱାଧୀନନତା ଆସିଯାଏ ତ ଭଲ । ମାତ୍ର ରାଜନୀତି, ଅନ୍ୟମାନେ କରୁଥିବା ରାଜନୀତି, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ବ୍ରତରେ ଅଟଳ କରି ରଖାଇ ଦେଉ ନଥିଲା ।

୧୯୩୫ରେ ଭାରତ ଶାସନ ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୀତ ହେଲା । ଏଥିରେ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ କେତେକ ଶାସନ ସୁଯୋଗ ଦିଆଗଲା । ମାତ୍ର ଭାରତକୁ କେବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାସନ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ କରାଯିବ ସେ ବିଷୟରେ କିଛି ସୂଚନା ରହିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ଆଇନ୍‌କୁ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲେ ନାହିଁ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ କ୍ଷୁବ୍‌ଧ ହେଲେ । ତେବେ ଯେତିକି ମିଳୁଛି ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଉଭୟେ ବାପୁ ଓ ନେହରୁ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶରେ ଲୋକ ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ହାତରେ କ୍ଷମତା ଛାଡ଼ିଦେବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥାଏ । ଭଲ କଥା ତ ! ମାତ୍ର ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ଷମତା ଦିଆଯାଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶରେ ଇଂରେଜ ରାଜ୍ୟପାଳ ଥାଆନ୍ତି ।

୧୯୩୬ରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଏହି

ଆଇନ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅବିରାମ ସଂଗ୍ରାମ ହେବ । ମାତ୍ର ଏ ଆଇନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ କଂଗ୍ରେସ ନିର୍ବାଚନରେ ଭାଗ ନେବ । ସେତେବେଳେ କେବଳ ଶତକଡ଼ା ଦଶଜଣ ଭୋଟ ଦେବାର ଅଧିକାର ପାଇଥାନ୍ତି । ସେଇମାନଙ୍କୁ ଭେଟିବା ଅବସରରେ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନେ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମିଶିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ । ତା'ଛଡ଼ା ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ସରକାର କିଛି ପ୍ରଗତିଶୀଳ କାମ ତ କରିପାରିବ ? ପୁଣି ସେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରାଜ ନ ପାଇବା ଯାଏ ଲୋକଙ୍କର ଅସଲ ସେବା କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଉ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ପାଟି କରିବାର ସୁଯୋଗ ତ ରହିବ ? ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ବୁଲି ବୁଲି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରଚାର କଲେ - କଂଗ୍ରେସ ପାଇଁ ଭୋଟର ଅର୍ଥ ସ୍ୱାଧୀନତା ସପକ୍ଷରେ ଭୋଟ । ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ସେମାନେ କଂଗ୍ରେସକୁ ଭୋଟ ନ ଦିଅନ୍ତୁ । ଭାରତବର୍ଷ ହଜାର ହଜାର ଗ୍ରାମରେ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀମାନେ ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ପଶିଲେ । ଚାରିଆଡ଼େ 'ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜୟ', ଭାରତ ମାତାର ଜୟ ଧ୍ୱନୀ ଉଠିଲା । ଦେଶବାସୀଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତର ହୋଇଉଠିବାର ସୁଯୋଗ ନିର୍ବାଚନ ଆଣିଦେଲା ।

୧୯୩୭ ମସିହାରେ ନିର୍ବାଚନ ହେଲା । ତିନିକୋଟି ସତୁରୀଲକ୍ଷ ଭୋଟଦାତା ଭୋଟକେନ୍ଦ୍ରକୁ ଯାଇ ଭୋଟ ଦେବାର ଅଧିକାର ପାଇଲେ । କଂଗ୍ରେସର ବିପୁଳ ବିଜୟ ଦେଖି ନୂତନ ବଡ଼ଲାଟ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ୧୯୩୭ ଜୁଲାଇ ମାସରେ କଂଗ୍ରେସ ବିହାର, ବମ୍ବେ, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ, ଓଡ଼ିଶା ଓ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶରେ କ୍ଷମତାକୁ ଆସି ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ିଲା । ପରେ ଆସାମ ଓ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ାହେଲା । ସେତେବେଳେ ଦେଶରେ ସର୍ବମୋଟ ଏଗାରଟି ରାଜ୍ୟ ଥାଏ । କଂଗ୍ରେସ ଆଠଟିରେ ଶାସନ କ୍ଷମତା ପାଇଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ କ୍ଷମତାକୁ ଆସି ଯଦି କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ସେବା ନ କରେ, ତେବେ ବଦନାମ୍ ହେବା କଥା । କଂଗ୍ରେସ ଶାସିତ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ସେ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ଯେ ସେମାନେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶିଳ୍ପର ବିକାଶ ପ୍ରତି ଧାନ ଦିଅନ୍ତୁ, ଖଦୀର ପ୍ରସାର ବଢ଼ାନ୍ତୁ, ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟର ବର୍ଜନ କରାନ୍ତୁ, ଚାଷୀଙ୍କ ଉପରେ କର କମାନ୍ତୁ, ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ ସ୍କୁଲ ଖୋଲନ୍ତୁ ଓ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂର କରିବାର ପଦକ୍ଷେପ ନିଅନ୍ତୁ ।

କଂଗ୍ରେସ ମାତ୍ର ଦୁଇବର୍ଷ ଶାସନର ସୁଯୋଗ ପାଇଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଲାଗି ଯାଆନ୍ତେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଠାରୁ ଯୁଦ୍ଧ ସରିବା ପରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର କୌଣସି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ନ ପାଇ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ ।

◆◆◆

କଂଗ୍ରେସର ଫାଟ, ଦେଶରେ ଫାଟ

ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ଉଠିଥିବା କଂଗ୍ରେସ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେବା ମାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । କଂଗ୍ରେସ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଲେ ହେଲା ! ସୁଭାଷଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ବାମପନ୍ଥୀମାନେ କିଛି ଗୋଟିଏ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ହେଉଥାନ୍ତି । ସ୍ୱରାଜ କିପରି ଶୀଘ୍ର ମିଳିବ ଏଇ ଚିନ୍ତା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଘାରୁଥାଏ । ନିଜେ ବାଟ ନ ପାଇବାରୁ ସମସ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଲେ । କେତେକ କହିଲେ, ସେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ଓ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀଙ୍କ ବନ୍ଧୁ । ଏପରିକି ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସୁସମ୍ପର୍କ ରହିଛି । ବାପୁ ଏ କୌଣସି କଥା ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନଥାନ୍ତେ । ଓଲଟି କହିଥାନ୍ତେ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁ ହେଲେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀଙ୍କ ସହିତ ସୁସମ୍ପର୍କ ରଖିଲେ ସ୍ୱରାଜ ମିଳିବାରେ ବାଧା କ'ଣ ? ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏକ କଠୋର ସମାଲୋଚନା ମୂଳକ ଲେଖା ବାଣ୍ଟିଲେ । ମୋଟ କଥା ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ିଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ତ୍ରାହି ନଥାଏ ।

୧୯୩୮ରେ ସୁଭାଷ ବୋଷ ବାପୁଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଲାଭ କରି କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେଲେ । ସୁଭାଷ ଓ ତାଙ୍କର ବାମପନ୍ଥୀ ସହଯୋଗୀମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନୀତି ଓ ଚିନ୍ତାଧାରା ସହିତ ଏକମତ ନଥିଲେ । ଏପରିକି ଅନେକ ସମୟରେ ସେମାନେ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ପୁରୁଣା ପିଢ଼ିର ବୋଲି ମନେକରୁଥିଲେ । ଯାହାହେଉ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତି ଗଢ଼ିବାରେ ସୁଭାଷ କଂଗ୍ରେସର ପାରମ୍ପରିକ ନୀତିରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ନଥିଲେ । ୧୯୩୮ ସରିଆସିଲା । ସୁଭାଷ ଦ୍ୱିତୀୟବାର କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଭାପତି କିଏ ହେବ ସେକଥା ବାର୍ଦୋଲୀରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇସାରିଥାଏ । ସୁଭାଷ ସେ ସଭାରେ ଯୋଗଦେଲେ ନାହିଁ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଭାପତି ପାଇଁ ଚାରୋଟି ନାମ ଉଠିଲା - ସୁଭାଷ, ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ, ମୌଲାନା ଆଜାଦ ଓ ପଟ୍ଟାଭି । ବାର୍ଦୋଲୀ ଛାଡ଼ିବା ପରେ ଉଭୟ ପଟେଲ ଓ ମୌଲାନା ଆଜାଦ ସଭାପତି ହେବାକୁ ମନା କରିଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତିର ସଭ୍ୟମାନେ ପଟ୍ଟାଭିଙ୍କୁ ସଭାପତି କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ମାତ୍ର ସୁଭାଷ ଓହରି ନଯାଇ ସଭାପତି ପଦ ପାଇଁ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ସୁଭାଷଙ୍କର ନିର୍ବାଚନ କୌଶଳ କିମ୍ବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପଟ୍ଟାଭିଙ୍କର ନଥିଲା । ତେଣୁ ପଟ୍ଟାଭି ହାରିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବା ଦିନଠାରୁ ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ବଛା ହେଉଥିଲା । ମାତ୍ର ଏଇଠି ସେଇ ପରମ୍ପରା ଭାଙ୍ଗିଲା । ଜବାହରଲାଲ୍‌ଙ୍କ ପରେ ସଭାପତି ପଦକୁ ନେଇ ଭୁଲ ବୁଝାମଣା ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ସୂଚାଇ ଦେଉଛୁ । କଂଗ୍ରେସର ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ଓ କଂଗ୍ରେସ ଭିତରେ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଭାବର ପ୍ରବେଶ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୯୩୬ରେ ଜହରଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ

ସଭାପତି ପଦ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କହିଲେ । ସାମ୍ୟବାଦ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କୌଣସି ବିରୋଧ ମନୋଭାବ ନଥିଲା । ମାତ୍ର ଅନେକ ସାମ୍ୟବାଦୀଙ୍କ ମନରେ ଧନୀ ଓ ଜମିଦାରଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ହିଂସାକୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁନଥିଲେ । ଜବାହର ୧୯୩୬ ଓ ୧୯୩୭ରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ଭାଳିଲେ । ବାମପନ୍ଥୀମାନେ ଥିଲେ ସାଧାରଣତଃ ତତ୍ତ୍ୱଭୁକ୍ । ଜନତା ସହିତ ଓ ଭାରତୀୟ ସମସ୍ୟାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ଗାଢ଼ ସମ୍ପର୍କ ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କର ଥିଲା । ଋଷିଆ ବା ଆଉ କାହାର ଅନୁସରଣ ନକରି ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଭାରତୀୟ ସାମ୍ୟବାଦର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇଲେ । ଏହି କାରଣରୁ ବାମପନ୍ଥୀମାନେ ଜବାହରଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ପୁରୁଣାକାଳିଆ କହି ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଗଲେ । ୧୯୩୭ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟଙ୍କର ଉଗ୍ରତା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବାଧିଲା । ଏ ବିଷୟରେ ସେ ହରିଜନ ପତ୍ରିକାରେ ଏକ ଲେଖା ଛାପିଦେଲେ । ଏ ଲେଖାରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ନେହରୁଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ଆକ୍ରମଣ ହୋଇଥିଲା । ଫଳରେ ୧୯୩୮ରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହେବାପାଇଁ ଜବାହରଲାଲ୍ ଆଦୌ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ସୁଭାଷ ହେଲେ । ପୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ୧୯୩୯ରେ ସଭାପତି ପଦପାଇଁ ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା କରି ସେଥିରେ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଜବାହରଲାଲ୍ ସୁଭାଷଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି ମାତ୍ର ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେ ସଭାପତି ହେବାକୁ ଯିଦ୍ କଲେ ତାକୁ ଜହର ସମର୍ଥନ କଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ୧୯୩୯ ସଭାପତି ନିର୍ବାଚନ ଠାରୁ ସେ ଦୂରେଇ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ଏ ଉଦାସୀନତା ସୋସିଆଲିଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଆହତ କଲା । ସେ ଯାଏ ଜବାହର ଓ ସୁଭାଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଥିଲା । ମାତ୍ର ସେହିଦିନ ଠାରୁ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଫାଟ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତିର ଯେଉଁ ସଭ୍ୟମାନେ, ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ସମେତ ପଟ୍ଟାଭିଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ । ତ୍ରିପୁରା ଠାରେ ହୋଇଥିବା ସଭାରେ ରାଜାଜୀ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ଯେ ସଭାପତି ବୋଷ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି ନୂଆ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତି ଗଢ଼ିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତ୍ରିପୁରାରେ ଉପସ୍ଥିତ ନଥିଲେ । ପରେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତି ଗଠନରେ କୌଣସି ଭାଗ ନେବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଜଣାଇଦେଲେ । ସୁଭାଷଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ''ତୁମକୁ ଓ ତୁମର ମତାମତକୁ ମୁଁ ଜାଣିଛି । ତୁମେ ଚାହୁଁଥିବା ସଦସ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ମୋର ମୌଳିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଛି । ତେଣୁ ମୋର ସଦସ୍ୟ ନିର୍ବାଚନ ତୁମ ଉପରେ ଲଦି ଦେବା ପରି ହେବ ।'' ଏ ଚିଠି ପାଇବା ପରେ ସୁଭାଷ ସଭାପତି ପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ ।

ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ହେଲେ ନୂଆ ସଭାପତି । ତାଙ୍କୁ କଲିକତାରୁ ଆସିଥିବା ସୁଭାଷଙ୍କ ସମର୍ଥକମାନେ ହଲାପଟା କଲେ । ସୁଭାଷ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ି ଗୋଟିଏ ନୂଆଦଳ ଗଢ଼ିଲେ - ଫରୱାଡ଼ ବ୍ଲକ୍ ।

କଂଗ୍ରେସରେ ଫାଟ ସୃଷ୍ଟି ହେବା ବେଳକୁ ଦେଶ ଫାଟୁଥାଏ । କୁହାଯାଏ, ଜିନ୍ନା ପାକିସ୍ଥାନର ଜନକ । ଏହି ମିଥ୍ୟା ନୁହଁ । ଧର୍ମାନ୍ଧ ହେବା ଦୂରର କଥା, ଜିନ୍ନା ଧର୍ମ ପ୍ରତି

ଥିଲେ ଉଦାସୀନ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ପରି ବ୍ୟକ୍ତି କିପରି ପାକିସ୍ଥାନ ପାଇଁ ଅଡ଼ି ବସିଲେ ଓ ଶେଷରେ ଭାରତକୁ ଦି'ଭାଗ କଲେ ସେ କଥା ଭାବିଲେ ବିଧାତା ଜଣେ କିଏ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ମଣିଷ ବାଧ ହୁଏ । ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଠାରୁ ବୟସରେ ସାତବର୍ଷ ସାନ । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ କାଥିଆୱାଡ଼ ନିକଟରେ । ମାତୃଭାଷା ଗୁଜୁରାଟୀ ! ତାଙ୍କର ପରିବାର ନିକଟ ଅତୀତରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଛାଡ଼ି ମୁସଲମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଜିନ୍ନା ନିଜେ କହନ୍ତି ଶତକଡ଼ା ପଚସ୍ତରୀ ମୁସଲମାନ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମରୁ ଆସିଛନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କର ମତରେ ଏମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଶତକଡ଼ା ପଞ୍ଚାନବେ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଓ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ କିଛି ତାରତମ୍ୟ ଅଛି କିନ୍ତୁ ଉପମହାଦେଶର ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନେ ପରସ୍ପରର ଖୁବ୍ ନିକଟରେ । ଏକଥା କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ଯେ ଦେଶ ବିଭାଜନ ପୂର୍ବରୁ ଉପମହାଦେଶର ଶତକଡ଼ା ଅଶୀ ଲୋକ ରହୁଥିବା ଗାଁମାନଙ୍କରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଏକାଠି ଶାନ୍ତିରେ ବାସ କରୁଥିଲେ ।

ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଉଗ୍ର ଜାତୀୟତାଭାବ ବା ଧର୍ମଭାବ ନଥିଲା । ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀର ନିକଟତର । ସେ ଅବଶ୍ୟ ଟିକିଏ ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଓ ଅହଙ୍କାରୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତଗତ ଘୃଣା ଓ ଜିଦ୍ ଭାରତକୁ ଭାଗ ଭାଗ କରିଛି, ଧର୍ମପ୍ରୀତି ନୁହେଁ । ସେ ମଦ୍ୟପାନ କରୁଥିଲେ, ଘୁଷୁରୀ ମାଂସ ଖାଉଥିଲେ । ଉଭୟ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମରେ ନିଷିଦ୍ଧ । ଜିନ୍ନା କ୍ୱଚିତ୍ ମସ୍‌ଜିଦ୍ ଯାଉଥିଲେ । ଆରବୀ ଭାଷା ଜାଣି ନଥିଲେ ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁରେ ତାଙ୍କର ଅଳ୍ପ ଜ୍ଞାନ ଥିଲା । ଚାଳିଶୋଉର ବୟସରେ ସେ ଗୋଟିଏ ଅଠର ବର୍ଷର ଝିଅ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ସେ ପୁଣି ମୁସଲମାନ ଝିଅ ନୁହନ୍ତି, ପାର୍ଶୀ ଝିଅ ! ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା ଜଣେ ପାର୍ଶୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌କୁ ବିବାହ କରିଥିଲା । ଏତେକଥା କହିବାର କାରଣ ଜିନ୍ନାଙ୍କର କୌଣସି ଧର୍ମ ଅଠା ନଥିଲା । ଏପରିକି ଧର୍ମର ଛଳନା ନଥିଲା ।

ଜିନ୍ନା କଂଗ୍ରେସର ଜଣେ ସକ୍ରିୟ ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ଗୋଖଲେ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଏକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ! କିନ୍ତୁ ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମନେ ମନେ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ, ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ ଖୋଲାଖୋଲି ଭାବେ ! ପ୍ରଥମରୁ ଜିନ୍ନା ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଏକତାବଦ୍ଧ କରିବା ଦିଗରେ କାମ କରିଥିଲେ । ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଥିଲା ଯେ କଂଗ୍ରେସରେ ସେ ଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଠାରୁ ସିନିୟର, ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ତ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ପିଲା ! ୧୯୨୦ ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇ ସାରିଲେଣି । ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ସଭାସମିତିରେ ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କୁ 'ଗାନ୍ଧିଜୀ' ବା 'ମହାତ୍ମା' ପରିବର୍ତ୍ତେ ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧୀ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଏହା ଭଲ ଲାଗୁ ନଥିଲା । ମାତ୍ର ଜିନ୍ନା ଏଥିପ୍ରତି କୌଣସି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରିନାହାନ୍ତି ।

୧୯୨୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜିନ୍ନା ଥିଲେ କଂଗ୍ରେସର ଜଣେ ନେତା । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ କିପରି ମିଳିମିଶି ଚଳିବେ ତାହା ଦେଖିବା ଥିଲା ତାଙ୍କର କାମ । ୧୯୩୦ ପ୍ରଥମ ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଏକମାତ୍ର ବିଶିଷ୍ଟ ନେତା ଭାବେ ଜିନ୍ନା ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ୧୯୩୧ ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଜିନ୍ନା ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ମଧ୍ୟରେ

ସମ୍ପର୍କ ଖରାପ ଆଡ଼କୁ ଗତି କରିଛି (ଯାହାକି ସତ୍ୟ) ଏବଂ ଦୁଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପର୍କ ରହୁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ (ଏହା ଏକାବେଳେ ଭୁଲ୍) । ନୈରାଶ୍ୟ ଓ ବିରକ୍ତି ଯୋଗୁ ଜିନ୍ନା ଭାରତବର୍ଷ ଫେରିଲେ ନାହିଁ । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ରହି ଓକିଲାତି କରିବାକୁ ସେ ସ୍ଥିର କଲେ । ଓକିଲାତିରୁ ତାଙ୍କର ଆଶାତୀତ ରୋଜଗାର ହେଲା । ନିଜର ଯେଉଁ ସମ୍ପତ୍ତି ଭାରତବର୍ଷରେ ଥିଲା, ତାକୁ ସେ ଏଜେଣ୍ଟ ଦ୍ୱାରା ବିକାଇଲେ, ନିଜେ ଗଲେ ନାହିଁ ।

୧୯୪୯ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଅନ୍ତେ ଲଣ୍ଡନର ଜଣେ ସାମ୍ବାଦିକ ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଭାରତ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନର ଗୁପ୍ତ କାହାଣୀ ଖୋଲିଲେ । ଲଣ୍ଡନର ଗୋଟିଏ ଭୋଜି ସଭାରେ ନେହରୁ କୁଆଡ଼େ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ, ''ଜିନ୍ନାଙ୍କ କାମ ବଢ଼ିଗଲାଣି'' । ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୃଦ୍ଧ ଜରଦ୍‌ଗବ । ନେହରୁଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟ କାନରେ ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରେ ଜିନ୍ନ: ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇ ଉଠିଲେ ଓ ପେଡ଼ି ପୁଟିଳା ବାନ୍ଧି ଭାରତ ଚାଲିଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସେ କ'ଣ କରିପାରନ୍ତି ନେହରୁଙ୍କୁ ଦେଖାଇଦେବା ।

ରାଜନୀତିରୁ ସନ୍ନ୍ୟାସ ନେଇ ଜିନ୍ନା ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଲଣ୍ଡନରେ ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଲଣ୍ଡନରେ ଥିବା ସମୟରେ ରହମତ ଅଲୀ ନାମକ ଜଣେ ପଞ୍ଜାବୀ ଯୁବକ ସହିତ ଜିନ୍ନାଙ୍କର ପରିଚୟ ହୋଇଥାଏ । ରହମତ ଅଲୀ ଜଣେ ଧନୀ ଜମିଦାରଙ୍କୁ ଆଇନ୍‌ଗତ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ତାଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ରକ୍ଷାକଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ମୋଟା ଅର୍ଥ ପାଉଣା ସ୍ୱରୂପ ପାଇଲେ । ତାକୁ ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି । ୧୯୩୦ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଅଧିବେଶନରେ ମହାନ ଉର୍ଦ୍ଦୁକବି ଇକ୍‌ବାଲ୍ ଭାରତର ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ରାଷ୍ଟ୍ରଟିଏ ଗଠନ କରିବାକୁ ଗୋଟାଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ନିଜ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ନଥିଲା । ଗୋଲ୍‌ଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ଇକ୍‌ବାଲ୍ ଲଣ୍ଡନ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ରାଷ୍ଟ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପାଟି ଫିଟାଇଲେ ନାହିଁ । ରହମତ୍ ଅଲୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ କିନ୍ତୁ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସ୍ୱପ୍ନ ପଶିଯାଇଥାଏ । ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ ମିଶି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ରାଷ୍ଟ୍ରର କଳ୍ପନା ଅଲୀ କରିଥାନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଅକ୍ଷର ବା ସିଲେବଲ୍‌କୁ ମିଶାଇ ସେ ତା'ର ନାମ ରଖିଥାନ୍ତି ପାକିସ୍ଥାନ । ଯଥା - ପଞ୍ଜାବ, ଆଫଗାନ୍, କାଶ୍ମୀର, ସିନ୍ଧ ଓ ବେଲୁଚିସ୍ଥାନ (ବେଲୁଚିସ୍ଥାନରୁ 'ସ୍ଥାନ' ଅଂଶଟି ଆସିଛି ।) ପାକିସ୍ଥାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ପ୍ରଚାର ପତ୍ର ଛାପି ଅଲୀ ଇଂରେଜ ଲୋକ ଓ ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟିଥିଲେ ।

ଜିନ୍ନା ରହମତ ଅଲୀଙ୍କ ଧାରଣାକୁ ପସନ୍ଦ କରୁ ନଥିଲେ ବା ତାକୁ ଭେଟିବାକୁ ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । ଅଲୀଙ୍କ ଧାରଣା ଜଣେ ହତାଶବାଦୀ ଲୋକର ଧାରଣା ବୋଲି ଜିନ୍ନାଙ୍କର ସେତେବେଳେ ମନେ ହେଉଥାଏ । କାରଣ ଯେଉଁ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଳ୍ପ ସେମାନଙ୍କ କଥା ଅଲୀ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବଙ୍ଗଳାରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଯେ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଏ ବିଷୟ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିନାହିଁ । ଏଥିପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରାଯାଆନ୍ତେ ଅଲୀ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ମୁସଲମାନ ରାଷ୍ଟ୍ରର କଳ୍ପନା କଲେ । ତା'ର ନାମ ଦେଲେ ବଙ୍ଗୀସ୍ଥାନ । ୧୯୩୫ ବେଳକୁ ଜିନ୍ନା ଅନୁଭବ କଲେ, ଅଲୀଙ୍କର

ଯେଉଁ ଯୋଜନାକୁ ସେ ଆଡ଼େଇ ଦେଇ ସାରିଛନ୍ତି, ସେଇଟି ଅସଲ ଯୋଜନା । ୧୯୩୫ ଭାରତ ଶାସନ ଆଇନର ସୁଯୋଗ ନେଇ ସେ ବମ୍ବେରୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସଂରକ୍ଷିତ ଆସନରୁ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରି କେନ୍ଦ୍ରିୟ ଆସେମ୍ବ୍ଲିକୁ ନିର୍ବାଚିତ ହେଲେ । ତାଙ୍କୁ ଭାରତ ଯିବାକୁ ପଡ଼ି ନଥିଲା ଓ ସେ ଥିଲେ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥୀ ।

ଜିନ୍ନା ସନ୍ଦେହୀ ବା ସଂକୀର୍ଣ୍ଣମନା ହୁଅନ୍ତୁ, ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ କୂଟବୁଦ୍ଧିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଭାରତ ଫେରିବା ପରେ ସେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ରକ୍ଷାକଲେ । ପ୍ରଦେଶିକ ଆସେମ୍ବ୍ଲି ନିର୍ବାଚନ ପୂର୍ବରୁ ଜିନ୍ନା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟାରୀ ବୋର୍ଡ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇଲେ ଓ କଂଗ୍ରେସ ନିର୍ବାଚନୀ ଯୋଜନାକୁ ଉତାରି ନେଇ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ନିର୍ବାଚନ ଯୋଜନା ଭାବେ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ୧୯୩୯ ବେଳକୁ ଜିନ୍ନା କଂଗ୍ରେସ ବିରୋଧୀ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ନେତା । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌କୁ ବଳିଷ୍ଠ ଓ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇବାରେ ତାଙ୍କର ଭୂମିକା ଅତୁଳନୀୟ । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଆନ୍ତେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଜିନ୍ନାକୁ ଭାଇସ୍‌ରାୟ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ସେ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଘରୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବେ । ଭଲକଥା । ଏଇ ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ତା'ର ଅନ୍ତ ହେଲା ଯାଇ ଦେଶ ବିଭାଜନ ପରେ । ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଘରକୁ ଯିବାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ ଉଦାର । ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ (ଏପରି ହେଲେ ଜିନ୍ନାଙ୍କର ବଡ଼ପଣ କମିଯିବ !) ବୋଲି ଜାଣିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ! ଯାହାହେଉ ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାର୍‌ରେ (ନିଜ କାର୍ ବାପୁଙ୍କର ନଥିଲା, ବିରଳାଙ୍କର ହୋଇଥିବ) ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଯିବାକୁ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ଉଭୟେ ଅବଶ୍ୟ ଜିନ୍ନାଙ୍କ କାର୍‌ରେ ବାହାରିଲେ । ବାପୁ ଏହାକୁ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଲୋକେ ଦିଅନ୍ତ ! ବାପୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପାଇଁ ଅନେକଥର ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିବା ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କର ଧାରଣା ହେଲା ଜିନ୍ନା ସେମିତି ଟାଣୁଆ ଓ ଓଜନଦାର ହୋଇ ନଥିଲେ ବାପୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସୁଥାନ୍ତେ ?

ଗାନ୍ଧୀ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ପାଖକୁ ବିନା ମତଲବରେ ଦୌଡ଼ୁ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିବା ଦ୍ୱାରା ହୁଏତ ଦେଶ ଦୁଇଭାଗ ହେବାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇପାରେ । ଗାନ୍ଧୀ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିଲେ - ଧର୍ମ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ କଳିଗୋଳ, ଉଗ୍ର ଜାତୀୟତାବାଦ ମଣିଷର ବିକାଶ ଦିଗରେ ଅନ୍ତରାୟ ହୁଅନ୍ତି । ଜିନ୍ନା ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତି - ଆପଣ ଆଦର୍ଶବାଦୀ, ମୁଁ ବାସ୍ତବବାଦୀ । ଗାନ୍ଧୀ ଆବେଗର ସହିତ କହିଥିଲେ, ଦେଶକୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ମତେ ଦି'ଖଣ୍ଡ କରିଦିଅ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଉପରେ ଏହାର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଆମେ ବି କୋଉ ଛାଡ଼ିବା ଲୋକ, ଦେଶକୁ ଦି'ଖଣ୍ଡ କଲୁ, ବାପୁଙ୍କୁ ବି ! ଜିନ୍ନା ବା କୋଉ ଶାନ୍ତିରେ ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଜିନ୍ନା ଦୁରାରୋଗ୍ୟ କର୍କଟ ରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ଥିଲେ । ଏକଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଗୋପନ ରଖାଯାଇଥିଲା । ଯଦି ନେହରୁ ଓ ପଟେଲ ଏହାର ସୁରାକ୍ ପାଇଥାନ୍ତେ ତେବେ ଦେଶ ବିଭାଜନରେ ରାଜି ହୋଇନଥାନ୍ତେ । ୧୯୪୮ ରେ ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ କହିଥିଲେ, ''ପାକିସ୍ଥାନ ଗଢ଼ିବା ମୋ ଜୀବନର ବିରାଟ

ଭୁଲ ।'' ତାଙ୍କର ନୈରାଶ୍ୟର କାରଣ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଏକ ମୋଟା ଅଂଶ ନେଇ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଢ଼ିବା ଅଭିଳାଷ ତାଙ୍କର ପୂରଣ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଭାଷାରେ ସେ ଏକ ପୋକଖିଆ ପାକିସ୍ଥାନ ପାଇଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଜିନ୍ନା ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ ଯେ ପାକିସ୍ଥାନକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଏକ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଢ଼ି ଉଠିବ । ତୁର୍କୀସ୍ଥାନ, ଋଷିଆର ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳ ଓ ଚୀନର ଚାରୋଟି ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରଦେଶ ପାକିସ୍ଥାନରେ ମିଶି ଗଲେ ଏକ ବଡ଼ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ । ଏ ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ଆୟୁଷ ନଥିଲା ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଦେଶ ଭାଙ୍ଗି ଦୁଇଟି ଦେଶରେ ପରିଣତ ହେବା ଫଳରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ରହିଥିବା ମୁସଲମାନମାନେ ଯେପରି ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ହାଣ ଖାଇଲେ ଓ ପାକିସ୍ଥାନରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ସମାନ ଦଶା ହେଲା ତାହା ଦେଖି ତାଙ୍କ ମନରେ ଅନୁତାପ ଆସିଲା ।

◆◆◆

ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ

ଯେଉଁଦିନ ଜର୍ମାନ୍ ଇଂଲଣ୍ଡ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କଲା, ସେହିଦିନ ଭାରତ ମଧ ଇଂଲଣ୍ଡ ତରଫରୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗ ଦେଲା ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟ ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ । ଏ ବିଷୟରେ ଭାରତର କୌଣସି ନେତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ନେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କଲେ ନାହିଁ । ବଡ଼ଲାଟ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋଙ୍କର ଏହି ଦାମ୍ଭିକପଣ ଯୋଗୁ ଯୁଦ୍ଧ ଭିତରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଭାରତର ସହଯୋଗ ଓ ସହାନଭୂତି ବିଶେଷଭାବେ ହରାଇଛି ।

ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷିତ ହେବାର ଦିନକ ପରେ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସିମିଳା ଡକାଇଥିଲେ । ବିନା ବିଳମ୍ବରେ ବାପୁ ସିମିଳା ଟ୍ରେନ୍ ଧରିଲେ । ଷ୍ଟେସନରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଲୋକମାନେ ଘେରି ଆମେ କୌଣସି ବୁଝାମଣା କରିବାକୁ ଚାହୁଁନା ବୋଲି ଚିତ୍କାର କଲେ । ଭାରତକୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପୂରାଇ ଦେବାର ଏକତରଫା ଘୋଷଣା ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ କରିଥାଏ । ସେଦିନ ବାପୁଙ୍କ ନୀରବତାର ଦିନ । କାହାକୁ କିଛି ନ କହି କେବଳ ହସିଦେଇ ସେ ଟ୍ରେନ୍ ଚଢ଼ିଲେ ।

ହିଟଲର୍ ପରି ନିର୍ମମ ଯୁଦ୍ଧଖୋର ଲଣ୍ଡନର ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟ ହାଉସ୍, ରାଜପ୍ରାସାଦ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇପାରେ ବୋଲି ଭାଇସ୍‌ରାୟଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣି ବାପୁ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସହାନୁଭୂତି ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । ୧୯୩୯ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ସଂଖ୍ୟା ହରିଜନରେ ବାପୁ ଲେଖିଲେ, ''ମୁଁ ଏଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଛି ଯେ ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ହିଟଲର୍ ଦାୟୀ ।'' ନଗ୍ନ, ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଶକ୍ତିକୁ ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିରେ

ପକାଇ ନାଜିବାଦ ତିଆରି ହୋଇଛି । ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ମିତ୍ରଶକ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ନୈତିକ ସମର୍ଥନ ଅତୁଟ ଅଛି ବୋଲି ବାପୁ ଘୋଷଣା କଲେ । ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବାକୁ ପୋଲାଣ୍ଡବାସୀ ଯେପରି ରଣରଙ୍ଗା ହିଟଲର୍ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ବାପୁଙ୍କ ହୃଦୟ ବିଗଳିତ ହେଉଥାଏ ।

ହିଂସା ଲାଗିଲେ ଯାଇ ଅହିଂସାର ଅସଲ ପରୀକ୍ଷା ହୁଏ । ଅହିଂସା ଥିଲା ବାପୁଙ୍କର ପ୍ରାଣବାୟୁ, ମାତ୍ର କଂଗ୍ରେସ ପାଇଁ ଏକ ନୀତି । ଦରକାର ପଂଡ଼ିଲେ ନୀତି ବଦଳା ଯାଇପାରେ । ଏକଥା ବାପୁଙ୍କୁ ଭଲ ଭାବରେ ଜଣା ଥିଲା । ସେ ଅହିଂସାକୁ କଂଗ୍ରେସ ଉପରେ ଲଦି ଦେବାକୁ ଚାହିଁ ନାହାନ୍ତି । ତାହା ସମ୍ଭବ ନୁହଁ । ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରାଣବାୟୁ ନଥାଏ, ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଥାଏ । ବାପୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ କେଇଜଣ କଂଗ୍ରେସୀ ଅହିଂସାକୁ ଅନ୍ତରରୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କଥା ।

ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ବାପୁଙ୍କର ଇଂରେଜ ପ୍ରୀତିକୁ କଂଗ୍ରେସ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧରେ ସେ କୌଣସି ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ବାପୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧକାଳ ଭିତରେ ସେ କେତେଥର ତାଙ୍କର ମତ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଇଂରେଜଙ୍କ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ଥିଲେ । ପରେ ଇଂରେଜଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଓ ନୀତିହୀନ ଢ଼ଙ୍ଗ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଲେ । ମଝିରେ ହିଟଲର୍‌ଙ୍କୁ ପଦେ କଅଁଳ କଥା କହିବାକୁ ପଛେଇ ନାହାନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ଆରମ୍ଭରୁ କହିଲା ଯେ ଗୋଟିଏ ସର୍ତ୍ତରେ ଭାରତ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବ । କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ ଦେଲାବେଳେ କିଛି ସର୍ତ୍ତ ରଖିବା ବାପୁଙ୍କର ନୀତି ନୁହଁ । ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ, ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଯାହା ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ଭାବୁଛି ତାହା ସର୍ତ୍ତହୀନ ଭାବେ ଦେଉ ।

୧୯୩୯ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୪ ତାରିଖରେ କଂଗ୍ରେସ ନିର୍ବାହିକା କମିଟି ତା'ର ଘୋଷଣାପତ୍ରରେ ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କର ଗାନ୍ଧୀବାଦ ଓ ପୋଲାଣ୍ଡ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣର ନିନ୍ଦା କଲା । ମାତ୍ର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଦେଶମାନେ ମାଞ୍ଚୁରିଆ, ଆବିନିସିଆ, ସ୍ପେନ୍ ଓ ଚୈକୋସ୍ଲୋଭାକିଆ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ବେଳେ ନୀରବ ରହିଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ମଧ ସମାଲୋଚନା କଲା । ଯଦି ବ୍ରିଟିଶ ଜାତି ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପାଇଁ ଲଢୁଛି, ତେବେ ସେ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଘୋଷଣା କରୁ । ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପାଇଁ ଲଢ଼ିବ ଅଥଚ ନିଜେ ଅନ୍ୟ ଦେଶଙ୍କୁ ପରାଧୀନ ରଖିଥିବ- ଏକଥା ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ । ସ୍ୱାଧୀନ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଭାରତବର୍ଷ ଆନନ୍ଦରେ ଅନ୍ୟ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଦେଶମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଏକ ପାରସ୍ପରିକ ପ୍ରତିରକ୍ଷା ଗଢ଼ିବ, ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିବ । ଅର୍ଥାତ ପ୍ରଥମେ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମିଳୁ । ତା'ପରେ ଭାରତ ଫାସିବାଦୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମରେ ଯୋଗ ଦେବ । ବାପୁ ନିଜେ କୌଣସି ସର୍ତ୍ତ ରଖିବାରେ ଏକମତ ନଥିଲେ । ମାତ୍ର ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଏହି ଘୋଷଣାପତ୍ରକୁ ସବୁ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ସମର୍ଥନ କରିବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି କହିଲେ । ନିର୍ବାହିକା କମିଟିର ଯେଉଁ ଚାରିଦିନ

ବୈଠକ ଚାଲିଲା ଗାନ୍ଧୀ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ସର୍ତ୍ତମୂଳକ ସମର୍ଥନ ନ ଦେବା ପାଇଁ ସେ ଏକୁଟିଆ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କର ହୃଦବୋଧ ହୋଇଗଲା ।

ନିର୍ବାହିକା କମିଟିର ଘୋଷଣାପତ୍ର ଉପରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରି ବଡ଼ଲାଟ କହିଲେ, ଯୁଦ୍ଧରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ (ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ବଜାୟ ରଖିବା ବା ଆଉ କିଛି) ଇଂଲଣ୍ଡ ଏଯାଏ ସ୍ଥିର କରିନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଏତିକି କହିପାରିବେ ଯେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଭାରତକୁ ଡ଼ୋମିନିଅନ୍ ଷ୍ଟେଟସ୍ ମିଳିବା ବିଷୟ ବିଚାର କରାଯିବ । ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋଙ୍କର ଏହି ନେତିମୂଳକ ଘୋଷଣା ପରେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଯୁଦ୍ଧରେ ଭାଗ ନେବନାହିଁ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲା । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟର ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ସବୁ ପ୍ରାଦେଶିକ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ । ବିଧାନସଭା ଭାଙ୍ଗିଦେବା ବଦଳରେ ସରକାର ଏ ସବୁ ପ୍ରଦେଶରେ ରାଜ୍ୟପାଳ ଶାସନ ଜାରି କଲେ ।

୧୯୪୦ ଜୁନ୍ ମାସରେ ଯୁଦ୍ଧର ପରିଣାମର ହିସାବ ନେବାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ବୈଠକ ୱାର୍ଦ୍ଧା ଠାରେ ବସିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଜର୍ମାନ ବିଜୟ ଦର୍ପରେ ମାଡ଼ି ଚାଲିଥାଏ । ନରୱେ, ଡେନ୍‌ମାର୍କ, ହଲାଣ୍ଡ ଓ ବେଲ୍‌ଜିୟମ୍ ଜର୍ମାନର କରଗତ ହୋଇ ସାରିଥାନ୍ତି । ଇଂଲଣ୍ଡର ମିତ୍ରରାଷ୍ଟ୍ର ଫ୍ରାନ୍‌ସ ଜର୍ମାନ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଥାଏ । ଜୁନ୍ ୧ ସଂଖ୍ୟା ହରିଜନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥାନ୍ତି ''ବ୍ରିଟିଶର ଧ୍ୱଂସ ଭିତରୁ ଆମେ ଆମର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାକୁ ଚାହୁଁନା ।'' ଜୁନ୍ ୧୮ ତାରିଖ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ମିତ୍ରପକ୍ଷ କାହିଁକି ଯୁଦ୍ଧର କାରଣ ପ୍ରକାଶ କରୁ ନାହାନ୍ତି ସେ ଦାବୀ ପରିତ୍ୟାଗ କରି କେବଳ କହିଲେ ଯେ ଭାରତକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମିଳିଲେ ଭାରତ ମିତ୍ରପକ୍ଷରେ ଯୋଗଦେଇ ଯୁଦ୍ଧରେ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ।

ଯୁଦ୍ଧର ହିଂସାକାଣ୍ଡରେ ଭାଗ ନେବା ପାଇଁ ମହାତ୍ମା ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ ଓ ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ତାଙ୍କୁ ଏସବୁ ଦାୟିତ୍ୱରୁ ଅବ୍ୟାହତି ଦିଆଗଲା । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ରାଜାଜୀ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ଅହିଂସାରେ ଆଉ କାମ ଚଳିବ ନାହିଁ । ବାପୁ ଜିଦ୍ କରିଥିଲେ ପରିସ୍ଥିତି ବଦଳି ଥାଆନ୍ତା । ମାତ୍ର ସେ ଚୁପ୍ ରହିଲେ । ରାଜାଜୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ନାମରେ ପରିଚିତ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ପାଶ୍ ହୋଇଗଲା । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁସାରେ ଭାରତକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳିଲେ କଂଗ୍ରେସ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଖଟେଇ ଯୁଦ୍ଧରେ ସକ୍ରିୟ ଭାଗ ନେବ । ଖାଁ ଅବଦୁଲ୍ ଗଫୁର ଖାଁ ମଧ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ନିର୍ବାହିକା କମିଟିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଦେଲେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ, କୃପାଳିନୀ ଓ ଆଉ କେତେକ ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସରେ କୌଣସି ଫାଟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ବୋଲି ବାର୍ତ୍ତା ବାହାରକୁ ନ ଯାଉ ବୋଲି ବାପୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ବାପୁ ତ ୧୯୩୪ରୁ କଂଗ୍ରେସର ଚାରଣିଆ ସଭ୍ୟ ମଧ ନଥିଲେ । କାରଣ ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକରେ ମନଖୋଲା ଆଲୋଚନା ହେଉନାହିଁ । ବାପୁଙ୍କୁ ଜଗିରଖି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି । ଏହି କାରଣରୁ ଏବଂ ହରିଜନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ସମେତ ଅନେକ ସାମାଜିକ

ସମସ୍ୟା ତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିବାରୁ ବାପୁ କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଶିଥିଳ କରିଦେଲେ । ୧୯୪୦ ଅଗଷ୍ଟ ପରେ ପୁଣି କଂଗ୍ରେସରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁ ନଥିଲା । ୧୯୪୦ ଜୁନ୍ ୨୯ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ ତାଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଭାରତକୁ ଡୋମିନିଅନ୍ ଷ୍ଟାଟସ୍ ମିଳିବ - ଏତିକି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଭାଇସ୍‌ରାୟ ଦେଲେ । କଂଗ୍ରେସର ଦାବୀ ଥିଲା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦାବି ଥିଲା କେନ୍ଦ୍ରରେ ନିର୍ବାଚିତ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଠିତ ହେଉ । ସେତେବେଳକୁ ଦେଶ ଦି' ଭାଗ କଥା ଉଠିଲାଣି । ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତ ହାତରେ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ କରି ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଦାବୀକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରିବ ନାହିଁ । ମୁସଲମାନଙ୍କର ଏ ଦାବି ବିରାଡ଼ି କପାଳକୁ ଶିଖା ଛିଡ଼ିବା ପରି ହୋଇଥାଏ ।

ଯୁଦ୍ଧରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ କିଛି ନ କରି କଂଗ୍ରେସକୁ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମିଶି କାମ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳୁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ବଡ଼ଲାଟ ତାହା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ, ବିଶେଷତଃ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏତେକାଳ ଗୋଡ଼ହାତ ବାନ୍ଧି ବସିବା ସମ୍ଭବ ନଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ଗଣ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ନୀତି ବିରୁଦ୍ଧ କାମ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ଜଣେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ବାପୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ସେ ଯୁଦ୍ଧ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭାଷଣ ଦେବେ । ଫଳରେ ଗିରଫ ହେବେ । ବାପୁ ପ୍ରଥମେ ବାଛିଲେ ବିନୋବାଙ୍କୁ । ୱାର୍ଦ୍ଧା ଆଖପାଖ ଗାଁରେ ବିନୋବା ତିନିଦିନ କାଳ ଯୁଦ୍ଧ ବିରୋଧୀ ଭାଷଣ ଦେଲେ । କଂଗ୍ରେସ ଏପରି ଏକ ପଦକ୍ଷେପ ନେଉଛି ବୋଲି ସରକାରଙ୍କ ପାଖରେ କିଛି ଖବର ନଥିଲା । ତିନିଦିନ ପରେ ପୋଲିସ୍ ବିନୋବାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିନେଲା । ଏହାପରେ ପଡ଼ିଲା ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ପାଳି । ସେ ଗୋଟିଏ ବି ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ନପାରି ଚାରିବର୍ଷ ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ପାଇଲେ । ଜବାହରଙ୍କୁ ଏପରି କଠୋର ଦଣ୍ଡ ହୋଇଛି ଖବର ପାଇ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଜେଲ୍‌ରେ ତାଙ୍କର ଯତ୍ନ ନେବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପଠାଇଲେ । ନେହରୁଙ୍କ ପରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବାପୁଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଆଦାୟ କରିନେଇଥାଏ ଯେ ସେ ନିଜେ ଜେଲ୍ ଯିବେ ନାହିଁ । ଚାରିମାସ ଭିତରେ ଚାରିଶହ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ଜେଲ୍‌ରେ ପଶିଲେ । ବର୍ଷକ ପରେ ତେଇଶ ହଜାର ଲୋକ ଯୁଦ୍ଧ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଜେଲ୍ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଲେ ।

୧୯୪୧ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ଜାପାନ ଜର୍ମାନକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦେଲା । ଇଂରେଜଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଖରାପ ହୋଇଗଲା । କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସରକାର ସବୁ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିଦେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତାମତକୁ ଯଥୋଚିତ ଗୁରୁତ୍ୱ ମିଳିଲା ନାହିଁ । କାରଣ ଅଧିକାଂଶ ନେତା ଇଂରେଜଙ୍କୁ ସହଯୋଗ କରିବା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ବିନା ସର୍ତ୍ତରେ ନୁହେଁ ଅବଶ୍ୟ । ୧୯୪୨ ଜାନୁଆରୀ ୧୫ ତାରିଖରେ ୱାର୍ଦ୍ଧା ଠାରେ ଏ.ଆଇ.ସି.ସି. ମିଟିଙ୍ଗ ବସିଲା । ମୌଲାନା

କହିଲେ, ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ତୁରନ୍ତ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ଜାତୀୟ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ସହଯୋଗ କରିବ । ଅହିଂସାକୁ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ପାଳନ କରିବା କଂଗ୍ରେସ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହା କେବଳ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ । ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ,“ମୌଲାନା ମୋତେ ଆକାଶ ଉଚ୍ଚରେ ନେଇ ରଖିଥିବାରୁ ମୁଁ ବିଚଳିତ ହୋଇନାହିଁ । ମୁଁ ପବନରେ ଭାସେନା । ମୁଁ ପୃଥିବୀର ମଣିଷ, ମୋର ଶରୀର ପାର୍ଥିବ । ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଏଇ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନଥିଲେ ଆମେ ମିଳିମିଶି କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ କାମ କରିପାରି ନଥାନ୍ତେ । ଅହିଂସା ମୋର ଏକ ଧର୍ମମତ, ମୋର ପ୍ରାଣବାୟୁ (ଏଇ ଗୋଟିଏ ଭିନ୍ନତା ପାଇଁ ତ ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର) କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମମତ ଭାବେ ମୁଁ ଅହିଂସାକୁ କାହା ଉପରେ ଲଦି ଦେଇନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ସାମନାରେ ଅହିଂସାକୁ ମୁଁ ଏକ ରାଜନୈତିକ ଉପାୟ ଭାବେ ଉଦ୍‌ଥାପନ କରିଛି । ମାତ୍ର ଏହି କାରଣରୁ କଂଗ୍ରେସ ତା'ର ରାଜନୈତିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହରାଇ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ଯେଉଁସବୁ ତଥାକଥିତ ସାମ୍ବିଧାନିକ ଉପାୟ ଭାରତରେ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଛି, ତା'ର ବିଫଳତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଅହିଂସାର ପ୍ରୟୋଗ କଲି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ସମସ୍ୟା ଥିଲା, ଯେଉଁ ଭାରତୀୟମାନେ ସେଠାରେ ବାଣିଜ୍ୟ, ଫେରିବାଲା କାମ କରି ଚଳୁଥିଲେ ଓ ସେଠାରେ ବସବାସ କରୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ରାଜନୈତିକ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଜୀବନ ମରଣର ସମସ୍ୟା ଥିଲା । ସେଇ ସମସ୍ୟା ଭିତରେ ପଶି ମୁଁ ଅହିଂସାକୁ ଆବିଷ୍କାର କଲି । ସେଠି ମୁଁ ଯେଉଁସବୁ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି, ତାହା କୌଣସି କଳ୍ପନାବିଳାସୀ ବା ସ୍ୱପ୍ନଜୀବୀର ନଥିଲା । ଏହା ବାସ୍ତବ ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟାର ମୁକାବିଲା କରୁଥିବା ଜଣେ ବାସ୍ତବବାଦୀର କାମ ଥିଲା । ଏକ ରାଜନୈତିକ ପଦ୍ଧତି ଭାବେ ଅହିଂସାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇପାରିବ, ସଂଶୋଧିତ କରାଯାଇପାରିବ, ଏପରିକି ଗୋଟିଏ ନୂତନ ପଦ୍ଧତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଏହାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରାଯାଇପାରେ । ତେଣୁ ମୁଁ ଯଦି କହେ ଯେ ଆମର ନୀତିକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଠିକ୍ ହେବନାହିଁ ତେବେ ସେ କଥା ମୋର ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଜ୍ଞାରୁ ଆସୁଛି । ଏହା ଏକ ରାଜନୈତିକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି । ଅତୀତରେ ଏହା ଆମ କାମରେ ଲାଗିଛି, ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଗରେ ଅନେକ ପାହାଚ ଆମେ ଅହିଂସା ଅବଲମ୍ବନ କରି ଉଠିଛେ । ଜଣେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ହିସାବରେ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହୁଛି ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅହିଂସାକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେବାର ଚିନ୍ତା ମନକୁ ଆଣନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଯଦି ମୁଁ କଂଗ୍ରେସକୁ ଏତେବର୍ଷ କାଳ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ରଖିପାରିଛି, ତେବେ ମୋର ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ବଳରେ ତାହା କରିଛି । ମୋର ପଦ୍ଧତିଟି ନୂଆ ହୋଇଥିବାରୁ ତା' ଉପରେ ଧାର୍ମିକ ମୋହରଟି ପିଟି ଦେବା ଅନ୍ୟାୟ ।”

ଏଇ ଦୀର୍ଘ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶଟି ଦେବାର କାରଣ ଏହାର ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅନେକ ପରିଚୟ ଲୁଚି ରହିଛି । ସେ ନରମା ମଣିଷ ନଥିଲେ । 'ମୁଁ କିଛି କରିନାହିଁ' ବୋଲି କହୁ ନଥିଲେ । ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ କହିପାରନ୍ତି, “ଯଦି ମୁଁ କଂଗ୍ରେସକୁ ଏତେବର୍ଷ

କାଳ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ରଖିଛି, ତେବେ ମୋର ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ବଳରେ ତାହା କରିଛି ।'' ପୁଣି କହିଛନ୍ତି ଅହିଂସା ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣବାୟୁ ହୋଇପାରେ କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସ ପାଇଁ ଏହା ଏକ ନୀତି । ଅହିଂସାକୁ ପ୍ରାଣବାୟୁ କରିବାକୁ ସେ କାହାକୁ ବାଧ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ଅହିଂସା ନୀତି ତ୍ୟାଗ କରିବା ବେଳେ ଆସି ନାହିଁ - ସେ କେବଳ ଏତିକି କହୁଛନ୍ତି ।

ଯେଉଁମାନେ ଅହିଂସା ବିଷୟରେ ପଣ୍ଡିତ ସେମାନେ ଅହିଂସାର ଗୋଟିଏ ସଂଜ୍ଞା ଗ୍ରହଣ କରି ନିଶ୍ଚିତ ଥାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ବ୍ୟକ୍ତି ଅହିଂସାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧାରଣାକୁ ଧରି ବସିଯାଇ ନଥିଲେ । ସମୟ ଓ ଘଟଣାମାନ ଅହିଂସା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବଦଳାଉଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ସେ ଅହିଂସାର ଏକ ନୂଆ ରୂପ ଦେଖିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ •ମହାଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ଜର୍ମାନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପୋଲାଣ୍ଡର ବୀରତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ଚେଷ୍ଟାକୁ ସେ ଅହିଂସ ମଣିଥିଲେ । ୧୯୪୦ରେ ହରିଜନର ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି,''ଯଦି ଜଣେ ଲୋକ ମାରଣାସ୍ତ୍ରରେ ସଜ୍ଜିତ ଗୋଟିଏ ଡକାୟତ ଦଳ ସହିତ ଲଢୁଥାଏ, ତେବେ ମୁଁ କହିବି ତା'ର ସଂଗ୍ରାମ ପ୍ରାୟ ଅହିଂସ । ଯଦି ନାରୀ ନିଜର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ନଖ, ଦାନ୍ତ, ଏପରିକି ଗୋଟିଏ ଛୁରୀର ବ୍ୟବହାର କରେ ତେବେ ସେ ଅହିଂସା ଆଚରଣ କରୁଛି ବୋଲି ମୁଁ କହିଛି । ଧର ବିରାଡ଼ି କବଳରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ମୂଷା ବିରାଡ଼ିକୁ କାମୁଡ଼ି ଦେଲା, ସେ କ'ଣ ହିଂସା କଲା ବୋଲି କୁହାଯିବ ? ସେହିପରି ସଂଖ୍ୟା, ସାମରିକ ଶକ୍ତି, ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବଳବାନ ଜର୍ମାନକୁ ପୋଲାଣ୍ଡ ଯେଭଳି ପ୍ରତିରୋଧ କଲା ତାହା ପ୍ରାୟ ଅହିଂସା । ଏହି ପ୍ରାୟ ଶବ୍ଦଟି ଜଣାଇଦିଏ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ଅହିଂସା ବ୍ୟାବହାରିକ ସଂସାରର ବସ୍ତୁ, ତତ୍ତ୍ୱଭୁକ୍‌ର ବିଶ୍ଳେଷଣର ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ ।

◆◆◆

ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ

ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିବାର ପ୍ରଥମ ଦୁଇବର୍ଷ ଇଂରେଜଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ଥିଲା । ତେବେ ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କୁ ସୁଧାରି ହେବନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଭାବୁ ନଥିଲେ । ୧୯୩୮ ଡିସେମ୍ବରରେ ମାଡ୍ରାସ୍ ନିକଟରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ଙ୍କର ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ମିଶନେରୀ ସମ୍ମିଳନୀ ହେଉଥାଏ । ସମ୍ମିଳନୀ ସରିବା ପରେ କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଧର୍ମଯାଜକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ସେବାଗ୍ରାମ ଯାଇଥିଲେ । କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେମାନେ କହିଲେ ଯେ ହିଟ୍‌ଲର ଓ ମୁସୋଲିନ୍‌ଙ୍କୁ ବଦଳାଇବା ଅସମ୍ଭବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏପରି ବିଚାରୁ ନଥିଲେ । ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କୁ ଯଦି ହିଂସାର ଚରମ ପରିପ୍ରକାଶ ଧରାଯାଏ ତାଙ୍କୁ ବଦଳାଇବା ପାଇଁ ଚରମ ଅହିଂସ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବାପୁଙ୍କ ମତ ମୋଟାମୋଟି ଏହିପରି ଥିଲା । ୧୯୩୮

ନଭେମ୍ବର ୧୧ ସଂଖ୍ୟା ହରିଜନରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ "ସଭ୍ୟତାର ଅଗ୍ରଗତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଇହୁଦୀମାନଙ୍କ ଅବଦାନ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଜର୍ମାନମାନେ ଇହୁଦୀଙ୍କୁ ଯେପରି ଧ୍ୱଂସ କରି ଚାଲିଛନ୍ତି ଇତିହାସରେ ତା'ର ତୁଳନା ନାହିଁ । ଅତୀତର କୌଣସି ଅତ୍ୟାଚାରୀ ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ପରି ପାଗଳ ନଥିଲେ । ଯଦି ମାନବିକତାର ରକ୍ଷା ପାଇଁ କେବେ ଯୁଦ୍ଧର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା, ତେବେ ଜର୍ମାନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଇ ଆବଶ୍ୟକତା ସର୍ବାଧିକ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ ।"

ଯେଉଁ ନିର୍ଲ୍ଲଜ ଓ ବିଧିବଦ୍ଧ ଇହୁଦୀ ସଂହାର ଚାଲିଛି ତାକୁ ସେମାନେ ବନ୍ଦ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ? ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତରେ ହୁଏତ ବନ୍ଦ କରିପାରିବେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଇହୁଦୀମାନେ ଜର୍ମାନର ଓ ପୃଥିବୀର ବିବେକ ଜାଗ୍ରତ କରିପାରିବେ । ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଥିଲା, ହିଟ୍‌ଲର ଯଦି ଇହୁଦୀଙ୍କୁ ଲୋପ କରିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛି ତେବେ ଇହୁଦୀମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ପ୍ରାଣଦାନ ଦିଅନ୍ତୁ ! ନାଜୀଙ୍କ ଗୁଳିରେ ବା ଗ୍ୟାସ୍ ଚାମ୍ବରରେ ବାଧ୍ୟରେ ମରିବା ଅପେକ୍ଷା ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବା ଅନେକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହେବ । ଭାରତୀୟମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ, ତା'ଠାରୁ ଲକ୍ଷେ ଗୁଣ କଲ୍ୟାଣକର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଇହୁଦୀମାନେ ପାଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଭାରତୀୟଙ୍କ ଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ । ପୃଥିବୀର ଜନମତକୁ କିଛି ପରିମାଣରେ ନିଜ ସପକ୍ଷରେ ନେଇ ପାରିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ ଯଦି ଇହୁଦୀଙ୍କ ଭିତରୁ କିଏ ବାହାରି ସେମାନଙ୍କୁ ସାହସର ସହିତ ନେତୃତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତା, ଅହିଂସା ମାର୍ଗରେ ଆଗେଇ ନିଅନ୍ତା, ତେବେ ଇହୁଦୀ ଜାତିର ନୈରାଶ୍ୟ ଆଶାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୁଅନ୍ତା । ଯେଉଁମାନେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଅସହାୟ ଭାବେ ଭେଟୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଏହା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ମଣି ଦମ୍ଭର ସହିତ ଭେଟନ୍ତେ । ମଣିଷର ଗୌରବ କ'ଣ ସେ କଥା ସେମାନେ ଜର୍ମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ପାରନ୍ତେ ।

ଏପରି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିବାରୁ ନାଜୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ଖବରକାଗଜମାନଙ୍କରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କଡ଼ା ସମାଲୋଚନା କରାଗଲା । ଉତ୍ତରରେ ବାପୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଯଦି ତାଙ୍କର ନିରାପତ୍ତା,ଭାରତ ଜର୍ମାନ ସମ୍ପର୍କ କଥା ଭାବି ସେ ଚୁପ୍ ରହିଥାନ୍ତେ ତେବେ ତାଙ୍କର ଆଚରଣ ଭୀରୁସୁଲଭ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କୁ ଭେଟିଥିବା ଧର୍ମଯାଜକମାନେ ବାପୁଙ୍କୁ ଗୁଡ଼େଇ ତୁଡ଼େଇ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ । ବାପୁ କହିଥିଲେ, ପ୍ରକୃତ ଅହିଂସ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ଶତ୍ରୁକୁ ମଧ ଭଲ ପାଇବ ଓ ତା' ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବ । ଇହୁଦୀମାନେ ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଉଚିତ୍ । ଯଦି ଜଣେ ଇହୁଦୀ ଏପରି ଆଚରଣ କରେ ତେବେ ନିଜର ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବା ସହିତ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିବ । ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପୁରାତନ ବନ୍ଧୁ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ସେବାଗ୍ରାମରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ସେ ଜଣେ ଇହୁଦୀ । ବାପୁଙ୍କ ଏକାନ୍ତ ବାଧ ଶିଷ୍ୟ । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିପାରିବେ କି ବୋଲି ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ମନା କରିଦେଲେ । ବାପୁ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ ନାହିଁ । ଅଗଣିତ

ଇହୁଦୀଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଥିବା ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ କ୍ରୋଧ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କେବଳ ଇହୁଦୀ କାହିଁକି, ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବା ଚିନ୍ତା ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କ ମନକୁ ଆସେ ନାହିଁ । ବାପୁ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ,“ପ୍ରତିଶୋଧ ବଡ଼ ମିଠା, କ୍ଷମାଦାନ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ।”

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ହରିଜନ ଲେଖାକୁ ଥଟ୍ଟା କରି ନିଉୟର୍କର ଏକ ଇହୁଦୀ ପତ୍ରିକାରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖା ବାହାରିଥିଲା । ସେଥିରେ କୁହାଯାଇଥିଲା, “ଜର୍ମାନରେ ଜଣେ ଇହୁଦୀ ଗାନ୍ଧୀ, ଯଦି ସେପରି କିଏ ବାହାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚମିନିଟ୍ ପାଇଁ କାମ କରିପାରିବେ । କାରଣ ପାଞ୍ଚମିନିଟ୍ ଭିତରେ ତାଙ୍କୁ ମାରିଦିଆଯିବ ।” ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଏପରି ଘଟିବା ଦ୍ୱାରା ଅହିଂସାର ଶକ୍ତି ଅପ୍ରମାଣିତ ହେବ ନାହିଁ । ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀଙ୍କ କ୍ଷୁଧା ପୂରଣ ହେବା ପାଇଁ ଶହ ଶହ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଆତ୍ମାହୁତି ଆବଶ୍ୟକତା ସେ ଦେଖି ପାରୁଛନ୍ତି । ଆତ୍ମବଳି ଦେଉଥିବା ଲୋକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନଦାନର ଫଳ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ହିଂସା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏ କଥା ସତ । ଯେଉଁ ସୈନିକ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରାଣ ଦିଏ, ଯୁଦ୍ଧର ଫଳାଫଳ କ'ଣ ହେବ ସେ କଥା ନ ଜାଣି ସେ ମରେ । ତାଙ୍କ ଦେଶ ଜିଣିବ କି ନାହିଁ, ଯୁଦ୍ଧ ଫଳରେ ପୃଥିବୀର ଉନ୍ନତି ହେବ କି ନାହିଁ ନ ଜାଣି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସୈନିକ ପ୍ରାଣ ଦେଉଛନ୍ତି । ଅହିଂସା ସଂଗ୍ରାମରେ ପ୍ରାଣ ଦେଉଥିବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ବେଳକୁ ତା' ପ୍ରାଣଦାନର ମୂଲ୍ୟ କିଛି ଅଛି କି ନାହିଁ ବୋଲି କାହିଁକି ପଚରା ଯାଉଛି ?

କେତେକ ବିଷୟରେ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ହେବା କଷ୍ଟକର । ତାଙ୍କ ଯୁକ୍ତି କବଳରୁ ଖସିବା ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟକର । ୧୯୪୬ରେ ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଇହୁଦୀଙ୍କ ଆତ୍ମବଳି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଲୁଇ ଫିଶର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, ହିଟ୍‌ଲର ପଚାଶ ଲକ୍ଷ ଇହୁଦୀଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ । ଆମେ ସମୟର ଏହା ସବୁଠାରୁ ଗର୍ହିତ ଅପରାଧ । ଇହୁଦୀମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ନାଜୀଙ୍କ ବନ୍ଧୁକ ଆଗରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ, କିମ୍ବା ଲାଇଟ୍ ହାଉସ୍ ଉପରୁ ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଥିଲେ ଜର୍ମାନ ତଥା ପୃଥିବୀବାସୀଙ୍କ ଜନମତ ଇହୁଦୀଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଯାଇଥାନ୍ତା । ଯେମିତି ହେଉ ତ ସେମାନେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାରେ ମଲେ । ତେବେ ତୁମକୁ ଜଣେ ମାରିଦେଲେ ତାହା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ତମେ ବାଧ୍ୟ । ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ମୃତ୍ୟୁ ମୁହଁକୁ ଯିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ ବ୍ୟାପାର ।

ଯୁଦ୍ଧକାଳ ଭିତରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମନୋଭାବ ପ୍ରଥମେ ସହାନୁଭୂତିରୁ ପରେ ତିକ୍ତତା ଆଡ଼କୁ ଗତି କରିଛି । ମାତ୍ର ଇଂଲଣ୍ଡର ପରାଜୟ ସେ କେବେ ଚାହିଁନାହାନ୍ତି । ଇଂଲଣ୍ଡ ପରାସ୍ତ ହୋଇପାରେ ଏ ଆଶଙ୍କା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଅବଶ୍ୟ ଆସିଛି । ଅମୃତକାଉର୍ ଚାହୁଁଥିଲେ ଜର୍ମାନ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଉ । ଅଧିକାଂଶ ଭାରତୀୟ ନେତା ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ପରାଜୟ କାମନା କରୁଥିଲେ । ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ପ୍ରତି ବାପୁଙ୍କ ମନୋଭାବ ମଧ୍ୟ ଖାପଛଡ଼ା ଓ ବିଚିତ୍ର ମନେହୁଏ ।

ଜୁଲାଇ ୨୩ ତାରିଖ ୧୯୩୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମହାତ୍ମା ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ପାଖକୁ

ଲେଖିଥିଲେ, ''ମାନବଜାତିର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିବାକୁ ବନ୍ଧୁମାନେ ମୋତେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ମୋ ଚିଠିକୁ ମୋର ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ଭାବି ପାରନ୍ତି ମନେକରି ମୁଁ ଆଜିଯାଏ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧକୁ ଏଡ଼ାଇ ଆସିଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାବୁଛି କିଛି ହିସାବ ନ କରି ମୋର ଯାହା କହିବାର ଅଛି କହିଦେବା ଭଲ ।

ଏ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ପୃଥିବୀରେ ଆପଣ ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଯିଏ ଗୋଟିଏ ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ କରି ମଣିଷକୁ ବର୍ବର ଅବସ୍ଥାକୁ ଫେରିଯିବାରୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବେ । ସେ ଦ୍ରବ୍ୟଟି ଯେତେ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ହେଉନା କାହିଁକି ଆପଣ କ'ଣ ମଣିଷକୁ ବର୍ବରତା ଆଡ଼କୁ ଠେଲି ତାହା ପାଇବାକୁ ଚାହିଁବେ ? ଯୁଦ୍ଧକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର କଥା ଆପଣ ଶୁଣିବେ କି ? ଅବଶ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସେ ବିଶେଷ ସଫଳତା ପାଇନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, ଯଦି ଏ ଚିଠିରେ କିଛି ଭୁଲ୍ ଥାଏ କ୍ଷମାଦେବେ ।

୧୯୪୧ ଡିସେମ୍ବର ୨୪ ତାରିଖରେ ବାପୁ ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଲମ୍ବା ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ତାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କାହାକୁ କିଛି ଅଜଣା ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ପୈଶାଚିକ କାର୍ଯ୍ୟସବୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦାବନ୍ତ ମଣିଷ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ଚିଠିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । ନିମ୍ନରେ ଚିଠିରୁ କିଛି ଅଂଶ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଉଛି ।

ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ,

ମୁଁ ଯେ ଆପଣଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରୁଛି ତାହା କେବଳ ସୌଜନ୍ୟମୂଳକ ନୁହଁ । ଜାତି,ଧର୍ମ,ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ମାନବ ସମାଜର ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଦୀର୍ଘ ପଇଁତିରିଶ ବର୍ଷ ଧରି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିଛି । ସାର୍ବଜନୀନ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଉପରେ ଭରସା ରଖିଥିବା ଅସଂଖ୍ୟ ମଣିଷମାନେ ଆପଣଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ କି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ସେ କଥା ଜାଣିବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଓ ସମୟ ଅଛି ବୋଲି ମୋର ଆଶା । ଆପଣଙ୍କ ସାହସ କିମ୍ବା ଜନ୍ମଭୂମି ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ମମତା ବିଷୟରେ ଆମେ ନିଃସନ୍ଦେହ । ଆପଣଙ୍କ ଶତ୍ରୁମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଯେପରି ଦାନବ ଭାବେ ଚିତ୍ରଣ କରନ୍ତି ସେଥିରେ ଆମେ ଏକମତ ନୋହୁଁ । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ରାକ୍ଷସୋଚିତ । ପୋଲାଣ୍ଡକୁ ଯେପରି ଛାରଖାର କରିଦେଲେ,ଡେନ୍‌ମାର୍କକୁ ଗିଳି ପକାଇଲେ ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ ମଣିଷ ପକ୍ଷରେ ଅମର୍ଯ୍ୟାଦାଜନକ ବୋଲି ଆମେ ପିଲାଦିନୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ଆସିଛୁ ।

ଆମର ପରିସ୍ଥିତ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ଆମେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦ ଓ ନାଜୀବାଦ ଉଭୟର ପ୍ରତିରୋଧ କରୁ... ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିରୋଧ କରୁଥିବାରୁ ଆମେ ଇଂରେଜଙ୍କ ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଚେଷ୍ଟାରେ ଅଛୁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ପରାସ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହୁଁ । ବ୍ରିଟିଶ୍‌ଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆମର ବିଦ୍ରୋହ ଅହିଂସ । ତେବେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିପାରୁ ବା ନପାରୁ, ଅହିଂସ ଅସହଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ଶାସନକୁ ଅଚଳ କରିଦେବାକୁ ବଦ୍ଧପରିକର । ଅସହଯୋଗ ଏପରି ଏକ ପନ୍ଥା

ଯାହା ଭାଗ୍ୟରେ ବିଫଳତା ନାହିଁ। ଆମର ଶାସକ ଆମ ଶରୀରକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ଆମ ଆତ୍ମାକୁ ନୁହେଁ। ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧ୍ୱଂସ କରିସାରିବା ପରେ ସେମାନେ ବିଜୟୀ ହେବେ। ସବୁ ଭାରତୀୟ ବୀରତ୍ୱର ସେ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଉଠି ନ ପାରନ୍ତି ଓ ଧମକଚମକ ପାଇ କେତେକ ବିଦ୍ରୋହରୁ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଇପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟକ ଭାରତୀୟ ନରନାରୀ ସେମାନଙ୍କ ଧ୍ୱଂସକାରୀ ପ୍ରତି କୌଣସି ମନ୍ଦଇଚ୍ଛା ନ ରଖି ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପ୍ରାଣପାତ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିବେ...। ମୋର ଅନୁରୋଧ ଆପଣ ମୋ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖନ୍ତୁ। ସେମାନେ ପଚିଶ ବର୍ଷ ଧରି ଏହିପରି ତାଲିମ୍ ପାଇଛନ୍ତି।

ମୁଁ ଯାହା କହିଛି, ଅହିଂସ ପନ୍ଥାରେ ପରାଜୟ ନାହିଁ। କାହାକୁ ନ ମାରି ବା ଆଘାତ ନ ଦେଇ କରିବା କିମ୍ବା ମରିବା ଏହାର ନୀତି। କୌଣସି ପୁଞ୍ଜି ନଥାଇ ଓ ଧ୍ୱଂସକାରୀ ବିଜ୍ଞାନର ସାହାଯ୍ୟ ନ ନେଇ ଜଣେ ଅହିଂସାର ପ୍ରୟୋଗ କରିପାରେ। ବିଜ୍ଞାନ ବଳରେ ଆପଣ ଭୟଙ୍କର ମାରଣାସ୍ତ୍ର ତିଆରି କରିଛନ୍ତି। ମାତ୍ର ଏପରି କରିବା ଜଣକର ଏକଚାଟିଆ ନୁହେଁ। ଇଂରେଜମାନେ ନ ପାରିଲେ ମଧ ଆଉ କିଏ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଉନ୍ନତ ଅସ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣ କରି ଅସ୍ତ୍ରଯୁଦ୍ଧରେ ଆପଣଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଦେବ। ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ଜାତି ପାଇଁ ଏପରି କୌଣସି ସମ୍ପଦ ଛାଡ଼ି ଯାଉନାହାନ୍ତି ଯାହା ପାଇଁ ସେମାନେ ଗର୍ବ କରିବେ। ନୃଶଂସ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେତେ ଚତୁର ବୁଦ୍ଧିର ସହିତ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଥାଉ ନା କାହିଁକି, ଉତ୍ତର ପୁରୁଷମାନେ ସେଥିପାଇଁ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିବେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ମାନବିକତାର ଦ୍ୱାହି ଦେଇ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରୁଛି ଯେ ଆପଣ ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ କରନ୍ତୁ। ଏ ଚିଠିଟି ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିଲା ନାହିଁ।

ବେଲ୍‌ଜିୟମ୍, ଫ୍ରାନ୍ସ, ଜର୍ମାନର କରଗତ ହେଲା। ଗାନ୍ଧୀ ଭାବିଲେ ଇଂଲଣ୍ଡର ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ। ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ସେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଅନୁମତି ମାଗିଲେ। ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ - ଏ ନରବଳି ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ହେବ। ଆପଣ ହାରୁଛନ୍ତି। ତଥାପି ଯଦି ଯୁଦ୍ଧ ଜାରୀ ରଖନ୍ତି, ତେବେ ଅଧିକ ରକ୍ତକ୍ଷୟ ହେବ। ହିଟ୍‌ଲର ମନ୍ଦ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହନ୍ତି। ଆପଣ ଆଜି ଯଦି ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ କରି ଦିଅନ୍ତି ତେବେ ହିଟ୍‌ଲର କାଲି ବନ୍ଦ କରିଦେବ। ଆପଣ ଯଦି ମୋତେ ଜର୍ମାନ ବା ଆଉ କେଉଁଠିକୁ ପଠାନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ। ଆପଣ କ୍ୟାବିନେଟ୍‌କୁ ଏ ବିଷୟରେ ଜଣାଇ ପାରନ୍ତି।

ଉପରୋକ୍ତ ଚିଠିରୁ ଜଣାଯାଏ, ଯୁଦ୍ଧ କିପରି ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ଓ କିପରି ବନ୍ଦ ହୁଏ, ସେ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନଭିଜ୍ଞ ଥିଲେ। ଆପଣ ଆଜି ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ କଲେ ହିଟ୍‌ଲର କାଲି ବନ୍ଦ କରିଦେବେ ବୋଲି କହିବା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନାଡ଼ି ସୁଲଭ।

ବଡ଼ଲାଟ ଉତ୍ତର ପଠାଇଲେ,‘‘ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଦ୍ଧରେ ଲାଗିଛୁ। ଆମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ନଇଁବୁ ନାହିଁ। ସବୁ ଠିକ୍ ଚାଲିଛି।’’ ଯାହାର ମର୍ମ ଆମେ ଜିଣିବୁ, ଚିନ୍ତା ଛାଡ଼।

ପ୍ରକୃତରେ ଚିନ୍ତା କାହାକୁ ଛାଡୁ ନଥାଏ । ନାଁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ, ନାଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ । ୧୯୪୧ ଡିସେମ୍ବରରେ ହଂକଂକୁ ଜାପାନ ଅଧିକାର କରିଥାଏ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଉପନିବେଶ ସିଙ୍ଗାପୁରର ବ୍ରିଟିଶ୍ ସୈନ୍ୟଛାଉଣୀ ୧୯୪୨ ଫେବୃଆରୀରେ ଜାପାନ କବଳକୁ ଚାଲିଗଲା । ମାର୍ଚ୍ଚରେ ଜାଭା, ସୁମାତ୍ରା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଛୋଟ ଦ୍ୱୀପଗୁଡ଼ିକ ଜାପାନ ଅଧୀନକୁ ଆସିଲା । ଯେତେବେଳେ ଜାପାନ ଘୋଷଣା କଲା ଯେ ବର୍ମାର ରାଜଧାନୀ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌କୁ ଜାପାନ ଅଧିକାର କରି ନେଇଛି, ସେତେବେଳେ ଆଉ କେଁହି ଥୟ ଧରି ବସି ପାରିଲେନି । ଜାପାନ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିଲାଣି ତ ଭାରତ ଉପରେ ହାଙ୍ଗାମା କରିବାକୁ କେତେବେଳ ? ଅଥଚ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ସକ୍ରିୟ ଭାଗ ନେବାପାଇଁ ଇଂଲଣ୍ଡ କୌଣସି ପଦକ୍ଷେପ ନେଉ ନାହିଁ । ଏହି କଥା ଆମେରିକାର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ରୁଜ୍‌ଭେଲ୍ଟଙ୍କୁ ବ୍ୟସ୍ତ କଲା ।

◆◆◆

କ୍ରିପ୍‌ସ ମିଶନ

ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ପରେ ଇଲଣ୍ଡରେ ଏକ ମିଳିତ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଜାଠ ଦଳର ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ । ଶ୍ରମିକ ଦଳର ଅଟଲୀ ରହିଲେ ଉପପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଇଂଲଣ୍ଡର ଜଣେ ଟାଣୁଆ ଓ ବିଚକ୍ଷଣ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ । ମାତ୍ର ସେ ଘୋର ଭାରତ ବିରୋଧୀ । ବିଶେଷତଃ ଗାନ୍ଧୀ ବିରୋଧୀ । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ଜୁଟିଗଲେ ସାତବର୍ଷ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ ରହିଥିବା ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋ ଓ ଭାରତ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଇଂଲଣ୍ଡର କ୍ୟାବିନେଟ୍ ମନ୍ତ୍ରୀ ଆମେରୀ । ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋ ଓ ଆମେରୀ ଦୁହେଁ ଥିଲେ ଭାରତ ବିରୋଧି ଓ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ବଡ଼ପ୍ରିୟ ।

୧୯୪୨ ଫେବ୍ରୁଆରୀରେ ଚୀନ୍‌ଦେଶର ନେତା ମାର୍ଶାଲ ଚିଆଙ୍ଗ ବାରଦିନିଆ ଗସ୍ତରେ ଭାରତ ଆସିଥାନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟରେ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟଥାଏ । ଏହି ଅବସରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଜବାହରଲାଲଙ୍କୁ ତ ଭେଟିବାର ଆଗ୍ରହ ରଖି ସେ ଆସିଥାନ୍ତି । ଦୁହିଁଙ୍କ ସହିତ ଚିଆଙ୍ଗଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । ଭାରତରୁ ତାଙ୍କର ବିଦାୟ ବାର୍ତ୍ତାରେ ମାର୍ଶାଲ ଚିଆଙ୍ଗ କହିଗଲେ ଯେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଯଥାଶୀଘ୍ର ଭାରତକୁ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ତେବେ ଭାରତ ଜାପାନ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶକ୍ତି ଖଟେଇ ଲଢ଼ିବ । ଜାପାନ୍ ଯୋଗୁ ଚୀନରେ ମଧ୍ୟ ଆତଙ୍କ ଖେଳି ଯାଇଥାଏ ।

ଏ କଥା ଆମେରିକା ମଧ୍ୟ ବୁଝିଥାଏ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡ ଉପରେ ଚାପ ପକାଉଥାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ଆମେରିକା ଓ ରଷିଆ ଇଂଲଣ୍ଡ ପଟେ ରହି ଲଢୁଥାନ୍ତି । ରଷିଆ ଓ

ଜର୍ମାନ ମଧରେ ସୁସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । ବିଦାୟ ଉଲ୍ଲାସରେ ମତ୍ତ ହୋଇ ହିଟ୍‌ଲର ଋଷିଆ ଆକ୍ରମଣ କରିବାରୁ ଋଷିଆ ଇଂଲଣ୍ଡ ସହିତ ମିଶିଲା । କୁହାଯାଉଥାଏ, ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଫାସୀବାଦ ଓ ନାଜୀବାଦ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରବାଦର ଯୁଦ୍ଧ । ଯଦି ଏପରି କଥା, ତେବେ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଭାରତକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ କରିବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବା ଉଚିତ୍ ହୁଅନ୍ତା । ଏହି ମର୍ମରେ କିଛି ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ଆମେରିକାର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ରୁଜ୍‌ଭେଲ୍‌ଟ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ଉପରେ ଚାପ ପକାଉଥାନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଜାପାନ୍ ଇଂଲଣ୍ଡ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦାନ ପରେ ଭାରତର ସହଯୋଗ ଜରୁରୀ ହୋଇପଡ଼ିଥାଏ । ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ରୁଜ୍‌ଭେଲ୍‌ଟ କର୍ଣ୍ଣେଲ ଲୁଇସ୍ ଜନ୍‌ସନ୍‌କୁ ତାଙ୍କର ଦୂତ ଭାବେ ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ପାଇଁ ପଠାଇଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ପରାଧୀନ ଦେଶକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦେଶ ସିଧାସଳଖ ଦୂତ ପଠାଇବା ଅସାଧାରଣ ପଦକ୍ଷେପ । ରୁଜ୍‌ଭେଲ୍‌ଟଙ୍କ ମନୋଭାବ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଏଇ ଘଟଣାଟି ଯଥେଷ୍ଟ ।

୧୯୪୧ ଜୁନ୍ ମାସରେ ଜର୍ମାନ ଋଷିଆକୁ ଅତର୍କିତ ଭାବେ ଆକ୍ରମଣ କଲା । ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ଋଷିଆ ଭିତରକୁ ନାଜୀମାନେ ତୋଫାନ ବେଗରେ ପଶିଗଲେ । ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ହିଟ୍‌ଲର ଦର୍ପର ସହିତ କହିଲେ ଯେ ଋଷିଆର ପଦାତନ ଆସନ୍ନ । ଋଷିଆର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଭାରତରେ ଆତଙ୍କ ଖେଳାଇ ଦେଲା । ଆଶଙ୍କା ଆସିଲା, ଋଷିଆକୁ ଅଧିକାର କରିବା ପରେ ନାଜୀମାନେ ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କରିପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହା ପରେ ଋଷିଆ ନାଜୀ ଆକ୍ରମଣର ମୁକାବିଲା କଲା । କିଛିଦିନ ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପଛକୁ ଠେଲିଲା । ଭାରତୀୟ ନେତାମାନେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ତାହା କେବଳ ସାମୟିକ ପାଇଁ । ୧୯୪୧ ଡିସେମ୍ବର ସାତ ତାରିଖରେ ଜାପାନ ଆମେରିକାର ନୌଘାଟୀ ପର୍ଲ ହାର୍‌ବର୍‌କୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଲା । ଜର୍ମାନ୍ ପରି ଜାପାନ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଝଡ ରୂପେ ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ଏହାର ଚାରିଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ଜାବାହରଲାଲ୍ ଓ ଆଜାଦ୍‌ଙ୍କ ପରି ବଡ଼ ନେତାଙ୍କ ସମେତ ସବୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିଥାନ୍ତି ।

୧୯୪୧ ଡିସେମ୍ବର ଏ.ଆଇ.ସି.ସି ଅଧିବେଶନ ୱାର୍ଦ୍ଧାଠାରେ ବସିଲା । ସାତଦିନ ଘମାଘୋଟ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ କୌଣସି ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବା କଠିନ । ନାଜୀମାନଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରିବାକୁ ହେବ । ମାତ୍ର ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଦ୍ୱାହି ଦେଉଥିବା ଇଂଲଣ୍ଡ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉନାହିଁ କାହିଁକି ? ତାହେଲେ ଭାରତ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତା । ଯୁଦ୍ଧ କାଳରେ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ଥାୟୀ ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଠନ କରି ବଡଲାଟ ତା'ର ମୁଖ୍ୟ ରୁହନ୍ତୁ ବୋଲି ମଧ କଂଗ୍ରେସ ଦାବି କରୁଥାଏ ।

୧୯୪୨ ଫ୍ରେବୃଆରୀ ଆଠ ତାରିଖରେ ଜାପାନ ବର୍ମାର ରେଙ୍ଗୁନ ଅଧିକାର କରିଥାଏ । ଫେବୃଆରୀ ୧୫ ତାରିଖରେ ସିଙ୍ଗାପୁରକୁ ଅଧିକାର କରିନେଇ ଜାପାନ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ଚମତ୍କୃତ କରିଦେଲା । କାରଣ ସିଙ୍ଗାପୁର ଥିଲା ବ୍ରିଟିଶଙ୍କର ଅଭେଦ୍ୟ

ଦୁର୍ଗ । ବର୍ମାକୁ ଚୀନ୍ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଓ ଆମେରିକାନ୍ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ବର୍ମାର ଯେଉଁ ଅଂଶ ଜାପାନ ଅଧିକାର କରୁଥାଏ ତାର ସୈନିକମାନେ ଜାପାନକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଇଂରେଜ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିଲେ । ଯଦି ଜାପାନ ଭାରତର କିଛି ଅଂଶ ଅଧିକାର କରିଥାନ୍ତା,ତେବେ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଏହା ଭାରତୀୟ ସୈନିକ ଓ ସାଧାରଣ ନାଗରିକଙ୍କ ସମର୍ଥନ ପାଇଥାନ୍ତା । କାରଣ ବର୍ମା ଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଆସୁଥିବା ଭାରତୀୟ ଶରଣାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଶରଣାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ଥିବା ଶିବିରରେ ଇଂରେଜମାନେ ଅବହେଳା କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ମରୁଥାନ୍ତି । ଏ ବିଷୟ ୨୯ ଏପ୍ରିଲ୍‌ରେ ବସିଥିବା ଏ.ଆଇ.ସି.ସି. ମିଟିଂଗ୍‌ରେ ସଭ୍ୟମାନେ କ୍ରୋଧ ଓ ଉଦ୍‌ବେଗର ସହିତ ଆଲୋଚନା କଲେ ।

ଜାପାନ ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ବିଷୟ ଆଉ ଏକ ଆଶଙ୍କା ମାତ୍ର ହୋଇ ନଥାଏ । କେବେ ଜାପାନ ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କରିବ ସେ ଦିନକୁ ସମସ୍ତେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମେରିକାନ୍, ବ୍ରିଟିଶ ଓ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆର ସୈନ୍ୟମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଡେରା ପକାଇଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଲଗାମଛଡ଼ା ଅସଭ୍ୟ ଆଚରଣରେ ଭାରତବାସୀ ଥରହର ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଚିଠି ପହଞ୍ଚୁଥାଏ ଯେ ଏହି ବିଦେଶୀ ସୈନିକମାନେ ବୁଲା ବିକାଳୀଙ୍କ ଠାରୁ ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଛଡ଼େଇ ଖାଉଛନ୍ତି । ପ୍ରତିବାଦ କଲେ ପିଟୁଛନ୍ତି । ସବୁଠାରୁ ଦୁଃଖର କଥା, ଭାରତୀୟ ସୈନିକମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତ ନ ଥିଲେ । ଦେଶୀ ଓ ବିଦେଶୀ ସୈନ୍ୟମାନେ ଝିଅ ବୋହୂଙ୍କୁ ରାସ୍ତାରେ ଟଣା ଓଟରା କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ସହର ଛାଡ଼ି ଗାଁକୁ ପଳାନ୍ତୁ । କିମ୍ୱା ନିର୍ଭୟରେ ତାଙ୍କୁ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ସୈନିକର ମୁକାବିଲା କରନ୍ତୁ । ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବିଦେଶୀ ସୈନିକ ଆସିଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପରିବହନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇପାରୁ ନଥାଏ । ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥର ଦାମ୍ ଆକାଶ ଛୁଆଁ ହୋଇଥାଏ । ପରିବହନ ବେଳେ ବା ଦୋକାନ ବଜାରରୁ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ଯେପରି ଲୁଟ ନହୁଏ ସେଥିପ୍ରତି ସତର୍କ ହେବା ପାଇଁ ଏ.ଆଇ.ସି.ସି କଂଗ୍ରେସର ସବୁ ଶାଖାକୁ ଚିଠି ଦ୍ୱାରା ଜଣାଇଥାନ୍ତି ।

ଜାପାନ ନୌବାହିନୀ ବଙ୍ଗୋପସାଗରକୁ ଅକ୍ତିଆର କରି ନେଇଥାଏ । ବିଶାଖାପାଟଣା, କୋକାନଡା ଓ କଲମ୍ବୋ ଉପରେ ଜାପାନ ବୋମାମାଡ଼ କରିଥାଏ । ଓଡ଼ିଶା ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଜାପାନ ଆସିଗଲା ବୋଲି ସବୁବେଳେ କୋକୁଆ ଭୟ । ଜାପାନୀଙ୍କୁ ଇଂରେଜ ଅଟକେଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଲୋକଙ୍କର ବଦ୍ଧମୂଳ ଧାରଣା ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । କାରଣ ଅଟକେଇ ପାଇବାର ମନୋବଳ ଥିଲେ ଇଂରେଜ ସରକାର ପୂର୍ବବଙ୍ଗର ଗାଁ ସବୁ ଖାଲି କରିଦେଉଥାନ୍ତା କାହିଁକି ? ଡଙ୍ଗା, କୂଅ ପୋଖରୀ ନଷ୍ଟ କରୁଥାନ୍ତା କାହିଁକି ? ଜାପାନକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବା ଭଳି ମନୋବଳ ଲୋକଙ୍କର ବା ସରକାରର ନଥାଏ । ଲୋକେ ଜାପାନ ଅପେକ୍ଷା ଇଂରେଜଙ୍କୁ ବଡ଼ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ମଣୁଥାନ୍ତି । କଲିକତା ଓ କଟକରେ ଲୋକଙ୍କୁ ରାତିରେ ନିଦ ହେଉନଥାଏ । ବ୍ରିଟିଶ

ସାମରିକ ଅଫିସରମାନେ ଭୟ କରୁଥାନ୍ତି ଯେ ଜାପାନୀ ନୌସେନା ବା ଆକାଶବାହିନୀ ପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପହଞ୍ଚିଯିବ । ଓଡ଼ିଶା ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଆଶଙ୍କା କରୁଥାନ୍ତି ଯେ ଜାପାନୀ ସୈନ୍ୟମାନେ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରିନେବେ । ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଛାନିଆ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଅଧିକ ସୈନ୍ୟ ପଠାଇବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମାତ୍ର କେଉଁଠୁ ସୈନ୍ୟ କାଢ଼ି ଓଡ଼ିଶା ପଠାଯିବ ? ବଡଲାଟ ଏହିକଥା ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ ଭାବେ ବୁଝାଇଦେଲେ ! ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୧ ତାରିଖରେ ଓଡ଼ିଶା ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିଦେଲେ ଯେ ବର୍ମାରେ ସଫଳତା ଲାଭ କରିବା ପରେ ଜାପାନୀ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ପଶିପାରନ୍ତି । ମାଡ୍ରାସ ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କ ଦଶା ଏହାଠାରୁ ବଳିଗଲା । ଦକ୍ଷିଣରେ ଥିବା ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ ଗୁଜବ ବ୍ୟାପୀଗଲା ଯେ ଏକ ବିଶାଳ ଜାପାନୀ ସେନାବାହିନୀ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି । ସବୁ ସରକାରୀ ଫାଇଲ ପତ୍ର, ଅଫିସ ଉଟକାମଣ୍ଡ ଓ ତିଭୋରଙ୍କୁ ଉଠାଇନେବାକୁ ସେ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ କି ଭଳି ତ୍ରସ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଏ ତାହା ଏଇଥିରୁ ବୁଝିହେବ ।

ଇଂଲଣ୍ଡ ଯେ ଭାରତ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରୁଛି ଏହିକଥା ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ରୁଜ୍‌ଭେଲ୍‌ଟ, ରଷିଆ, ଚାଇନା ଓ ସର୍ବୋପରି ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ କ୍ୟାବିନେଟ ଜଣେ କ୍ୟାବିନେଟ୍ ମନ୍ତ୍ରୀ ସାର୍ ଷ୍ଟାଫୋର୍ଡ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କୁ ଭାରତ ପଠାଇଲେ । ବ୍ରିଟେନର ଏକ ଅତି ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ପରିବାରରେ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଉଭୟ ରାଜନୀତି ଓ ଓକିଲାତିରେ ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ସଫଳ ବ୍ୟକ୍ତି । ଜଣେ ବିଚକ୍ଷଣ ଓକିଲ ଭାବେ ସେ ପ୍ରଚୁର ରୋଜଗାର କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଉପାର୍ଜନର ମୋଟା ଅଂଶ ଶ୍ରମିକ ଦଳକୁ ଯାଉଥିଲା । ହିଟଲର୍ ରଷିଆ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ସମୟରେ କ୍ରିପ୍‌ସ ରଷିଆରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଷ୍ଟ୍ରଦୂତ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ବେଶ୍ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଭାରତ ଆସିବା ବେଳକୁ ଜଣେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ମଣିଷ ଓ ଉତ୍ତମ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଭାବେ କ୍ରିପ୍‌ସ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଯଦି ଭାରତରେ ସେ ସଫଳ ହୁଅନ୍ତି ତେବେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କୁ ହଟେଇ କ୍ରିପ୍‌ସ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ ! ମାତ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ତ ବୋକା ନୁହନ୍ତି । ୧୯୪୦ରେ କଂଗ୍ରେସ ବଡଲାଟଙ୍କର ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲା, ସେଇ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଟିକିଏ ଏକଡ଼ ସେକଡ଼ କରି, ଟିକିଏ ରଙ୍ଗ ମାରି ଚର୍ଚ୍ଚିଲ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କୁ ଧରେଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତା'ଛଡ଼ା ଭାରତବର୍ଷରେ ତ. ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ ଅଛନ୍ତି । ସେ କ୍ରିପସ୍ କଦାପି ସଫଳ ହେବାକୁ ଦେବେନାହିଁ ବୋଲି ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥାଆନ୍ତି । ଅଧିକନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଭାରତୀୟ ଲୋକ ଓ ନେତାଙ୍କ ଭିତରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ ଅନାସ୍ଥା ଯଥେଷ୍ଟ ବଢ଼ିଥାଏ, କ୍ରିପ୍‌ସ ସେତିକିବେଳେ ଯାଉଥାନ୍ତି ।

ଏହା ଥିଲା କ୍ରିପସ୍‌ଙ୍କର ଭାରତବର୍ଷକୁ ପ୍ରଥମ ସରକାରୀ ଗସ୍ତ । ମାତ୍ର ପୂର୍ବରୁ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଆନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶ ଭ୍ରମଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅଂଶଭାବେ ଭାରତ ଆସିଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟରେ ପୃଥିବୀର ଲୋକମାନେ କ'ଣ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ସେ ଖବର ନେବା ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥାଏ । ସେଇ ଅବସରରେ ସେ

ଭାରତ ଆସିଥାନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଠରଦିନ କଟାଇଥାନ୍ତି । ଏହି କାଳ ଭିତରେ ବଡ଼ଲାଟ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ, ଜିନ୍ନା, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ଆମ୍ବେଦକର, ଜବାହରଲାଲ୍ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଭେଟିଥାନ୍ତି । ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ କ୍ରିପ୍‌ସ ଆଶ୍ରମ ଗଲେ । ମହାତ୍ମା ଅସୁସ୍ଥ ଥାଆନ୍ତି ଓ ବାରଣ୍ଡାରେ ଶୋଇଥାନ୍ତି । କ୍ରିପସ୍ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଆସନ୍ତେ ତାଙ୍କ ବସିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଟୁଲ୍ ମଗାଗଲା ।

୧୯୪୨ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୨ ତାରିଖରେ ଆମେରୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଜଣାଇଥିଲେ ଯେ କ୍ରିପସ୍ ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୧ ତାରିଖରେ ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚୁଛନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀରେ ସେ କେଉଁ ନେତାଙ୍କୁ ଭେଟିବେ ତାର ଗୋଟିଏ ତାଲିକା ଆମେରୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ତାଲିକାରେ କଂଗ୍ରେସ ନେତା, ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ନେତା, ଅଣଲିଗ୍ ମୁସ୍‌ଲିମ୍, ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ପ୍ରତିନିଧି, ହରିଜନ, ଶିଖ୍ ଓ କେତେକ ଦେଶୀୟ ରାଜା ଥାଆନ୍ତି । ଆମେରୀଙ୍କ ତାଲିକାରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାମ ନଥାଏ ! ଇଏ ଜାଣ ହାମ୍‌ଲେଟ୍‌କୁ ଛାଡ଼ି ହାମ୍‌ଲେଟ ନାଟକ କରିବା ପରି ! ଏଇ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ମନୋଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦିଏ । ଉକ୍ତ ତାଲିକାରେ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଆଉ କେତେକ ନାମ ଯୋଡିଲେ ।

କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କୁ ଭେଟିବାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ସ୍ୱରୂପ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୭ ତାରିଖରେ ୱାର୍ଦ୍ଧା ଠାରେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଏକ ବୈଠକ ବସିଲା । ଏହି ବୈଠକରେ ଜବାହରଲାଲ ଅଭିଯୋଗ କଲେ ଯେ ଦେଶର ଏଇ ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବାପୁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାକୁ ଆଗେଇ ଆସୁନାହାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, କଂଗ୍ରେସ ଏକ ମନରେ କାମ କରୁନାହାନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ଭିତରୁ ଚାରିଟା ସ୍ୱର ଶୁଭୁଛି । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ଚୁପ୍ ରହୁଛନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଲା, ଯଦି ସୁଭାଷ ବୋଷ ବା ରାସବିହାରୀ ବୋଷ ଜାପାନୀ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ଭାରତରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି ତେବେ କ'ଣ କରାଯିବ ? ଆଜାଦ୍, ନେହରୁ, ଶଙ୍କର ରାଓ ମତ ଦେଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରାଯିବ । ରାଜାଜୀ ପାଦେ ଆଗେଇ ଯାଇ କହିଲେ, ଏପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନିଆଯିବ । ଇଂରେଜଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେବା ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ଜାପାନର ଅହିଂସ ପ୍ରତିରୋଧ କରାଯିବ । ଏହାର ଅର୍ଥ ଆଜାଦ୍ ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁଲେ, ଜାପାନକୁ ଭାରତ ଅଧିକାର କରିବାକୁ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯିବ ଓ ପରେ ଅହିଂସ ପ୍ରତିରୋଧ ହେବ । ଆଜାଦ୍ ଠିକ୍ ବୁଝିଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ । ଜାପାନୀଙ୍କୁ ଅଟକେଇବାକୁ ଲୋକେ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଆଜାଦ୍ ଆଶଙ୍କା କଲେ । ସତକଥା, ଯଦି ସୁଭାଷ ଏକ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ଆସନ୍ତି, ତାହା ଜାପାନୀ ହେଉ ବା ଯାହାର ହେଉ, ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ସ୍ୱାଗତ କରିବେ ।

କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ହୁଏତ ଅନୁଭବ କରିଥିବେ, କ୍ରିପ୍‌ସ ଏକ ଫମ୍ପା ପ୍ରସ୍ତାବ ଧରି ଆସୁଛନ୍ତି । ସେ କହିଲେ, କ୍ରିପସଙ୍କ ସହିତ ଜବାହର ଓ ଆଜାଦ୍ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତୁ ।

କ୍ରିପ୍‌ସ ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୩ ତାରିଖରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସତେକି ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ

ଜଣାଇ ଜାପାନ ସେଇଦିନ ଆଣ୍ଡାମାନ୍ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ଅଧିକାର କରିନେଲା । ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ କ୍ରିପସ୍ ବଡ଼ଲାଟ ଓ ଚିଫ କମାଣ୍ଡର (ଲର୍ଡ ୱାଭେଲ ଯିଏ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋଙ୍କ ପରେ ବଡ଼ଲାଟ ହେଲେ । ସେ ବି ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ଲୋକ)ଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କଲେ । ତିନିଜଣଙ୍କ ଆଲୋଚନା ପରେ ବ୍ରିଟେନରୁ ଧରିଆସିଥିବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ଭଳି ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ସରକାରଙ୍କର ଏକ ଘୋଷଣାନାମା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଘୋଷଣାନାମା ପ୍ରକାଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥାଏ ।

ଘୋଷଣାନାମାରେ ଥାଏ, ଯୁଦ୍ଧ ସରିବା ପରେ ଭାରତବର୍ଷ ଡୋମିନିଅନ୍ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇବ । କୌଣସି ଭାବେ ଭାରତର ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ କରାଯିବ ନାହିଁ । ଏକ ନିର୍ବାଚନ କମିଟି ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବ । ଏହି ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ ରାଜି ହେବନାହିଁ ସେ ରାଜ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଅଲଗା ହୋଇଯିବ । ଏପରି ରାଜ୍ୟ ତା'ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ମହାମାନ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଅନୁମତି ଦେବେ । କେନ୍ଦ୍ରିୟ ଆସେମ୍ବ୍ଲି ଅର୍ଥାତ୍ ଲୋକସଭାରେ ଦୁଇ ତୃତୀୟାଶଂ ସଭ୍ୟ ନିର୍ବାଚନ ହେବେ । ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟମାନେ ବାଛି ପଠାଇବେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟସବୁ ଭାରତ ୟୁନିଅନ୍‌ର ଅଧୀନ ନ ହୋଇ ସ୍ୱାଧୀନ ରହିବେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଆନ୍ତେ ଗଣତନ୍ତ୍ର ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ ଲଢ଼ୁଛି ବୋଲି ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରଚାର କଲା । ମାତ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ନେତାଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ ନ କରି ଇଂଲଣ୍ଡ ସହିତ ଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗ ଦେଉଛି ବୋଲି ଏକତରଫା ଭାବେ ଘୋଷଣା କଲା । ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲା ନାହିଁ । ଏଇ ଦୁଇ ଗର୍ହିତ ଅଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ମନୋଭାବ ଯୋଗୁ ୧୯୩୭ ନିର୍ବାଚନରେ ଜୟଯୁକ୍ତ ହୋଇ କଂଗ୍ରେସ ଯେଉଁସବୁ ରାଜ୍ୟରେ ସରକାର ଗଢ଼ିଥିଲା, ସେ ସବୁରୁ ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଦେଲା । ୧୯୪୦ ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ଜର୍ମାନ୍ ଫ୍ରାନସ୍‌କୁ ଅଧିକାର କରିନେଇଥାଏ । ରାଜାଜୀ ଆଶାକଲେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଦବି ଯାଇଥିବେ ଓ କଂଗ୍ରେସ ଜରିଆରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିନେବେ । ରାଜାଜୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଥିଲା, ବ୍ରିଟିଶ ରାଜ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ ଜାତୀୟ ସରକାର ଭାରତବର୍ଷରେ ଗଠନ କରୁ । ତେବେ ଭାରତବର୍ଷର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗ ପାଇବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ନଥିଲେ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରୁ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । କଂଗ୍ରେସ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ହେଲା । ବଡଲାଟ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । କହିଲେ ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌କୁ ବଢାଇ କେତେକ ନେତାଙ୍କୁ ଏହାର ସଭ୍ୟ କରିନେବାକୁ ସେ ରାଜି । ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ କଂଗ୍ରେସ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲା । କିଛି ବୁଦ୍ଧି ନ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ୱାର୍ଦ୍ଧା ଦୌଡିଲେ । ରାଜାଜୀଙ୍କ ମତର ଜଣେ ବଡ ସମର୍ଥକ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ବାପୁଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ସେ ଆଉ କେବେ ବାପୁଙ୍କୁ ପକ୍ଷ ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ ।

ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ଦ୍ଦାର ତାଙ୍କ କଥା ରକ୍ଷା କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତରେ ନେହରୁଙ୍କ ସହିତ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ବ୍ୟାପାରରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଛନ୍ତି ।

ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀଙ୍କୁ ଏକାଠି ରଖିପାରୁ ନ ଥିବା ତାଙ୍କର ଅଧାର୍ମିକ ଦୁର୍ବଳତା । କ୍ଷମତା ପ୍ରତି ସହକର୍ମୀଙ୍କ ଦୁର୍ବଳତା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଏଡ଼ି ଯାଇନଥିଲା । ୧୯୪୦ ଶେଷଭାଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୁଣି କଂଗ୍ରେସର ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ । କଂଗ୍ରେସ ଦଳର ସଭ୍ୟ କିନ୍ତୁ ସେ ନଥାନ୍ତି ! ଏହି କାରଣରୁ ହୁଏତ କ୍ରିପ୍‌ସ କେଉଁ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କୁ ଭେଟିବେ ସେ ତାଲିକାରେ ଆମେରୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନାମ ରଖି ନଥାନ୍ତି ।

ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ କରିବାର ଚାପ ପଡୁଥାଏ । ମାତ୍ର ଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ଗଣଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ଅନୁଚିତ ବୋଲି ସେ ବୁଝୁଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାବିଚିନ୍ତି ଜଣେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବେ ବୋଲି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କଲେ । ଅକ୍ଟୋବର ୧୭ ତାରିଖ ୧୯୪୦ରେ ପ୍ରଥମ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ହେଲେ ବିନୋବା ବାଭେ । ସେ ଗିରଫ ହୋଇଯିବାରୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଭାବେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ବଛାଗଲେ । ୧୯୪୧ ମଧ୍ୟଭାଗ ସୁଦ୍ଧା କୋଡିଏ ହଜାର ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଜେଲ୍‌ରେ । ପରିସ୍ଥିତି କେତେ ସଙ୍କଟଜନକ ଓ ଗୋଳମାଳିଆ ତାହା ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେବାକୁ ଟିକିଏ ପୁନରାବୃତ୍ତି କଲୁ । ଚିହ୍ନା ବିଦେଶୀ ଇଂରେଜ ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ମଧ୍ୟ ଭାରତ ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରୁଥାଏ । ଅଜଣା ବିଦେଶୀ ଜାପାନ ଆସିଲେ କ'ଣ ହେବ ସେ କଥା କଳ୍ପନା କରି ନ ପାରି ସମସ୍ତେ ଆତଙ୍କିତ ହେଉଥାନ୍ତି । ଏ ସବୁ ନଅଣ୍ଟିଲା ପରି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦଙ୍ଗା ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଉସ୍‌କାଉଥାଏ । ବଙ୍ଗଳାରେ ହିନ୍ଦୁ ଗାଁ ସବୁ

୧୯୪୨ ମାର୍ଚ୍ଚରେ କ୍ରିପସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ

ମୁସଲମାନ ପୋଡି ଦେଉଥାନ୍ତି । ୧୯୪୧ ଏପ୍ରିଲ୍, ମେ ମାସରେ ଅହମଦାବାଦ, ବମ୍ବେ ଓ ବିହାରରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ବ୍ୟାପକ ହେଲା । ଏଥିରେ ପଞ୍ଚାବନ ଜଣ ମଲେ ଓ ୩୯୦ ଜଣ ଆହତ ହେଲେ ।

ଏଇ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଶାନ୍ତ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ମତଲବ ରଖି କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କୁ ପଠାଇଥାଆନ୍ତି । କେତେଜଣ ନେତାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ପରେ କ୍ରିପ୍‌ସ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନଥାଏ ମାତ୍ର କାହାର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଏଡେଇ ଯିବା ତାଙ୍କର ନୀତିବିରୁଦ୍ଧ । ୧୯୪୨ ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୭ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କର ଆଲୋଚନା ହେଲା । କ୍ରିପସ୍ ମିଶନ୍ ଗସ୍ତ କାଳରେ ବାପୁ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କୁ ମାତ୍ର ଥରୁଟିଏ ଭେଟିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମରୁ ସେ କହିଲେ ଯେ ସେ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁନାହାନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସର ମତ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ଆଜାଦ୍ ଓ ଅନ୍ୟ ନେତା କହିବେ । ସେ ଯାହା ଆଲୋଚନା କରିବେ ତାହା ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମତ ।

ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କରି କ୍ରିପ୍‌ସ କହିଲେ ଭାରତକୁ ଡୋମିନିଅନ୍ ଷ୍ଟେଟସ୍ ପ୍ରଦାନ କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଧରି ସେ ଆସିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହାର ଦୁଇଟି ସର୍ତ୍ତ ଶୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶୀଘ୍ର ଆଲୋଚନା ସାରି ଉଠିଗଲେ । ପ୍ରଥମ ସର୍ତ୍ତ ଅନୁସାରେ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟମାନେ ବସ୍ତୁତଃ ଚିରକାଳ ସ୍ୱାଧୀନ ରହିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ, ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଦେଶୀୟ ରାଜାଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ଚିରକାଳ ଚାଲିଥାଉ ବୋଲି ସେ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ତ୍ତ, ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ ଚାହିଁବ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଅଲଗା ହୋଇଯିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, "ଏହାଦ୍ୱାରା ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ କରିବାକୁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଉଛି ।" ଜିନ୍ନା ମଧ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି ପ୍ରଥମେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ ରାଜ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ପ୍ରତି ଏତେ କୋହଳ ହେବା ତାଙ୍କର ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଥିଲା । ଏତେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଥିଲା ଯେ ସେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବର ଆନ୍ତରିକତାରେ ସନ୍ଦେହ କଲେ । କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ସହିତ ଘଣ୍ଟାଏ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ବାପୁ କହିଲେ, "ଭାରତ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଯଦି ମାତ୍ର ଏତିକି, ତେବେ ଆପଣ ଆସିଲେ କାହିଁକି ? ମୋର ଉପଦେଶ, ଆସନ୍ତା ପ୍ଲେନ୍ ଧରି ଆପଣ ଘରକୁ ଫେରିଯାଆନ୍ତୁ ।" କ୍ରିପ୍‌ସ କହିଲେ, "ସେ ଏକଥା ମୁଁ ବିଚାର କରିବି ।"

ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୮ରେ ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରି କ୍ରିପ୍‌ସ କହିଲେ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ନୂତନ ଡୋମିନିଅନ ପାଇଁ ଜଣେ ଇଂରେଜ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରାଲ୍ ରହିବେ । ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଦେଶୀୟ ରାଜାଙ୍କ ପାଇଁ ଜଣେ ବଡ଼ଲାଟ ରହିବେ । ବଡଲାଟ କୋଠି ଗୋଟିଏ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟରେ ନିର୍ମିତ ହେବ । ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ବ୍ରିଟିଶ ସୈନିକମାନେ ଭାରତ ୟୁନିଅନ୍ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ଦେଇ ଗୋଟିଏ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟକୁ ଯିବେ । ଭାରତ ୟୁନିଅନ ସହିତ ଏ ଚୁକ୍ତି କରାଯିବ । ମନେହୁଏ, କେବଳ ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନେ ଖୁସି ହେଲେ । ନଚେତ୍ ହିନ୍ଦୁମହାସଭା, ଦଳିତଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି, କଂଗ୍ରେସ ଏପରିକି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲା ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ତିରିଶ ତାରିଖରେ ଜବାହରଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ କ୍ରିପ୍‌ସ ରାତ୍ରି ଭୋଜନ ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ

କରିଥାନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଜଣାଇଲେ ଯେ ବ୍ରିଟିଶ ବିରୋଧୀ ମନୋଭାବ ଦେଶରେ ବଢ଼ିଯାଇଛି । ଏଥିପାଇଁ ସେ ବିବ୍ରତ । ଏହାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ବର୍ମା ଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଆସୁଥିବା ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବହେଳା । ଦ୍ୱିତୀୟରେ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ବେକାରୀ ସମସ୍ୟା, ତୃତୀୟରେ ଖାଦ୍ୟାଭାବ ଓ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଗହମ ପାରସ୍ୟ ଚାଲିଯାଉଛି ବୋଲି ଗୁଜବ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଜାପାନ ଆକ୍ରମଣର ଜବାବ୍ ଦେବାକୁ ଇଂରେଜ ଅସମର୍ଥ ବୋଲି ଲୋକଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ । ଜାପାନ ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ବଢୁଛି ବୋଲି ଜବାହର ଜଣାଇଲେ । କ୍ରିପ୍‌ସ ସବୁ ଶୁଣିଲେ । ବହୁ ନେତାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରି ଅନେକ କଥା ଜାଣିଲେ । ଏସବୁ ଚାରିବର୍ଷ ପରେ କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନର ସଭ୍ୟ ଭାବେ ଭାରତ ଆସିଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବ ।

ଆଜାଦ୍ ଓ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ କ୍ରିପ୍‌ସ କହିଥିଲେ, ଭାରତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଡୋମିନିଅନ୍ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇବ । ବଡଲାଟ କେବଳ ସାମ୍ବିଧାନିକ ମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ରହିବେ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆଜାଦ୍ ଓ ନେହରୁ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ସହିତ ବାରମ୍ବାର ଆଲୋଚନା କରୁଥାନ୍ତି । ଲଣ୍ଡନରେ ଏ ଖବର ପାଇ ଆମେରୀ ବଡଲାଟ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋଙ୍କୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କଲେ - ବଡଲାଟ କେବଳ ମାତ୍ର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରାଲ ରୂପେ ସାଂବିଧାନିକ ମୁଖ୍ୟ ଭାବେ ରହିବେ ନାହିଁ । ସେ ବୃହତ୍ତର ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ରହିବେ । ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦୀର୍ଘକାଳ ଚାଲିବ । ଏ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ପାଇବା ପରେ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ ପରିଷ୍କାର କରିଦେଲେ ଯେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରାଲଙ୍କର ଭିଟୋ ପ୍ରୟୋଗର କ୍ଷମତା ରହିବ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ କ୍ରିପ୍‌ସ ବ୍ରିଟିଶ କ୍ୟାବିନେଟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ' ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଏକଡ଼ ସେକଡ଼ କରୁଛନ୍ତି । ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇ କ୍ରିପ୍‌ସ ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୨ ତାରିଖରେ ଲଣ୍ଡନ ବାହୁଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଫଳ ହେଲା । ଭାରତର ପ୍ରତିରକ୍ଷା ଇଂରେଜଙ୍କ ହାତରେ ରହିବ ବୋଲି କ୍ରିପ୍‌ସ ପ୍ରସ୍ତାବ ଧରି ଆସିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଜଣେ ଭାରତୀୟ ମନ୍ତ୍ରୀ ମଧ ପ୍ରତିରକ୍ଷା ସହିତ ଜଡ଼ିତ ହେବେ ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ବଡଲାଟ ଏହିକଥା ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କୁ ଫୋଡ଼ିଦେଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ କୋଡିଏ ଦିନ କାଳ କ୍ରିପସ୍ ଯେତେ ନେତାଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ, ଆଲୋଚନାରେ ଯେଉଁ ଉତ୍‌ଥାନ ପତନ ହେଲା, ସେ ସବୁ ଭିତରକୁ ଯିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ମୋଟ କଥା ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ ହେଲା । ତେବେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ କାହିଁକି କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲା ସେ ବିଷୟରେ ଦି ପଦ କହିବା ଦରକାର । କ୍ରିପ୍‌ସ ଭାରତ ଛାଡ଼ିବାର ଦିନକ ପୂର୍ବରୁ ମୁସ୍‌ଲିଗ୍ ଲିଗ୍‌ର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥାଏ । କାରଣ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଥାଏ, ଭାରତୀୟ ୟୁନିଅନ୍ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବ । ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ ୟୁନିଅନ୍‌ରୁ ଅଲଗା ହେବାକୁ ଚାହିଁବ ଆସେମ୍ବ୍ଲିର ଶତକଡ଼ା ଷାଠିଏ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ମତ ତା ପଛରେ ଥିବା ଦରକାର । ମୁସଲ୍‌ମାନ ବହୁଳ ରାଜ୍ୟରେ ମଧ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ମତ ନ ପାଇବାର ଆଶଙ୍କା ଥାଏ । ଶତକଡା ଷାଠିଏରୁ କମ୍ ମତ ପାଉଥିବା ରାଜ୍ୟରେ ଗଣଭୋଟ ହେବ ।

ଏଇ ଗଣଭୋଟରେ ସମସ୍ତ ଭୋଟ ଦେଇ ରାଜ୍ୟ ଭାରତ ୟୁନିୟନରେ ରହିବ କି ନାହିଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ବୋଲି କ୍ରିପ୍‌ସ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ମନକୁ ଏହା ପାଇଲା ନାହିଁ । ଲିଗ୍ ଦାବୀ କଲା ଯେ ଗଣଭୋଟରେ କେବଳ ମୁସଲମାନମାନେ ଭୋଟ ଦେବେ । ଉଭଟ ଦାବୀ ।

ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ରୁଜ୍‌ଭେଲ୍‌ଟଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ଲୁଇ ଜନ୍‌ସନ୍ ଭାରତରେ ଥାଆନ୍ତି ଓ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ଆଲୋଚନାର ଫଳାଫଳ ରୁଜ୍‌ଭେଲ୍‌ଟଙ୍କୁ ଜଣାଉଥାଆନ୍ତି । କ୍ରିପ୍‌ସ ବିଫଳ ହେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଖବର ପାଇ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ମନ୍ତ୍ରୀ ହାରି ହପ୍‌କିନ୍‌ସଙ୍କୁ ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ରୁଜ୍‌ଭେଲ୍‌ଟ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କରିଥିଲେ । ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଏହିପରି - ଆମେରିକାବାସୀ ବିଶ୍ୱାସ କରିନ୍ତି ଯେ ଭାରତକୁ ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ କୁଣ୍ଠା ଯୋଗୁ କ୍ରିପ୍‌ସ ଆଲୋଚନାରେ ଅଚଳାବସ୍ଥା ପହଞ୍ଚିଛି । ଭାରତବର୍ଷ ତାର ପ୍ରତିରକ୍ଷା ଓ ସାମରିକ ଦାୟିତ୍ୱ ଦକ୍ଷ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଜିମା ଛାଡ଼ି ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବା ବେଳେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର କାହିଁକି କୁଣ୍ଠିତ ବୁଝି ହେଉନାହିଁ ।... ମୁଁ ଖୋଲାଖୋଲି ଜଣେଇବାକୁ ବାଧ ହେଉଛି ଯେ ଯଦି ବର୍ତ୍ତମାନର କଥାବାର୍ତ୍ତା ବିଫଳ ହୁଏ ଓ ପରେ ଜାପାନ ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କରି ଆମକୁ ଶୋଚନୀୟ ଭାବେ ପରାସ୍ତ କରେ, ତେବେ ଆମେରିକାର ଜନତା ଯେଉଁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଇବେ ତାକୁ ସମ୍ଭାଳିବା କାଠିକର ବ୍ୟାପାର ହେବ ।

ଶେଷର ରୁଜ୍‌ଭେଲ୍‌ଟ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ, ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ନୂଆ ନୂଆ ସର୍ତ୍ତ ଦେଇ କ୍ରିପସ୍ ଆଲୋଚନା ଜାରୀ ରଖନ୍ତୁ । ମାତ୍ର କ୍ରିପ୍‌ସ ସେତେବେଳକୁ ଭାରତ ଛାଡ଼ିଲେଣି । ଜାପାନ ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କଲା ନାହିଁ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧରେ ମନ ଦେଇ ରୁଜ୍‌ଭେଲ୍‌ଟ ଆଉ ଭାରତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଠାଇଲେ ନାହିଁ ।

ପଣ୍ଡିତଜୀ, ଆଜାଦ୍ ଓ ରାଜାଜୀ ବୁଝିଗଲେ ଯେ ସେମାନେ କ୍ରିପ୍‌ସ ମରୀଚିକା ପଛରେ ଧାଉଁଥିଲେ । କ୍ରିପ୍‌ସ ବାହୁଡ଼ିଯିବାରୁ କଂଗ୍ରେସର କ୍ରୋଧ ବଢ଼ିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝିଗଲେ ଯେ ଭାରତ ଜାପାନ ଦ୍ୱାରା କବଳିତ ହେଉ ବା ନର୍କକୁ ଯାଉ, ସେଥିରେ ଇଂଲଣ୍ଡର କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ଆଗମନ ଓ ବ୍ରିଟିଶ ଚକ୍ରାନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଏଇ ଉପଲବ୍ଧି ଆଣିଦେଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୃଢ଼ଭାବେ କହିଲେ, ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଥିବା ସମୟରେ ଇଂରେଜ ଭାରତ ଛାଡ଼ି ପଳାଉ । ଏପରି କହିବାର ଅଧିକାର ଓ ସାହସ କେବଳ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଥିଲା । ରାଜାଜୀ ଦର୍ଶାଇଲେ, କାହା ହାତରେ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ ନକରି ସେମାନେ ଯିବେ କିପରି ? ବାପୁ କହିଲେ, ଇଂରେଜ ଭାରତବର୍ଷକୁ କଂଗ୍ରେସ ବା ହିନ୍ଦୁକୁ ଅର୍ପଣ କରୁ ବୋଲି ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ହେଉନାହାନ୍ତି ? "Let them entrust India to God or in modern parience to anarchy" ଭୀଷଣ ବାକ୍ୟଟିଏ । ଇଂରେଜ ଯଦି ଭାରତ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଏ ତେବେ ଏହା ସ୍ୱୟଂ ଆନାର୍କିକୁ ଅର୍ପିତ ହୋଇଗଲା । ଜାପାନ ଆସିବ, ଦେଖାଯିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାପାନକୁ ଅହିଂସା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଦ୍ୱାରା ମୁକାବିଲା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର

କରିଥାନ୍ତି । ଇଂରେଜ ପଳାଇଲେ କଂଗ୍ରେସ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ମଧରେ ଭୟଙ୍କର ଝଗଡ଼ା ହେବ । ଗାନ୍ଧୀ ତାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ କୁକୁରଙ୍କ ପରି ଲଢ଼ିପାରନ୍ତି । ଲଢ଼ନ୍ତୁ, ଯାହା ରକ୍ତପାତ ହେବା କଥା ହେଉ । ମାତ୍ର ଇଂରେଜ ହଟୁ । ଇଂରେଜଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ ହେଲାଣି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏହି ଭୟଙ୍କର ବାକ୍ୟସବୁ ଶୁଣି ନେତାମାନେ ଶଙ୍କି ଗଲେ । କେହି କ'ଣ କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଚାରିବର୍ଷ ପରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ରକ୍ତରେ ଏ ଦେଶରେ ରକ୍ତର ବନ୍ୟା ଛୁଟିବ ? ୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ଇଂରେଜ ଭାରତ ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ ଏହାଠାରୁ ବଡ଼ ରକ୍ତର ବନ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ।

ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । କ୍ରିପ୍‌ସ ପ୍ରଥମରୁ ଜାତୀୟ ସରକାର, କ୍ୟାବିନେଟ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ପରେ କହିଲେ ଯୁଦ୍ଧ ଭିତରେ ଜାତୀୟ ସରକାର ସମ୍ଭବ ନୁହଁ । ଶେଷ ଆଡକୁ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ପାଟିରୁ ବଡଲାଟଙ୍କ ଏକ୍‌ଜ୍ୟୁକଟିଭ କାଉନ୍‌ସିଲ କଥା ବାହାରିଲା । ଜାପାନ ଏକ ଭୟଙ୍କର ଡ୍ରାଗନ ପରି ବଙ୍ଗୋପସାଗରରେ ମୁହଁ ଦେଖାଉଥାଏ । ପଣ୍ଡିତଜୀ କହିଲେ, ଭାରତର ସୁରକ୍ଷା ଚିନ୍ତାରେ ଘାରି ହେଉଥିବାରୁ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କର ଅନେକ ପିତା ବଟିକା ସେ ଗିଳିଲେ, ଯାହାକି ଗତ ବାଇଶ ବର୍ଷ ଭିତରେ ସେ କେବେ କରି ନଥିଲେ । ସବୁ ବୃଥା ହେଲା ।

ଗୋଳାବାରୁଦର ମୁକାବିଲା କରିବା ପାଇଁ ଜଣେ ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କୁ ଭାରତ ପଠାଇବା ପାଇଁ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଶୁଣିଲା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଆମେରୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ବ୍ରିଟେନର ସହରମାନଙ୍କରେ ଗୋଳାମାଡ଼ ହେଉଛି । ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କମ୍ ।'' ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ, ଜାପାନ ଯଦି ଭାରତକୁ ମାଡ଼ିଆସେ, ବ୍ରିଟେନ ଅଧିକ ପ୍ରତିରକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଏ ଘଟଣା ହୁଏତ ଭାରତୀୟ ନେତାମାନେ ଜାଣିପାରୁ ନଥିଲେ ମାତ୍ର ବ୍ରିଟିଶ ମନୋଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝୁଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଉତ୍କଟ ଖାଦ୍ୟାଭାବ ଥିବା ବେଳେ ଏଠାରୁ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ବାହାରକୁ ଯାଉଥିଲା । ଏପରିକି ଭାରତବର୍ଷରୁ ଦୁଇଶହ ଟ୍ରେନ୍ ଓ ବାରହଜାର ୱାଗନ୍ ମଧ୍ୟପ୍ରାଚ୍ୟକୁ ପଠାଯାଇଥିଲା ।

ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ 'ଭାରତ ଛାଡ଼' ଡାକରା ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭୁଲ କ'ଣ କଲେ ?

◆◆◆

ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ

ସଙ୍କଟଜନକ ପରିସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିକୁ ସ୍ୱଚ୍ଛ କରେ । ଜାପାନ ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗ ଦେବା ପରଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁଭବ କଲେଯେ, ଭାରତର ସୁରକ୍ଷା, ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ସଙ୍କଟରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଦିଗରେ ଇଂରେଜ ସରକାରର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ଇଂଲଣ୍ଡର ସ୍ୱାର୍ଥ କିପରି ଭାରତବର୍ଷରୁ ଧନବଳ ଓ ଜନବଳର ସାହାଯ୍ୟ ପାଇବ । ଜାପାନୀଙ୍କ ଭୟରେ ମାଳୟ ଓ ବର୍ମାରୁ ପଳାଇ ଆସୁଥିବା ହଜାର ହଜାର ଭାରତୀୟଙ୍କର କେହି ସାହାଭରସା ନଥିଲେ ଓ ବାଟରେ ଅନେକ ମରୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ଇଂରେଜ ଅଫିସରମାନେ ବାସ୍ତୁହରାଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାପାଇଁ ଥିଲେ ସେମାନେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିଲେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦାସୀନ । ବାସ୍ତୁହରାଙ୍କ କ୍ୟାମ୍ପରେ ୟୁରୋପୀୟ ଓ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋବର୍ମିଜମାନେ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟବହାର ପାଉଥିଲେ । ଭାରତୀୟଙ୍କୁ କେହି ପଚାରୁ ନଥିଲେ । ଖାଦ୍ୟାଭାବ ବା ଚୋର ଡାକୁଙ୍କ ହାତରେ ଅନେକ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଯାଉଥିଲା ।

ବାପୁ ଦେଖି ପାରୁଥିଲେ ଯେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଉପରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ କ୍ରୋଧ ଯୋଗୁ ସେମାନେ ଜାପାନକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିପାରନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତ ତା'ର ଶକ୍ତି ଓ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଜାପାନର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବ କିନ୍ତୁ ପରାଧୀନ ଭାରତ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଦେଶକୁ ପରାଧୀନ କରି ରଖିଥିବା ଇଂରେଜମାନେ ନୁହନ୍ତି । ଆଲାହାବାଦ୍ ଠାରେ ୧୯୪୨ ଏପ୍ରିଲ୍ ୨୭ ତାରିଖରେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ବସୁଥାଏ । ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କ ହାତରେ ବାପୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀରେ ଲିଖିତ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ପଠାଇଲେ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥାଏ -

ଏ.ଆଇ.ସି.ସି. ବୈଠକରେ ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ଯେ ବ୍ରିଟେନ୍ ଭାରତକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ତେଣୁ ଏ କଥା ସ୍ୱାଭାବିକ ଯେ ଦେଶ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଯାହା କରିବାର କଥା କରିବ । ଭାରତରେ ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ବ୍ରିଟେନ୍‌ର ସ୍ୱାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଚିରନ୍ତନ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ରହିଛି । ଜାପାନ ସରକାର ଓ ଜାପାନୀ ଲୋକଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଜଣେଇ ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ଭାରତର ଜାପାନ ପ୍ରତି ବା କୌଣସି ଦେଶ ପ୍ରତି କିଛି ବିଦ୍ୱେଷ ନାହିଁ । ବିଦେଶୀ ଶାସନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ଭାରତର ଏକମାତ୍ର କାମନା । ଆମର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଆମେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି କାମନା କରୁ, କିନ୍ତୁ କାହାଠାରୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟ ଚାହୁଁନା । ଭାରତବର୍ଷ ତା'ର ଅହିଂସ ଶକ୍ତି ବଳରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବ । କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଏକଥା ପରିଷ୍କାର କରିଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ଆମର ଅହିଂସା, ଅସହଯୋଗ ସତ୍ତ୍ୱେ ଯଦି ଜାପାନ ଏ ଦେଶର କିଛି ଅଂଶ ଅଧିକାର କରେ, ତେବେ ଆମେ ଅଧିକୃତ ଅଞ୍ଚଳର ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଜଳଯୋଗାଣ ନଷ୍ଟ କରିବୁ ନାହିଁ । ବରଂ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଯତ୍ନ ନେବୁ । ଯେଉଁସବୁ ବସ୍ତୁ ଜନସାଧାରଣ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି, ସେସବୁ ନଷ୍ଟ କରିବା କଂଗ୍ରେସର ନୀତି ନୁହେଁ ।

କଂଗ୍ରେସ ଏଇ ମର୍ମରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବାର କାରଣ ରହିଛି । ଜାପାନୀ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ଅନୁପ୍ରବେଶରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଇଂରେଜ ସରକାର ବଙ୍ଗଳା, ଆସାମ ଓ ପୂର୍ବ ସୀମାନ୍ତରେ ହଜାର ହଜାର ଡଙ୍ଗା ନଷ୍ଟ କରିଥିଲେ । କଟା ହେବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିବା ମାଇଲ ମାଇଲ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଉଜାଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ । ଗାଁ ଗାଁ ପଶି ବଳଦଗାଡ଼ିସବୁ ଭାଙ୍ଗି ପକାଇଲେ । ଲୋକମାନେ କେମିତି ଚଳିବେ, କ'ଣ ଖାଇ ବଞ୍ଚିବେ ସେ ଚିନ୍ତା ସରକାରର ନଥାଏ । ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ଫଳରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ସରକାର ଠାରୁ ଏପରି ବ୍ୟବହାର ପାଇଥିବା ଲୋକେ ଜାପାନକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବାର ଆଶଙ୍କା ଆଦୌ ଅବାସ୍ତବ ନଥିଲା । ବାପୁ ପଠାଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ କଂଗ୍ରେସ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲା । ହଠାତ୍ ଭାରତ ଛାଡ଼ିଗଲେ ତମେ ସବୁ କ'ଣ କରିବ ବୋଲି ସରକାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଲେ । ଉତ୍ତର ମିଳିଲା - ଆମ ପ୍ରତି ହଜୁରଙ୍କର ବହୁତ ଦରଦ । ଆମ କଥା ଆମକୁ ବୁଝିବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ହଜୁର ସ୍ୱଦେଶ ବାହୁଡ଼ି ଗଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।

କଂଗ୍ରେସ ସିନା ଏପରି କହିପାରିଲା, ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଅଟକେଇବା ବୋଲି ସରକାର ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲେ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ ଓ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ସୁସମ୍ପର୍କ ରଖିଥିଲେ । ୧୯୪୦ ଫେବୃଆରୀରୁ ଜିନ୍ନା ଘୋଷଣା କରି ସାରିଥିଲେ ଯେ ଭାରତବର୍ଷ ଗୋଟିଏ ଦେଶ ନୁହେଁ, ଦୁଇଟି ଦେଶ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ମତ ନ ନେଇ ସରକାର କୌଣସି ରାଜନୈତିକ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସକୁ ସାବାଡ଼ କରିବା ପାଇଁ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌କୁ ଟେକି ଦେଇହେବ ଜାଣି ସରକାର ବେଧଡ଼କ ଥାଏ । କଂଗ୍ରେସ ଭିତରୁ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉଠିଲା । ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ ମୂଳରୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଲେ - କାହା ହାତରେ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ ନ କରି ଇଂରେଜମାନେ ପଳାଇବେ କିପରି ? ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସମର୍ଥନ କରୁ ନ ଥିବା ବିଷୟ ସେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଓ ସବୁ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଜେଲ୍‌ରେ ଥିବାବେଳେ ୧୯୪୩ରେ ସେ ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ ପାଇଲେ । ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ତ ଚାରିମାସ ଡେରିଥାଏ, ୧୯୪୨ ଏପ୍ରିଲ୍ ୨୭ ତାରିଖ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାକୁ ଆଜାଦ୍ ଜିଦ୍ କଲେ । ଆଜାଦ୍‌ଙ୍କୁ ମୁସଲମାନ ପକ୍ଷବାଦୀ କହିବା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ ହେବ (ତେବେ କ'ଣ ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ ମୁସଲମାନ ପକ୍ଷବାଦୀ ଥିଲେ !) । ତେବେ ଆଜାଦ୍ ଯେ ମୁସଲମାନ ଥିଲେ ଏ କଥା ଅସ୍ୱୀକାର କରିହେବନି । ସେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପାଟିତୁଣ୍ଡ କଲେ ତା'ର ସୁଯୋଗ ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ନେଇଥାନ୍ତା । ଆଜାଦ୍ କହିଲେ ଯଦି ପ୍ରସ୍ତାବର ସଂଶୋଧନ ନ ହୁଏ ତେବେ ସେ କଂଗ୍ରେସରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବେ । ଆଜାଦ୍ ଚାହିଁବା ଅନୁସାରେ ବାଧ ହୋଇ ଏ.ଆଇ.ସି.ସି., 'ଇଂରେଜ ସରକାର ତୁରନ୍ତ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା' ଅଂଶଟି ପ୍ରସ୍ତାବରୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ । ପରେ କୃପାଳିନୀଙ୍କ ଠାରୁ ସବୁକଥା ଶୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ,"ତମେମାନେ ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍‌ଙ୍କ ଇସ୍ତଫା ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ।" ଏଇକଥା କୃପାଳିନୀ ତାଙ୍କର ଗାନ୍ଧୀ ବହିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

କ୍ରିପସ୍‌ଙ୍କ ଆଗମନ, ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ମନୋଭାବ ଓ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜାପାନର ସଫଳତା ସବୁ ମିଶି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ 'ଭାରତଛାଡ଼' ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲା । କ୍ରିପସ୍ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନୁକୂଳ ସୂଚନା ଦେଇଗଲେ । ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ ଚାହିଁବ ତାହା ଭାରତବର୍ଷରୁ ଅଲଗା ହୋଇଯିବ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ବହୁଳ ରାଜ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା । ଜିନ୍ନା ମନେ ମନେ ଖୁସି ହୋଇଥିବେ, କିନ୍ତୁ ତଥାପି କ୍ରିପସ୍ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ତାଙ୍କର କହିବାର କଥା, ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅଧିକାର ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ନ ଛାଡ଼ି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଦେଶ ଉପରେ ଛାଡ଼ିବା ଉଚିତ୍ ହୋଇଥାନ୍ତା । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟ ଦେଶରୁ ଅଲଗା ହୋଇଯିବା ପ୍ରସ୍ତାବର ବିରୋଧ କଲା, କିନ୍ତୁ ନିଜେ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ନେଲା ସେଥିରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ପ୍ରତି ପରୋକ୍ଷ ସମର୍ଥନ ରହିଲା । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ପ୍ରସ୍ତାବ ଥିଲା - ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଚଳ ଯଦି ଭାରତରେ ରହିବାକୁ ନ ଚାହେଁ ଲୋକଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଜୋର୍ କରି ରଖି ହେବ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅବଶ୍ୟ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ତାହା ଦେଖି ନଥିଲେ । ମାତ୍ର ୧୯ ଏପ୍ରିଲ୍‌ରେ ସେ ମଧ୍ୟ ହରିଜନରେ ଲେଖିଲେ,''ଯଦି ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ମୁସ୍‌ଲମାନ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦେଶ ରୂପେ ଦେଖନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାରକୁ ପୃଥିବୀର କୌଣସି ଶକ୍ତି ଅଟକେଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।'' ଜୁଲାଇ ୨୬ରେ ସେ ଅବଶ୍ୟ ଲେଖିଲେ, ''କୌଣସି ଦେଶ ତା' ଶରୀରରୁ ଖଣ୍ଡେ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ରାଜି ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ନୂତନ ଭାବେ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ ପାଇଥିବା ଦେଶ କାଲିଯାଏ ତା' ସହିତ ଏକାଠି ଥିବା ଗୋଟିଏ ଖଣ୍ଡ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦେଶ ହୋଇଗଲେ ତା' ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିପାରେ । ଯଦି ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଏକତା ରଖିବା ନିର୍ବୋଧତା, ଦେଶରୁ ଛିଡ଼ିଯିବା ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୁପ ନିର୍ବୋଧତା ।''

ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ବିଭେଦ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେଉଥିବାରୁ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଥିବା ବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ 'ଭାରତଛାଡ଼' ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ନ ମିଶିଲେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ତଡ଼ି ହେବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟରେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ମିଳାଇବା କାଠିକର ପାଠ ଓ ଅଧିକ ବିଳମ୍ବ କଲେ ତାହା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିବ ବୋଲି ବାପୁ ଜାଣିଥିଲେ । ୧୯୨୦-୨୨ରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଏକତା ଆସିଥିଲା ତାହା ଥିଲା ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ । ଚୌରୀଚୌରାରେ ହିଂସା ପ୍ରକାଶ ପାଇବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ପୂର୍ବରୁ ବାପୁ ଜଣାଇଲେ ଯେ ହିଂସା ତାଙ୍କର ସହ୍ୟ ହୁଏନା କିନ୍ତୁ କେଉଁଠି ଯଦି ହିଂସା ଘଟେ ତେବେ ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ହେବ ନାହିଁ । ଏହା ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତି । ଇଂରେଜମାନେ ଭାଗନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ କେତେ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିଲେ ତାହା ଏଇଥିରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ଏହି ବ୍ୟଗ୍ରତାର କାରଣ ଇଂରେଜ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଡ଼ ପାଚେରି ଛିଡ଼ା କରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ଲୋକେ କେଉଁଠି ହିଂସା ଆଚରଣ କଲେ ସେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଯଦି ବାପୁ ସେତେବେଳେ ଘୋଷଣା କରିଥାନ୍ତେ.... ।

ଦେଶର ଏ ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଂଗ୍ରେସର ନେତୃତ୍ୱ ନିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ତାଙ୍କ ସହଯୋଗୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଏକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବା ପାଇଁ ୧୯୪୨ ଜୁଲାଇ ୧୪ ତାରିଖରେ ସ୍ଥିର ହେଲା । ଇଂରେଜଙ୍କୁ ତୁରନ୍ତ ବିଦା ହେବାପାଇଁ ସେ କାହିଁକି କହୁଛନ୍ତି ତା'ର କାରଣ ଗାନ୍ଧୀ ବୁଝାଇଲେ । ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଇଂରେଜ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ଖିଲାଫତ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଅତି ଆପଣାର ହୋଇଥିଲେ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ନେତା ମହମ୍ମଦ ଅଲୀ ସେତେବେଳେ କହିଥିଲେ, ‘‘ପ୍ରଫେଟଙ୍କ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମାନିବାକୁ ମୁଁ ମୋ:ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମନେକରେ ।’’ ଦଶ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ଭିତରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ବଦଳିଗଲା । ୧୯୨୭ରେ ଆଜମଲ୍ ଖାଁ ଓ ୧୯୩୬ ରେ ଡକ୍ଟର ଆନ୍‌ସାରୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ମୁସଲମାନ ଜନତା ଠାରୁ ତାଙ୍କୁ ଦୂରେଇ ନେଲା । ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍ ଓ ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀ ଅବଶ୍ୟ ଆସିଛନ୍ତି । ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ଥିଲା । ୧୯୨୨ରେ ଯେଉଁସବୁ କଥା ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ବାସୁଥିଲା କାଳକ୍ରମେ ସେ ସବୁ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଗନ୍ଧେଇଲା । ମହାତ୍ମା ଶବ୍ଦଟିରୁ ଟିକିଏ ହିନ୍ଦୁ ଗନ୍ଧ ବାହାରୁନି ? ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ରାମରାଜ୍ୟ - ଯାହାକି ସେ ସ୍ୱରାଜ ପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଚାହିଁବେ । ରାମ ତ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଭାଗବାନ । ସ୍କୁଲକୁ ବିଦ୍ୟାର ମନ୍ଦିର କୁହାଗଲା - ମନ୍ଦିରକୁ ମୁସଲମାନ ପିଲା ପଢ଼ିବାକୁ ଯିବେ ! ମନ ଫାଟିଗଲେ ଦୋଷସବୁ ଦିଶେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ କଦାପି କୌଣସି ଧାର୍ମିକ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରିନାହାନ୍ତି । ଚମ୍ପାରଣ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରା, ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଅନଶନ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଖଦୀର ପ୍ରସାର ଓ ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯାଏ କୌଣସି ଗୋଟିକର ଧାର୍ମିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ହୃଦୟରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମକୁ ଧାରଣ କରିଥିଲେ କିନ୍ତୁ କର୍ମରେ ସେ ଥିଲେ ଧର୍ମ ନିରପେକ୍ଷ । ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ନେତା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖରେ ଅଭିଯୋଗ କଲେ ଯେ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ପଠାଣମାନେ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଦାବୀ କରୁଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ - ତୁମେ କ'ଣ ଆଶା କରୁଛ ପାହାଡିଆ ଅଞ୍ଚଳରେ ପଠାଣମାନେ ଗୁଜୁରାଟର ଜୈନଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନତା ବିଷୟରେ ପାଟି କରନ୍ତେ ?

ଗାନ୍ଧୀ ଭଲଭାବେ ଜାଣିଥିଲେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ କମିଯାଇଛି କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କିପରି ଉନ୍ନତି ଘଟିବ ସେ ବ୍ୟଗ୍ରତା ତାଙ୍କ ଭିତରୁ କଦାପି ଯାଇନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଆକ୍ଷେପ କରଛନ୍ତି ଯେ ବାପୁଙ୍କର ମୁସଲମାନ ପ୍ରୀତି ଅଧିକ, ମୁସଲମାନମାନେ ଆଶଙ୍କା କରିଛନ୍ତି ବ୍ରିଟିଶ ରାଜ ହଟେଇ ସେ ହିନ୍ଦୁ ରାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ପ୍ରକୃତରେ ସେ ଜାତିଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସବୁ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ନିଜ ରକ୍ତ ସମ୍ପର୍କୀୟ ମଣୁଥିଲେ । ଏହା ଅନୁଭବ କରି ୧୯୨୧ ଅକ୍ଟୋବରରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ମଡ଼ର୍ଣ୍ଣ ରିଭ୍ୟୁରେ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ତାଙ୍କ ଭଳି ଏ ଦେଶରେ ଆଉ କିଏ ଏତେ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଜ ରକ୍ତମାଂସର ମଣିଷ ବୋଲି ମଣୁଥିଲେ ?’’ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଉନ୍ନତି ଆଣିବା ପାଇଁ ସେ ବିଶେଷ କିଛି କରିପାରୁନାହାନ୍ତି

ଅଥଚ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଦୁଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଚିନ୍ତା ଅହରହ ରହିଛି ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ୧୯୩୫ରେ ହରିଜନରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ଯଦି ମୋର ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ନ ହୁଏ, ମୁଁ ଜାଣିଛି ମୋ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉଦ୍ୟମରେ ମୁଁ କଦାପି ଅବହେଳା କରିନାହିଁ ବୋଲି ଉଭୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନେ ସାକ୍ଷୀ ଦେବେ ।’’ ଜୀବନର ଶେଷ ଦଶବର୍ଷ ବାପୁ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଭାବେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ, ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ, ଦୁଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ନେତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ, ବୁଢ଼ାଦିନେ ଯେଉଁଠି ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ହେଲା ସେଠିକି ଦୌଡିଲେ, ମାତ୍ର..... ।

ଜୁଲାଇ ମାସରେ ୱାର୍ଦ୍ଧା ଠାରେ ସବୁ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କର ସାତଦିନ ଘମାଘୋଟ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ, ମୌଲାନା ଆଜାଦ ସୟଦ ମହମ୍ମଦ ଓ ଆସଫ ଅଲ୍ଲୀ ପ୍ରଭୃତି ନେତାମାନେ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ହୋଇ ପାରୁନଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଓଜନଦାର ଯୁକ୍ତିଥାଏ । ନେହରୁ ଦର୍ଶାଇଲେ, ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ତଡ଼ିବା ପାଇଁ ଦାବୀ କରିବା ଅର୍ଥ ପରୋକ୍ଷରେ ନାଜୀ ଜର୍ମାନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିବା । ଆମେରିକା, ଋଷିଆ ଓ ଚୀନ ଭଳି ବନ୍ଧୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ଭୁଲ ବୁଝିବାର ଆଶଙ୍କା ଅଛି । ଜାପାନର ଚୀନ ଆକ୍ରମଣକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଡ଼ା ଭାଷାରେ ନିନ୍ଦା କରିଥାନ୍ତି । ଇଂଲଣ୍ଡ ଏକ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଲଢୁଥିବା ବେଳେ ତାକୁ ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ କହିବା ଓ ସେଥିପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ଠିକ୍ ହେବନାହିଁ । ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଓ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ଜିଦିଖୋର ମନୋଭାବ ବିଷୟ ଗାନ୍ଧୀ ଦର୍ଶାଇବା ଫଳରେ ନେହରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ମାନିନେଲେ । ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଜୋରସୋରରେ ଚାଲିବ ବୋଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଲା । ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହେବା ତିନିମାସ ପରେ ୧୯୪୨ ନଭେମ୍ବରରେ ଲଣ୍ଡନରେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ କହିଲେ, ‘‘ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ବିଖଣ୍ଡିତ କରିବା ଯଜ୍ଞରେ ପୌରହିତ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇନାହିଁ ।’’ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଦୁହିଁଙ୍କର ନାଗନାଡ଼ି ! ଏହାର ମୂଳ କାରଣଟି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁ ଇଂରେଜମାନେ କହନ୍ତି, ଭାରତ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା, ଆମେ ତାକୁ ଏକାଠି କରି ଗୋଟିଏ ଦେଶ କଲୁ - ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କୁ ଏହି ମତପୋଷଣ କରୁଥିବା ଇଂରେଜଙ୍କର ସର୍ବମହାନ ନେତା କୁହାଯାଇପାରେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତି କରୁଥିବେ, ଖଣ୍ଡ ବିଖଣ୍ଡିତ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏକାଠି କରି ତାକୁ ଗୋଟିଏ ଶରୀର ପ୍ରଦାନ କରିବାର କୃତିତ୍ୱ ଇଂରେଜ ନେଉ । କିନ୍ତୁ ଜଡ଼ ଶରୀରକୁ ଜୀବନ୍ୟାସ ଦେବାର ଶକ୍ତି ଇଂରେଜଙ୍କର ନାହିଁ । ଏ କାମ ସେ କରି ଦେଖାଇଦେବେ । ଏକ ଜାତୀୟ ଭାବରେ ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିବା, ଏ ପ୍ରାଚୀନ ଦେଶର ମୌଳିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପୂରାଇବା, ମୋଟ ଉପରେ ଜଡ଼ ଶରୀରକୁ ଜୀବନ୍ୟାସ ଦେବା କାମ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜ ଉପରକୁ ନେଲେ । ଭାରତର ଆଉ କେତେକ ମହାନ୍ ସନ୍ତାନ ଏ ଦିଗରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏ ଦିଗରେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଶ୍ରମ, ତପସ୍ୟା ଅତୁଳନୀୟ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ଭିତର କ୍ରୋଧ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ଏଇଥିପାଇଁ ଯେ ଇଂରେଜଙ୍କ କାମକୁ ସେ ଆଉ ପାହାଚେ ଆଗେଇ ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ।

ଭାରତ ଛାଡ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଏକମତ ନ ହୋଇ ସୟଦ ମହମ୍ମଦ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖି ପଠାଇଲେ ଯେ ସେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଚିଠି ପାଇବା ପରେ ବଡ଼ଲାଟ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଉପରୁ ଜେଲ ଦଣ୍ଡାଦେଶ ଉଠାଇ ନେଲେ । ସେତେବେଳେ କୃପାଳିନୀ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ଥାଆନ୍ତି । ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଯେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଇସ୍ତଫା ବିଷୟରେ ସେ କିଛି ଜାଣି ନଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ କିପରି ବିଶୃଙ୍ଖଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ ଏହା ତାର ଏକ ନମୁନା ।

ମୌଲାନା ତାଙ୍କର 'ଇଣ୍ଡିଆ ଉଇନ୍‌ସ ଫ୍ରିଡମ୍' ବହିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଭାରତଛାଡ଼ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଭାଙ୍ଗୀକୁ କେବଳ ଜବାହରଲାଲ୍ ଆଂଶିକ ଭାବେ ବୁଝିଥିଲେ । "ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟମାନେ ମୋଟାମୋଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିବାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଥିଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଓ କୃପାଳିନୀଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ନଥିଲା । କ୍ୱଚିତ୍ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ବିଚାର ବୋଲି କିଛି ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିବାରେ ଏମାନେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ଏମାନଙ୍କ ସହିତ କିଛି ଆଲୋଚନା କରିବା ନିରର୍ଥକ ।" ମୌଲାନାଙ୍କର ଏହି ଅଭିଯୋଗ ଉପରେ କୃପାଳିନୀଙ୍କ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଯଥାର୍ଥ ଓ ଆନ୍ତରିକ ମନେହୁଏ । ସେ କହନ୍ତି, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତାମତକୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଓ ସେ ବିନା ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଗ୍ରହଣ କରିଯିବା ଆଭିଯୋଗରେ ସତ୍ୟତା ଥାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ ଯିଏ ଜାଣିଛି ସେ ମୌଲାନାଙ୍କ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିବ ନାହିଁ । କୃପାଳିନୀ ପୁଣି କହନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବୁଝି ସେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ହେଉଥିଲେ । ହୋଇପାରେ, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମହତ୍ତର ବିଚାର ଉପରେ ତାଙ୍କର ଭରସା ଥିଲା । ଶିଖିବାର ଓ ନିଜ ବୁଝାମଣାକୁ ପାକଳ କରିବାର ଏହା ଏକ ସ୍ୱୀକୃତ ମାର୍ଗ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବିଚାର, ଏପରିକି ବୌଦ୍ଧିକ ବୁଝାମଣା ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି କେତେକ ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ । ଆମେ, ତାଙ୍କର ଅନ୍ଧ ଅନୁସରଣକାରୀମାନେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାପୁଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଛୁ । ଯଦି ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏହିପରି କରିଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ଏ ଦେଶ ଦି ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । କୃପାଳିନୀଙ୍କ କଥାର ଆନ୍ତରିକତା ଓ ଅବଶୋଷ ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ଯଦି ତୁମେ ସବୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜଣେ ମହାତ୍ମା ବୋଲି ବୁଝିଲ, ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି, ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ଓ ବିକଶିତ ଆତ୍ମା ଉପରେ ଭରସା କଲ, ତେବେ ଟଳମଳ ହେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ସଙ୍କଟ ପଡ଼ିଲେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଦୌଡ଼ିବା ଓ ସଙ୍କଟ ଟଳିଗଲେ ତାଙ୍କୁ ନ ପଚାରି ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ଉପରେ ଭରସା ରଖି କଂଗ୍ରେସ ନେତାଏ ଆଗେଇବାର ମୂଲ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଛି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ, ଯଦି ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଶୁଦ୍ଧ ଭାବେ ହୃଦୟରୁ ନିର୍ଗତ ହୁଏ ତେବେ ପାକିସ୍ଥାନ ଯୋଜନା ଭାସିଯିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିଜ ଶୁଦ୍ଧତାର ପ୍ରମାଣ ତାଙ୍କର ଏକ ବିସ୍ମୟଜନକ ପ୍ରସ୍ତାବରୁ ମିଳେ । ସେ ଘୋଷଣା କଲେ, ଯଦି ବ୍ରିଟିଶ ରାଜ କଂଗ୍ରେସକୁ କ୍ଷମତା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ତେବେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ହାତରେ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ କରି ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ । କି ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରସ୍ତାବ ! ଏହି କ୍ଷୀଣକାୟ ବୃଦ୍ଧଙ୍କ ଭିତରେ

ଅଫୁରନ୍ତ ଶକ୍ତି ଉତ୍ସ କେଉଁଠି ଲୁଚିଥାଏ ! ୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ ପହିଲାରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ଓ ଆଉ କେତେକ ନେତା ବାପୁଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କଲେ । ଜିନ୍ନା ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ଯଦି କଂଗ୍ରେସ ଏ ବିଷୟରେ ଆନ୍ତରିକ ତେବେ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସ୍ୱାଗତ କରୁଛି । ଯଦି ଇଂରେଜ ସରକାର ଦେଶର ଦାୟିତ୍ୱ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଉପରେ ଅର୍ପଣ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତି ମୁଁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଯେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଶାସନରେ ଅଣ ମୁସ୍‌ଲିମ୍‌ମାନଙ୍କୁ ନ୍ୟାୟ ପ୍ରଦାନ କରାଯିବ ଓ ସେମାନେ ଉଦାର ବ୍ୟବହାର ପାଇବେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଇଂରେଜ ଭାରତ ଶାସନର କ୍ଷମତା ନେଇଥିଲା ତାହା ସେଇମାନଙ୍କ ହାତକୁ ଫେରାଇଦେବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯଥାର୍ଥ ହେବ ।'' ଜିନ୍ନା କହିଥିବା ଶେଷ ବାକ୍ୟଟି ଅନେକ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମନକଥା । ତେବେ ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସମର୍ଥନ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଜିନ୍ନା କହିଲେ, ''ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଏକ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଧମକ ... ... ହିନ୍ଦୁରାଜ ପାଇଁ ବାଟ ଫିଟାଇବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧ କରାଯାଉଛି ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାର ଏକ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ତର ଦେଇ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ହାତରେ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଦୋହରାଇଲେ ।

୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ ସାତ ତାରିଖ ଦିନ ବମ୍ବେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ୱାର୍ଦ୍ଧା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷଣ ସାରା ଦେଶକୁ ପୁଣି ଥରେ ଥରାଇ ଦେଲା । ଏହି ବକ୍ତୃତାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୁସଲମାନ, ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ, ଛାତ୍ର ଓ ସୈନିକ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସାମିଲ୍ ହେବାକୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । 'କର ଅବା ମର' ଭାବରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଡେଇଁବାକୁ ଜାତିକୁ ତାଙ୍କର ଆହ୍ୱାନ ବୃଥା ଗଲା ନାହିଁ । ତେବେ ମୁସଲମାନମାନେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଯୋଗୁ ଉଦାସୀନ ରହିଲେ । ଅଗଷ୍ଟ ଆଠ ତାରିଖ ରାତିର ବିଳମ୍ବିତ ପ୍ରହରରେ ବାପୁ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଦୀର୍ଘ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ ତା'ର କିଛି କିଛି ନିର୍ବାଚିତ ଅଂଶ ଉଦ୍ଧାର କରୁଛୁ । ଉଦ୍‌ବୋଧନର ମୁଖ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଥିଲା ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ସଦ୍‌ଭାବ ଉପରେ । ବାପୁ କହିଥିଲେ, ''.... ହଜାର ହଜାର ମୁସଲମାନ ମୋତେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଯଦି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ତୋଷଜନକ ସମାଧାନ କେବେ ହୁଏ ତେବେ ତାହା ମୋ ଜୀବନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏ କଥା ମତେ ଆହ୍ଲାଦ ଦିଏ । ... ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ କରିବାକୁ ମତେ ବିଶେଷ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିନାହିଁ କିନ୍ତୁ (ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିବା ଦିନ ଠାରୁ) ମୁସଲମାନଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ କରିବାକୁ ମୁଁ ସଚେତନ ଉଦ୍ୟମ କରିଆସିଛି । ଜଣେ ମୁସଲମାନ ବଣିକଙ୍କ ଉପଦେଷ୍ଟା ଭାବେ ମୁଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାଇଥିଲି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୋର ବନ୍ଧୁ ଓ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ମୁସଲମାନ ଓ ପାର୍ଶୀ ଥିଲେ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖର ସହିତ ଛାଡ଼ି ଆସିଲି ଓ ସେମାନେ ଅଶ୍ରୁଳ ନୟନରେ ମୋତେ ବିଦାୟ ଦେଲେ । ... ଭାରତବର୍ଷରେ ମୋର ଏହି ଉଦ୍ୟମ ଜାରୀ ରହିଲ ଓ ସାରା ଦେଶର ମୁସଲମାନମାନେ ମୋତେ ସେମାନଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ଭାବେ ଖିଲାଫତ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ସେ ଦିନଗୁଡ଼ିକରେ ମୁଁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ଖାଉଥିବାର ଦେଖି

ହିନ୍ଦୁମାନେ ଧକ୍କା ପାଇଲେ । ... ମୌଲାନା ବାରୀଙ୍କ ଅତିଥି ହେଲେ ମୋ ପାଇଁ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଡ଼ାକି ସେ ରୋଷେଇ କରାନ୍ତି । କାରଣ ପଚାରିବାରୁ କହିଲେ, “ଆପଣ ମୋ ଘରେ ଖାଇଲେ ମୋର କିଛି ମତଲବ ଅଛି ବୋଲି ଲୋକେ ପ୍ରଚାର କରିବେ ।” ... ସେତେବେଳେ ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସହିତ ଓ ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ହେବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କଲେ । ଉଭୟେ ପରସ୍ପରର ଧର୍ମଭାବକୁ ସମ୍ମାନ କଲେ । ସେଇ ମହନୀୟତା, ମର୍ଯ୍ୟାଦାବୋଧ ଓ ପ୍ରାଣ ସ୍ପନ୍ଦନ କୁଆଡେ ଗଲା ? ସେଇ ପ୍ରାଣବନ୍ତ ଦିନଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇ ଜିନ୍ନା ଦିନେ କଂଗ୍ରେସରେ ଥିଲେ । ଆଜି ସେ କଂଗ୍ରେସ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେବାର କାରଣ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସନ୍ଦେହର କୀଟ ପଶିଛି । ଈଶ୍ୱର ତାଙ୍କୁ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ କରନ୍ତୁ । ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଏ ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେବି, ସେତେବେଳେ ସେ ବୁଝିବେ ଓ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ଯେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୋର କୌଣସି ଅଭିସନ୍ଧି ନଥିଲା କିମ୍ବା ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରତି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ ଘାତକତା କରିନାହିଁ ।

ସତେକି ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଦେଖୁଥିବା ଭଳି ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ - ମୋ ଜୀବନ ଉପରେ ଅତୀତରେ ଆକ୍ରମଣ ହୋଇଛି ତଥାପି ଈଶ୍ୱର ମୋତେ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଛନ୍ତି । ଆକ୍ରମଣକାରୀମାନେ ମଧ ଅନୁତାପ କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ବଦମାସ୍‌କୁ ଖତମ କରୁଛି ଭାବି ଜଣେ ଯଦି ମତେ ଗୁଳି କରେ ତେବେ ସେ ଅସଲ ଗାନ୍ଧୀକୁ ମାରିବ ନାହିଁ, ବଦମାସ୍ ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ଗାନ୍ଧୀକୁ ମାରିବ । ଗାନ୍ଧୀ ହତ୍ୟାର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରକାରୀମାନେ ଏହା ପଢ଼ି ନ ଥିବେ ବା ପଢ଼ିଥିଲେ ଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆବେଗ ବୁଝିପାରି ନଥିବେ ।

ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍ କଂଗ୍ରେସରେ ରହିଲେ ଅଥଚ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ଚାପ ପକାଇ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ କିଛି କରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁନାହାନ୍ତି - ଏ କଥା ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ କରୁଥାଏ । ମୁସଲମାନମାନେ କାହିଁକି କଂଗ୍ରେସକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଛନ୍ତି ଭାବି ସେ ଉତ୍ୟକ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଏହି ମନୋଭାବ ସମାଲୋଚନା କରି ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ - ଆପଣଙ୍କ ପଛରେ ଅସଂଖ୍ୟ ମୁସଲମାନ ଅଛନ୍ତି, କେଇଜଣ ଏ ପଟେ ଅଛନ୍ତି (ସେମାନେ ବିପଥଗାମୀ ହୋଇଥାନ୍ତୁ ପଛେ), ଏଇ କଥାଟିକୁ ଆପଣ ହାଲୁକା ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରୁନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ?

ରାଜାଜୀଙ୍କ କଥାରୁ ଆଗକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, “ରାଜାଜୀ କହୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ପାକିସ୍ଥାନରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେନା । କିନ୍ତୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଏହା ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ମିଷ୍ଟର ଜିନ୍ନା ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ପାକିସ୍ଥାନ ଚିନ୍ତା ସେମାନଙ୍କୁ ଘାରୁଛି । ସେମାନଙ୍କ କଥାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ମତ ହୋଇଯିବାନି କାହିଁକି ? ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନରେ ଅସୁବିଧାଗୁଡ଼ିକ ସେଇ ଜିନ୍ନା ଦିନେ ଦେଖିବେ ଓ ଦାବୀରୁ ଓହରି ଆସିବେ ।” ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଏ ଅନୁମାନ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଅନେକାଂଶରେ ଠିକ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥିଲା । ଯେତେବଡ଼ ପାକିସ୍ଥାନର ପରିକଳ୍ପନା ଜିନ୍ନା କରିଥିଲେ ତାଠାରୁ ଅନେକ ଛୋଟ ପାକିସ୍ଥାନ ପାଇ ଘୋର ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ପୁଣି ଦେଶ ବିଭାଜନ ପରେ ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ଥାନରେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡରେ ଯେଉଁ

ରକ୍ତର ସୁଅ ଛୁଟିଲ ତାହା ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଶେଷ ଜୀବନରେ ଅଶାନ୍ତ କରିଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଦୋଷ ପ୍ରତି ଆଖି ବୁଜି ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଗର୍ବମତ୍ତ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଦେଶରେ ଅଶାନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରୁଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ - ଡ଼କ୍ଟର ମୁନ୍‌ଜି ଓ ଶ୍ରୀ ସାବରକରଙ୍କ ପରି ଯେଉଁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅସ୍ତ୍ର ବଳରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରଖିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ମୁଁ ସେ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରେନା । ମୁଁ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରେ । ଯେଉଁ ବତକ ସୁନାଅଣ୍ଡା ଦେଉଛି ସେଇ କଂଗ୍ରେସକୁ ଯଦି ଅବିଶ୍ୱାସ କରୁଥାଅ, ତେବେ ସ୍ଥିର ନିଶ୍ଚିତ ବୁଝ ଯେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅସରନ୍ତି ସଂଘର୍ଷ ଲାଗିରହିବ ଏବଂ ଦେଶ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ରକ୍ତପାତରେ ଧ୍ୱଂସ ପାଇବ । ଯଦି ଅସରନ୍ତି ସଂଘର୍ଷକୁ ଆମେ ଡାକି ଆଣୁ ତେବେ ଏହା ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ବଞ୍ଚି ରହିବି ନାହିଁ । (ଏ ସଂଘର୍ଷ ୫୮ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଉଗ୍ର ରହିଛି)

ଏହି କାରଣରୁ ମୁଁ କହୁଛି, ଜିନ୍ନା ସାହେବ ! ନ୍ୟାୟୋଚିତ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ଭାବେ ଆପଣ ଯେଉଁ ପାକିସ୍ଥାନ ଦାବି କରିବେ ତାହା ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଛି ବୋଲି ମୋ ଉପରେ ଭରସା ରଖନ୍ତୁ । ଯଦି ଆପଣଙ୍କ ଦାବୀ ନ୍ୟାୟୋଚିତ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ନ ହୁଏ ତେବେ ଯୁଦ୍ଧ ଦ୍ୱାରା ଦାବୀ ହାସଲ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଆପଣଙ୍କର ଅନ୍ୟ ପନ୍ଥା ନାହିଁ ।

ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଆଜି ମୋ ହୃଦୟ ଅକୁହା କଥା ଖୋଲି ଦେଉଛି । ... ଯଦି ଆମେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନେ ମନ ଭିତରେ କୌଣସି ଛନ୍ଦ କପଟ ନ ରଖି ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ମିଳିତ ହେଉ, ତେବେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ କବଳରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ଆମର ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ୍ । ଯଦି ଭାରତବର୍ଷର ଗୋଟିଏ ଅଂଶକୁ ନେଇ ମୁସଲମାନମାନେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଢ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି,ତେବେ ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବା ସଂଗ୍ରାମରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ସେମାନେ କାହିଁକି ଆଗେଇ ଆସିବେ ନାହିଁ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମିଳିତ ଭାବେ ପ୍ରଥମେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ହେବ ।....

ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଜ୍ରଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ ଘୋଷଣା କଲେ - ମୁଁ ତୁରନ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଚାହୁଁଛି, ଆଜି ରାତିରେ ଚାହୁଁଛି । ଯଦି ସମ୍ଭବ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ପୂର୍ବରୁ ଆମକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳୁ । ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅପେକ୍ଷା କରିପାରିବ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ କିମ୍ବା ଏହି ଉଦ୍ୟମ କରି ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇଯିବ । ଯେଉଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବାକୁ କଂଗ୍ରେସ ଲଢୁଛି, ସେ ସ୍ୱାଧୀନତା କେବଳ କଂଗ୍ରେସ ଦଳର ହେବନାହିଁ, ଚାଳିଶ କୋଟି ଭାରତୀୟଙ୍କର ହେବ । ଏକଥା ଭୁଲିଗଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସକୁ ସବୁଦିନ ଲୋକମାନଙ୍କର ସେବକ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଇଂରେଜ ସରକାର ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ହାତରେ କ୍ଷମତା ଦେଉ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯାହା କହିଲେ ତାକୁ ଜିନ୍ନା ଅର୍ଥ କଲେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବ । ମୁସଲିମ୍ ରାଜରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମାଳମ୍ବୀମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପଭୋଗ କରିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇ କହିଲେ ସେ ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ବିଶ୍ୱାସୀ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ କ୍ଷମତା

ପାଇଲେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ରାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ କାହିଁକି ଚାହୁଁଛି ? ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନମାନେ କିଏ କି ?

ଏ କଥା ବୁଝାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ - ଏ ଦେଶର ଲକ୍ଷଲକ୍ଷ ମୁସଲମାନ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଭିତରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେଉଁଟା ସେମାନଙ୍କ ଦେଶ ? ମୋ ବଡ଼ପୁଅ କିଛିବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମୁସଲମାନ ହେଲା । ସେ କେଉଁଠି ରହିବ ? ପୋରବନ୍ଦରରେ ବା ପଞ୍ଜାବରେ ! ମୁଁ ମୁସଲମାନ ଭାଇଙ୍କୁ ପଚାରୁଛି - ଯଦି ଭାରତବର୍ଷ ତୁମର ମାତୃଭୂମି ନୁହେଁ, ତମେ କେଉଁ ଦେଶର ଅଟ ? ତମେ କେଉଁ ନୂଆଦେଶରେ ମୋ ବଡ଼ପୁଅକୁ ନେଇ ଛାଡ଼ିବ ? ସେ ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ତା ମାଆ ତା ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଥିଲା । ପୁଅକୁ ମାଆ ପଚାରିଥିଲା, ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ ପରେ ସେ ମଦ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛି ତ ? ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମରେ ମଦ୍ୟପାନ ନିଷିଦ୍ଧ । ମାଆ କହେ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ତାର ମନକଷ୍ଟ ନୁହଁ, ମଦ ପିଉଥିବାରୁ ମନକଷ୍ଟ । ତାର ମୁସଲମାନ ବନ୍ଧୁମାନେ ତାକୁ ତାଗିଦ୍ କରିବା ଉଚିତ ଯେ ସେ ମଦ ଛାଡୁ, ପରସ୍ତ୍ରୀ ପିଛା ଛାଡୁ । ଅନ୍ୟଥା ତା'ର ଧର୍ମାନ୍ତର ବୃଥା । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏ ଦୁଇଟି ତ୍ୟାଗ କରିନାହିଁ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ତା ସହିତ ଅସହଯୋଗ କରିବୁ ।

ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବେ ଭାରତବର୍ଷ ସବୁ ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନଙ୍କର ଦେଶ । ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଲଢ଼ିବାକୁ ହେବ । କଂଗ୍ରେସ କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ଧର୍ମର ନୁହଁ । କଂଗ୍ରେସକୁ ଅଧିକାର କରିନେବା ପାଇଁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରହିଛି । ସେମାନେ ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ କଂଗ୍ରେସରେ ଯୋଗ ଦେଇ କଂଗ୍ରେସକୁ ଚଳାନ୍ତୁ ।...

କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଜଣେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ - ଏଥର ସଂଗ୍ରାମରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ଆମକୁ କେବଳ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ନୁହେଁ, ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଲଢ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସାର୍ ଫେଡେରିକ୍ ପକ୍‌ଲଙ୍କ ଗୁପ୍ତ ବିଜ୍ଞପ୍ତି ବିଷୟ ଆପଣମାନେ ଜାଣିଥିବେ । ସେ ଏକ ଆତ୍ମଘାତୀ ପନ୍ଥା ବାଛିଛନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ଛତୁ ଫୁଟିଲା ପରି ଗଢ଼ି ଉଠୁଥିବା ଛୋଟ ଛୋଟ ଦଳ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରି ଏଥିରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ସେମାନେ ଏକାଠି ହୋଇ କଂଗ୍ରେସ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ନ୍ତୁ ।

... ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରି କହିଲେ, ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ତମେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ନରନାରୀ ପରି ଆଚରଣ କର । ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀଙ୍କ ପାଦତଳେ ନାହଁ ବୋଲି ଭାବ । ଏହିପରି ଭାବେ ନିଜକୁ ଠକ ବୋଲି ମୁଁ କହୁନାହିଁ । ଏହାହିଁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସାର । ଦାସର ଶୃଙ୍ଖଳ ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଦାସ ଆପଣାକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ବୋଲି ବିଚାରେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଘୋଷଣା କରିଥିବା ଦାସକୁ ତାର ପୂର୍ବତନ ମୁନିବ ମାରି ଦେଇପାରେ କିନ୍ତୁ ତାକୁ ବଞ୍ଚିତ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଜର୍ମାନ ଫ୍ରାନ୍ସକୁ ଅଧିକାର କରିଥାଏ । ଜର୍ମାନ୍ ଅଧିକାରକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଫରାସୀଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନତା ଜାହୀର କରିବାକୁ ସାର୍ତ ଏହି ମର୍ମରେ କେତୋଟି ଚମତ୍କାର ଗପ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

ବାପୁ କହିଲେ - ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ିବାକୁ ବା ଆଉ କିଛି ମାଗିବାକୁ ମୁଁ ବଡଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବିନାହିଁ । ଏଥର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଠାରୁ କମ୍ କୌଣସି ଥିରେ ମୁଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବିନାହିଁ ।

ତମମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ମନ୍ତ୍ର ଦେଉଛି । ତାକୁ ଛାତିରେ ଲେଖିରଖ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ନିଃଶ୍ୱାସ ନେବାବେଳେ ମନ୍ତ୍ରଟିକୁ ସ୍ମରଣ କର । ମନ୍ତ୍ର ହେଉଛି, "କର ଅବା ମର" (Do or Die) । ଆମେ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବୁ କିମ୍ବା ସେହି ଉଦ୍ୟମ କରି ମରିବୁ । ... ନିଜର ବିବେକକୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ଶପଥ ନିଅ ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା ନ ପାଇବା ଯାଏ ତମେ ବିଶ୍ରାମ କରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବ ।

ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କୁ କହିଲେ, ଆପଣମାନେ କଂଗ୍ରେସକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣରେ ସମର୍ଥନ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରନ୍ତୁ ଓ ଏହାର ଫଳ ଭୋଗିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରୁହନ୍ତୁ । ରାଜା, ମହାରାଜା ଓ ଜମିଦାରଙ୍କୁ କହିଲେ, ଆପଣମାନେ ତ୍ୟାଗ କରି ଜୀବନକୁ ଭୋଗ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କପର୍ଦ୍ଦକଶୂନ୍ୟ ଭାବେ ବଞ୍ଚିବାକୁ କହୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନେ କାହିଁକି ସବୁଦିନେ ବିଦେଶୀମାନଙ୍କ ଦାସ ହୋଇଥିବେ ? ଏହା ଅପେକ୍ଷା ନିଜ ଲୋକଙ୍କର ସେବକ ହେବା ଭଲ । ସରକାରୀ ଚାକିରିଆଙ୍କୁ କହିଲେ, ଆପଣମାନେ ଚାକିରୀ ନ ଛାଡ଼ି ପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସରକାର ପାଖରେ ଜୀବନକୁ ବନ୍ଧା ପକେଇବେ କାହିଁକି ? ସୈନିକମାନେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ, ଜବାହରଙ୍କ ପାଖକୁ ଓ ମୌଲାନାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି କହୁଥାନ୍ତି ସରକାରର ଅତ୍ୟାଚାର ସହି ସେମାନେ ବିବଶ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେଣି । ସେମାନଙ୍କୁ ବାପୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ, ନିଜ ଭାଇଙ୍କ ଉପରକୁ ଗୁଳି ଚଳାଇବାର ଅନ୍ୟାୟ ଆଦେଶ ସେମାନେ ପାଳନ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ।

ଉପସଂହାରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ - ବାଇଶ ବର୍ଷ ଧରି ମୁଁ ମୋର ଶବ୍ଦ ଓ କଲମକୁ ସଂଯତ କରି ରଖିଛି । ଯିଏ ନିଜ ଶକ୍ତିର କ୍ଷୟ କରେନା ସେଇ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ । .... ମୁଁ ସଚେତନ ଭାବେ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ହୃଦୟ ଖୋଲି କହିଲି । .... ଆପଣମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ସମଗ୍ର ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ମୋର ବାର୍ତ୍ତା ଜଣାଇଲି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, ସେଇ ରାତିରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳୁ । ରାତି ସରିବା ପୂର୍ବରୁ ଭୋର ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ପୋଲିସ୍ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିନେଲା । ବାପୁ ଆମେରିକାର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ରୁଜଭେଲ୍ଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖୁଥାନ୍ତି । ତାକୁ ସାରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବଡଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ସମୟ ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ପୋଲିସ ଗାଡ଼ିରେ ବସିବା ପୂର୍ବରୁ ବାପୁ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚାରିଧାଡ଼ିର ବାର୍ତ୍ତା ଛାଡ଼ିଗଲେ । ଲେଖିଗଲେ - ଅହିଂସାର ଚରମ ସୀମାକୁ ଯିବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱାଧୀନ । ହରତାଳ ଓ ଅନ୍ୟ ଅହିଂସ ଉପାୟରେ ଦେଶକୁ ଅଚଳ କରିଦିଅ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖକୁ ଯାଆନ୍ତୁ, ବଞ୍ଚିବାକୁ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁ ଲୋଡନ୍ତୁ ଓ ତାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଅନ୍ତୁ ।

ଯେତେବେଳେ ଲୋକମାନେ ମରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯିବେ ସେତେବେଳେ ଦେଶ ବଞ୍ଚିବ ।

ଶେଷ ତିନୋଟି ଶବ୍ଦ - କରେଙ୍ଗେ ୟା ମରେଙ୍ଗେ । ବାପୁ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଗଲେ - ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅହିଂସ ସିପାହୀ କାଗଜରେ 'କର ବା ମର' ଲେଖି ତା ପୋଷାକରେ ମାରିଦେଉ ।

ରାତି ଅଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଥିବା ଏ.ଆଇ.ସି.ସି ସଭାରୁ ଫେରି ଘରେ ପାଦ ନ ରଖୁଣୁ, ରାତି ସାଢ଼େ ତିନିଟା ବେଳେ ପୋଲିସ୍ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ କୃପାଳିନୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିନେଲା । କୃପାଳିନୀ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ସୁଚେତା ଓ ଅନ୍ୟ ସହକର୍ମୀଙ୍କୁ ବମ୍ବେ ନ ଛାଡ଼ି ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଜାରୀ ରଖିବାକୁ କହିଲେ ଓ ପୋଲିସ୍ ଜିପ୍‌ରେ ବସିଲେ । ନଅ ତାରିଖଦିନ କଂଗ୍ରେସର ସବୁ ବଡ଼ ନେତା ଗିରଫ ହୋଇଗଲେ । ବାପୁଙ୍କୁ କୌଣସି ଜେଲ୍ ନ ପଠାଇ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ବନ୍ଦୀ ଭାବେ ରଖାଗଲା । ତାଙ୍କ ସାଥିରେ ବନ୍ଦୀ ଭାବେ ଯାଇଥାନ୍ତି ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ, ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଓ ମିରାବେନ୍ । ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ଅନେକ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥାଏ । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଖି ବାପୁ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ସୁବିଧା ପାଇଁ ଗରିବ ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ଆଦାୟ ହେଉଥିବା କର ଅପବ୍ୟୟ ହେଉଛି ।

ବାପୁ ଗିରଫ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ବମ୍ବେ ଠାରେ ସେ ଯେଉଁ ବକ୍ତୃତା ଦେବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଥିଲା ତାହା ବାତିଲ ହେବନାହିଁ ଓ କସ୍ତୁରବା ସେଇ ସଭାରେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେବେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ମାତ୍ର ଏଇ ବିରଳ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ସରକାର ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କଲା । ବା'ଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି ନେଲା ।

ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖି ପଠାଇଲେ - ୧୮୫୭ ପରେ ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ସବୁଠାରୁ ସାଂଘାତିକ ଜନ ବିପ୍ଳବ । ଏହାକୁ ଦବେଇ ଦେବାକୁ ସରକାରର ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟର୍ଥ ହେଲା । ଯଦିଚ ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋ ଜଣେ କଡ଼ା ଶାସକ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମନରେ ଟିକିଏ କୋମଳ ଭାବ ମଧ ଥିଲା । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ ତାଙ୍କର ବୋଧେ ସେଇ ଦଶା ହୋଇଥାନ୍ତା । ୧୯୩୧ରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ମନା କରିଥିବାରୁ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କର ଟିକିଏ ଦୋଷୀଭାବ ଥାଏ । ୧୯୩୫ରେ ବିର୍ଲାଙ୍କୁ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ କହିଥିଲେ, ''ଅଛୁବଙ୍କ ପାଇଁ ଲଢୁଥିବାରୁ ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ମାନ ଯଥେଷ୍ଟ ବଢିଯାଇଛି ।''

ଚର୍ଚ୍ଚିଲ, ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋ ଓ ନାଟାଲର ସର୍ବମୟ କର୍ତ୍ତା ଜେନେରାଲ୍ ସ୍ମଟସ୍ ନିଜ ଦେଶ ସହିତ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିଲେ । ଏଇ ଗୋଟିଏ କାରଣ ଜଣଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଜ ଦେଶ ସହିତ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ସହିତ ସତ୍ୟ ସାଥିରେ ତାଙ୍କର ନିବିଡତର ବନ୍ଧନ ଥିଲା । ଏହି ବନ୍ଧନ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ, ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋ ଓ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କର ନଥିଲା । ସେମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମହାତ୍ମାପଣ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ କିନ୍ତୁ ନିଜ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରୁନଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନେକ ସମୟରେ କଠୋର ହୋଇଛନ୍ତି । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ସିନା କଡା ଭାଷାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଇଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସ୍ମଟସ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ମାନସିକ ଓ ଦୈହିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଇଛନ୍ତି । ଅଗଷ୍ଟ ସାତ ତାରିଖ ରାତିରେ

ଏ.ଆଇ.ସି.ସି ବୈଠକରେ ଘମାଘୋଟ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଥାଏ । ସେଇ ରାତିରେ ସ୍ମଟସ୍ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ସହିତ ରାତ୍ରଭୋଜନରେ ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କଥା ପଡ଼ିବାରୁ ଦୁହିଁଙ୍କର ଭୋଜନ ମଉଜଟା ମାଟି ହୋଇଗଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆରମ୍ଭ କରି ସ୍ମଟସ୍ କହିଲେ, "ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି । ଆପଣ ଓ ମୁଁ ସ୍ଥୂଳ ବ୍ୟକ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଧାର୍ମିକ ଭାବ ପ୍ରତି ନିବେଦନ କରନ୍ତି । ଆପଣ କେବେ କରିନାହାନ୍ତି । ଏଇଟା ଆପଣଙ୍କର ବିଫଳତା ।" ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଦାନ୍ତ ରଗଡ଼ିଲେ । କହିଲେ, "ସେଣ୍ଟ ଅଗଷ୍ଟାଇନ୍‌ଙ୍କ ପରଠାରୁ ମୁଁ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ବିଶପ୍‌ଙ୍କୁ ଭେଟିଛି ।" ମାତ୍ର ସ୍ମଟସ୍ ହସିଲେ ନାହିଁ । ଗମ୍ଭୀର ଭାବେ ବସି ରହିଲେ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ଚିକିତ୍ସକ ଲର୍ଡ ମୋର୍ଗାନ ସେତେବେଳେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ସେ ଏ ଘଟଣା ତାଙ୍କ ଡାଏରୀରେ ଟିପିଛନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀ ଜେଲ୍ ଯାଆନ୍ତେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ମୁହଁ ଫଣଫଣ କରି ମୋର୍ଗାନ୍‌ଙ୍କୁ କହିଲେ - ଆମେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜେଲ୍‌ରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ଦେଇଛୁ । ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ଛଅମାସ ବନ୍ଦୀହୋଇ ରହିବା ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଏକୋଇଶ ଦିନ ଅନଶନ କଲେ । ଚଉସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଜଣେ ବୁଢ଼ା ଏକୋଇଶି ଦିନ ଅନଶନ ସମ୍ଭାଳି ବଞ୍ଚିବେ ବୋଲି କାହାର ଆଶା ନ ଥିଲା । ଏଇଠି ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଓ ଅନଶନ ପରେ କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ଅନଶନ ପରେ ତାଙ୍କୁ ମେଲେରିଆ ଓ ସାଂଘାତିକ ଆମାଶୟ ଧରିଥାଏ । ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣହାନୀର ଆଶଙ୍କା ଥିବାରୁ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିଦେଲେ । ଏହାପରେ ୱାଭେଲ ଭାରତର ବଡଲାଟ ହେଲେ । ବାପୁ ଖଲାସ ହେବା ପରେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଘୋର ବିରକ୍ତିରେ ୱାଭେଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ କରି ପଚାରିଲେ - ଗାନ୍ଧୀ କାହିଁକି ଆଜିଯାଏ ମରିନାହାନ୍ତି ? ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ସେ ତ ମରମର ହେବାରୁ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଛାଡିଲା, ସେ ତଥାପି ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି ! ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ବୁଝିଲେ ନାହିଁ, ବାପୁଙ୍କ କାମ ସରିନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଯେଉଁ ଶିଶୁ ଅଛି ସେ ଭୂମିଷ୍ଠ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବଞ୍ଚି ରହିବେ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ରୂପକ ଶିଶୁ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ବଢୁଛି ବୋଲି ଦଶବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ବାପୁ କହିଥିଲେ ।

ସବୁ ନେତା ଜେଲ୍‌ରେ ଥିବାରୁ ଲୋକଙ୍କୁ ସଂଯତ ରଖିବାକୁ କେହି ନ ଥାନ୍ତି । ଫଳରେ ଦେଶରେ ସର୍ବତ୍ର ଉତ୍ତେଜନା ଓ ଛୋଟବଡ଼ ହିଂସା ଦେଖାଗଲା । ବଡଲାଟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଇର୍‌ୱଇନ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ଥିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ଭାଗ ନେଇ ଇର୍‌ୱଇନ୍‌ଙ୍କ ପୁଅ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରିଛି ଖବର ପାଇ ଗାନ୍ଧୀ ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ - ପୁତ୍ରର ମୃତ୍ୟୁ ପାଇଁ ଇର୍‌ୱଇନ୍‌ଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଓ ସମବେଦନା ଉଭୟ ଜଣାଇଦେବେ । ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋଙ୍କ ହୃଦୟ ଠିକ୍ ବାର୍ତ୍ତାଟି ଗ୍ରହଣ କରିନେଲା । ଯେପରି ବୀର ଇଂରେଜ ଯୁବକମାନେ ଇଂଲଣ୍ଡ ପାଇଁ ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମିରେ ପ୍ରାଣ ଦେଉଛନ୍ତି ସେହିପରି ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ବୀର ଭାରତୀୟ ଯୁବକ ପ୍ରାଣ ଦେବାକୁ ଆଗେଇ ଆସନ୍ତୁ । ପଚାଶ ବର୍ଷ ବୟସର ପୁତ୍ରତୁଲ୍ୟ ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଅଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ବାପୁଙ୍କ କୋଳରେ ମଥା ରଖି ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ଦେଶର ସବୁ ଅଞ୍ଚଳରୁ ବ୍ରିଟିଶ ପୋଲିସ୍ ହାତରେ ଲୋକଙ୍କର

ମୃତ୍ୟୁ ଖବର ପ୍ରତିଦିନ ଆସି ବାପୁଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚୁଥାଏ । ବାପୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ କରିବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ହରେଇବାକୁ ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟ ଭୋଗୁଥିଲେ । ଦେଶରେ ଚାରିଆଡ଼େ ଛୋଟବଡ଼ ହିଂସା ଲାଗି ରହିଥାଏ । ଜାମ୍‌ସେଦ୍‌ପୁର ଦେଶର ସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶ୍ରମିକଙ୍କର ମିଳନସ୍ଥଳୀ । କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ଗିରଫଦାରୀର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ଜାମ୍‌ସେଦ୍‌ପୁର ହଜାର ହଜାର ଶ୍ରମିକ ପନ୍ଦରଦିନ କାମ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଅନେକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାତ୍ର କଲେଜ ଗଲେ ନାହିଁ । ପୋଲିସ୍ ଗୁଳିକାଣ୍ଡରେ ଅଗଷ୍ଟ ନଅରୁ ଦୁଇସପ୍ତାହ ଭିତରେ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶରେ ୬୪ ଜଣ ମଲେ ଓ ୧୧୪ ଜଣ ଆହତ ହେଲେ । ମହିଶୂରରେ ପୋଲିସ୍ ଗୁଳିରେ ୬୦ ଜଣ ପ୍ରାଣବଳୀ ଦେଇଥାନ୍ତି । ପାତିଆଳରେ ଜାତୀୟ ପତାକା ଉଡାଇବାକୁ ଯାଇ ଶହେଜଣ ଛାତ୍ର ଶହୀଦ ହେଲେ । କଲିକତାରେ ଅନବରତ ଗୁଳିବର୍ଷା ହେଉଥାଏ । ମେଦନୀପୁର ଓ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ସାମୟିକ ଭାବେ ସ୍ୱଦେଶୀ ସରକାର କାମ କଲା ।

ସରକାରୀ ହିସାବ ଅନୁସାରେ ଅଗଷ୍ଟ ନଅରୁ ନଭେମ୍ବର ତିରିଶ ଭିତରେ ୧୦୦୮ ଜଣ ମରିଥିଲେ ସ ୩୨୭୫ ଜଣ ଆହତ ହୋଇଥିଲେ । ପ୍ରକୃତ ମୃତାହତଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଏହାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ । ଲକ୍ଷେ ଲୋକ ଗିରଫ ହୋଇ ଜେଲ୍‌ରେ ଥାଆନ୍ତି । ଦେଶର ସମ୍ପତ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଚାଲିଥାଏ । ଲୋକେ ରେଲଲାଇନ୍ ତାଡ଼ିଲେ, ଟେଲିଗ୍ରାଫ ଖୁଣ୍ଟ ଉପାଡ଼ିଲେ, ପୋଲ ଭାଙ୍ଗିଲେ, ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ପାଞ୍ଚଶହ ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଅଠା ବୋଳା ଚାଲିଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତ ଦୂରର କଥା, କୌଣସି କଂଗ୍ରେସ ନେତା ବା ସାଧାରଣ କର୍ମୀ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ସହିତ ପରୋକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଜଡ଼ିତ ନଥାନ୍ତି ।

ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଭାବିଲେ ଅନଶନ ଛଡା ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ । କୌଣସି ଅପରାଧ ନ କରିଥିବା ସ୍ଥଳେ ତାଙ୍କୁ କାହିଁକି ଜେଲ୍‌ରେ ରଖାଯାଇଛି ବଡଲାଟ ତାହା ନ ଜଣାଇଲେ ସେ ଏକୋଇଶ ଦିନ ଅନଶନ କରିବେ ବୋଲି ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଲିଖିତ ଆକାରରେ ୧୯୪୨ ଶେଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଜଣାଇଦେଲେ । ବଡ଼ଲାଟ ଓ ଗାନ୍ଧୀ ଉଭୟେ ଜାଣିଥାନ୍ତି ଏକୋଇଶ ଦିନ ଅନଶନ ସମ୍ଭାଳିବା ଜଣେ ୭୪ ବର୍ଷ ବୟସର ବୃଦ୍ଧଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଅନଶନ କାଳରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ସମ୍ଭାଳିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡିବ । ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋ ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶଦାତା, ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଓ ଲଣ୍ଡନ ସ୍ଥିତ ଭାରତୀୟ ଅଫିସ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି ଦେଶରେ ଯେଉଁ ଧ୍ୱଂସ ଲୀଳା ଚାଲିଛି ସେଥିପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦାୟୀ କଲେ । ବଡ଼ଲାଟ ଅଭିଯୋଗ କଲେ ଯେ, ଭାରତ ଛାଡ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ଲୋକଙ୍କର ହିଂସାକାଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିବାରୁ ଲୋକେ ହିଂସା କରିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଉତ୍ତର ପଠାଇଲେ - ଯେଉଁ ନରହତ୍ୟା ସଂଗଠିତ ହେଉଛି ସେଥିପାଇଁ ଆପଣ ମୋତେ ଦାୟୀ କରୁଛନ୍ତି .... ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଘଟଣାଗୁଡିକ ମୁଁ ଯେପରି ଦେଖୁଛି, ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଆପଣ ସେହିପରି ଦେଖୁଛନ୍ତି । .... ଲୋକେ ପାଗଳ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାର ସେମାନଙ୍କୁ ରାମ୍ପୁଡ଼ି ବିଦାରି ପକାଇଲା । ବିପୁଳ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗିରଫ ହୋଇ ସେମାନେ ସିଂହ ବିକ୍ରମ

ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଲେକଙ୍କୁ ହିଂସା ଆଚରଣ କରିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କଲେ ବୋଲି ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଆମେରିକାରେ ଯେଉଁ ଅପପ୍ରଚାର ଚାଲିଲା ତାହା ଇଂରେଜଙ୍କ ମନୋବଳ ଭାଙ୍ଗିଯିବାର ଅକାଟ୍ୟ ପ୍ରମାଣ । ଫେବୃଆରୀ ୧୦ ତାରିଖ ୧୯୪୩ରେ ବାପୁ ତାଙ୍କର ଏକୋଇଶ ଦିନିଆ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଉପରକୁ ବଡଲାଟ ଦମ୍ଭ ଥାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଲିଖିତ ଆକାରରେ ଜଣାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି ଯେ ରାଜନୈତିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରାଯାଉଥିବା ଅନଶନ ଏକ ପ୍ରକାର ବ୍ଲାକ୍‌ମେଲ୍ । ବାପୁ ଉତ୍ତର ପଠାଇଲେ - ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋ ଅନଶନ ରାଜନୈତିକ ବ୍ଲାକ୍‌ମେଲ୍ ହୋଇପାରେ କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ନ୍ୟାୟ ନ ପାଇ ସେଇ ଅନ୍ତିମ ବିଚାରାଳୟରେ ମୋର ଅଭିଯୋଗକୁ ମୁଁ ଅନଶନ ମାଧମରେ ଜଣାଉଛି । ଆପଣ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି, ମୁଁ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ସେବା ଜରିଆରେ ସାରା ପୃଥିବୀର ସେବା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଜଣେ ସାଧାରଣ ଲୋକ । ଆମ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ ବିଚାର ଉତ୍ତରପୁରୁଷ କରିବ ।

ଇଂଲଣ୍ଡ ସଂକଟରେ ପଡ଼ିଥିବା ବେଳେ ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଥିବାରୁ ବାପୁଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ କେତେକ ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଥିଲା ପୋଲାକ୍, ହୋରେସ୍ ଆକେକ୍‌ଜାଣ୍ଡର ଓ ଅଗାଥା ହାରିସନ୍ । ଭାରତଛାଡ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନଥିଲା । ବାପୁଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଚାର୍ଲି ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କର ୧୯୪୦ରେ ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ୧୯୪୦ ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୩ ତାରିଖ ସଂଖ୍ୟା ହରିଜନରେ ଚାର୍ଲିଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ଜ୍ଞାପନ କରି ବାପୁ ଲେଖିଲେ - ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭେଟ ଦିନୁ ଆମେ ଭାଇ ହୋଇଗଲୁ ଓ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାଇ ହୋଇ ରହିଲୁ । ଏହା ଜଣେ ଭାରତୀୟର ଆଉ ଜଣେ ଇଂରେଜ ସହିତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ନୁହଁ । ଦୁଇଜଣ ସତ୍ୟସନ୍ଧାନୀ ଓ ସେବକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତୁଟ ବନ୍ଧନ ... ବର୍ତ୍ତମାନ ଇଂରେଜଙ୍କ ଅପକର୍ମ କଥା ମୁଁ ସ୍ମରଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହିଁ । ସେ ସବୁ ଭୁଲି ହୋଇଯିବ କିନ୍ତୁ ଭାରତବର୍ଷ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡ ବଞ୍ଚିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍‌ଙ୍କ ବୀରତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କର୍ମ ବିସ୍ମୃତ ହେବନାହିଁ । ଆମେ ଯଦି ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତରେ ଭଲ ପାଉଥାଉ, ତେବେ ଇଂରେଜଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମ ମନରେ ଘୃଣା ରହିବ ନାହିଁ । କାହା ପ୍ରତି ବାପୁଙ୍କର ଘୃଣା ନଥିଲା । ବରଂ ଇଂରେଜ ସମେତ ସବୁ ଜାତି ପାଇଁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଥିଲା ଗଭୀର ପ୍ରେମ ।

ଡାକ୍ତର, କସ୍ତୁରବା ଓ ଅଧିକାଂଶ ଦେଶବାସୀ ଭାବୁ ନ ଥିଲେ ଯେ ଏକୋଇଶ ଦିନ ଅନଶନ ପରେ ବାପୁ ବଞ୍ଚି ରହିବେ । ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କୁ ଯେପରି ଦର୍ଶନ କରିବେ ସେଇ ସୁଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ସରକାର ବାଧ ହେଲା । ଲମ୍ବାଧାଡ଼ିରେ ଆସି ଲୋକେ ବାପୁଙ୍କୁ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ଟିକିଏ ଚାହିଁଦେଇ ଯାଉଥିଲେ । ଡାକ୍ତରଙ୍କ ବୁଲେଟିନ୍ ମଧ୍ୟ କହୁଥାଏ ଯେ ବାପୁଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସଙ୍କଟାପନ୍ନ । ବାପୁ ଯଦି ଅନଶନ ବେଳେ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ତେବେ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କ ଦେଶ ଓ ତାଙ୍କ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଅହିନକୁଳ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସତେକି ଇଂରେଜଙ୍କ ସହିତ ଭାରତବର୍ଷର ସଦ୍‌ଭାବର ଦ୍ୱାର ଖୋଲା ରଖିବା ପାଇଁ ସେ ବଞ୍ଚିଗଲେ ।

ଚର୍ଚ୍ଚିଲ, ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ସହଯୋଗୀ ଭାରତ ବିଭାଗର ସେକ୍ରେଟାରୀ ଅଫ୍ ଷ୍ଟେଟସ୍ ଆମେରୀ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ କଂଗ୍ରେସ ଉପରେ ଭୟଙ୍କର ପ୍ରତିଶୋଧ ପରାୟଣ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଏହାର ମୂଳ ଅଗଷ୍ଟ ଆଠ ତାରିଖରେ କଂଗ୍ରେସ କଡ଼ା ଭାଷାରେ ନେଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବ । ଇଂରେଜ ଏତେ ହୀନ ସ୍ତରକୁ ଗଲା ଯେ ବନ୍ଦୀ ନେତାଙ୍କ ଜରୁରୀ ଚିଠି, ଟେଲିଗ୍ରାମ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ବିଳମ୍ବରେ ଦେଉଥାଏ । ସୁଶୀଳା ନାୟାରଙ୍କ ଆତ୍ମୀୟ ମରିଯାଇଥାନ୍ତି । ସେ ଖବର ଆସିଥିବା ଚିଠି କିଛିଦିନ ଅଟକେଇ ଦିଆଗଲା । କସ୍ତୁରବା ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପୁଅ ନାତିକୁ ଦେଖିବାକୁ କସ୍ତୁରବା ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସହଜେ ଅନୁମତି ମିଳୁ ନଥାଏ । ଶେଷର ଦେବଦାସଙ୍କୁ ଦିନକୁ ଘଣ୍ଟାଏ ଆସିବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା । ବା'ଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଡାକ୍ତର ଦେଖିବାକୁ ଆସୁଥିଲେ ସେ ରାତିରେ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଅନୁମତି ନ ମିଳିବାରୁ ଡାକ୍ତର ପ୍ରାସାଦ ହତା ବାହାରେ ରାତିରେ ନିଜ ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ଶୁଅନ୍ତି । ରାତି ଅଧରେ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ସୁଶୀଳ ନାୟାର ବା ମନୁବେନ୍ ଜେଲ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କୁ ଖବର ଦିଅନ୍ତି । ଜେଲ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଜଗୁଆଳଙ୍କୁ ଖବର ପଠାନ୍ତି । ଫାଟକ ଖୋଲେ ଓ ଡାକ୍ତର ଆସନ୍ତି ।

କେବଳ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ନୁହଁ, ସବୁ ଜେଲଖାନାରେ ଥିବା ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ମାନସିକ ଆତ୍ୟାଚାର କରାଯାଉଥିଲା । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏମାନେ 'ଭାରତ ଛାଡ' ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନିଅନ୍ତୁ । ଇଂରେଜଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ତାଙ୍କ ରାଜନୈତିକ ଶିଷ୍ୟମାନେ କିନ୍ତୁ ଭିନ୍ନ ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲେ ।

'ଭାରତ ଛାଡ଼' କେବଳ ଗୋଟିଏ ସ୍ଲୋଗାନ ନଥିଲା । ସମୟ ଗଡ଼ି ଚାଲିଲେ ସ୍ଲୋଗାନ ମଉଳି ଯାଏ । ମାତ୍ର 'ଭାରତ ଛାଡ଼' ଥିଲା ଭାରତବର୍ଷର ଆତ୍ମାର ଚିତ୍କାର । ଏହି ଚିତ୍କାର ଡୋମିନିଅନ୍ ମର୍ଯ୍ୟାଦା କିମ୍ୱା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ମଧରେ ବିତର୍କକୁ ଅଚଳ କରିଦେଲା । 'ଭାରତ ଛାଡ଼' ସ୍ୱରକୁ ଦବେଇ ଦେବାକୁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ବହୁତ ଉଦ୍ୟମ କରିଛି ମାତ୍ର ଏ ସ୍ୱର କ୍ଷୀଣ ଦେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ 'ଏସିଆ ଛାଡ' ଚିତ୍କାରରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ।

ବ୍ରିଟିଶର ଯୁଦ୍ଧ କାଳୀନ ପ୍ରଚାର ବିଶ୍ୱ ସମ୍ବାଦରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜାପାନର ସମର୍ଥକ ଓ ପଞ୍ଚମ ବାହିନୀର ନେତା ବୋଲି ଦୁର୍ନାମ କରାଗଲା । ଏହି ନିମ୍ନରୁଚି ଅନେକ ଇଂରେଜ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ କଠୋର ଭାବେ ଦମନ କରିଥିବା ଫିଲ୍ଡ ମାର୍ଶାଲ ସ୍ମଟସ୍ ତାଙ୍କର ନିନ୍ଦା ସହି ନପାରି ଲଣ୍ଡନରେ କ୍ରୋଧରେ କହିଲେ - ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଞ୍ଚମ ବାହିନୀ ରୂପେ ଅଭିହିତ କରିବା ଚରମ ନିର୍ବୋଧତା ... ସେ ପୃଥିବୀର ଜଣେ ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଏ ଶ୍ରେଣୀରେ ତାଙ୍କୁ କଦାପି ରଖାଯାଇ ନପାରେ । ଗାନ୍ଧୀ ଉଚ୍ଚ ଆଧାତ୍ମିକ ଆଦର୍ଶରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ .... ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଆମର ଏଇ ଜଟିଳ ପୃଥିବୀରେ କେତେଦୂର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ ତାହା ଏକ ଭିନ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନ । ମାତ୍ର ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧୀ ଯେ ଜଣେ ମହାନ୍ ଦେଶପ୍ରେମୀ, ବିରାଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ତୁଙ୍ଗ ଆଧାତ୍ମିକ ନେତା ସେଥିରେ କାହାର ସନ୍ଦେହ ଅଛି ?

ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କିପରି ପ୍ରତିପକ୍ଷର ହୃଦୟ ଜିଣିନେବା ସମ୍ଭବ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ଉପରୋକ୍ତ ଉକ୍ତିଟି ତାର ନମୁନା । ବଙ୍ଗଳାରେ ଉତ୍କଟ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପଡ଼ିଥିବା ବେଳେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଭାରତରୁ ଖାଦ୍ୟ ବାହାରକୁ ପଠାଉଥାଏ । ୧୯୪୩-୪୪ରେ ସରକାରୀ ରିପୋର୍ଟ ଅନୁସାରେ ବଙ୍ଗଳାରେ ୧୫ ରୁ ୨୦ ଲକ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକ ମଲେ । ମୁଖ୍ୟତଃ ସରକାରଙ୍କ ଅବହେଳାରୁ ଏପରି ଘଟିଲା । ଏ ଘଟଣା ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ କରୁଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରସାଦ ପଠାଇବା ପରେ ବର୍ଣ୍ଣାଡ଼ ଶ' ଲଣ୍ଡନରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜେଲ ପଠାଇବା ଓ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ କୋରଡ଼ା ମାଡ଼ କରିବା ନୈତିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମକୁ ହିଟ୍‌ଲର ପାଖାପାଖି ନେଇଆସିଛି ; ବ୍ରିଟିଶ ସମ୍ରାଟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ତୁରନ୍ତ ମୁକ୍ତି ଦେଇ ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ମୁଣ୍ଡ ଦୋଷ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗିବା ଉଚିତ୍ ।

◆◆◆

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଦୁଃଖ

ଭାରତଛାଡ଼ ଡାକରା ଦେଇ ଜେଲ୍ ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ରହିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଶା କରି ନଥିଲେ । ଗୋଟାଏ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଛି, ଜାପାନ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି, ଏତିକିବେଳେ ଇଂରେଜ ସରକାର ସବୁ ନେତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କଲା । ଲୋକମାନେ ନାନା ପ୍ରକାର ଭଙ୍ଗାରୁଜା କାମ କଲେ । ବ୍ରିଟିଶ ସୈନିକ ଲୋକଙ୍କୁ କଠୋର ଭାବେ ଦମନ କରିବାକୁ ସାମାନ୍ୟ ଦ୍ୱିଧା ଅନୁଭବ କଲେ ନାହିଁ । ଲୋକେ ଭାବିଲେ, ସରକାର ସିନା ନେତାମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରିନେଲା, ତ୍ରିରଙ୍ଗା ପତାକାକୁ ତ ବନ୍ଦୀ କରିନାହିଁ । ୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ ୯ ତାରିଖ ପରେ ତ୍ରିରଙ୍ଗା ପତାକା ଉଡ଼ାଇବାକୁ ଯାଇ ବହୁ ଯୁବକଯୁବତୀ ଶହୀଦ ହୋଇଛନ୍ତି । ପାଟଣାରେ ସାତଜଣ ଛାତ୍ର କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ହଲ୍‌ରେ ଜାତୀୟ ପତାକା ଉତ୍ତୋଳନ କରିବାକୁ ଯାଇ ପୋଲିସ୍ ଗୁଳିରେ ପ୍ରାଣ ଦେଲେ । ଆସାମରେ କନକଲତା ନାମ୍ନୀ ଯୁବତୀ କଚେରୀରେ ତ୍ରିରଙ୍ଗା ପତାକା ଉଡ଼ାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରି ଶହୀଦ ହେଲେ । ମେଦିନୀପୁରରେ ମାତଙ୍ଗିଣୀ ହାଜରା ପୋଲିସ୍ ଗୁଳରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ମଧ୍ୟ ତ୍ରିରଙ୍ଗା ପତାକାକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିଥାନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସମାଜକୁ ବାପୁଙ୍କର ବିଶେଷ ଦାନ ଯେ ତାଙ୍କ ଡାକରା ଶୁଣି ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ଧରି ଘରକୋଣରେ ପଶିଥିବା ନାରୀମାନେ ପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧ ମିଳାଇ ଅହିଂସା ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ବାହାରି ଆସିଛନ୍ତି, ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ସେମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସେଇ ରାସ୍ତାରେ ଲଢୁଛନ୍ତି । ନାରୀମାନେ ଏବେ ହୁଏତ ଅଧିକ କ୍ରୁରତାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେମାନେ ଯେ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେବେ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଦେଶ ପାଇଁ କିଏ ପ୍ରାଣ ଦେବାରେ ବାପୁ ଦୁଃଖିତ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ ଯେ ଯୁବକଯୁବତୀଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଓ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେବାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ସେ ବନ୍ଦୀ

ଭାବେ ଜୀବନ କଟାଉଛନ୍ତି । ସେଇ ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ମଧ ପ୍ରିୟଜନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ତାଙ୍କୁ ଶୋଭାଭିକୂତ ଓ ଅଧିକ ଅସହାୟ କରିଦେଉଛି । ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରସାଦରେ ମାତ୍ର ଛଅଦିନ ବନ୍ଦୀଜୀବନ କାଟିବା ପରେ ହୃଦ୍‌କ୍ରିୟା ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ମହାଦେବ ଦେଶାଇଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ପଚିଶ ବର୍ଷ ଧରି ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଥିଲେ ବାପୁଙ୍କର ଛାଇ । ବା'ଙ୍କର ଭାଷାରେ ବାପୁଙ୍କର ଦୁଇହାତ ଅଚଳ ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁ ଦୁଇ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ବାପୁ ପୁତ୍ରତୁଲ୍ୟ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ମଗନଲାଲ୍ ଓ ମହାଦେବ ଦେଶାଇ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ସହିତ ସେ ପ୍ରାୟ ପଚିଶ ବର୍ଷ କଟାଇଥିଲେ ମଗନଲାଲ ହିସାବରେ ବାପୁଙ୍କ ପୁତୁରା । ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାହୁଏ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ୧୯୦୩ରେ । ୧୯୨୮ରେ ଟାଇଫଡ଼ରେ ମଗନଲାଲଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ବାପୁଙ୍କ କାମରେ ମଗନଲାଲ ଆପଣାଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିଲେ । ବାପୁ ଯେଉଁଠି ରହୁଥିଲେ ସେ ଆଶ୍ରମର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ମଗନଲାଲ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଭୋର ଚାରିଟାରେ ସମୂହ ପ୍ରାର୍ଥନା, ନିୟମିତ ସମୟରେ ସମୂହ ସୂତାକାଟ, ରୋଷେଇବାସ, ଖିଆପିଆ ସବୁକାମରେ ମଗନଲାଲ ଭାଗନେବା ପରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଦୈନିକ ଆଠଘଣ୍ଟା ଦୈହିକ ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ । ମଗନଲାଲଙ୍କ ଝିଅ ରାଧା ବାପାଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ । ବାପାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁବେଳକୁ ସେ ପାଖରେ ନଥିଲେ । କେଇଜଣ ସାଥୀଙ୍କ ସହିତ ବିହାର ଯାଇ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ ।

ବାପୁଙ୍କ ପରି ମହାଦେବ ବାଲ୍ୟବିବାହ କରିଥିଲେ ତେରବର୍ଷ ବୟସରେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାବହେନ୍‌ଙ୍କୁ ସେତେବେଳେ ବାରବର୍ଷ । ବାପୁଙ୍କ ପରି ସେ ଚାଲିବାକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ପନ୍ଦର, ଅଠର ମାଇଲ ଚାଲିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସାଧାରଣ କଥା । କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ନିଜର ଗରିବ ବାପାଙ୍କ ଠାରୁ ମହାଦେବଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ି ନଥିଲା । ସେ ବି.ଏ. ଓ ତା'ପରେ ଆଇନ୍ ପାଶ୍ କଲେ । ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷାରେ ଲେଖାଲେଖି କରୁଥିଲେ । ଆଇନ୍ ପାଶ୍ ପରେ ମହାଦେବ ମହିଳା ଟ୍ରେନିଂ କଲେଜରେ ଚାକିରୀ କରୁଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଚାକିରୀ ଉପରେ ଲକ୍ଷ୍ୟଥାଏ । ସେ ଦେଶାଇଙ୍କର ଜଣେ ଶୁଭେଚ୍ଛୁ ବୈକୁଣ୍ଠ ମେହେଟା ବମ୍ବେ କୋପରେଟିଭ୍ ବ୍ୟାଙ୍କରେ ତାଙ୍କର ଖଣ୍ଡେ ଚାକିରୀ କରିଦେବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି । ଏହା ୧୯୧୫ ଘଟଣା ।

ଏତିକିବେଳେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଫେରି ସାବରମତୀଠାରେ ଆଶ୍ରମ ସ୍ଥାପନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଓ ତାଙ୍କର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ନରହରିଙ୍କର ଜୀବନର ଗତିପଥ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିଦେଲା । ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ କଳ୍ପିତ ଆଶ୍ରମର ନୀତିନିୟମ ପ୍ରକାଶ କରି ସଂଶୋଧନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆହ୍ୱାନ କରିଥାନ୍ତି । ଦେଶାଇ ଓ ନରହରିଙ୍କ ମିଳିତ ଦସ୍ତଖତରେ କିଛି ପ୍ରସ୍ତାବ ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଗଲା । କିଛିଦିନ ପରେ ଗୋଟିଏ ସଭା ସାରି ବାପୁ ଫେରୁଥାନ୍ତି । ଦୁଇ ଯୁବକ ତାଙ୍କୁ ଦେଖାକଲେ । ଅଳ୍ପ ସମୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପରେ ବାପୁ ବିଦାୟ ନିଅନ୍ତେ ମହାଦେବ ପ୍ରଥମେ ପାଟି ଖୋଲିଲେ, ''ନରହରି ! ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଦତଳେ ବସିରହିବାକୁ ମୋର

ମନହେଉଛି ।'' ନରହରି କହିଲେ, ''ଯଦି ଭାଗ୍ୟରେ ଥାଏ ତେବେ ସେହିପରି ହେବ ।'' ନରହରି ପ୍ରଥମେ ଆଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଲେ । ମହାଦେବ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ରଖିଥାନ୍ତି । ବମ୍ବେରେ ଥିବା ସମୟରେ ବାପୁ ମହାଦେବଙ୍କୁ ସବୁଦିନେ ଡକାନ୍ତି । ଦିନେ ବାପୁ କହିଲେ, ''ତମକୁ ବିନା କାରଣରେ ମୁଁ ସବୁଦିନ ଡକାଏ ନାହିଁ। ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଦୁଇବର୍ଷ ହେବ ଜଣେ ଯୁବକ ଖୋଜୁଛି । ମୋତେ ବିଶ୍ୱାସ କର, ମୁଁ ଯେପରି ଯୁବକ ଖୋଜୁଥିଲି ତାକୁ ତମରି ଭିତରେ ପାଇଛି ।''

ବାପୁଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ ଏକଥା ଶୁଣିଲା ପରେ ମହାଦେବ ଅସ୍ଥିର ହେଲେ । କିପରି ଯାଇ ତାଙ୍କ ସେବା କରିବେ ସେ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟାକୁଳ କଲା । ନଭେମ୍ବର ୩ ତାରିଖ ୧୯୧୭ରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁର୍ଗା ବହେନ୍‌ଙ୍କୁ ଧରି ମହାଦେବ ବାପୁଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ବାପୁ ସେତେବେଳକୁ ଚମ୍ପାରଣ ଯିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥାନ୍ତି । ଦୁହେଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଚମ୍ପାରଣ ଚାଲିଲେ । ଫେରିଆସି ବାପାଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଲେ । ଏହା ପରଠାରୁ ଅଗଷ୍ଟ ୧୫, ୧୯୪୨ରେ ମୃତ୍ୟୁ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମହାଦେବ ବାପୁଙ୍କ ପାଖରେ ଛାଇ ପରି ଥିଲେ । ଯେଉଁସବୁ ଦାୟିତ୍ୱ ସେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ତା'ଭିତରେ ୧୯୨୪ରୁ ନବଜୀବନ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦନା ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବା ଅନ୍ୟତମ । ବାପୁଙ୍କର ''ମାଇଁ ଏକ୍ସପେରିମେଣ୍ଟ ଉଇଥ୍ ଟ୍ରୁଥ୍'' ବହିଟିକୁ ସେ ଗୁଜୁରାଟୀରେ ଅନୂଦିତ କରି କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ବାହାର କଲେ । ଲଣ୍ଡନରେ ଗୋଲଟେବୁଲ୍ ବୈଠକ ସମୟରେ ସମ୍ରାଟ ପଞ୍ଚମ ଜର୍ଜଙ୍କୁ ବାପୁ ଭେଟିବାକୁ ଯିବାବେଳେ ସାଥିରେ ଥିଲେ କେବଳ ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ।

ବାପୁ ଓ ମହାଦେବଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତର ଘଟଣା ଓଡ଼ିଶାରେ ଘଟିଥିଲା । ୧୯୩୮ରେ ଗାନ୍ଧୀ ସେବାସଂଘର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ଡେଲାଙ୍ଗରେ ହେଉଥାଏ । କସ୍ତୁରବା, ଦୁର୍ଗାବହେନ୍, ଆଉ ତିନିଜଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ ବାହାରିଲେ । ସାଙ୍ଗରେ ଗଲେ ମହାଦେବ ଦେଶାଇ । ଖବର ପାଇ ବାପୁ କ୍ରୋଧରେ ବସିଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଫେରିବା ପରେ ଦେଶାଇଙ୍କ ଉପରେ ସବୁ କ୍ରୋଧ ଓଜାଡ଼ି ଦେଲେ । ଯେଉଁ ମନ୍ଦିରରେ ହରିଜନ ପ୍ରବେଶ ନିଷେଧ, ସେ ମନ୍ଦିରକୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଦେଶାଇ ଯାଉଥିଲେ କିପରି ? ଆଉ କାହାକୁ ନ ହେଲା ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାଙ୍କୁ ସେ ଏକଥା ବୁଝାଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ? ଭୋରୁ ଦେଶାଇ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଇସାରି ନିଜର ଇସ୍ତଫା ପତ୍ର ବାପୁଙ୍କୁ ଧରାଇଦେଲେ ଓ ଖୁବ୍ କାନ୍ଦିଲେ । ତାହା ପଢ଼ି ବାପୁଙ୍କ କ୍ରୋଧ ଓ ଦୁଃଖର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେଇ କାଗଜ ପଛପଟେ ଲେଖିଲେ - ସକାଳୁ ମତେ କି ଉପହାର ଦେଲ ? ପ୍ରଥମ ଭୁଲ୍‌କୁ ନ ସୁଧାରୁଣୁ ଗୋଟାକ ପରେ ଗୋଟାଏ ଭୁଲ୍ କରୁଛ ! ମୁଁ ତମର ହଜାରେ ଭୁଲ୍ ସହିବି ମାତ୍ର ତମ ବିଚ୍ଛେଦ ସହିପାରିବି ନାହିଁ । ...ତମେ ଯଦି ମତେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଅ, ଭାବୁଛ ପ୍ୟାରେଲାଲ ମୋ ପାଖରେ ରହିବ ? ସୁଶୀଳା ରହିବ ?...

ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ପଚାରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାହୁଏ, ହରିଜନ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପଶନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ଆପଣ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ନ ଯାଆନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଲୋକଙ୍କୁ

ରୋକିବେ କାହିଁକି ? ଏଇଟା ପ୍ରିୟଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଚାପ ପକାଇବା ନୁହଁ ? ମହାତ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ଚଳିବା କେତେ କଷ୍ଟ ସେ କଥା ବା'ଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଯଦି କିଏ ବୁଝିଥାଏ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ମହାଦେବ ଦେଶାଇ । ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ଅନେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟାରେ ଭାଗ ନେଉଥିଲେ । ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ସହଯୋଗୀ ଭାବେ କାମ କରିଥିଲେ । ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କୀୟ କାଗଜପତ୍ର ସେ ଇଂରେଜ ଅଫିସର ବ୍ରୁମ୍ ଫିଲ୍ଡ଼ ଓ ମାକ୍ସୱେଲଙ୍କ ପାଖରେ ଏପରି ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ ଯେ ଦୁହିଁଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ହୋଇଗଲା । ମହାଦେବଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଏତେ ମିଠା ଓ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଏପରି ନମ୍ର ଓ ଆନ୍ତରିକ ଯେ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ନ ପାଇବା ଅସମ୍ଭବ ପ୍ରାୟ ବିଷୟ ଥିଲା । ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ନେତା ମୋତିଲାଲ ଓ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇଗଲେ । କବିଗୁରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ସେ ଥିଲେ ବଡ଼ ପ୍ରିୟ ।

ବାପୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦର ପଡ଼ିଆରେ ମହାଦେବଙ୍କ ଶବ ଦାହ କରାଗଲା । ବାପୁ ଦାହ ସ୍ଥାନରେ ନିଜ ହାତରେ ପଥର ପୋତି କାଦୁଅ ଲେପ ଦେଲେ । ମିରାବେନ୍ ସବା ଉପରେ 'ଓଁ' ଲେଖିଲେ ଓ ତା' ତଳକୁ କ୍ରସ୍ ଚିହ୍ନ ଆଙ୍କିଦେଲେ । ସେଇ କ୍ରସ୍ ଚିହ୍ନ ଉପରେ ବାପୁ ସବୁଦିନ ଫୁଲ ଚଢ଼ାନ୍ତି । ମିରାବେନ୍ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ବୟସ ବଢ଼ିବା ସହିତ ବାପୁ କ୍ରସ୍ ଚିହ୍ନକୁ ଚରମ ବଳିଦାନର ସଙ୍କେତ ଭାବେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ମହାଦେବଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଖକୁ ବାପୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କରିଥିଲେ - ମହାଦେବ ହଠାତ୍ ଚାଲିଗଲେ । ଯିବାର କୌଣସି ସୂଚନା ଦେଲେ ନାହିଁ । ରାତିରେ ଭଲ ଭାବେ ଶୋଇଲେ । ଜଳଖିଆ ଖାଇଲେ । ମୋ ସହିତ ଚାଲିଲେ । ସୁଶୀଳା ଓ ଜେଲ ଡାକ୍ତର ସେମାନଙ୍କର ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ଥିଲା... । ସୁଶୀଳା ଓ ମୁଁ ଗୀତା ପାଠ କରୁଛୁ । ମହାଦେବ ଜଣେ ଯୋଗୀ ଓ ଦେଶପ୍ରେମୀର ମୃତ୍ୟୁ ଲଭିଲେ । ତେଣୁ କେହି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶୋକ କରିବ ନାହିଁ । ଏପରି ମହାନ୍ ମୃତ୍ୟୁ ପାଇଁ କେବଳ ଆନନ୍ଦ କରିବାର କଥା... ।

ମହାଦେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ବାପୁ କହିଥିଲେ, "ସେ ନିଜକୁ ଶୂନରେ ପରିଣତ କରିଥିଲେ ।" ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜର ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଲୋପ କରି ଗୁରୁଙ୍କ ମନ ଅନୁସାରେ କାମ କରୁଥିଲେ । ଏ କଥା ସତ ଯେ ମହାଦେବଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭିଳାଷ କିଛି ନଥିଲା । ବାପୁଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଠିକ୍ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବାର ପ୍ରେରଣା ସେ ଅନ୍ତରରୁ ପାଉଥିଲେ । ତେବେ ସବୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନୁହଁ ! ବାପୁଙ୍କର ଯେଉଁ କର୍ମଯୋଜନା ଦେଶାଇଙ୍କୁ ଖଟ୍‌କା ଲାଗୁଥିଲା, ତାକୁ ସେ ବାପୁଙ୍କୁ ବେଳକାଳ ଦେଖି ବୁଝାଉଥିଲେ । ଆଶ୍ରମରେ ବେଳେବେଳେ ବାପୁ 'ବିନା ମେଘେ ବ୍ରଜପାତ' ଭଳି କାଣ୍ଡ ଘଟାଉଥିଲେ ଓ ଦେଶାଇ ତା'ର ସମାଧାନ କରୁଥିଲେ । ୧୯୪୦ ବେଳର ଘଟଣା । ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଚିଠି ଖଣ୍ଡେ ଦେଇଥିଲା । ସେ ତାକୁ ପଢ଼ି ସାରିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ପରେ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସେ ଚିଠି ପାଖରେ କଲମଟିଏ ଥିଲା । ତାହା ମଧ ଗାଏବ୍ ! ବାପୁ ଅସମ୍ଭାଳ

ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଆଶ୍ରମ ପଡ଼ିଲା ଉଠିଲା । କିଛି ସମୟ ପରେ ଚିଠିଟିକୁ ଚିରା ଅବସ୍ଥାରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଘୋଷଣା କଲେ, ''ଦୋଷୀ ଆମରି ଭିତରେ ଅଛି । ସେ ଯଦି ଶୁକ୍ରବାର ସୁଦ୍ଧା ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର ନ କରେ ତେବେ ଅନଶନ କରିବି ।'' ସାଧାରଣ ପଢ଼ା ସରିଥିବା ଚିଠିଟିଏ । ସେଇଟା ହଜିଗଲା ବା କିଏ ଚିରିଦେଲା । ସତେ ଯେପରି ଜଣେ ନାଜୀ କେତେଜଣ ଇହୁଦୀଙ୍କୁ ଚିରି ପକାଇଲେ, ବାପୁ ସେଇଭଳି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଦୋଷୀର ସନ୍ଧାନ ନେବାକୁ ମହାଦେବଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମିଳିଲା । ବିଚରା ଦେଶାଇ ! କେତୈଥର ବାପୁଙ୍କୁ ଏଇଭଳି ଭୂତ ସବାର ହୋଇଥିବା ପରିସ୍ଥିତିର ମୁକାବିଲା କରିବାକୁ ନ ହୋଇଛି ! ଶୁକ୍ରବାର ଯାଏ ତ ସମୟ ଦେଲ, ଦେଶାଇଙ୍କୁ ତ ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଲ, ତଥାପି ସମ୍ଭାଳି ରହିପାରିଲ ନାହିଁ ! ଦିନେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ବାପୁ ଆଶ୍ରମର ଜଣେ ମୁସଲମାନ ମହିଳାଙ୍କୁ ରୁଷ୍ଟ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, ''ମୋର ତତେ ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି । ତୁ ମାନି ଯାଉନୁ କାହିଁକି ?'' ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ''ମୁଁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ । ଆଲ୍ଲା ମୋର ସାକ୍ଷୀ ।'' ତା'ପରେ ଏହି ଆଶ୍ରମବାସିନୀ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ବାପୁଙ୍କ ଦୁଃଶ୍ଚିନ୍ତା ବଢ଼ିଲା । ସେ ଅନଶନକାରିଣୀଙ୍କର ବହୁ ଯତ୍ନ, ହେପାଜତ୍ କଲେ ।

ବାପୁ ଅନଶନ କରିବା ଜିଦ୍‌ରେ ଅଟଳ ରହିଲେ । ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ! ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ନାନା ଦିଗରୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ବାପୁଙ୍କର ଅନଶନ ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବୁଝାଉଥାନ୍ତି । ଯାହାହେଉ ବାପୁ ବୁଝିଲେ । ଦୁଇଘଣ୍ଟା ପରେ ତାଙ୍କର ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ ହେଲା । ଏଇଟି ତାଙ୍କର ସଂକ୍ଷିପ୍ତତମ ଅନଶନ !

ପୃଥିବୀ ଏକ ମହାଯୁଦ୍ଧ କବଳରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଚାପ ବାପୁଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧକାଳରେ ବାପୁ ଏପରି କେତେକ ଅବାଗିଆ ଘୋଷଣା କରିବସିଲେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ମହାଦେବ ବିଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ତାଙ୍କର ''ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ରିଟିଶ ଲୋକଙ୍କୁ ନିବେଦନ'' ଲେଖାଟି ଅନ୍ୟତମ । ଏହି ଲେଖାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଇଂରେଜ ତା'ର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଥୋଇଦେଇ ଯୁଦ୍ଧ ପରିତ୍ୟାଗ କରୁ । ହିଟଲର୍ ଯାହା କରିବାକୁ, ନେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ତାହା କରିଯାଆନ୍ତୁ ବା ନେଇଯାଆନ୍ତୁ । ହିଟଲର୍ ଓ ମୁସୋଲିନୀ ଇଂଲଣ୍ଡର ସବୁ ଅଧିକାର କରନ୍ତୁ । ଇଂରେଜମାନେ ବାଧା ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ସବୁ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ସିନା ନେଇଯିବେ କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମା ଓ ମନ ନେଇପାରିବେ ନାହିଁ ।

ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ରଚନା ସବୁ ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ପଢ଼ିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଜରିଆରେ ପରମହଂସ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜାଣିଥିଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମହାଦେବଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦିଗଟି ଥିଲା ଉର୍ବର । ସେଇ କାରଣରୁ ବାପୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଥମ ଦେଖାରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ । କେବଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମଣିଷ ଆପଣାକୁ ଶୂନ କରିପାରେ । ବାପୁ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତ, ପଚାଶ ବର୍ଷର ଆୟୁଷ ଭିତରେ ମହାଦେବ ଶହେ ବର୍ଷର କାମ କରିଛନ୍ତି । ତା'ଭିତରେ ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ବାପୁଙ୍କ ସହିତ କଟାଇଥିବା ସମୟକୁ ସେ କୋଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡ ଡାଏରୀରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକ ମୂଲ୍ୟ ଅକଳନୀୟ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ

ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟାର କିଛି ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବା ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଲେଖାସବୁ ସେ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ ।

ବାପୁ ପ୍ରତିଦିନ ମହାଦେବଙ୍କ ସମାଧି ପାଖକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଥରେ ସାଙ୍ଗରେ ଥିବା କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ମହାଦେବଙ୍କ ଜୀବନ ଥିଲା ଏକ ଭକ୍ତିର କବିତା । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗମାନେ ମହାଦେବଙ୍କ ସମାଧି ପାଖରେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ପାଠ କରିବା ସମୀଚୀନ ହେବ । ଆଉଥରେ କହିଥିଲେ, ମହାଦେବ ସିନା ମୋର ଶିଷ୍ୟ ହୋଇ ଆସିଲେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ମୋର ଗୁରୁ ହେଲେ । ''ତାଙ୍କ କଥା ସ୍ମରଣ ରଖି ତାଙ୍କରି ପ୍ରଦର୍ଶିତ ମାର୍ଗରେ ଚାଲିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ପାଇବାକୁ ମୁଁ ମହାଦେବଙ୍କ ସମାଧି ପାଖକୁ ଯାଏ ।''

◆◆◆

ପତ୍ନୀ ବିୟୋଗ

ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଏ କ୍ଷତ ନ ପୂରୁଣୁ ୧୯୪୪ ଫେବୃଆରୀରେ ବା' ଚାଲିଗଲେ । ସେଇ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ । ଦେଶାଇ ଓ ବା'ଙ୍କର ଦେହତ୍ୟାଗ ମଧ୍ୟରେ ଦେଢ଼ବର୍ଷ ବ୍ୟବଧାନ । ଏଇ ଦେଢ଼ବର୍ଷ ଭିତରେ ବାପୁ ଜେଲ୍‌ରେ ୨୧ଦିନ ଅନଶନ କରିଛନ୍ତି ଓ ଦେଶରେ ନାନା କଥା ଘଟିଛି । ସେ ସବୁ ପର ଅଧ୍ୟାୟକୁ ରଖି ଦେଶାଇଙ୍କ ପରେ ବା'ଙ୍କର ପରଲୋକ ଗମନ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ଲାଗିଲା । ଦେଶାଇ ଓ ବା'ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତଫାତ୍ ଦେଶାଇ କୌଣସି ନୋଟିସ୍ ନ ଦେଇ ପଳେଇ ଗଲେ । ବା' ନୋଟିସ୍ ଦେଇକରି ଗଲେ । ବା'ଙ୍କୁ ସାଂଘାତିକ ବ୍ରୋଙ୍କାଇଟିସ୍ ଧରିଲା । ଡିସେମ୍ବର ୧୯୪୩ରେ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା ସୁଶୀଳା ନାୟାର ଓ ଜଣେ ଇଂରେଜ ଡାକ୍ତର ଡକ୍ଟର ଗାଇଲ୍‌ଡର କରିଥିଲେ । କିଛିଦିନ ପରେ ବା' ଚାହିଁବା ମୁତାବକ ଚିକିତ୍ସା ଦାୟିତ୍ୱ ଜଣେ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନୀ ଡକ୍ଟର ଦିନେଶ ମେହେଟାଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରାଗଲା । ସେ ବାପୁଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସା କରନ୍ତି । ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସକ କିଛିଦିନ ଚେଷ୍ଟା କରି ସଫଳତାର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖିଲେ ନାହିଁ । ପୁଣି ଥରେ ଏଲୋପାଥିକ୍ ଡାକ୍ତରମାନେ ରୋଗିଣୀଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଲେ । ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦକୁ ଯାଇ ପୁଅ ନାତିମାନେ ବା'ଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ଅନୁମତି ପାଇଲେ ।

ସେତେବେଳେ ପେନ୍‌ସିଲିନ୍ ଭାରତବର୍ଷକୁ ନୂଆ କରି ଆସିଥାଏ । କଲିକତାରୁ ପେନ୍‌ସିଲିନ୍ ବା'ଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆସିଲା । ମା'ଙ୍କୁ ପେନ୍‌ସିଲିନ୍ ଦେବାପାଇଁ ଦେବଦାସ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ବହୁତ ଯୁକ୍ତିକଲେ । ମାତ୍ର ବାପୁ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । କହିଲେ ଶେଷ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କୁ ଫୋଡ଼ାଫୋଡ଼ି କରିବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ । ପୁଅକୁ ବୁଝାଇଲେ,

''ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ରଖୁନ୍ତୁ କାହିଁକି ? ଯଦି ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥାଏ ତେବେ ସେ ଭଲ ହୋଇଯିବ । ନତୁବା ଚାଲିଯିବ ।'' ବାପୁଙ୍କ ଯିଦ୍ କଥା ବା' ତାଙ୍କ ସହିତ ଦୀର୍ଘକାଳ ଚଳି ଭଲଭାବେ ବୁଝିଥିଲେ । ଥରେ ୟେରବାଡ଼ା ଜେଲ୍‌ରେ ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ବା'ଙ୍କ ପାଖରେ ଅଭିଯୋଗ କଲେ ଯେ ବାପୁ ଭଲଭାବେ ଖିଆପିଆ କରୁନାହାନ୍ତି । ବା' ତାଙ୍କର ଖଣ୍ଡିଆ ଇଂରେଜୀରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ,'Yes, I know my husband. He always mischief.'

୧୯୪୨ 'ମେ ମାସରେ ଲୁଇ ଫିଶର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ସପ୍ତାହେ ସେବାଗ୍ରାମ ଆଶ୍ରମରେ କଟାଇଥିଲେ । ବିଜୁଳୀବତୀ ନାହିଁ, ଆଧୁନିକ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ । ଖରାଦିନ, ପ୍ରବଳ ଗରମ । ସବୁ ଅସୁବିଧା ଭିତରେ ବାପୁଙ୍କ ସ୍ନେହ ଫିଶରଙ୍କୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ରଖିଥାଏ । ଥରେ ଫିଶର କହିଲେ ''ବାପୁ ! ଆରଥର ମୁଁ ଆସିବା ବେଳକୁ ଆପଣ ଦିଲ୍ଲୀ ବଡ଼ଲାଟ କୋଠିରେ ଥିବେ କିମ୍ବା ସେବାଗ୍ରାମକୁ ବିଜୁଳୀ ଆଣିଥିବେ ।'' ବାପୁ ହସିକରି ଉତ୍ତର ଦେଲେ,''ଆଚ୍ଛା !'' ଫିଶର ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସପ୍ତାହେ ରହଣି କାଳରେ ବାପୁ ଓ ବା' ପରସ୍ପର ସହିତ ପଦେ ହେଲେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାର ସେ ଶୁଣିନାହାନ୍ତି । ବାପୁ ଖାଇବସିବା ବେଳେ ବା' ପଙ୍ଖା କରନ୍ତି । ଦୁହେଁ କିଛି ସମୟ ଏକାଠି ବସନ୍ତି । ମାତ୍ର କଥାବାର୍ତ୍ତା ନଥାଏ । କଥାବାର୍ତ୍ତାର ଆବଶ୍ୟକତା ଆଉ ନଥାଏ ।

ବାପୁଙ୍କ ପରି ବା' ମଧ୍ୟ ମହାଦେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ବଡ଼ ଧକ୍କା ପାଇଲେ । ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଧର୍ମକର୍ମରେ ଅଧିକ ମନ ଦେଲେ । ତାଙ୍କର ଛୋଟ ବାଳଗୋପାଳ ମୂର୍ତ୍ତି ସାମନାରେ ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ବସି ରହନ୍ତି । ଦେଶାଇଙ୍କ ସମାଧି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଆଉ ଏକ ପବିତ୍ର ପୀଠ ହେଲା । ଅନେକ ସମୟରେ ବା'ଙ୍କ ମନକୁ ଆସୁଥାଏ ଯେ ବାପୁଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ହେବାରୁ ମହାଦେବ ଜେଲ୍ ଆସିଲେ ଓ ସେଇଠି ମଲେ । ଥରେ ସୁଶୀଳା ନାୟାରଙ୍କୁ ସେ ଏହିକଥା କହିଲେ । ସୁଶୀଳା ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ ଯେ ମାତୃଭୂମିର ସେବା କରି ଦେଶାଇ ପ୍ରାଣ ଦେଇଛନ୍ତି । ମୃତ୍ୟୁ ତାଙ୍କର ମହିମା ବଢ଼ାଇଛି । ମାତ୍ର ବା'ଙ୍କ ମନ ଏପରି କଥାରେ ମାନୁ ନଥାଏ ।

ଜେଲ୍‌ରେ ସିନା ବାପୁ ଲେଖନ୍ତି, ପଢ଼ନ୍ତି, ଚିଠି ଦିଅନ୍ତି, କେତେକଙ୍କୁ ଭେଟନ୍ତି କିନ୍ତୁ ବା'ଙ୍କର କିଛି କାମ ନାହିଁ । ଜେଲ୍ ଜୀବନ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଚିଟା ଲାଗୁଥାଏ । ଆଶ୍ରମର ପିଲା ଓ ରୋଷେଇଘରକୁ ସେ ଝୁରି ହେଉଥାନ୍ତି । ସେଇ ବୟସରେ ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ପଢ଼ାନ୍ତି ମାତ୍ର ସେଥିରେ ତାଙ୍କ ମନ ଲାଗିଲେ ତ ? ରୋଷେଇ କରି ପିଲାଙ୍କ ଯତ୍ନ ନେଇ ସମୟ ବଳିଲେ ଟିକିଏ ପଢ଼ିଲେ ହୁଏତ ତାଙ୍କର ମନ ଲାଗନ୍ତା । ବାପୁ ଦେଶର ସବୁ ରାଜ୍ୟର ନାମ ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ସହର ନାମ ବା'ଙ୍କୁ ଶିଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ବା' ସବୁ ଗୋଳିଆଗୋଳି କରିଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି କମ୍ ବୋଲି ନୁହେଁ, ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନଥାଏ ।

ବା'ଙ୍କ ଚେଷ୍ଟା ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ନାତୁଣୀ ମନୁବେନ୍ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହିବାକୁ ଅନୁମତି ପାଇ ଆସିଲେ । ଏହି ନାତୁଣୀଟି ଉଭୟ ବାପୁ ଓ ବା'ଙ୍କର ଖୁବ୍ ପ୍ରିୟ ।

ବା' ତାଙ୍କୁ ରୋଷେଇକାମ ଓ ବାପୁଙ୍କର କେତେବେଳେ କ'ଣ ଦରକାର ସବୁ ଟିକିନିଖି କରି ଶିଖାଇ ଥାଆନ୍ତି । ସତେ କି ଜାଣିଥାନ୍ତି ଯେ ସେ ବେଶୀଦିନ ଆଉ ବାପୁଙ୍କ ପାଖରେ ରହିବେ ନାହିଁ । ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦକୁ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୯୪୩ରେ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ମନୁବେନ୍ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ବୟସର କିଶୋରୀ । ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଭାଗ ନେଇଥିବାରୁ ମନୁବେନ୍‌ଙ୍କୁ ବର୍ଷେ ଜେଲଦଣ୍ଡ ହୋଇଥାଏ । ସେ ଅନ୍ୟ ଜେଲ୍‌ରେ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦକୁ ନେଇ ଆସିବାକୁ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିବାକୁ ବା କହୁଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ବାପୁ ଶୁଣୁ ନଥାନ୍ତି । ବା' ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଦେଖାଚାହାଁ କରିବା ପାଇଁ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ମନୁବେନ୍‌ଙ୍କୁ ନାଗପୁର ଜେଲ୍‌ରୁ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦକୁ ନେଇ ଆସିଲେ । ମନୁବେନ୍‌ଙ୍କୁ ଦେଖି ବା'ଙ୍କୁ ଉଶ୍ୱାସ ଲାଗିଲା । ଏହାପରେ ସେ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ବ୍ୟାଡ୍‌ମିଣ୍ଟନ୍ ଖେଳିଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କର କକ୍ ଦୈବାତ୍ କେତେବେଳେ ନେଟ୍ ଉପରେ ଯାଉଥାଏ । ଏଇଟା ନ ହେବାରୁ ପିଙ୍ଗପଙ୍ଗରେ ହାତ ଦେଲେ । ସେଠି ମଧ ସେଇ ନେଟ୍ ତାଙ୍କୁ ହଇରାଣ କଲା । ଶେଷରେ ମନୁବେନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ କ୍ୟାରମ୍ ଖେଳିଲେ । ଭଲ ଲାଗିଲା । ତେବେ ଖେଳରେ ନାତୁଣୀକୁ ପାରିବା କଷ୍ଟ । ଜିତିବା ପାଇଁ ବା' ଅଧଘଣ୍ଟା ଲେଖାଁ ଅଧିକା ଅଭ୍ୟାସ କଲେ । ଅଧିକ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ପଡ଼ିବାରୁ କ୍ୟାରମ୍ ବୋର୍ଡ଼ ତାଙ୍କ କକ୍ଷକୁ ଗଲା ।

ଖରାଦିନ ଆସିଯିବାରୁ ବା'ଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରେ ଦ୍ରୁତ ଅବନତି ଦେଖାଗଲା । ସେ ଆଉ ଲମ୍ବା ହୋଇ ଶୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ବିଛଣା ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଟେବୁଲ୍ ପକାଇ ତା' ଉପରେ ଭରା ଦେଇ ବା' ଶୁଅନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ବାପୁ ଟେବୁଲ୍‌ଟିକୁ ହାତଛଡ଼ା କରି ନାହାନ୍ତି । ସେଇ ଟେବୁଲ୍ ଉପରେ ଥାଳି ରଖି ଖାଆନ୍ତି ।

ପୂର୍ବରୁ ବା' ଅନେକଥର ହୃଦ୍‌ରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏଥର ତାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଡାକ୍ତରମାନେ ଆତଙ୍କିତ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ଯନ୍ତ୍ରଣା ବଢ଼ିଲା । ବା' ପୁଅମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ଏ ଅନୁମତି ପାଇବାକୁ ବିଳମ୍ବ ହେଲା । ଚାରିପୁଅଙ୍କ ଭିତରୁ ମଣିଲାଲ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଥାଆନ୍ତି । ହରିଲାଲ ମାତାଲ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ଥରକ ପରେ ଆଉ ଜେଲ୍ ଭିତରକୁ ଆସିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତେ ଅନୁରୋଧ ମିଳିଲା, ମାତ୍ର ସେତେବେଳକୁ ହରିଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ଖୋଜି ପାଇବା କଷ୍ଟକର । ବା' ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ ହରିଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ଝୁରୁଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ ଅନେକ ଖୋଜାଖୋଜି ପରେ ତାଙ୍କର ସନ୍ଧାନ ମିଳିଲା ଓ ସେ ମାଆଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ । ଏଥର ମଧ ମଦ ପିଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ବା' ମୁଣ୍ଡ କୋଡ଼ିଲେ । ସେ ଦିନ ୧୯୪୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଫେବୃଆରୀ ୨୦ ତାରିଖ । ଏହାଥିଲା ହରିଲାଲଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଶେଷ ସାକ୍ଷାତ ।

ସେଇ ଫେବୃଆରୀ ୧୯୪୪ରେ ବା' ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ବାପୁ ଭିତରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡୁଥାନ୍ତି, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ନିୟମିତ କାମ ଅବ୍ୟାହତ ଥାଏ । ପଢୁଥାନ୍ତି, ଲେଖୁଥାନ୍ତି, ଭ୍ରମଣରେ ଯାଉଥାନ୍ତି । ବା' ଦୀର୍ଘକାଳ ତାଙ୍କ କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ଶୁଅନ୍ତି । ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ବାପୁ ବୁଲି ବାହାରିଥାନ୍ତି । ଦେବଦାସ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ପାଟିରେ

ଡାକିଲେ । ବାପୁ ତରବରରେ ବା'ଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବା' ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଥାନ୍ତି । ବାପୁ ପଚାରିଲେ,"କ'ଣ ହେଲା ? କେମିତି ଲାଗୁଛି ?" ବା' କହିଲେ, "ଜାଣିପାରୁନି ।" ତା'ପରେ କହିଲେ,"ମୁଁ ଯାଉଛି । ମୁଁ ଯିବା ପରେ କେହି କାନ୍ଦିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଶାନ୍ତିରେ ଯାଉଛି । ଏତିକି କହି ବାପୁଙ୍କ ବାହୁ ଉପରେ ଢଳି ପଡ଼ି ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କଲେ ।

ବାପୁ ଓ ବା'ଙ୍କର ତେଷଠି ବର୍ଷର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ ନାନା ଉତ୍‌ଥାନ୍ ପତନ ଭିତରେ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମର ଚରମ ସୀମାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି । ଏଥିପାଇଁ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟେ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ । 'ବା' ପାଠ ପଢ଼ି ନଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧିମତୀ । ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସେ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉଥିଲେ କହିବା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ, ଖୁବ୍ ସମ୍ଭାଳି ମଧ ଥିଲେ । କଥା ନାହିଁ ବାର୍ତ୍ତା ନାହିଁ, ଦିନେ ସକାଳୁ ଉଠି ଅନଶନ କରିବେ ବୋଲି ବାପୁ ଘୋଷଣା କରିଦିଅନ୍ତି । ଆମେ ଭାବୁ ଅନଶନ କରିବାକୁ ବୋଧେ ତାଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ହେଉ ନଥିଲା । କି ପିଲାଳିଆ ଭାବନା ! ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପାଞ୍ଚଦିନ, ସାତଦିନ. ଏକୋଇଶ ଦିନ ଅନଶନ ସହ୍ୟ କରିବା ସହଜ ? ବା'ଙ୍କର ରସିକତା ମଧ କମ୍ ନଥିଲା । ସେ କହିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ କଣ୍ଟା ଚାମଚରେ ଖାଇଶିଖିବା, ମୋଜା ଯୋତା ପିନ୍ଧିବା ଓ ସ୍କାର୍ଟ ଲେଡ଼ି ପରି ଶାଢ଼ି ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ ତାଗିଦ୍ କରାଗଲା (ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯିବା ପୂର୍ବରୁ) ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚିବାର କିଛିଦିନ ପରେ ଏ ସବୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଏମିତି ଅରୁଆ, ଉଷୁନା କରି ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଦୁଇତିନି ବର୍ଷ ପରେ ମୋଟା ଖଦଡ଼ ଶାଢ଼ି ପିନ୍ଧିବାକୁ କଡ଼ା ହୁକୁମ ମିଳିଲା । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ ଏସବୁ ସହିବାକୁ ହୁଏ ବୋଲି ବା' ଭଲଭାବେ ବୁଝିଥିବେ । ଏବଂ ସେଇଭଳି ସହନଶକ୍ତି, ବୁଝାମଣା ଦେଇ ବିଧାତା ତାଙ୍କୁ ପୃଥିବୀକୁ ପଠାଇଥିଲା ।

"ଜନ୍ମ ପରେ ଜନ୍ମ ଯଦି ଜଣେ ସହଧର୍ମିଣୀ ବାଛିବାର ସୁଯୋଗ ମତେ ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ମୁଁ ବା'ଙ୍କୁ ବାଛିବି, କେବଳ ବା'ଙ୍କୁ" । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ତିନିବର୍ଷ ପରେ ଏହାର କାରଣ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ବାପୁ କହିଲେ,"ମୋର ସମସ୍ତ ଶପଥକୁ କଡ଼ାକଡ଼ି ଭାବେ ପାଳନ କରିବାରେ ମୋତେ ସର୍ବଦା ଜାଗ୍ରତ କରି ରଖିବା ଦିଗରେ ସେଇ ଅପାଠୋଇ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ରହିଛି । ସେ ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ବୈଷ୍ଣବୀ ଥିଲେ ଓ ସବୁ ଓଷାବ୍ରତ ନିୟମିତ ପାଳନ କରୁଥିଲେ... ସେଇ ହରିଜନ ଝିଅଟିକୁ (ଯାହାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଧର୍ମଝିଅ କରିଥିଲେ) ବା ନିଜ ନାତିନାତୁଣୀ ପରି ଭଲ ପାଇଲେ । ୧୯୪୩ର ଅନଶନ ବେଳେ ମୁଁ ମୃତ୍ୟୁର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ବା'ଦିନେ କାନ୍ଦି ନାହାନ୍ତି ବା ସାହସ ହରାଇ ନାହାନ୍ତି । ବରଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସାହସ ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ମୁଁ ଆଜି ମଧ ପରିଷ୍କାର ଭାବେ ଦେଖିପାରୁଛି ।

ଦେଶାଇଙ୍କର ସମାଧି ପାଖରେ ବା'ଙ୍କର ଶେଷକୃତ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ବାପୁ ଭାବିଲେ, ପ୍ରଥମେ ଦେଶାଇ ଗଲେ, ତା'ପରେ ବା' ଏହାପରେ ବୋଧେ ତାଙ୍କ ପାଳି । ବା'ଙ୍କ ବିନା ସେ କ'ଣ ବଞ୍ଚିପାରିବେ ?

ବା'ଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁବେଳକୁ ଜଣେ ନୂଆ ଭାଇସ୍‌ରାୟ ଲର୍ଡ଼ ୱାଭେଲ୍ ଭାରତବର୍ଷରେ

ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଭଲ ବ୍ୟବହାର କଲେ । ବାପୁଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଭିତରେ ସେ ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋଙ୍କ ପରି ରୁକ୍ଷ ଓ ଏକଦିଗଦର୍ଶୀ ଭାଇସ୍‌ରାୟ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ବା'ଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି ନୂଆ ବଡ଼ଲାଟ ୱାଭେଲ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ,"ଏ ଦୁଃଖ ବେଳରେ ଆପଣ ମୋର ଓ ମୋ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଗଭୀର ସହାନୁଭୂତି ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଏତେବର୍ଷ କାଳ ଏକାଠି ରହିବା ଫଳରେ ମିସେସ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିୟୋଗ ଆପଣଙ୍କୁ ଖୁବ୍ କଷ୍ଟଦାୟକ ମନେ ହେଉଥିବ ।"

ଏଇ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଚିଠିଟି ବାପୁଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲା ଓ ୱାଭେଲଙ୍କୁ ଉତ୍ତରଦେଇ ସେ ଲେଖିଲେ,"ତାଙ୍କରି ପାଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁକୁ ସ୍ୱାଗତ କଲି । କାରଣ ସେ ଯେଉଁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାଉଥିଲେ ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଲେ ।" ୱାଭେଲ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କେବେ ଦେଖା ହୋଇ ନଥିଲା । ତଥାପି ଜଣେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ,"ତାଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦ ମୁଁ ଯେତେ ଅନୁଭବ କରିବି ବୋଲି ଭାବିଥିଲି ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଆମେ ଦୁହେଁ ଏକ ସାଧାରଣ ଦମ୍ପତି ନଥିଲୁ । ମତେ ୩୭ ବର୍ଷ ବୟସ ପରଠାରୁ ଆମ ଭିତରେ କୌଣସି ଦୈହିକ ସମ୍ପର୍କ ନଥିଲା । ଫଳରେ ଆମେମାନେ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଗଲୁ । ଆଉ ଦୁଇଟି ସତ୍ତା ହୋଇ ରହିଲୁ ନାହିଁ । ଫଳ ଏଇୟା ହେଲା ଯେ ସେ ହିଁ ମୋର ଉନ୍ନତଭାଗ (better half) ହୋଇ ଉଠିଲେ ।

ବା' ଯିବାର ଛଅ ସପ୍ତାହ ପରେ ବାପୁ ଭୟଙ୍କର ମେଲେରିଆରେ ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କର ତାପମାତ୍ରା ୧୦୫ ଡିଗ୍ରୀ ହୋଇଗଲା । ସେ ବିଲିବିଲେଇଲେ । ପ୍ରଥମେ ଭାବିଥିଲେ ଫଳରସ, ଖାଦ୍ୟ ସଂଯମ ଓ ଉପବାସ ଦ୍ୱାରା ସେ ମେଲେରିଆ ଭଲ କରିଦେବେ । ଦୁଇଦିନ ଚେଷ୍ଟାରେ କିଛି ଲାଭ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ କୁଇନାଇନ୍ ଖାଇବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । ଦୁଇଦିନ ଧରି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ କୁଇନାଇନ୍ ଦିଆଗଲା । ମେଲେରିଆ ପୂରା ଛାଡ଼ିଗଲା । କିଛିଦିନ ପରେ ଡାକ୍ତରମାନେ ପରୀକ୍ଷା କରି ଜାଣିଲେ ଯେ ସେ ଏନିମିକ୍ ହୋଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ରକ୍ତଚାପ ବହୁତ କମି ଯାଇଛି । ବାପୁଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟାବସ୍ଥା ଦେଖି ଡାକ୍ତରମାନେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହେଲେ । ତାଙ୍କୁ ଜେଲରୁ ମୁକ୍ତକରିବା ପାଇଁ ସାରା ଦେଶରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ।

◆◆◆

ଶେଷ ଜେଲ ଦଣ୍ଡ

ବାପୁଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଲୋକମାନେ ପ୍ରବଳ ଦାବୀ କରୁଥିବା ଖବର ସେ ରଖୁ ନ ଥିଲେ । ଲୋକଙ୍କର ଦାବୀ ଥିଲା - ବାପୁଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କର କିମ୍ବା ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରୁ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ନିଅ । କାରଣ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ଓ ବା'ଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଇଛି । ସେଠାରେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୁହିଁଙ୍କ ସ୍ମୃତି ତାଙ୍କୁ ଅହରହ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିବ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ କାରଣରୁ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦକୁ ଆସିବା ଦିନୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସ୍ୱସ୍ତି ବୋଧ କରୁଥିଲେ । ସାଧାରଣ କଏଦୀ ପରି ସେ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଭୋଗିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ପ୍ରାସାଦରେ ରହି ନୁହେଁ । ଏତେ ବଡ଼ ପ୍ରାସାଦରେ ଅଳ୍ପ କେଇଜଣ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ରଖିବାକୁ ସରକାର ଯେତେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ଗରିବ ଲୋକଙ୍କ କରରୁ ଆସୁଛି । ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ତାଙ୍କର ସାଥୀ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ରଖିବା ପାଇଁ ସରକାର ମାସକୁ କେତେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଥିଲା । ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ ଗୃହମନ୍ତ୍ରୀ କହିଲେ ଯେ ଏଥିପାଇଁ ମାସକୁ ୫୫୦ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ତଥ୍ୟକୁ ଚାଲେଞ୍ଜ କରି ଗୃହ ବିଭାଗର ଅତିରିକ୍ତ ସଚିବଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଲେ । ଏହି ଚିଠରେ ପୂର୍ବରୁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠିରେ ସୂଚନା ଦେଇ କହିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଜେଲ୍‌କୁ ନିଆଯାଉ ବୋଲି ସେ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ - ଏହି ବିରାଟ ପ୍ରାସାଦର ଭଡ଼ା ଯାହାର ଅଳ୍ପ ଅଂଶ ଆମେ ଅଧିକାର କରିଛୁ ଓ ବିରାଟ ପ୍ରାସାଦକୁ ଜଗିରଖିଥିବା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ପୋଲିସ୍ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଖର୍ଚ୍ଚ ହିସାବକୁ ନେଲେ ମାସିକ ଖର୍ଚ୍ଚ ୫୫୦ ଟଙ୍କାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ହେବ ।

ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦକୁ ସରକାର ଲିଜ୍‌ରେ ନେଇଥିଲେ । ଲିଜ୍ କାଳ ୧୯୪୪ ଏପ୍ରିଲ୍ ମାସ ଶେଷରେ ସରୁଥାଏ । କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅତିରିକ୍ତ ଶାସନ ସଚିବଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ମାର୍ଚ୍ଚ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହର ଘଟଣା । ଏହାପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅହମଦନଗର ଜେଲକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର କରିବା ପାଇଁ ସରକାର ଚିନ୍ତା କରୁଥାଏ । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତିର ଅନେକ ସଦସ୍ୟ ଅହମଦନଗର ଜେଲ୍‌ରେ ଥାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ସେଠି ରହିଲେ ସମସ୍ତେ ମିଶି ମନ୍ତ୍ରଣା କରିବେ ଆଶଙ୍କା କରି ସରକାର ପ୍ରଥମରୁ ତାଙ୍କୁ ଅହମଦନଗର ଜେଲରେ ରଖି ନ ଥାଏ । ତେବେ ପତ୍ନୀ ଓ ପୁତ୍ରତୁଲ୍ୟ ଦେଶାଇଙ୍କୁ ହରାଇ ଏବଂ ଏକୋଇଶ ଦିନ ଅନଶନ କରିସାରି ଗାନ୍ଧୀ ଆଉ କିଛି କରିବେ ନାହିଁ ଆଶା ରଖି ତାଙ୍କୁ ଅହମଦନଗରକୁ ନେବା ପାଇଁ ଚିନ୍ତା ଚାଲିଥାଏ । କେତେକ ଇଂରେଜ ଅଫିସର ଅବଶ୍ୟ କହୁଥାନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । କିଛିଦିନ ପରେ ଅହମଦନଗର ଜେଲ୍‌ରେ ସେ ଯଦି ପୁଣି ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ସହଯୋଗୀମାନେ ଏହାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ହଲ୍ଲା କରନ୍ତି ତେବେ ଅବସ୍ଥା ସାଂଘାତିକ ହେବ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ଆଶଙ୍କା ଥାଏ ।

ଇତି ମଧ୍ୟରେ ନୂତନ ବଡଲାଟ ୱାଭେଲ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଚିଠିପତ୍ରର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଚାଲିଥାଏ । ବ୍ରିଟିଶ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରମିକ ଦଳ ଓ ସରକାରୀ ଢାଠଦଳ ମଧ୍ୟରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ନିନ୍ଦା ଓ ସମର୍ଥନ କରି ବିତର୍କ ହେଉଥାଏ । ସରକାର ପକ୍ଷରୁ ଭାରତ ବିଭାଗର ମନ୍ତ୍ରୀ ଆମେରୀ କହିଲେ ଯେ ୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ଭାରତରେ ଯେଉଁ ଜନ ଜାଗରଣ ଦେଖାଗଲା ସେଥିପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ଦାୟୀ । କଂଗ୍ରେସ ଯୋଗୁ ସବୁ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି । ଶ୍ରମିକ ସଭ୍ୟ ସୋରେନ୍ସନ୍ ଏଥିରେ ଆଦୌ ଏକମତ ହେଲେ ନାହିଁ । ଏହି ଆଳରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଭାରତବର୍ଷରେ କଠୋର ଦମନଲୀଳା ଚଳାଇଛି ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ କଲେ । ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ଥିବା ଭାରତବର୍ଷର ପାଞ୍ଚୋଟି ରାଜ୍ୟ (ସେତେବେଳେ ସମୁଦାୟ ରାଜ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ଏଗାର) ଯଥା - ମାଡ୍ରାସ, ବମ୍ବେ, ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ, ବିହାର ଓ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଆସେମ୍ବ୍ଲିକୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ନ ଦେଇ ସାଢ଼େ ଚାରିବର୍ଷରେ ଆସେମ୍ବ୍ଲିକୁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ତିନିଥର ସ୍ଥଗିତ ରଖିବା ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଡିଣ୍ଡିମ ପିଟୁଥିବା ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଦମନର ଏକ ନମୁନା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପତ୍ର ଲେଖି ୱାଭେଲ ଜଣାଇଥିଲେ ଯେ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବା ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ଇଚ୍ଛା କରେ । ତେବେ ଭାରତ (ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ କଂଗ୍ରେସ) ଜର୍ମାନ ଓ ଜାପାନର ପରାଜୟରେ ଅନ୍ତରାୟ ନ ହେଉ । ଯେଉଁମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରକୁ ସହଯୋଗ କରିଛନ୍ତି ସେମାନେ ହେଲେ ଭାରତୀୟ ସୈନିକ, ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ଓ ମୁସଲମାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ । ଏମାନଙ୍କ ସହିତ କଂଗ୍ରେସର ବୁଝାମଣା ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । ୱାଭେଲଙ୍କ ଅଭିଯୋଗର ସଳଖ ଜବାବ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ଭାରତର ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଇଂରେଜଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଅନୁକମ୍ପାର ପାତ୍ର ତେଣୁ ସେମାନେ ସରକାରକୁ ହାଁଜୀ ସମର୍ଥନ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ଯେତେବେଳେ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଲୋକେ (ହିନ୍ଦୁ) ଇଂରେଜ ସରକାରର ପ୍ରତିରୋଧ କଲା ଇଂରେଜ ସରକାର ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଲୋକ (ମୁସଲମାନ)ଙ୍କୁ ହାତ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଜାତୀୟ ସ୍ୱାର୍ଥ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଗାଇଲା । ଇଂରେଜଙ୍କର ଏହିସବୁ ଅପକର୍ମ ଯୋଗୁ କଂଗ୍ରେସ ''ଭାରତ ଛାଡ଼'' ଡାକରା ଦେଲା ।

ୱାଭେଲ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଜଣାଇଲେ ଯେ କଂଗ୍ରେସ ବୟାଳିଶ ଅଗଷ୍ଟର ଭାରତଛାଡ଼ ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାହାର ନ କଲେ ନେତାମାନେ ଜେଲରୁ ଛାଡ ପାଇବେ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନେତା ତାଙ୍କର ବିବେକ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାହାର ବିଷୟ ବିଚାର କରନ୍ତୁ । କଂଗ୍ରେସରେ ଦକ୍ଷ ଓ ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତାଧାରାର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେମାନେ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ନେଇଛନ୍ତି ତାହା ଭୁଲ ଓ କ୍ଷତିକାରକ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ମିଳିତ ଭାବେ ନିଆଯାଇଛି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିବେକ ତାର ବିଚାର କାହିଁକି କରିବ ? ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟାହାର ପ୍ରଶ୍ନ ମିଳିତ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିର ହେବ । ନିରସ୍ତ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ସରକାର ଭୟ କାହିଁକି

କରୁଛି ? ନେତା ଓ ଜନତା ନିରସ୍ତ୍ର ଓ ଅହିଂସ ରହିବାକୁ ଶପଥ ନେଇଛନ୍ତି । ଆଉ ପଦେ କଥା କହି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ପତ୍ର ସମାପ୍ତ କଲେ । ୱାଭେଲଙ୍କୁ ସେ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଅହମଦନଗର ଜେଲ ଓ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦ ପରିଦର୍ଶନ କରି ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଭେଦିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତୁ । ଏପରି ସମାଲୋଚନା କଲେ ମଧ ସେମାନେ ବ୍ରିଟିଶର ବନ୍ଧୁ । ନାଜୀବାଦ, ଫାସିବାଦ, ଜାପାନବାଦ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବ୍ରିଟିଶଙ୍କର ସଂଗ୍ରାମରେ ଏମାନେ ସାଧମତେ ବ୍ରିଟିଶ ପକ୍ଷକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ।

ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ତର୍କ ନ କରି ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୮ ତାରିଖ ଚିଠିରେ ୱାଭେଲ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଲେ - ଭାରତରେ ଜରୁରୀ ଆବଶ୍ୟକତା ରାଜନୈତିକ ନୁହେଁ, ଅର୍ଥନୈତିକ । ସବୁ ଦଳର ନେତାଙ୍କ ସହଯୋଗ ଓ ବ୍ରିଟିଶ ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ଏହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସ ତ ଅସହଯୋଗ ପନ୍ଥା ଧରିଛି । ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିବା ପରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ । ଜାପାନ ଆକ୍ରମଣର ଆଶଙ୍କା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତ ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ବୋଲି ଦାବୀ କଲେ । ଜାପାନକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବା କଂଗ୍ରେସର ନଥିଲା ବୋଲି ବଡଲାଟ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାହା ସହିତ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଯେ ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଇଂରେଜଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ବାଧକ ହେଲା । କଂଗ୍ରେସ ଭାରତଛାଡ଼ ପ୍ରସ୍ତାବ ନେବାର କାରଣ ବ୍ରିଟିଶ ଭାରତକୁ ଜାପାନ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବ ବୋଲି କଂଗ୍ରେସର ବିଶ୍ୱାସ ରହିଲା ନାହିଁ (ସତ୍ୟତା ଅଛି) । ବର୍ମା ସୀମାନ୍ତକୁ ବ୍ରିଟିଶ ସେନାବାହିନୀର ଯାତ୍ରାପଥ କଂଗ୍ରେସ ସମର୍ଥକମାନେ କଂଗ୍ରେସ ପତାକା ଧରି ଅବରୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ ।

ଯାହା ହୋଇଯାଇଛି ତାକୁ ନ ଖୁଣ୍ଟି ଭାରତର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ଇଂରେଜ ସହିତ ସହଯୋଗ କରୁ । ଯଦି ଗାନ୍ଧିଜୀ କଂଗ୍ରେସକୁ ଏ ପରାମର୍ଶ ଦିଅନ୍ତି ତେବେ ଏହା ଭାରତ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ମହାନ୍ ଅବଦାନ ହେବ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଲେ - ସହଯୋଗ ଦୁଇ ସମାସ୍କନ୍ଧ ପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ହୁଏ । ଦୁଇ ପକ୍ଷର ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତି ପଦକ୍ଷେପକୁ ସରକାର ସନ୍ଦେହ କରେ । ସେହିପରି ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶଙ୍କର ଶକ୍ତି ଓ ଆନ୍ତରିକତାରେ କଂଗ୍ରେସର ସନ୍ଦେହ ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନର ସରକାର ଏକାଧାରରେ ଅଭିଯୋଗକାରୀ, ବିଚାରକ ଓ ଜେଲ ମାଲିକ । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱାଧୀନତା ନିରାପଦ ନୁହେଁ । ଦେଶକୁ ଖାଲି ଆର୍ଡିନାନ୍ସସବୁ ଦ୍ୱାରା ଶାସନ କରାଯାଉଛି । ବସ୍ତୁତଃ ଦେଶରେ ସାମରିକ ଆଇନର ଶାସନ ଚାଲିଛି । ଚିଠିର ଉପସଂହାର ଏହିପରି - ମତେ ଦିଶୁଛି, ଭାରତବର୍ଷ ଏକ ବିରାଟ ବନ୍ଦିଶାଳା ଯାହା ଭିତରେ ଚାଳିଶ କୋଟି ମଣିଷ ଅଛନ୍ତି । ଆପଣ ଏହାର ଏକମାତ୍ର ଜଗୁଆଳ । ସରକାରୀ ଜେଲଖାନା ବନ୍ଦିଶାଳ ଭିତରେ ବନ୍ଦିଶାଳା । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ଯେ ସରକାରୀ ଜେଲଖାନା ମୋର ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ । ତେବେ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦର ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ପଠାଇଦେଲେ ସରକାରଙ୍କ ଖର୍ଚ୍ଚ ଏକ ଦଶମାଂଶକୁ ଖସି ଆସନ୍ତା ।

ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ଅସୁସ୍ଥ ବା'ଙ୍କ ସେବା କରିବା ପାଇଁ ମନୁବେନ୍‌ଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ଅଣାଯାଇଥିଲା । ବା'ଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମନୁବେନ୍‌ଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଜେଲକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇଯିବେ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଆଶଙ୍କା କରୁଥାନ୍ତି । ବା'ଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ବାପୁ ମନୁବେନ୍‌ଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କର କେତେବେଳେ କ'ଣ ଦରକାର ସେ ବିଷୟରେ ବା' ମନୁବେନ୍‌ଙ୍କୁ ଭଲ ଭାବେ ତାଲିମ୍ ଦେଇଥାନ୍ତି । ମନୁବେନ୍‌ଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ' ଜୟପ୍ରକାଶଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଭାବତୀଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଜେଲ୍‌କୁ ନେଇଯିବାର ଆଶଙ୍କା ଥାଏ । ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ବନ୍ଦୀ ଭାବେ ରଖିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରି ଫେବୃଆରୀ ସତେଇଶ ୧୯୪୪ରେ ବପୁ ସରକାରକୁ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପତ୍ର ଲେଖିଲେ । ସରକାରକୁ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁରୋଧ କରିବା, ବିଶେଷତଃ ବନ୍ଦୀ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ, ନିଜର ସୁବିଧା ପାଇଁ କିଛି ଅନୁରୋଧ କରିବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନୀତିବିରୋଧୀ ଥିଲା । ରାତିରେ ଲେଖିଥିବା ଚିଠିଟିକୁ ସକାଳେ ସେ ଚିରିଦେଲେ । ମନୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖି ପଠାଇଲେ - ଗତ ରାତିରେ ତତେ ଓ ପ୍ରଭାବତୀଙ୍କୁ ଏଇଠି ରଖିବା ପାଇଁ ସରକାରକୁ ଅନୁରୋଧ କରି ମୁଁ ଏକ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲି । ମାତ୍ର ଏଇକଥା ଚିନ୍ତା କରି ମୁଁ ରାତିସାରା ଶୋଇପରିଲି ନାହିଁ । ମୁଁ ପରିଷ୍କାର ହୋଇଗଲି ଯେ ଆମେ ଏପରି ଅନୁରୋଧ କରିପାରିବା ନାହିଁ । ଆମେ ବନ୍ଦୀ ନୁହଁକି ? ଆମକୁ ବିଚ୍ଛେଦ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅହମଦନଗର ଜେଲ ପଠାଇବା ବିଷୟ ସରକାର ଚିନ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ମନୁବେନ୍ ଓ ପ୍ରଭାବତୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ମଧ ଥାଏ । ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୨ ତାରିଖରେ ପ୍ରଭାବତୀଙ୍କୁ ବିହାର ଜେଲ୍‌କୁ ନିଆଗଲା । ବାପୁ ପ୍ରଭାବତୀଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲେ, ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ବନ୍ଦୀ ଜୀବନର କଷ୍ଟ ନାହିଁ । ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭିତରେ ଗତି କରିବା ବନ୍ଦୀର ତପଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟା । ଏ ସୁଯୋଗ ବିହାର ଜେଲ୍‌ରେ ସେ ପାଇବେ । ବିହାର ସରକାର ମଧ ତାଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ମୁକ୍ତ କରିପାରନ୍ତି । ମନୁ କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ରହିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସେବା କରିବା ପାଇଁ ବା କେଉଁ କାରଣରୁ ମନୁଙ୍କୁ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ରଖାଗଲା ତାହା ଜଣାନାହିଁ ।

ସୁଶୀଳା ନାୟାର, ତାଙ୍କ ଭାଇ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଓ ମିରାବେନ୍ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସଦରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି । ସୁଶୀଳା ନାୟାର ଲେଖିଛନ୍ତି, ବାପୁ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଭାରତକୁ ଶୋଷି ଚାଲିଛି । ଇଂରେଜ କହୁଛି ବ୍ରିଟିଶ ସେନାବାହିନୀ ଭାରତକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଭାରତରେ ଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତରେ ସେମାନେ ମୋଟା ଅର୍ଥ ଲାଭରେ ଅଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଭାରତୀୟ ସୈନିକଙ୍କର ମଧ ସେବା ମନୋଭାବ ନାହିଁ । ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଟାଣି ଆଣିଛି । ଆଉ ଥରେ ବାପୁ କହିଥିଲେ ଇଂରେଜ ଭାବୁଥିବ ଭାରତରୁ ଯାହା ଧନବଳ ପାଇବା କଥା ତାହା ମିଳୁଛି । କଂଗ୍ରେସର ସମର୍ଥନ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକା କ'ଣ ଦେବ ? କଂଗ୍ରେସ ମାଧମରେ ସେମାନେ ଭାରତରେ ଜନତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଜିଣିପାରିବେ । ଗୋଟିଏ ସରକାରଙ୍କୁ ଜନ ସମର୍ଥନର ମୂଲ୍ୟ ଟଙ୍କା ପଇସାରେ କଳି ହେବନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ରହିବେ ବା ଅହମଦନଗର ଜେଲକୁ ଯିବେ ଏପରି ସାଧାରଣ କଥାଟି ଲଣ୍ଡନରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ତରରେ ଆଲୋଚିତ ହେଉଥାଏ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଶରୀର ଅସୁସ୍ଥ ହେଲା । ତାଙ୍କୁ ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୪ ତାରିଖରେ ମେଲେରିଆ ଧରିଛି ବୋଲି ଜଣାପଡ଼ିଲା । ଯାହାହେଉ ଦୁଇଦିନ ପରେ ସେ ଔଷଧ ଖାଇବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । କହିଲେ, ମନୁ ଏଠି କାହିଁକି ଅଛି ? ଚାଲିଯାଉ । ତାର ସେବା ତାଙ୍କର ଦରକାର ନାହିଁ । ସୁଶୀଳା ନାୟାର ବୁଝାଇଲେ କୁଇନାଇନ୍‌ର ପ୍ରଭାବ ଚାଲିଗଲେ ବାପୁ ସୁସ୍ଥ ଅନୁଭବ କରିବେ । ଉତ୍ତର ମିଳିଲା - ଶରୀର ସୁସ୍ଥ ହେବ ମାତ୍ର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଫେରିବ ନାହିଁ । ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧୀ ତିନିଥର ମେଲେରିଆ ଭୋଗିଥିଲେ । ଚମ୍ପାରଣ, ସାବରମତୀ ଓ ସେବାଗ୍ରାମରେ ତାଙ୍କୁ ମେଲେରିଆ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ି ନ ଥିଲେ । କାରଣ ସେ ଭାବୁଥିଲେ ପଚିଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଚମ୍ପାରଣରେ ତାଙ୍କର କିଛି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସିଦ୍ଧି ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଜ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ଥିତି ଉପରେ ତାଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ହେଉଥାଏ ।

ବାପୁଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ ଏପରି ଶୁଣି ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ କହିଲେ ବାପୁଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇଛି କିନ୍ତୁ ବୟସ ବଢ଼ିଥିବାରୁ ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ ହେଲାଣି । ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ, ଏହି କାରଣରୁ ରୋଗ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ କାବୁ କରୁଛି । ବାପୁ ଏ କଥା ମାନିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲେ । କହିଲେ, ଜଣଙ୍କର ଯଦି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଗ୍ରଗତି ହେଉଥାଏ, ଯେତେ ବୟସ ହେଲେ ବି ରୋଗ ଆକ୍ରମଣ କରିବ ନାହିଁ ।

ରକ୍ତ ପରୀକ୍ଷାରୁ ବାହାରିଲା ତାଙ୍କର ହେମୋଗ୍ଲୋବିନ୍ କମ୍ ଅଛି । ସେ ଏନିମିକ୍ । ରକ୍ତଚାପ ମଧ୍ୟ କମିଯାଇଛି । ମେଲେରିଆ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଲ ହୋଇନାହିଁ । ସରକାର ବାପୁଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନେଇ ଚିନ୍ତିତ ହେଲେ । ବମ୍ବେ ରାଜ୍ୟପାଳ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ରିପୋର୍ଟ ଦେଇଥାନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କରୋନେରୀ ଥ୍ରମ୍ବୋସିସ୍ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଅଛି । ଡକ୍ଟର ବିଧାନ ଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଡକା ହୋଇ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଆଦୌ ଭଲ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ମଧ୍ୟ ରିପୋର୍ଟ ଦେଲେ । ଲଣ୍ଡନରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଆସିଲା - ଯଦି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନ ପ୍ରତି ବିପଦ ଥାଏ ତେବେ ତାଙ୍କୁ ତୁରନ୍ତ ନିସର୍ତ୍ତରେ ମୁକ୍ତ କରାଯାଉ । ସରକାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ ମେ ଛଅ ତାରିଖ ଦିନ ସକାଳ ଆଠଟା ବାପୁ ଓ ତାଙ୍କର ସହବନ୍ଦୀମାନେ ଖଲାସ ହେବେ ।

ଏଇ ଖବର ମେ ପାଞ୍ଚ ତାରିଖ ସଂଧ୍ୟାରେ ଜେଲଖାନାଙ୍କର ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର ଜେନେରାଲ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଯାଇ ଜଣାଇଲେ ଯେ କାଲି ସକାଳେ ସେ ମୁକ୍ତ ହେବେ । ବାପୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ - ତମେ ଥଟା କରୁଛ ? ଥଟା କରିବାକୁ କାହାର ସାହସ ହେବନି । ମାତ୍ର ବାପୁ ଧରି ନେଇଥିଲେ ଯୁଦ୍ଧ ନ ସରିବା ଯାଏ ତାଙ୍କୁ ଜେଲ୍‌ରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ ସରିବାକୁ ଅନେକ ଡ଼େରି ଅଛି । ତାଙ୍କର ଦୁଇଟିଯାକ ବିଶ୍ୱାସ ଭୁଲ ଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧ ଶୀଘ୍ର ସରିଲା ଓ ଯୁଦ୍ଧ ସରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ମୁକ୍ତି ପାଇଲେ ।

ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର ଜେନେରାଲ ବାପୁଙ୍କୁ ବିନୀତ ଭାବେ କହିଲେ - ଆଜ୍ଞା !

ଦୟାକରି ଆଉ ଜେଲ୍ ଆସିବେ ନାହିଁ । ଦେଖନ୍ତୁ (ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ) ଚିନ୍ତା କରି କରି ମୋ ବାଳ ପାଚିଗଲାଣି । ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର ଜେନେରାଲ୍‌ଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ପଞ୍ଜାବର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ଝିଅ । ଗାନ୍ଧୀ ଜେଲ୍ ଛାଡ଼ିବା ପରେ ସେ ଯାଇ ବାପୁଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଯେ ଯଦି ଭବିଷ୍ୟତରେ ବାପୁ ଜେଲ ଆସନ୍ତି, ଟିକିଏ ପୂର୍ବରୁ ଜଣେଇ ଦେବେ । ତେବେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ଛୁଟିରେ ରହିଯିବେ ! ସତେକି ଜଣେ କଂଗ୍ରେସ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ସ୍ୱାଇଁକୁ ଆଉ ହରକତ ନ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାପରେ ଜେଲ୍ ଯାଇନାହାନ୍ତି । ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଶେଷ ଜେଲ୍ ରହଣି ।

ଠିକ୍ ଆଠଟା ବେଳେ ମହାତ୍ମା ଓ ତାଙ୍କ ପରିବାର ଗୋଟିଏ ଗାଡ଼ିରେ ବାହାରିଲେ । ହତା ଟପିବା ପୂର୍ବରୁ ଜଣେ ଜଗୁଆଳ ଗାଡ଼ି ଅଟକେଇଲା । ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ଯାହା ଦେଖିଛନ୍ତି, ଶୁଣିଛନ୍ତି, ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇଛନ୍ତି ସେ ସବୁ ଗୋପନ ରଖିବେ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ସର୍ତ୍ତପତ୍ରରେ ସୁଶୀଳା ନାୟାରଙ୍କୁ ଦସ୍ତଖତ କରିବାକୁ କୁହାଗଲା । ଅଜବ୍ ବ୍ୟାପାର । ସୁଶୀଳା ବାପୁଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନେଇଲେ । ବାପୁ କହିଲେ, ଦସ୍ତଖତ କର । ପୁଣି ପଚାରିଲେ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି ସର୍ତ୍ତପତ୍ର ଅଛି କି ? ଦସ୍ତଖତ ନେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମନା କଲେ । ସରକାରର ଭୟ ଥାଏ କୌଣସି ସର୍ତ୍ତ ରଖି ବାପୁ ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ ହେବାକୁ ମଙ୍ଗିବେ ନାହିଁ । ଡକ୍ଟର ଗିଲ୍‌ଡର, ମିରାବେନ୍, ମନୁବେନ୍ ଓ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ମଧ୍ୟ ସର୍ତ୍ତପତ୍ରରେ ଦସ୍ତଖତ କଲେ । ସେଦିନ ଡକ୍ଟର ଗିଲ୍‌ଡର ବାପୁଙ୍କ ରକ୍ତଚାପ ମାପିବା ପରେ କହିଲେ, ‘‘ପୂର୍ବଦିନ ଅପେକ୍ଷା ବାପୁଙ୍କ ରକ୍ତ ଚାପ....’’ । ଜଣେ ବାକ୍ୟଟି ପୂରଣ କରିବାକୁ ନ ଦେଇ କହିଲେ - ସର୍ତ୍ତର ଖିଲାପ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ! ସମସ୍ତେ ହସି ଉଠିଲେ । ବାପୁ ମଧ୍ୟ ହସିଲେ । କହିଲେ - ଏ ସର୍ତ୍ତ ଏମିତି ଯେ ଏହାକୁ କେହି ମାନି ପାରିବେ ନାହିଁ ।

ବାପୁଙ୍କ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ମୁକ୍ତି ଖବର ପାଇ ଦେଶରେ ଆନନ୍ଦର ଲହରୀ ଖେଳିଗଲା । ଚାରିଆଡୁ ଅଭିନନ୍ଦନର ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଆସିଲା । ପଣ୍ଡିତ ମଦନ ମୋହନ ମାଳବ୍ୟ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କଲେ - ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ, ସେ ଅସଂଖ୍ୟ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣିଲେ । ଭରସା ରଖନ୍ତୁ, ଦେଶମାତୃକା ଓ ମାନବ ଜାତିର ସେବା କରିବା ପାଇଁ ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ଶତାୟୁ କରିବେ ।

ବାପୁ ଉତ୍ତର ପଠାଇଲେ, ଗୋଟାଏ ଗାରରେ ଆପଣ ମୋର ପଚିଶ ବର୍ଷ ଆୟୁଷ କମାଇ ଦେଲେ (ବାପୁ କହୁଥିଲେ ସେ ୧୨୫ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିବେ) । ସେତକ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ !

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ଭଗ୍ନ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଯୋଗୁ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ଅଳ୍ପ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଖଲାସ ହୋଇ ପୁନାରେ ଥାଆନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ପ୍ରବଳ ଭିଡ ହେଉଥାଏ । ନିଜର ରୁଗ୍‌ଣ ଶରୀର ସତ୍ତ୍ୱେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଯତ୍ନ ନେବା ଦାୟିତ୍ୱ ସରୋଜିନୀ ନେଲେ । ପୁନା ଜେଲ୍‌ରେ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଅନଶନ ଦିନୁ ଶ୍ରୀମତୀ ନାଇଡୁ ଏ କାମରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଓ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମାନନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜୀବନରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ଥର ଔଷଧ ଖାଇଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର

ମନୋବଳ କମିଯାଏ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଆସ୍ଥା କମିଯାଏ ସେତେବେଳେ ସେ ଔଷଧ ଖାଆନ୍ତି । ଜେଲରୁ ଖଲାସ ହେବା ପରେ ସେ ଖୁବ୍ ଅସୁସ୍ଥ ଥାଆନ୍ତି । ହୁକ୍ ୱାର୍ମ, ଆମାଶୟ ଓ ସାଂଘାତିକ ଆନିମିଆ ତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ କରିଥାଏ । ମାତ୍ର ବାହାରକୁ ଆସିବା ପରେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ଫେରିଆସିଲା । ସେ ଔଷଧ ଖାଇବାକୁ ଆଉ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ଡକ୍ଟର ବିଧାନ ରାୟ ସମେତ ତାଙ୍କର ଚାରିଜଣ ଡାକ୍ତର ଅଡୁଆରେ ପଡ଼ିଲେ । ଡାକ୍ତରମାନେ ମିଶିକରି ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ ଏଣିକି ସେମାନେ ତାଙ୍କ କଥା ମାନିବେ । ଅର୍ଥାତ୍ ରୋଗୀଙ୍କୁ ଔଷଧ ଦେବେ, ରୋଗୀଙ୍କର ଯେଉଁ ଔଷଧ ମନ ହେବ ଖାଇବେ, ନ ହେଲେ ନାହିଁ । ଏହି ସୃଷ୍ଟିଛଡା ରୋଗୀ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କ କୃପାରୁ କ୍ରମଶଃ ଆରୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପୁଣି କାମରେ ଲାଗିଲେ ।

◆◆◆

ପାକିସ୍ଥାନ ଦାନା ବାନ୍ଧିଲା

୧୯୪୦ ବେଳକୁ ଜିନ୍ନା ପ୍ରଥମ କରି ଦୁଇ ରାଷ୍ଟ୍ର ତତ୍ତ୍ୱ (Two Nation Theory) ବିଷୟ ଉଠାଇଥିବା କଥାଟି ସତ୍ୟ ମାତ୍ର ସତ୍ୟ ଏହାଠାରୁ ଅନେକ ଗଭୀରରେ । ଦୁଇ ରାଷ୍ଟ୍ର ତତ୍ତ୍ୱ ନାମକରଣଟି ହୋଇ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ ଦୁଇ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅନେକ ପୂର୍ବରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ବେଳୁ ଥିଲା । ୧୯୦୫ରେ ବଙ୍ଗଳାକୁ ପୂର୍ବ ବଙ୍ଗ ଓ ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗ ଏହିପରି ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିବାର ଆଦେଶ ଦେଇ ବଡଲାଟ ଲର୍ଡ କର୍ଜନ ଭାରତରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ବଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମହାନ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ କେବଳ ବଙ୍ଗଳାରେ ନୁହେଁ ସାରା ଦେଶରେ ତେଜି ଉଠିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ଜାତୀୟତା ଭାବ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ଦିଗରେ କର୍ଜନଙ୍କ ପରୋକ୍ଷ ଅବଦାନ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଗୋଖଲେ ୧୯୦୫ ଡିସେମ୍ବରରେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ବଙ୍ଗ ବିଭାଜନର ଘୋର ନିନ୍ଦା କଲେ । ଦେଶରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଭାବନା ଖେଳିଗଲା । ଦେଶରେ ମାନେ ଦେଶର ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ! ମୁସଲମାନମାନେ ଭିତରେ ଭିତରେ ଖୁସି ହେଉଥାନ୍ତି । ଦୁଇ ରାଷ୍ଟ୍ର ନୁହଁତ ଆଉ କ'ଣ ? ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ବୟକଟ କରିବା ପାଇଁ ତିଳକଜୀ ଡାକରା ଦେଲେ । ବଙ୍ଗଳାରେ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀଙ୍କ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । କର୍ଜନଙ୍କ ପରେ ଲର୍ଡ ମିଣ୍ଟୋ ବଡଲାଟ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଠାରୁ ଗୁପ୍ତ ଉତ୍ସାହ ପାଇ ୧୯୦୬ ଡିସେମ୍ବରରେ ଢ଼ାକା ଠାରେ ଅଖିଳ ଭାରତ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଗଠିତ ହେଲା । ଦୁଇ ଷଣ୍ଢଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲଢ଼େଇ ଲଗେଇ ଦେଇ ଆରାମରେ ଦେଶ ଶାସନ କରିବାର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ସେହିଦିନୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । କଂଗ୍ରେସର ତୀବ୍ର ଆକ୍ରମଣ ଓ ବଙ୍ଗଳାରେ ଲାଗି ରହିଥିବା ହିଂସାକାଣ୍ଡରେ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇ ଇଂରେଜ ସରକାର ବଙ୍ଗ ବିଭାଜନ ରଦ୍ଦ କରି

ପୂର୍ବବଙ୍ଗ ଓ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗକୁ ୧୯୧୧ରେ ପୁଣି ଏକାଠି କରିଦେଲା । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଖୁସି ହେଲେ, ମୁସଲମାନମାନେ ଦୁଃଖ କଲେ, ରାଗିଲେ ।

୧୮୮୮ରୁ ଭାରତବର୍ଷର ବଡଲାଟ ଲର୍ଡ ଡଫରିନ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ, 'ଭାରତବର୍ଷର ଆଖିଦୃଶିଆ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି ଏ ଦେଶ ଦୁଇଟି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ବିଭକ୍ତ । ଏଇ ଦୁଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତରମେରୁ ତ ଅନ୍ୟଟି ଦକ୍ଷିଣ ମେରୁରେ ।' ଭାରତବର୍ଷର ଦୁର୍ବଳତା ଇଂରେଜ ସରକାର ବହୁତ ପୂର୍ବରୁ ଦେଖିପାରିଥିଲା ଏବଂ ଦରକାର ବେଳେ ତାର ସୁଯୋଗ ନେଇଥିଲା । ଅବସର୍ଣ୍ଣମାନେ ଉଦ୍‌ବେଗର ସହିତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଯେ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚଜାତିର ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ହାତକୁ କ୍ଷମତା ଚାଲିଯାଉଛି । କଂଗ୍ରେସର ମତଲବ ଓ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଆଚରଣ ଉପରେ ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନେ ସନ୍ଦିହାନ୍ ହେଉଥିଲେ । ଏ ସବୁ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦଶକର ବଡ଼ ବଡ଼ ଫାଟ । ନୱାନଗଡ଼ର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଶାସକ ୧୯୪୬ ରେ ଖୋଲାଖୋଲି କହିଲେ - ମୁଁ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌କୁ କାହିଁକି ସମର୍ଥନ କରିବି ନାହିଁ ? ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜିନ୍ନା ଆମର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ, ମାତ୍ର ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନେ ଲୋପ ପାଆନ୍ତୁ ବୋଲି ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଚାହାନ୍ତି ।

ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୋଟର ତାଲିକା ଆଇନ୍ ୧୯୦୯ରେ ବଳବତ୍ତର ହେଲା । ତିଳକଜୀ ବା ଆନି ବେସାନ୍ତ ଏହି ଆଇନ୍‌ର ବିରୋଧ କଲେ ନାହିଁ । ବିରୋଧ କରିଥିଲେ ଜିନ୍ନା ! ସେ କହିଲେ, ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୋଟର ତାଲିକା ଦେଶର ଏକତା ନଷ୍ଟ କରିବ । ୧୯୧୦ରେ ଆଲାହାବାଦ ଠାରେ ବସିଥିବା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ସେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍‌ଲିଗ୍‌ର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ମନୋଭାବର ଦୃଢ଼ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ୧୯୧୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଆନ୍ତରିକ ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ 'କଂଗ୍ରେସ ଲିଗ୍ ପ୍ୟାକ୍‌ଟ, ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ପ୍ୟାକ୍‌ଟ ଅନୁସାରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ କଂଗ୍ରେସର ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲା ଓ କଂଗ୍ରେସ ଲିଗ୍‌ର ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱକୁ ମାନିନେଲା । ୧୯୨୦ରେ ଜିନ୍ନା କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଏ - କଂଗ୍ରେସର ହିନ୍ଦୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ତାଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ କରିଥିଲା । କଂଗ୍ରେସର ଧର୍ମନିରପେକ୍ଷ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ, ସୁଭାଷ ବୋଷ, ଲୋହିଆ, ଜୟପ୍ରକାଶ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ନେଇ ବଳିଷ୍ଠ ଗୋଷ୍ଠୀର ସାମ୍ୟବାଦ ନୀତିକୁ ଜିନ୍ନା ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ଲାଗି ୧୯୩୪ରୁ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ସ୍ଥାୟୀ ସଭାପତି ହେଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜନୈତିକ ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୋଟର ତାଲିକା କରି ଇଂରେଜମାନେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଡ଼ ପକାଇ ସାରିଥିଲେ । ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ପୁଣି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୋଟର ତାଲିକାର ଚକ୍ରାନ୍ତକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜୀବନପଣ କରି ବନ୍ଦ କଲେ । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୋଟର ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତି ବିଷୟରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ବଡଲାଟ ମିଣ୍ଟୋଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଲେଡ଼ି ମିଣ୍ଟୋ ତାଙ୍କ ଡାଏରୀରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି - ମୁସଲମାନ ଭୋଟର ଏକାଠି ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ଛଅକୋଟି କୋଡିଏ ଲକ୍ଷ

(ସେତେବେଳର ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା) ବିଦ୍ରୋହୀ ମୁସଲମାନ ଏକଜୁଟ ହେବେ । ୧୯୨୫ରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ଭାରତୀୟ ବିଭାଗର ମନ୍ତ୍ରୀ ଲଣ୍ଡନରୁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ଭାରତବର୍ଷର ଚିରନ୍ତନ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ବିଭେଦ ଉପରେ ମୁଁ ମୋର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଓ ସ୍ଥାୟୀ ଆଶା ରଖିଛି ।’’ ଦେଶକୁ ଏକ ରଖିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଇଁ କ’ଣ ସବୁ ଫାଶ ବସିଥିଲା ଭାବନ୍ତୁ ।

ବଙ୍ଗ ବିଭାଜନ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଫାଟ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଇଂରେଜଙ୍କର ଚକ୍ରାନ୍ତ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସରିଗଲାନି । ଏହା ଅନବରତ ଲାଗିଲା ଓ ୧୯୩୦-୪୦ ଦଶକରେ ତେଜିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାର କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କର ସହ୍ୟ ହେଉ ନଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ସେ ଏହି କାରଣରୁ ବିରକ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ୧୯୩୭ରେ ସେ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋଙ୍କ ପାଖକୁ ଖବର ପଠାଇଥିଲେ ଯେ କଂଗ୍ରେସ ଗୋଟି ଚାଳନାର ଉପଯୁକ୍ତ ବିରୋଧୀ ଗୋଟିଚାଳନା ଯେପରି ମୁସଲମାନମାନେ କରନ୍ତି ସେଥିପ୍ରତି ବଡଲାଟ ଦୃଷ୍ଟି ରଖନ୍ତୁ । ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନେ ଯେପରି ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ବଜାୟ ରଖନ୍ତି ସେ ବିଷୟ ଅବହେଳା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ ଇଂଲଣ୍ଡ କ୍ୟାବିନେଟ୍‌ର ଭାରତ ବିଭାଗ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ କହିଥିଲେ - ସବୁ ମୁସଲମାନ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଠରେ ରହନ୍ତି ତାହା ଦେଖିବା ପାଇଁ ସେ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ । ସେ ଗୋଠଟି ହେଉଛି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ।

ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସରୁ ନିକାଳି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ଅନୁଗତ ହେବା ଦିଗରେ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ପରୋକ୍ଷ ଭାବେ ଦାୟୀ । ୧୯୩୭ରେ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରି ସାବର୍‌କର କହିଲେ, ‘‘ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ସାଂସ୍କୃତିକ, ଧାର୍ମିକ ଓ ଜାତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବୈରତା ରହିଛି ... ଭାରତବର୍ଷ ଗୋଟିଏ ସମଭାବାପନ୍ନ ଦେଶ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ... ବରଂ ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ ଦୁଇଟି ରାଷ୍ଟ୍ର ଅଛନ୍ତି .... ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ।’’ ହିନ୍ଦୁ ନେତାଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ ଏକଥା ବାହାରିବା ତ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ସୁହାଇଥିବ । ୧୯୩୯ରେ ରାଷ୍ଟ୍ରିୟ ସ୍ୱୟଂସେବକ ସଂଘର ମୁଖ୍ୟ ଗୋଲ୍ୱାକର୍ କହିଲେ - ହିନ୍ଦୁମାନେ ପ୍ରତାରିତ ହୋଇ ବିଶ୍ୱାସ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଆମର ପୁରାତନ ଓ ଘୋର ଶତ୍ରୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଆମର ବନ୍ଧୁ ... ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଜାତୀୟ ମହାସ୍ରୋତରେ ମିଶି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ କିମ୍ବା ମୁଖ୍ୟ ଜାତିର ଇଚ୍ଛାନୁଯାୟୀ ଚଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ୧୯୧୦ ପରଠାରୁ ହିନ୍ଦୁ ନେତାମାନେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଚେତାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ଏକ କ୍ଷୟ ପାଉଥିବା ଜାତି । ଦେଶକୁ ଦି ଭାଗ କରିବା ଦିଗରେ କେବଳ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ କାହିଁକି ଦାୟୀ କରାଯିବ ? ହିନ୍ଦୁ ନେତାଙ୍କର ଅବଦାନ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ୧୯୩୯ ଠାରୁ ସୁବିଧା ଅନୁସାରେ ବଡଲାଟ ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ କଂଗ୍ରେସ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହିନ୍ଦୁ ନେତା, ଦେଶୀୟ ରାଜା, ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ବା ଆମ୍ବେଦକରଙ୍କୁ ଉସ୍‌କାଉଥାନ୍ତି । ୧୯୩୯ ଅକ୍ଟୋବରରେ ଆମ୍ବେଦକର ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, ‘‘ଯଦି କଂଗ୍ରେସ ମୋ ସହିତ ସହଯୋଗ ନ କରେ ତେବେ ମୋତେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।’’ ଗାନ୍ଧୀ ଭାବୁଥିଲେ ଭାରତୀୟଙ୍କ

ମଧରେ ଫାଟ ରହିଲେ ସିନା ଇଂରେଜମାନେ ତାର ସୁଯୋଗ ନେବେ, ସବୁ ଫାଟ ଯୋଡ଼ି ହେଲେ ? ଏ କାମ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମଧ ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା ।

୧୯୨୮ ଡିସେମ୍ବରରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୋଟର ତାଲିକା ଉଠେଇ ଦେଇ ତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପଞ୍ଜାବ ଓ ବଙ୍ଗଳା ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ ଶିଖ୍ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସଂରକ୍ଷିତ ଆସନ, କେନ୍ଦ୍ରିୟ ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ (ଲୋକସଭା) ସଂରକ୍ଷିତ ଆସନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବା ନେଇ କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍ ମଧରେ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଆଲୋଚନା ସନ୍ତୋଷଜନକ ଚାଲିଥାଏ । ମାତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ଧିମେଇ ଯାଉଛି ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଫଳରେ ଆଲୋଚନା ସମାପ୍ତ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ଦାବୀକୁ ମନ ଭିତରେ ଅନୁମୋଦନ କରୁଥିଲେ ମଧ ପଞ୍ଜାବ ଓ ବଙ୍ଗଳାର ହିନ୍ଦୁ, ଶିଖ୍‌ଙ୍କୁ ମନେଇବା ଆଦୌ ସହଜ ନ ଥିଲା । ଜିନ୍ନା ମଧ କଂଗ୍ରେସ ଦାବୀ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ମନୋଭାବ ଦେଖାଇଲେ । ମାତ୍ର ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରଭାବ ନ ଥାଏ । କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଆନ୍‌ସାରୀ ମଧ ବାପୁଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ଆଗ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲ୍‌ମାନଙ୍କ ସଦ୍‌ଭାବ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉ । ମାତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ନିଶା କଂଗ୍ରେସକୁ ଅଥୟ କରୁଥାଏ । ଆଲୋଚନା ଶିଥିଳ ହୋଇଯିବାରୁ ସେଇ ଦିନୁ ଜିନ୍ନା ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ପାଇଁ ଭିନ୍ନ ପନ୍ଥା ବାଛିନେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଐତିହାସିକ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନାଟକୀୟ ସଫଳତା ଦୁନିଆକୁ ଚମତ୍କୃତ କରିଥାଏ । ମାତ୍ର କେବଳ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ଗଫୁର ଖାଁଙ୍କ ଯୋଗୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଦେଶସାରା ମୁସଲମାନ ସଂପ୍ରଦାୟ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ରହିଲା ।

୧୯୩୭ ରେ ଯେଉଁ ଆସେମ୍ବ୍ଲି ନିର୍ବାଚନ ହେଲା ସେଥିରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌କୁ ସଫଳତା ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତିନୋଟି ସଂଖ୍ୟାଧିକ ମୁସଲମାନ ରାଜ୍ୟରେ ଲିଗ୍‌ର ଶୋଚନୀୟ ପରାଜୟ ହେଲା । ପଞ୍ଜାବରେ ଲିଗ୍ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ, ସିନ୍ଧରେ ତିନୋଟି ଓ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ତିନୋଟି ଆସନ ଲାଭ କରିଥାଏ । ଏହି ବିଫଳତା ଯୋଗୁ ଲିଗ୍‌ର କ୍ରୋଧ ବଢ଼ିଲା ଓ କଂଗ୍ରେସ ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାର ବାଟ ଖୋଜିଲା । ଲିଗ୍ କୌଶଳର ସହିତ ପ୍ରଚାର ଚଳାଇଲା ଯେ କଂଗ୍ରେସ ଏକ ହିନ୍ଦୁ ଶକ୍ତି । ଲୋକଙ୍କୁ ଭୁଲେଇ ଏହି ହିନ୍ଦୁଶକ୍ତି ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ରାଜ୍ୟକୁ ମଧ ଅଧିକାର କରିନେଲାଣି । ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ ଓ ବମ୍ବେରେ ଲିଗ୍ ଓ କଂଗ୍ରେସର ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା । ମାତ୍ର ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶରେ ପ୍ରଥମେ ଲିଗ୍‌କୁ ଦୁଇଟି ମନ୍ତ୍ରୀ ପଦ ଯାଚି କୌଣସି କାରଣରୁ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ତାକୁ ଗୋଟିଏକୁ କମେଇ ଦେଲେ । ବମ୍ବେରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ଜିଦ୍ କଲେ ଯେ ଲିଗ୍ ସଭ୍ୟମାନେ କଂଗ୍ରେସରେ ମିଶି ଯାଆନ୍ତୁ । ଲିଗ୍ ସହିତ ଦୁଇଟି ପ୍ରଦେଶରେ ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ସୁଯୋଗ ହରାଇବା କଂଗ୍ରେସର ବିରାଟ ଭୁଲ୍ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମ୍ମତ ନ ହେବା ସତ୍ତ୍ୱେ କଂଗ୍ରେସ ହାଇକମାଣ୍ଡ ଏ ଭଳି ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇଥିଲା । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଏ ଘଟଣା ଉଲ୍ଲେଖ କରି କହିଛନ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେ ଜୋର

ଦେଲେ ମଧ ତାଙ୍କ ଉପଦେଶ ଏଡ଼େଇ ଦିଆଗଲା । ଆଇ.ସି.ଏସ୍ ପେନ୍ଡ୍ରିଲ ମୁନ୍‌ଙ୍କ ମତରେ ୧୯୩୭ରେ କଂଗ୍ରେସ ଲିଗ୍ ସହିତ ସହଯୋଗ ନ କରିବା ଫଳରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନର ବାଟ ଖୋଲିଗଲା । ଫ୍ରାଙ୍କ ମୋରିସ୍ ମଧ ଏହିପରି କହିଛନ୍ତି । ୧୯୪୫ରେ ବଡ଼ଲାଟ ୱାଭେଲଙ୍କ ସହିତ ଏକ ଆଲୋଚନାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକଥା ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ୱାଭେଲ କହିଲେ - ୧୯୩୭ ରୁ ୩୯ ଭିତରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଯୋଗୁ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ତିକ୍ତତା ବଢ଼ିଲା । ଏହି କାଳ ମଧରେ ମୁସଲମାନ୍‌ମାନେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ସେମାନେ କଂଗ୍ରେସ ଠାରୁ ନ୍ୟାୟ ପାଇବେ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳଗୁଡ଼ିକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ଯେ ରାଜ୍ୟପାଳମାନେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ନିରପେକ୍ଷତା ଅସ୍ୱୀକାର କରିନାହାନ୍ତି । ମୁଁ (ୱାଭେଲ୍) କହିଲି, ଘଟଣା ଯାହା ଘଟିଥାଉ, ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏକ ପ୍ରତିକୂଳ ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା । ସେ (ଗାନ୍ଧୀ) ଏକଥା ମାନିଗଲେ ।

ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଚତୁର ଭାବେ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରଚାର ଚାଲୁ ରଖିଲା । ଲିଗ୍‌ର ଅଭିଯୋଗ - କଂଗ୍ରେସ ଶାସିତ ରାଜ୍ୟରେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ସରକାରୀ ଚାକିରୀ କମ୍ ମିଳୁଛି, ମୁସଲମାନ ପିଲାଙ୍କୁ ସ୍କୁଲରେ ହିନ୍ଦୁ ସଂସ୍କୃତି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷା ଅବହେଳିତ ରହୁଛି । କୌଣସି ବ୍ରିଟିଶ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଅବଶ୍ୟ ଏ ଅଭିଯୋଗ ଗୁଡ଼ିକୁ ସମର୍ଥନ କରି ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମତେଇବାରେ ଏହାର ବିଶେଷ ଭୂମିକା ଥିଲା ।

ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ଦିଗରେ ଏକ ବଡ଼ ପଦକ୍ଷେପ ୧୯୩୭ ରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏହିବର୍ଷ କଂଗ୍ରେସର ଭୁଲ ବିଷୟ କହିଲୁ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ଚତୁରତା ଓ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ରଣକୌଶଳ ମଧ ଏଇବର୍ଷ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ୧୯୩୭ ଲିଗ୍ ଅଧିବେଶନରେ ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କର ସାହେବୀ ସୁଟ୍ ଟାଇ ପୋଷାକ ଛାଡ଼ି ଭାରତୀୟ ଶେରୱାନୀ ଓ ଫର୍ ଟୋପି ପିନ୍ଧି ବାହାରିଲେ । ଏହି ଟୋପି ପରେ ଜିନ୍ନା ଟୋପି (ଗାନ୍ଧୀ ଟୋପିର ବଦଳା ନେଇଥିବାରୁ ଜିନ୍ନା ଖୁସି ହୋଇଥିବେ) ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହୋଇଛି । ୧୯୪୦ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଲାହୋର ଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଲିଗ୍ ଅଧିବେଶନରେ ଜିନ୍ନା ପାକିସ୍ଥାନ ନାମ ନ ଧରି ଗୋଟିଏ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ରାଷ୍ଟ୍ର ପାଇଁ ଦାବୀ କଲେ । ଏହି ଲାହୋର ଅଧିବେଶନ ପାକିସ୍ଥାନ ଦାବୀ ହୋଇଥିବା ଅଧିବେଶନ ଭାବେ ଖ୍ୟାତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଲାହୋର ଘୋଷଣାର ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ତାଙ୍କର କହିବାର କଥା, ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ଅର୍ଥ ବିଭିନ୍ନ ରାଷ୍ଟ୍ର ନୁହଁ । ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବାର ବେଳ ଆସିଲେ ମୁସଲମାନମାନେ କ୍ରୋଧ ବା ଆବେଗରେ ଭାସିଯାଇ ଦେଶକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିବେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧା ଦେବ । ୧୯୪୦ ଏପ୍ରିଲ୍‌ରେ ହରିଜନରେ ଅବଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଲେ, ସେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନର ବିରୋଧ କରନ୍ତି ଏବଂ ମୁସଲମାନମାନେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବର ନିର୍ବୋଧତା ବିଚାର କରନ୍ତୁ ବୋଲି କହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନକୁ ବଳ ପୂର୍ବକ ବନ୍ଦ କରାଯିବାର ସେ ଘୋର ବିରୋଧୀ । ''ଆତ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ଅଧିକାର ମୁସଲମାନଙ୍କର ନିଶ୍ଚୟ ଅଛି । ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟିଏ ଯୌଥ ପରିବାର । ସେଥିରୁ ଅଲଗା

ହୋଇଯିବାକୁ ଜଣେ ସଭ୍ୟ ଚାହିଁପାରେ ।'' ପରିବାରର ମୁଖ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବୁଝେଇବେ । ତଥାପି ସେ ନ ଅଟକିଲେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେବାର ବ୍ୟଥା ସହିବେ ।

ଜଣେ ମୁସଲମାନ ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯାହା କହିଥିଲେ ତାହା ପାକିସ୍ଥାନ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ବିଚାର ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦିଏ । ସେ କହିଥିଲେ - ଭାରତବର୍ଷ ଗୋଟିଏ ଦେଶ ନୁହେଁ କି ? ଏହା କ'ଣ ପୂର୍ବରୁ, ଧର ମୋଗଲଙ୍କ ସମୟରେ, ଗୋଟିଏ ଦେଶ ନ ଥିଲା ? ଭାରତ କ'ଣ ପ୍ରକୃତରେ ଦୁଇଟି ରାଷ୍ଟ୍ର ? ଯଦି ଏପରି, ତେବେ ଦୁଇଟି କାହିଁକି ? ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନେ ତୃତୀୟ, ପାର୍ଶୀ ଚତୁର୍ଥ ରାଷ୍ଟ୍ର ନୁହନ୍ତି ? ଚୀନର ମୁସଲମାନମାନେ କ'ଣ ଚୀନ ଠାରୁ ଅଲଗା ଆଉ ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ର ? ଇଂଲଣ୍ଡର ମୁସଲ୍‌ମାନମାନେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଠାରୁ ଅଲଗା ଆଉ ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ର ? ପଞ୍ଜାବର ମୁସଲମାନମାନେ ସେଠାକାର ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖଙ୍କ ଠାରୁ କିପରି ଭିନ୍ନ ? ସବୁ ପଞ୍ଜାବୀ ସମାନ ପାଣି ପିଉନାହାନ୍ତି ? ଗୋଟିଏ ବାୟୁମଣ୍ଡଳର ବାୟୁକୁ ନିଶ୍ୱାସ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରୁନାହାନ୍ତି ? ଏକ ଧରିତ୍ରୀରୁ ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରି ଖାଇ ବଞ୍ଚୁ ନାହାନ୍ତି ? ପୁଣି ଅଗଣିତ ଗାଆଁରେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସହିତ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ମୁସଲମାନ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର କ'ଣ ହେବ (ପାକିସ୍ଥାନ ହେଲେ) ? ସାମ୍ବାଦିକ ଯେଉଁ ବାଟ ବତାଉଛନ୍ତି ତାହା କଳିଗୋଳ ଆଡ଼କୁ ଟାଣିନେବ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପରୋକ୍ତ ଯୁକ୍ତି ଅକାଟ୍ୟ । ମଣିଷ ଯୁକ୍ତି ମାନି ଚଳିଲେ ତ ? ଦେଶକୁ ଦି ଭାଗ କରିବାର ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ଅକଥନୀୟ କଷ୍ଟ ଦେଉଥିଲା । ୧୯୪୦ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୨ ତାରିଖ ହରିଜନରେ ବାପୁ ଛଟପଟ ହୋଇ ଲେଖିଲେ, ''ଦେଶକୁ ଦି ଖଣ୍ଡ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମତେ ଦି ଗଡ଼ କରିଦିଅ । ତୁମେ ସବୁ ଏପରି କିଛି କରିବ ନାହିଁ ଯାହା ମୋଗଲମାନେ ମଧ କରି ନଥିଲେ ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭଲଭାବେ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ ଇଂରେଜ ଚାହିଁଲେ ଦେଶ ବିଭାଜନ ବନ୍ଦ ହେବ । ମାତ୍ର ଏପରି ଅନୁରୋଧ ସେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ କରିନାହାନ୍ତି ।

ଭାରତ ଛାଡ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଅନ୍ୟ ସବୁ ନେତା ଜେଲରେ ଥିବା ବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନ ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ହୋଇ ଉଠିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ୧୯୪୪ ମେ ମାସରେ ମୁକ୍ତି ମିଳିଲା । ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସମର୍ଥନ କରୁ ନ ଥିବାରୁ ରାଜାଜୀ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ତାର ଦ୍ୱାରା ଜଣାଇଲେ - ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କ ସୂତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଲେ କିମ୍ବା ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ? ରାଜାଜୀଙ୍କ ବିଖ୍ୟାତ ସୂତ୍ରଟି ହେଉଛି - ଧରାଯାଉ ମୁସଲମାନମାନେ ଏକ ଭିନ୍ନ ଜାତି । ସେମାନଙ୍କର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦେଶ ଦରକାର । ତାହା ହେଉ, ମାତ୍ର ନବଗଠିତ ପାକିସ୍ଥାନ ଭାରତ ଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇ ନ ଯାଉ । ଜିନ୍ନା ତାର ଦ୍ୱାରା ଜଣାଇଲେ ଯେ ଏ ବିଷୟରେ ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି । ସ୍ଥିର ହେଲା ଜିନ୍ନା ଓ ଗାନ୍ଧୀ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ବମ୍ବେ ଘରେ ଆଲୋଚନା କରିବେ । ସେତେବେଳେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲ ନ ଥାଏ । ୧୯୪୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୯ ସେପ୍ଟେମ୍ବରରୁ ୨୭ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ଯାଏ ଦୁଇ ନେତା ଚଉଦଥର ଭେଟିଁଲେ । ଦୁଇ

ନେତାଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତା ସଫଳ ହେଉ ବୋଲି ସାରାଦେଶର ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଦିନ ଆଲୋଚନା ସାରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଫେରିଲେ ଓ ରାଜାଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘‘ମୋ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ଗୋଟାଏ ପରୀକ୍ଷା ହୋଇଗଲା । ... ମୋ ନିଜ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି । ... ତୁମ (ରାଜାଜୀ) ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଘୃଣା ସମସ୍ତ ସୀମା ଲଂଘନ କରିଛି ।’’ ରାଜାଜୀ ସୂତ୍ର ବସ୍ତୁତଃ ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଦୁଇରାଷ୍ଟ୍ର ତତ୍ୱକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲା । ମାତ୍ର ଜିନ୍ନା ସନ୍ଦେହ କଲେ ଯେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଫଶେଇବା ପାଇଁ ଏହା ଏକ କଂଗ୍ରେସୀ ଚାଲ୍ ।

୧୯୩୫ ବେଳକୁ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ଏପରି କିଛି ପ୍ରଭାବ ନ ଥାଏ ଯେ କଂଗ୍ରେସ ତା ସହିତ ହାତ ମିଳାଇବାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ମଣିବ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଦେଖି ନ ପାରିବା କଂଗ୍ରେସର ଗୋଟିଏ ଦୋଷ । ଦୁଇବର୍ଷ ନିରବରେ କାମ କରି ଜିନ୍ନା ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ମଧ୍ୟରେ ନୂତନ ପ୍ରାଣ ସଞ୍ଚାର କଲେ । କଂଗ୍ରେସ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅନବରତ ଖଚମିଛ କହି ମୁସଲମାନଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ନେବାରେ ସେ କିଛି ସଫଳତା ହାସଲ କରିଥାନ୍ତି ।

ଭାରତ ଛାଡ଼ ଡାକରା ଦେଇ ସବୁ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ବନ୍ଦୀ ହୋଇଗଲେ । ଇଂରେଜ ସରକାର କଂଗ୍ରେସ ବିରୋଧୀ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସମର୍ଥନ କରୁ ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ ମାସରୁ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ତାର ପ୍ରଭାବ ବଢ଼ାଇବାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ପାଇଗଲା । ୧୯୪୪ରେ ଏକାକୀ ଗାନ୍ଧୀ ଖଲାସ ହୋଇ ବାଟବଣା ହୋଇଥିବା କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ଓ ନେତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନୀତି ବୁଝାଇବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌କୁ ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କର ଅନୀତି ମାର୍ଗରେ ଆଗେଇ ନେଉଥାନ୍ତି । ୧୯୪୫ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ସବୁ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଖଲାସ ହୋଇ ଆବିଷ୍କାର କଲେ, ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଏକ ସମାସ୍କନ୍ଧ ଆସନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି ।

ଜିନ୍ନା ସବୁବେଳେ କଂଗ୍ରେସକୁ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଦଳ ବୋଲି କହିଲେ । ସିମଳା ଆଲୋଚନା ପୂର୍ବରୁ ବଡଲାଟ ତାଙ୍କର ରେଡିଓ ଅଭିଭାଷଣରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଦଳ ବୋଲି ସୂଚନା ଦେଲେ । କେବଳ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବାକୁ ବଡଲାଟ ଓ୍ୱାଭେଲ ଏପରି କହିଲେ । ମାତ୍ର ଶେଷରେ ସେ ମଧ୍ୟ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଖୁସି ରଖିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସବୁ ଗଠନମୂଳକ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଜିନ୍ନା କେଁ ପୂରାନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଲୋମହର୍ଷକାରୀ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ହାଣକାଟ ଆରମ୍ଭ କରିବା ମୂଳରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ଦାୟୀ । ଏ ବିଷୟ ପରେ ।

ଜିନ୍ନା ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନାକୁ କେତେକ ହିନ୍ଦୁ ବିଶେଷତଃ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ବିରୋଧ କରୁଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସେବାଗ୍ରାମ କୁଟୀର ଭିତରୁ ବାହାରିବାକୁ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ ବୋଲି ମହାସଭା ସଭ୍ୟମାନେ ସଂକଳ୍ପ କରିଥାନ୍ତି । ଜିଲ୍ଲା ପୋଲିସ୍ ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ଟେଲିଫୋନ ଯୋଗେ ମହାସଭାର ଯୋଜନା ଜଣାଇଥାଆନ୍ତି । ପରଦିନ ପୋଲିସ୍ ଆସି ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବା ମହାସଭା ଯୁବକଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲା । ସେମାନେ ଜିଦ୍ ଧରିବାରୁ ଗିରଫ କରିନେଲା । ପୋଲିସ୍ ଗାଡ଼ିରେ

ବସି ଗାନ୍ଧୀ ୱାର୍ଦ୍ଧା ଷ୍ଟେସନ ଯାଏ ଗଲେ । ମହାସଭା ସଭ୍ୟଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ନେଉଥିବା ଯୁବକ ଜଣକ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧୀ ଓ ଧର୍ମାନ୍ଧ । ପୋଲିସ୍ ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଛୁରୀ ପାଇଲା । ପୋଲିସ୍ ଅଫିସର୍ ଜଣକ ପରିହାସରେ ପଚାରିଲେ - ସେ କ'ଣ ଶହୀଦ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ? ନାଁ - ମହାସଭା ଯୁବକ ନେତା ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଜଣେ ହତ୍ୟା କଲା ପରେ ସେପରି ଘଟିବ ।'' ପୋଲିସ୍ ଅଫିସର ତଥାପି ରସିକତା କରୁଥାନ୍ତି । କହିଲେ, ''ଏ କାମ ତମ ନେତାଙ୍କ ଭିତରୁ କାହାକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଉନ ? ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ସାବରକର୍ ।'' ଯୁବକ ଜଣକ ଗମ୍ଭୀର ଭାବେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ସେପରି କଲେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଖୁବ୍ ବେଶୀ ସମ୍ମାନ ହୋଇଯବ । ଜଣେ ଜମାଦାର (ସାବରକରଙ୍କର) ସହଜରେ ଏ କାମ ତୁଲେଇ ପାରିବ ।

ନାଥୁରାମ ଗଡ଼ସେ ସେ ଦିନ ପିକେଟିଂଗ୍ କରିବାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ସାର୍ଦ୍ଧେ ତିନିବର୍ଷ ପରେ ସେଇ ଜମାଦାର କାମ କଲେ । ଭାବନ୍ତୁ, ମାଓ ସେ' ତୁଙ୍ଗ ବା ଷ୍ଟାଲିନ୍‌ଙ୍କୁ ଜଣେ ଜମାଦାର ଖତମ କରିଦେଇଥାନ୍ତା ? ଜମାଦାର ଦୂର କଥା, ଗଣ୍ଡାଏ ଜେନେରାଲ୍ ଦୁହିଁଙ୍କ କେଶାଗ୍ର ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରି ନଥାନ୍ତେ । ଗାନ୍ଧୀ ହିଁ ଗାନ୍ଧୀ । ତାଙ୍କୁ ଯେକୌଣସି ଅନାଡ଼ି (ହତ୍ୟା ବ୍ୟାପାରରେ ନାଥୁରାମ ଥିଲେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନଭିଜ୍ଞ ଓ ଅନାଡ଼ି) ଚାହିଁଲେ ସୋଜାରେ ମାରିପାରିବା ପରି ସେ ବଞ୍ଚିଥିଲେ ।

ହିଟଲର୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ କେତେକ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ସଂଘ ସଶସ୍ତ୍ର ବାହିନୀ ଗଢ଼ିଥାନ୍ତି । ବମ୍ବେରେ ସେମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ଧ୍ୱନୀ ଦେଇ ମାର୍ଚ୍ଚିଂ କରୁଥାନ୍ତି । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ-ଲିଗ୍ ମିଳାମିଶା ଉଦ୍ୟମକୁ ମଦତ୍ ଯୋଗାଇବା ! କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ମାନେ ସଭା କରି ଦୁଇ ନେତା ମିଶିବାକୁ ବାଧ ବୋଲି ଭାଷଣ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଗଣତନ୍ତ୍ରର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଋଷିଆ ଯେପରି ନାଜୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଲା, ସେଇ ଆଦର୍ଶରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଦୁଇ ନେତା ଏକମତରେ ପହଞ୍ଚିବା ଜରୁରୀ । ଗାନ୍ଧୀ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ଦାବୀ ଗ୍ରହଣ କରି ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ହୋଇଯିବେ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରି ଶିଖ୍‌ମାନେ ଶିଖ୍‌ସ୍ଥାନ ଗଠନର ସ୍ୱର ଉଠାଇଲେ । ଆଲୋଚନା କାଳ ମଧ୍ୟରେ ପୋଲିସ୍ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଘର ଆଡ଼କୁ ପଡ଼ିଥିବା ରାସ୍ତାରେ ଅଯଥା ଜନଗହଳି ରୋକିଲା ।

ତୃତୀୟ ଦିନ ଉପର ଓଳି ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଥିବା ରାତ୍ରିଭୋଜନ ଖାଇଲେ । ବୋତଲରେ ପାଣି ନେଇଥିଲେ ପିଇଲେ । କାଳେ ଜିନ୍ନା ଏହାକୁ ଗଙ୍ଗାଜଳ ବା କିଛି ପବିତ୍ର ଜଳ ଭାବିବେ, ଆହୁରି ସାଂଘାତିକ ବିଷୟ ଗାନ୍ଧୀ ମୁସଲମାନ ଘରୁ ପାଣି ପିଇବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ବୋଲି ଭାବିବେ, ପରଦିନ ଗାନ୍ଧୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ତାଙ୍କ ଖାଇବା ସହିତ ପାଣି ବୋତଲ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ । ସେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଘରେ ପାଣି ପିଇବେ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ହୃଦୟ ଜିଣିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସମସ୍ତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟର୍ଥ ହେଉଥାଏ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୯ ରୁ ୨୭ ଭିତରେ ଜିନ୍ନା ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଚଉଦ ଥର ଆଲୋଚନା

ହୋଇଛି । ଆଲୋଚନା ବ୍ୟତୀତ ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଚିଠିର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ହୋଇଛି । ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ଏ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ଆପଣ କେବଳ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରନ୍ତି । ନିଜର ସ୍ଥିତି ବିଷୟରେ ଆପଣ ସଚେତନ ନ ହେବା ଯାଏ ଆପଣଙ୍କୁ ବୁଝେଇବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟକର ।’’ ମୁସଲମାନଙ୍କ କାନରେ ଜିନ୍ନା ବାରମ୍ବାର ଗୋଟିଏ କଥା ମନ୍ତ୍ର ପରି ଫୁଙ୍କିବା ଫଳରେ ସେମାନେ ତାଙ୍କ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିଗଲେ । ଜିନ୍ନା କହୁଥାନ୍ତି, ଗାନ୍ଧୀ ହିନ୍ଦୁ ନୁହଁତ କ’ଣ ? ହରିଜନଙ୍କ ପିଛା ପଡ଼ିଛି ନା ନାହିଁ ? ମୁସଲ୍‌ମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟାରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଉଛି ? ସେ ଜଣେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ହିନ୍ଦୁ ଓ ସେଇଯା ହୋଇ ରହିଛି । ଏଣେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ ବାପୁ କମ୍ ଖେଞ୍ଚା ପାଉ ନ ଥାନ୍ତି । ଅନେକ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୁସଲ୍‌ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୋହଳ ଭାବ ପୋଷଣ କରନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ କଥା, ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ବା ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଭିନ୍ନ ମତ ପୋଷଣକାରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ବାପୁଙ୍କ ମନରେ ଦରଦ ଥାଏ । ସ୍ଥୂଳ ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ମତକୁ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁଙ୍କ ଉପରେ ଚାପିଦିଆଯାଏ । ବାପୁ ସର୍ବଦା ଜୋର୍ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି ସଂଖ୍ୟାଧିକ ମତ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ କିନ୍ତୁ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁଙ୍କ ମତ ବିଷୟରେ ସମସ୍ତେ ଚିନ୍ତା କରିବେ, ଭାବିବେ । ତାକୁ ହେୟଜ୍ଞାନ କରିବେ ନାହିଁ ବା ଚାପି ଦେବେ ନାହିଁ । ଏଇଟା ମାର୍ଜିତ ଓ ପାକଳ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଲକ୍ଷଣ । ବାପୁଙ୍କର ଅନେକ ମତ କେବଳ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସମର୍ଥନ ପାଇଥାନ୍ତା । (ଧରାଯାଉ ଦେଶରେ କଳ କାରଖାନା ବଢ଼େଇବା ବିଷୟ) ତା ବୋଲି ତାଙ୍କ ମତକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ସହିତ ବିଚାର କରନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ସେପରି କରିବା ମଧ ଆମ ପକ୍ଷରେ ଅନୁଚିତ ।

ଜିନ୍ନା ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଲୋଚନା ବିଫଳ ହେଲା । ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଇ କହିଲେ ଯେ ରାଜାଜୀଙ୍କ ସୂତ୍ର ଲାହୋର ପ୍ରସ୍ତାବର ଏକ ବ୍ୟଙ୍ଗ । ଜିନ୍ନା ଚାହୁଁଥିଲେ ସମୁଦାୟ ପଞ୍ଜାବ ଓ ସମୁଦାୟ ବଙ୍ଗଳା ପାକିସ୍ଥାନର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବ । ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତର ଯେତିକି ଅଞ୍ଚଳ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ପାକିସ୍ଥାନ୍ ଗଠନ ପାଇଁ ଯାଚିଥିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ସେତିକି ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ଶେଷରେ ପାକିସ୍ଥାନ ହେଲା । ଫଳରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ଅବଶ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ରାଜାଜୀଙ୍କ ସୂତ୍ର ଅନୁସାରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଓ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟରେ କିଛି ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିବା ପାଇଁ ରାଜାଜୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଜିନ୍ନା କହିଲେ, ଏହାଦ୍ୱାରା ପାକିସ୍ଥାନର ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱରେ ଆଞ୍ଚ ଆସିବ । ଜିନ୍ନା ଚାହୁଁଥିଲେ, ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ ଥିବା ଭିତରେ, ଇଂରେଜଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥତାରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଢ଼ିବାକୁ ହେବ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ ଆଗ ଇଂରେଜମାନେ ବିଦାୟ ନିଅନ୍ତୁ, ତାପରେ ଭାଗବାଣ୍ଟ ହେବ । ଭାରତର ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ପାଇଁ (ପାକିସ୍ଥାନରେ ମିଶାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ) ଯେଉଁ ଗଣ ଭୋଟ ହେବ ସେଥିରେ ଅଣ ମୁସଲମାନମାନେ ଭୋଟ ଦେଇପାରିବେ ନାହିଁ । ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଏଇ ଶେଷ ସର୍ତ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଯୌକ୍ତିକ । ପ୍ରକୃତରେ ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । ବରଂ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ଯୋଜନାବଦ୍ଧ ଭାବେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ମମ ହେଲେ । ପ୍ରଥମ ଦିନ ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସାଦରେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲେ । ଦୁହେଁ କୁଣ୍ଢାକୁଣ୍ଢି ହେଲେ । ପ୍ରଥମ

ଦିନ ବାପୁ ଫେରି ଆସନ୍ତେ ରାଜାଜୀ ପଚାରିଲେ, ''କିଛି ମିଳିଲା ?'' ବାପୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''କେବଳ ଫୁଲ'' ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳ ମିଠା କଥା । ସାଢ଼େ ତିନିଘଣ୍ଟା କାଳର ଆଲୋଚନା ଭିତରେ ନିଦାକଥା ପଦେ ନ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତି କଥା ପୂର୍ବରୁ କହିଛୁ । ଯଦି ପନ୍ଦର ଦିନ ପରେ ରାଜାଜୀ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଥାନ୍ତେ ତେବେ 'କେବଳ ନିଆଁଖୁଣ୍ଟା' ଉତ୍ତର ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ପ୍ରତିଦିନ ଅବଶ୍ୟ ରାଜାଜୀ ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ । ଚାରି ଛଅ ଦିନ ପରେ ଜିନ୍ନା କର୍କଶ ଭାବେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହାପରେ କପଟତା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପାକିସ୍ଥାନକୁ ଏକ ଆଦର୍ଶ ଗଣତନ୍ତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ର କରିବେ ବୋଲି ଜିନ୍ନା ଦିନେ କହିଲେ ! ଗଣତନ୍ତ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ପୋଷାଇବ ନାହିଁ ବୋଲି ବହୁବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କୁ କହିଥିବା କଥା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚେତାଇ ଦେଲେ । ଜିନ୍ନା କଥା ବୁଲାଇଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭୁଆଁ ବୁଲାଇବା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା - ସହଯୋଗ କରି ସମାଧାନ ସୂତ୍ର ବାହାର କରିବା ନୁହେଁ । ତିନି ଚାରିଦିନ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକଥା ଭଲ ରୂପେ ବୁଝିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଭାବେ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ସହିତ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ଜାରି ରଖିବାର ନୀତି ସେ ପାଳନ କରିଥିଲେ । ଏଇ ଗାନ୍ଧୀ, ଯାହାଙ୍କୁ ମହାତ୍ମା ବୋଲି ଲୋକ ଏତେ ଖାତିର କରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ସେ କେତେଥର ଘରକୁ ଦଉଡ଼େଇ ପାରନ୍ତି ସେ କଥା ଦେଖାଇଦେବା ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ନେହରୁ, ପଟେଲ ଓ ଆଜାଦ୍ ଜେଲ୍‌ରେ ଥାଇ ଭାବୁଥାନ୍ତି, ବାପୁ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଘରକୁ ଏତେ ଥର ଯାଇ ଠିକ୍ କାମ କରୁନାହାନ୍ତି । ବାପୁ କିନ୍ତୁ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନାକୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନେଇ ନ ଥିଲେ ଇତିହାସ ପାଖରେ ଦୋଷୀ ହୋଇଥାନ୍ତେ, ନିଜ ବିବେକ ପାଖରେ ଦୋଷୀ ହୋଇଥାନ୍ତେ ।

ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନରେ ବ୍ୟଥିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ସେ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ କଂଗ୍ରେସ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ମିଶି ଇଂରେଜଙ୍କୁ ତଡ଼ନ୍ତୁ । ତା ପରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ହେଉ । ଜିନ୍ନା କହିଲେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ତଡ଼ି ପାକିସ୍ଥାନ ଗଢ଼ିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଘୋଡ଼ା ଆଗରେ ଗାଡ଼ି ଯୋଚିଲା ପରି । ଗାନ୍ଧୀ ବୁଝାଇଲେ, ''ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଉ । ଆମେମାନେ ଗଣଭୋଟ ନେବା, ସୀମାରେଖା ଟାଣିବା, ପାକିସ୍ଥାନ ଗଢ଼ାଯିବ । ଆତ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅଧିକାରର ଏଇ ଅର୍ଥ ନୁହେଁ କି ?'' ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କଥାକୁ କର୍ଣ୍ଣପାତ ନ କରି କହିଲେ - ପାକିସ୍ଥାନର ଉନ୍ନତି କେହି ସହି ପାରୁନାହାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାରମ୍ବାର କହିଲେ ଦୁଇ ରାଷ୍ଟ୍ର ହେଉ । ମାତ୍ର ଦି ଭାଇ ଭାଗ ହୋଇଗଲେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ସଦ୍‌ଭାବ ରହେ, ବିଭାଜନ ସେହିପରି ହେଉ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କ'ଣ କେବଳ ବୈରତା ଅଛି, କିଛି ସଦ୍‌ଭାବ ନାହିଁ ? ଜିନ୍ନା ହୁଏତ ସଦ୍‌ଭାବକୁ ମାନିଲେ କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀ ଜଣେ ବଡ ହିନ୍ଦୁ ନେତା ଠାରୁ ଅଧିକ କିଛି ନୁହନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ନାହିଁ ବା ରହିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏପରି କହିବା ତାଙ୍କ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଚରମ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ।

କେବଳ ଭାରତବର୍ଷରେ ନୁହେଁ, ୧୯୪୪ ଅକ୍ଟୋବର ଦୁଇ ତାରିଖ ଦିନ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବାପୁଙ୍କର ଜନ୍ମଦିନ ପାଳିତ ହେଉଥାଏ । ସୁଭାଷ

ସେତେବେଳେ ଜର୍ମାନରୁ ଜାପାନ ଯାଇ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ନ୍ୟାସନାଲ ଆର୍ମି (ଆଇ.ଏନ୍.ଏ)ର କମାଣ୍ଡର ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏହିଦିନ ରେଙ୍ଗୁନ ରେଡିଓରୁ ସୁଭାଷଙ୍କ କଣ୍ଠସ୍ୱର ଭାସିଆସିଲା । ବାପୁଙ୍କ ଜନ୍ମ ଦିବସ ଦିନ ସେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଜାତିର ଜନକ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କଲେ । ସୁଭାଷଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି ତ ସେତେବେଳେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ରୋମାଞ୍ଚ ହେଉଥାଏ, ତାଙ୍କ କଣ୍ଠସ୍ୱର ଶୁଣି ଲୋକେ ନାଚିଲେ । ଜାପାନ ସହାୟତାରେ ଗୋଟିଏ ସେନାବାହିନୀ ଧରି ସେ ଭାରତ ସୀମନ୍ତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଯୋଜନା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ଏହାର ସଫଳତା ପାଇଁ ଜାତିର ପିତାଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ଆଶୀର୍ବାଦ ମାଗିଲେ ।

ୱାଭେଲ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ ଯୁଦ୍ଧ ସରିବା ପରେ ଅଧିକାଂଶ ଇଂରେଜ ସୈନିକ ବିଦେଶ ଛାଡ଼ି ଦେଶକୁ ଫେରିବାକୁ ଚାହିଁଲେଣି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଆଇ.ଏନ୍.ଏ ପରେ ଆଉ ଭାରତୀୟ ସୈନିକଙ୍କ ଉପରେ ଇଂରେଜମାନେ ଭରସା କରିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଇଂରେଜ ସୈନିକମାନେ ଘରମୁହାଁ ହେଲେଣିର ମର୍ମ ସବୁ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଘର ବାହୁଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ୱାଭେଲ ପୁଣି ଜଣାଇଲେ ଗାନ୍ଧୀ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଫଳ ଆଲୋଚନାର ସୁଯୋଗ ନେବାକୁ ହେବ । ସରକାର ତାର ବଡ଼ଭାଇପଣିଆ ଦେଖାଇବାର ସୁଯୋଗ ହାତଛଡ଼ା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ନିର୍ବାଚନ ଆଉ ଅଳ୍ପଦିନ ଥାଏ । ଜିନ୍ନା ଦାବୀ କରୁଥାନ୍ତି ପାକିସ୍ଥାନ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ୱାଭେଲଙ୍କୁ କହିଲେ ଭାରତକୁ ତିନିଭାଗ କରିବା ଠିକ୍ ହେବ । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ, ପାକିସ୍ଥାନ ଓ ପ୍ରିନ୍‌ସିସ୍ଥାନ ! ପ୍ରିନ୍‌ସିସ୍ଥାନ ତ ଭାରତବର୍ଷର ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ନ ଥାଏ । ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଶହ ପଚାଶ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ଥାଏ । ସବୁ ପ୍ରିନ୍‌ସିସ୍ଥାନର ଅଙ୍ଗ ହେବେ । ଯଦି ଭାରତବର୍ଷରେ ଏତେ 'ସ୍ଥାନ' ହେବାକୁ ଯାଉଛି, ତେବେ ଶିଖ୍‌ସ୍ଥାନ ନ ହେବ କାହିଁକି ? ଶିଖ୍‌ଙ୍କର ଏ ଦାବୀ ଉଠିଛି ।

ଇଂଲଣ୍ଡର ନିର୍ବାଚନ ପାଖେଇ ଆସିବାରୁ ଭାରତ ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଟାଣ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ୱାଭେଲ ଭାରତ ଫେରି ସିମିଳା ସମ୍ମିଳନୀର ଯୋଜନା କଲେ ।

◆◆◆

ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ଫଳା ବର୍ଷ

୧୯୪୪ ମେ ମାସରୁ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ନିଷ୍ଫଳା ଗଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ବିଫଳତା ସ୍ୱୀକାର କରେ ନି ବା ଫଳପ୍ରାପ୍ତିର ଆଶା ରଖେନି । ଏ କଥା ତାଙ୍କ ପରି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ । ମାତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସଦିଚ୍ଛା ରଖି ସବୁ ପ୍ରକାର ସତ୍ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିବା ଜଣେ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଗ୍ରସର କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି ଦେଖିଲେ କଷ୍ଟ ଲାଗେ । ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଯିଦ୍ କରୁଥାଏ, କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରଥମେ ୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ ୮ ତାରିଖର ଭାରତଛାଡ଼ ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରୁ ତା ପରେ ଯାହା କିଛି ଆଲୋଚନା ହେବ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବାକୁ ରାଜି ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ବନ୍ଦୀ ଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ଭେଟି ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବାର ଅନୁମତି ତାଙ୍କୁ ମିଳୁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ବଡଲାଟ ଏ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦର୍ଶାଇଲେ, ଗୋଟିଏ ମିଳିତ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସେ ଏକାକୀ କିପରି ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେବେ ? ତଥାପି ବଡଲାଟ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ ଆହ୍ବାନ ଦେଇଥିଲେ, ''କର ଅବା ମର'' । ପୁଣି କହିଥିଲେ ନେତାମାନେ ଜେଲ୍ ଗଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଂଗ୍ରେସ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ବିଚାର ଅନୁସାରେ କାମ କରିବ । ହିଂସା ସେ ଆଦୌ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତଥାପି ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯଦି ହିଂସା ଘଟେ ତେବେ ସେ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବେ ନାହିଁ । ଦେଖିବାଁକୁ ଗଲେ ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ନେତୃତ୍ୱ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନେଇଥିଲେ । ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା । ଏ ବିଷୟରେ ବଡଲାଟ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଚିଠିପତ୍ର ଦିଆନିଆ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଥରେ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଜେଲ୍‌ରେ ଭେଟିବାକୁ ଦିଆଯାଇଥିଲେ ସରକାରର କିଛି କ୍ଷତି ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ବ୍ରିଟିଶ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ ରିହାତି ଦେବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥାନ୍ତି ।

୧୯୪୨ ନଭେମ୍ବର ହିଟଲର୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଥାଆନ୍ତି । ଜାପାନ ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ । ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବା ପାଇଁ ଆମେରିକା ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ଚାପ ପକାଉଥାନ୍ତି । ଇଂଲଣ୍ଡ ଏପରି ସଙ୍କଟଜନକ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ସମୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଦୃପ୍ତ କଣ୍ଠରେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ - ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ବିନାଶ କରିବା ପାଇଁ ସେ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ୧୯୪୪ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଯୁଦ୍ଧ ପରିସ୍ଥିତି ଇଂଲଣ୍ଡ ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ଥାଏ । ଜର୍ମାନ୍ ଓ ଜାପାନ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଉଥାନ୍ତି । ଏତେବେଳେ ସେ ଭାରତ ପ୍ରତି କୋହଳ ହେବାର ପ୍ରଶ୍ନ ନଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଜାଣିଥିଲେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ସହ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାମ ଶୁଣିଲେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ନାହି ଡିଏଁ । ତଥାପି ୧୯୪୪ ଜୁଲାଇ ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ।

ଚିଠିଟି ଏହିପରି -

ପ୍ରିୟ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ,

ଆପଣ ନଙ୍ଗଳା ଫକୀରକୁ ଦଳି ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା କଥା ଜଣାଶୁଣା । ମତେ ଆପଣ ନଙ୍ଗଳା ଫକୀର ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି । ଦୀର୍ଘ ଦିନ ଧରି ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଫକୀର ହେବାକୁ ସାଧନା କରୁଛି । ନଙ୍ଗଳା ଫକୀର ହେବା ତ ଆହୁରି କଷ୍ଟ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ନାମକରଣଟିକୁ ମୁଁ ପ୍ରଶଂସାସୂଚକ ମଣେ । ଯଦିଚ ଏପରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅପାଣଙ୍କର ନାହିଁ । ନଙ୍ଗଳା ଫକୀର ଭାବେ ମୁଁ ଅପାଣଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି, ମତେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କ ଦେଶର ଲୋକ, ମୋ ଦେଶର ଲୋକ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ପାଇଁ ମତେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତୁ ।

ଅପାଣଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ତ ବନ୍ଧୁ
ଏମ୍.କେ.ଗାନ୍ଧୀ ।

ଏ ଚିଠିଟି ପଢ଼ି ରାଜାଜୀ ଏହାକୁ ପଠାଇବାକୁ ମନା କଲେ । କାରଣ, ରାଜାଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏହା ଏକ "Naughty Letter" । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ଯେ ସେ ଏପରି ଭାବୁନାହାନ୍ତି । ସେ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି ଗମ୍ଭୀରତା ସହ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଆମେ କିନ୍ତୁ ରାଜାଜୀଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ! ଚିଠି ପଢ଼ିଲେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ଡେଇଁବେ । ଯାହାହେଉ ଚିଠିଟି ଗଲା । ମାତ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କୌଣସି ବଡ ମଣିଷ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠି ହଜିବା ଏଇ ପ୍ରଥମ । ଦୁଇମାସ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଚିଠିର ଏକ ନକଲ ପଠାଇଲେ । ଚିଠିର ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱୀକାର ଓ ଧନ୍ୟବାଦ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଜରିଆରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦିଆଗଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚିଠି ପାଇ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ କେତେ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିଥିବେ ଏଇଥିରୁ ବୁଝିହୁଏ ।

ବାରମ୍ବାର ବଡଲାଟ ୱାଭେଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଦେଇ ଜୁଲାଇ ୨୭ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ - ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଅଗଷ୍ଟ ୮ ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେବାକୁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିକୁ ଉପଦେଶ ଦେବେ । ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ ସରକାରଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ କହିବେ । ମାତ୍ର ଏଥିପାଇଁ ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଠନ କରିବାକୁ ବ୍ରିଟିଶ ପକ୍ଷ ରାଜି ହୁଅନ୍ତୁ । ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରନ୍ତୁ । ଚିଠି ଶେଷରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ, "ଏକ ସମ୍ମାନଜନକ ସମାଧାନରେ ପହଞ୍ଚିବାର ସାମାନ୍ୟ ସମ୍ଭାବନା ଦିଶୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ କବାଟ ଖଟଖଟ କରୁଥିବି ।" ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ତାରିଖରେ ୱାଭେଲ ଉତ୍ତର ପଠାଇଲେ - ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ମହାମାନ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କର ଆଦୌ ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ । ୧୯୪୨ ଏପ୍ରିଲ୍‌ରେ ଆଜାଦ୍ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁରୂପ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ତାକୁ ମହାମାନ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ ।

୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ ନଅରେ ଗିରଫ ହେବେ ଜାଣି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ଐତିହାସିକ ଭାଷଣରେ କହିଥିଲେ ଯେ ନେତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି କର୍ମୀମାନେ ନିଜ ବିଚାର

ଅନୁସାରେ ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବେ । ସବୁ ନେତା ଜେଲ ଯିବା ପରେ ସାନ ବଡ଼ କର୍ମୀମାନେ ନିଜ ବିଚାର ଅନୁସାରେ ଅହିଂସାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କଲେ । କେତେକ କର୍ମୀ ଅନ୍ତର୍ଘାତୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମାତିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ଥିଲା, ଅନ୍ତର୍ଘାତୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତ ସେମାନେ କୌଣସି ମଣିଷ ମାରୁ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଅହିଂସା ଭଙ୍ଗ ଦୋଷ ସେମାନଙ୍କୁ ଲାଗିବ ନାହିଁ । ଅନେକ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୁପ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ଗୋପନରେ ଲୋକଙ୍କୁ ସରକାରୀ ବିରୋଧୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମତାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ନେତା ନିଜ ପ୍ରତି ବିପଦ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଗୋପନରେ ଆସୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ପ୍ରଥମେ କେନ୍ଦ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ପରେ ବିହାରର ରାଜ୍ୟପାଳ ହୋଇଥିବା ଆର୍.ଆର୍.ଦିବାକର । ସମାଜବାଦୀ ନେତା ଅଚ୍ୟୁତ ପାଟ୍ଟବର୍ଦ୍ଧନ, ବଙ୍ଗଳାର ବିଶିଷ୍ଟ ସଙ୍ଗଠକ ଆନନ୍ଦ ଚୌଧୁରୀ ଓ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟା ଅରୁଣା ଆସ୍ଫ ଅଲୀ । ନିଜର ଉତ୍ସାହ ଓ ସାହସିକତା ଯୋଗୁ ଅରୁଣା ଅନେକ ସରକାରୀ ଅଫିସର୍, ଏପରିକି କେତେକ ପୋଲିସ୍ ଅଫିସର୍ଙ୍କ ସହଯୋଗ ପାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଧରାଇ ଦେବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ମୋଟା ଅଙ୍କର ପୁରସ୍କାର ମିଳିବ ବୋଲି ସରକାର ଘୋଷଣା କରିଥାନ୍ତି । ଜଣେ ଇଂରେଜ ସରକାରୀ ଅଫିସର ଦୈବାତ୍ ଅରୁଣାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଘରେ ଭେଟିଲେ । ଅରୁଣାଙ୍କର ରୋମାଞ୍ଚକର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଶୁଣି ଇଂରେଜ ଅଫିସର ଜଣଙ୍କ ଅଭିଭୂତ ହେଲେ । ତାଙ୍କୁ ଧରାଇଦେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ସମର୍ଥକ ପାଲଟିଗଲେ ।

ଏମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପଦେଶ ଥିଲା ସ୍ପଷ୍ଟ । ସମସ୍ତ ଗୁପ୍ତ କାମ ପାପ । ଏକେତ ଏହା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଅନ୍ତରାୟ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଲୁଚି ରହି କାମ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଜଣେ ବେଶୀ ବାଟ ଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ଦିବାକର ଦ୍ୱିତୀୟ କଥାଟି ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଲୁଚି ଛପି କିଛି ଆଖିଦୁଶିଆ କାମ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଆଉ ଜଣେ ଗୁପ୍ତ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ ମାନିଲେ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନାନ୍ତର ରହିଛି । ଏତେ ଚାପ ସହି ନ ପାରି ଗୁପ୍ତ ରହିଥିବା କର୍ମୀଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କମିଯାଉଛି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦର୍ଶାଇଲେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅହିଂସା ଆନ୍ଦୋଳନ ଗତ ପଚିଶ ବର୍ଷ ଭିତରେ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରିଛି । ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ସର୍ବଦା ସଫଳ ହୋଇନାହିଁ ଅବଶ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ଉଧେଇ ପାରିନି ବା ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିନି । ଜଣେ ପଚାରିଥିଲେ - ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଅହିଂସ ବିପ୍ଳବ । କ୍ଷମତା ହାସଲ ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ କି ? ବାପୁ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, କ୍ଷମତା ହାସଲ ନୁହେଁ, ହସ୍ତାନ୍ତରିତ କ୍ଷମତା ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅହିଂସ ବିପ୍ଳବର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଅହିଂସା ଆନ୍ଦୋଳନ ଫଳରେ ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତକୁ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର କରି ଚାଲିଯିବେ । କେତେକ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ ଜେଲ୍‌ରେ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଏକ ବନ୍ଦୀ ପରି ଆଚରଣ କରିବେ । କାରଣ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଗତ କାରଣରୁ ସେ ମୁକ୍ତି ପାଇଛନ୍ତି । ତେବେ ଯଦି ସମସ୍ତେ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ପାଳନ କରି ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥାନ୍ତେ ତେବେ ଦେଶ

ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସାମ୍ୟବାଦୀ ନେତା ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣଙ୍କ ସାହସ, ଦେଶପ୍ରେମ ଓ ତ୍ୟାଗର ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସା ଗାନ୍ଧୀ କରିଛନ୍ତି । ପୋଲିସ୍ ଆଖିରେ ଧୂଳି ଦେଇ ଜୟପ୍ରକାଶ ତାଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ ଜାରୀ ରଖିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଧରାଇ ଦେଲେ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ମିଳିବ ବୋଲି ପୋଲିସ୍ ଘୋଷଣା କରିଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ଅସଲ ବୀରତ୍ୱ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ମେଡ଼ାଲ୍ ଦେବାକୁ କୁହାଗଲେ ମେଡାଲ୍ ସେ ଜୟପ୍ରକାଶଙ୍କୁ ନ ଦେଇ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଭାବତୀଙ୍କୁ ଦେବେ । କାରଣ ପ୍ରଭାବତୀ ଜୟପ୍ରକାଶଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଭାବତୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ବଡଲାଟ ଓ୍ୱାଭେଲଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ଅହିଂସା ଓ ଅସହଯୋଗ ପାଳନ କରିବା ବିଷୟରେ ସେ ଥିଲେ ମୋର ଗୁରୁ ।’’

ସାଂଘାତିକ ଡିସେଣ୍ଟ୍ରିରେ ଅରୁଣା ଆସଫ ଅଲୀ ପୀଡ଼ିତ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଧରାଇ ଦେବା ପାଇଁ ମଧ ପୋଲିସ୍ ପୁରସ୍କାର ଘୋଷଣା କରିଥାଏ । ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ବାପୁ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ତମର ସାହସ ଓ ବୀରତ୍ୱ ମତେ ମୁଗ୍ଧ କରିଛି । ତମେ ଲୁଚି ରହି ଡିସେଣ୍ଟ୍ରିରେ କଦାପି ପ୍ରାଣ ହରାଅ ନାହିଁ । ତମେ ଗୋଟିଏ କଙ୍କାଳ ହେଲଣି । ବାହାରକୁ ଆସି ପୋଲିସ୍ ପାଖରେ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କର ଓ ତମ ପାଇଁ ଥିବା ପୁରସ୍କାର ନିଜେ ଗ୍ରହଣ କର । ତାକୁ ହରିଜନ ପାଣ୍ଠିକୁ ଦେଇଦେବ !’’

ଜୁଲାଇ ୨୮ ତାରିଖ ଦିନ ଖବରକାଗଜକୁ ଏକ ବିବୃତି ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ - ଆମର କେତେକ କର୍ମୀ ଲୁଚିଛପି କାମ କରୁ ନ ଥିଲେ ଆମେ କୌଣସି ଅଗ୍ରଗତି କରି ନ ଥାନ୍ତୁ ବୋଲି ମତେ କୁହାଯାଉଛି । ଅନ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଲୁଚିଛପି କର୍ମୀସବୁ ଭଙ୍ଗାରୁଜା କାମରେ ମାତିଥିଲେ ବୋଲି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେବା ଆହୁରି ଦୁଃଖର ବିଷୟ । ମୁଁ ଯେତେଦୂର ଜାଣେ, ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ଦେଶ କେବଳ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିନାହିଁ । ଏହି ମାପକାଠିରେ ଲୁଚାଛପା କାମ, ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହେଲେ ମଧ, ଅହିଂସ ଉଦ୍ୟମରେ ତାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ... ଏପରି କାମ ଅହିଂସା ଆନ୍ଦୋଳନର କ୍ଷତି କରିଛି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କର୍ମପନ୍ଥା ସହିତ ଆମେ ଏକମତ ହେଉ ବା ନ ହେଉ ତାଙ୍କରି କର୍ମପନ୍ଥା ଏ ବିଶାଳ ଦେଶର ଚାଳିଶ କୋଟି ଗରିବ, ଅଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଥିଲା । କୌଣସି କାମ ଗୋପନ ରଖିବା ତାଙ୍କର ନୀତି ନ ଥିଲା । ସେ ଯାହା କରୁଥିଲେ ତାର ଟିକିନିଖି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସରକାରକୁ ପୂର୍ବରୁ ଜଣାଉଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସୀ କେତେଜଣ ଦେଶପ୍ରେମୀ ବାହାରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ପନ୍ଥା ଜନତାକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ନ ଥିଲା । ଜନ ସମର୍ଥନ ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ବଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ସଫଳ ହେବନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶର ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କୌଣସି ଦେଶପ୍ରେମୀ ଉପରେ ଚାପ ପକାଇ ନାହାନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଠାରୁ ସେ ସବୁ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀଙ୍କୁ ନିଜେ ନିଜର ନେତା ହୁଅ ବୋଲି ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ପୋଲିସ୍ ଆଖିରେ ଧୂଳି ଦେଇ ବୁଲୁଥିବା କେତେକ ନେତା

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବାକୁ ସେବାଗ୍ରାମ ଆଶ୍ରମ ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ପୋଲିସ୍‌ର ସନ୍ଦେହ ହେଲା । ଏପରି ଜଣେ ନେତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପୋଲିସ୍ ସବ୍‌ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଯେ ସେ ଆସିଥିଲେ ଓ ପୋଲିସ୍ ପାଖରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଖବର ସେ ପୋଲିସ୍‌କୁ ଦେବେ ନାହିଁ । ସେ ଏକାଧାରାରେ ସଂସ୍କାରକ ଓ ଏତଲାଦାତା ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ।

ବାପୁଙ୍କ କଥାରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ବିଶିଷ୍ଟ ସାମ୍ୟବାଦୀ ନେତା ଅରୁଣା ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରୁ ନଥାନ୍ତି । ଅରୁଣାଙ୍କ ମାନସିକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଥାଏ - ତମ ପ୍ରତି ସମବେଦନାରେ ମୋର ହୃଦୟ ଭରିଯାଉଛି । ଜଣଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନରେ ବାଧା ଆସିବା ଭଳି କୌଣସି କାମ କରିବା ପାଇଁ କାହାକୁ, ବିଶେଷତଃ ତମକୁ କିଛି କହିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଅକ୍ଷମ । ଯଦି ତମେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କର, ତେବେ ତମକୁ ଓ ଦେଶକୁ ଉନ୍ନତ କରିବା ପାଇଁ କର । ତୁମ ଦୁର୍ବଳତାରୁ ନୁହେଁ, ଶକ୍ତିରୁ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ଜାତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ସଂଗ୍ରାମ ବୀରତ୍ୱ ଓ ରୋମାନ୍ସରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ତମେ ଏହାର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଯୋଦ୍ଧା । ... ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ ଭଲ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଯଦି ତମେ ଭାବୁଚ, ତେବେ ଏପରି କରନାହିଁ । ମୁଁ ଏପରି ବଢ଼ିଛି ଯେ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଗୋପନୀୟତା ଅହିଂସା ଆଚରଣକାରୀ ପାଇଁ ପାପ । ମାତ୍ର ଏହାକୁ ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ପାଳିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । କ'ଣ ଠିକ୍ ତାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଚାରକ ତମେ ନିଜେ । ଅଗଷ୍ଟ ଆଠ ତାରିଖ ୧୯୪୨ର ମହାନ ପ୍ରସ୍ତାବର ଶେଷ ବାକ୍ୟରେ କଂଗ୍ରେସ ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଇନାହିଁ ? କେବଳ ଅରୁଣା ଓ ପଟ୍ଟବର୍ଦ୍ଧନ ନୁହନ୍ତି, ଜୟପ୍ରକାଶ, ଲୋହିଆ ଓ ସୁଚେତା କୃପାଳିନୀଙ୍କ ପରି ନେତାମାନେ ଅଣ୍ଡର ଗ୍ରାଉଣ୍ଡରେ ଥାଆନ୍ତି ।

ଚିଠି ଲେଖିବାର ଦେଢ଼ବର୍ଷ ଯାଏ ଅରୁଣା ଓ ପଟ୍ଟବର୍ଦ୍ଧନ ଲୁଚି ଛପି ରହିଲେ । ୧୯୪୬ ଆରମ୍ଭରେ ସରକାର ଗିରଫ ପରୱାନା ଉଠାଇ ନେବା ପରେ ଦୁହେଁ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଦେଖିଲେ ସରକାର ତାର କଠୋର ଦମନ ନୀତିକୁ ସାମାନ୍ୟ କୋହଳ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହଁ । ଏଣେ କର୍ମୀ ଓ ନେତାଙ୍କର ମନୋବଳ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଛି । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ୧୯୪୪ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଥିଲା ।

ସବୁ ପ୍ରକାର ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଲୋକଙ୍କ ମନୋବଳ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଲୋକଙ୍କୁ ବୃଥା ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଉ ନ ଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ନିଷ୍କପଟ ହେବା । ଲୋକେ ତାଙ୍କ ନିଷ୍କପଟତାରୁ ବଳ ପାଉଥିଲେ । ବଙ୍ଗଳାରେ ଗୋଟିଏ ନାରୀ ଶ୍ରମିକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ସେ କହିଥିଲେ ଯେ ନିକଟରେ ଗଣ ଆନ୍ଦୋଳନର କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ସାପ ଅଳ୍ପ ଥର କାମୁଡ଼େ କିନ୍ତୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଫଁ ଫଁ ହେଉଥାଏ । ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଆମେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ କାମୁଡ଼ି ପାରିବା ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଫଁ ଫଁ କାହିଁକି ବନ୍ଦ କରିବା ? ବିଦେଶୀ ଶାସନର ପ୍ରତିରୋଧ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ବନ୍ଦ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସବୁବେଳେ କହୁଥିଲେ, ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ,

ଅସହଯୋଗ ଖୁବ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଅସ୍ତ୍ର । ମାତ୍ର ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ତାଲିମ୍ ଥିବା ଦରକାର । ଯେପରି ଶସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାରେ କୁଶଳୀ ସୈନିକକୁ ଉତ୍ତମ ଶସ୍ତ୍ର ମିଳିଲେ ସେ ଯୁଦ୍ଧରେ କମାଲ୍ କରେ, ସେହିପରି ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଜାଣିଥିବା ତାଲିମ୍ପ୍ରାପ୍ତ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଅସହଯୋଗ ବଳରେ ଅଜେୟ ହୋଇ ଉଠେ ।

ଆମେ ଏହା ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରୁନା । କାରଣ ମାନବ ଇତିହାସରେ - ଅହିଂସ ଅସହଯୋଗ ମାତ୍ର ଥରେ ହୋଇଛି । ଏହାର ସେନାପତିଙ୍କର ଅହିଂସ ଅସହଯୋଗ ଉପରେ ଅଗାଧ ବିଶ୍ୱାସ ଆମକୁ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ କରେ । ୧୯୪୪ ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଜଣେ କର୍ମୀ ପଚାରିଥିଲେ, ''ଆପଣ କହିବା ଅନୁସାରେ ଅହିଂସାର ଶକ୍ତି ଅପରିମିତ । ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ କେବଳ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାନବ କରିପାରିବ । ଯାହାର ନୈତିକ ସାହସ ନାହିଁ ଓ ହୃଦୟ ପ୍ରେମଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ ତାକୁ ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝାଇବା ଅର୍ଥହୀନ ନୁହେଁ କି ?'' ପ୍ରଶ୍ନର ମର୍ମ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟତା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉତ୍ତର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ କହିଲେ, ''ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲେ ଏକ ଧର୍ମମତ ପରି ଯେ କେହି ଅହିଂସା ପାଳନ କରିପାରିବ । ସମସ୍ତେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ରଖନ୍ତି ।'' ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱର ସାକ୍ଷାତ ମୁଷ୍ଟମେୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଅଧିକାଂଶ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ସେହି ଦିଗରେ ଚାଲନ୍ତି । ଅହିଂସାର ଶକ୍ତି ଏକ ଐଶୀଶକ୍ତି ଯାହାକୁ ଦର୍ଶନ ନ କରି ସାଧାରଣ ଲୋକଟିଏ ସେ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରିବ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଉକ୍ତ କର୍ମୀଙ୍କର ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା । ଶେଷରେ ସେ ଅନଶନ, ପ୍ରାର୍ଥନା ପ୍ରଭୃତି ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦିଗଙ୍କର ଶକ୍ତି ଉପରେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ଶାସକଙ୍କ ଉପରେ ଏସବୁର କିଛି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓଲଟି ପଚାରିଥିଲେ - ପ୍ରତିପକ୍ଷର ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ପାଇଁ କେତେଜଣ ଏ ସବୁର ପ୍ରୟୋଗ କରନ୍ତି ? ସେ ବୋଧେ ଏକୁଟିଆ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗକାରୀ (ଯାହାକି ସତ୍ୟ) । ଏକ ଭିନ୍ନ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ସେ କହିଲେ, ପ୍ରାର୍ଥନାର ଶକ୍ତିରେ ତାଙ୍କର ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ଯଦିଚ ସେ କିଛି ପ୍ରମାଣ ଦେଇପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଦୁଇଟି ମତର ପ୍ରଭାବ ଦିଶିଲା । ସାମ୍ୟବାଦୀମାନେ କହୁଥାନ୍ତି ଯେ ଅହିଂସାର କାଳ ସରିଯାଇଛି । ଜନମତ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ଅହିଂସା ନୀତିର କାମ ଥିଲା । ତାହା ହୋଇସାରିଛି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଶେଷ ସଂଗ୍ରାମରେ ଅହିଂସା ସହିତ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରର ବଳ ଦରକାର (ଦୁହିଁଙ୍କ ମିଶେଇବା ଏକ ସୁବିଧାବାଦୀ ନୀତି !) । ଆଉ ଗୋଟିଏ ମତ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲା ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ଲୁଚିଛପି ରହିବେ ଓ ବ୍ୟାପକ ଭଙ୍ଗାରୁଜା କାମ କରିବେ । ଏହି ଦୁଇଟି ମତକୁ ନିଓ-ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବା ନିଓ ଗାନ୍ଧୀବାଦ କୁହାଗଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଦୁଇଟି କର୍ମଧାରା ବିରୁଦ୍ଧରେ କହିବାରୁ ଦୁହେଁ ଦବି କରି ରହିଲେ ।

ଭାରତବର୍ଷର କେତେକ ଜିଲ୍ଲାରୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ହଟେଇ ସମାନ୍ତରାଳ ସ୍ୱଦେଶୀ

ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥାଏ । ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର ବାଲିଆ ଜିଲ୍ଲା, ବଙ୍ଗଳାର ମେଦିନୀପୁର ଜିଲ୍ଲା, ବମ୍ବେର ସତାରା ଜିଲ୍ଲା ଓ ବିହାରର ବଡ଼ ଅଞ୍ଚଳରେ ଇଂରେଜ ଶାସନକୁ ହଟେଇ ଦିଆଯାଇ ଜାତୀୟ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଜାତୀୟ ସରକାର ପଞ୍ଚାୟତ ଜରିଆରେ ବିଚାର କରି ଦୋଷୀକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେଉଥାଏ, ଇଂରେଜ ସରକାରର ପୋଲିସ୍‌କୁ ନିରସ୍ତ୍ର କରିଥାଏ । ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି, ଜାତୀୟ ସରକାର ଖଜଣା ଆଦାୟ କରୁଥାଏ । ଜାତୀୟ ସରକାର ତରଫରୁ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀମାନେ ରେଲଲାଇନ୍ ତାଡ଼ିବା, ଟେଲିଗ୍ରାଫ୍ ଖୁଣ୍ଟି ଉପାଡ଼ିବା ଓ ସରକାରୀ ଅଫିସ୍ ଭାଙ୍ଗିବା କାମ କରୁଥାନ୍ତି । ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଦୌ ସମର୍ଥନ କରୁ ନଥିଲେ । ଭଙ୍ଗାରୁଜା କାମ, ଲୁଚିଛପି ରହିବାର ଢଙ୍ଗକୁ ସେ କଡ଼ା ସମାଲୋଚନା କଲେ । କେତେକ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀଙ୍କ ଠାରୁ ଏହାର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱର ମଧ୍ୟ ଶୁଭିଲା । ସଶସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ରୋହର ସମର୍ଥକ ଜଣେ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ଏ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅନେକ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ହୋଇଥିଲା । କର୍ମୀ ଜଣକ ଶେଷ ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କରି କହିଲେ,‘‘ଆମର କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଉଥିବ ଅଥଚ ଆମେ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ବସିଥିବୁ ବୋଲି ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି ?’’ ଗାନ୍ଧୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ‘‘ନାଁ, ମୁଁ ଚାହେଁ ତମେମାନେ ରାଗ, ଖୁବ୍ ରାଗ, କିନ୍ତୁ ନିଜ ଉପରେ । ସାପ (ଇଂରେଜ)ଉପରେ ରାଗି ଲାଭ ନାହିଁ । କାରଣ ସାପ କାମୁଡ଼ିବ । ଯେଉଁ ବାଟ ତମର ପସନ୍ଦ ହେଉଛି, ସେ ବାଟରେ ଯାଅ । ମୋ ବାଟରେ ଯିବାକୁ କହୁନାହିଁ । ମାତ୍ର ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ବସ ନାହିଁ ।’’

‘‘ଆମର ସାହସ ପାଉନି । ଆପଣଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରି ଆମେ ଆଗେଇ ପାରିବୁ ବୋଲି ଆମର ଭରସା ନାହିଁ ।’’ ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ,‘‘ତମକୁ ସାହସ ସଞ୍ଚୟ କରିବାକୁ ହେବ ।... ଏକୁଟିଆ ଛିଡ଼ା ହେବାର ସାହସ ପାଇଁ ମୁଁ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରେ ବୋଲି ଭାବୁଛି । ସ୍ୱରାଜ ଦୁର୍ବଳଙ୍କ ପାଇଁ ନୁହେଁ । ତମେ କହୁଥିବ ମତେ ସମର୍ଥନ କରୁଛ, ଅଥଚ ଅନ୍ତରରୁ କରୁ ନଥିବ । ଏହା ଅର୍ଥ ତମେ ଦୁର୍ବଳ ।’’

ଅଗଷ୍ଟ ନଅ ପାଖେଇ ଆସୁଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, ସରକାର ସହିତ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସଂଘର୍ଷ କରିବାର ମନୋଭାବ ନ ରଖି ଏ ଦିବସଟିକୁ ପାଳନ କର । ସ୍ଥିର ହେଲା, ବମ୍ବେର ପଚିଶ ଜଣ କର୍ମୀ ଲୋକମାନ୍ୟ ତିଳକଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ପାଖରେ ପତାକା ଉତ୍ତୋଳନ କରିବେ ଓ ପାଞ୍ଚମିନିଟ୍ ପାଇଁ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରିବେ । ପଚିଶ ଜଣ କର୍ମୀ ଦସ୍ତଖତ କରି ବମ୍ବେ ପୋଲିସ୍ କମିଶନରଙ୍କର ଅନୁମତି ମାଗିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦରଖାସ୍ତ ନାମଞ୍ଜୁର ହୋଇଗଲା । ନଅ ତାରିଖ ଭୋର ସାଢ଼େ ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ପାଞ୍ଚ ପାଞ୍ଚ ଜଣ କରି କର୍ମୀ (ପାଞ୍ଚରୁ ଅଧିକ ଲୋକ ଏକାଠି ହେବା ଉପରେ ୧୪୪ ଧାରା ଜାରୀ ଥାଏ) ତିଳକଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ପାଖକୁ ଯିବା ମାତ୍ରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୋଲିସ୍ ଗିରଫ କରି ନେଉଥିଲା । ବମ୍ବେର ପ୍ରତୀକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରତି ସାରା ଦେଶର ଦୃଷ୍ଟି ଥାଏ । ସେମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଭାବେ ଗିରଫ କରାଗଲା ତାହା ସରକାରଙ୍କ ଉଗ୍ର ଦମନ ନୀତିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଲା । କେବଳ ବମ୍ବେରେ ନୁହେଁ ଦେଶସାରା ଏହିପରି ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚାରିଆଡ଼େ ହୋଇଥାଏ । ସବୁଠାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିନେବା ଫଳରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ମନୋବଳ ବଢ଼ିଲା ।

୧୯୨୯ ଠାରୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଜାନୁଆରୀ ୨୬ ତାରିଖକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ରୂପେ ପାଳିତ କରାଯାଉଥାଏ । ୧୯୪୫ ଜାନୁଆରୀ ୨୬ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାତି କାନୁ ଗାନ୍ଧୀ ସେବାଗ୍ରାମରେ ସେଦିନ ୨୫୦ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀଙ୍କୁ ଲଗେଇ ସେବାଗ୍ରାମ ସଫେଇ କରିବାକୁ ଯୋଜନା ରଖିଥାନ୍ତି । ପୋଲିସ୍ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ସେମାନଙ୍କ କାମରେ ବାଧା ଦେଲେ । ପୋଲିସ୍ ଘେର ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ନ କରି କର୍ମୀମାନେ ତଳେ ବସିରହିଲେ । ଶେଷରେ ପୋଲିସୁ ଆଉ ବାଧା ନ ଦେଇ ଚାଲିଗଲା ଓ କର୍ମୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ କାମ କଲେ ।

୧୯୪୫ ମାର୍ଚ୍ଚ ବେଳକୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରର ମନୋଭାବ ଭାରତ ପ୍ରତି ଟିକିଏ କୋହଳ ହେଲା । କାରଣ ଏତେବେଳକୁ ମିତ୍ରପକ୍ଷ ଜର୍ମାନକୁ ଶୀଘ୍ର ଜିଣିଯିବ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । କେବଳ ଜାପାନ ଆଉ ଦୁଇବର୍ଷ ଯୁଦ୍ଧ ଚଳାଇପାରେ । ଆଟମ୍‌ବମ୍‌ର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ହୁଏତ ଚଳାଇଥାନ୍ତା । ଜାପାନ ଯୁଦ୍ଧ ଲଗାଇ ରଖିଲେ ଭାରତ ହେବ ଯୁଦ୍ଧର କେନ୍ଦ୍ରପୀଠ । ଏତିକିବେଳେ ଭାରତୀୟ ଲୋକଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ସହାନୁଭୂତି ଦରକାର ହେବ । କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ କଂଗ୍ରେସର ନେତା ବୁଲାଭାଇଙ୍କୁ ବଡ଼ଲାଟ୍ ୱାଭେଲ୍ କହିଲେ ଯେ କଂଗ୍ରେସ ଓ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ସହଯୋଗରେ ସେ ଏକ ଜାତୀୟ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ବୁଲାଭାଇ ଭାବିଲେ, ଯୁଦ୍ଧ ଶୀଘ୍ର ବନ୍ଦ ହେବ ବୋଲି ଗ୍ୟାରେଣ୍ଟି କ'ଣ ? ତେଣୁ ଜାତୀୟ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲେ କ୍ଷତି ନାହିଁ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଯେଉଁ ସଭ୍ୟମାନେ ଜେଲ୍‌ରେ ଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ଖଲାସ ପାଇବେ । ଜାତୀୟ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ଫଳରେ ବିଶେଷ କିଛି ଲାଭ ହେବନାହିଁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ମନେ କରୁଥିଲେ । ତେବେ କଂଗ୍ରେସ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ମିଶିକରି ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଠନ କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଏକ ଶୁଭସୂଚନା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ବ୍ୟାପାରରେ କୌଣସି ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ମିଳିମିଶି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ ।

ଇଂଲଣ୍ଡର ଜନସାଧାରଣ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ପୃଥିବୀର ଜନତା ତରଫରୁ ଭାରତରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଅଧିକ ଚାପ ପଡ଼ିଲା । ବଡ଼ଲାଟ ୱାଭେଲ୍ ମଧ୍ୟ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସପକ୍ଷରେ ଥାଆନ୍ତି । ଏ ବିଷୟରେ ପରାମର୍ଶ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ୱାଭେଲ୍‌କୁ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୯୪୫ରେ ଡକାଇଲେ । ସେ ଲଣ୍ଡନରେ ଥିବା ସମୟରେ ମେ ୧୯୪୫ରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ୟୁରୋପରୁ ସରିଲା । ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଶ୍ରମିକ ଦଳ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ଜାଠ ଦଳର ମିଳିତ ସରକାର ଚାଲିଥାଏ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ ମିଳିତ ସରକାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଥାଆନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧ ସରିବା ମାତ୍ରେ ଶ୍ରମିକ ଦଳ ସରକାରରୁ ଅପସରି ଗଲା । ଫଳରେ ଜାଠ ଦଳ ଏକ କାମଚଳା ସରକାର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କଲା । ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ପ୍ରଭାବ କମିଲା । ଜାଠ ଦଳର କେତେକ ନେତା ମଧ୍ୟ ଭାରତରେ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ । ଫଳରେ ଭାରତ ଫେରି ଜୁନ୍ ମାସରେ ବଡ଼ଲାଟ ୱାଭେଲ୍ ଏକ ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଠନ କରାଯିବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ

ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ କରିଦିଆଗଲା ।

କଂଗ୍ରେସ, ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ସବୁ ନେତା, ଜଣେ ହରିଜନ ଓ ଜଣେ ଶିଖ୍ ପ୍ରତିନିଧି ଜୁନ୍ ୨୫ରେ ହେଉଥିବା ସିମଳା ସମ୍ମିଳନୀକୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ୧୯୩୪ରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଂଗ୍ରେସର ଚାରିଅଣିକିଆ (ପଚିଶ ପଇସା) ସଭ୍ୟ ବି ନଥାନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନେତା ଭାବେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନେତା ଭାବେ ଜିନ୍ନା ସିମଳା ସମ୍ମିଳନୀକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇଲେ । ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ସିମଳା ସମ୍ମିଳନୀ ବିଷୟରେ ଅବଗତ କରାଇବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ ସେ ଉଚ୍ଚଜାତିର ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୁଝାମଣା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସିମଳା ସମ୍ମିଳନୀର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ସିମଳା ସମ୍ମିଳନୀ ଯେତେଦିନ ଧରି ଚାଲିବ ସେତେଦିନ ସେ ରହିବେ ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟ୍‌ଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ଏଥିରେ ବଡ଼ଲାଟ କଂଗ୍ରେସକୁ ଉଚ୍ଚଜାତି ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଦଳ ବୋଲି ଇଙ୍ଗିତ କରିଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଘୋର ଆପତ୍ତି କରିଥିଲେ । ଏହି ଚିଠିରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ,“କଂଗ୍ରେସ କେବେହେଲେ ଉଚ୍ଚଜାତି ବା ନୀଚଜାତି ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଦଳ ଭାବେ ନିଜର ପରିଚୟ ଦେଇନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ କଦାପି ଏପରି କରିବ ନାହିଁ ଏପରିକି ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ମୂଲ୍ୟ ବିନିମୟରେ ମଧ ନୁହେଁ ।”

ତିନିବର୍ଷ ଜେଲଦଣ୍ଡ ପରେ ଭଗ୍ନ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଧରି କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଜେଲରୁ ଖଲାସ ହୋଇଥାନ୍ତି । ବମ୍ବେରେ ଏମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ବସିଲା । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ନଅଜଣ ସଭ୍ୟ ସିମଳାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ କଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ତଥାପି ଜେଲ୍‌ରେ ଥାଆନ୍ତି । ସର୍ବଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ତଥାପି ବେଆଇନ୍ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଜଣେ ବନ୍ଧୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ବୈଠକକୁ ରୋଗୀଙ୍କ ମିଳନ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ତେବେ ସମସ୍ତେ ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରକ୍ଷା କରି ସେମାନେ ସିମଳା ଯିବେ ।

ବମ୍ବେରୁ ସିମଳା ଏଗାରଶହ ମାଇଲ । ଯେଉଁ ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ଗାଡ଼ି ରହେ, ଉଲ୍ଲସିତ ଜନତା କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଭିଡ଼ କରିଥାନ୍ତି । ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ଜୟ ହେଲା ବୋଲି ଲୋକେ ବୁଝି ସାରିଥାନ୍ତି । ଗତକାଲିର ବିଦ୍ରୋହୀ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ସରକାର ସାମରିକ ମଟର ଗାଡ଼ି, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରେଳଗାଡ଼ି ଓ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ସମ୍ମାନିତ ଅତିଥି ପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଥାଏ । ଜର୍ମାନ ଯୁଦ୍ଧରେ ସଦ୍ୟ ପରାଜିତ ହୋଇଥାଏ । ସେଠାକାର ନେତା ଓ ଲୋକଙ୍କୁ ଯେଉଁଭଳି ବ୍ୟବହାର ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର କରୁଥାଏ ତା’ ସହିତ ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ୟବହାରର ତୁଳନା କରି ପ୍ୟାରେଲାଲ୍, ଯଥାର୍ଥରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ ହିଂସାର ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଅହିଂସା ସଂଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟରେ ଏଇ ତଫାତ୍ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଉଦ୍‌ବେଗଜନକ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଏ । କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ପାଇଁ ସଂରକ୍ଷିତ ଶୀତତାପ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଡବାକୁ ସେ ଗଲେନାହିଁ । ଯିଦ୍ କଲେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ ଯିବେ । ସେହି ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଆମେରିକାନ୍ ସାମ୍ବାଦିକ ଗ୍ରୋଭର ସିମଳା

ଯାଉଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ସେ ବାପୁଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଛୋଟ ଚିଠି ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ସେଥିରେ ଲେଖାଥାଏ,''ଆପଣ ଖରାବେଳେ ଯାଇ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ଥଣ୍ଡା ଡବାରେ ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ କଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ? ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ଧରି ଆପଣ ଶୋଇ ନାହାନ୍ତି । ସିମଳାରେ ଯାଇ କ୍ଳାନ୍ତ ଓ ନିଦ୍ରାହୀନ ଭାବେ ପହଞ୍ଚିବା... ।'' କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ବାପୁ କେବେ ଠାରୁ କେବଳ ଭାରତୀୟ ହୋଇ ନଥିଲେ । କେବେଠାରୁ ? ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ହେବା ଦିନରୁ ? କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବସ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବା ଦିନଁରୁ ? କିମ୍ବା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଚିଠି ପାଇବା ଦିନରୁ ? ତାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନେଇ ପୃଥିବୀର ସବୁ କୋଣରେ କେତେକ ଲୋକ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ।

ଗ୍ରୋଭରଙ୍କ ଚିଠିରେ ଦି'ଧାଡ଼ି ଉତ୍ତର ବାପୁ ଲେଖିଥିଲେ - ଆପଣଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତାଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଠି ପାଇଁ ଧନ୍ୟବାଦ । ମାତ୍ର ପ୍ରାକୃତିକ ଗରମରେ ମୁଁ ମତେ ତରଳେଇଦିଏ । ଗରମ ପରେ ଆରାମଦାୟକ ଥଣ୍ଡା (ସିମଳା ଥଣ୍ଡା)କୁ ମୁଁ ଉପଭୋଗ କରିବି । ପ୍ରକୃତ ଭାରତବର୍ଷକୁ ମୁଁ ଟିକିଏ ଅନୁଭବ କରେ ।

ସିମଳାରେ ପହଞ୍ଚି ଚଞ୍ଚଳ ଗାଧୋଇ ପଡ଼ି ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ କୋଠିକୁ ଚାଲିଲେ । ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟ ଥିଲା, ''ମୁଁ ମଧ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଜଣେ ସୈନିକ (ୱାଭେଲ୍ ସାମରିକ ସେନାଧକ୍ଷ ଥିଲେ) ଯଦିଚ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ର ଧରେ ନାହିଁ ।'' ଲେଡ଼ି ୱାଭେଲ୍ ଆସିଲେ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଅଧଘଣ୍ଟା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ୱାଭେଲ୍‌ଙ୍କ ପୁଅ ବାପୁଙ୍କ କଥା ଶୁଣିବାରେ ମଜ୍ଜି ଯାଇଥିଲେ ।

ସିମଳାର ଦୃଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର । ମାତ୍ର ମଣିଷଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଦେଲା ନାହିଁ । ସିମଳା ଆଲୋଚନା ପ୍ରାୟ ତିନି ସପ୍ତାହ ଚାଲିଲା ।

◆◆◆

୧୯୪୬ର ପ୍ରସ୍ତୁତି

ବଡ଼ଲାଟ ୱାଭେଲ୍‌ଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ସିମଳା ଆଲୋଚନା ୧୯୪୫ ଜୁନ୍ ୨୫ରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ୧୪ ଜୁଲାଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଲା । ସହଯୋଗର ବାତାବରଣ ଥିଲେ ଆଲୋଚନା ସପ୍ତାହକରେ ସଫଳ ହୋଇ ଛିଡ଼ିଥାନ୍ତା । ଅସଲ ଅସହଯୋଗ କଂଗ୍ରେସ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଭିତରେ ଚାଲିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ, ଜାତୀୟ ସରକାରରେ ହିନ୍ଦୁ. ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ପାଇବେ ମାତ୍ର ଆରମ୍ଭରୁ ଭାରତବର୍ଷର ଶାସନକୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ମାରାତ୍ମକ ଭୁଲ୍ ହେବ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌କୁ ସେ ଏକ ବଡ଼ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ରାଜନୈତିକ ଦଳ । ଯଦି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଏକ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଳ ଭାବେ ସିମଳା ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଆସିଛି, ତେବେ କଂଗ୍ରେସ ପରିବର୍ତ୍ତେ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ବୈଠକକୁ ଡକାଯିବା ଉଚିତ୍ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଜାତୀୟ ସରକାରରେ (ଯାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏକ୍‌ଜ୍ୟୁକୁଟିଭ୍ କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ଭାବେ ନାମିତ ହେଲା) କେତେ ଜଣ ସଭ୍ୟ ରହିବେ, ସେମାନେ କିପରି ବଛାଯିବେ ସେ ବିଷୟରେ କୌଣସି ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ନପାରିବାରୁ ବଡ଼ଲାଟ ଘୋଷଣା କଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଳ ତାଙ୍କର ତାଲିକା ଦିଅନ୍ତୁ । ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ କରି ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ କୌଣସି ତାଲିକା ଦେଲା ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ପନ୍ଦର ଜଣଙ୍କର ତାଲିକା ଦେଲା । ଏଥିରେ ତିନିଜଣ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ ନେତା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲେ । ସେମାନେ ହେଲେ ଜିନ୍ନା, ଲିଆକତ୍ ଅଲ୍ଲୀ ଓ ଇସ୍‌ମାଇଲ୍ ଖାଁ । ଦୁଇଜଣ କଂଗ୍ରେସ ମୁସଲମାନ ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍ ଓ ଆସଫ୍ ଅଲ୍ଲୀ ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ତାଲିକାରେ ଥାଆନ୍ତି ।

ଶେଷଦିନ ବୈଠକରେ କେଉଁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ଲାଟ ତାଙ୍କ ତାଲିକାରେ ରଖିଛନ୍ତି ତାହା ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଗୋପନରେ ଦେଖାଇଲେ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତାହା ଗ୍ରହଣୀୟ ନଥିଲା । ସେ ୱାଭେଲଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ଯେ ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋ ବଡ଼ଲାଟ ଥିବା ସମୟରେ ଏହିପରି ଏକ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଥିଲା ଓ ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋ କେବଳ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ଗୋପନରେ ଆଲୋଚନା କରି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ସଭ୍ୟଙ୍କ ତାଲିକା ତାଙ୍କୁ ଦେବାପାଇଁ ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ୱାଭେଲ୍ ସେଇ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସରଣ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଜିନ୍ନା ମୁସଲମାନଙ୍କ ସର୍ବେସର୍ବା ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିଥିଲେ । ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଧାରା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର କୌଣସି ସମ୍ମାନ ନଥିଲା । ସିମଳା ସମ୍ମିଳନୀ ଶେଷରେ ଏକ ସାମ୍ବାଦିକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ପାଟିରୁ ସତକଥା ବାହାରିଥିଲା । ସେ କହିଲେ, ଯେମିତି ହେଲେ ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିନିଧି ମୋଟ ପ୍ରତିନିଧି

ସଂଖ୍ୟାର ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ ହେବେ । କାରଣ କଂଗ୍ରେସ ନିଜ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଶିଖ୍, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଓ ହରିଜନଙ୍କ ସମର୍ଥନ ପାଇବେ । ଏହା ଏକ ସାଙ୍ଘାତିକ ଅଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଓ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଚିନ୍ତା । ପ୍ରଥମ କଥା ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କଂଗ୍ରେସ ସମସ୍ତଙ୍କ ସମର୍ଥନ ପାଇବ ବୋଲି ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଯଦି ଜାଣିଥିଲେ, ତେବେ କଂଗ୍ରେସକୁ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଦଳ କହୁଥିଲେ କାହିଁକି ? ଦ୍ୱିତୀୟରେ, ନିଜସ୍ୱ ବିଚାର ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ନ ହୋଇ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିବେ କାହିଁକି ? କଂଗ୍ରେସରେ ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍ ଓ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତଭେଦ ହେଉଥିଲା । ତା'ର କାରଣ କ'ଣ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଓ ଆଉଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ? ଯେହେତୁ ଜିନ୍ନା ଜାଣିଥିଲେ ମୁସଲମାନ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯେକୌଣସି ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ହେବେ ତେଣୁ ସେ ଜାତୀୟ ସରକାର ସମ୍ପର୍କରେ ସବୁ ଆଲୋଚନା ଭଣ୍ଡୁର କରି ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାକୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ଉପରେ ଚାପ ପକାଉଥିଲେ ।

ଚାପ ସହିବା ଇଂରେଜ ସରକାରକୁ ସୁହାଉଥିଲା । ଜାତିସଂଘର ଜଣେ ବରିଷ୍ଠ ପ୍ରଶାସକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ବେଳେ କହିଥିଲେ - ଏକ ଆନ୍ତରିକ ସାଧୁ ଉଦ୍ୟମ କରି ୱାଭେଲ ବିଫଳ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ, ସାଧୁ ଉଦ୍ୟମ ସାଧୁତାରେ ସରିବା ଉଚିତ୍ । ଇଙ୍ଗିତରେ ସେ କହିଦେଲେ, କିଛି ପେଞ୍ଚ ରହିଲା । ପନ୍ଦର ଦିନ ପରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଲଣ୍ଡନରୁ ଜଣେ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଠାରୁ ଚିଠି ପାଇଲେ - ୱାଭେଲ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଇଂଲଣ୍ଡର ନିର୍ବାଚନ ଆବଶ୍ୟକତାରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ିବା ଦ୍ୱାର ୱାଭେଲ୍‌ଙ୍କ ସାମନାରେ ଖୋଲା ଥିଲା । ସେ ଏ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ସେପରି ନ କରିବା ପାଇଁ ଏଠାରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଗଲା ।

ସିମଲା ସମ୍ମିଳନୀ ସରିବାର ଦୁଇ ସପ୍ତାହ ପରେ ୧୯୪୫ ଜୁଲାଇରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ନିର୍ବାଚନରେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ଜାଠ ଦଳ ହାରିଲା । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ ଜିତିଥାନ୍ତି ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ସମର୍ଥକ ଭାରତ ବିରୋଧୀ ଭାରତୀୟ ବ୍ୟାପାର ମନ୍ତ୍ରୀ ଆମେରୀ ହାରିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରମିକ ଦଳର ନେତା ଅଟଲୀ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ । ଶ୍ରମିକ ଦଳ ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲା । ଏହି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିକୁ ଇଂଲଣ୍ଡର ଜନସାଧାରଣ ଅନୁମୋଦନ କଲେ । ଏହାଫଳରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଦୁଃଶ୍ଚିନ୍ତା ବଢ଼ିଲା । ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ଯେଉଁ ସମର୍ଥନ ପାଉଥିଲେ, ଅଟଲୀଙ୍କ ଠାରୁ ତା' ମିଳିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ ।

ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ଦୁଇ ସେନାବାହିନୀ ମଝିରେ ରଥ ରଖି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କୁ ଗୀତା ବୁଝାଇଲେ । ଥରେ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ପରେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଆଉ ଧନୁଶର ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଇଂରେଜଙ୍କ ସହିତ ଅହିଂସ ଯୁଦ୍ଧରେ ସେନାପତି ଗାନ୍ଧୀ ବାରମ୍ବାର ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଉଭେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଜଙ୍ଗଲରେ ପଶି ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ନୁହେଁ ଅବଶ୍ୟ । ନୂଆ ଆଶ୍ରମଟିଏ ଗଢ଼ିବା, କୁଷ୍ଠରୋଗୀଙ୍କ ସେବା କରିବା, ଖଦୀର ପ୍ରସାର କାମରେ ଲାଗିବା, ଅଛୁଆଁ ଭେଦ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ବୁଲି ବୁଲି ଲୋକଙ୍କୁ

ବୁଝାଇବା ପ୍ରଭୃତି କାମରେ ସେ ଯଥେଷ୍ଟ ଶକ୍ତି ଓ ସମୟ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିଛନ୍ତି । ସିମଳା ସମ୍ମିଳନୀ ବହ୍ବାରମ୍ଭେ ଲଘୁକ୍ରିୟାରେ ସରିବା ପରେ ରାଜନୈତିକ ଝାମେଲାରେ ବିରକ୍ତ ହେବା ଅପେକ୍ଷା ତାଙ୍କ ମନ ସନ୍ତୋଷ ହେବା ଭଳି ଗୋଟିଏ କାମରେ ଲାଗିଲେ । ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ।

ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କର କୋଲେନ୍ ଅପରେସନ୍ ହେବାର ଥାଏ । ଏହା ଏକ ବଡ଼ଧରଣର ଅପରେସନ୍ । ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା କରିବାକୁ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ କହି ତାଙ୍କୁ ଧରି ପୁନାର ଡକ୍ଟର ଦିନ୍‌ସାହା ମେହେଟାଙ୍କ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାଳୟକୁ ଚାଲିଲେ'। ଏହା ୧୯୪୫ ଅଗଷ୍ଟ ତୃତୀୟ ସପ୍ତାହର ଘଟଣା । ଡକ୍ଟର ମେହେଟାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତିନିଦିନ ରହିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାର ଏକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଚିନ୍ତା ବାପୁଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ଢୁକିଲା । ଡକ୍ଟର ମେହେଟା ତ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ବିଷୟରେ ବଡ଼ ଉତ୍ସାହୀ । ସେ ଓ ବାପୁ ଦୁହେଁ ମାତିଗଲେ । ଗୋଟିଏ ଟ୍ରଷ୍ଟ ଗଢ଼ା ହେଲା । ବାପୁ ଜଣେ ଟ୍ରଷ୍ଟି ରହିଲେ । ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ନୁହେଁ, ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ କାରବାର ଦେଖି ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ କୋଲୋନ୍ ଭଲ ହୋଇଗଲା ! ଥରେ ସେ ବାପୁଙ୍କୁ କୌତୁକରେ ପଚାରିଲେ ଛଅସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ପିଲାଙ୍କ ଉପରେ ଅର୍ପଣ କରି ଝାଡ଼ିଝୁଡ଼ି ହୋଇ ବସନ୍ତି । ଆପଣ ବାହାର ଲୋକଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଣ୍ଡରେ ଲଦୁଛନ୍ତି ? ବାପୁ କହିଲେ,ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ପିଲାଦିନୁ ଝୁଙ୍କ ଅଛି । ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟସ୍ତତା ଭିତରେ ସେ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦେଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ''ଯେତେବେଳେ ବିଧାତା ମୋ ଆଗରେ ଏ ସୁଯୋଗ ପୁନାଠାରେ ଖୋଲିଦେଲା, ତାକୁ ମୁଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ଦାନ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କଲି ।'' ସର୍ଦ୍ଦାର ଅବଶ୍ୟ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଆସିଗଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବା ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରା । କିନ୍ତୁ ସେ ଭଲଭାବେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଛଅସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବାପୁ ବୁଢ଼ା ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ବା ବଞ୍ଚିଥିବା ଯାଏ ବୁଢ଼ା ହେବେନି । ଆଉ ସନ୍ନ୍ୟାସ ନେବା କଥା - ସେ ତ ଯୌବନରୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ । ସଂସାର ପ୍ରତି ନିର୍ଲିପ୍ତ ପୁରୁଷ ହିଁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ । ଭିତରେ ଲୋଭ, ମୋହ ରଖି ଗେରୁଆ କି କୌପୁନୀ ପିନ୍ଧିଲେ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଯାଏନା । ତେବେ ସବୁ ଛାଡ଼ିଛୁଡ଼ି ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାରେ ମାତିବା... ମହାତ୍ମାଙ୍କ ବିଷୟରେ କିଛି ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବା ଶୋଭା ପାଇବନି । ତାଙ୍କର ନିଜ ବାକ୍ୟଟିଏ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସୁବିଧାଜନକ । ସେ ଥରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ, "Cranks, faddists and madmen find their way to the Ashram and I am the maddest of them all !" (Mahatma Gandhi- The Last Phase, Vol-1).

ପୁନା ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଏଗାର ଦିନ ରହିଲେ । ଧନୀ ଦରିଦ୍ର ଯେତେ ରୋଗୀ ଆସିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ବ୍ୟବହାର ଓ ସମାନ ଚିକିତ୍ସା ସୁବିଧା ତଥା ଖାଇବା ରହିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ । ଚିକିତ୍ସାଳୟର କେଉଁ ସ୍ଥାନ ଯେପରି ସାମାନ୍ୟ · ଅପରିଷ୍କାର ନ ହୁଏ ସେଥିପ୍ରତି କଡ଼ା ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ । ଏଗାର ଦିନ ରହଣି ମଧ୍ୟରେ ବାପୁ

ଅନୁଭବ କଲେ, ପୁନା ପରି ବଡ଼ ସହରକୁ ଗରିବମାନେ ବେଶୀ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆସୁନାହାନ୍ତି । ଆସିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ନାହିଁ । ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାରେ ତ ବଟିକା ବା ପାଣି ଔଷଧ ନାହିଁ ଯେ ରୋଗୀ ତାକୁ ଧରି ଚାଲିଯିବ । ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ଏକ ଜୀବନଧାରା । ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ରହି ରୋଗୀଙ୍କୁ ଏହି ଜୀବନଧାରାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ସହରରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାଳୟ ଖୋଲାଗଲେ ଗରିବ ରୋଗୀମାନେ ଉପକାର ପାଇବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗାଁରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାଳୟ ଖୋଲାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ରୋଗୀଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସକ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସହାନୁଭୂତିର ସହିତ ବୁଝାଇଲେ ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ଏଥିପାଇଁ ଗାଁରେ ଏପରି ଚିକିତ୍ସାଳୟ ଖୋଲାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଫଳରେ ଏକାଧିକ ଗ୍ରାମର ଅଧିବାସୀ ଉପକୃତ ହେବେ । ପ୍ରଥମ ପୁନାରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାଳୟ ଖୋଲିବା ବିଷୟରେ ମାତିଥିବାରୁ ନିଜକୁ ଉପହାସ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ହରିଜନରେ ଲେଖିଲେ,"ମୁଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝିଲିଣି ଯେ ... ମୁଁ କେବଳ ଭୁଲ୍ କଲେ ଶିଖିବି । ମୁଁ ଏବେ ବୁଝୁଛି ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଭୁଲ୍ କରିଛି ଯାହା କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଆଦୌ ଉଚିତ୍ ହୋଇନାହିଁ । ... ମୁଁ ହସିବି କି କାନ୍ଦିବ ଜାଣିପାରୁନି ।"

ପୁନା ସୋଲାପୁର ରେଳରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ଉରୁଳି କାଞ୍ଚନ ନାମକ ଏକ ଛୋଟ ଷ୍ଟେସନ୍ ଗାଆଁରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାଳୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ଗ୍ରାମର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ତିନିହଜାର । ଜଣେ ରେଳୱେ କଣ୍ଟ୍ରାକ୍ଟର ତାଙ୍କ ବଙ୍ଗଳାଟିକୁ ଚିକିତ୍ସାଳୟ ପାଇଁ ଦାନ କରେ । ଲୋକେ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କା ଚାନ୍ଦା ଦେଲେ ଓ ସବୁପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମିଳିଲା । ପ୍ରଥମ ଦିନ ତିରିଶ ଜଣ ରୋଗୀ ଆସିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପାଞ୍ଚ ଛଅଜଣଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସା କଲେ । ଚିକିତ୍ସା ବୋଇଲେ ରାମନାମ ଜପ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ସ୍ନାନ, କ୍ଷୀର, ଦହି ଓ ଫଳାହାର, ପ୍ରଚୁର ଜଳପାନ ଓ ରୋଗୀର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ନେଇ ଅନ୍ୟକିଛି ବ୍ୟବସ୍ଥା । ମାତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ରାମନାମ ଜପିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସେ କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ସେ ବର୍ଷକୁ ଚାରିମାସ ଉରୁଳିରେ କଟାଇବେ, ସେ ରୋଗୀମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବେ । ସେମାନଙ୍କ ରୋଷେଇ ଘର, ପାଇଖାନା ନାଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ତନ୍ନଖି ଦେଖିବେ । ଘରେ ଧୂଳି, ମଇଳା ଓ ମାଛି ଦେଖିଲେ ସେ କଠୋର ହେବେ । ଓଃ ! ମଣିଷ ରକ୍ଷା ପାଇଗଲା । ବାପୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ ସହର ବା ଆମ ଘରକୁ ଆସିନାହାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ କହୁଥିଲେ, ସେ ଶହେ ପଚିଶ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷର ଶହେ ପଚିଶ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର ଅଛି । ଶହେ ପଚିଶ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିବାର ଉପାୟ ହେଉଛି, ରାମନାମ ଜପ, ନିରାମିଶାଷୀ ସରଳ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ଓ ଅନାସକ୍ତ କର୍ମ । ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶରୀର, ମନ ଓ ଆତ୍ମାକୁ ନିର୍ମଳ ରଖିବା । ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୯୪୬ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ଯାଇଁ ଉରୁଳି ଫେରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହେଲା । ଶେଷ ନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉରୁଳି ପ୍ରତି ବାପୁଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଥାଏ । ୧୯୪୭ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଘୋର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଚାଲିଲା । ଆଉ ଉରୁଳି ଯାଇ ନ ପାରି ନଭେମ୍ବର ୧୯୪୭ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାଳୟର ସହକର୍ମୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି

ଲେଖି ଜଣାଇଲେ,"ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିଦେବ, ଉରୁଳି ଯାଇପାରୁ ନଥିବାରୁ ମୋ ଭିତରେ ଉଭୟ ଦୁଃଖ ଓ ସନ୍ତୋଷ ଜାତ ହେଉଛି । ଉରୁଳି ଠାରେ ଯେଉଁ କାମ କରିଥାନ୍ତି ଏଠି ସେଇ କାମ କରୁଛି ଭାବି ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଉଛି । ମୋ ପାଇଁ ପ୍ରାକୃତିକ ଆରୋଗ୍ୟ ଉଭୟ ଶରୀରର ଓ ମନର । ତେଣୁ ମୁଁ ଯଦି ଏଠାକାର ଲୋକଙ୍କ ଭାବନାକୁ ଠିକ୍ ବାଟକୁ ଆଣିପାରିବି ତେବେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଆମ ଉରୁଳି କାମ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିବ । ... ମୋ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ସଂଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା, ଗ୍ରାମର ଉନ୍ନତି ଓ ଆଶ୍ରମ ଜୀବନ ଧାରା ପରସ୍ପର ସହିତ ଛନ୍ଦାଛନ୍ଦି ।" ବାପୁଙ୍କ ସଂଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ମଣିଷକୁ ସର୍ବାଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର କରି ଗଢ଼ିବା ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାର ଆଦର୍ଶ । ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୈତିକ କର୍ମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା, ଦେହ ମନରେ ସୁସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁସ୍ଥ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା । ଶେଷ ଜୀବନରେ ସେ ଆବିଷ୍କାର କଲେଯେ ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ କର୍ମକୁ ସଂଯୋଜିତ କରି ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ତାଙ୍କୁ ଏଇ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରିବ ।

(୨)

ସିମଲା ସମ୍ମିଳନୀ ବିଫଳ ହେଲା । ଗାନ୍ଧୀ କିନ୍ତୁ ଜାଣିପାରିଲେ, ସ୍ୱାଧୀନତା ନିକଟରେ ମିଳୁଛି । କିପରି ଜାଣିଲେ ? ଅଜ୍ଞଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ । ପିଲା ଜନ୍ମ ହେବା ବେଳେ ନିକଟ ହେଲାଣି ବୋଲି ମାଆ ଜାଣି ପାରିବ ନାହିଁ ? ପିଲା ତ ପେଟରେ ବୁଲିଲାଣି । ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଗର୍ଭରେ ଧରିଥିଲେ । ସେ ନିଜ ଶରୀରର ଏତେ ଯତ୍ନ କାହିଁକି ନିଅନ୍ତି ? ପିଲା ପେଟରେ ଥିଲେ ମାଅ ନିଜ ଶରୀରର ଯତ୍ନ ନେବନାହିଁ ! ୧୯୩୨ରେ ଜେଲ୍‌ରେ ଥିବାବେଳେ ସେ କହିଥିଲେ, "ଯେପରି ଗର୍ଭବତୀ ନାରୀ ତା ପେଟରେ ଥିବା ପିଲାପାଇଁ ନିଜର ଯତ୍ନ ନିଏ, ସେହିପରି ମୋ ଗର୍ଭରେ ସ୍ୱରାଜ ଥିବାରୁ ମତେ ନିଜ ହେପାଜତ୍ କରିବାକୁ ପଡୁଛି ।" ଅଦ୍ଭୁତ ବାକ୍ୟ ।

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସିମଳାରୁ ୱାର୍ଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ ଚୋରଙ୍କ ପରି ଫେରିଲେ । ଲୋକେ ଯଦି ଜାଣିଥାନ୍ତେ ଗାନ୍ଧୀ ଏ ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ଅଛନ୍ତି ତେବେ ସବୁ ଷ୍ଟେସନରେ ଅସମ୍ଭାଳ ଭିଡ଼ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଅସମ୍ଭାଳ ଭିଡ଼ ଯୋଗୁ କେତେଥର ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟିଛି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଠେଲାପେଲା ହୋଇ ଲୋକେ ଯେଉଁ ଭିଡ଼ କରନ୍ତି ତାହା ତ ଅହିଂସାର ଚିହ୍ନ ନୁହେଁ । ଲୋକେ ତାଙ୍କ ନେତାଙ୍କୁ ଭେଟିବାରେ ମନା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ବାପୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ତାହା ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ, ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦାଜନକ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସୈନିକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଯେତେ ହେଉ, ସବୁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେମାନେ ଶୃଙ୍ଖଳିତ । ସ୍ୱରାଜର ଅହିଂସ ସୈନିକମାନେ ଅଧିକ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ହେବା କଥା ।

ଲୋକଙ୍କୁ ଅହିଂସା, ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଆଚରଣ ଶିଖାଇବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଗାନ୍ଧୀ ବଙ୍ଗଳା, ଆସାମ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ଗସ୍ତ କଲେ । ବଙ୍ଗଳାର ଗଭର୍ଣ୍ଣର କେସେ ତାଙ୍କୁ ବଙ୍ଗଳା ଆସିବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଯଦି ସେ ଯେଉଁଆଡ଼େ ଇଚ୍ଛା ସେଆଡ଼େ ଯାଇପାରିବେ ଓ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ମିଶିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ବାରଣ କରାଯିବ ନାହିଁ, ତେବେ ସେ ବଙ୍ଗଳା ଯିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗଭର୍ଣ୍ଣର କେସେଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଲେ । ମେଦିନପୁରରେ ସ୍ୱାଧୀନତା

ଆନ୍ଦୋଳନ ଭଳ ଚାଲୁଥିଲା । ଝଡ଼, ବନ୍ୟା ଓ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ମେଦିନପୁର ଲୋକଙ୍କ ମନୋବଳ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଛି ଖବର ପାଇ ବାପୁ ସେଠାକୁ ଯିବାପାଇଁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ଲୋକଙ୍କ ଭିଡ଼ରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଡବା ଠାରୁ କେଇଟି ଡବା ଛାଡ଼ି ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ଡାକବାଜି ଯନ୍ତ୍ର ଖଞ୍ଜା ହୋଇଥାଏ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଲୋକମାନେ ଦୂରରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ତାଙ୍କର କଥା ଶୁଣିପାରିବେ । ପାଖକୁ ଯିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଲୋକଙ୍କୁ ଅସନ୍ତୋଷ କଲା । କଥା ଶୁଣିବା ଅପେକ୍ଷା ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଷ୍ଟେସନ୍ ଆସନ୍ତି, କେତେକ ପାଦଛୁଇଁବା ମତଲବ ରଖିଥାନ୍ତି । ଦୂରଦୂରାନ୍ତରୁ ଆସିଥିବା ଲୋକେ ବାପୁଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନ ପାଇ ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେମାନେ ତ ହରିଜନ ପାଣ୍ଠିକୁ ମୁକ୍ତହସ୍ତରେ ଦାନ ଦେଉଛନ୍ତି । ଦର୍ଶନ ଟିକିଏ ମିଳୁନାହିଁ ! ବାପୁ ଯୁଆଡ଼େ ଯାଆନ୍ତି ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଦାନ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା ଦୁଇଟି ଉପକାର ହୁଏ । ହରିଜନଙ୍କ ଉପକାର ପାଇଁ କିଛି ଟଙ୍କା ମିଳେ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଦାନ ଦେଉଥିବା ଲୋକେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୁଅନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ସୁନାଗହଣାରେ ମଣ୍ଡି ହୋଇଥିବା ଜଣେ ନାରୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଡବା ଭିତରକୁ ପଶିଆସିଲେ ଓ ଦେହରୁ ସବୁ ଗହଣା କାଢ଼ି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଦତଳେ ଥୋଇଦେଲେ । କହିଲେ,"ମହାତ୍ମା, ମତେ ବିଶ୍ୱାସ ଦିଅନ୍ତୁ ।" ବାପୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ,"ତାହା କେବଳ ଭଗବାନ ଦେଇପାରିବେ । ଯିଏ ଏହା ଖୋଜେ ସେ ପାଏ ।"

ଗାନ୍ଧୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଗଭର୍ଣ୍ଣର କେସେ ଜଣେ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟକ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ପର୍କରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଛି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । କେସେ ତାଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ କହିଲେ, ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଉ ବିଳମ୍ବ ହେବନାହିଁ । ଆଉ କିଛି ବର୍ଷ ନୁହେଁ,କିଛି ମାସ ପରେ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବ । ଗାନ୍ଧୀ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଅନେକ ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି ଅନେକ ତ ଜେଲ୍‌ରେ ଅଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ପରେ ବାକି ଅଧିକାଂଶ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି କରିବାକୁ କେସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ।

ଆଲୋଚନା କାଳରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗଭର୍ଣ୍ଣରେଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, "ଯଦି ଆପଣ ଭାବୁଛନ୍ତି ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆପଣମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାନ ଦେଉଛନ୍ତି ଓ ସେଥିପାଇଁ ଏ ଦେଶ କୃତଜ୍ଞ ରହିବା ଉଚିତ୍ ତେବେ ଏକ ବିରାଟ ଭୁଲ୍ କରୁଛନ୍ତି ।"

ବଡ଼ଲାଟ ୱାଭେଲ୍, କଲିକତା ଆସିଥାନ୍ତି । ଗଭର୍ଣ୍ଣର ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏକ ଆଲୋଚନା ଆୟୋଜନ କରିଦେଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁଭଳି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା ତାହା ଶୁଣି ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଅନୁତାପ କରିଥିବେ । ୱାଭେଲ୍ କହିଲେ,"ଭାରତ୍ ଛାଡ଼" ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟି ମେଜିକ୍ ଭଳି କାମ କରି ଆଲିବାବା ଗୁମ୍ଫା ଖୋଲି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସମାଧାନ ପାଇଁ ଅନେକ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ସହମତି ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । କଂଗ୍ରେସ, ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସଂପ୍ରଦାୟ, ମୁସଲମାନ, ଦେଶୀୟ ରାଜା, ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଏକମତ ନ ହେବା ଯାଏ.... ।

ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ- ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଇଂରେଜମାନେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ଉଚିତ୍ ଯେ ଭାରତକୁ ଧରି ରଖିବାର ନୈତିକ ଅଧିକାର

ସେମାନଙ୍କର ନାହିଁ । ସେମାନେ ମାଙ୍କଡ଼ ନ୍ୟାୟ (ମାଙ୍କଡ଼ ଚକୁଳି ବାଣ୍ଟିବା ପରି) ଛାଡ଼ନ୍ତୁ । ଯେକୌଣସି ଦଳ କ୍ଷମତା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ରାଜି ହେଉଛି ତା' ହାତରେ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ କରି ସେମାନେ ଭାରତ ଛାଡ଼ିବା ଉଚିତ୍ ।

ୱାଭେଲ୍ ଅଭିଯୋଗ କଲେ, କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଖୁବ୍ କଡ଼ା ବକ୍ତୃତା ଦେଉଛନ୍ତି । ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଆଗରେ ଇଂରେଜଙ୍କର ମାଙ୍କଡ଼ ନ୍ୟାୟକଥା ଯାହା ବାପୁ କହିଲେ ତା'ଠାରୁ କଡ଼ା ଭାଷଣ କ'ଣ ହୋଇପାରେ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ - ଇଂରେଜ ଯଦି ଭାରତ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ତେବେ କାହା ଭାଷଣକୁ ସେମାନେ ଧରି ବସନ୍ତୁ ନାହିଁ ।

ୱାଭେଲ୍ କହିଲେ - ଗାନ୍ଧିଜୀ କ'ଣ ବ୍ରିଟିଶ୍‌ଙ୍କୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରୁଛନ୍ତି ? ବାପୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ - ଆମର ବାରମ୍ୱାର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବାର କ'ଣ ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ନାହିଁ ? ୱାଭେଲ୍ ପୁଣି କହିଲେ, ଭାରତୀୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସହମତି ନ ଆସିବା ଯାଏ ସେମାନେ ଭାରତ ଛାଡ଼ିବେ କିପରି ? ଗାନ୍ଧୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ଇଂରେଜମାନେ ଥିବାଯାଏ ସେଇମାନେ ତ କଳି ଲଗାଉଥିବେ । ସହମତି ହେବ କିପରି ?

x x x x

୧୯୪୫ ଡିସେମ୍ବରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଙ୍ଗଳାରେ ଥିବା ବେଳେ କଲିକତାରେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ବୈଠକ ବସିଲା । ଆଗାମୀ ନିର୍ବାଚନ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ନିର୍ବାଚନ ଇସ୍ତାହାର ଓ ଖର୍ଚ୍ଚ ବିଷୟ ଉଠିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ପଇସାଟିଏ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ କରି ଯଦି କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରାର୍ଥୀମାନେ ଜିତନ୍ତି ତେବେ ତାହା ପ୍ରକୃତ ବିଜୟ ହେବ । ଏହି ନୀତି ପାଳନ କରି କଂଗ୍ରେସ ହାରିଗଲେ ମନ ଖରାପ କରିବାର କିଛି ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନର ରାଜନୈତିକ ନେତା ଓ କର୍ମୀମାନେ ଭାବୁଥିବେ ଆମର ପ୍ରକୃତ ବିଜୟ ଦରକାର ନାହିଁ । ଯେନ ତେନ ପ୍ରକାରେଣ ନିର୍ବାଚନ ବୈତରଣୀ ପାରି ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ମୃତ୍ୟୁପୂର୍ବରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦୁଇଟି ଦାୟିତ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରି ଯାଇଥିଲେ । ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଆର୍ଥିକ ବୋଝ ଲାଘବ କରିବେ ଓ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଶାସନ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଗଲେ । ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଲେ । କିଛି କହିବା ପୂର୍ବରୁ ଦେଖିଲେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭାବେ ବସି ନାହାନ୍ତି । ଏ ବିଷୟ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିଦେଲେ । କହିଲେ,"ଶାନ୍ତି ଓ ସାର୍ବଜନୀନ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱଭାବ ଉପରେ କବିଗୁରୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଜାତି,ଧର୍ମ,ବର୍ଣ୍ଣ - ସବୁପ୍ରକାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିବାକୁ ହେବ ।"

ବକ୍ତୃତା ମଝିରେ ବାପୁ କହିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ରଚନାବଳୀ, ଏପରିକି ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ବଡ଼ ।

x x x x

ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଖେଇ ଆସୁଛି ଜାଣି ବାପୁ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ଜ୍ଞାନ ଓ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ବଢ଼ାଇବାକୁ ଗସ୍ତ ଆରମ୍ଭ କଲେ ବୋଲି ଆମେ କହିଲୁ । ମାତ୍ର ସେ

ବିଷୟରେ ଏଯାଏ କିଛି ଆଲୋଚନା କରି ନାହୁଁ । ତା'ର କାରଣ ବାପୁ ଏଇ ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଭ୍ରମଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ବିଭିନ୍ନ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ୟା ଭିତରେ ସେ ପଶିବେ ଓ ସଂକ୍ଷେପରେ ହେଉ ପଛେ ତା'ର ବିବରଣୀ ଆମକୁ ଦେବାକୁ ହେବ । ବାପୁ ଏହି ଗସ୍ତରେ ଯେଉଁଠି ସଭା କଲେ ସେଠାରେ ପ୍ରଥମେ ବାଦ୍ୟବାଦନ ସହିତ ରାମଧୁନ ଗାନ କରାଗଲା । ସମସ୍ତେ ରାମଧୁନ ଗାନ କରିବା ଫଳରେ ଏକ ଐକ୍ୟଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା ଓ ବାପୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଶୃଙ୍ଖଳା ବଢୁଛି । ୧୯୪୬ ମାର୍ଚ୍ଚ ତିନି ତାରିଖ ହରିଜନରେ ସେ ଲେଖିଲେ,"ଯେପରି ଡ୍ରିଲ୍ ଓ ମାର୍ଚ୍ଚିଙ୍ଗ୍ ସାମରିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ଆଣିଦିଏ, ସେହିପରି ବାଦ୍ୟ ସହିତ ଗଣ ରାମଧୁନ୍ ଗାନ ଅହିଂସାବାଦୀଙ୍କ ଶୃଙ୍ଖଳା ଜ୍ଞାନ ବଢ଼ାଏ ।" ବାପୁ କେତେ ବିଷୟରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଉଥିଲେ ଓ ଆମର ଛୋଟ ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳତା ଓ ବଦ୍‌ଗୁଣ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ କେତେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଦକ୍ଷେପ ନେଉଥିଲେ ତାହା ବିସ୍ମୟଜନକ । ମାନବ ପରିବାରର ବନ୍ଧନ ସୁଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ଗଣପ୍ରାର୍ଥନା ଉପରେ ତାଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ୧୯୪୬ ନବବର୍ଷ ଦିନ ବାପୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଲେ,"ମିଳିତ ପ୍ରାର୍ଥନାର ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରଭାବ ପଡୁଛି । ମୁଁ ଏହା ପ୍ରତିଦିନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି । ହଜାର ହଜାର ଲୋକ, ଏପରିକି ଲକ୍ଷେ ଲୋକଙ୍କ ସଭାରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ବୋଲା ଯାଉଥିବା ବେଳେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରବତା ବିରାଜୁଛି ।"

ଓଡ଼ିଶାର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବାପୁଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ବାଧୁଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାକୁ ସେ କହୁଥିଲେ - ଭାରତମାତାର ଅନାଥ ଶିଶୁ । ଅଛୁଆଁ ଭେଦ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରଥମ ପଦଯାତ୍ରା ଓଡ଼ଶାରୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପ୍ରତି ଦରଦ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସେ କଡ଼ା କଥା କହିବାର ନୁହେଁ । ତେବେ ଥରେ କହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କଲିକତାରୁ ଓଡ଼ିଶା ଭିତର ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟ୍ରେନରେ ଆସୁଥାନ୍ତି । ଟ୍ରେନ କଟକ ଷ୍ଟେସନରେ ରହିଲା । ସେତେବେଳକୁ ରାତି ଅଧ । ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଷ୍ଟେସନରେ ଯେଉଁ କୋଳାହଳ ଓ ଧାଁ ଧାପଡ ହେଲା ସେଥିରେ ସେ ବିରକ୍ତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପାଟିତୁଣ୍ଡରେ ଶୋଇଥିବା ଲୋକଙ୍କ ନିଦ ଭଙ୍ଗିଯିବ । ଏ କଥା ଖିଆଲ୍ ନ ରଖିବା ଦାୟିତ୍ୱହୀନତା ବୋଲି ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ବେଢ଼ିଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ କହିଲେ । ଏପରି ବିଶୃଙ୍ଖଳ ଓ ଦାୟିତ୍ୱହୀନ ହେଲେ ସେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଯୋଗ୍ୟ ହେବେ କି ? ବୋଲି ପଚାରିଲେ ।

ପରଦିନ ୱାଲ୍‌ଟିଅରରେ ଟ୍ରେନ ପହଞ୍ଚିଲା । ଲୋକମାନେ ଧୀରସ୍ଥିର ଓ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ବାପୁଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ବାପୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ବାପୁ ଓ ତାଙ୍କ ସହଯୋଗୀଙ୍କ ଆଞ୍ଜୁଳିରେ ଟଙ୍କା ପଇସା ଭର୍ତ୍ତି ହେଉଥାଏ । ମାଡ୍ରାସରେ ପହଞ୍ଚି ଲୋକେ ଦାନ କରିଥିବା ଅର୍ଥ ଗଣାହେଲା । ଦେଖାଗଲା ଟ.୫୫୦୭୧ଙ୍କା ମିଳିଛି ।

ୱାଲ୍‌ଟିଆର୍ ପରେ ମଦୁରା ଷ୍ଟେସନରେ ପାଞ୍ଚ ଛଅ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ବାପୁଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏତେ ଲୋକ ଏକାଠି ଜମିଲେ ଠେଲା ପେଲା, ଖଣ୍ଡିଆ ଖାବରା ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ତାହାହିଁ ହେଲା । ବାପୁ ପୁଣି ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ଏମିତି ସୁଖ ଦୁଃଖର

ଅଭିଜ୍ଞତା ଭିତରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ରହିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ବାପୁ କୋହଳ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବା ଅର୍ଥ ନୁହଁ ଯେ ସେମାନେ ଠେଲାପେଲା ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଡକୁ ମାଡି ଆସିବେ । ଗଣ ଆଚରଣ ମାର୍ଜିତ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ନ ହେବା ଯାଏ ସ୍ୱାଧୀନତାର ମୂଲ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ ।

x x x x

ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଭାରତ ଉପରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥାଏ । ୧୯୪୫ ମଧ୍ୟଭାଗରେ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଜେଲରୁ ଖଲାସ ହେବା ପରେ ଭାରତୀୟ ଜନତା ସେମାନଙ୍କୁ ବିପୁଳ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇଲା । ସରକାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲା, ସେମାନଙ୍କ ମନୋବଳ ଅତୁଟ ରହିଛି । ‘କର ଅବା ମର’ ଡାକରା ଦେଇ ସେମାନେ ଜେଲ ଯାଇଥିଲେ । ସେଇ ମନୋଭାବ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ଥାଏ । ଭିତରର କଠୋର ଜୀବନ ତାକୁ ବଦଳେଇ ପାରି ନ ଥାଏ । ସରକାର ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ବଢ଼ିଥାଏ । ଏପରିକି ସୈନିକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ରୋହ ଦେଖାଗଲା । ଜବଲପୁରରେ ସୈନିକମାନେ ବିଦ୍ରୋହ କରିଥାନ୍ତି । ପୁନା ଠାରେ ସୈନିକମାନେ ଗୋପନରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭେଟି ବିଦ୍ରୋହ କରିବାର ଅନୁମତି ମାଗିଲେ । ଏପରି ନ କରିବା ପାଇଁ ବାପୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ ।

୧୯୪୬ ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ସହିତ ପରାମର୍ଶ ସାରି ୱାଭେଲ ଭାରତବର୍ଷରେ ନିର୍ବାଚନ ଘୋଷଣା କଲେ । ସେତେବେଳେକୁ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ବ୍ରିଟିଶ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟରେ ବିରୋଧୀ ଦଳର ନେତା । ଦେଶର ଏଗାରଟି ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ କଂଗ୍ରେସ ଆଠୋଟିରେ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠତା ଲାଭ କରି ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ିଲା । କେବଳ ବଙ୍ଗଳା ଓ ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ିଥାଏ । ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଗୋଟିଏ ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ରାଜ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଖାଁ ଅବଦୁଲ ଗଫୁର ଖାଁ ଓ ତାଙ୍କ ଭାଇଙ୍କ ଯୋଗୁ ମୁସଲମାନ ସଂରକ୍ଷିତ ଆସନ ସମେତ ସବୁ ଆସନରେ କଂଗ୍ରେସ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠତା ହାସଲ କରିଥାଏ ।

୧୯୪୬ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଅଟଲୀ ହାଉସ୍ ଅଫ କମନ୍ସରେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତ ଛାଡ଼ିବାକୁ ନିଷ୍ପତି ନିଆଯାଇଛି । ଅଟଲୀ ପୁଣି ଘୋଷଣା କଲେ, “ଭାରତର ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସଂପ୍ରଦାୟର ଦାବୀ ବିଷୟରେ ଆମେ ସଚେତନ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠଙ୍କ ଉପରେ ଭେଟୋ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ଆମେ ଅନୁମତି ଦେବୁନାହିଁ ।” ଶେଷ ବାକ୍ୟଟି କଂଗ୍ରେସକୁ ଉଲ୍ଲସିତ କରିଥିବ ।

ଏଥର ଭାରତରେ ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଠନ ଦାୟିତ୍ୱ କେବଳ ବଡଲାଟଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ନ କରି ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ତିନିଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ କ୍ୟାବିନେଟ୍ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଏ ଦିଗରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବା ପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷ ପଠାଇଲା । ଏହି ତିନି ଜଣିଆ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର କମିଟିକୁ କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ ନାମ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଅଟଲୀଙ୍କ ଘୋଷଣାର ନଅ ଦିନ ପରେ କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏ ତିନିଜଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି

ଭାରତ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଲର୍ଡ ପିଥିକ ଲରେନ୍‌ସ, ପୂର୍ବରୁ ଭାରତ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସାର୍ ଷ୍ଟାଫୋର୍ଡ କ୍ରିପ୍‌ସ (ଯଦିଚ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ତାଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ ଭାରତ ପଠାଇଥିଲେ, ସେ ଶ୍ରମିକ ଦଳର ଲୋକ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଥିଲେ) ଏବଂ ବାଣିଜ୍ୟ ବିଭାଗର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡର୍ । ତିନିଜଣଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସଦ୍‌ଭାବ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜନ୍ମଦିନ ପିଥିକ୍ ଲରେନ୍‌ସଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଏକ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଅଭିନନ୍ଦନ ପଠାଇଥିଲେ ।

ଭାରତବାସୀ କିନ୍ତୁ ଇଂରେଜ ନେତାଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରୁ ନଥାନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଅବିଶ୍ୱାସ, ଉତ୍ତେଜନା ଓ ବିଦ୍ରୋହ ଭାବ କୁହୁଳୁଥାଏ । ଜଣେ ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ ଭାରତ ନ ଆସି କିଛି କାଳ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କୁ କିନ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ବେଳ ନଥିଲା ! ରୟାଲ୍ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ନ୍ୟାଭିର ଭାରତୀୟ ନୌସୈନିକ ୧୯୪୬ ଫେବ୍ରୁଆରୀ ତୃତୀୟ ସପ୍ତାହରେ ବିଦ୍ରୋହ କରିଥାନ୍ତି । ସାମରିକ ବିଦ୍ରୋହ ଏକ ସାଂଘାତିକ ବ୍ୟାପର । ୭୪ଟି ଜାହାଜ ଓ ଚାରୋଟି ବଡ଼ ନୌଘାଟିରେ ବିଦ୍ରୋହ ବ୍ୟାପୀଥାଏ । ନୌସେନାର ମୁଖ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶ କମାଣ୍ଡର ଧମକ ଦେଇଥାନ୍ତି ଯେ ସେ ନୌବିଭାଗକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବାକୁ ପଛେଇବେ ନାହିଁ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ଧୈର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଫଳରେ ବିଦ୍ରୋହ ଥମିଲା । ଭାରତୀୟ ନୌସୈନ୍ୟଙ୍କ ଅଭିଯୋଗ ଥିଲା ଯେ ବ୍ରିଟିଶ ଅଫିସରମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଅସନ୍ତୋଷ ଆହୁରି ଗଭୀର ବୋଲି ବୁଝାଇବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ହିଂସା ସପକ୍ଷରେ ଥିବା ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ନେତା ଓ ଲୁଚି ଛପି ଥିବା କର୍ମୀମାନେ ନୌବାହିନୀର ବିଦ୍ରୋହକୁ ସ୍ୱାଗତ କରୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ବିଦ୍ରୋହକୁ କଡ଼ା ସମାଲୋଚନା କଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କେବେ କାହା ଉପରେ ଅବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲା । ସେ ବ୍ୟକ୍ତିର, ଗୋଷ୍ଠୀର ବା ଜାତିର ଭଲଗୁଣ ଦେଖୁଥିଲେ, ତାରି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲେ । କାହାର ମଳକୁ ଘାଣ୍ଟୁ ନଥିଲେ । ୧୯୪୫ ଡିସେମ୍ବର କ୍ରିପ୍‌ସ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ଯେ କ୍ୟାବିନେଟ କମିଶନର ସଭ୍ୟ ଭାବେ ସେ ଆଉଥରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଭାରତ ଯିବେ । ମାତ୍ର ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ଗଭୀର ଆଶା ପୋଷଣ କରୁଛି ଯେ ଆମେ ପରସ୍ପର ସହିତ ବୁଝାମଣା ବଢ଼ାଇବୁ । ଦୁଇ ଦେଶ ପରସ୍ପରକୁ ଅଧିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବେ ଓ ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ । ଭାରତବର୍ଷର ଭବିଷ୍ୟତ ସୁଖମୟ ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ହେବ । ଆପଣ ଆଜୀବନ ଏ ଦିଗରେ କେତେ ପରିଶ୍ରମ କରଛନ୍ତି ସେ କଥା ମୁଁ ଜାଣେ । ମୋର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ ଦେଶ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଶା, ଆକାଂକ୍ଷା ପୂରଣ ହେଉ । ଆମ ଦୁଇ ଦେଶ ଯେଉଁ ବଡ଼ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛନ୍ତି ତାର କଲ୍ୟାଣଜନକ ସମାଧାନ ଦିଗରେ ମୁଁ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟା କରିବି ଓ ମୋର ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇବି ।" ଦୁଇ ତିନି ମାସ ପରେ ତାଙ୍କୁ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଗଲା । କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରୁ ଯାହା ଜଣାଯାଏ, ଭାରତବର୍ଷର ପରିସ୍ଥିତି ଦେଖି ଯାହା କରିବା ସମ୍ଭବ ସେଥିରେ ସେ ଅବହେଳା କରି ନ ଥିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ଚିଠିର ଉତ୍ତର ପଠାଇଥିଲେ ।

ଅଭିଜ୍ଞତା ଭିତରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ରହିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ବାପୁ କୋହଳ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବା ଅର୍ଥ ନୁହଁ ଯେ ସେମାନେ ଠେଲାପେଲା ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡି ଆସିବେ । ଗଣ ଆଚରଣ ମାର୍ଜିତ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ନ ହେବା ଯାଏ ସ୍ୱାଧୀନତାର ମୂଲ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ ।

x x x x

ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଭାରତ ଉପରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥାଏ । ୧୯୪୫ ମଧ୍ୟଭାଗରେ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ ହେବା ପରେ ଭାରତୀୟ ଜନତା ସେମାନଙ୍କୁ ବିପୁଳ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇଲା । ସରକାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲା, ସେମାନଙ୍କ ମନୋବଳ ଅତୁଟ ରହିଛି । ‘କର ଅବା ମର’ ଡାକରା ଦେଇ ସେମାନେ ଜେଲ ଯାଇଥିଲେ । ସେଇ ମନୋଭାବ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ଥାଏ । ଭିତରର କଠୋର ଜୀବନ ତାକୁ ବଦଳେଇ ପାରି ନ ଥାଏ । ସରକାର ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ବଢ଼ିଥାଏ । ଏପରିକି ସୈନିକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ରୋହ ଦେଖାଗଲା । ଜବଲପୁରରେ ସୈନିକମାନେ ବିଦ୍ରୋହ କରିଥାନ୍ତି । ପୁନା ଠାରେ ସୈନିକମାନେ ଗୋପନରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭେଟି ବିଦ୍ରୋହ କରିବାର ଅନୁମତି ମାଗିଲେ । ଏପରି ନ କରିବା ପାଇଁ ବାପୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ ।

୧୯୪୬ ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ସହିତ ପରାମର୍ଶ ସାରି ଓ୍ୱାଭେଲ ଭାରତବର୍ଷରେ ନିର୍ବାଚନ ଘୋଷଣା କଲେ । ସେତେବେଳେକୁ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ବ୍ରିଟିଶ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟରେ ବିରୋଧୀ ଦଳର ନେତା । ଦେଶର ଏଗାରଟି ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ କଂଗ୍ରେସ ଆଠୋଟିରେ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠତା ଲାଭ କରି ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ିଲା । କେବଳ ବଙ୍ଗଳା ଓ ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ିଥାଏ । ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଗୋଟିଏ ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ରାଜ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଖାଁ ଅବଦୁଲ ଗଫୁର ଖାଁ ଓ ତାଙ୍କ ଭାଇଙ୍କ ଯୋଗୁ ମୁସଲମାନ ସଂରକ୍ଷିତ ଆସନ ସମେତ ସବୁ ଆସନରେ କଂଗ୍ରେସ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠତା ହାସଲ କରିଥାଏ ।

୧୯୪୬ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଅଟଲୀ ହାଉସ୍ ଅଫ କମନ୍‌ସରେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତ ଛାଡ଼ିବାକୁ ନିଷ୍ପତି ନିଆଯାଇଛି । ଅଟଲୀ ପୁଣି ଘୋଷଣା କଲେ, ‘‘ଭାରତର ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସଂପ୍ରଦାୟର ଦାବୀ ବିଷୟରେ ଆମେ ସଚେତନ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠଙ୍କ ଉପରେ ଭେଟୋ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ଆମେ ଅନୁମତି ଦେବୁନାହିଁ ।’’ ଶେଷ ବାକ୍ୟଟି କଂଗ୍ରେସକୁ ଉଲ୍ଲସିତ କରିଥିବ ।

ଏଥର ଭାରତରେ ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଠନ ଦାୟିତ୍ୱ କେବଳ ବଡଲାଟଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ନ କରି ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ତିନିଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ କ୍ୟାବିନେଟ୍ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଏ ଦିଗରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବା ପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷ ପଠାଇଲା । ଏହି ତିନି ଜଣିଆ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର କମିଟିକୁ କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ ନାମ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଅଟଲୀଙ୍କ ଘୋଷଣାର ନଅ ଦିନ ପରେ କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏ ତିନିଜଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି

ଭାରତ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଲର୍ଡ ପିଥିକ ଲରେନ୍ସ, ପୂର୍ବରୁ ଭାରତ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସାର୍ ଷ୍ଟାଫୋର୍ଡ କ୍ରିପ୍ସ (ଯଦିଚ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ତାଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ ଭାରତ ପଠାଇଥିଲେ, ସେ ଶ୍ରମିକ ଦଳର ଲୋକ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଥିଲେ) ଏବଂ ବାଣିଜ୍ୟ ବିଭାଗର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ଆଲେକ୍ଜାଣ୍ଡର୍ । ତିନିଜଣଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସଦ୍‌ଭାବ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜନ୍ମଦିନ ପିଥିକ୍ ଲରେନ୍ସଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଏକ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଅଭିନନ୍ଦନ ପଠାଇଥିଲେ ।

ଭାରତବାସୀ କିନ୍ତୁ ଇଂରେଜ ନେତାଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରୁ ନଥାନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଅବିଶ୍ୱାସ, ଉତ୍ତେଜନା ଓ ବିଦ୍ରୋହ ଭାବ କୁହୁଳୁଥାଏ । ଜଣେ ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ ଭାରତ ନ ଆସି କିଛି କାଳ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କୁ କିନ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ବେଳ ନଥିଲା ! ରୟାଲ୍ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ନ୍ୟାଭିର ଭାରତୀୟ ନୌସୈନିକ ୧୯୪୬ ଫେବ୍ରୁଆରୀ ତୃତୀୟ ସପ୍ତାହରେ ବିଦ୍ରୋହ କରିଥାନ୍ତି । ସାମରିକ ବିଦ୍ରୋହ ଏକ ସାଂଘାତିକ ବ୍ୟାପର । ୭୪ଟି ଜାହାଜ ଓ ଚାରୋଟି ବଡ଼ ନୌଘାଟିରେ ବିଦ୍ରୋହ ବ୍ୟାପୀଥାଏ । ନୌସେନାର ମୁଖ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶ କମାଣ୍ଡର ଧମକ ଦେଇଥାନ୍ତି ଯେ ସେ ନୌବିଭାଗକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବାକୁ ପଛେଇବେ ନାହିଁ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ଧୈର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଫଳରେ ବିଦ୍ରୋହ ଥମିଲା । ଭାରତୀୟ ନୌସୈନ୍ୟଙ୍କ ଅଭିଯୋଗ ଥିଲା ଯେ ବ୍ରିଟିଶ ଅଫିସରମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଅସନ୍ତୋଷ ଆହୁରି ଗଭୀର ବୋଲି ବୁଝାଇବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ହିଂସା ସପକ୍ଷରେ ଥିବା ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ନେତା ଓ ଲୁଚି ଛପି ଥିବା କର୍ମୀମାନେ ନୌବାହିନୀର ବିଦ୍ରୋହକୁ ସ୍ୱାଗତ କରୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ବିଦ୍ରୋହକୁ କଡ଼ା ସମାଲୋଚନା କଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କେବେ କାହା ଉପରେ ଅବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲା । ସେ ବ୍ୟକ୍ତିର, ଗୋଷ୍ଠୀର ବା ଜାତିର ଭଲଗୁଣ ଦେଖୁଥିଲେ, ତାରି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲେ । କାହାର ମନ୍ଦକୁ ଘାଣ୍ଟୁ ନଥିଲେ । ୧୯୪୫ ଡିସେମ୍ବର କ୍ରିପ୍ସ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ଯେ କ୍ୟାବିନେଟ କମିଶନର ସଭ୍ୟ ଭାବେ ସେ ଆଉଥରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଭାରତ ଯିବେ । ମାତ୍ର ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ଗଭୀର ଆଶା ପୋଷଣ କରୁଛି ଯେ ଆମେ ପରସ୍ପର ସହିତ ବୁଝାମଣା ବଢ଼ାଇବୁ । ଦୁଇ ଦେଶ ପରସ୍ପରକୁ ଅଧିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବେ ଓ ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ । ଭାରତବର୍ଷର ଭବିଷ୍ୟତ ସୁଖମୟ ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ହେବ । ଆପଣ ଆଜୀବନ ଏ ଦିଗରେ କେତେ ପରିଶ୍ରମ କରଛନ୍ତି ସେ କଥା ମୁଁ ଜାଣେ । ମୋର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ ଦେଶ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଶା, ଆକାଂକ୍ଷା ପୂରଣ ହେଉ । ଆମ ଦୁଇ ଦେଶ ଯେଉଁ ବଡ଼ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛନ୍ତି ତାର କଲ୍ୟାଣଜନକ ସମାଧାନ ଦିଗରେ ମୁଁ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟା କରିବି ଓ ମୋର ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇବି ।" ଦୁଇ ତିନି ମାସ ପରେ ତାଙ୍କୁ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଗଲା । କ୍ରିପ୍ସଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରୁ ଯାହା ଜଣାଯାଏ, ଭାରତବର୍ଷର ପରିସ୍ଥିତି ଦେଖି ଯାହା କରିବା ସମ୍ଭବ ସେଥିରେ ସେ ଅବହେଳା କରି ନ ଥିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କ୍ରିପ୍ସଙ୍କ ଚିଠିର ଉତ୍ତର ପଠାଇଥିଲେ ।

ଇଂଲଣ୍ଡରେ ନାରୀମାନେ ଭୋଟ ଅଧିକାର ପାଇବାକୁ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଥିଲେ ତାହା ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଆନ୍ଦୋଳନ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲଣ୍ଡନ ଆସିଥିବା ବେଳେ କେତେକ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ନାରୀନେତ୍ରୀ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ପେଥିକ୍ ଲରେନ୍ସଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ । ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀଣୀମାନେ ହିଂସା ଆଚରଣ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ । ଏପରି କରିବା ଅନୁଚିତ୍ । ଏ ବିଷୟରେ ନେତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଦୀର୍ଘ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଲରେନ୍ସଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କଲେ । ସେଇଦିନୁ ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ । ଲର୍ଡ ଲରେନ୍ସ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଉଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲେ । ଲର୍ଡ ଲରେନ୍ସ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ସେକ୍ରେଟାରୀ ଅଫ ଷ୍ଟେଟସ୍ ରହିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ, ଭାରତବର୍ଷର ସମସ୍ୟାକୁ ସମାଧି ଦେଇ ସେଇ ସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ ମହାନ୍ କୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ ନିର୍ମାଣ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି କିଏ ଅଛି ? ପୂର୍ବରୁ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ସମର୍ଥକ ଅମେରୀ ଲର୍ଡ ଲରେନ୍ସଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଅମଳରେ ଭାରତ ଇଂଲଣ୍ଡ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଅବନତି ଘଟିଥିଲା ।

ଲର୍ଡ ଲରେନ୍ସ ଓ ଲର୍ଡ କ୍ରିପ୍ସ ଉଭୟେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ । ଉଭୟେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କ୍ରିପ୍ସ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନିକଟତର । ସେ ସରଳ ଜୀବନ ବଞ୍ଚନ୍ତି । ଆମିଷ ଖାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଶରୀରକୁ ସୁସ୍ଥ ରଖିବା ପାଇଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି ଉପରେ ଭରସା ରଖନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ଏକ ଜଣିକିଆ ମିଶନ ଭାବେ କ୍ରିପ୍ସ ଆସିଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ଆସନ୍ତା ଉଡାଜାହାଜରେ ଲଣ୍ଡନ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ରୋକ୍‌ଠୋକ୍ ଜଣାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । କାରଣ ବୋଧେ ଏହି ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସୀ ଦୁଇ ବ୍ୟକ୍ତି କୌଣସି ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଯୋଗ ନ ଦେଇ ପରସ୍ପରକୁ ଭେଟିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଭାଙ୍ଗି (ମେହେନ୍ତର) କଲୋନୀରେ ରହନ୍ତି । ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକ ଦୂରର କଥା କୌଣସି ଶିକ୍ଷିତ, ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ବ୍ୟକ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ଭାଙ୍ଗି କଲୋନୀ ଯାଉ ନଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେବେଳେ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସନ୍ତି ସେଠାରେ ରହିବା ଫଳରେ ଛୋଟ ଭାଙ୍ଗି କଲୋନୀର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଡଲାଟ କୋଠିର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସହିତ ସମାନ ହୋଇଗଲା । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଦେଶର ଅନେକ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଭାଙ୍ଗି ବସ୍ତିକୁ ଆସନ୍ତି । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ତାଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ବନ୍ଧୁ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭା କରୁଥାନ୍ତି । ସେଠାକୁ ସେମାନେ କ୍ରିପ୍ସଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାନ୍ତି । କ୍ରିପ୍ସ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖି ତାଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଯୋଗ ଦୋବକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆନନ୍ଦରେ ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଦିନେ ସାର୍ କ୍ରିପ୍ସ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇଥରର ମିଳନ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସହୃଦୟତା ବଢ଼ାଇଲା ତାର ମୂଲ୍ୟ ଅକଳନୀୟ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଇ କ୍ରିପ୍ସ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନ ଥିବା ଆଗାମୀ ସଂଖ୍ୟା ହରିଜନର କିଛି ଲେଖା ଓ ତାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା

ସଭାରେ ବୋଲା ଯାଉଥିବା କିଛି ପ୍ରାର୍ଥନାର ଇଂରେଜୀ ଅନୁବାଦ ବାପୁ ସାର୍‌ କ୍ରିପ୍‌ସ ଓ ଲର୍ଡ ଲରେନ୍‌ସଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଲେ । ତିନି ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏଇ ଯେଉଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସମ୍ପର୍କ ଗାଢ଼ ହେଲା, ଜଟିଳ ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ତା ଫଳରେ ସହଜ ହୋଇପାରିଲା ।

କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଚାରିମାସ ରହିଲା । ସବୁ ନେତା ଓ ସବୁଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କ ସିହତ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ଆଲୋଚନା କଲା । କ୍ରିପ୍‌ସ ଓ ଲରେନ୍‌ସ ଯେତେହେଲେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ । ବାପୁଙ୍କୁ ସେମାନେ ଯେତେ ସମ୍ମାନ କଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ବିଚାରଧାରା ସହିତ ଏକମତ ହୋଇ ପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଏଇଟା ସେମାନଙ୍କ ଦୋଷ ନୁହଁ । ଆଉ କ'ଣ ବାପୁଙ୍କ ଦୋଷ ? ଦୋଷ ନୁହେଁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ରାଜନୀତି ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବେଳେ ନେତାମାନେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି - ଏ ବ୍ୟକ୍ତି ଏତେ ସରଳ ! ଏତେ ସ୍ନେହୀ ! ଆମେ ଯାହା କହୁଛୁ ସବୁ କଥା ସତ ବୋଲି ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି । କଥାରେ କିଛି ପେଞ୍ଚ ନ ରଖିଲେ ତ ଆମେ ଚଳିପାରିବା ନାହିଁ । ତେବେ ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ମିଛ କହିବାକୁ ତ ଜିଭ ଲେଉଟୁ ନାହିଁ । ରାଜନୀତିଜ୍ଞଙ୍କ ମେଳରେ ସନ୍ଥ - ବଡ଼ ଅସୁବିଧା ! ନିଆଁଗିଳାଙ୍କ କଥା ଛାଡ଼ । ଧାର୍ମିକମାନେ ମଧ୍ୟ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ବେଳେ ଅସ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ମନେହୁଏ, ଇଏ ତ ଧାର୍ମିକଙ୍କ ମେଳରେ ଜଣେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ! ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଯଦି ଧର୍ମଗୁରୁଙ୍କ ମେଳରେ ଗାନ୍ଧୀ କହନ୍ତି, ହରିଜନମାନେ ମନ୍ଦିରରେ ପଶିବା ଉଚିତ୍‌, କୌଣସି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏହା ବାରଣ ହୋଇନାହିଁ, ଯଦି ହୋଇଛି ମତେ ଦେଖା, ତେବେ ଧର୍ମଗୁରୁମାନେ ଭାବିବେ, ଆରେ ! ଗାନ୍ଧୀ ଜଣେ ପକ୍କା ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ।

ଇଂରେଜ ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନେ ବହୁଦିଗଦର୍ଶୀ ଓ ଅନୁଭବବାଦୀ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ସମଗ୍ର ପୃଥବୀ ଏହି ଆଦର୍ଶରେ ଦୀକ୍ଷିତ । ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନେ ଆଗ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି, ତା ପରେ ସେଇ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଉପାୟ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି । ଉପାୟରେ ଟିକିଏ ଅନୀତି, ଛୋଟଲୋକି ପ୍ରବେଶ କଲେ ତାକୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଲର୍ଡ ଲରେନ୍‌ସ ଓ ସାର୍‌ କ୍ରିପ୍‌ସ ଏହି ରୀତିରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କିନ୍ତୁ ଆଗତୁରା ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ନୀତି ପାଳନ କରି ଆଗାନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଆହ୍ୱାନ କରନ୍ତି । ନୀତି ପାଳନ କରି ଜଣେ ଯଦି ଆଗାଏ, ତେବେ ସେ ଠିକ୍‌ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିଯିବ । ଠିକଣା ବାଟରେ ଚାଲୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ସେଥିପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ଥାଏ । କେଉଁଠି ପହଞ୍ଚିବେ ସେ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରୁନଥାନ୍ତି । ଅଗ୍ରସର ହେବାର ତାଙ୍କର ଏହି ମୌଳିକ ଢ଼ଙ୍ଗ ଯୋଗୁ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷକୁ ଅଡୁଆ ଲାଗେ କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଆଗେଇବାର ନୈତିକ ବଳ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଥାଏ । ଅନ୍ତତଃ ଲରେନ୍‌ସ ଓ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କୁ ସେ ମୋଟାମୋଟି ସହଯାତ୍ରୀ କରିପାରିଥିଲେ ।

◆◆◆

କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ

କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ ଦିଲ୍ଲୀରେ ୧୯୪୬ ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୪ ତାରିଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏହି କମିଟି ଭାରତରେ ତିନି ଚାରିମାସ ରହିଲା । ଏପ୍ରିଲ ଏକରୁ ସତର ତାରିଖ ଯାଏ ସେମାନେ ୪୭୨ ଜଣ ନେତାଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ଦଳର ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ନେତାଙ୍କୁ ଭେଟି ସେମାନଙ୍କ ମତାମତ ଜାଣିବା କମିଟିର ପ୍ରଥମ କାମ ଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅଳ୍ପ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନେକ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା । ‘ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କମିଟି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିଥିଲା । ତେବେ କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍ ନେତାଙ୍କ ସହିତ ଟିକିନିଖି ଆଲୋଚନା କରିବା କମିଟି ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ସଦ୍ୟ ସମାପ୍ତ ନିର୍ବାଚନରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସଂରକ୍ଷିତ ଆସନରୁ ଶତକଡ଼ା ନବେ ଭାଗ ଜିଣିଥାଏ । ଏହାର କାରଣ ସଂରକ୍ଷିତ ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀରୁ କେବଳ ମୁସଲମାନମାନେ ଭୋଟ ଦେବେ ବୋଲି ନିୟମ ଥାଏ । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରୁ କଂଗ୍ରେସ ଜିଣିଥାଏ । ଏହା ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ତାଙ୍କ ଭାଇଙ୍କ ଯୋଗୁ ସମ୍ଭବ ହେଲା । ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ମୁସଲମାନ କଂଗ୍ରେସକୁ ଭୋଟ ଦେଲେ । ମୁସଲମାନ ସଂରକ୍ଷିତ ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀରେ କେବଳ ମୁସଲମାନ ଭୋଟ ଦେବେ - ଏହି ବିଚିତ୍ର ନିୟମ ଭିତରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନର ବୀଜ ନିହିତ ଥିଲା ।

ସାର୍ ଗୋପାଳସ୍ୱାମୀ ଆୟରଙ୍ଗାରଙ୍କୁ କ୍ରିପ୍‌ସ ଗୋଟିଏ ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁରେ କହିଥିଲେ - ସାଂପ୍ରଦାୟିକତା ଭିତ୍ତିରେ ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳ ଗଠନ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଭାରତୀୟ ନେତାମାନେ (ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସମେତ !) ସମର୍ଥନ କରି ନ ଥିଲେ । ଗୋପାଳସ୍ୱାମୀ ସୂଚାଇଲେ, ଇଂରେଜ ସରକାର ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ୧୯୧୫ ବେଳକୁ ଲଦି ଦେଲେ । ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ଯଥାର୍ଥ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ସରକାର ବିଚାର କରିବା ଉଚିତ୍ । ଯଦି ଧରାଯାଏ (ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ ହେବ) ତେବେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ପାକିସ୍ଥାନ ଆଉ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ କି ?

କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ତିରିଶ ବର୍ଷର ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉଠାଇବା ଅସମ୍ଭବ ପ୍ରାୟ ବ୍ୟାପାର ଥିଲା । ଏ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ଜିନ୍ନା ପ୍ରଳୟ କରିଥାନ୍ତେ । ତେବେ କ୍ରିପ୍‌ସ ଗୋପାଳସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ସେଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ସେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନର ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । କ୍ରିପ୍‌ସ କହିଲେ ଜିନ୍ନାଙ୍କର ପାକିସ୍ଥାନ ଏକ ‘‘ଅସମ୍ଭବ ଧାରଣା’’ । ‘‘ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ତାର ପ୍ରତିପକ୍ଷକୁ ବଡ଼ ପାଟିରେ ହିଂସ୍ର ଭାବେ ଆକ୍ରମଣ କରେ, ମୋର ଅନୁଭବ ହୋଇଯାଏ ଯେ ଉକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅସହାୟ ହୋଇ ପଡୁଛନ୍ତି ଓ ନିଜ ମତ ଏକତରଫା ବୋଲି ବୁଝୁଛନ୍ତି ।’’

ଗୋପାଳ ସ୍ୱାମୀ କହିଲେ, ଜିନ୍ନା ଯେଉଁ ଆକାଶ ଉଚ୍ଚରେ ଅଛନ୍ତି ସେଠାରୁ ତାଙ୍କୁ ଖସେଇ ଆଣିବାକୁ କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ ବା ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଉଦ୍ୟମ କରୁନାହାନ୍ତି

କାହିଁକି ? ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନର ସମ୍ଭାବନା କମ୍ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଜଣେଇ ଦେଲେ ଯାଆନ୍ତା । କ୍ରିପ୍‌ସ ମାନିଲେ, ଏପରି କରିବା ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ହୁଅନ୍ତା । ପୁଣି କହିଲେ, ଏହାର ବେଳ ଆସିନାହିଁ । "ଯଦିଚ ଆମେ ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିଛୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାର କୌଣସି ସୂଚନା ଦେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।" କ୍ରିପ୍‌ସ ଓ ଲରେନ୍ସଙ୍କ ମନୋଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ । ମାତ୍ର କ୍ରିପ୍‌ସ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିବେକ ଓ ବିଚାର ଅନେକ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ, ଇଂଲଣ୍ଡର ସ୍ୱାର୍ଥ ନିକଟରେ ଚାପି ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ଇଂଲଣ୍ଡ ଫେରିବା ପରେ ସେ ଓ ଲରେନ୍ସ ହାଉସ୍ ଅଫ୍ କମନ୍ସରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମତ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଥିବା ଯାଏ ଦୁହେଁ ସାପ ମରିବନି କି ବାଡ଼ି ଭାଙ୍ଗିବନି ନୀତି ଧରିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଚେତାଇ ଦେଲେ, ଯଦି ସାପ ମାରିବାକୁ ଉଚିତ ମଣୁଛ, ବାଡ଼ି ଭାଙ୍ଗୁ କି ରହୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ପିଟ । ଯଦି ସାପକୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁଛ, ଛାଡ଼ିଦିଅ । କୌଣସି ବଡ଼ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଏପରି ସିଧା ବାଟରେ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, କାରଣ ସେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ନୁହନ୍ତି । କିମ୍ବା, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ଧରଣର ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ।

ଯେଉଁ କ୍ରିପ୍‌ସ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଯାଇ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ବିପକ୍ଷରେ ମତ ଦେଲେ, ଏଠି ସେ କାହିଁକି ଗୋଳମାଳିଆ କାମ କରୁଥିଲେ ? ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅନାବିଳ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସମ୍ମାନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ସହିତ ଟିକିଏ ଲୁଚକାଳି ଖେଳିଲେ ! ଯେଉଁମାନେ ଇତିହାସ ଗଢ଼ନ୍ତି, ଇତିହାସ ବି ସେମାନଙ୍କୁ ଗଢୁଥାଏ । ସେମାନେ ନିଜର ବଶ ନୁହନ୍ତି, କିଛି ପରିମାଣରେ କାଳର ବଶ, ନିୟତିର ବଶ । କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନର ଢ଼ଙ୍ଗରଙ୍ଗ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ, ଇଂରେଜ ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଆଜୀବନ ମାନସିକ ତାଲିମରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ।

କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ ଭାରତରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ବେଳେ କଂଗ୍ରେସ, ଲିଗ୍ ଓ ଇଂରେଜ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିପୁଳ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । କେତେବେଳେ ସଳଖ କଥା ତ କେତେବେଳେ ଛକାପଞ୍ଝା । ଦିନେ ଦିନେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ବୈଠକ ଦୁଇଥର ବସିଛି । କଂଗ୍ରେସ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଅମେଳ ଦେଖାଦେଇଛି । ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସବୁ ବାରମ୍ବାର ତାଳିପକା କାମ ହୋଇଛି । ଏ ସବୁ ଦୀର୍ଘ ଓ ଜଟିଳ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଭିତରକୁ ପଶିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ବା ଆବଶ୍ୟକ ନୁହେଁ । ଏଠି କେବଳ ମୁଖ୍ୟ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକୁ ସଂକ୍ଷେପରେ କୁହାଯିବ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରି ମାସକ ପରେ କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍‌ର ବିଚାର ପାଇଁ କମିଶନ ନିମ୍ନପ୍ରକାରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ରଖିଲା । ଭାରତବର୍ଷ ଗୋଟିଏ କେନ୍ଦ୍ର ଶାସନ ଅଧୀନରେ ରହିବ । ସମଗ୍ର ଭାରତର ବୈଦେଶିକ ନୀତି, ପ୍ରତିରକ୍ଷା ଓ ଗମନାଗମନ କେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଣ୍ଣିତ ହେବ । ତେବେ ଦେଶରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ରାଜ୍ୟ ରହିବେ । ହିନ୍ଦୁ ବହୁଳ ରାଜ୍ୟ ଓ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ବହୁଳ ରାଜ୍ୟ । ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରମାନେ ବୈଦେଶିକ, ପ୍ରତିରକ୍ଷା ଓ ଗମନାଗମନ ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରଦେଶର ଅନ୍ୟସବୁ

ବିଷୟ ଦେଖିବେ । ମୋଟାମୋଟି ଏଇ ଭିତ୍ତିରେ କମିଶନ ସିମଲା ଠାରେ କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍ ନେତାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ବୋଲି ଲର୍ଡ ଲରେନ୍ସ ଜଣାଇଦେଲେ ।

ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଭିତ୍ତିରେ ବିଭକ୍ତ କରିବା ସପକ୍ଷରେ କଂଗ୍ରେସ ନ ଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ମୌଲାନା ଦର୍ଶାଇଲେ ଯେ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ଗୋଟିଏ ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ରାଜ୍ୟ । ମାତ୍ର ନିର୍ବାଚନରେ ଏ ରାଜ୍ୟ କଂଗ୍ରେସକୁ ଭୋଟ ଦେଲା । ଯଦି ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ, ତେବେ ରାଜ୍ୟ ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ ଭୋଟ ଦ୍ୱାରା ତାହା ସ୍ଥିର ହେବ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନ ମୌଲାନା ଉଠାଇଲେ - ଭାରତବର୍ଷକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ କରି ଓ ଦେଶରୁ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟ ହଟେଇ ଇଂରେଜମାନେ କେବେ ଯିବେ ସେ ବିଷୟରେ ତ କମିଶନ କିଛି ଜଣାଉନାହିଁ । ଆଲୋଚନାରେ ଯୋଗ ଦେଲେ କଂଗ୍ରେସ ବା ଲିଗ୍ କମିଶନର ପ୍ରସ୍ତାବ ମାନି ନେଲେ ବୋଲି କମିଶନ ବୁଝିବ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ବୈଠକ ଚାଲିଥିବା ବେଳେ ଏପ୍ରିଲ୍ ୨୮ ତାରିଖ ଦିନ କ୍ରିପ୍ସ ଓ ଲରେନ୍ସ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ପଠାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ରହୁଥିବା ଭାଙ୍ଗି କଲୋନୀକୁ ଯିବାକୁ ଦୁହେଁ ରାଜି କିନ୍ତୁ ବଡଲାଟ କୋଠିର ବଗିଚା ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ନିରୋଳା ହେବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେଇଦିନ ସଂଧ୍ୟାରେ ବଡଲାଟ କୋଠିକୁ ଚାଲିଲେ । ସେଠାକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆବିଷ୍କାର କଲେ କଂଗ୍ରେସ ଦଳରେ ଏକତା ନାହିଁ । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ଜଣେ ସଭ୍ୟ କମିଶନ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିଛନ୍ତି । ନିୟମତଃ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ କମିଟିରେ ଆଲୋଚନା ପରେ କମିଶନ ପାଂଖକୁ ଚିଠି ଲେଖିବାର ଅଧିକାରୀ । କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଏ ବିଷୟ ଜାଣି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ ।

ସିମିଲା ଯିବା ପାଇଁ ଦୁଇ ନେତା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜି ହେଲେ । ତେବେ ପରିଷ୍କାର କରିଦେଲେ ଯେ ବନ୍ଧୁ ଭାବେ ସେ କେବଳ ପରାମର୍ଶ ଦେବେ । କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ମୌଲାନା ବା ସଭ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ମତ କଂଗ୍ରେସର ମତ ବୋଲି ଧରାଯିବ । ତାଙ୍କ କଥା ନୁହଁ । ସିମିଲା ବୈଠକ ମେ ୪ ରୁ ୧୨ ଯାଏ ସପ୍ତାହେ ବସିଲା । ଭାରତବର୍ଷ ଏକ ମହାସଂଘ ବା ଫେଡେରାଲ୍ ୟୁନିଅନ୍ ହେବାରେ କଂଗ୍ରେସ ଆପତ୍ତି କଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ଭାରତ ୟୁନିଅନ୍‌ର ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଅଡ଼ି ବସିଲା, ଛଅଟି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ରାଜ୍ୟର ସମ୍ବିଧାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବ । ଏ ଛଅଟି ରାଜ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ପଞ୍ଜାବ, ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ, ସିନ୍ଧୁ, ବେଲୁଚିସ୍ଥାନ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ଆସାମ । ଅର୍ଥାତ୍ ପାକିସ୍ଥାନ ଫେଡେରାଲ ୟୁନିଅନ ଓ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଫେଡେରାଲ ୟୁନିଅନ ଆଗ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଉ । ତା ପରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଓ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ନେତାମାନେ ଏକାଠି ବସି ଉଭୟଙ୍କର ମିଳିତ ପ୍ରତିରକ୍ଷା, ବୈଦେଶିକ ନୀତି ଓ ଗମନାଗମନ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବେ । ଛୋଟ ଛୋଟ ମତଭେଦ କଥା ଛାଡନ୍ତୁ, କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍‌ର ଏହି ଦୁଇଟି ମୌଳିକ ମତ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ଏତେ

ବିରାଟ ଥିଲା ଯେ ତାକୁ ଯୋଡିବା ଯେ କୌଣସି କମିଶନ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ପଞ୍ଜାବରେ ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ଶିଖ ବହୁଳ । ସମୁଦାୟ ପଞ୍ଜାବକୁ ପାକିସ୍ଥାନ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବାର ଦାବୀ ଭିତ୍ତିହୀନ । ସେହିପରି ଆସାମରେ ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ । ମାତ୍ର ଲିଗ୍ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରୁଥାଏ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀ ଗଢ଼ିବ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମଶାସନର ଲୋଭ ଦେଖାଇ ସେମାନଙ୍କ ସମର୍ଥନ ଆଦାୟ କରିବ । ଆଦିବାସୀ ଓ ମୁସଲମାନ ମିଶି ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ହୋଇଥିବାରୁ ଆସାମ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ରାଜ୍ୟ ହେବ ।

ମେ ୬ ତାରିଖ ଦିନ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ଲର୍ଡ ଲରେନ୍‌ସଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇଲେ ଯେ ସମଗ୍ର ଆଲୋଚନାର ପରିବେଶ ତାଙ୍କୁ ଅସ୍ୱସ୍ତିକର ଲାଗୁଛି । ଭାରତ ମାଟିରେ ବିଦେଶୀ ସୈନିକ ଥିବାଯାଏ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଆମେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀ କରୁଛୁ । ଏବେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଚାହୁଁଛୁ, ଭବିଷ୍ୟତରେ ବା ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ନୁହେଁ । ଏହାହିଁ ମୁଖ୍ୟ, ଅନ୍ୟସବୁ ଗୌଣ । ଏହି ଗୌଣ ବିଷୟସବୁ ନିର୍ବାଚିତ ଆସେମ୍ବ୍ଲି ସ୍ଥିର କରିବ, ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ ଆଗ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉ । ଏଇଟା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ । ୧୯୪୨ ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଦିନ ଠାରୁ ସେ କହିଆସୁଥାନ୍ତି - ଆଗ ବ୍ରିଟିଶ ଯାଉ । ଭାରତକୁ ଈଶ୍ୱର ବା ଅନାର୍କିକୁ ସମର୍ପଣ କରି ସେମାନେ ଯାଆନ୍ତୁ । ଏହା ପରଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାରମ୍ବାର କହିଛନ୍ତି, କଂଗ୍ରେସ ବା ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଯାହାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ତା' ହାତରେ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ କରି ଇଂରେଜ ବିଦାୟ ନିଅନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭଲ ଭାବେ ବୁଝିଥିଲେ, ଏହା ପରେ ରକ୍ତପାତ ହେବ, ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହଣାକଟା ଚାଲିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା, ଇଂରେଜ ଭାରତ ଛାଡ଼ିବା ପରେ ଯେଉଁ ରକ୍ତପାତ ହେବ ତାକୁ ସେ ଅଳ୍ପଦିନେ ବନ୍ଦ କରିପାରିବେ । କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ ଥିବା ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥରେ କହିଥିଲେ ହାଣକାଟକୁ ସେ ଭୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ବିବେକର ଦଂଶନ ଓ ନୀତିଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବାକୁ ସେ ଭୟ କରନ୍ତି ଅହିଂସାର ଅବତାର ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହଣାକଟାକୁ ଭୟ କରୁ ନ ଥିଲେ ବୋଲି ଜାଣିଲେ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏକ ନୂଆ ଉପଲବ୍ଧି ହୁଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ବାରି ପାରିଥିଲା ଯେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ରକ୍ତପାତ ହେବ, ଉପସ୍ଥିତିରେ ତାହା ଅଧିକ ଭୟଙ୍କର ଆକାର ଧାରଣ କରିବ । ଅନ୍ୟ କୌଣସି ନେତାଙ୍କର ଏ ଅନୁଭବ ବା ଆଶଙ୍କା ନ ଥିଲା । କ୍ୟାବିନେଟ୍ ମିଶନ ଭାରତରୁ ବିଦାୟ ନେବାର ଅଢ଼େଇ ମାସ ପରେ କଲିକତାରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଘଟିଲା । ଆଶ୍ରମରେ ଏ ଖବର ପାଇ ବାପୁ କହିଲେ - ଗୃହ ଯୁଦ୍ଧର ଇଏ ଆରମ୍ଭ ମାତ୍ର ।

ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତ ଛାଡ଼ିବାକୁ ମନ ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସାଧାରଣ ଅନୁରୋଧକୁ ସେମାନେ କାହିଁକି ରକ୍ଷା ନ କରନ୍ତେ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ରାଜନୈତିକ ବନ୍ଦୀଙ୍କୁ ଖଲାସ କରିଦିଅ । ସେମାନେ କିଛି ବେଆଇନ୍ କାମ କରିଥାନ୍ତୁ ପଛେ । ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣ ଓ ରାମମୋହନ ଲୋହିଆଙ୍କ ପରି ନେତାଙ୍କୁ ଆଉ ବନ୍ଦୀ

କରି ରଖିବା ଶୋଭା ପାଉନି । ସରକାର ତୁରନ୍ତ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଓ କ୍ରମଶଃ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କଲେ । ଲୁଣ ଉପରୁ ଟିକସ ଛାଡ଼ କରିବାକୁ ସେଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଆଉ ଥରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ସିମଳାରେ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମାତ୍ର ତାହା ସରକାର ଶୁଣିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ କଡ଼ା ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । ବଡଲାଟଙ୍କ ପ୍ରାଇଭେଟ ସେକ୍ରେଟାରୀ ରାଜକୁମାରୀ ଅମୃତ କାଉରଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଲୁଣ ଉପରୁ ଟିକସ ଉଠାଇ ନେଲେ ଜିନ୍ନା ଓ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌କୁ ବଡ଼ ଧକ୍କା ହେବ ।" ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବେଳେ ସାରା ପୃଥିବୀରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ଭାରତୀୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବଳ ଉତ୍ସାହ ଖେଳିଗଲା । କେବଳ ଲିଗ୍ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନମାନେ କୌଣସି ଉତ୍ସାହ ପ୍ରକାଶ କଲେ ନାହିଁ ।

ସିମଳା ଆଲୋଚନା ସରିବାର ଚାରିଦିନ ପରେ ୧୯୪୬ ମେ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଦ୍ୱାରା ଅନୁମୋଦିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଏକ ବିଜ୍ଞପ୍ତି ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଉପର ଠାଉରିଆ ଭାବେ ଦେଖିଲେ ଏଥିରେ କଂଗ୍ରେସ ଖୁସି ହେବା କଥା । କାରଣ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ନ ଥାଏ । ଜିନ୍ନା ଦାବୀ କରୁଥାନ୍ତି, ମୁସଲମାନମାନେ ସଂଖ୍ୟାରେ କମ୍ କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ର । ତେଣୁ ହିନ୍ଦୁ ସହିତ ମୁସଲମାନର, କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ଲିଗ୍‌ର ଅଧିକାର ସମାନ । ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର କହିଲେ ଭାରତରେ କେନ୍ଦ୍ରିୟ ଆସେମ୍ବ୍ଲି ବା ଲୋକସଭାରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅନୁପାତରେ ସଭ୍ୟ ରହିବେ । ବୈଦେଶିକ ବ୍ୟାପାର, ପ୍ରତିରକ୍ଷା ଓ ଗମନାଗମନ କେନ୍ଦ୍ର ଅଧୀନରେ ରହିବ । ବାକି ସବୁ ବିଭାଗ ରାଜ୍ୟ ବିଧାନସଭା ଚଳାଇବେ । ବିଜ୍ଞପ୍ତିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥାଏ ଯେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରର ଗୋଟିଏ ଆଶୁଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଗୋଟିଏ ସୁଦୂର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିଛି । ଆଶୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି, ଦୁଇ ମୁଖ୍ୟ ରାଜନୈତିକ ଦଳକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ମିଳିତ ସରକାର ଗଢ଼ିବା । ସୁଦୂର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଭାରତର ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।

କ୍ୟାବିନେଟ୍ ମିଶନର ପ୍ରସ୍ତାବ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଅନୁମୋଦନ କରି ପଠାଇଲା । ଏହି ବିଜ୍ଞପ୍ତିରେ କିଛି ଦ୍ୱିଅର୍ଥକ ବାକ୍ୟ ଥାଏ । ଜ୍ଞାତସାରରେ କେତେକ ବିଷୟରେ ନୀରବତା ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇଥାଏ । ବିଜ୍ଞପ୍ତିର ଗୁରୁତ୍ୱ ଶେଷ ହେବା ପରେ ୧୯୪୬ ଜୁଲାଇ ୧୮ ତାରିଖରେ କ୍ରିପ୍‌ସ ହାଉସ୍ ଅଫ କମନ୍‌ସରେ କହିଥିଲେ ଯେ ବିଜ୍ଞପ୍ତିଟିରେ ଯାହା କିଛି ଅକୁହା ଓ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ରହିଥିଲା ତାହା ଇଚ୍ଛାକୃତ । କାରଣ ବିଜ୍ଞପ୍ତିଟି ଯେପରି କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍ ଉଭୟଙ୍କର ଗ୍ରହଣୀୟ ହୁଏ ସେ ବିଷୟରେ ମିଶନ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ, ଜିନ୍ନା, ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଫାଙ୍କି ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ନିର୍ବୋଧତା ମାତ୍ର । ଲିଗ୍ ହାଉଳି ଖାଇଲା, ଆମ ପାକିସ୍ଥାନ କୁଆଡେ ଗଲା ? ମେ ୧୬ ତାରିଖ ପରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଲିଗ୍ ଦାବୀ କଲା ଦେଶ ପଛେ ହୁଗୁଳା ହେଉ ପ୍ରଦେଶମାନେ ଦୃଢ଼ ହୁଅନ୍ତୁ । ପଞ୍ଜାବ, ସିନ୍ଧୁ, ବେଲୁଚିସ୍ଥାନ ପ୍ରଭୃତି ଛଅଟି ପ୍ରଦେଶ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ପ୍ରଦେଶ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଦେଇ ମିଶନ ବିଦାୟ ନେଉ । କଂଗ୍ରେସ୍ କହିଲା ଆଗ ଦେଶ ଦୃଢ଼ ହେଉ, ନୀତି ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉ । ଯଦି ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ

ପାକିସ୍ଥାନ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଗଢ଼ାଯିବ, ତେବେ ଏଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ଛଅଟି ପ୍ରଦେଶକୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇଛି ସେ ସବୁରୁ ହିନ୍ଦୁ ବହୁଳ ଅଂଶ ଅଲଗା କରିନେବା ଉଚିତ୍ । ଜିନ୍ନା ତ ପୂର୍ବରୁ ସତର୍କ କରି ଆସୁଥିଲେ, ସାବଧାନ ! ଖଣ୍ଡିଆ ପୋକଖିଆ ପାକିସ୍ଥାନ କଥା ଉଠାଅନା ।

ମେ ୧୬ର ବିଜ୍ଞପ୍ତି କହିଥାଏ, ଭାରତ ୟୁନିଅନ୍ ଓ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟମାନେ ବୈଦେଶିକ ନୀତି, ପ୍ରତିରକ୍ଷା ଓ ଗମନାଗମନ ବିଭାଗ ତିନୋଟିର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗର ଦାୟିତ୍ୱ ରାଜ୍ୟମାନେ ବହନ କରିବେ । ଗୋଷ୍ଠୀଗଠନ କରିବାର ଅଧିକାର ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ରହିବ । ଲିଗ୍ ଏଇ ଶେଷୋକ୍ତ ସୂତ୍ରରୁ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନର ଭରସା ପାଉଥିଲେ । ତେବେ ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ପାରୁ ନ ଥିଲା । ବିଜ୍ଞପ୍ତି ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଥାଏ । କ, ଖ ଓ ଗ । 'ଖ' ବିଭାଗରେ ପଞ୍ଜାବ, ବେଲୁଚିସ୍ଥାନ, ସିନ୍ଧୁ ଓ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ରହିଲେ । 'ଗ' ବଙ୍ଗଳା ଓ ଆସାମକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହେଲା । ବାକି ସବୁ ହିନ୍ଦୁ ବହୁଳ ରାଜ୍ୟ 'କ' ବିଭାଗରେ ରହିଲା । ଖ ଓ ଗ ବିଭାଗରେ ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ ସବୁ ରହିଥାଏ ତା ମୂଳରେ ପାକିସ୍ଥାନ ସାମନାରେ ଜାଣ ଅଙ୍ଗୁର ପେଛା ଝୁଲାଗଲା । ତେବେ କଂଗ୍ରେସକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବା ପାଇଁ କିଛି ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବା ଦରକାର । ବ୍ୟବସ୍ଥା ଖଞ୍ଜାଗଲା, ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ପରେ ଯଦି ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟର ବିଧାୟକମାନେ ଚାହିଁବେ ତେବେ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ବିଭାଗ ବଦଳେଇ ପାରିବେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଆସାମର ବିଧାୟକଙ୍କର ଯଦି ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ମତ ହୁଏ, ତେବେ ଆସାମ 'ଗ' ବିଭାଗରୁ ବାହାରି 'କ' ବିଭାଗକୁ ଆସିବ । ମୋଟ ଉପରେ ମେ ୧୬ ବିଜ୍ଞପ୍ତି ଏପରି ଏକ ସୁନ୍ଦରୀ ଯାହା କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଚାହିଁ ମୁରୁକି ହସୁଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଜିନ୍ନା ଉଭୟେ ମେ ୧୬ ବିଜ୍ଞପ୍ତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ । ଏହା ଜୁନ୍ ମାସର ଘଟଣା ।

ଜୁନ୍ ଦ୍ୱିତୀୟ ସପ୍ତାହରୁ ମିଳିତ ସରକାର ଗଠନ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ ହେବା କଥା । ମାତ୍ର ଘରେ ନ ପଶୁଣୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଚାଳ ବାଜିବା ପରି ଜିନ୍ନା କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ବସିବାକୁ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହିନ୍ଦୁ ତ ଶତ୍ରୁ ମାତ୍ର ଅଣଲିଗ୍ ମୁସଲମାନ ବିଶ୍ୱାସ ଘାତକ ! ଶତ୍ରୁ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ସମ୍ଭବ ମାତ୍ର ବିଶ୍ୱାସଘାତକ ସହିତ କଦାପି ନୁହଁ । ଯଦି ବଡ଼ ନେତାଙ୍କର ଏଇ ମନୋବୃତ୍ତି, ତେବେ ସାଧାରଣ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ହଣାମରା ହେବାରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ କ'ଣ ? ପାକିସ୍ଥାନ ମଞ୍ଜି ବୁଣିବା ଦିନୁ ଜିନ୍ନା ଓ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ନେତାମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହିଷ୍ଣୁତା ଓ ଅନମନୀୟ ଭାବେ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ଯାହାକି ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନର ପଚାଶ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ ସକ୍ରିୟ ରହିଛି । 'ଜେହାଦ୍' ଏକ ମଧ ଯୁଗୀୟ ବ୍ୟାପାର ଓ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ତାହା କେବଳ ମୁସଲମାନ ମୌଳବାଦୀଙ୍କୁ ଶୋଭାପାଏ । ଜିନ୍ନା ମୁସଲମାନ ହିଁ ନଥିଲେ, ମୌଳବାଦୀ ଦୂରର କଥା ! ଶିକ୍ଷା, ଦୀକ୍ଷା, ଚାଲିଚଳଣ ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ୟୁରୋପୀୟ । ରାଜନୀତିରେ ପଶି ତାଙ୍କୁ ସଚ୍ଚା ମୁସଲମାନ ଭେକ ପିନ୍ଧିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ୧୯୪୪ରେ ତାଙ୍କର ଐତିହାସିକ ଆଲୋଚନା ରମ୍‌ଜାନ୍ ମାସରେ

ପଡ଼ିଥାଏ । ରମ୍‌ଜାନ୍ ମାସର ୨୧ ତମ ଦିନଟି ବଡ଼ ପବିତ୍ର । ଏହିକଥା ଦର୍ଶାଇ ଜିନ୍ନା ସେ ଦିନ ଆଲୋଚନା ବନ୍ଦ କରିବାକୁ କହିଲେ । ଜିନ୍ନା ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଏତେ ଅନୁରକ୍ତ ଜାଣି ଗାନ୍ଧୀ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇଥିବେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ କେତେକ ମୁସଲମାନ ଥାଆନ୍ତି । ରମ୍‌ଜାନ୍ ମାସରେ ସେମାନେ ଠିକ୍ ଉପବାସ କରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ଗାନ୍ଧୀ ସେ କଥା ଜଗନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରନ୍ତି । ଅପର ପକ୍ଷେ, ଆଶ୍ରମରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ମିଳିମିଶି ରହିବା ପ୍ରତି ନଜର ରଖିଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଅନୁମତି ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଆଶ୍ରମରେ ଥିବା ମୁସଲମାନମାନେ ମାଂସ ଖାଇପାରିବେ । କିନ୍ତୁ ମୁସଲମାନମାନେ ମାଂସ ଛାଡ଼ି ଆନନ୍ଦରେ ନିରାମିଷ ଖାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏ ମନୋଭାବ ଦେଖି ହିନ୍ଦୁ ଭାଇମାନେ ମୁସଲମାନ ଭାଇଙ୍କ ରୁଚିକୁ ଆଖିରେ ରଖି ତେଲ ମସଲା ଦେଇ ସୁସ୍ୱାଦୁ ସାଦା ତରକାରୀ ରାନ୍ଧୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଶ୍ରମର ସହନଶୀଳତା ପ୍ରବେଶ କରାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ତାହା ଅସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା ମାତ୍ର ସମ୍ଭବ ହେଲା ନାହିଁ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରିବା । ରାମ୍‌ଜାନ୍ ମାସର ୨୧ ତମ ଦିନଟି ପବିତ୍ର କହି ସେଦିନ ଆଲୋଚନା ବନ୍ଦ ରଖିବା ଖବର ପାଇ ତାଙ୍କର ଜଣେ ମୁସଲମାନ ବନ୍ଧୁ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ - ଜିନ୍ନା କେବେଠୁ ଏପରି ନୈଷ୍ଠିକ ମୁସଲମାନ ହେଲେ ? ଅସଲ କଥା ରମ୍‌ଜାନ୍ ମାସର ଏକୋଇଶତମ ଦିନଟି ରବିବାର ଥିଲା । ରବିବାରକୁ ସେ ସାହେବଙ୍କ ଢ଼ଙ୍ଗରେ ପାଳନ କରିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ । ଜିନ୍ନା ଅନେକ ବର୍ଷ ଲଣ୍ଡନରେ ଥିଲେ । ରମ୍‌ଜାନ୍‌ର ଛଳନା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟମୂଳକ । ଜଣେ ସଚ୍ଚା ମୌଳବାଦୀକୁ ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସମ୍ଭବ । ମାତ୍ର ଧର୍ମପ୍ରୀତିକୁ ମୁଖା କରିଥିବା ବା ମୌଳବାଦକୁ ମୁଖା କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ କିଏ ବଦଳାଇବ ? ଆଜିର ଅଧିକାଂଶ ମୌଳବାଦୀ, ହିନ୍ଦୁ ହୁଅନ୍ତୁ କି ମୁସଲମାନ ହୁଅନ୍ତୁ, ମୁଖାପିନ୍ଧା । ଯେଉଁ ମଣିଷ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ମୁଖା ପିନ୍ଧିଥାଏ, ତାଙ୍କୁ ବଦଳାଇ ହେବ ନାହିଁ ।

ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ରାଜି କରାଇବା ପାଇଁ ବଡଲାଟ ମୌଲାନାଙ୍କ ବଦଳରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ ପଠାଇବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଏପରି ଏକ ହୀନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗ୍ରହଣ କରିବା କଥା ନୁହଁ । ବୋଧେ ବଡଲାଟଙ୍କ ଅସହାୟତା ବାରିପାରି ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ସର୍ତ୍ତ ରହିଲା, ଜବାହରଲାଲ୍ ମୌଲାନାଙ୍କ ମୁଖପାତ୍ର ହୋଇଯିବେ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିନ ଜବାହର ବଡଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ । ଜିନ୍ନା କିନ୍ତୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାଲିକା ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଦେଲେ । ବଡଲାଟ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରି କହିଲେ କଂଗ୍ରେସ ଓ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ସମତୁଲ୍ୟ ଦଳ । ଅର୍ଥାତ୍ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ତାଲିକାକୁ ସେ ସମାନ ଓଜନ ଦେଇ ବିଚାର କରିବେ । ପରଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡଲାଟ ୱାଭେଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରେ ଲେଖିଲେ - ଆପଣ ଜଣେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ସୈନିକ । ଜଣେ ସାହସୀ ସୈନିକ । ଠିକ୍ କାମ କରିବାର ସାହସ ଦେଖାଇବା ବେଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆସିଛି । ଆପଣ ଦୁଇଟି ଘୋଡାରୁ ଗୋଟିଏ ବାଛନ୍ତୁ । ମୁଁ ଯେତେଦୂର ଦେଖିପାରୁଛି ଆପଣ କଦାପି ଦୁଇ ଘୋଡ଼ାରେ ଏକ ସମୟରେ ବସି ପାରିବେ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରୀ ତାଲିକା ଦେଇଛି ଆପଣ ସେଇଟି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ କିମ୍ବା ଲିଗ୍‌ର ତାଲିକା ଗ୍ରହଣ

କରନ୍ତୁ । ଈଶ୍ୱରରଙ୍କ ଦ୍ୱାହି ଦୁଇଟି ଯାକର ମିଶାମିଶି (ଏଥିରୁ ଅଧେ, ସେଥିରୁ ଅଧେ) କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଏପରି ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଭୟଙ୍କର ବିସ୍ଫୋରଣ ହେବ ।''

କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ପାଖକୁ ସେ ଏଇ ମର୍ମରେ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ - ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ କଷ୍ଟସାଧ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହାତ ଦେଇଛନ୍ତି ... ସାହସ ଦେଖାନ୍ତୁ । କେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସ, କେତେବେଳେ ଲିଗ୍‌କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ମନୋଭାବ ରଖନ୍ତୁ ନାହିଁ । କେବଳ ନ୍ୟାୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅନ୍ତୁ । କ୍ରିପ୍‌ସ ଏହାର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଉତ୍ତର ପଠାଇଲେ - ଏହି ଜଟିଳ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଦିଗରେ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ ନ କରି ଦେଶକୁ ଫେରିଯାଇ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ବିଶ୍ରାମ କରିପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ବା ମୋ ସହଯୋଗୀଙ୍କର ସାହସରେ ଅଭାବ ନାହିଁ ଆମେ ସାହସ ସହିତ ଦୂରଦର୍ଶିତାକୁ ମିଶାଇବାକୁ ଚାହୁଁ ।

କଂଗ୍ରେସରୁ ସ୍ୱର ଉଠିଲା, ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ସମୁଦାୟ ଲୋକସଂଖ୍ୟାର ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ । ତେଣୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ବା ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ ମୁସଲମାନରୁ ଅଧିକ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଲିଗ୍ ଯୁକ୍ତି କଲା, ସଂଖ୍ୟାଠି କ'ଣ ଅଛି ? ମୁସଲମାନମାନେ ପାକିସ୍ଥାନ ନାଗରିକ ! ହିନ୍ଦୁମାନେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ନାଗରିକ । ଦୁଇ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସମାନ ସମାନ ଅଧିକାର । ଜୁନ୍ ୧୪ ତାରିଖ ଦିନ ବଡଲାଟ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ସେହିଦିନ ଠାରୁ ସବୁ ଆଲୋଚନା ଶେଷ ହେଲା । ଏଥର ସରକାର ତାଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଶୁଣାଇବେ । ଜୁନ୍ ୧୬ ତାରିଖରେ ଚଉଦ ଜଣିଆ ମନ୍ତ୍ରୀ ତାଲିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏଥିରେ ଯେଉଁ ଛଅଜଣ ହିନ୍ଦୁ ରହିଲେ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି - ନେହରୁ, ପଟେଲ, ରାଜାଜୀ, ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଓ ଜଗଜ୍ଜୀବନ ରାମ । ମୁସଲମାନ ରହିଲେ ସବୁ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର - ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସମେତ ପାଞ୍ଚଜଣ । ବାକି ତିନ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଶିଖ୍ ବଳଦେବ ସିଂହ, ଜଣେ ପାର୍ଶୀ ଏନ୍.ପି.ଇଂଜିନିଅର ଓ ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଜନ୍ ମାଥାଇ । ଘୋଷିତ ହୋଇଥାଏ ଯେ ଏହି ମିଳିତ ସରକାର ଗଠନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଯଦି ବିଫଳ ହୁଏ ତେବେ ବଡଲାଟଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠିତ ହେବ । ଏହାର ସଭ୍ୟ ବଡ଼ଲାଟ ବାଛିବେ ।

ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ କିପରି ସବୁ କଥାରେ ଖୁସ୍ ମିଜାଜ୍‌ରେ ରଖିବାକୁ ସରକାର ପଦକ୍ଷେପ ନେଉଥିଲେ ତାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଲିଗ୍ ଯେଉଁ ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କ ନାମ ପଠଇଥିଲା ତାହା ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ଭାବେ ଗୃହୀତ ହେଲା । ମାତ୍ର କଂଗ୍ରେସକୁ ନ ପଚାରି କଂଗ୍ରେସ ତାଲିକାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । କଂଗ୍ରେସ ସୁଭାଷ ବୋଷଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ ଶରତ ବୋଷଙ୍କ ନାମ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲା । ତାଙ୍କ ବଦଳରେ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କୁ ବାଛିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଆନ୍ ଓ ନାରୀ ଅମୃତ କାଉର୍‌ଙ୍କ ନାମ ସୁପାରିଶ୍ କରିଥିଲା । ତାହା କାଟ ଖାଇଗଲା । ସେହିପରି କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରସ୍ତାବ ଜାକିର୍ ହୋସେନ୍‌ଙ୍କ ନାମ ସରକାର ବାଦ୍ ଦେଲେ । ଯେହେତୁ ସେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ୍ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ନାମ କେବଳ ଲିଗ୍ ଦେବ ।

କଂଗ୍ରେସ ଭାବୁଥାଏ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ କମାଇ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ କଂଗ୍ରେସର

ମନୋନୀତ ମୁସଲମାନ ଜାକିର ହୋସେନ୍‌ଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିବ । ମାତ୍ର ଜିନା ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖି ଜଣାଇ ସାରିଥାନ୍ତି ଯେ ଅନୁମୋଦିତ ତାଲିକାରେ ଅଦଳ ବଦଳ କେବଳ ଲିଗ୍ କଂଗ୍ରେସର ସହମତିରେ ସରକାର ବିଚାର କରିବେ । ଏ କଥା ଜଣାଶୁଣା ଯେ ସହମତି ହେବନାହିଁ । ଯଦି କୌଣସି ନୂଆ ମୁସଲମାନ ବା ହରିଜନ ମନ୍ତ୍ରୀ କଂଗ୍ରେସ କରି ପାରିବ ନାହିଁ, ତେବେ ଏହା କେବଳ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ନୁହେଁ, ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଦଳ ହେଲା ନା ନାହିଁ ? ଜିନା ତ ମୂଳରୁ ଏହିପରି କହି ଆସୁଥିଲେ ।

ଏଇ କଥା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅସହ୍ୟ ହେଲା । କଂଗ୍ରେସ ଏକ ଜାତୀୟ ଦଳ, ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଦଳ ନୁହେଁ । କଂଗ୍ରେସକୁ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଦଳ କହିବା ଅର୍ଥ ତାକୁ ବିକଳାଙ୍ଗ କରିବା । ଜଣେ ଇଂରେଜ କଂଗ୍ରେସ ଦଳର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଆନିବେସାନ୍ତଙ୍କର ଭଳି ଇଂରେଜ ମହିଳା ଯେଉଁ ଉତ୍ସାହରେ କଂଗ୍ରେସର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ ତାହା ବିସ୍ମୟଜନକ । ଆଣ୍ଡୃଜ କଂଗ୍ରେସ ଦଳରେ ନ ଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ଭାରତ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ମମତା ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ତାଙ୍କର ସକ୍ରିୟ ସାହାଯ୍ୟ ଏ ଦେଶ ସବୁଦିନେ କୃତଜ୍ଞତାର ସହିତ ମନେରଖିବ । କଂଗ୍ରେସର ଭୀଷ୍ମ ପିତାମହ ରୂପେ ପରିଚିତ ଦାଦାଭାଇ ନାଓରୋଜୀ ଜଣେ ପାର୍ଶୀ । ବମ୍ବେର ମୁକୁଟ ବିହୀନ ସମ୍ରାଟ ଭାବେ ପରିଚିତ ଫିରୋଜଶାହା ମେହେଟ୍ଟା ମଧ ପାର୍ଶୀ ଥିଲେ । ଏପରିକି ଏକଦା ସ୍ୱୟଂ ଜିନା ଥିଲେ କଂଗ୍ରେସ ନେତା । ଏପରି ଏକ ସର୍ବଭାରତୀୟ, ସର୍ବଜାତୀୟ ଦଳକୁ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଦଳ ରୂପେ ମୋହର ମାରିବାର ଅପଚେଷ୍ଟା କୌଣସି କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କର ସହ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗୋଟିଏ ଗଣ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହାକୁ ଗଣ ଅନୁଷ୍ଠାନ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିଥିଲେ ।

କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ବୈଠକ ଘନ ଘନ ବସିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନେ କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନର ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଭେଟିଲେ । ମିଶନ ମାନୁଥିଲେ ଯେ ଏକ ଜାତୀୟ ଦଳ ହୋଇଥିବାରୁ ଜଣେ ମୁସଲମାନ କଂଗ୍ରେସକୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ସ୍ଥାନ ଦେବା ପାଇଁ ଦାବୀ କରିବା କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ପକ୍ଷରେ ଯଥାର୍ଥ । ମାତ୍ର ଆଲୋଚନା ଏତେ ଆଗେଇ ଯାଇଥିବାରୁ (ବଡଲାଟଙ୍କ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଅମୃତ କାଉର୍‌ଙ୍କୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କହିଥିଲେ ଯେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଯିଦ୍ ଯୋଗୁ) କଂଗ୍ରେସ ଆଉ ଏ ବିଷୟରେ ଯୋର୍ ନ ଦେଉ । ଏ ବିଷୟରେ ଆଉ ପ୍ରଶ୍ନ ନ ଉଠାଇ କଂଗ୍ରେସକୁ ନିର୍ବାଚନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ । ନିର୍ବାଚନ ପରେ ବିଧାନ ସଭାରେ ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟ କେଉଁ ଗ୍ରୁପ୍‌ରେ ରହିବ ତାହା ବିଧାୟକମାନେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବେ । କଂଗ୍ରେସ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କରେ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠତା ଲାଭ କଲେ ଯଥା ସମ୍ଭବ ‘ଖ’ ଓ ‘ଗ’ ରାଜ୍ୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା (ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ କରିବା ରାଜ୍ୟ) କମିବ । ଏପରି ବିଚାର ଚାଲିଥିବା ବେଳେ ଆସାମର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିକୁ ଜଣାଇଲେ ଯେ ନିର୍ବାଚନରେ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ସେ ଗୋଟିଏ ସର୍ତ୍ତମୂଳକ ଫର୍ମ ପାଇଛନ୍ତି । ଏହି ଫର୍ମରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ ନିର୍ବାଚନ ଲଢୁଥିବା ପ୍ରାର୍ଥୀମାନେ ଜିଣିଲେ ରାଜ୍ୟ କେଉଁ ଗ୍ରୁପ୍‌ରେ ରହିବ ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଏହି ଚୁକ୍ତିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ବାଚନ ଲଢ଼ିବାକୁ ହେବ । ବମ୍ବେର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଖେର୍ ମଧ୍ୟ ଏହିକଥା ଜଣାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ବିଶିଷ୍ଟ ଇଂରେଜ ନେତାମାନେ ଏପରି ହୀନ ଚାଲ୍ ଖେଳିବେ ବୋଲି ସେ ଆଶା କରି ନ ଥିଲେ ।

ଜୁନ୍ ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ କଂଗ୍ରେସ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲା ଯେ ଦଳ ମିଳିତ ସରକାରର ଅଂଶୀଦାର ହେବ ନାହିଁ । ଜିନ୍ନା ଏକାକୀ ସରକାର ଗଠନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ସରକାର ଯେଉଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ ତାହା ଥିଲା ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ । ବଡ଼ଲାଟ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଦୁଇ ଦଳକୁ ନେଇ ମିଳିତ ସରକାର ଗଠନ ପ୍ରସ୍ତାବ ବିଫଳ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସ୍ୱରୂପ ବଡ଼ଲାଟ ନିଜେ ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଢ଼ିବେ । ଏଥିରେ କୌଣସି ଦଳର ମନ ନ ନେଇ (ପରଦା ପଛପଟେ କିଏ କିଛି ଅନୁରୋଧ କରିବା ଅଲଗା କଥା) ବଡଲାଟ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବାଛିବେ । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି ଜିନ୍ନାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଗରମ ହୋଇଗଲା । କଂଗ୍ରେସ ଖୁସି ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୁଃଖ କଲେ, ଏପରିକି ଆଘାତ ପାଇଲେ । ବୋଧହୁଏ ଘାଏଲା ଜିନ୍ନା କ'ଣ କରିବେ ସେ କଥା ତାଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ବାରି ପାରିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ, "ସେମାନେ (କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ) ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଏପରି ଭାବେ ନିୟମର ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖାଇବା ଠିକ୍ ହୋଇନାହିଁ । ସେଜଣେ ମହାନ୍ ଭାରତୀୟ ଓ ବଡ ଦଳର ନେତା ।"

ଇଂରେଜ, ଲିଗ୍ ଓ କଂଗ୍ରେସକୁ ଛାଡି ଜୁଲାଇ ଦ୍ୱିତୀୟ ସପ୍ତାହରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଞ୍ଚଗନୀ ଚାଲିଲେ । ପଞ୍ଚଗନୀ ଏକ ଥଣ୍ଡା ପାହାଡିଆ ଜଙ୍ଗଲ ଜାଗା । ଖରାଦିନଟା ଗାନ୍ଧୀ ସେଠାରେ କଟାନ୍ତି । ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ଦେହ ମନକୁ ତାଜା କରିନ୍ତି । ବିଶ୍ରାମ ମାନେ ଛଅସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଦିନକୁ ଦଶ ବାର ମାଇଲ ଚାଲିବା । ତାରି ଭିତରେ ପ୍ରକୃତିର ଦୃଶ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିବା । ସାଙ୍ଗରେ ଧରିଥାନ୍ତି ଗୋଟିଏ ଡ଼ାଳ । ତଉଲିଆରେ ବାନ୍ଧିଥାନ୍ତି ଅଟା, ସାମାନ୍ୟ ଲୁଣ ଓ କିଛି ଆଚାର । ଖାଇବା ବେଳ ହେଲେ ବାପୁ ତଉଲିଆରୁ ଅଟା ବାହାର କରନ୍ତି, ଚକଟନ୍ତି, ରୁଟି କରନ୍ତି (ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତାବ୍ଦୀର ଅଭ୍ୟାସ) । ଗୋଟେଇ ଆଣି ଡାଙ୍ଗରେ ନିଆଁ ଧରାଇ ରୁଟି ସେକନ୍ତି । ରୁଟି ଆଚାର ଖାଆନ୍ତି । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଏହିକଥା ଲେଖିଛନ୍ତି (ଲାଷ୍ଟ ଫେଜ୍, ୯ମ ଭାଗ, ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ, ପୃ ୨୩୫) ଆଶ୍ରମର ଦାୟିତ୍ୱ ନ ଥାଏ, ମିଶନ ବା ବଡଲାଟଙ୍କ ସହିତ ତନାଘନା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ (ଛଳନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଦିକ୍‌ଦାରିଆ) ଆଲୋଚନା ନ ଥାଏ । ଏଇଟା ନିଜ ସହିତ ମୁହାଁମୁହିଁ ହେବାର ବେଳ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ହାବୁଡ଼ିବାର ବେଳ ।

ବାପୁଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉଥିବା ଲୋକେ ଭାବୁଥିବେ, ଆପଣଙ୍କର ଏ ସୁଖ ସ୍ଥାୟୀ ହେଉ । କିନ୍ତୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉଥିବା ବାପୁ ତାଜା ହେବା ପରେ ପୁଣି ସେମାନଙ୍କ ମେଳକୁ ଫେରିଆସନ୍ତି ।

◆◆◆

ଟ୍ରାଜେଡ଼ି

୧୯୪୨ରେ ଅଧିକାଂଶ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ 'ରାଜାଜୀ ପ୍ରସ୍ତାବ' ନାମରେ ପରିଚିତ ପ୍ରସ୍ତାବର ସମର୍ଥନ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କରୁ ନଥିଲେ । ତେବେ ୨୫ ବର୍ଷ ଧରି ରାଜନୀତି କରି ପୋଖତ ହୋଇଥିବା ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ବା ରାଜାଜୀଙ୍କୁ କିଛି ନ କହି ନିଜର ସାମାଜିକ କର୍ମରେ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ । ଏ ବିଷୟ ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରିଛୁ । ଯେତେବେଳେ ରାଜାଜୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ବିଫଳ ହେଲା, ନିରୁପାୟ ହୋଇ ସବୁ ନେତା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ଓ ପୁଣି କଂଗ୍ରେସର ନେତୃତ୍ୱ ନେବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ଅନୁତାପ କରି କହିଲେ ଯେ ସେ ଆଉ କେବେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ନିୟତି ହସୁଥିବ । କାରଣ ଚାରିବର୍ଷ ପରେ କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନର କାମ ସରିଆସୁଥିବା ବେଳେ ସମସ୍ତେ ପୁଣି ବାପୁଙ୍କୁ କରଛଡା ଦେଲେ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ବାପୁ ସେମାନଙ୍କୁ ପରେ ସ୍ନେହ କରିନାହାନ୍ତି ବା ସେମାନଙ୍କର ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି ଊଣା ପଡିଛି କିମ୍ବା ବାପୁଙ୍କର କର୍ମରେ ଊଣା ହୋଇଛି । ଆପାତତଃ କିଛି ଊଣା ହୋଇନି, କିନ୍ତୁ ବାପୁଙ୍କୁ ବୁଝିବାରେ ଫାଙ୍କ ରହିଛି । ସତେକି ତରକାରୀ ସବୁ ଠିକ୍ କିନ୍ତୁ ଲୁଣ କମ୍ । ବାପୁ ଓ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଫାଟଟି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ଫାଟ ସୃଷ୍ଟିର ଇତିହାସ ଭିତରକୁ ନ ଯାଇ ଯେଉଁଦିନ ଫାଟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶିଲା । ସେ ଦିନର ଘଟଣା ପ୍ୟାରେଲାଲଙ୍କ ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛୁ ।

ଘଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲାଷ୍ଟଫେଜରେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି - ୨୫ ଜୁନ୍ ୧୯୪୬ ତାରିଖ ସକାଳ ଆଠଟା ବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ବାପୁ ଲେଖିଥିବା ଚିଠିଟି ବାପୁଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ପଢ଼ିଲେ । ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଏଥିରେ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ମନକୁ ନ ପାଇବା ଭଳି କିଛି ଥିଲା । ଚିଠି ପଢ଼ି ସାରିବା ପରେ ବାପୁ ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ, "ମୁଁ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି । ଯଦି ମୋର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ସେମାନଙ୍କ ବିଚାରର ଅନୁମୋଦନ ଲାଭ କରେ, ତେବେ ତମେ ସବୁ ମୋର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ଅନ୍ୟଥା ନୁହେଁ । ତମେମାନେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାଧୀନ ପନ୍ଥା ବାହାର କର । ତମମାନଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଦାୟ ନେବି ।"

ସମସ୍ତେ ଚୁପ୍ । ବାପୁଙ୍କୁ କେହି ଅଟକେଇଲେ ନାହିଁ । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତି ବଳରେ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କହିଲେ, "ଆପଣମାନେ କ'ଣ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ? ଆଉ ବାପୁଙ୍କୁ ଅଟକେଇବାର କିଛି କାରଣ ଅଛି ?" ସମସ୍ତେ ତଥାପି ନିରବ । ବାପୁ ଘରକୁ ଫେରିଆସିଲେ ।

ବାପୁଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଖର । ବିଚାର ବୁଦ୍ଧି ଆଦୌ ଦୁର୍ବଳ ନୁହଁ । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଖର ବୋଲି ଆମେ ବୁଝିପାରୁଛୁ, ରାଜାଜୀ, ଜବାହରଲାଲ୍, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ବୁଝି

ପାରିଲେ ନାହିଁ ? ଏ ତିନିଜଣଙ୍କ ପରି ବିଚକ୍ଷଣ ପୁରୁଷ ଭାରତବର୍ଷରେ କାହିଁକି ପୃଥିବୀରେ ବିରଳ । ବାହ୍ୟକର୍ମ ବୁଝିବା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ, ରକ୍ତ ମାଂସର ମଣିଷକୁ ବୁଝିବା ଖୁବ୍ ଜଟିଳ । ପୁଣି ସେ ମଣିଷ ଯଦି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ଗଭୀର ହୋଇଥାନ୍ତି । ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳଠୁ ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, ଆଗ ଇଂରେଜ ବିଦା ହେଉ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ସମସ୍ୟା କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍ ସ୍ଥିର କରିବେ । ଅନ୍ୟମାନେ ଡରୁଥିବେ, ରକ୍ତପାତ ହୋଇଯିବ । ବ୍ରିଟିଶ ସୈନ୍ୟବଳ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ରକ୍ତପାତ ରୋକିବ । ଯଥାର୍ଥ ବିଚାର । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କୁ କହୁଥିଲା, ଏପରି ହେବନାହିଁ, ବ୍ରିଟିଶ ସେନାବାହିନୀ କୌଣସି କାମରେ ଆସିଦ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏପରି ହେବନାହିଁ ବୋଲି ନେହରୁ, ପଟେଲ କିପରି ଜାଣିଥାନ୍ତେ ? ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ଟଳମଳ ହେଉଥିଲା ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ କାହାକୁ ଦୋଷ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ନିଜ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ଦୋଷ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଛନ୍ତି, ଯଦି ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହୋଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ପଟେଲ, ନେହରୁ ଦୂରର କଥା, ଖୋଦ୍ ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କର ସବୁକଥା ମାନୁଥାନ୍ତେ । ଏଥିରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଆସୁଛି ? ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ଆସୁନାହିଁ । କାରଣ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ତତ୍ତ୍ୱରେ ରହିଯାଇଛି । କେହି ରୂପାୟିତ କରିନାହିଁ । ଏ ଟ୍ରାଜେଡ଼ି କେବଳ ଗାନ୍ଧୀ ବା ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ନୁହେଁ । ମଣିଷର, ମଣିଷ ଜାତିର । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ଠାରୁ ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନରେ ଥିଲେ । ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନରେ ଥିବା ମଣିଷକୁ ତଳ ସୋପାନରେ ଥିବା ମଣିଷମାନେ ପୂରା ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ଗଭୀର ଟ୍ରାଜେଡ଼ି । ଆଉ ଉଚ୍ଚତର ମଣିଷ ଯଦି ଦୁଃଖ କରୁଥାଏ ଯେ, ସେ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚକୁ ଯାଇଥିଲେ ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କ କଥାକୁ ଧାନ ଦେଇଥାନ୍ତେ ତେବେ ତାହା ଗଭୀରତର ଟ୍ରାଜେଡ଼ି । ଏପରି ଟ୍ରାଜେଡ଼ିର ସମ୍ମୁଖୀନ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମହାପୁରୁଷ ହୋଇନାହାନ୍ତି । କାରଣ ମାନବ ଇତିହାସରେ ଅନ୍ୟ କେହି ମହାପୁରୁଷ ରାଜନୀତିରେ ପଶିନାହାନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଚାର ବୁଦ୍ଧିର ଇଲାକାକୁ ଆସିବା । ଗାନ୍ଧୀ କହୁଥିଲେ, ତୃତୀୟ ପକ୍ଷ ଇଂରେଜ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମାଙ୍କଡ଼ ନ୍ୟାୟ କରିବ । ପିଠାକୁ ଜାଣିଶୁଣି ଅସମାନ କରି ନିକିତିର ଦୁଇ ପଲାରେ ପକାଇବ । ଯେଉଁ ପଲା ଭାରୀ ହେବ ସେ ପଲାରୁ ଖଣ୍ଡେ ପିଠା କାମୁଡ଼ି ଖାଇବ । ଫଳରେ ଆର ପଲାଟି ତଳକୁ ଯିବ । ସେଥିରୁ ଖାଇବ । ଏମିତି କରୁଥିବ । ଏ କଥା କଂଗ୍ରେସ ନେତାଏ ବୁଝୁଥିଲେ ମାତ୍ର ପ୍ରତିକାର କରିପାରୁ ନ ଥିଲେ ।

ଜିନ୍ନାଙ୍କ ପଲା ଭାରୀ ହୋଇଯିବାରୁ ଇଂରେଜ ମାଙ୍କଡ଼ ତାଙ୍କ ପଟ ଖଣ୍ଡେ ପିଠା ଖାଇଦେଲା । କହିଲା, ମିଳିତ ସରକାର ଗଢ଼ିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ବନ୍ଦ । ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଠାରୁ ଅନୁମତି ଆଣି ବଡଲାଟ କହିଲେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଏକ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାର ଗଠିତ ହେବ । ବଡଲାଟ ଏହାର ସଭାପତି ରହିବେ, ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଉପସଭାପତି । ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ମନ୍ତ୍ରୀପଦ ଖାଲି ରହିବ । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଯେଉଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବ, ସଭାପତି ଭାବେ ବଡଲାଟ ସେଥିରେ ଏକତ ସେକତ କରିବେ ନାହିଁ । ମାଙ୍କଡ଼ ଦେଖିଲା,

କଂଗ୍ରେସ ପଲା ଭାରୀ ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁ ଦିନ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଲା ସେଇଦିନ ବଡ଼ଲାଟ ଅଫିସରୁ ବିଜ୍ଞପ୍ତି ବାହାରିଲା ଯେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଗସ୍ତରେ ଗଲେ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଲିଖିତ ଭାବେ ଜଣାଇବେ ଓ କୌଣସି ଠାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି କହିପାରିବେ ନାହିଁ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଏହାର ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ଅଥଚ ସେଇ ବଡଲାଟ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ୍ ନେବା ପାଇଁ ଛାଡିଦେଲେ । କଲିକତାରେ ପ୍ରତିଦିନ ଶହ ଶହ ଲୋକ ହଣା ଖାଉଥାନ୍ତି, ସେଥିରେ ବ୍ରିଟିଶ ସେନାବାହିନୀ କୌଣସି ହସ୍ତକ୍ଷେପ କଲା ନାହିଁ । କ'ଣ ନା ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ ଉପରେ ଆଞ୍ଚ ଆସିବ । ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶରେ ଜଣେ ଇଂରେଜ ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର ଜେନେରାଲ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବେଖାତିର ଆଚରଣରେ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କୁ ବଦଳି କରିବାକୁ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଏ ଅନୁରୋଧ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ୍ କରାଗଲା । କାରଣ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ କଂଗ୍ରେସ ଦଳର । ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି ନ କହିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ ଅଙ୍କୁଶ ରହିଲା ମାତ୍ର ଦେଶରେ ରକ୍ତନଦୀ ବୁହାଇ ଦେବାକାମ ଲିଗ୍‌ନେତାମାନେ ଅବାଧରେ କରିଚାଲିଲେ । ସଭା କରି ଜେହାଦ୍ ଡାକରା ଦେଲେ । ଏ ସବୁ ଗର୍ହିତ ଅପରାଧ ପ୍ରତି ବଡ଼ଲାଟ ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ । ବିଚରା ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ! କ୍ଷମତାଶୂନ୍ୟ ଛୋଟ ଲାଟଟିଏ ପରି ବସି ସବୁ ଦେଖୁଥାନ୍ତି ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨ ତାରିଖ ୧୯୪୬ରେ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ସେଇଦିନ ଦିଲ୍ଲୀ ସେକ୍ରେଟାରୀଏଟ୍ ଆଗରେ କଳା ପତକା ଧରି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ପ୍ରତିବାଦ ଦିବସ ଆୟୋଜନ କଲା । ଯେଉଁ ସରକାରର ସଭାପତି ସ୍ୱୟଂ ବଡ଼ଲାଟ, ସେ ଧରିନେଲେ ସରକାରର କିଛି କରିବାର ନାହିଁ । କଲିକତାରେ ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ଠାରୁ ମୁସଲମାନମାନେ ରାଜ୍ୟ ସରକାରର ଉତ୍ସାହ, ସମର୍ଥନ ପାଇ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ହାଣିଲେ । ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ମଫସଲ ଅଞ୍ଚଳକୁ ବ୍ୟାପିଲା । ଭାରତବର୍ଷର ବଡ଼ ଅଂଶକୁ ପାକିସ୍ଥାନ ରୂପେ ଦେଖାଇ ଓ ଏହି ବଡ଼ ଅଂଶର ନୂଆ ନାମକରଣ 'ଦିନିଆ' (ବିଶ୍ୱାସୀଙ୍କ ଦେଶ) କରି ଗୋଟିଏ ମାନଚିତ୍ର ବହୁଳ ଭାବେ ସାରା ଦେଶରେ ବଣ୍ଟାଗଲା । ଏହି ମାନଚିତ୍ରରେ ଫାରୁକିସ୍ଥାନ, ଓସ୍‌ମାନିସ୍ଥାନ, ବଙ୍ଗୀସ୍ଥାନ ଇତ୍ୟାଦି ବହୁ ସ୍ଥାନ ଥାଏ । ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶରୁ ଖଣ୍ଡେ ଅଞ୍ଚଳ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଭାବେ ଚିହ୍ନଟ ହୋଇଥାଏ । ଆଇନ୍‌ର ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା, ଶୃଙ୍ଖଳା ରଖିବା ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶଙ୍କର ସୁନାମ ଥାଏ । ଲିଗ୍‌ର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି ଓ ଦଙ୍ଗା ହେଙ୍ଗାମ ଆରମ୍ଭକୁ ଇଂରେଜମାନେ ଯେପରି ଉତ୍ସାହିତ କଲେ ତାହା ବିସ୍ମୟଜନକ । ବଡଲାଟ ଲର୍ଡ ୱାଭେଲ ଲିଗ୍ ସହିତ ହାତ ମିଳେଇଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହୁରଙ୍କ ଭାଷାରେ ସ୍ୱୟଂ ବଡଲାଟ ''କ୍ରମଶଃ ଗାଡିର ଚକଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଲି ଚାଲିଥାନ୍ତି ।'' ଏହାତ ମାଙ୍କଡ଼ ବିଚାର ଠାରୁ ଆହୁରି ସାଂଘାତିକ !

କଂଗ୍ରେସ ଓ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଲିଗ୍‌ର ଉଗ୍ର ଶତ୍ରୁ ମନୋଭାବକୁ ନ ଦେଖିଲା ପରି ମାଙ୍କଡ ଭଲଲୋକି କରି ବଡଲାଟ କଂଗ୍ରେସକୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେଯେ କଂଗ୍ରେସ ଲିଗ୍ ପ୍ରତି ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ହାତ ବଢ଼ାଉ । ସତେ ଯେପରି କଂଗ୍ରେସ ଶତ୍ରୁତା କରୁଛି । ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ଅର୍ଥ

ଯେଉଁ ଛଅଟି ରାଜ୍ୟକୁ ଲିଗ୍ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ରାଜ୍ୟ ଭାବେ ଦାବି କରୁଛି କଂଗ୍ରେସ ତାହା ମାନିନେଉ ! ଏହାବ୍ୟତୀତ ବଡ଼ଲାଟ୍ ଛୋଟଛୋଟ କଥାରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ଅନ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରତିଦିନ ଝିକ୍‌ଝିକ୍ ହେଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ଭଳି ଉଚ୍ଚ ମିଜାସର ବ୍ୟକ୍ତି ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇ ପଡ଼ିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ତା'ଛଡ଼ା ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନ ପରଦିନ ଠାରୁ ଲିଗ୍ କିପରି ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଯୋଗ ଦେବେ ସେ ଉଦ୍ୟମରେ ବଡ଼ଲାଟ୍ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ ।

୨୬ ସେପ୍ଟେମ୍ବରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଡକାଇ ବଡ଼ଲାଟ୍ କହିଲେ, ''ଲିଗ୍‌କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସରକାରରେ ସାମିଲ କରିବାକୁ ହେବ ।'' ପୁଣି କହିଲେ ଏକ ଜାତୀୟ ଦଳ ଭାବେ ମୁସଲମାନ୍ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ନେବାର ଅଧିକାର କଂଗ୍ରେସର ଅଛି । ମାତ୍ର ଲିଗ୍ ତ ଏଇ କଥାରେ ଆପତ୍ତି କରୁଛି । ଲିଗ୍‌କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ତା'ର ମୁସଲମାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନା ହେଲା ତା'ର ଏକ ବିବରଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଠାଇଦେଲେ । ଏହି ବିବରଣୀର କେତେକ କଥା ଠିକ୍ ଭାବେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇନାହିଁ ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟ୍ ଦର୍ଶାଇଲେ । ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସଂଶୋଧନ କରି ବଡ଼ଲାଟ ଦସ୍ତଖତ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ମାତ୍ର ବଡ଼ଲାଟ୍ କହିଲେ, ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ଲିଖିତ ବିବରଣୀ ରଖିବା ଠିକ୍ ହେବନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରଭାବ ରହିଛି । ସେ ଉଦ୍ୟମ କଲେ ଲିଗ୍ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଯୋଗ ଦେଇପାରେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ପଠାଇଲେ - ତାଙ୍କର ପଚାଶ ବର୍ଷର ରାଜନୈତିକ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ସେ ବୁଝିଛନ୍ତି ଯେ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନାକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖିବା ଭଲ । ଯାହାହେଉ, ବଡ଼ଲାଟ୍ ଚାହିଁବା ଅନୁଯାୟୀ ସେ ଉଦ୍ୟମ କରିବେ ।

ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ଜିନ୍ନା ନଅଟି ସର୍ତ୍ତ ସମ୍ବଳିତ ଏକ ଦାବୀପତ୍ର ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଦେଲେ । ବଡ଼ଲାଟ ସବୁ ମୁଖ୍ୟ ଦାବୀ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ । ଲିଗ୍ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ମନ୍ତ୍ରୀପଦ ଖାଲି ରଖାଯାଇଥିଲା । ଜିନ୍ନା ମାଗିଲେ ପାଞ୍ଚୋଟି । ଅର୍ଥାତ୍ ତିନିଜଣ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ହେବ । ବଡ଼ଲାଟ କହିଲେ, ତଥାସ୍ତୁ । ଜିନ୍ନା ମାଗିଲେ, ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକୁ କଂଗ୍ରେସ ଓ ଲିଗ୍ ମଧ୍ୟରେ ସମାନ ଭାବେ ବଣ୍ଟାଯିବ । ତଥାସ୍ତୁ । ଜିନ୍ନା କହିଲେ, କଂଗ୍ରେସ ତା'ର ମୁସଲମାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେଉ । ବଡ଼ଲାଟ ରାଜି ନ ହୋଇ ଉତ୍ତର ଦେଲେ,''ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଳ ତା'ର ନିଜ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ଇଚ୍ଛା ମୁତାବକ ବାଛିବାର ଅଧିକାରୀ ।'' ଜିନ୍ନା ଏହାର ସୁଯୋଗ ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ନେଲେ । ସେ ଲିଗ୍ ତରଫରୁ ଚାରିଜଣ ମୁସଲମାନ ଓ ବଙ୍ଗଳାର ଯୋଗେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମଣ୍ଡଳ ନାମକ ଜଣେ ହରିଜନ ନେତାଙ୍କୁ ବାଛିଲେ । ଜିନ୍ନା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ - ଗାନ୍ଧୀ ହରିଜନଙ୍କ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଲାଗିଛନ୍ତି ବୋଲି ଡିଣ୍ଡିମ କିପାଇଁ ? ଲିଗ୍ ମଧ୍ୟ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ । ମଣ୍ଡଳ ପୂର୍ବବଙ୍ଗର ଲୋକ । ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନର ଚାରିବର୍ଷ ପରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇ ମଣ୍ଡଳ ଜଣେ ଶରଣାର୍ଥୀ ଭାବେ ବହୁ ପୂର୍ବବଙ୍ଗର ଶରଣାର୍ଥୀଙ୍କ ସହିତ ପଳାଇ ଆସି ଭାରତରେ

ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଚିଠି ସମ୍ପର୍କରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ନାନା କଥା ଭିତରେ ଲେଖିଥିଲେ - ବର୍ତ୍ତମାନ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ସଭ୍ୟମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ଏକାଠି ହେଉଛନ୍ତି, ଆଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି । କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ କେବଳ ବିଭାଗୀୟ ମନ୍ତ୍ରୀ ନୁହଁନ୍ତି, ସମୁଦାୟ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ମିଳିତ ଭାବେ ଦାୟୀ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଯୋଗ ଦେବା ପରେ ଏଇ ଧାରା ଯେପରି ଚାଲୁ ରହେ ସେ ଦିଗ ପ୍ରତି ବଡ଼ଲାଟ ଧ୍ୟାନ ରଖିବେ । ଗୋଟିଏ ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଦୁଇ ଦଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସହଯୋଗ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରତିରକ୍ଷା, ଗୃହ ଓ ଅର୍ଥବିଭାଗ ମଧ୍ୟରୁ ଲିଗ୍ ଗୋଟିଏ ଦାବୀ କରୁଥିଲା । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଗୃହ ବିଭାଗ ଚାହୁଁଥାଏ । ବଡ଼ଲାଟ ମଧ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ଚାପ ପକାଇଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ଗୃହ ବିଭାଗ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥାଆନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଜଣେଇଲେ ଯେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ପରି ବିଶିଷ୍ଟ ନେତାଙ୍କ ବିଭାଗ ବଦଳେଇବା ଅସୁନ୍ଦର କଥା । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ରହିବାକୁ ସେ ଖାତିରି କରନ୍ତି ନାହିଁ ଓ ତାଙ୍କ ବିଭାଗ ବଦଳାଇଲେ, ସେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଚାଲିଯିବେ । ଲିଗ୍‌କୁ ଅର୍ଥ ବିଭାଗ ମିଳିଲା । ଫଳରେ କୌଣସି ଯୋଜନା ପାଇଁ ଅର୍ଥବିଭାଗକୁ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀ ଯେଉଁ ଫାଇଲ୍ ପଠାଇଲେ ତାହା ସେଇଠି ପଡ଼ିରହିଲା । ଏଇ ହେଲା ସହଯୋଗ ।

ବଡ଼ଲାଟ୍ କିନ୍ତୁ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେଯେ ଲିଗ୍ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହଯୋଗ ସେ ପାଇବେ । ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ୍ ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ଜିନ୍ନା କୌଣସି ଲିଖିତ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ ନାହିଁ । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବାର ଚାରିଦିନ ପରେ ଜଣେ ଲିଗ୍ ସଭ୍ୟ ଅଲ୍ଲୀ ଖାଁ ଲାହୋର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ - ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାର ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ୍‌ର ଆଉ ଗୋଟିଏ ସାମ୍ମୁଖ୍ୟ ହେଲା । ପୂର୍ବରୁ ଲିଗ୍ କେବଳ ବାହାରେ ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ୍ ଦେଖାଉଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସରକାର ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଉଭୟ ସାମ୍ମୁଖ୍ୟରୁ ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ୍ ଚାଲିବ ।

ସବୁ ଗୋଳମାଳ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଗୋଳମାଳ ହେଲା, କଂଗ୍ରେସର ସାହାଯ୍ୟ ଓ ସଦିଚ୍ଛା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ନ ଦେଇ ବଡ଼ଲାଟ ଲିଗ୍‌କୁ କଂଗ୍ରେସ ଉପରେ ଲଦି ଦେଲେ । ଜିନ୍ନା ଦୁଇଦିନ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କଲେ । ଆଲୋଚନା କାଳରେ ଜିନ୍ନା ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ସହିତ ବଡ଼ ଭଦ୍ର ଓ ମଧୁର ବ୍ୟବହାର କଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ଠାରୁ ଯାହା ପାଇଲେ ତାକୁ ଧରି ଚାଲିଲେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ । ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଉଦ୍‌ଯୋଗ ଓ ଉଦ୍ୟମ ବଳରେ ଲିଗ୍ ସରକାରରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇଲା ।

ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଏ ବିଷୟରେ ଲାଷ୍ଟ ଫେଜ୍‌ର ୯ମ ଭାଗ, ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ''ଯେଉଁଦିନ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଉଦ୍‌ଯୋଗ ଓ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଯୋଗୁ ଲିଗ୍ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାରର ଭାଗୀଦାର ହେଲା, ଭାରତକୁ ଅଖଣ୍ଡ ରଖିବାର ସଂଗ୍ରାମ (ଯାହାକି ଏକାକୀ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲଢୁଥିଲେ) ସେଇଦିନ ସରିଗଲା । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ସ୍ପଷ୍ଟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାର ଗଢ଼ିବାର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଦେବା ପରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ

କାଳରେ ଯଦି ଲିଗ୍ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଚାହେଁ, ତେବେ ମନ୍ତ୍ରୀ ପରିଷଦ ଗଠନର ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଇବା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଛି । ମାତ୍ର ବଡ଼ଲାଟ୍ ଲିଗ୍‌କୁ ସରକାରର ଅଂଶୀଦାର କରାଇବାରେ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାର ଖବର ପାଇ (ଲଣ୍ଡନରେ) କ୍ୟାବିନେଟ୍ ମିଶନ୍‌ର କେତେକ ସଭ୍ୟ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ ।''

ଯେହେତୁ ଲିଗ୍ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ସରକାରରେ ରହିବା ପାଇଁ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଅନାବଶ୍ୟକ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ଉପସଭାପତି ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ ମାନିଥାନ୍ତେ କାହିଁକି ? ସେମାନେ ସିଧାସଳଖ ସେମାନଙ୍କ ଫାଇଲ୍ ସଭାପତି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋଟିଏ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଦୁଇଟି ରାଷ୍ଟ୍ରର ମନ୍ତ୍ରୀ ରହିଲେ । ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ଟ୍ରାଜେଡ଼ି ନୁହେଁ । ଯେଉଁପରି ଭାବେ ଗଠିତ ହେଲା, ତାହା ଏକ ବିରାଟ ଟ୍ରାଜେଡ଼ି ଯାହାର ମୂଲ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷ ଏଯାଏ ଦେଉଛି ଓ ଆଉ କେତେକାଳ ଦେବ କିଏ ଜାଣେ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ହୁଏତ କଂଗ୍ରେସର ସମର୍ଥନ ପାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନକୁ ରୋକି ପାରି ନଥାନ୍ତେ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ, ତାଙ୍କର ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯଦି ମୁସ୍‌ଲମାନମାନେ ନିଜର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦେଶ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ତେବେ ସେମାନେ ତାହା ନିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଇଂରେଜଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ବଳରେ, ଇଂରେଜଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥତାରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ହେଉ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ କଦାପି ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । କାରଣ ବାପୁ ଜାଣିଥିଲେ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା କଲେ ଇଂରେଜ ଭ୍ରାତୃବିବାଦ ବଢ଼େଇବ । ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ମତେଇବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବ । ଫଳରେ ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାୟୀ ଫାଟ ସୃଷ୍ଟି ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଅଛି । ଯଦି ଦୁଇ ଦେଶ ଗଠନ ପଛରେ ଅବିଶ୍ୱାସ, ଘୃଣା ଓ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ରହେ, ତେବେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ଖୁବ୍ କଷ୍ଟକର ହେବ । ବାପୁଙ୍କ ଆଶଙ୍କା ସତ୍ୟ ହୋଇଛି । ବାପୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ହେଉ, କିନ୍ତୁ ଭାରତ ସହିତ ପାକିସ୍ଥାନର ସଦ୍‌ଭାବ ରହୁ । ଯଦି ଏହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ଓ ଇଂରେଜମାନେ ପଳାଇଲା ପରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହଣାକଟା ଚାଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଚଳିବ । ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟ ହଣାକଟା ପରେ ପୁଣି ଶାନ୍ତ ହେବେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରାଇ ପାରିବାର କ୍ଷମତା ତାଙ୍କର ଅଛି ବୋଲି ବାପୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭଲଲୋକି କରିବାକୁ ଯାଇ ଇଂରେଜ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଘୃଣା ଓ ବିଭେଦର ବୀଜ ବୁଣିବ ତାକୁ ମୂଳପୋଛ କରିବାର ଶକ୍ତି ତାଙ୍କର ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ ଚାହୁଁଥିଲେ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ କରି ଇଂରେଜ ବିଦାୟ ନେଉ । ତା'ପରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ହେବ । ଏହା ନ ହୋଇ ପାରିବା ବଡ଼ ଟ୍ରାଜେଡ଼ି । ଏହି ବଡ଼ ଟ୍ରାଜେଡ଼ି ମୂଳରେ ଅଛି ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଟ ଓ ଅତି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସହଯୋଗୀଙ୍କର ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅନାସ୍ଥା, ତାଙ୍କର ସତର୍କବାଣୀକୁ ବୁଝି ନ ପାରିବାର ଅକ୍ଷମତା । ଅନ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥତାରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଢ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ । ସେମାନେ

ଭାବୁଥିଲେ ଏହାଦ୍ୱାରା ଭାରତର କଲ୍ୟାଣ ହେବ । ସେଇଥିପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଟିକିଏ ଲୁଚକାଳି ଖେଳିଲେ । ଯେଉଁ କପ୍ତାନ ମଝି ଦରିଆରୁ ଜାହାଜକୁ ଉପକୂଳ ଯାଏ ନେଇଆସିଲା, ଉପକୂଳ ଦିଶିବାରୁ ସହଯୋଗୀଙ୍କର ମନେହେଲା କପ୍ତାନ ଜାହାଜକୁ ଠିକଣା ଭାବେ ଚଳାଉ ନାହାନ୍ତି । ଏହା ଜାଣିପାରି କପ୍ତାନ ଚୁପ୍‌କରି ନିଜ ଆସନ ଛାଡ଼ି ଉଠି ଆସିଲେ ।

''ଆପଣମାନେ କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି ? ଆଉ ବାପୁଙ୍କୁ ଅଟକେଇବାର କିଛି କାରଣ ଅଛି ?'' କି ଇଙ୍ଗିତପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଦ୍ଭୁତ ବାକ୍ୟ ଦୁଇଟି ! ସତେକି ଧର୍ମ ଦେବତା ଆଜାଦ୍‌ଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ବିଜେ କଲେ । ମହାତ୍ମା ଏବଂ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ,ଆଜାଦ୍‌, ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ ଓ ଅନ୍ୟ ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଫାଟ ଅଛି ବୋଲି ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ଏ ଅନୁଭୂତି ଯେତେ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ହେଉ, ସତ୍ୟଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆନ୍ତରିକ କାମନା କରୁଥିବା ବାପୁ ଏହାକୁ ଢାଙ୍କି ରଖିବାକୁ ଚାହିଁ ନଥିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଈଶ୍ୱର ଆଶ୍ରିତ, ସତ୍ୟ ଆଶ୍ରିତ, ହିନ୍ଦୁ,ମୁସଲମାନ ଓ ଇଂରେଜ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଶୁଭେଚ୍ଛା ଥିଲା । ତାଙ୍କ ସହଯୋଗୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ସ୍ପର୍ଶ କରିଥାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଗଭୀର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବାପନ୍ନ ନଥିଲେ । ସେମାନେ ଦେଶଭକ୍ତ ଥିଲେ ନିଶ୍ଚୟ । ଗାନ୍ଧୀ ଅନେକ ଅଧିକ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଓ ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଫାଟ କେବେ ବି ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେବା କଥା । ହୋଇଗଲା । କାମ ସରିଆସିବା ବେଳକୁ ହୋଇଗଲା । କର୍ମମୋହ ଏ ଫାଟକୁ ଢାଙ୍କି ରଖିଥିଲା ।

◆◆◆

ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ

ନିଜର ଜିତାପଟ ହେଲା ବୋଲି ଧରିନେଇ ଜିନ୍ନା ଖୁସିରେ ମସ୍‌ଗୁଲ୍‌, ଥିଲା ବେଳେ ମିଳିତ ସରକାର ଗଠନ ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ ହେଲା ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଘୋଷଣା ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଧକ୍କା ଦେଲା । ସେ କମ୍ପମାନ ହେଲେ । ଜୁଲାଇ ୨୯ ତାରିଖ ଲିଗ୍‌ ମିଟିଂରେ ସେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ପାଇଁ ସାମ୍ବିଧାନିକ ପନ୍ଥା ସେ ତ୍ୟାଗ କରୁଛନ୍ତି । ୧୬ ଅଗଷ୍ଟ ଠାରୁ ସେ ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ୍‌ ଆରମ୍ଭ କରିବେ । ଜିନ୍ନା କହିଲେ,''ଆମେ ବି ଏକ ପିସ୍ତଲ ରଖିଛୁ ଓ ତାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ବେଳ ଆସିଗଲା ।'' ସାମ୍ବାଦିକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ତାଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି କହିଲେ, ଇଂରେଜ ସରକାର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ, କଂଗ୍ରେସ ଗଣ ଆନ୍ଦୋଳନ ଧମକ ଦେଉଛି । ତେବେ ଲିଗ୍‌ ଅପାରଗ ନୁହେଁ । ସେ ପାକିସ୍ଥାନ ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ କରି ପାରିବ ।' ତାଙ୍କ ଡାଇରେଟ୍‌ ଆକ୍ସନ୍‌ର ରୂପରେଖ କିପରି ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ଜିନ୍ନା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ କିଛି

କହିଲେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତାରୁ କାହାର ସନ୍ଦେହ ନ ଥାଏ ଯେ ଏହା ହିଂସାପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ।

ଅନେକ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ନେତା ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ଯେ ଏହା ବେଆଇନ୍ ହେବ ଏବଂ ମୁସଲମାନମାନେ ଅହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ପ୍ରଚାରପତ୍ରରେ ଲେଖାଥାଏ, ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ୍ ରମଜାନ୍ ମାସରେ ହେବ । ରମ୍‌ଜାନ୍ ମାସ ତ ଜେହାଦର ମାସ । ଦଶକୋଟି ମୁସଲମାନ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଇଂରେଜଙ୍କ ଦାସ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଦୂର ହେବ । ଆଉ ଏକ ପ୍ରଚାରପତ୍ରରେ ଜିନ୍ନା ଏକ ଖଣ୍ଡା ଧରି କହୁଛନ୍ତି ... ହେ କାଫେର୍ । ତୁମ ଧ୍ୱଂସର ବେଳ ଆଉ ଡେରି ନାହିଁ... ଗଣହତ୍ୟା ଘଟିବ ।

ଅଗଷ୍ଟ ଛଅ ତାରିଖ ଦିନ ବଡ଼ଲାଟ୍ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାର ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ନେହରୁଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଏହି ସରକାରରେ ଲିଗ୍ ଯୋଗ ଦେଉ ବୋଲି ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲେ । ତାହା ବିଫଳ ହେଲା । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ତାଲିକା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଆଉଥରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । କିଛି ଲାଭ ହେଲାନାହିଁ । ବଡ଼ଲାଟ ଘୋଷଣା କରିଥାନ୍ତି ଯେ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାରକୁ ଡୋମିନିଅନ୍ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଆଯିବ । ଦୈନନ୍ଦିନ ଶାସନ ଚଳାଇବାର ସମସ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତା ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାର ପାଇବ । ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାର ପୂର୍ବ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ମିଳିତ ସରକାର ଠାରୁ ଏଇ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭିନ୍ନ ଯେ କଂଗ୍ରେସ ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରୀ ତାଲିକା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଦେବେ ସେଥିରେ ଲିଗ୍‌ର କିଛି କହିବାର ନାହିଁ । ସେହିପରି ଲିଗ୍ ତାଲିକା ତାର ସ୍ୱାଧୀନ ପ୍ରସ୍ତାବ । ଶେଷ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବଡଲାଟ ନେବେ । ଲିଗ୍ ସରକାରରେ ଭାଗ ନ ନେବା ଅଲଗା କଥା । କିନ୍ତୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା ଏହିପରି । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସାମନାରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଛିଡ଼ା ହେବାକୁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ପସନ୍ଦ କଲାନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ହାତଛଡା କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରର ଇଚ୍ଛା ନ ଥାଏ । ଏହିପରି ଏପଟ ସେପଟ ହେଉଥିବା ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଯୋଗୁ ଭାରତବର୍ଷ ବହୁ ଅସୁବିଧା ଭିତରେ ଗତି କଲା ।

ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରଖିବାକୁ 'ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାର' ନାମ ବଦଳାଇ ବଡଲାଟ ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ନାମ ରଖିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଏହାର ଘୋର ଆପତ୍ତି କଲେ । ପୁଣି ବଡଲାଟ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଲିଗ୍ ଏକ୍‌ଜିକ୍ୟୁଟିଭ କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌ର ଅଂଶୀଦାର ହେଉ । ନେହରୁ ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ୨୨ ଅଗଷ୍ଟରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ, "... ଭୁଲ କାମର ପିଠି ଥାପୁଡେଇଲେ ସହଯୋଗ ମିଳିବ ବୋଲି ଆମେ ଆଶା କରୁନା ... ଆଗକୁ ଖରାପ ପାଗ ଆସୁଛି । ତାର ମୁକାବିଲା କରିବା ପାଇଁ ଜାହାଜକୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଓ ସ୍ଥିର ରଖିବାକୁ ହେବ । ଯାହାହେଉ, ପୂର୍ବରୁ ବଡଲାଟଙ୍କ କଥା ଅନୁସାରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ବାରଜଣଙ୍କ ତାଲିକା ଦାଖଲ କରିଥାନ୍ତି । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଦୁଇଟି ସ୍ଥାନ ଖାଲିଥାଏ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ସରକାରରେ ଯୋଗ ଦେବ ଆଶା ରଖି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ଦୁଇଟି ସ୍ଥାନ

ରଖିଥାନ୍ତି । ନେହରୁଙ୍କ ସୁପାରିଶ୍ ଅନୁସାରେ ଯେଉଁ ବାରଜଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି- ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ, ଆସଫ ଅଲ୍ଲୀ, ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ, ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ, ଜନ୍ ମାଥାଇ, ସର୍ଦ୍ଦାର ବଳଦେବ ସିଂହ, ସାର୍ ସାଫଦ୍ ଅହମ୍ମଦ ଖାଁ, ଜଗଜ୍ଜୀବନ ରାମ, ସୟେଦ ଅଲୀ ଜାହିର ଓ ଶ୍ରୀ କୁବେରଜୀ ଭାବା । ବାରଜଣ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ତିନିଜଣ ଥିଲେ ମୁସଲମାନ । ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଯୁବକ ସାଫଦ୍ ଅହମ୍ମଦ ଖାଁଙ୍କୁ ଗୁରୁତର ଭାବେ ଛୁରାମାଡ କଲା । ମୁସଲମାନ ହୋଇ କଂଗ୍ରେସ ତାଲିକାରେ ରହିବା ପାଇଁ ରାଜି ହେବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଅପରାଧ । ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାର ଅଗଷ୍ଟ ୨୪ ତାରିଖରେ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲା ।

ବଡଲାଟ ୱାଭେଲ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାରର ମୁଖ୍ୟ ରହିଲେ । ଅଗଷ୍ଟ ୨୪ ବେଳକୁ କଲିକତାରେ ରକ୍ତନଦୀ ବୋହୁଥାଏ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଡାଇକ୍ଟେଟ ଆକ୍ସନ୍‌ର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ । ଅତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଭାବେ ବଡଲାଟ କହିଲେ ଯେ ବଙ୍ଗଳା ଅବସ୍ଥା ବୁଝିବା ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଦାୟିତ୍ୱ । ସେଥିରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବା କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ହେବନାହିଁ । ୱାଭେଲଙ୍କର ପରିସ୍ଥିତକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖିବା ଭଳି ଦୂରଦୃଷ୍ଟିର ଅଭାବ ଓ ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଯୋଗୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଦଙ୍ଗା ଓ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ବଢିଲା । ଏ ବିଷୟ ବିଚାର କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ତାରିଖ ଠାରୁ କି ପ୍ରକାର ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ୍ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଦେଖାଯାଉ ।

୧୯୪୬ ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ତାରିଖରୁ ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ ଆରମ୍ଭ ହେବ ବୋଲି ଜିନ୍ନା ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଘୋଷଣା ଅନୁସାରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ହଣାକଟାର ଯେଉଁ ବୀଭତ୍ସ ଓ ନାରକୀୟ ଘଟଣାମାନ ସାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ଚାଲିଲା ବିଶ୍ୱ ଇତିହାସରେ ତା'ର ତୁଳନା ନାହିଁ । ଲିଗ୍‌ର ନେତା ଫିରୋଜ ଖାଁ ନୁନ୍ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ବିଧାୟକମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ କହିଲେ, ''ମୁସଲମାନମାନେ ଯେଉଁ ଧ୍ୱଂସଲୀଳା ସୃଷ୍ଟି କରିବେ ତାହା ଚେଙ୍ଗିସ୍ ଖାଁଙ୍କୁ ଲଜ୍ଜିତ କରିବ ।'' ବଙ୍ଗଳାରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଶାସନ କରୁଥାଏ । ବଙ୍ଗଳାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଯେପରି ନିର୍ଲ୍ଲଜ ଭାବେ ହିନ୍ଦୁମେଧ ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ କଲେ ବାସ୍ତବିକ୍ ତାହା ଚେଙ୍ଗିସ୍ ଖାଁଙ୍କୁ ଲଜ୍ଜିତ କରିଥାନ୍ତା । ବଙ୍ଗଳାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ଥିଲେ ପ୍ରଜାପାଳକ, ପ୍ରଜାଙ୍କର ରକ୍ଷକ । ଚେଙ୍ଗିସ୍ ଖାଁ ତ ସହଜେ ଥିଲେ ଆକ୍ରମଣକାରୀ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କ ହୀନ ଓ ନିର୍ମମ କୌଶଳର ସଦ୍ୟ ପ୍ରେରଣାଦାତା ଥିଲେ ହିଟ୍‌ଲର । କଲିକତାର ଗୁଣ୍ଡା ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ମୁସଲମାନ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଲଗେଇ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ସଜ୍ଜିତ କରାଇଲେ ସ୍ୱୟଂ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି । ସେତେବେଳେ କଲିକତାରେ ଚବିଶଟି ପୋଲିସ୍ ଷ୍ଟେସନ୍ ଥାଏ । ଚବିଶଟି ଥାନା ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁଠି ହିନ୍ଦୁ ପୋଲିସ୍ ଅଫିସର ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ବଦଳି କରି ସବୁ ଥାନା ଦାୟିତ୍ୱରେ ମୁସଲମାନ ପୋଲିସ୍ ଅଫିସର ରଖିଦେଲେ । ୨୪ ଥାନା ମଧ୍ୟରୁ ବାଇଶରେ ମୁସଲମାନ ପୋଲିସ୍ ଅଫିସର ଓ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟିରେ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋଇଣ୍ଡିଆନ୍ ପୋଲିସ୍ ଅଫିସର ଅବସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଗୁହାରି ଶୁଣିବାକୁ ପୋଲିସ୍‌ଙ୍କ କାନ ଏହିପରି ଭାବେ ବନ୍ଦ କରାଗଲା ।

ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ତାରିଖକୁ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ସାଧାରଣ ଛୁଟି ଦିବସ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ । ହଣା ଖାଉଥିବା ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ପରିବାର ଲୋକେ କାହାକୁ ଗୁହାରି କରିବେ କରନ୍ତୁ ! ହାତ ହତିଆର ଓ ଲିଗ୍‌ର ପତାକା ଧରି ଷୋହଳ ତାରିଖ ସକାଳୁ ହଜାର ହଜାର ମୁସଲମାନ 'ଲଡ଼କେ ଲେଙ୍ଗେ ପାକିସ୍ଥାନ' ଧ୍ୱନି ଦେଇ ଓ ରେ ରେ କାର ରବରେ ଆକାଶ କମ୍ପାଇ ପ୍ରଥମେ ଏକ ବିରାଟ ସଭାସ୍ଥଳୀରେ ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ । ଏଇ ସଭାରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରୁଥାନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ । ସେ କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ ଚଳିଥାଁନ୍ତା, ମାତ୍ର ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ତତେଇଲା ଭଳି ବକ୍ତୃତା 'ଦେଲେ । ସଭା ସରିବାର କେଇ ଘଣ୍ଟା ଭିତରେ କଲିକତା ସହରରେ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କର ରାଜୁତି ଚାଲିଲା । ହତ୍ୟା, ଲୁଣ୍ଠନ, ଧର୍ଷଣ କିଛି ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁ ଶିଶୁମାନେ ମଲେ, ନାରୀମାନେ ଧର୍ଷିତା ହେଲେ ଓ ରାସ୍ତା ଘାଟରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଗୋଡ଼େଇ ଗୋଡ଼େଇ ମାରିଲେ । ସବୁ ଜେଲ୍ ଖୋଲି ମୁସଲମାନ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେବାକୁ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ହୁକୁମ ହୋଇଥାଏ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ହୀନ ଚକ୍ରାନ୍ତ ଇଂରେଜ ରାଜ୍ୟପାଳ ଜାଣିଥାନ୍ତି । ସେ ପୁଣି ଶ୍ରମିକ ଦଳର ଜଣେ ସଭ୍ୟ । ମାତ୍ର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ପାଟି ନ ଫିଟେଇ ଆରାମରେ ଥାଆନ୍ତି । ବଡଲାଟ କହିଦେଇଥାନ୍ତି ଯେ ପ୍ରାଦେଶିକ ବ୍ୟାପାରରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ଚମକ୍ରାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ।

କଲିକତାର ହିନ୍ଦୁମାନେ ଦେଖିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ଆପଣାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗଠିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତୃତୀୟ ଦିନ ହିନ୍ଦୁମାନେ ସଙ୍ଗଠିତ ହୋଇ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ପାଲଟା ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ଦୁଇଦିନ ଭିତରେ ଦଙ୍ଗାର ଶିକାର ହେଲେ ମୁସଲମାନ । କାରଣ କଲିକତା ସହରରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖମାନେ ଥିଲେ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ । ଏପରି ଘଟିପାରେ ବୋଲି ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି କଳ୍ପନା କରିପାରି ନଥିଲେ । ଦଙ୍ଗାରେ ଉଭୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରୁ ମୋଟ ପାଞ୍ଚହଜାର ମରିଥିଲେ ଓ ପନ୍ଦରହଜାର ଆହତ ହୋଇଥିଲେ ।

ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଜିତାପଟ ହେଲା । ଏ କଥା ମୁସଲମାନ ସହିବ ? ଦେଖ କେଉଁଠି ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଅନୁପାତ ମୁସଲମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ କମ୍ । ପୂର୍ବବଙ୍ଗର ନୋଆଖାଲି ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପଡ଼ିଲା । ଅକ୍ଟୋବର ୧୦, ୧୯୪୬ ବେଳକୁ ନୋଆଖାଲିରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଯାଉଛି ବୋଲି ଖବର ଖେଳେଇ ହୋଇଗଲା । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ସରକାର ପ୍ରୋତ୍ସାହନରେ ଏହା ଘଟୁଥାଏ । ନୋଆଖାଲି ପୂର୍ବବଙ୍ଗର ଏକ ଅଗମ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ । ସେକାଳରେ ଦଶଟା ନଈ ନାଳ ପାରି ହେଲେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବା ସମ୍ଭବ ଥିଲା । ନୋଆଖାଲିରୁ ସଠିକ୍ ଖବର ଆସିବା ସମ୍ଭବ ଥିଲା । ଗୋଟିଏ ମଫସଲ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶହଶହ ବର୍ଷ ଧରି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନମାନେ ସୁଖଶାନ୍ତିରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଭେଦଭାବ ଆମେ ଆମ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ପୂରାଇଲୁ । ଏଇ କଥା ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ବ୍ୟଥା ଦେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ କହିଲେ, କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ତୁରନ୍ତ ନୋଆଖାଲି ଯାଆନ୍ତୁ । ସେଠାକାର ଖବର ବୁଝନ୍ତୁ,

ଲୋକଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ ରଖନ୍ତୁ । ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ସେଇଠି ପ୍ରାଣବଳି ଦିଅନ୍ତୁ । ସେତେବେଳେ କୃପାଳିନୀ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଭାବେ ସଦ୍ୟ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ କହିଥିବା କଥା କାନରେ ପଡ଼ିବାରୁ ସେ ବାପୁଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ କୃପାଳିନୀ ଥିଲେ ବାପୁଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଅନୁଗତ । ଯୁବକ ବେଳେ କୃପାଳିନୀ ବଙ୍ଗାଳୀ ଝିଅ ସୁଚେତାଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଲେ । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବାର ଅନୁମତି ଦେଲେ ନାହିଁ । କହିଲେ, ବିବାହ କଲେ ଦେଶ ପାଇଁ କାମ କରିବାକୁ ବେଳ ଅଣ୍ଟିବ ? ତୁମେ ତ ପୁଣି ତୁମର ଅନୁଜ ପ୍ରତିମ ପୋଲାକଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଜୋର୍ କରି ବାହାଘର କରାଇଦେଲ ! ଭାରତରେ ଅଲଗା ନୀତି ! ଯାହାହେଉ କିଛି ବର୍ଷ ଅପେକ୍ଷା ପରେ କୃପାଳିନୀ ଓ ସୁଚେତାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବାର ଅନୁମତି ମିଳିଲା । ଦୁହେଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ଦେଶସେବାରେ ସୁଚେତା ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ କୃପାଳିନୀଙ୍କ ଠାରୁ ପଛୁଆ ନଥିଲେ ।

କୃପାଳିନୀ ବାପୁଙ୍କୁ ଭେଟନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ତୁରନ୍ତ ନୋଆଖାଲି ଯିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହେଲା । ସୁଚେତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବାହାରିଲେ । ପ୍ରବଳ ହିଂସା ଅଞ୍ଚଳକୁ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରିଯିବା ଅଧିକ ବିପଦଜନକ । ମାତ୍ର ସୁଚେତା ନ ମାନି ସାଙ୍ଗରେ ବାହାରିଲେ । କୃପାଳିନୀ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ବହୁଦିନ ପରେ ସେ ଜାଣିଲେ, ନୋଆଖାଲି ଗଲାବେଳେ ସୁଚେତା ସାଙ୍ଗରେ ଆର୍ସେନିକ ବିଷ ନେଇଥାନ୍ତି ! ବାପୁ ଯାହା କହିଥିଲେ - କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ନୋଆଖାଲି ଯାଆନ୍ତୁ ଓ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ସେଇଠି ମରନ୍ତୁ - ତା' ଉପରେ କୃପାଳିନୀ ଯେଉଁ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ତାହା ବାପୁଙ୍କୁ ଭଲ ଭାବେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମତ ସହିତ ମିଳିଯାଏ । କୃପାଳିନୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଶହୀଦ୍ ହେବା ନିଶା ବାପୁଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ଚୁକେ । 'କ୍ରୁଶ' ପ୍ରତି ବାପୁଙ୍କର ଏକ ଅହେତୁକ ଆକର୍ଷଣ ଅଛି ।

କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚି କୃପାଳିନୀ ନୋଆଖାଲି ବିଷୟରେ ଯେତେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ କେହି ସଠିକ୍ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । କାରଣ ଦଙ୍ଗା ଅଞ୍ଚଳକୁ କେହି ଯାଇ ନଥାନ୍ତି । ଆହୁରି ଅଧିକ କାରଣ ନୋଆଖାଲିରୁ ବାହାରକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ନଈନାଳ ପାରି ହେବାକୁ ହୁଏ ତା'ର ନାଉରିଆ ଭାବେ କେବଳ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ । ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ବାହାରକୁ ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ । ଶରତ ବୋଷ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ଯେ ନୋଆଖାଲି ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କୁ ଭେଟିବା ଉଚିତ ହେବ । ରାଜ୍ୟପାଳ ଚିଟାଗଞ୍ଜରେ ଥାଆନ୍ତି । ଜଣେ ଦି'ଜଣ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଧରି କୃପାଳିନୀ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଯୋଗେ ଚିଟାଗଞ୍ଜ ଗଲେ । ବାଟରେ କୋମିଲା ଠାରେ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଅଟକିଲା । କୋମିଲାରେ ନୋଆଖାଲି ଅଞ୍ଚଳରୁ ହଜାର ହଜାର ଶରଣାର୍ଥୀ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥାନ୍ତି । ନୋଆଖାଲିର ବାସ୍ନା କୃପାଳିନୀ କୋମିଲାରୁ ପାଇଲେ । ଚିଟାଗଞ୍ଜ ଠାରେ ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କ ପାଖରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ମଧ ଥାଆନ୍ତି । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ କହିଲେ ସବୁ ଠିକ୍ ଅଛି, ବ୍ୟସ୍ତ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ । କୃପାଳିନୀ କହିଲେ, ହିନ୍ଦୁ ଝିଅ ବୋହୂଙ୍କୁ ମୁସଲମାନ୍‌ମାନେ ବଳପୂର୍ବକ ବିବାହ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଖବର ମିଳୁଛି । ରାଜ୍ୟପାଳ ଏହା'ର ଚମତ୍କାର ଉତ୍ତର

ଦେଲେ । ହିନ୍ଦୁ ଯୁବତୀମାନେ ମୁସଲମାନ ଯୁବତୀଙ୍କ ଠାରୁ ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର ତ ! ସେଇଥିପାଇଁ । ଏହା ଥିଲା ଆଇନ ରକ୍ଷକ ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କ ଉତ୍ତର ! ସେ ପୁଣି ବ୍ରିଟିଶ ଶ୍ରମିକ ଦଳର ଜଣେ ସଭ୍ୟ । କୃପାଳିନୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେଉଥାଏ, ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କ ଗାଲରେ ଠାଏକିନା ଚଟକଣିଟାଏ କଷି ଦିଅନ୍ତେ । ରାଜ୍ୟପାଳ ବା ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ କେହି ନୋଆଖାଲି ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ । କେବଳ ରାଜ୍ୟପାଳ ନୁହନ୍ତି ସବୁ ବ୍ରିଟିଶ ଅଫିସରମାନେ ଥିଲେ ନିର୍ଲିପ୍ତ । ବ୍ରିଟିଶ ଅଫିସରମାନେ ଲିଗ୍ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଧାରଣା, ସରକାରରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିବାରୁ ଲିଗ୍ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଛି ଓ ଏ ଅସନ୍ତୋଷର ହିଂସାତ୍ମକ ପ୍ରକାଶ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ସେମାନଙ୍କର ବେଆଇନ୍ ହିଂସାକାଣ୍ଡ କ୍ଷମଣୀୟ । ସ୍ୱୟଂ ବଡଲାଟଙ୍କର ଏଇ ମନୋଭାବ ଥିଲା । ସେ ବାରମ୍ବାର ଦୋହରାଇଥିଲେ, ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ମେ ୧୬ ରେ ସରକାର ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ କ, ଖ ଓ ଗ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ କଂଗ୍ରେସ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ୍ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇଲେ, ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ଚିନ୍ତିତ । ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ (ଲିଗ୍) ସରକାରରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ନାହିଁ, ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ ଭାଗ ନେଉନାହାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ସରକାରକୁ ଟାଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଟାଣ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ୱାଭେଲ ଦେଖଣାହାରୀ ହେଲେ । ସତେ ଯେପରି ଭାରତ ଗୋଟାଏ ଫୁଟବଲ ପଡ଼ିଆ ଓ ମଇଦାନରେ ଯେଉଁ ପକ୍ଷ ବେଶୀ ମୁଣ୍ଡ କାଟି ଗଡ଼େଇବ ସେ ଜିତିବ । ଜଣେ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ମୁଣ୍ଡ କଟାକଟିର ହିସାବ ରଖିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସହଜ ଥିଲା ।

୨୭ ଅଗଷ୍ଟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୱାଭେଲ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ଚିଠିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଜଣେ ଦକ୍ଷ ଆଇନ ରକ୍ଷକର ସାହାଯ୍ୟ ଯଦି ବଡ଼ଲାଟ ନ ନିଅନ୍ତି ତେବେ କଲିକତାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଅନ୍ୟତ୍ର ଘଟିବ । ଯାହା ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଲେଖିଥିଲେ, ସେଇ ବିଷୟକୁ ରୋକ୍‌ଠୋକ୍ ପ୍ରକାଶ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଥିଲେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌କୁ ତୋଷାମଦ କଲେ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହେବନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରଖି ତାଙ୍କ ଚିଠିର ନକଲ ୱାଭେଲ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଅଟଲୀଙ୍କ ପାଖକୁ ତାରବାର୍ତ୍ତାରେ ପଠାଇ ଦେଲେ । ଅଟଲୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତା ପାଇ ଚିନ୍ତିତ ହେଲେ । ଭାବିଲେ ବଡଲାଟଙ୍କର 'ଦକ୍ଷ ଆଇନ ରକ୍ଷକଙ୍କର ସହାୟତା' ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି ୱାଭେଲ ତାହା ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ଠାରୁ ପାଇପାରିବେ । ୱାଭେଲ କାହା ପରାମର୍ଶ ପ୍ରତି କର୍ଣ୍ଣପାତ କରୁ ନଥିଲେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ୧୯୪୬ ନଭେମ୍ବରରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ଓ ଲିଆକତ୍ ଅଲ୍ଲୀ ବଡଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଯେ ବିହାରର ଦଙ୍ଗାଗ୍ରସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଅଧିକ ସୈନ୍ୟ ପଠାଯାଉ । ସୈନ୍ୟ ନ ପଠେଇ ବଡଲାଟ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ନାନା ନୀତିବାକ୍ୟ ଶୁଣାଇଲେ । ବଡଲାଟଙ୍କ ମନୋଭାବ ଗଭର୍ଣ୍ଣରର ଓ ବଡ଼ ଅଫିସରଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ।

ବମ୍ବେରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ଘଟିବା ପୂର୍ବରୁ ବମ୍ବେ ଗଭର୍ଣ୍ଣରର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଖେର୍‌ଙ୍କୁ ଆଗତୁରା ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ ଆଉ ଅଧିକ ସୈନ୍ୟ ସେ ମାଗିବେ ନାହିଁ। ଖେର୍ ଅସହାୟ ଭାବେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଲେ। ସେ ନିରୁପାୟ। ଗାନ୍ଧିଜୀ ବହୁପୂର୍ବରୁ ଏ ପରିସ୍ଥିତି ଦେଖି ପାରିଥିଲେ। ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାଷାରେ କହିଆସୁଥିଲେ, ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରିଟିଶ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଭାରତମାଟିରେ ଉପସ୍ଥିତ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କର କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନାହିଁ (ବରଂ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ସେମାନେ ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କୁ ସାବାଡ଼ କରିବେ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରି ଜଗିଥାନ୍ତି) ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାର୍ଗତବାସୀ ଜାଣିଚାଏ ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପଭୋଗ କରିପାରିବେ ନାହିଁ। ଇଂରେଜ ସରକାର ଭାରତକୁ କ୍ରମଶଃ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଉଛନ୍ତି କହିବା ଏକ ଧୂଆଁବାଣ। ୱାଭେଲ ଅଡ଼ି ବସିଥାନ୍ତି, ଲିଗ୍ ସହିତ କଂଗ୍ରେସ ବନ୍ଧୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପର୍କ ଗଢ଼ୁ। ନ୍ୟାୟ ଅନ୍ୟାୟ ନିର୍ବିଚାରରେ ଲିଗ୍‌ର ସବୁ ଦାବୀ ମାନିନେଲେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବ।

ଏ ବାତାବରଣରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ନିଆଁ ପରି ବ୍ୟାପିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍। କଲିକତା ପରେ ନୋଆଖାଲି, ନୋଆଖାଲିରୁ ବିହାର, ବିହାରରୁ ପଞ୍ଜାବକୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ନିଆଁ ଡେଇଁଲା। ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଲାଗି ରହିଲା। ଏଇ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ପ୍ରତି ସଚେତନ ରହି ନୋଆଖାଲି ଫେରିବା।

ନୋଆଖାଲି ଅଞ୍ଚଳରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର କାହାଣୀ ଶୁଣି କୃପାଳିନୀଙ୍କ ଅନ୍ତର କମ୍ପି ଉଠିଲା। ଲୋକଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ସୁଚେତାଙ୍କୁ ନୋଆଖାଲିରେ ଛାଡ଼ି କୃପାଳିନୀ ବାପୁଙ୍କୁ ଖବର ଦେବାକୁ ବାହାରିଲେ। ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଭିତରେ ଧନୀ ଓ ଜମିଦାର ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କୁ ମୁସଲମାନମାନେ ପ୍ରଥମେ ଧ୍ୱଂସ କରିଥାନ୍ତି। ସମଗ୍ର ନୋଆଖାଲି ଜିଲ୍ଲାରେ ସେମାନେ ଏଇ ନୀତି ଧରିଥାନ୍ତି। ନୋଆଖାଲି ଜିଲ୍ଲାର ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟା ଶତକଡ଼ା ଅଶୀ। ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ସମ୍ପ୍ରଦାୟକୁ ଯଦି ସରକାର ଉତ୍ତେଜିତ କରେ, ସାହଯ୍ୟ ଯୋଗାଏ ତେବେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଯାହା ହେବ ତାହା ଅନୁମେୟ। ହିନ୍ଦୁ ଯୁବତୀମାନଙ୍କୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଜବରଦସ୍ତ ବିବାହ କଲେ। ଯେଉଁ ହିନ୍ଦୁ ବଞ୍ଚିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ମୁସଲମାନ କରାଗଲା।

ଅକ୍ଟୋବର ୨୭ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନୋଆଖାଲି ଯିବେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ। ପରଦିନ ସେ କଲିକତା ବାହାରିଗଲେ। କଲିକତାରେ ସପ୍ତାହେ ରହି ନଭେମ୍ବର ଛଅ ୧୯୪୬ରେ ସେ ନୋଆଖାଲି ଅଭିମୁଖେ ବାହାରୁଥାନ୍ତି। ଖବର ପାଇଲେ ଯେ ନୋଆଖାଲିରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ହୋଇଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର ପ୍ରତିହିଂସା ସ୍ୱରୂପ ବିହାରରେ ମୁସଲମାନ ସଂହାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଛି। ନୋଆଖାଲି ପରିବର୍ତ୍ତେ ବାପୁ ବିହାର ଯିବାକୁ ମନ କଲେ। ମାତ୍ର କେତେକ ମୁସଲମାନ ବନ୍ଧୁ ବୁଝାଇଦେଲେ ଯେ ବିହାରକୁ ସମ୍ଭାଳିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଅଛନ୍ତି।

ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି ଘରଦ୍ୱାରା ଓ ପରିବାର ଲୋକଙ୍କୁ ହରେଇଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସୁଚେତା ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି। ବାପୁ ସେଠି ପହଞ୍ଚି ସବୁ କଥା ବୁଝିଲେ ଓ

ସୁଚେତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, କିଛି କାମ ନ ଦେଇ ସେ ଅନାଥଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ଯୋଗଉଛନ୍ତି କି ? ସୁଚେତା 'ହଁ' ଭରିଲେ । ବାପୁ କହିଲେ, ''ତୁମେ ଭୁଲ କରୁଛ । ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ସବୁ କିଛି ହରାଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ଟିକକ ତମେ ନେଇ ଯାଅନା ।'' ସୁଚେତା ପଚାରିଲେ, କିଛି ଖାଇ ନ ଥିବା ପିଲାକୁ ଧରି ମାଆଟିଏ ଆସୁଛି । ତାକୁ ସେ କି କାମ ଦେବେ ? ବାପୁଙ୍କ ଉତ୍ତର ଥିଲା, ଯେତେ ଛୋଟିଏ କାମଟିଏ ହେଉ ପଛେ ଦିଅ । ''ତୁମ ଛାତିକୁ ପଥର କରିଦିଅ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ହେଲେ କାମ ଦିଅ ।'' ସୁଚେତା ପାରିଥିବେ କି ନାହିଁ କେଜାଣି ! ମାତ୍ର ନିଜ ଛାତିକୁ ପଥର କରିଦେବାର ନିଷ୍ଠୁରପଣ ବାପୁଙ୍କର ଥିଲା । ଯାହାଙ୍କ ଛାତି ସ୍ୱଭାବତଃ ଲହୁଣୀ ପରି କୋମଳ ସେଇ ପୁଣି ଦରକାର ବେଳେ ଛାତିକୁ ପଥର କରୁଥିଲେ । ଦଙ୍ଗାରେ ଘରଦ୍ୱାର ଓ ପରିବାରକୁ ହରେଇଥିବା ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଆଣି ଗୋଟିଏ କ୍ୟାମ୍ପରେ ରଖିବାର ଯୋଜନାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ନିନ୍ଦା କରିଥିଲେ । କାରଣ ଏପରି କରିବା ଫଳରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଭୀରୁ ହୋଇଯିବେ । ସେମାନେ ଅଧା ପରିବାର ହରେଇ ନିଜର ଭଙ୍ଗା ଘରେ ରହନ୍ତୁ । ସେଇଠୁ ବଞ୍ଚିବାର ଶକ୍ତି ସଂଗ୍ରହ କରନ୍ତୁ । ପୁଣି ମୁସଲମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ସଦ୍‌ଭାବରେ ହାତ ବଢ଼ାନ୍ତୁ ।

ଦେଖାଇ ହେବାକୁ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର କେତେକେ ମନ୍ତ୍ରୀ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଥାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଆସିବା ଫଳରେ ସେମାନେ ଖୁସି ହେଉ ନଥାନ୍ତି । ବାପୁ ବୁଝିପାରିଲେ, ତାଙ୍କ ଜୀବନର କଠିନତମ ପରୀକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ କ୍ୟାମ୍ପରେ ଛଅହଜାର ହିନ୍ଦୁ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଜଗିଥାନ୍ତି । ବାପୁ ସେଠାକୁ ଯାଇ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କଲେ । ସେମାନେ ପଳାୟନ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଅସ୍ତ୍ରଧରି ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତେ ବା ଅହିଂସ ରହି ନିଜକୁ ଭାଗ୍ୟ ପାଖରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତେ । ବାପୁ ଲୋକଙ୍କ ମନରୁ ଭୟ ଛଡ଼ାଇବାକୁ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କଲେ । ଶ୍ରୀରାମପୁର ଗାଁ ହେବ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ରାମ ସ୍ଥାନ । ଶ୍ରୀରାମପୁରରୁ ଅନ୍ୟ ଗାଁକୁ ଯାଇ ସଂଧ୍ୟା ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀରାମପୁରରୁ ଗାଁକୁ ଫେରିଆସିବେ । ବାପୁଙ୍କର ଜଣେ ବଙ୍ଗାଳୀ ସେକ୍ରେଟାରୀ ଜୁଟିଲେ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଶିଷ୍ଟ ବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟାପକ ନିର୍ମଳ କୁମାର ବୋଷ । ବୋଷ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ ରହିବାର ଗୋଟିଏ ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା ତାକୁ ସେ ହାତଛଡା କଲେ ନାହିଁ ।

ଆଖି ଆଗରେ ସ୍ୱାମୀର ହତ୍ୟା ଦେଖିଥିବା ବିଧବାକୁ ବାପୁ କହୁଥିଲେ, ''ମୁଁ ତୁମକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ଆସିନାହିଁ । ସାହସ ଦେବାକୁ ଆସିଛି ।'' ଏ କଥା ଶୁଣି ବୋଷଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଖଟକା ଲାଗିଲା । ନିଜର ସଂସାର ପୋଡ଼ି ଯାଇଥିବା ନାରୀଙ୍କୁ ପଦେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ବାକ୍ୟ ଶୁଣାଇବା କଥା ନୁହଁ ? ମାତ୍ର ପରେ ସେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ ଯେ ବାପୁ ଠିକ୍ କରୁଛନ୍ତି । ସଂସାରରେ ଏମାନଙ୍କୁ ଏକୁଟିଆ ବଞ୍ଚିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବାପୁ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ କଥା ନେଲେ ଯେ ସେମାନେ ଲୁହ ଗଡ଼େଇବେ ନାହିଁ । ଲୁହ ଗଡ଼େଇବା ଛାଡ଼ି କାମ କରିବେ । ନାରୀମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାର ଏକ ସହଜାତ ଗୁଣ ବାପୁଙ୍କର ଥିଲା ।

ନୋଆଖାଲିରେ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟ । ଅପ୍ରଶସ୍ତ ରାସ୍ତା, ପୁଣି ଅଗଣିତ

ବମ୍ବେରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ଘଟିବା ପୂର୍ବରୁ ବମ୍ବେ ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଖେର୍‌ଙ୍କୁ ଆଗତୁରା ଜଣାଇଦେଲେ ଯେ ଆଉ ଅଧିକ ସୈନ୍ୟ ସେ ମାଗିବେ ନାହିଁ । ଖେର୍ ଅସହାୟ ଭାବେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଲେ । ସେ ନିରୁପାୟ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବହୁପୂର୍ବରୁ ଏ ପରିସ୍ଥିତି ଦେଖି ପାରିଥିଲେ । ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାଷାରେ କହିଆସୁଥିଲେ, ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରିଟିଶ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଭାରତମାଟିରେ ଉପସ୍ଥିତ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କର କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନାହିଁ (ବରଂ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ସେମାନେ ଭାରତୀୟ ନେତାଙ୍କୁ ସାବାଡ଼ କରିବେ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରି ଜଗିଥାନ୍ତି) ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତବାସୀ କାଣିଚାଏ ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପଭୋଗ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଇଂରେଜ ସରକାର ଭାରତକୁ କ୍ରମଶଃ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଉଛନ୍ତି କହିବା ଏକ ଧୂଆଁବାଣ । ୱାଭେଲ ଅଡ଼ି ବସିଥାନ୍ତି, ଲିଗ୍ ସହିତ କଂଗ୍ରେସ ବନ୍ଧୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପର୍କ ଗଢୁ । ନ୍ୟାୟ ଅନ୍ୟାୟ ନିର୍ବିଚାରରେ ଲିଗ୍‌ର ସବୁ ଦାବୀ ମାନିନେଲେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବ ।

ଏ ବାତାବରଣରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ନିଆଁ ପରି ବ୍ୟାପିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । କଲିକତା ପରେ ନୋଆଖାଲି, ନୋଆଖାଲିରୁ ବିହାର, ବିହାରରୁ ପଞ୍ଜାବକୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ନିଆଁ ଡେଇଁଲା । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଲାଗି ରହିଲା । ଏଇ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ପ୍ରତି ସଚେତନ ରହି ନୋଆଖାଲି ଫେରିବା ।

ନୋଆଖାଲି ଅଞ୍ଚଳରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର କାହାଣୀ ଶୁଣି କୃପାଳିନୀଙ୍କ ଅନ୍ତର କମ୍ପି ଉଠିଲା । ଲୋକଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ସୁଚେତାଙ୍କୁ ନୋଆଖାଲିରେ ଛାଡ଼ି କୃପାଳିନୀ ବାପୁଙ୍କୁ ଖବର ଦେବାକୁ ବାହାରିଲେ । ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଭିତରେ ଧନୀ ଓ ଜମିଦାର ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କୁ ମୁସଲମାନମାନେ ପ୍ରଥମେ ଧ୍ୱଂସ କରିଥାନ୍ତି । ସମଗ୍ର ନୋଆଖାଲି ଜିଲ୍ଲାରେ ସେମାନେ ଏଇ ନୀତି ଧରିଥାନ୍ତି । ନୋଆଖାଲି ଜିଲ୍ଲାର ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟା ଶତକଡ଼ା ଅଶୀ । ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ସମ୍ପ୍ରଦାୟକୁ ଯଦି ସରକାର ଉତ୍ତେଜିତ କରେ, ସାହଯ୍ୟ ଯୋଗାଏ ତେବେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଯାହା ହେବ ତାହା ଅନୁମେୟ । ହିନ୍ଦୁ ଯୁବତୀମାନଙ୍କୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଜବରଦସ୍ତ ବିବାହ କଲେ । ଯେଉଁ ହିନ୍ଦୁ ବଞ୍ଚିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ମୁସଲମାନ କରାଗଲା ।

ଅକ୍ଟୋବର ୨୭ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନୋଆଖାଲି ଯିବେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ପରଦିନ ସେ କଲିକତା ବାହାରିଗଲେ । କଲିକତାରେ ସପ୍ତାହେ ରହି ନଭେମ୍ବର ଛଅ ୧୯୪୬ରେ ସେ ନୋଆଖାଲି ଅଭିମୁଖେ ବାହାରୁଥାନ୍ତି । ଖବର ପାଇଲେ ଯେ ନୋଆଖାଲିରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ହୋଇଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର ପ୍ରତିହିଂସା ସ୍ୱରୂପ ବିହାରରେ ମୁସଲମାନ ସଂହାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଛି । ନୋଆଖାଲି ପରିବର୍ତ୍ତେ ବାପୁ ବିହାର ଯିବାକୁ ମନ କଲେ । ମାତ୍ର କେତେକ ମୁସଲମାନ ବନ୍ଧୁ ବୁଝାଇଦେଲେ ଯେ ବିହାରକୁ ସମ୍ଭାଳିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଅଛନ୍ତି ।

ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି ଘରଦ୍ୱାର ଓ ପରିବାର ଲୋକଙ୍କୁ ହରେଇଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସୁଚେତା ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ବାପୁ ସେଠି ପହଞ୍ଚି ସବୁ କଥା ବୁଝିଲେ ଓ

ସୁଚେତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, କିଛି କାମ ନ ଦେଇ ସେ ଅନାଥଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ଯୋଗଉଛନ୍ତି କି ? ସୁଚେତା ‘ହଁ’ ଭରିଲେ । ବାପୁ କହିଲେ, ‘‘ତୁମେ ଭୁଲ କରୁଛ । ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ସବୁ କିଛି ହରାଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ଟିକକ ତମେ ନେଇ ଯାଅନା ।’’ ସୁଚେତା ପଚାରିଲେ, କିଛି ଖାଇ ନ ଥିବା ପିଲାକୁ ଧରି ମାଆଟିଏ ଆସୁଛି । ତାକୁ ସେ କି କାମ ଦେବେ ? ବାପୁଙ୍କ ଉତ୍ତର ଥିଲା, ଯେତେ ଛୋଟିଏ କାମଟିଏ ହେଉ ପଛେ ଦିଅ । ‘‘ତୁମ ଛାତିକୁ ପଥର କରିଦିଅ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ହେଲେ କାମ ଦିଅ ।’’ ସୁଚେତା ପାରିଥିବେ କି ନାହିଁ କେଜାଣି ! ମାତ୍ର ନିଜ ଛାତିକୁ ପଥର କରିଦେବାର ନିଷ୍ଠୁରପଣ ବାପୁଙ୍କର ଥିଲା । ଯାହାଙ୍କ ଛାତି ସ୍ୱଭାବତଃ ଲହୁଣୀ ପରି କୋମଳ ସେଇ ପୁଣି ଦରକାର ବେଳେ ଛାତିକୁ ପଥର କରୁଥିଲେ । ଦଙ୍ଗାରେ ଘରଦ୍ୱାର ଓ ପରିବାରକୁ ହରେଇଥିବା ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଆଣି ଗୋଟିଏ କ୍ୟାମ୍ପରେ ରଖିବାର ଯୋଜନାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ନିନ୍ଦା କରିଥିଲେ । କାରଣ ଏପରି କରିବା ଫଳରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଭୀରୁ ହୋଇଯିବେ । ସେମାନେ ଅଧା ପରିବାର ହରେଇ ନିଜର ଭଙ୍ଗା ଘରେ ରହନ୍ତୁ । ସେଇଠୁ ବଞ୍ଚିବାର ଶକ୍ତି ସଂଗ୍ରହ କରନ୍ତୁ । ପୁଣି ମୁସଲମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ସଦ୍‌ଭାବରେ ହାତ ବଢ଼ାନ୍ତୁ ।

ଦେଖାଇ ହେବାକୁ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର କେତେକେ ମନ୍ତ୍ରୀ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଥାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଆସିବା ଫଳରେ ସେମାନେ ଖୁସି ହେଉ ନଥାନ୍ତି । ବାପୁ ବୁଝିପାରିଲେ, ତାଙ୍କ ଜୀବନର କଠିନତମ ପରୀକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ କ୍ୟାମ୍ପରେ ଛଅହଜାର ହିନ୍ଦୁ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଜଗିଥାନ୍ତି । ବାପୁ ସେଠାକୁ ଯାଇ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କଲେ । ସେମାନେ ପଳାୟନ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଅସ୍ତ୍ରଧରି ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତେ ବା ଅହିଂସ ରହି ନିଜକୁ ଭାଗ୍ୟ ପାଖରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତେ । ବାପୁ ଲୋକଙ୍କ ମନରୁ ଭୟ ଛଡ଼ାଇବାକୁ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କଲେ । ଶ୍ରୀରାମପୁର ଗାଁ ହେବ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ରାମ ସ୍ଥାନ । ଶ୍ରୀରାମପୁରରୁ ଅନ୍ୟ ଗାଁକୁ ଯାଇ ସଂଧ୍ୟା ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀରାମପୁରରୁ ଗାଁକୁ ଫେରିଆସିବେ । ବାପୁଙ୍କର ଜଣେ ବଙ୍ଗାଳୀ ସେକ୍ରେଟାରୀ ଜୁଟିଲେ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଶିଷ୍ଟ ବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟାପକ ନିର୍ମଳ କୁମାର ବୋଷ । ବୋଷ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ ରହିବାର ଗୋଟିଏ ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା ତାକୁ ସେ ହାତଛଡା କଲେ ନାହିଁ ।

ଆଖି ଆଗରେ ସ୍ୱାମୀର ହତ୍ୟା ଦେଖିଥିବା ବିଧବାକୁ ବାପୁ କହୁଥିଲେ, ‘‘ମୁଁ ତୁମକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ଆସିନାହିଁ । ସାହସ ଦେବାକୁ ଆସିଛି ।’’ ଏ କଥା ଶୁଣି ବୋଷ୍‌ଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଖଟକା ଲାଗିଲା । ନିଜର ସଂସାର ପୋଡ଼ି ଯାଇଥିବା ନାରୀକୁ ପଦେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ବାକ୍ୟ ଶୁଣାଇବା କଥା ନୁହଁ ? ମାତ୍ର ପରେ ସେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ ଯେ ବାପୁ ଠିକ୍ କରୁଛନ୍ତି । ସଂସାରରେ ଏମାନଙ୍କୁ ଏକୁଟିଆ ବଞ୍ଚିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବାପୁ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ କଥା ନେଲେ ଯେ ସେମାନେ ଲୁହ ଗଡ଼େଇବେ ନାହିଁ । ଲୁହ ଗଡ଼େଇବା ଛାଡ଼ି କାମ କରିବେ । ନାରୀମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାର ଏକ ସହଜାତ ଗୁଣ ବାପୁଙ୍କର ଥିଲା ।

ନୋଆଖାଲିରେ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟ । ଅପ୍ରଶସ୍ତ ରାସ୍ତା, ପୁଣି ଅଗଣିତ

ନାଳ । ନାଳ ଉପରେ ବାଉଁଶ ପୋଲ । ବାଉଁଶ ପୋଲ ମାନେ ଚାରି ଆଠ ଖଣ୍ଡ ବାଉଁଶ ପଡ଼ି ପୋଲ ହୋଇଥାଏ । ତାକୁ ସବୁ ପାର ହୋଇ ଜଣେ ସତସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସର ବୁଢ଼ା ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲୁଥାନ୍ତି । କେତେକ ମୁସଲମାନ ଅନୁତୃପ୍ତ ହେଉଥାନ୍ତି । ଆଉ କେତେକ ସେ ଯେଉଁବାଟେ ଯିବେ ସେଠ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ସ୍ଥାନ ଦେଖି ବିଷ୍ଠା ପକାଇ ଥାଆନ୍ତି । ବାପୁ କାହାକୁ କିଛି ନ କହି ସେ ସବୁକୁ ସଫା କରି ଆଗାନ୍ତି । ଥରେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ବାପୁଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଲଣ୍ଡାଏ ଛେପ ପକାଇଲା । ହିନ୍ଦୁ କଠୋର ପନ୍ଥୀମାନେ କହିବେ - ତଥାପି ତ ତମେ ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଡ଼େଇଲ । ତମେମାନେ ତ ତାଙ୍କୁ ଗୁଳି କଲ । କ'ଣ ଭାବୁଛ ବାପୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କ୍ରୋଧ ରଖି ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଛେପ ଓ ଗୁଳିର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବାପୁଙ୍କ ଠାରେ ନଥିଲା ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇନାହିଁ, ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ଖୁବ୍ ହାଲୁକା । ଏବଂ ଏହା ଯେ ମହାନ୍ ଆଧାତ୍ମିକ ପୁରୁଷର ଲକ୍ଷଣ ଏକଥା ଯେଉଁମାନେ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ, ଆଧାତ୍ମିକତା ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନେ ଅଜ୍ଞ । ବାପୁ କିଛି ନ କହି ଛେପ ପୋଛିଦେଲେ ।

ସେ ବୟସରେ ଆଣ୍ଠୁ ଲୁଚୁ ନଥିବା ଧୋତି ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧି ପ୍ରବଳ ଥଣ୍ଡାରେ ଖାଲି ପାଦରେ (ନୋଆଖାଲି ଯାତ୍ରାକୁ ସେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ମନେ କରୁଥିଲେ) ବାପୁ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲୁଥିଲେ । ଖିଆପିଆର ଠିକଣା ନଥିଲା । ସେ ଜରରେ ପଡୁଥିଲେ, ବାନ୍ତି କରୁଥିଲେ, କେତେଥର ମୂର୍ଚ୍ଛା ବି ଯାଇଛନ୍ତି ମାତ୍ର ନୋଆଖାଲି ଛାଡ଼ିବା ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଆସିନାହିଁ । ଥରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ନୋଆଖାଲି ଗଲେ । ତାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଚିତ୍କାର କଲେ, ''ଏ କ'ଣ ବାପୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେଲାଣି ଦେଖି ପାରୁନାହାନ୍ତି ? ଆପଣ ମରିଯିବେ ।'' ଗାନ୍ଧୀ ହସିଦେଲେ । କହିଲେ ଯେ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲି ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ସେ ଜବାବ୍ ଦେଇଛନ୍ତି । ନିର୍ମଳ ବୋଷଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଜଣେ ଦୁଃସାହସୀ ସାମ୍ବାଦିକ ଚାଟାର୍ଜୀ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଥାଆନ୍ତି । ପରେ ଚାଟାର୍ଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ଯଦି ମୁଁ ମରିଯାଏ ମୋ ଶବ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲେଇବ ।''

◆◆◆

ନୋଆଖାଲି ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା

ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଭୂମିକା କ'ଣ ବିଦେଶୀଙ୍କୁ ତଡ଼ିବାରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ? ୧୯୪୨ ବେଳକୁ ଅନେକ ବିଶିଷ୍ଟ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ନେତା କହିଲେ, ଅହିଂସା ତା' କାମ କରିସାରିଛି । ଜନତାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ଅହିଂସାର କାମ ଥିଲା । ଜନତା ଜାଗ୍ରତ ହେବାପରେ ନେତାମାନେ ଅଣ୍ଡରଗ୍ରାଉଣ୍ଡ ଯାଆନ୍ତୁ, ଭଙ୍ଗାରୁଜା କାମ କରି ଇଂରେଜ ସରକାରକୁ ଅଚଳ କରି ଦିଅନ୍ତୁ । ଯେଉଁଠି ପାରୁଛନ୍ତି ଅସ୍ତ୍ରଭଣ୍ଡାର ଲୁଟ କରନ୍ତୁ, ଇଂରେଜ ଅଫିସରଙ୍କୁ ମାରନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଉପରେ ଭରସା ରଖିବାକୁ ଅଣ୍ଡରଗ୍ରାଉଣ୍ଡ ନେତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ । ଯେଉଁ ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏ ବିଶାଳ ଦେଶରେ ଜନଜାଗରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଛି, ତମେ ତା'ର ଶକ୍ତି ଓ ସମ୍ଭାବନା ଦେଖି ନ ପାରି ପୁଣି ହିଂସା ଆଡ଼କୁ ଢଳୁଛ ?

ଅହିଂସାର ଶକ୍ତି ଅପରିମିତ, ଆମେ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ଅହିଂସ ହୋଇପାରିଲେ ଅବଶ୍ୟ । ଆମେ କାହିଁକି, ଜଣେ ଯଦି ଅହିଂସାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ପାଳେ, ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ରହେ,ତେବେ ଭାରତବର୍ଷର ସମସ୍ତ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହୋଇଯିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଖୁବ୍ ଦୃଢ଼ । ସେ ଆପଣାକୁ ଆଦର୍ଶ ଅହିଂସକ, ଆଦର୍ଶ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ମଣୁ ନଥିଲେ । ଆଦର୍ଶ ଅହିଂସକ ସବୁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ନିଶ୍ଚଳ ରହେ । ମାତ୍ର ଘନିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଆଗରେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଉଛି ଓ ସେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ଶିକାର ହେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ବାପୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ଏହି କାରଣରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଖେଇ ଆସିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ସେ ବୋଧେ ୧୨୫ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିପାରିବେ ନାହିଁ । ୧୨୫ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ସବୁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମଣିଷ କ୍ରୋଧଶୂନ୍ୟ ଓ ନିର୍ଲିପ୍ତ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଗୁଳିରେ ମରି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ୧୨୫ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ପାରିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଭରସା ତୁଟିଗଲା ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ଅହିଂସା କେବଳ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ହଟେଇବାର ଅସ୍ତ୍ର ନୁହେଁ । ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ବଳରେ ମଣିଷର ସବୁ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହୋଇପାରିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଇହୁଦୀମାନଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ କହୁଥିଲେ, ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେମାନେ ଅହିଂସାର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତୁ । ଏପରି ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମାଲୋଚନାର ଶରବ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଦୟାମାୟା ଶୂନ୍ୟ ହିଟ୍‌ଲର ଓ ତା'ର ନାଜୀ ଦଳ ନିକଟରେ ଅହିଂସା କାଟୁ କରିବ ? କାଟୁ କରିବ, ଅନ୍ତତଃ ଆଂଶିକ ଭାବେ କାଟୁ କରିବ ବୋଲି ଦେଖାଇବାର ସୁଯୋଗ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆସିଲା । ନୋଆଖାଲିର ବିଭୀଷିକା ପଛରେ ହିଟ୍‌ଲରଙ୍କ ପ୍ରେରଣା, ହିଟ୍‌ଲରୀ ନୃଶଂସତା,କର୍ମଢଙ୍ଗ ଓ ହୀନନୀତି ରହିଛି ବୋଲି କେତେକ ଇଂରେଜ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ କହିଛନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି, ଅହିଂସା ନୀତି ପ୍ରତି, ଏକ ନୂଆ ଚାଲେଞ୍ଜ ନୋଆଖାଲିରେ ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ଭାରତବର୍ଷ ବହୁଧର୍ମ, ବହୁ ଭାଷାଭାଷୀଙ୍କର ଦେଶ । ନୋଆଖୋଲି ଯୋଗୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅନେକ ଚିନ୍ତା ପରିଷାର ହେଲା, ଦୃଢ଼ ହେଲା । ଏ ସବୁ ସେ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଆଗରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ । ୧୯୪୨ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ 'କର ବା ମର' ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ । ନିଜେ ଏହି ଆହ୍ୱାନ ଅନୁସାରେ ବଞ୍ଚିଥିଲେ । ନୋଆଖାଲି ସେ ମରଣର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଯାହା କରଣୀୟ ତହିଁରୁ ପାଦେ ପଛକୁ ହଟି ନ ଥିଲେ । ଜୀବନର ସାୟାହ୍ନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅହିଂସାର ଏକ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ଥ ଦେଖାଇ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ପୁଣିଥରେ ଚକିତ କରିଦେଲେ ।

ବିଷୟଟି ଉପରେ ଏକ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଲୋଚନା କରିବା ସମୟରେ ପୂର୍ବ ଆଲୋଚନାର ସାମାନ୍ୟ ପୁନରାବୃତ୍ତି ହୋଇପାରେ । ବିଷୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାକୁ ଏଡ଼ାଇ ହେଉନାହିଁ । କଲିକତାରେ ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ନିଜେ ପୋଲିସ୍ କଣ୍ଟ୍ରୋଲ୍ ରୁମ୍‌ରେ ବସିଲେ । ଗୋଟିଏ ଟ୍ରକ୍‌ରେ ଲୁଟିଥିବା ଜିନିଷ ଧରି ଆଠଜଣ ମୁସଲମାନ ଆନନ୍ଦ ମନରେ ଫେରୁଥାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ ଜଣେ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର ଧରିଲେ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଫଳରେ ଏମାନଙ୍କୁ ତୁରନ୍ତ ଖଲାସ କରାଗଲା ।

କଲିକତାରେ ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ୍‌ରେ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଏତେ ଭୟଙ୍କର ହେବ ବୋଲି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ କଳ୍ପନା କରି ନଥିଲା । ବହୁସଂଖ୍ୟକ ମୁସଲମାନ କଲିକତାରେ ହାଣ ଖାଇଲେଣି ଦେଖି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ରେଡ଼ିଓ ଜରିଆରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି କଲିକତାବାସୀଙ୍କୁ ନିବେଦନ କଲେ । ଏହି ନିବେଦନ ପଛରେ କୌଣସି ଆନ୍ତରିକତା ନଥିଲା । ଗୋଟିଏ ଛଳନା ଥିଲା । କଲିକତାରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍‌ଙ୍କର ପାଲଟା ଆକ୍ରମଣ ଦେଖି କ୍ରୋଧ ଓ ପ୍ରତିହିଂସାରେ ଲିଗ୍ ନେତାମାନେ ଜଳିଲେ । ସେମାନେ ଖୋଜିଲେ କେଉଁଠି ଏହାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେଇହେବ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନୋଆଖାଲି ଦିଶିଲା । ନୋଆଖାଲି ପୂର୍ବ ବଙ୍ଗର ଗୋଟିଏ ଜିଲ୍ଲା । ଅଠରଲକ୍ଷ ମୁସଲମାନ ଓ ମାତ୍ର ଚାରିଲକ୍ଷ ହିନ୍ଦୁ ଏ ଜିଲ୍ଲାର ବାସିନ୍ଦା । ନୋଆଖାଲିର ଅଧିକାଂଶ ଜମିଦାର ହିନ୍ଦୁ । ବଡ଼ ବ୍ୟବସାୟ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ହାତରେ ଥାଏ । ଏ ଜିଲ୍ଲାର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ପାଞ୍ଚଶହ ବର୍ଗ ମାଇଲ । କୌଣସି ବଡ଼ ସହର ନ ଥାଏ । ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ । ମୁସଲମାନମାନେ ସାଧାରଣତଃ ହିନ୍ଦୁ ଜମିଦାରଙ୍କ ଜମିରେ ମୂଲ ଲାଗି ପେଟ ପୋଷନ୍ତି । ନୋଆଖାଲିର ସାଧାରଣ ମୁସଲମାନ ଭୟାଳୁ । ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଶାନ୍ତିରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ନିଆଁ ଲଗେଇ ଦେବା ଭଳି ସୁପ୍ତ ବାରୁଦ ଗଦା ନୋଆଖାଲିରେ ଥାଏ । ଦିନ ଚାରିଟାରେ ଭୀରୁ ସାଧାରଣ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମାନ୍ଧ କରି ଯେ କୌଣସି ନୃଶଂସ କାମରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ନୋଆଖାଲିରେ ସମ୍ଭବ ଥିଲା । କାରଣ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ଯେ କୌଣସି ଜିଲ୍ଲାଠାରୁ ନୋଆଖାଲିରେ ମୌଲାନା ଓ ମୁଲ୍ଲାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ । ସମୁଦାୟ ବଙ୍ଗଳା, ଏପରିକି ସୁଦୂର ବମ୍ବେ ଓ

ମାଦ୍ରାସକୁ ନୋଆଖାଳି ଇମାମ୍ ଯୋଗାଏ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ମୁଲ୍ଲା ଓ ମୌଲାନାଙ୍କର ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରଭାବ । ଏ ଜିଲ୍ଲାରେ ଦୁଇଟି ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର ଥାଏ । ହିନ୍ଦୁମେଧ ଯଜ୍ଞପାଇଁ ନୋଆଖାଳି ଉପଯୁକ୍ତ ବୋଲି ନୋଆଖାଳିର ଲିଗ୍ ବିଧାୟକମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ । ଏହାପରେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଚାଲିଲା । ନୋଆଖାଳି ନଈନାଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଲୋକଙ୍କୁ ପାରି କରାଇବା ପାଇଁ ଥିବା ନାଉରୀମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ମୁସଲମାନ । ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ପାରି ନ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଗଲା । ଜିଲ୍ଲା ଭିତରକୁ ପୋଲିସ୍ ଫୋର୍ସ ଯେପରି ପଶି ନ ପାରିବେ ସେଇ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଯଥା ସମୟରେ ପୋଲସବୁ ଭଙ୍ଗା ଗଲା ।

ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଗୁଜବଙ୍କର ସହାୟ ନିଆଗଲା । ୧୯୪୬ ଅଗଷ୍ଟ ୨୯ ଇଦୁଲ୍‌ଫିତର ଦିନ ନୋଆଖାଳି ସହରରେ ଗୋଟାଏ ହୋ ଉଠିଲା ଯେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଭଡ଼ାଟିଆ ଶିଖ୍‌ଙ୍କୁ ଆଣି ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମାରି ପକାଉଛନ୍ତି । ଛଅ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ଦିନ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ତରଫରୁ ଡେଙ୍କୁରା ପିଟାଗଲା, ''କଲିକତା ନାରକୀୟ ହତ୍ୟାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ ।'' ନୋଆଖାଳି ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ସଭାପତି ଓ ମ୍ୟୁନିସିପାଲଟି ଚେୟାରମ୍ୟାନ୍ ଅସହାୟ ଭାବେ ଯାଇ ଜିଲ୍ଲା ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ନେତାଙ୍କୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଉତ୍ତେଜନା ନ ବଢ଼େଇବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଲିଗ୍ ନେତାଏ ଫାଙ୍କିଲେ । ଜିଲ୍ଲା ଏସ୍.ପି. ଓ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ । ଏସ୍.ପି. କହିଲେ, ଦୁହେଁ ବୃଥା ଆଶଙ୍କା କରୁଛନ୍ତି । ଅଧିକ ସୈନ୍ୟ ଅନାବଶ୍ୟକ । ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ (ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ) କହିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଆଶଙ୍କାରେ କିଛି ସତ୍ୟତା ଅଛି । ତେବେ ତାଙ୍କର ବଦଳି ଆଦେଶ ଆସିଛି । ସେ ଅକ୍ଟୋବର ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ଜିଲ୍ଲା ଛାଡ଼ିବେ । ଠିକ୍ ଖବର ପାଇ ଅକ୍ଟୋବର ୧୦ ତାରିଖରେ ସେ ଜିଲ୍ଲା ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ଅକ୍ଟୋବର ୧୦ ତାରିଖ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜା ଦିନ ହିନ୍ଦୁ ସଂହାର ଆରମ୍ଭ ହେଲା ।

ଗଣ ଉତ୍ତେଜନା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଉଭଟ ଗୁଜବ୍ କିପରି ସାହାଯ୍ୟ କରେ ତାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଛୁ । ନୋଆଖାଳି ଓକିଲ ସଂଘର ସଭାପତି ରାୟସାହେବ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଲାଲ୍ ସେ ଅଞ୍ଚଳର ଜଣେ ସମ୍ମାନାସ୍ୱଦ ବ୍ୟକ୍ତି । ତାଙ୍କ ଘରେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ସାଧୁ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରାଇବା ପାଇଁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଲାଲ୍ ସାଧୁଙ୍କୁ ଅଟକାଇଥାନ୍ତି । ଗୁଜବ ରଟିଗଲା, ଛାଗ ବଳି ପରିବର୍ତ୍ତେ ମୁସଲମାନ ରକ୍ତରେ ପୂଜା କରିବାକୁ ସାଧୁ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରୁଛନ୍ତି । ଏ ଖବର ପାଇ ମୁସଲମାନମାନେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ହିନ୍ଦୁ ଦୋକାନ ସବୁ ଲୁଟ କଲେ, କାଳିଙ୍କର ମନ୍ଦିର ପୋଡ଼ିଦେଲେ । ମନ୍ଦିର ହତାରେ ପବିତ୍ର ବଟବୃକ୍ଷକୁ ହାଣି ଦେଲେ । ରାୟସାହେବଙ୍କ ଘର ଆଡେ ମାଡ଼ି ଚାଲିଲେ । ଆତଙ୍କରେ ଆଖପାଖର ସବୁ ହିନ୍ଦୁ ରାୟସାହେବଙ୍କ କୋଠା ଉପରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥାନ୍ତି । କ୍ରୋଧାନ୍ଧ ଜନତା ପେଟ୍ରୋଲ ଡ଼ାଳି ତାଙ୍କ କୋଠାରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦେଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କ ସାମନାରେ ସବୁ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ନିଆଁ ଭିତରକୁ ଫୋପାଡିଲେ । ରାୟସାହେବଙ୍କ କଟାମୁଣ୍ଡ ଧରି ବିଜୟୋଲ୍ଲାସରେ ସେମାନଙ୍କ ନେତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଲେ ।

ଧନୀ ଜମିଦାର, ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଉନ୍ମତ୍ତ ମୁସଲମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଶିକାର ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ମାରି, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ଲୁଟିନେଇ ଘର ପୋଡ଼ି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଅବିବାହିତ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଜବରଦସ୍ତ ବିବାହ ହେଉଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋମାଂସ ଖୁଆଉଥାନ୍ତି । ବିବାହିତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ମାରି ତାଙ୍କୁ ବିବାହ ବା ଧର୍ଷଣ କରୁଥାନ୍ତି । ଗାଁ ଗାଁ ଧରି ଅମାନୁଷିକ ହତ୍ୟା, ଧର୍ଷଣ ଚାଲିଲା । ଗରିବ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣ କରାଯାଉଥିଲା । ଯେଉଁ ଗ୍ରାମର ହିନ୍ଦୁମାନେ ପ୍ରାଣ ଭୟରେ ମୁସଲମାନ ହେବାକୁ ରାଜି ହେଉଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ସର୍ବସ୍ୱ ଲୁଟି ନେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁସଲମାନ କରାଯାଉଥିଲା ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ପରେ ପ୍ରାୟ ଛପନ ହଜାର ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ସୈନିକ ନୋଆଖାଲି ଜିଲ୍ଲାରେ ରହୁଥିଲେ । ପୋଲିସ୍ ବା ସେନାବାହିନୀ ଯେପରି ସହଜେ ନୋଆଖାଲି ଅଭ୍ୟନ୍ତରକୁ ପଶି ନ ପାରନ୍ତି ତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସ୍ୱରୂପ ସେମାନେ ରାସ୍ତା ଅବରୋଧ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପୋଲ ଉଡେଇ ଦେବା, ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ତାର ଛିନ୍ନ କରିବା ପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

ପ୍ୟାରେଲାଲ୍, ଡକ୍ଟର ସୁଶୀଲା ନାୟାର, ସୁଚେତା କୃପାଳିନୀ ପରେ ନୋଆଖାଲି ବିଧ୍ୱସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ବୁଲି ପାଶବିକତାର ନଗ୍ନ ପରିପ୍ରକାଶ ବିଷୟ ଶୁଣି ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହାରି ଭିତରେ ଠାଏ ଠାଏ ମାନବିକତାର ଝଲକ ସେମାନଙ୍କୁ ଚନ୍ଦନ ପରି ଲାଗିଛି । ନିଜେ ବିପଦ ବରଣ କରି ଅନେକ ମୁସଲମାନ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଶପଥ ନେଲେ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ହିନ୍ଦୁ ଭାଇଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବେ । ପୋଲିସ୍‌କୁ ଖବର ଦେଇ ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ଜଣେ ଧର୍ମଭୀରୁ ମୁସଲମାନ ସ୍ଥାନୀୟ ଡକ୍ଟର ଭୌମିକଙ୍କୁ ନ ମାରିବାକୁ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ମୁସଲମାନ ଦଳକୁ ବୁଝାଇଲେ । ଯେଉଁ ଡାକ୍ତର ତମେସବୁ ବେମାର ଥିବା ବେଳେ ତମକୁ ଚିକିତ୍ସା କରି ଭଲ କରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ମାରିବ ! ତଥାପି ଜଣେ ମୁସଲମାନ ହିଂସ୍ର ଭାବେ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଛୁରୀ ଭୁଷିଲା । ଏହି ଧର୍ମଭୀରୁ ମୁସଲମାନ ଡାକ୍ତରଙ୍କର ସାମନାରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ନିଜେ ଗୁରୁତର ଆହତ ହେଲେ । ପରେ ଡକ୍ଟର ଭୌମିକଙ୍କର ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ହୋଇଛି । ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ବଙ୍ଗଭାଷାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ବା ଇଂରେଜୀରେ ବୁଝାଇ ସେ ତାଙ୍କ ସହିତ ପଦଯାତ୍ରା କରିଛନ୍ତି ।

ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମରେ ଜଣେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଯୁବକ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିବାଦ କରି ହିଂସ୍ର ମୁସଲମାନ ଦଳ ସହିତ ସାମିଲ ହେଲା ନାହିଁ । ଫଳରେ ହିନ୍ଦୁ ରକ୍ତପିପାସୁ ମୁସଲମାନ ଦଳ ଉକ୍ତ ମୁସଲମାନ ଯୁବକର ଗାଈମାନଙ୍କୁ ମାରି ଭୋଜି କଲେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ ଜନପ୍ରିୟ ହିନ୍ଦୁ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଘରକୁ ସ୍ଥାନୀୟ ମୁସଲମାନମାନେ ପାଳି କରି ଜଗିଲେ । ହତ୍ୟା, ଲୁଟତରାଜ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦଳେ ମୁସଲମାନ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ କମ୍ପାଉଣ୍ଡରଙ୍କ ଫଟୋସବୁ ପିଟି ଭାଙ୍ଗିଲେ । ଦଳର ନେତା ଖଁଣ୍ଡେ ଭଙ୍ଗା କାଚ ମାଡି ପକାଇଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଗୋଡରୁ ପ୍ରଚୁର ରକ୍ତସ୍ରାବ ହେଲା । ନିଜ ବିପଦ

ଭୁଲିଯାଇ କମ୍ପାଉଣ୍ଡର ମହାଶୟ ଅଭ୍ୟାସ ମୁତାବକ ନେତାଙ୍କ ପାଦରେ ଔଷଧ ଲଗାଇ ଭଲ କରି ବ୍ୟାଣ୍ଡେଜ୍ କରିଦେଲେ । ଏ କାଣ୍ଡ କାରଖାନା ଦେଖି ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ତଟସ୍ଥ । ନେତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ସେମାନେ କମ୍ପାଉଣ୍ଡରଙ୍କ ଘରୁ ବାହାରିଗଲେ । ମାତ୍ର ଆଖପାଖରେ ସବୁ ହିନ୍ଦୁ ଘର ଧୂଳିସାତ୍ ହେଲା ।

ଏମିତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଜଣେଇ ଦିଏ ଯେ ମଣିଷ ଭିତରେ ମଣିଷପଣିଆ ବଞ୍ଚିଛି । ମାତ୍ର ସେ ଟିକିକ ଆମର ହିଂସ୍ରତା, ଅସହିଷ୍ଣୁତା ଓ ଅଜ୍ଞତା ତୁଳନାରେ କେତେ ସାମାନ୍ୟ ! ଏତିକି ଟିକିଏ ମଣିଷପଣିଆକୁ ସମ୍ବଳ କରି ମଣିଷ ବଢ଼ିପାରିବ, ଲଢେଇ ପାରିବ ?

ମୁସ୍ଲିମ୍ ନେତାମାନେ ମତେଇଲେ ସରକାର ଆମ ପଛରେ ଅଛି । ହିନ୍ଦୁକୁ ମାର, ହାଣ, ଲୁଟକର, ତମମାନଙ୍କର କିଛି ହେବ ନାହିଁ । କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚାଇ ନୋଆଖାଲିର ହିନ୍ଦୁମାନେ କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଖବର ପାଇ ଖବରକାଗଜବାଲା ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ । ସତ୍ୟ ତ ଅକଳ୍ପନୀୟ ଭାବେ ପାଶବିକ । ଖବରକାଗଜ ଜରିଆରେ ନୋଆଖାଲି ଖବର ବ୍ୟାପୀଯିବାରୁ କଲିକତା ଓ ସାରା ଦେଶରେ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଖେଳିଗଲା । ୧୯ ଅକ୍ଟୋବରରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ, ଖବର ସବୁ ମାତ୍ରାଧିକ ଅତିରଂଜିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ୨୫ ତାରିଖରେ କେତେକ ମୁସ୍ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ନେତା ନୋଆଖାଲି ଗସ୍ତ କରି ରିପୋର୍ଟ ଦେଲେ ଯେ ହିନ୍ଦୁ ଝିଅ ବୋହୂଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇନାହିଁ। ଘରପୋଡ଼ି ଓ ସମ୍ପତ୍ତି ଲୁଟପାଟ କଥାରେ ବିଶେଷ ସତ୍ୟତା ନାହିଁ । ସବୁ ସରିଗଲା ପରେ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଦୁଇଜଣ ଆଇ.ସି.ଏସ୍ ଅଫିସର ମିଷ୍ଟର ସିମ୍ସନ୍ ଓ ମିଷ୍ଟର ଗୁପ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଅକ୍ଟୋବର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ନୋଆଖାଲି ପଠାଇଲେ । ଦୁହେଁ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ପରିଦର୍ଶନ କରି ଦେଖିଲେ, ଭୟରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରୁ ନାହିଁ । ବହୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ ବୁଝିଲେ, ସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ହାରାହାରି ଶତକଡ଼ା ଅଶୀ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଘର ପୋଡିଦିଆଯାଇଛି । ଶତକଡ଼ା ନବେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ଲୁଟ ହୋଇଛି । ଗଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ମୁସଲମାନ କରାଯାଉଛି ।

ମୁସଲମାନମାନେ ଭାବିଲେ ସରକାର ତ ସେମାନଙ୍କୁ ମଦତ୍ ଦେଇଛି, ପୁଣି ଏନ୍କ୍ୱାରି କ'ଣ ? ବଡ଼ ହାକିମ ଆସୁଛି ଖବର ପାଇ ସେମାନେ ଗୋଟାଏ ମସ୍ଜିଦ୍‌ରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦେଲେ । ତାହା ପୁଣି ମସ୍ଜିଦ୍‌ର ପଛପଟ ! ହାକିମ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ ନିଆଁ ତ ଏବେ ଲାଗିଛି ! ଦି ଜଣ ହାବିଲ୍‌ଦାର୍‌ଙ୍କୁ ଦଉଡେଇଲେ । ସେମାନେ ଦେଖିଲେ ଦି ଜଣ ମିଆଁ ଲୁଙ୍ଗି ପିନ୍ଧି ପ୍ରାଣ ବିକଳରେ ଧାଉଁଛନ୍ତି । ଜଣେ କୁଆଡେ ପଳେଇଲା । ଆଉ ଜଣେ ଦୂରରେ ଛିଡା ହୋଇ ଚିତ୍କାର କଲା - ପୋଲିସ୍ ଶାଲାକୁ ମାର !

ନୋଆଖାଲିର ନାରକୀୟ ସଂହାର ଅକ୍ଟୋବର ୧୦ ତାରିଖରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଆଠଦିନ କାଳ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଚାଲିଲା । ପାଞ୍ଚଶହ ବର୍ଗମାଇଲ କ୍ଷେତ୍ର ପରିମିତ ଅଞ୍ଚଳରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର ଭୋଗିଲେ । ଆଠ ଦିନ ପରେ ଏଇ ଅତ୍ୟାଚାର

କାହାଣୀ କଲିକତା ସହରରେ ଖେଳିଗଲା । ଆକ୍ଟୋବର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ସାରା ଦେଶର ଲୋକେ ଏ ଦୁଃସମ୍ବାଦ ପାଇ ଥକ୍କା ହୋଇଗଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିଲ୍ଲୀ ଭାଙ୍ଗି କଲୋନୀରୁ ସେବାଗ୍ରାମ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥାନ୍ତି । ଏତିକିବେଳେ ତାଙ୍କୁ ନୋଆଖାଲି ଖବର ମିଳିଲା । ସେ କହିଲେ ସେବାଗ୍ରାମ ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେ ବଙ୍ଗଳା ଯିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି । କେତେକ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଆଶଙ୍କା ହେଉଥାଏ, ବାପୁ ଆମରଣ ଅନଶନ କରିପାରନ୍ତି । ମିସ୍ ଲେଷ୍ଟର ନାମକ ଜଣେ ଗାନ୍ଧୀବାଦୀ ବିଦେଶୀ ମହିଳା ନୋଆଖାଲିରୁ ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ, ''ଆମେ ଅହିଂସାବାଦୀମାନେ ଜାଣିନ୍ତୁ ଯେ ପୋଲିସ୍ ବା ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଲୋକଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହା ଚୁର୍‌ମାର୍ କରିଦେଲା ପରି ଏକ ଆବିଷ୍କାର ତଥା ଏକ ବିପୁଳ ସୁଯୋଗ । ସେମାନଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଢ଼ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ, ନିରବତା ...'' ।

ଅର୍ଥାତ୍ ମିସ୍ ଲେଷ୍ଟର ନୋଆଖାଲି ଆସିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପରୋକ୍ଷରେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବିନୀତ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଯେ ସେ ଅନଶନ କରିବେ ନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନେ ଚାହାନ୍ତି, ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନଶନ କରି ମରିଯାଆନ୍ତୁ । ଆଉ କେତେକ ଆସି ଅନୁରୋଧ କଲେ ଯେ ବାପୁ ଆମରଣ ଅନଶନ କରନ୍ତୁ । ଅନ୍ତରର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନ ପାଇଲେ ଗାନ୍ଧୀ ଅନଶନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ନୋଆଖାଲିର ସୁଚିନ୍ତିତ ଅମାନୁଷିକ ନରସଂହାର ବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ଅନଶନ କରି ନ ଥିଲେ । ଠିକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ କଲିକତାରେ ଓ ପରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଅନଶନ କରିଥିଲେ । ଏ ଦୁଇ ଅନଶନର ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ବିଶିଷ୍ଟ ବିଜ୍ଞାନୀ ସାର୍ ପି.ସି.ରାୟଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ଶିଷ୍ୟ ସତୀଶ ଦାଶଗୁପ୍ତ ବେଙ୍ଗଲ କେମିକାଲ୍‌ର ମ୍ୟାନେଜର ଚାକିରୀ ଛାଡ଼ି ବାପୁଙ୍କ ଅହିଂସା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ୧୯୨୨ରୁ ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀ ହେମପ୍ରଭା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଦୀକ୍ଷିତ । ନୋଆଖାଲି ଦଙ୍ଗା ଜଣାପଡ଼ିବା ପରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଲେ । ମଧବର୍ତ୍ତୀ ସରକାରର ମନ୍ତ୍ରୀ ଶରତ ବୋଷ ମଧ ଆସିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଯେ ବାପୁଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ଆଗ ନୋଆଖାଲି ଯିବେ । ବାପୁ ଅନୁମତି ଦିଅନ୍ତୁ । ''ତେବେ ଯାଅ'' ବାପୁ କହିଲେ, ''ତମମାନଙ୍କୁ ମୋର ଆଶୀର୍ବାଦ ରହିଲା । ଯଦି କାଲି ଖବର ଆସେ ଯେ ତମ ତିନିଜଣଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଛି ତେବେ ଲୁହ ଝରିବ ନାହିଁ, କେବଳ ଆନନ୍ଦ ଲହରୀ ଖେଳିଯିବ ।''

''ଏପରି ମରିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ନିରୋଳା ଆନନ୍ଦ ହିଁ ହେବ'', ସେମାନେ କହିଲେ ବାପୁ କହିଲେ, ''ମୋ କଥା ମନେରଖ । କୌଣସି ପ୍ରକାର ନିର୍ବୋଧତା କରିବ ନାହିଁ (ମୃତ୍ୟୁକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବା ପାଇଁ) । ତମେ ଯଦି ଯିବା ପାଇଁ ଉଚିତ ମଣିବ ଯିବ, ମୁଁ କହୁଛି ବୋଲି ନୁହଁ ।''

କଲିକତା ଫେରି ସତୀଶ ଦାଶଗୁପ୍ତ ପ୍ରଥମେ ଗୋଟିଏ ଆଗୁଆ ଦଳ ନୋଆଖାଲି ପଠାଇଲେ । ବିଶ୍ୱରଂଜନ ଓ ଭୁପାଳ ନାମକ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ସହକର୍ମୀ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଇ ସ୍ଥାନୀୟ ସାଥିଙ୍କ ସହିତ ଅକ୍ଟୋବର ୩୦ ତାରିଖରେ ସାହାପୁର ବଜାରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ନୋଆଖାଳିର ସାହାପୁର ବଜାରରେ ବଡ଼ ଧରଣର ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ଖବର ପାଇଲେ ବିନା ପୋଲିସ୍ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆଗକୁ ବଢ଼ିଲେ ସେମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ନିଶ୍ଚିତ । ଏ କଥା ଶୁଣି ଦୁଇ ସ୍ଥାନୀୟ ସାଥି ପଳେଇଲେ । ସାହାପୁର ବଜାରରେ ଦଳେ ମୁସଲମାନ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଘେରିଗଲେ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ପାଞ୍ଚଶହ ମୁସଲମାନ ଜମିଗଲେ । ସେମାନେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟାଗ ଖୋଜିଲେ । ଦୈବାତ୍ ଏସ୍.ଡି.ଓ ସେ ବାଟେ ଯାଉଥିଲେ । ଏସ୍.ଡି.ଓ ପଚରା ଉଚୁରା କରୁଚନ୍ତି ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଗୋଟିଏ ବଡ ଖଣ୍ଡା ଦେଖାଇ କହିଲା - ଦେଖନ୍ତୁ, ଏ ଖଣ୍ଡା ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟାଗରୁ ବାହାରିଲା । ଏସ୍.ଡି.ଓ ହସି ଦେଇ ଉତ୍ତର ଦେଲେ - ଏତେବଡ଼ ଖଣ୍ଡା ତ ଏ ବ୍ୟାଗରେ ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱରଂଜନ ଏସ୍.ଡି.ଓଙ୍କୁ କହିଲେ, କେତେକ ମୁସଲମାନ ନେତା ଓ ବଳପୂର୍ବକ ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣ ହୋଇଥିବା କେତେକ ଲୋକଙ୍କୁ ଦୁହେଁ ଭେଟିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ଏସ୍.ଡି.ଓ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ଏସ୍.ଡି.ଓଙ୍କର ବେଳ କାହିଁ ? ଏକାନ୍ତରେ ବିଶ୍ୱରଂଜନଙ୍କୁ ଚୁପ୍ କରି କହିଲେ, ଏମାନଙ୍କୁ ମୋର ଭୟ ! ବିଶ୍ୱରଂଜନ ଓ ଭୂପାଳ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ସୈନିକ ପରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ପହଞ୍ଚିବା ଯାଏ ନୋଆଖାଳିରେ ରହିଲେ । ବାପୁ ଗୋଟିଏ ଗାଆଁର ଦେଖାଚାହାଁ କରିବାକୁ ପ୍ୟାରେଲାଲଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବା ପର ଠାରୁ ଭୂପାଳ ତାଙ୍କର ସେକ୍ରେଟେରୀ ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇଲେ । ବାପୁଙ୍କ ପାଇଁ ଦ୍ୱିଭାଷୀ କାମ କଲେ ।

ଦିଲ୍ଲୀରୁ ନୋଆଖାଳି ବାହାରି ଅକ୍ଟୋବର ୨୭ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ପର ଠାରୁ କଲିକତା ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସ୍ଥାକୁ ଫେରି ନ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦଳକୁ ସତର୍କ କରି ଦିଆଯାଇଥାଏ ଯେ ଏସିଡ୍ ଭର୍ତ୍ତି ବଲ୍‌ବ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ କାଚ ବାଟେ ଗାଡ଼ି ଭିତରକୁ ଫିଙ୍ଗାଯିବାର ଆଶଙ୍କା ଅଛି । ଜଣେ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ ଯେ କାହାର ସାହାଯ୍ୟ ନ ନେଇ ନୋଆଖାଳି ଯାଇ ସେ କ'ଣ କରିପାରିବେ ତାହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ନୋଆଖାଳି ନ ଯାଇ ସେ ରହିପାରିବେ ନାହିଁ । ଦିଲ୍ଲୀରୁ କଲିକତା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଟ୍ରେନ୍ ଯେଉଁ ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ରହେ ସେଠାକାର ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ପ୍ରବଳ ଭିଡ଼ ରୋକିବା ପାଇଁ ରେଲ୍ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ବଡ଼ ପାଇପ୍‌ରେ ଲୋକଙ୍କ ଉପରକୁ ପାଣି ଛାଡ଼ନ୍ତି । କିଛି ଲାଭ ହୁଏନି । ଲୋକେ ପ୍ଲାଟଫର୍ମ,ଟ୍ରେନ୍‌ଛାତ ଯେଉଁଠି ହେଉ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଦେଖିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଅନ୍ତି ।

ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କଲିକତାରେ ଚାରିଦିନ ଅଟକେଇଲେ । ଆଗକୁ ଇଦ୍ ଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଗଣ୍ଡଗୋଳର ଆଶଙ୍କା କରି ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ରହିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ ବାପୁଙ୍କ କାନରେ ଫୋଡ଼ିଲେ ଏଇ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ତ ସବୁ ନାଟର ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ । ଇଦ୍ ବେଳେ ନୋଆଖାଳିରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ମୁସଲମାନମାନେ ବଳପୂର୍ବକ ଗୋମାଂସ ଖୁଆଇବେ । ସେଥିପାଇଁ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଉଛି । ବାପୁ ଶୀଘ୍ର ନୋଆଖାଳି ବାହାରି ଯାଆନ୍ତୁ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କାହାକୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରେନା । ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କୁ ବାପୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ କଥା ମାନିଲେ । ସାତ ଆଠ ମାସ ପରେ ବାପୁଙ୍କ ସରଳତା ଆଗରେ ଆଉ କପଟ କରି ନ ପାରି ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ

କରିଦେଲେ । ସେ କଥା ପରେ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଠାରୁ ବାପୁଙ୍କୁ ଅଧିକ ମାନିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ବିଜୟର ଏହା ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଖିଲାଫତ ଆନ୍ଦୋଳନ ଠାରୁ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କର ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ଥାଏ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ଗର୍ବର ସହିତ ବନ୍ଧୁ ମହଲରେ କହନ୍ତି ଯେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବାପୁଙ୍କ ପୁଅ । ମଣିଷକୁ କିଏ ପୁଣି ଏପରି ଦିଗ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ କରିଦିଏ ? ସଇତାନ୍, ପରିସ୍ଥିତି ବା ନିୟତି ?

କଲିକତାରେ ଯେଉଁ ଚାରିଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅଟକିଲେ ତାରି ଭିତରେ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କ ସହିତ ବାପୁଙ୍କର ଖୁବ୍ କୌତୁକପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଥଚ ଗୂଢ଼ କଥାବର୍ତ୍ତା ହେଲା । ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କ ପୂରା ନାମ ସହିଦ୍ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସିଧା ପଚାରିଲେ, ''କଥା କ'ଣ ସହିଦ୍ ସାହେବ ! ସମସ୍ତେ ତମକୁ ଗୁଣ୍ଡା ସର୍ଦ୍ଦାର ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । କେହି ତମ ବିଷୟରେ ପଦେ ଭଲ କଥା କହୁ ନାହାନ୍ତି ।'' ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ବେପରୁଆ ଭାବେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ମହାତ୍ମାଜୀ, ଲୋକସବୁ ଆପଣଙ୍କ ପଛରେ ନାନା କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ ?'' ବାପୁ ହସି କରି ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ଯାହା ହେଲେ ବି କେଇଜଣ ତ ଅନ୍ତତଃ ମତେ ମହାତ୍ମା ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ତମକୁ ଜଣେ ହେଲେ ମହାତ୍ମା ବୋଲି କହିବା ମୋ କାନରେ ବାଜିଲା ନି !'' ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ନିର୍ବିକାର ଭାବେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ମହାତ୍ମାଜୀ ଲୋକେ ଆପଣଙ୍କ ସାମନାରେ ଯାହା କହନ୍ତି ସେଥିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବେନି ।''

ବାପୁଙ୍କର ଏହା ଥିଲା ପ୍ରଥମ ଡୋଜ୍ ! ଆନ୍ତରିକ, ଖୋଲା, ରସିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଖୋଲା ହେବା ପାଇଁ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କଲିକତାରୁ ନୋଆଖାଲି ଯାଏ ବାରମ୍ବାର କହିଛନ୍ତି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ସରକାର ରାଜୁତି କରୁଥିବା ବେଳେ ନୋଆଖାଲିରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବ । ଜିନ୍ନା କହୁଛନ୍ତି, ପାକିସ୍ଥାନରେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସଂପ୍ରଦାୟ ଶାନ୍ତିରେ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ସହିତ ରହିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ । ମାତ୍ର ଲିଗ୍ ଶାସନ ଅମଳରେ ନୋଆଖାଲିରେ ତାର ଓଲଟା ଘଟୁଛି । କଲିକତା ରହଣି କାଳ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ନେତାଙ୍କୁ ନେଇ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ଗୋଟିଏ ଶାନ୍ତି କମିଟି ଗଢ଼ିଲେ । ଏହି କମିଟିର ଘୋଷଣାପତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଲା, '' ସାମରିକ ବାହିନୀ ବା ପୋଲିସ୍ ଦ୍ୱାରା ବାହାରୁ ଚାପ ପକାଇ ଶାନ୍ତି ଲଦି ଦିଆଯିବ ନାହିଁ, ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ହାର୍ଦ୍ଦିକ ସଦିଚ୍ଛା ବଳରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଉଦ୍ୟମ ହେବ । ... ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣ ବା ବିବାହ ବଳପୂର୍ବକ ହେବ ନାହିଁ । କମିଟିର ଚେୟାରମ୍ୟାନ ହିସାବରେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଅନ୍ତିମ ହେବ । କେତେକ ହିନ୍ଦୁ ନେତା ଦର୍ଶାଇଲେ, ଇଏ ତ ଚୋର ହାତରେ ଚାବିକାଠି ଧରାଇବା ପରି କଥା ହେଲା ! ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କାହାକୁ ବିଶ୍ୱାସଘାତକ ବା ଚୋର ଭାବେନା । ପ୍ରତିପକ୍ଷକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଓ ତା ହାତରେ ଚାବିକାଠି ଧରେଇ ଦିଏ ।

ଅଲ୍ଲୀ ଭାଇ ଦୁହେଁ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଦିନଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ଥିଲେ । ସେମାନେ କାହିଁକି ବାପୁଙ୍କ ଠାରୁ ଛାଡରା ହୋଇଗଲେ ? ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଣରାଜନୈତିକ ଓ ଆପତତଃ ସାଧାରଣ କାରଣରୁ । ଗୋଟିଏ ହିନ୍ଦୁ ବିବାହିତା ନାରୀ

ଯଦି ମୁସଲମାନକୁ ବିବାହ କରି ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରେ (ଏଥିରେ ବାଧବାଧକତା ନିଶ୍ଚୟ ରହିବ) ତେବେ ତାର ପୂର୍ବ ବିବାହ ଆପେ ଖାରଜ ହୋଇଯିବ ? ଗାନ୍ଧୀ ଏ କଥା ସ୍ୱୀକାର କଲେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ଅଲ୍ଲୀ ଦୁଇଭାଇ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଗଲେ । ସେତେବେଳେ ଏପରି କ୍ୱଚିତ ଘଟୁଥିଲା । ନୋଆଖାଲିରେ ଶହ ଶହ ସଂଖ୍ୟାରେ ଘଟିଲା । ନୋଆଖାଲି ଗଲା ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଦୃଢ଼ ଭାବେ କହିଲେ ଯେଉଁ ହିନ୍ଦୁ ନାରୀକୁ 'ବଳପୂର୍ବକ ମୁସଲମାନ ବିବାହ ହୋଇଛି, ତାକୁ ଗୋମାଂସ ଖୁଆଯାଇଛି ସେ ତା'ର ଘରକୁ ଫେରିଆସୁ ଓ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜ ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁ । ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବେ ଏହା ଏକ ବୈପ୍ଲବିକ ମତ । ଏ ମତକୁ ହିନ୍ଦୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା କଷ୍ଟକର ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ କଲିକତାରେ ଥାଆନ୍ତି, ନଭେମ୍ବର ୩ ତାରିଖ ଦିନ ବିହାରରେ ମୁସଲମାନ ସଂହାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ନୋଆଖାଲିରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ହେଉଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର ଖବରରେ ଉତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ବିହାରର ହିନ୍ଦୁମାନେ ସ୍ଥାନୀୟ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେଲେ । ଜଣେ ଲିଗ୍ ଲିଡର କଲିକତାକୁ ଫୋନ୍ କରି ଜଣାଇଲେ, ଏ ବିପଦ ବେଳେ କେବଳ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆମକୁ ବଞ୍ଚାଇ ପାରିବେ (ସମ୍ପଦ ବେଳକୁ ଜିନ୍ନା, ବିପଦ ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧୀ !)

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ ତାର କଲେ । ତାରବର୍ତ୍ତା ପାଇ ପଣ୍ଡିତଜୀ, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ଓ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାରର ଆଉ ଦୁଇ ଜଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ଲିଆକତ୍ ଅଲୀ ଓ ଅବଦୁର ରାବ୍ ଦିଲ୍ଲୀ ପାଟଣା ଚାଲିଲେ । ଟେଲିଫୋନ୍‌ରେ ନେହରୁ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ କହିଲେ, ପାଟଣା ଅବସ୍ଥା ବହୁତ ଖରାପ । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ପଚାରିଲେ - ନାରୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ହେଉଛି ? ଉତ୍ତର ଆସିଲା - ହେଉନାହିଁ ବୋଲି କହି ହେବନି । ମୁସଲମାନ ନୋଆଖାଲିରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ମାରିଲେ ବୋଲି ବିହାରରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମାରିବେ - ଏ ମନୋଭାବ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବଡ଼ ବ୍ୟଥା ଦେଲା । ସେ ଅନଶନ କରିବାକୁ ଚିନ୍ତା କଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ଚିଠିଟି ବଡ ମର୍ମସ୍ପଶୀ । ବାପୁ ଲେଖିଥାନ୍ତି, ''ଆମେ ଯାହା କହୁଛୁ ସେଥିପ୍ରତି ଲୋକେ କର୍ଣ୍ଣପାତ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଏଥିରୁ ମୋ ଦିନ ସରିଗଲା ବୋଲି ବୁଝା ପଡୁନି ? ଯାହା ଘଟିଯାଉଛି ତାହା ମତେ ଆମରଣ ଅନଶନ ଆଡ଼କୁ ଟାଣୁଛି । ତମେ କ'ଣ ଭାବୁଛ ଜଣାଇବ । ତମ ଚିନ୍ତାକୁ ମୁଁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଏ । ମୋର ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ଭାବନାରେ ଆଦୌ ବିବ୍ରତ ନ ହୋଇ ତମେ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଭାବେ ତମର କାମ କରିଚାଲ । ମତେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ଜିମା ଛାଡିଦିଅ । ମୋ ପାଇଁ ଆଦୌ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବନାହିଁ ।''

ବିହାରବାସୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ନିବେଦନ ପତ୍ର ଲେଖି ବାପୁ ନଭେମ୍ବର ଛଅ ତାରିଖରେ ନୋଆଖାଲି ବାହାରିଲେ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଶାସିତ ରାଜ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ଓ କଂଗ୍ରେସ ଶାସିତ ବିହାରରେ ମୁସଲମାନ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର (ବିହାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଅଧିକ ସୈନ୍ୟବଳ ବିକଳ ହୋଇ ମାଗିଥିଲେ । ସେ କଥା ସତ୍ତ୍ୱେ) ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ କଲା । ବଙ୍ଗଳାର ଶ୍ରମମନ୍ତ୍ରୀ ଶାମସୁଦ୍ଦିନ ଅହମଦ ଓ ସରକାରର ଦୁଇଜଣ ସେକ୍ରେଟାରୀ ବାପୁଙ୍କୁ ନୋଆଖାଲିରେ ଛାଡ଼ି ଆସିବା ପାଇଁ

ସାଙ୍ଗରେ ଗଲେ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଟ୍ରେନ୍‌ର ଆୟୋଜନ କରିଥାନ୍ତି । ଟ୍ରେନ୍ ଯାତ୍ରା ସରିବା ପରେ ପଦ୍ମା ନଦୀରେ ଷ୍ଟିମର ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଶହେ ମାଇଲ ଷ୍ଟିମର ଯାତ୍ରା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାନ୍ଦପୁର ସବ୍‌ଡିଭିଜନ୍‌ରେ ଓହ୍ଲାଇଲେ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ନେତାମାନେ କୈଫତ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । କିଏ କହିଲା, ଆମ ଚାନ୍ଦପୁରରେ କିଛି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ହୋଇନାହିଁ । ନୋଆଖାଳି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଗୋଟିଏ ନୋଟିସ୍ ଜାରୀ କରିଥାନ୍ତି, ''ନୋଆଖାଲିର ଗଣ୍ଡଗୋଳ ପରେ ଯେଉଁମାନେ ମୁସଲମାନ ହୋଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ବଳପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି ଓ ସେମାନେ ବାସ୍ତବରେ ହିନ୍ଦୁ ।'' ଜଣେ ମୁସଲମାନ ନେତା କହିଲେ ସେମାନେ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲି ବଳପୂର୍ବକ ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣ ତଦନ୍ତ କରିବାକୁ ହିନ୍ଦୁ ମୁଖିଆଙ୍କୁ ଡାକୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କେହି ରାଜି ହେଉନାହାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ସେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଯିବେ । ବାପୁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ଦୋଷ ଦେଉନାହାନ୍ତି, ତୁମେମାନେ ଅମାନୁଷିକ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଛ ବୋଲି କହୁନାହାନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମୁସଲମାନମାନେ ପ୍ରଭାବିତ ହେଲେ । ପୋଲିସ୍ ସାହାଯ୍ୟ ଖୋଜୁଥିବା କୋଡିଏ ଜଣ ହିନ୍ଦୁ ନେତାଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ତମେମାନେ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛ । ଭୀରୁମାନଙ୍କୁ ପୋଲିସ୍ ବା ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ରକ୍ଷା କରିପାରିବ ନାହିଁ ।'' ନୋଆଖାଲିର ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ସହିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଦିନ ଦିନ ଧରି ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଛି ।

ଲଛମନ୍ ନାମକ ରେଲ୍ ଷ୍ଟେସନ୍ ପାଖରେ ଏକ ବଡ଼ ହିନ୍ଦୁ ଶରଣାର୍ଥୀ ଶିବିର ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ସେଠାରେ ଯାଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ - ଭୟ ତ୍ୟାଗ କର । ଈଶ୍ୱର ଓ ମଣିଷ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖ । ନଭେମ୍ବର ସାତ ତାରିଖରେ ସୁଚେତା କୃପାଳିନୀ ରହୁଥିବା ଚଉମୁହାଣୀରେ ବାପୁ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଭେଟିଥିବା ସତୀଶ ଦାଶଗୁପ୍ତଙ୍କ ବିଶିଷ୍ଟ ସହଯୋଗୀ ଦଶଜଣ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀଙ୍କୁ ଧରି ସୁଚେତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ଲଛମନ୍ ସହର ନିରାପଦ ଥାଏ, ମାତ୍ର ତା' ଚାରିପଟର ଗାଁ ଜଳି ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଥାନ୍ତି । ବାପୁ ସୁଚେତାଙ୍କ ଠାରୁ ନୃଶଂସ ଅତ୍ୟାଚାରର କାହାଣୀ ସବୁ ଶୁଣିଲେ । ଚଉମୁହାଣୀରେ ପଇସା ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଲୋକେ କାମ କରିବାକୁ ଆସୁ ନଥାନ୍ତି । ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଚଉମୁହାଣୀ ଆସୁଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି, ସେନାବାହିନୀ ଜଗିଲେ ଆସିବେ । ପାଠ ପଢୁଆ ଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ଭୟ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ । ସେମାନେ କ୍ରୋଧରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅହିଂସା ନୀତିର ଶ୍ରାଦ୍ଧ କରୁଥାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆସିବା ପରେ ଅନେକ ପୋଲିସ୍ ଜିପ୍, ସୈନ୍ୟଭର୍ତ୍ତି ଟ୍ରକ୍ ନୋଆଖାଲିରେ ପଇଁତରା ମାରିଲେ । ମୁସଲମାନମାନେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ଧରି ଆସିଛନ୍ତି ! ଏହି ଗୁମର ବୁଝିବା ମତଲବରେ କେତେକ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଲୋକ ବାପୁଙ୍କୁ ଚଉମୁହାଣୀ ଠାରେ ଭେଟିଲେ । ସୈନ୍ୟ ଓ ପୋଲିସ୍‌ଙ୍କୁ ତୁରନ୍ତ ଅନ୍ତତଃ ତାଙ୍କ ଆଖପାଖ ଅଞ୍ଚଳ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ବାପୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ।

ନଭେମ୍ବର ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧୀ ଚଉମୁହାଣୀରୁ ଅଧିକ ଭିତରକୁ ଦତ୍ତପଡ଼ା

ନାମକ ଗାଁକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ସେ ସଂଧ୍ୟା ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଲୋକଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ପଡ଼ୋଶୀ ଭାବେ ରଖିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି କି ନାହିଁ ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତୁ । ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ କହିଲେ,‘‘ ତମେମାନେ ମତେ ବିଶ୍ୱାସ କର ବା ନକର ମୁଁ ଉଭୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସେବକ । ପାକିସ୍ଥାନ ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ମୁଁ ଆସିନାହିଁ । ଯଦି ଭାରତର ଭାଗ୍ୟବିଧାତା ପାକିସ୍ଥାନ ଚାହୁଁଥିବେ, ତେବେ ମୁଁ ତାହା ବନ୍ଦ କରିପାରିବି ନାହିଁ ।... କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜଣାଇ ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ବଳପୂର୍ବକ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମୁଁ ମୋର ମୁସଲମାନ ଭାଇଙ୍କୁ ପଚାରୁଛି,ସେମାନେ ଯଦି ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ରହିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ କଥା ଖୋଲି କହନ୍ତୁ । ତା’ ହେଲେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ପୂର୍ବବଙ୍ଗ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯିବେ । ସରକାର ସେମାନଙ୍କୁ ଦୀର୍ଘକାଳ ଶରଣାର୍ଥୀ ଶିବିରରେ ରଖି ପାରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ପୁଣି ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସାମାନ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ମିଳୁଛି, ସେତିକି ଖାଇ ଜଣେ ଲୋକ ବେଶୀଦିନ ବଞ୍ଚିପାରିବ ନାହିଁ । ... ଯଦି ତମେମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ମାଆ, ଭଉଣୀଙ୍କୁ ତମର ମାଆ ଭଉଣୀ ରୂପେ ଜ୍ଞାନ ନ କର, ତେବେ ସେମାନେ ତମ ସହିତ ରହିବେ କିପରି ? ଭାବିଚିନ୍ତି ତମେ ସବୁ ମତେ ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେବ ଓ ସେଇ ଅନୁସାରେ ମୁଁ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେବି ।’’

ନଭେମ୍ବର ୧୧ ତାରିଖ ଦିନ କିଛିବାଟ ମଟରଗାଡ଼ି ଓ କିଛିବାଟ ଡଙ୍ଗାରେ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାମଗଞ୍ଜ ଥାନା ଅଞ୍ଚଳରେ ବୁଲିଲେ । ଯେଉଁ ଗାଆଁକୁ ଗଲେ ସେଠାରେ ଦଶ ପନ୍ଦର ଜଣ ହିନ୍ଦୁ ହଣା ଖାଇଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ଧର୍ମାନ୍ତରୀକରଣ କରାଯାଇଥାଏ । ଯେଉଁ କେତେଜଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଥାଆନ୍ତି ସେମାନେ ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଖି କାନ୍ଦିଲେ । ବାପୁ ବୁଲୁଛନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ଜାତିଆ କୁକୁର (ତିବ୍ବତୀୟ ସ୍ପାନିଏଲ) ତାଙ୍କ ବାଟ ଓଗାଳିଲା । ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଧାଇଁଲା । ଅନ୍ୟମାନେ କୁକୁରକୁ ତଡ଼ିଲେ । କୁକୁର କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ବୁଝିଛି କିଏ ତା କଥା ଶୁଣିବ । ସାଥୀମାନଙ୍କୁ ବାପୁ କହିଲେ, ‘‘ତମେମାନେ ଜାଣିପାରୁନ ? କୁକୁରଟି ତାଙ୍କୁ କୁଆଡେ ଡାକୁଛି ।’’ ବାପୁ ତା ପଛରେ ଚାଲିଲେ । କୁକୁର ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଘର ଭିତରକୁ ନେଇଗଲା ସମସ୍ତେ ଦେଖିଲେ ସେଠାରେ ତିନୋଟି କଙ୍କାଳ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଅନେକ ଖପୁରୀ ଓ ହାଡ ପଡିଛି । ସତେକି ଧର୍ମଶ୍ୱାନ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଡାକିଆଣି କହିଲା - ମୋର ମୁନିବ ଓ ତାଙ୍କ ପରିବାରର ଅବସ୍ଥା ଥରେ ଦେଖିଯାଅ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଅନେକ ମହାବୀର ଦର୍ପର ସହିତ ମୃତ ସୈନିକ, ପଚାଶବ ଓ କଙ୍କାଳଙ୍କ ଉପରେ ଚଢ଼ି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଛନ୍ତି । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଏପରି ଜଣେ ସତ୍ୟାନ୍ୱେଷୀ ମହାତ୍ମା ବାହାରିଲେ ଯିଏ କଙ୍କାଳଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି, କଙ୍କାଳଙ୍କ ଉପରେ ଆସ୍ତେ ପାଦ ରଖି ସତ୍ୟ ଆଡକୁ ଅଗ୍ରସର ହେବାର ସାହସ ବାନ୍ଧିଲେ । ଏଇ ମର୍ମରେ ସେ ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ, ସତ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଲମ୍ବିଥିବା ରାସ୍ତାରେ କଙ୍କାଳମାନେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ।

ଯେଉଁ ସାହାପୁର ଠାରେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ସେଠାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ସଭା କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ସଭାକୁ ବହୁତ ଲୋକ ଆସିବେ ବୋଲି

ଆଶା କରାଯାଉଥିଲା କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ କମ୍ ଲୋକ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । କାରଣ ଗଣ୍ଡଗୋଳର ସୂତ୍ରଧର ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ନେତା ପ୍ରଚାର କରିଥାଆନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ପୋଲିସ୍ ଏସ୍.ପି. ଓ ସୈନ୍ୟବଳ ଧରି ଆସୁଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ମାରିଥିଲେ, ଲୁଚିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଧେଇବା ତାଙ୍କର ମତଲବ । ଭୟରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟଙ୍କ ମନରୁ ଭୟ, ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରି ପୂର୍ବର ସ୍ୱାଭାବିକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ଆହୁରି ବହୁ ପରିଶ୍ରମ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମର ଜଣେ ମୁସଲମାନ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ *ଶ୍ରୀମତୀ ସାଲାମ୍ ଦାସଘରିଆ ଗ୍ରାମରେ ବଳପୂର୍ବକ ମୁସଲମାନ ହୋଇଥିବା ହିନ୍ଦୁନାରୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉଥାନ୍ତି । ଧର୍ମାନ୍ତର ହୋଇଥିବା ପ୍ରାୟ ସବୁ ହିନ୍ଦୁ ନାରୀ ପୂର୍ବର ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ସେମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଫେରିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସେ ଗାଁରେ ପହିଞ୍ଚନ୍ତେ ସବୁ ନାରୀ ରାମଧୁନ ଗାନ କରି ତାଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲେ । ଏହି ଅଦ୍ଭୁତକର୍ମା ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଯୋଗୁ ସମଗ୍ର ନୋଆଖାଲିରେ ଧର୍ମାନ୍ତର ହୋଇଥିବା ପ୍ରାୟ ସବୁ ନାରୀଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ମୁସଲମାନମାନେ ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ବକ୍ତୃତା ସଭାକୁ ଆସୁନାହାନ୍ତି । ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ବୁଝିଲେ, ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣିବାକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ଲିଗ୍ ନେତାଙ୍କ ସମ୍ମତି ଚାହାନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ପାଖରେ ସେ ଦିନର ଖବରକାଗଜ ଥାଏ । ସେଥିରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବକ୍ତବ୍ୟ ବାହାରି ଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ସେଇଟିକୁ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇ ଦେଲେ । ଜିନ୍ନା କହିଥାନ୍ତି, ''ଯଦି ମୁସଲମାନ ସେମାନଙ୍କ ଭାରସାମ୍ୟ ହରାନ୍ତି ଓ ପ୍ରତିଶୋଧ ପରାୟଣ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନେ କେବଳ ଯେ ପାକିସ୍ଥାନ ହରାଇବେ ସେତିକି ନୁହଁ, ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଭୟାବହ ରକ୍ତପାତ ହେବ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆମର ଦାସତ୍ୱ କାଳ ବଢ଼ିଚାଲିବ ।'' ଉପସଂହାରରେ ଜିନ୍ନା କହିଥିଲେ, ''ରାଜନୈତିକ ମଞ୍ଚରୁ ଆମେ ପ୍ରମାଣ କରିବା ଯେ ଆମେ ସାହସୀ, ଉଦାର ଓ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ... ଏବଂ ପାକିସ୍ଥାନ ଇଲାକାରେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସଂପ୍ରଦାୟ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ସଂପ୍ରଦାୟ ସହିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରାପତ୍ତା, ସମ୍ପତ୍ତି ଅଧିକାର ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇବ - ବରଂ ଅଧିକ ପାଇବ ।''

ଛଳନା ! କଲିକତା ଓ ବିହାରରେ ଡାରେକ୍ଟ ଆକ୍‌ସନ୍‌ର ରିଆକ୍‌ସନ୍ ଦେଖି ଏ ଛଳନା ବାହାରିଲା । ଆମେ ଏହାକୁ ଛଳନା କହି ନ ଥାନ୍ତୁ ଯଦି ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ପରେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁଙ୍କ ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେଲା ତାହା ଆମକୁ ଅଜଣା ଥାଆନ୍ତା । ସବୁ ପ୍ରକାର ଛଳନାକୁ ତଡ଼ିବା ପାଇଁ ଜଣେ ପ୍ରାୟ ଚାଳିଶବର୍ଷ କାଳ ସାରା ଭାରତ ବୁଲିଲେ ।

ନୋଆଖାଲିରେ ବୁଲି ବାପୁଙ୍କର ଅନୁଭବ ହେଲା ଯେ ସମସ୍ତେ ଭୟ ଜର୍ଜରିତ । ଯେଉଁମାନେ ଅତ୍ୟାଚାର କଲେ ସେମାନେ ଅତ୍ୟାଚାରୀତର ଧର୍ମକୁ ଭୟ କରିଛନ୍ତି, ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ଭୟ କରିଛନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ବିଚାରରେ ଧନ ସଞ୍ଚିବା ଏକ ପ୍ରକାର ଭୟ । କେବଳ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କଲେ ମଣିଷ ଭୟଶୂନ୍ୟ ହୋଇପାରିବ । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ନାରୀମାନେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ବାପୁଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । କେତେକ ହିନ୍ଦୁନାରୀ

ମୁସଲମାନଙ୍କ ଘରୁ ପଳାଇ ଆସିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ସାହସ ପାଉନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟବଳ ଯୋଗାଇ ଦେଲେ ଏହି ଅବଳାମାନେ ଘରକୁ ଫେରନ୍ତେ । କେବଳ ନୋଆଖାଲିରେ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ୧୯୪୬ ଶେଷଭାଗରେ ନୁହେଁ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ସର୍ବଦା ଦୃଢ଼ ଭାବେ କହୁଥିଲେ ଅବଳା ହୋଇ ରହିବା ଅପେକ୍ଷା ନାରୀ ଧ୍ୱଂସ ପାଇଯିବା ଭଲ । ସଭାରେ କାହାର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ନାରୀ ଘରକୁ ଫେରିବା ପ୍ରସ୍ତାବର ପ୍ରତିବାଦ ଗାନ୍ଧୀ କଲେ । କହିଲେ, ଯେଉଁ ହିନ୍ଦୁ ନାରୀ ମୁସଲମାନ ଘରୁ ବାହାରି ଆସିବାକୁ ଭୟ କରୁଛି ତାକୁ କେହି ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଯିଏ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅପେକ୍ଷା ନିରାପତ୍ତାକୁ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟ ଦିଏ ତାର ଜୀବନ ଆଲୋଡା । ସାହସ ଦେଖାଅ ଅଥବା ଧ୍ୱଂସ ପାଅ - ଏହି କଥା ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲି ନୋଆଖାଲିର ନାରୀମାନଙ୍କୁ ବଡ ପାଟିରେ କହିବା ପାଇଁ ସେ ଆସିଛନ୍ତି ।

ନୋଆଖାଲିରେ କିଛି ଦିନ ରହିବା ପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦାନା ବାନ୍ଧୁଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଅଧିକ କାଳ ନୋଆଖାଲିରେ ରହିବା ଫଳରେ ଲିଗ୍ ନେତାଙ୍କ ଅସ୍ୱସ୍ତି ମଧ ବଢୁଥାଏ । ମୁସଲମାନ ହିନ୍ଦୁକୁ ଧମକାଉଥାନ୍ତି, ଗାନ୍ଧୀ କ'ଣ ସବୁଦିନେ ନୋଆଖାଲିରେ ରହିବେ ? ସେ ଗଲା ପରେ ଦେଖିବ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଚିନ୍ତିତ ହେଉଥାନ୍ତି, ଗାନ୍ଧିଜୀ କାହିଁକି ଅଧିକ ପୋଲିସ୍ ଓ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ମଗାଉ ନାହାନ୍ତି ? ଯେଉଁମାନେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଧାଉ ନାହାନ୍ତି ? ଏହିପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ନଭେମ୍ବର ୧୯ ତାରିଖ ଦିନ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ତାଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଧରି ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଆସିଲେ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ, ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟର ସ୍ୱାଭାବିକ ସମ୍ପର୍କ ଫେରାଇ ଆଣିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ପୋଲିସ୍ ଫୋର୍ସ ଓ ସୈନ୍ୟବାହିନୀକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେବା ଭଲ ହେବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ ଦେଖି ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ଓ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀ ଦ୍ୱୟ ଥକ୍କା ହୋଇ ରହିଗଲେ । ଏହା ପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନରେ ଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସେ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଗାଁ ଛାଡି ପଳାଇଛନ୍ତି ସେମାନେ ଫେରିଲେ ସେମାନଙ୍କ ନିରାପତ୍ତା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗାଁରୁ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଓ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ଦାୟିତ୍ୱ ନିଅନ୍ତୁ । ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ କହିଉଠିଲେ, ଜଣେ କାହିଁକି ଗାଁର ସବୁ ମୁସଲମାନ ଫେରୁଥିବା ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ନିରାପତ୍ତା ଦେଖିବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ସମସ୍ତେ ଦେଖିଲେ ତ ଭଲ କଥା କିନ୍ତୁ ଜଣଙ୍କ ଉପରେ ଦାୟିତ୍ୱ ନ୍ୟସ୍ତ ରହିବ । ସେ ଜଣଙ୍କୁ ସେମାନେ ବାଛନ୍ତୁ । ଏ କଥା ଶୁଣି ଲିଗ୍ ନେତାମାନେ ଗୁମ୍ ମାରି ବସିଲେ । ସତକଥା ହେଉଛି, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନେଇ ଲିଗ୍ ନେତାଙ୍କ ମଧରେ ଫାଟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଲିଗ୍ ନେତାମାନେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜବାବ୍ ନ ଦେଇ ଫେରିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପରୀକ୍ଷାମୟ ଜୀବନର କଠିନତମ ପରୀକ୍ଷାସବୁ ତାଙ୍କୁ ନୋଆଖାଲିରେ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲା । ସତସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ପଲ୍ଲବିତ ହେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଚେର ଗଭୀରତର ସ୍ତରରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିଲା । ନଭେମ୍ବର ୧୨ ତାରିଖରେ ସେ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ ତାଙ୍କ ଦଳର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ନୋଆଖାଲିର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମରେ ରଖିବେ ଓ ନିଜେ ଏକୁଟିଆ ରହିବେ । ସାଙ୍ଗରେ କେବଳ ରହିବେ ତାଙ୍କର

ନୋଆଖାଲିର ସେକ୍ରେଟେରୀ ପ୍ରଫେସର ନିର୍ମଳ ବୋଷ । ତାଙ୍କ ଦଳର କର୍ମୀ, ବିଶେଷତଃ ନାରୀମାନେ ଏକୁଟିଆ ରହିବାରେ ବିପଦ ଅଛି । ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କ ଠାରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜବାବ୍ ନ ପାଇ ନଭେମ୍ବର ୨୦ ତାରିଖରେ ବାପୁ ତାଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲେ । ଯେଉଁମାନେ ନୋଆଖାଲିରୁ ଫେରିଯିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ସେମାନେ ଫେରିଯାଇ ଅନ୍ୟ କାମରେ ଲାଗନ୍ତୁ । ଯେଉଁମାନେ ରହିବେ ସେମାନେ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ବା ମୁସଲ୍‌ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ଘୃଣା ନ ରଖି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯାଇଥିବା ଗାଁରେ ଏକାକୀ ରହନ୍ତୁ ଓ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତୁ ।

ଅହିଂସା ପଥରେ ବାପୁ ଚାଲୁଥିଲେ, ଟଳି ନ ପଡ଼ିବା ଯାଏ ଚାଲିବେ ବୋଲି ସଂକଳ୍ପ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କ ସାଥିରେ ନୋଆଖାଲିରେ ଥିଲେ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଅତିପ୍ରିୟ, ଅତି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ । ୨୦ ତାରିଖ ଦିନ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ବାପୁଁ ଗପିଲେ - ପାତଞ୍ଜଳିଙ୍କ ଅହିଂସା ସୂତ୍ରରେ ଅଛି, ଅନାବିଳ ଅହିଂସା ନିକଟରେ ସବୁ ବୈରତା ଉଭେଇ ଯାଏ । ପୁଣି ଅଛି, ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ । ବାପୁ କହିଲେ, ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କୁ ଚିଡ଼େଇବାକୁ କହନ୍ତି, ପାତଞ୍ଜଳିଙ୍କ ସୂତ୍ରରେ ଭୁଲ ଅଛି, କିଛି ସଂଶୋଧନ ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରଥମ ଉକ୍ତିଟି ଗୋଟିଏ ଭ୍ରମ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଉକ୍ତି ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମକୁ ସଂଶୋଧନ କରାଯିବା ଉଚିତ୍ - ଅହିଂସା ଅଧର୍ମର ଚୂଡାନ୍ତ । ଆମେ ଅଧିକାଂଶ ବାପୁଙ୍କ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପଟେ ରହି ବାପୁଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଖେଞ୍ଚି ସୁଖ ପାଇବୁ ! କାରଣ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଆମର ସାକ୍ଷାତ ହୋଇନାହିଁ । ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ନୂଆ ଓ ଉଗ୍ର ସଂସ୍କରଣଙ୍କ ମେଳରେ ଆମେ ବଞ୍ଚୁଛୁ ।

ଅହିଂସା ଜୀବନର ନିୟାମକ ବା ନୁହଁ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ବାପୁ ସହଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ଅଲଗା ଅଲଗା କରିଦେଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ରହି ନୋଆଖାଲିର ନାରୀଙ୍କୁ ସାହସ ଦେଖାଇବାକୁ ସେ କିପରି କହିଥାନ୍ତେ ? ସେ ଓ ତାଙ୍କର ସାଥିମାନେ ଏକୁଟିଆ ରହିବାର ସାହସ ଦେଖାନ୍ତୁ । ତାର ପ୍ରଭାବ ଅସହାୟ ମଣୁଥିବା ନାରୀଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିବ । ବାପୁଙ୍କ ସହିତ କିଛି ସପ୍ତାହ ପରେ ମନୁ ଆସି ରହିଲେ । ପାଦଘଷା ପଥର ଖୋଜିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ସେ ଏକୁଟିଆ ପଠାଇବାର କାରଣ (ଏଘଟଣା ପରେ ଆଲୋଚିତ ହେବ) ନାରୀ ସାହସ ଦେଖାଇବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ତାଙ୍କ ଘରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଉ । ବାପୁ ଶ୍ରୀରାମପୁର ଗାଁକୁ ତାଙ୍କର ହେଡକ୍ୱାଟର କଲେ । ସେଇଠାରୁ ପାଖ ଗାଁକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଦୁଇଦିନ ପରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ କାମ ନ ସରିଲେ କୌଣସି ମୁସଲମାନ ଘରେ ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ଅତିଥି ହୋଇ ରହିବେ । ଲିଗ୍ ଅନୁମତି ଦେଲେ ଅବଶ୍ୟ । ଜଣେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ମନ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇ କହିଲେ, ସେ ଯାହା ଘରେ ଅତିଥି ହେବେ ତା ଉପରେ କୌଣସି କାମର ଚାପ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ନିଜ କାମ ସେ ହାତରେ କରିନେବେ । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି ମନ୍ତ୍ରୀ ମହାଶୟଙ୍କ ହଲକ ଶୁଖିଗଲା । ସେ ଜାଣିଥିଲେ କେତେକ ମୁସଲମାନ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ରାଗିକରି ଅଛନ୍ତି । ଯଦି କିଛି ଅଘଟଣ ଘଟିଯାଏ ! କୁଣ୍ଢେଇ କରି ହସି କହିଲେ, ବାପୁ ଯେତେବେଳେ ଚାହୁଁଛନ୍ତି .... । ବାପୁ ଯେଉଁ ଗାଆଁକୁ ଗଲେ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ମୁସଲମାନ ଘରକୁ ଏକୁଟିଆ ଯାଇ

ପଚାରନ୍ତି - ଦିନକ ପାଇଁ ଆଶ୍ରୟ ମିଳିବ । ସେ ମନାକଲେ ଆଉ ଜଣକୁ ପଚାରନ୍ତି । ଅଢ଼େଇ ହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଜଣେ ମହାତ୍ମା ଗୋଟିଏ ଘର ଆଗରେ ଚୁପ୍ କରି ଛିଡ଼ା ହେଉଥିଲେ । 'ଭିକ୍ଷାଂ ଦେହି' ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହୁ ନ ଥିଲେ । ଯଦି ଘର ଲୋକ ଜଣେ ଏ ସନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ଓ ଭିକ୍ଷା ଦେଲା ତ ଭଲ । ନଚେତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଘରକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବୁଦ୍ଧଦେବ ।

ବାପୁ ଯାହା ଘରେ ଦିନେ ବା ଓଳିଏ ରହିବେ ସେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ବା ଶତ୍ରୁ ଗୃହକର୍ତ୍ତା ବୁଝିଯିବେନି ? ଶ୍ରୀରାମପୁରରେ ନିର୍ମଳ ବୋଷଙ୍କୁ ଧରି ଏକୁଟିଆ ରହିବାକୁ ବାହାରିବା ଅବସରରେ ସେ କହିଥିଲେ - ଆଶ୍ରମରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ରହିଥିବା ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଆଜି ସେ ଦୂରେଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଜୀବନକୁ ସହଜ କରୁଥିଲେ । କିଏ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପାଣି ଗରମ କରୁଥିଲା ତ ଆଉ କିଏ ତେଲ ମାଲିସ୍ କରୁଥିଲା । କିଏ ବା ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲା । ବାପୁ କିଛି ପଲାଉ, କ୍ଷୀରି ଖାଉ ନଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ରାନ୍ଧିବା ଗୋଟାଏ ସମସ୍ୟା ଥିଲା । ସେ ସଉକରେ ତେଲ ମାଲିସ୍ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ଉଚ୍ଚ ରକ୍ତଚାପ କମାଇବା ପାଇଁ ମାଲିସ୍ ହେଉଥିଲେ । ସେଥିରେ ତ ତାଙ୍କ ରକ୍ତଚାପ ଠିକ୍ ରହୁଥିଲା, ରକ୍ତଚାପ ସହିତ ତେଲ ମାଲିସ୍‌ର କି ସମ୍ପର୍କ ସେ ବିଷୟରେ ଆମେ କାହିଁକି ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇବା ! ବାପୁ ସତସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ନିଜ ପାଇଁ ରାନ୍ଧିଲେ, ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ ହେଉ ପଛେ ତେଲ ମାଲିସ୍ ହେଲେ । ଏତେ କଷ୍ଟ ସେ କରୁଥିଲେ ଏଇ ଆଶାରେ ଯେ ନୋଆଖାଲିରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକାଠି ଶାନ୍ତିରେ ରହିବେ । ବଙ୍ଗଳା ବାହାରର ବହୁ ବନ୍ଧୁ ନୋଆଖାଲି ଆସି ବାପୁଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ଥିଲେ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମନା କଲେ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଆଶାର କିରଣ ନ ଦେଖିବା ଯାଏ ସେ କାହାକୁ ଆସିବାର ଅନୁମତି ଦେବେନାହିଁ । ନୋଆଖାଲିରେ ଯଦି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାବସ୍ଥାନ ସମ୍ଭବ ନ ହୁଏ ତେବେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱପ୍ନ ଏକ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ହେବ । ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଭାରତବର୍ଷକୁ ବର୍ବରତା ଆଡକୁ ଟାଣିନେବ ।

ନୋଆଖାଲିରେ ବାପୁ ଅକ୍ଲାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଖାଉଥିଲେ ଗୋଟିଏ ଓଳି । ନଭେମ୍ବର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କଲେ, ବିହାରର ଅବସ୍ଥା ଶାନ୍ତି ହେଲାଣି । ପରଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦୁଇ ଓଳି ଖାଇଲେ । ଏହାପରେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରୁ ଅଳ୍ପକେ ବଞ୍ଚିଗଲି ।"

ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ଆଉ ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପାଖକୁ ବାପୁ ଲେଖିଲେ, "ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ମୋ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ଜଟିଳ ଓ କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର । କାର୍ଡିନାଲ ନିଉମ୍ୟାନ (ଇଂରେଜ କବି)ଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱର ମିଳେଇ ମୁଁ ଗାଉଛି, ରାତି ଅନ୍ଧକାର ଓ ମୋ ଘର ବହୁ ଦୂରରେ । ମତେ ତୁମେ ବାଟ ଦେଖାଅ । ଏକମାତ୍ର ସାନ୍ତ୍ୱନା ଯେ ମୋର ବୁଦ୍ଧିଭ୍ରମ ହୋଇନାହିଁ ବା ମତେ ନୈରାଶ୍ୟ ଘୋଟିନାହିଁ । ଏଠାରେ ମୁଁ କର ବା ମର ପରୀକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଶାନ୍ତିରେ ବସବାସ କରିବା ଏଠି 'କର'ର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ । ଏହା ସମ୍ଭବ ନ ହେଲେ ଏପରି ଉଦ୍ୟମ କରି ମୁଁ ମରିବି ।"

ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ଟିଣଘର ଶ୍ରୀରାମପୁରରେ ବାପୁଙ୍କର ନିବାସ ହେଲା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ସବୁଜ ଧାନକ୍ଷେତ । ଆଖପାଖରେ ଡେଙ୍ଗା ଡେଙ୍ଗା ତାଳଗଛ ଓ ନଡ଼ିଆ ଗଛ । ପାଖରେ ବଜାର ନାହିଁ । ଗାଁଟି ବଡ଼ । ତିନିଶହ ଅଶୀ ମୁସଲମାନ ପରିବାର ଓ ଦୁଇଶହ ହିନ୍ଦୁ ପରିବାରଙ୍କ ଘର ଏଇ ଗାଆଁରେ । ଦୁଇଶହ ହିନ୍ଦୁ ପରିବାରରୁ ଗାନ୍ଧୀ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ମାତ୍ର ତିନୋଟି ପରିବାର ଥିଲେ । କେତେକ ପୋଡା ହୋଇଥିଲେ ଓ ଅନେକ ଘର ଛାଡ଼ି ଭୟରେ ପଳାଇଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ନୂଆ ଘରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ବାପୁ ନିଜ ହାତରେ ଗୋଟିଁଏ କୋଠରୀରେ ଖଟ ଉପରେ ବିଛଣା ପକାଇ ଦେଲେ । ରାତିରେ ସେଠି ଶୋଇବେ ଓ ଦିନରେ ବିଛଣା ଗୁଡେଇ ରଖି ଅଫିସ କରିବେ, ଲୋକଙ୍କୁ ଭେଟିବେ । ଗାନ୍ଧୀ ଯୁଆଡେ ଯାଆନ୍ତି ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ କିଟ୍ ବ୍ୟାଗ ଥାଏ । ଏହି କିଟ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ କମୋଡ, ଚରଖା, କାଗଜ, କଲମ, ପେନ୍‌ସିଲ, ଛୋଟ ଟାଇପ୍ ରାଇଟର, ଅଳ୍ପ ନିତ୍ୟ ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ଜିନିଷ ଓ କିଛି ବହିଥାଏ । ବା'ଙ୍କ ପରେ ମନୁ ବାପୁଙ୍କ କିଟ୍ ସଜାଡନ୍ତି । ଯିଏ ସଜାଡୁ ବାପୁ ସବୁ ଟିକିନିଖି ଦେଖନ୍ତି । ନୋଆଖାଲି ଆସିବା ବେଳେ ବାପୁ କିଟ୍‌ରେ ଏକୋଇଶ ଖଣ୍ଡ ବହି ରଖିଥିଲେ । ଏ ଏକୋଇଶ ଖଣ୍ଡ ଭିତରେ ଥାଏ, ମହମ୍ମଦଙ୍କ ବାଣୀ, ଇସ୍‌ଲାମ୍ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ, ବାଇବେଲ, ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ଚିନ୍ତା ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା ବହି, ଯିଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ବାଣୀ, ଇହୁଦୀଙ୍କ ଚିନ୍ତା, ଧମ୍ମପଦ, ରାମଙ୍କର ସହସ୍ରନାମ, ଉତ୍ତର ଗୀତା, ଶିଖି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ, ଶ୍ରୀ ରାମଚରିତ ମାନସ, ନେହରୁଙ୍କର ଭାରତ ଆବିଷ୍କାର, ଆଶ୍ରମ ଭଜନାବଳୀ, ଗୀତାଞ୍ଜଳି, ପ୍ରାଥମିକ ବଙ୍ଗଳା ଶିକ୍ଷା, ବଙ୍ଗାଳୀ ଶିକ୍ଷକ, ଆଶ୍ରମ ଭଜନାବଳୀ, ହିନ୍ଦୀ ବଙ୍ଗଳା ଶିକ୍ଷା, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ପାଠ, ରଚନାତ୍ମକ ଯୋଜନା ଓ ଗୀତା । ବହିଗୁଡିକୁ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ କୋଠରୀ ଥାକରେ ସଜେଇ ରଖିଲେ ।

ବାପୁ ଶ୍ରୀରାମପୁରରେ ରହୁଛନ୍ତି ଖବର ପାଇ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ; ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆସିଲେ । ସେ ନୋଆଖାଲି ରହଣି କାଳରେ ପ୍ରତିଦ୍ଦିନ ଡାଏରୀ ଲେଖନ୍ତି । ପ୍ରତିଦ୍ଦିନ ଅବଶ୍ୟ ସୂତା କାଟନ୍ତି । ଶ୍ରୀରାମପୁର ଦୁଇଦିନ ରହିଛନ୍ତି ଅନାଥ ପିଲା ବାପୁଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଆସିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ବାପା, ଦାଦା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମାରି ଦିଆ ଯାଇଥାଏ । ଏପରି ଅଗଣିତ ଟ୍ରାଜେଡ଼ି ଘଟିଛି । ସେ ସବୁର ଉଲ୍ଲେଖ ଆଉ କରିବୁ ନାହିଁ ।

ନୋଆଖାଲି ଜିଲ୍ଲାର ଅଧିକାଂଶ ଡାକ୍ତର ଥିଲେ ହିନ୍ଦୁ । ଗଣ୍ଡଗୋଳ ବେଳେ ସେମାନେ ଭୟରେ ହସ୍ପିଟାଲ୍ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଥାଆନ୍ତି । ଛୋଟ ଛୋଟ ବେମାରୀ ପାଇଁ ବାପୁ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା ବତାଉଥାନ୍ତି । ରାମନାମ ଜପ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାର ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗ । ମାତ୍ର ବାପୁ ମୁସଲମାନ ରୋଗୀଙ୍କ ପାଇଁ ନାମ ଜପ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁ ନଥିଲେ । ଅନେକ ରୋଗୀ ଭଲ ହେଉଥିଲେ ଓ ଏହାକୁ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ମହିମା ବୋଲି ବିଚାରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମପୁର ଠାରୁ ଛଅମାଇଲ ଦୂରରେ ଡକ୍ଟର ସୁଶୀଳା ନାୟାର ଏକ ଚିକିତ୍ସାଳୟ ଖୋଲିଥାନ୍ତି । ନାତୁଣୀ ବୋହୂ ଆଭା ବାପୁଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ଷୋହଳ ମାଇଲ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ଗାଆଁରେ ରଖାଇଲେ । ସେହିପରି ଠକ୍କର

ବାପା, ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗାଁ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରଖିଥାନ୍ତି ।

ବାପୁ ନୋଆଖାଲିରେ ରହିବାର ମାସକ ପରେ ସାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ନୋଆଖାଲିର ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା ଓ ଅନୁକମ୍ପା ଜାତ ହେଲା । ପଞ୍ଜାବର ଅହମଦିଆ ଗୋଷ୍ଠୀ ଚାନ୍ଦାକରି ଲୋକଙ୍କ ସେବାରେ ନିୟୋଜିତ କରିବା ପାଇଁ ପାଞ୍ଚହଜାର ଟଙ୍କା ପଠାଇଲେ । ଆସାମରୁ ଏଗାର ଜଣ ମୁସଲମାନ ଓ ଜଣେ ୟୁରୋପୀୟ ନୋଆଖାଲିର ନିର୍ଯାତିତା ନାରୀଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଇଶହ ହଳ ଶଙ୍ଖା, ଏକ ପାଉଣ୍ଡ ସିନ୍ଦୂର ଓ ଛଅଶହ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ପଠାଇ ଥାଆନ୍ତି । ଦାନ ପାଇଁ ଲୋକମାନେ ଲୋଭେଇବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଭୟ କରୁଥିଲେ । ସେ କହୁଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ ଘରଦ୍ୱାର, ପରିବାର ଲୋକ ଓ ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ହରାଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ସରକାର ସାହାଯ୍ୟ ଦେବା ଉଚିତ୍ । ମାତ୍ର ବସି ବସି ସୁସ୍ଥ ପୁରୁଷ

ନୋଆଖାଲି ଟୋପି ପିନ୍ଧି ସୂତା କାଟୁଛନ୍ତି

ନାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ଖଟିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ନୋଆଖାଲିରେ ତିରିଶଟି ରିଲିଫ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ଛଅଟି ଚିକିତ୍ସା କେନ୍ଦ୍ର କାମ କରୁଥାଏ । ବାପୁଙ୍କର କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ସହଯୋଗୀ କୋଡ଼ିଏଟି କେନ୍ଦ୍ର ଖୋଲି ଲୋକଙ୍କର ସେବା କରୁଥାନ୍ତି । ବହୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ସଂଘ ନୋଆଖାଲି ଆସିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ହେଉଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମନା କଲେ । ଜଣେ ଆଇ.ଏନ୍.ଏ. ନେତା ସର୍ଦ୍ଦାର ନିରଞ୍ଜନ ସିଂହ ଗିଲ୍ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଗୋଟିଏ ଆଇ.ଏନ୍.ଏ. ଦଳକୁ ନୋଆଖାଲି ନେବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ୍ ବାପୁଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତେ ବାପୁ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ଆଇ.ଏନ୍.ଏ.ର ବୈଶିଷ୍ଟ ହେଉଛି ସୁଭାଷଙ୍କ ଠାରୁ ତାଲିମ୍ ପାଇ ସେମାନେ ଜାତି, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ ସବୁ ଭୁଲିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଦେଶପ୍ରେମ ଓ ସାହସର ତୁଳନା ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ବନ୍ଧନ ସୂତ୍ର ଥିଲା ‘ଜୟହିନ୍ଦ୍’ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ କିପରି ଦି ଭାଇ ପରି ମିଳିମିଶି କାମ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ନୋଆଖାଲି ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ବାପୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆସିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ । ଆଇ.ଏନ୍.ଏ. ସୈନିକଙ୍କୁ ନେତାଜୀଙ୍କର ଶେଷ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଥିଲା - ଭାରତ ଫେରିବା ପରେ ତମେମାନେ ଅହିଂସାରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେବ ଓ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ କାମ କରିବ । ଆହା !

ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଆଇ.ଏନ୍.ଏ. ସୈନ୍ୟ ଆସନ୍ତୁ । ହଜାରେ ଜଣ ଆଇ.ଏନ୍.ଏ. ସୈନିକ ନୋଆଖାଲି ଆସିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ବାପୁ କହିଲେ, ଶହେ ଆସନ୍ତୁ । ସବୁଆଡୁ ଭାବିଚିନ୍ତି ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ଏମାନଙ୍କୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଶ୍ରୀରାମପୁର ଗାଆଁରେ କର୍ଣ୍ଣେଲ ଜୀବନ ସିଂହଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଅଳ୍ପ କେଇଜଣ ଆଇ.ଏନ୍.ଏ. ସୈନ୍ୟ ରହିଲେ । ବିହାରରୁ ଘନ ଘନ ଡାକରା ଆସିବା ଫଳରେ ଗାନ୍ଧୀ ୧୯୪୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ନୋଆଖାଲି ଛାଡ଼ିଲେ । ମାତ୍ର ଜୀବନ ସିଂହଙ୍କ କାମରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ରହିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଗଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ନୋଆଖାଲି ଛାଡ଼ିବା ପରେ ସତୀଶ ଦାସଗୁପ୍ତ ଓ ଆଉ କେଇଜଣ କର୍ମୀ ନୋଆଖାଲି ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥାଆନ୍ତି । ଦିନେ ସତୀଶ ବାବୁ ପ୍ରାତଃ ଭ୍ରମଣରେ ବାହାରିଥାନ୍ତି । ଜଣେ ଗରିବ ବୁଢ଼ା ମୁସଲମାନ ଆସି ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ - ଗାନ୍ଧୀ ବାବା କେବେ ଆସିବେ ? ‘‘ଆଚ୍ଛା ଆଚ୍ଛା, ହଁ’’ ସତୀଶ ବାବୁଙ୍କ ପାଟି ଖନେଇଲା,‘‘ଏଇ କିଛିଦିନ ପରେ ଆସିବେ ।’’ ବୁଢ଼ା କିନ୍ତୁ ଜିଗର କରି ପଚାରୁଥାଆନ୍ତି କେବେ ଆସିବେ କହନ୍ତୁ । ଶେଷରେ ସବୁ ବୁଝିଲାପରି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି କହିଲେ,‘‘ସେ ଏଠି ଥିବାବେଳେ ଆମ ଭଲମନ୍ଦ ବୁଝୁଥିଲେ । ଆମ ଦୁଃଖ ବୁଝିବାକୁ ଆଉ କିଏ ଅଛି ?’’ ଆମର ଦରକାର ଗୋଟିଏ ଜିଲ୍ଲାରେ ଜଣେ ଗାନ୍ଧୀ ! ବିଧାତା କିନ୍ତୁ ଏଡ଼େ କଞ୍ଜୁସ୍ ଯେ ହଜାରେ ଦି’ ହଜାର ବର୍ଷ ବ୍ୟବଧାନରେ ଜଣେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପୃଥିବୀକୁ ପଠାନ୍ତି !

ନଭେମ୍ବର ୧୯ ତାରିଖରେ ରାଜାଜୀ ଧୈର୍ଯ୍ୟହୀନ ଭାବେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଲେ - ବାପୁ କେବେ ଫେରୁଛନ୍ତି ? କେତେଦିନ ଆଉ ସେଠି ପଡ଼ିଥିବେ ? ଗଲେ ଭଲ ହେଲା, ଭଲ କାମ କିଛି କଲେ । ଏଥର ଫେରନ୍ତୁ । ଖବରକାଗଜରେ ଯାହା

ବାହାରୁଥାଏ ତାକୁ ପଢ଼ି ଓ ନୋଆଖାଲିର ଅବସ୍ଥା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ଦୁଇ ସପ୍ତାହ ପରେ ରାଜାଜୀ ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ସିଧା ଲେଖିଲେ - ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କ ଜରିଆରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଯାହା ଜଣାଇଥିଲି ସେ ସବୁ ଭୁଲ । ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ, ବୋଧହୁଏ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ସକାରାତ୍ମକ ଅହିଂସାର ପରୀକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି ।... ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୂଲ୍ୟବାନ....ଆପଣଙ୍କର ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତା ନୂଆ ଚିନ୍ତାଧାରା ଖୋଲିଦେବ ।

ଡିସେମ୍ବର ମାସରୁ ଅନେକ ସାମ୍ବାଦିକ ନୋଆଖାଲି ଆସିଲେ । ସେମାନେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିଲେ ଯେ ବାପୁଙ୍କ ନୋଆଖାଲି ରହଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ବଡ଼ଦିନ ଉପଲକ୍ଷେ ଗୋଟିଏ ନାରୀସଂଘ ଏକ ସୈନିକ କିଟ୍‌ରେ ବାପୁଙ୍କୁ କିଛି ଉପହାର ଦେଇଥିଲା । କିଟ୍ ଭିତରେ ମୋଜା, ତାଆସ, ନୋଟ୍ ଖାତା, ତଉଲିଆ, ସାବୁନ୍, ସିଗାରେଟ୍ ପ୍ରଭୃତି ଜିନିଷ ଥାଏ । ବାପୁ କହିଲେ, ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଦି ଦିନ ପରେ ଆସିବେ । ସିଗାରେଟ୍ ପ୍ୟାକେଟ୍‌ଟି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ରଖ ! ବାକି ସବୁ ଜିନିଷ ବିଭିନ୍ନ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । ପରଦିନ ଗୋଟିଏ ସୁଦୃଶ୍ୟ ବାଇବେଲ୍ ଡାକରେ ଆସିଲା । ତାକୁ ଦେଖି ବାପୁଙ୍କ ମୁହଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶିଲା । ଅତି ଆଦରରେ ସେ ବାଇବେଲ୍‌କୁ ସାଉଁଲିଲେ ଓ କିଛି ପୃଷ୍ଠା ଓଲଟାଇଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଅଧିକାଂଶ ମୁସଲମାନ ବାଳକ ନିରକ୍ଷର । କିନ୍ତୁ କୋରାନ୍ ଘୋଷିଛନ୍ତି । କିଛି ଅର୍ଥ ବୁଝି ନାହାନ୍ତି । ଯଦି କିଏ ବଦେଇଲା ବିଧର୍ମୀଙ୍କୁ ହାଣିବାକୁ ମହମ୍ମଦ କହିଛନ୍ତି ସେମାନେ ମାତିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାଳକମାନଙ୍କୁ କୋରାନ୍‌ର ଅର୍ଥ ବୁଝାଇଲେ । ମୁସଲମାନ ଧର୍ମଗୁରୁମାନେ ଏହା ପସନ୍ଦ କଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ବହୁତ ଲୋକ ହୁଅନ୍ତି । ସେଠାରେ ସେ କୋରାନ୍,ବାଇବେଲ୍ ଓ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରୁ ବଛା ଅଂଶସବୁ ପଢ଼ିବାକୁ କହନ୍ତି ଓ ତା'ର ଅର୍ଥ ବୁଝାନ୍ତି । ଥରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କ ପିତା ଅବଦୁଲା ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ଆସି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଯୋଗଦେଲେ । ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଫେଟ୍ ମହମ୍ମଦଙ୍କର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଉକ୍ତିଟି ପଢ଼ିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ।“ ମତଲବ ଅନୁସାରେ କର୍ମର ବିଚାର ହେବ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜେ ଯାହା ଚାହୁଁଛି ତା' ଭାଇମାନେ ସେଇୟା ଚାହାନ୍ତୁ ବୋଲି ଯଦି ଇଚ୍ଛା ନକରେ ସେ ପ୍ରକୃତ ବିଶ୍ୱାସୀ ନୁହେଁ । ” ଗାନ୍ଧିଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ, ପ୍ରଫେଟ୍‌ଙ୍କର ଏଇ ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତି ମାନିଲେ ଆମ ଭିତରେ ମତଭେଦ ଓ ଧର୍ମଭେଦ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେମାନେ ଉତ୍ତମ ପ୍ରତିବେଶୀ ଭାବେ ବଞ୍ଚିବା ।

ନୋଆଖାଲିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ 'କର ଅବା ମର' ବାଣୀ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହେବାକୁ ତାଙ୍କର ସହଯୋଗୀଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ଦିନଟିଏ ଅସୁସ୍ଥ ରହିବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଏକ ଖୁଣ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଶରୀର ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ଖରାବର୍ଷାରେ ଛିଡ଼ା ହେବାପାଇଁ ସକ୍ଷମ ରହିବା ଉଚିତ୍ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆମେରିକା ଉପନିବେଶର ସାମରିକ ନେତା କହୁଥିଲେ, ରୋଗୀଙ୍କୁ ଜେଲ୍‌ରେ ଓ ଅପରାଧୀଙ୍କୁ ହସିଟାଲ୍‌ରେ ଭର୍ତ୍ତି କର । ବାପୁ ତାଙ୍କ ମତକୁ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ସମର୍ଥନ କରିଥାନ୍ତେ । ଯେତେବେଳେ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ବନ୍ଦୀ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଗାନ୍ଧୀ ମେଲେରିଆ ଓ ଆମାଶୟରେ ପଡ଼ି ଖୁବ୍ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲେ ସେ

ସହବନ୍ଦୀଙ୍କ ଆଗରେ ଘୋଷଣା କଲେ, ଏଣିକି ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ୱ ନେବାକୁ ସେ ଅଯୋଗ୍ୟ । ତାଙ୍କ ଅଯୋଗ୍ୟତାର କାରଣ ସେ ବେମାରୀ ପଡ଼ିବା । ସହଯୋଗୀମାନେ ତାଙ୍କୁ କିଛି ନ ପଚାରି ନିଜ ବିବେକ ଅନୁସାରେ କାମ କରନ୍ତୁ । ନୋଆଖାଲି ସହଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମକୁ ପଠାଇବା ପୂର୍ବରୁ ବାପୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିଦେଇଥିଲେ, ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ ଜଣେ ସୈନିକ ପାଦର ଯତ୍ନ ନ ନେବା

ନୋଆଖାଲିରେ ବାଉଁଶ ପୋଲ ପାରି ହେଉଛନ୍ତି

ଫଳରେ ଯଦି ତା ପାଦରେ ମାଛଆଖିଆ ବାହାରେ ତେବେ ସେ ସୈନ୍ୟବାହିନୀରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହୁଏ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏ ନିୟମ ଅଧିକ କଡ଼ାକଡ଼ି ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ବାପୁ କେତେ କଠୋର ଥିଲେ, ତା'ର ନମୁନା ଦେବାକୁ ଏ ଉପକ୍ରମଣିକା । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ମେଲେରିଆରେ ପଡ଼ିଲେ । ଜରରେ ବିଳିବିଳେଇଲେ । ଏହା ଦେଖି ସତୀଶ ଦାଶଗୁପ୍ତଙ୍କ ଦକ୍ଷ ସହଯୋଗୀ ଚାରୁ ଚୌଧୁରୀ ଡକ୍ଟର ସୁଶୀଳା ନାୟାରଙ୍କୁ ଖବର ପଠାଇଲେ । ସୁଶୀଳା ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କ ଭଉଣୀ । ସୁଶୀଳାଙ୍କୁ ଡକାଯିବା ବିଷୟରେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ କିଛି ଜାଣି ନଥାନ୍ତି । ଚାରୁ ବାପୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କ ବେମାରୀ କଥା ଜଣାଇଥାନ୍ତି । ବାପୁ ଭାବିଲେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଚାରୁଙ୍କୁ କହି ଭଉଣୀଙ୍କୁ ଡକାଉଛନ୍ତି (ଯଦି ଏହା ସତ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେ ଏପରି କି ଅପରାଧ କଲେ !) ପରଦିନ ଗୋଟିଏ କଡ଼ା ଚିଠି ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ବାପୁଙ୍କ ଠାରୁ ପାଇଲେ । ଚିଠିଟି ପଢ଼ି ଆମେ କଡ଼ା ବୋଲି କହୁଛୁ, କିନ୍ତୁ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ନ କରି ଚିଠିଟି ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ଚିଠିରେ ଲେଖାଥାଏ - ଜଣେ ଯଦି ବେମାର ପଡ଼େ ତେବେ ତାକୁ ନିଜେ ଭଲହୋଇ ଉଠିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଘରୋଇ ଚେରମୂଳି ବ୍ୟବହାର କରି ସେ ଭଲ ହେବ ବା ସେଇଠି ମରିବ । ସୁଶୀଳାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାର ସୁଯୋଗ ଆମ ଦଳ ଲୋକ ନେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ... ବଙ୍ଗଳାର ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ ରହିବା ପାଇଁ ବିଶେଷ ଯୋଗ୍ୟତାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ତମକୁ ଓ ମୋତେ ତାହା ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଭଲ ହେବାପରେ ମୋ ପାଖକୁ ଆସ । ମୁଁ ତମକୁ 'କର ବା ମର'ର ଅଧିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଶୁଣାଇବି । ଭଲହୋଇ ଚାଲିବାକୁ ବଳ ପାଇବା ପରେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ !

ବାପୁ ପ୍ରାତଃ ଭ୍ରମଣ କରୁଥାନ୍ତି । ଜଣେ ଯେତେ କମ୍ ବାଟ ଚାଲୁ ବାଉଁଶ ପୋଲ ପାରି ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନୋଆଖାଲିର ନାଳସବୁ ଉପରେ ଚାରିଆଠ ଖଣ୍ଡ ବାଉଁଶ ବାନ୍ଧି ପୋଲ ତିଆରି ହୋଇଥାଏ । ବାପୁ ନୋଆଖାଲିରେ ପହଞ୍ଚି ଏ ପୋଲଙ୍କର ନିର୍ମାଣ କୌଶଳକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ତାଙ୍କ ଜିଦ୍ କାହା ସାହାଯ୍ୟ ନ ନେଇ ସେ ପୋଲ ପାରିହେବେ । ନିର୍ମଳ ବୋଷ ପଛରେ ଥାଆନ୍ତି ପାଦ ଖସିଗଲେ ଧରନ୍ତି । ଖବରକାଗଜରେ ବାହାରିଲା ବାପୁ ଦିନକୁ ଚାରିଥର ପୋଲ ପାରିହେବା ଅଭ୍ୟାସ କରୁଛନ୍ତି । ଛଅଦିନ ଅଭ୍ୟାସ କଲାପରେ ସେ ଏକୁଟିଆ ପୋଲ ପାରି ହେବାରେ ସମର୍ଥ ହେଲେ । ମନେ ରଖନ୍ତୁ ବାପୁଙ୍କୁ ସତସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସାତଜଣ କର୍ମୀ ନୋଆଖାଲିର ସାତୋଟି ଗ୍ରାମ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥାଆନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ଆଶ୍ରମବାସିନୀ ମୁସଲମାନ ଝିଅ ଓ ବାପୁଙ୍କ ପାଳିତା କନ୍ୟା ସଲମ୍, ବମ୍ବେର ଜଣେ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ସୁଶୀଳ ପାଇ, ବାପୁଙ୍କର ନାତି କାହ୍ନୁ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଭା ଗାନ୍ଧୀ । ଆଶ୍ରମ ଅଫିସର ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ପ୍ରଭୁଦାସ, ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଓ ତାଙ୍କ ଭଉଣୀ ଡକ୍ଟର ସୁଶୀଳା ନାୟାର୍ । ଏମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ମନପ୍ରାଣ ଦେଇ କାମ କରୁଥିଲେ ଓ ନୋଆଖାଲି ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଗୂଢ଼ ଅଭିଜ୍ଞତା ଦେଇଥିଲା ।

ନୋଆଖାଲି ଅପେକ୍ଷା ବିହାରରେ ବାପୁଙ୍କର ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି ବୋଲି

ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଡିସେମ୍ବର ଦୁଇ ତାରିଖରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଲେ । ବିହାରରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅମାନୁଷିକ ଅତ୍ୟାଚାର ହେଉଛି । ବାପୁଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ସେଠାରେ ଅଧିକ । ଯଦି ଏହା ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କ ଆନ୍ତରିକ ନିବେଦନ ହୋଇଥାଆନ୍ତା ତେବେ ହୁଏତ୍ ବାପୁ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ବାପୁ କିପରି ଶୀଘ୍ର ନୋଆଖାଲି ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ସେଇ ମତଲବ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କର ଥାଏ । ବାପୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନୋଆଖାଲି ବା ବିହାର ସମ୍ପର୍କରେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଭିଜ୍ଞତା ନାହିଁ । ସେ ଯେବେ ଅନୁଭବ କରିବେ ଯେ ବିହାର ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକ କରୁଛି, ସେବେ ସେ ଚାଲିଯିବେ । ବିହାର ଓ ବଙ୍ଗଳା ସରକାର ନିରପେକ୍ଷ ତଦନ୍ତ କମିଟି ଗଠନ କରି ଗଣ୍ଡଗୋଳର କାରଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରବାକୁ ସେ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ତାଙ୍କର ଏ ଉପଦେଶ ମୁସ୍ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ବା କଂଗ୍ରେସ କେହି ଶୁଣି ନଥିଲେ ।

ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ତାଙ୍କର ଚକ୍ରାନ୍ତ ଚାଲୁ ରଖିଲେ । ବାପୁ ଡିସେମ୍ବର ୨୪ ତାରିଖରେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । ଚିଠିରେ ସେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କୁ ମନେପକାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି - ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଥିବାବେଳେ ଦୁହିଁଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ୍ ହୋଇଥିଲା । ସଭାରେ ଆଗଧାଡ଼ିରେ ବସି ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ସୂତା କାଟୁଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । ବାପୁ ଟିକିଏ ଦୂରତ୍ୱ ରଖି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାରୁ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି କହିଲେ ସେ ତ ତାଙ୍କର ପୁଅପରି । ବାପୁ ଲେଖିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ପୁଅ ଆଜି ବଙ୍ଗଳାର ମୁଖମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ପୁଣି ବୁଝାଇଥିଲେ,ବିହାର ଅପେକ୍ଷା ବଙ୍ଗଳାର ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅଧିକ ଦାୟିତ୍ୱ ଅଛି । ଏ ସବୁ ଆନ୍ତରିକ ଭାବ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କ ଭିତରେ ପଶିଲା ନାହିଁ । ତା' ବେଳା ଆସି ନ ଥିଲା । ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ତାଙ୍କର ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟାରୀ ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କ ଜରିଆରେ ଏକ କୁତ୍ସିତ ପ୍ରେସ୍ ଷ୍ଟେଟମେଣ୍ଟ ଦିଆଇଲେ । ଏଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥାଏ ଯେ, ପୃଥିବୀ ଆଗରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ମାତ୍ରାଧିକ ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇଛି ବୋଲି ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନୋଆଖାଲିରେ ଅଟକିଛନ୍ତି । ବିହାର ଯାଉ ନାହାନ୍ତି ।

ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ୍ ଡିସେମ୍ବର ୧୬ ତାରିଖରେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଉଦ୍‌ବେଗ ପ୍ରକାଶ କରି ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଅନୁମାନ କରୁଥିଲେ ଯେ ବାପୁ ନୋଆଖାଲିରେ ବିଷମ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଅଛନ୍ତି । ବିହାର ବିଷୟରେ ଲେଖିଥିଲେ - ଦଙ୍ଗା ବ୍ୟାପିବାର ସପ୍ତାହକ ପରେ ତାହା ନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ଆସିଗଲା । ବିହାରରେ ସବୁ ରିଲିଫ କାମ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଉଛି । ଆଲିଗଡ଼, ପଞ୍ଜାବ ଓ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରୁ ବହୁ ମୁସଲମାନ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଭାବେ ବିହାର ଆସିଛନ୍ତି । ଲିଗ୍‌ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନ ପାଇଲେ ମୁସଲମାନମାନେ ନୋଆଖାଲିରେ ସହଯୋଗ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସର୍ଦ୍ଦାର ଜାଣିଥାନ୍ତି । ସେଇକଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରି କହିଥିଲେ ଉଭୟ ପ୍ରଦେଶ ପାଇଁ ସମାନ ନୀତି ଲାଗୁ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ, ଯଦି ବିହାରରେ ସବୁ ରିଲିଫ ମୁସଲମାନ ବାଣ୍ଟିଲେ, ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ କାମ ମୁସଲମାନ କଲେ, ବଙ୍ଗଳାରେ ଏକାମ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ହାତରେ ଅର୍ପଣ କରାଯିବା ଉଚିତ୍ ।

ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ, କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ କୃପାଳିନୀ ଓ ଆଉ କେତେକ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଡିସେମ୍ବର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ନୋଆଖାଳିରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ମନୁବେନ୍ ବାପୁଙ୍କ ପାଖରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ବାପୁ ତ କାହାକୁ ପାଖରେ ରଖୁନଥିଲେ, ମନୁବେନ୍ କିପରି ରହିଲେ ସେ ବିଷୟ ପରେ । ଜବାହରଲାଲ୍ ଆସିବେ ବୋଲି ବାପୁ ନିଜ କମୋଡ୍, ହାତ ବେସିନ୍ ପ୍ରଭୃତି ଜିନିଷ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ କୋଠରୀକୁ ମନୁଙ୍କ ହାତରେ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଏକଥା ଜାଣିବା ପରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ମନୁଙ୍କୁ ଡକେଇ ଆଗ କମ୍ପିଗଲେଁ । ମନୁ ଡରିଯାଇ କହିଲେ, ‘‘ବାପୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ,ମୁଁ କ’ଣ କରିଥାନ୍ତି ?’’ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଗମ୍ଭୀର ଭାବେ କହିଲେ,‘‘ତମେ ଏ ଆଦେଶ ଅମାନ୍ୟ କରିଥାନ୍ତ । ଏପରି ଆଦେଶ ଅମାନ୍ୟ କରାଯାଏ, ବାପୁ ତମକୁ ହାଣିଦେଲେ ମଧ !’’ ବାପୁ କୁଆଁଡ଼େ କାହାକୁ ହାଣିବେ ! ମନୁଙ୍କୁ ବାପୁ ଯେପରି ନିଷ୍ଠୁର କଥା କହିଛନ୍ତି, ମନୁଙ୍କୁ ଲାଗେ ତାଙ୍କୁ କିଏ ହାଣି ଦେଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ପରେ ଆସିବ । ଝିଅଟି ଡରିଗଲାଣି ଦେଖି ଜହର ହସିଦେଇ କହିଲେ,‘‘ଭୟ କରନି, ସେ ତମକୁ ହାଣିବେନି !’’ ଅର୍ଥାତ୍ ଜିନିଷ ସବୁ ଫେରାଇ ନିଅ, ବାପୁ ତମକୁ କିଛି କହିବେ ନାହିଁ ।

ସକାଳୁ ସବୁ ଶୁଣି ବାପୁ କହିଲେ,‘‘ଜହର ଏମିତିକା, ହଉ’ । ବାପୁଙ୍କ ବ୍ୟବହୃତ ଜିନିଷ ସବୁ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ରଖାଗଲା । ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଆସିବା ଅତିଥିଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ପାଖ ଗାଁମାନଙ୍କରୁ ବହୁ ଲୋକ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ମଣ୍ଡପରେ ଭିଡ଼ କଲେ । ଜହର ଟିକିଏ ଥଟ୍ଟା କରି କହିଲେ,‘‘ଏଇ ତେବେ ଆପଣଙ୍କର ନିଃସଙ୍ଗ ଯାତ୍ରା !’’ ‘‘ତମେ ଭୁଲିଯାଉଛ, ମୁଁ ମଧ ଜଣେ ମହାତ୍ମା’’ କହି ବାପୁ ପ୍ରାଣଖୋଲା ହସିଲେ ।

ଲର୍ଡ଼ ୱାଭେଲ କିପରି ଛୋଟ ଛୋଟ କଥାରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରୁଛନ୍ତି ଓ ସର୍ବଦା ଲିଗ୍‌କୁ ସୁହାଇଲା ଭଳି କାମ କରୁଛନ୍ତି ସେ କଥା ପଣ୍ଡିତଜୀ କହିଲେ । ବାପୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଛାଡ଼ିବା ପରଠାରୁ କଗ୍ରେସ୍ ଓ ଲିଗ୍ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ବଢ଼ି ଚାଲିଥିବା ବିଷୟ ମଧ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ଡିସେମ୍ବର ୩୦ ତାରିଖରେ ନେହରୁ ଓ ତାଙ୍କ ଦଳ ନୋଆଖାଲି ଛାଡ଼ିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ପ୍ରେସ୍‌ବାଲା ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କୁ ଘେରିଯାଇ ବାପୁଙ୍କ ଭଲମନ୍ଦ ପଚାରିବାରୁ ସେ କହିଲେ,‘‘ ଏଇ ସତସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସର ଯୁବକଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ ସର୍ବଦା ଆନନ୍ଦ ଓ ପ୍ରେରଣା ମିଳିଥାଏ । ଆମ ବୟସ ଟିକିଏ କମିଗଲା ପରି ଲାଗେ ଓ ବୋଝ ବି କିଛି ପରିମାଣରେ ହାଲୁକା ହୋଇଯାଏ ।’’

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାନୁଆରୀ ୨ ତାରିଖ ୧୯୪୭ରେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀରାମପୁର ରହଣି ଶେଷ କରି ସେଠାରୁ ତିନିମାଇଲ୍ ଦୂର ଚାନ୍ଦିପୁର ଗାଁକୁ ଚାଲିଲେ । ଅନେକ ଲୋକ ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥାନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଘରକୁ ଫେରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି ଓ ବାପୁଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ଯୋଗୁ ସେମାନଙ୍କ ଭୟ କମିଯାଇଥାଏ । ଲୋକଙ୍କୁ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରହିବା, ପୋଖରୀ ପାଣି ମଇଳା ନ କରିବା ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ବାପୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିଖାଇଲେ । ଏଣିକି ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ ଦୀର୍ଘଦିନ ନ ରହି ଚାରି ପାଞ୍ଚଦିନ ରହିଲେ । ଥରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ କହିଲେ ଯେ ନୋଆଖାଲିକୁ ସେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାରେ ଆସିଛନ୍ତି । ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି

ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ତୀର୍ଥ ସ୍ଥାନରେ କେହି ଚଟି ଯୋତା ପିନ୍ଧେ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନୋଆଖାଲିରେ ଖାଲି ପାଦରେ ଚାଲୁଥିଲେ । ଶେଷରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ ଦିନେ ରହିଲେ । ଗୋଟିଏ ସ୍କୁଲ ଘରେ ବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଘରେ ରହନ୍ତି । ଯାହା ମିଳେ ଖାଆନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବାରଣ ସତ୍ତ୍ୱେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପୋଲିସ୍ ଜଗୁଆଳ ରଖୁଥାନ୍ତି । ଏହା ପଛରେ ମତଲବ ଥାଏ । ସବୁଠାରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରାଯାଉ ନଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ହଇରାଣ କରିବା ପାଇଁ ଥରେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ରାସ୍ତାରେ କେତେକ ମୁଁସଲମାନ ବିଷ୍ଠା ପକାଇଥାନ୍ତି । ବାପୁ ଗଛରୁ ପତ୍ର ଛିଣ୍ଡାଇ ତାଙ୍କୁ ନିଜେ ସଫା କରି ଚାଲନ୍ତି । ମନୁ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ - ଏକାମ ତାଙ୍କୁ ବା ଆଉ କାହାକୁ କରିବା ପାଇଁ ବାପୁ କାହିଁକି ମନା କରୁଛନ୍ତି ? ବାପୁ କହିଲେ,ଏ କାମରୁ ମତେ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ମିଳୁଛି ସେ କଥା ତମେମାନେ ବୁଝିପାରିବ ନାହିଁ । କେତେକ ମୁସଲମାନ ଦେଖଣାହାରୀ ବାପୁଙ୍କ କାମ ଚୁପଚୁପ୍ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ଉତ୍ତର ଶୁଣି ମନୁ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଦେଲେ, ‘‘ତୁ ଦେଖିବୁ କାଲିଠାରୁ ମତେ ଏ କାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ବୁଝନ୍ତୁ ଯେ ମେହେନ୍ତରର କାମ ହୀନ ନୁହେଁ ।’’ ମନୁ ଚୁପ୍ ହେଲେ ନାହିଁ, ଯୁକ୍ତି କଲେ । ଶେଷରେ ବାପୁ କହିଲେ,‘‘ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥରେ ପରିଷ୍କାର କରିବା ମୋର ପେଷା ।’’

ଆସନ୍ତା ଦିନ ସେଇ ବାଟରେ ବାପୁ ଯାତ୍ରା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମନୁ ସେଠାକୁ ଗଲେ ଓ ଦେଖିଲେ ବାଟଯାକ ଲୋକେ ଝାଡ଼ା ଫେରିଛନ୍ତି । ସେ ସଫା କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିବା ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରେ ଲାଗିଗଲେ ଓ ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍‌ରେ ବାଟ ସଫା । ସବୁ ଶୁଣି ବାପୁ ଅବଶୋଷ କରି କହିଲେ,‘‘ଆଜି ତୁ ମତେ ମୋର ଆନନ୍ଦରୁ ବଞ୍ଚିତ କଲୁ ।’’

ମୁସଲମାନଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥିବା ବେଳେ ବାପୁଙ୍କର ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ପରିବାର ସାରା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ବାପୁ ଦୁଇମାସ ରହିବା ପରେ ନୋଆଖାଲିର ମୁସଲମାନମାନେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ ଯେ ମହାତ୍ମା ପ୍ରକୃତରେ ମହାତ୍ମା । ସମସ୍ତେ ଅବଶ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ସବୁ ହିନ୍ଦୁ କୋଉ ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚତା ବୁଝିଥିଲେ ? ଏପରିକି ତାଙ୍କ ସହିତ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ରହିଥିବା କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ବୁଝିନଥିଲେ ।

ବାପୁ କିନ୍ତୁ ଦେଖୁଥିଲେ ନୋଆଖାଲିରେ ତାଙ୍କୁ ମିଥ୍ୟା, ଛଳନା, ଅନ୍ଧକାର ଘେରି ରହିଛି । ତଥାପି ତାଙ୍କ ମନରେ ନୈରାଶ୍ୟ ଆସୁନାହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସେ ବିସ୍ମିତ ହେଉଥିଲେ । ଥରେ ମନୁଙ୍କୁ କହିଥିଲେ,‘‘ଈଶ୍ୱର ମତେ ଏତେ ଶକ୍ତି କିପରି ଦେଉଛନ୍ତି ଭାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ । ଚିନ୍ତା କଲୁ, ଦଶଟା ଏଗାରଟା ରାତିରେ ମୁଁ ଶୋଇବାକୁ ଯାଉଛି, ରାତି ଦୁଇଟାରେ ଉଠୁଛି । ସେତିକି ବେଳୁ କାମରେ ଲାଗୁଛି । ଏ ବୟସରେ ମୁଁ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇପଡୁନି ବା ରୋଗରେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହେଉନି ।’’ ସମୁଦ୍ର ନିଜର ଥଳକୂଳ ନପାଇ ନିଜେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ !

◆◆◆

ମାତୃତ୍ୱ ବ୍ୟାକୁଳତା

ବା'ଙ୍କ ସେବା କରିବା ପାଇଁ ମନୁବେନ୍‌କୁ ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦକୁ ଅଣାଯିବା ବେଳେ ସେ ପନ୍ଦର ବର୍ଷର କିଶୋରୀ ଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କର କ'ଣ କେତେବେଳେ ଦରକାର ସବୁ ବିଷୟରେ ବା' ମନୁଙ୍କୁ ଭଲଭାବେ ତାଲିମ୍ ଦେଇଥିଲେ । ତାପରେ ବାପୁଙ୍କୁ ମନୁ ହାତରେ ଓ ମନୁକୁ ବାପୁଙ୍କ ହାତରେ ଅର୍ପଣ କରି ବା' ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ସେଇଦିନୁ ମନୁ ବାପୁଙ୍କ ସେବା ତଥା ଆଦର୍ଶରେ ଅପାଣାକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କଲେ । ବାପୁ ନୋଆଖାଲିରେ ଏକୁଟିଆ ରହୁଛନ୍ତି ଖବର ପାଇ ମନୁ ଅଥୟ ହେଲେ । ଯଦି ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁମତି ଦିଅନ୍ତି ତେବେ ଶ୍ରୀରାମପୁର ଯାଇ ସେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ବୋଲି ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ଅନୁମତି ମିଳିଗଲା । ବିନା ମତଲବରେ ଅବଶ୍ୟ ନୁହେ ! ବାପୁ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ସତ୍ୟ ଓ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପଥରେ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନଚେତ୍ ନୋଆଖାଲି ସଙ୍କଟର ମୁକାବିଲା କରିବାକୁ ସେ ସମର୍ଥ ହେବେ ନାହିଁ ।

ପୂର୍ବରୁ ବାପୁ ଥରେ ମନୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ଅନେକଙ୍କର ବାପା ହୋଇଛି କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତୋର ମାଆ ।" ଏ କଥା ସିନା ଲେଖି ଦେଇଥିଲେ କିନ୍ତୁ ନିଜ କଥାରେ ତାଙ୍କର ସଂଶୟ ଥିଲା ବୋଲି ମନୁଙ୍କୁ ନୋଆଖାଲି ଡକାଇଲେ । ମନୁ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଥିଲେ ମାତୃହୀନା । ବାପୁ ତାଙ୍କର ମାଆ ବୋଲି ସେ ନୋଆଖାଲି ରହଣି କାଳରେ ଉପଲବ୍ଧି କଲେ । ପରେ ମନୁ ଖଣ୍ଡେ ବହି ଲେଖିଛନ୍ତି - ବାପୁ, ମାଇଁ ମଦର୍ ।

ନୋଆଖାଲିର ଘୋର ସଂଗ୍ରାମ ଭିତରେ ବାପୁ ଅନୁଭବ କଲେ ତାଙ୍କର ବଳ ଅଣ୍ଟୁନାହିଁ । ବାପୁଙ୍କର ବଳ ଥିଲା ଅହିଂସା, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ନିର୍ଲୋଭତା, ନିର୍ଭୟତା ଓ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ । ଏ ପାଞ୍ଚୋଟି ଅଲଗା ଅଲଗା ଅସ୍ତ୍ର ନୁହେଁ । ଗୋଟିଏ ଅସ୍ତ୍ର, ଗୋଟିଏ ଅସ୍ତ୍ରର ଏ ପାଞ୍ଚୋଟି ମୂନ । ଯେ କୌଣସି ମୂନ ଶାଣିତ ହେଲେ ଅନ୍ୟ ମୂନଗୁଡ଼ିକ ଆପେ ଶାଣିତ ହୋଇଯାଏ । ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ଅର୍ଜୁନ କ'ଣ ଜାଣି ନଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କୁ ପିତାମହ ଭୀଷ୍ମ, ଗୁରୁଦେବ ଦ୍ରୋଣ ଓ ନିଜ ଭାଇ କୁଟୁମ୍ବଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ହେବ ? କିନ୍ତୁ ସେ ଜାଣି ନଥିଲେ, ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଦେହ ହାତ ଥରିବ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସାରଥି ହେବାର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ, ଗୀତା ବୁଝାଇବାର ନୁହଁ ! ଅର୍ଜୁନ ବିଷମ ସଙ୍କଟରେ ନ ପଡ଼ନ୍ତି କି ଭଗବାନଙ୍କ ଅନ୍ତରରୁ ଏକ ଉତ୍ସ ନ ଫିଟେ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୃପାରୁ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଏକ ଉତ୍ତରଣ ହେଲା । ନୋଆଖାଲିରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଏକ ଉତ୍ତରଣ ହୋଇଛି । ଏ ଉତ୍ତରଣ ପଛରେ ଅଛି ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ସଂଗ୍ରହ ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କୃପାଲାଭର ବ୍ୟାକୁଳତା । ଏ ବିଷୟକୁ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବେ ବୁଝାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହଁ କିମ୍ବା ଲେଖକ ସେ ନିର୍ବୋଧତା କରୁନାହିଁ । ବିଷୟଟିକୁ ଅସଂଲଗ୍ନ ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଛି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ନାରୀ ଠାରେ ଅହିଂସା ଭାବ ଅଧିକ, ସହିଷ୍ଣୁତା ଅଧିକ । ସନ୍ତାନ ପ୍ରତି ନାରୀର ସ୍ନେହ, ପରିବାର ପ୍ରତି ତ୍ୟାଗ ଅତୁଳନୀୟ । ସନ୍ତାନ କୈନ୍ଦ୍ରିକ, ପରିବାର କୈନ୍ଦ୍ରିକ ସ୍ନେହ ଓ ତ୍ୟାଗକୁ ଯଦି ନାରୀ ସାର୍ବଜନୀନ କରିପାରନ୍ତା ତେବେ ନାରୀଶକ୍ତି ହୁଅନ୍ତା ଅପରାଜେୟ । ଏହି ଦିଗରେ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଚେତନ ଭାବେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଅହିଂସା, ସହିଷ୍ଣୁତା, ପ୍ରେମ ଓ ତ୍ୟାଗ ପରି ନାରୀଭାବ ଗୁଡ଼ିକୁ ଯଦି ମାନବଜାତି ବ୍ୟାପକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତା ତେବେ ବିବର୍ତ୍ତନ ସିଡ଼ିରେ ମଣିଷ ପାହାଚେ ଉଠି ଯାଆନ୍ତା । ବିବର୍ତ୍ତନ ସିଡ଼ିରେ ଏହି ପାହାଚଟି ଉଠିଗଲେ ଜାତି, ଧର୍ମ ଓ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଉଗ୍ର ହିଂସା ଓ ଅସହିଷ୍ଣୁତା ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି ତାହା ଲୋପ ହୁଅନ୍ତା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ଜୀବନର ବହୁବିଧ କର୍ମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏତିକି ମାତ୍ର ଥିଲା । ଏହା ସଫଳ ହୋଇନାହିଁ । ତେବେ ନାରୀ ଶକ୍ତିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା, ନାରୀ ପୁରୁଷର ଯୌନ କ୍ରୀଡନକ ହୋଇ ନ ରହିବା ଓ ପୁରୁଷ ସହିତ କାନ୍ଧ ମିଳେଇ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଭାଗନେବା କାମରେ ସେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି ।

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟକୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାର ପାରମ୍ପରିକ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ମୌଳିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କଲେ । ପ୍ରାଚୀନ ମୁନିଋଷିମାନେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ନାରୀର ମୁଖ ଦର୍ଶନ କରୁ ନଥିଲେ, ନାରୀ ଠାରୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଦୂରରେ ରହୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ନାରୀର ପାଖ ନ ମାଡିବା ପ୍ରକୃତ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ, ନାରୀଙ୍କ ମେଳରେ ରହି, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ମିଶି କାମ ଭାବର ବଶ ହେଉ ନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଥିବା ବେଳୁ ସଚେତନ ଭାବେ ନାରୀଙ୍କ ସହିତ ମିଶୁଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କଲେ । ହୁଏତ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖୁବ୍ ଏକ ଉଚ୍ଚାକାଂକ୍ଷା ରଖିଥିଲେ - ଜୀବନରେ ନପୁଂସକ ହେବା ! ଚାକିରୀରେ ପ୍ରମୋଶନ ପରି ଜୀବନରେ ଦିନେ ପ୍ରଭାତ ହୁଅନ୍ତେ ଜଣେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଭାବେ ପଦୋନ୍ନତି ପାଇଯାଏନା । ବ୍ରହ୍ମଚାର୍ଯ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ପଦୋନ୍ନତି ନୁହେଁ କ୍ରମୋନ୍ନତି ।

କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ କେବଳ ଯୌନ କାମନାରୁ ମୁକ୍ତି ନୁହେଁ (ଏତିକି କରିବା ତ ଆମ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ !) । ଅନ୍ତତଃ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ନୁହେଁ । କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଶୁକଦେବ ଥିଲେ ଆଦର୍ଶ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ । ଶୁକଦେବ ଉଲଗ୍ନ ହୋଇ ପଳାଉଛନ୍ତି । ସେ ଉଲଗ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କର ସଙ୍କୋଚ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପିତା ମହାକବି, ମହାଜ୍ଞାନୀ ମହାଋଷି ବ୍ୟାସଦେବ ଧାଉଁଛନ୍ତି । ବାଟରେ ଗୋଟିଏ ପୋଖରୀ ପଡ଼ିଲା । ସେଠାରେ ନାରୀମାନେ ଗାଧୋଉଥିଲେ । ଶୁକଦେବ ସେ ବାଟେ ଉଲଗ୍ନ ହୋଇ ଗଲାବେଳେ କୌଣସି ନାରୀ ସରମରେ ଲୁଗାପଟା ସଜାଡି ନଥିଲେ । ମାତ୍ର ବ୍ୟାସଦେବ ଯେତେବେଳେ ଧାଇଁଗଲେ ଗାଧୋଉଥିବା ନାରୀମାନେ

ତରବରରେ ଲୁଗା ସଜାଡି ପକାଇଲେ । ଏହି ପୌରାଣିକ କାହାଣୀଟି ଜଣାଇଦିଏ ଯେ ବୟସ୍କ ବ୍ୟାସଦେବ ଚେତନାରେ କାମନାମୁକ୍ତ ନଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଯୁବକପୁତ୍ର ଶୁକଦେବ ଥିଲେ ଏବଂ ନାରୀମାନେ ହିଁ ଏହାର ପରୀକ୍ଷକ ।

କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନପୁଂସକ ଭାବେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାନ୍ତି । ରାଣୀ ମହଲରେ କାରବାର କରୁଥିବା ପୁରୁଷଙ୍କୁ ରାଜ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ନପୁଂସକ କରାଯାଇଥାଏ । ଅନ୍ୟ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଯୌନକାମନାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱପାତନ କରି ନପୁଂସକ ହୁଅନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହିପରି ନପୁଂସକ ହେବାକୁଁ ସାଧନା କରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ନାରୀମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜଣେ ନାରୀ ପରି ଜ୍ଞାନ କରି ତାଙ୍କ ସହିତ ମିଶୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀମତୀ ପୋଲାକ୍ ଖୁବ୍ ବୁଦ୍ଧିମତୀ ନାରୀ । ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଯୌନଶୂନ୍ୟତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଜଣେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବଂଶୀୟ ଭାରତୀୟ ନାରୀ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଥରେ କହିଥିଲେ, ‘‘ଆମେ ନାରୀମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁ କଥା ପୁରୁଷଙ୍କ ଆଗରେ ଗୋପନୀୟ ରଖୁ, ସେ ସବୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଗରେ ଗପି ପକାଉ । ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲାବେଳେ ଆମେ ଭୁଲିଯାଉ ଯେ ସେ ଜଣେ ପୁରୁଷ !’’ ଆଶ୍ରମ ନାରୀମାନଙ୍କ ବ୍ୟାପାରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୁଣ୍ଡ ପୂରାନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କ କଳିରେ ପଶିବା ଫଳରେ କେଇଜଣଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର କିଛିଦିନ ରୁଷାରୁଷି ଚାଲେ ! ସେବାଗ୍ରାମ ହେଉ ବା ସାବରମତୀ ହେଉ, ଆଶ୍ରମ ତାଙ୍କର ଚାରିଆଡ଼ ଖୋଲା । ସେଇଠି ଗାଧୋଇବା ପୂର୍ବରୁ ଲଙ୍ଗଳା ପ୍ରାୟ ବାପୁ ଶୋଇଥିବେ ଓ ଯୁବତୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ତେଲମାଲିସ୍ କରୁଥିବେ । ସେଇ ଅବସ୍ଥାରେ କେବେ କେବେ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ବାପୁଙ୍କ ଗାଧୁଆଘର ଭିତରକୁ ନାରୀ ପୁରୁଷ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅବାଧ ପ୍ରବେଶ ଥିଲା । ବାପୁ ଗାଧୋଉଛନ୍ତି, ଜଣେ ନେତା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ବୃଥାରେ ସମୟ ନଷ୍ଟ ନ କରି ଗାଧୁଆ ଘରେ ପଶନ୍ତି !

ଭାରତବର୍ଷରେ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ସେ କାଳରେ କମ୍ ବୟସରୁ ବିବାହ କରି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଦୌ ଏହାର ପକ୍ଷପାତୀ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ଗୋଟିଏ ଝିଅ କେତେବର୍ଷ ବୟସରେ ବିବାହ କରିବ ସେ ସ୍ୱାଧୀନତା ତାର ରହିବା ଉଚିତ୍ । ମନୁଙ୍କୁ ଅଠର ଉଣେଇଶ ବର୍ଷ ବୟସ ହେଲାଣି । ବାପୁ ଜାଣିଥିଲେ ମନୁର କୌଣସି ଯୌନ କାମନା ଏ ଯାଏ ହୋଇନାହିଁ ଓ କୌଣସି ଯୁବକ ଠାରେ ଯୌନକାମନା ଉଦ୍ରେକ କରିବା ବିଷୟରେ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଜ୍ଞ । ମନୁ ଏ ବିଷୟରେ ଆନ୍ତରିକ ବା ଛଳନା କରୁଛି ସେ ବିଷୟ ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ନଜରରୁ ସେ ଛଳନା କରି ଖସିପାରିବ ନାହିଁ । ଯଦି ସେ ଛଳନା କରୁଥାଏ, ତେବେ ତାଠାରୁ ସମ୍ପର୍କ ସେ୍ ଛିନ୍ନ କରିବେ । ସେ ନିଜେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସପୁଂସକ ହେଲେଣି କି ନାହିଁ ମନୁକୁ ନେଇ ତାର ପରୀକ୍ଷା କରିବେ । ପରୀକ୍ଷାରେ ସନ୍ତୋଷଜନକ ଫଳ ଦେଖାଇଲେ ମନୁ ହେବେ ବାପୁଙ୍କର ଲୀଳାସଙ୍ଗିନୀ !

• ନୋଆଖାଲିର ଘୋର ସଙ୍କଟ ଭିତରେ ଗତି କରୁଥିବା ବେଳେ ଅଧିକାଂଶଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଫାଲତୁ, ବିବଦମାନ ସମସ୍ୟା ଭିତରେ ବାପୁ ପଶୁଥିଲେ କାହିଁକି ? ତାଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ

ସହଯୋଗୀଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଥିଲା । ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଯେଉଁ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହୁଏ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା, ସେ ଗଭୀରତାରେ ବାପୁଙ୍କୁ କେହି ବୁଝି ନଥିଲେ । ତେଣୁ ଭରସା କରୁ ନ ଥିଲେ । ଯୌନକାମନା ଶୂନ୍ୟ ହେବା ବ୍ରହ୍ମଚାର୍ଯ୍ୟର ଏକ ସୀମିତ ସଂଜ୍ଞା । ଯେଉଁ ଶକ୍ତିରୁ ଜୀବନ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ତାକୁ ଧାରଣ କରିବା ଓ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପାତନ କରିପାରିବା ଫଳରେ ମଣିଷ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶକ୍ତିଧାରୀ ହୁଏ । ବିଶୃଙ୍ଖଳ, ଆଜେବାଜେ ଚିନ୍ତା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ । ଚିନ୍ତା, ଭାବନା, ଜୀବନଧାରା ମଣିଷର ସବୁ କର୍ମ ଓ ବଚନର ଭିତ୍ତି । ତେଣୁ ଚିନ୍ତାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ସଂଯତ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ରଖି ପାରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି କେବଳ ଆଦର୍ଶ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହୋଇପାରିବ । ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବିବାହ କରିବ ନାହିଁ ଏପରି ନୁହେଁ । ଯୌନ ମିଳନ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଅନୁଭୂତି - ଏକଥା ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କେବଳ ସନ୍ତାନ ଚାହିଁଲେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗମ କରିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ ହୋଇଥିବା ଦରକାର । ଯେଉଁ ଦମ୍ପତି ଉପଭୋଗ କରିବା ପାଇଁ ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କୌଣସି ଘୃଣା ନଥିଲା । ଜିହ୍ୱା ଲାଳସାରେ ମଣିଷ ସୁସ୍ୱାଦୁ ଖାଦ୍ୟ ଖାଏ । ମାତ୍ର ଖାଦ୍ୟଗ୍ରହଣର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଶରୀରକୁ ସୁସ୍ଥ, ସବଳ ଓ କର୍ମଠ ରଖିବା । ଏଥିପ୍ରତି ଧ୍ୟାନରଖି ମଣିଷ କେବଳ ଶରୀରର ହିତ ପାଇଁ ଯେତିକି ଓ ଯେଉଁଭଳି ଖାଦ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ସେତିକି ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ନୀତି ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ କରୁ ନ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଅନେକ ସାଧାରଣ ଓ ଅସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ସରଳ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଠାରୁ ବୟସରେ ବଡ ଓ ମାନ୍ୟ ନେତା ମୋତିଲାଲ୍ ନେହରୁ ତଥା ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଚୁର ଉପାର୍ଜନକୁ ତ୍ୟାଗ କଲେ ଓ ସରଳ ଭାବେ ବଞ୍ଚିଲେ । ଶୀଘ୍ର ଦୁହେଁ ସରଳ ଜୀବନର ସ୍ୱାଦ ପାଇଗଲେ ।

ନୋଆଖାଲିରେ ବାପୁ ଓ ମନୁ ଗୋଟିଏ ଖଟରେ ଶୋଇଲେ । ଆମର ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ସନ୍ୟାସୀ, ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ନାରୀକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବ ନାହିଁ । ନାରୀ ଠାରୁ ଦଶହାତ ଦୂରରେ ରହିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ନାରୀ ସହିତ ମିଶିବ, ବସିବ, ତାକୁ ଛୁଇଁବ ମାତ୍ର ସେଥିରେ କୌଣସି କାମନା ନ ଥିବ । ନାରୀ ଦର୍ଶନ, ନାରୀର ସ୍ପର୍ଶରେ ପୁରୁଷ ମାରା ହୋଇଯାଏନା ବରଂ ପୁରୁଷର କାମନାପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ପର୍ଶରେ ନାରୀ ମାରା ହୋଇଯାଏ । ୧୯୪୬ ଜୁଲାଇ ସାତ ସଂଖ୍ୟା ହରିଜନରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ମୋର ସଂଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ମୁଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହୋଇପାରିଛି ବୋଲି କହିପାରିବି ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଏ ଦିଗରେ ଅନେକ ଅଗ୍ରଗତି କରିଛି । ଯଦି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥାଏ ତେବେ ହୁଏତ ଏଇ ଜନ୍ମରେ ମୁଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହୋଇପାରିବ । .... ଦିନକୁ ଦିନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଦୃଢରୁ ଦୃଢତର ହେଉଛି । ମୋର କେତେକ ପରୀକ୍ଷାର ଫଳାଫଳ ଉପରେ ମୁଁ ସଂଶୟମୁକ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ସେ ସବୁକୁ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରୁନାହିଁ । ଯଦି ମୋର ପରୀକ୍ଷା ସନ୍ତୋଷଜନକ ଭାବେ ସଫଳ ହୁଏ, ତେବେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବାପାଇଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସାଧନାକୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ କରିଦେବାକୁ ମୁଁ

ସେ ସବୁ ପ୍ରକାଶ କରିବି । ଗାନ୍ଧୀ ଏ କଥା ମଧ୍ଯ କହିଥିଲେ, ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବାର କୌଣସି ଫର୍ମୁଲା ନାହିଁ । ନାରୀଙ୍କ ସହିତ ମିଶିବା ଫଳରେ ଜଣଙ୍କ ମନରେ ଯଦି ବିକାର ଆସୁଛି, ତେବେ ସେ ନାରୀଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରରେ ରହି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବାର ସାଧନା କରିପାରନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଛଦ୍ମ ବିନୟ ନ ଥିଲା ଓ ସେ ତାଙ୍କର ପାଠକମାନଙ୍କର ଥିଲେ ଏକାନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ । ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବା ମାର୍ଗରେ ସେ ଅନେକ ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାଷାରେ କହିଲେ । ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଥିଲା ଏକ ପରୀକ୍ଷା ଓ ପରୀକ୍ଷାର ଫଳାଫଳକୁ ସାମାନ୍ୟ ଭାବେ ଗୋପନ ରଖିବାକୁ ସେ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ଥିଲା ଚାରିଆଡ ଖୋଲା । ନିଜ ଜୀବନକୁ ସେ ଏକ ଖୋଲା ବହି କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ନିୟତିର ବିଦ୍ରୂପ ଯେ କେହି ତାଙ୍କୁ ପଢ଼ି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସହକର୍ମୀମାନେ ବୁଝିପାରୁ ନଥିଲେ ଗାନ୍ଧୀ କାହିଁକି ଏତେଦିନ ଧରି ନୋଆଖାଲିରେ ରହିଛନ୍ତି । ଦୀର୍ଘକାଳ ନୋଆଖାଲିରେ ରହିଥିବାରୁ ଲିଗ୍ ସଭ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରକ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ତା ସାଙ୍ଗକୁ ପୁଣି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା ! ହେଉ ପଛେ ନାତୁଣୀ, ଗୋଟିଏ ଅଠର ବର୍ଷର ଯୁବତୀକୁ ପାଖରେ ଶୁଆଇବା .... । କେହି ଜଣେ ହେଲେ ଏହାର ମର୍ମ ବୁଝିପାରୁ ନଥିଲେ । ଅଥଚ ଭାରତବର୍ଷର ଯେ କୌଣସି ସହରରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଦେଖିବାକୁ ଠେଲାପେଲା କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ ସେ ଏକୁଟିଆ । ନୋଆଖାଲିରେ ଏ ଅନୁଭୂତି ଅଧିକ ତୀବ୍ର ହେଲା । ଗୋଟାଏ ହାତରେ ଏକ ଲମ୍ବା ବାଉଁଶ ବାଡି ଧରି ଅନେକ ସମୟରେ ବିଶ୍ୱକବିଙ୍କର ବିଖ୍ୟାତ ଗୀତ, 'ଯଦି ତୋର୍ ଡାକ୍ ଶୁନେ କେଉ ନ ଆସେ ତବେ ଏକଲା ଚଲୋରେ' ଧାଡ଼ିଟି ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ ଗାଇ ନୋଆଖାଲିର ନିଛାଟିଆ ରାସ୍ତାରେ ସେ ଚାଲୁଥିଲେ ।

ମାଆ ଯେପରି ଝିଅର ଖିଆପିଆ, ପୋଷାକ, ପାଠପଢ଼ା, ଚାଲିଚଳଣ ଉପରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥାଏ, ବାପୁ ସେହିପରି ମନୁଙ୍କ ଉପରେ ନଜର ରଖିଲେ । ତାଙ୍କୁ ନିଜ ପାଖରେ ଶୁଆଇ ସେ ଦୁଇଟି କଥା ପରୀକ୍ଷା କଲେ । ଝିଅ ନିଜକୁ ଯେତିକି ନିରୀହ ବୋଲି କହେ ସେ ସେତିକି ନିରୀହ କି ନାହିଁ ଏବଂ ସେ ନିଜେ ମାଆ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେଲେ ସେ ମାଆ ହୋଇପାରିବେ ଏବଂ କେବଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ନାରୀର ଅସଲ ସେବକ । ମନୁଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ ଖଟରେ ଶୋଇବାରେ ବାପୁଙ୍କର ପରୀକ୍ଷା ଥିଲା କମ୍, କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା ଅଧିକ । ଏହାକୁ ସେ ଏକ ଯଜ୍ଞ ବୋଲି ମଣୁଥିଲେ । ଦିନେ ପ୍ରଫେସର ନିର୍ମଳ ବୋଷ ବାପୁଙ୍କ କୋଠରୀ ଭିତକୁ ପଶିଆସି ଦେଖିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ମନୁ ଗୋଟିଏ ଖଟରେ ଶୋଇ ଗପୁଛନ୍ତି । ପ୍ରଫେସର୍ ବୋଷ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ । ଯାହାତ କରୁଛ ସେ କଥା ପୁଣି ଶ୍ରୀରାମପୁରର ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଉଛ ! ନିର୍ମଳ ବୋଷ କଲିକତାର ଖବରକାଗଜମାନଙ୍କୁ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାର ଦୈନିକ ବିବରଣୀ ପଠାନ୍ତି । ଯେଉଁ କେତେଦିନ ବାପୁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମନୁଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ ଖଟରେ ଶୋଇବା କଥା କହିଥିଲେ ସେ ଅଂଶତକ ଖବରକାଗଜ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲେଖାରୁ ନିର୍ମଳ ବୋଷ ବାଦ୍ ଦେଉଥିଲେ । କାରଣ ବ୍ୟାପାରଟା ତାଙ୍କର ସହ୍ୟ ହେଉ ନ

ଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ନୋଆଖାଲିର ସଦ୍ୟ ପରୀକ୍ଷାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ହରିଜନ ପତ୍ରିକାକୁ ଗୋଟିଏ ଲେଖା ପଠାଇଥିଲେ । ହରିଜନ ପତ୍ରିକା ସେ ଲେଖାକୁ ଛାପିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ଲୁଚେଇ ରଖିଲା ! ସେତିକି ନୁହେଁ, ଲେଖାଟି ପଢ଼ି ବାପୁଙ୍କର ବହୁବର୍ଷର ଦୁଇଜଣ ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀ ହରିଜନ ପତ୍ରିକା ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ ! ଦୁହେଁ ହରିଜନ ପତ୍ରିକାର ସବୁ କଥା ବୁଝୁଥିଲେ । ନିର୍ମଳ ବୋଷଙ୍କ ସହିତ ବାପୁଙ୍କର ଜଣେ ଅନୁରକ୍ତ ବଙ୍ଗାଳୀ ସାମ୍ବାଦିକ କଲିକତାରୁ ନୋଆଖାଳି ଆସିଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କର ପରୀକ୍ଷାର ପ୍ରତିଦାନ ସ୍ୱରୂପ ସେ ଆଉ ନୋଆଖାଲିରେ ରହିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ଏ କଥା ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି ଲିଖିତ ଆକାରରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଜଣାଇବାରୁ ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ - ତମ ଚିଠିଟି ଅର୍ଦ୍ଧସତ୍ୟଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହାହିଁ ବିପଦ । ... ଯାହାହେଉ, ଯେହେତୁ ତୁମର ଓ ମୋର ଆଦର୍ଶଗତ ଦ୍ୱନ୍ଦ ରହୁଛି ଓ ତୁମେ ଦାୟିତ୍ୱମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଚାହୁଁଛ, ତୁମେ ଆଜି ଫେରିଯାଇପାର । ... ମୁଁ ତୁମର ଖୋଲାପଣ ଓ ସାହସକୁ ପସନ୍ଦ କରେ । ... ମୁଁ ସର୍ବଦା ତୁମର ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ରହିବି । ତେଣୁ ଯେତେବେଳେ ତମର ମନ ହେବ ମୋ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖିବ । ... ଶେଷରେ ତମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋର ଯେଉଁସବୁ ତ୍ରୁଟି ପଡ଼ିଛି, ତମେ ଚାହିଁଲେ ସେ ସବୁ ଖବରକାଗଜରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ସଙ୍କୋଚ କରିବ ନାହିଁ ।

ବହୁ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ମତାମତ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ନୂତନ ପରୀକ୍ଷା ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ଦିନେ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ କହିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ନାତୁଣୀ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି ଓ ଦୁହେଁ ଗୋଟିଏ ଖଟରେ ଶୋଉଛନ୍ତି । କାରଣ ଜଣେ ନପୁଂସକ ହେବା ପାଇଁ ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି । ସେ ପୁଣି କହିଲେ ଯେ ଅନେକ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କର ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପସନ୍ଦ କରୁନାହାନ୍ତି ମାତ୍ର ସେ ବ୍ରତ କରି ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ତାକୁ ବନ୍ଦ କରିପାରିବ ନାହିଁ । କ୍ରମାଗତ ତିନିଦିନ ଧରି ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କଲେ । ଦିନେ ରାତିରେ ବାରଜଣ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପାଲିନୀଙ୍କ ଉତ୍ତର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । କୃପାଳିନୀ ଲେଖିଥିଲେ, ବାପୁଙ୍କ ଚିଠିରୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଥିବା ସ୍ନେହଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ବିଶ୍ୱାସର ପ୍ରମାଣ ପାଇ ସେ କୃତଜ୍ଞ । ବିଷୟଟି ତାଙ୍କ କାନରେ ପଡିଥିଲା ମାତ୍ର ଏ ବିଷୟରେ ସେ କାହା ସହିତ କୌଣସି ଆଲୋଚନାକୁ ପ୍ରଶୟ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ବାପୁ ଯେଉଁ ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ତୁଲାଇବା ପାଇଁ ସେ ସବୁପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମ କରୁଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ବିଷୟରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇବା ତାଙ୍କର କାମ ନୁହଁ । ତେବେ ବାପୁ ଯେତେବେଳେ ନିଜେ ବିଷୟଟି ଉଠାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମତ ସେ ଦେଉଛନ୍ତି ।

କୃପାଳିନୀ କହିଥିଲେ ବିଷୟଟି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବ୍ୟାପାରରେ ବାପୁ ତାଙ୍କଠୁ ବହୁ ଆଗରେ । ତେଣୁ ଏ ବିଷୟରେ ମତାମତ ଦେବାପାଇଁ ସେ ଅକ୍ଷମ । ତେବେ ବାପୁଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ... ବାପୁଙ୍କୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ସେ ବରଂ ତାଙ୍କର ଆଖି ଓ କାନକୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବେ । କାରଣ ସେ ଜାଣନ୍ତି,

ତାଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ଠକି ପାରନ୍ତି, ବାପୁ ଠକିବେ ନାହିଁ ।

ଆଉ କେତେକ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଲେ - ଆପଣ ମହାତ୍ମା, ଯେତେ କଠିନ ପରୀକ୍ଷା ହେଉ ଆପଣ ତାକୁ ସମ୍ଭାଳିନେବେ କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର ସଙ୍ଗିନୀଟିର ଅବସ୍ଥା ଶୋଚନୀୟ ହୋଇଯିବାର ଆଶଙ୍କା ରହିଛି । ସାଧାଭାବେ କହିଲେ, ଆପଣ ନିଜର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ମନୁଙ୍କୁ ବିଜ୍ଞାନାଗାରର ମୂଷିକ କରୁଛନ୍ତି । ଆଉ କେତେକ ଯାହା କହିଲେ ତା'ର ମର୍ମ ମନୁ ହେଉଛନ୍ତି ବିଧାତା (ଗାନ୍ଧୀ ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ବା କେଉଁ ପଦ ପାଇଁ ଲାଳାୟିତ ନଥିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ର କାହିଁକି ଚକ୍ରାନ୍ତ କରିବେ ?) ପ୍ରେରିତ ଉର୍ବଶୀ, ଗାନ୍ଧୀ ମୁନୀଙ୍କର ତପଭଙ୍ଗ କରିବାକୁ ଆ:ସିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ପ୍ରଥମ ସମାଲୋଚନାରେ ବିରୋଧାଭାସ ରହୁଛି । ଜଣକୁ ତଳକୁ ଠେଲି ଦେଇ ଆଉଜଣେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସୋପାନରେ ଉପରକୁ ଉଠିପାରିବ ନାହିଁ । ଭାଇ କି ବାପକୁ ସିଂହାସନରୁ ଠେଲି ଜଣେ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିପାରେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ସମାଲୋଚନାଟି ଏତେ ସ୍ଥୂଳ ଓ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଯେ ତାର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ବାପୁ ଆବଶ୍ୟକ ମଣିଲେ ନାହିଁ ।

ନୋଆଖାଲି ଠାରୁ ବାପୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁ ଓ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗପଣ ବାରମ୍ବାର ରହସ୍ୟମୟତାର ସୀମା ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି । ଏ ବିଷୟ ସବୁ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ଆଲୋଚିତ ହେବ । ଯାହା କେତେକ ସମାଲୋଚକ କହିଲେ ସେ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କଲେ ମନକୁ ଆସେ, ମହାତ୍ମା ଏତେ ଉଚ୍ଚରେ ଥିଲେ ଯେ ଆଉ ଟିକିଏ ଉଚ୍ଚକୁ ଗଲେ ସହଜେ ଆଖିରେ ପଡ଼ିବେନି । କିନ୍ତୁ ମନୁଙ୍କର ଉତ୍ତରଣ ଆଖିଦୃଶିଆ ହୋଇଥିଲା ।

ଠକ୍କର ବାପାଙ୍କ ମତାମତକୁ ବାପୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ୨୫ ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୧୯୪୭ରେ ଠକ୍କର ବାପା ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ନୋଆଖାଲିରେ ରହିବାକୁ ଆସି ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, ''ଏଠି କାହିଁକି ଏ ପରୀକ୍ଷା ।'' ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ''ବାପା, ଆପଣ ଭୁଲ୍ କରୁଛନ୍ତି, ଏହା ମୋର ପରୀକ୍ଷା ନୁହେଁ, ଯଜ୍ଞର ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ।'' ନୋଆଖାଲି ବାପୁଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ତୀର୍ଥଭୂମି ଥିଲା । ଏଠି ଯଜ୍ଞ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ବାପା କହିଲେ ମନୁଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ ବିଛଣାରେ ଶୋଇବା ଫଳରେ ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭୁଲ୍ ବୁଝୁଛନ୍ତି । ବାପୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ଅପ୍ରିୟ ହେବାକୁ ଭୟ କରିଥିଲେ ଜୀବନରେ ସେ କୌଣସି କଥାରେ ଆଗେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ? ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁମାନେ ବୁଝିପାରୁନାହାନ୍ତି ଯେ ସେ ଏକ ଯଜ୍ଞ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଅନ୍ତତଃ ତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧୀ କୌଣସି ଅନୈତିକ, ଅବିବେକୀ, ଛଳନାପୂର୍ଣ୍ଣ କାମ କରିବେ ନାହିଁ ଭାବି ତାଙ୍କ ସଫଳତା କାମନା କରନ୍ତୁ କିମ୍ବା ତାଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଛିନ୍ନ କରି ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ । ଠକ୍କର ବାପା ବାପୁଙ୍କ ପାଖରେ ଛଅଦିନ ରହିଲେ । ରାତିରେ ଦେଖନ୍ତି, ଦି ଜଣ ଦୁଇଟି ଶିଶୁ ପରି ସୁଖନିଦ୍ରା ଯାଇଛନ୍ତି । ଭିତରେ କିଛି ଦ୍ୱନ୍ଦ ଥିଲେ ତ ଦୁହେଁ ବା ଜଣେ ବିଛଣାରେ ଛଟପଟ ହୁଅନ୍ତେ । ସେପରି କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ନାହିଁ । ଦୁହିଁଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଚାଲିଚଳଣରେ ବିଶେଷ ଭାବ୍ବେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ବାପା ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଜଣେ ସତସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସର ଅଜା (ସେ ମହାତ୍ମା ହୋଇ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ

ଅନ୍ତତଃ ପଶୁ ତ ନୁହନ୍ତି !) ପାଖରେ ଯୁବତୀ ନାତୁଣୀ ଶୋଉଛି । ଏଇ କଥାକୁ ନେଇ ଏତେ ହଲ୍ଲା ! ଏଇ କଥା ବିହାରରେ ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀ ବାପୁ ଓ ମନୁଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ମନୁଙ୍କୁ ଦେଖି ତାଙ୍କ ଝିଅ କଥା ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ମନୁଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି କହିଲେ, ଲୋକଙ୍କ କଥାରେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରିବୁ ନାହିଁ । ବାପୁଙ୍କ ଯତ୍ନ ନେଉଥିବୁ । ଯେଉଁ ଲୋକଟି ଉପରେ କୋଟି କୋଟି ଭାରତୀୟ ଭରସା ରଖିଛନ୍ତି, ଭଲ ପାଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ସେବା ଯତ୍ନ କରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ମନୁଙ୍କର । ଆମେ ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକମତ । ବାପୁ ଓ ମନୁ ଗୋଟିଏ ଖଟରେ ଶୋଇବାରେ କୌଣସି ଆପତ୍ତି ଉଠିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ଆମେ ବାପୁଙ୍କ ଗୂଢ଼ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା ବୁଝି ନପାରୁ, ସେଥିରେ ଆମର ସଂଶୟ ରହିପାରେ । କିନ୍ତୁ ଅଠରବର୍ଷର ନାତୁଣୀ ସହିତ ୭୭ ବର୍ଷ ବୟସର ଅଜା ଏକାଠି ଶୋଇବାରେ କାହାର ମୁଣ୍ଡ ବଥେଇବାର କିଛି ନାହିଁ । ପୋଖରୀ ତୁଠର ମାଇପଙ୍କ ଜୀରାରୁ ଶିରା କାଢିବା ଢଙ୍ଗକୁ ସବୁ ଯୁଗରେ ଜନତା ଆପଣେଇ ଥାଏ । ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀ ଏହାକୁ ହାଲୁକା ଭାବେ ଉଡେଇ ଦେଲେ । ମାତ୍ର ଖାଲି କ'ଣ ଗୋଟିଏ ଖଟରେ ଶୋଇ ବାପୁ ଓ ମନୁ ଉତ୍ତରଣ ସିଡ଼ିରେ ଦି ଖେପା ଆଗେଇ ଗଲେ । ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବୁଢା ଅଜା ପାଖରେ ଯୁବତୀ ନାତୁଣୀ ଶୋଇବା ଏକ ମାମୁଲି ଘଟଣା ହେବ ଓ ଏ ବିଷୟରେ କେହି ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇବେ ନାହିଁ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଏପରି ଅଜା ନାତୁଣୀଙ୍କର ଅଧାତ୍ମିକ ବିକାଶ ହୋଇଯିବ । ସେ କାଳରେ ହଲେ ଅଜା ନାତୁଣୀ ଏକା ଖଟରେ ଶୋଉଥିଲେ କଥାଟା ଲୋକଙ୍କୁ ବଡ ଦିଶିଲା । କାରଣ ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି ସେଇପରି ଥିଲା । ଦୁହେଁ ଯେ ଗୋଟିଏ ଯଜ୍ଞ କରୁଛନ୍ତି ଏ ବିଷୟ କେହି ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ ବା ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇଲେ ନାହିଁ ।

ଏଥର ବୋଧଗମ୍ୟ ବ୍ୟାପାରକୁ ଆସିବା । ବାପୁ ଯେ ଗେହ୍ଲା ନାତୁଣୀକୁ ସବୁବେଳେ କୋମଳ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ସଂରକ୍ଷିତ ଥାଉ ! ସେଇ ନୋଆଖାଲିରେ ମନୁଙ୍କ ଉପରେ ଥରେ ବଡ଼ ମାଡଟାଏ ହେଲା । ବାପୁ ଶ୍ରୀରାମପୁରରୁ ପାଖ ଗାଆଁକୁ ଯାଇ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ବା ହରିଜନର ଅତିଥି ହୁଅନ୍ତି । ଥରେ ମନୁଙ୍କୁ ନେଇ ସେ ଗୋଟିଏ ଗାଆଁକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଜିନିଷପତ୍ର ସଜାଡି ନେବା ଓ ଆଣିବା ମନୁଙ୍କ କାମ । ସେଥର ମନୁ ଗୋଟିଏ ଜିନିଷ ଛାଡି ଆସିଥିଲେ । ତାହା ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧୁର ପଥରଖଣ୍ଡ । ଗାଧୋଇବା ବେଳେ ବାପୁ ସେଥିରେ ହାତପାଦ ଘଷନ୍ତି । ପଥରଖଣ୍ଡଟି ତାଙ୍କୁ ମିରାବେନ୍ ଦେଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମପୁରରେ ପହଞ୍ଚି ପରଦିନ ଗାଧୋଇବାକୁ ବାହାରି ବାପୁ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟ ପଥରଖଣ୍ଡଟି ନାହିଁ ! ନାହିଁ ତ ଆଉ ପଥର ଖଣ୍ଡେ ଖୋଜି ଅଣାଅ ଓ କାମ ଚଳାଇଦିଅ । ଏଇଟା ତମଆମଙ୍କ ବିଚାର । ମାହାତ୍ମା ରାଗି ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ! ମନୁଙ୍କୁ ହୁକୁମ ହେଲା, ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେ ଅତିଥି ହୋଇଥିବା ଗାଆଁକୁ ଯାଇ ଯାହା ଘରେ ଅତିଥି ହୋଇଥିଲେ ସେଠୁ ପଥରଖଣ୍ଡଟି ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣନ୍ତୁ । ମନୁ ଚାହିଁଲେ ସାଙ୍ଗରେ ଜଣେ ଲୋକଙ୍କୁ ନେଇ ଯିବେ । ବାପୁଙ୍କର ଆଦେଶ, ସେ କଥା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଯିଏ ଦୋଷ କରିଛି ସେଇ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବ । ଦୋଷ

କରି ନଥିବା ଲୋକଟି କାହିଁକି କଷ୍ଟ କରି ଯିବ ! ଜଙ୍ଗଲିଆ ନିଛାଟିଆ ରାସ୍ତା । ବିପଦ ତ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଅଛି । ତା ଛଡା ବାଟ ପାଇବେ କି ନାହିଁ ସେ ବିଷୟରେ ମନୁଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଖୋଜି ଖୋଜି ଯାହା ଘରେ ଅତିଥି ହୋଇଥିଲେ ତାକୁ ଠାବ କଲେ । ବୁଢ଼ୀଟିଏ ବାହାରି କହିଲା, ସେମିତିକା ପଥରଖଣ୍ଡେ ସେ ଦେଖିଥିଲା ଯେ ଘର ଝାଡିବା ବେଳେ ସେଇଟାକୁ ଫୋପାଡି ଦେଇଛି । ଏ କଥା ଶୁଣି ମନୁଙ୍କ ହଲକ ଶୁଖିଗଲା । ବହୁତ ଖୋଜାଖୋଜି ପରେ ସେଇଟି ମିଳିଲା ଓ ତାକୁ ଧରି, ଭାଗ୍ୟବଳରୁ କୌଣସି ଗୁଣ୍ଡା ହାବୁଡେ ନ ପଡି ମନୁ ଫେରିଲେ ଓ ବାପୁଙ୍କ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନଟି ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ଥୋଇଦେଲେ । ଅପମାନ, ଅଭିମାନ ଓ କ୍ରୋଧରେ ତାଙ୍କ ଭିତର ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଉଥାଏ । ତମେ ଆମେ ହୋଇଥିଲେ ପଥରଖଣ୍ଡକୁ ଥୋଇ ଅଜାଙ୍କୁ ସଲାମ୍ ବଜେଇ ତୁରନ୍ତ କଲିକତା ବାହାରି ଥାଆନ୍ତୁ ଓ ସେଠାରୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଟିକେଟ କରିଥାନ୍ତୁ । ମନୁଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅନେକ ଲୋକ ଥିଲେ । ଅନ୍ତତଃ ବାପୁଙ୍କ ଶତ୍ରୁ ଲିଗ୍ ଲୋକମାନେ ଥିଲେ ! ସେମାନେ ଅତି ଆଦରରେ ମନୁଙ୍କୁ ନେଇ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଛାଡ଼ିଆସିଥାନ୍ତେ ।

ମାତ୍ର ଆମେ ଆମ ଅଜା ବା ଆଈର ଲୀଳାସଙ୍ଗିନୀ ବା ଲୀଳାସଙ୍ଗୀ ହୋଇନାହୁଁ ! ମନୁଙ୍କ ମୁହଁ ଦେଖି ବାପୁ ପ୍ରାଣଖୋଲା ହସିଲେ । ତମେ ଆମେ ହୋଇଥିଲେ ଆଖିରୁ ଦି ଧାର ଲୁହ ବୋହିଥାନ୍ତା । ମୁହଁଖୋଲି କହିଲେ, ବାଟଟା କେଡେ ବିପଦସଙ୍କୁଳ ସେ କଥା ସେ ଭଲ ଭାବେ ଜାଣନ୍ତି । ଆଉ ମନୁ ଫେରି ନ ଆସି ଯଦି ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କ ହାବୁଡ଼େ ପଡ଼ି ପ୍ରାଣ ଦେଇଥାନ୍ତେ, ପ୍ରାଣ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ସହିତ ସାହସର ସହିତ ଲଢିଥାନ୍ତେ ତେବେ ବାପୁ ଅନନ୍ଦରେ ନାଚିଥାନ୍ତେ ! କାରଣ ସବୁବେଳେ ବାପୁ ନୋଆଖାଲିର ହିନ୍ଦୁ ନାରୀଙ୍କୁ ସାହସ ଦେଖାଇବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି । ମନୁ ମରିଥିଲେ ସେ ମନୁଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ କହିଥାନ୍ତେ ଯେମିତ ତାଙ୍କ ନାତୁଣୀ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ସହିତ ଲଢି ପ୍ରାଣ ଦେଲା ... । କେବଳ ବୁଢା ଦିନେ ନୁହେଁ ଯୌବନରୁ ଗାନ୍ଧୀ ପୋଲିସ୍ ଗୁଳିରେ ବା ଆତତାୟୀ ହାତରେ ମରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ବୁଢାଦିନେ ଏଥିପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଲେ । ଦେଶର ପରିସ୍ଥିତି ଏଥିପାଇଁ ଦାୟୀ, ତାଙ୍କର ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ନୁହଁ । ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟଲୋକଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହିପରି ଘଟୁ ବୋଲି କାମନା କରୁଥିଲେ ।

ବାପୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ଅନେକ କିଛି ଦାବୀ କରୁଥିଲେ । ସେ ଦାବୀ ସର୍ବଦା ବିଚାର ସମର୍ଥିତ ନୁହେଁ । ସେ କେତେଥର କହିଛନ୍ତି ଯେ ଲୋକଙ୍କୁ ଠିକଣା ଆକାର ଦେବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ହାତୁଡିରେ ପିଟନ୍ତି । "ତମେ କେବେ କମାରର କାମ ଦେଖିଛ ? ସେ ଖଣ୍ଡେ ଲୁହାକୁ ଗରମ କରି ହାତୁଡିରେ ନିର୍ଘାତ ପିଟେ । ଏମିତି ପିଟି ପିଟି ସେ ଲୁହାଖଣ୍ଡକୁ ସୁନ୍ଦର, ଦରକାରୀ ଜିନିଷରେ ପରିଣତ କରେ । ମୁଁ ସେଇ କମାର ପରି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହୋଇପାରିବି ।" ନିତ୍‌ସେଙ୍କୁ ପଢ଼ିଥିବା ଲୋକ ଦ୍ୱନ୍ଦରେ ପଡ଼ିବ ଏହା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଭାଷା ବା ନିତ୍‌ସେଙ୍କର ! ଥରେ ବାପୁ ଜେଲ୍‌ରେ ନିତ୍‌ସେଙ୍କୁ ପଢ଼ିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସ୍ୱାଭାବିକ୍ କଥା । ନିତ୍‌ସେ ଓ ବାପୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିରାଟ ଫାଙ୍କ । ନିତ୍‌ସେ କହନ୍ତି, "ମଣିଷ ଠି ଜନ୍ତୁ ଓ ସ୍ରଷ୍ଟାର ମିଳନ ହୋଇଛି । ... ମଣିଷ ଭିତରେ ଥିବା

ଜନ୍ତୁ ପ୍ରତି ତୁମର ଅନୁକମ୍ପା ହେଉଛି - ଯାହା ଗଢ଼ାଯିବ, ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରାଯିବ, କମାର ଭାଟିରେ ପଡ଼ିବ, ସଳଖ, ବାଷ୍ପସିଦ୍ଧ ଓ ଶୋଧିତ ହେବ - ତାହାରି ପ୍ରତି ଅନୁକମ୍ପା ।'' (ଲେଖକର ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦର ମର୍ମକଥା ବହିର ନିଦ୍‌ସେ (ତିନି)ରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ।)

ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ଧାରଣା, ବାପୁ ବିଶେଷ କିଛି ପଢ଼ି ନ ଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଯାହା ଭଲ ଲାଗିଲା, ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତା କରିବା ପାଇଁ ଖୋରାକ୍ ଯୋଗାଉଥିଲା ସେ ସବୁ ପଢୁଥିଲେ । ପ୍ରଫେସର୍‌ଙ୍କ ପରି ପଢିବା ତାଙ୍କର ପେଷା ନ ଥିଲା । ତେବେ ବାପୁଙ୍କ ଜ୍ଞାନର ପରିସର ଥିଲା ବ୍ୟାପକ ଓ ଗଭୀର । ସବୁ ଧର୍ମ ପରମ୍ପରା, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ପ୍ରବେଶ ଥିଲା । ମାତ୍ର ସେ କୌଣସି ପରମ୍ପରା ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ନଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କର ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା, ମୌଳିକ କର୍ମଧାରା ଏହା ଜଣାଇଦିଏ । ବାପୁ ଖାମଖିଆଲୀ ଭାବେ ଯୌନ ବ୍ୟାପାରରେ ପଶି ନ ଥିଲେ । ହେବ୍‌ଲକ୍ ଏଲିସ୍ ଓ ବ୍ରର୍ଟାଣ୍ଡ ରସେଲ୍‌ଙ୍କ ଯୌନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବହିସବୁ ସେ ପଢ଼ିଥିଲେ । ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । ତେବେ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଏକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅଛି ବୋଲି ସଚେତନ ଥିଲେ । ସାମଞ୍ଜସ୍ୟଟି ହେଉଛି ତାଙ୍କରି ପରି ଏଲିସ୍ ଓ ରସେଲ୍‌ଙ୍କ ଯୌନ ମତ ବିବଦମାନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରିଷ୍କାର କହିଛନ୍ତି ଯେ ଏଇ ସ୍ତରରେ ରହି ମଣିଷ ତାଙ୍କ ଯୌନଧାରାକୁ ପାଳନ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଯୌନଧାରାକୁ ପାଳନ କଲେ ମଣିଷ ବିବର୍ତ୍ତନ ସିଢ଼ିରେ ଗୋଟିଏ ପାହାଚ ଉଠିଯିବ କିମ୍ବା ବିବର୍ତ୍ତନ ସିଢ଼ିରେ ପାହାଚେ ଉଠିଗଲା ପରେ ତାଙ୍କ ଯୌନମତ ପାଳିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେବ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚେର ପରମ୍ପରାରେ ଦୃଢ଼ଭାବେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଥିଲା ମାତ୍ର ଡାଳସବୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖୀ ବଢୁଥିଲେ । ତା ହୋଇ ନଥିଲେ ସେ ଚଉଦ୍ଦରୀ ବର୍ଷ ବୟସ୍କା ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ପାଠ ପଢାଉ ନ ଥାନ୍ତେ । ନିଜେ ଅଠସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁ ନ ଥାନ୍ତେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହୁଥିଲେ ମୃତ୍ୟୁର ପୂର୍ବଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଣେ ଅଧ୍ୟୟନ ଜାରୀ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

କଥା ଅଟକି ଥିଲା, ବାପୁଙ୍କ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ନିର୍ଘାତ ହାତୁଡ଼ି ମାଡ ଖାଇ ମନୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଟକି ଥିଲେ କାହିଁକି ? ସେ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ବୁଝୁଥିଲେ, ବାପୁଙ୍କ ମାଡ଼ ସେମାନଙ୍କୁ ଗଢିବା ପାଇଁ । ବାପୁ ଯେଉଁ ସ୍ନେହ ଡୋରରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି ତାକୁ ଛିଣ୍ଡେଇ ପଳେଇବା କଠିନ ବ୍ୟାପାର । କେଉଁ ଗଭୀର ଓ ଚନ୍ଦନବୋଳା ଅନୁଭୂତି ଲୋଭରେ ମନୁ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ଲାଖି ରହିଥିଲେ ତାର ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଛୁ । ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଭରପୁର ନୋଆଖାଲିରେ ମନୁ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ କେତେଥର ନଦୀରେ ନୌକାଯାତ୍ରା କରିଛନ୍ତି । ଥରେ ଗାନ୍ଧୀ ଖବର ପାଇଲେ ଜଣେ ଖୁବ୍ ବୁଢ଼ାଲୋକ ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛି । ଏ ଖବର ପାଇ ବାପୁ ରୋଗୀ ପାଖକୁ ବାହାରିଲେ । ଶୀତ ଛାଡ଼ି ନ ଥାଏ, ଖରା କାଟୁ ନଥାଏ, ଡଙ୍ଗାରେ ବାପୁ ମନୁଙ୍କ କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ । ମନୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ନାଉରୀ ଡଙ୍ଗା ବାହୁଛି, ଦୁଇପଟେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସବୁଜିମା । ପାଞ୍ଚ ସାତ ମିନିଟର ଯାତ୍ରା । ତାରି ଭିତରେ ବାପୁଙ୍କୁ ନିଦ ଲାଗିଗଲା । ''ପୃଥିବୀର ଜଣେ ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋ କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି

ଶୋଇଛନ୍ତି । ମୋ ହାତ ତାଙ୍କ କପାଳ ଆଉଁସୁଥାଏ । ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକ ମୋ ଜୀବନରେ ଅତି ପବିତ୍ର ।'' ଏଇ ଗାଢ, ପବିତ୍ର ମୁହୂର୍ତ୍ତଙ୍କ ଲୋଭରେ ମନୁ ବାପୁଙ୍କ ପାଖରେ ବନ୍ଧା ପଡ଼ିଥିଲେ ।

ମନୁଙ୍କର ଉତ୍ତରଣ ହୋଇଥିବା ପ୍ରମାଣଟିଏ ଦେଉଛୁ । ସମସ୍ତେ ଜାଣିଛନ୍ତି, ରଘୁପତି ରାଘବ ରାଜାରାମ, ତା ପରେ ଈଶ୍ୱର ଆଲ୍ଲା ତେରୋ ନାମ । କେବେ ଭାବିଛୁ, ଏ ପ୍ରାର୍ଥନାର ରଚୟିତା ରଘୁପତି ରାଘବ ସହିତ ଈଶ୍ୱର ଆଲ୍ଲା କିପରି ଯୋଡିଲେ ? ଆମେ ପ୍ରାର୍ଥନାଟି ସହିତ ଏତେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଯେ ଏ ଚିନ୍ତା ଆମ ମୁଣ୍ଡକୁ ଆସିନାହିଁ । ମନୁ ନୋଆଖାଲିରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଧାଡିଟି ପୂରାଇ ଦେଲେ ! ମନରୁ ରଚନା କରି ଅବଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ପୋରବନ୍ଦର ସୁଦାମା ମନ୍ଦିରରେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ 'ଈଶ୍ୱର ଆଲ୍ଲା ତେରୋ ନାମ' ଧାଡିଟି ବୋଲୁଥିଲେ । ମନୁ ପିଲାଦିନେ ଏହା ଶୁଣିଥିଲେ ଓ ମନେ ରଖିଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏ ଧାଡିଟି କେଉଁଠୁ ପାଇଲେ କେଜାଣି ! ଗୋଟିଏ କଥା ନିଶ୍ଚିତ, କୌଣସି ରାଜନୀତି ବାଲାଙ୍କର 'ସେକୁଲାରିଜିମ୍' ଉପରେ ଭାଷଣରୁ ଏ ଧାଡ଼ିଟି ସେ ପାଇ ନ ଥିବେ ! ମୁସ୍ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ହେଉ କି କଂଗ୍ରେସ ହେଉ ଅବା ଆଜିକାଲି ଯେଉଁ ନୂଆ ଦଳ ସବୁ ବାହାରିଲେଣି ସେମାନେ ହୁଅନ୍ତୁ, ସବୁ ରାଜନୀତିବାଲା ମିଶି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଧର୍ମଭେଦ ଭୂତ ପୂରାଉଛନ୍ତି । ଗୁଣିଆ ହୋଇ ତାକୁ ଛଡ଼େଇବାକୁ ପୁଣି ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି, ପାରୁନାହାନ୍ତି । କଳ୍ପନା କରନ୍ତୁ, ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗୋଟିଏ ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିରରେ ଆନନ୍ଦ ମନରେ ଈଶ୍ୱର ଆଲ୍ଲା .... ବୋଲୁଥିଲେ ଓ ଯେଉଁମାନେ ଶୁଣୁଥିଲେ ସେମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଉଥିଲେ । କାରଣ ସେତେବେଳକୁ ଭୂତ ସମାଜକୁ ଗ୍ରାସ କରି ନଥିଲା । ଯାହାହେଉ ମନୁ ଯେମିତି ରଘୁପତି ରାଘବ ସହିତ ଏ ଧାଡିଟି ମିଶେଇ ବୋଲିଲେ, ବାପୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ମୁସଲମାନମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଛନ୍ତି । ମନୁଙ୍କ ଠାରୁ ଏ ଧାଡ଼ିର ଇତିହାସ ଶୁଣି ବାପୁ ଉଲ୍ଲସିତ ହେଲେ । ମନୁଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର ଏ ଧାଡ଼ିଟି ତୋ ମୁଣ୍ଡରେ ପୂରାଇଲେ । ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ କରୁଣା ବିସ୍ମୟଜନକ ।'' ସେଇଦିନୁ ଏଇଟି ବାପୁଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭଜନ ହୋଇଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନ ଥିଲା ସତ୍ୟ ସହିତ ଏକ ପରୀକ୍ଷା । ଏହି ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସେ ଶକ୍ତିର ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଚାହୁଁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନକର୍ତ୍ତା ଈଶ୍ୱର, ପରୀକ୍ଷା ହଲ୍‌ର ଜଗୁଆଳ ଈଶ୍ୱର, ପରୀକ୍ଷକ ଈଶ୍ୱର ଓ ସେଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ଆଶା ରଖିଥିଲେ । ୧୯୩୮ରେ ଗାନ୍ଧୀ ହରିଜନରେ ଲେଖିଥିଲେ, ''ମୋ ଜୀବନରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ନାହିଁ ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ସାକ୍ଷୀ ମତେ ଜଗିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିନାହିଁ । ଏ ସାକ୍ଷୀଙ୍କ ଆଖିରୁ କିଛି ଛପି ରହେନା । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଐକ୍ୟତାନିକ ହେବା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଥାଏ ।'' ମହାତ୍ମା ଜାଣିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ଜଟିଳ ଓ ଶେଷ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ସେ ନୋଆଖାଲି ଯାଉଛନ୍ତି । ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କୁ ସେ କହିଥିଲେ, ''ନୋଆଖାଲିରେ ମୋର ଚରମ ପରୀକ୍ଷା ନିଆଯାଉ ବୋଲି ମୁଁ ଚାହେଁ । ଯଦି ମୁଁ ଏ ପରୀକ୍ଷାରେ ବିଫଳ ହୁଏ, ତେବେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନଜରରେ ବିଫଳ ହେବି । ମୋ ଆଗୋଚରରେ ଯଦି ମୋର ସାମାନ୍ୟ ଠକାମି ଥାଏ, ତେବେ ଜଗତ ତାହା ଜାଣିବାକୁ ପାଉ ।''

ସଙ୍କଟ ବେଳାରେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼େ । ଘୋର ସଙ୍କଟ ବେଳେ ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚେତନା ଖୋଲି ଖୋଲି ଯାଏ । ମନେହୁଏ ଅଧିକ ସତ୍ୟଦର୍ଶନ କରାଇବାକୁ ଈଶ୍ୱର ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ନୋଆଖାଲି ଟାଣିନେଲେ । ଲେଖକର ବିଶ୍ୱାସ, ସେଇଠି ତାଙ୍କର ବହୁବିଧ ଉତ୍ତରଣ ଘଟିଲା । ନଚେତ୍ ଏପରି ଉପନିଷଦୀୟ ମହାବାକ୍ୟ ସୋଜା ଭାବେ ତାଙ୍କ କଲମରୁ ବାହାରି ନ ଥାନ୍ତା । ୧୯୪୭ ଫେବ୍ରୁଆରୀରେ ନୋଆଖାଲିରୁ ବାପୁ ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଛାତି ଥରାଇ ଦେବା ଭଳି ବାକ୍ୟଟିଏ ଲେଖିଥିଲେ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ - ସତ୍ୟ ପାଖକୁ ଲମ୍ବିଥିବା ରାସ୍ତାରେ କଙ୍କାଳସବୁ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଆମକୁ କଙ୍କାଳଙ୍କ ଉପରେ ଚାଲି ଆଗେଇବା ପାଇଁ ସାହସ ବାନ୍ଧିବାକୁ ହେବ । ପୂର୍ବରୁ କେଉଁ ସନ୍ଥ, କେଉଁ ମହାପୁରୁଷ କଙ୍କାଳଙ୍କ ଉପରେ ପାଦରଖି ସତ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଛନ୍ତି ? ବାପୁଙ୍କ ଉପରେ ଆମେ ସନ୍ଥ, ମହାପୁରୁଷ, ମହାତ୍ମା ଯେଉଁ ଷ୍ଟାମ୍ପ ମାରୁ ତାହା ଲାଖେନା, ଖସିପଡ଼େ । ବାପୁ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ତାଙ୍କୁ କେବଳ ବାପୁ କହି ଲେଖକ ସନ୍ତୋଷ ପାଏ । ବହିସାରା ବାପୁ ଲେଖିଲେ ଚିଟା ଲାଗିବ ବୋଲି କେବେକେବେ ମହାତ୍ମା ବା ସନ୍ଥ କହିଛି ।

ଯିଏ କଙ୍କାଳଙ୍କ ଉପରେ ପାଦ ଥାପି ସତ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସେଇ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିବ ! ଯେଉଁ କଙ୍କାଳଙ୍କୁ ବାପୁ ଭେଟୁଥିଲେ, ସେ ଅଳ୍ପ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଜୀଅନ୍ତା ମଣିଷ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ସତ ପଚାରିଥିଲେ ସେମାନେ ସତ ସହିତ ମିଛ ମିଶେଇ ଦେଇଥାନ୍ତେ । କଙ୍କାଳ କେବଳ ସତ୍ୟର ସାକ୍ଷୀ ! ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଅନେକ ମଣିଷ କଙ୍କାଳ ହେବେ ବୋଲି ସୂଚନା ବାକ୍ୟଟିରେ ରହିଛି । ମହାବାକ୍ୟଙ୍କର ଅର୍ଥ କରିବା ଅନୁଚିତ । ସେଥିରୁ ଲେଖକ ବିରତ ରହୁଛି ।

ଶେଷରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ନିବିଡ଼ ଭାବେ ଜାଣିଥିବା ବୁଦ୍ଧିମତୀ ନାରୀ ମିସେସ୍ ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରୁଛୁ । ୧୯୪୬ରେ ପ୍ରକାଶିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ନାରୀଙ୍କ ଲେଖା ସମ୍ବଳିତ ବହିରେ ମିସେସ୍ ପୋଲାକ୍ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ଅଧିକାଂଶ ନାରୀ ସେଇ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ଯାହାଙ୍କ ଠାରେ ପୁରୁଷସୁଲଭ ଗୁଣ ବିକଶିତ ହୋଇଥାଏ । ତେବେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର ‘ନାରୀତ୍ୱ’ ପାଇଁ ଅନେକ ନାରୀଙ୍କ ପ୍ରେମଭାଜନ ହୋଇଛନ୍ତି । ନାରୀମାନେ ତାଙ୍କ ଠାରେ ଏପରି ଜଣେ ସହଯାତ୍ରୀ ଆବିଷ୍କାର କରନ୍ତି, ଯିଏ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ ଆଗେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗଭୀର ଭାବେ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି, ଯାହାକି ଶୁଦ୍ଧ, ପବିତ୍ର ଓ ସେଥିରେ ସାମାନ୍ୟ ଯୌନାବେଗ ନଥାଏ ।’’ ଏହି ବହିରେ ସ୍ଥାନିତ ବିଶିଷ୍ଟ ନାରୀ ନୃତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ ଏଲ୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଲେଖାରେ ତାଙ୍କର ନୃତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ନୁହେଁ, କବିତ୍ୱ ଫିଟି ପଡ଼ିଛି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଉପରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିଲେ, ‘‘ଗୋଟିଏ କଢ଼ ପାଖୁଡ଼ା ମେଲି ଫୁଟି ଆସୁଥିବା ଫୁଲ, ସତେଜ ଫଳ, ଓସାରିଆ ବହମାନ ଖୋଲା ନଈ, ଉଠି ଆସୁଥିବା ପ୍ରଭାତୀ ତାରା ଓ ଶୁଦ୍ଧ ବାୟୁରେ ଭୋର ବେଳାର ଭ୍ରମଣ ମନେପଡ଼ିଯାଏ ।’’ ଏଲ୍‌ଉଇନ୍ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ନୃତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ ହୋଇପାରନ୍ତି ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଉପରୋକ୍ତ ଦୁଇ ଧାଡ଼ି ତ ପୃଥିବୀର ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରେମ କବିତା !

ମିରାବେନ୍ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିବା ବହୁ ବୁଦ୍ଧିମତୀ ନାରୀଙ୍କର ମିସେସ୍ ପୋଲାକ୍ଙ୍କ ପରି ଅନୁଭୂତି ହୋଇଥିଲା , ୧୯୩୨ରେ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ ''ମୁଁ ଜାଣେ, ମୋ ଭିତରର ନାରୀ ତମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଖସିଯାଇନି ।'' ନିର୍ମଳ ବୋଷ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ଗାନ୍ଧୀ ନୋଆଖାଲିରେ ଯେତେ ନାରୀଙ୍କୁ ଭେଟୁଥିଲେ, ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜ ନିଜ ମାଆର ସାନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଚାହୁଁଥିଲେ ।

◆◆◆

ନୋଆଖାଲିରୁ ବିହାର

ଉଗ୍ର ହିନ୍ଦୁମାନେ ସବୁବେଳେ ଅଭିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଦରଦ । ନୋଆଖାଲିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଥିବା ସମୟରେ ବିହାରରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ଥମି ନଥାଏ । ଅନେକ ମୁସଲମାନ ନେତା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ କଡ଼ା ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଉଥାନ୍ତି - ଗାନ୍ଧୀ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ କେବଳ କୁମ୍ଭୀର କାନ୍ଦଣା କାନ୍ଦନ୍ତି । ଚେଡ୍ ବିହାରରେ ମୁସଲମାନମାନେ ହଣା ଖାଉଥିବା ବେଳେ ସେ ନୋଆଖାଲିରେ ଥୟ ଧରି ବସିଥାନ୍ତେ ? ବିହାରର ଗୋଟିଏ ଜିଲ୍ଲାର ଲିଗ୍ ପ୍ରେସଡେଣ୍ଟ ଜାନୁଆରୀ ୫ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ, ''ହିନ୍ଦୁମାନେ ବିହାର ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ଯେଉଁ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଛନ୍ତି ଇତିହାସରେ ତାର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଅତ୍ୟାଚାରୀତଙ୍କ ପ୍ରତି ପଦେ ସହାନୁଭୂତିମୂଳକ ଭାଷା ବା ଅତ୍ୟାଚାର କରିଥିବା ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ନିନ୍ଦା ଆପଣଙ୍କ ତୁଣ୍ଡ ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ତଥାପି ଜାତୀୟତା ଉପରେ ଆସ୍ଥା ରଖିବାକୁ ଆପଣ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାନ୍ତି । ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସକୁ ଆପଣ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତି ଓ ଜାତୀୟ ନେତାମାନେ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରିୟ । ... ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଆପଣ ମାନବଜାତିର ସେବା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ମୋର ଅନୁରୋଧ ଆପଣ ଶୀଘ୍ର ବିହାର ଆସନ୍ତୁ ।''

ଆଲିଗଡ଼ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ ଆହୁରି କୁତ୍ସିତ ଚିଠି ଦେଲେ । ସେଥିରେ ସେ ଅଭିଯୋଗ କରିଥିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ସାହ ପାଇଁ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁମାନେ କଲିକତା ଓ ବିହାରରେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମାରିଲେ ! ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଅନେକ ଅଭିଯୋଗ ଆସିଲା ଯେ ସେ ନୋଆଖାଲିରେ ସମୟ ନଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି । ସତେ ଯେପରି ସେମାନେ ନୋଆଖାଲି ଆସି ବାପୁ କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ଦେଖୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ହେଉଥିବାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ମୌଲବୀ ଫଜଲ ହକ୍ ବରିସାଲ୍‌ର ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ସଭାରେ କହିଲେ - ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜଣେ ଅଣମୁସଲମାନ । ତେଣୁ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ସେ କହିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେତେବେଳେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ

ଫେରିଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, - ହୃଦୟରେ ସେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ । ଫଜଲହକ୍ ଏ କଥା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଘୋଷଣା କରିବାକୁ କହନ୍ତେ ସେ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ ।

ଏ ଚିଠିର ଉତ୍ତର ଦେବାର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଥିଲା । କେତେ ହିଂସା, କେତେ ଅସୂୟା ବାପୁଙ୍କୁ ଘେରି ରହିଥିଲା । ଜଣଙ୍କର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଧର୍ମ ଗୋଟିଏ ହେବ ମାତ୍ର ହୃଦୟରେ ସେ ସବୁ ଧର୍ମକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି । ଏକଥା ମୌଲବୀ ବୁଝିପାରୁ ନଥିଲେ ନୁହେଁ, କଦର୍ଥ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୌଲବୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ - ଶେଷୋକ୍ତ ବାକ୍ୟଟି ସେ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରନ୍ତୁ । ମୌଲବୀ ଫଜଲ୍ ହକ୍ ବଙ୍ଗଳାର ଲିଗ୍ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଅଧିକ ଭୋଟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ସେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ, ପ୍ରତ୍ୟାହାର କିପରି କରନ୍ତେ ? ମୌଲବୀ ହକ୍ ତାଙ୍କର ନିର୍ବାଚନ ଇସ୍ତାହାରରେ କହିଥିଲେ ସେ ନିର୍ବାଚିତ ହେଲେ ତୁରନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନୋଆଖାଲିରୁ ବିଦା କରିବାକୁ ସେ ଦାବୀ କରିବେ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ସାମରିକ ବାହିନୀକୁ ନୋଆଖାଲିରୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରାଇବେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ୍ୟ ଚାହୁଁଥିଲେ, ସରକାର ସାମରିକ ବାହିନୀ ନୋଆଖାଲିରୁ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ । ପୂର୍ବ ଭଳି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ନୋଆଖାଳିରେ ମିଳିମିଶି ରହିବାର ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଉ । ମୌଲବୀଙ୍କ ମତଲବ ଥିଲା, ସାମରିକ ବାହିନୀ ଚାଲିଗଲେ ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଦବେଇ କରି ରଖିବେ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନୋଆଖାଲିରେ ରହିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଇଥିବାରୁ ମୌଲବୀ ତାଙ୍କୁ କଡ଼ା ସମାଲୋଚନା କରିବା ସହିତ କହିଥିଲେ - ଗାନ୍ଧୀ ଯଦି ମୌଲବୀଙ୍କ ଜିଲ୍ଲା ବରିଶାଲ୍‌କୁ ଆସିଥାନ୍ତେ ତେବେ ମୌଲବୀ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ତାଙ୍କ ଛେଳିକୁ ଖାଲକୁ ଠେଲି ଦେଇଥାନ୍ତେ ! ଗୋଟିଏ ପ୍ରଦେଶର ଭାବୀ ଲିଗ୍ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟଙ୍କ ମନୋଭାବ ଓ ଭାଷା ସହିତ ପାଠକଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଇଦେବାକୁ ଏତିକି କହିବା ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା ବାକି ରହିଯିବ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ମୁହାଁମୁହିଁ କିଛି ଖୋଲା କଥାବାର୍ତ୍ତା କହିବାକୁ ମୌଲବୀ ଗୋଟିଏ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କଲେ । ମାତ୍ର ଆସିଲେ ଅନେକ ବିଳମ୍ବରେ, ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୨୭ ତାରିଖ ଦିନ । ମୌଲବୀ ତାଙ୍କର ଖୋଲା କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ ନୋଆଖାଲିରେ ପ୍ରକୃତରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଆକ୍ରମଣକାରୀ ନୁହନ୍ତି, ବରଂ ସେମାନେ ପୋଲିସ୍ ଅତ୍ୟାଚାରର ଶିକାର ହୋଇଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ ପୋଲିସ୍ ଅଫିସର୍‌ମାନେ ନିରୀହ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମିଛ ମକଦ୍ଦମାରେ ବହୁତ ଘାଣ୍ଟିଲେଣି । ସେ ସବୁ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ ହେବା ଦରକାର । ମୁସଲମାନମାନେ ଅପରାଧୀ ନୁହନ୍ତି, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଅତ୍ୟାଚାର କରିପାରିବେନି, ଇସ୍‌ଲାମ୍ କଦାପି ଏହା ଶିକ୍ଷା ଦିଏନା ! ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମାନ୍ଧ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମାରିଲେ । ସେଇଟା ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମାନ୍ଧ ଓ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମାନ୍ଧ ସମାନ ଭାବେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅସହିଷ୍ଣୁ ଥିଲେ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଘୃଣା ଅସହିଷ୍ଣୁତା ରହିଛି ଓ ଧର୍ମାନ୍ଧତା ବଞ୍ଚିଥିବା ଯାଏ ଥିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ଜୀବନକାଳ ଭିତରେ କେଇଜଣ ଧର୍ମାନ୍ଧଙ୍କ ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ ଅବଶ୍ୟ ।

ବାପୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାନିଗଲେ ଯେ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମରେ ଏସବୁ ଆଦୌ ନାହିଁ ! ମୌଳବୀ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ଆଉ ଅନେକ କଥା ଗପିଲେ । ତାଙ୍କ ଭାଷଣ ସରିବାରୁ ବାପୁ ସହଜ କଣ୍ଠରେ ପଚାରିଲେ - ସେ ବରିସାଲ୍ ଗଲେ ମୌଳବୀ ତାଙ୍କୁ ଖାଲରେ ଠେଲିଦେବେ । ମୌଲବୀ ଘାବରେଇ ଯାଇ ତରବରରେ କହିଲେ - ନାଁ ନାଁ ମହାତ୍ମାଜୀ ! ବରିସାଲ୍ ଆପଣଙ୍କୁ ସବୁବେଳେ ସ୍ୱାଗତ କରିବ । ସେ କଥାଟା ଥଟ୍ଟାରେ କହିଥିଲି । ଥଟ୍ଟାଳିଆ କଥା କହିବା ତାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଅଭ୍ୟାସ ।

ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ କିଛି ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ସେ ବିହାରର ଜଣେ ମୁସଲମାନ ମନ୍ତ୍ରୀ ଡକ୍ଟର ମାମୁଦଙ୍କ ଚିଠିକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ଡକ୍ଟର ମାମୁଦ ତାଙ୍କୁ ବିହାର ଯିବାକୁ ଅନୁରାଧ କଲେ ସେ ତୁରନ୍ତ ଯିବେ । କିନ୍ତୁ ମୌଲବୀଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବାକୁ ନୁହଁ ! ବାପୁ ମୌଳବୀଙ୍କୁ ସିଧା ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ - ଯଦି ସେ ନୋଆଖାଲି ଛାଡ଼ନ୍ତି ତେବେ ନୋଆଖାଳିର ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ସଂପ୍ରଦାୟ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସଂପ୍ରଦାୟର ନିରାପତ୍ତା ଦେଖିବେ ବୋଲି ସେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବେ କି ? ମୌଇବୀ ଏ ସଳଖ ପ୍ରଶ୍ନର ଅନେକ ବଙ୍କା ଉତ୍ତର ଦେଲେ !

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ କିଛି ସମୟ କଟାଇଥିବା ଲୋକ ଉପରେ ତାଙ୍କର କିଛି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥାଏ । ମୌଲବୀ ଫେରିଗଲା ପରେ ତାଙ୍କର ଓକିଲ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପୂର୍ବବଙ୍ଗରେ ଖୁବ୍ ଭଲ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ସେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବନ କଟାଇବେ । ବଙ୍ଗଳାର ମଙ୍ଗଳ ଏଇଥିରେ ନିହିତ ।

୧୯୪୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ୨ ତାରିଖ ଠାରୁ ନୋଆଖାଳି ପାଇଁ ଏକ ନୂତନ ଯୋଜନା କରି କାମ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ବାପୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥାନ୍ତି । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଡକ୍ଟର ମାମୁଦଙ୍କ ସେକ୍ରେଟାରୀ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଚିଠି ଧରି ବାପୁଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଚିଠିରେ ଲେଖାଥିଲା, ମୁସଲମାନଙ୍କ ଭୟ ହେଉଛି, ହିନ୍ଦୁମାନେ କ୍ଷମତାକୁ ଆସିଲେ ସେମାନେ ଲୋପ ପାଇଯିବେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କର ଚାରିଦିନ କାଳ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଫଳରେ ହିଂସାକାଣ୍ଡ କମିଗଲା ଓ ମୁସଲମାନମାନେ ଟିକିଏ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ପାଟନାରେ ହିନ୍ଦୁ ଛାତ୍ରମାନେ ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ଫଳରେ ମୁସଲମାନମାନେ ପୁଣି ଭୟ ଜର୍ଜରିତ । ଡକ୍ଟର ମାମୁଦ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷାରେ ଚିଠି ଶେଷରେ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ମୁଁ ଇଂରେଜଙ୍କୁ କହିଆସିଛି, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ତମେମାନେ ଯଦି ଭାରତର ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ନ କର ତେବେ ତମେ ଅନୁତାପ କରିବ । ଆଜି ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ କହୁଛି - ଯଦି ଆପଣଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ସେମାନେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ନ କରନ୍ତି, ତେବେ ଏହାର ସମାଧାନ ଭବିଷ୍ୟତରେ କଦାପି ଏହାର ସମାଧାନ ହେବ ନାହିଁ ।’’

• କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନୁହନ୍ତି ! ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ହୋଇଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର ପଢ଼ିବା ବେଳେ ଡକ୍ଟର ମାମୁଦଙ୍କ ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କ କଣ୍ଠ ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ

ହେଉଥାଏ । ବାପୁଙ୍କର ଜଣେ ସହଯୋଗୀ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ବାପୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିହାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କଲେ - ଡକ୍ତର ଚାହୁଁଛନ୍ତି ମୁଁ ବିହାର ଯାଏ । ଆପଣ କ'ଣ ଭାବୁଛନ୍ତି ? ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ର କୌଣସି ଉତ୍ତର ଆସିଲା ନାହିଁ । ବାପୁ ଗମ୍ଭୀର ଦିଶିଲେ । ବାପୁଙ୍କ ସହିତ କେବଳ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ଖେଳି ନ ଥିଲେ, ବିହାରର କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ମଧ ଖେଳିଲା ! ବାପୁ ମାର୍ଚ୍ଚ ପାଞ୍ଚ ତାରିଖ ଦିନ ନୋଆଖାଲି ଛାଡିଲେ । ସେ ଦିନ ତାଙ୍କ ଶେଷ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ତିରିଶ ହଜାର ଶ୍ରୋତା ଚାନ୍ଦପୁର ଠାରେ ଦିନ ତିନିଟା କୋଡିଏ ମିନିଟରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ଯେ ଯେଉଁ କାରଣରୁ ସେ ନୋଆଖାଲି ଆସିଥିଲେ, ସେଇ କାରଣରୁ ବିହାର ଯାଉଛନ୍ତି । ବାପୁ ପୁଣି କହିଲେ, ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଆଉ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ସେମାନେ ରକ୍ଷା କରିବେ ବୋଲି ଆଶା ରଖି ସେ ଯାଉଛନ୍ତ ଓ ନିକଟରେ ଫେରିବେ । ସତୀଶ ଦାସଗୁପ୍ତ ଓ ଆଉ କେତେକ ସହକର୍ମୀ ନୋଆଖାଲିରେ ରହିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ ଆଇ.ଏନ୍.ଏର କର୍ଣ୍ଣେଲ୍ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜୀବନ ସିଂହ ଅନ୍ୟତମ । ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ସୈନିକ ପରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମଧ ସେ ନୋଆଖାଲିରେ ଥିଲେ । ସୁଯୋଗ ପାଇ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି କହିଲେ, ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ବାପୁଙ୍କୁ ଅନ୍ଧକାରରେ ରଖି ତାଙ୍କ ସହିତ ଚାଲାକି କଲେ । କଥାଟା ବାପୁଙ୍କୁ ବଡ଼ ବାଧିଲା । ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କ କଥାରେ କିଛି ସତ୍ୟତା ଥିଲା ଓ ଆଗକୁ ଅଧିକ ସତ୍ୟ ନିହିତ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା ବାପୁଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲା ।

ହାଉଡ଼ା ଷ୍ଟେସନରେ ବାପୁ ନିଜେ ଓ ତିନିଜଣ ସହକର୍ମୀ ହରିଜନ ପାଣ୍ଠି ପାଇଁ ହାତ ପାତିଲେ । ରାତିରେ ଗାଡି ଯେଉଁ ଷ୍ଟେସନରେ ରହେ ସହକର୍ମୀମାନେ ଦାନ ମାଗନ୍ତି । ସକାଳେ ହିସାବ କରି ଦେଖାଗଲା, ଷ୍ଟେସନ ଠାରୁ ରାତିଯାକ ତିନି ସହକର୍ମୀ ଯେତିକି ଟଙ୍କା ପାଇଛନ୍ତି ଏକାକୀ ବାପୁଙ୍କୁ ହାଉଡ଼ା ଷ୍ଟେସନ୍ରେ ଅଧଘଣ୍ଟା ଭିତରେ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଚାନ୍ଦା ମିଳିଛି । ଏ କଥା ଜାଣି ବାପୁ ଅବଶୋଷରେ କହିଲେ, "ରାତିରେ ଶୋଇ ନ ଥିଲେ ଲୋକମାନେ ଟିକିଏ ହାଲୁକା ହୋଇଥାନ୍ତେ ।"

ପ୍ରଥମେ ବାଦଶା ଖାଁ (ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀ)ଙ୍କର ଦୁଇଜଣ କର୍ମୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦେଖାକଲେ । ଖାଁ ସାହେବ ପାଟନାରେ ପହଞ୍ଚୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ ଜଣାଇଲେ । ତା ପରେ ପାଟନା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଉପକୁଳପତି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ଅନେକ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ବାପୁଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ଉପକୁଳପତି ପୁଣି ଜଣାଇଲେ ଯେ ସବୁ ସ୍ଥାନରେ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଦବେଇବା ପାଇଁ ଆନ୍ତରିକ ଉଦ୍ୟମ କରିନାହାନ୍ତି । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଗୋଟାଏ ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛନ୍ତି ଓ ଆଲିଗଡରୁ ପ୍ରଚୁର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଆସୁଛି ବୋଲି ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ଜଣାଇଲେ । ବାପୁ ଏକଥା ପସନ୍ଦ କଲେନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁଙ୍କର, କଂଗ୍ରେସର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ତାଙ୍କୁ କେହି ଖୋଲି କହୁନାହାନ୍ତି !

ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଶତ୍ରୁ ମଣୁଥାଏ । ଦୁଇଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ

ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ନେତା ନବାବ୍ ଇସ୍‌ମାଇଲ୍ ଓ ସୟେଦ୍ ଅବ୍‌ଦୁଲ୍ ଆଜିଜ୍ ଭୟଙ୍କର ବେମାର ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ପୂର୍ବତନ ଲିଗ୍ ସଭାପତି ନବାବ୍ ଇସ୍‌ମାଇଲଙ୍କୁ ଯକ୍ଷ୍ମା ଧରିଥାଏ । ସୟେଦ୍ ଅବଦୁଲ୍ ଜଣେ ସଚ୍ଚୋଟ ଓ ଦକ୍ଷ ବ୍ୟକ୍ତି । ମୁସଲମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରତି ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ସଂଗ୍ରାମୀ । ଉଭୟେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଘୃଣା କରୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରଥମେ ଆଜିଜ୍‌ଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କ ବେମାରି ଖବର ବୁଝି ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସା କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ରାଜି କରାଇଲେ । ପରେ କଲିକତାରୁ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସକଙ୍କୁ ଡକାଇ ଆଜିଜ୍‌ଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା କରାଇଲେ । ନିୟମିତ ଆଜିଜ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା ଫଳରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ତରଳିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ଆସିଲା । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ସ୍ୱାର୍ଥ ସହିତ ସେ ସାଲିସ୍ କରୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଆପଣ ଯେଉଁଦିନ ପାଟଣାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ସେଇଦିନ ମତେ ଭେଟିବାକୁ ଆସିଲେ । ଏହା ଆପଣଙ୍କର ସଦିଚ୍ଛାର ପରିଚୟ ଦିଏ । ଇତି ମଧରେ ଦେଢ଼ମାସ ବିତିଗଲାଣି । ମୁଁ ଯଦି ଚାଲି ପାରୁଥାନ୍ତି, ଏପରିକି ବୁହା ହୋଇ ଯିବାକୁ ସମର୍ଥ ଥାଆନ୍ତି, ତେବେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଯାଆନ୍ତି ।" ଚିଠିର ବାକି ଅଂଶରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଗଭୀର ମତଭେଦର ଉଲ୍ଲେଖ ଥାଏ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ ଆନ୍ତରିକ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରି ତାର ହୃଦୟ ଜୟ କରିବା ବାପୁଙ୍କର ଏକ ଆଖିଦୃଶିଆ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା ।

ବିହାର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ସହିତ ଦୀର୍ଘକାଳ ଆଲୋଚନା କରି ବାପୁ କହିଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ଓ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଯାହା ଦୋଷ କରିଛି ସେ କଥା ସର୍ବସାଧାରଣରେ ପ୍ରକାଶ କରୁ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସିହ୍ନା କହିଲେ ଯେ ଲିଗ୍ ଏହାର ସୁବିଧା ନେବ । ତେବେ ଚ, ସାମୟିକ କ୍ଷତି ବଦଳରେ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବ । ଏହା ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନୀତି । ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ଧରି ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ପ୍ରାଣବାୟୁ କରିଥିବା ବାପୁ ଭିନ୍ନ କଥା କହିବେ କିପରି ? ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱକୁ ତିରିଶ ବର୍ଷ ଧରି ମାନୁଥିବା କଂଗ୍ରେସର ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଲେ ନାହିଁ ? କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ଦଶକରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଂଗ୍ରେସ ଗୋଟିଏ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ନଥିଲା, ଗୋଟିଏ ପରିବାର ଥିଲା । ନିଜ ରକ୍ତ ସମ୍ପର୍କୀୟ ପରିବାରକୁ ଛାଡି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଶ୍ରମବାସୀ ଓ ଆଶ୍ରମ ବାହାରେ ରହୁଥିବା କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଜ ପରିବାର କରିନେଲେ । ପରିବାରର ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଲେ ନାହିଁ !

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାଣିଲେ ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀ, ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ ନ କରି ଡକ୍ଟର ମାମୁଦ ତାଙ୍କୁ ବିହାର ଡକାଇ ଥିବାରୁ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି ! ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଯେ ମୁସଲମାନ ସଂହାରକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସୀମିତ କରିବାକୁ ସରକାର ଆନ୍ତରିକ ଉଦ୍ୟମ କରିନାହାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ଆବେଗରେ କହିଲେ, ସେ ଯାହା ଖବର ପାଉଛନ୍ତି ବିହାର ସଂହାର ଜାଲିଓ୍ୱାନାବାଗ୍ ଠାରୁ କୌଣସି ଗୁଣରେ କମ୍ ନୁହେଁ । ଡକ୍ଟର ମାମୁଦଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପତିହରା ମୁସଲମାନ

ନାରୀଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁରୁ ସେ ଯାହା ଶୁଣିଲେ ତା'ର କୌଣସି ସାନ୍ତ୍ୱନାବାଣୀ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ନଥିଲା । ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି କହିଲେ, ବିହାରୀମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଯାହା କରିଛନ୍ତି ଠିକ୍ କରିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ପାପରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସେ ଆସିଛନ୍ତି । ନବାବ୍ ଇସ୍‌ମାଇଲ୍‌ଙ୍କୁ ସେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଛନ୍ତି, ବିହାରରେ ସେ 'କରିବେ ବା ମରିବେ' । ନୋଆଖାଲିରେ ଯେତିକି ହିନ୍ଦୁ ମରିଥିଲେ ବିହାରରେ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ମୁସଲମାନ ମରିଥିଲେ ।

ଆତ୍ମସମୀକ୍ଷା ସରିଲା । ପ୍ରାର୍ଥନା ବେଳ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ସେ ଦିନ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଓ ଅନେକ ବୁର୍ଖାପିନ୍ଧା ମୁସଲମାନ ନାରୀ ସଭାକୁ ଆସିଥିଲେ । ପ୍ରାର୍ଥନା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ - କଂଗ୍ରେସ ଯଦି ନିଜକୁ ଜାତୀୟ ଦଳ ବୋଲି କହୁଛି ତେବେ ଯେ କୌଣସି ଜାତି ଓ ସଂପ୍ରଦାୟର କୁକର୍ମକୁ ସେ ନିଜ ଉପରକୁ ନେବ । ଅନେକ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ନିଜେ ବିପଦ ବରଣ କରିଛନ୍ତି ଓ ବଞ୍ଚାଇଛନ୍ତି ମଧ୍ୟ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନହେଁ ଯେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁସଲମାନଙ୍କ ଗଣହତ୍ୟା ଦୋଷର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଏତିକିରେ ହୋଇଗଲା । ମର୍ମାହତ ମୁସଲମାନଙ୍କ କ୍ରୋଧ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଯଦି ଅନ୍ୟତ୍ର ହିନ୍ଦୁମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି ଯେ ବିହାରୀମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମାରିବା ଫଳରେ ବଙ୍ଗଳାରେ ହିନ୍ଦୁ ହତ୍ୟା ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ିଗଲା ସେମାନେ ବଡ଼ ଭୁଲ କରୁଛନ୍ତି । ଏବେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ବର୍ବରତା ଚାଲିଛି ତାହା ଗୋଟିଏ ଦେଶର ସଂସ୍କୃତି, ଧର୍ମ ବା ସ୍ୱାଧୀନତା ରକ୍ଷା କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଆମେ ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କଥାକୁ ହାଲୁକା ଭାବେ ନେଇଥିଲୁ, ଏବେ ବି ନେଉଛୁ । ସେଥିପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଏଯାଏ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଜଣେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେଲେ ଆରଜଣକ ପାଲଟା ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାର ସୁଯୋଗକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବ । ଗୋଟିଏ ଦେଶର ବାସିନ୍ଦା ଭାବେ ଆମେ କୁଚକ୍ରକୁ ଆଉ ଲମ୍ବାଇବା ନିର୍ବୋଧତା ହେବ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିହାରରେ ସତ୍ୟ ଖୋଳତାଡ଼ କରୁଥିଲେ । ଜଣା ପଡ଼ିଲା ଯେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହିଂସାଆଚରଣରେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କ ସହଯୋଗ ଥିଲା । ଅଳ୍ପ ଦିନ ଭିତରେ ବିହାରୀ ମୁସଲମାନ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଗଲା, କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ନୁହେଁ । ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ହୋଲି ପଡ଼େ । ହୋଲି ଦିନ ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ରକ୍ତରେ ହୋଲି ଖେଳିପାରନ୍ତି ଆଶଙ୍କା କରି ଅନେକ ମୁସଲମାନ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖରେ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଏଣେ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ପ୍ରଚାର ଚଳାଇଥାଏ ଯେ, ବିହାରରେ ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ମାରିବା ପାଇଁ ସଜ ହେଉଛନ୍ତି । ତା' ପୂର୍ବରୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ମାରି ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ବିହାର ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି ନ କହିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସତର୍କ କରି ବେନାମୀ ଚିଠିସବୁ ଆସୁଥିଲା । ଦିନେ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ କରି ବାପୁ କହିଲେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଦୋଷ ଲୁଚାଇବା ଅପେକ୍ଷା ସେ ବରଂ ହିନ୍ଦୁ ହୋଇ ନ ରହିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରିବେ । ଏ କଥା ଶୁଣି ତ ମୌଲାବୀମାନେ ଖୁସି ହୋଇଥିବେ । ଖୁବ୍ କମ୍ ଲୋକ ବୁଝିଥିଲେ ବାପୁ କୌଣସି ଧର୍ମର ନୁହନ୍ତି କିମ୍ବା ସବୁ

ଧର୍ମର । ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପାଟି ନ ଫିଟାଇବାକୁ ଯେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଧମକ ଦେଉଥିଲେ ସେମାନେ ନାଥୁରାମଙ୍କ ଗୋଷ୍ଠୀର ।

ବିହାର ପ୍ରଦେଶକୁ ଦି ଭାଗ କରିବାକୁ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଦାବୀ କଲା । ବିହାରର ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଦିବାଲୋକ ପରି ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଲା ଯେ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଆଉ ରୋକି ହେବନାହିଁ । ଜିନ୍ନା ଗର୍ଜନ କଲେ, ପାକିସ୍ଥାନ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଅଲଗା ଅଲଗା ହୋଇଯାଉ । ପାକିସ୍ଥାନରୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଓ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନରେ ମୁସଲମାନମାନେ ପାକିସ୍ଥାନ ଆସନ୍ତୁ । ଦେଶ ବିଭାଜନ ପରେ ବିହାରରୁ ଅନେକ ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ମୁସଲମାନ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଲେ । ପାକିସ୍ଥାନରେ ସେମାନେ ଏ ଯାଏଁ ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ନାଗରିକ ପରି ବ୍ୟବହାର ପାଉଛନ୍ତି !

ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସହିତ ମିଳିମିଶି ରହିଲେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରେ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରି ଲିଗ୍ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟକୁ ନାନା ମିଥ୍ୟାପ୍ରଚାର ପତ୍ର ଓ ରିପୋର୍ଟ ଦ୍ୱାରା ବିଭ୍ରାନ୍ତ କରୁଥାଏ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଗୋଟିଏ ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟ ପ୍ରଦେଶ ଭାବେ ବିହାରର ସୁନାମ ଥାଏ । ୧୯୪୬ରେ କଳିକତାରେ ଦଶଲକ୍ଷ ବିହାରୀ ରିକ୍ସାଟାଣି, ମୂଲଲାଗି ବା ଛୋଟ ଦୋକାନ କରି ପେଟ ପୋଷୁଥିଲେ । ସେଠାରେ ଯେଉଁ ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ୍ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ସେଥିରେ ବହୁ ବିହାରୀ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ । ଫଳରେ ବିହାରରେ ପ୍ରତିହିଂସାର ନିଆଁ ଜଳିଲା । ନୋଆଖାଳିରେ ହିନ୍ଦୁ ସଂହାର ଖବର ଏ ନିଆଁରେ ଘୃତ ସଂଯୋଗ କଲା ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ଯେ କୌଣସି ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର ଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଆସେନା । ନୋଆଖାଲି ପରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିହାରର ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲିଲେ । ନୋଆଖାଲି ଓ ବିହାର ଭିତରେ ଫରକ୍ ବିହାରରେ ବହୁ ନେତା ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ରିଫ୍ୟୁଜି କ୍ୟାମ୍ପମାନଙ୍କୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଘରକୁ ଫେରିବାକୁ ବୁଝାଇଲେ । ସେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ଯେ ବିପଦ ଅଛି ମାତ୍ର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ରଖି ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ ଘରକୁ ଫେରନ୍ତୁ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଯେତେ ନୁହେଁ, ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଉପରେ ଭରସା ରଖି ମୁସଲମାନମାନେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବସତି ସ୍ଥାପନ କରିବା ସପକ୍ଷରେ ଗାନ୍ଧୀ ରାଜି ନଥିଲେ । ଏପରି ହେଲେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ବସତିର କିଛି କ୍ଷତି କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବିବେ ଓ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସହିତ ନ ମିଶି ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ହିଂସା ରଖିବେ । ନୋଆଖାଳି ଠାରୁ ବିହାରର ଆଉ ଗୋଟିଏ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଥଇଥାନ ପାଇଁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁକ୍ତ ହସ୍ତରେ ଦାନ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସୁଛନ୍ତି ।

ମୁସଲମାନ ଶରଣାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଘରକୁ ଫେରିବାକୁ ନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ବଡ଼ ମୁସଲମାନ ବସତିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନୂଆ ଘର ବାନ୍ଧିବା ପ୍ରସ୍ତାବରେ ବାପୁ ରାଜି ହୋଇଯିବା ଜଣାଇ ଦିଏ ଯେ ବାପୁ ଭିତରେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡୁଛନ୍ତି । କେବଳ ନୋଆଖାଲିର ନୁହେଁ, ବିହାରର କଙ୍କାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ବାପୁଙ୍କୁ ସତ୍ୟର ସଙ୍କେତ ଦେଉଥିଲେ । ପବନରେ ଭାସି

ବୁଲୁଥିବା କଙ୍କାଳଙ୍କ ସ୍ୱର ବାପୁଙ୍କ କାନରେ ବାଜୁଥିଲା - ବାପୁ ! ଭାରତକୁ ଅଖଣ୍ଡ ରଖିବାକୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଲିଗ୍, କଂଗ୍ରେସ, ଇଂରେଜ କେହି ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ । ଆପଣ ଏକୁଟିଆ । ଏ ସ୍ୱର ସେ ନୋଆଖାଲିରେ ଶୁଣି ପାରୁ ନଥିଲେ ।

୧୯୪୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୨ ତାରିଖରେ ଭାରତବର୍ଷର ଶେଷ ବଡ଼ଲାଟ୍ ଲର୍ଡ୍ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ତାଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତା' ପୂର୍ବରୁ ମାର୍ଚ୍ଚ ଆଠ ତାରିଖ ଦିନ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇଥାଏ । ପଞ୍ଜାବକୁ ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳ ଓ ଅଣମୁସଲମାନ ବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳ ଏହିପରି ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଉ । ବଙ୍ଗଳା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଆଯାଇ ନଥିଲେ ମଧ ବଙ୍ଗଳା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହିପରି ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି କମିଟି ସୂଚାଇଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟରେ ପରାମର୍ଶ କରାଯାଇ ନଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ କୃପାଳିନୀ ମାର୍ଚ୍ଚ ତିନି ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାର୍ଚ୍ଚ ଆଠ ତାରିଖ କମିଟି ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରି ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କରିଥିଲେ । ମାର୍ଚ୍ଚ ପାଞ୍ଚ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପାଲଟା ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ କଲେ ଯେ ସେ ଯାଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ଜଣେ ବିଶେଷ ଦୂତ ପଠାନ୍ତୁ । କୌଣସି ଦୂତ ପଠାଗଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯଦି ବିହାର ଛାଡ଼ି ଆସି ପାରୁନାହାନ୍ତି, ତେବେ ବୈଠକକୁ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ପାଟଣା ଘୁଞ୍ଚା ଯାଇପାରିଥାନ୍ତା । ଯେଉଁମାନେ ଦୂତ ପଠାଇଲେ ନାହିଁ ବା ଏ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ ସୂଚନା ଦେଲେ ନାହିଁ ସେମାନେ ଯେ ବିଷୟଟିକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଠାରୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କ'ଣ ? କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଜାତିର ଜନକ, ମହାତ୍ମା କହୁଥିଲେ । ନାଥୁରାମ ଗର୍ଡସେ ଏପରି କହନ୍ତି ନାହିଁ ! ନାଥୁରାମ ତ ତାଙ୍କ ଛାତି ଓ ପେଟକୁ ଗୁଳି ମାରିଲେ, ଏମାନେ ପଛରୁ ଛୁରା ମାରିଲେ । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ କେତେ ବୋଝ ଧରି ଗାନ୍ଧୀ ନୋଆଖାଲି ଓ ବିହାରରେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବୟସ କେତେ ହୋଇଥିଲା ତମେମାନେ ଜାଣି ନଥିଲ ? କ'ଣ ପାଇଁ ସେ ଏତେ ପରିଶ୍ରମ କରୁଛନ୍ତି ବୁଝି ନଥିଲ ? ତାଙ୍କୁ ନ ଜଣାଇ ଏତେବଡ଼ ନିଷ୍ପତ୍ତିଟା ନେଇଗଲ ! ଜଣାଇଥିଲେ ସେ ତମ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ରାଜି ହୋଇନଥାନ୍ତେ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲ ? ଯଦି ଏପରି ଭାବିଲ, ତମେସବୁ ବାପୁଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଥିଲ କ'ଣ ? ବାପୁ ଏତେ ନିର୍ବୋଧ ନ ଥିଲେ ଯେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନକୁ ରୋକି ହେବନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଦେଖି ପାରୁନଥିଲେ । ପଞ୍ଜାବକୁ ଦି' ଭାଗ କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ଦିଗରେ ପ୍ରଥମ ପଦକ୍ଷେପ । ଏ ପଦକ୍ଷେପ ନେବାର ଚଉଦ ଦିନ ପରେ ବାପୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ, ପଞ୍ଜାବ ସମ୍ପର୍କରେ କି ପ୍ରସ୍ତାବ ନିଆଯାଇଛି ସେ ବୁଝି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ପଟେଲ ତାହା ବୁଝାଇ କରି ଲେଖନ୍ତୁ । ପଟେଲ୍ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ବିଷୟ ବଡ଼ ଜଟିଳ । ସେମାନେ ବହୁତ ଭାବିଚିନ୍ତି ପ୍ରସ୍ତାବ ନେଇଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ କାହାକୁ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ବିଷୟ ଯଦି ଜଟିଳ, ବାପୁଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ମଣିଲ ନାହିଁ !

୧୯୪୭ ଫେବୃଆରୀ ୨୦ ତାରିଖ ଦିନ ବ୍ରିଟିଶ୍ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଆଟଲୀ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟରେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ମହାମାନ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସମ୍ରାଟ ଚାହାନ୍ତି ଯେ,

୧୯୪୮ଜୁନ୍ ସୁଦ୍ଧା ଏକ ଦାୟିତ୍ୱବାନ୍ ଭାରତୀୟ ସରକାର/ଦଳ ହାତରେ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ କରାଯିବ । ସେହିଦିନ ଅଟଲୀ ପୁଣି ଘୋଷଣା କଲେ, ଯୁଦ୍ଧକାଳୀନ ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ଼ ୱାଭେଲଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ପୂରିଲା । ଅଟଲୀ ୱାଭେଲଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥିଲେ ତାହା କେବଳ ସୌଜନ୍ୟମୂଳକ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ କହିଲେ, ୱାଭେଲଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରାଯାଉନି, ବସ୍ତୁତଃ ଡିସ୍‌ମିସ୍ କରାଯାଉଛି । ଲର୍ଡ଼ ୱାଭେଲ ଡିସ୍‌ମିସ୍ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତତଃ ବର୍ଷକ ପୂର୍ବରୁ ସେ ଭାରତ ଛାଡ଼ିଥିଲେ ଭାରତବର୍ଷର ଅନେକ ଉପକାର ହୋଇଥାନ୍ତା । ଅଟଲୀ ଅନୁଭବ କଲେଯେ ବ୍ରିଟିଶ୍‌ର ଭାରତ ନୀତିକୁ ସେ ଛାରଖାର କଲେ । ୱାଭେଲ୍‌ଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅଟଲୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ନୋଟ ପଠାଇଥିଲେ (ୱାଭେଲ୍‌ଙ୍କ ଜରିଆରେ) ତା’ ପରେ ଯଦି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ୱାଭେଲ୍‌ଙ୍କୁ ବଡ଼ଲାଟ୍ ପଦରୁ ଦାୟିତ୍ୱମୁକ୍ତ କରିଥାନ୍ତା.... । ଅନେକ କହନ୍ତି ୱାଭେଲ୍ ଜଣେ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ଆଉ କାହା କଥା ଛାଡ଼ନ୍ତୁ, ଖୋଦ୍ ପ୍ୟାରେଲାଲ ଏପରି ଲେଖିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସରଳତା, ସଦିଚ୍ଛା ଓ ନୀତିବୋଧ ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ମାତ୍ର ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ କହନ୍ତି ତାଙ୍କର କୌଣସି ଐତିହାସିକ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ନଥିଲା ଓ ରାଜନୀତିରେ ସେ ଧାର ଧାରି ନାହାନ୍ତି । ଭାରତରେ ସଙ୍କଟ ବେଳାରେ ବଡ଼ଲାଟ ଭାବେ ତାଙ୍କର ବିଫଳତା ଭାରତର ଅନେକ କ୍ଷତି କରିଛି । ଆଇନର ଶାସନ ବୋଲି କିଛି ରହିଲା ନାହିଁ, ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ବିଭେଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଗ୍ର ହେଲା । କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସେକ୍ରେଟେରୀଏଟ୍ ତିନି ଭାଗ । ଗୋଟିଏ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ କଂଗ୍ରେସକୁ ଓ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଲିଗ୍‌କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି । ୱାଭେଲଙ୍କ ଅପାରଗତାପଣ ଅଟଲୀ ଡିସେମ୍ବରରୁ ଭଲଭାବେ ବୁଝିଗଲେ ମାତ୍ର ଆଉ ଜଣେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ପଠେଇଲେ ମାର୍ଚ୍ଚ ଶେଷରେ । ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୨ ତାରିଖରେ ଶେଷ ବଡ଼ଲାଟ ଭାବେ ଲର୍ଡ଼ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଲର୍ଡ଼ ମାଉଣ୍ଟବ୍ୟାଟେନ୍ ଇଂଲଣ୍ଡ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚବଂଶରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମାଆ ଥିଲେ ମହାରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କ ନାତୁଣୀ । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ଦକ୍ଷିଣପୂର୍ବ ଏସିଆର ସେ ଥିଲେ ପ୍ରଧାନ ସେନାଚାଳକ । ଇଂଲଣ୍ଡ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ବୁଝାମଣା କରିଥାନ୍ତି ଯେ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଦେଖି ସେ ଯାହା କରିବେ ସେଥିରେ ସରକାର ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ରାଜନୈତିକ ବୁଦ୍ଧି ଯୋଗୁ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଢଳିଲେ । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଲଣ୍ଡନ ଛାଡ଼ିବା ବେଳେ ଭାରତବର୍ଷ ବିଷୟରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଥିବା ପୂର୍ବତନ ବଡ଼ଲାଟମାନଙ୍କର କେତେକ ଦକ୍ଷ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଧରି ଆସିଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ୱାଭେଲଙ୍କର କେତେକ ଅଫିସରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜ ଅଫିସରେ ରଖିଲେ । ଲେଡ଼ି ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଥିଲେ ଅଗ୍ରଣୀ ସମାଜ ସେବିକା । ତାଙ୍କର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି, ନାରୀ ସୁଲଭ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଭାରତବର୍ଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିଥିଲା । ଉତ୍ସାହରେ ମାଡ଼ିଯିବାର ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଥିବା ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କୁ ସେ ଠିକ୍ ସମୟରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରୁଥିଲେ ।

ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଯେଉଁଦିନ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ସେଇଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଆଣିବାକୁ ତାଙ୍କ ନିଜ ଉଡ଼ାଜାହାଜ

ବିହାର ପଠାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ବିହାରରେ ଏକ ଗଣ୍ଡଗୋଳିଆ ଜାଗାକୁ ସେ ବାହାରିଛନ୍ତି । ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୮ରେ ଫେରିବାକୁ ଆଶା କରନ୍ତି । ଫେରିଲେ ତୁରନ୍ତ ଯିବେ । ଉଡ଼ାଜାହାଜ ପଠାଇବାର ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସେ ନମ୍ରତାର ସହିତ ମନା କରିଥିଲେ । ଉଡ଼ାଜାହାଜରେ ସେ ଜୀବନରେ କେବେ ବସିନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ ଯାନ ଗରିବ ଲୋକେ ବ୍ୟବହାର କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାକୁ ସେ କିପରି ବ୍ୟବହାର କରିବେ ? ଥରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମଦିନରେ କସ୍ତୁରବା ଗୋଟିଏ ଘିଅଦୀପ ଜାଳିଥିଲେ । ବିଚାରୀଙ୍କୁ ବହୁତ ଗାଳି ଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଗରିବ ଲୋକମାନେ ଶୁଖିଲା ରୁଟି ଖାଉଥିବା ବେଳେ ଘିଅଦୀପ ଜାଳିବା ଏକ ଅନୁଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ । ସ୍ପେଶାଲ ଟ୍ରେନ୍ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ବାତିଲ କରି ବାପୁ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ୨୮ ତାରିଖ ଦିନ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାତ୍ରା କଲେ ।

ବାପୁଙ୍କର ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପାଇଁ ମନୁଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିଥାଏ । ବାପୁ ଓ ତାଙ୍କ ଦଳର ଦିଲ୍ଲୀ ଯାତ୍ରା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଦୁଇଟି ଡବା ରିଜର୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ବସି ଏକଥା ଜାଣିବା ପରେ ବାପୁ କ୍ରୋଧରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ସରକାରଙ୍କୁ ଖର୍ଚ୍ଚାନ୍ତ କରିବାର ସାହସ ମନୁ ପାଇଲେ କେଉଁଠୁ ? ଅତୀତରେ ମନୁ କ'ଣ କ'ଣ ସବୁ ଭୁଲ୍ କରିଛନ୍ତି ତା'ର ଗୋଟିଏ ତାଲିକା ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ତାଙ୍କୁ କିଲିବିଲି କଲେ । ମନୁ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ବାପୁଙ୍କର ଏ ରୂପ ଦେଖି ଷ୍ଟେସନ୍‌ମାଷ୍ଟର ବା ଗାର୍ଡ଼ କିଛି କହିବାକୁ ସାହସ କଲେନି । ପର ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ଜିନିଷପତ୍ର ଧରି ମନୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଡବାରେ ବସାଇଲେ । ଗୋଟିଏ ଡବାରେ ରିଜର୍ଭେସନ୍ ବାତିଲ କରାଗଲା । କେତେ ଲୋକ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ଓ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହେଲେ ।

ଥରେ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ, "It costs India a great deal to keep Mahatma Gandhi Poor" । ଏ ମନ୍ତବ୍ୟଟି କାନରେ ପଡ଼ିବାରୁ ବାପୁ ପ୍ରାଣଖୋଲା ହସ ହସିଥିଲେ ।

◆◆◆

ଶେଷ ବଡ଼ଲାଟ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍

ଆମର କୌଣସି ନିର୍ବାଚନ ଯାଇନାହିଁ ଯାହାକୁ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧ ସହିତ ତୁଳନା କରା ନ ଯାଇଛି । ସେଇ ମହାନ ମହାକାବ୍ୟ ପ୍ରତି ଏହାଠାରୁ ବଡ଼ ଅପମାନ ଆଉ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଦଳ ନିଜକୁ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଆସନରେ ରଖି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କୌରବଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରେ । ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ସବୁ ଦଳ କୌରବଙ୍କ ଠାରୁ କେତେ ହୀନ ! ଦୁର୍ଯୋଧନଙ୍କ ସମ୍ମାନବୋଧ, ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସାର୍ଥକତା, ବନ୍ଧୁ ପ୍ରିୟତାର କାଣିଚାଏ ଆମ ରାଜନୈତିକ ନେତାଙ୍କ ଠାରେ ଦେଖାଯାଏନା । ନିର୍ବାଚନଟିଏ ପୁଣି କଣ କି ? ଧର୍ମ ଯୁଦ୍ଧ ! ଅତି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାର୍ଥ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ବାମନଙ୍କର ହିମାଳୟ ଉଚ୍ଚ ପଇସା ଉଡେଇବାର ବାଜିଖେଳ ଠାରୁ କିଛି ଅଧିକ ନୁହଁ ।

ଯଦି ମହାଭାରତ କାଳ ସହିତ ଦେଶର କୌଣସି ଆଧୁନିକ ସମୟର ତୁଳନା କରାଯାଇପାରେ, ତାହା ହେଉଛି ୧୯୪୫ ରୁ ୪୮ ଏହି ତିନିବର୍ଷର ସମୟ । ସେତେବେଳେ ମହାଭାରତ ଚରିତ୍ର ସହିତ ତୁଳନୀୟ ହେବାପରି ମହାନ ଚରିତ୍ରମାନେ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ, ନେହରୁ, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ, ରାଜାଜୀ, ଆଜାଦ୍, ମିରାବେନ୍, ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ, ଜିନ୍ନା, ଲିଆକତ୍, ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି, ଚର୍ଚ୍ଚିଲ, ଅଟଲୀ, ସ୍ମଟସ୍, ଓ୍ୱାଭେଲ୍, ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍, ବିନୋବା, ସୁଭାଷବୋଷ ଓ ଆହୁରି ଅନେକ । ଅହିଂସା ସହିତ ହିଂସା, ସରଳତା ସହିତ କୂଟନୀତି, ବୀରତ୍ୱ ସହିତ ହୀନତା, ପ୍ରେମର ସମ୍ପର୍କ ଭିତରେ ଛଳନା ଇତ୍ୟାଦି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏବଂ ଫଳାଫଳର ବ୍ୟାପକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାରତବର୍ଷର ଉକ୍ତ ତିନିବର୍ଷ ଏକ ମହାଭାରତୀୟ ସମୟ ଥିଲା ।

ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ଶେଷ ବର୍ଷ ୧୯୪୮ ଥିଲା ଏକ କରୁଣ ଗ୍ରୀକ୍ ଟ୍ରାଜେଡି ପରି । ଅହିଂସ ସମରର ସେନାପତି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ତାଙ୍କୁ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଲର୍ଡ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ମୁହାଁମୁହିଁ ହେଲେ । ଅହିଂସ ସମରରେ କାହାର ପରାଜୟ ହୁଏନା । ମାତ୍ର ଗ୍ରୀକ୍ ଟ୍ରାଜେଡ଼ିର ବିୟୋଗାନ୍ତ ପରିଣତି ପାଇଁ ଯେପରି ନାୟକ ଦାୟୀ ନୁହେଁ, ତାର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନେ ଦାୟୀ, ନିୟତି ଦାୟୀ, ସେହିପରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦିଚ୍ଛା, ସହଯୋଗ ସେମାନଙ୍କ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଙ୍କ ପାଇଁ, ଅତୀତର ଇତିହାସ ପାଇଁ ଓ ନିୟତିର ଚକ୍ରାନ୍ତ ପାଇଁ ସଫଳ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଇଂଲଣ୍ଡ ତ ଘୋଷଣା କରି ସାରିଥିଲା, ୧୯୪୮ ଜୁନ୍ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବ । ବାକି ରହିଲା ଦେଶ ଅଖଣ୍ଡ ହୋଇ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବ ବା ଦିଖଣ୍ଡ ହୋଇ ହେବ । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ବଡଲାଟ୍ ହୋଇ ଆସିବାର ପାଞ୍ଚମାସ ଭିତରେ ଧାର୍ଯ୍ୟ ତାରିଖର ଦଶମାସ ପୂର୍ବରୁ ଭାରତ ଦି ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଲା । ଏଇ ପାଞ୍ଚମାସର, ପାଞ୍ଚମାସ କାହିଁକି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଶମାସର ଇତିହାସ ଖୁବ୍ ଘଟଣାବହୁଳ, ଖୁବ୍ ଜଟିଳ । ସବୁ ତ ଦୂରର କଥା, ସବୁ

ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ଏ ବହିରେ ଆଲୋଚନା କରି ହେବ ନାହିଁ । କେବଳ ବାପୁଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରୁଥିବା ଘଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବୁ । ତାହାହିଁ ବହିର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ପାଟଣା ଷ୍ଟେସନରୁ ଟ୍ରେନ ଯୋଗେ ବାପୁ ସଦଳ ୧୯୪୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ୩୧ ଦିନ ଭୋରୁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀ ଷ୍ଟେସନରୁ କାର୍ ଯୋଗେ ଭାଙ୍ଗି କଲୋନୀ ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିଲେ । ବାଟରେ ଓହ୍ଲାଇ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଗନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାତଃଭ୍ରମଣ କଲେ । ସେଇଦିନ ତିନିଟା ବେଳେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କୁ ଭେଟିବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଥାଏ । ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ଦୁହେଁ ମନଖୋଲି ଗପିଲେ । ସବୁ ବିଷୟ ପଡ଼ିଲା, ରାଜନୀତି ବ୍ୟତୀତ ! ବାପୁଙ୍କ ବାଲ୍ୟଜୀବନ, ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା, ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଆଇନ ପଢ଼ିବା ବେଳର ଅନୁଭୂତି, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଭାରତରେ ସାଧନା ସବୁ ବିଷୟ ଜାଣିବାକୁ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଆଗ୍ରହର ସହିତ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଥାଆନ୍ତି । ଦୁହେଁ ବୁଝିଥାନ୍ତି ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ହୁଡିଲେ ଇତିହାସ ଅନ୍ୟ ଗତି ଧରିବ ! ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ବାପୁ ବଡଲାଟଙ୍କ ଆନ୍ତରିକତା, ସଦିଚ୍ଛା ଓ ଚାରିତ୍ରିକ ଉଚ୍ଚତାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଫେରିଲେ ।

ନୋଆଖାଲି ଓ ବିହାରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିନକୁ ଷୋହଳ ଘଣ୍ଟା ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ । ଦୁଃଖୀ ମଣିଷଙ୍କ ସେବାରେ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିବା ମଣିଷ ପକ୍ଷରେ ଏହା ବଡ କଥା ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ସେ କେଉଁ ବିଶ୍ରାମ ପାଆନ୍ତି ବା ପାଇଲେ ? ବାପୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବା ତତ୍ତୁଲ୍ୟ କୌଣସି ବଡ ପଦରେ ନ ଥିଲେ । ଏପ୍ରିଲ ଏକ ତାରିଖର ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଶୁଣନ୍ତୁ । କାହାକୁ ଏପ୍ରିଲ ଫୁଲ୍ କରିବାର ମତଲବ ଲେଖକର ନାହିଁ ! ୩୧ ମାର୍ଚ୍ଚରେ ରାତ୍ରିର ବିଳମ୍ବିତ ପ୍ରହରରେ ବାପୁ ବିଛଣାକୁ ଗଲେ । ସବୁଦିନ ପରି ରାତି ତିନିଟାରେ ଉଠିଲେ । ରାଜକୁମାରୀ ଅମୃତ କାଉର ଭୋର ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ଆସିଲେ । ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍ ସାଢେ ଛଅରେ । ଫଳରେ ବାପୁଙ୍କର ପ୍ରାତଃ ଭ୍ରମଣ ଡେରି ହେଲା । ତୈଳ ମାଲିସ୍ ସମୟକୁ କମେଇ ଦିଆଗଲା । ତଥାପି ସେତିକିବେଳେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଆସିଲେ । ତୈଳ ମାଲିସ୍ ବେଳେ ବାପୁ ଟିକିଏ ଘୁମେଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ତୈଳମାଲିସ ଟେବୁଲ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚଉକି ଅଣାଗଲା । ପଣ୍ଡିତଜୀ ବାପୁଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଚାଲିଥାନ୍ତି । ବାପୁ ଗାଧୋଇ ବାହରିଛନ୍ତି ରାଜାଜୀ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଅଗତ୍ୟା ବାପୁ ଗାଧୁଆ କୁଣ୍ଡରେ ଓ ରାଜାଜୀ ପାଖ ଚଉକିରେ ! ସମୟ ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ମନୁ ଗାଧୁଆକୁଣ୍ଡରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଖିଅର କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥାନ୍ତି । ଦିନେ ଖିଅର ନ ହେଲେ ଚଳନ୍ତାନି ? ଅସମ୍ଭବ । ଖିଅର ହେବା ଓ ବଡଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବା ସମାନ ଭାବେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ରାଜାଜୀ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମନୁଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଶୁଣେଇ କହିଲେ, ‘‘ତୁ ତା ହେଲେ ତୋ ବିଖ୍ୟାତ ଅଜାର ବାରିକ ହେଲୁଣି !’’ ଗାଧୁଆକୁଣ୍ଡରେ ବାପୁ କେଇମିନିଟ ଗଭୀର ନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇଥାନ୍ତି । ନିଦ ଲାଗି ନ ଥିଲେ ରାଜାଜୀଙ୍କ ପରିହାସର ଉତ୍ତର ଦେଇଥାନ୍ତେ ! ଗାଧୁଆ ଘରୁ ବାହାରିଲା ବେଳକୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଉପସ୍ଥିତ । ଜଳଖିଆ ଖାଇବା ବେଳେ ବାପୁ ତାଙ୍କ ସହିତ କଥା ହେଲେ । ନଅଟା ବାଜିଲା । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ

ହାଜର । ବଡଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଥାଏ । ମନୁଙ୍କୁ ଧରି ବାପୁ ବାହାରିଲେ । ମନେରଖନ୍ତୁ ବୟସ ଅଠସ୍ତରୀ ।

ବାପୁ, ବ୍ରିଜକ୍ରିଷ୍ଣ ଓ ମନୁ ବଡଲାଟଙ୍କ କୋଠିର ସୁନ୍ଦର ବଗିଚାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ନୋଆଖାଲିରେ ରହିଯିବା ପରେ ବ୍ରିଜକ୍ରିଷ୍ଣ ବାପୁଙ୍କର ସେକ୍ରେଟେରୀ ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଉଥାଆନ୍ତି । ଫଳରେ ସେ ବାପୁଙ୍କର ତୃତୀୟ ସେକ୍ରେଟେରୀ -ପୁତ୍ର ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଶେଷ ଜୀବନ ଦିଲ୍ଲୀରେ କଟିଥିଲା ଓ ତାର ବିବରଣୀ 'ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦିଲ୍ଲୀ ଡାଏରୀ' ଶିରୋନାମାରେ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ବହିରେ ବ୍ରିଜକ୍ରିଷ୍ଣ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ପରିଚୟ ପର୍ବ ସରିବା ପରେ ଲର୍ଡ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ମନୁଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ତୁମେ ଗୋଟିଏ ଭାଗ୍ୟବାନ ଝିଅ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ତମର ଫଟୋ ଦେଖି ମୋ ଝିଅ କହେ, ସେ ତମକୁ ଈର୍ଷା କରେ ! ତୁମର ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ମୁଁ ତାକୁ ପଠେଇବି ।'' ଏଇ ପଦକ ଆନ୍ତରିକପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଲର୍ଡ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ବିଶାଳ ହୃଦୟର ପରିଚୟ ଦିଏ । ଭାରତବର୍ଷର ବଡଲାଟ ଓ ଉଚ୍ଚବଂଶଜ ଲର୍ଡ ଗୋଟିଏ ମେହେନ୍ତରର ବସ୍ତିକୁ ତାଙ୍କ ଝିଅକୁ ପଠେଇବେ ! ତାଙ୍କ ଝିଅ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା କେତେଥର ଯାଇଛନ୍ତି । ଆଉ ଏଇ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚଜାତି ନୀଚଜାତି ଭେଦ ସେଇଟା ଆମ ଭିତରେ ଥିଲା, ଅଛି । ସାହେବଙ୍କ ଭିତରେ କେବେ ନ ଥିଲା । ଇଂରେଜ ଓ ଆମ ଭିତରେ କେତେକ ବଡ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ଆମର ଶାସକ ହୋଇଥିଲେ, ମାଗଣାରେ ନୁହଁ !

ବାପୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ, ମନୁଙ୍କୁ ବଗିଚାରେ ବୁଲିବାର ଅନୁମତି ମିଳିଲେ ଦୁହେଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତେ । ''ନିଶ୍ଚୟ'', ବଡଲାଟ ମନୁଙ୍କ ଆଡକୁ ଚାହିଁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ହାତ ଦେଖାଇ କହିଲେ, ''ଏ ସବୁ ତମମାନଙ୍କର । ଆମେ କେବଳ ଜଗୁଆଳ ହୋଇ ଅଛୁ ।''

ପୂର୍ବଦିନର ଆଲୋଚନାରୁ ଖିଅ ଧରି ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ କହିଲେ, ଶକ୍ତି ଆଗରେ ମୁଣ୍ଡ ନ ନୁଆଁଇବା ସବୁକାଳେ ବ୍ରିଟିଶଙ୍କ ନୀତି ହୋଇ ଆସିଛି । କିନ୍ତୁ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଅହିଂସା ଆମକୁ ଜିଣିଗଲା । ଭାରତବର୍ଷର ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ସେମାନେ ଏ ଦେଶ ଛାଡିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି ।'' ଏପରି ଖୋଲା ଓ ଆନ୍ତରିକ କଥା ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ବଡଲାଟ କହିନଥିଲେ । ଖୋଲାପଣରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଟପିବା କଷ୍ଟକର । ବାପୁ ଜାଣିଥିଲେ ଲିଗ୍ ଓ କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟରେ ମତପାର୍ଥକ୍ୟ ଯୋଗୁ ଗୋଟିଏ ଅଚଳ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଇଂରେଜ ବାଟ ପାଉନାହିଁ । ବାପୁ ଯେଉଁ ବାଟ ବତାଇଲେ ତାହା ଶୁଣି ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ପରି ପୋଖତ ଓ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି କିଛି ସମୟ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯାହା ଶୁଣିଲେ ତାକୁ ବା କିପରି ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ? ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରସ୍ତାଦ ହେଲେ, ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଅମ୍ପାୟାର୍ ହୁଅନ୍ତୁ । ଆମେ (କଂଗ୍ରେସ ଓ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ତରଫରୁ ଗାନ୍ଧୀ କହୁଥାନ୍ତି) ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରୁ । ନେହରୁ ସରକାର ଇସ୍ତଫା ଦେବ ଓ ଜିନ୍ନା ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେବେ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ନିଜ ମନମୁତାବକ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଢିବାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ଜିନ୍ନାଙ୍କର । ସେ ସବୁ ଲିଗ୍ ମନ୍ତ୍ରୀ ନେଇ ପାରନ୍ତି ବା ଯାହା କରିପାରନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣରେ ସମର୍ଥନ କରିବ । ଜିନ୍ନା ସରକାରକୁ

ଦେଶବାସୀ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେଇବାକୁ ସେ ଦେଶସାରା ବୁଲିବେ। ଫଳରେ ଦେଶରେ ଚାଲିଥିବା ହିଂସାକାଣ୍ଡ କମିଯିବ। ବଡଲାଟଙ୍କ ଉକ୍ତିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି କହିଲେ, ଇଂରେଜ ଜାତି ଶକ୍ତି ଆଗରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଏ ନାହିଁ। ନ୍ୟାୟ ମାନେ। ଯଦି ଲିଗ୍ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ ନ କଲା ତେବେ ବଡଲାଟ କଂଗ୍ରେସକୁ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦିଅନ୍ତୁ। ଦୁଇ ପକ୍ଷଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ନୀତିରୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ବିରତ ରହୁ। ଗାନ୍ଧୀ ଜାଣିଥିଲେ, ଏକ ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ (ତାହା ପୁଣି ବଡଲାଟଙ୍କ ଚାପ ଫଳରେ ଗଢ଼ାଯାଇଥିବା) ପରସ୍ପର ସହିତ ସର୍ବଦା ଟଣାଓଟରା ହେଉଁଥିବାରୁ କିଛିକାମ ହେଉନାହିଁ।

ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ। ମାତ୍ର ସବୁ ଯୁଗରେ ଶକୁନିମାନେ ଥାଆନ୍ତି ଓ ସେମାନେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ରାଜା ବା ନେତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଅବିଶ୍ୱାସ ପୂରାନ୍ତି। ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ତାଙ୍କ ଅଫିସରଙ୍କୁ କହିଲେ, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଜିନ୍ନା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବେ ନାହିଁ। କିଛିଦିନ ପରେ ଜିନ୍ନା ମଧ୍ୟ ଠିକଣା ମହଲରେ ପ୍ରଚାର କଲେ, ବଡଲାଟ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେବାକୁ କହୁଛନ୍ତି। ବଡଲାଟ ଓ ତାଙ୍କ ଅଫିସରଙ୍କର ବୁଝିବାକୁ ବାକି ନ ଥାଏ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତ ଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ। ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର ଏ ଇଚ୍ଛା ଆଦୌ ଗୋପନ ରଖି ନ ଥାନ୍ତି।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସତର୍କ ରହିବାକୁ ଅଫିସର୍‌ମାନେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରିଦେଲେ। ଇର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କୁ ପାଲ୍ଲରେ ପକେଇ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ଠାରୁ 'ଗାନ୍ଧୀ ଉର୍‌ଉଇନ୍ ପ୍ୟାକ୍ଟ' ଆଦାୟ କରିନେଲେ। ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପାକିସ୍ଥାନ ଇଂଲଣ୍ଡର ସ୍ୱାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆବଶ୍ୟକ। କଂଗ୍ରେସ ଇଂରେଜ ନେତାଙ୍କୁ ଶତ୍ରୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖେ। ପାକିସ୍ଥାନଟିଏ ଥିଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଇଂଲଣ୍ଡର କାମରେ ଆସିବ। ଏଇ ମୋହରେ ରହି ସବୁ ବ୍ୟାପାରରେ ବ୍ରିଟେନ୍ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାକିସ୍ଥାନ ଆଡକୁ ଢଳିଛି। ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତିର ପଚାଶ ବର୍ଷ ପରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଡିଣ୍ଡିମ ବଜାଉଥିବା ଆମେରିକା ଓ ଇଂଲଣ୍ଡ ପୃଥିବୀର ବୃହତ୍ତମ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଦେଶ ଭାରତବର୍ଷ ସହିତ ମୈତ୍ରୀ ସ୍ଥାପନର ସଙ୍କେତ ଦେଉଛନ୍ତି।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଯୋଜନାକୁ ଭଣ୍ଡୁର କରିବା ପାଇଁ ଇଂରେଜ ଅଫିସର ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିବା ଭାରତୀୟ ପଦସ୍ଥ ଅଫିସର ଲାଗିପଡିଲେ। ଗାନ୍ଧିଜୀ ନେହରୁ ଓ ପଟେଲଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବର ମନ୍ଦଦିଗ ବିଷୟ ବୁଝାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିନକ ପରେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭାବେ ନଅଟି ପଏଣ୍ଟରେ ଲିଖିତ ଆକାରରେ ଦେଇ ଆସିଲେ। ଗାନ୍ଧିଜୀ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ଚିଠି ଦେଇଛନ୍ତି, ପାଞ୍ଚ ଛଅ ଥର ସାକ୍ଷାତ କରିଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ବଡଲାଟଙ୍କର ପୂର୍ବ ଆଗ୍ରହ ପାଉ ନ ଥାନ୍ତି। ବଡଲାଟ ତାଙ୍କର ସବୁ ଚିଠିର ଉତ୍ତର, ପଠାଉଥାନ୍ତି ଅବଶ୍ୟ। ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା କରିବା ଏଠାରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ।

ଭି.ପି. ମେନନ୍ ଜଣେ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଭାରତୀୟ ଅଫିସର୍ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଉତ୍ତମ ସମ୍ପର୍କ ଥାଏ । "ଗାନ୍ଧୀ ଯୋଜନା ବିଫଳ କରାଇବାର କୌଶଳ" ଭାବେ ନାମିତ ଏକ ନୋଟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମେନନ୍ ତୁରନ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ତାର ଏକ ନକଲ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ ଦେଲେ । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଓ ମେନନ୍ ଉଭୟେ ଜାଣିଥାନ୍ତି ଯେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ଓ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଗଲେଣି । କିପରି ଜାଣିଲେ ? କାରଣ ଏ ଦୁଇ ନେତା ବାପୁଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବଡଲାଟଙ୍କ ସହିତ ଘନ ଘନ ଓ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା କରୁଥାନ୍ତି ! ଗାନ୍ଧୀ ବିହାରରେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ବିଭୀଷିକାର ଯେଉଁ ତଦନ୍ତ ଚାହୁଁଥିଲେ ତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଆସି କହିଲେ । ବଡଲାଟ ତ ସରକାରର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ, ଜବାହାରଲାଲ ଭାଇସ୍ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ, ପଟେଲ ଗୃହମନ୍ତ୍ରୀ, ଗାନ୍ଧୀ କିଏ କି ? ଧନ୍ୟ କ୍ଷମତା ! ବିହାରରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ନେହରୁ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ଆଗରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲେ, "ଗୋଟାଏ ଘାଆ ପରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଘାଆକୁ ଭଲ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ମଲମ ଧରି ବୁଲୁଛନ୍ତି । ଏହା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଭାରତର ଶରୀରରେ ଘାଆ କାହିଁକି ଉଠୁଛି ତାର ମୂଳ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଚିକିତ୍ସା କରିବା ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।"

ସେଇ ଏପ୍ରିଲ୍ ଏକ ତାରିଖ ଦିନ ବିହାର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ତଦନ୍ତ ବିଷୟ ପଡ଼ିଲା । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ କହିଲେ, ବିହାରର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ଏହାର ବିରୋଧ କରୁଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଜୋର୍ ଦେଇ କହିଲେ, ବିହାରର କଂଗ୍ରେସ ସରକାର ତଦନ୍ତ କରାଇବା ଜରୁରୀ । ବଡଲାଟ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଯେ ଏ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୃହମନ୍ତ୍ରୀ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତୁ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ରାଜି ହେବେ ନାହିଁ ବୋଲି ବଡଲାଟ ଜାଣିଥିଲେ, ଅନ୍ତତଃ ଅନୁମାନ କରୁଥିଲେ ।

ଏପ୍ରିଲ୍ ପାଞ୍ଚ ତାରିଖ ଦିନ ବଡଲାଟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ (ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ କରିବା) ବିଷୟରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବର ଖବର ପାଇ ଜିନ୍ନା ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ ଓ ଆଲୋଚନା ମଝିରେ ହଠାତ୍ କହିଲେ ଯେ ବଡଲାଟ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେବାକୁ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଖବର ଶୁଣୁଛନ୍ତି ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୁଝିନେଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ପଛରେ ଅଧିକାଂଶ ସଭ୍ୟଙ୍କ ସମର୍ଥନ ନାହିଁ । ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୧ ତାରିଖରେ ଏହିକଥା ସେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କୁ ଲେଖି ଜଣାଇ ଦେଲେ । ଚିଠିଟି ବଡ କରୁଣ । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ସହିତ କେତେଥର ଆଲୋଚନା କଲି ଓ ଗତ ରାତିରେ ଘଣ୍ଟାଏ କାଳ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ମୁଁ ଦୁଃଖିତ ଯେ କେବଳ ବାଦଶା ଖାଁ'ଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବରେ କେହି ଏକମତ ହେଲେ ନି ... ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ରଖିଥିଲି ତାହା ଅଧିକାଂଶ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ଗ୍ରହଣୀୟ ହେଉନାହିଁ । ମୋର

ଅନୁରୋଧ, ଆପଣ ଏଣିକି ମତେ ଆପଣଙ୍କ ଆଲୋଚନା ପରିସରରୁ ବାଦ୍ ଦେବେ । ... ଯେଉଁ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଅସ୍ଥାୟୀ ସରକାରରେ ଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଖୁବ୍ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ଓ ପୋଖତ ବ୍ୟକ୍ତି (ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ନେହରୁ, ପଟେଲ, ଆଜାଦ୍, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଓ ରାଜଗୋପାଳଚାରୀ) । ସେମାନଙ୍କ ମତାମତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ କଂଗ୍ରେସର ମତାମତ ।

ସେ ବିହାର ଫେରି ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଚିଠି ଶେଷରେ ଗାନ୍ଧୀ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ଯେଉଁ ଅଭୂତପୂର୍ବ ରାଜନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଉପରୋକ୍ତ ପାଞ୍ଚଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ ତାର ସେନାପତି । ଏମାନଙ୍କ ବିଦ୍ୟା, ବୁଦ୍ଧି, ଦେଶପ୍ରେମ ଅତୁଳନୀୟ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏଇ ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କୁ ସମର୍ଥ ପୁରୁଷ ଭାବେ ଚିଠିରେ ଯେପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ସେଥିରେ କୌଣସି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ବା ଛଳନା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏମାନେ ସଂଗ୍ରାମର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଛାଡ଼ି ପୁରୁଣା କୂଟନୀତିକୁ ଫେରିଲେ । ଏଇଟା ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷମତା ଲୋଭ ବୋଲି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉ ନାହିଁ, ମାତ୍ର କ୍ଷମତା ଲୋଭ ଅନ୍ୟତମ କାରଣ । ସବୁ ରୋଗର ମୂଳ କେଉଁଠି, ସେ କଥା ବାପୁଙ୍କ ପରି ବୁଝିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସମଗ୍ର ମାନବ ଇତିହାସରେ ବିରଳ । ଦଙ୍ଗାଗ୍ରସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ସେ ଆଶୁ ପ୍ରତିକାର କରିବା, ରିଲିଫ ବାଣ୍ଟିବା ପାଇଁ ବୁଲୁ ନ ଥିଲେ । ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକ ସଦ୍‌ଭାବ ରଖି ବଞ୍ଚିବାର ଉପାୟ ବତାଇବାକୁ ବୁଲୁଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତଜୀ ଭଲ ଭାବେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ବାପୁ ଏଇଥିପାଇଁ ବୁଲୁଛନ୍ତି, ଖଣ୍ଡିଆରେ ମଲମ ଲଗାଇବାକୁ ନୁହେଁ । ତଥାପି ପଣ୍ଡିତଜୀ କାହିଁକି ଏପରି ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ ସେ କଥା ଆମର ଅବୋଧେ । ଗୋଟିଏ କଥା ବୁଝିହୁଏ ଯେ ବାପୁଙ୍କ

ମାଉଣ୍ଟବେଟନ୍ ଦମ୍ପତିଙ୍କ ସହିତ

ଚିନ୍ତାଧାରା ଓ କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ଉପରେ ସେ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ଭରସା ରଖି ପାରୁ ନଥିଲେ ।

ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ପାଟନା ଯିବା ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ବସି ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ବାପୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ଏହାର ମର୍ମ - ସେ ଓ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବଢିଚାଲିଛି । ଏ ବିଷୟରେ ସେ ହରିଜନରେ କିଛି ଲେଖିବେ ନାହିଁ । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଭେଟିବା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସୁନ୍ଦର ନୁହଁ । ତାଙ୍କର ଦିଲ୍ଲୀ ଛାଡିବାର ଏହା ଏକ କାରଣ ବୋଲି ସୂଚାଇ ଦେଲେ ! ପଟେଲ ଅନାସକ୍ତ ଭାବେ ଏ ବିଷୟ ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି । ଶେଷରେ ଲେଖିଥିଲେ, ହୋଇପାରେ କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କ ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ପଟେଲ ଯାହା ଦେଖି ପାରୁଛନ୍ତି, ସେ ତାହା ଦେଖି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କାହାର ଦୃଷ୍ଟି ଏତେ ନିରପେକ୍ଷ ଓ ଉଦାର ହେବ ?

- ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ଫେରାଇ ଆଣିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ମିଳିତ ଦସ୍ତଖତରେ ଏକ ନିବେଦନ ପତ୍ର ବାହାରିଲା । ଏଥିପାଇଁ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେଇଲେ । ପୂର୍ବରୁ ୱାଭେଲ ଏପରି ଉଦ୍ୟମ କରି ବିଫଳ ହୋଇଥିଲେ । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ଭାଙ୍ଗି ନ ପାରି ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ନିବେଦନ ପତ୍ରରେ ଦସ୍ତଖତ କଲେ । ଜିନ୍ନା ମଧ୍ୟ କଲେ । ଏହା ଉପରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ମୁଖପତ୍ର ଡନ୍ ଏକ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଓ ଯଥାର୍ଥ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଥିଲା । ତାହା ଏହିପରି - ଭାରତବର୍ଷର ଦୁଇ ଜାତିର ଦୁଇଜଣ ନେତା ନିବେଦନ ପତ୍ରରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିବା ଉଚିତ୍ ପଦକ୍ଷେପ । ... ବିବାଦ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଦୁଇ ଜାତିର ଲୋକଙ୍କୁ ଦୁଇ ପକ୍ଷରୁ ଦୁଇ ଜଣ ନେତା ଅନୁରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ବଡଲାଟ୍ ଯେଉଁ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କଲେ ତାହା ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତି ନିଜ ନିଜ ନେତାଙ୍କୁ ମାନିବେ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ । ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ । ଦୁଇ ଜାତିଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ ବାନ୍ଧି ନ ରଖି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶୀଘ୍ର ଅଲଗା ଅଲଗା ଦୁଇଟି ଦେଶ କରିଦିଅ !

୧୯୪୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଠାରେ ଏସୀୟ ଦେଶମାନଙ୍କର ଏକ ବଡ ଧରଣର ସମ୍ମିଳନୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥାଏ । ଏଥିରେ ବାଇଶଟି ଦେଶର ପ୍ରାୟ ୨୫୦ ପ୍ରତିନିଧି ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ବ୍ୟାପାର ବୁଝିବା ପାଇଁ ୟୁରୋପ ଓ ଆମେରିକାର ପୋଖତ ସାମ୍ବାଦିକମାନେ ଛକିଥାନ୍ତି । ଆରବ ଦେଶସବୁ ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ଅନୁପସ୍ଥିତି ଆଖିଦୃଶିଆ ହୋଇଥାଏ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଏକବିଶ୍ୱର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ୍ୟ । ସମ୍ମିଳନୀରେ ନେହରୁ ନେତୃତ୍ୱ ନେବେ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ପଡିବାରୁ ଲିଗ୍ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହିବାକୁ ପସନ୍ଦ କଲା । ମହାତ୍ମା ଯେତେବେଳେ କହିଲେ, ''ଯଦି ଏ ବିଶ୍ୱ ଏକ ବିଶ୍ୱ ନ ହୁଏ, ତେବେ ଏଠି ବଞ୍ଚିବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ମୋର ଜୀବନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ଏକ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଛି'', ସେତେବେଳେ ଦଶହଜାର ଶ୍ରୋତା ଓ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ମିଳିତ ଘନ ଘନ କରତାଳିରେ ସଭାସ୍ଥଳ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ୱପ୍ନଜୀବୀ ନଥିଲେ । ତ୍ୟାଗ ଓ ସହିଷ୍ଣୁତା ବ୍ୟତୀତ

ଏହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ଚେତାଇ ଦେଇ ସେ କହିଥିଲେ - ଏସୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ କାହିଁକି ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଛନ୍ତି ? ଅତୀତରେ ୟୁରୋପ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଭଳି ଲୁଣ୍ଠନ କରିଥିଲା ତାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ? ଆମେରିକା ବା ଅନ୍ୟ କେଉଁ ଅଣଏସୀୟ ଦେଶ ଉପରେ ରାଗ ସୁଝାଇବାକୁ ? ‘‘ମୁଁ ଦୃଢ଼ ଭାବେ କହୁଛି, ଏପରି ନୁହଁ । ଏହା ଭାରତବର୍ଷର ଆଦର୍ଶ ନୁହେଁ । ଭାରତବର୍ଷ ମୁଖ୍ୟତଃ ଅହିଂସ ଉପାୟରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ପରେ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ସଙ୍କୁଚିତ କରିବ ନାହିଁ ।’’

ଚୀନ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କର ନେତା ଡକ୍ଟର ହାନ୍ ଲିଉ ଆଉ ଦିନକର ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ‘‘ଭରତର ଆତ୍ମା’’, ‘‘ଏସିଆର ଆଲୋକ’’ ଓ ‘‘ପୃଥିବୀର ଜଣେ ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତି’’ ଭାବେ ସମ୍ବୋଧନ କରି ତାଙ୍କୁ ଆଉ କିଛି କହିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଏହି ଅବସରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ବର୍ଷକୁ ଥରେ ବା ଦୁଇ ତିନିବର୍ଷରେ ଥରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉ । ‘‘ଆପଣମାନେ ଯଦି ମତେ ପଚାରିବେ କେଉଁଠି ? ମୁଁ କହିବି ଏଇ ଭାରତରେ । ଭାରତ ପ୍ରତି ମୋର ଏପରି ପକ୍ଷପାତିତା ଯୋଗୁ ଆପଣମାନେ ମୋତେ କ୍ଷମା ଦେବେ ।’’

ଯେଉଁ ଦେଶ ନିଜେ ଦି ଭାଗ ହେବାକୁ ଯାଉଛି, ନୃଶଂସ ରକ୍ତପାତରେ ଭାସୁଛି, ସେ କ’ଣ ‘ଏକବିଶ୍ୱ’ ବାଣୀ ବିଶ୍ୱବାସୀଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବ ? ଏହି ଚିନ୍ତା ବାପୁଙ୍କୁ ଘାରୁଥାଏ ଏବଂ ସେ ତାହା ଗୋପନ ନ ରଖି ଏହି ବିଦଗ୍ଧ ଶ୍ରୋତୃମଣ୍ଡଳୀକୁ କହିଥିଲେ, ‘‘ଆମ ଭିତରେ କିପରି ଶାନ୍ତି ବଜାୟ ରଖିବୁ ସେ କଥା ଆମେ ଜାଣି ପାରୁନାହିଁ । ଆମେ ଭାବୁଛୁ, ଆମେ ଜଙ୍ଗଲର ନିୟମ ପାଳନ କରିଛୁ । ଏ ଅନୁଭୂତିକୁ ଆପଣମାନେ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ନିଜ ନିଜ ଦେଶକୁ ବାହୁଡନ୍ତୁ ବୋଲି ମୁଁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ମୁଁ ଚାହେଁ, ଆପଣ ତାକୁ ଏଇଠି ପୋତି ଦେଇ ଯାଆନ୍ତୁ । ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଦ୍ୱାର ଦେଶରେ ଉପନୀତ । ଆମେ ନିଜେ ନିଜର ପ୍ରଭୁ ହେବାକୁ ଚାହୁଁ । ମାତ୍ର କିପରି ଆମେ ନିଜର ପ୍ରଭୁ ହେବୁ ? ମୁଁ ଜାଣେନା । ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ଖାଁ ସାହେବ (ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀ) ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଆମେ ଏତିକି ଜାଣିଛୁ ଯେ ନିଜ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବୁ ଓ ଫଳ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ଛାଡ଼ିଦେବୁ । ମଣିଷ ନିଜ ଭାଗ୍ୟ ଡୋର ହାତରେ ଧରିଛି ବୋଲି ଭାବେ, ମାତ୍ର ଏହା କେବଳ ଆଂଶିକ ଭାବେ ସତ୍ୟ । ଯେଉଁ ମହାନ୍ ଶକ୍ତି ଆମର ସବୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ସବୁ ଯୋଜନାର ମାଲିକ ସେ ଚାହିଁଲେ ମଣିଷ ତା’ର ଭାଗ୍ୟକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରିବ । ସେ ମହାନ୍ ଶକ୍ତିର ନାମ ମୁଁ ଆଲ୍ଲା, ଖୋଦା ବା ଈଶ୍ୱର ରଖିନାହିଁ , ସତ୍ୟ ରଖିଛି । ସତ୍ୟ ମଣିଷର ଅପହଞ୍ଚ... ଯେପରି ଈଶ୍ୱର ଅଜ୍ଞେୟ । ମଣିଷର ସୀମିତ ବୁଦ୍ଧି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଯେତିକି ଜାଣିବାକୁ ଦିଏ ମଣିଷ ତାଙ୍କୁ ସେତିକି ଚିହ୍ନିଛି । ଆପଣମାନେ ଏସିଆର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଆସି ଏଠି ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ଏହି ମିଳନର ମଧୁର ସ୍ମୃତିକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ ସତ୍ୟର ସେଇ ମହାନ୍ ମହଲ ନିର୍ମାଣ ଦିଗରେ ପ୍ରୟାସ କରନ୍ତୁ ।’’

ସତ୍ୟର ମହଲ କହନ୍ତୁ ବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମହଲ କହନ୍ତୁ, ଏହା ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ମଣିଷ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଉଦ୍ୟମ କରି ଆସୁଛି । ମାତ୍ର ଏହା ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉନାହିଁ । କାରଣ

ଦଳେ ବା ଜଣେ ଏହି ମହଲରେ ଚାରିଖଣ୍ଡ ଇଟା ଯୋଡ଼ିଲା ବେଳକୁ ଆଉ ଦଳେ ତିନିଖଣ୍ଡ ଖସାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ଅହିଂସାର ଅବତାରଙ୍କ ସହିତ ହିଂସାର ଉଗ୍ର ସମର୍ଥକମାନେ ଏକ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଭୂମିରେ ଏକତ୍ରିତ ହେଉଛନ୍ତି । ବିହାରରୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ପଞ୍ଜାବ ବ୍ୟାପିଥାଏ । ଦିନେ ରାଉଲପିଣ୍ଡିରୁ ହଜାରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଭିତରୁ ମାତ୍ର ଷୋହଳ ଜଣ ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚାଇ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ହୃଦୟ ବିଦାରକ କାହାଣୀ ନିଶ୍ଚୟ । ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚାଇବା ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେଜଣ ଯାଇ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ଆମେ କିପରି ବଞ୍ଚିବୁ କୁହନ୍ତୁ ? ଆପଣ ଅସ୍ତ୍ର ପରିହାର କରିବାକୁ କହିଲେ । ମାତ୍ର ପଞ୍ଜାବରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଆମକୁ ହାଣୁଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ବେଳ ନାହିଁ । ଆପଣ ଚାହାନ୍ତି, ଆମେ ମେଣ୍ଢା ପରି ହଣା ଖାଉ ।''

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଏ ସବୁ ଅର୍ଦ୍ଧସତ୍ୟ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ କରୁଥାଏ। ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ ଆମେ ପାଳନ କରିନାହୁଁ ଅଥଚ ପାଳନ କରି କେତେ କ୍ଷତି ସହିଛୁ ସେ ଅଭିଯୋଗ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଛି । ଏବେ ବି ଲୋକେ କହୁଛନ୍ତି - ଗାନ୍ଧୀ ଜାତିଟାକୁ ମାଇଚିଆ କରିଦେଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଏ ଅଭିଯୋଗ କରୁଥିଲେ ଓ କରୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଅଣ୍ଡିରିଚିଆ କରିଦେଲେନି ବା କରୁନାହାନ୍ତି । ଏ ଉତ୍ତର ଲେଖକର ନୁହେଁ, ଗାନ୍ଧୀ ବଞ୍ଚିଥିଲେ ଏଇ ଉତ୍ତର ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଇଥାନ୍ତେ ବୋଲି ଲେଖକର ବିଶ୍ୱାସ । ସଶସ୍ତ୍ର ସୈନିକ ଅହିଂସ ସୈନିକର ସହୋଦର । ଯଦିଚ ଗାନ୍ଧୀ ଅହିଂସାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ, ବୀର ପରି ଅସ୍ତ୍ର ଧରି ଲଢୁଥିବା ସୈନିକକୁ ସେ ନିନ୍ଦା କରିନାହାନ୍ତି । ଭୀରୁ, ଭୟରେ ସୁଡୁବୁଡୁ ଜୀବନରଙ୍କର ସେ ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି । ପଞ୍ଜାବରୁ ବର୍ତ୍ତି ଆସିଥିବା ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ଚଉବନ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଦେଇଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଆଜିର ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଚାହିଁ ପାଠକେ ଅନୁବାଦିତ କରି ଦେଖନ୍ତୁ ଲେଖକର ବକ୍ତ୍ୟବରେ ସତ୍ୟତା ଅଛି କି ନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ''ଶେଷ ବ୍ୟକ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଦି ସବୁ ପଞ୍ଜାବୀ (ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ) କାହାକୁ ନ ମାରି ସମସ୍ତେ ମରିଥାନ୍ତେ ତେବେ ପଞ୍ଜାବ ଅମର ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ତମେମାନେ ଅସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କଲ ଓ ପରାସ୍ତ ହେଲା ପରେ ମୋ ପାଖକୁ ଆସୁଛ । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମୁଁ କ'ଣ କରିପାରିବି ? ତମେ ଯଦି ମୋ କଥାକୁ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ଶୁଣ ତେବେ ମୁଁ ଏଇଠି ରହି ପଞ୍ଜାବରେ ଶାନ୍ତି ଆଣିପାରିବି । ହଜାରେ ଜଣ ପ୍ରାଣ ଦେଲେ କିନ୍ତୁ ସାହସୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପରି ନୁହେଁ । ଅହିଂସ ରହି ସେମାନେ ଯଦି ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସାହସର ସହିତ ପ୍ରାଣଦାନ କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଏକ ବିରାଟ ପାର୍ଥକ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଅହିଂସା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିରୋଧ କର । ଯଦି ନ ପାରୁଛ ସଂଗ୍ରାମ କରି ପ୍ରାଣ ଦିଅ । ଭୀରୁ ହୁଅନା ।'' ଅହିଂସା ଆଚରଣ ସର୍ବୋତ୍ତମ, ଭୀରୁତା ଅଧମ ଓ ଅସ୍ତ୍ରଧରି ସଂଗ୍ରାମ କରିବା ମଧ୍ୟମ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକଥା ଏକାଧିକବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଛନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ରାଜନୈତିକ ନେତା (ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତବର୍ଷର) ନୁହନ୍ତି ଯେ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ଉପଦେଶ ଓ ନିଜର ପ୍ରିୟ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଆଉ ପ୍ରକାରେ ଉପଦେଶ ଦେବେ । ଯେଉଁଠି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ଲାଗୁଥାଏ ସେଠି ସେ

ଦଙ୍ଗାର ଶିକାର ହେଉଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ (ନୋଆଖାଲିରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ, ବିହାରରେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ) କହୁଥାନ୍ତି, ଅହିଂସ ରହି ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କର । ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଅନ୍ୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ଉପରେ ପଡ଼ିବ । ନିଜର ପ୍ରିୟ ଲୋକ ଦଙ୍ଗାଗ୍ରସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ ସେ ଆନନ୍ଦିତ ହେବେ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମନୁଙ୍କୁ ଏକୁଟିଆ ପାଦଘଷା ପଥର ପାଇଁ ନିଛାଟିଆ ରାସ୍ତାରେ ଯିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବା ମୂଳରେ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥାଏ । ମନୁ ସାହସ ଦେଖାନ୍ତୁ । ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ହାତରେ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କଲେ, ଆହୁରି ଭଲ । ଏପ୍ରିଲ୍ ଛଅ ତାରିଖ ଠାରୁ ୧୯୧୯ର ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନର ବାର୍ଷିକ ସ୍ମୃତି ପାଳିତ ହେଉଥାଏ । ଏ ସପ୍ତାହଟି ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଏକତାର ପ୍ରତୀକ । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଭାଗ ନେଇଥିବା ଅନେକ ମୁସଲମାନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତଥାପି ଅନୁରକ୍ତ ଥାଆନ୍ତି । ଅବଦୁଲ ମାଜିଦ୍ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଜାତୀୟ ସ୍ତରର ମୁସଲମାନ ନେତା । ସେ ଅଁସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଓ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଥାଏ । ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନର ସ୍ମୃତି ଉତ୍ସବ ପାଳନ ଉପଲକ୍ଷେ ଅବଦୁଲ ମାଜିଦ୍ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିଥାନ୍ତି । ପାକିସ୍ଥାନ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାରୁ ମାଜିଦ୍‌ଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଆଘାତ ଲାଗିଥାଏ । ଅନ୍ତରର ଆଘାତକୁ ଗୋପନ ରଖି ବାହାରେ କୌତୁକ କରି ସେ ଜଣକୁ କହୁଥିଲେ,''ଆମ ବୁଢ଼ାଦିନେ ବାପୁ ଆମକୁ ଭାରତରୁ ବହିଷ୍କାର କରୁଛନ୍ତି । ଭାରତ ଦି' ଭାଗ ହେଲେ ମୁଁ ତମ ପାଖରେ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ନେବି । କୌଣସି ହିନ୍ଦୁ ମତେ ଯେପରି ହତ୍ୟା ନ କରେ ସେ ଦାୟିତ୍ୱ ତମର ।'' ଏକଥା ବାପୁଙ୍କ କାନରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ତୁରନ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଲେ,''ଯଦି ଜଣେ ଧର୍ମାନ୍ଧ ଆପଣଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରେଁ ତେବେ ମୁଁ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚିବି । ମୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ପରି ମୁଁ ବେଶୀ ଲୋକ ଦେଖୁନାହିଁ ଯିଏ ସାହସର ସହିତ ମୃତ୍ୟୁର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବେ ଓ କ୍ରୋଧ ରଖିବେ ନାହିଁ । ଯଦି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଅଧଡଜନେ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଆନ୍ତି, ତେବେ ଯେଉଁ ଅଗ୍ନି ଆମକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିବା ପାଇଁ ଧମକାଉଛି ତାହା ଲିଭି ଯାଆନ୍ତା ଓ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅବିଳମ୍ବେ ଶାନ୍ତି ବିରାଜନ୍ତା ।''

ଜଣେ ଧର୍ମାନ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ବାପୁଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରିୟ ଲୋକର ହତ୍ୟା ଘଟିଲା ନାହିଁ । ଏହିପରି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନଅମାସ ପରେ ବାପୁଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ ! ସେତେବେଳେ କେହି ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠିଲେ ନାହିଁ । କାରଣ ବାପୁଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ବୁଝାମଣା ଆଉ କାହାର ନଥିଲା । ବାପୁଙ୍କ ଶବାଧାର ନିକଟରେ ଅବଦୁଲ ମାଜିଦ୍ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମର ପ୍ରାର୍ଥନା ଆବୃତ୍ତି କରିଥିଲେ । ଆଉ ଯଦି ଜଣେ ଗାନ୍ଧୀ ଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ ସେ ଗାନ୍ଧୀ ହତ୍ୟାର ମର୍ମ ବୁଝାଇ ଦେଶସାରା ବୁଲିଥାନ୍ତେ । ନାଥୁରାମ୍ ଗଡ୍‌ସେଙ୍କ ଫାଶୀ କଦାପି କରାଇ ଦେଇ ନଥାନ୍ତେ ।

◆◆◆

ଦିଲ୍ଲୀରେ ପ୍ରସ୍ତୁତି

୧୯୪୭ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୩ରୁ ୩୦ ଯାଏ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିହାରରେ ରହିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇଲେ ଯେ ମେ ୧ ତାରିଖରେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ବୈଠକ ବସୁଛି । ଏଥିରେ ଅନେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ଆଲୋଚିତ ହେବ । ବାପୁ ଆସିବା ଜରୁରୀ । ଗାନ୍ଧୀ ଜାଣିଥାନ୍ତି ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା, କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ବିଷୟରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବାର ବେଳ ଆସିଯାଇଛି । ସେ ଦିଲ୍ଲୀ ଚାଲିଲେ ।

ଦିଲ୍ଲୀରେ ଥିବା ସମୟରେ ବାପୁ ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ, ସେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ରହିବା ଫଳରେ ଲିଗ୍, କଂଗ୍ରେସ ଓ ଇଂରେଜ ସରକାର ସମସ୍ତେ ଅସ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ଯଦି ସେ ବିହାରରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମିଳାମିଶା କରାଇ ପାରନ୍ତେ ତେବେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହନ୍ତେ, ବିହାରରେ ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟ ଯଦି ମିଳିମିଶି ରହି ପାରୁଛନ୍ତି, ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ରହିପାରିବେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଫଳତଃ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ରୋକାଯାଇ ପାରନ୍ତା । ମାତ୍ର ବିହାରରେ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଏକ ପରାଜୟ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲା । ୧୯୪୨ରୁ ବାପୁ ଦେଶ ବିଭାଜନ ରୋକିବା ପାଇଁ ଅନବରତ କର୍ମ କରିଛନ୍ତି, ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରତିଦିନ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହାରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସଂଗ୍ରାମରେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦିନକ ପାଇଁ ହେଲା କରିନାହାନ୍ତି । ଅନାସକ୍ତ କର୍ମ ଆଚରଣର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଆମେ ଯଦି ଭାବୁଥାଉ, ବାପୁ ହାରିଗଲେ ତ ଆମର କ'ଣ ଗଲା ? ତେବେ ପ୍ରକୃତରେ ବାପୁ ହାରିଗଲେ । ବାପୁ ହାରିଲେ, କାହିଁକି ନା ତାଙ୍କର ଜୟ ଆମ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲା । ଆମେ ଯଦି ଉଗ୍ର ହିଂସା, ପ୍ରତିଶୋଧ ପରାୟଣତାକୁ କିଛି ପରିମାଣରେ ତ୍ୟାଗ କରି ଅହିଂସା ଓ ସହିଷ୍ଣୁତା ଆଡ଼କୁ ଢଳିଥାନ୍ତୁ ତେବେ ବାପୁଙ୍କର ଜୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ତ ସରିଗଲା, ଏବେ ଆଉ ହେବ କ'ଣ ? ପିଲାଳିଆ ପ୍ରଶ୍ନ । ଆମେ ଅହିଂସା, ସହିଷ୍ଣୁତା ଆଡ଼କୁ ଢ଼ଳିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ସାମୂହିକ ଭାବେ ଏବେ ବି ଆମର ଉନ୍ନତି ହେବ । ତା'ର ପ୍ରଭାବ ପାକିସ୍ଥାନ, ଆମର ଅନ୍ୟ ପଡ଼ୋଶୀ ଓ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଉପରେ ପଡ଼ିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାରତର କୋଠସମ୍ପତ୍ତି ନୁହନ୍ତି । ସେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇ ରହିନାହାନ୍ତି । ଏକ ଚେତନା, ବିବର୍ତ୍ତନ ସିଡ଼ିରେ ପାହାଚେ ଉଠିଯିବା ପାଇଁ ମାନବଜାତି ପ୍ରତି ଏକ ଆହ୍ୱାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏ ଆହ୍ୱାନର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ପୃଥିବୀର ଯେଉଁ କୋଣରେ ମଣିଷ ଯେଉଁଦିନ ଦେବ, ସେଇଦିନ ବାପୁ ସଫଳ ହେବେ ।

ବିହାରରେ ପନ୍ଦରଦିନ ରହଣି ମଧ୍ୟରେ ବାପୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କଲେ ସେମାନେ ସହି ପାରନ୍ତି ନି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସମାଲୋଚନାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରେ । ଜଣେ ସବୁ ଠିକ୍ କରୁଛି, ସବୁ ଠିକ୍ ବୁଝୁଛି ବୋଲି ଧରିନେବା ଏକ ହିଂସା । ସମାଲୋଚନା ଜଣକୁ ସଂଶୋଧିତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ଦିଏ । ନିଜ ଦଳ

ଲୋକଙ୍କର ତ ଏଇ ଅବସ୍ଥା, ନାରୀଙ୍କ ଉପରେ ବାପୁଙ୍କର ଆଶା ଥାଏ । ନାରୀର ନୀରବ ସହିଷ୍ଣୁତା ଓ ଅହିଂସା ଭାବ ବିକଶିତ ହେଲେ ମାନବ ଜାତି ଉପକୃତ ହେବ ବୋଲି ସେ ବୁଝିଥାନ୍ତି । ବିଧବା ମୁସଲମାନ ନାରୀଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ବୁଝିଲେଯେ ସେମାନେ କାହାକୁ କ୍ଷମା ଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରତିଶୋଧ ନ ନେବା ଯାଏ ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତର ଶାନ୍ତି ପାଇବ ନାହିଁ । ଜଣେ ଭାରତୀୟ ନାରୀ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇଛି ସମଗ୍ର ଭାରତୀୟ ନାରୀ ସମାଜ ତା'ର ପ୍ରତିବାଦ କରିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ । ବିହାରରେ ବିଧବା ମୁସଲମାନ ନାରୀମାନେ ନୋଆଖାଲିର 'ବିଧବା ହିନ୍ଦୁ ନାରୀଙ୍କ ଦୁଃଖ ବୁଝନ୍ତୁ, ନୋଆଖାଲି ଯାଆନ୍ତୁ । ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ ଲାଘବ ହେବ ଓ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ନାରୀ ମିଳିତ ଭାବେ ଅନ୍ଧ କ୍ରୋଧର ପ୍ରତିବାଦ କରିବେ । ବିଧବା ମୁସଲମାନ ନାରୀମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନୋଭାବକୁ ନାପସନ୍ଦ କଲେ । ଯଦି ବାପ ହତ୍ୟାକାରୀର ପ୍ରତିଶୋଧ ପୁଅ ନେଇପାରିଲା ନାହିଁ, ସେ କି ପୁଅ ? ଭାରତୀୟ ଲୋକପ୍ରିୟ ଫିଲ୍ମ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଏଇ ବିଷୟବସ୍ତୁ ନିର୍ଭର କରିବା ଜଣେଇ ଦିଏ ଆମେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନିକଟତର ହେଉଛୁ ବା ଦୂରେଇ ଯାଉଛୁ । ଖୁନ୍ ବଦଳରେ ଖୁନ୍ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଏକ ଗଭୀର ଆବେଗରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି । ବୁଦ୍ଧ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସତ୍ତ୍ୱେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନୈରାଶ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରୁ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେବେ ନାହିଁ । କାରଣ ଗାନ୍ଧୀ ଜାଣୁଥିଲେ ସେ ହାରୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମୃତ୍ୟୁ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କର୍ମକୁ ସାମାନ୍ୟ କୋହଳ କରିନାହାନ୍ତି ।

ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସଂପ୍ରଦାୟ ଭାବେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧୀ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଥିଲେ । ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ କଡ଼ା କଥା ମଧ୍ୟ କହୁଥିଲେ । ବିହାରରେ ଥିବା ସମୟରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ,''ଯେଉଁ ମୁସଲମାନମାନେ ଭାରତକୁ ସେମାନଙ୍କର ଘର ମଣନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଏଠାରେ ରହିବାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରାଯିବ । ସେମାନଙ୍କର ନିରାପତ୍ତା ଦେଖିବା ଭାରତ ସରକାରର କାମ ହେବ । କିନ୍ତୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଏକଥା ବୁଝିବା ଜରୁରୀ ଯେ ଯଦି ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ପ୍ରତି ହୃଦୟରେ ଘୃଣାଭାବ ରଖନ୍ତି, ତେବେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ ହେବ । ମୋ ପାଖରେ ଅଭିଯୋଗ ପହଞ୍ଚିଛି ଯେ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ମୁସଲମାନ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ, ସେଠାରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବା ପାଇଁ ବିହାରୀ ମୁସଲମାନ ସେମାନଙ୍କ ଭାଇଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଛି । ଯଦି ଏହା ସତ ହୋଇଥାଏ ତେବେ ମୁସଲମାନଙ୍କର କୌଣସି ମଙ୍ଗଳ ହେବନାହିଁ ।'' ବିହାରରେ ସେ ରୋକ୍‌ଠୋକ୍ କହିଲେ, ମୁସଲମାନମାନେ ଭାରତୀୟ ବା ବିଦେଶୀ ସେମାନେ ସେ କଥା ଆଗ ସ୍ଥିର କରନ୍ତୁ । ଯଦି ଭାରତୀୟ, ତେବେ ଦେଶ ବ୍ୟାପାରରେ ମୁଣ୍ଡ ପୂରାଇବା ଯଥାର୍ଥ । ଯଦି ବିଦେଶୀ ତେବେ ଦେଶ ବ୍ୟାପରରେ ମୁଣ୍ଡ ନ ପୂରାଇ ଦେଶରୁ ବାହାରିଯିବା ଭଲ ।

ତାଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀଙ୍କ ଭିତରୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ

ହେବାପାଇଁ କିଏ ଯୋଗ୍ୟ ସେ କଥା ୧୯୩୦ ପରଠାରୁ ବାପୁ ମନେ ମନେ ତଉଲୁଥିଲେ । ନିଜେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେବା ବିଷୟ ସେ କଳ୍ପନା ବି କରୁନଥିଲେ । ବିହାରରେ ଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ଏପରି ଏକ ଉପଲବ୍ଧି ହୋଇଗଲା ଯାହାକି ୧୯୩୦ ବା ୪୦ରେ ହୋଇ ନଥିଲା । ଘଟଣାଟି କୌତୂକପୂର୍ଣ୍ଣ, କିନ୍ତୁ ତା'ର ମର୍ମ ଗଭୀର । କଂଗ୍ରେସର ସାମ୍ୟବାଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରତି ବାପୁଙ୍କର ଦରଦ ଥାଏ । ଥରେ ବିହାରର ସାମ୍ୟବାଦୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସଭାକୁ ଡାକିଲେ । ଶିଳ୍ପ ସଭ୍ୟତା ମଣିଷକୁ କିପରି ଦୁର୍ବଳ କରିଦେଉଛି ସେ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀ କହୁଥାନ୍ତି । ପୂର୍ବେ ଲୋକେ ଯେପରି ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ, ଆଉ ସେପରି କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଗୁଡ଼ାଏ ସମୟ ସିନେମା ଥିଏଟର ଦେଖି କଟାଉଛନ୍ତି । (ବାପୁ ! ଆପଣ ତ ଟି.ଭି. ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ଛାଡ଼) ବାପୁ ରସିକତା କରି କହିଲେ, ଯଦି ସେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତେ ତେବେ ସେ ଏକମାତ୍ର ‘ସୂତାକଟା’ ଥିଏଟରକୁ ଅନୁମତି ଦିଅନ୍ତେ ।

ଜଣେ ଶ୍ରୋତା କହିଲେ,‘‘ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେବାରେ ବାଧା କିଏ ଦେଉଛି ? ଆପଣ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଆପଣଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରିବାକୁ କେହି ସାହସ କରିବେ ନାହିଁ ।’’

ଗାନ୍ଧିଜୀ ହସିକରି କହିଲେ,‘‘ତୁମେ ପ୍ରଥମେ କରିବ ।’’ ହାଲୁକା କଥା, କିନ୍ତୁ ମର୍ମ ଗଭୀର । ବାପୁ ଜାଣିସାରିଥିଲେ ତାଙ୍କର ସୂତାକଟା, ଯାନ୍ତ୍ରିକ ସଭ୍ୟତାର ବିରୋଧ, ସେନାବାହିନୀର ବିରୋଧକୁ କେହି ସହ୍ୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହି ଉପଲବ୍ଧି ହୋଇଗଲା ପରେ ବାପୁ ପୂର୍ବଭଳି ଅଟଳ ରହିଲେ ନାହିଁ । ସହକର୍ମୀଙ୍କ କଥା ମାନି ନେଉଥିଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ଦେଶ ଚଳାଇବେ, ସେ ନୁହନ୍ତି ।

ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ସହଯୋଗୀ ଲର୍ଡ଼ ଇସ୍‌ମେଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ଭାବେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଭାରତ ଆଣିଥାନ୍ତି । ୧୯୪୭ ମେ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହରେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ କେତେକ ପ୍ରସ୍ତାବ ସହିତ ତାଙ୍କୁ ଲଣ୍ଡନ ପଠାଇଥିଲେ । ଲର୍ଡ଼ ଇସ୍‌ମେ ଲଣ୍ଡନରେ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ କହିଲେ, ଯେ ଭାରତ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଭାବୁଥିଲେ, ଜୁନ୍ ୧୯୪୮ ତାରିଖଟି ଧାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ହୋଇଗଲା । ଏହି ତାରିଖ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଆଯିବ ବୋଲି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଘୋଷଣା କରିଥାନ୍ତି । ଇସ୍‌ମେ କହିଲେ, ଭାରତ ରହଣି ଭିତରେ ସେ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି ଏତେଦିନ ଯାଏ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଭାରତକୁ ଚଳାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ତା' ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଇ ପଳାଇ ଆସିବାକୁ ହେବ । କାରଣ ଭାରତରେ ଆଇନ୍ ଶୃଙ୍ଖଳା ପରିସ୍ଥିତି ଅସମ୍ଭାଳ ହେଲାଣି । ଏହାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ, ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀକାଳୀନ ସରକାର ଗଢ଼ିଥିବା ଦୁଇ ସହଯୋଗୀ ଦଳ ମଧ୍ୟରେ ଅସହଯୋଗ । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ ‘‘ପରସ୍ପର ସହିତ ସହଯୋଗ ନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ଏପରି ଏକ ମିଳିତ ସରକାର ପୂର୍ବରୁ ଇତିହାସରେ ଦେଖା ନ ଥିଲା ।’’ ଏହି କାରଣରୁ ଜିନ୍ନା ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତୁ ଓ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ନ୍ତୁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ ।

ଧାର୍ଯ୍ୟ ତାରିଖ ଆଗରୁ କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ କରିବା ପାଇଁ ଲର୍ଡ଼ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତା ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ଭାରତବର୍ଷର ବିଶୃଙ୍ଖଳିତ ପରିସ୍ଥିତି ପାଇଁ ସେ ଦାୟୀ ନଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତାରି ଭିତରେ ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଏଡ଼ାଇ ଯାଇଥିଲେ ଭାବିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ବରଂ ଆନ୍ତରିକତା ସହିତ ବାପୁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଥିଲେ ଓ ପାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ । ଦୁହେଁ ପରିସ୍ଥିତିର ଚାପ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ।

ଏପ୍ରିଲ୍ ୩୦ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଓ କଲିକତାରେ 'ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଲାଗିଛି ଖବର ପାଇ ମେ ୩୦ ତାରିଖରେ କଲିକତା ବାହାରିଲେ । ଏହାର କାରଣ ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ କଲିକତା ଲୋକଙ୍କୁ ସେ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ, ଦିଲ୍ଲୀରେ ସେ ଅଲୋଡ଼ା ହୋଇ ପଡ଼ିଚନ୍ତି । ସପ୍ତାହେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ରହି ଗାନ୍ଧିଜୀ କଲେ କ'ଣ ?' ଏକ ତାରିଖ ଦିନ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଏହି ବୈଠକରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ଦସ୍ତଖତରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖାଗଲା - ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ଭାରତର ଅଖଣ୍ଡତା ଆମର ଏକାନ୍ତ କାମ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଏଡ଼ାଇବାକୁ ଭାରତର ବିଭାଜନ ପାଇଁ ରାଜି ହେଉଛୁ । ଦେଶ ବିଭାଜନ ପୂର୍ବରୁ ବଙ୍ଗଳା ଓ ପଞ୍ଜାବରେ ବିଭାଜନ ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ଜରୁରୀ ହୋଇପଡ଼ିଛି ।

ଏପ୍ରିଲ୍ ମାସରେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଜଣାଇଥିଲେ ଯେ ଯେଉଁ ଯୁକ୍ତିରେ ଜିନ୍ନା ଭାରତର ବିଭାଜନ ଚାହାନ୍ତି, ସେଇ ଯୁକ୍ତିରେ ପ୍ରଥମେ ବଙ୍ଗଳା ଓ ପଞ୍ଜାବ ବିଭାଜିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶାନ୍ତି ବିନିମୟରେ ବ୍ରିଟିଶଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦେଶ ବିଭାଜନ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଗାନ୍ଧୀ ମୂଳରୁ ବିରୋଧ କରି ଆସୁଥିଲେ । ଏପରି ଶାନ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ରକ୍ତପାତ ଶ୍ରେୟସ୍କର ବୋଲି ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ମତ ଥିଲା । ଅଧିକନ୍ତୁ ସେ ସ୍ଥିର ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲେ ଯେ ପାକିସ୍ଥାନ ହେଲେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅକଳ୍ପନୀୟ ରକ୍ତପାତ ଘଟିବ ଓ ଭାରତ ପାକିସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଅଶାନ୍ତି ଲାଗି ରହିବ । କିଛି ହାଣକାଟ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଅକଳ୍ପନୀୟ ରକ୍ତପାତ ହେବା କଥା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ମନକୁ ଆସୁନଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଆଶଙ୍କା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ ହୋଇଛି । ପରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ନେହରୁ ଆମେରିକାରେ କହିଥିଲେ, ଭାରତ ପାକିସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟରେ ଏତେ ବିବାଦ ଲାଗିବ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ ସେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ପ୍ରସ୍ତାବରେ କଦାପି ରାଜି ହୋଇ ନଥାନ୍ତେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ''ବ୍ରିଟିଶ ଚାଲିଗଲେ ରକ୍ତପାତ ଘଟିବ, ବ୍ରିଟିଶ ଥିଲେ ରକ୍ତପାତ ଘଟିବ । ମାତ୍ର ବ୍ରିଟିଶ ଚାଲିଗଲା ପରେ ଯେଉଁ ରକ୍ତପାତ ଘଟିବ ତାହା ଆମକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରିବ ।'' ସେଇଥିପାଇଁ ୧୯୪୨ରୁ ସେ ବାରମ୍ବାର କହିଆସୁଥିଲେ - ଭାରତକୁ ଅରାଜକତା ହାତରେ ସମର୍ପଣ କରି ଇଂରେଜ ଚାଲିଯାଉ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖିବା ଭଳି ଏଇକଥା ଗାନ୍ଧିଜୀ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କୁ ମେ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହ ସାରା ବୁଝାଇଲେ । ଶେଷରେ ମେ ଆଠ ତାରିଖ ଦିନ ଏହି ମର୍ମରେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ହାତରେ ପଠାଇ ଗାନ୍ଧୀ କଲିକତା ଚାଲିଲେ । ଚିଠି ପଢ଼ି ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ,

ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠିତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ଏକମତ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତ ସେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେବେ ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ନ ହେବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ବନ୍ଧୁ ଜଣଙ୍କ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ହାତରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ସମୟ ଅଛି ବୋଲି ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ବାରମ୍ବାର ଅବଶୋଷ କରିଥିଲେ । ସେ ଆଶଙ୍କା କରିଥିଲେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ବିଷୟରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଏତେ ଦୂର ଆଗେଇ ଯାଇଛି ଯେ ସ୍ୱଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ତାକୁ ବଦଳେଇ ହେବ ନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ କଲିକତା ଅଭିମୁଖେ ଯାଉଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଟ୍ରେନ ପାଟନା ଠାରେ ଅଟକି ଥାଏ । ଟ୍ରେନ ଛାଡିବା ପୂର୍ବରୁ ବିହାରର କେଇଜଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଖାକଲେ । ସେମାନେ କଥାବର୍ତ୍ତା ହେଉଥାନ୍ତି ଷ୍ଟେସନ ମାଷ୍ଟର ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ ପଚାରିଲେ - ଏଥର ଟ୍ରେନ ଛାଡିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ ? ତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ବାପୁ ଦେଲେ । କହିଲେ ଷ୍ଟେସନମାଷ୍ଟର ଆଉ କୌଣସି ଯାତ୍ରୀଙ୍କୁ ତ ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁ ନାହାନ୍ତି ? ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କାହିଁକି ଏ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ? ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଭୟ ନ କରି ସେ ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଯଦି ନିୟମ ପାଳନରେ ପାତର ଅନ୍ତର ହୁଏ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଧ୍ୱଂସ ହେବ ।

ଆମର ଆଉ କ'ଣ ହେଉଛି କି ? ବାପୁ ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିଗଲେ, ଆମେ ଆମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରୁନ୍ଥୁ ! ଏବକାର ଷ୍ଟେସନ ମାଷ୍ଟର ବା ଆଉ କେଉଁ ମାଷ୍ଟରକୁ କେହି ଏ ଭଳି ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ଷ୍ଟେସନ ମାଷ୍ଟର ବାପୁଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ସେ ଭଳି ଉତ୍ତର ଦେବା ଲୋକ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ବିରଳ ପ୍ରାଣୀ । ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଷ୍ଟେସନ ମାଷ୍ଟର କହିଲେ, ''ଆପଣଙ୍କ ଭଳି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗରେ ଯଦି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଶୃଙ୍ଖଳା ଜଗିବାକୁ ଥାଆନ୍ତେ ତେବେ ଶାସନର ରଙ୍ଗ ବଦଳି ଯାଆନ୍ତେ । ଯଦି ବିଚରା ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ ହାକିମଙ୍କ ମିଜାସ ନ ଜଗେ ତାକୁ କି ମୂଲ୍ୟ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ ସେ କଥା ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ (ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ମୂଲ୍ୟ ଦେବାକୁ ପଡୁଛି ସେ କଥା ବାପୁ ତ ଦୂରର କଥା ୧୯୪୭ର ସେଇ ଷ୍ଟେସନ ମାଷ୍ଟର ମଧ କଳ୍ପନା କରିପାରିବେ ନାହିଁ) । ମୋର ଚଉରାଳିଶ ବର୍ଷ ଚାକିରୀରେ ନିର୍ଭୀକ ଭାବେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ପାଇଁ ଏପରି ପରାମର୍ଶ ଆଉ କେହି ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କୁ ଯେ ଆମେ ଜାତିର ପିତା କହୁନ୍ଥୁ ସେଥିରେ ବିସ୍ମିତ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ ।''

କଲିକତାରେ କର୍ଫ୍ୟୁ ଚାଲିଥିବାରୁ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଯୋଗଦେବାରେ ଅସୁବିଧା ଭୋଗିବେ ବୁଝିପାରି ବାପୁ କଲିକତା ଠାରୁ ଦଶମାଇଲ ଦୂରରେ ସୋଧପୁର ଆଶ୍ରମରେ ରହିଲେ । କଲିକତାରେ ଖବର ବ୍ୟାପୀ ଯାଇଥାଏ ଯେ ବଙ୍ଗଳାର ବିଭାଜନ ହେବ । ବଙ୍ଗଳାର ଅଧିକାଂଶ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଅନେକ ମୁସଲମାନ ଏହା ଚାହୁଁ ନ ଥାନ୍ତି । ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ପାଇଁ ବଙ୍ଗଳାବାସୀଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତା ନ ଥିଲା । ଏହାର କାରଣ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ଥିଲା ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କର ସାଧାରଣ ଭାଷା । ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଅଭିନ୍ନ ଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଯେପରି ନଜରୁଲ୍‌ଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରୁଥିଲେ ମୁସଲମାନମାନେ ସେହିପରି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ନେଇ ଗର୍ବ କରୁଥିଲେ ।

ବଙ୍ଗଳାର ପ୍ରଧାନ ଉତ୍ପାଦନ ନଳିତା ମୁଖ୍ୟତଃ ପୂର୍ବବଙ୍ଗରେ ହୁଏ । ଅଥଚ ଝୋଟକଳସବୁ ରହିଲା କଲିକତା ପାଖାପାଖି । ବଙ୍ଗ ବିଭାଜନ ହେଲେ କଲିକତା ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗରେ ରହି ଭାରତର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବ । ପୂର୍ବବଙ୍ଗ ପାକିସ୍ଥାନରେ ରହିବ । ଏହା ଫଳରେ ମୁସଲମାନ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେବେ ବୋଲି ଲିଗ୍ ନେତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା ପଶିଲା । ଅନେକ ମୁସଲମାନ ଓ ହିନ୍ଦୁ ନେତା ବଙ୍ଗଳାକୁ ଅଖଣ୍ଡ ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି । ମୁସଲମାନ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି ବଙ୍ଗଳା ଅଖଣ୍ଡ ରହୁ ଏବଂ ପାକିସ୍ଥାନ ବା ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ସହିତ ନ ମିଶି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇଲେ ଭଲ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଚାହୁଁଥିଲେ ବଙ୍ଗଳା ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେଉ କି ନ ହେଉ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହେଉ । ଲୋକଙ୍କର ମତ ଦେଖି ବାପୁ ଆଶାନ୍ୱିତ ହେଲେ । ସେ ଦେଶର ବିଭାଜନ ଚାହୁଁ ନ ଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ବଙ୍ଗଳା ଓ ପଞ୍ଜାବର ବିଭାଜନ ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମତ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଯଦି ବଙ୍ଗଳା ଓ ପଞ୍ଜାବ ପାକିସ୍ଥାନରେ ନିହାତି ମିଶିବେ ତେବେ ଅବିଭକ୍ତ ରହି ଏ ରାଜ୍ୟ ଦୁଇଟି ମିଶନ୍ତୁ । ଏହା ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଶେଷ ଫଇସଲା ଲୋକେ କରିବେ । ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର କୌଣସି ପ୍ରକାର ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବା ଅନୁଚିତ ।

ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ ଓ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ସେକ୍ରେଟେରୀ ଅବଦୁଲ୍ ହାସିମ୍ ଆସି କହିଲେ ପାକିସ୍ଥାନର କ୍ଷମତା ମୁଖ୍ୟତଃ ପଞ୍ଜାବରେ ଠୁଳ ହେବ (ଯାହାକି ପରେ ସତ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି) । ହଜାରେ ମାଇଲ ଦୂରେ ରହି ପାକିସ୍ଥାନ ସେମାନଙ୍କୁ ଶାସନ କରିବା ବିଷୟ ସେମାନେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ଓ ପରେ ପାକିସ୍ଥାନର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥିବା ମହମ୍ମଦ ଅଲ୍ଲୀ ଆସି ଏହିପରି ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କୁ କହିଲେ, ସେ ଆଗ ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଚାଲାକି କରନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଖବର ଅଛି । ବାପୁଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଏ ଅପ୍ରିୟ ସତ୍ୟ ଶୁଣି ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ରାଗି କରି ପ୍ରଥମ ଦିନ ପଳେଇଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିନ ପୁଣି ଆସିଲେ । ବାପୁ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ନ ରଗାଇ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଶୁଣି ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଗୋଳମାଳ ହୋଇଗଲା । ବାପୁ କହିଲେ - ହିନ୍ଦୁ ହୁଅନ୍ତୁ କି ମୁସଲମାନ ହୁଅନ୍ତୁ ବଙ୍ଗଳା ବଙ୍ଗାଳୀଙ୍କର ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି ଯଦି ତମର ବିଲ୍‌କୁଲ ଆନ୍ତରିକ ମତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଏ ଦାବୀ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ତମେ ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ତେବେ ମତେ ସେ କଥା ଖୋଲି କରି କୁହ । ଗାଳି ଦିଅନି । ଏ କଥା ଖୋଲି କହିଲେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଭାଇ ଭାଇ ପରି ବଙ୍ଗଳାରେ ଚଳିବେ । ଏହି କାରଣରୁ ମୁଁ ତମର ଅବୈତନିକ ପ୍ରାଇଭେଟ ସେକ୍ରେଟେରୀ ହୋଇ ତମରି ଘରେ ରହିବି ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉଛି ।''

''କି ପାଗଳ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି !'' ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରୁ ବାହାରି ଆସୁଆସୁ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି କହିଲେ, ''ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝିବା ପାଇଁ ମତେ ଦଶଥର ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ହେବ'' । କମ୍ ଦିଲ୍ ବାଲା ଲୋକର ତ ହାର୍ଟଫେଲ୍ ହୋଇଥାନ୍ତା । ବାପୁଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ର ,ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥିଲେ ସେ ଯାହା କହନ୍ତି ସେଇୟା କରନ୍ତି ବା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାଆନ୍ତି । ବାପୁ ପୁଣି

କାହାର ପ୍ରାଇଭେଟ ସେକ୍ରେଟେରୀ ହେବାକୁ ୭୮ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେବା ... ।

ବଡ ନେତାଙ୍କ ଭିତରୁ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ଶ୍ୟାମାପ୍ରସାଦ ମୁଖାର୍ଜୀ ବଙ୍ଗଳାକୁ ଅଖଣ୍ଡ ରଖିବାର ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଘୋର ବିରୋଧ କରି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ଶରତବୋଷଙ୍କ ଘରେ ବଙ୍ଗଳାକୁ ଅଖଣ୍ଡ ରଖିବା ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କଲେ । କିନ୍ତୁ ସମୟ ନ ଥିଲା । କାଳ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ବା ଆଉ କାହାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରେନା ।

ସମୟ ସର୍ବଦା ସ୍ଥିର ବେଗରେ ଗତି କରେ । ମାତ୍ର ଐତିହାସିକ ଘଟଣାଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ସଂଖ୍ୟା ଯୋଗୁ କେବେ କେବେ ସମୟ ମନ୍ଥର ଥାଉ କେବେ ଦ୍ରୁତ ଭାବେ ଗତି କରୁଛି ବୋଲି ମନେହୁଏ । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ ଭାରତ ଆସିବା ଦିନୁ ସମୟ ଘୋଡା ପରି ଦୌଡୁଥିଲା । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ନେଇ ଲର୍ଡ ଇସ୍‌ମେ ମେ ପହିଲାରେ ଲଣ୍ଡନ ଗଲେ । ତାହା ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଗଲା । ମେ ୧୦ ତାରିଖରେ ବଡଲାଟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହେଲେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ଓ ଶିଖ୍ ସଂପ୍ରଦାୟରୁ ପାଞ୍ଚଜଣ ଲେଖାଏଁ ନେତା ତାଙ୍କୁ ସପ୍ତାହକ ଭିତରେ ଭେଟନ୍ତୁ । ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ଆଉ ଥରେ ନିର୍ବାଚନ କରି ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବଡଭାଇଙ୍କୁ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ପଦରୁ ହଟାଇବାକୁ ବଡ଼ଲାଟ୍ ଯୋଜନା କରୁଛନ୍ତି କଥାଟା କୌଣସି ସୂତ୍ରରୁ ପ୍ରଘଟ ହୋଇଗଲା । ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶକୁ ପାକିସ୍ଥାନରେ ମିଶାଇବା ପାଇଁ ଚକ୍ରାନ୍ତ ଚାଲିଥାଏ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଏହାର ତୀବ୍ର ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । କୌଣସି ଆଲୋଚନା ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ ଆଲୋଚନା ବିଷୟରେ ଅନାଗ୍ରହ ହେତୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସୁ ନ ଥାନ୍ତି ।

ଚୂଡାନ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବା ପାଇଁ ନିଜେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ମେ ୨୮ ତାରିଖରେ ଲଣ୍ଡନ ଗଲେ । ବିହାର ରହଣି କାଳରେ ବାପୁ ସର୍ବଦା ଡକ୍ଟର ମାମୁଦଙ୍କ ଘରେ ଅତିଥି ହୋଇ ରହନ୍ତି । ୨୪ମେ'ରେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ କହି ଆସିଲେ, ‘‘ଦେଶ ବିଭାଜନକୁ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରାୟ ଗ୍ରହଣ କରି ସାରିଛି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସାରା ଜୀବନ ଜଣେ ସଂଗ୍ରାମୀ । ପରାଜିତ ହେବାର ସଂଗ୍ରାମ ଭୂମିରେ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଉଛି ।’’ କାନପୁର ଷ୍ଟେସନରେ ଦର୍ଶନ ଅଭିଳାଷୀଙ୍କ ଭିଡ ଭିତରେ ଜଣେ ଭକ୍ତ ବାପୁଙ୍କ ତକିଆ ତଳୁ ତାଙ୍କ ଘଣ୍ଟାଟି ଉଠେଇ ନେଇ ପକେଟସ୍ଥ କଲା । ୧୯୨୭ରେ ମୋତିଲାଲଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଲାହାବାଦ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସେଇ ଅବସରରେ ମୋତିଲାଲ୍‌ଙ୍କ ନାତୁଣୀ ଓ ଜବାହରଙ୍କ କନ୍ୟା ଇନ୍ଦିରା ତାଙ୍କୁ ସେ ଘଣ୍ଟାଟି ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ ।

କଲିକତା ପାକିସ୍ଥାନରେ ରହିବ ନାହିଁ ଜାଣିସାରି ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ କ୍ରୋଧରେ କଲିକତାକୁ ଧ୍ୱଂସ କରି ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥାନ୍ତି । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଲଣ୍ଡନ ଯିବାର ଚାରିଦିନ ପରେ ଜିନ୍ନା ଏକ ଚମକପ୍ରଦ ଦାବୀ ଉଠାଇଲେ । ପ୍ରସ୍ତାବିତ ପାକିସ୍ଥାନର ଦୁଇ ଖଣ୍ଡକୁ ଯୋଡ଼ିବା ପାଇଁ ଭାରତ ହଜାରେ ମାଇଲ ଲମ୍ବା ରାସ୍ତା ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ କହିଲେ ଏପରି ପାଗଳ ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତି କେହି ଧାନ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହଁ । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଲଣ୍ଡନରୁ କ'ଣ ନେଇ ଆସିବେ ସେଥିପାଇଁ ନେତାଙ୍କ ଠାରୁ ସାଧାରଣ

ଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲୋକଙ୍କର ଏ ମନୋଭାବ ଦେଖି ନିରାଶ ହେଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିଲେ, ତମେମାନେ କ'ଣ ଚାହୁଁଛ ସ୍ଥିର କର ଓ ତାହା ପାଇବା ପାଇଁ ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁହ । ଲୋକେ ଓ ନେତାମାନେ ଭାବୁଥିବେ, ଏତେ ବର୍ଷ ତ ଆପଣଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସଂଗ୍ରାମ କଲୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆରାମ କରିବାକୁ ମନ ଡାକିଲାଣି ।

ଜୁନ୍ ଦୁଇ ତାରିଖରେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଲଣ୍ଡନରୁ ଫେରିଲେ । ଦିନ ଦଶଟାରେ ନେତାମାନଙ୍କର ବୈଠକ ଡାକିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପାଳିନୀ, ଜିନ୍ନା, ଲିଆକତ୍ ଅଲ୍ଲୀ, ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ସଭାପତି ରାବ୍ ନିସ୍ତାର (ସେ ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଜିନ୍ନା ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ସର୍ବଦା ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ ଯେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେବା ଜରୁରୀ) ଓ ଶିଖ ସଂପ୍ରଦାୟ ପକ୍ଷରୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ବଳଦେବ ସିଂ ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ଠାରୁ ମଂଜୁରୀ ପାଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବଗୁଡ଼ିକୁ ବଡଲାଟ ପେଶ୍ କଲେ ଓ ତା ଉପରେ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଏ ସବୁ ଟିକିନିଖି ଆଲୋଚନା ଭିତରକୁ ନ ଯାଇ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ସୂଚାଇ ଦେଉଛୁ । ପଞ୍ଜାବ ଓ ବଙ୍ଗଳାର ବିଭାଜନ ହେବ ଓ ଆସାମର ସିଲହଟ ଜିଲ୍ଲା ପୂର୍ବ ବଙ୍ଗରେ ରହିବ କି ନାହିଁ ସେ କଥା ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କର ଗଣଭୋଟ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିର ହେବ । ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଅତୁଟ ରହିବ କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଗଣଭୋଟ ନିଆଯିବ । ଦେଶ ବିଭାଜନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାର ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିବେ । ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରଥମେ ଡୋମିନିଅନ୍ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ମିଳିବ ଓ ରାଜ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀରେ ରହିବା ବିଷୟରେ ସେମାନେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବେ ।

କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ପ୍ରସ୍ତାବଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ମନୋଭାବ ଦେଖାଇଲେ । ତେବେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଗ୍ରହଣ କଲେ ସେମାନେ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବୋଲି ଜଣାଇଲେ । ସଂଧ୍ୟା ସୁଦ୍ଧା କଂଗ୍ରେସ ଓ ଶିଖ୍ ସଂପ୍ରଦାୟ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମତି ସୂଚକ ମତ ଲିଖିତ ଆକାରରେ ଜଣାଇବାକୁ କହିଲେ । ମାତ୍ର ଜିନ୍ନା ଜିଦ୍ କଲେ ଯେ ମୁସ୍‌ଲମ୍ ଲିଗ୍‌ର ସବୁ ନେତା ବସି ଆଲୋଚନା ନ ସାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ସମ୍ମତି ଜଣାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ କିଛିଦିନ ଲାଗିବ ।

ସମସ୍ତେ ଯିବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାଢେବାରଟା ବେଳେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ଦିନ ସୋମବାର । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନିରବତାର ଦିନ । ବଡଲାଟଙ୍କ କଥାର ଉତ୍ତର ସ୍ୱରୂପ ସେ ତିନିଚାରି ଧାଡ଼ି ଲେଖି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଦୁଇ ତାରିଖ ଦିନ ମଧ୍ୟରାତ୍ରିରେ ଲର୍ଡ ଇସ୍‌ମେଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ବାଟକୁ ଆସିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କଲେ । ଜିନ୍ନା ଯଦି ସହଯୋଗ ନ କରନ୍ତି ତେବେ ନିୟମ ଅନୁସାରେ ବିଭାଜନ କାମ ଆଗେଇ ଚାଲିବ । ଏ ଧମକ କଂସାରୀ ଘର ପାରା ଆଗରେ କୁଲା ଡାଉଁ ଡାଉଁ ପରି ଅକାମି ହୋଇଗଲା । ଶେଷରେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ଠାରୁ ଶିଖି ଆସିଥିବା ଶେଷ ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କଲେ । ଶେଷ ଅସ୍ତ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରୟୋଗ ହେଉଥିବାରୁ ମନେହୁଏ

ସେ ମଧ୍ୟ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ ବିଷୟରେ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ଲର୍ଡ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ମନମୋହିନୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦାୟୀ ହୋଇପାରେ । ବଡଲାଟ କହିଲେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଅସହଯୋଗ ହେତୁ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସେ ବନ୍ଦ କରିଦେବେ । ଜିନ୍ନା ଦେଖିଲେ 'ନାହିଁ ମାମୁଁ ଠାରୁ କଣାମାମୁଁ ଭଲ' ଉକ୍ତି ପଛରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବିଜ୍ଞତା ରହିଛି । ନଅ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଲିଗ୍‌ର ଅଧିବେଶନ ଡାକିଲେ । ସେଥିରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ନିଆଗଲା ଯେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ଲିଗ୍ ବ୍ରିଟିଶ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି । ଲିଗ୍ ପକ୍ଷରେ ବଙ୍ଗ ଓ ପଞ୍ଜାବର ବିଭାଜନ ଦୁଃଖ ଦାୟକ ।

ଚାରିତାରିଖ ଦିନ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ସେ ଦିନ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରତି ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ବ୍ୟବହାର How to Win Friends and Influence People ର ପ୍ରଣେତାଙ୍କୁ ଈର୍ଷାନ୍ୱିତ କରାଇଥାଆନ୍ତା । ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ବାପୁ ଅନେକ ପୂର୍ବରୁ ବୁଝିସାରିଥିଲେ । ସେ କୌଣସି ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇ ସାରିଥିଲେ । ବସ୍ତୁତଃ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ବନ୍ଦ ରଖିବାକୁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବହୁତ ଚାପ ପଡୁଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ମୁସଲମାନମାନେ ରହିଯିବେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଚାପ ପକାଉଥିଲେ । ବାପୁ ଜାଣିଥିଲେ ବଡଲାଟ ହିସାବରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରୁ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ବାହାରିଯାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧତା ଉପରେ ତାଙ୍କର ଭରସା ଥିଲା । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ପାକିସ୍ଥାନ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ଏକାଧିକବାର ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଥିଲେ । ଛଅ ଜୁନ୍‌ରେ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଚେତାବନୀ ଦେଇ ସେ ଖଣ୍ଡେ ଆନ୍ତରିକ ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ଲେଖାଥାଏ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ମୁଁ ଏଠି ସବୁଦିନ ରହିବି ନାହିଁ । ଆପଣ ପାକିସ୍ଥାନ ପାଇଲେ । ଯଦି କେଉଁ ବିଷୟରେ ଆପଣ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ତେବେ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ସହିତ ସିଧାସଳଖ ଆଲୋଚନ କରୁନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ଏହା ଫଳରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପର୍କ ରହିବ । ମୋ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଆପଣ କାହିଁକି ସବୁବେଳେ କଂଗ୍ରେସ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ?

ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଯଦି ଏହି କଥାଟି ଉପରେ ମୂଳରୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାନ୍ତେ ତେବେ ଲିଗ୍ ଓ କଂଗ୍ରେସ ବାରମ୍ବାର ଏକାଠି ବସିବା ଫଳରେ ହୁଏତ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବୁଝାମଣା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏହି କାରଣରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହୁଁଥିଲେ ବ୍ରିଟିଶମାନେ ଭାରତ ଛାଡି ଯାଆନ୍ତୁ । ତା ପରେ ସେମାନେ ମିଳିମିଶି ହେଉ ବା ବାଡିଆପିଟା ହୋଇ ହେଉ ଗୋଟିଏ ସମାଧାନରେ ପହଞ୍ଚିବେ ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ବାପୁଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ନାନା ଚିନ୍ତା ଖେଳୁଥାଏ । ଦୀର୍ଘକାଳର କଠିନ ପରିଶ୍ରମ ଓ ତ୍ୟାଗର ମୂଲ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଗାଦି ଖୋଜିବେ ବୋଲି ବାପୁ ଜଳ ଜଳ ଦେଖିପାରୁଥାନ୍ତି । ଦେଶପାଇଁ ଅକ୍ଲାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିବା, ତ୍ୟାଗ କରିଥିବା ଗୋଟିଏ କଥା, ଶାସନ ଦକ୍ଷତା ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା । ଆମ

ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟରେ ଶାସନରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଥିବା ଅନେକ ଦକ୍ଷ ଶାସକ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବାଛି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ଶାସକ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ । ବାପୁଙ୍କ ପରି ମୁକ୍ତ ପୁରୁଷଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଏ ଚିନ୍ତା ଆଉ କିଏ କରିପାରିବ ?

ହିଂସାର ବାତାବରଣ ଅହିଂସାର ମୁଖପାତ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକ ଆକ୍ରମଣ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲା ! ଦିନେ ଦୁଇଜଣ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ଯୁବକ ପ୍ରାତଃଭ୍ରମଣ ସମୟରେ ବାପୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, ''ଆପଣ ମହାତ୍ମା ନୁହନ୍ତି । ଆପଣ ଅହିଂସା ପ୍ରଚାର ଦ୍ୱାରା ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଦୁର୍ବଳ କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ବିପଥଗାମୀ କରିବା ଆପଣଙ୍କର ଉଚିତ ହୋଇନାହିଁ ।'' ଲେଖକର ମନେପଡୁଛି ସ୍ୱାଧୀନତାର ଦଶବର୍ଷ ପରେ କଲେଜ ଛାତ୍ର ଥିବା ବେଳେ ସେ ଓ ତାର ସାଙ୍ଗମାନେ ବାପୁଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏହି ଅଭିଯୋଗ ଆଣୁଥିଲେ ! ଆଜିକାଲି ଯୁବକ ବୃଦ୍ଧ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଅଧିକାଂଶ କହନ୍ତି ସତ୍ୟ ଅହିଂସାରେ କ'ଣ କାମ ଚଳିବ ? ବେକାର କଥା । କିନ୍ତୁ ଜଣେ କେବଳ କାମ ଚଳାଉ ନ ଥିଲେ ଅସାଧ୍ୟସାଧନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞ ରହି ସତ୍ୟ, ଅହିଂସାର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କରିବା ତୁଣ୍ଡାମି । ବାପୁ ଯେଉଁ ଝିଅ ଦି ଜଣଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ହାତରଖି ଚାଲୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଯୁବକ ଦିଜଣଙ୍କ କାନ୍ଧ ଉପରେ ହାତ ରଖିଲେ । ଆଉ ପଳାଇବାର ଉପାୟ ନାହିଁ ! ଏହି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ବ୍ୟବହାରରେ ଦୁହେଁ ଥରିଲେ ଓ ବାପୁଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗିଲେ । ବାପୁ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ ଭାବେ କହିଲେ, ''ତମେ ଜାଣିନ, ମହାତ୍ମା ଉପାଧିକୁ ମୁଁ ଅସ୍ୱୀକାର କରେ ।'' ଏହା ପରେ ବୁଝାଇଲେ - ଲୋକେ ଯଦି ଅହିଂସ ରହି ସାହସର ସହିତ ମୃତ୍ୟୁର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରୁନାହାନ୍ତି ତେବେ ସେମାନେ ବୀରତ୍ୱର ସହିତ ଲଢ଼େଇ କରି ପ୍ରାଣ ଦିଅନ୍ତୁ । ସେମାନେ ଯଦି ପାକିସ୍ଥାନରେ ଘଟୁଥିବା ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ପାକିସ୍ଥାନ ଯାଆନ୍ତୁ ଓ ସେଠାରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ମାରନ୍ତୁ ବା ମରନ୍ତୁ । ପାକିସ୍ଥାନ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିଶୋଧ ଏଠାକାର ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ନେବା ବା ନେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବା ସାହସିକତା ନୁହେଁ, ଭୀରୁତା ।

ଯୁବକ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ବୁଝେଇ ଗାନ୍ଧୀ ଶାନ୍ତି ପାଇଲେନି । ଘଟଣାଟି ସମ୍ପର୍କରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କଲେ । କହିଲେ ଯୁବକ ଦୁଇଜଣ ତାଙ୍କୁ ସତର୍କ କରି ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବୁଲି ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଗଠନମୂଳକ କାମରେ ଲଗାଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଯୋଜନା ଥାଏ । ଯେପରି ତିରିଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାକୁ ସେ ଯୁବକଙ୍କୁ ଅହିଂସ ସଂଗ୍ରାମରେ ତାଲିମ୍ ଦେଉଥିଲେ ସେହିପରି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ଆହ୍ୱାନ ଯୁବକଙ୍କୁ କର୍ମରେ ନିୟୋଜିତ କରିବା । ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କୁ ସେ କହିଲେ ସେମାନେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଏ କାମ କରିବାକୁ ହେବ । ପରେ କଂଗ୍ରେସ ଦଳକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ଦେଶଗଠନର ନୂତନ ଯୋଜନାରେ ଆପଣାକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ବାପୁ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । ମାତ୍ର ସେତେବେଳକୁ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ରାଜ୍ୟ ଓ କେନ୍ଦ୍ରରେ କ୍ଷମତା ସୁଖ ଚାଖି ସାରିଥାନ୍ତି ! ବାପୁଙ୍କର ପୁଣି ନୂଆପ୍ରକାର ଦେଶସେବାର ଡାକରା ଶୁଣି ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନେ ଭାବିଥିବେ - ନ

ଗଙ୍ଗଦର ପୁନରପି କୂପମ୍ ! କାହାକୁ ବୁଝାଇବାକୁ ବାପୁ ବି ବେଳ ପାଇଲେ ନି । ସମଗ୍ର ମାନବ ଇତିହାସରେ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଶରଣାର୍ଥୀ ସମସ୍ୟା ଓ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ହାଣକାଟ ସମ୍ଭାଳିବା ଚେଷ୍ଟାରେ ତାଙ୍କର ସବୁ ଶକ୍ତି ବିନିଯୋଗ ହେଲା ।

କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଏ.ଆଇ.ସି.ସି. ଅନୁମୋଦନ କରିବାକୁ ବାକି ଥାଏ । ଗୁଜବ ଉଠୁଥାଏ, ବାପୁ ଏ.ଆଇ.ସି.ସି. ସଭାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବିରୁଦ୍ଧରେ କହିବେ ଓ ଏହି କାରଣରୁ ଏ.ଆଇ.ସି.ସି.ରେ ଏହା ଗୃହୀତ ହେବନାହିଁ । ବାପୁଙ୍କୁ ଲୋକେ ଏଇୟା ବୁଝିଥିଲେ ! ଥରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ବାପୁ ବାଧ ହୋଇ କହିଲେ ସେ ଦେଶ ବିଭାଜନକୁ ବିରୋଧ କରନ୍ତି । ଏହା ବୋଲି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିକୁ ବିରୋଧ୍ କରିବେ ନାହିଁ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଆସି କହିଗଲେ ଯେ ୧୪ ଜୁନ୍ ସଂଧ୍ୟାରେ ବାପୁ ଏ.ଆଇ.ସି.ସି.କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେବେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଗଲା ପରେ ବାପୁ ପାଖ ଲୋକଙ୍କୁ କହିଲେ, ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ କାଚ ପରି ସ୍ୱଚ୍ଛ । ଆମ ଭିତରେ ମତଭେଦ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଭଲ ପାଇବା ନିକଟରେ ସେ ବନ୍ଦୀ । ବାପୁ କହିଲେ, ଏଥିପାଇଁ ସେ ଛାତ ଉପରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଚିତ୍କାର କରନ୍ତି ଯେ ସେ ପଣ୍ଡିତଜୀ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କର ବନ୍ଦୀ ।

ବାପୁ କହିଲେ, କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ପାଶ୍ କରିଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଏ.ଆଇ.ସି.ସି. ନାକଚ କରିଦେଲେ କଂଗ୍ରେସ ନିନ୍ଦିତ ହେବ । ସେ ଏପରି କହିବାର କାରଣ ଏ.ଆଇ.ସି.ସି.ର କେତେକ ସଭ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ଗୃହୀତ ପ୍ରସ୍ତାବର ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ବାପୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ ଯେ ଯେଉଁମାନେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିକୁ ବିରୋଧ କରୁଛନ୍ତି ତା' ବିରୁଦ୍ଧରେ ବା କଂଗ୍ରେସ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବାର ଶକ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ନାହିଁ । ବାପୁ ନିଜେ ବିଭାଜନର ବିରୋଧୀ । ମାତ୍ର ଆଜି ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ନଚେତ୍ ସେ ଏକୁଟିଆ ବିଦ୍ରୋହ କରିଥାନ୍ତେ । ବାପୁଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ଏ ପଦକ ବଡ଼ କରୁଣ ଶୁଭିଲା । ସେ ଯେ କେବଳ ବୁଢ଼ା ହୋଇଯାଇଥିଲେ ସେତିକି ନୁହେଁ, ବୁଢ଼ାଦିନେ ଆବିଷ୍କାର କଲେ ଯେ ଅହିଂସା ଉପରେ କଂଗ୍ରେସର ଆସ୍ଥା ନାହିଁ ।

ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଲେ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାରରେ ଲିଗ୍ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ଅନ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଜୀବନକୁ କିଳିବିଳି କଲେ । ଏଥିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ସେମାନେ ଦେଶ ବିଭାଜନକୁ ବାଧରେ ମାନି ନେଉଛନ୍ତି । ବହୁ ଅଧିକ ଭୋଟରେ ଏ.ଆଇ.ସି.ସି. କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଅନୁମୋଦନ କଲା ।

ବିଭାଜନ କାମ ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ଆଗେଇଲା । ଜୁନ୍ ୨୦ରେ ବଙ୍ଗଳା ଓ ୨୩ରେ ପଞ୍ଜାବ ବିଭାଜିତ ହେଲା । ସିନ୍ଧୁ ଆସେମ୍ବ୍ଲି ପାକିସ୍ଥାନରେ ମିଶିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ । ବିଭାଜନର ସବୁଠାରୁ କରୁଣ ଅଧ୍ୟାୟ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ । ଜିନ୍ନାଙ୍କର ଚକ୍ରାନ୍ତ ଓ ମୁସଲମାନମାନେ ପାକିସ୍ଥାନରେ ରହିବାକୁ ଚାହିଁବେ ବୋଲି ବ୍ରିଟିଶ୍‌ଙ୍କର ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସର ଶିକାର ହୋଇ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ପାକିସ୍ଥାନରେ ମିଶିଲା । ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀ ବହୁବର୍ଷ ଯାଏ ପାକିସ୍ଥାନ ଜେଲ୍‌ରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଲେ ।

◆◆◆

ସ୍ୱପ୍ନର ସ୍ୱାଧୀନତା ବା ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନର !

୧୯୪୭ ଜୁଲାଇ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହରେ ଜିନ୍ନା ନିଜକୁ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରାଲ୍ ଭାବେ ଘୋଷଣା କଲେ । ମିଳିତ ସରକାରରେ ରହି କଂଗ୍ରେସ୍ର ସଭ୍ୟମାନେ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ ଓ ଇସ୍ତଫା ଦେବା ପାଇଁ ଭାବୁଥିଲେ । ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଘୋଷଣା ଯୋଗୁ ସେମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବାଟ ଖୋଲିଲା । ୧୯ ଜୁଲାଇରେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ବିଲ୍ ବ୍ରିଟିଶ୍ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟରେ ପାଶ୍ ହୋଇଗଲା । ଏହାପରେ ବଡ଼ଲାଟ୍ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାରକୁ ଦି' ଭାଗ କରି ଗୋଟିକୁ ଭାରତ ଓ ଅନ୍ୟଟିକୁ ପାକିସ୍ଥାନ ଶାସନ ଭାର ଅର୍ପଣ କଲେ । ସର୍ତ୍ତ ରହିଲା ଯେ ସାଧାରଣ ସମସ୍ୟାରେ ଦୁଇ ସରକାର ପରସ୍ପର ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବେ ।

ଭାରତବର୍ଷ ଦୁଇ ଦେଶରେ ବିଭାଜିତ ହେଉଥିବା ଉପଲକ୍ଷେ ଲଣ୍ଡନରେ ଏକ ଉତ୍ସବ ଆୟୋଜିତ ହେଲା । ଏ ସମ୍ବାଦ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କୁ କଟା ଘାଆରେ ଚୂନ ଦେଲାପରି ଲାଗିଲା । ଉତ୍ସବ ପାଳନ ଜଣେଇ ଦିଏ ଯେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଜାତି ଭାରତ ଦି' ଭାଗ ହେଉ ବୋଲି ଚାହୁଁଥିଲା । ହାଉସ୍ ଅଫ୍ ଲର୍ଡ୍ସରେ କ୍ୟାବିନେଟ୍ କମିଶନର ଅଧକ୍ଷ ପେଥିକ୍ ଲରେନ୍ସ ଭାରତ ବିଭାଜନକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ । ପେଥିକ୍ ଲରେନ୍ସ,କ୍ରିପ୍ସ, ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଓ ଅଟଲୀ ଭାରତର ଶୁଭେଚ୍ଛୁ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କଥା ମାନି ଏମାନେ ଭାରତକୁ ତା'ର ଭାଗ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଥିଲେ ଏ ଦେଶର ଇତିହାସ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତା । ଅନେକ ଭାରତ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଓ ଭାରତରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଅତିବାହିତ କରିଥିବା ଉଚ୍ଚ ଇଂରେଜ ପ୍ରଶାସକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହୁଁଥିଲେ ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ଥାନର ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିରକ୍ଷା ରହୁ । ଫଳରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଏକ ସାଧାରଣ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ରହିବ । ତାଙ୍କର କେଉଁ କଥାଟା ରହିଲା ଯେ ଏଇଟା ରହିଥାନ୍ତା ? ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀରୁ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଅଲଗା କରାଗଲା । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ସୈନିକ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ଓ ମୁସଲମାନ ସୈନିକ ପାକିସ୍ଥାନ ସେନାବାହିନୀ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବେ । ଦୁଇ ଦେଶ ସେମାନଙ୍କ ସେନାବାହିନୀକୁ କିପରି ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବେ ସେ ବିଷୟରେ ମହା ଉତ୍ସାହରେ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ । ହାତଖୋଲା ଖର୍ଚ୍ଚ କଲେ । ବିଭାଜନ ଆରମ୍ଭରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶ ଚାଲିଲା କିପରି ଅନ୍ୟ ଦେଶକୁ ଜବତ୍ କରିବ । ଏ ମନୋଭାବ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଲା । ସେ ଦେଖିପାରୁଥିଲେ, ଦୁଇଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ବର୍ଷ ଯାଏ ରକ୍ତାକ୍ତ ସଂଘର୍ଷ ଲାଗି ରହିବ ।

ପୂର୍ବରୁ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଘୋଷଣା କରିଥାନ୍ତି ଯେ ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ତାରିଖ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବ । ଏ ତାରିଖଟିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ, ଦୁଇବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏହିଦିନ

ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ହେଇଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଯେଉଁଦିନ ସରିଲା ବୋଲି ଘୋଷିତ ହେଲା ସେହିଦିନ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ଉଚିତ ବୋଲି ଲର୍ଡ଼ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ସ୍ଥିର କଲେ ।

ପାକିସ୍ଥାନରେ ଯଦି ଗୋଟାଏ ହିନ୍ଦୁ ମରେ, ଭାରତରେ ଦି'ଟା ମୁସଲମାନ ନ ମାରିଲେ ଆମ କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଏହି ଭାବନା ଉଭୟ ପଟର ନେତା ଓ ଜନତାଙ୍କୁ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରି ରଖିଥିଲା । ଏହାର ପ୍ରତିବାଦର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱର ଶୁଭୁଥିଲା ବାପୁଙ୍କର । ଦେଶ ବିଭାଜନ ନିଶ୍ଚିତ ବୋଲି ଜାଣିବା ପର ଠାରୁ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ କିପରି ସଦ୍‌ଭାବ ରହିବ, ତାହାହିଁ ଥିଲା ବାପୁଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଚିନ୍ତା । ସେ ପଟୁ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସ୍ୱର ଶୁଭୁଥିଲା, ହିନ୍ଦୁମାନେ 'ଆମର ଶତ୍ରୁ' । ଗାନ୍ଧୀ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ ରହିବାକୁ କହିଲେ । ତାଙ୍କ କଥାର ପ୍ରଭାବ ରହୁନାହିଁ ଅନୁଭବ କରି ଗାନ୍ଧୀ ଜୁଲାଇ ତୃତୀୟ ସପ୍ତାହରେ ଆମେରିକାରେ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରଦୂତ ଆସଫ୍ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଲେ, "ମୁଁ ଏଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଛି ଯେ ଆମର ଅହିଂସା ବଡ଼ ହାଲୁକା ଥିଲା । ଆମ ହୃଦୟ ହିଂସାରେ ପୂରି ରହିଛି । ହାଲୁକା ଅହିଂସା ବଳରେ ବିଦେଶୀ ଶକ୍ତି ଯାଉଛି କିନ୍ତୁ ଭିତରର ହିଂସା ଫୁଟି ବାହାରିଲାଣି । ଏହାର ଫଳ କ'ଣ ହେବ ଈଶ୍ୱର ଜାଣନ୍ତି ।"

ଜୁଲାଇ ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ପଟେଲଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖି ଜଣାଇଲେ ଯେ ପନ୍ଦର ଅଗଷ୍ଟ ପୂର୍ବରୁ ସେ ବିହାରରେ କିଛିଦିନ କଟାଇ ନୋଆଖାଲି ଯିବେ । ସେଠାକାର କାମ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆହୁରି ଜଣାଇଥାନ୍ତି,ହରିଜନ ପତ୍ରିକାର ଆବଶ୍ୟକତା ଆଉ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ଏଣିକି ଏହା ବନ୍ଦ ହେଉ । ବାପୁ ଅନୁଭବ କରିଥିବେ ତାଙ୍କ କଥା ଯଦି କେହି ଶୁଣୁନାହାନ୍ତି ବୃଥାରେ ସେ କାହିଁକି ଲେଖିବେ ? ହରିଜନ ପତ୍ରିକା ବନ୍ଦ କରିବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଇଥିବ । ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘକାଳର ସହକର୍ମୀମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାବୁଥିବେ ବାପୁ ଶାସନ କ'ଣ ବୁଝିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଆଦର୍ଶବାଦୀ କଥା କହୁଛନ୍ତି । ତା'ଛଡ଼ା ଦିଲ୍ଲୀରେ ତାଙ୍କର କରିବାର କିଛି ନାହିଁ । ତେଣୁ ବିହାର ଓ ନୋଆଖାଲି ଯାଇ ସେଠାରେ ସେ କିଛି କାମ କରିବା ଭଲ ହେବ ।

ସେ ପଟେ ଜିନ୍ନା ପାକିସ୍ଥାନର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରାଲ୍ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିବା ବେଳେ ଭାରତୀୟ ନେତାମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରାଲ ଲର୍ଡ଼ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ରହିବେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ଭାରତ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସଦ୍‌ଭାବ ଓ ବନ୍ଧୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ ଦିଗରେ ଏହା ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦକ୍ଷେପ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ବଦଳରେ ଆଉ କିଏ ବଡ଼ଲାଟ୍ ଥିଲେ ହୁଏତ୍ କଂଗ୍ରେସ ଏ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇ ନଥାନ୍ତା । ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ଲୋକମାନେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କୁ ଯେପରି ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଦେଇଥିଲେ ତାହ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କୁ ମିଳିନଥିଲା ।

ଜୁଲାଇ ୩୦ ତାରିଖରେ ବାପୁ ଦିଲ୍ଲୀରୁ କାଶ୍ମୀର ଗଲେ । ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

ଅନୁସାରେ ସେ କାଶ୍ମୀରରୁ ଲାହୋର ଓ ଲାହୋରରୁ ବିହାର ଯିବେ । ବିହାରରେ କିଛିଦିନ ରହି କଲିକତା ଯିବେ । କଲିକତାରୁ ନୋଆଖାଲି । ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସରେ ଗାନ୍ଧୀ ରାଜଧାନୀରେ ରହିବେ ନାହିଁ ଜାଣି ମଧ କୌଣସି ନେତା ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଉତ୍ସବର ହୋ ହା, ଘୋ ଘୋ ବାପୁଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପଲକ୍ଷେ ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ପାଇଁ ବାପୁ ଗୋଟିଏ ବାର୍ତ୍ତା ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଅଲ୍ ଇଣ୍ଡିଆ ରେଡ଼ିଓର ଅନୁରୋଧ ବାପୁ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ବି.ବି.ସି. ତରଫରୁ ଏହିପରି ଅନୁରୋଧ ଆସିବାରୁ ବାପୁ ଖବର ପଠାଇଲେ,"ମୁଁ ଇଂରେଜୀ ଜାଣିଛି ବୋଲି ସେମାନେ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତୁ ।"

ଆଠ ଅଗଷ୍ଟରେ ବାପୁ ବିହାର ଛାଡ଼ି କଲିକତା ଯାଉଥାନ୍ତି । ବାଟରେ ପ୍ରବଳ ବର୍ଷା ହେଲା । ବାପୁ ଯେଉଁ ଡବାରେ ବସିଥାନ୍ତି ଛାତରୁ ପାଣି ଗଳୁଥାଏ । ଗାର୍ଡ଼ ଆସି ବାପୁଙ୍କୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଡବାକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ବାପୁ ପଚାରିଲେ - ଏ ଡବାରେ ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ବସିବେ । ଯଦି ବସିବେ ତେବେ ସେ କାହିଁକି ବସିପାରିବେ ନାହିଁ ? ଗାର୍ଡ଼ ବିଚରା ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସିଲେ । ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଦେଲେ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅସୁବିଧାରେ ପକାଇ ସେ କିପରି ସୁବିଧାରେ ରହିବେ ? ଗାର୍ଡ଼ ପଚାରିଲେ,"ଆପଣଙ୍କର ମୁଁ କି ସେବା କରିପାରେ ?" ବାପୁ ମାଗିଲେ - ଗରିବ ଯାତ୍ରୀଙ୍କୁ ହରକତ କରିବ ନାହିଁ । ଆଉ ଲାଞ୍ଚ ନେବ ନାହିଁ । ସେ ଏତିକି କଲେ ବାପୁ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେବା ପାଇଯିବେ ।

ପାଟନାରେ ବାପୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିଆସିଥାନ୍ତି ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ଦିନ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବ, ଉପବାସ ରହିବ ଓ ସୂତାକାଟିବ । ଗାଡ଼ି ବିହାର ସୀମା ଭିତରେ ଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଷ୍ଟେସନରେ ଡବା ଝରକା ପାଖରେ ବହୁତ ଲୋକ ଠେଲାପେଲା ହେଉଥାନ୍ତି । ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ଠେଲାପେଲାରେ କିଏ ଗାଡ଼ି ତଳେ ପଡ଼ି ଯାଇପାରେ । ଏପରି ପୂର୍ବରୁ ହୋଇଛି । ବାପୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଦାୟ ନେବାପାଇଁ ବୁଝାଇଲେ । ନ ବୁଝିବାରୁ ନିଜ ବାଡ଼ି ବାହାର କରି ଜମିଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ପାହାରେ ପାହାରେ ପିଟିଲେ ! ବାପୁଙ୍କ ଠାରୁ ଗୋଟିଏ ପାହାର ଖାଇବା କି ଭାଗ୍ୟ ! ପାହାର ଖାଇବାକୁ ଲୋକେ ଆହୁରି ଠେଲାପେଲା ହେଲେ । ମନୁ ଓ ଆଭା ବାପୁଙ୍କର ଏପରି ଅଣମହାତ୍ମା ସୁଲଭ ଆଚରଣ ଦେଖି କାବା । ତେବେ କିଛି ଗୋଟାଏ କରିବାକୁ ହେବ । ଦୁହେଁ ରାମଧୂନ ଗାନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଲୋକମାନେ ଧୀର ସ୍ଥିର ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ସମସ୍ତେ ଦୁହିଁଙ୍କ ସହିତ ରାମଧୂନ ସ୍ୱର ଧରିଲେ । ହଜାରେ ହାତ ସ୍ୱର ସହିତ ତାଳ ରଖି ତାଳି ମାରୁଥାନ୍ତି । ବାପୁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ ।

ଜୁଲାଇ ୩ ତାରିଖରୁ ବଙ୍ଗ ବିଭାଜନ ସରିଥାଏ । ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଶପଥ ନେଇଥାନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଡକ୍ଟର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ନିର୍ବାଚନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେବେ ଚୁକ୍ତି ହୋଇଥାଏ ଯେ ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କ ସରକାର ସମୁଦାୟ ବଙ୍ଗଳାର ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିବେ । ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ପରେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ପୂର୍ବ ବଙ୍ଗର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ହେବାର ଆଶା ନ ଥାଏ । କଲିକତାର ମୁସଲମାନ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି କିପରି ପୂର୍ବବଙ୍ଗର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇପାରିବେ ? ଜୁଲାଇ ୩ରୁ ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ଭିତରେ

ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଦିଆଯିବ ତାହା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଘୋଷଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଦ୍ୱାରା ଅନୁମୋଦିତ ହେବା ଦରକାର । ପୂର୍ବବଙ୍ଗର ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ନେତା ନାଜିମୁଦ୍ଦିନ ପୂର୍ବବଙ୍ଗର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ହେବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହୋଇ ସାରିଥାଏ ।

ବର୍ଷେ କାଳ ଧରି ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ତାରିଖ ୧୯୪୬ ଠାରୁ କଲିକତାରେ ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ଅବସ୍ଥା ନଥିଲା । ଦିନବେଳେ ମଧ୍ୟ ମୁସଲମାନ ଅଞ୍ଚଳ ବାଟେ ହିନ୍ଦୁ ବା ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ବସ୍ତି ଦେଇ ମୁସଲମାନ ଯିବା ନିରାପଦ ନଥିଲା । ହତ୍ୟା, ଲୁଟ, ବୋମା ପିଙ୍ଗାପିଙ୍ଗି ଲାଗି ରହିଥିଲା । ବଙ୍ଗ ବିଭାଜନ ପରେ ମୁସଲମାନ ଅଫିସରମାନେ ପାକିସ୍ଥାନ (ପୂର୍ବବଙ୍ଗ) ଯିବେ କି ଭାରତରେ ରହିବେ ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ସେମାନଙ୍କୁ ପଚରା ଯାଇଥାଏ । ପ୍ରାୟ ସବୁ ମୁସଲମାନ ଅଫିସର ପୂର୍ବବଙ୍ଗ ଯିବା ପାଇଁ ସମ୍ମତି ଜଣାଇଥାନ୍ତି । ଅଗଷ୍ଟ ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ କେତେକ ମୁସଲମାନ ଆସି ବାପୁଙ୍କୁ କଲିକତାରେ ଦୁଇ ଦିନ ଅଟକିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଧରଣର ହାଣକାଟ ହେବ ବୋଲି ସେମାନେ ଆଶଙ୍କା କରୁଥାନ୍ତି । ବାପୁ ତାଙ୍କର ବଣିଆ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରକଟ କଲେ । କହିଲେ ତମେମାନେ ନୋଆଖାଲିରେ ଶାନ୍ତି ରଖ, ଅର୍ଥାତ୍ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଲିଗ୍ ନେତାଙ୍କୁ ଖବର ଦିଅ, ତେବେ ସେ କଲିକତାରେ ରହିବେ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି କରାଚିରେ ଥିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀ ଆସି ଖବର ପାଇଲେ ବାପୁ କଲିକତାରେ ଥାଆନ୍ତି । ସେ ଅତିଶୀଘ୍ର କଲିକତା ଆସି ବାପୁଙ୍କୁ ସୋଧପୁର ଆଶ୍ରମରେ ଦେଖାକଲେ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ଅନୁରୋଧ କଲେ, କଲିକତାରେ ବିସ୍ଫୋରକ ପରିସ୍ଥିତି ଥୟ ନ ପଡ଼ିବାଯାଏ ବାପୁ କଲିକତାରେ ରହନ୍ତୁ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ବାପୁଙ୍କର ବାକି ନ ଥାଏ । ସେ କହିଲେ, ଯଦି ଦଙ୍ଗାଗ୍ରସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳର ଗୋଟିଏ ଘରେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ତାଙ୍କ ସହିତ ରହିବେ ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ପରେ ଆଉ ତମମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଗଣ୍ଡଗୋଳର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ବୋଲି ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇବେ, ତେବେ କଲିକତାରେ ଅଟକିବାରେ ତାଙ୍କ ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । ଅଗଷ୍ଟ ୧୩ ତାରିଖରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ ତାର ଯୋଗେ ଜଣାଇଲେ - ସେ କଲିକତାରେ ଅଟକିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ମୁସଲମାନ ବସ୍ତିରେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ରହିବାକୁ ରାଜି ହୋଇ ସେ ଏକ ବଡ ବିପଦ ବରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଭଲମନ୍ଦ ଭବିଷ୍ୟତ କହିବ । ସର୍ଦ୍ଦାର ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ବାପୁଙ୍କୁ ପାଲଟା ତାର କଲେ ।

ବାପୁ ଓ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କ ରହିବା ପାଇଁ ବୋଲିଆଘାଟର ଅପରିଷ୍କାର ମୁସଲମାନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗୋଟିଏ ଭଙ୍ଗାଘର ଠିକ୍ ହୋଇଥାଏ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ଦିନ ସାଢେ ଦୁଇଟା ବେଳେ ଆସି ବାପୁଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବା ପାଇଁ ଜବାବ୍ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସେ ନ ଆସିବାରୁ ଠିକ୍ ସାଢ଼େ ଦୁଇରେ ବାପୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଥିବା କାର୍‌ରେ ବାହାରିଗଲେ ।

ବେଲିଆଘାଟରେ ବାପୁ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ ସେ ଯେଉଁ ଘରେ ରହିବେ ତା ଚାରିପଟେ ଯୁବକମାନେ ଭିଡ କରିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦେଖି ଯୁବକମାନେ ଚିତ୍କାର କଲେ, ‘‘ଆପଣ ଏଠିକି କାହିଁକି ଆସିଛନ୍ତି ? ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ିଥିଲୁ (ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍ସନ୍ ବେଳେ) ସେତେବେଳେ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ

ମୁସଲମାନମାନେ ଅଭିଯୋଗ କରିବାରୁ ଏ ସବୁ ତାମସା ଚାଲିଛି । ଯେଉଁଠି ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ହେଉଛି ଆପଣ ସେଠାକୁ ଯାଉନାହାନ୍ତି ?'' ଇତି ମଧ୍ୟରେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଯୁବକମାନେ ତାଙ୍କୁ ଘେରିଗଲେ ।

କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯୁବକମାନଙ୍କର କେଇ ଜଣ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ଡକେଇଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ରହିବାକୁ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡର ହୋରେସ୍‌ଙ୍କୁ ବାପୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାନ୍ତି । ହୋରେସ୍‌ଙ୍କ ଗାଡ଼ିକୁ ଯୁବକମାନେ ପ୍ରଥମେ ଘେରିଗଲେ । ଯାହା ହେଉ ସେ କୌଣସି ମତେ ଭିତରକୁ ଗଲେ । ବାହାରେ ପ୍ରବଳ ପାଟି । 'ଗାନ୍ଧୀ ଫେରିଯାଅ' ବୋଲି ଚିତ୍କାର ଶୁଭୁଥାଏ । ହୋରେସ୍ ଝରକାସବୁ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଉତ୍ୟକ୍ତ ଯୁବକମାନେ ଟେକାମାଡ଼ରେ ଝରକା କାଚ ଭାଙ୍ଗି ଘରସାରା ପଡ଼ିଲା ।

ଜଣେ ଯୁବକ ପ୍ରତିନିଧି କହିଲେ, ଗତବର୍ଷ ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍‌ସନ୍ ବେଳେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହେଉଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଆପଣ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ଟିକିଏ କ'ଣ ହେବା ଖବର ପାଇ ଧାଇଁ ଆସିଛନ୍ତି । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଏଠି ଚାହୁଁନା ।''

ଗାନ୍ଧୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ - ବର୍ଷକ ପୂର୍ବ କଥା କାହିଁକି କହୁଛ ? ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ନୋଆଖାଲି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ନୋଆଖାଲି ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ହେଉଥିଲା । ସେ କଲିକତାରେ ମୁସଲମାନଙ୍କର ନୁହେଁ, ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ସମସ୍ତଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ସେ ନୋଆଖାଲି ଯିବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଆସିଥିଲେ । ସେଠାକାର ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସୁରକ୍ଷା ଦାୟିତ୍ୱ ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ଓ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ସେ କଲିକତାରେ ଅଟକିଛନ୍ତି ।

ଜଣେ ଅଠର ବର୍ଷ ବୟସର ଯୁବକ କହିଲା, 'ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ପିଲାଦିନୁ ଦେଖି ଆସୁଛି ।' ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ ତାଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନମାନେ ପରସ୍ପରର ଉତ୍ସବରେ ଭାଗ ନିଅନ୍ତି । ଏହିପରି ବହୁପ୍ରକାର ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ । ନ ବୁଝିବାରୁ ଟାଣ କରି କହିଲେ, ଏ ଜାଗା ଛାଡ଼ିଯିବା ପାଇଁ ତମେମାନେ ମତେ ବାଧ୍ୟ କରୁଛ ? କୌଣସି ପ୍ରକାର ବଳ ନିକଟରେ ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ନାହିଁ । ତମେମାନେ ମତେ କାମ କରିବାକୁ ଦେଇ ନ ପାର, ଯଦି ଚାହଁ ମତେ ବନ୍ଦ କରି ରଖିପାର, ପ୍ରାଣରୁ ମାରି ଦେଇ ବି ପାର । ମୁଁ ସାମରିକ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗିବି ନାହିଁ ।'' ''ଆପଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଶତ୍ରୁ'' ଯୁବକମାନେ ଚିତ୍କାର କଲେ । ଜବାବ୍‌ରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, ''କେମିତି ହେବି ? ମୁଁ ହିନ୍ଦୁ ଭାବେ ଜନ୍ମ ନେଇଛି, ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମକୁ ମାନିଛି ଓ ମୋ ଆଚରଣରେ ହିନ୍ଦୁ ଭାବେ ବଞ୍ଚିଛି । ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଶତ୍ରୁ କିପରି ହେବି ?'' ବାପୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଉତ୍ତର ଆପଣଙ୍କୁ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରି ମାରିଥିବା ଯୁବକଙ୍କୁ ଶୁଭି ନଥିଲା ଓ ଆଜିଯାଏ ଅନେକଙ୍କୁ ଶୁଭିନାହିଁ ।

ଏଇ ଉତ୍ତର ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ସେତେବେଳକୁ ରାତି ଆଠଟା ଗାନ୍ଧୀ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିବାର ଦେଖି କେତେକ ଯୁବକ ବାପୁଙ୍କୁ

ରାତିସାରା ଜଗିବେ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ଜଣେ ଯୁବକ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲା, "ଭଗବାନ୍ ଜାଣନ୍ତି, ଏ ବୃଦ୍ଧ ଜଣେ ଯାଦୁକର । ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତେ କିଣି ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ।" ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କୁ ଜଣେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ସତର୍କ କରି କହିଥିଲେ ତୁମେ ଜଣେ ଯାଦୁକର । ଯୁକ୍ତିକୁ ବୁଲେଇ ବାଙ୍କେଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ ମତରେ ରାଜି କରେଇ ଦେଉଛ । ଏହାହିଁ ତମ ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ହେବ । କଥା ହେଉଛି - ତୁମେ ଆମକୁ କିଣି ନେବାକୁ କିଏ ହୋ ! ନାଥୁରାମ ଯଦି ତମ କଥା ଶୁଣିଥାନ୍ତେ, ବକ୍ତୃତା ନୁହେଁ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ନୁହେଁ, ତମ ସହିତ ମୁହାଁମୁହିଁ ହୋଇ ଯେମିତି କଲିକତାରେ ଯୁବକମାନେ କଲେ ସେଇଭଳି କଥାବର୍ତ୍ତା କରିଥାନ୍ତେ... କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା କହିବା କଷ୍ଟକର ।

ପରଦିନ ସେମାନେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆହୁରି ହିଂସ୍ର ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି । ସେଇ ଅଭିଯୋଗ, ମହାତ୍ମା ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ କୋମଳ । ବାପୁ ବୁଝାଇଲେ - ଦିନକ ପରେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବ । ଯଦି ଦିନକ ପରେ କଲିକତାରେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ଲାଗିଯାଏ ତେବେ ତାହା ସାରା ଦେଶରେ ବ୍ୟାପିବ । ଯଦି ଆମେ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ମରାମରି ହେଉ, ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇ ଲାଭ କ'ଣ ? ଏତିକିବେଳେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ ଯୁବକମାନେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ - ଗତବର୍ଷ ଅଗଷ୍ଟରେ ଯେଉଁ ନରସଂହାର ହେଲା ସେଥିପାଇଁ ଆପଣ ଦାୟୀ ନୁହନ୍ତି ? ପ୍ରଶ୍ନଟି ଏଡ଼େଇ ଦେଇ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି କହିଲେ, "ଆମେ ସମସ୍ତେ ଦାୟୀ ।" ଏ ଉତ୍ତରରେ ଯୁବକମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ନାହିଁ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି କହିଲେ, ସେ ଏଥିପାଇଁ ଦାୟୀ । ଏ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି ଶୁଣି ସବୁ ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ିଗଲା । ହିନ୍ଦୁ ଯୁବକମାନେ ମନ ଖୁସିରେ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଭାଇ ଭାଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରକ୍ତର ହୋରିଖେଳ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ଦିନଟି ବନ୍ଦ ରହିଲା । ଗୋଟାଏ ଗୁଜବ ଉଠିଲା ଯେ ବାପୁଙ୍କୁ ଗୁଳି କରାହୋଇଛି । ଏ ଖବର ତାଙ୍କ କାନରେ ପଡ଼ିବାରୁ ବାପୁ ହସି କରି କହିଲେ, "କାହା ଠାରୁ ଗୁଳି ଖାଇ ମରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ମୋର ହେବ ?" କଲିକତା ବାହାରକୁ ଶାନ୍ତ ଥାଏ । ମାତ୍ର ସମସ୍ତେ ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତି ଯେକୌଣସି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଫାଟିପଡ଼ିବ । କଲିକତା ଶାନ୍ତ ଥିବାରୁ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ପଞ୍ଜାବରେ ଆମର ପଞ୍ଚାବନ ହଜାର ସୈନିକ ଅଛନ୍ତି, ତଥାପି ସେଠାରେ ହାଣକାଟ ଚାଲିଛି । ବଙ୍ଗଳାରେ ଆମ ସେନାବାହିନୀ ମାତ୍ର ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ନେଇ ଗଢ଼ା ଏବଂ ସେଠାରେ କୌଣସି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ନାହିଁ" ଏ ଚିଠି ପାଇ ବାପୁ ଖୁସି ହେଲେ ନାହିଁ । ସେ ଜାଣୁଥିଲେ ଯେ ଦୁଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଉଗ୍ର ହିଂସା ରହିଛି ।

ଅଗଷ୍ଟ ୩୧ ତାରିଖ ଦିନ ବାପୁ ଶୋଇବାକୁ ଗଲେ । ନୋଆଖାଲି ଯାତ୍ରାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଘରେ କେବଳ ଥାଆନ୍ତି ମନୁ ବେନ୍ ଓ ଆଭା ବେନ୍ । ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ଦଳେ ଯୁବକ ଉତ୍ୟକ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଘରେ ପଶିଲେ । ସେମାନେ ବ୍ୟାଣ୍ଡେଜ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଲୋକକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଥାନ୍ତି । ଅଭିଯୋଗ କରୁଥାନ୍ତି ଯେ ମୁସଲମାନମାନେ ବିଚରାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବେ ପିଟିଛନ୍ତି । ପରେ ଜଣାପଡ଼ିଲା ଏ ସବୁ

ଥିଲା ମିଛ । ଲୋକଟି ସାମାନ୍ୟ ଆଘାତ ପାଇଥାଏ । ତା ପୁଣି କୌଣସି ମୁସଲମାନଙ୍କ ମାଡ଼ ଯୋଗୁଁ ନୁହେଁ, ଟ୍ରାମ୍‌ରୁ ଖସି ପଡ଼ିଥିବାରୁ । ପାଟିତୁଣ୍ଡ ଶୁଣି ବାପୁଙ୍କ ସମର୍ଥକ କେତେକ ହିନ୍ଦୁ ଯୁବକ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ବିତଣ୍ଡା କଥାବାର୍ତ୍ତା ବାପୁଙ୍କର ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ସେଦିନ ତାଙ୍କର ନୀରବତାର ଦିନ । ଘର ଭିତରୁ ଆସି କହିଲେ, ''ଏ ସବୁ କ'ଣ ଚାଲିଛି ? ମୋତେ ମାରିଦିଅ । ମୁଁ କହୁଛି ମୋତେ ମାରି ଦେଉନ କାହିଁକି ?'' ଏହା କହି ସେ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରକୁ ଧସେଇ ପଶିବାକୁ ଯାଉଥିବା ବେଳେ ମନୁବେନ୍ ଓ ଆଭାବେନ୍ ତାଙ୍କୁ ଧରି ଅଟକେଇଲେ । ଜଣେ ଗୋଟାଏ ଲାଠି ଫିଙ୍ଗିଲା । ସେଇଟା ତାଙ୍କଠି ବାଜିଲାନି । ଆଉଜଣେ ଇଟା ଖଣ୍ଡେ ଫୋପାଡ଼ିଲା । ତାହା ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିବା ମୁସଲମାନ୍ ଯୁବକଠି ବାଜିଲା । ଖବର ପାଇ ପୋଲିସ୍ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଲୁହବୁହା ଗ୍ୟାସ୍ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଲୋକଙ୍କୁ ଘଉଡ଼େଇବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ରାତିସାରା ବୋମା ଫୁଟିଲା, ଛୁରାମାଡ଼ ଚାଲିଲା, ଆତଙ୍କିତ ସ୍ୱର ଶୁଭିଲା । ଅନେକ ମୁସଲମାନ ବାପୁଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଟ୍ରକ୍‌ଯୋଗେ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନକୁ ନେଇଯିବାକୁ ବାପୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଗୋଟାଏ ଟ୍ରକ୍ ଶହେଗଜ ଯାଇଛି, ଏକ ପରିତ୍ୟକ୍ତ କୋଠା ଛାତରୁ କେହି ଜଣେ ଟ୍ରକ୍‌କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ବୋମା ଫିଙ୍ଗିଲା । ଦି'ଜଣ ମୁସଲମାନ ଯୁବକ ମରିଥିଲେ । ବାପୁ ଘଟଣାସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ ମୁସଲମାନ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ଶବକୁ ଧରି କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକର ପୁଅ ମରିଥାଏ । ବାପୁ ନିର୍ମଳ ବୋଷଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ତାକୁ ଯାଇ କହ, ଈଶ୍ୱର ଚାହିଁଲେ ସେ ଚାଲିଗଲା ।'' ପୁତ୍ରହରା ମାଆକୁ ଯାଇ ଏପରି କହିବାକୁ ନିର୍ମଳ ବୋଷ ମନା କରିଦେଲେ ।

ସେଠାରେ ଯେଉଁ ହିନ୍ଦୁ ଯୁବକମାନେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ସେମାନେ କଥାବର୍ତ୍ତା ହୋଇ ସ୍ଥିର କଲେ, ହିନ୍ଦୁ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ କବଳରୁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ । ସେମାନେ ଯାଇ ନିର୍ମଳ ବୋଷଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ହିନ୍ଦୁ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୋଳାବାରୁଦ ଅଛି । ସେମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ଯଦି ପୋଲିସ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରେ, ତେବେ ବାପୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଖଲାସ କରାଇବେ ।

ନିର୍ମଳ ବୋଷ ଏ ଖବର ବାପୁଙ୍କୁ ଦେବାରୁ ସେ କାଳ ବିଳମ୍ବ ନ କରି କହିଲେ, ''ସେମାନଙ୍କୁ ଯାଇ କୁହ, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଛି ।'' ଏ କଥା ଶୁଣି ବୋଷ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବୋଷଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ, ''ଏ ଲୋକମାନେ ଗୋଟିଏ ଭଲ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ହିଂସା କରୁଛନ୍ତି । ଅସହାୟ ଲୋକଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ହିଂସା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ ବୋଲି ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ କହିପାରିବି ନାହିଁ - ଯେହେତୁ ଅହିଂସା ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଏହି ଅସହାୟଙ୍କ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିପାରୁ ନାହିଁ ।'' ବାପୁ ସର୍ବଦା ଜୀବନର ପରିସ୍ଥିତିରୁ ସତ୍ୟର ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ।

ସେଇଦିନ ବାପୁ ଅନଶନ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ତା' ପୂର୍ବରୁ ବଙ୍ଗଳାର

ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କୁ ଖବର ଦେବା ଦରକାର । ରାଜାଜୀ ଯଦି ରାଜ୍ୟପାଳ ନ ଥାନ୍ତେ ତେବେ ବାପୁ ଖବର ଦେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରି ନଥାନ୍ତେ । ରାଜାଜୀ ଜାଣିଥିଲେ ଥରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନଶନ କରିବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇଛନ୍ତି ମାନେ ସେଥିରୁ ତାଙ୍କୁ ବିରତ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ବୃଥା । ତଥାପି ସେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।

କଲିକତାରେ ଅନଶନ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧ ତାରିଖ ଦିନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପ୍ରଥମ ଦିନ ଅନଶନର କିଛି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଦଙ୍ଗା ପୂର୍ବବତ୍ ଚାଲିଥାଏ । ପ୍ରଥମ ଦିନ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ନେତା ଶ୍ୟାମପ୍ରସାଦ ମୁଖାର୍ଜୀ ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିନ ଲୁଟ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ବାପୁ କୌତୁକ କରି କହିଲେ, ‘‘ସେମାନେ ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ ନେଉଥିବେ ।’’ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ପରବର୍ତ୍ତନ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ସଚ୍ଚିନ ମିତ୍ର ନାମକ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ହିନ୍ଦୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କେଇଜଣଙ୍କ ସହିତ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦଙ୍ଗାଗ୍ରସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଗଲେ । ଶାନ୍ତିରକ୍ଷା ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝେଇବା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ମିତ୍ରଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ । ତାଙ୍କ ଶବକୁ ଏକ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ନେବା ପାଇଁ ନାରୀମାନେ ଆସି ବାପୁଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମାତ୍ର ବାପୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ ନାହିଁ । ମିତ୍ରଙ୍କ ଶବକୁ କଲିକତାରେ ଶୋଭାଯାତ୍ରା କରି ବୁଲାଇବା ଅର୍ଥ ଅଧିକ ହିଂସାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ।

ତୃତୀୟ ଦିନ ଅନଶନର ପ୍ରଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲା । ଛାତ୍ରମାନେ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ଲୋଗାନ ଦେଇ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ବାହାରିଲେ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି କୌଣସି ବିପଦକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମିଶିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଗାଳି ଶୁଣି କୌଣସି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କଲେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତି କଲିକତାକୁ ଶାନ୍ତ କରିବେ କିମ୍ବା ଅନଶନ କରି ମରିବେ । ମୁସଲମାନମାନେ ବାପୁଙ୍କ ଜିଦ୍ ଦେଖି ଭୟ ପାଇଗଲେ । ଯଦି ବାପୁଙ୍କର କିଛି ଭଲମନ୍ଦ ହୁଏ, ତେବେ କଲିକତାରୁ ମୁସଲମାନ ନିପାତ୍ ହୋଇଯିବେ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଚିନ୍ତା କଲେ, ଶେଷରେ କଲିକତା ବାପୁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ହେବ ! ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା, ମୁସଲମାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଓ ଶିଖ୍‌ମାନେ ମିଶି ବାପୁଙ୍କୁ ଅନଶନ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଅନୁନୟ ହେଲେ । ସାମୟିକ ଭାବେ ଶାନ୍ତି ଫେରାଇ ଆଣିବା ବାପୁଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନଥିଲା । ଅନଶନର ଚତୁର୍ଥଦିନ ଉଭୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ଆସି ସେମାନଙ୍କ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବାପୁଙ୍କ ପାଦ ପାଖରେ ରଖିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଦୋଷ ମାନିଗଲେ । ସେ ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଦୃଶ୍ୟ । ଶୀର୍ଣ୍ଣକାୟ ବାପୁ ବିଛଣାରେ ଶୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତି । ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ତାଙ୍କ ପାଦ ପାଖରେ ନତଜାନୁ ହୋଇ ବସି ଆଉ କଦାପି ଲୁଟ ବା ହତ୍ୟା କରିବେ ନାହିଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଅସ୍ତ୍ର ସମର୍ପଣ କରୁଥାନ୍ତି ।

ସଂଧ୍ୟାବେଳକୁ ବାପୁ ଅସ୍ଥିର ହେଲେ । ଅସ୍ଥିରତାର କାରଣ ସେ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ କି ନା ଜାଣି ପାରୁ ନଥାନ୍ତି । ତେଣେ ପଞ୍ଜାବ ଖବର ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟସ୍ତ କରୁଥାଏ । ଶୀଘ୍ର ପଞ୍ଜାବ ଯିବାକୁ ସେ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ ଦୀର୍ଘ ଆଲୋଚନା ପରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମନେତାଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ପାଇ ବାପୁ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୫ ତାରିଖ ଦିନ ଅନଶନ

ଭଙ୍ଗ କଲେ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କ ହାତରୁ ଲେମ୍ବୁରସ ଗ୍ଲାସ୍ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ନୀରବରେ ଆଣ୍ଠୁମାଡ଼ି ବସି ଅଶ୍ରୁପାତ କରୁଥାନ୍ତି । ମହାକାବ୍ୟର ପରିସ୍ଥିତି, ମହାକାବ୍ୟର ଚରିତ୍ର ନୁହେଁ ?

ଯଦି ବାପୁଙ୍କର ବିଚକ୍ଷଣ ବୁଦ୍ଧିର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଖୋଜାଯାଏ ତେବେ ତାହା ହେଉଛି ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରା । ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଚାଲ୍‌ରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ପରି ପୋଖତ ଖେଳୱାଡ଼ ମାଥ୍ ହୋଇଗଲା । ଯଦି ଅହିଂସାର ଅବତାର ମହାତ୍ମାଙ୍କର ମଣିଷ ହୃଦୟ ଜୟ କରିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟିଏ ଖୋଜାଯାଏ ତେବେ ତାହା ହେଉଛି ଅନଶନ ଦ୍ୱାରା କଲିକତାରେ ଲାଗି ରହୁଥିବା ଭୟାବହ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ହିଂସାକାଣ୍ଡର ଯବନିକା ପତନ । କଲିକତାର ହିନ୍ଦୁ, ଶିଖ ଓ ମୁସଲମାନମାନେ ଆଉ ରକ୍ତପାତ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ ତାହା ରକ୍ଷା କଲେ । ବାପୁଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ଓ ତତ୍କାଳୀନ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗର ରାଜ୍ୟପାଳ ରାଜାଜୀ ୧୯୪୭ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୬ ତାରିଖରେ ଷ୍ଟେଟସ୍‌ମ୍ୟାନ୍ କାଗଜରେ ଲେଖିଲେ, “ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ସାଫଲ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ମୋ ବିଚାରରେ କଲିକତାକୁ ଗ୍ରାସିଥିବା ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ରାକ୍ଷସ କବଳରୁ ଏ ସହରକୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ତାଙ୍କର ସର୍ବୋତ୍ତମ ସାଫଲ୍ୟ । ଏପରିକି ଏହାକୁ ମୁଁ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ଠାରୁ ବଡ଼ ମନେକରେ ।” ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ଓ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ (ଜଣଙ୍କ ମୁହଁ ପୂର୍ବକୁ ତ ଆଉ ଜଣଙ୍କ ମୁହଁ ପଶ୍ଚିମକୁ) ଏକାଠି ଯାଇ ବାପୁଙ୍କୁ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିବା ଅଲୌକିକ ବ୍ୟାପାର । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନଶନ କାଳରେ ପୁରୁଷମାନେ ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ଅଫିସରୁ ଫେରନ୍ତି ଓ ନାରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ରାତିଖାଇବା ତିଆରି କରନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ ପରିବାରର ନାରୀମାନେ ବାପୁ ଅନଶନ କରିଥିବାରୁ ଦିନଯାକ କିଛି ଖାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନଶନ କରିଥିବାରୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକେ ଖାଇ ନାହାନ୍ତି ଜାଣିବା ପରେ ପୁରୁଷଙ୍କ ପାଟିକୁ ଖାଦ୍ୟ ଯିବ ? ଉତ୍ତର କଲିକତାର ପୋଲିସ୍ ବାହିନୀର ପାଞ୍ଚଶହ ଜଣ ସଭ୍ୟ, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଇଂରେଜ ଓ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋଇଣ୍ଡିଆନ୍‌ମାନେ ଥାଆନ୍ତି, ଗାନ୍ଧୀ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ଅର୍ଥାତ୍ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ଏକ ତାରିଖ ଦିନ ଡିଉଟି କରିବା ସହିତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନଶନ ପାଳନ କରିଥାନ୍ତି । ଯେଉଁଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କଲେ ସେଇଦିନ କଲିକତା ଶାନ୍ତି ସେନାର ସେକ୍ରେଟେରୀ ଦେବଘୋଷ ଦାସ ବାପୁଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବାର୍ତ୍ତା ମାଗିଲେ । ବାପୁ ବଙ୍ଗଳାରେ ଖଣ୍ଡେ କାଗଜରେ ଲେଖିଦେଲେ - ମୋ ଜୀବନ ମୋର ବାର୍ତ୍ତା । ଅଳ୍ପ କୋତୋଟି ଅକ୍ଷର କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ମନ୍ତ୍ର କରି ଛାତିରେ ଭେଦିଯାଏ । ଏହିପରି ବାର୍ତ୍ତା ସେ ଆମେରିକାର ନିଗ୍ରୋ ନେତାଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ ।

ପରଦିନ କଲିକତା ମଇଦାନରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ସଭାର ଆୟୋଜନ ହୋଇଥାଏ । ସେଠାରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, “ମୁଁ କଲିକତା ଛାଡ଼ିଯିବା ପରେ ଯଦି ତୁମେମାନେ ପୁଣି ପାଗଳାମି କରି ବସ ତେବେ ତାହା ହାଣ୍ଡି, ମାଠିଆ ଉପରେ ନାଚିବା ପରି କାମ ହେବ । ତମେମାନେ ଶାନ୍ତ ରହିଲେ ମୁଁ ବଞ୍ଚିରହିବି ।” ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କ ଭାଷଣ ଥିଲା ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ । ସେ ଭରସା ଦେଲେ ଯେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସର୍ବଦା ମାନି ଚଳିବେ ।

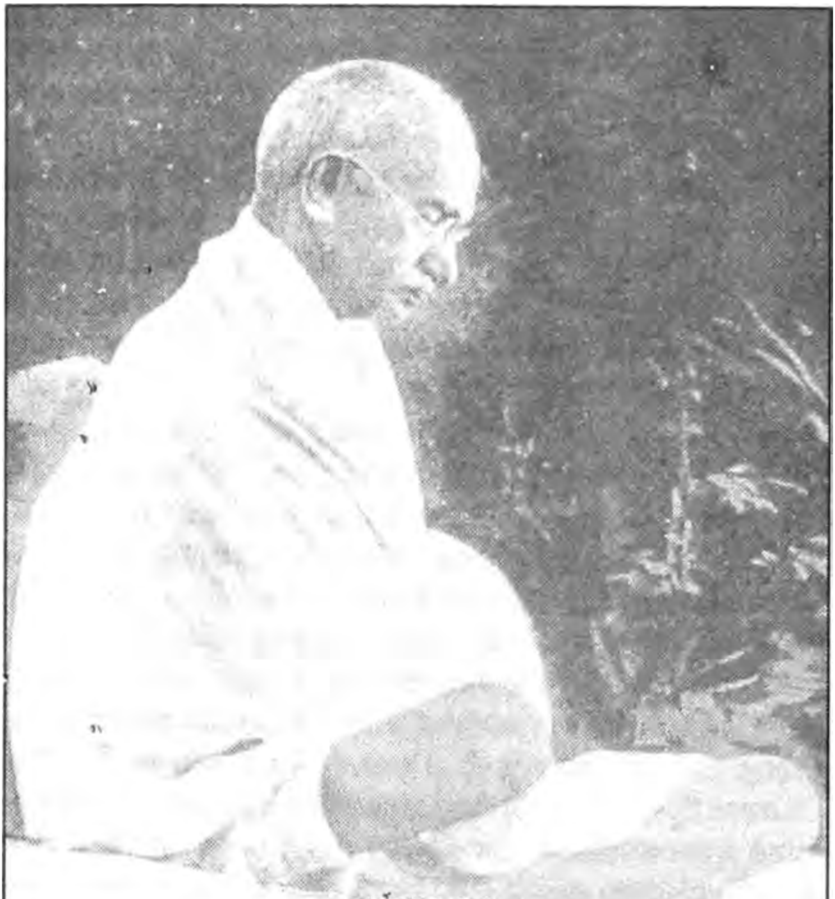

ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ମଗ୍ନ

ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ବିଦ୍ୱେଷୀ ମୁସଲମାନ ନେତାଙ୍କର ଏଭଳି ପରିବର୍ତ୍ତନ କେବଳ ବାପୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସମ୍ଭବ । ସଭା ସରିବା ପରେ ସେଇ ରାତିରେ ବାପୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଅଭିମୁଖେ ଚାଲିଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ପଞ୍ଜାବ ଯିବେ । ଦିଲ୍ଲୀ ଷ୍ଟେସନରେ ଓହ୍ଲାଇ ବାପୁ ଦେଖିଲେ ଷ୍ଟେସନରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ପୋଲିସ୍ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ଓ ଅମୃତ କାଉର ବାପୁଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ନେବାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ବାପୁ ରହୁଥିବା ହରିଜନ କଲୋନୀକୁ ନ ନେଇ ଦୁହେଁ ତାଙ୍କୁ ବିର୍ଲା ହାଉସ୍କୁ ନେଇଗଲେ । ବାଟରେ ବାପୁ ଶୁଣିଲେ ଦିଲ୍ଲୀର ଅବସ୍ଥା ଶୋଚନୀୟ । ହରିଜନ କଲୋନୀରେ ଶରଣାର୍ଥୀ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଛନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀ ଦଙ୍ଗା କଲିକତା ଦଙ୍ଗାକୁ ବଳି ପଡ଼ିଛି । ବାପୁ କଲିକତାରେ ମାସେ ରହିଲେ । ତା' ଭିତରେ ଦିଲ୍ଲୀର ଏଇ ଅବସ୍ଥା ! ନରରକ୍ତ ଚାଖି ନ 'ଥିବା ଦିଲ୍ଲୀର କୌଣସି ଗଳିକନ୍ଦି ନଥାଏ । ଜୁମା ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ର ବିରାଟ ଅଗଣା, ହୁମାୟୁନଙ୍କ ସମାଧିପୀଠର ପଡ଼ିଆ ଓ ଯେଉଁଠି ଟିକିଏ ଖାଲି ଜାଗା ଥାଏ ସେଠାରେ

ଶରଣାର୍ଥୀ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଥାନ୍ତି । ପଶ୍ଚିମ ପଞ୍ଜାବରୁ ହଜାର ହଜାର ଶରଣାର୍ଥୀ ପ୍ରାଣ ବିକଳରେ ଦିଲ୍ଲୀ ପଳାଇ ଆସୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପରିବାର ଉପରେ ହୋଇଥିବା ହୃଦୟ ବିଦାରକ ଅତ୍ୟାଚାରର କାହାଣୀ ଶୁଣି ହିନ୍ଦୁମାନେ ତାତିଗଲେ । ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଧର୍ଷଣ କରାହୋଇଛି, ପିଲା ସହିତ ମାଆର ହତ୍ୟା ହୋଇଛି, ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଘର ପୋଡ଼ିଦେଇ ଜିନିଷପତ୍ର ମୁସଲମାନମାନେ ଲୁଟି ନେଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚାଇ ପାରିଲେ ସେମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚୁଛନ୍ତି । ବାଟରେ ଶରଣାର୍ଥୀଙ୍କ ଟ୍ରେନ୍‌ସବୁ ମଧ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ରକ୍ଷା ପାଇନାହିଁ । ଦିଲ୍ଲୀରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ଶରଣାର୍ଥୀଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ସମୁଦାୟ ଜନସଂଖ୍ୟାର ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ କ୍ରୋଧ କେବଳ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ନଥିଲା । ବିଭାଜନ ପାଇଁ ରାଜି ହୋଇଥିବା କଂଗ୍ରେସ ଉପରେ ମଧ ପଡ଼ିଥିଲା । ଗୁଜବ ଉଠିଲା, ମୁସଲମାନମାନେ ଦିଲ୍ଲୀ ଅଧିକାର କରିନେବାଂକୁ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରୁଛନ୍ତି । ପୋଲିସ୍ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଘର ଖାନତଲାସ କରି ଅନେକ ବୋମା ଓ ହାତ ହତିଆର ପାଇଲା । ଏସବୁ ସେମାନେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ବା ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ପାଇଁ ରଖିଥିବେ । ଆଜି ଏକଥା ଥଣ୍ଡା ମିଞ୍ଜାସ୍‌ରେ ଭାବି ହେଉଛି । ସେତେବେଳର ପରିସ୍ଥିତିରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଧରିନେବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ଯେ ଦିଲ୍ଲୀ ଅଧିକାର କରିବା ମୁସଲମାନଙ୍କର ମତଲବ । କେମନ୍ତ ! ନିପାତ କର ଏ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ । ବିଶେଷତଃ ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ତାଙ୍କ ଫାଇଦା ପାଇଁ ଏଇଭଳି ପ୍ରଚାର ଚଳାଇଲେ ।

ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ଦିଲ୍ଲୀର ବିଭିନ୍ନ ଶରଣାର୍ଥୀ ଶିବିରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍‌ଙ୍କ ଶିବିର ଏବଂ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଶିବିର ଅଲଗା ଅଲଗା ଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ଶିବିରକୁ ଯାଉଥାନ୍ତି, ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଅକଥ୍ୟ ଭାଷାରେ ଲୋକେ ଶୋଧୁଥାନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ହିନ୍ଦୁ ଶିବିରରେ ଅଧିକ ଗାଳି ମିଳୁଥାଏ । କ୍ରୋଧରେ ସେମାନେ କହୁଥାନ୍ତି - ଆପଣ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଲୋକ । ଆପଣଙ୍କ ଛାତି ପଥର । ଆପଣଙ୍କୁ କିଛି କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ପରିବାର ଲୋକ କାହାକୁ ମାରି ଦିଆଯାଇଛି ? ଆପଣଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ମାଗିବାକୁ ପଡୁଛି ? ଏ ସବୁ ଅନ୍ୟାୟ ଗାଳି ବାପୁଙ୍କୁ ଖୁବ୍ କଷ୍ଟ ହେଉଥିବ । ନିଜ କଷ୍ଟ ପାଇଁ ବାପୁ ଚିନ୍ତା କରୁ ନ ଥିଲେ । ଯାହାହେଉ ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଇ ଟିକିଏ ଉଶ୍ୱାସ ହେଉଛନ୍ତି । ଏ କଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବାପୁ ନିଜେ ଉଶ୍ୱାସ ହେଉଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ସେକ୍ରେଟେରୀ ବ୍ରିଜକ୍ରିଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏପରି କହିଛନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀର ଜଣେ ଟ୍ୟାକ୍‌ସି ଡ୍ରାଇଭର ବ୍ରିଜକ୍ରିଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଥିଲା, ଗାନ୍ଧିଜୀ କଲିକତାରେ ଆଉ କିଛିଦିନ ଅଟକି ଯାଇଥିଲେ ମୁସଲମାନମାନେ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ନିପାତ୍ ହୋଇଥାନ୍ତେ । ଦିଲ୍ଲୀରେ କେତେକ ସାମ୍ବାଦିକ ବାପୁଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କଲେ । ବାପୁ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଯେଉଁମାନେ ତାଳି ମାରନ୍ତି ଅଥଚ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ପଛରେ ଥାଆନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସମାଲୋଚନାକାରୀ ହଜାର ଗୁଣ ଭଲ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ବର୍ଷା ହେଲା । ବର୍ଷାରେ ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ କି କିଲିବିଲି ହେଉଥିବେ ସେ କଥା ଭାବି ଗାନ୍ଧୀ ଛଟପଟ ହେଉଥାନ୍ତି । ବର୍ଷା ପରେ ଶୀତ

ପଡ଼ିବ । ଶୀତରେ ପଦାରେ ରହୁଥିବା ଲୋକେ କିପରି ଚଳିବେ ଭାବି ବାପୁ ଥରୁଥାନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀର ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ହସ୍ପିଟାଲ୍‌ରେ, ଦୋକାନରେ ପ୍ରତିଦିନ ଲୋକେ ହଣା ଖାଉଥିବା ଖବର ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚୁଥାଏ । ଟ୍ରେନ୍ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ଆସୁଥିବା ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ ବାଟରେ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମର ଲୋକଙ୍କ ହାତରେ ମରନ୍ତି । ଏସବୁ ଖବର ପାଇ ବାପୁ ଅନୁଭବ କଲେ, ''ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହିତ ଲଜ୍ୟା ମିଶି ଯାଉଛି ।'' ଯନ୍ତ୍ରଣା, ଲଜ୍ୟା ସହିତ ପାପବୋଧ ମଧ୍ୟ ବାପୁଙ୍କ ଉପରେ ସବାର ହେଉଥାଏ । ଆକ୍ରମଣର ଶିକାର ଓ ଆକ୍ରମଣକାରୀ ଉଭୟଙ୍କ ସହିତ ସେ ଏକୀଭୂତ ହେଉଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ, ''ଯଦି କେଉଁଠି କିଏ ଅପରାଧ କରୁଥାଏ, ମତେ ଲାଗେ ମୁଁ ସେ ଅପରାଧୀ ।... ଦିନରାତି ମୁଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି ସେ ମତେ ନେଇ ଯାଆନ୍ତୁ କିମ୍ବା ଏ ନିଆଁ ଲିଭାଇବା ପାଇଁ ମତେ ଶକ୍ତି ଦିଅନ୍ତୁ ।''

ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲେ - କର ଅବା ମର । ଦିଲ୍ଲୀର ହଣାକଟା ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀ ଆପଣାକୁ କହିଲେ - ତୁ ଏ ସବୁ ବନ୍ଦକର ଅବା ମରିଯା । ଐତିହାସିକ ଦିଲ୍ଲୀ ଭାରତବର୍ଷର ହୃତ୍‌ପିଣ୍ଡ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ରାଜଧାନୀ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ଓ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଥିଲା ଏକ ଆଦର୍ଶ ନଗରୀ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ମହାତ୍ମା ଅନେକ ଘନସାନ୍ଦ୍ର ଦିନ କଟାଇଛନ୍ତି । ୧୯୨୪ରେ ଦିଲ୍ଲୀର ଅଲ୍ଲୀଭାଇଙ୍କ ଘରେ ବାପୁ ଏକୋଇଶ ଦିନିଆ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନଶନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନାତି ରସିକ (ହରିଲାଲ୍‌ଙ୍କ ପୁଅ) ୧୯୨୭ରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ମରିଗଲା । ଇର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କେତେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଓ ଆଲୋଚନା ଏଇ ଦିଲ୍ଲୀରେ ନ ହୋଇଛି ! ଯଦି ଦିଲ୍ଲୀରେ ଲୋକ ମରିଚାଲିବେ, ବାପୁ କହିଲେ, ''ମୁଁ ଏଇଠି ମରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ।'' ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ପୂରଣ କଲେ । ଜୀବନର ଶେଷ ଛଅମାସ ବାପୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ଆପଣାକୁ ସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘଟୁଥିବା ହତ୍ୟା, ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ପୂରି ରହିଥିବା ଘୃଣା ଓ ହିଂସା ବାପୁଙ୍କୁ ଅସହ୍ୟ ମନେ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉଥିଲେ, ''ମୋ ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ ପ୍ରଭୁ, କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।'' ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ପୂର୍ବବତ୍ ଚାଲିଥାଏ । ସବୁ ଛୋଟବଡ଼ କାମ ସେ ପୂର୍ବଭଳି କରୁଥାନ୍ତି । ବ୍ୟବହୃତ ଲଫାପାକୁ ଚିରି, ଅଠା ଲଗାଇ ସେଥିରେ ଚିଠିପତ୍ର ଲେଖିବା କାମ ବନ୍ଦ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଉଦାହାରଣ । କୁଷ୍ଠ ନିବାରଣ ଠାରୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଦୂର କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁରୁଣା କାମରେ ଅବହେଳା କରୁ ନଥାନ୍ତି । ନୋଆଖାଲି, ବିହାର ଓ କଲିକତାରେ ଯେଉଁ କାମ ଆରମ୍ଭ କରି ଆସିଥିଲେ ତା'ର ଭଲମନ୍ଦ ବୁଝୁଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖକୁ ପୂର୍ବଭଳି ପ୍ରତିଦିନ ଶତାଧିକ ଚିଠି ଆସୁଥାଏ । ଅଥଚ ଦେଶର ପରିସ୍ଥିତି ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ କିଏ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁ ନଥାଏ । ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ, ସେ ବ୍ରିଜ୍ କ୍ରିଷ୍ଣ ଓ ସୁଶୀଳା ନାୟାରଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ଫରାସୀ ବିପ୍ଲବ କଥା ତାଙ୍କର ମନେ ପଡୁଛି । ''ଫରାସୀ ବିପ୍ଲବର କେତେକ ନେତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଦଶା (ହତ୍ୟା) ହେଲା

ଆମ ଦେଶରେ ସେପରି କିଛି ଘଟିଲେ ମୁଁ ବିସ୍ମିତ ହେବିନାହିଁ।'' କୌଣସି ଏକ ଶୁଭଦିନରେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥିବା ଅନେକ ବନ୍ଧୁ ଓ ଅନୁରକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ବାପୁ କହିଥିଲେ,''ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ ଅବିରତ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି ଯେ ମୋର ହତ୍ୟାକାରୀ ସପକ୍ଷରେ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ସେ ମୋତେ ଶକ୍ତି ଦିଅନ୍ତୁ।'' କାହା ଆଗରେ ଲଢ଼ିବେ ସେ କଥା ବାପୁ ଉହ୍ୟ ରଖିଲେ। ମନେହୁଏ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଗରେ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ସେ ଶକ୍ତି ମାଗୁଥିଲେ। ବାପୁଙ୍କୁ ଦିଶିଲା ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ହତ୍ୟାକାରୀ ମଣିଷଙ୍କ ହାତରୁ ବର୍ତ୍ତି ପାରିବେ ନାହିଁ। ନାଥୁରାମଙ୍କୁ ଫାଶୀ ଦେଇ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ (ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ, ଗୃହମନ୍ତ୍ରୀ, ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସମେତ) ଓ ଦେଶବାସୀ ବାପୁଙ୍କୁ ଚରମ ଅପମାନ ଦେଇଛନ୍ତି।

ଦିଲ୍ଲୀର ଅବସ୍ଥା, ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବଞ୍ଚିରହି ଦେଶସେବା କରିବାର ଆଗ୍ରହ ଲୋପ ପାଇଥାଏ। ୧୯୪୭ ଅକ୍ଟୋବରରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସ୍ଲେସିନ୍ ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଥାନ୍ତି। ମଝିରେ-ମଝିରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଚିଠିର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଚାଲିଥାଏ। ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖରେ ଯେତେବେଳେ ସ୍ଲେସିନ୍ ପ୍ରଥମ କରି କାମ କଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ମାତ୍ର ସତର ବର୍ଷ ବୟସର କିଶୋରୀ। ତାଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତା ଓ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ। ମୁହଁଖୋର ସ୍ୱଭାବ ଯୋଗୁଁ ସେ କାହାକୁ ଟିକିଏ ଡରୁ ବି ନ ଥିଲେ। ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ସମୟ ଏଇ ସ୍ପଷ୍ଟବାଦିନୀ ଓ ଠୋସ୍‌ଠାସ୍ କଥା କହୁଥିବା କିଶୋରୀଙ୍କୁ ସମୟ ବଦଳଇ ପାରି ନଥାଏ। ମୋହନଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ଯେଉଁ ଟାଣପଣ ଓ ଯିଦ୍ ଦେଖିଥିଲେ, ତାକୁ ଉଖାରି ଦେଇ ସ୍ଲେସିନ୍ ବାପୁଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ - ୧୨୫ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଦୃଢ଼ତାରୁ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏଇ ପ୍ରେମହୀନ ପୃଥିବୀ ଓ ତା'ର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କର ଅଧିକ ଜ୍ଞାନ ହେଉ। ଫଳରେ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ହେବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଦୃଢ଼ତା ବଢୁ। ... ଆପଣ କିଛି କାଳ ପୂର୍ବେ ମତେ ଲେଖିଥିଲେ, ସମସ୍ତେ ୧୨୫ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ରଖିବା ଉଚିତ୍। ଆପଣ କଥା ଫେରେଇ ନେଇପାରିବେ ନାହିଁ।

ଏ ଚିଠି ପଢ଼ି ବାପୁ ଉଶ୍ୱାସ ହୋଇଥିବେ, ହସିଥିବେ। ହୁଏତ ମନେ ମନେ କହିଥିବେ - ସ୍ଲେହିନ୍ ! ତୁ ଭାରି ଟାଣୁଆ, ସ୍ପଷ୍ଟବାଦିନୀ ଓ ନିର୍ମଳ ଚିତ୍ତର ଝିଅ। କିନ୍ତୁ ତୁ ତ ଆଉ ମହାତ୍ମା ନୋହୁ। ମହାତ୍ମା ତାଙ୍କର କେଉଁ କଥାରେ ଅଟଳ ରହନ୍ତି, କେଉଁ କଥା ଭାଙ୍ଗନ୍ତି ସେ ବିଷୟ ସେ ଜାଣନ୍ତି। ପ୍ରାୟ ଏଇଭଳି ଉତ୍ତର ତାଙ୍କର ଜନ୍ମଦିବସ ଅକ୍ଟୋବର ଦୁଇ ତାରିଖରେ ବାପୁ ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ। ଜନ୍ମଦିବସ ଦିନ ମିରାବେନ୍ ହିନ୍ଦୀରେ ଫୁଲରେ 'ରାମ' ବୋଲି ଲେଖିଲେ,'ଓଁ' ଲେଖିଲେ ଓ କ୍ରୁଶର ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିଲେ। ବାପୁ ବସିଥାନ୍ତି। ମିରାବେନ୍ କହିଲେ - ବଡ଼ଙ୍କର ଜନ୍ମଦିନରେ ସାନମାନେ ତାଙ୍କ ପାଦ ଛୁଅଁନ୍ତି,ତାଙ୍କଠୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ନିଅନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଏପରି କରେଇ ଦେବେନି। ଏଇଟା କ'ଣ ଠିକ୍ ? ଗାନ୍ଧିଜୀ ହସିଲେ। କହିଲେ,''ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଅଲଗା। ତମେମାନେ ମତେ ମହାତ୍ମା କଲ, ସେଥିରେ ମୋ ଦୋଷ ନାହିଁ। ଏଥିପାଇଁ ତମକୁ ଜୋରିମାନା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ।'' ଏହିପରି ସହଜ ରସିକତା ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ମଝିରେ

ମଝିରେ ଫେରି ଆସୁଥିଲା- ସେଇଟା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଶୀର୍ବାଦ । ଜିନାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲାବେଳେ ବାପୁଙ୍କୁ କେଉଁ କଥାଟି ସବୁଠାରୁ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ହେଉଥିଲା ଜାଣନ୍ତି ? କଥାବାର୍ତ୍ତା ବେଳେ ବାପୁ ସରସ କଥା ପଦେ କହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଟିକିଏ ପରିହାସ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଜିନାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ତାଙ୍କୁ ଏପରି କରିବାକୁ ଦେଉ ନଥିଲା ।

ନୋଆଖାଲି, ବିହାର ବା ଦିଲ୍ଲୀ କେଉଁଠି ବାପୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାଇଥିଲେ ବା କେଉଁଠି ତାଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ଗଭୀର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭିଜ୍ଞତା ହେଲା ସେ କଥା ବିଚାର କରିବା କଷ୍ଟକର । ମାତ୍ର ଜୀବନରେ ଶେଷ ବର୍ଷ ତାଙ୍କୁ ଲାଗିଲା ସେ ଆତତାୟୀ ହାତରେ ମରିବେ । ମେ ୨୫ ତାରିଖରେ ସେ କହିଲେ,''ମୁଁ ହସି ହସି ରାମଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଜୀବନ ଛାଡ଼ିବି ।'' ସମୟ ଗଡ଼ିଚାଲିବା ସହିତ ଆତତାୟୀ ହାତରେ ମୃତ୍ୟୁର ଭାବନା ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉଥାଏ । ଜୁନ୍ ୧୬ ତାରିଖରେ ସେ ଲେଖିଲେ,''ମୃତ୍ୟୁର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲାବେଳେ ମୁଁ ଯଦି ମୋର ଆତତାୟୀ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିପାରେ ତେବେ ନିଜକୁ ସାହସୀ ମଣିବି ।'' ଏହାର ଚାରିଦିନ ପରେ ପୁଣି କହିଲେ,''ଅମେ କାହାକୁ ଡରୁଛୁ ? ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ? ସେମାନେ ଯଦି ସଇତାନ ହେଉଛନ୍ତି ଆମେ ମଣିଷ ହେବା । ତା' ହେଲେ ସେମାନେ ବି ମଣିଷ ହେବେ ।... ମୋର ସବୁଠାରୁ କ୍ଷତି ଘଟାଇଲେ ସେମାନେ ମତେ ମାରିଦେବେ । ମାରନ୍ତୁ । ସେମାନେ କ'ଣ ମୋ ରକ୍ତ ପିଇବେ ? ପିଅନ୍ତୁ । ଏହାଦ୍ୱାରା କିଛି ଖାଦ୍ୟ ରକ୍ଷା ପାଇବ ଓ ମୁଁ ବିଚାରିବି ଯେ ମୁଁ କିଛି କାମରେ ଲାଗିଲି । କିନ୍ତୁ ସେବା କରିବାକୁ ମୁଁ କିଏ ? ଈଶ୍ୱର ମୋତେ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିବା ଅଧିକ ଠିକ୍ ହେବ ।

ସୁରାବର୍ଦ୍ଧି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ କଲିକତାରୁ ଆସି ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବାପୁଙ୍କ ତରଫରୁ ସେ ଜିନା ଓ ଲିଆକତ୍ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗାଯୋଗ କରୁଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ପରିସ୍ଥିତିକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ଆଣିବାର କ୍ଷମତା ଜିନା ବା ଲିଆକତ୍‌ଙ୍କର ନଥାଏ । ବାପୁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଘୂରି ଘୂରି ପରସ୍ଥିତି ନିଜେ ତଦାରଖ କରୁଥାନ୍ତି । ପୁରୁଣା କିଲ୍ଲାଠାରେ ପଚସ୍ତରି ହଜାର ମୁସଲମାନ ଶରଣାର୍ଥୀ ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସନ୍ତାନ ବୋଲି ବୁଝାଇଲେ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ହିଂସାଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶୁଥାଏ । ସେଠି 'ଗାନ୍ଧୀ ମୁର୍ଦ୍ଦାବାଦ'ର ସ୍ୱର କଲିକତା ଠାରୁ ଅଧିକ ଜୋର୍‌ରେ ଶୁଭିଲା । ବାପୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ବୁଝାସୁଝା କରିବା ପରେ ସେମାନେ ନରମିଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଭିତରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ସମବେଦନା ଆଉ କାହାର ନାହିଁ ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଓ ପରେ ବାପୁ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ତଥା ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ଓ ସହନଶୀଳତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ଯେତେ ଚିନ୍ତା ଓ ଶ୍ରମ କରିଛନ୍ତି ଏହା ଅକଳ୍ପନୀୟ । ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟକୁ ନିକଟତର କରିବା ପାଇଁ ସେ ସାମାନ୍ୟ ସମ୍ଭାବନାକୁ ମଧ୍ୟ ହାତଛଡ଼ା କରିନାହାନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀରେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଥମିଲେ ସେ ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବେ ବୋଲି ବ୍ୟଗ୍ର ହେଉଥାନ୍ତି । ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ବାପୁ କହିଲେ, ''ମୁଁ

ଯେତେବେଳେ ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବି, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୋହଳ ହେବିନାହିଁ । ସେଠାକାର ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍‌ଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରାଣ ଦେଇଦେବି । ପ୍ରକୃତରେ ପାକିସ୍ଥାନରେ ମଲେ ମୁଁ ଆନନ୍ଦିତ ହେବି । ଏଠି ମଲେ ମଧ ମୋର ଖୁସି । ଯଦି ଯାହା ଚାହୁଁଛି ତାହା ଏଠାରେ ମୁଁ କରିପାରୁନାହିଁ ତେବେ ମତେ ମରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅନେକ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ରମଣୀ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲୁଣ୍ଠିତ ହେବା ଭୟରେ ପ୍ରାଣ ଦେଉଥିଲେ । ଏହା ବାପୁଙ୍କୁ ଭୟଙ୍କର ଆଘାତ ଦେଉଥିଲା । ତା ମାନେ ନୁହେଁ ଯେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁସଲମାନ ରମଣୀଙ୍କୁ ସେହିପରି ବ୍ୟବହାର କଲେ ବାପୁ ସହିଯିବେ । ପାତିଆଲାର କେତେକ ଭଲ ପରିବାରର ମୁସଲମାନ ଝିଅ ବୋହୂଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇଥିବା ବିଷୟ ବାପୁ ଜାଣିଥିଲେ । ଏ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ବାପମାଆ ପାଖକୁ ଫେରି ପାରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ହିନ୍ଦୁ ସମାଜ ଅଧିକ ନିଷ୍ଠୁର । ଏ ବିଷୟ ବୁଝାଇ ବାପୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ହିନ୍ଦୁ ଝିଅଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ପରିବାର ଗ୍ରହଣ କରିବା ନେଇ ସନ୍ଦେହ ଅଛି । ଏହା ଅତି ଖରାପ ... ଯଦି ଯେ କୌଣସି ବଦ୍‌ମାସ୍ ମୋ ଝିଅର ଇଜ୍ଜତ ଲୁଟେ ଓ ସେ ଗର୍ଭବତୀ ହୁଏ ମୁଁ ତାକୁ ଓ ତାର ପିଲାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବି ? ହିନ୍ଦୁ ଝିଅବୋହୂ ବାପ ବା ସ୍ୱାମୀ ପାଖକୁ ଫେରିବାକୁ ଚାହୁଁନାହାନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନଙ୍କୁ କେହି ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ । ଏପରି ହତଭାଗ୍ୟ ନାରୀଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେବାପାଇଁ କିଛି ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଦରକାର ...... ।"

ଦିଲ୍ଲୀର ମୁସଲମାନ ସଂହାର ପଛରେ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍‌ର ହାତ ଅଛି ଖବର ପାଇ ବାପୁ ଏ ବିଷୟରେ ଆର୍,ଏସ୍.ଏସ୍.ର ମୁଖ୍ୟ ଗୋଲଓ୍ୱାକରଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କଲେ । ଏ ଅଭିଯୋଗକୁ ଗୋଲଓ୍ୱାକର ସ୍ୱୀକାର କଲେ ନାହିଁ । କହିଲେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମାରିବା ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍.ର ନୀତି ନୁହେଁ । ବାପୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ଗୋଲଓ୍ୱାକର ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଜରିଆରେ ଏହା ଘୋଷଣା କରନ୍ତୁ । ଗୋଲଓ୍ୱାକର୍ କହିଲେ, ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିପାରିନ୍ତି । ସେ ଦିନ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଲଓ୍ୱାକରଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ପରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ଗୋଲଓ୍ୱାକରଙ୍କ କଥା ଉପରେ ତାଙ୍କର ଆସ୍ଥା ଆସୁନାହିଁ । ଚାରିଦିନ ପରେ କେତେକ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ଯୁବକଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀ ଡକାଇଲେ । ତାଙ୍କ ଆଡୁ କହିଲେ କିଛି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ୱାର୍ଦ୍ଧା ଠାରେ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍.ର ଶୃଙ୍ଖଳା, ସରଳତା ଓ ଅଛୁଆଁ ଭାବ ଦୂର କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ଯଦି ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଦାସ ପରି ରଖିବାର ମତଲବ ଭାରତର ଥାଏ ତେବେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଧ୍ୱଂସ ପାଇବ । ସେହିପରି ପାକିସ୍ଥାନ ଯଦି ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଦାସ ପରି ରଖେ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧ୍ୱଂସ ହେବ । ବାପୁ କହିଲେ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ଯୁବକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଆଚରଣ ଦ୍ୱାରା ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ପ୍ରତି ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିବା ସନ୍ଦେହ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରନ୍ତୁ ।

ଅହିଂସା ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ନ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଚାଲିଲେ, ଯିଏ କିଛି ଭୁଲ୍ କରୁଛୁ, ଆଇନ୍ ଭାଙ୍ଗୁଛି ତାକୁ ନିଜେ ଦଣ୍ଡ ନ ଦେଇ ପୋଲିସ୍ ହାତରେ ଅର୍ପଣ କର । ସଦ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଏହା ବୁଝାଇବା ଦରକାର ପଡ଼ିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଯୁଆଡେ ଗଲେ ଲୋକେ ଅଭିଯୋଗ କଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁସଲମାନ ପଞ୍ଚମ

ବାହିନୀର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରକାରୀ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରୁପ୍ରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ରଖିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଉତ୍ତର ଦେଉଥିଲେ ଯଦି ପାକିସ୍ଥାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ ଘାତକ ବୋଲି ଭାବେ ତେବେ କ'ଣ ହେବ ଭାବିଚ ? ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ଭରସା ଦେଉଥିଲେ, ଯଦି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବାହ୍ୟ ଆକ୍ରମଣକାରୀ, ଏପରିକି ପାକିସ୍ଥାନ ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କରେ ତେବେ ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନ ଦେଶକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଏହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବ ।

ବମ୍ବେର ଦ୍ୱାରକାଦାସ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୦ରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ସେ ସଦ୍ୟ ପାକିସ୍ଥାନରୁ ଫେରିଥାନ୍ତି । ଜିନ୍ନା ଅସୁସ୍ଥ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଭେଟି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପାକିସ୍ଥାନର ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଅଲ୍ଲୀ ଖାଁ ଦ୍ୱାରକାନାଥଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ଯଦି ଶିଖ୍ମାନଙ୍କୁ ବାଦ୍ କରାଯାଏ, ତେବେ ପାକିସ୍ଥାନ ଆନନ୍ଦମନରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ପାକିସ୍ଥାନ ହିନ୍ଦୁ ବଣିକଙ୍କର ବାଣିଜ୍ୟ ଚାହେଁ । ଅଲ୍ଲୀ ଖାଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ, ଲାହୋର ଠାରେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍, ଗାନ୍ଧୀ, ନେହରୁ ଓ ପଟେଲଙ୍କ ସହିତ ପାକିସ୍ଥାନୀ ନେତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବୈଠକ ଡକାଯାଉ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦେଖିପାରିଲେ, ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ନୂତନ ବିବାଦ ସୃଷ୍ଟି କରିବ । ସେ କଦାପି ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି ହେବାକୁ ଦେବେନାହିଁ । ଶିଖ୍ଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ରାଜିନାମା ପ୍ରସ୍ତାବ ବାପୁଙ୍କ କାନରେ ପଡୁଥାଏ । ଏ ବିଷୟରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରି ସେ ହରିଜନରେ ଲେଖିଛନ୍ତି - ଶିଖ୍ଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରି ହିନ୍ଦୁମାନେ ପାକିସ୍ଥାନ ସହିତ ମିଳାମିଶା ଉଦ୍ୟମ କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ମୋ କାନରେ ପଡୁଛି । ଏହା ଏକ ଚକ୍ରାନ୍ତକାରୀ ପ୍ରସ୍ତାବ । ଏ କଥା କହିବା ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶିଖ୍ମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ଯେ ସେମାନେ ତାଙ୍କର କୃପାଣର ଅପବ୍ୟବହାର କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଜଣେ ଶିଖ୍ ନେତା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିଦେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ଶିଖ୍ମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ହୋଇଥିବାରୁ ମୁଁ ଏ କଥା ଖୋଲାମନରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ କହୁଛି । ମୋ ଉପଦେଶ ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ ମାନିଥିବାରୁ ଶିଖ୍ମାନେ ଅତୀତରେ ଉପକୃତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ସାହସର ସହିତ କହିପାରେ । .... ଏକ ପବିତ୍ର ବସ୍ତୁର ଉପଯୋଗ ସେହିପରି ପବିତ୍ର ଓ ଆଇନସମ୍ମତ କାରଣରୁ କରାଯିବା ଉଚିତ୍ । କୃପାଣ ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବେ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତୀକ । ଯଦି କୃପାଣର ଅଧିକାରୀ ଏହାର ବ୍ୟବହାରରେ କଠୋର ସଂଯମ ଦେଖାଏ ଏବଂ ଖୁବ୍ ଦରକାର ନ ପଡ଼ିଲେ ବ୍ୟବହାର କରେ ନାହିଁ, ତେବେ କୃପାଣ ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ଶୋଭା ପାଇବ ।

ପାକିସ୍ଥାନର ଘଟଣା ଯୋଗୁ ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ନିର୍ବୋଧତା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚେତାଇ ଦେଉଥିଲେ ସବୁ ମୁସଲମାନ ଭାରତ ଛାଡ଼ି ପଳାଇବେ ନାହିଁ । ଧରାଯାଉ ସେମାନେ ପଳାଇବେ, ତାପରେ କ'ଣ ହେବ ? ତା ପରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ନିଜ ଭିତରେ ହଣାମରା ହେବେ ! କାହିଁକି ? ବାପୁ ବୁଝାଇଦେଲେ - ଥରେ ତମେସବୁ ହତ୍ୟାର ସ୍ୱାଦ ପାଇଲେ ଏ ପ୍ରଲୋଭନ ଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟ ! ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଓ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ କାମ କରୁଥିବା ନେତାଙ୍କୁ ତ ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ଗାନ୍ଧୀ କେତେବଡ଼ ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ଥିଲେ ତାହା ତାଙ୍କର ଉପରୋକ୍ତ

ବିଶ୍ଳେଷଣରୁ ବୁଝିହୁଏ ।

ଗାନ୍ଧୀ ସିନା ଦିଲ୍ଲୀ ଛାଡ଼ି ପାକିସ୍ଥାନ ଯାଇ ପାରୁ ନଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଦୂତ ଭାବେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ଦିଲ୍ଲୀ ପାକିସ୍ଥାନ ହେଉଥାନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତା ନେଇ ପାକିସ୍ଥାନ ଯାଇ ଜିନ୍ନା ଓ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଭେଟୁଥାନ୍ତି । ଅକ୍ଟୋବର ୨୭ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ - ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଭାଇ ପରି ବା ବନ୍ଧୁ ପରି ଚଳିବା ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ କରି ତମେ ଓ ମୁଁ ଜୀବନ ଦେବା .... ଏ କଥା ମୁଁ ତୁମ ନିକଟରେ ସ୍ୱଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ପାଇଁ କହିଲି, ତୁମକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ । ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହିପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା ।

ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି - ଜିନ୍ନା କହୁଛନ୍ତି ମୁଁ ନିଜକୁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇଛି ।

ଗାନ୍ଧୀ - ମତେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ନିନ୍ଦା କରାଯାଇ ନ ପାରେ ।

ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି - ଜିନ୍ନା ନେହରୁଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀ - ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ସର୍ବସାଧାରଣରେ ସେ ଭାରତରେ ବା ପାକିସ୍ଥାନରେ କେବେହେଲେ ନେହରୁଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିନାହାନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ବା ସର୍ଦ୍ଦାର ନିନ୍ଦା ପ୍ରଶଂସାକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଠିକଣା କାମ କରିବାକୁ ଯଦି ତମେ 'ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ବୁଝାଇପାରନ୍ତ ....

ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି - ଜିନ୍ନା କହନ୍ତି, ସେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ପାକିସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିଯିବାକୁ କେବେ କହିନାହାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀ - ତମ କଥା ଶୁଣି ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ।

ସୁରାବର୍ଦ୍ଦି - ପାକିସ୍ଥାନ ସରକାର ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ କେତେ ଅପ୍ରିୟ ହେଲାଣି ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ? କେତେକ ଜିନ୍ନା ଓ ଲିଆକତ୍ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗାଳି ଦେଉଛନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀ - ସେଥିରେ ତୁମର ବା ମୋର କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । କରାଚିରେ ତମ କାମ ହେଉଛି, ଯେଉଁ ଘଟଣାସବୁ ତମେ ଜାଣିଛ ସେ ସବୁ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ବଝାଇବା ।

କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ବାପୁଙ୍କ କଥାକୁ ଏତେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲେନି । ବୁଢ଼ାଙ୍କ ପ୍ରକୃତି ମୁଣ୍ଡ ସ୍ଥିର ରଖି କୌଣସି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇ ନ ପାରିବା, ଗୁଡ଼ାଏ ଗପିବା । ମନୋଭାବ, ବାପୁଙ୍କ କଥାକୁ ଏତେ ଧ୍ୟାନ ଦେବା କ'ଣ ଆବଶ୍ୟକ ? ଭିତର କଥା, ଇଂରେଜଙ୍କୁ ତଡ଼ିବା ପାଇଁ ସିନା ବାପୁଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଡ଼େଇବାକୁ ପଡୁଥିଲା, ଏଣିକି .... । ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଉଦାହରଣ ଦେଉଛୁ । ପୂର୍ବରୁ ବାପୁଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ କୃପାଳିନୀ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ସେ ଆଉ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ରହିବେ ନାହିଁ (ଖୁସି ମନରେ କୃପାଳିନୀ ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇ ନଥିଲେ, ସେ ନିଜକୁ ଅବହେଳିତ ମନେକଲେ) । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ଯେ ସାମ୍ୟବାଦୀ ନେତା ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ର ଦେବ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହୁଅନ୍ତୁ । ନରେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ସାମ୍ୟବାଦୀଙ୍କର ନେତା । ଏ ଗୋଷ୍ଠୀ କଂଗ୍ରେସର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ବାପୁ ଏଇଥିପାଇଁ ବୋଧେ ତାଙ୍କ ନାମ ବାଛିଲେ ଯେ

ସରକାରଙ୍କର ସବୁ କଥାରେ ସେ 'ହଁ' କହିବେ ନାହିଁ। ବାପୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସରକାରର ବିରୋଧ ହେଉ। ଜବାହର ରାଜି ହୋଇଗଲେ। ମାତ୍ର ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ଓ ଆଉ କେତେକ ଆପତ୍ତି ଉଠାଇଲେ। ଆପତ୍ତି ଯିଏ ଉଠାନ୍ତୁ, ବାପୁ ଜଣଙ୍କ ନାମ କହିସାରିବା ପରେ ଏପରି ଘଟିବା ଅସାଧାରଣ କଥା। ଉଭୟେ ଜବାହର ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପଦ ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲେ। ସେତେବେଳେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ କୃଷିମନ୍ତ୍ରୀ। ଉତ୍କଟ କୃଷି ସମସ୍ୟାକୁ ସେ ସୁଧାରି ଆଣୁଥାନ୍ତି। ପ୍ରଥମେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ପଣ୍ଡିତଜୀ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ହେଉ ନଥିଲେ। ପରେ ଗ୍ରହଣ କରିଗଲେ - ବାପୁଙ୍କୁ କିଛି ନ ଜଣାଇ ! ବାପୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ।

ଦଳରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ନଥିଲା ବା ସରକାରରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ନ ଥିଲା। ଅବଶ୍ୟ ଆଜି ତୁଳନାରେ ସେ ଯୁଗ ଥିଲା ରାମରାଜ୍ୟ ! ଏକଥା ଅସ୍ୱୀକାର କରିହେବନି ଯେ ସେ କାଳର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଛୋଟଲୋକି ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଆଜିର ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଛି। ଜବାହର ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ମଧ୍ୟରେ ମନାନ୍ତର ମେଣ୍ଟାଇବାକୁ ବାପୁ କେତେଥର ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି। ଥରେ କୃପାଳିନୀଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, ''ଜବାହର ତାଙ୍କ କଥା ମାନନ୍ତୁ ନ ମାନନ୍ତୁ ଅନ୍ତତଃ ବୁଝୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ଭାବୁଛନ୍ତି ମୁଁ ବୁଢ଼ା ହୋଇଗଲିଣି ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣତା ହରାଇ ମୋ ବୁଝାମଣା ଆବୁରୁ ଜାବୁରୁ ହେଲାଣି।'' ଏ କଥା ସିନା ବାପୁ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଲୋକଙ୍କୁ ଘରୋଇ ଭାବେ କହୁଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀ, ନେହରୁ ଓ ପଟେଲଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଫାଟ ଅଛି ବୋଲି ଲୋକେ ନ ଜାଣନ୍ତୁ, ଅନ୍ତତଃ ଜିନ୍ନା ଓ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ନ ଜାଣୁ - ଏ ବିଷୟରେ ନିଜେ ସତର୍କ ଥିଲେ।[୨]

ଅନେକ ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୈତିକ କର୍ମୀମାନେ ଲାଗିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦିଲ୍ଲୀର ବିସ୍ଫୋରକ ପରିସ୍ଥିତି ବଦଳୁ ନଥାଏ। ବାପୁ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରୁଥାନ୍ତି। ଦଳେ ମୁସଲମାନ ନେତାଙ୍କ କାମ ହୋଇଥାଏ ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳେ ଯାଇ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ କେଉଁଠି କ'ଣ ଛୋଟ ଅନ୍ୟାୟ, ହିଂସା ହୋଇଛି ସେ ସବୁ ବାପୁଙ୍କ କାନରେ ଫୋଡ଼ିବା। ମତଲବ ବାପୁଙ୍କୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ କରିବା। ବାପୁ ପ୍ରତିଦିନ ତାଙ୍କର ସାଂଧ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ କହୁଥାନ୍ତି ପାକିସ୍ଥାନରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ମାରିଦିଆଯାଉଛି, ସେମାନଙ୍କ ଧନ ଲୁଣ୍ଠନ କରାହେଉଛି, ମନ୍ଦିର ଭଙ୍ଗା ଚାଲିଛି; କିନ୍ତୁ ତା'ର ପ୍ରତିଶୋଧ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ। ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍‌ମାନେ ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ବାପୁ ଜାଣୁ ନଥିଲେ ବା କହୁ ନଥିଲେ ଏପରି ନୁହେଁ। ଦିନେ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ କହିଥିଲେ ୫୭ ମାଇଲ ଲମ୍ବା ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍‌ଙ୍କର ଶରଣାର୍ଥୀ ଧାଡ଼ିବାନ୍ଧି ପଶ୍ଚିମ ପଞ୍ଜାବରୁ ଭାରତବର୍ଷ ଆସୁଛନ୍ତି। କି ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ସହି ନିଜ ଲୋକଙ୍କୁ ହରେଇ ସେମାନେ ସର୍ବହରା ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି ଭାବିଲେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଘୂରେଇ ଯାଉଛି। ଖାଲି କ'ଣ ଥରେ ୫୭ ମାଇଲ୍ ଧାଡ଼ିବାନ୍ଧି ଶରଣାର୍ଥୀ ପାକିସ୍ଥାନରୁ ଆସିଥିଲେ ? ବହୁବାର ଆସିଥିଲେ। ଦେଢ଼କୋଟି ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ବାସ୍ତୁହରା ଭାବେ ଭାରତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ। ପୃଥିବୀ ଇତିହାସରେ ଏପରି ଶରଣାର୍ଥୀ ସମସ୍ୟାର ତୁଳନା ନାହିଁ। ତଥାପି ବାପୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ, ହିନ୍ଦୁମାନେ ଉଦାରତା

ଦେଖାଇଲେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଥମିଯିବ । ତାଙ୍କ ଅନଶନ ପାଇଁ ଇନ୍ଧନ ଯୋଗାଇ ଥିଲେ ହବିବୁର୍ ରହେମନ୍ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁଠି ଯାହା ଛୋଟ ଅନ୍ୟାୟଗିଏ ହେଲା (ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କେଉଁଠି କ'ଣ ହେଉଛି ସେ କଥା ତାଙ୍କ ପାଟିରୁ ବାହାରେ ନାହିଁ) ସେ ଅଭିଯୋଗ ଧରି ହବିବୁର୍ ଆସନ୍ତି । ଦିନେ ହବିବୁର୍ ବାପୁଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ବାପୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମାଇଗ୍ରେସନ୍ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯିବା ପାଇଁ ଯୋଗଡ଼ କରିଦିଅନ୍ତୁ । କାରଣ ସେ ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଭାରତରେ ରହିପାରିବେ ନାହିଁ । କଥାଟା ବାପୁଙ୍କୁ ବଡ଼ ବାଧିଲା । ୧୯୪୮ ଜାନୁଆରୀ ତେର ତାରିଖ ଦିନ ବାପୁ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏଇଟା ଥିଲା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଶେଷ ଅନଶନ । ବାପୁ ଅନଶନ କରିବାକୁ ହବିବୁର୍ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଲେ । ବାପୁ ଯାହା ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଲେ ତାହା ଥିଲା ହବିବୁର୍ଙ୍କ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ, ସମସ୍ତଙ୍କର ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ । କହିଲେ, "ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ତୁମକୁ ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିବି । ତମର ଇଂଲଣ୍ଡ ଯିବା ପାଇଁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେବାକୁ ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇବି କି ? ମୁଁ ସରକାରକୁ କହିବି, ଏଇମାନେ ସବୁ ଅବିଶ୍ୱାସୀ ମୁସଲମାନ, ଯେଉଁମାନେ ଭାରତ ଛାଡ଼ିଯିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଯିବାର ସୁବିଧା କରିଦିଅ ।"

ତାଙ୍କ କଥାଟା ବାପୁଙ୍କୁ ଏତେ ବାଧିଥିବାରୁ ହବିବୁର୍ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତିକ୍ତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ଇଂରେଜଙ୍କ ପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନାହିଁ । ଇଂରେଜମାନେ ଯାହାକୁ ଲାତ ମାରୁଥିବେ ତାକୁ କହିଚାଲିଥିବେ - ମତେ କ୍ଷମା କର ! ଇଂଲଣ୍ଡ ଯିବା କଥା କହିବା ପାଇଁ ତୁମକୁ ଲଜ୍ଜା ଲାଗିଲା ନାହିଁ ? ତୁମେ କହୁଚ, ବ୍ରିଟିଶଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦାସ ହୋଇ ରହିବା ଭାରତବର୍ଷରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ ରହିବା ଠାରୁ ଭଲ ? ଏବଂ ଜଣେ ଦେଶପ୍ରେମୀ, ଜାତୀୟତାବାଦୀ ବୋଲି ଦାବି କରିବାକୁ ତମେ ସାହସ କରୁଛ ! ତମର ହୃଦୟ ପରିଷ୍କାର କର ଓ ସତ କହିବା ଶିଖ । ନଚେତ ଭାରତବର୍ଷ ତମକୁ ଅଧିକ କାଳ ସହ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରପାରିବି ନାହିଁ ।" (ପ୍ୟାରେଲାଲଙ୍କ 'ଲାଷ୍ଟ ଫେଜ'ରୁ ଉଦ୍ଧୃତ) ।

ହବିବୁର୍ଙ୍କ ସହିତ ଆସିଥିବା ମୁସଲମାନ ଓ ବାପୁଙ୍କ ପାଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଏ କଥା ଶୁଣିଲେ । ଏପରି ଟାଣ କଥା ବାପୁ କହିପାରନ୍ତି ! କେହି କଳ୍ପନା କରି ନଥିବେ । ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଶାନ୍ତ ରଖିବାକୁ ଯଦ୍‌ପରୋନାସ୍ତି ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ହିନ୍ଦୁ ଶିଖ୍ ଓ ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉଥାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଉଥିଲେ ବୋଲି ଏ ଯାଏ ମଧ୍ୟ ଉଦାର ଓ ଶିକ୍ଷିତ ହିନ୍ଦୁମାନେ କିଛି ପରିମାଣରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଏ କଥା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ସେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କଠୋର ହେଲେ । ନଭେମ୍ବର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ଲେଖିଲେ, "ପାକିସ୍ଥାନର ମନ୍ଦକର୍ମ କଷ୍ଟ ପାଉଥିବା ହିନ୍ଦୁ ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟଆନ୍‌ଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ .... ପାକିସ୍ଥାନକୁ ତା ନିଜ ପାପର ଫଳ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ଜାଣେ ଏହା ଭୟଙ୍କର ହେବ । .... ଯଦି ଭାରତୀୟ ମୁସଲମାନମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି ଯେ ପାକିସ୍ଥାନରେ ଅଣ ମୁସଲମାନମାନେ ଉଚିତ ବ୍ୟବହାର ପାଉନାହାନ୍ତି ତେବେ

ସେମାନେ ଏକଥା ପ୍ରକାଶ କରିବା ଉଚିତ୍ । ... ସେମାନେ ଏକସ୍ୱରରେ କହନ୍ତୁ ଯେ ଏହା ପାକିସ୍ଥାନ ପାଇଁ ନିନ୍ଦାର ବିଷୟ ଓ ଇସ୍‌ଲାମ୍‌କୁ କଳଙ୍କିତ କରାଯାଉଛି ।'' ଡିସେମ୍ବର ୩୦ ତାରିଖରେ ଲେଖିଲେ, ''ପାକିସ୍ଥାନ ପ୍ରକୃତରେ ଇସ୍‌ଲାମ୍‌ସ୍ଥାନ ହୋଇଛି ଯେଉଁଠି କୌଣସି ଅଣମୁସ୍‌ଲିମ୍ ରହିପାରିବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଯଦି ରହିବେ, ଦାସ ପରି ରହିବେ ।''

କିଛିକାଳ ଦ୍ୱନ୍ଦରେ ରହିବା ପରେ କାଶ୍ମୀର ମହାରାଜା କାଶ୍ମୀରକୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ମିଶାଇବା ପାଇଁ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । କାଶ୍ମୀରର ନେତା ଶେଖ ଅବଦୁଲା ଭାରତକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅକ୍ଟୋବର ଶେଷରେ ପାକିସ୍ଥାନ ସେନାବାହିନୀ କାଶ୍ମୀରରେ ବଳପୂର୍ବକ ପଶିଲେ । ଅବଦୁଲାଙ୍କ ସମର୍ଥନ ଯୋଗୁ ଗାନ୍ଧୀ ଖୁସି ଥାଆନ୍ତି । ପାକିସ୍ଥାନ ସେନାବାହିନୀର ପ୍ରବେଶ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ କଲା । ପୂର୍ବରୁ କାଶ୍ମୀରକୁ ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରେରଣ ନୀତିକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମର୍ଥନ କରିଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରଷ୍କାର କରିଦେଇଥିଲେ ଯେ ମହାରାଜ ଓ ଶେଖ୍ ଅବଦୁଲା ଦୁହେଁ ଚାହିଁବାରୁ କାଶ୍ମୀର ଭାରତରେ ମିଶିଛି । ତେବେ ଅନ୍ତିମ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କାଶ୍ମୀରର ଅଧିବାସୀମାନେ ନେବେ । ମାତ୍ର ତାହା ଶାନ୍ତି ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ପରିବେଶରେ ହେବ । ଜୁନାଗଡ଼ର ନବାବ୍ ଜୁନାଗଡ଼କୁ ପାକିସ୍ଥାନରେ ମିଶାଇବା ପାଇଁ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରୁଥିଲେ । ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଜୁନାଗଡ଼ ଲୋକଙ୍କୁ ସାମଲଦାସ ଗାନ୍ଧୀ ଏକଜୁଟ କଲେ । ଫଳରେ ନବାବ୍ ଜୁନାଗଡ଼ ଛାଡ଼ି ପାକିସ୍ଥାନ ପଳାଇଲେ । ସାମଲଦାସ ସମ୍ପର୍କରେ ବାପୁଙ୍କର ନାତି ହେବେ । ବାପୁ କହିଲେ, ନବାବ୍ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଜୁନାଗଡ଼କୁ ଭାରତ ସରକାରକୁ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ ସାମଲଦାସ ପ୍ରକୃତ ବିଜୟ ହୋଇଥାନ୍ତେ । ଜୁନାଗଡ଼ ଚାରିପଟେ ଭାରତୀୟ ସେନାବାହିନୀ ଜଗିଲେ । ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ସୈନ୍ୟବଳର ସାହାଯ୍ୟ ନେବାରୁ ଶାନ୍ତିରେ ମୀମାଂଶା ହେବାର ଆଶା ମଉଳୁଥାଏ । ଦେଶ ବିଭାଜନ ପରେ ପରେ ଦୁଇ ଦେଶ ସାମରିକ ଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବା ଫଳରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ।

ଡିସେମ୍ବରରେ ଏ.ଆଇ.ସି.ସି ସଭା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଏହି ସଭାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଭାଷଣ ଦେଇ କହିଥିଲେ - ଅନ୍ୟମାନେ ମନ୍ଦ କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ରହୁଥିବାରୁ ଆମେ ବି ସେଇ ପନ୍ଥାରେ ଯିବୁ - ଏହା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ । ... ଦୁଷ୍ଟମାନେ ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ମନ୍ଦକର୍ମ ଯୋଗୁ ବୁଡ଼ନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆମେ ବି ବୁଡ଼ିବା ? ... ପାକିସ୍ଥାନ ଯାହା କରୁ, ତମକୁ ମାନବିକ ଓ ସଭ୍ୟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତମେ ଯଦି ଠିକ୍ ବାଟରେ ଚାଲ ପାକିସ୍ଥାନ କେବେ ନା କେବେ ତମ ପନ୍ଥା ଧରିବାକୁ ବାଧ ହେବ । ଏ.ଆଇ.ସି.ସି.ରେ ଗାନ୍ଧୀ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ କହିଲେ, ''ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟତମ ମହାନ୍ ରାଷ୍ଟ୍ରନୀତିଜ୍ଞ ଭାବେ ସେ ଦେଶ ବାହାରେ ସମ୍ମାନିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଏପରିକି ଯେଉଁମାନେ ବିପୁଳ ଧନର ଅଧିକାରୀ, ଯାହାଙ୍କର ବିରାଟ ସେନାବାହିନୀ ଓ ଆଣବିକ ବୋମା ଅଛି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରୁଁଛନ୍ତି ।''

ଏ.ଆଇ.ସି.ସି.ରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ନିଆଗଲା ଯେ ଏହି ବିରାଟ ଦେଶକୁ ଏକ

ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଧର୍ମ ନିରପେକ୍ଷ ରାଷ୍ଟ୍ର ରୂପେ ଗଢ଼ିବାକୁ ହେବ । ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସବୁ ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ନାଗରିକ ଅଧିକାର ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଉପଭୋଗ କରିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଦିଆଯିବ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଧର୍ମ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକଙ୍କୁ ଭାରତ ବା ପାକିସ୍ଥାନରୁ ବଳପୂର୍ବକ ତଡ଼ିବାର ନିନ୍ଦା କରାଗଲା । ଆଉ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ନିଆଗଲା ଯେ ଯେଉଁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଘରୋଇ ଭାବେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ରଖିଥିବ, ତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସରକାର କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ।

ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅପଡ ହେଉଥିବାରୁ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ବାପୁ ଭାବୁଥିଲେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକୁ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଏ ମତ ବଦଳିଗଲା । ଡିସେମ୍ବର ୨ ତାରିଖରେ କହିଲେ, ''ଦୁହେଁ ଏକ ଅଭିନ୍ନ ଯୋଡ଼ି । ଜଣକୁ ଛାଡ଼ି ଆରଜଣକ କାମ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।'' ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପର୍କ ରହୁ ନ ଥିବାରୁ ବାପୁ ଦୁଃଖ ପାଇଲେ । କାଶ୍ମୀର ଘଟଣାରେ ନେହରୁ ଓ ପଟେଲଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଫାଟ ବଢ଼ିଲା । ଦୁହେଁ ଇସ୍ତଫା ଦେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ସହିତ ଅଲଗା ଅଲଗା ଚିଠି ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟସ୍ଥି କଲେ । ଡିସେମ୍ବର ଶେଷର ବାପୁ ପଟେଲଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ତୁମ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଦେଶ ଚଳାଇବ ।'' ପଟେଲ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ମୋର ଶାରୀରିକ ବଳ କମୁଛି । ଜବାହରଲାଲ୍ ମୋ ଠାରୁ ସାନ । ସେ ଦେଶ ଚଳାନ୍ତୁ । ମୁଁ ବାହାରେ ରହି ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ।''

ଏ ସଙ୍କଟର ସମାଧାନ ନ ପାଉଣୁ ବାପୁଙ୍କ ଉପରେ ଆଉ ଏକ ସଙ୍କଟ ପଡ଼ିଲା । ତେଲୁଗୁ ଦେଶର କୋଣ୍ଡା ଭେକଣ୍ଟପାୟା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଓ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ । ସେ ଜଣେ ଅଗ୍ରଣୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ । ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଓ ବେମାରୀ ହେତୁ ସେ ଘରେ ଆବଦ୍ଧ ଥାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇ ଭେକଣ୍ଟପାୟା କଂଗ୍ରେସ ବିଧାୟକଙ୍କ ନୈତିକ ଅଧୋଗତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ଅସତ୍ ଉପାୟରେ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରୁଛନ୍ତି । ଶାସନରେ ବିଘ୍ନ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛନ୍ତି । କୋର୍ଟରେ ଅପରାଧୀଙ୍କ ଖଲାସ କରିବାକୁ ଚାପ ପକାଉଛନ୍ତି (ଆମେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଯେ ଏକାମ ସେ କାଳରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି) । ଚିଠର ଶେଷ ଧାଡ଼ିଟି ହେଉଛି - ଲୋକେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି, ଇଂରେଜ ସରକାର ଭଲ ଥିଲା ।

ଏଇ ସବୁ କାରଣ ମିଶି ବାପୁଙ୍କୁ ଅନଶନ କରିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲା । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଅନଶନ ଥିଲା, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରାର୍ଥନା । ଦିଲ୍ଲୀରେ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ କରି ବାପୁ ମୀରାବେନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଲେ, ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ସର୍ବମହାନ ଅନଶନରେ ସେ ଅଛନ୍ତି ।

ମୁସଲମାନ ନେତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ବିରକ୍ତି ତାଙ୍କ ଅନଶନର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ନ ଥିଲା । ଦେଶରେ ଦୁଇ ମୁଖ୍ୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଖୋଦ୍ ରାଜଧାନୀରେ ବ୍ୟାପକ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ବନ୍ଦ କରିବା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍ ତାଙ୍କ 'ଇଣ୍ଡିଆ ଉଇନ୍‌ସ ଫ୍ରିଡମ୍' ବହିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନଶନ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା (ଯେହେତୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ମୁସଲମାନ ବିରୋଧୀରେ ଦୁର୍ନାମ ପାଇଥାନ୍ତି

ଓ ଗୃହମନ୍ତ୍ରୀ ଥାଆନ୍ତି)। ଜଣେ ନେତା କେତେ ରୁଚିହୀନ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇପାରନ୍ତି ଏହା ତା'ର ଉଦାହରଣ। କଂଗ୍ରେସରେ ପୂର୍ବ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କ ଆଉ ନଥିଲା। ଆଜାଦ୍‌ଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାନରେ ପଡ଼ିଥିଲା ଓ ସେ ଏହାର ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ।

ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ ଦିନଠାରୁ ବାପୁ କ୍ରମଶଃ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ଫେରିପାଇଲେ। ଅନଶନ ପୂର୍ବରୁ କେତେ ସପ୍ତାହ ଧରି ଦୁର୍ବଳମନା ହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି। ଦୃଢ଼ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇ ପାରୁ ନଥାନ୍ତି। ସେଥିପାଇଁ ବାପୁଙ୍କୁ ଯେଉଁମାନେ ମାଇଗ୍ରେସନ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ମାଗୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେ କିଛି କହିପାରୁ ନଥିଲେ। ଅନଶନ ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିନ ତାଙ୍କ ପାଟିରୁ କିପରି କଡ଼ା ଜବାବ୍ ବାହାରିଲା ତାହା ପୂର୍ବରୁ କହିଛୁ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ବାପୁ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଏହା ତାଙ୍କର ସର୍ବମହାନ୍ ଅନଶନ। "ମୁଁ ଅନଶନ କରୁଛି ଜାଣି ଏଠିକି ଦୌଡି ଆସିବୁ ନାହିଁ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରେ ଭରସା ରଖିବୁ ଓ ଯେଉଁଠି ଅଛୁ ସେଇଠି ଥିବୁ।" ଦେଶ ପ୍ରତି ମମତା ନଥିବା ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ତ ଶୋଧିଲେ ଯେଉଁମାନେ ଆନ୍ଧ୍ରନେତା ଭେଙ୍କଟପାୟାଙ୍କ ମତୋଦ୍ଧାର କରୁଥିଲେ (ଇଂରେଜ ଶାସନ ଭଲ ଥିଲା) ସେମାନଙ୍କୁ ଜବାବ୍ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିଲେ।

ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ ଦିନଟି ଥାଏ ସୋମବାର। ବାପୁଙ୍କ ନିରବତା ଦିବସ। ସେ ଦିନ ସଂଧ୍ୟା ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ବାପୁ ଲେଖି ଦେଇଥିବା କେତୋଟି ଧାଡି ପଢ଼ାଗଲା। ବାପୁ ଲେଖିଥିଲେ - ଭାରତବର୍ଷ, ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ, ଶିଖଧର୍ମ, ଇସ୍‌ଲାମ୍‌ର ଧ୍ୱଂସ ଅସହାୟ ଭାବେ ଦେଖିବା ଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ମତେ ନେଇଗଲେ ତାହା ଏକ ମହିମାନ୍ୱିତ ମୁକ୍ତି ହେବ। ଯଦି ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଅବିଭକ୍ତ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଲୋପ ପାଏ ତାହା ପୃଥିବୀରୁ ଲୋପ ହେବନାହିଁ। ମାତ୍ର ଭାରତ ବାହାରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବା ଶିଖଧର୍ମ ନାହିଁ। ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ମୋର ନିବେଦନ ସେମାନେ ବିର୍ଲା ହାଉସ୍‌ରେ ଭିଡ଼ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ। ମତେ ଅନଶନ ନିବୃତ୍ତ କରିବା ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ବା ମୋ ପାଇଁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ। ମୁଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ହାତରେ ଅଛି। ବରଂ ସେମାନେ ନିଜ ଭିତରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରନ୍ତୁ।

କଲିକତା ଠାରେ ରାଜାଜୀ କହିଲେ, "ପୂର୍ବରୁ ଅନଶନ ନ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ତର୍କ କରିଛି। କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ଯେ ଏଥର ତାଙ୍କୁ ବାରଣ କରିବାକୁ ମୋର ମନ ହେଉନାହିଁ। ମନେହେଉଛି ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକମାତ୍ର ବିଚାରବନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛନ୍ତି ଗାନ୍ଧୀ।" ପାକିସ୍ଥାନର ମନ୍ତ୍ରୀ ଅଲ୍ଲି ଖାଁ ଲାହୋର ଠାରେ କହିଲେ, "ଏ ଅନଶନ କେବଳ ଭାରତବର୍ଷ ନୁହେଁ, ପାକିସ୍ଥାନ ଲୋକଙ୍କ ଆଖି ଖୋଲିଦେବ। ସେମାନେ ଯେଉଁ ଲଜ୍ୟାକୁ ଆବୋରି ଧରିଛନ୍ତି ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ।" ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବା ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଦୁଇଜଣ ଯୁବକ ଲାହୋର ଯାଇଥିଲେ। ସେମାନେ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ। ସେତେବେଳକୁ ବାପୁଙ୍କ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ। ଜିନ୍ନା ଗୋଟିଏ ବାର୍ତ୍ତା ପାକିସ୍ଥାନ ହାଇକମିଶନର ଜରିଆରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଥାନ୍ତି। ଏହାର ମର୍ମ - ଦୁଇ ଦେଶର ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ବଞ୍ଚି ରୁହନ୍ତୁ ଓ କାମ

କରନ୍ତୁ । ଅର୍ଥାତ୍ ପରୋକ୍ଷରେ ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କରିବାକୁ କହିଲେ । ଏହା କିଛି କମ୍ କଥା ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ଦୁଇଜଣ ଯୁବକ ବାପୁଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଲାହୋର ଯାଇଥିଲେ ସେମାନେ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ ପରେ ଆସି ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଲାହୋରରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥାଏ । ଜିନ୍ନା କହିଲେ, ପାକିସ୍ଥାନ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବିପୁଳ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଜଣାଇବ । ତେବେ ତାଙ୍କର ଦୁଇଟି ସର୍ତ୍ତ ରହିଛି । ପ୍ରଥମ ସର୍ତ୍ତ, ଗାନ୍ଧୀ ଦୁଇଦେଶ ମିଶିଯିବା କଥା ଉଠାଇବେ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ପାକିସ୍ଥାନ ପୋଲିସ୍ ତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗରକ୍ଷୀ ଭାବେ କାମ କରିବେ । ଜିନ୍ନା ଜାଣିଥିଲେ ଗାନ୍ଧୀ କୌଣସି ଝଗୁଆଳ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ ଦୁଇଟି ସର୍ତ୍ତ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଲେ ଓ ଫେବ୍ରୁଆରୀ ଆଠ, ଦଶ ତାରିଖରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବାର ଯୋଜନା କଲେ । ତା ପୂର୍ବରୁ ନାଥୁରାମ ଗଡସେଙ୍କ ଯୋଜନା ସଫଳ ହୋଇଗଲା ।

ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ଚୁକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଦେଶ ବିଭାଜନ ବାବଦରେ ଭାରତ ସରକାର ପାକିସ୍ଥାନକୁ ପଞ୍ଚାବନ କୋଟି ଟଙ୍କା ଦେବା କଥା । ଏ ଟଙ୍କା ନ ଦେବାକୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ କହୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ବିଷୟରେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ କଲେ । ବଡ଼ଲାଟ କହିଲେ, ଜବାବ୍ ଭଙ୍ଗ କରିବା ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ପ୍ରଥମ କଳଙ୍କ ହେବ । ପଟେଲଙ୍କ ଯୁକ୍ତି, ଏଇଟଙ୍କାରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଗୋଳା ବାରୁଦ କିଣି ଭାରତ ସହିତ ଲଢ଼ିବ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ମଧ୍ୟ ଟଙ୍କା ଦେବା ପାଇଁ ରାଜି ନଥାନ୍ତି । ଅନଶନର ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିନ ସର୍ଦ୍ଦାର ଏଇ କଥା ବାପୁଙ୍କୁ କହିବାରୁ ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଧାର ଧାର ଲୁହ ଗଡିଲା । ସେ କହିଲେ ଜବାବ୍ ହେଉଛି ଜବାବ୍ । ଜବାବ୍‌ରୁ ପଛକୁ ଘୁଞ୍ଚିବା ଠିକ୍ ନୁହଁ । କ୍ୟାବିନେଟ୍ ମିଟିଂଗ୍ ବସି ପାକିସ୍ଥାନକୁ ଟଙ୍କା ଦେବା କଥା ବିଚାର କଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡିବାରୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ପାକିସ୍ଥାନକୁ ଟଙ୍କା ଦିଆଯିବ ବୋଲି କ୍ୟାବିନେଟ୍ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲା । ଏ ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ବାପୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ ।

ଅନଶନ ସମୟରେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ବାପୁଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତା ରେଡ଼ିଓରେ ପ୍ରଚାରିତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରତିଦିନ ବେତାର ଜରିଆରେ ବାପୁ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଦି'ପଦ ଗାଳି ଦେଉଥିଲେ ବା ଉତ୍ସାହବାଣୀ ଶୁଣାଉଥିଲେ । ଦିନ ଗଡ଼ିବା ସହିତ ବାପୁଙ୍କ କଣ୍ଠସ୍ୱର କ୍ଷୀଣ ହେଉଥାଏ, ବୁଝିବା କଷ୍ଟକର ହେଉଥାଏ । ଅନଶନ ଭିତରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟତ୍ର ହାଣକାଟ ଚାଲିଥାଏ । କେବଳ କରାଚିରେ ମୁସଲମାନମାନେ ଦେଢହଜାର ଶିଖ୍‌ଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଥାନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଚିନ୍ତିତ ଥାଆନ୍ତି ଓ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନଶନ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବୈଠକ ଡକାଇ ଥାଆନ୍ତି । ବୈଠକ ସରିବା ପରେ ସେ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଗଲେ । ବାଟରେ କେତେକ ଶିଖ୍ ଯୁବକ ସ୍ଲୋଗାନ୍ ଦେଉଥାନ୍ତି, ''ଆମେ ରକ୍ତ ବଦଳରେ ରକ୍ତ ଚାହୁଁ'' । ଗୋଟିଏ ସ୍ଲୋଗାନ୍ ସେମାନଙ୍କର ଥାଏ ''ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୁର୍ଦ୍ଦାବାଦ'' । ଏହା ଶୁଣି ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଗାଡ଼ି ଅଟକାଇଲେ ଓ ରାସ୍ତାକୁ ଦୌଡ଼ିଲେ । ବଡ଼ପାଟିରେ କହିଲେ, ''ଏପରି କରିବାକୁ କିଏ ସାହସ କରୁଛି ? ସେ ମୋ ସାମନାକୁ ଆସୁ । ତାକୁ ଆଗ ମୋତେ

ମାରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।'' ଶିଖ୍ ଯୁବକମାନେ ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ଦେଇ ପଳାଇଲେ ।

ରାସ୍ତାରେ ପାଟିତୁଣ୍ଡ ଶୁଣି ବାପୁ ପଚାରିଲେ, ''ସେମାନେ କ'ଣ ସ୍ଲୋଗାନ୍ ଦେଉଛନ୍ତି'' ?

ସେମାନେ କହୁଛନ୍ତି, ''ଗାନ୍ଧୀ ମୁର୍ଦ୍ଦାବାଦ ।''

''କେଇଜଣ ଅଛନ୍ତି ?''

''ବେଶୀ ନୁହନ୍ତି''

ବାପୁ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ରାମନାମ ଜପିଲେ ।

◆◆◆

ଦୁର୍ବଳ ଅହିଂସାର ଫଳ

ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ପରିଣତ ବୟସରେ ଅନୁଭବ କଲେ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଲେ, ତାଙ୍କର ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ଭାରତବର୍ଷ ସବଳର ଅହିଂସା ଜାଣିନାହିଁ ବା ପାଳନ କରିନାହିଁ । ଦୁର୍ବଳର ଅହିଂସା ଦୁର୍ବଳମାନେ ପାଳନ କରନ୍ତି ଓ ଶକ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ଦୁର୍ବଳ । ଯେଉଁ ଅହିଂସା ମଣିଷର ଅନ୍ତର ଭିତରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନଥାଏ, ଯେଉଁ ଅହିଂସା ଉପରେ ମଣିଷର ଭରସା ନଥାଏ ତାହା ଦୁର୍ବଳର ଅହିଂସା । ଭାରତବର୍ଷ ସବଳର ଅହିଂସା ଦେଖିନାହିଁ । ଏପରି କହିବା ସ୍ୱୟଂ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଅନେକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ ହେବ । ଯେଉଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ପୋଲିସ୍ ଠାରୁ ଲାଠିମାଡ଼ ଖାଇ ରକ୍ତାକ୍ତ ହେଉଥିଲେ, ମୂର୍ଚ୍ଛା ଯାଇ ତଳେ ପଡୁଥିଲେ, ଅଥଚ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରତିରୋଧ କରୁ ନଥିଲେ, ସେମାନେ କ'ଣ ଦୁର୍ବଳ ଅହିଂସାର ପାଳନକାରୀ ? କଦାପି ନୁହଁନ୍ତି । ତେବେ ଅନେକ ବା ଅଧିକାଂଶ ଭାରତୀୟ ସେମାନଙ୍କ ଦୈହିକ ଶକ୍ତି ଅଭାବରୁ, ଅସ୍ତ୍ରବଳ ଅଭାବରୁ ଅହିଂସା ପାଳନକୁ ଏକ ସୁବିଧା ଉପାୟ ମନେ କଲେ । ଏହା ଦୁର୍ବଳର ଅହିଂସା - ଯେହେତୁ ଏ ଅହିଂସା ଉପରେ ପାଳନକାରୀଙ୍କ ଆସ୍ଥା ନଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହନ୍ତି, ଅହିଂସା ସହିତ ଏପରି ଚାଲାକି ହେତୁ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ହିଂସାକାଣ୍ଡରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ରକ୍ତର ନଈ ବୋହିଲା । ଆମେ ଅନ୍ତର ଭିତରୁ ଅହିଂସା ଗ୍ରହଣ କରିନଥିଲୁ, ଅହିଂସାର ଭେକ ପିନ୍ଧିଥିଲୁ । ଅହିଂସା ଭେକର କରାମତି ସାମାନ୍ୟ ନୁହେଁ । ବାପୁ ଯାହାକୁ ଦୁର୍ବଳର ଅହିଂସା କହନ୍ତି, ତାହା ଆଚରଣ କରି ଭାରତୀୟମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ତଡ଼ିଲେ । ହିଂସା ଦ୍ୱାରା ଇଂରେଜଙ୍କୁ ତଡ଼ିବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ୧୯୩୫ ପରଠାରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ଦେଶପ୍ରେମୀଙ୍କ ସଶସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ରୋହ କମିଲା । କାରଣ ଲୁଚିଛପି ହିଂସାକାଣ୍ଡ କରୁଥିବା ବିଦ୍ରୋହୀଙ୍କୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ଦୃଢ଼ଭାବେ ଦମନ କଲା । ତେବେ ସବଳ ଅହିଂସାର ଶକ୍ତି ଅପରିମିତ ।

ଯେପରି ସଶସ୍ତ୍ର ଯୁଦ୍ଧ ସାହସୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେହିପରି ଅହିଂସା କେବଳ ସାହସୀମାନେ ପାଳନ କରିପାରିବେ । ଭୀରୁମାନେ ଯେଉଁ ଅହିଂସା ପାଳନ କରନ୍ତି ତାହା ଦୁର୍ବଳର ଅହିଂସା, ଅହିଂସାର ଏକ ଘୋଡ଼ଣୀ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଛନ୍ତି, ସ୍ୱରାଜ ପାଇବାର ବ୍ୟଗ୍ରତା ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ପରଳ ଢାଙ୍କି ଦେଇଥିଲା । ଏହାଥିଲା ତାଙ୍କର ଦୁର୍ବଳତା । ଫଳରେ ସେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଧ୍ୟାନ ଦେଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ ପାଇଁ ଦେଶବାସୀ ଦୁର୍ବଳ ଅହିଂସାର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଛନ୍ତି ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ରହିଲେ । ୧୯୪୬ ଶେଷାର୍ଦ୍ଧରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉତ୍ୟକ୍ତ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଠାରୁ ଗଦା ଗଦା ଚିଠି ପାଇଲେ । ଏ ସବୁର ସାରମର୍ମ, ମୁସଲମାନମାନେ ଆମକୁ ମାରୁଛନ୍ତି, ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ମାରିବୁ, ସାବାଡ଼ କରିବୁ । ଆପଣ ଆମକୁ ଯେଷାକୁ ତେସା ନୀତିରେ ମରିବା ପାଇଁ ନ କହି ସବୁ ସହିଯିବା ପାଇଁ କହୁଛନ୍ତି । ଇଂରେଜମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ଦେଉଥିଲେ ତାକୁ (ଅନ୍ତରରେ କୌଣସି ବିଦ୍ୱେଷ ନରଖି) ଗାନ୍ଧୀ ଦହିଯିବାକୁ କହୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତ ପ୍ରତିବାଦ ହେଉ ନଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜନତାର ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ନେତା ହେଲେ । କାରଣ ଜନତା ଜାଣିଥିଲେ ଇଂରେଜ ସିଂହର ଲାଠିମାଡ଼ ସହି ନଯାଇ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେଲେ ଗୁଳିମାଡ଼ ହେବ । ବରଂ ଲାଠିମାଡ଼ ଖାଇ ଅହିଂସା ପାଳିନେବା ଭଲ ! ଇଂରେଜ ସିଂହଙ୍କ ପାଖରେ ଆମେ ଅହିଂସା ପାଳିଲୁ ସିନା, ମୁସଲମାନଙ୍କୁ କ'ଣ ପାରିବୁ ନାହିଁ ? ମୁସଲମାନ କ'ଣ ଆମଠୁ ଅଧିକ ବଳୁଆ ? ସେମାନେ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ମାଇଲେ ଆମେ ତିନିଜଣ ମୁସଲମାନ ମାରିବୁ। ସେ କ୍ଷମତା ଆମର ଅଛି । ମୁସଲମାନ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସିଂହ ନୁହେଁ ଯେ ତା' ଛୁରାମାଡ଼କୁ ଆମେ ଛୁରାମାଡ଼,ଗୋଳିମାଡ଼ରେ ଜବାବ୍ ଦେଇପାରିବୁ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି,''ହିନ୍ଦୁମାନେ ଚାହିଁଲେ ହିଂସାର ଜବାବ୍ ହିଂସାରେ, ଲୁଟର ଜବାବ୍ ଲୁଟ୍‌ରେ ଦେବା ପାଇଁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ମୋର ସମଗ୍ର ଜୀବନକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରିବି ନାହିଁ... ।'' ହିଂସାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ମନୋଭବ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନୁମୋଦନ ପାଇବ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ଆଶା ରଖିଥିଲେ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଚିହ୍ନି ନଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ତମକୁ ଆକ୍ରମଣ କରୁଛନ୍ତି ତମେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅହିଂସ ରୁହ ବୋଲି ଗାନ୍ଧି ଚାହୁଁଥିଲେ, ନଚେତ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କର । କିନ୍ତୁ କେଉଁଠି ମୁସଲମାନମାନେ ନିରୀହ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ମାରିଲେ ବୋଲି ତମେ ଯେଉଁଠି ପାରିବ ସେଠାରେ ନିରୀହ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମାରିବ - ଏହା ଅମଣିଷପଣିଆ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, ମହାରାଣା ରଣଜିତ୍ ସିଂହ ଓ ଛତ୍ରପତି ଶିବାଜୀ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମକୁ ସମ୍ମାନ କରୁଥିଲେ । ମୁସଲମାନ ଆକ୍ରମଣକାରୀଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିବା ପରେ ମହାରାଣା କୁମ୍ଭ ଚିତୋର ଠାରେ ନିର୍ମିତ ବିଜୟ ସ୍ତମ୍ଭରେ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମ ସହିତ ଆଲ୍ଲାଙ୍କ ନାମ ମଧ୍ୟ ଖୋଦିତ କରାଇଛନ୍ତି ।

ବାପୁ ସୋମବାର ଦିନ ନୀରବତା ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସାମୟିକ ଭାବେ ଅନ୍ୟ ବାରଗୁଡ଼ିକରେ ଖୁବ୍ କମ୍ କଥା କହନ୍ତି । ଅନେକ ଭାବୁଥିବେ ନୀଜବତା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ । ମହାତ୍ମା ଲୋକ ସିନା ସବୁବେଳେ ଚୁପ୍ ରହନ୍ତେ ! କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ

କମିଟିର ସଭାପତି କୃପାଳିନୀ ଦେଶ ବିଭାଜନ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଥାନ୍ତି । ୧୯୪୭ ଜୁନ୍ ତିନି ତାରିଖ ଦିନ ତାହା ଘୋଷଣା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କୁ ଦୁଇ ତାରିଖରେ ଡକାଇଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମତାମତ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ବାପୁଙ୍କ ମତ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଭଲଭାବେ ଜଣାଥିଲା । ତାଙ୍କର ଅପ୍ରିୟ ମତକୁ ପୁନରାବୃତ୍ତି ନ କରି ବାପୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ କଲେ । ସେ ଦିନ ସୋମବାର, ସେ କଥା କହିବେ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଲଫାପା ପଛରେ ବାପୁ ଲେଖିଦେଲେ - ମୁଁ ଦୁଃଖିତ ଆଜି ମୋର ନିରବତାର ଦିନ ... ମୁଁ ଜାଣେ ମୁଁ ନିରବତା ଭଙ୍ଗ କରେ ବୋଲି ଆପଣ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ । ଐତିହାସିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଏହି ଲଫାପାଟିକୁ ସାଇତି ରଖିଲେ ।

ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ସମ୍ପର୍କରେ ଜୁନ୍ ୧୪ ତାରିଖ ଏ.ଆଇ.ସି.ସି. ସଭାରେ ଭାଷଣ ଦେଇ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ- ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ (ନେତାମାନଙ୍କୁ) ସମାଲୋଚନା କରେ ସତ, ମାତ୍ର କ’ଣ ହେବ ? ମୁଁ କ’ଣ ସେମାନଙ୍କ ବୋଝ ସମ୍ଭାଳି ପାରିବି ? ଜଣେ ନେହରୁ, ସର୍ଦ୍ଦାର ବା ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ହୋଇ ପାରିବି ? ମନ୍ଦର କିଛି ଭଲ ଆମକୁ ବାହାର କରିବାକୁ ହେବ... ପୃଥିବୀ ଆମକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି । ଦେଶର ଚାରିଭାଗରୁ ତିନିଭାଗ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ବାଣ୍ଟରେ ପଡ଼ିଲା । ଏଇଠି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପରୀକ୍ଷା ହେବାକୁ ଯାଉଛି । ଯଦି ତମେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପ୍ରକୃତ ଉଦାରତା ଦେଖାଇପାରିବ, ତେବେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ... ନଚେତ୍ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଥେସିସ୍ ’ସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରିବ । ଜିନ୍ନା କହନ୍ତି ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଦୁଇଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନେସନ୍..., ଏ ଦୁହଁଙ୍କୁ କଦାପି ଏକାଠି ରଖିହେବ ନାହିଁ.. ଦୁହିଁଙ୍କ ଈଶ୍ୱର ଅଲଗା... ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଭାରତବର୍ଷର ତିନି ଚତୁର୍ଥାଂଶକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହେଉଛି । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଶାନ୍ତି ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ବାସକଲେ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ମିଳିଯାଆନ୍ତା । ହୁଏତ ବାସ କରିଥାନ୍ତେ, କିନ୍ତୁ କାଶ୍ମୀର କରାଇ ଦେଲା ନାହିଁ । ଏଇ ସଭାରେ ବାପୁ ତାଙ୍କର ପୁରାତନ ବିଶ୍ୱାସକୁ ଦୋହରାଇଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ଯେତେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ଯାହା ଭିତରୁ ଦେଶ ବିଭାଜନ ଗୋଟିଏ । ସବୁ ଏକ ମୂଳପାପରୁ ଜାତ । ସେଇଟି ହେଉଛି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା । ଗାନ୍ଧୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଲେ ୧୯୪୪ ଖରାଦିନେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଘରକୁ ସେ ଚଉଦଥର ଯାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ଯେତିକି କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ବିଶିଷ୍ଟ ପାକିସ୍ଥାନ ଯାଚିଥିଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜିନ୍ନା ତା’ଠାରୁ ବଡ଼ ପାକିସ୍ଥାନ ପାଇନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ କାମ ଶାନ୍ତିରେ ଛିଡ଼ିଥାନ୍ତା, ତିନିବର୍ଷ ପରେ ୧୯୪୭ରେ ତାହା ଘୋର ଅଶାନ୍ତି ଓ ରକ୍ତ ନଦୀର ସୃଷ୍ଟି ସହିତ ଛିଡ଼ୁଛି ।

ଯଦି ଦେଶ ବିଭାଜନ ସୁରୁଖୁରୁରେ ହୋଇଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ନିଜ ନିଜର ସାମରିକ କ୍ଷମତା ବଢ଼ାଇବାକୁ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ନଥାନ୍ତେ । ସେ ବ୍ୟାକୁଳତା ତ ଆଜିଯାଏ ରହିଛି । ଦୁଇ ଦେଶ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରି ନିଜ ନିଜର ସାମରିକ ଶକ୍ତି ବଢ଼ାଉଛନ୍ତି । ୧୯୪୭ ମେ ୨୫ ତାରିଖରେ ବାପୁ ରାଜାଜୀଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଚରଖା କଥା ସମସ୍ତେ ଭୁଲିଗଲେଣି । କେବଳ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର କଥା ଶୁଭୁଛି ।

ଆଜି ଚରଖା ଦୂରର ବିଷୟ, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଲୋକେ ଭୁଲିଲେଣି । ଆଣବିକ ବୋମା, ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର, ଅଗ୍ନି କ୍ଷେପଣାସ୍ତ୍ର ବିଷୟ ଚାରିଆଡ଼େ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଛି ।

ସତେକି ଶତାବ୍ଦୀ ଶେଷର ଦିନଗୁଡ଼ିକୁ ବାପୁ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀରୁ ଅଧିକ କାଳ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଦେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟରୁ ଭାରତୀୟମାନେ ଆଣବିକ ବୋମାକୁ ଲାଳେଇଥିଲେ ଅଥଚ ଅହିଂସା ଅହିଂସା ଚିତ୍କାର କରି ତାଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଡ଼େଇଥିଲେ । ୧୬ ଜୁନ୍‌ରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, ''ଆଣବିକ ବୋମା କିପରି ତିଆରି କରିବାକୁ ହେବ ସେ କଥା ବତାଇବାକୁ ଆମ ଭିତରେ କେହି ନଥିଲେ । ଏହା କିପରି ପ୍ରସ୍ତୁତ,,କରିବାକୁ ହୁଏ ଯଦି ଆମକୁ ଜଣାଥାଆନ୍ତା ତେବେ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବା କଥା ଆମେ ବିଚାର କରିଥାନ୍ତୁ ।''ଯଦି ଏପରି, ତେବେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଡ଼େଇଥିଲୁ କାହିଁକି ? ଆଣବିକ ବୋମା ତିଆରି ଜାଣି ନଥିଲୁ ବୋଲି ! ସବଳର ଅହିଂସା ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ମଣିଷକୁ ଆଉ କେତେ ଶତାବ୍ଦୀ ଲାଗିବ କେଜାଣି ? ଶାକାହାରୀ ହୋଇଥିବ, ଆଇଁଷ ବାସ୍ନାରେ ପାଟିରୁ ଲାଳ ବୋହୁଥିବ - ଏହା ବଡ଼ ଦୟନୀୟ ସ୍ଥିତି । ଜୁଲାଇ ୨୧ ତାରିଖରେ ସ୍ୱାମୀ ଶିବାନନ୍ଦଙ୍କ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିର ଉତ୍ତରରେ ବାପୁ ଲେଖିଥିଲେ,''ଅହିଂସା ନାମରେ ହିଂସା ଚାଲିଲା ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ (ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ହଣାକଟା) ଆମେ ତା'ର ବିଷମୟ ପରିଣତି ଭୋଗୁଛୁ । ଆମ ହିଂସା ଯେପରି ଅହିଂସାର ପୋଷାକ ତଳେ ଛପିଥିଲା, ସେହିପରି ଆମ ଲୋଭ ତ୍ୟାଗର ଖୋଳପା ତଳେ ଲୁଚିଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ କିପରି ପୁଅଙ୍କ ନାମରେ ଟଙ୍କା ଉପାର୍ଜନ କରୁଛନ୍ତି ସେ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଅନେକ ଚିଠି ଆସିଲା । ହୁସ ଭିତରୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇପାରି ନଥିବା ବହୁଲୋକଙ୍କ ଚିଠି ଥିବ । ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀଙ୍କୁ ସୁବିଧା ଦେବାକୁ ଅନେକ ଦାବୀପତ୍ର ବାପୁଙ୍କ ପାଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ନ ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଜୁଲାଇ ୧୨ ତାରିଖ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ବାପୁ କହିଲେ,''ଯଦି ଜଣେ ଜେଲ୍ ଯାଇଛି, ସେ କ'ଣ ଭାରତ ପ୍ରତି କିଛି ଅନୁଗ୍ରହ କରିଛି ?''

ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ଉପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଯେଉଁ ଅଖଣ୍ଡ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ତାହା କାହାର ନଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିର ମଧ୍ୟ ତୁଳନା ନାହିଁ । ଏହାର ପ୍ରମାଣ ତାଙ୍କର ସହଯୋଗୀମାନେ ବାରମ୍ବାର ପାଇବା ସତ୍ତ୍ୱେ (ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ଚରଖା) ମନ ଭିତରେ ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନଥିଲେ । ୧୯୪୭ ଜୁନ୍ ଏକ ତାରିଖ ଦିନ ବାପୁ ମନୁବେନ୍‌କୁ କହିଲେ - ଆଜି ମୁଁ ଏକୁଟିଆ ହୋଇଯାଇଛି । ଏପରିକି ସର୍ଦ୍ଦାର ଓ ଜବାହରଲାଲ ଭାବୁଛନ୍ତି ପାକିସ୍ଥାନ ଗଢ଼ା ହୋଇଗଲେ ଶାନ୍ତି ନିଶ୍ଚୟ ଫେରି ଆସିବ । ମୁଁ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ କହୁଛି, ଦେଶ ବିଭାଜନରେ ଇଂରେଜମାନେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ନ କରନ୍ତୁ ବା ସେ କାମ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନକାଳ ଭିତରେ ନହେଉ । ମୋର ଏକଥାକୁ ସର୍ଦ୍ଦାର କି ନେହରୁ ପସନ୍ଦ କରୁନାହାନ୍ତି । ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠନ ପରେ ଦୁଇଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଭୟାବହ ରକ୍ତପାତ ହେବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଚେତାଇ ଦେଇଥିଲେ । ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟାପରରେ ସେ ଅନାଡ଼ି ମନେ କରି ତାଙ୍କ କଥାକୁ କେହି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲେନାହିଁ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ତାରିଖରେ ଦିଲ୍ଲୀର କୋଳାହଳମୟ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବରେ ନ ରହି ସେ ଦିନଟି ବାପୁ ନୋଆଖାଲିରେ କଟାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି କଲିକତା ଚାଲିଲେ । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ, ପାକିସ୍ଥାନ ଉଭୟ ଦେଶ ତାଙ୍କର ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବା ପାଇଁ ସେ ଭିସା ଲୋଡ଼ିବେ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଜିନ୍ନା ସାହେବ ଯେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛା ଭାରତ ଆସିପାରିବେ ବୋଲି ବାପୁ ଘୋଷଣା କଲେ । କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ ଦୁଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ହଣାମରା ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇଲେ ।ଗୋଟିଏ ମୁସଲମାନ ବସ୍ତିର ଦରିଦ୍ର ମୁସଲମାନ ଘରେ ରାତ୍ରିଯାପନ କରି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରଧାନ ସେନାପତି ଦେଖିଲେ । ସେ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଉପବାସ କରିଥାନ୍ତି । କାରଣ ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ହେଉଛି ମହାଦେବ ଦେଶାଇଙ୍କ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦିବସ । ତା'ଛଡ଼ା ଯେ କୌଣସି ପବିତ୍ର ଦିବସରେ ବାପୁ ଉପବାସ ରହନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ସେଦିନ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାଧାରଣ ଜନତାର ସୁଅ ଛୁଟିଲା । ଇଂଲଣ୍ଡର ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁ ଆଗାଥା ହାରିସନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ତାରିଖରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ବାପୁ ଲେଖିଥିଲେ - ମହାନ୍ ଘଟଣାକୁ ମୁଁ କିପରି ପାଳନ କରେ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି... ଆଜି ଦିନଟି ପାଇଁ ମୁଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ କୃତଜ୍ଞ.... ତେଣୁ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ କଟାଉଛି । ଉପବାସ ତ ପ୍ରାର୍ଥନାର ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ... ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଗରିବଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତର ହେବା ପାଇଁ ଆଜି ଅଧିକ ସୂତା କାଟୁଛି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଣିବାର ପ୍ରଧାନ ନାୟକ । ତଥାପି ସେ କାହା କଥା ନ ମାନି ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ର ଅଳ୍ପଦିନ ପୂର୍ବରୁ ରାଜଧାନୀ ଦିଲ୍ଲୀ ଛାଡ଼ି କଲିକତାର ଉତ୍ତେଜନା ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ପଳାଇ ଆସିଲେ । ରାଜାଜୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଯେମିତି ରାଜା ହେବା ଦିନ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବଣକୁ ଗଲେ, ସେହିପରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ଦିନ ରାଜଧାନୀରେ ରହିଲେ ନାହିଁ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଜଙ୍ଗଲରେ ବି ରାଜା ହେଲେ, ହୁଏତ ଅଯୋଧାର ରାଜା ଠାରୁ ବଡ଼ ରାଜା ହେଲେ । ବଣର ତପସ୍ୱୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କଲେ । ରାକ୍ଷସଙ୍କୁ ମାରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ ଦେଲେ । ଏପରିକି ପଶୁପକ୍ଷୀମାନେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖି ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଏ କଥା ରାମାୟଣର ମହାନ୍ ବ୍ୟାଖାକାର ରାଜଗୋପାଳଚାରୀଙ୍କୁ ଅଜଣା ନଥିଲା । ରାଜାଜୀ ଥିଲେ ବାପୁଙ୍କର ଘନିଷ ବନ୍ଧୁ । କଲିକତାର ଭୟଙ୍କର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗାକୁ ବାପୁ ଯେପରି ସମ୍ଭାଳିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିକୁ ଗଗନସ୍ପର୍ଶୀ କରିଛି ବୋଲି ରାଜାଜୀ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଅଭିଷିକ୍ତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରାଜପୋଷାକ ତ୍ୟାଗ କରି ବକଳ ପିନ୍ଧି ସନ୍ତୋଷ ମନରେ ବନଗମନ କରିଥିବାରୁ ଜଗତବାସୀଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ ଚିରକାଳ 'ଆହା' ପଦ ବାହାରୁଥିବ, ବାହାରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

◆◆◆

ବାଦଲ ଘନେଇଲା

ଅନଶନର ତୃତୀୟ ଦିବସରେ ବାପୁ ପଟେଲଙ୍କ ଠାରୁ ଏକ ଜରୁରୀ ଚିଠି ପାଇଲେ । ନେହରୁ ପଟେଲଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅପଡ଼ ହେବା ବିଷୟ ଦେଶସାରା ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥାଏ । ଦୁହେଁ ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର କରୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କିଛି ସତ୍ୟତା ଥାଏ । ହଠାତ୍ ପଟେଲ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଗତ କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଦେଲେ । ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଏଇକଥା ଲେଖିଥାନ୍ତି । ବାପୁ ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ପଟେଲଙ୍କୁ ବାରଣ କଲେ । ପଟେଲ ଏକ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ । ବାପୁ ପ୍ରଥମେ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କରନ୍ତୁ । ତା'ପରେ ବିଷୟଟି ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ସେତେବେଳେ ଗୃହମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ଭାରତ ସହିତ ମିଶିଯିବାକୁ ପଟେଲ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ବୁଝୁଥାନ୍ତି ଯେ ପଟେଲଙ୍କ ବିନା ଆଉ କେହି ଏ କାମ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ସରକାରରେ ରହିବାକୁ ବାଧ କରିବେ ।

ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଭାବ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ନେହରୁ ଜନସଭାମାନଙ୍କରେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଉଥାନ୍ତି । ବାପୁ କିପରି ଅନଶନ ଭାଙ୍ଗିବେ ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତେ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ବିଭିନ୍ନ ରାଜନୈତିକ ଓ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ନେତାଙ୍କ ସହିତ୍ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚଳାଇଥାନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମିଳିତ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ବାହାରି ସଦ୍‌ଭାବ ଫେରାଇ ଆଣିବା ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ ଚାଲିଥାଏ । ଶେଷରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା, ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ନେତାଙ୍କ ସମେତ ଦେଶର ସବୁ ଧର୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ନେତାମାନେ ଶାନ୍ତି ରକ୍ଷା କରିବେ ବୋଲି ଶପଥପତ୍ରରେ ଦସ୍ତଖତ କଲେ । ସବୁ କାରଣ ମିଶି ବାପୁ ଜାନୁଆରୀ ୧୮ ତାରିଖ ଦିନ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କଲେ ।

ତିନି ଚାରି ମାସ ପୂର୍ବରୁ ୧୯୪୭ ଅକ୍ଟୋବର ୨ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜନ୍ମଦିନ ସାରା ପୃଥିବୀରେ ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହିଦିନ ତାଙ୍କୁ ୭୮ ବର୍ଷ ପୂରିଲା । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍, ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ, ବୈଦେଶିକ ରାଷ୍ଟ୍ରଦୂତ ଓ ଭାରତର ନେତାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଶୁଭେଚ୍ଛା ଜଣାଇବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ବିଦେଶରୁ ଗଦା ଗଦା ଶୁଭେଚ୍ଛା ପତ୍ର ଆସିଥାଏ । ବାପୁ କହିଲେ ଯେ ଏତେ ଅଭିନନ୍ଦନ ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଶୋକବାର୍ତ୍ତା ଆସିବା ପରିସ୍ଥିତି ସହ ଖାପ୍ ଖାଇଥାନ୍ତା । ସେ ଅତି ଦୁଃଖରେ କହିଲେ ଯେ ୧୨୫ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ଦେଶର ସେବା କରିବାର ସମସ୍ତ କାମନା ତାଙ୍କର ଲୋପ ପାଇଲାଣି । ସେ ଆଉ ଅଧିକକାଳ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହୁଁନାହାନ୍ତି । ଦେଶସାରା ଯେଉଁ ହଣାକଟା ଚାଲିଲା ସେଥିପାଇଁ ବାପୁ ନିଜକୁ ଦାୟୀ କରୁଥାନ୍ତି । ‘ବୋଧହୁଏ ଈଶ୍ୱର ତାଙ୍କୁ ଏସବୁ ନ ଦେଖି ପାରିବା ଭଳି ଦୃଷ୍ଟିହୀନ କରି ରଖିଥିଲେ । ଜୀବନ ସଂଧ୍ୟାରେ ପରଦା ହଟେଇ ନେଇଛନ୍ତି ।’’ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ କହିଥିଲେ,‘‘ମୋର କି ପାପ ପାଇଁ ଈଶ୍ୱର ମୋତେ ଏ

ସବୁ ନାରକୀୟ କାଣ୍ଡ ଦେଖିବାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଛନ୍ତି ।'' ତାଙ୍କ ଭିତରର ଏକଲା ମଣିଷଟି କହିଲା,''ହୋଇପାରେ ଯେ ଜଣେ ଅଧିକ ପବିତ୍ର ମଣିଷ, ଅଧିକ ସାହସୀ ମଣିଷ ଅଧିକ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ ମଣିଷ ଶେଷ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଦେଶକୁ ପହଞ୍ଚାଇବାରେ ସମର୍ଥ ହେବ ।'' ଆହା ! ବାପୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ଶୁଦ୍ଧ, ପବିତ୍ର, ମାନବପ୍ରେମୀ ମଣିଷ ଏ ଦେଶରୁ କେବେ ବାହାରିବେ ବୋଲି ଆମର ଆଶା ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଯଦି ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଉନ୍ନତ ହୁଅନ୍ତୁ ତେବେ ତା'ର ସମୂହ ଫଳ ଦର୍ଶନୀୟ ହୁଅନ୍ତା । ସେ ଆଶା ମଧ ଦିଶୁନି ।

କଥା ହେଉଛି ଧର, ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଆଗ ମାରିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ କହୁଥିଲେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ସହିଯାଅ, ପ୍ରତିଶୋଧ ମନୋଭାବ ଦେଖାଅନା । ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମଧ ସେଇକଥା କହୁଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ଶିଖ୍ ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଭାବେ ସେ ଉଚ୍ଚତାକୁ ଉଠି ନ ଥିଲେ, ଉଠି ନାହାନ୍ତି । (ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୋଷ୍ଠୀର କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଶ୍ଚୟ ଉଠିଛନ୍ତି ।) ଗାନ୍ଧୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ, ଅନ୍ତତଃ ଅଧିକାଂଶଙ୍କୁ ସେ ଉଚ୍ଚତାକୁ ଉଠାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରି ବିଫଳ ହେଲେ ।

ପଞ୍ଚାବନ କୋଟି ଟଙ୍କା ଫେରସ୍ତ ପାଇ ମୁସଲମାନମାନେ କିଛି ପରିମାଣରେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ । ଉଭୟ ପକ୍ଷରୁ ହିଂସା କମିଗଲା । ପାକିସ୍ଥାନୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଜଗତର ପହିଲା ନମ୍ବର ଶତ୍ରୁ । ଅନଶନ ପରେ ପାକିସ୍ଥାନର ବୈଦେଶିକ ମନ୍ତ୍ରୀ କହିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ହେଉଛନ୍ତି ଏସିଆର ମହାନ୍ ସନ୍ତାନ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ବାପୁଙ୍କର ଦୁଇଟି ଅନଶନ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପୂର୍ବରୁ କେତେକ ଇଂରେଜଙ୍କର ଥିବା ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରିଦେଲା । ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ, ଗାନ୍ଧୀ ଅନଶନକୁ ଏକ ରାଜନୈତିକ ଅସ୍ତ୍ର ରୂପେ ପ୍ରୟୋଗ କରନ୍ତି । ଇଂରେଜ ଭାରତ ଛାଡ଼ିଯିବା ପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅନାସକ୍ତ ଭାବେ ଦେଖିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହେଲା । ଇଂଲଣ୍ଡର ଯେଉଁ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଅନଶନକୁ ବ୍ଲାକ୍‌ମେଲ୍ କହି ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲେ କଲିକତା ଓ ଦିଲ୍ଲୀର ଅନଶନ ପରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱର ଓଲଟିଗଲା । ବ୍ରିଟିଶ୍ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ବାହାରିଲା, ''ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନଶନର ଶକ୍ତି ଆଣବିକ ବୋମା ଠାରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି । ଏ କଥା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଆଶାନ୍ୱିତ ହେଉ ।'' ଲଣ୍ଡନ ଟାଇମ୍ସ ଲେଖିଥିଲା, ''ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସାହସିକ ଆଦର୍ଶ ପୂର୍ବରୁ କେବେ ଏତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ନଥିଲା ।'' କଲିକତା ଷ୍ଟେଟସ୍‌ମ୍ୟାନ୍‌ର ପୂର୍ବତନ ସମ୍ପାଦକ ଆର୍ଥର ମୁର୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନଶନ ଦ୍ୱାରା ଗଭୀର ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ନିଜେ ସହାନୁଭୂତି ମୂଳକ ଅନଶନ କରିଥିଲେ । ଇନ୍ଦିରା ନେହରୁ ବାପୁଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ବିସ୍ମୟଜନକ ଖବର ଆଣିଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଅନଶନ କରିଛନ୍ତି । ଏ ଖବର ବାପୁଙ୍କ ମନରେ ଏକ ସମୟରେ ବିସ୍ମୟ ଓ ଆନନ୍ଦ ଆଣିଦେଲା । ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କରିବାକୁ ସେ ନେହରୁଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଛୋଟ ଚିଠିଟିଏ ଲେଖିଲେ । ଲେଖାଥାଏ ''ଭାରତବର୍ଷର ମଣି ଆମ ଗହଣରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ରହନ୍ତୁ ।''

ବାପୁଙ୍କର ଏଇ ଶେଷ ଅନଶନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ତାଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ନେଉଥାଏ । ମାତ୍ର ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କୁ ସେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଦୂରେଇ ରଖିଥାନ୍ତି । ତୃତୀୟ ଦିନ ସେ ପାଣି ପିଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପାଣି ପିଇଲେ ବାନ୍ତି ହେଲା । ଟିକିଏ ମହୁ ଓ ଲେମ୍ବୁରସ ପାଣିରେ ମିଶାଇ ପିଇବା ଅନୁରୋଧ ସେ ରଖିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାକୁ ଯିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ହରାଇଲେ । ତାଙ୍କ ଖଟ ପାଖରେ ମାଇକ୍ରୋଫୋନ୍ ରଖାଗଲା ଓ ଦୁର୍ବଳ ସ୍ୱରରେ ସେ ଯେଉଁ ଦି'ପଦ କହିଲେ ତାହା ରେଡ଼ିଓରେ ଦେଶସାରା ପ୍ରଚାରିତ ହେଲା । ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ବହୁ ପରିମାଣରେ କମିଥାଏ । ବତୁର୍ଥ ଦିନ ବାପୁ ପାଣି ପିଉ ନ ଥାନ୍ତି କି ପରିସ୍ରା ହେଉ ନଥାଏ । ବୟସ କେତେ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ । ଡାକ୍ତରମାନେ କହିଲେ ବାପୁ ବଞ୍ଚିଯାଇ ପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଗୁରୁତର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟହାନି ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଅଛି । ବାପୁଙ୍କ ଜୀବନ ତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ସମର୍ପିତ । ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁଭୟ ନଥାଏ କି ପକ୍ଷପାତରେ ପଡ଼ିବାର ଭୟ ନଥାଏ ।

ଚାରିଆଡୁ ଅଗଣିତ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଆସୁଥାଏ । ବାପୁଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ସମସ୍ତେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ବାପୁ କହୁଥାନ୍ତି ମିଥ୍ୟା ପ୍ରବୋଧ ପାଇ ସେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ତା' ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ବା ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀର ନେତାମାନେ ଶପଥ ପତ୍ରରେ ଦସ୍ତଖତ କଲେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାସାଦ ବାପୁଙ୍କୁ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇଲେ - ମୁସଲମାନଙ୍କ ଧନ, ଜୀବନ ଓ ଧର୍ମାଚାରର ସୁରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଆମେମାନେ ଶପଥ ନେଉଛୁ । ଆମେ ଦୃଢ଼ ଜବାବ୍ ଦେଉଛୁ ଯେ ଯେପରି ଘଟଣାମାନ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଘଟିଯାଇଛି, ତାହାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଯେଉଁସବୁ ମୁସଲ୍‌ମାନ୍ ଭୟରେ ପଳାଇଛନ୍ତି ସେମାନେ ଫେରି ଆସନ୍ତୁ ଓ ପୂର୍ବଭଳି ସେମାନଙ୍କ ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ ଚାଲୁ କରନ୍ତୁ । ଶପଥପତ୍ର ଶୁଣି ବାପୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ତେବେ କେବଳ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଦଙ୍ଗା ବନ୍ଦ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ଓ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ସେ କହିଲେ ଯେ ସେମାନେ ସାରା ଦେଶରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତୁ । ଦେଶକୁ ଧ୍ୱଂସ ମୁଖରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ବାପୁ ଏହିପରି କଥା କହୁଥାନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଧାର ଧାର ଲୁହ ଗଡୁଥାଏ । ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ପଥର ମଧ୍ୟ ତରଳି ଯିବ । ଯେତେ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ସମସ୍ତେ କାନ୍ଦିଲେ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ନେତାମାନେ ମଧ୍ୟ କହିଲେ ଯେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ପ୍ରତି ହିଂସା ଆଚରଣ କରିବା ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ସମର୍ଥିତ ନୁହଁ । ପାକିସ୍ଥାନ ରାଷ୍ଟ୍ରଦୂତ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଲେ । ପାକିସ୍ଥାନର ବୈଦେଶିକ ମନ୍ତ୍ରୀ ଜାତିସଂଘର ନିରାପତ୍ତା କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌ରେ ଜଣାଇଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନଶନ ଫଳରେ ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ଉଭୟ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ସଦ୍‌ଭାବ ଓ ସୋହାର୍ଦ୍ଧ୍ୟର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ପ୍ରବଳ ହୋଇଛି । ଖାଲି ଯେ ଦିଲ୍ଲୀ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ତା'ନୁହେଁ, ଉଭୟ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ।

ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଓ ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍ ପଚାରିଲେ ବାପୁ କ'ଣ ଚାହାନ୍ତି କହନ୍ତୁ । ବାପୁ ଧୀର ଅଥଚ ପରିଷ୍କାର କରି କହିଲେ - କୁତବୁଦ୍ଦିନ୍‌ର ମନୋରମ କବର

ନିକଟରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ବାର୍ଷିକ ମେଳା ନିର୍ବିଘ୍ନରେ କରିବାର ଅନୁମତି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ମିଳୁ । ଯେଉଁ ମସ୍‌ଜିଦ୍‌କୁ ମନ୍ଦିର ବା ଗୁରୁଦ୍ୱାରରେ ପରିଣତ କରାଯାଇଛି ତାକୁ ପୂର୍ବପରି ମସ୍‌ଜିଦ୍ କରାଯାଉ । ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଘରେ ବା ଟ୍ରେନରେ ଆକ୍ରମଣ ବନ୍ଦ ହେଉ । ଦିଲ୍ଲୀର କେତେକ ବଜାର ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅର୍ଥନୈତିକ ବାଛନ୍ଦ କରିଛନ୍ତି ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରନ୍ତୁ । ବାପୁଙ୍କ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗର ସର୍ତ୍ତ ଦିଲ୍ଲୀ ସହରରେ ବିଜୁଳି ପରି ଖେଳିଗଲା । ଦଳ ଦଳ ହିନ୍ଦୁ, ଶିଖ୍ ଓ ମୁସଲମାନ ଆସି ଜଣାଇଗଲେ ଯେ ସେମାନେ ବାପୁଙ୍କ ସର୍ତ୍ତପୂରଣ କରିବେ । ଦୁଇଲକ୍ଷ ଲୋକ ଦସ୍ତଖତ କରିଥିବା ଏକ ଶପଥପତ୍ର ବାପୁଙ୍କ ନିକଟରେ ପେଶ୍ କରାଗଲା । ୧୮ ତାରିଖରେ ଅନଶନ ଛଅଦିନରେ ପହଞ୍ଚିଥାଏ । ବାପୁ କ୍ଷୀଣ ଦିଶୁଥାନ୍ତି । ସବୁ ସଂପ୍ରଦାୟର ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଘୋଷଣା କଲେ - ଆମେମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଧନ, ଜୀବନ ଓ ଧର୍ମ ରକ୍ଷା କରିବୁ ବୋଲି ଶପଥ ନେଉଛୁ । ଦିଲ୍ଲୀରେ ଯାହାସବୁ ଘଟିଗଲା ତାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ହେବନାହିଁ । ବାପୁ କହିଲେ - ମୁଁ ଯାହା ମାଗୁଥିଲି ତମେମାନେ ତାହା ମତେ ଦେଲ । ବ୍ରିଜ କ୍ରିଷ୍ଣ କହିଛନ୍ତି - ବାପୁଙ୍କର ଚମ ଧୁଡୁଧୁଡୁ ଗାଡୁଆ ମୁହଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶିଲା । ସେ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ମୌଲାନା ଆଜାଦ୍ ବାପୁଙ୍କ ହାତକୁ ଗୋଟିଏ ଗ୍ଲାସ୍ ଲେମ୍ବୁରସ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ରାତି ୧୨ଟା ୨୫ ମିନିଟ୍ । ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି, ଉପସ୍ଥିତ ଲୋକେ ଆଶଙ୍କା କରୁଥାନ୍ତି ବାପୁ ପିଇ ପାରିବେ ତ ! ବାପୁ ଯେପରି ପିଇବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ଆନନ୍ଦ କୋଳାହଳରେ ରାତ୍ରିର ନିସ୍ତବ୍‌ଧତା ଭଙ୍ଗ ହେଲା । ବାପୁଙ୍କ କଥାମାନିଁ ସମସ୍ତେ ଫଳ ଖାଇଲେ ।

ସେ ଦିନ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଜନ୍ମବାର୍ଷିକୀ । ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କୁ ବଧେଇ ଜଣେଇ ବାପୁ କହିଲେ, ତମେମାନେ ତମର କ୍ରୋଧକୁ ଦମନ କରି ପ୍ରକୃତ ସାହସର ପରିଚୟ ଦେଇଛ । ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କରିବାକୁ ବାପୁଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେଇବାକୁ ପ୍ରାୟ ଶହେଜଣ ମୁସଲମାନ ନାରୀ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି । ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ ପରେ ସେମାନେ ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ ! ସମସ୍ତେ ବୁର୍ଖା ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ବାପୁ କହିଲେ - ମୋ ଆଗରେ ମୁହଁ ଢ଼ାଙ୍କିଛ ? ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ସମସ୍ତେ ବୁର୍ଖା କାଢ଼ିନେଲେ ।

ଚୁମ୍ବକ ପ୍ରଭାବରେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୁହା ଚୁମ୍ବକ ଭଳି ଅନ୍ୟ ଲୁହାକୁ ଆକର୍ଷଣ କରେ । ଚୁମ୍ବକ ଦୂରେଇଗଲେ ଲୁହା ଠାରେ ଆଉ ଚୁମ୍ବକୀୟ ଗୁଣ ରହେନା । ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କ ଭିତରେ ହିଂସା ଓ କ୍ଷୁଦ୍ରତା ରହିଛି । ତଥାପି ସଦ୍ୟ ବିଭାଜିତ ଦୁଇଟି ଦେଶ ମଧରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ଯେ ଅନେକାଂଶରେ କିଛି କାଳ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଲୋକଟିର ନୈତିକ ପ୍ରଭାବ ବଳରେ ବନ୍ଦ ରହିଲା ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଜଣେ ମହାନ୍ ସନ୍ଥ ପୁରୁଷ । ବାପୁ ପୂର୍ବରୁ ଖୁବ୍ ଦବି ଯାଇଥିଲେ, ଖୁବ୍ ଗ୍ଲାନି ଭୋଗୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଅନଶନ ପରେ ସେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ଉତ୍ସାହ ଓ ସରାଗ ଫେରି ପାଇଲେ । ତାହା ମାତ୍ର ଆଉ ବାରଦିନ ପାଇଁ ! ଜାନୁଆରୀ ୧୮ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀ ଅନଶନ ଭାଙ୍ଗିଲେ । ତିରିଶ ତାରିଖରେ ଆତତାୟୀର ଗୁଳିରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ । ଅନଶନ ପରେ ବାପୁ ବାରଦିନ ବା ବାର ସେକେଣ୍ଡ ବଞ୍ଚିଲେ

ସେଇଟା ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ । ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି, ସାରା ଜୀବନ ସେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଓ ଭଗବଦ୍ ବିଶ୍ୱାସ ନେଇ ବଞ୍ଚିଥିଲେ ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ଅତୁଟ ରହିଲା । ତାଙ୍କର ବାରଦିନର କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭାବନା ଏହାର ପ୍ରମାଣ । ସାମୟିକ ଭାବେ ନିଜ ଉପରୁ ସେ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସ ହରାଇଥିଲେ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ତାହା ହଟିଯିବା ତାଙ୍କର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସଦ୍‌ପଥରେ ରହିଥିବାର ପୁରସ୍କାର । ଈଶ୍ୱର ବାପୁଙ୍କୁ ଏ ପୁରସ୍କାର ଦେଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯୋଜନା କରୁଥାନ୍ତି ୱାର୍ଦ୍ଧାରେ କିଛିଦିନ ବିଶ୍ରାମ କରିବେ । ବଳ ଫେରିଆସିଲେ ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବେ । ଏଇଟା ହେବ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ । ଦୁଇ ଦେଶର ଅନ୍ତତଃ ଏକ ମିଳିତ ପ୍ରତିରକ୍ଷା ବିଭାଗ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଅନଶନ ଭାଙ୍ଗିବା ପରେ ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ରେଡ଼ିଓରେ ଦୁଇ ଦେଶର ଲୋକଙ୍କୁ ଶାନ୍ତିରେ ବସବାସ କରିବା ପାଇଁ ସେ ନିବେଦନ କଲେ । ଏହା ପରେ ବାରଣ୍ଡାରେ ବସି ସୂତା କାଟିଲେ । ଆପଣଙ୍କ ପରିଚିତ ବାପୁଙ୍କୁ ପାଇଲେ ତ ! ଜଣେ କିଏ କହିଲେ, ''ଆଜି ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ କରିଛନ୍ତ, ସୂତା କାଟିବାକୁ କଷ୍ଟ ହେବ'' । ବାପୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''କାମ ନ କରି ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଚୋରି ସହିତ ସମାନ ।'' ସେ ଆଜି ଖାଇଲେ, ତେଣୁ କାମ କରିବାକୁ ହେବ ।

ପରଦିନ ସୋମବାର । ନିରବତାର ଦିନ । ପାକିସ୍ଥାନରୁ ପଳାଇ ଆସିଥିବା ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ପାକିସ୍ଥାନରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ହୋଇପାରେ, ଏହା ଅଳ୍ପଦିନ ପୂର୍ବର ପୁରୁଣା କଥା । ବାପୁ କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ନୀରବତା ଭଙ୍ଗ କଲେ, ଯାହା କି ସାଧାରଣତଃ ସେ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଦୁହେଁ ଯାହା କହିଲେ ତାହା ଲେଖିକରି ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ସେ ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବେ । ବାପୁ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥରକ୍ଷା ପାଇଁ ସେ ଅନଶନ କରୁଥିବା ବେଳେ ଜିନ୍ନା ତାଙ୍କୁ ଥରେ ବି କୁଶଳ ଜିଜ୍ଞାସା କରି ଫୋନ୍ କଲେ ନାହିଁ । ବାପୁ ଜିଦ୍ ଧରିବାରୁ ପାକିସ୍ଥାନ ଭାରତ ଠାରୁ ପଞ୍ଚାବନ କୋଟି ଟଙ୍କା ପାଇଲା ମାତ୍ର ଏଥିପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଠାରୁ ଧନ୍ୟବାଦଟିଏ ବି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନଶନ ଫଳରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ବହୁ ପରିମାଣରେ କମିଗଲା । ବାପୁ ଆଶା କରୁଥିଲେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ପାକିସ୍ଥାନରେ ପଡ଼ିବ ଓ ସେଠାରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କମିବ । ବାପୁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ । ମାତ୍ର ମନ ଥଣ୍ଡା ହେବାରୁ ପରଦିନ ପୁଣି ଯିବା କଥା ଚିନ୍ତା କଲେ ।

୧୯ ତାରିଖ ଦିନ ବାପୁଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଚଉକିରେ ବସାଇ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାକୁ ଟେକି ନିଆଗଲା । କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ ବାପୁ କହିଲେ ଯେ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ଜଣେ ନେତା ଦିଲ୍ଲୀ ଶପଥପତ୍ରକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଏହା ତାଙ୍କୁ ଗଭୀର ଦୁଃଖ ଦେଇଛି ବୋଲି ସେ ଘୋଷଣା କଲେ । ପରଦିନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଚଉକିରେ ବସି ବାପୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାକୁ ଗଲେ । କହିଲେ ଯେ ସେ ଶୀଘ୍ର ସୁସ୍ଥ ହୋଇଯିବେ ଓ ତା'ପରେ ପାକିସ୍ଥାନ ଯାତ୍ରା

କରିବେ । ସେଦିନ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ତିନିଶହ ଲୋକ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କୁ ମାରିବା ପାଇଁ ସାତଜଣ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରକାରୀ ଆସିଥାନ୍ତି । ସାଙ୍ଗରେ ହାତବୋମା ମଧ ଧରିଥାନ୍ତି । ଦୁର୍ବଳତା ଯୋଗୁ ବାପୁ ଧୀର କଣ୍ଠରେ କହୁଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଏକ ବିରାଟ ବିସ୍ଫୋରଣ ହେଲା । ଲୋକମାନେ ଉଠିପଡ଼ି ଇତସ୍ତତଃ ହେଲେ । ଶବ୍ଦ ଯୋଗୁ ଡରିଯାଇ ମନୁବେନ୍ ବାପୁଙ୍କ ପାଦ ଦୁଇଟିକୁ ଜୋର୍‌ରେ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିଥାନ୍ତି । ବାପୁ କହିଲେ ପାଖରେ ବୋଧେ ସୈନ୍ୟମାନେ ଅଭ୍ୟାସ କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ହାତବୋମା ଫୁଟାଇଥିବେଁ । ସମସ୍ତେ ଧୀର ସ୍ଥିର ହୋଇ ବସ ।

ପୋଲିସ୍ ଗୋଟିଏ ଯୁବକକୁ ଧରିନେଲ । ସେ ଜଣେ ବାସ୍ତୁହରା ପଞ୍ଜାବୀ ଯୁବକ । ତା'ର ନାମ ମଦନଲାଲ । ଦିଲ୍ଲୀର ଗୋଟିଏ ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ରେ ସେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଚାପ ଫଳରେ ପୋଲିସ୍ ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ରୁ ଅଣ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଘଉଡ଼େଇ ଦେଲା । ମଦନଲାଲ ଗୋଟିଏ ଫିଉଜ୍ ତାରରେ ନିଆଁ ଲଗାଉଥିବାର ଦେଖି ଦେଇ ଜଣେ ଅଶିକ୍ଷିତା ବୃଦ୍ଧା ତାକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିଲେ । ପରେ ପୋଲିସ୍‌ମାନେ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିନେଲେ । ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ କହିଲା ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାରିବା ପାଇଁ ସେ ଏହି ହାତବୋମା ଫୋପାଡ଼ିଥିଲା ।

◆◆◆

ଶେଷ ସପ୍ତାହ

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ହତ୍ୟା ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ବିଷୟରେ ଟିକିନିଖି ଆଲୋଚନା କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ମଣୁଛୁ । ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରର ଛଅଜଣ ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛନ୍ତି, ପୁନା ଠାରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିବା ହିନ୍ଦୁରାଷ୍ଟ୍ରର ସଂପାଦକ ନାଥୁରାମ ବିନାୟକ ଗଡ଼ସେ, ପତ୍ରିକାର ମ୍ୟାନେଜର ନାରାୟଣ ଆପ୍ଟେ, ନାଥୁରାମଙ୍କ ସାନଭାଇ ଗୋପାଳ ଗଡ଼ସେ, ଗୋଟିଏ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଦୋକାନ ଚଳାଉଥିବା ଦିଗମ୍ବର, କାର୍‌କାରେ ଓ ମଦନଲାଲ । ମଦନଲାଲଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ପାଞ୍ଚଜଣ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରଦେଶର । ପାଞ୍ଚଜଣଯାକ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ବା ଆର୍‌.ଏସ୍‌.ଏସ୍‌.ର ସଭ୍ୟ । ଜାନୁଆରୀ କୋଡ଼ିଏ ତାରିଖର ଯୋଜନା ସଫଳ ହୋଇ ନ ପାରିବାର କାରଣ ଦିଗମ୍ବର ତାଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ନାଥୁରାମ ଓ ଆପ୍ଟେ ସଙ୍କେତ ଦେଲାମାତ୍ରେ ମଦନଲାଲ ବୋମା ଫୁଟାଇବ । ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଲୋକମାନେ ହାଉଳି ଖାଇଯିବେ । ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଦିଗମ୍ବର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରକୁ ଆଉ ଏକ ବୋମା ଛାଡ଼ିବେ । ଦିଗମ୍ବର ଘାବରେଇ ଗଲେ । ଫଳରେ ସମସ୍ତେ ମଦନଲାଲ୍‌କୁ ଛାଡ଼ି ପକେଇଲେ । ନାଥୁରାମ ଓ ଆପ୍ଟେ ଦିଲ୍ଲୀ ପଳାଇ ଆସି ୨୩ ଜାନୁଆରୀରେ ବମ୍ବେରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦ୍ୟମ କରିବା କରିବା ପାଇଁ ୨୭ ତାରିଖରେ

ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଯୋଗେ ଦିଲ୍ଲୀ ଚାଲିଲେ ।

ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରାଣ ନେବାପାଇଁ ଛଅଥର ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୩୪ରେ ପୁନା ନଗରପାଳିକା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକ ଉତ୍ସବର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ । ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ସେ କାର୍‌ରେ ଆସୁଥାନ୍ତି । ବାଟରେ ତାଙ୍କ ଗାଡ଼ି ଉପରକୁ ଏକ ବୋମା ଫିଙ୍ଗାଗଲା । ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଛଗାଡ଼ିରେ ଆସୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ଗାଡ଼ି ଉପରେ ବୋମା ପଡ଼ିଲା ସେଥିରେ ନଗରପାଳିକାର ମୁଖ୍ୟ ଅଧିକାରୀ, ଓ ଦୁଇଜଣ ପୋଲିସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ମୋଟ ସାତଜଣ ଗୁରୁତର ଭାବେ ଆହତ ହେଲେ । ୧୯୪୪ ଜୁଲାଇରେ ନାଥୁରାମ ଗଡ଼ସେ ପଞ୍ଚଗନୀ ଠାରେ ଗୋଟିଏ ଛୁରାଧରି ବାପୁଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଦୁଇଜଣ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ କିଛି ଦୁର୍ଘଟଣା ହେଲା ନାହିଁ । ୧୯୪୪ ସେପ୍ଟେମ୍ବରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଘରକୁ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବା ଅନୁଚିତ ମନେକରି ଦଳେ ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀ ହିନ୍ଦୁ ଯୁବକ ତାଙ୍କୁ ଛକିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧରେ ନାଥୁରାମ ଥିଲେ । ପୋଲିସ୍ ଏହି ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଧରିନେବାରୁ କୌଣସି ଦୁର୍ଘଟଣା ହୋଇନଥିଲା । ୧୯୪୬ ଜୁନ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ପେଶାଲ୍ ଟ୍ରେନ୍‌ଯୋଗେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ପୁନା ଆସୁଥାନ୍ତି । ରେଲ ଲାଇନ୍ ଉପରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ପଥର ରଖି ଦୁର୍ଘଟଣାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ । ରାତି ଅଧ । ଦୈବାତ୍ ପଥରଖଣ୍ଡ ଆଗରେ ଦେଖିପାରି ଡ୍ରାଇଭର ଟ୍ରେନ୍ ଅଟକାଇଲେ । ପଥର ସବୁ ହଟେଇବାକୁ ଦି' ଘଣ୍ଟା ସମୟ ଲାଗିଲା । କିଛି ନ ଜାଣି ବାପୁ ଆରାମରେ ଟ୍ରେନ୍ ଭିତରେ ଶୋଇଥାନ୍ତି । ପଞ୍ଚମଥର ମଦନଲାଲ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ବୋମା ଫୁଟାଇଲେ । ଷଷ୍ଠଥର ନାଥୁରାମ ସଫଳ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ସବୁବେଳେ କହୁଥିଲେ ସେ ୧୨୫ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ଦେଶର ସେବା କରିବେ । ନାଥୁରାମଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ପୁନାରୁ ଅଗ୍ରଣୀ ନାମକ ଏକ ପତ୍ରିକା ବାହାରୁଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାର ଦେଢ଼ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଗଡ଼ସେ ଅଗ୍ରଣୀରେ ଲେଖିଥିଲେ - କିନ୍ତୁ କିଏ ତାଙ୍କୁ ଏତେ ଦୀର୍ଘକାଳ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଦେବ ? ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ସ୍ଥିରକରିଥିବାରୁ ନାଥୁରାମ ବିବାହ କରି ନଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସାନଭାଇ ବିବାହ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ଦୁଇଟି ପିଲା ଥାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ହତ୍ୟା ସହିତ ଜଡ଼ିତ ନ ହେବାପାଇଁ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ବାରଣକୁ ଅମାନ୍ୟ କରି ଗୋପାଳ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରରେ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସ୍ୱରୂପ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ସୃଷ୍ଟି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ କଂଗ୍ରେସ ଏକ ଜାତୀୟ ଦଳ ଥିଲା । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ପରି ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା କଂଗ୍ରେସର ବିରୋଧ କରି ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ବାଧକ ହୋଇଛି । ଇଂରେଜଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମୁସ୍‌ଲମାନ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ବଡ଼ ଶତ୍ରୁ । ୧୯୩୫ରେ ଗଠିତ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ସମ୍ପର୍କରେ ଏଇୟା କୁହାଯିବ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ ପରି ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ଓ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ଇଂରେଜ ସରକାର ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଥିଲେ ଓ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ବିଦେଶୀ ସରକାରଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍ (ସବୁ ମୁସଲମାନ ନୁହନ୍ତି), ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ଓ

ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ କଦାପି ଜାତିର ଜନକ ହୋଇ ନପାରନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଣିବାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ତାଙ୍କ ଗୁରୁଙ୍କର ଅଧିକ ଅବଦାନ ଅଛି ବୋଲି ମଣୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଭକ୍ତଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ଗାନ୍ଧୀ ବିରୋଧୀ । ମୋଟ ଉପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅସହିଷ୍ଣୁ ଭାବ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମୟରେ ଯେତିକି ଥିଲା, ଆମର ଆଶଙ୍କା ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ବଢ଼ିଛି । ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଜଣେ ଜନକ ରହିବା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଏକ ଦେଶବାସୀ ଗୋଟିଏ ଜାତି ହେବା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଯଦି କୌଣସି ଐତିହାସିକ କାରଣରୁ ଜଣକୁ 'ଜାତିର ଜନକ' ଭାବେ ସମ୍ବୋଧନ କରାଯାଇଛି, ସମସ୍ତେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବା ଦୃଢ଼ ଜାତୀୟତାର ଲକ୍ଷଣ ହୁଅନ୍ତା । ସ୍ୱାଧୀନତାର ୫୩ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଗୋଟିଏ ଜାତି ହୋଇପାରିଥିଲେ ଏ ଅରଣ୍ୟ ରୋଦନ ଆବଶ୍ୟକତା ନଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପରି ଦେଶସେବାରେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିବା ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ଜାତିର ଜନକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ଆମ ଭିତରେ ଏତେ ବିଭେଦ !

ନାଥୁରାମ ଥିଲେ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ଜଣେ ସକ୍ରିୟ ସଭ୍ୟ । ଶାନ୍ତ, ଭଦ୍ର, ବୁଦ୍ଧିମାନ ଯୁବକ । ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି ଅପରାଧ ଅଭିଯୋଗ ନ ଥିଲା । ଭଗବଦ୍ ଗୀତା ତାଙ୍କର କଣ୍ଠସ୍ଥ ଥିଲା । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଥିଲେ, ମଣିଷ ଭିତରେ କୁରୁ ପାଣ୍ଡବ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଛି । ନାଥୁରାମ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏପରି ବ୍ୟାଖ୍ୟାକୁ କଡ଼ା ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଯୁଦ୍ଧ ଜୀବନର ଏକ ବାସ୍ତବତା ଏବଂ କୁରୁପାଣ୍ଡବ ଯୁଦ୍ଧ ବାସ୍ତବରେ ଘଟିଛି । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଗୀତା ବୁଝାଇଛନ୍ତି । ନାଥୁରାମଙ୍କ ଅଭିଯୋଗ, ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧକୁ କେବଳ ଏକ ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଣିଷ କର୍ମର ଉତ୍ସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜର ଅଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

ନାଥୁରାମଙ୍କ ସମାଲୋଚନାରେ କିଛି ଓଜନ ଅଛି । ସେ ଗୀତା କିଛି ପରିମାଣରେ ବୁଝିଥିଲେ । ଗଭୀର ଭାବେ ବୁଝିଥିଲେ ତାଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇଥାଆନ୍ତା ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ହିଁ ଆଦର୍ଶ କର୍ମଯୋଗୀ ଓ ଅନାସକ୍ତ ପୁରୁଷ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜୀବନର ଖୋଲା ବହି ଆଡ଼କୁ ନାଥୁରାମ ଚାହିଁ ନଥିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ବୁଝି ନଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି ଓ ଅଦ୍ଭୁତ କର୍ମ ସମ୍ପାଦନ ଦ୍ୱାରା ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । କେବଳ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ନୁହନ୍ତି, ସମଗ୍ର ମାନବଜାତିକୁ ବିବର୍ତ୍ତନର ଏକ ସୋପାନ ଉଠାଇ ନେବାପାଇଁ ବାପୁ ଆଜୀବନ ଅହରହ ଶ୍ରମ କରିଛନ୍ତି । ନାରୀ ଠାରେ ବୀଜ ଆକାରରେ ଥିବା ସହିଷ୍ଣୁତା, ତ୍ୟାଗ ଓ ଅହିଂସା ଭାବକୁ ମାନବଜାତି ସଚେତନ ଭାବେ ନିଜ ଭିତରେ ଜାଗ୍ରତ କରୁ । ତେବେ ମଣିଷ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନକୁ ଉଠିଯିବ । ଏହାପରେ ହିଂସା ଓ ଯୁଦ୍ଧ ଆବଶ୍ୟକ ହେବନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରାୟ ବର୍ଷକ ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ, ଜଣେ ନାରୀ ନିଜ ପିଲାକୁ ଆଉ ଜଣେ ନାରୀକୁ ଦେଇଦେଉ । ଆଉ ଜଣେ ନାରୀର ପିଲାକୁ ଆଣି ପାଳୁ । ଏପରି ହେଲେ ନାରୀର ଅପତ୍ୟ ସ୍ନେହ ବ୍ୟାପ୍ତ ହେବ । ଏହା କରିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟ ବୋଲି କିଏ ନବୁଝେ ? ମାତ୍ର ଭାବନ୍ତୁ, ଯଦି ମଣିଷ ଏପରି କରିପାରେ ତେବେ ସେ ପାହାଚ ଉଠିଯିବ ନା ନାହିଁ ? ବାପୁ ଓ ବା ସେମାନଙ୍କ

ଜୀବନରେ ଏପରି କରିଥିଲେ । ଆଶ୍ରମରେ ଅନେକ ପିଲାଙ୍କୁ ନିଜ ପିଲାପରି ସ୍ନେହ ଦେଇ ବଢ଼େଇ ଥିଲେ ।

କେବଳ ଗୀତାର ଅଭିନବ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ବାପୁ କରିନାହାନ୍ତି, ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତରେ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଗୀତା, ମହାଭାରତ ବା ରାମାୟଣ ଗୋଟିଏ ସମୟସୀମା ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ନୁହେଁ ଏବଂ ତା'ର ନୂତନ ଅର୍ଥ ପ୍ରତି ଯୁଗରେ ବାହାରୁଥିବ । ନୋଆଖାଲିରେ ପତିପୁତ୍ରହରା ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ, ଲଙ୍କାରେ ସୀତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ନଥିଲେ । ନିଜର ତେଜ ଓ ଦୃଢ଼ତା ବଳରେ ସେ ଆପଣାକୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ଏପରିକି ହନୁମାନଙ୍କ ପିଠିରେ ବସି ଫେରିଯିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । କୁରୁ ସଭାରେ କ'ଣ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ବୀର ସ୍ୱାମୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ ? ସେ ନିଜର ସାହସ, ତେଜ ଓ ଭକ୍ତି ବଳରେ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ । ବାପୁ ଚାହୁଁଥିବା ବିବର୍ତ୍ତନ ପାହାଚଟିକୁ ଯଦି ମଣିଷ ଉଠିଯାଏ ଓ ତା'ପରେ ନୂତନ ରାମାୟଣ ମହାଭାରତ ରଚିତ ହୁଏ, ତେବେ ଏମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ହେବେ ନାରୀ । ଶେଷ ଜୀବନରେ ବାପୁ ଆମର ବିଭତ୍ସ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଓ ନାରକୀୟ ହିଂସା ଦେଖିଲେ । ତାଙ୍କ ଅହିଂସା ଦ୍ୱାରା ଆମେ ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିବୁ । କିନ୍ତୁ ଆଶାଜନକ ହୋଇନାହୁଁ ବୋଲି ସେ ଜାଣିଥିଲେ । ସେ ଓ କ୍ୱଚିତ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ବିବର୍ତ୍ତନର ଯେଉଁ ଉପର ସୋପାନକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ସେଇଠି ରହି ସେ ଦେଖିଥିଲେ, ଯଦି ମାନବଜାତି ସେଇ ସୋପାନକୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ତେବେ ଆଉ ଯୁଦ୍ଧ ହେବନାହିଁ । ନାଥୁରାମ ବାପୁଙ୍କୁ ମଣିଷ କର୍ମର ଉତ୍ସ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଜ୍ଞତା ପାଇଁ ସମାଲୋଚନା କଲେ ! ହାୟ ! ତାଙ୍କୁ ତିରିଶ ବର୍ଷ ବୟସରୁ ଅଠସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିଷ୍କାମ ଈଶ୍ୱର ସମର୍ପିତ କର୍ମରେ ବୁଡ଼ି ରହୁଥିଲେ । ଏ ଯୁଗରେ ଗୀତାର ମହାନ୍ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ବିନୋବାଜୀ କହନ୍ତି, ଗୀତା ତତ୍ତ୍ୱ ଜଣକ ମଧ୍ୟରେ ସାକାର ରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବା କଥା ସେ ଜାଣନ୍ତି । ସେ ଜଣକ ହେଉଛନ୍ତି ସାବରମତୀର ସନ୍ଥ । ଥରେ ବାପୁ ବିନୋବାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ କାମ ବତାଉଥାନ୍ତି । ବିନୋବା କହିଲେ, ଏ କାମରୁ କିଛି ଫଳ ମିଳିବ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଦିଶୁନାହିଁ । ବାପୁ ହସିଦେଇ କହିଲେ, ମଣିଷର ସବୁ କର୍ମର ଫଳ - ଏତିକି କହି ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ମୁଣ୍ଡୁଳା ବୁଲେଇଦେଲେ - ମାନେ ଶୂନ ! ଏ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଷ୍କାମ କର୍ମର ଆଦର୍ଶ ନୁହନ୍ତି ତ ଆଉ କିଏ ? ଏଇ ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ଦିନକୁ ଅଠର ଘଣ୍ଟା କର୍ମ ଭିତରେ ବୁଡ଼ିରହେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ସାବରକର ହତ୍ୟାକାରୀଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ, ସାହସ ଦେଇଥିଲେ । ହତ୍ୟା ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ସହିତ ଲିପ୍ତ ଥିବା ଯୁବକଙ୍କ ଭିତରେ ସାବରକର ଥିଲେ ଏକମାତ୍ର ବୃଦ୍ଧ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ପଞ୍ଚଷଠୀ ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ବହୁତ ପୁରୁଣା, ଲଣ୍ଡନରେ ମୋହନ ଛାତ୍ର ଥିବା ଦିନୁ । ଆଦର୍ଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଥିଲେ ସାବରକରଙ୍କ ବିପରୀତ ମେରୁ । ପୂର୍ବରୁ କହିଛୁ, ଲଣ୍ଡନରେ ସାର୍ କର୍ଜନ ୱାଲିଙ୍କୁ ମାରିବାକୁ ସାବରକର ଡିଂଗ୍ରାଙ୍କୁ ମତାଇଥିଲେ । ୱାଲିଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଯାଇଥିବାର ଅଳ୍ପ ଦିନ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଲଣ୍ଡନ ଆସିଥାନ୍ତି ।

ଏହି ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡରେ ସାବରକରଙ୍କ ଭୂମିକା କ'ଣ ନଜାଣି ସେ ଏହି ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡର ତୀବ୍ର ନିନ୍ଦା କରିଥିଲେ । ୧୯୨୭ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତିଳକଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ରତ୍ନଗିରିକୁ ଯାଇଥିବା ସମୟରେ ସାବରକରଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ସାବରକରଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ରତ୍ନଗିରି । ସେତେବେଳକୁ ସାବରକର ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭାର ସଭାପତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତାରେ ତିଳକଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇବା ସହିତ ସାବରକରଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ରତ୍ନଗିରି ଆଉ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ସାବରକରଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ମତପାର୍ଥିକ୍ୟ ଅଛି । ତାଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତରେ କହିଥିଲେ,''କେତେକ ବିଷୟରେ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଆଶାକରୁଛି,ମୋର ପରୀକ୍ଷା (ସତ୍ୟ ଠାବ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପରୀକ୍ଷା)କୁ ନେଇ ଆପଣ ଆପତ୍ତି କରିବେ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ସାବରକର କେତେଦୂର ବିରକ୍ତ ଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରରୁ ଜଣାପଡ଼େ । କହିଲେ,''ଆପଣ ପିଲା ଓ ବେଙ୍ଗଙ୍କର ଖେଳ ଗପଟି ଜାଣିଥିବେ । ପିଲାଙ୍କ ଖେଳରେ ବେଙ୍ଗଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସାଙ୍ଘାତିକ ହେଲା । ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କ ପରୀକ୍ଷା ଆମକୁ ବିପଦ ଆଡ଼କୁ ଟାଣୁଛି ।''

ଏ କଥା ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ ନାଥୁରାମ ଓ ଆପ୍ଟେଙ୍କୁ ସାବରକର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବେ ବାପୁଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ମତେଇଛନ୍ତି । ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡର ମାତ୍ର ତିନିଦିନ ପୂର୍ବରୁ ନାଥୁରାମ, ଆପ୍ଟେ ଓ ଦିଗମ୍ବର ଗୋଟିଏ ଟ୍ୟାକ୍ସିରେ ସାବରକରଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇଥିଲେ । ନାଥୁରାମ ଓ ଆପ୍ଟେ ଗୁରୁଙ୍କ ଠାରୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ମାଗିବା ପାଇଁ ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଦିଗମ୍ବର ଗାଡ଼ିରେ ବସି ରହିଲେ । ଗୁରୁଙ୍କ ସହିତ ଦୁହିଁଙ୍କର କି ଆଲୋଚନା ହେଲା ତାହା ଦିଗମ୍ବର ଶୁଣିନାହାନ୍ତି । ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବଳେଇ ଦେବାକୁ ଆସି ଫାଟକ ପାଖରେ ସାବରକର କହିଥିଲେ,''ସଫଳ ହୋଇ ଫେରିଆସ ।'' ବାଟରେ ଆପ୍ଟେ ଦିଗମ୍ବରଙ୍କୁ କହିଥିଲେ,''ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଶହେ ବର୍ଷ (ଶହେ ପଚିଶ ବର୍ଷ) ପୂରଣ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ସାବରକର କହିଲେ ।''

ସାବରକର ଥିଲେ ଚାଲାକ, ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷୀ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପର । ନାଥୁରାମଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଚାରିତ୍ରିକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନଥିଲା । ନାଥୁରାମ ଥିଲେ ନିଷ୍ପାପର ଓ ଆନ୍ତରିକ । ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ମାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଜେଲ୍‌ରେ ବା ବିଚାରାଳୟରେ ସେ ଅନୁତାପ କରିନାହାନ୍ତି । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ସାବରକର ଖଲାସ ହେବା ପାଇଁ ମିଥ୍ୟା ଓ ଚତୁରତାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି । ଓକିଲ ନିଯୁକ୍ତ କରି କେଶ୍ ଲଢ଼ିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ହତ୍ୟା ପାଇଁ କାହାକୁ ସାମାନ୍ୟ ଦଣ୍ଡ ନ ମିଳୁ - ଏଇଥିଲା ନାଥୁରାମଙ୍କ ଆନ୍ତରିକ ଇଚ୍ଛା । ବୁଦ୍ଧି, ଅର୍ଥବଳ ଓ ନାଥୁରାମଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଯୋଗୁ ସାବରକର ବିନାଦଣ୍ଡରେ ଖଲାସ ହୋଇଥିଲେ । କୋର୍ଟ ଭିତରେ ନାଥୁରାମ ଓ ସାବରକରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଖିରେ ଆଖିରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲା । ବେଳେବେଳେ ଫୁସ୍‌ଫୁସ୍ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ବି ସୁଯୋଗ ମିଳୁଥିଲା । ୭୧ ବର୍ଷ ବୟସର ବୃଦ୍ଧ ମଦନଲାଲ, ୧୯୯୮ ଫେବୃଆରୀରେ (ଫେବୃଆରୀ ଦୁଇତାରିଖ, ଆଉଟ୍‌ଲୁକ୍ ପତ୍ରିକା) ଗୋଟିଏ ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁ ଦେଇ କହିଥିଲେ,''... ଆଜି ଯଦି ସେଇୟା କରିବାକୁ ଯାଏ, ସବୁ

କଂଗ୍ରେସବାଲା ଓ ବାମପନ୍ଥୀଙ୍କ ଉପରେ ବୋମା ଫିଙ୍ଗିବାକୁ ହେବ ।'' ଧରାଯାଉ ବୋମାରେ ସବୁ କଂଗ୍ରେସବାଲା ଓ ବାମପନ୍ଥୀ ମଲେ । ତା'ପରେ କ'ଣ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହୋଇଯିବ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ବିଚାର କରିବା ଭଳି ପାକଳ ବୁଦ୍ଧି ମଦନଲାଲଙ୍କ ଠାରୁ ଆଶା କରାଯାଇ ନପାରେ । ଯୌବନରେ ନଥିଲା କି ବୃଦ୍ଧକାଳେ ନାହିଁ ।

ଅନେକ ଭାରତୀୟ ମଦନଲାଲ୍‌ଙ୍କର ଏ ବକ୍ତବ୍ୟ ଶୁଣି କରତାଳି ଦେବେ । କଞ୍ଚା ବିଚାର ଓ ଭାବପ୍ରବଣତାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କର ତୁଳନା ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତେଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ କଡ଼ା ଭାଷଣ ଦେଲେ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ମାରି ନାଥୁରାମ ଠିକ୍ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିବେ ! ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ଯାହା ସେମାନେ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଶୁଣିଛନ୍ତି ସେ ସବୁ ଭୁଲିଯିବେ । ମରାଠୀ ଭାଷାରେ 'ମୁଁ ଗଡ଼ସେ କହୁଛି' ବୋଲି ଗୋଟିଏ ନାଟକ ଲେଖାଯାଇଛି । ତାହା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜନ୍ମପ୍ରଦେଶ ଗୁଜୁରାଟରେ ବହୁସ୍ଥାନରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଛି । ଏଥିପାଇଁ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଲାଗିଛି । ନାଟ୍ୟକାର କହନ୍ତି, ତାଙ୍କ ନାଟକ ଦେଖିଲା ପରେ ଯଦି ଦର୍ଶକମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାମଲେଖା ସାଇନ୍‌ବୋର୍ଡ଼ ନ ଭାଙ୍ଗନ୍ତି (କୋଉ ଅଛି ଯେ ଭାଙ୍ଗିବେ !) ମୂର୍ତ୍ତି ନ ଭାଙ୍ଗେ । (ଓଡ଼ିଶାରେ କେତେଟା ନଅଙ୍କିଆ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।) ତେବେ ତାଙ୍କ ନାଟକ ସଫଳ ହୋଇନାହିଁ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୨୦୦୦ ପାଖାପାଖି ଖବରକାଗଜରେ ବାହାରିଥିଲା, ଏହି ନାଟକକୁ ବିଦେଶରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିବା ପାଇଁ ନାଟ୍ୟଦଳ ବିଦେଶଯାତ୍ରା କରୁଛି । ଧନ୍ୟ ଆମର ପାକଳ ଗଣତନ୍ତ୍ର ! ବାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତାର କି ଚମତ୍କାର ବ୍ୟବହାର !!

ନାଥୁରାମ କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥପାଇଁ ନୁହଁ, ନିଜ ବିଶ୍ୱାସରେ ଆନ୍ତରିକ ରହି ବାପୁଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ସେ ବାପୁଙ୍କୁ ବୁଝିଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କ କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟର ବାହାରପଟ ଦେଖିଥିଲେ ମାତ୍ର ! ଜାତିର ଜନକଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରି ଜଣେ କିପରି ଶହୀଦ୍ ହେବ ? ଆମର ବିଚାର ଏପରି ପିଲାଳିଆ ଯେ କାହାକୁ କେଉଁ ଆସନରେ ରଖିବୁ ସେ କଥା ଆମକୁ ଜଣାନାହିଁ । ଲେଖକ ପଚାରୁଛି, ନାଥୁରାମ କ'ଣ ଭଗତ୍ ସିଂହଙ୍କ ଠାରୁ ବଡ଼ ହୋଇଗଲେ ? ପଞ୍ଜାବରେ ସାଇମନ୍ କମିଶନ୍‌କୁ କଳା ପତାକା ଦେଖାଇବାର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ ଲାଲା ଲାଜପତ ରାୟ । ପୋଲିସ୍ ମାଡ଼ରେ ଗୁରୁତର ଜଖମ ହୋଇ ଲାଲାଜୀ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହେଲେ ଓ ପ୍ରାଣଛାଡ଼ିଲେ । ସେ ଦିନ ପୋଲିସ୍‌କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉଥିବା ଇଂରେଜ ଏସ୍.ପି.ଙ୍କୁ ଭଗତ ସିଂହ ତାଙ୍କର ସହଯୋଗୀଙ୍କ ସହିତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦ୍ୱିବାଲୋକରେ ହତ୍ୟା କଲେ । ପୋଲିସ୍ ତାଙ୍କୁ ଧରିପାରିଲା ନାହିଁ । ନିଜେ ଏକ ବୋମା ଫୁଟାଇ ଧରାଦେଲେ । ଭଗତ ସିଂଙ୍କ ବିଷୟରେ ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରିଛୁ ।

ଦେଶପ୍ରେମରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ମାରିବା ଓ ମରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବା ଯୁବକଙ୍କୁ ବାପୁ ଆବେଗର ସହିତ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଏ ବିଷୟ ପୂର୍ବରୁ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢୁଥିବା କୌଣସି ବିପ୍ଳବୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାର କଳ୍ପନା କରି ନଥିଲେ । ବରଂ ସେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦୁଇବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଲୁଚିଛପି ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ଦେଶ ମାତୃକା ପାଇଁ ପ୍ରାଣବଳୀ

ଦେଇଥିବା ଶହ ଶହ ଶହୀଦଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମେ ଉଦାସୀନ ଥିବାବେଳେ ନାଥୁରାମଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଏବେ ବି କେତେକ ଆଗ୍ରହୀ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଦେଖାକରି ଭଗତ ସିଂହଙ୍କୁ ଫାଶୀଦଣ୍ଡରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ବଡ଼ଲାଟ ବାପୁଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରଖିଲେ ନାହିଁ । ଭାରତମାତାଙ୍କର ଜୟଧ୍ୱନୀ ଦେଇ ଭଗତସିଂହ ଫାଶୀ ଖୁଣ୍ଟରେ ଚଢ଼ିଲେ । ସାରା ଦେଶରେ ଉନ୍ମାଦନାର ଲହରୀ ଖେଳିଗଲା । କାହିଁ, ଭଗତ ସିଂହଙ୍କ ଉପରେ ତ କୌଣସି ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କଲା ଭଳି ନାଟକ ଲେଖା ହୋଇନି ? ଏହାକୁ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିବାକୁ ବିଦେଶ ଯିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ତେଣୁ ନାହିଁ । ଆମର ମନୋଭାବ, ଭଗତ ସିଂହ ଜଣେ ଇଂରେଜ ଏସ୍.ପି.ଙ୍କୁ ମାରିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯାହାଙ୍କ ପଛରେ ଭାରତର କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ପାଗଳ ପରି ଛୁଟୁଥିଲେ, ନାଥୁରାମ ତାଙ୍କୁ ମାରିଲେ । ଅତଏବ ନାଥୁରାମ ବଡ଼ ! ଅସଲକଥା ନାଥୁରାମଙ୍କ ପଛରେ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍.ର ସମର୍ଥନ ଅଛି । ଭଗତ ସିଂଙ୍କ ପଛରେ କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ହତ୍ୟାକାରୀ ହୋଇ ନଥିଲେ ନାଥୁରାମ ଜଣେ ସାଧାରଣ, ଅନାମଧେୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବେ ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେଇଥାନ୍ତେ । ଅନେକ ହିଂସାବାଦୀ ଦେଶପ୍ରେମୀ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଜଙ୍ଗଲରେ ଲୁଚି ରହି ନାନା କଷ୍ଟ ଭିତରେ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଜୀବନ ମୂର୍ଚ୍ଛା ସଂଗ୍ରାମ କରିଛନ୍ତି ଓ ଇତିହାସରେ କୌଣସି ସ୍ୱାକ୍ଷର ନ ରଖି ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେଇଛନ୍ତି ।

ମଦନଲାଲଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ବ୍ୟର୍ଥ ହେବା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଉ ନଅଦିନ ପୃଥିବୀରେ ରହିଲେ । ବୋଧେ ଏଇଥିପାଇଁ ରହିଲେ ଯେ ପୃଥିବୀକୁ ତାଙ୍କର କିଛି ବାର୍ତ୍ତା ଦେବାକୁ ବାକିଥିଲା । ଜାନୁଆରୀ ୨୨ ତାରିଖ ଦିନ ବାପୁ ଅନଶନ ପରେ ପ୍ରଥମଥର ଚାଲିକରି ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାକୁ ଆସିଲେ । ଏହାପରେ ତାଙ୍କର ଆଉ ନଅଦିନ (ଶେଷଦିନ ମିଶେଇ) ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭା ଚାଲିଲା । ଆମେ ଆଉ ତାରିଖ ନ ଦେଇ ଏଇ ଶେଷ ନଅଦିନରେ ସେ ଯେଉଁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା କହିଥିଲେ ତାହା ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛୁ । ଜଣେ ସାମ୍ବାଦିକ ତାଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଥାନ୍ତି, ଯଦି ଦିଲ୍ଲୀ ଅନଶନ ବେଳେ ବାପୁ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥାନ୍ତେ ତେବେ ସାରା ଦେଶରେ ନିଶ୍ଚତ ଭାବେ ଗୃହଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଥାନ୍ତା । ବାପୁ କ'ଣ ଏହା ଜାଣି ନଥିଲେ ? ବାପୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଲୋଚନା କରି କହିଲେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ଯାଦବମାନେ ପରସ୍ପର ସହିତ ହଣାମରା ହୋଇ ମଲେ । ''ଲୋକମାନେ ଯଦି ଯାଦବଙ୍କ ପରି ଅଳସୁଆ ଓ ଦୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଭଗବାନ ଦେଖନ୍ତି ଯେ ଏମାନଙ୍କୁ ନିପାତ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ, ଗୋଟାଏ ଖଣ୍ଡପ୍ରଳୟ ରଚନା ପାଇଁ ସେ ମୋ ପରି ଜଣେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତେ ।'' କିନ୍ତୁ ଅନଶନ କାଳରେ ତାଙ୍କର ଅନୁଭବ ହେଲା ଯେ ଭାରତ ଧ୍ୱଂସ ପାଇବ ନାହିଁ ।

ଆଉ ଦିନେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କହିଲେ,''କେତେକ ଲୋକ ଭାବୁଛନ୍ତି ଯେ ଆମ ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରଦୂତମାନେ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ନ ଚଳିଲେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ହାନୀ ହେବ ।... ଆମ ରୋଜଗାର ଅନୁଯାୟୀ ଆମକୁ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ହେବ । ଆମ ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ଘୋଡ଼ାଇବାରେ କିଛି ବାହାଦୂରୀ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀରେ ଭାରତର ମହତ୍ତ୍ୱ ତା'ର ନୈତିକ

ଉଚ୍ଚତା ଓ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବ । ଉଚ୍ଚ ବେତନ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବାରୁ ଲୋକେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି । ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ନ ଚଳିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ହାନୀହେବ ।

୨୯ ତାରିଖ ଦିନ ବାପୁ ଦିନସାରା ଖଟିଲେ । ରାତିରେ ଆଭାଙ୍କୁ କହିଲେ,''ମୋ ମୁଣ୍ଡ ବୁଲେଇଲାଣି, ତଥାପି ମତେ ଏହା ସାରିବାକୁ ହେବ ।'' ବାପୁ କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ବିଧାନକୁ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ରୂପ ଦେଉଥାନ୍ତି । କହିଲେ, ରାତିରେ ସେ ବିଳମ୍ବରେ ଶୋଇବେ । ରାତି ନଅଟା ପନ୍ଦରରେ ଝିଅମାନେ ତାଙ୍କର କ୍ଲାନ୍ତ ଶରୀରକୁ ମୋଡ଼ି ଦେବାକୁ ଆସିଲେ । ଏ ଆବଶ୍ୟକତା ତାଙ୍କ ଶରୀରର ଯେତେ ନଥାଏ, ତାଙ୍କୁ ପିତୃତୁଲ୍ୟ ଭଲ ପାଉଥିବା ଝିଅମାନଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ଅଧିକ ଥାଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଏହି ସମୟରେ ପିଲାଙ୍କ ସହିତ ଲଘୁ ଆଳାପ କରି ସେ ହାଲୁକା ହୁଅନ୍ତି । ସେ ଦିନ ତାଙ୍କୁ ମୋଡ଼ି ଦେଉଥିବା ଝିଅଙ୍କୁ କହିଲେ,''ଦି ଝିଅଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ହାତ ରଖି ମୁଁ ଯେପରି ଚାଲେ ପ୍ରକୃତରେ ମୋର ଏହା ଆବଶ୍ୟକ ନୁହେଁ । କୌଣସି ବିଷୟରେ କାହା ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରିବାରେ ମୁଁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ । ଝିଅମାନେ ମତେ ସେମାନଙ୍କ ବାପା ପରି ଭଲପାଆନ୍ତି । ମୋ ସହିତ ଚାଲିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗେ, ମତେ ବି ଭଲ ଲାଗେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ମୋର ଆବଶ୍ୟକତା ନୁହେଁ ।'' ଯେଉଁମାନେ ଜାଣନ୍ତି, ବାପୁ ମାତ୍ର ଆଠ ମାସ ପୂର୍ବରୁ ନୋଆଖାଲିରେ ଅଭ୍ୟାସ କରି କାହାର ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ ଅଣଓସାରିଆ ବାଉଁଶ ପୋଲ ପାରି ହେଉଥିଲେ, ସେମାନେ ଏହା ବୁଝିଛନ୍ତି ।

୨୯ ତାରିଖ ଦିନ ଭାରତର ରାଜନୈତିକ ଦୃଶ୍ୟ ବାପୁଙ୍କୁ ବଡ଼ ବିମର୍ଷ କରିଥାଏ । କଂଗ୍ରେସକୁ ଗାଦି ଓ କ୍ଷମତା ଲୋଭ ଧରିଲାଣି ବୋଲି ସେ ପୂର୍ବରୁ ବୁଝିଥିଲେ,କିନ୍ତୁ ଏ ଦିନ ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ସେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଏପରି ଚାଲିଲେ ପୃଥିବୀରେ ଭାରତର କୌଣସି ସମ୍ମାନ ରହିବ ନାହିଁ । ଏ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ଅସହ୍ୟ ଲାଗିଲା ।

◆◆◆

ପୂର୍ବଦିନ

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଅନେକ ଦିନ ପରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ୍ ଲୋକସଭାକୁ ଜଣାଇଥିଲେ ଯେ ମଦଲଲାଲର ବୋମାକାଣ୍ଡ ପୂର୍ବରୁ ବିର୍ଲା ହାଉସ୍‌ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିରାପର୍ତ୍ତା ପାଇଁ ଜଣେ ହେଡ୍ କନେଷ୍ଟବଳ ଓ ଚାରିଜଣ ସିପାହୀ ନିଯୁକ୍ତି ଥିଲେ । ବୋମାକାଣ୍ଡ ପରେ ଜଣେ ସବ୍‌ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର ସମେତ ପଞ୍ଚାବନ ଜଣ ପୋଲିସ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଜଗୁଆଳ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ବାପୁ ଜାଣିଥିଲେ ଏ ବିଷୟରେ ଆପତ୍ତି କଲେ ନେହରୁ ଓ ପଟେଲଙ୍କ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତା ବଢ଼ିବ । ତେଣୁ ଚୁପ୍ ରହିଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ପାଖରେ ଖବର ପହଞ୍ଚୁଥାଏ, ଯେ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରାଣ ନେବା ପାଇଁ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଜାରୀ ଅଛି । ପଟେଲ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାକୁ ଯେଉଁମାନେ ଆସୁଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯାଞ୍ଚ କରାଯିବ । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ସେ ଜାନୁଆରୀ ୨୨ତାରିଖ ପରେ ଦେଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଗାନ୍ଧୀ ବିଲ୍‌କୁଲ୍ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଶ୍ରିତ । ସେତେବେଳେ ନିରାପତ୍ତା ପାଇଁ କୌଣସି ମାନବ ସାହାଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ବାପୁଙ୍କ ଜିଦ୍ ଆଗରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଅସହାୟ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ମଧ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନଥିଲା । ଜାନୁଆରୀ ୩୦ ତାରିଖ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ନାଥୁରାମଙ୍କ ସଙ୍ଗୀମାନେ ଅନାୟାସରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବାରୁ ଖୁସି ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ କାହୁଁ ଜାଣିବେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦ୍ୱାର ବାପୁ ହିଁ ଖୋଲା ରଖିଛନ୍ତି ।

ମଦନଲାଲଙ୍କୁ ତ ପୋଲିସ୍ ଧରିନେଲେ । ମାତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ସଜ୍ଜିତ ଥିବା ପାଞ୍ଚଜଣ ସଙ୍ଗୀ ଖସିଗଲେ । ପରେ ବି ପୋଲିସ ସେମାନଙ୍କୁ ଧରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ସବୁ ସରକାରୀ ଅଫିସ୍ ଓ ପୋଲିସ୍ ବିଭାଗରେ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍‌ଙ୍କ ଚରମାନେ ଥାଆନ୍ତି । ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟକୁ ସମଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିବା ନେତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ, ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ସୁରାବର୍ଦ୍ଦିଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଯିବ ବୋଲି ଗୁଞ୍ଜରଣ ଦିଲ୍ଲୀ ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ଖେଳୁଥାଏ । ଜଣେ ଯୁବକ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ସଂଗଠନର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ସଂଘର ଉଗ୍ରପନ୍ଥାରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ସଂଗଠନ ଛାଡ଼ିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ହତ୍ୟା ପରେ ସେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ ଏକ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇଥିଲେ ଯେ ସଂଘର ଅନେକ ଶାଖାକୁ ତିରିଶ ତାରିଖ ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ରେଡ଼ିଓ ଖୋଲିବା ପାଇଁ ଖବର ପଠାଯାଇଛି । ରେଡ଼ିଓରୁ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଶୁଭ ସମ୍ବାଦ ଶୁଣିବେ । ଦିଲ୍ଲୀ ଓ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଶୁଭସମ୍ବାଦ ମିଳିବା ପରେ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ଅଫିସରେ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ବଣ୍ଟା ଗଲା । ଯଦି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ମାରିଥାନ୍ତା ତେବେ ଯେତିକି ମିଠେଇ ବଣ୍ଟାଗଲା ତା'ର ଶହେଗୁଣ ମୁସଲମାନ ମୁଣ୍ଡ ତଳେ ଗଡ଼ିଥାନ୍ତା । ଆଉ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ଚିତ୍କାର କରିଥାନ୍ତା

ବାପୁ ଥିଲେ ଇତିହାସର ସର୍ବମହାନ୍ ମହାତ୍ମା । ଧନ୍ୟରେ ମଣିଷ । ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ଥାନର ଶୁଭେଚ୍ଛୁ ଦୁଇଜଣ ଭାରତୀୟ ପାର୍ଶୀ ପାକିସ୍ଥାନରେ ନେତାମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଧରି ଆସିଥାନ୍ତି । ପ୍ରସ୍ତାବଟି ହେଉଛି କାଶ୍ମୀର ସମେତ ଦୁଇଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁସବୁ ସମସ୍ୟା ଅଛି ସେ ବିଷୟରେ ଜିନ୍ନା ଓ ଗାନ୍ଧୀ ଆଲୋଚନା କରିବେ । ଦୁହେଁ ଯାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବେ ତାକୁ ଦୁଇ ଦେଶର ସରକାର ମାନିବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ରାଜି ହେବା ଦରକାର । ୧୯୪୮ ଜାନୁଆରୀ ମାସରୁ କାଶ୍ମୀର ସମସ୍ୟା ଦୁଇଦେଶର ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ୟା ହୋଇ ରହିଆସିଛି । ଜିନ୍ନା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ସମ୍ମତି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଶା ଡେଇଁ ଉଠିଲା । ଦୁଇ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ଭାବିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ଏପରି ଭାବୁ ନଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଜିନ୍ନା ଉଭୟ ବଞ୍ଚିଥିଲେ ହୁଏତ... । ଇତିହାସରେ 'ହୁଏତ' 'ଯଦି',ର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ।

ବୋମା ବିସ୍ଫୋରଣ ପରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ବାପୁ ଯେପରି ସ୍ଥିର ରହିଲେ ସେଥିପାଇଁ ଚାରିଆଡୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ପତ୍ର ଆସିଲା । ଲେଡ଼ି ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ବାପୁଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, ସେ ଭାବୁଥିଲେ ସୈନିକମାନେ ସମରାଭ୍ୟାସ କଲାବେଳେ ବୋମା ଫୁଟାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସ୍ଥିରତା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ 'ଅଭିନନ୍ଦନ' କରିବାର କିଛି ନାହିଁ । ''ଯଦି କିଏ ମୋତେ ଗୁଳି କରିଥାନ୍ତା,'ମୁଁ ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ ଗୁଳି ଖାଇଥାନ୍ତି, ମୋ ହୃଦୟରେ ଥିବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥାନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ ଅଭିନନ୍ଦନର ପାତ୍ର ହୁଅନ୍ତି ।'' ବାପୁ ! ଆପଣଙ୍କ କଥା ତ ଆଠଦିନ ପରେ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ ହେଲା । ମାତ୍ର ସେତେବେଳକୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇଥାଏ ଯେ ଆପଣ ଅଭିନନ୍ଦନର କେତେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ !

ଆପଣଙ୍କୁ ନିର୍ଲୋଭ ପୁରୁଷ କିଏ କହେ ? ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର କ୍ରୁଶବିଦ୍ଧ ଶରୀରକୁ ଆପଣ କେତେ ଲୋଭିଲା ଆଖିରେ ସାରା ଜୀବନ ଚାହିଁ ନାହାନ୍ତି ! ଭୁଲ କରୁଥିବା ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଦଣ୍ଡ ନିଜେ ଭୋଗିବା ପାଇଁ କେତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ? ଦୁନିଆ ପାଇଁ ସେ ମନୁବହେନ୍ ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ମନୁ ମା ! ଆପଣ ତାଙ୍କ ମାଆ କି ସେ ଆପଣଙ୍କ ମାଆ ସେ କଥା ସ୍ଥିର କରିବା ପାଇଁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଜ୍ଞାନୀଜନେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପଡ଼ିବେ । ଜୀବନର ଶେଷ ଆଠଦଶ ଦିନ ପୂର୍ବ ପରି ମନୁ ରାତିରେ ଆପଣଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପାଦରେ ତେଲ ମାଲିସ୍ କରନ୍ତି । ନିଦ ଲାଗିଆସିବା ବେଳକୁ ଆପଣ ଅସଂଲଗ୍ନ ବାକ୍ୟ ବା ଶବ୍ଦ କେତୋଟି ଗପନ୍ତି । ଆତତାୟୀର ଗୁଳି... ଗୁଳିର ବର୍ଷା...ଏହିପରି କଥା ଭୟରେ ନୁହେଁ, ମଧୁର ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଜ୍ଜିଯାଇ ବିଳିବିଳାନ୍ତି ।

୧୯୪୮ ଜାନୁଆରୀ ୨୯ ରାତିଟି ପୃଥିବୀରେ ତାଙ୍କର ଶେଷ ରାତି । ସେଦିନ ରାତିରେ ବାପୁ ମନୁଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ଯଦି କୌଣସି ରୋଗରେ ମୋର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ, ହେଉ ପଛେ ତାହା ସାମାନ୍ୟ ବ୍ରଣଟିଏ, ତୁ ଛାତ ଉପରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଜଗତକୁ ବଡ଼ ପାଟିରେ ଶୁଣାଇଦେବୁ ଯେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଭଣ୍ଡ ମହାତ୍ମା ଥିଲି । ଏପରି କହିବା ଯୋଗୁ ଲୋକେ

ତତେ ଗାଳିଦେବେ । ତେବେ ମୋର ଆତ୍ମା ଯେଉଁଠି ଥାଉ ଶାନ୍ତି ପାଇବ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଯଦି ମୁଁ କାହା ଗୁଳିରେ ମରେ କିମ୍ବା ସେଦିନ ପରି କିଏ ମୋ ଉପରକୁ ବୋମା ଫୋପାଡ଼େ ଓ ମୋର ଖୋଲା ଛାତି ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନିଏ, ମୋ ପାଟିରୁ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ସ୍ୱର ନ ବାହାରି ରାମନାମ ବାହାରେ, ତେବେ ଯାଇ ତୁ କହିବୁ ଯେ ମୁଁ ପ୍ରକୃତ ମହାତ୍ମା ଥିଲି । ଏହାଦ୍ୱାରା ଭାରତବାସୀଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ।'' ଏକଥା ମନୁବେନ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି । ବାପୁ ଭବିଷ୍ୟଦ୍ରଷ୍ଟା ବୋଲି କେବେ ଦାବି କରି ନାହାନ୍ତି । ହୋଇପାରେ, ସେ ଯେ ଭଳି ମୃତ୍ୟୁ କାମନା କରୁଥିଲେ, ଈଶ୍ୱର ତାହା ପୂରଣ କଲେ । ତିନିଦିନ ପରେ ସେ ୱାର୍ଦ୍ଧା ଯିବାକୁ ଯୋଜନା କରିଥିଲେ । ୱାର୍ଦ୍ଧାରେ କିଛିଦିନ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପାକିସ୍ଥାନର ହିନ୍ଦୁମାନେ ସାହସ ପାଇବେ । ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ସେ ବୁଝାଇବେ ଯେ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟେ ସୁସମ୍ପର୍କ ଉଭୟଙ୍କ ପାଇଁ ମଙ୍ଗଳ ।

ବୋମା ବିସ୍ଫୋରଣର ଦୁଇଦିନ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଜାନୁଆରୀ ବାଇଶ ତାରିଖରେ ବା'ଙ୍କର ଶ୍ରାଦ୍ଧ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଦିନଟି ବାପୁ ଗଭୀର ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ିଯାଆନ୍ତି । ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ବୋମା ଫୁଟିବା ବିଷୟ ତାଙ୍କ ମନକୁ ଘାରୁଥାଏ । ମନୁବେନ୍‌ଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ,''ଏଇ ବୋମା ପଛରେ ଏକ ବଡ଼ ରହସ୍ୟ ରହିଛି । ସେକଥା କେହି ଜାଣିପାରିବେ ନାହିଁ । ତୋ ସହିତ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରି ଲାଭ ନାହିଁ । ମୁଁ ଖୁବ୍ ଦବି ଯାଇଛି । ତୁ ମତେ ସାହସ ଦେ । ଗତକାଲି ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ମୁଁ କହିଥିଲି ଯେ ତୋ କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡରଖି ମୁଁ ଆତତାୟୀ ଗୁଳିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ । ମୋ ତୁଣ୍ଡରୁ ରାମ ନାମ ବାହାରୁଥାଉ, ମୁହଁରେ ପ୍ରସନ୍ନତା ଫୁଟିଥାଉ । ଦୁନିଆ ଏକଥା ମାନୁ ବା ନମାନୁ, ମୁଁ ତତେ କହୁଛି ଯେ ତୁ ମତେ ତୋର ଅସଲ ମାଆ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରିବୁ । ମୁଁ ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ମହାତ୍ମା ।''

ସମୁଦାୟ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶଟି ଅଦ୍ଭୁତ । ଶେଷ ଦୁଇଟି ବାକ୍ୟ ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ । ବାପୁ ଯାହା ଚାହୁଁଥିଲେ ସେଇଆ ହେଲା । ଆଠଦିନ ପରେ ନାଥୁରାମଙ୍କ ଗୁଳିରେ ଟଳିପଡ଼ିବା ବେଳେ ତାଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ ବାହାରିଥିଲା ''ହେ ରାମ୍'' । ଆଭା ଓ ମନୁ ତାଙ୍କୁ କୋଳେଇ ନେଲେ । କେବଳ ମନୁଙ୍କର କାହିଁକି, ଶେଷ ଜୀବନରେ ମାନବଜାତିର ମାଆ ହେବାକୁ ସେ ବ୍ୟାକୁଳ ଥିଲେ । ବାଁପୁ ! ଆପଣ ମହାତ୍ମା ବୋଲି ଆପଣଙ୍କୁ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ଜାଣିଥିବା କୌଣସି ଲୋକର ସନ୍ଦେହ ନଥିଲା । କେବଳ ଜଣକ ବ୍ୟତୀତ । ସେ ଜଣକ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ । ଯାହାହେଉ, ମୃତ୍ୟୁର ଆଠଦିନ ପୂର୍ବରୁ ନିଜକୁ ମହାତ୍ମା ବୋଲି ଆପଣ ମାନିଗଲେ ।

ଜାନୁଆରୀ ୨୯ ତାରିଖ ଦିନ ବାପୁ ବା'ଙ୍କ କଥା ଗପିଲେ । ସତ୍ୟବାଦୀ ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କାହାଣୀ ପିଲାଦିନେ ତାଙ୍କୁ କିପରି ଅଭିଭୂତ କରିଥିଲା,ସେ କଥା କହିଲେ । ସକାଳ ପ୍ରାର୍ଥନା ସରିବା ପରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତରେ ପାଇ ଅମୃତ କାଉର ପଚାରି ଦେଲେ -''ଆଉ କିଛି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ ? ବାପୁ କହିଲେ,''ତୁମର ପ୍ରଶ୍ନ ଜଣେଇ ଦେଉଛି, ତୁମେ ମୋ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତିତ । ଯଦି ମତେ ଜଣେ ପାଗଳର ଗୁଳିରେ ମରିବାକୁ

ହୁଏ, ତେବେ ମୋତେ ହସିକରି ମରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୋ ଭିତରେ କୌଣସି କ୍ରୋଧ ରହିବ ନାହିଁ । ମୋ ଭିତରେ ଈଶ୍ୱର ବିରାଜୁଥିବେ । ତୁଣ୍ଡରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମ ଥିବ । ଯଦି କିଛି ଏପରି ଘଟେ ତୁମ ଆଖିରୁ ଯେପରି ଟୋପାଏ ଲୁହ ନ ଗଡ଼େ ।''

ମନୁଙ୍କୁ ବହୁବାର, କାଉର ଓ ଆଉ କେତେକଙ୍କୁ ଇଙ୍ଗିତରେ କେତେଥର ବାପୁ ଯାହା କହିଛନ୍ତି ସେଥିରୁ ପରିଷ୍କାର ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ସେ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଦେଖିପାରିଥିଲେ । କିପରି ହେବ ଦେଖୁଥିଲେ, କେତେବେଳେ ହବ ଜାଣି ନଥିଲେ ।

୨୯ ଜାନୁଆରୀ ସକାଳେ ତାଙ୍କର ଚାରିବର୍ଷର ପୁଅ ରାଜୀବଙ୍କୁ ଧରି ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀ ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସାଙ୍ଗରେ ଥାଆନ୍ତି ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ଭଉଣୀ କ୍ରିଷ୍ଣା ଓ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁଙ୍କ ଝିଅ ପଦ୍ମଜା । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ବାପୁ ଖୁସି ହୋଇ କହିଲେ, 'ରାଜକୁମାରୀମାନେ ମତେ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଗଲେ ।'' ଇନ୍ଦିରା କିଛି ଜାସ୍‌ମିନ୍ ଫୁଲ୍ ନେଇଥାନ୍ତି । ତାକୁ ବାପୁଙ୍କ ପାଖ ଟେବୁଲ୍‌ରେ ରଖିଦେଲେ । ସମସ୍ତେ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲାବେଳେ ରାଜୀବ ସେ ଫୁଲକୁ ବାପୁଙ୍କ ପାଦ ପାଖରେ ପକାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । ବାପୁ ରାଜୀବଙ୍କୁ ଡାକିଲେ ଓ ତାଙ୍କ କାନ ଧରି ହସି ହସି କହିଲେ ''ସେମିତି କରିବୁନି । କେବଳ ମରିଯାଇଥିବା ଲୋକ ପାଦ ପାଖରେ ଫୁଲ ରଖାଯାଏ ।'' ପୁଣି ସେଇ ମୃତ୍ୟୁ ! ଚାରିବର୍ଷର ପିଲା ମୃତ୍ୟୁ କଥା କ'ଣ ବୁଝିବ ? ଶବ ଉପରେ ବା ପଦତଳେ ଫୁଲ ରଖିବା କଥା ତା'ର ଜାଣିବା ଦରକାର ? ସିଧା ତ କହି ଦେଇଥାନ୍ତ ଆଉ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ପରେ ମୋ ପାଦରେ ଫୁଲ ଚଢ଼େଇବୁ ।

ଗାନ୍ଧୀ ହତ୍ୟା ନାଟକର ମୁଖ୍ୟ ଅଭିନେତା ନାଥୁରାମ ଗଡ଼ସେ । ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ କିଛି କହିବୁ । ଆମର ସର୍ବକନିଷ୍ଠ ଅଭିନେତା (ଜେଲ ଯିବାବେଳକୁ ବୟସ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ) ମଦନଲାଲଙ୍କ ବିଷୟରେ କିଛି ଆଲୋଚନା କରିବା । ମଦନଲାଲ ବାପୁଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବୋମା ବିସ୍ଫୋରଣ କରିଥିଲେ ତାହା ତାଙ୍କ ଠାରୁ ମାତ୍ର ୭୫ ଗଜ ଦୂରରେ ଫୁଟିଥିଲା । ମଦନଲାଲଙ୍କ ମନରେ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ଅବଶୋଷ ରହିଗଲା ଯେ ସେ ବାପୁଙ୍କୁ ମାରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ମଦନଲାଲ ବର୍ତ୍ତମାନ ୭୩ ବର୍ଷ ବୟସର ବୃଦ୍ଧ । ୧୯୯୮ ଫେବୃଆରୀରେ ସେ ଏକ ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଦେଶପାଇଁ ସେ ଯେତିକି ସାମାନ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ସେ ଗର୍ବିତ । ଜାନୁଆରୀ ଅଠର ତାରିଖ ଦିନ ଗୋଟିଏ କାଣ୍ଡ କରି ସେ କିଛି ଘଣ୍ଟା ପାଇଁ ହାଜତରେ କଟାଇଥିଲେ । ନେହରୁଙ୍କ ସଭାରେ ସେ ପାକିସ୍ଥାନ ବିରୋଧୀ ଧ୍ୱନୀ ଦେଇଥିଲେ । ସେତିକି ନୁହେଁ, ଇନ୍ଦିରାଙ୍କ ହାତକୁ ଛୁଇଁଦେଲେ । ନେହରୁ ଖୁବ୍ ରାଗି ଯାଆନ୍ତେ ମଦନଲାଲ କହିଲେ, ''ଆପଣଙ୍କ ଝିଅର ହାତ ଛୁଇଁ ଦେବାରୁ ଆପଣ ସମ୍ଭାଳି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଆମ ଆଖିଆଗରେ ମାଆ ଭଉଣୀ ବା ଝିଅର ଧର୍ଷଣ ଦେଖିଲୁ ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କ'ଣ ଭାବୁଛନ୍ତି ?'' ପୋଲିସ୍ ଥାନାରେ କିଛି ସମୟ ଅଟକେଇ ମଦନଲାଲଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲା ।

ଜେଲ୍‌ରେ ତାଙ୍କୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦିଆଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ମଦନଲାଲ 'କହିଲେ,ସେ ଜଣେ ପଞ୍ଜାବୀ । କେଉଁ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରୁଛନ୍ତି ସେ

କଥା ସେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଆତଙ୍କବାଦୀମାନେ ଜେଲ୍‌କୁ ଆସୁଥିଲେ ସେମାନେ ମଦନଲାଲଙ୍କୁ ଖବର ଦେଉଥିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦଶଦିନ ଭିତରେ ଶେଷ କରାଯିବ । ଆମ ଗୋଇନ୍ଦାବାହିନୀ ବା ପୋଲିସ୍ ଏକଥା ଜାଣିପାରୁ ନଥିଲେ !

ମଦନଲାଲଙ୍କ ଘର ପଶ୍ଚିମ ପଞ୍ଜାବରେ । ତାହା ପାକିସ୍ଥାନରେ ରହିଯିବା ପରେ ସେ ବିକଳରେ ଭାରତକୁ ଧାଇଁଲେ । ତାଙ୍କର ଅନେକ ଗ୍ରାମବାସୀ ମୁସଲମାନଙ୍କ ହାତରେ ପ୍ରାଣ ଦେଲେ । ସେଇଦିନଠୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଘୃଣା ହେଲା ଓ ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ । ସେ ନୌବାହିନୀରେ ମିଶିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ତାଙ୍କୁ ଯାହା ଅର୍ଥ ମିଳିବା କଥା ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ । ହୁଏତ୍ ସବ୍-ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ମାତ୍ର ସେ ଦିଗରେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ନାହିଁ । ସେ ହିନ୍ଦୁରାଜ ସେନାରେ ଯୋଗଦେଲେ । ପୋଲିସ୍ ଗୋଡ଼ାଇବାରୁ ଭୟରେ ବମ୍ବେ ପଳାଇ ଆସିଲେ ଓ ଗୋଟିଏ ହୋଟେଲ୍‌ରେ କାମ କଲେ । ହୋଟେଲ୍ ମାଲିକଙ୍କ ନାମ ବିଷ୍ଣୁ କାର୍‌କାରେ । ସେ ଥିଲେ ମୁସଲମାନ ବିଦ୍ୱେଷୀ । ଫଳରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠତା ବଢ଼ିଲା । ଥରେ ହୋଟେଲ୍‌ରେ ଜଣେ ଗ୍ରାହକ ବୁଝାଉଥିଲେ ଯେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ମିଳିମିଶି ରହିବା ଉଚିତ୍ । ଏ ଉପଦେଶ ଶୁଣି ମଦନଲାଲ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ହାତ ଉଠାଇଲେ ।

ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ମଦନଲାଲ, ନାଥୁରାମ ଓ ତାଙ୍କର ସହଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ କରିଥିଲେ । ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଅନଶନ କଲେ ଓ ତାଙ୍କରି କଥାରେ ବାଧ ହୋଇ ଭାରତ ସରକାର·ପାକିସ୍ଥାନକୁ ପଞ୍ଚାବନ କୋଟି ଟଙ୍କା ଦେଲା । ଏଇ ଦୁଇଟି କଥାରେ ଉତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ସେମାନେ ବାପୁଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ । ସେମାନେ ପୁଣି ଭାବୁଥିଲେ ଯେ ବାପୁ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତ ପାକିସ୍ଥାନ ଯୁଦ୍ଧ କରାଇ ଦେବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଭାରତ ପାକିସ୍ଥାନକୁ ସହଜରେ ଜିଣିଯିବ ଓ ନିଜ ସହିତ ମିଶାଇଦେବ । ପିଲାଳିଆ ଚିନ୍ତା ଛଡ଼ା ଏଭଳି ଚିନ୍ତାକୁ ଆଉ କ'ଣ କହିବା ? ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ପାକିସ୍ଥାନକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବା କଥା ଭାରତ କଳ୍ପନା କଲାନାହିଁ ।

ବିଚାର ପରେ କେବଳ ନାରାୟଣ ଆପ୍ଟେ ଓ ନାଥୁରାମ ଗଡ଼ସେ ଫାଶୀ ପାଇଲେ । ମଦନଲାଲଙ୍କୁ ଯାବଜ୍ଜୀବନ ଜେଲଦଣ୍ଡ ହେଲା । ସେ ପଞ୍ଜାବ ଜେଲ୍‌ରେ ରହିଲେ । ନାଥୁରାମଙ୍କ ଭାଇ ଗୋପାଳ ଗଡ୍‌ସେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଗୋଟିଏ ଜେଲ୍‌ରେ ରହିଲେ । ମଦନଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି, ପଞ୍ଜାବ ଜେଲ୍‌ରେ ତାଙ୍କୁ ଏକ ବିଜୟୀ ବୀର ପରି ସମ୍ମାନ କରାଗଲା । ଜେଲ୍ ଭିତରେ ତାଙ୍କ ଖାଇବା ପିଇବା ଭଲ ରକମ ବୁଝାଗଲା । କାରଣ ପଶ୍ଚିମ ପଞ୍ଜାବରେ ହିନ୍ଦୁ ଶିଖ୍ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନାନା ଭାବେ ନିର୍ଯାତିତ ହୋଇଥିଲେ । ସିଧା କଥା, ମଦନଲାଲଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଜେଲ୍ କର୍ମଚାରୀମାନେ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । ବିଚରା ଗୋପାଳ ଗଡ୍‌ସେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଜେଲ୍‌ରେ ଆଦୌ ଭଲ ବ୍ୟବହାର ପାଉ ନଥିଲେ ।

୧୯୬୪ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ମଦନଲାଲ ମୁକ୍ତି ପାଇଲେ । ମୁକ୍ତିଲାଭ କରି ପାଠ ପଢ଼ିଲେ, କିଛିଦିନ ଓକିଲାତି କଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସାଧାରଣ ବ୍ୟବସାୟ କରି ଚଳୁଛନ୍ତି । ବୁଢ଼ା ହେଲେଣି । ରୋଗ ବାହାରିଲାଣି । ଡାଏଲିସିସ୍ ଦରକାର ପଡୁଛି । ବେଶୀ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପରିହାସରେ କହିଛନ୍ତି,"କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ପାଇଁ ଗୋପାଳ ଗଡ୍‌ସେଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛି ।" ନାଥୁରାମ, ଗୋପାଳ ଓ ମଦନଲାଲଙ୍କ ବ୍ୟଥା ଓ ବେଦନା ପ୍ରତି ଜଣେ ସମବେଦନା ଦେଖାଇପାରେ । ମାତ୍ର ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରି ବିରାଟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଏଇମାନେ କରିବେ ! କ'ଣ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡରେ ଲିପ୍ତ ଥିବା ଲୋକଙ୍କର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ସହସ୍ରଗୁଣ ବଢ଼ିଯାଏ ?

◆◆◆

ଶେଷ ଦିନ

ଜାନୁୟାରୀ ତିରିଶ ତାରିଖ । ସବୁଦିନ ପରି ବାପୁ ରାତି ସାଢ଼େ ତିନିରୁ ଉଠିଲେ । ଚାରିଟା ବେଳ ପ୍ରାର୍ଥନାର ବେଳ । ଯେଉଁ ପ୍ରାର୍ଥନାଟି ବୋଲିବାକୁ ସେ କେବେ ମନୁଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତି ନାହିଁ ସେଇ ପ୍ରାର୍ଥନାଟି ବୋଲିବାକୁ କହିଲେ । "ହେ ମଣିଷ ! କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଥାଅ ବା ହୋଇ ନ ଥାଅ, ବିଶ୍ରାମ କରନା" ପଣ୍ଡିତଜୀ ବାପୁଙ୍କୁ ଦେଖି ଶିଖିଥିଲେ, "ଆରାମ୍ ହାରାମ୍ ହେ" । ଆମେ ନିଜେ ଅଳସୁଆ ରହି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟବାସୀ କେତେ ପରିଶ୍ରମୀ ତା'ର ପ୍ରଶଂସା କରୁ । ଶେଷ ନିଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଣେ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଯାତ୍ରୀ ଆମରି ଭିତରେ ବଞ୍ଚିଥିଲେ ତାଙ୍କ କଥା ଆମର ମନେପଡ଼େନା । ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ, ଅକ୍ଟୋବର ୨ ଓ ଜାନୁଆରୀ ତିରିଶ ଦିନ ତାଙ୍କୁ ଜାତିର ଜନକ କହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କରୁ ।

ସେ ଦିନ ଦେହ ଭଲ ନ ଲାଗିବାରୁ ବାପୁ ପ୍ରାତଃଭ୍ରମଣ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଘର ଭିତରେ କିଛି ସମୟ ଚାଲିଲେ । କାଶ ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ତାଳଗୁଡ଼ ସହିତ ଲବଙ୍ଗ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଖାଉଥାନ୍ତି । ବାପୁ ମନୁଙ୍କୁ ଡାକିଲେ । ମନୁ କହିଲେ, ସେ ଲବଙ୍ଗ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କୁ କଥାଟା ପସନ୍ଦ ହେଲାନାହିଁ । ରାତି ପାଇଁ ଜିନିଷ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖିବା ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ସହିତ ଖାପୁ ନ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନର କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ହେଳା କରି ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ କିଛି ସାଇତିବା ଠିକ୍ ନୁହଁ । ମନୁଙ୍କୁ ଶୁଣେଇ କହିଲେ, "ରାତି ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ କ'ଣ ଘଟିବ କିଏ ଜାଣେ ? ସେତେବେଳକୁ ମୁଁ ବଞ୍ଚି ନଥାଇପାରେ । ମନୁଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେବା ସ୍ୱରରେ କହିଲେ,"ଯଦି ରାତିଯାଏ ମୁଁ ବଞ୍ଚିଥାଏ, ତେବେ ସେତେବେଳେ ତୁ ଲବଙ୍ଗ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଆରାମରେ କରିଦେଇ ପାରିବୁ ।" ମନୁଙ୍କୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେ କେତେ ଆରାମ ପାଇଲେ ସେ କଥା ସେ ଜାଣନ୍ତି ।

ବାପୁଙ୍କ ମାଲିସ୍ ବେଳ ହୋଇଗଲା । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ବାଟେ ଯାଉଥିବା

ବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଡାକି କଂଗ୍ରେସର ନୂତନ ସମ୍ବିଧାନ ଧରେଇ ଦେଲେ । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ, ପ୍ରସ୍ତୁତ ସମ୍ବିଧାନକୁ ସେ ସତର୍କତାର ସହିତ ପଢ଼ିବେ ଓ ଯେଉଁଠି ଜାଗା ଛଡ଼ା ହୋଇଛି (ତାରିଖ ପ୍ରଭୃତି) ତାକୁ ପୂରଣ କରିବେ ।

ଗାଧୋଇ ସାରି ବାପୁ ସତେଜ ଦିଶିଲେ । ସାଢ଼େ ନଅଟା ବେଳେ ବଙ୍ଗଳା ହସ୍ତାକ୍ଷର ଲେଖିଲେ । ନୋଆଖାଳିରୁ ସେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ଆୟତ୍ତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ନୋଆଖାଳି ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ କହିଲେ, ଯଦି କାଶ୍ମୀର ସମସ୍ୟା ଉପରେ ଭାରତ ପାକିସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଯାଏ ତେବେ ନୋଆଖାଲିରେ ସେମାନେ ଆଉ କ'ଣ କରିପାରିବେ ?

ହିନ୍ଦୁମାନେ କେବେଠାରୁ ନୋଆଖାଲି ଛାଡ଼ି ଭାରତ ପଳେଇ ଆସନ୍ତେଣି । କେବଳ ଗାନ୍ଧୀ କର୍ମୀଙ୍କ କଥା ଉପରେ ଭରସା କରି କେତେକ ଅଛନ୍ତି । ବାପୁ କହିଲେ ସେ ନୋଆଖାଲି ଛାଡ଼ିବା ପରେ ପ୍ୟାରେଲାଲ ସେଠାରେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଦମ୍ଭ ଓ ସାହସ ବଢ଼ାଇଛନ୍ତି । ଯଦିଚ ବାପୁ ତାଙ୍କ ଅଭାବ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ଏ କ୍ଷତି ତୁଳନାରେ ନୋଆଖାଳିର ଲାଭ ସ୍ୱାଗତଯୋଗ୍ୟ । ବାପୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ପ୍ୟାରେଲାଲ ପୁଣି ନୋଆଖାଲି ଯାଆନ୍ତୁ ଓ ସେ ପାକିସ୍ଥାନ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଫେରିଆସି ତାଙ୍କ ସହିତ ପାକିସ୍ଥାନ ଗସ୍ତରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତୁ । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ସେହିଦିନ ବାହାରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ଟିକିଏ ଭାବି ବାପୁ କହିଲେ, ଫେବ୍ରୁୟାରୀ ୨ରେ ସେ ୱାର୍ଦ୍ଧା ବାହରିଯିବା ପରେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ନୋଆଖାଳି ଯିବେ । ଅହିଂସ ସୈନିକ ତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନରେ ସାମାନ୍ୟ ବିଳମ୍ବ ବାପୁଙ୍କର ସହ୍ୟ ହୁଏନା । ଜାନୁୟାରୀ ୩୦ ତାରିଖର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଦେଖି ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ଅହିଂସ ସେନାପତି ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇ ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେବା ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କ ଜାଣିବାରେ ଏଇ ଥିଲା ପ୍ରଥମ ।

ସାଢ଼େ ଦଶଟା ପରେ ସୁଧୀର ଘୋଷ ହାଇଦ୍ରବାଦରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ବାପୁଙ୍କୁ ଲଣ୍ଡନ ଟାଇମ୍‌ସରେ ବାହାରିଥିବା ଗୋଟିଏ ଖବର ଓ ଜଣେ ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଠାରୁ ପାଇଥିବା ଚିଠି ପଢ଼ି ଶୁଣାଇଲେ । ଟାଇମ୍‌ସରେ ବାହାରିଥାଏ, କେତେକ ଲୋକ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଅନବରତ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ ଜଣେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବେ ଦୁର୍ନାମ କରି ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରାଯାଉଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏ ସବୁ ଶୁଣିଥିଲେ । ଏକ ସମୟରେ ସେ ପଟେଲଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ ସର୍ଦ୍ଦାର ବା ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ପଟେଲ କହିଥିଲେ, ବୟସ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଛାଡ଼ିଦେବା ଠିକ୍ ହେବ । ମାତ୍ର ପରେ ବାପୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ ଭାରତର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ଦୁହିଁଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଜରୁରୀ । ଜାନୁଆରୀ ତିରିଶରେ ଏହାର ଏକ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ବାପୁ ଦିନ ଚାରିଟା ବେଳେ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭା ପରେ ସାତଟା ବେଳେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ ଡକାଇଥାନ୍ତି । ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତି, ମିଳିମିଶି ସରକାର ଚଳାଇବାକୁ ସେ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେବେ । ଭାରତର କଲ୍ୟାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦୁହେଁ ମନରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅସୂୟା ରଖିବେ ନାହିଁ ।

ବାପୁ କେବେ ସେବାଗ୍ରାମ ଯାଉଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ସେମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ବୁଝିବା ପାଇଁ କେଇଜଣ ମୌଲାନା ଆସି ଖରାବେଳେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବାପୁଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସବୁବେଳେ ସ୍ଥିର ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ସେ ପ୍ରଥମେ କହିଲେ, ଫେବୃଆରୀ ଚଉଦ ତାରିଖ ଦିଲ୍ଲୀ ଫେରିଆସିବେ । ତା ପରେ ନିଜକୁ ସଂଶୋଧନ କରି କହିଲେ, ''ମାତ୍ର ଯଦି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ଇଚ୍ଛା ଥାଏ ତେବେ ତାହା ଏକ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟାପାର । ମୁଁ ପନ୍ଦରଦିନ ଯାଇ ପାରୁଛି କି ନା ସେ ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚିତ ନୁହଁ । ସବୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ହାତରେ ।'' ସବୁ ବିଷୟରେ ବାପୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି । ସେ ବିଷୟ କିନ୍ତୁ କାହା ଆଗରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । କାମରେ ସେ ଦୃଢ ପଦକ୍ଷେପ ନିଅନ୍ତି । ସ୍ପଷ୍ଟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ଘୋଷଣାରେ ତାଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ମନେହୁଏ । ଜଣେ ସାମ୍ବାଦିକ ଆସି ପଚାରିଲେ, ''ଆପଣ ଏକ ତାରିଖରେ ସେବାଗ୍ରାମ ଯାଉଛନ୍ତି ?'' ବାପୁ ଓଲଟା ପଚାରିଲେ, ''କିଏ କହିଲା ?'' ଉତ୍ତର ଆସିଲା, ''ଖବରକାଗଜରେ ବାହାରିଛି'' । ବାପୁ ରହସ୍ୟାବୃତ୍ତ ଭାଷାରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ହଁ, ଖବରକାଗଜରେ ବାହାରିଛି ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ତାରିଖରେ ଯିବେ । ମାତ୍ର ସେ କେଉଁ ଗାନ୍ଧୀ ମୁଁ ଜାଣିନି ।''

ଦି ପହରରେ ଆଉ କେତେଜଣ ସାକ୍ଷାତକାରୀ ଆସିଲେ । ଚାରିଟା ବେଳେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ତାଙ୍କ ଝିଅକୁ ଧରି ଆସିଲେ । ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ ଯେ ନେହରୁଙ୍କ ଠାରୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ଅଲଗା ହୋଇଯିବା ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ଅଶେଷ କ୍ଷତିକାର ହେବ । ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରୁ ଫେରିବା ପରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ସେ ନେହରୁଙ୍କୁ ଡକାଇଛନ୍ତି । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ଓ ନେହରୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଭିନ୍ନତା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଦୁହିଁଙ୍କର ଦେଶପ୍ରେମ, ନିଷ୍ଠା ଓ କାର୍ମଦକ୍ଷତା ସନ୍ଦେହର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ପରି ଅଭିଜ୍ଞ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଭୟ ପଣ୍ଡିତଜୀ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି । ତେବେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ ଭାଷାରେ ନେହରୁ ଓ ପଟେଲ ଭିନ୍ନ ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା । ଜବାହରଲାଲ୍ ଉଦାର, ସର୍ଦ୍ଦାର ଟାଣ । ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଏଇ ମର୍ମରେ କହିଛନ୍ତି । ନୂଆ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇ ସଙ୍କଟ ଭିତରେ ଗତି କରୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ଉଦାରତା ଓ ଟାଣପଣ ଉଭୟ ଆବଶ୍ୟକ ନ ଥିଲା ? ଯଦି ବାପୁ ବଞ୍ଚି ରହିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଉଭୟଙ୍କ ଭିତରେ ହୁଏତ ମନାନ୍ତର ଲାଗି ରହିଥାନ୍ତା । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ କହିଛନ୍ତି, ବାପୁଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଦୁହିଁଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବାପୁଙ୍କ ଅନ୍ତିମ ଇଚ୍ଛାକୁ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇ ଉଭୟେ ପରସ୍ପରକୁ ବୁଝିଲେ । ଅଧିକ ଆବେଗର ସହିତ ଜଡ଼ିତ ହେଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ୟାରେଲାଲଙ୍କ ''ଲାଷ୍ଟ ଫେଜ୍, ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ''ରୁ ଦୁଇଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛୁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଅଳ୍ପଦିନ ପରର କଥା । କେତେକ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ବାପୁ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାପୂରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସର୍ଦ୍ଦାର ଆଗ୍ରହରେ କିଛି ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । କହିଲେ ବାକିତକ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର

କରିବା କଥା । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଗୋଟିଏ ନୋଟ ଲେଖି ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ । ସେଇଟି ଠିକ୍ ଅଛି ବୋଲି ସର୍ଦ୍ଦାର ଅନୁମୋଦନ କରିବାରୁ ପାଖ ଘରେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତଜୀ ଆସିଲେ । ପ୍ୟାରେଲାଲ ଦେଖିଲେ, ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ ମୁହଁ ଶୁଖିଯାଇଛି । ତାଙ୍କୁ ବିଷଣ୍ଣତା ଘୋଟିଛି । ମନେ ହେଉଛି ସେ କିଛି ଦିନ ଶୋଇ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଆଉ ବ୍ୟସ୍ତ ନ କରିବାକୁ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ନୋଟ ଉପରେ ଛକିମାରି ବାହାରୁଥାଆନ୍ତି । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ୍ ପଶିଆସିଲେ । ପଚାରିଲେ, ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ କି ? ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ମନା କଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, ଜବାହରଙ୍କ ମୁହଁ ଦେଖିଲ ତ ? ବାପୁଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ସେ ଏକାଥରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଛନ୍ତି ? ଆମର ତାଙ୍କୁ ଆଉ କିଛି ଅଧିକ ଦାୟିତ୍ୱ ଦେବା ଠିକ୍ ହେବନି । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍, ନୋଟ୍‌ଟି କାଢ଼ି ଦେଖାଇଲେ ଯେ ସେଥିରେ ସେ ଛକି ମାରିଦେଇଛନ୍ତି ।

• ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ବାପୁଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ମତ ବିରୋଧ ହେଉଥିଲା ଠିକ୍, କିନ୍ତୁ ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରତି ବାପୁଙ୍କର ଅଗାଧ ସ୍ନେହ ଓ ଦୁହିଁଙ୍କର ଆନ୍ତରିକ ଦେଶପ୍ରେମ, ସମୟ ଗଡ଼ିବା ସହିତ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିକଟତର କଲା । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ କ୍ରମଶଃ ଅନୁଭବ କଲେ, ଦେଶ ଶାସନରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଯେତେ ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ଭାଳୁଛନ୍ତି ତାହା ଅତୁଳନୀୟ । ୧୯୫୦ ଗାନ୍ଧୀ ଜୟନ୍ତୀ ଦିନ ଦେଶାସାରା ଉତ୍ସବ ପାଳିତ ହେଉଥାଏ । ସେଇ ଉପଲକ୍ଷେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ୍ ଇନ୍ଦୋର ଠାରେ ଭାଷଣ ଦେଇ କହିଥିଲେ,''ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲ୍ ନେହରୁ ଆମର ନେତା । ବାପୁ ନିଜ ଜୀବନ ଭିତରେ ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଳନ କରିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୈନିକର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଯିଏ ଅନ୍ତର ଭିତରୁ ବାପୁଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଳନ କରେନା, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ପାପୀ । ମୁଁ ଜଣେ ଅବିଶ୍ୱସ୍ତ ସୈନିକ ନୁହେଁ । ମୁଁ କେଉଁ ଆସନରେ ଅଛି ସେ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରେନା । ମୁଁ କେବଳ ଏତିକି ଜାଣେ ଯେ ବାପୁ ମତେ ଯେଉଁଠି ବସେଇ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ଆଜିଯାଏ ମୁଁ ସେଇଠି ବସିଛି ।''

ଗାନ୍ଧିଜୀ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ସହିତ ଗପରେ ମଜି ରହି ପ୍ରାର୍ଥନା ସମୟ ଭୁଲି ଯାଇଥାନ୍ତି । ଆଭା ଦେଖିଲେ ପାଞ୍ଚଟା ବାଜିଗଲା । ପାଞ୍ଚଟାରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ଆରମ୍ଭ ହେବା କଥା । ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ବିଳମ୍ବରେ ପହଞ୍ଚିବା ବାପୁଙ୍କର ସହ୍ୟ ହୁଏନା । ଆଭା କିଛି କହି ନପାରି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଘଣ୍ଟା କାଢ଼ି ସାମନାରେ ରଖିଲେ । ତଥାପି ଗପ ଚାଲିଥାଏ । ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ଝିଅ ମଣିବେନ୍ ଚେତାଇ ଦେବାରୁ ବାପୁ ତରବର ହୋଇ ଉଠିଲେ । ବାପୁଙ୍କ କୋଠରୀ ଠାରୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭା ୧୭୦ ଗଜ ଦୂର । ଆଭା ଓ ମନୁଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ହାତ ରଖି ବାପୁ ଚାଲୁଥାନ୍ତି । ଆଭା କହିଲେ - ଆପଣଙ୍କ ଘଡ଼ି ଖୁବ୍ ଅବହେଳିତ ଅନୁଭବ କରୁଥିବ । ଆପଣ ତାକୁ ଅନେଉ ନାହାନ୍ତି । ବାପୁ ଉତ୍ତରଦେଲେ, ମୋର ଦି' ଜଣ ସମୟ ରଖାଳୀ ଥାଉ ଥାଉ ମୁଁ ଘଡ଼ିକୁ କାହିଁକି ଅନେଇବି ? ଆଭା କହିଲେ - ଆପଣତ ସମୟ ରଖାଳୀଙ୍କୁ ବି ଅନାଉ ନାହାନ୍ତି ।

ଏମିତି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉ ହେଉ ସେମାନେ ପାହାଚ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ।

ପାଞ୍ଚୋଟି ପାହାଚ ଓହ୍ଲେଇ ଗଲେ ବାପୁଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ । ସେ ମନୁ ଓ ଆଭାଙ୍କ କାନ୍ଧରୁ ହାତ କାଢ଼ି ଆଣନ୍ତି । ନିରବରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରେ ଲୟ ରଖି ଚାଲନ୍ତି । ପାହାଚ ଠାରୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ମଣ୍ଡପ ବତିଶ ଗଜ ଦୂର । ଯେଉଁ ନାରୀ ପୁରୁଷମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ବାପୁଙ୍କ ଯିବା ପାଇଁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥାନ୍ତି । ବାପୁ ଚାଲୁଥାନ୍ତି, ହଠାତ୍ ଜଣେ ଯୁବକ ଭିଡ଼ ଠେଲି ତାଙ୍କ ଆଗକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲା । ସେ ନଇଁ ପଡ଼ିବାରୁ ମନୁ ଭାବିଲେ ଲୋକଟି ବାପୁଙ୍କ ପାଦ ଛୁଇଁବାକୁ ଯାଉଛି । ତାଙ୍କୁ ଅଟକେଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ମନୁ କହିଲେ,''ଭାଇ ! ବାପୁଙ୍କର ଡେରି ହୋଇଗଲାଣି । ଆଉ ତାଙ୍କୁ ହଇରାଣ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ।'' ନାଥୁରାମ ମନୁଙ୍କୁ ଜୋର୍‌ରେ ଠେଲିଦେଲେ । ତାଙ୍କ ହାତରୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ଖାତା ଓ ବାପୁଙ୍କ ଜପାମାଳି ଛିଟିକି ପଡ଼ିଲା । ତା'ପରେ ନାଥୁରାମଙ୍କ ବନ୍ଧୁକରୁ ତିନୋଟି ଗୁଳି ଛୁଟି ଆସିଲା । ପ୍ରଥମଟି ବାପୁଙ୍କ ପାକସ୍ଥଳୀ ବିଦ୍ଧ କରିଥାଏ । ଆଉ ଦୁଇଟି ଛାତିକୁ । ତିନୋଟି ଗୁଳି ଖାଇ ବାପୁ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥାନ୍ତି । ତା'ପରେ ଟଳି ପଡ଼ି ଗଡ଼ିଲେ । ଏତେ ନିକଟରୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଗୁଳି ହୋଇଥିଲା ଯେ ଦୁଇଟି ଗୁଳି ତାଙ୍କ ଶରୀର ଭେଦ କରି ପିଠି ବାଟେ ବାହାରି ଯାଇଥିଲା । ବାପୁଙ୍କ ପାଟିରୁ ଦୁଇଥର 'ହେ ରାମ' ବାହାରିଲା । ଆଭା ଓ ମନୁ ବାପୁଙ୍କୁ କୋଳେଇ ନେଲେ । ବନ୍ଧୁକ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ବ୍ରିଜକ୍ରିଷ୍ଣ ଦୌଡ଼ି ଆସିଲେ । ବାପୁଙ୍କ ଧୋବ ଫର୍‌ଫର୍ ଖଦଡ଼ଲୁଗା ରକ୍ତରଞ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ । ହାତଯୋଡ଼ି ସେ ନମସ୍କାର କଲେ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ । ସେତେବେଳେ ପାଞ୍ଚଟା ସତର ମିନିଟ୍ ।

ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ସହରକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଫେରିବା ବାଟରେ ଭାଇଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କର ପାଞ୍ଚବର୍ଷର ଝିଅକୁ ନେଇ ଆସିଥିଲେ । ପିଲାଟାକୁ ବାପୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଝିଆରୀକୁ ଧରି ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି,ଜଣେ ଧାଇଁଆସି କହିଲା, ''ବାପୁ ଗୁଳିମାଡ଼ରେ ମୃତ । ଶୀଘ୍ର ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଫୋନ୍ କରନ୍ତୁ ।'' ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଘାଣ୍ଟୁ ହୋଇଗଲେ । ଯଦି ବାପୁ ମୃତ ଡାକ୍ତର କ'ଣ କରିବ ! ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ଫୋନ୍ କରିବା ପାଇଁ ଯନ୍ତ୍ରବଦ୍ ଜଣକୁ କହିଲେ ।

ରଘୁ ମାଳି ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ । ସେ ବିର୍ଲାହାଉସ୍‌ରେ ମାଳିକାମ କରନ୍ତି । ବଗିଚାରେ ସେତେବେଳେ ସେ କାମ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଘାସ କଟା ଛୁରୀକୁ ନାଥୁରାମଙ୍କ ଉପରକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଗଡ଼ସେଙ୍କୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିଲେ । ଏ ବିଷୟରେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଲାଷ୍ଟଫେଜ୍‌ରେ (କେବଳ ରଘୁମାଳି ନାଥୁରାମଙ୍କୁ କାବୁ କରିନେଲେ ବୋଲି ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି) ଓ ଟିକିଏ ବିସ୍ତୃତ କରି ଆଉଟ୍‌ଲୁକ୍‌ର ୧୯୯୮ ଫେବୃଆରୀ ୨ ତାରିଖ ଗାନ୍ଧୀ ବିଶେଷାଙ୍କରେ ସାଗରିକା ଘୋଷ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ସମୟରେ ଅନ୍ୟମାନେ ଆସି ନାଥୁରାମଙ୍କୁ କାବୁ କରିନେଲେ । ଅହିଂସାର ସମସ୍ତ ନୀତି ଭୁଲି ନନ୍ଦଲାଲ ମେହେଟ୍ଟା ନାମକ ଜଣେ ବ୍ୟବସାୟୀ ଆସି ଗଡ଼ସେଙ୍କୁ ଦୁଇଟି ଶକ୍ତ ଚାପୁଡ଼ା ମାରିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଶରୀରକୁ ଘରକୁ ଟେକିନେଲେ । ଡାକ୍ତର ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ସବୁ ଶେଷ । ଘଟଣା ବେଳେ ଡାକ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କିଛି କରିପାରି ନଥାନ୍ତେ । ବାପୁଙ୍କ

ସହକର୍ମୀଙ୍କ ଭିତରୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପହଞ୍ଚିଲେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ । ବାପୁଙ୍କ ନାଡ଼ି ପରୀକ୍ଷା କରି ତାଙ୍କୁ ଲାଗିଲା ନାଡ଼ି ଟିକିଏ ଚାଲୁଛି ! ସେଇଟା ତାଙ୍କର ଭ୍ରମ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ପହଞ୍ଚି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଲୁଗାରେ ମୁହଁ ଲୁଚେଇ କାନ୍ଦିଲେ । ପଟେଲଙ୍କୁ କାନ୍ଧରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖିଲେ । ପଟେଲ୍ ତାଙ୍କ ପିଠି ଥାପୁଡ଼ୋଉ ଥାଆନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା ବୋଲିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେବା ସ୍ୱରରେ କହିଲେ ,''ବଡ଼ ପାଟିରେ ବୋଲ । ବାପୁ ଉଠି ପାରନ୍ତି ।''

ଲର୍ଡ଼ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ସେହିଦିନ ମାଡ୍ରାସ୍‌ରୁ ଫେରି ଥାଆନ୍ତି । ଖବର ଶୁଣି ସେ ବିର୍ଲା ହାଉସ୍ ଫାଟକ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଫାଟକ ପାଖରେ ଜମିଥାନ୍ତି । ଭିଡ଼ କାଟି ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଭିତରକୁ ପଶିବା ସମୟରେ ଜଣେ କିଏ ବଡ଼ ପାଟିରେ କହିଲା,ବାପୁଙ୍କୁ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ମାରିଛି ।''You fool, everyone knows it was a Hindu" ଲର୍ଡ଼ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଭିତରର ଶାସକ ତୁରନ୍ତ ରୁକ୍ଷ ସ୍ୱରରେ ଚାରିପଟର ଲୋକଙ୍କୁ ଶୁଭିଲା ଭଳି ଉତ୍ତରଦେଲା । ହିନ୍ଦୁ କି ମୁସଲମାନ କାହାର ଏ କାଣ୍ଡ ସେ ବିଷୟ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଜାଣି ନଥାନ୍ତି ! ଆଗକୁ ବଢୁ ବଢୁ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଷ୍ଟାଫ୍‌ଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣକୁ କହିଲେ,'' ଯଦି ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଏ କାମ କରିଥାଏ କଥା ସରିଗଲା ।'' ପରେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ କହିଲେ,''ଅନ୍ୟମାନେ କାନ୍ଦି ତାଙ୍କ ଦୁଃଖ ଲାଘବ କରୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମୁଁ କାନ୍ଦି ପାରିବି ନାହିଁ । ଏ ଘଟଣା ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଭିତରକୁ ମଛି ପକାଉଛି ।''

ଦେଶବାସୀ ତଥା ବିଦେଶର ଅସଂଖ୍ୟ ଦର୍ଶନାଭିଳାଷୀଙ୍କୁ ବାପୁଙ୍କ ଶେଷ ଦର୍ଶନର ସୁଯୋଗ ଦେବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଦଶବାରଦିନ ସାଇତି ରଖିବା ପ୍ରସ୍ତାବରେ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ଲର୍ଡ଼ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ଏ ଖବର ପାଇ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ଝଡ଼ପରି ଆଲୋଚନା ସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । କହିଲେ,'ଶବ ସାଇତିବା ବିଷୟ ବାପୁ ଆଦୌ ପସନ୍ଦ କରୁ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଯାଇଛନ୍ତି ଯେ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କ ଶବକୁ ତୁରନ୍ତ ସଂସ୍କାର କରିବ ।'' ନଚେତ୍ ମୃତ୍ୟୁପରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରିବି ।'' ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଏକଥା ଶୁଣି କହିଲେ,''ମହାତ୍ମାଙ୍କ କଥାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେବା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।''

ପାଖ ଘରେ ପଣ୍ଡିତଜୀ ବସି ଅନ୍ତିମ ସଂସ୍କାର ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାଟ ନ ମିଳିବାରୁ ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବା ପାଇଁ ଉଠିଲେ । ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ନିଜର ନିର୍ବୋଧତା ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୋଇ ବସିପଡ଼ିଲେ । ବାପୁଙ୍କ କନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀମାନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ କେତେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲେ ଏହା ତା'ର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । କିଛି ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା ହେଲା ତ ଚାଲ ବାପୁଙ୍କ ପାଖକୁ । ଲର୍ଡ଼ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଜଣେ ମହାନ୍ ସେନାଧକ୍ଷ । ହଜାର ହଜାର ମୃତ୍ୟୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ସମସ୍ତେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ପରିବାରର ମୁଖ୍ୟ ପରି ସେ ମୁରବୀ ହେବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ସେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ ଡକେଇଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି

କହିଲେ,''ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ମତେ ଶେଷ ଅନୁରୋଧ ଥିଲା ଯେ ଆପଣ ଦୁହିଁଙ୍କର ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଅତୁଟ ରଖିବା ଦିଗରେ ମୁଁ ସବୁପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମ କରିବି ।'' ପିତୃହରା ଦୁଇ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ କିଛି କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଥିଲା । ଦୁହେଁ ମୁଣ୍ଡ ହଲେଇଲେ ଓ ପରସ୍ପରକୁ ନିବିଡ଼ ଭାବେ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ରାତିରେ ଉଭୟେ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍‌ଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ଅଲ୍ ଇଣ୍ଡିଆ ରେଡ଼ିଓରେ ଭାଷଣ ଦେଲେ ।

ସେଦିନ ରେଡ଼ିଓରେ ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ କଣ୍ଠରୁ ଶୁଣାଗଲା, ''ବନ୍ଧୁଗଣ... ଆମ ଜୀବନରୁ ଆଲୋକ ଲିଭିଯାଇଛି ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର । ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କ'ଣ କହିବି,କିପରି କହିବି ବୁଝିପାରୁନି । ଆମର ପ୍ରିୟ ନେତା ଯାହାଙ୍କୁ ଆମେ ବାପୁ ବୋଲି ଡାକୁ,ସେଇ ଜାତିର ଜନକ ଆଉ ନାହାନ୍ତି । ଆମେ ଯେପରି ଅନେକ ବର୍ଷ ଧରି ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଆସୁଥିଲୁ ଆଉ ସେପରି ଦେଖିପାରିବୁ ନାହିଁ । ଉପଦେଶ ପାଇଁ ଆମେ ଆଉ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଦୌଡ଼ିଯାଇ ପାରିବୁ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସାନ୍ତ୍ୱନା ବାଣୀ ଆଉ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିବ ନାହିଁ । ମୁଁ କହିଥିଲି ଆଲୋକ ଲଭିଯାଇଛି - ଭୁଲ୍ କରିଥିଲି । ଯେଉଁ ଆଲୋକ ଏତେ ବର୍ଷ ଧରି ଏ ଦେଶକୁ ଆଲୋକିତ କରି ରଖିଥିଲା, ତାହା ସାଧାରଣ ନୁହେଁ । ସେ ଆଲୋକ ଆଉ ଅନେକ ବର୍ଷ ଯାଏ ଦେଶକୁ ପଥ ଦେଖାଉଥିବ । ହଜାରେ ବର୍ଷ ପରେ ଏ ଦେଶରେ ସେ ଆଲୋକ ମଧ ଦିଶୁଥିବ । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀବାସୀ ସେ ଆଲୋକକୁ ଦେଖୁଥିବେ ଓ ଅସଂଖ୍ୟ ଅଶାନ୍ତ ହୃଦୟକୁ ଏହା ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉଥିବ । ସେ ଆଲୋକ ଜୀବନ୍ତ ସତ୍ୟର ପ୍ରତିନିଧି । ଶାଶ୍ୱତ ମାନବ ଆମରି ଭିତରେ ରହି ଆମକୁ ତାଙ୍କର ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚେତାଇ ରଖିଥିଲେ, ଭୁଲ୍ କରିବାରୁ ଆମକୁ ରୋକୁଥିଲେ । ଏଇ ପ୍ରାଚୀନ ଦେଶକୁ ସେଇ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି ।''

ବାପୁଙ୍କ ଶରୀରକୁ ବାଲ୍‌କୋନି ଉପରକୁ ନେଇ ଆଲୋକିତ ସ୍ଥାନରେ ରଖାଗଲା । ରାତିସାରା ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ଶୋକ ଜର୍ଜରିତ ଜନତାର ସୁଅ ଛୁଟିଥାଏ । ପରଦିନ ସାଢ଼େ ଏଗାରଟା ବେଳେ ଶବ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ବାହରିଲା । ସତେକି ଜନସମୁଦ୍ରରେ ବାପୁ ଭାସୁଛନ୍ତି ! ଶବାଧାର ଆଗରେ ସାମରିକ ବାହିନୀ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ଜଳ, ସ୍ଥଳ ଓ ଆକାଶ ବାହିନୀର ଦୁଇଶହ ସୈନିକ ଅନ୍ତିମ ନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇଥିବା ବାପୁଙ୍କର ଗାଡ଼ିକୁ ଟାଣୁଥାନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ଡାହାଣ ପଟେ ବସିଥାନ୍ତି ତାଙ୍କର ତୃତୀୟ ପୁତ୍ର ରାମଦାସ ଓ ବାମ ପଟେ ସାନପୁଅ ଦେବଦାସ ଏବଂ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ । ରାମଧୁନ ହୋଲା ଚାଲିଥାଏ । ଜନ ସମୁଦ୍ର ନିସ୍ତବ୍ଧ । ମଝିରେ ମଝିରେ 'ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜୟ' ଧ୍ୱନୀରେ ଗଗନପବନ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହେଉଥାଏ । ଖୁବ୍ ମନ୍ଥର ଗତିରେ ସତେକି ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ସାମରିକ ବାହିନୀର ଲୋକେ ଗାଡ଼ି ଟାଣୁଥାନ୍ତି । ଶୋକ ବିହ୍ୱଳିତ ଲୋକ ଅଧୀର ହୋଇ ପଡୁଥାନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ କେତେଥର ଗାଡ଼ିରୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ଲୋକଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ରହିବାକୁ ବୁଝାଉଥିଲେ । ଏପରି ନ କରିବା ପାଇଁ କେତେକ ପଦସ୍ଥ ପୋଲିସ୍ ଅଫିସର ପ୍ରାଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ପଣ୍ଡିତଜୀ ରାଗିଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ତମେମାନେ ବାପୁଙ୍କୁ ବଞ୍ଚେଇ ରଖି ପାରିଲ ?'' ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ପାଇଁ

ସେମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ କିନ୍ତୁ ବାପୁଙ୍କ ବେଳକୁ କ'ଣ କରୁଥିଲେ ? ଦୁଃଖ ଓ ଉତ୍ତେଜନାରେ ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ ହାତ ଥରୁଥାଏ । ଦଶଲକ୍ଷ ଲୋକ ବାପୁଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଯମୁନା କୂଳରେ ରାଜଘାଟ ସମାଧି ପୀଠକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେନାବାହିନୀ ଓ ପୋଲିସ୍‌ଙ୍କ ଘେର ଭାଙ୍ଗି ହଜାର ହଜାର ବ୍ୟକ୍ତି ଚିତା ପାଖକୁ ଧାଉଁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଳିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟ ଥିଲା । ଅନେକ ପିଲା ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ, ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଓ ଲେଡି ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନକୁ ଟେକି ନେଉଥିଲେ ।

ଦେବଦାସ ବାପୁଙ୍କ ଶରୀର ଉପରେ ଚନ୍ଦନ କାଠ ସଜାଡ଼ିଲେ । ସାଢ଼େ ଚାରିଟା ବେଳେ ରାମଦାସ ମୁଖାଗ୍ନି ଦେଲେ । ଚାରିଟା ପଇଁଚାଳିଶରେ ଚିତା ଜଳିଲା । ସମସ୍ତେ ଏକ ମିନିଟ ନିରବତା ପାଳନ କଲେ । ତାପରେ ଏକ ବିରାଟ ଜନସମୁଦ୍ରର ଗର୍ଜନ ଶୁଭିଲା ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଅମର ହୋ ଗୟେ ।

ଦେଶ ସାରା ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ସ୍ମୃତି ସମାଧି ନିର୍ମାଣ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦେହାବଶେଷକୁ ଯତ୍ନର ସହିତ ରଖିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅନେକ ବନ୍ଧୁ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଥିଲା ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପବିତ୍ର ଦେହାବଶେଷକୁ ଏହିପରି ଦେଶ ବିଦେଶରେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ରଖାଯାଇଛି । ନିଜ ପାଇଁ ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଗାନ୍ଧୀ କଦାପି ଅନୁମୋଦନ କରି ନଥାନ୍ତେ । ଆମେ ଯାହା ତାଙ୍କୁ ବୁଝିଛୁ ତାଙ୍କୁ ଚନ୍ଦନ କାଠରେ ପୋଡ଼ିବାର ବିରୋଧ ବାପୁ କରିଥାନ୍ତେ । ଯିଏ ତାଙ୍କ ଜନ୍ମଦିନରେ ଗୋଟିଏ ଘିଅଦୀପ ଜାଳିଥିବାରୁ କସ୍ତୁରବାଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଇଥିଲେ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି ଚନ୍ଦନ କାଠ ପୋଡ଼ାଯିବା ସେ ସହି ନଥାନ୍ତେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ କହି ଯାଇଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ କୌଣସି ସ୍ମୃତି ମନ୍ଦିର ବା ସମାଧିପୀଠ ନିର୍ମିତ ହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉଠିବା ବେଳେ ପ୍ୟାରେଲାଲ ଓ କେତେକ ଆଶ୍ରମବାସୀ ଏହାର ଦୃଢ଼ ଆପତ୍ତି କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭାଇ, ଭଉଣୀ, ବାପ, ମାଆ ଦାଦା ତାଙ୍କୁ ପିଲାଦିନୁ ଖୁବ୍ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବଡ଼ ପରିବାରରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ଥିଲା । ତଥାପି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରହିବାର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ପରିବାର ତ୍ୟାଗ କରି ଆଶ୍ରମ ଜୀବନ ବାଛିଲେ । ଆଶ୍ରମ ହେଲା ତାଙ୍କର ଘର, ଆଶ୍ରମବାସୀ ତାଙ୍କର ପରିବାର । କୌଣସି ରକ୍ତ ସମ୍ପର୍କୀୟର ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକ ଦାବୀ ନଥିଲା । ୧୯୩୯ ମାର୍ଚ୍ଚ ତିନି ସଂଖ୍ୟା ହରିଜନରେ ସେ ଲେଖିଥିବଲେ, "ନିୟୁତ ନିୟୁତ ମୂକ ଜନତାର ହୃଦୟରେ ବାସ କରୁଥିବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ମୁଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଚିହ୍ନେନା... ମୁଁ ସତ୍ୟ ସ୍ୱରୂପୀ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପୂଜା କରେ ... ଏଇ ଅସଂଖ୍ୟ ମୂକ ଜନତାଙ୍କ ସେବା ଜରିଆରେ ।" ମୃତ୍ୟୁର ଦୁଇତିନି ପୂର୍ବରୁ ଦିନେ ଦେବଦାସ କହିଲେ ଯେ ରାତିରେ ଖାଇବା ପାଇଁ ସେ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ଡାକି ନେଉଛନ୍ତି । ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବାପୁ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍‌ଙ୍କୁ ଖୋଜିବେ ନାହିଁ । ବାପୁ କହିଲେ - ତୁ ତ ମତେ ଦିନେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରୁନୁ ! ତାପରେ ପ୍ରାଣଖୋଲା ହସିଲେ । ପୁଅ ବୋହୂ, ନାତି ନାତୁଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ବାପୁ ଥିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ।

ବାପୁଙ୍କର ସରଳ ଜୀବନ, ସର୍ବନିମ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତା ଠାରୁ ଅଧିକ ଜିନିଷ ରଖିବା

ପ୍ରତି ଘୃଣା ଜଣେଇ ଦିଏ ଯେ ସୁନ୍ଦର ସ୍ମୃତି ପୀଠସବୁ ନିର୍ମାଣ କରି ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ଦେହାବଶେଷ ରଖିବାର ଯୋଜନା ତାଙ୍କର ଅସହ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଭାରତବର୍ଷର ନଦୀ, ହ୍ରଦମାନଙ୍କରେ ବାପୁଙ୍କ ଚିତାଭସ୍ମ ଭସାଇ ଦିଆଯିବ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀମାନେ ସ୍ଥିର କଲେ । ପବିତ୍ର ତ୍ରିବେଣୀ ଘାଟରେ ପୂର୍ବରୁ କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ଚିତାଭସ୍ମ ଭସେଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ତ୍ରିବେଣୀରେ ତ ଅସଂଖ୍ୟ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଭସ୍ମ ମିଶିଛି । ଜୀବିତ ଥିବା ବେଳେ ବାପୁ ଅଗଣିତ ଜନତା ସହିତ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରିଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯେଉଁଠି ଅସଂଖ୍ୟ ଭାରତୀୟ ମିଶନ୍ତି ସେଇ ପ୍ରାଚୀନ ନଦୀ ଜଳରେ ମିଶିଯିବା ତାଙ୍କୁ ଶୋଭା ପାଏ ।

ତ୍ରିବେଣୀ ବ୍ୟତୀତ ମୃତ୍ୟୁର ଚଉଦ ଦିନ ପରେ ହିନ୍ଦୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ଆଲାହାବାଦର ପ୍ରୟାଗ ତୀର୍ଥରେ ବାପୁଙ୍କ ଚିତାଭସ୍ମ ବିସର୍ଜନ କରାଯିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଲା । ରେଳ ବିଭାଗ ବାପୁଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଟ୍ରେନ ଚଳାଇବାର ଶେଷ ସୁଯୋଗ ପାଇଲା । ଏ ଟ୍ରେନରେ ପାଞ୍ଚୋଟି ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବା ଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଡବା ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚ ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଏକ ସୁସଜ୍ଜିତ ପାତ୍ରରେ ଚିତାଭସ୍ମ ରଖାଯାଇଥାଏ । ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଲୋକମାନେ ପାଳିକରି ଭଜନ କଣାଣ ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥାଆନ୍ତି ଆଭା, ମନୁ ଓ ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ । ଦିଲ୍ଲୀ ଠାରୁ ଆଲାହାବାଦ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଟ୍ରେନ ଏଗାରଟି ଷ୍ଟେସନରେ ରହିଲା । ଦୂର ଦୂରାନ୍ତରୁ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଆସି ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ପୂର୍ବରୁ ଉକ୍ତ ଷ୍ଟେସନମାନଙ୍କରେ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ନିରବରେ ସେମାନେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଅଶ୍ରୁପାତ କରୁଥାନ୍ତି । କେତେକ ଚିତାଭସ୍ମ ଥିବା ଡବାରେ ମୁଣ୍ଡ ପିଟୁଥାନ୍ତି । ଆଲାହାବାଦ ପାଖେଇ ଆସିବାରୁ ଦେଖାଗଲା ରେଳଲାଇନ ଦୁଇକଡ଼େ ଅଗଣିତ ଲୋକ ମାଇଲ ମାଇଲ ଧାଡ଼ି ବାନ୍ଧି ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି । ଆଲାହାବାଦ ଷ୍ଟେସନରୁ ଚିତାଭସ୍ମ ଯାଉଥିବା ଟ୍ରକ ପଛରେ ବାଟଯାକ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ଧାଉଁଥାନ୍ତି । ମୁହଁ ପୋତି, ହାତକୁ ମୁଠା କରି ଚାଲିଥାନ୍ତି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଜବାହରଲାଲ୍ । କୌଣସି ଧର୍ମବିଧି ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଯୋଗୁ ନୁହଁ, ଗଙ୍ଗାମାତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆବେଗ, ଭାରତବର୍ଷର କୃଷକ ଓ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରତି ଗଭୀର ମମତା ଯୋଗୁ ହୁଏତ ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ ମନରେ ସେଇଠି ଆସିଥିବା, ତାଙ୍କ ଚିତାଭସ୍ମକୁ ଗଙ୍ଗାରେ ଭସାଇ ଦେଲେ, କୃଷକଙ୍କ କ୍ଷେତରେ ବିଛାଡ଼ି ଦେଲେ ଭଲ ହେବ । ପଣ୍ଡିତଜୀ ଏହି ମର୍ମରେ ଉଇଲ କରିଯାଇଥିଲେ । ଗଙ୍ଗା, ଯମୁନା ଓ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ପବିତ୍ର ସଙ୍ଗମ ସ୍ଥଳରେ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଚିତାଭସ୍ମ ଭସାଇ ଦିଆଗଲା । ନଦୀ କୂଳରେ ତିରିଶ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ଛିଡା ହୋଇ ଜାତିର ଜନକଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଲେ ।

ବାପୁଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀ ଆଲିଗଡ଼ର ମୁସଲ୍‌ମାନ ନେତା ଅବଦୁଲ ମଜିଦ୍ ଶବଦାହ ଦିନ ରାଜଘାଟରେ କୋରାନ୍‌ରୁ ଏକ ଉପଯୁକ୍ତ ଶ୍ଲୋକ ବାଛି ଆବୃତ୍ତି କରିଥିଲେ । ଏହାର ମର୍ମ-ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହି ପ୍ରାଣ ଦିଏ, ସେ ମରେ ନାହିଁ । ସେ ଜୀଇଁଥାଏ । ଯଦିଚ ତମେମାନେ ଏ କଥା ବୁଝିପାରିବ ନାହିଁ । ଈଶ୍ୱର ଜଣକୁ ଛୁଟି ନ ଦେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେଇପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଦିଲ୍ଲୀ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ବାପୁ ଯାହା କହନ୍ତି, ଖବରକାଗଜ ସବୁ ତାହା ଛାପି ଦିଅନ୍ତି । ଶେଷଦିନ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ପାଇଁ ଥିବା ସ୍ଥାନରେ କେବଳ ତିନୋଟି ଅକ୍ଷର ଛପା ହୋଇଥାଏ । 'ହେ ରାମ !' ବିନୋବାଜୀ କହନ୍ତି, ବାପୁଙ୍କ ଶେଷ ଓ ସଂକ୍ଷିପ୍ତତମ ବକ୍ତୃତାଟି ଥିଲା ତାଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବକ୍ତୃତା ! ଧର୍ମ ପଥରେ ଗତି କରିବା ପାଇଁ ଯିଏ ଆଜୀବନ ବ୍ୟାକୁଳ ଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅନ୍ତ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଚମତ୍କାର ହୋଇପାରି ନଥାନ୍ତା । ଦିନସାରା କାମ କରି ବାପୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାକୁ ଆସିଲେ । ମନ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଠାରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରିୟଜନ ଗହଣରେ ଟଳି ପଡିଲେ । ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କଲାବେଳକୁ ପାଟିରୁ ଆରାଧ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନାମ ବାହାରିଲା । ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟଜନ ଓ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ବିଧାତା ଏହିପରି ମୃତ୍ୟୁ ବାପୁଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲା । ବାପୁଙ୍କ ଅନ୍ତଃଜୀବନ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ଥିଲା । ବାହ୍ୟ ଜୀବନରେ ସେ ଅହରହ ମାନବସେବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତଃଜୀବନ ଓ ବାହ୍ୟଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଭେଦ ଦେଖିବା ଏକ ଭ୍ରମ ।

ଥରେ ଜଣେ ବିନୋବାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, ବାପୁଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ କାହାର ହାତ କିପରି ଚଳିଲା ? ବିନୋବା ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, ବାପୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ର ନଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଭାରତୀୟ ଜନ ସମୁଦାୟର ପ୍ରତୀକ । ଆମ ହୀନ କାମ, ଅବିଶ୍ୱାସର ଫଳ ସେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ନେଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଜୀବନ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଯିଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ କୌଣସି ପାପ କରି ନଥିଲେ । ପାପୀମାନଙ୍କ ପାପ ପାଇଁ ନିଜେ ଦାୟୀ ହୋଇ ପ୍ରାଣ ଦେଲେ । ବାପୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପାଇଁ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଦାୟୀ । ସ୍ୱାଧୀନତାର କିଛିବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ କଂଗ୍ରେସ ବାପୁଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଗଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ଅହିଂସା, ଚରଖା ଓ ତ୍ୟାଗ ଉପରେ ୧୯୨୦ ଓ ୩୦ରେ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ତଥା ଜନସାଧାରଙ୍କର ଯେତିକି ଭରସା ଥିଲା ତାହା ଶିଥିଳ ହେଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ନେତାମାନେ ଭାବିଲେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ହେତୁ ବାପୁ ତାଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବିଚାର ହରାଇଛନ୍ତି । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟ ବିଧାତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହେଲା - ବିଦାୟ ନିଅ !

ବାପୁଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀ କେହି ନାଥୁରାମ ଗଡ଼ସେଙ୍କୁ କଟୁ ଭାଷାରେ ନିନ୍ଦା କରିନାହାନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ନାଥୁରାମ ନିମିତ୍ତ ମାତ୍ର । ବାପୁଙ୍କର ଜୀବନ ବ୍ୟାପୀ ଅହିଂସା ପାଳନର ଏହି ବୋଧେ ପୁରସ୍କାର ଯେ କୌଣସି ଗାନ୍ଧୀଭକ୍ତର ନାଥୁରାମଙ୍କ ପ୍ରତି କ୍ରୋଧ ନଥିଲା । ନାଥୁରାମଙ୍କୁ 'ହିରୋ' କରିବାର ମତଲବ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ତାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ଏବଂ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଆମେମାନେ ଦେଖାଉ । ବାପୁଙ୍କର କୌଣସି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଶିଷ୍ୟ ନୁହଁନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପରକୁ ଗୁଳି ଚଳାଇବା ପୂର୍ବରୁ ନାଥୁରାମ କାହିଁକି ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଆଣ୍ଠୁମାଡ଼ି ବସିଥିଲେ ସେ କଥା ଲୋକଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କରିଥିଲା । ଏହାର ଉତ୍ତର ସେ ବିଚାରଳୟରେ ଦେଇଥିଲେ । ବିଚାରଳୟରେ ସେ କହିଥିଲେ, ''ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ସମ୍ମାନ ଗଭୀର ଓ ଅବିନାଶୀ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ମାରି ମୁଁ କୌଣସି ଆନନ୍ଦ ପାଇନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ୍ ! ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ମାରି ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା

ଯେପରି ହୋଇଥିଲା, ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କୁ ମାରି ମୁଁ ସେହିପରି ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଗୁରୁଙ୍କୁ ମାରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଶର ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ପଦବନ୍ଦନା କରିଥିଲା । ମୋର ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଗଭୀର ସମ୍ମାନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ତିନିଥର ଗୁଳି କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ମଥାନତ କରିଥିଲି ।'' ଏହି ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ନାଥୁରାମଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରାଯାଏ । ଉଚ ଆସନ ଦିଆଯାଏ । ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାରିବା ପାଇଁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ପରି ମହାବୀର ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲେ କି ? ସର୍ବଦା ନିରସ୍ତ୍ର, ପ୍ରତିରକ୍ଷାଶୂନ୍ୟ ଓ ଅହିଂସ ବାପୁଙ୍କୁ ଯେ କୌଣସି ଦୁର୍ବଳ ବ୍ୟକ୍ତି ପାରିପାରିଥାନ୍ତା । ଏକଦିଗ୍‌ଦର୍ଶୀ ନାଥୁରାମ ଏ କାମ କଲେ । ଏକଦିଗଦର୍ଶିତା ଏକ ଦୁର୍ବଳତା ।

ବିଚାରାଳୟରେ ନାଥୁରାମ ଅନୁତାପ ବା ଅନୁତାପର ଛଳନା କରିଥିଲେ ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚାଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ଅନୁତାପ ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ବିଜୟୀ ବୀରର ସ୍ୱର ବାହାରିଲା ! ଆମେ ଧରିନେଉ ସେ ଉଗ୍ର ହିନ୍ଦୁ ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଉଗ୍ର ମୁସଲମାନ ବିରୋଧୀ କହିବା ଠିକ୍ ହେବ । ନାଥୁରାମ କୁଳୀନ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ମାତ୍ର ସେ ଜାତିଭେଦକୁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର କଳଙ୍କ ମନେ କରୁଥିଲେ (ତଥାପି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାରିଲ !) । ଅଛୁଆଁ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଅନେକ ଏକତ୍ର ପଙ୍‌କ୍ତି ଭୋଜନ ନାଥୁରାମ ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ, ଗୋଖଲେ ଓ ତିଳକଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ସବୁ ପଢ଼ିଥିଲେ । ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ କମ୍ ନଥାଏ । ବରଂ ନିଜ ବିଶ୍ୱାସ ପଛରେ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅନୁମୋଦନ ଅଛି ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରସବୁ ଭଲ ଭାବେ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି । ହତ୍ୟା ଶାସ୍ତ୍ର ସମର୍ଥିତ ପ୍ରମାଣ ନ କଲେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାରିବା ସପକ୍ଷରେ ନାଥୁରାମ କ'ଣ କହିଥାନ୍ତା ?

ବାପୁ ନାଥୁରାମଙ୍କର କିଛି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କ୍ଷତି କରି ନଥିଲେ ତେଣୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଶତ୍ରୁତା ଯୋଗୁ ମାରିନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ କୋଟି କୋଟି ଭାରତୀୟ ବାପୁଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇ ପାଗଳ ପରି ହେଉଥିଲେ ସେମାନେ ସବୁ ତାଙ୍କ ଠାରୁ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଲାଭ ପାଇନାହାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଅନଶନ କଲେ ସାରା ଦେଶ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇପଡ଼େ । ଏ ଦେଶର ଲୋକେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଯେତେ ଭଲପାଉଥିଲେ ଇତିହାସର କୌଣସି ଯୁଗରେ କୌଣସି ଦେଶର ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କ ମହାନ୍ ନେତାଙ୍କୁ ଏତେ ଭଲ ପାଇନାହାନ୍ତି । ଭୂତ ସବାର ହୋଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏହା ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ସତ ଯେ ଭୂତ ସବାର ହେଲେ ମଣିଷ ସବୁ ପ୍ରକାର ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯାଏ । ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ନିଜ ପୁଅ ବା ନାତିକୁ ଯକ୍ଷ ବା ଠାକୁରାଣୀ ପାଖରେ ବଳି ଦିଅନ୍ତି ସେମାନେ ଭୂତଗ୍ରସ୍ତ । ନାଥୁରାମଙ୍କ ଉପରେ ଭ୍ରାନ୍ତ ଆଦର୍ଶ ଭୂତ ପରି ସବାର ହେଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଆଉ କିଛି ଦିଶିଲାନି । ଭୂତଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକ ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ ପାଇଁ ନିର୍ଭୟରେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରେ । ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ ନ କରିବା ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ । ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି ଜଣେ ସତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନିଜ ଜୀବନକୁ ତୁଚ୍ଛ ମଣୁଛି (ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଆଦର୍ଶ) କିମ୍ବା ଭୂତ କବଳିତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରତି ନିର୍ଭୟ ହୋଇଛି ? ନାଥୁରାମ ତାଙ୍କ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ହତ୍ୟା କରି ସେ ଠିକ୍ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ରଷ୍ଟା ତାଙ୍କୁ ସାବାସି ଦେବେ, ଏ ବିଷୟରେ

ନାଥୁରାମ ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲେ । ଆମର ଧାରଣା କେବଳ ଈଶ୍ୱର ନିର୍ଭର ମଣିଷ ନିଃସଂଶୟ । ଈଶ୍ୱର ମଣିଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂଶୟ ଛାଡ଼େନା । ତେଣୁ ଈଶ୍ୱରଭକ୍ତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂଶୟମୁକ୍ତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସଇତାନ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତର ବିବେକ ସମେତ ସମୁଦାୟ ସତ୍ତାକୁ ଅଧିକାର ନିଅନ୍ତି । ତେଣୁ ସଇତାନଙ୍କ ଭକ୍ତ କେବଳ ଧ୍ରୁବ ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇପାରେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ସଇତାନ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଥିବା ମଣିଷ ତାଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ଆପଣାକୁ ଈଶ୍ୱର ଭକ୍ତ ମଣୁଥିବା ଅନେକ ମଣିଷ, ବାସ୍ତବରେ ସଇତାନ ଭକ୍ତ !

ଲେଖକ ସଚେତନ ଯେ ବାପୁଙ୍କର କୌଣସି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିଷ୍ୟ ବା ସନ୍ତାନ ନାଥୁରାମଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି । କେବଳ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ନାଥୁରାମଙ୍କ କାମକୁ ପାଗଳର କାଣ୍ଡ ବୋଲି କହିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ତ ବାପୁଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି ଓ ଦ୍ୱିତୀୟରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ଘଟଣାର ନିନ୍ଦା କରିବାକୁ ସେ ଉଚିତ୍ ମଣିଲେ । ଏପରିକି ରାଜନୈତିକ ଶିଷ୍ୟମାନେ ନୀରବ ରହିଲେ । କାରଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର କାହା ପ୍ରତି ହିଂସା ଦ୍ୱେଷ ନଥାଏ । ମିରାବେନ୍, ବିନୋବାଜୀ, ସୀମାନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀ, ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ବା ବାପୁଙ୍କର କୌଣସି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସନ୍ତାନ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିନାହାନ୍ତି । ଅଧିକନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବାପୁ ମରି ନ ପାରନ୍ତି । ସବୁ କାମରେ ବୁଡ଼ି ରହି ବାପୁଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ବିନୋବା ଓ ମିରାବେନ୍ ଅହରହ ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଏ ଦୁହେଁ ବାପୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଖବର ପାଇ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ଶେଷ ଦର୍ଶନ କରିବା ... ଦୁହେଁ ତାଙ୍କୁ କେବଳ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶେଷ ଦର୍ଶନ ନ ଥିଲା । ବିନୋବା କହିଛନ୍ତି, ବାପୁଙ୍କ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ ପରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ନିବିଡ଼ ଭାବେ ପାଇଛନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କହିବାକୁ ଯାଇ ବିନୋବା ଲେଖିଛନ୍ତି, ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଅନ୍ତେ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୁଅନ୍ତି । ଆଉ ଦୁଇ ତିନି ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ବାପୁ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହେବେ । ଏ ବିଷୟରେ ବିନୋବାଜୀଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ଦୃଢ଼ । ଦେଶର ତଥା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ଗତିବିଧି ଦେଖି ଆମର କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱାସ ପାଉନି । ବିନୋବାଙ୍କର କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱାସ, ଜଣେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପୁରୁଷ ଶରୀର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲା ପରେ ତାଙ୍କର ବାଣୀ ଓ ଚିନ୍ତା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଖେଳେଇ ହୋଇଯାଏ ଓ ଅଧିକ ତୀବ୍ର ହୁଏ । ଧର୍ମଛଡ଼ାଙ୍କ ଧର୍ମ ହୁଙ୍କାରରେ ବିନୋବା, ମିରାବେନ୍‌ଙ୍କ ପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ମଧୁର ମୂର୍ଚ୍ଛନା ସାଧାରଣ ଜନତାକୁ ଆଉ ଶୁଭୁନି । ଆଶା କରାଯାଉ ତାହା ସାମୟିକ ।

ଗାନ୍ଧୀ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡରେ ଜଡ଼ିତ ଅନ୍ୟ ସାତଜଣଙ୍କ ସହିତ ନାଥୁରାମଙ୍କ ବିଚାର ୧୯୪୮ ମେ ୨୭ ତାରିଖ ଦିନ ଲାଲକିଲ୍ଲାରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଲାଲକିଲ୍ଲା ଅନେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚାର ଦେଖିଛି । ଶେଷ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ସିରାଜୁଦ୍ଦିନ୍ ବାହାଦୂର ସାହା ଜାଫର୍‌ଙ୍କ ବିଚାର ଇଂରେଜମାନେ ନବେ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଲାଲକିଲ୍ଲାରେ କରିଥିଲେ । ସଦ୍ୟ ୧୯୪୫ ଆଇ.ଏନ୍.ଏ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ବିଚାର ଏଇଠି ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ହତ୍ୟା ବିଚାର

ବର୍ଷାଧିକ କାଳ ଚାଲିଲା । ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ଏକଥା ପରିଷ୍କାର ହୋଇଗଲା ଯେ ଗଡ଼ସେଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟମାନେ ଯାହା କରିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ତାର ଗୁରୁତ୍ୱ ବୁଝି ନଥିଲେ । ଦିନ ପରେ ଦିନ ବିଚାରାଳୟରେ ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବେ ବସି ରହି ଶେଷରେ ୧୯୪୮ ନଭେମ୍ବର ଆଠ ତାରିଖରେ ତାଙ୍କ ହାତଲେଖାରେ ୯୨ ପୃଷ୍ଠାରେ ଜବାବ୍ ବିଚାରାଳୟରେ ପଢ଼ିଥିଲେ । ଜୀବନ ଭିକ୍ଷା କରି ସେ ପଦେ କହି ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ଭିତରେ ସେ କହିଥିଲେ, ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କ୍ରୋଧ ନାହିଁ । ‘‘ଗାନ୍ଧୀ କେବଳ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ନୁହନ୍ତି, ସମଗ୍ର ଦେଶର ଶତ୍ରୁ । ଦେଶମାତୃକା ନିକଟରେ ମୁଁ ମୋର ଜୀବନ ଅର୍ପଣ କରୁଛି ଏବଂ ମୋର ପ୍ରକୃତ ବିଚାର ପାଇଁ ମୁଁ ମୋର ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।’’

ବିଚାର ଚାଲିଥିବା ସମୟରେ ନାଥୁରାମ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାମଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ପାଇଲେ । ରାମଦାସ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଗଡ଼ସେ ନିଜକୁ ଜଣେ ବିଚାରନିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି କହନ୍ତି । ରାମଦାସ ପଚାରିଥିଲେ, ଅହିଂସା ଆଚରଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା କେଉଁ ବିଚାର ? ଆଉ ଧାଡ଼ିଏ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ତାଙ୍କୁ ମାରି ଆପଣ ଖୁବ୍ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ ।’’

ଉତ୍ତରରେ ନାଥୁରାମ ଲେଖିଥିଲେ, ସେ ଜଣେ ଖୋଲା ମଣିଷ । ତାଙ୍କୁ କେହି ତାଙ୍କର ଭୁଲ୍ ବୁଝାଇଦେଲେ ସେ ମାନିଯିବେ । ରାମଦାସ ଯଦି ଚାହାନ୍ତି ତେବେ ସେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଅଧିକାଂଶ ନିଜକୁ ଖୋଲାମଣିଷ ମନେକରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଖୋଲା ମଣିଷ ହେବା କଠିନ ସାଧନାର ବିଷୟ । ନିଜର ସଂସ୍କାର, ଅହଙ୍କାର ଓ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ବିନା ମଣିଷର ବିଚାର ଖୋଲା ହୋଇପାରେନା । ନାଥୁରାମ ଯଦି ଖୋଲା ହେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ତେବେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା ପୂର୍ବରୁ କେବଳ ସାବରକରଙ୍କ ସହିତ କାହିଁକି ପରାମର୍ଶ କରୁଥିଲେ ? ଗାନ୍ଧୀ ଦେଶର ଭଲ ବା ମନ୍ଦ କରୁଛନ୍ତି ସେ ବିଷୟରେ ଆଉ ପାଞ୍ଚଜଣ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମନୋବୃତ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କଲେ ନି ? ‘‘ଗାନ୍ଧୀ କେବଳ ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ନୁହନ୍ତି, ସମଗ୍ର ଦେଶର ଶତ୍ରୁ’’ ବୋଲି ନାଥୁରାମ ଯେଉଁ ବୟାନ ଦେଲେ ତାହା ତାଙ୍କର ଖୋଲାପଣ କେତେ ପ୍ରମାଣ କରିଦିଏ । ଅନେକ ବିକଶିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ, ବାପୁ କେବଳ ଭାରତବର୍ଷର ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ମାନବଜାତିର କଲ୍ୟାଣ କର୍ତ୍ତା ।

ଜେଲ୍‌ରେ ନାଥୁରାମ ଓ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଆପ୍ଟେ ଥିଲେ ଆଦର୍ଶ ବନ୍ଦୀ । ଫାଶୀ ଦିବସ ଦିନ ଭୋର ସମୟରେ ଗଡ଼ସେ ଫାଶୀଖୁଣ୍ଟ ଦେଖି ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଫାଶୀଖୁଣ୍ଟ ପାଖକୁ ଯାଉ ଯାଉ ନାଥୁରାମ କହିଲେ ‘ଅଖଣ୍ଡ ଭାରତ’ ଓ ଆପ୍ଟେ ଆହୁରି ଜୋର୍‌ରେ କହିଲେ ‘ଅମର ରହେ’ । ତୁମେ ଦୁହେଁ ଯଦି ଭାରତର ଅଖଣ୍ଡତା ଚାହୁଁଥିଲ, ମାରିଲ କାହାକୁ ? ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ନାଗରିକ କରି ରଖି ଅଖଣ୍ଡ ଭାରତ ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେବା ହିଟ୍‌ଲରୀ ମନୋଭାବ । ଅଖଣ୍ଡବାଦୀମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ଆସନରେ ରଖିବାକୁ ହୃଦୟ ଭିତରୁ ଚାହାନ୍ତି ? ଯେଉଁ ମହାତ୍ମା ମନପ୍ରାଣ ଦେଇ ଆନ୍ତରିକ ମିଳନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଭାରତକୁ ଅଖଣ୍ଡ ରଖିବାକୁ ଅହରହ ବ୍ୟାକୁଳ ଥିଲେ,

ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ମାରିଲେ ! ଏପରିକି ପାକିସ୍ଥାନ ଗଠିତ ହେବା ପରେ ଫେବ୍ରୁୟାରୀ ୧୪ ତାରିଖ ଦିନ ପାକିସ୍ଥାନ ଯାଇ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଦୁଇଦେଶର ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିରକ୍ଷା ବିଭାଗ ରଖିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯୋଜନା କରିଥିଲେ । ଯେଉଁ ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ବଞ୍ଚି ରହିଥିଲେ ପାକିସ୍ଥାନ ଭାରତ ମଧ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପର୍କ ରହିବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା ତାଙ୍କୁ ତୁମେ ମାରିଲ ! ସାବରକରଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଆଠଦଶ ଜଣ ଅନଭିଜ୍ଞ ଯୁବକ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ଗାନ୍ଧୀ ଥିବା ଯାଏ ପାକିସ୍ଥାନ ଭାରତ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ କରାଇ ଦେବେ ନାହିଁ । ନିର୍ବୋଧ ବିଚାର ! ପାକିସ୍ଥାନ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ଅନ୍ୟ ଦେଶସବୁ ଭାରତର ଅନ୍ୟାୟ ଦେଖି ପାକିସ୍ଥାନକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସି ନଥାନ୍ତେ ? ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଯୋଗୁ ଭାରତ, ପାକିସ୍ଥାନ କିଛି ବର୍ଷ ଶାନ୍ତ ରହିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟଣାରେ କେବଳ ଭାରତୀୟ ନୁହନ୍ତି, ପାକିସ୍ଥାନୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନକୁ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଭାବେ ଅନୁଧାନ କରିଥିବା ଭିନ୍‌ସେଣ୍ଟ ସିଆନ୍ ତାଙ୍କ ବହିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ବାପୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର କିଛି ସପ୍ତାହ ପରେ ସେ ପାକିସ୍ଥାନର ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ଅଞ୍ଚଳର ବଣୁଆ ଲୋକମାନେ ହିଂସ୍ର । ବାପୁ କିପରି ମଲେ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କ ମନ ବୁଝିବାକୁ ସିଆନ୍ କେତେକ ଗାଆଁରେ ପଚାରିଲେ । ବାପୁଙ୍କ କଥା କହୁ କହୁ ଏଇ ହିଂସ୍ର ଲୋକଙ୍କର ଆଖି ଜକେଇ ଆସୁଥାଏ । ବାପୁ ବଞ୍ଚି କରି ପାରି ନ ଥିଲେ ସିନା ମୃତ୍ୟୁ ଲଭି ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଗଲେ (କିଛି ବର୍ଷ ପାଇଁ ହେଉ ପଛେ) । ୧୯୪୮ରେ ଭାରତ ପାକିସ୍ଥାନ ଉଭୟ ଉତ୍ୟକ୍ତ ଥାଆନ୍ତି । ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଯିବା ଏକ ବାସ୍ତବ ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଥିଲେ ସେଥିରେ ବହୁଦେଶ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଥାନ୍ତେ ଓ ନୂଆ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଥିବା ଦୁଇ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ବିପନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ନାଥୁରାମଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ଲେଖକ ବା ଅନ୍ୟ କାହା ପାଖରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଯୁକ୍ତି ଥାଇପାରେ । ମାତ୍ର ସେ ସବୁ ବାପୁଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ଠାରୁ ବଳିଷ୍ଠ ନୁହଁ ! ବାପୁଙ୍କ ପରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପୁରୁଷ ଯୁକ୍ତି କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସମୁଦାୟ ସତ୍ୟ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଯେପରି ଉଦ୍ଭାସିତ ହୁଏ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀରେ ଘୋର ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ବେଳେ ବାପୁ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍ ମୁଖ୍ୟ ଗୋଲଓ୍ୱାକରଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । ଗୋଲ୍‌ଓ୍ୱାକର କହିଲେ, ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମାରୁଛି ବୋଲି ଯାହା କୁହାଯାଉଛି ତାହା ସତ୍ୟ ନୁହଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏଥିରେ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେଲାନାହିଁ । ଚାରିଦିନ ପରେ ସେ ପୁଣି କେତେକ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍ ଯୁବକଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ । କହିଲେ, ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧାଠାରେ ସେ ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍ ଶିବିର ଦେଖିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଶୃଙ୍ଖଳା, ସରଳ ଜୀବନ ଓ ଛୁଆଁ ଅଛୁଆଁ ଭେଦର ଅସ୍ୱୀକାର ତାଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ । ଏହା ସହିତ ସେ ଆଉ ପଦେ ଯୋଡ଼ିଲେ - ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ଶୁଦ୍ଧତା ଓ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟତୀତ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ସମାଜର କ୍ଷତିକାରକ । ଥରେ ଘନଶ୍ୟାମ ବିର୍ଲା ଜଣକୁ ବଡ଼ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଟାଣ ଭାବେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ -

ରାବଣ ବଡ଼ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ଥିଲା । ସେ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ତା'ର ଦଶୋଟି ମୁଣ୍ଡ କାଟି ଶିବଙ୍କ ଚରଣ ତଳେ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲା । ନିଜ ଜୀବନକୁ ଭୟ ନକରି ନାଥୁରାମ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାରିଲେ । ଆମ ଅଧିକାଂଶ ଭିତରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେପରି ସଚେତନ ବା ଅବଚେତନ ଭାବେ କିଛି ହିଂସା ଓ ଅସୂୟା (ମୁସଲମାନଙ୍କର ନାହିଁ ବୋଲି କୁହାଯାଉନି) ଅଛି, ତାହା ନାଥୁରାମକୁ ଆମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବଡ଼ କରିଛି । ଆର୍.ଏସ୍.ଏସ୍. ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ, ଯଦି ଭାରତବର୍ଷରେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଦାସ ପରି ରଖାଯାଏ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଧ୍ୱଂସ ପାଇବ । ସେହିପରି ଯଦି ପାକିସ୍ଥାନରେ ହିନ୍ଦୁତ୍ୱ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର ବନ୍ଦ ନ ହୁଏ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ଧ୍ୱଂସ ହେବ । ବାପୁ ! ଆମର ସଂସ୍କୃତି ବା ଧର୍ମ ଧ୍ୱଂସ ହେବା ଭୟ ଆମେ କେବେଠୁ ଛାଡ଼ିଛୁ । ଆମର ଅର୍ଥନୀତି ଧ୍ୱଂସ ନ ହେଉ, ସେଇ ଆମର ଅସଲ ଭୟ । ବାପୁ କାହିଁକି ଭାରତ ବା ପାକିସ୍ଥାନ ପକ୍ଷ ନେଇଥାନ୍ତେ ? ଗତ ପଚାଶ ବର୍ଷ ଭିତରେ କିଏ ଅଧିକ ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଛି ତାହା ଦୁନିଆଁ ଦେଖୁଛି ।

ଜାନୁଆରୀ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ ବାପୁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଅନଶନରେ ଥାଆନ୍ତି । ସେ ଦିନ ସୋମବାର । ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ପଢ଼ାଯିବା ପାଇଁ ସେ ଗୋଟିଏ ଲେଖା ପଠାଇଲେ । ସେଥିରେ ଥାଏ - ଭାରତବର୍ଷରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ, ଶିଖଧର୍ମ ଓ ଇସ୍‌ଲାମର ଧ୍ୱଂସ ଦେଖିବା ଅପେକ୍ଷା ମୃତ୍ୟୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପରମ ମୁକ୍ତିଦାତା ହେବ । ଭାରତ ଓ ପାକିସ୍ଥାନରେ ଇସ୍‌ଲାମ ଧ୍ୱଂସ ପାଇଲେ ଏ ଧର୍ମକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ଅନ୍ୟ ଦେଶମାନେ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭାରତ ବାହାରେ ପୃଥିବୀରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବା ଶିଖଧର୍ମ ଆଉ କେଉଁଠି ନାହିଁ । ଏକଥା ଜାଣିବା ପରେ ତଥାପି କହୁଛ, ବାପୁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ଥିଲେ !

ବାପୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ପାକିସ୍ଥାନର ଅନେକ ନେତା ବାପୁଙ୍କୁ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ ବୋଲି ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଏପରି ଶୋକାଭିଭୂତ ହେବା ଇତିହାସରେ କେବେ ଦେଖା ଯାଇନାହିଁ । ଏହି ଦୁଃଖ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି କେତେକ ଭାରତୀୟଙ୍କର ହାର୍ଟଫେଲ୍ ଯୋଗୁ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଲା । ଜାତିସଂଘ ର ପତାକା ଅର୍ଦ୍ଧନିମିଳିତ ରହିଲା । ବିଦେଶରୁ ଅସଂଖ୍ୟ ଶୋକବାର୍ତ୍ତା ପହଞ୍ଚୁଥାଏ । ବିଶ୍ୱ ବରେଣ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନୀ ଆଇନ୍‌ଷ୍ଟାଇନ୍‌ଙ୍କ ଶୋକବାର୍ତ୍ତା ସୁବିଦିତ । ମହାତ୍ମା ଆଉ ନାହାନ୍ତି ଶୁଣି ଆଇନ୍‌ଷ୍ଟାଇନ୍ କହିଥିଲେ, "ଆଗାମୀ ଯୁଗର ବଂଶଧରମାନେ ପ୍ରାୟ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ଯେ ରକ୍ତ ମାଂସର ଏ ଭଳି ଜଣେ ମଣିଷ ଏଇ ଧରାପୃଷ୍ଠରେ ଚଲାବୁଲା କରୁଥିଲେ ।" ଆଇନ୍‌ଷ୍ଟାଇନ୍‌ଙ୍କର ଏ ଉକ୍ତିର ଗଭୀର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି । ବାପୁ ଯେତେବେଳେ କିଛି ଭୁଲଭଟକା କରୁଥିଲେ ତାହା ଲୋକଙ୍କ ଦେହରେ ଫୋଡ଼ି ହୋଇଯାଉଥିଲା । ରକ୍ତ ମାଂସର ମଣିଷ କେବଳ ଫୋଡ଼ିପାରେ ବା ଚୁମୁଟିପାରେ । ଚୁମୁଟା ଖାଇ ଲୋକେ ଜାଣିପାରୁଥିଲେ, ଇଏ ଜଣେ ରକ୍ତମାଂସର ମଣିଷ । କାଳ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସାଧାରଣ ଭୁଲ୍‌କୁ ପୋଛି ଲିଭେଇ ଦେବ, ସେତେବେଳେ ବାପୁଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ଝଲସି ଉଠିବ, ବାଣୀ ଅଧିକ ଶାଣିତ ହେବ (ବିନୋବା ଏହିପରି କହନ୍ତି) । ଫଳରେ ମହାତ୍ମା ଏଇ ଧରାର ମଣିଷ ଥିଲେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ, ଅବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟରେ

ଆଗାମୀ ପିଢ଼ିର ଲୋକେ ଦୋଦୁଲ୍ୟମାନ ହେବେ ।

ଫ୍ରାନ୍ସର ସାମ୍ୟବାଦୀ ଚିନ୍ତାନାୟକ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରନେତା ଲିଓନ ବ୍ଲୁମ୍‌ଙ୍କ ବାର୍ତ୍ତା ଆନ୍ତରିକ ଓ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ, ‘‘ମୁଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କେବେ ଦେଖିନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଭାଷା ଜାଣିନାହିଁ କି ତାଙ୍କ ଦେଶକୁ ଯାଇନାହିଁ । ତଥାପି ସତେ ଯେପରି ଜଣେ ନିଜ ଲୋକଙ୍କୁ ହରେଇଛି ମତେ ସେଇଭଳି ଦୁଃଖ ଲାଗୁଛି । ଏହି ଅସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଶୋକାକୁଳ ।’’ ବିଖ୍ୟାତ ଇଂରେଜ ଲେଖକ ଆର୍‌ୱେଲ କହିଥିଲେ, ‘‘କେତେ ଶୁଦ୍ଧ, ପବିତ୍ର ବାସ୍ନା ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଛାଡ଼ିଯିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେ ।’’

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ଅନେକ ଏସୀୟ, ଆଫ୍ରିକୀୟ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବିୟୋଗ ସେମାନଙ୍କୁ ଧକ୍କା ଦେଲା । ନିଗ୍ରୋ ନେତା ଜୋଶ୍ଲେଫ ମିଚେଲ୍, ଜର୍ଜ ପାଡମୋର ଓ ରିଚାର୍ଡ ହାର୍ଟ ଏକ ମିଳିତ ବିବୃତିରେ କହିଥିଲେ, ‘‘ଆଫ୍ରୀକୀୟଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜୀବନ ସାଧନା ଆମ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ତଥା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତମ ବତିଘର ହୋଇ ରହିଥିବ ।’’

ପୂର୍ବରୁ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁଙ୍କର ପୁତ୍ର ବିୟୋଗ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ଏହାପରେ ବିହାର ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ବେଳେ ବାପୁ ନିଃସଙ୍ଗ ହୋଇପଡୁଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସରୋଜୀନି ନାଇଡୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ବେଦନାବୋଧ ସହିତ ପରିହାସର ଅଦ୍ଭୁତ ମିଶ୍ରଣ ସେ ଚିଠିରେ ହୋଇଥାଏ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଶବକୁ ଧରି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ କାନ୍ଦୁଥାନ୍ତି । ସେ ଦୃଶ୍ୟ ସରୋଜିନୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ପାଖକୁ ଯାଇ ପଚାରିଲେ, ସେମାନଙ୍କର କାନ୍ଦିବାର କାରଣ କ’ଣ ? ‘‘ତମେ ସବୁ କ’ଣ ଚାହୁଁଥିଲା ବାପୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଯୋଗୁ ମରିଥାନ୍ତେ ବା କିଛି ରୋଗ ଭୋଗି ମରିଥାନ୍ତେ ? ସେ ଯେପରି ମୃତ୍ୟୁ ଲଭିଲେ କେବଳ ସେଇ ମୃତ୍ୟୁ ହିଁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମହାନ୍ ।’’

ସରୋଜିନୀ ମାଆ ପରି ବାପୁଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଳି ଥିଲେ । ବୟସରେ ସରୋଜିନୀ ଥିଲେ ବାପୁଙ୍କ ଠାରୁ ଦଶବର୍ଷ ସାନ । ବାପୁ ବିଦାୟ ନେବାର ଦୁଇ ବର୍ଷ ପରେ ସେ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀ ଛାଡ଼ିଲେ । ବାପୁ ତାଙ୍କୁ ପରିହାସରେ ଡାକୁଥିଲେ - ଆମ୍ମାଜାନ୍ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠିଶେଷରେ ସରୋଜିନୀ ଆମ୍ମାଜାନ ବୋଲି ଦସ୍ତଖତ କରୁଥିଲେ । ବାପୁଙ୍କ ବିଦାୟ ପରେ ଜାତିର ଜନକଙ୍କୁ ସେ ଜନକର ସମ୍ମାନ ଦେଲେ । ବାପୁଙ୍କ ଆତ୍ମା ଶାନ୍ତିରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଉ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସରୋଜିନୀ କହିଥିଲେ, ‘‘ହେ ପିତଃ ! ବିଶ୍ରାମ ନିଅ ନାହିଁ । ଆମେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଛେ, ତାହା ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ଆମକୁ ଶକ୍ତି ଯୋଗାଉ ଥାଅ ।’’

◆◆◆

ଉପସଂହାର

ବହୁ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ତିନିଦିନ ପରେ ଲୋକସଭାରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ କହିଥିଲେ - ବଡ଼ ମଣିଷଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ରୋଞ୍ଜ ଓ ମାର୍ବଲର ସୁନ୍ଦର ସମାଧିସ୍ତୂପ ନିର୍ମିତ ହୁଏ... ମାତ୍ର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଅଗ୍ନି ବହନ କରିଥିବା ଏହି ମହାତ୍ମା କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବାସ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ବହୁ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରିବେ । ଆଗାମୀ ଯୁଗରେ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ, ସହସ୍ରାବ୍ଦୀ ବହିଯିବା ପରେ ଲୋକମାନେ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ବିଚରଣ କରିଥିବା ଏଇ ଈଶ୍ୱର ସମର୍ପିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଥିବେ । ୧

ଆଜି ବି ଲୋକେ ଅଢ଼େଇ ହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ବୁଦ୍ଧ ଓ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କୁ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି । ଯିଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ନାମ ମିଶେଇବାକୁ ଲେଖକ ଇଚ୍ଛା କରେନା । କାରଣ କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ତାଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ଜ୍ଞାନ କରି ପୂଜା କରନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ମଧ ପୂଜନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧ ନିଜେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦିହାନ ଥିଲେ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର ବା ଅସ୍ୱୀକାର କରୁ ନଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଅବତାର ତାଲିକାରେ ପୂରାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ବିଶ୍ୱକବି ଓ ଅନେକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜ୍ଞାନୀଜନେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଯିଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ସହିତ ଯୋଡ଼ିଛନ୍ତି । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କହନ୍ତି,"ମଣିଷମାନଙ୍କ ଅନୈତିକ ଜୀବନଯାତ୍ରା ବଦଳେଇବା ବ୍ୟାପରରେ ବୁଦ୍ଧ ଓ ଯିଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଯେପରି ବିଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି ଗାନ୍ଧୀ ବୋଧେ ସେଇପରି ବିଫଳ ହେବେ ।" ଏଇ ବୋଧେ ଶବ୍ଦଟି ବିଶ୍ୱକବିଙ୍କର ମାର୍ଜିତ ରୁଚିରୁ ଆସିଛି ! ବିଫଳ ତ ହେବେ ଆଉ ପୁଣି 'ବୋଧେ' କ'ଣ ! କବି ପୁଣି କହିଛନ୍ତି ଆଗାମୀ ଯୁଗମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମହାତ୍ମା ଯେପରି ଆପଣାକୁ ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଭାବେ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ମାନବଜାତି ତାଙ୍କୁ ଚିରକାଳ ସ୍ମରଣ ରଖିବ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଆଗାମୀ ଯୁଗର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ । ଲେଖକ ଜାଣିବାରେ ସର୍ବଶେଷରେ ଏହି କଥା କହିଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀର ଜଣେ ମହାନ୍ ଚିନ୍ତାନାୟକ ଗାରି ଜୁକୋଭ୍ ତାଙ୍କର ୧୯୯୦ରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ଦି ସିଟ୍ ଅଫ୍ ଦି ସୋଲ୍' ବହିରେ । ପୂର୍ବରୁ ଅବଶ୍ୟ ଆଉ କେତେ ଜଣେ ଏପରି କହିଛନ୍ତି । ଜର୍ମାନର ଗାରି ଜୁକୋଭ୍ ମାତ୍ର ଦୁଇଖଣ୍ଡ ବହି ଲେଖି ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଛନ୍ତି । କ୍ୱାଣ୍ଟମ୍ ଫିଜିକ୍ସ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଯେଉଁ ବୈପ୍ଳବିକ ଆବିଷ୍କାର କରିଛି ସେସବୁର ମର୍ମ ଓ ଦାର୍ଶନିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଜୁକୋଭ୍ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ପ୍ରଥମ ଗ୍ରନ୍ଥ The Dancing Wu Li Mastersରେ । ବିଜ୍ଞାନର ଦାର୍ଶନିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ପଢ଼ିବାରେ ଲେଖକର ଆଗ୍ରହ ରହିଛି । ଜୁକୋଭ୍‌ଙ୍କର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ପରି ମୂଳରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚମତ୍କାର ଶୈଳୀରେ କ୍ୱାଣ୍ଟମ୍ ଫିଜିକ୍ସର ମୌଳିକ ସୃଜନାତ୍ମକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସମ୍ବଳିତ ଏପରି ଅନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ପଢ଼ିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲେଖକର କ୍ୱଚିତ

ଘଟିଛି । ଭୁକୋଭ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ବହି 'ଦି ସିଟ୍ ଅଫ୍ ଦି ସୋଲ୍'ରେ ବିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ତାଙ୍କ ମତରେ ବିବର୍ତ୍ତନର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନ ହେଉଛି, ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ମଣିଷ ବହୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଧିକାରୀ ହେବା । ବହୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି ହୃଦୟରେ ମଣିଷ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଦୟା ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହୁଏ ତାହା ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ମଣିଷଙ୍କର ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ । ସୀମାବଦ୍ଧତାରୁ ମୁକୁଳି ଯାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୁର୍ବୋଧ ମନେ ହେବାରୁ ସୀମାବଦ୍ଧ ଜଗତର ବାସିନ୍ଦା ମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଜୁକୋଭ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ବହୁବାର ମାଡ଼ ଖାଇଛନ୍ତି । ଦୁଇଥର ମାଡ଼ ଖାଇ ମରମର ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କୁ ମାଡ଼ ଦେଇଥିବା ଲୋକଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ କୌଣସି ଅଭିଯୋଗ କରିନାହାନ୍ତି । ଏଥିରେ ଆମେ ବିରକ୍ତ ହେବାନି ? ଗାନ୍ଧୀ କହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ମାରିଛନ୍ତି ସେମାନେ ଠିକ୍ ମନେ କରିଥିବାରୁ ମାରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଭୁଲ୍ କହିଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଚାର କରିବାକୁ ସେ କିଏ ? ଜୁକୋଭ କହିଛନ୍ତି, ବହୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଧିକାରୀ ନିଜକୁ ବିଚାରକ ଆସନରୁ ହଟାଏ । ବହୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଭାବେ ଜୁକୋଭ୍ ଯିଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଯିଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ଉପରେ ଲୋକେ ଛେପ ପକେଇଛନ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କୁ ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ ସହ୍ୟ କରିଛନ୍ତି (ଥରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଜଣେ ଛେପ ପକାଇଥିବା ବିଷୟ ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରିଛୁ ।) ତାଙ୍କୁ କ୍ରୁଶବିଦ୍ଧ କରି କଲବଲ କରିଛନ୍ତି । ଅକଳ୍ପନୀୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହି ମଧ୍ୟ କାହା ପ୍ରତି ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହୋଇନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ କେବଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନେ ତାଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପୁତ୍ର ରୂପେ ପୂଜା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଅନେକ ହିନ୍ଦୁ କରନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ କରନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର କେତେକ ଶିଷ୍ୟ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟ ସୀମା ପାର ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ବିନୋବା ଓ ମିରାବେନ୍ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସି ନଥିଲେ । ଏକଥା ଆମକୁ ତାଟକା ଲାଗେ । କାରଣ ଆମେ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରିଥିବା ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ବଞ୍ଚିଥାଉ । ସାମୟିକ ଭାବେ କ୍ୱଚିତ ହୁଏତ ସୀମା ବାହାରକୁ ଯାଇଛୁ । ପୁଣି ଆମ ଇଲାକା ଭିତରକୁ ପଶିଆସିଛୁ । ଜୁକୋଭ୍‌ଙ୍କ ବିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଏହି ବହିର ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ । ତାଙ୍କ ବହିରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଛୁ । ଜୁକୋଭ୍ କହନ୍ତି, ବହୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କ ଅଧିକାରୀ ହେଲେ ମଣିଷ ମସ୍ତିଷ୍କର ବିଚାରଣା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବ ନାହିଁ, ହୃଦୟର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ହୃଦୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବିଚାର ଦୁର୍ବଳ ବୋଲି ନୁହେଁ, ସେ ବିବର୍ତ୍ତନ ସିଡ଼ିରେ ଆମ ଠାରୁ ଉଚ୍ଚରେ ଥିବାରୁ । ଉଚ୍ଚତର ବିଚାର ଓ ବୁଝାମଣାର ଉତ୍ସ ହୃଦୟ । ମାନବଜାତିକୁ ନାରୀ ଭାବରେ ଆରୂଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ବାପୁଙ୍କ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୋଇଛି ବୋଲି ଲେଖକ ଗଭୀର ଭାବେ ଅନୁଭବ କରିଛି । ଲେଖକ ବିଚାରରେ, ନାରୀ ଭାବଗୁଡ଼ିକୁ ଭିତରେ ବଢ଼ାଇବାର ଏକନିଷ୍ଠ ସାଧନା ଗାନ୍ଧିଜୀ କରିଥିଲେ । ମଣିଷକୁ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟ ସୀମା ମଧ୍ୟରୁ ଟାଣି ଆଣିବାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅନ୍ୟତମ ଅଗ୍ରଣୀ ନେତା ରୂପେ ଜୁକୋଭ୍ ଦେଖନ୍ତି ।

ବାପୁ ମାନବଜାତିକୁ ବିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାର ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଜୁକୋଭ୍ଙ୍କ ପରି ଚିନ୍ତାନାୟକ ଦେଖିଥିବାରୁ ଲେଖକ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ଓ ଆନନ୍ଦିତ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନୂଆ ନୂଆ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ କମ୍ ଦେଖାଯାଇଛି ଓ ଏ ସମ୍ଭାବନା ସାମୟିକ ଭାବେ କମିଛି । ଆମ ସମୟର ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଢଳିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ବୋଲି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଯାହା କହିଛନ୍ତି ସେ ବିଷୟକୁ ପରେ ଆସୁଛୁ ।

ଏ ସଂସାର ଖାଲ, ଢିପ, ଜଙ୍ଗଲ ପାହାଡ଼ରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ମଣିଷଜାତି, ସଂସାର ଭିତରେ ଅଛି । ବାହାର ଜଗତରେ ଯେଉଁଠି ଦରକାର ପଡୁଛି ସେ ଅଞ୍ଚଳକୁ ସମତଳ କରି ବିଜ୍ଞାନ ବଳରେ ଏରୋଡ୍ରମ୍, ରାସ୍ତା ନିର୍ମାଣ କରୁଛି । ମଣିଷ ଭିତରକୁ ସରଳ କରିବା, ସମତଳ କରିବା ବଡ଼ ଜଟିଳ । ବୌଦ୍ଧ ଦର୍ଶନ ଉପରେ ଏତେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖାଯାଇଛି ଯେ ଅନ୍ତତଃ ମୁଖ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ବୌଦ୍ଧିକ କ୍ଷମତା ଆବଶ୍ୟକ । ମାତ୍ର ସେ ସବୁ ନିରର୍ଥକ ଯଦି ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ପଦେ ସରଳକଥା ବୌଦ୍ଧଦର୍ଶନ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥବା ଲୋକେ ଅନ୍ତତଃ ଆଂଶିକ ଭାବେ ଆଚରଣ ନ କରନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧ ବାଣୀ-ଜୀବେ ଦୟା । ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ! ନିରକ୍ଷର ଲୋକଟିଏ ମଧ ଏହାର ଅର୍ଥ ବୁଝିବ । ମଣିଷ ଏହିପରି ହାସ୍ୟକର ପରିସ୍ଥିତି ଭିତରେ ବଞ୍ଚିଛି ଯେ ଜୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ତା'ର ଦୟା କମୁଛି । ଏଣେ ବୌଦ୍ଧ ଦର୍ଶନ ଉପରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖା ଚାଲିଛି । ପରମ କାରୁଣିକ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଦେଖିଲେ ମଣିଷମାନେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି, ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦୟ । କହିଲେ - ଜୀବେଦୟା । ମଣିଷ ଭିତରେ କିଛି ବୁଝାମଣା, କିଛି ଭାବ ଅଛି ବୋଲି ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟି ସାରା ପୃଥିବୀରେ ଖେଳେଇ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ଆଶା କରାଯାଉଥିଲା ଯେହେତୁ ମଣିଷ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ମହାପୁରୁଷ, ଅବତାର ପୁରୁଷ ବୋଲି ମାନେ, ତେଣୁ ତାଙ୍କ ବାଣୀକୁ କିଛି ମାନିବ । ସେପରି ହୋଇନାହିଁ । ପ୍ରେମାବତାର ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଆସିଲେ । ଆମେ ଏପରି ଦୟା ପାଳୁଥିଲୁ ଯେ ତାଙ୍କୁ କ୍ରୁଶବିଦ୍ଧ କଲୁ । ସକ୍ରେଟିସ୍ କହିଲେ ବିଚାରର ଖଣ୍ଡାଧାରରେ ଚାଲ । ଅନ୍ତତଃ ଖଣ୍ଡାଧାର ପରିବର୍ତ୍ତେ ବିଚାରର ରାଜପଥରେ ଆମେ ଚାଲିଥିଲେ, ସକ୍ରେଟିସ୍ ନିଜ ଜୀବନକୁ ଧନ୍ୟ ମଣିଥାନ୍ତେ । ଆମେ ତାଙ୍କୁ ବିଷ ପିଆଇଲୁ । ସାରା ଜୀବନ ଅହିଂସା ପାଇଁ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିବା ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ବୃଦ୍ଧ କାଳରେ ଆମେ କି କିଲିବିଲି ନ କଲୁ ! ସେ କିଲିବିଲି ହେଉନଥିବା କଥାଟା ଆମ ବାହାଦୂରୀ ନୁହେଁ, ଆମେ ତାଙ୍କୁ କିଲିବିଲି କରିବା ପାଇଁ ଯେପରି ଜାଲ ବିସ୍ତାର କଲୁ ତାହା ମଣିଷ କେଉଁ ସ୍ତରରେ ଅଛି ସେ କଥା ଜଣାଇ ଦିଏ ।

ରାଜନୀତିର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକୀକରଣ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ପ୍ରଥମେ ଗୋଖଲେ କହିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଗୋଖଲେଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଗୁରୁ ପରି ମାନନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଭିତରେ ରାଜନୀତି ବ୍ୟାପାରରେ ସେ ଯେପରି ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ, ଅହିଂସ ଓ ନୀତି ପାଳନରେ ଅଟଳ ଥିଲେ ପୂର୍ବରୁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ସେପରି କେହି ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ବାହାରି ନାହାନ୍ତି । ଏଇ ଗୋଟିଏ କଥା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଅତୁଳନୀୟ ବୋଲି ଟିକିଏ ଚିନ୍ତାକଲେ । ଜଣେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବ । ଭବିଷ୍ୟତରେ

ଏପରି ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ବାହାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କହିବା ଅନୁଚିତ । ଅନ୍ତତଃ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିବା ଲେଖକ ପକ୍ଷରେ । କାରଣ ମହାତ୍ମା ମଣିଷର ବିବର୍ତ୍ତନରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ମଣିଷ ଉନ୍ନତତର ସୋପାନକୁ ଗଲେ ସତ୍ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ବାହାରିବେ । ମାତ୍ର ସତ୍ୟତା ରକ୍ଷା କରିବାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନୀୟ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ବାହାରିବାର ଆଶା କ୍ଷୀଣ ।

ଆମେ ପୂର୍ବରୁ କହିଥିଲୁ ପୃଥିବୀ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ବାଣୀକୁ ହେଳା କରେ । କିନ୍ତୁ ମହାପୁରୁଷମାନେ ବଞ୍ଚିଥିବା ବେଳେ ଅନେକ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ଭାବନ୍ତୁ, ସାଧାରଣ ନାରୀଟିଏ ବାପୁଙ୍କ ଠାରେ କ'ଣ ଦେଖି ସୁନା ଅଳଙ୍କାର କାଢ଼ି ତାଙ୍କ ହାତରେ ସନ୍ତୋଷ ମନରେ ଅର୍ପଣ କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ରାଜନୀତି କରିବା କଂଗ୍ରେସର ଏକ ଶୌଖୀନ କର୍ମ ଥିଲା । ମୋତିଲାଲ ନେହରୁ ଯେପରି ବଡ଼ ଓକିଲ ଥିଲେ, ସେହିପରି ବଡ଼ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଓକିଲାତି ଛାଡ଼ିଲେ, ସରଳ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିଲେ । ଏହା କ'ଣ କମ୍ ବଡ଼ ତ୍ୟାଗ ? ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ହଜାର ହଜାର ଯୁବକ ପାଠ ଛାଡ଼ିଲେ, ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ ଚିନ୍ତା ଛାଡ଼ିଲେ, ଲାଠି ମାଡ଼ ଖାଇଲେ ଓ ଜେଲ୍ ଗଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ଓ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଉଭୟେ ଥିଲେ ବାପୁଙ୍କର ମାନସ ସନ୍ତାନ । ଦୁହିଁଙ୍କର ମାନସିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ବିକାଶରେ ବାପୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ସ୍ୱାଧୀନା ଆନ୍ଦୋଳନ ସହିତ ଆମେ ମିଶେଇ ଦେଖୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ମୌଳିକ ଅବଦାନ ଢାଙ୍କି ହୋଇଯାଏ । ରାଜନୀତିକୁ ଛାଡ଼ି କିଛି ଜନମଙ୍ଗଳ (କିମ୍ବା ଅମଙ୍ଗଳ!) କାମ କରିହେବନି ବୋଲି ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ବୁଝୁଛନ୍ତି । ଅଥଚ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ନକଲେ ରାଜନୀତି ଜରିଆରେ କୌଣସି ମହତ୍ କାମ (ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂରୀକରଣ ଠାରୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପାନୀୟଜଳ ଯୋଗାଇଦେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ) ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରକୁ କିପରି ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରଖାଯାଇପାରିବ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତା'ର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହେଲେ । ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ମୌଳିକ ଓ ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ ଅବଦାନ । ଆମେ ସେ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉ ନଥିବା ଅଲଗା କଥା ।

ମୋତିଲାଲ ଓ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେବା ପରେ ଦିନେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କୁ କହିଲେ, ଏ ଦୁହେଁ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ, ସେଦିଗରେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଦୁହିଁଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ହାତ ଧରି ବାପୁ ବିଗଳିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, 'ସର୍ଦ୍ଦାର! ଆସ, ଆମେ ଦୁହେଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବା, ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ମରିବା ନାହିଁ ।'' ଏ କଥା ଶୁଣି ଲୌହମାନବଙ୍କ ହୃଦୟ ଲହୁଣୀ ହୋଇଯାଇ ନଥିବ ? କି ଉଦ୍ଭଟ ଓ ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ପ୍ରସ୍ତାବ ! ଯେଉଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଜଣେ ନିର୍ବୋଧ କିମ୍ବା ଈଶ୍ୱର ଆଶ୍ରିତ ମହାତ୍ମା କେବଳ କରିପାରନ୍ତି । ଆଚ୍ଛା, ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କ ଆଗରେ ବାପୁ କାହିଁକି ଏପରି ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ପ୍ରସ୍ତାବ ରଖିଲେ ନାହିଁ ? ଏହାର ଦୁଇଟି କାରଣ ଦିଶେ । ପ୍ରଥମତଃ ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ ବୈଜ୍ଞାନିକ ମନ ଏଭଳି ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି ଚିଡ଼ି ଯାଇଥାନ୍ତା । ଜହର

ହୁଏତ କହିଥାନ୍ତେ, "ମରିବା କ'ଣ ମୋ ହାତରେ ଅଛି ?" ଏକଥା ଜାଣିଥିବାରୁ ବାପୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଏପରି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପ୍ରସ୍ତାବ ଉଠାଇଲେ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟ କାରଣଟି ଗହନ ବ୍ୟାପାର । ବାପୁ ବୋଧେ ବାରିପାରୁଥିଲେ ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଖାପାଖି ସେ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ଇହଧାମରୁ ବିଦାୟ ନେବେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାର ପାଞ୍ଚମାସ ପରେ ବାପୁ ସଂସାର ଛାଡ଼ିଲେ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ଏହାର ଆଉ ଦି ବର୍ଷ ପରେ । ଅନେକ ବାପୁଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦିଅନ୍ତି, ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ କଂଗ୍ରେସ ସମର୍ଥନ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ବାପୁ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ କାହିଁକି ବାଛିଲେ ? କେହି କୌଣସି ବିଷୟରେ ବାପୁଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଲେ ସେ ମୁଣ୍ଡପାତି ତାହା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ହୁଏତ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ତାଙ୍କୁ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଉଥିଲା, ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ବେଶୀଦିନ ପୃଥିବୀରେ ରହିବେ ନାହିଁ । ବାପୁଙ୍କ ପାଇଁ ସଫେଇ ଦେଇ ଆମେ ଏପରି କହୁନାହୁଁ । ସର୍ଦ୍ଦାର ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ହେବେ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ମଧ ବାପୁଙ୍କ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ନିର୍ବାଚନରେ ହୁଏତ ଏକଡ଼ ସେକଡ଼ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା ।

ବାପୁ ଯଦି ବାରିପାରୁଥିଲେ ସେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଖାପାଖି ବିଦାୟ ନେବେ, ତେବେ ୧୨୫ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ଦେଶସେବା କରିବେ ବୋଲି କହୁଥିଲେ କିପରି ? ଏସବୁ ଗହନ ଓ ଏକାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭବ ସମ୍ପର୍କରେ ନୀରବ ରହିବା ଉଚିତ୍ । ତା'ଛଡ଼ା ବାପୁ ତ ମରି ନଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ମାରି ଦିଆଗଲା ।

ଆମେରିକାନ୍ ଲେଖକ ଓ ବାପୁଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ଉଇଲିୟମ୍ ସିରର୍‌ଙ୍କୁ ବାପୁ ୧୯୩୦ରେ ଏକାଧିକବାର କହିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଜୀବନକାଳ ଭିତରେ ସେ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଣିଦେବେ । ୧୯୩୨ ଜେଲ୍‌ରେ କହିଥିଲେ,"ଏଇ ଦୁଷ୍ଟ ସରକାରକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିବାକୁ ମୁଁ ଜନ୍ମ ନେଇଛି । ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଗର୍ଭବତୀ ନାରୀ ତା' ପେଟରେ ଥିବା ପିଲାପାଇଁ ନିଜର ଯତ୍ନ ନିଏ, ସେହିପରି ସ୍ୱରାଜ ମୋ ଗର୍ଭରେ ଥିବାରୁ ମୁଁ ନିଜର ଯତ୍ନ ନେଉଛି ।" ସ୍ୱରାଜ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଅଛି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବା କି ଅଦ୍ଭୁତ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ! ସେଇଥିପାଇଁ ଠିକ୍ ସମୟରେ ନିୟମ ମୁତାବକ ଖାଇବା ପିଇବା, ପ୍ରାତଃ ଭ୍ରମଣ କରିବା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକୁ ଜଗି ଚଳିବା ପ୍ରତି ବାପୁ ଏତେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ଶିଶୁ ପ୍ରସବ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମାଆଙ୍କୁ ମାରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ହୋଇଥିଲା ତାହା ବି ସଫଳ ହୋଇଥାନ୍ତା କିପରି ?

ବାପୁଙ୍କ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଗୋଟିଏ ଦିଗ । ହେଉପଛେ ତାହା ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ, ଅହିଂସ । ପ୍ରତିପକ୍ଷର କୂଟନୈତିକ ଚାଲ୍, ବୁଝିବାରେ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଦକ୍ଷତା ଥିଲା । ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ଥିଲେ ସ୍ମଟସ୍, ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍, ଲିନ୍‌ଲିଥ୍‌ଗୋ, ଇର୍‌ଉଇନ୍, ୱାଭେଲ, ଜବାହରଲାଲ, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲ ପ୍ରଭୃତି । ତାଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜୀବନ ଥିଲା ଯାହା ସହିତ ଜଡ଼ିତ ଥିଲେ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାଗ୍, ପୋଲାକ୍, ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍, ସରୋଜିନୀ, ବିନୋବା, ଲୁଇଫିସର, ଭିସେଣ୍ଟସିଆନ୍ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ । ଏଇ ଦୁଇ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ମିଶେଇ ଦେଖିବା କଷ୍ଟକର । ଅଲଗା ଅଲଗା ଦେଖିବା ଅପେକ୍ଷାକୃତ

ସହଜ । ଏହି ଦୁଇ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ମିଶେଇ ଦେଖିଲେ ଜଣେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ କେବଳ ଭାରତର ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ନଥିଲେ । ନୈତିକତା, ସରଳ ଜୀବନ ଯାପନ ଓ ପୃଥିବୀରୁ ହିଂସା ଦୂର କରିବାରେ ଏକ ବିଶେଷ ଭୂମିକା ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷ ଗ୍ରହଣ କରିବ ବୋଲି ସେ ନିଶ୍ଚିତ ଆଶା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ଏତିକିରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସୀମିତ ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ମଣିଷକୁ ଗୋଟିଏ ପାହାଚ ଉପରକୁ ଉଠେଇ ନେବା । ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ ପାହାଚ ଉଠିଗଲେ ମଣିଷ ହୃଦୟରେ ଜୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟାଭାବ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇଥାନ୍ତା,ବୁଦ୍ଧ ମଣିଷକୁ ସେ ପାହାଚଟି ଉଠେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଦୁଇହଜାର ବର୍ଷ ଭିତରେ ମଣିଷ ପଡ଼ୋଶୀକୁ ନିଜପରି ଭଲପାଇବା ପାହାଚକୁ ଉଠିପାରିଲା ନାହିଁ ଓ ଏଇ ବିଫଳତାର କ୍ରୋଧରେ ଯିଶୁଙ୍କୁ କ୍ରୁଶବିଦ୍ଧ କଲା । ବିଚାରର ଖଣ୍ଡାଧାରରେ ଚାଲିବା ପାଇଁ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ ଆହ୍ୱାନର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ସ୍ୱରୂପ ମଣିଷ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କୁ କ୍ରୋଧରେ ବିଷ ପିଆଇଲା । ସେହିପରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଣିଷକୁ ଗୋଟିଏ ପାହାଚ ଉଠିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲେ । ତାହା ହେଉଛି ନାରୀ ଭାବରେ ଆରୂଢ଼ ହୁଅ । ମଣିଷ ଧରି ଆସିଛି ଯେଉଁ ଜାତିର ବୀରତ୍ୱ ଯେତେ ଅଧିକ, ଛଡ଼େଇ ଆଣି ଭୋଗ କରିବାର କ୍ଷମତା ଯେତେ ଅଧିକ, ସେ ଜାତି ସେତେ ଗରୀଆନ୍ । ତା'ର ସଂସ୍କୃତି ସେତେ ମହାନ୍ । ନାରୀ ଭାବକୁ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଲାପରି ଚିନ୍ତାନାୟକ ଅତୀତରେ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ପୃଥିବୀ ଆଗରେ ଅହିଂସା, ତ୍ୟାଗ, ସହିଷ୍ଣୁତା ଓ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠାକୁ ବାପୁ ଯେପରି ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ ତାହା ଅଭୂତପୂର୍ବ । ଶେଷ ଜୀବନରେ ମନୁଙ୍କର ମାଆ ହେବାପାଇଁ ସେ ସାଧନା କରୁଥିଲେ । ଜଣଙ୍କର ମାଆ ହୋଇପାରିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମାଆ ହୋଇଯିବେ ବୋଲି ଆଶା ବାନ୍ଧିଥିଲେ । ନାରୀ ଭାବରେ ଆରୂଢ଼ ନ ହେଲେ ମଣିଷ ଅହିଂସା ପାଳନ କରିପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଭାବେ ଜଣାଥିଲା । ହିଂସା, ଯୁଦ୍ଧ, ଅସହିଷ୍ଣୁତା, ବେପାରୀ ବୁଦ୍ଧିରେ ଅନ୍ୟକୁ ଲୁଣ୍ଠନ, ପୃଥିବୀକୁ ଧ୍ୱଂସ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ନେଉଛି ବୋଲି ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ବୁଝୁଛନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧି ବଳରେ କେବଳ । କିନ୍ତୁ ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ନାରୀ ଭାବରେ ଆରୂଢ଼ ହୋଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ନାରୀ ହେବାପାଇଁ ବାପୁଙ୍କର ଆହ୍ୱାନ, ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଗୁଳି କଲୁ । କୁନି ମଣିଷମାନେ ସେମାନଙ୍କ କୁନି ଦ୍ୱୀପ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ଯେ ମଣିଷ ଛଅଫୁଟ ଡେଇଁପାରୁଛି । ସେ ହିନ୍ଦୁ ପଟିଆ କି ମୁସଲମାନ ପଟିଆ ଏହି ତର୍କରେ ମାତିଥିବା ଲୋକେ ବୁଝିପାରିବେ ନାହିଁ ଯେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଜାତି, ଧର୍ମ ଦେଶର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠି ସମଦର୍ଶୀ ହୋଇପାରନ୍ତି । ପୃଥିବୀର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ମଣିଷ ଭିତରେ ହିଂସା ଓ ଅବିଶ୍ୱାସର ଦାବାଗ୍ନିକୁ ସଂଯତ କରିବା ପାଇଁ ସୁବ ସମୟରେ ଜଣେ ମହାତ୍ମା ପୃଥିବୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହୁନାହାନ୍ତି ।

ଇଂରେଜ କବି କାର୍ଡ଼ିନାଲ୍, ନିଉମ୍ୟାନ୍‌ଙ୍କ 'ଲିଡ୍ କାଇଣ୍ଡଲି ଲାଇଟ୍' କବିତାଟି ବାପୁଙ୍କର ବଡ଼ ପ୍ରିୟ । ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ି ହେଉଛି, 'ୱାନ୍ ଷ୍ଟେପ୍ ଇଜ୍ ଏନ୍‌ଫ ଫର୍ ମି' । ବାପୁ ସବୁବେଳେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ, ପ୍ରଭୁ ! ମତେ ଆଗ ପାହୁଣ୍ଡଟି ଦେଖାଇ ଦିଅ । ନିତିଦିନିଆ ଜୀବନରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପରି ବାପୁଙ୍କର ଅନେକ ଆଗ ପାହୁଣ୍ଡ ଥିଲା ।

ମାତ୍ର ସମଗ୍ର ଜୀବନରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଆଗ ପାହୁଣ୍ଡ ଥିଲା - ନାରୀ ହେବାର ପାହୁଣ୍ଡ । ବିବର୍ତ୍ତନର ସିଡ଼ିରେ ମଣିଷକୁ ଅନେକ ପାହାଚ ଉଠିବାକୁ ଥାଇପାରେ । ଆମେ ପ୍ରଥମେ ଗୋଟିଏ ପାହାଚ ଉଠୁ । 'ଜୀବେ ଦୟା' ପାହାଚଟି ଉଠିଗଲେ ବାପୁ ପରମ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିବେ । ମଣିଷ ଜାତି ନାରୀ ଭାବକୁ ଆପଣେଇ ନେଲେ ସ୍ୱତଃ 'ଜୀବେ ଦୟା' ପାହାଚଟି ଉଠିଯିବ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ନାରୀଭାବକୁ ଆପଣେଇ ନେବାରେ କେତେକ ନାରୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ସେ ସବୁ ଆଲୋଚନାର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବୁ ନାହିଁ । ମା, ଧାଈମା ରମ୍ଭା, ସ୍ତ୍ରୀ, ପ୍ରଭାବତୀ (ଜୟପ୍ରକାଶଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ); ସରୋଜିନୀ, ଆଶ୍ରମର ନାରୀଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଦେଶିନୀ ମିସେସ୍ ପୋଲାକ୍‌ଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓ ସର୍ବଶେଷରେ ମନୁଙ୍କୁ ଆଶ୍ରାକରି ବାପୁ ଯେପରି ନାରୀଭାବକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଜୀବନ୍ୟାସ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାହା ମଣିଷ ପାଇଁ ଏକ ଅପହଞ୍ଚ ଉଚ୍ଚତା । ହିମାଳୟର ଶାନ୍ତ, ନିସ୍ତବ୍ଧ ଗିରିଶୃଙ୍ଗ ଯେପରି ମଣିଷକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରେ, ଏହି ଉଚ୍ଚତାର ସେଇଭଳି ଏକ ଆକର୍ଷଣ ଅଛି ।

ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଯେ ଏକ ବିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ସେ କଥା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର । ପ୍ରାଥମିକ ଶ୍ରେଣୀରେ ଗୋଟିଏ 'ଗଧ' ଭାବେ ବିବେଚିତ ଶିଶୁରୁ ଉଠି ଉଠି ସେ କେତେ ବିରାଟ ହେଲେ ଆଖି ପାଏନା । ଏବଂ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସେ ଉପରକୁ ଉଠିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଶେଷ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ମୁଖୀ ସାଧନା ଅତୁଟ ଥିଲା ।

ବିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ମଣିଷ ଜଟିଳ, ବହୁମୁଖୀ । ମାତ୍ର ବାପୁ ତ ସହଜ ଓ ସରଳ ଥିଲେ । ସହଜ, ସରଳ ମଣିଷ ଠାରୁ ଆହୁରି ଅନେକ କିଛି ଅଧିକ ଥିଲେ ବୋଲି ବହି ଶେଷରେ କହିବା ଦରକାର ! ସତ୍ୟ ଜାଣିବା ପାଇଁ ସରଳ ମଣିଷ କଙ୍କାଳଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାଏଁନା । ମଣିଷ ଏକ ଲଜିକ୍ ତତ୍ତ୍ୱ ନୁହେଁ ଯେ ସରଳ ଲୋକଟି ଜଟିଳ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଦିଗରୁ ଦେଖିଲେ ବାପୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ, ଭିନ୍ନ ଦିଗରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜଟିଳ । ତାଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ସାନିଧ୍ୟରେ ଆସିଥିବା ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହା ଜାଣିପାରିଥିଲେ । ତେବେ ତାଙ୍କର ଆମେରିକାନ୍ ବନ୍ଧୁ ଓ ଲେଖକ ଷ୍ଟାନଲେ ଜୋନ୍ସ ବୋଧହୁଏ ଏ ବିଷୟରେ ସବୁଠାରୁ ଚମତ୍କାର ଭାବେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଠାରେ ବିଭିନ୍ନ ବିପରୀତ ଗୁଣର ମିଳନ ହୋଇଛି । ସେ ଯେପରି ପୂର୍ବର ସେହିପରି ପଶ୍ଚିମର । ଯେପରି ସହରର, ସେହିପରି ଗାଆଁର । ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ । ଗାନ୍ଧୀ ନିଷ୍କପଟ, ଭଦ୍ର, ଯେଉଁଭଳି ଗମ୍ଭୀର ସେଇଭଳି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ । ଯେପରି ବିନୟ ବଚନ କହନ୍ତି, ସେହିପରି ଟାଣ କଥା ବି କହିପାରନ୍ତି । ଜୋନସ୍ କହନ୍ତି, ଏଇ ଯେଉଁ ମିଶ୍ରଣ ତା'ର ସ୍ୱାଦଟା ମିଠା । ଆମ ଭାଷାରେ କହିଲେ, କଖାରୁ, କନ୍ଦମୂଳ ପଡ଼ିଥିବା ଘାଣ୍ଟ ତରକାରୀ ଯେମିତି ମିଠା ସେଇପରି ! ଜୋନସ୍ ଆଉ ଏକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବାକ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି,"ଯଦିଚ ସ୍ୱାଦ ମିଠା, ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ଛାପ ପକାନ୍ତି ତାହା ମିଷ୍ଟ ନୁହେଁ, ଶକ୍ତିଦାୟକ ।" ଘାଣ୍ଟ କେବଳ ସୁସ୍ୱାଦୁ ନୁହେଁ, ଏଥିରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟସାର ଥାଏ ।

ବାପୁଙ୍କ ଟାଣ କଥା କହବାର ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ପାଠକ ବହରୁ ପାଇଥିବେ । ତଥାପି ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେବାର ଲୋଭ ସମ୍ବରଣ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଭାରତର ସର୍ବମହାନ ଶିଳ୍ପପତି ଭାବେ ଖ୍ୟାତ ଘନଶ୍ୟାମ ବିର୍ଲା ବାପୁଙ୍କର ଅନୁଗତ ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ । ବାପୁଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ଯୁବକ ବିର୍ଲା ହରିଜନ ପାଣ୍ଠି ପାଇଁ ବାପୁଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଚେକ୍ ଦେଲେ । ଅନେକ ଲୋକ ଥାଆନ୍ତି । ବିଦାୟ ନେବା ପୂର୍ବରୁ ବିର୍ଲା ବାପୁଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ - ମତେ ମାସକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେବେ ? ବାପୁ ତୁରନ୍ତ ଜବାବ୍ ଦେଲେ,“ତା ମାନେ ତମେ କହୁଚ, ମୁଁ ପ୍ରତିମାସରେ ଭିକ୍ଷା ଥାଳ ଧରି ତମ ପାଖକୁ ଯାଉଥିବି ।” ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଚିଠିଦେଲେ ଯାଇ ବିର୍ଲା ଚେକ୍ ପଠାଇବେ । ବିର୍ଲାଙ୍କର ଏପରି ମନୋଭାବ ଆଦୌ ନଥିଲା । ବାପୁ ମଧ ଏହା ଜାଣିଥିଲେ । ତଥାପି ଏପରି ଟାଣ କଥା କହିଲେ ! ଠିକ୍ କଲେ କି ଭୁଲ୍ କଲେ ଆପଣ ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ଲେଖକ କେବଳ ଏତିକି ଚେତେଇ ଦେଉଛି, ଏ ବିଚାର ଆଦୌ ସହଜ ନୁହେଁ । ଘନଶ୍ୟାମ ବିର୍ଲା ସେତେବେଳେ ଟୋକା । ଯାହାହେଉ, ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ବୁଦ୍ଧି ଜୁଟିଲା ଓ ସେ କହିଲେ, “ମୁଁ ଚିଠି ଦେଲେ ଉତ୍ତର ପାଇବି ତ ?” ବାପୁ କହିଲେ,‘ତା ତମେ ନିଶ୍ଚୟ ପାଇବ ।’

ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀ ପୃଥିବୀର ସର୍ବଶେଷ ମହାତ୍ମା । ପରେ ଏ ଦେଶରୁ ବା ଅନ୍ୟ ଦେଶରୁ ମହାତ୍ମା ବାହାରିବେ । ମଣିଷ ନିଜ ଅନ୍ତରକୁ ନାରୀ ଭାବାପ୍ଲୁତ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଯେପରି ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଗଲେ, ନିଜର ଦୀର୍ଘ କର୍ମମୟ ଜୀବନ ଭିତରେ ଯେପରି ମୂର୍ତ୍ତିବନ୍ତ ନାରୀତ୍ୱର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହେଲେ, ସେଥିପ୍ରତି କାହାର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ ବୋଲି ଆପାତତଃ ମନେହୁଏ । କାନେଇଲେ ଶୁଭେ, ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ କେଇଜଣ ଗୁଣୁଗୁଣୁ ହୋଇ ନାରୀ ଭାବର ଆବାହନ କରୁଛନ୍ତି । ନାରୀତ୍ୱ ଆଡ଼କୁ ନ ଢଳି ମଣିଷ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଅହିଂସା, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ବୁଝିପାରିବ ନାହିଁ । ଏ ସବୁକୁ ପୁରୁଣା, ମରହଟି କଥା ମଣୁଥିବ ।

ବାପୁ ଭବିଷ୍ୟତ ମଣିଷର ଖୁବ୍ ଏକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଦାୟକ ସମ୍ଭାବନା । ତାଙ୍କୁ ଅତୀତ ଓ ଇତିହାସ ସହିତ ବାନ୍ଧି ରଖିବା କେବଳ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ନୁହେଁ, ଆମ ନିଜ ପ୍ରତି କ୍ରୂରତା ହେବ । ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ପକାଇବାର ଉଦ୍ୟମ ହେବ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସତର୍କ କରିଦେଇଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଭକ୍ତଗୋଷ୍ଠୀଟିଏ ଛାଡ଼ିଯିବାକୁ ସେ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ କହନ୍ତି, ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଗାନ୍ଧୀବାଦୀ ନାହାନ୍ତି, ଜଣେ ଅଛି । ସେ ଜଣଙ୍କର ପୁଣି ଅନେକ ତ୍ରୁଟି । କିଏ ସେ ? ସ୍ୱୟଂ ଗାନ୍ଧୀ ! ବାପୁ ! ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ସ୍ମୃତି ମନ୍ଦିର ତୋଳି ଧୂପ, ଦୀପ ଦେଇ ଆପଣଙ୍କୁ ପୂଜିବାର ସୁଯୋଗରୁ ଆପଣ କାହିଁକି ଆମକୁ ବଞ୍ଚିତ କଲେ ? କେହି କେହି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ‘ଗାନ୍ଧୀବାବା’ ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ବାବା ଓ ଗୁରୁଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଠାରୁ ବାପୁଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଥିଲା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ଏକୁଟିଆ ବାଡ଼ି ଖଣ୍ଡେ ଧରି ଚାଲୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ମନ୍ଦିରରେ ପୂଜିବା ଖୁବ୍ ଖାପଛଡ଼ା ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତା ସୁପ୍ତ, ମାଟିତଳକୁ ଚାଲିଯାଇଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଓ ତାଙ୍କୁ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ଜାଣିଥିବା କବିଗୁରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ମତରେ ଏହା

ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଭାରତକୁ ଭୋଗ ଓ ଶକ୍ତିପ୍ରକାଶର ଅବସ୍ଥା ଦେଇ ଗତି କରିବାକୁ ହେବ । ଏଥିପାଇଁ ଆଉ କେତେ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ବା ଶତାବ୍ଦୀ ଲାଗିବ କିଏ ଜାଣେ ? ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଗ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଢଳିବ ବୋଲି କବିଗୁରୁ କହନ୍ତି । କାରଣ ବସ୍ତୁବାଦୀ ସଭ୍ୟତା ଓ ଶକ୍ତିଭୋଗ କରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟବାସୀଙ୍କର ଶୀଘ୍ର ମୋହଭଙ୍ଗ ଘଟିବ । ଏହାପରେ ସେମାନେ ବାପୁଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ ହେବେ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଯେ ବାପୁଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରେ ଏହାର ଏକ ପ୍ରମାଣ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଆରମ୍ଭରୁ ଜଣାପଡ଼ିଛି । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାନବଙ୍କର ଗୋଟିଏ ତାଲିକା ଜନସର୍ଭେକୁ ଭିତ୍ତିକରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଗଣମାଧ୍ୟମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛି । ଏହି ତାଲିକାରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନରେ ଅଛନ୍ତି ଆଇନ୍‌ଷ୍ଟାଇନ୍ । ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ଥାନରେ ଯୁଗ୍ମ ଭାବେ ଅଛନ୍ତି ଗାନ୍ଧୀ ଓ ମାର୍କ୍ସ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାଁ ଶୁଣିଲେ ଚମକୁଥିବା କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ, ବିଶେଷତଃ ଭାରତୀୟ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ (ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଭୂମିକା ନଥିଲା) ଭାବିପାରନ୍ତି ଯେ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିଡ଼ାଇବାକୁ ସତେକି ଚକ୍ରାନ୍ତ କରି ଗାନ୍ଧୀ ଓ ମାର୍କ୍ସଙ୍କୁ ଏକା ଆସନରେ ବସାଯାଇଛି । କମ୍ୟୁନିଜିମ୍ ହଟି ଯାଉଥିବା ବେଳେ ପୃଥିବୀ ମାର୍କ୍ସଙ୍କୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଇଥିବାରୁ ଲେଖକ ଆନନ୍ଦିତ । ମାର୍କ୍ସ ପ୍ରଚଳିତ କମ୍ୟୁନିଜିମ୍ ଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ । କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟବାଦ ବଢୁ କି ଛିଡୁ (ମାର୍କ୍ସଙ୍କୁ କମ୍ୟୁନିଜିମ୍ ମଧରେ ଆବଦ୍ଧ ରଖିବା ଲେଖକ ପସନ୍ଦ କରେନା) ପୃଥିବୀକୁ ବଦଳେଇବାରେ ମାର୍କ୍ସଙ୍କ ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ବହିର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସବୁ ମାପକାଠି ଥୋଇ ଦେଇ ସମୁଦ୍ରକୁ କଳନା କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିବାକୁ ଲେଖକ ପାଠକକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲା । ସେକଥା ମନେ ଅଛି । ପୁଣି ଗଣମାଧ୍ୟମର ମାପକଥା ବହି ଶେଷରେ ଉଠାଉଛି ? ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ିବା, ପହଁରିବା ପରେ ପାଠକେ ପୁଣି ମାପକାଠି ଧରିପାରନ୍ତି ! ମାତ୍ର ଏହାପରେ, ଆଶା କରାଯାଉ, କୌଣସି ମାପକୁ ସେ ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବେନାହିଁ । ଲେଖକ ଏତିକିରେ ଖୁସି ।

ଗ୍ରନ୍ଥ ଶେଷରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରୁଛୁ । କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଧାରଣା କ'ଣ ବୋଲି ୧୮୯୬ରେ ଜଣେ ସାମ୍ବାଦିକ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଥିଲେ ଯେ ସେ ଆନ୍ତରିକ ଭାବେ କଂଗ୍ରେସର ସାଫଲ୍ୟ କାମନା କରନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ମନ୍ତବ୍ୟ କଲେ, ରାଜନୀତି ଅପେକ୍ଷା ଧର୍ମ ଅନେକ ଗଭୀର ସ୍ତରକୁ ପଶିଥାଏ । ଏହି କାରଣରୁ ସେ ରାଜନୀତି ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇନାହାନ୍ତି ବୋଲି ସୂଚାଇ ଦେଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଲେ,''ରାଜନୀତି ଭିତରେ ଧର୍ମ ପ୍ରବେଶ କରାଇବା ପାଇଁ ଅନେକ ଯୁଗ ଲାଗିବ ।'' (ଲେଖକର 'ଛତ୍ରପତି ବିବେକାନନ୍ଦ', ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟ, ପୃ-୧୮୦) । ସ୍ୱାମୀଜୀ ଜାଣିଥିଲେ ଆନନ୍ଦିତ ଓ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥାନ୍ତେ ଯେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ପବିତ୍ରାତ୍ମା ଯୁବକ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରାଜନୀତିକୁ ଧର୍ମ ମୂଳଦୁଆ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାର ଶୁଭାରମ୍ଭ କଲେଣି । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଦେହତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବରୁ ଯୁବକ ଗାନ୍ଧୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ କିଛିଦିନ ଛୁଟିରେ ଆସିଥିବା ବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ବେଲୁଡ଼ ମଠ ଯାଇଥିଲେ । ଆମର ଅବଶୋଷ, ସ୍ୱାମୀଜୀ ଅସୁସ୍ଥ ଥିବାରୁ ଦୁହିଁଙ୍କର ଭେଟ

ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ପତ୍ର ଜରିଆରେ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଗାମୀ ଯୁଗର ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇ ପରମ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଭାରତର ପ୍ରାଣପୁରୁଷ ଉଦୀୟମାନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦେଖିଥିଲେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଚିହ୍ନିଥାନ୍ତେ ଓ ବୁଝିଥାନ୍ତେ ଯେ ରାଜନୀତିରେ ଧର୍ମ ପ୍ରବେଶ କରାଇ ପାରିବା ଭଳି ସମର୍ଥ ଯୁବକ ତାଙ୍କ ସାମନାରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ।

ପୃଥିବୀକୁ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ କାଳ ଓଲଟପାଲଟ କରି ମହାତ୍ମା ରାଜନୀତିକୁ ଧର୍ମ ଭିତ୍ତିକ କଲେ । ମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ ଅନେକ ଯୁଗ ପୂର୍ବରୁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ତାକୁ ଧରିରଖିବା ଭଳି ସାମର୍ଥ୍ୟ ପୃଥିବୀକୁ ଆସି ନଥିଲା । ଫଳରେ ଗାନ୍ଧୀବାଦ ସାମୟିକ ଭାବେ ଅନ୍ତରାଳକୁ ଚାଲିଯାଇଛି । ଏହାର ଚେର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ ମାଟି ତଳେ ତଳେ ବଢ଼ି କେବେ ପ୍ରାଚ୍ୟରେ ଭୂଇଁ ଫଟେଇ ବାହାରି ପାରେ । କିମ୍ବା ଏଇଠି ଭୂଇଁତଳୁ ପୁଣି ଉଠିବ । ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପୃଥିବୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାଯାଏ ଗାନ୍ଧୀ ଭାବନାକୁ ସାଇତି ରଖିବା ପାଇଁ ଲେଖକର ଏଇ ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିତ୍ ଉଦ୍ୟମ ।

◆◆◆

ବିରଳା ଭବନରେ ସାଇତା ସ୍ମୃତି

ମୋହନ ଦାସ କରମଚାନ୍ଦ ଗାନ୍ଧୀ : ଜୀବନ ପଞ୍ଜିକା

୧୮୬୯ ଅକ୍ଟୋବର ୨ : ଗୁଜୁରାଟ, କାଥିଆବାଡର ପୋରବନ୍ଦରରେ ଏକ ବୈଶ୍ୟ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ । ପିତା କରମଚାନ୍ଦ ଗାନ୍ଧୀ ପୋର ବନ୍ଦରର ଦେୱାନ । ମାତା ପୁତଲବାଈ କରମଚାନ୍ଦଙ୍କର ଚତୁର୍ଥ ସ୍ତ୍ରୀ । ମୋହନ ପିତାମାତାଙ୍କର ତିନିପୁଅଙ୍କ ଭିତରେ ଥିଲେ ସାନପୁଅ ।

୧୮୭୬ : ପିତାମାତାଙ୍କ ସହିତ ରାଜକୋଟ ଯାଇ ସେଠାରେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇଲେ । ଗୋକୁଳଦାସ ମାଙ୍ଗାଜିଙ୍କ କନ୍ୟା କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ସହିତ ନିର୍ବନ୍ଧ ।

୧୮୮୨ : କସ୍ତୁରବାଈଙ୍କୁ ବିବାହ ।

୧୮୮୮ : ବଡ଼ପୁଅ ହରିଲାଲଙ୍କ ଜନ୍ମ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୪ ଆଇନ୍ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଲଣ୍ଡନ ଯାତ୍ରା ।

୧୮୮୯ ନଭେମ୍ବର : ଥିଓସଫିକାଲ୍ ସୋସାଇଟିର ନେତ୍ରୀ ଆନିବେସାନ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଲଣ୍ଡନରେ ଭେଟ ।

ଇଂରେଜୀରେ ଅନୂଦିତ ଭାଗବତ ଗୀତା ଓ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜୀବନୀ ପଠନ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ସହିତ ପରିଚୟ ।

୧୮୯୦ ସେପ୍ଟେମ୍ବର : ଲଣ୍ଡନର ନିରାମିଷ ସୋସାଇଟିର ସଭ୍ୟ ।

୧୮୯୧ ମାର୍ଚ୍ଚ : ଲଣ୍ଡନ ଥିଓସଫିକାଲ୍ ସୋସାଇଟିର ସଭ୍ୟ ।

ଜୁନ୍ ୧୦ : ବାରିଷ୍ଟରୀ ଡିଗ୍ରୀ ଲାଭ ଓ ଲଣ୍ଡନ ହାଇକୋର୍ଟରେ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ପ୍ରାପ୍ତ ।

ଜୁନ୍ ୧୨ : ଭାରତ ଅଭିମୁଖେ ଜାହାଜ ଯାତ୍ରା ।

୧୮୯୨ : ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ର ମଣିଲାଲଙ୍କ ଜନ୍ମ ।

୧୮୯୨ ମେ ୧୪ : କାଥିଆବାଡ଼ରେ ଓକିଲାତି କରିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ପ୍ରାପ୍ତ । ଓକିଲାତି ବୃତ୍ତିରେ ବିଫଳ ।

ମହକିଲଙ୍କ ମକଦ୍ଦମା ବରଖାସ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି ଲେଖିବା ପାଇଁ ରାଜକୋଟରେ ଅବସ୍ଥାନ ।

୧୮୯୩ ଏପ୍ରିଲ୍ : ଦାଦା ଅବଦୁଲ୍ଲାଙ୍କ କମ୍ପାନୀର ଆଇନ୍ ପରାମର୍ଶ ଦାତା ଭାବେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାତ୍ରା ।

ଜୁନ୍ : ପ୍ରିଟୋରିଆକୁ ରେଳଯୋଗେ ଯାତ୍ରା କରୁଥିବା ବେଳେ ରେଳ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେସନରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରୁ ଠେଲା ଖାଇ ବିତାଡ଼ିତ ।

୧୮୯୪ ଏପ୍ରିଲ୍ : ବାଇବେଲ୍, କୋରାନ୍, ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ 'ତୁମ ଭିତରେ ଈଶ୍ୱର ରାଜ୍ୟ' ପ୍ରଭୃତି ଧାର୍ମିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ପଠନ ଆରମ୍ଭ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୨୨ : ନାଟାଲ୍ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଗଠନ

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୦୩ : ନାଟାଲ୍ ଓ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍ ହାଇକୋର୍ଟ ଓକିଲାତି କରିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ପ୍ରାପ୍ତ । ୟୁରୋପୀୟ ଓକିଲଙ୍କ ବିରୋଧ ।

୧୮୯୫ ମେ : ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ଜାରି ହେବାକୁ ଥିବା କଟକଣା ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେବାକୁ ନାଟାଲ୍ ବିଧାନସଭା ଓ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ଼ ରିପନ୍‌ଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ ।

୧୮୯୬ ଜୁନ୍ ୫ : କିଛି କାଳ ପାଇଁ ଭାରତ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଭାରତରେ ବକ୍ତୃତା ପ୍ରଦାନ ।

ନଭେମ୍ବର ୩୦ : ପରିବାର ସହିତ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାତ୍ରା

୧୮୯୭ ଜାନୁଆରୀ୧୩ : ଭାରତରୁ ଆସି ଡର୍‌ବାନ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ଗୋରା ଲୋକଙ୍କର ଆକ୍ରମଣ ।

ଜାନୁଆରୀ୨୦ : ଆକ୍ରମଣକାରୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯୋଗ କରିବାକୁ ଅସମ୍ମତ ।

୧୮୯୭ ମେ : ତୃତୀୟ ପୁତ୍ର ରାମଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମ ।

୧୮୯୮ : ଭେଦ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ କଳା ଆଇନ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦ ।

୧୮୯୯ ଡିସେମ୍ବର : ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂରେଜଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଭାରତୀୟ ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ ଦଳ ଗଠନ ।

୧୯୦୦ ମେ ୨୨ : ଚତୁର୍ଥ ପୁତ୍ର ଦେବଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମ ।

୧୯୦୧ ଅକ୍ଟୋବର୧୮ : ପରିବାର ସହିତ ଭାରତ ଯାତ୍ରା ।

ଡିସେମ୍ବର୨୭ : ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ।

୧୯୦୨ ଫେବ୍ରୁଆରୀ : କଲିକତାରେ ଗୋଖଲେଙ୍କ ସହିତ ଏକମାସ ଏକାଠି ରହିଲେ । ବମ୍ବେରେ ଓକିଲାତି କଲେ ।

ନଭେମ୍ବର : ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ବିପଦ ଘନେଇବାରୁ ଡାକରା ପାଇ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାତ୍ରା ।

୧୯୦୩ ଫେବ୍ରୁଆରୀ : ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ସୁପ୍ରିମକୋର୍ଟରେ ଓକିଲାତି କରିବାକୁ ଅନୁମତି ପ୍ରାପ୍ତ ।

: ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ ଆଇନ୍ ଅଫିସ୍ ଖୋଲିଲେ ।

ଜୁନ୍ : ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍ ଆରମ୍ଭ ଓ ସଂପାଦନା (୧୯୦୩-୧୪)

୧୯୦୪ ଅକ୍ଟୋବର : ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ 'ଅନ୍ ଟୁ ଦି ଲାଷ୍ଟ' ପାଠ ।

ଡିସେମ୍ବର : ଡରବାନ୍ ନିକଟରେ ଫୋନିକ୍ସ ଆଶ୍ରମ ସ୍ଥାପନ ।

୧୯୦୫ ମେ : ତାମିଲ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ।

ଅଗଷ୍ଟ : ନାଟାଲରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ଟିକସ ବସାଯିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ।

: ଭାରତରେ ବଙ୍ଗ ବିଭାଜନର ବିରୋଧ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସମର୍ଥନ । ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ବିଦେଶୀ ଦ୍ରବ୍ୟ ବର୍ଜନରେ ଏକମତ ।

ଜୁନ୍ : ଜୁଲୁ ବିଦ୍ରୋହ ବେଳେ ଆହତଙ୍କ ସେବା ପାଇଁ ଭାରତୀୟ ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ ବାହିନୀ ଗଠନ ।

ଜୁନ୍-ଜୁଲାଇ : ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନର ଶପଥ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର୧୧ : ଏସୀୟଙ୍କର ରେଜିଷ୍ଟ୍ରେସନ୍ ବିଲ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମତ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗର ଏମ୍ପାୟର ଥିଏଟର ଠାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ବିରାଟ ଜନସଭାରେ ଭାଷଣ ।

ଅକ୍ଟୋବର ୩ : ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯାତ୍ରା

ଡିସେମ୍ବର : ଇଂଲଣ୍ଡରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ।

୧୯୦୭ ଜାନୁଆରୀ-ଫେ.: 'ନୈତିକ ଧର୍ମ' ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଠୋଟି ରଚନା ଲିଖିତ ।

ଜୁଲାଇ ୧୪ : ପୁନଃ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ନ କରିବା ପାଇଁ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ।

ଜୁଲାଇ ୩୧ : ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ।

୧୯୦୮ ଜାନୁଆରୀ ୧୦ : ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ ପରିବର୍ତ୍ତେ 'ସତ୍ୟାଗ୍ରହ'ର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ।

ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୧୦ : ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରିବାକୁ ଯାଉଥିବାବେଳେ ମିର୍ ଆଲାମ୍ ଖାଁ ଓ ଆଉ କେତେକ ପଠାଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମାଡ଼ ଖାଇ ଗୁରୁତର ଭାବେ ଆହତ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ : ଭାରତୀୟଙ୍କର ବିରାଟ ସଭାରେ ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ପ୍ରମାଣପତ୍ରକୁ ପୋଡ଼ିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ।

୧୯୦୯ ଜାନୁଆରୀ୧୬ : ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ପ୍ରମାଣପତ୍ର ନଥିବାରୁ ଗିରଫ ।

ଫେବ୍ରୁଆରୀ୨୫ : ଏହି ଅଭିଯୋଗରେ ପୁନର୍ବାର ଗିରଫ ଓ ତିନିମାସ ଜେଲ ଦଣ୍ଡ ।

ଜୁନ୍ ୨୩ : ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ଚାଲିଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯାତ୍ରା ।

ନଭେମ୍ବର୧୩ : ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଫେରିବା ବେଳେ ଜାହାଜରେ 'ହିନ୍ଦ ସ୍ୱରାଜ' ରଚନା ଓ ଟଲଷ୍ଟୟ 'ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ପାଖକୁ ଚିଠି'ର ଅନୁବାଦ ।

୧୯୧୦ ଏପ୍ରିଲ୍ ୪ : ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜର ଇଂରେଜୀ ଅନୁବାଦ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପାଖକୁ ପ୍ରେରଣ ।

ମେ ୮ : ଭାରତବର୍ଷ ଓ ମାନବଜାତି ପାଇଁ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ (ସତ୍ୟାଗ୍ରହ) ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଉତ୍ତର ।

ମେ ୩୦ : ହର୍ମାନ୍ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବାକ୍ ଦାନ କରିଥିବା ଏଗାରଶହ ଏକର ଜମି ଉପରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ।

୧୯୧୧ ଏପ୍ରିଲ୍ ୨୨ : ଭାରତୀୟମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେଲେ

ନାଟାଲ ସରକାର ନାମ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ଆଇନ୍‌କୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ କରିଦେବ ବୋଲି ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ।

୧୯୧୨ ଅକ୍ଟୋବର ୨୨ : ଗୋଖଲେଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆଗମନ ଓ ପାଞ୍ଚସପ୍ତାହ ରହଣି । ୟୁରୋପୀୟ ପୋଷାକ ପରିତ୍ୟାଗ । ଗାଈ କ୍ଷୀର ପିଇବା ବନ୍ଦ । ମୁଖ୍ୟତଃ ସଦ୍ୟ ଓ ଶୁଖିଲା ଫଳାହାର ।

୧୯୧୩ ଏପ୍ରିଲ୍ : କସ୍ତୁରବାଙ୍କର ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗଦାନ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୩ : ଅନ୍ୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ସହିତ କସ୍ତୁରବା ଗିରଫ ଓ ତିନିମାସ ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ।

ଅକ୍ଟୋବର ୨୮ : ନିଉକ୍ୟାସ୍‌ଲ୍‌ରୁ ୧୭୦୦ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ଶୋଭାଯାତ୍ରାର ନେତୃତ୍ୱ ।

ନଭେମ୍ବର ୬ : ୨୨୨୧ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ନେଉଥିବା ସମୟରେ ଗିରଫ ।

ନଭେମ୍ବର ୧୧ : ନଅମାସ ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ଆଦେଶ ।

ଡିସେମ୍ବର ୧୮ : ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ । ସମାଧାନ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦିନକୁ ଥରେ ଭୋଜନ ଓ ଭାରତୀୟ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ପୋଷାକ ପରିଧାନ ।

୧୯୧୪ ଜାନୁଆରୀ ୧୩ : ସମାଧାନ ପାଇଁ ଜେନେରାଲ୍ ସ୍ମଟସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା । ଜାନୁଆରୀ ୨୨ରେ ସମାଧାନ ।

ଜାନୁଆରୀ ୨୨ : ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ ।

ଜୁଲାଇ ୧୮ : ଶେଷଥର ପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ପରିତ୍ୟାଗ । ଇଣ୍ଡନ ବାଟେ ଭାରତ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୬ : ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭର ଦୁଇଦିନ ପରେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ପଦାର୍ପଣ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୮ : ଇଂରେଜ ଓ ଭାରତୀୟ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଟେଲ୍ ସେସିଲ୍‌ରେ ଅଭ୍ୟର୍ଥିତ । ଏହି ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସଭାରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଜିନ୍ନା, ଲାଲା ଲାଜପତ୍ ରାୟ ଓ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୧୩ : ଯୁଦ୍ଧାହତଙ୍କ ସେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ ଏକ ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ ଦଳ ଗଠନ ।

ଡିସେମ୍ବର ୧୯ : ଖରାପ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଭାରତ ଯାତ୍ରା । ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ଶିକ୍ଷାରମ୍ଭ ।

୧୯୧୫ ଜାନୁଆରୀ ୯ : ବମ୍ବେ ବନ୍ଦରରେ ପଦାର୍ପଣ । ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ ସେବାପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପଦକରେ ସମ୍ମାନିତ ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ୩ : ପୁନାରେ ଗୋଖଲେଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଉପଲକ୍ଷେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଶୋକସଭାରେ ଯୋଗଦାନ ।

ମେ ୨୦ : ଅହମଦାବାଦ ନିକଟରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମ (ପରେ ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମ ଭାବେ ପରିଚିତ) ଆରମ୍ଭ ।

୧୯୧୬ : ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଭାରତ ଓ ବର୍ମା ଭ୍ରମଣ ।

ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୬ : ବନାରସ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ଭାଷଣ ।
ଅକ୍ଟୋବର ୨୧ : ଅହମଦାବାଦ ଠାରେ ବମ୍ବେ ପ୍ରାଦେଶିକ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ସଭାପତି ଭାବେ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ନିର୍ବାଚିତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ।
୧୯୧୭ : ଚରଖା ଘରେ ଘରେ ଚଳାଇ ସୂତା କାଟିବା ଓ ଲୁଗା ବୁଣିବା ଚିନ୍ତାର ଉଦୟ ।
ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୦ : ନୀଳଚାଷୀଙ୍କ ସମସ୍ୟାରେ ମନପ୍ରବେଶ ।
ଅଗଷ୍ଟ ୩୧ : 'ଯେପରି ମଣିଷ ଚାହୁଁଥିଲି ତାଙ୍କୁ ତମ ଭିତରେ ପାଇନି ।' ବୋଲି ମହାଦେବ ଦେଶାଇଙ୍କୁ କହିଲେ ।
୧୯୧୮ ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୨୦ : ବମ୍ବେର ଭଗିନୀ ସମାଜ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରି ନାରୀ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରସାର ବିଷୟରେ ବକ୍ତୃତା ପ୍ରଦାନ ।
ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୨୨ : ଅହମଦାବାଦ ଲୁଗାକଳ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ । ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୮ରେ ମିଲ୍ ମାଲିକଙ୍କ ସହ ସମାଧାନ ହେଲେ ।ଖେଡ଼ା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଶୁଭଦାନ । ଜୁନ୍ ୨୯ରେ ଏହି ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସଫଳ ଭାବେ ସମାପ୍ତ ।
ଏପ୍ରିଲ ୨୭ : ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ବସିଥିବା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ କମିଟିରେ ଯୋଗଦେଇ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀରେ ଭାଷଣ ପ୍ରଦାନ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସୈନ୍ୟବିଭାଗ ପାଇଁ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ।
୧୯୧୯ ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୨୪ : ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଶପଥ ସମ୍ପର୍କରେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ ।
ମାର୍ଚ୍ଚ : ଥରୋଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ପ୍ରଥମ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରଚାରପତ୍ର ବଣ୍ଟନ ।
ଏପ୍ରିଲ ୬ : ସର୍ବଭାରତୀୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଉଦ୍‌ଘାଟନ । ଦେଶବ୍ୟାପୀ ହରତାଳ ।
ଏପ୍ରିଲ ୧୦-୧୨ : ପଞ୍ଜାବରେ ପ୍ରବେଶ ନ କରିବା ଆଦେଶ ଅମାନ୍ୟ କରି ପଞ୍ଜାବ ଯାଉଥିବା ବେଳେ ଦିଲ୍ଲୀ ଠାରେ ଗିରଫ । ତାଙ୍କୁ ବମ୍ବେ ଫେରାଇ ଆଣୁଥିବା ବେଳେ ଅନେକ ସହରରେ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ।
ଏପ୍ରିଲ ୧୩ : ଡାୟାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅମୃତସରରେ ନରସଂହାର ।
ଏପ୍ରିଲ ୧୪ : ତିନିଦିନ ଅନଶନ । ରାଓଲାଟ ଆଇନ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବେଳେ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାରୁ 'ହିମାଳୟ ପରି ଭୁଲ' କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଅନୁତାପ ।
ଏପ୍ରିଲ ୧୮ : ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରତ୍ୟାହାର ।
ସେପ୍ଟେମ୍ବର : ନବଜୀବନର ସମ୍ପାଦକ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ (୧୯୧୯-୩୧) ।
ଅକ୍ଟୋବର : ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆର ସମ୍ପାଦକ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ (୧୯୧୯-୩୨) ।
ନଭେମ୍ବର : ଦିଲ୍ଲୀ ଠାରେ ସର୍ବଭାରତୀୟ ଖିଲାଫତ୍ ସମ୍ମିଳନୀରେ ସଭାପତିତ୍ୱ ।
୧୯୨୦ ଏପ୍ରିଲ ୨ : ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମ ପରିଦର୍ଶନ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୧ : ଜୁଲୁ ଯୁଦ୍ଧ, ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧ ଓ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଆୟୋଜନ କରିଥିବା ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ ଦଳ ପାଇଁ ପାଇଥିବା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଦକ ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଫେରସ୍ତ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୩୧ : ସାରାଜୀବନ ଖଦୀ ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ ଶପଥ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୮ : କଂଗ୍ରେସର ବିଶେଷ ଅଧିବେଶନରେ ପଞ୍ଜାବ ଓ ଖିଲାଫତ୍ ଅନ୍ୟାୟର କ୍ଷତିପୂରଣ ପାଇଁ ଅସହଯୋଗ ପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ ।

ଡିସେମ୍ବର : ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଇନ ସମ୍ମତ ପନ୍ଥାରେ ସ୍ୱରାଜ ହାସଲ ପାଇଁ ନାଗପୁର କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ।

୧୯୨୧ ମାର୍ଚ୍ଚ ୩୦ : ହିନ୍ଦୀ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷା ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ବିଜୟନଗର ଠାରେ ମତବ୍ୟକ୍ତ ।

ଏପ୍ରିଲ : ଦେଶର କୋଡ଼ିଏ ଲକ୍ଷ ଚରଖା ପ୍ରଚଳନ ପାଇଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଧାର୍ଯ୍ୟ ।

ଜୁଲାଇ ୩୧ : ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ପାଇଁ ଡାକରା । ବମ୍ବେରେ ବିପୁଳ ପରିମାଣର ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ପୋଡ଼ି ଉତ୍ସବରେ ସଭାପତିତ୍ୱ ।

ଅକ୍ଟୋବର ୩୧ : ପ୍ରତିଦିନ ସୂତା କାଟିବା ପାଇଁ ଶପଥ ।

ନଭେମ୍ବର ୧୯ : ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଘଟିବାରୁ ପାଞ୍ଚଦିନ ଅନଶନ ।

ଡିସେମ୍ବର : ଗଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ । ଦଳ ତରଫରୁ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ କ୍ଷମତା ପ୍ରଦାନ । ଅନେକ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଗିରଫ ।

୧୯୨୨ ଫ୍ରେବ୍ରୁଆରୀ ୪ : ଚୌରୀଚୌରାରେ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ।

ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୧୨ : ହିଂସାର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ପାଞ୍ଚଦିନ ଆନଶନ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସ୍ଥଗିତ ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୦ : ରାଜଦ୍ରୋହ ଅଭିଯୋଗରେ ସାବରମତୀରୁ ଗିରଫ । ଛଅବର୍ଷ କାରାଦଣ୍ଡ । ପୁନାର ୟେରବାଡ଼ା ଜେଲରେ ବନ୍ଦୀ ।

୧୯୨୩ ନଭେମ୍ବର ୨୬ : କାରାଗାରରେ 'ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ' ବହି ଲେଖା ।

୧୯୨୪ ଜାନୁଆରୀ ୧୨ : ଆପେଣ୍ଡିସାଇଟିସ୍ ଅପରେସନ୍ ।

ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୪ : ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଗତ କାରଣରୁ ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ ।

ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୧୨ : ତାଙ୍କୁ ନୋବେଲ ଶାନ୍ତି ପୁରସ୍କାର ଦେବା ପାଇଁ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ନ ଆଣିବାକୁ ମହମଦ ୟାକୁବ୍‌ଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୭ : ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲ୍‌ମାନ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଏକୋଇଶ ଦିନ ଅନଶନ ।

୧୯୨୫ ସେପ୍ଟେମ୍ବର : ସର୍ବଭାରତୀୟ ସୂତାକଟାଳୀ ସଂଘ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ।

ନଭେମ୍ବର ୭ : ମେଡ଼େଲିନ୍ ସ୍ଲେଡ (ମିରାବେନ୍) ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମ ଆସିଲେ ।

ନଭେମ୍ବର ୨୯ : 'ସତ୍ୟ ସହିତ ମୋର ପରୀକ୍ଷା' ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ ।

'୧୯୨୭ ଜାନୁଆରୀ- : ଖଦୀ ପ୍ରସାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଓ ଉତ୍ତର
ନଭେମ୍ବର : ଭାରତର ବ୍ୟାପକ ଅଞ୍ଚଳ ଗ୍ରସ୍ତ ।

୧୯୨୮ ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୧୨ : ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଫଳରେ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀର କୃଷକମାନେ ଖଜଣା ଦେଲେ ନାହିଁ । ଅଗଷ୍ଟ ୬ରେ ଗାନ୍ଧୀ ସରକାର ସହିତ ଏକ ରାଜିନାମା କଲେ ।

ଡିସେମ୍ବର : ଦେଶକୁ ୧୯୨୯ ବର୍ଷ ଶେଷ ସୁଦ୍ଧା ଡୋମିନିଅନ୍ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନ ମିଳିଲେ ଏହାପରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାବୀ କରାଯିବ ବୋଲି କଲିକତା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ।

୧୯୨୯ ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୩ : 'ସତ୍ୟ ସହିତ ମୋର ପରୀକ୍ଷା' ବହି ସମାପ୍ତ ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ୪ : ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପୋଡିଥିବାରୁ ଗିରଫ ହୋଇ ଖଲାସ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୨୦ : କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ପଦ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅସମ୍ମତ । ଜବାହରଲାଲ୍ ନେହରୁଙ୍କ ନାମ ସୁପାରିଶ୍ ।

ଡିସେମ୍ବର ୨୭ : ଲାହୋର କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଭାରତର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ।

୧୯୩୦ ଜାନୁଆରୀ ୨୬ : ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଘୋଷଣା ପରେ ଏହି ଦିନଟି ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ରୂପେ ଦେଶରେ ସର୍ବତ୍ର ପାଳିତ ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୨ : ସାବରମତୀରୁ ଦାଣ୍ଡି ଲୁଣମରା ଯାତ୍ରା ।

ଏପ୍ରିଲ୍ ୬ : ଦାଣ୍ଡି ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳରେ ଲବଣ ଆଇନ ଭଙ୍ଗ କରି ଲୁଣ ସଂଗ୍ରହ । ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଲବଣ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ।

ମେ ୫ : ଲବଣ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିବାରୁ ପୁନା ଜେଲ୍‌ରେ ବିନା ବିଚାରରେ ବନ୍ଦୀ । ଦେଶସାରା ହରତାଳ । ବର୍ଷ ଶେଷ ସୁଦ୍ଧା ଲକ୍ଷାଧିକ ଲୋକ ଗିରଫ ।

୧୯୩୧ ଜାନୁଆରୀ ୨୬ : ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ସହିତ ଜେଲରୁ ଖଲାସ ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ୪ : ଗାନ୍ଧୀ-ଇର୍‌ୱଇନ୍ ଚୁକ୍ତିରେ ଦସ୍ତଖତ ।

ଏପ୍ରିଲ୍ ୮ : ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ଶିଖ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଅମୃତସରରେ ଆଲୋଚନା ।

ଅଗଷ୍ଟ ୨ : ଆଲାହାବାଦରେ ଚିନୁଭାଇ ମାଧବଲାଲ୍‌ଙ୍କ ପାରିବାରିକ ମନ୍ଦିର ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲାଗଲା ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୨ : ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଲଣ୍ଡନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଇଂରେଜ ନେତାଙ୍କୁ ଭାରତର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ବିଷୟ ବୁଝାଇଲେ ।

ଅକ୍ଟୋବର ୨୪ : ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବକ୍ତୃତା ପ୍ରଦାନ ।

ନଭେମ୍ବର ୬ : ଶ୍ରୀ ଓ ଶ୍ରୀମତୀ ବର୍ଣ୍ଣାଡ ଶ'ଙ୍କର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ।

ଡିସେମ୍ବର ୧୪ : ସୁଇଜରଲ୍ୟାଣ୍ଡରେ ରୋମାରୋଲାଁଙ୍କୁ ଭେଟିବା ପରେ ଭାରତ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ।

୧୯୩୨ ଜାନୁଆରୀ ୪ : ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚାଲୁ ରଖିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବ କଂଗ୍ରେସ ଗ୍ରହଣ କରିଯାଆନ୍ତେ । ଗାନ୍ଧୀ ପୁନା ଜେଲ୍‌ରେ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୦ : ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଜେଲ ଭିତରେ ଆମରଣ ଅନଶନ ।

୧୯୩୩ ଫେବୃଆରୀ : ଜେଲରେ ଥିବା ସମୟରେ ହରିଜନ ସେବକ ସଂଘର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ହରିଜନ ପତ୍ରିକା ଆରମ୍ଭ (ହରିଜନ ସମ୍ପାଦନା, ୧୯୩୩-୪୮) ।

ମେ ୮ : ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ପାଇଁ ଏକୋଇଶ ଦିନ ଅନଶନ । ଦୁର୍ବଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରେ ଅନଶନ କରିବାରୁ ଜେଲରୁ ଖଲାସ ।

ମେ ୯ : ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ୬ ସପ୍ତାହ ସ୍ଥଗିତ ରଖିବାକୁ ଘୋଷଣା । ଦମନମୂଳକ ଅର୍ଡିନାନ୍ସ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବା ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ ।

ଜୁଲାଇ ୨୬ : ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେବାର ଘୋଷଣା ।

ଅଗଷ୍ଟ ୧ : ଏକବର୍ଷ ଜେଲଦଣ୍ଡ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ : ଜେଲ ଭିତରେ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ କାମ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳୁ ନ ଥିବାରୁ ଅନଶନ । ଚାରି ଦିନ ପରେ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଭର୍ତ୍ତି ।

ଅଗଷ୍ଟ ୨୩ : ନିଃସର୍ତ୍ତ ଭାବେ ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ ।

୧୯୩୪ ଜୁନ୍ ୨୫ : ବୋମା ପକାଇ ମାରିଦେବା ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୭ : ଅକ୍ଟୋବର ୧ ତାରିଖରୁ ରାଜନୀତିରୁ ଅବସର ନେବାର ଘୋଷଣା । ରାଜନୀତି ତ୍ୟାଗକରି କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ, ହରିଜନ ସେବା ଓ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ସମୟ ବିନିଯୋଗ କରିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ।

ଅକ୍ଟୋବର ୨୪ : ସର୍ବ ଭାରତୀୟ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶିଳ୍ପ ସଂଘର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ।

ଅକ୍ଟୋବର ୩୦ : କଂଗ୍ରେସରୁ ଇସ୍ତଫା ।

୧୯୩୫ : ଭାରତ ଶାସନ ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ ।

୧୯୩୬ ଏପ୍ରିଲ୍ ୩୦ : ୱାର୍ଦ୍ଧା ନିକଟସ୍ଥ ସେବାଗ୍ରାମରେ ଅବସ୍ଥାନ ।

୧୯୩୭ ଅକ୍ଟୋବର ୨୨ : ୱାର୍ଦ୍ଧାଠାରେ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀରେ ସଭାପତିତ୍ୱ ।

୧୯୩୮ ଫେବୃଆରୀ ୩-୫ : ୱାର୍ଦ୍ଧାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭାରେ ଯୋଗଦାନ ।

ଅକ୍ଟୋବର : ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ଗସ୍ତ ।

୧୯୩୯ ମାର୍ଚ୍ଚ ୩ : ରାଜକୋଟର ଶାସକ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ଆଣିବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇ ତାହା ରକ୍ଷା ନ କରିବାରୁ ରାଜକୋଟରେ ଆମରଣ ଅନଶନ । ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଫଳରେ ମାର୍ଚ୍ଚ ୭ରେ ଅନଶନ ସମାପ୍ତ ।

ଜୁଲାଇ ୨୩ : ହିଟଲର୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖା (ତାହା ପଠାଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ) ।

୧୯୪୦ : ବାରମ୍ବାର ବସୁଥିବା କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ବୈଠକରେ

ଯୋଗଦାନ ଓ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ ।

ଅକ୍ଟୋବର : ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସମ୍ବାଦକୁ ସରକାର ଯାଞ୍ଚ କରିବା ଦାବୀର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ହରିଜନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାପ୍ତାହିକୀ ସାମୟିକ ଭାବେ ବନ୍ଦ ।

ଅକ୍ଟୋବର ୧୭: ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ଭାରତର ବାଧତାମୂଳକ ଯୋଗଦାନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ।

୧୯୪୧ : ବହୁସଂଖ୍ୟକ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀ ଯୁଦ୍ଧ ବିରୁଦ୍ଧରେ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରି କାରାବରଣ ।

୧୯୪୨ ଜାନୁଆରୀ ୧୮ : ହରିଜନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପତ୍ରିକାର ପୁନଃ ପ୍ରକାଶ ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୭ : ନୂଆଦିଲ୍ଲୀରେ କ୍ରିପ୍‌ସଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ । ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ 'Post-dated Cheque' ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା ।

ଅଗଷ୍ଟ ୮ : ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଡାକରା ।

ଅଗଷ୍ଟ ୯ : ଗିରଫ ହୋଇ ପୁନାର ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ବନ୍ଦୀ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ : ଆଗା ଖାଁ ପ୍ରାସାଦରେ ହୃଦ୍‌କ୍ରିୟା ବନ୍ଦ ଫଳରେ ମହାଦେବ ଦେଶାଇଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ।

୧୯୪୩ ଫେବୃଆରୀ ୧୦: ନ୍ୟାୟ ପାଇଁ ନିବେଦନ କରି ୨୧ ଦିନ ପାଇଁ ଅନଶନ ।

୧୯୪୪ ଫେବୃଆରୀ ୨୨: ଜେଲ୍‌ରେ କସ୍ତୁରବାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ।

ମେ ୬ : ଖରାପ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଯୋଗୁ ଜେଲ୍‌ରୁ ଖଲାସ । ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୯ : ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୭: ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ବିଫଳ ବୋଲି ଘୋଷଣା ।

୧୯୪୫ କହିଲେ - ମୋ ଜୀବନ ହିଁ ମୋର ବାର୍ତ୍ତା ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୭ : ସେବାଗ୍ରାମ ଆଶ୍ରମର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ବିନୋବା ଭାବେ ଓ କିଶୋରୀଲାଲ୍ ବୋଲି ଘୋଷଣା ।

ଜୁନ୍ ୨୫ : ସିମିଳା ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦାନ ।

ଡିସେମ୍ବର ୧୯ : ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କ ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଠାରେ ଚିକିତ୍ସାଳୟର ଭିତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ।

୧୯୪୫-୪୬ ଡିସେମ୍ବର

ଜାନୁଆରୀ : ବଙ୍ଗଳା ଓ ଆସାମ ଗସ୍ତ ।

୧୯୪୬ ଫେବୃଆରୀ : ଅଛୁଆଁ ଭେଦ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ଗସ୍ତ ।

ଏପ୍ରିଲ୍ : କ୍ୟାବିନେଟ ମିଶନ ସହିତ ଆଲୋଚନା ।

ମେ ୫-୧୨ : ସିମିଳା ଆଲୋଚନା ସଭାରେ ଯୋଗଦାନ ।

ଜୁନ୍ ୨୩ : ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାରରେ ଯୋଗ ନ ଦେବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସକୁ

ପରାମର୍ଶ ।

ଜୁନ୍ ୨୪ : କ୍ୟାବିନେଟ୍ ମିଶନକୁ ସାକ୍ଷାତ ।

ଜୁନ୍ ୨୯ : ଟ୍ରେନ୍ ଯୋଗେ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ପୁନା ଯାଉଥିବା ବେଳେ ଟ୍ରେନ୍‌କୁ ଲାଇନ୍ ଚ୍ୟୁତ କରାଇ ବଡ଼ ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟାଇବାର ଷଡଯନ୍ତ୍ର ବିଫଳ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୧୬ : ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର 'ଡାଇରେକ୍ଟ ଆକ୍‌ସନ୍' ଆହ୍ୱାନର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେଇ କଲିକତାରେ ଚାରିଦିନ କାଳ ନାରକୀୟ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୨୭ : ବଙ୍ଗଳାର ନାରକୀୟ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ପୁନରାବୃତ୍ତି ଯେପରି ନହୁଏ ସେ ବିଷୟରେ ସତର୍କ କରି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ତାରବାର୍ତ୍ତା ।

ଅକ୍ଟୋବର : ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସରକାରରେ ମୁସ୍‌ଲିମ୍ ଲିଗ୍‌ର ଯୋଗଦାନ ।

ନଭେମ୍ବର : ଦଙ୍ଗାଗ୍ରସ୍ତ ନୋଆଖାଲିରେ ଚାରି ମାସ କାଳ ପଦଯାତ୍ରା ।

୧୯୪୭ ଜାନୁଆରୀ ୨ : 'ମୋ ଚାରିଦିଗରେ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ଘେରିରହିଛି' ବୋଲି କହିଲେ ।

ଜାନୁଆରୀ ୩-୨୯ : ବିହାର ଦଙ୍ଗାଗ୍ରସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ପଦଯାତ୍ରା ।

ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୯ : ଶେଷ ବଡଲାଟ ଲର୍ଡ ମାଉଣ୍ଟବେଟେନ୍ ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ଏପ୍ରିଲ୍ ୧-୨ : ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ଏସୀୟ ଦେଶଙ୍କ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଅଭିଭାଷଣ ।

ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୫ : ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଜିନ୍ନାଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ନିବେଦନ ।

ମେ ୫ : ଭାରତବର୍ଷର ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ବିଭାଜନ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ବୋଲି ମନ୍ତବ୍ୟ ।

ଜୁନ୍ ୨ : ବଡଲାଟଙ୍କ ଦେଶ ବିଭାଜନ ଯୋଜନା ପ୍ରକାଶ । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିରେ ତାହା ଅନୁମୋଦିତ ।

ଜୁନ୍ ୬ : ବଡଲାଟଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଯେ ଜିନ୍ନା କଂଗ୍ରେସ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ସବୁ ବିବାଦୀୟ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ବଡ଼ଲାଟ ଜିନ୍ନାଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାନ୍ତୁ ।

ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ : ବ୍ରିଟିଶ ଭାରତବର୍ଷ ଦୁଇ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ଡୋମିନିୟନ୍‌ରେ ବିଭକ୍ତ । ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନରୁ ଦେଶ ମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଆନନ୍ଦିତ କିନ୍ତୁ ଦେଶ ବିଭାଜନ ଘଟଣାରେ ଦୁଃଖିତ । ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଶରଣାର୍ଥୀଙ୍କ ପ୍ରବାହ ଓ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ହଣାକଟାରେ ରକ୍ତର ସୁଅ ଦେଶସାରା ବହିଲା ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧ : ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗା ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ କଲିକତାରେ ଆମରଣ ଅନଶନ । ସହର ଶାନ୍ତ ପଡ଼ିବାରୁ ୪ ଦିନ ପରେ ଅନଶନ ଭଙ୍ଗ ।

୧୯୪୮ ଜାନୁଆରୀ ୧୩ : ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଠାରେ ଅନଶନ ।

ଜାନୁଆରୀ ୧୭ : ଶାନ୍ତି କମିଟି ଗଠନ ଓ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଶପଥ । ଜାନୁଆରୀ ୧୮ରେ ଅନଶନ ସମାପ୍ତ ।

ଜାନୁଆରୀ୨୦ : ବାପୁଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ବିର୍ଲା ଭବନରେ ବୋମା ବିସ୍ଫୋରଣ ।

ଜାନୁଆରୀ୩୦ : ସାଂଧ ପ୍ରାର୍ଥନାକୁ ଯାଉଥିବା ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ତାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଆତତାୟୀର ତିନୋଟି ଗୁଳି ଚାଳନା । ଟଳି ପଡ଼ି ବିଦାୟ ନେବା ଓ କ୍ଷମା ଦେବା ଭଙ୍ଗୀରେ ହାତ ଯୋଡ଼ିଲେ । ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ କ୍ଷୀଣ ଭାବେ, 'ହେ ରାମ, ହେ ରାମ' ଦୁଇଥର ବାହାରିଲା ।

◆◆◆

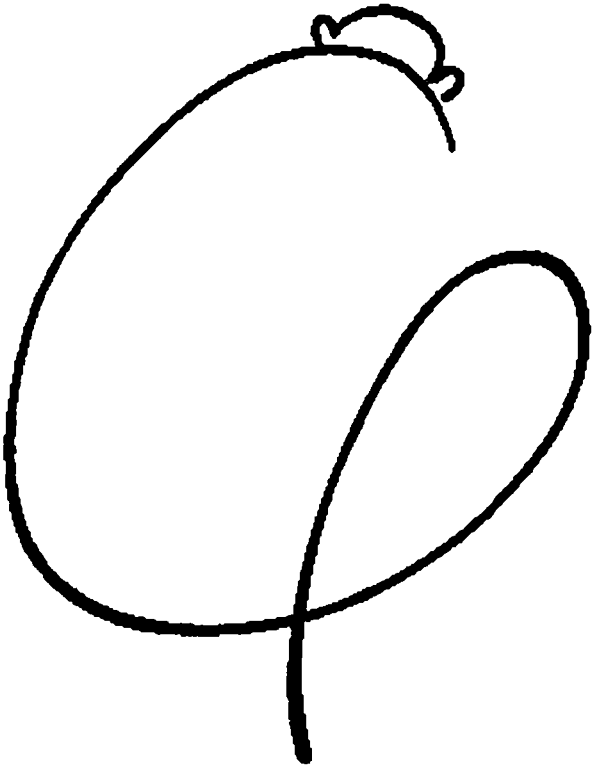

ଖରାଦିନେ ବୃକ୍ଷଲତା ଘେରା ଛାୟ ଶୀତଳ ପଞ୍ଚଗନୀ ଗିରିମାଳା ବାପୁଙ୍କର ଗ୍ରୀଷ୍ମ ନିବାସ ହୁଏ । ଦିଲ୍ଲୀର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଉତ୍ତାପରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ଓ କିଛିଦିନ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକୁଟିଆ ରହିବାକୁ ବୃଦ୍ଧକାଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଞ୍ଚଗନୀକୁ ବାଛିଥାନ୍ତି । ୧୯୪୬ ଜୁଲାଇ ଦ୍ୱିତୀୟ ସପ୍ତାହରେ ବାପୁ ସେଠାକୁ ଚାଲିଲେ । ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରବଳ ଉତ୍ତେଜନା । ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘକାଳର ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀମାନେ ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ଦେଶ ବିଭାଜନ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଥାଳ, ପାଣି କାଢ଼ିବା ପାଇଁ ଖଣ୍ଡେ ଦଉଡ଼ି, ଗାମୁଛାରେ କିଛି ଅଟା, ଲୁଣ ଓ ଆଚାର ବାନ୍ଧି ବାପୁ ପହଞ୍ଚିଲେ ପଞ୍ଚଗନୀରେ । ସେଠାରେ ପ୍ରତିଦିନ ଦଶବାର ମାଇଲ ଚାଲନ୍ତି । ଭୋକ ହେଲେ ଅଟା ଚକଟି ରୁଟି କରନ୍ତି । କାଠ ଗୋଟେଇ ନିଆଁ ଧରାନ୍ତି ଓ ରୁଟି ସେକି ଖାଆନ୍ତି (କେଉଁ ବୟସରେ !) । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଃସଙ୍ଗ କିମ୍ବା ସାଥି କେବଳ ଈଶ୍ୱର । ହରିଜନରୁ ଏଇ ସମ୍ବାଦ ଉଦ୍ଧାର କରି ପ୍ୟାରେଲାଲ୍ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି - ସେ ସମୟରେ ବାପୁ ସତେକି ଏକ ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅଧୀଶ୍ୱର । ତାଙ୍କର ବେପରୁଆ ଭାବ, ହାଲୁକା ପଣ ସେତେବେଳେ ସମ୍ରାଟ, ବାଦଶାହାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ହୋଇଥାଏ ।

◆

ଗାନ୍ଧୀ ମଣିଷ

ଶରତ କୁମାର ମହାନ୍ତି

Digitized by srujanika@gmail.com